

Stat
0
371.

KÖZGAZDASÁGI
ÉS
STATISZTIKAI ÉVKÖNYV.

HATODIK-HETEDIK ÉVFOLYAM

1892—93.

A MAGY. TUD. AKADÉMIA

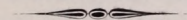
STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

ÉS

AZ ORSZ. M. KIR. STATISZTIKAI HIVATAL TÁMOGATÁSÁVAL

SZERKESZTIK

JEKELFALUSSY JÓZSEF és VARGHA GYULA.

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KIADÁSA.

1894.

Ára kötve 6 frt. = 12 korona.

STATISZTIKAI ÉVKÖNYV.

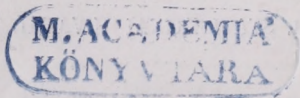
NYELVI KÖNYVTÁR

1893

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

STATISZTIKAI ÉVKÖNYV. ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

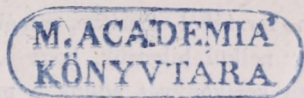
ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

BUDAPEST

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

1893

ADATOK A MAGYAR KÖNYVTÁR

ELŐSZÓ.

A »Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv« ezúttal kettős évfolyamban s ennek megfelelőleg sokkal nagyobb terjedelemmel jelenik meg. Már maga a tartalmi gazdagodás bő kárpotlást nyújt az egy évi késedelemért; de az okot, mely arra birt bennünket, hogy két évfolyamot egybefoglalva bocsássunk közzé, pár szóval mégis megemlíteni kívánjuk.

A mult év őszén, midőn az 1892-diki évfolyamnak kellett volna megjelennie, a legutóbb európaszerte végrehajtott népszámlálások anyaga sem nálunk sem a külföldön teljesen feldolgozva még nem volt, már pedig ez adatok nélkül Évkönyvünket egyáltalán nem látszott czélszerűnek közrebocsátani. Ajelen Évkönyvazonban már ugy a hazai mint a külföldi népszámlálási adatokat, melyek a nagy közönség szempontjából a legáltalánosabb érdekekkel birnak, a lehető nagy részletességgel és alapossággal feldolgozva nyújtja. Annál jobb szolgálatot vélünk ezzel tenni a hazai közönségnek, mert a nagy népszámlálási mű, mely a legutóbbi magyar népszámlálás gazdag eredményét tartalmazza, teljesen elfogyott s az érdeklődők nagy száma, mely a nevezett hivatalos művet már meg nem szerezheti, Évkönyvünkben a hazai népszámlálás összes eredményeit tömör összefoglalásban megtalálja, sőt a legfontosabb adatok, minők a nemzetiségi és hitfelekezeti viszonyokra vonatkozóak, oly nagy részletességgel állnak itt rendelkezésére, mely teljes bepillantást enged az említett fontos viszonyoknak nemcsak jelenlegi állapotába, hanem világot vet fejlődésére, alakulására is.

Ezúttal egészen új fejezetet képez a biztosításügy és az épületek statisztikája, de azonkívül e kézikönyv minden részében igyekeztünk, közvetlen forrásból merítve, minél több újat nyújtani s talán szerénytelenség nélkül hihetjük, hogy egy valóban hízagot pótló, sőt nélkülözhetlen kézikönyvet adunk a magyar közönség kezébe, melyet egyenlő haszonnal forgathat a nyilvánosság embere s a magán ember, a szaktudós és a gyakorlati élet bármely ágában foglalkozó férfiú.

Végül megemlíteni kívánjuk, hogy ezen évfolyamnál is, úgy a statisztikai anyag összegyűjtésében, mint a feldolgozásban több szakférfinak, különösen az országos statisztikai hivatal több tagjának buzgó közreműködésére támaszkodtunk.

Budapest, 1893. november havában.

A szerkesztők.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	III
Tartalom	V
Idegen mértékek és pénzek átszámítási kulcsa	VII
Betűsoros tárgymutató	IX.
A) Terület és álló népesség	1
I. Terület és álló népesség	1
II. Mozgó népesség	145
1. Házasság	145
2. Születések	148
3. Halálozások	158
4. Kivándorlás	166
B) Őstermelés	177
I. Általános viszonyok	177
II. Mezőgazdaság	180
1. A terület művelési ágak szerint	180
2. Az egyes termények területének aránya aszántó-földhöz	181
3. Buzatermelés és forgalom	183
4. Rozstermelés és forgalom	208
5. Árpatermelés és forgalom	214
6. Zabtermelés és forgalom	219
7. Kukoriczatermelés és forgalom	224
8. Rizs, köles és hüvelyesek	230
9. Burgonya	235

	Lap.
10. Olajos magvak	237
11. Len, kender, pamut, juta	239
12. Dohány	243
13. Takarmány- és cukorrépa	245
14. Szálas takarmány	247
II. Állattenyésztés	250
1. Ló- és barom-állomány és forgalom valamint az állati termékek forgalma	250
2. Baromfi-tenyésztés	269
3. Selyemtenyésztés	271
4. Méhészet	275
III. Szőlőművelés	377
IV. Gyümölcsészet	295
V. Erdészet	297
VI. A telekkönyvi birtoktestek forgalma	303
VII. Földhitel és talajjavítás	307
C) A bánya- és kohóipar	317
D) Ipar	341
E) Kereskedelmi forgalom	417
1. Magyarország áruforgalma	417
2. Az osztrák-magyar vámterület áruforgalma	471
3. Nemzetközi forgalom	488
4. Vámbevételek	554

	Lap.		Lap.
F) Közlekedés	566	3. Balesetbiztosítás	736
1. Közutak	566	4. Életbiztosítás	738
2. Vasutak	573	I) Épületek statisztikája	746
3. Közuti vasutak	618	K) Közoktatásügy	765
4. Vizi utak	620	L) Igazságügy	784
5. Tengeri hajózás	630	1. Általános rész	784
6. Posta, távirda és táv- beszélő	651	2. Polgári igazságszolgá- latás	791
G) Pénz és hitel	673	3. Büntető igazságszolgá- latás	792
1. Pénz	673	M) Véderő	804
2. Jegybankok	697	N) Állami pénzügy	823
3. Hitelintézetek	705	O) Országos törvények	855
4. Posta-takarékpénztár	725	I. 1891. év	855
H) Biztosítás	730	II. 1892. év	857
1. Tűzbiztosítás	731	III. 1893. év	859
2. Jégbiztosítás	733		

Idegen mértékek és pénzek átszámítási kulcsa.¹⁾

Az ország neve	A m é r t é k		
	n e v e	j e l e, s z o k á s o s r ö v i d í t é s e	magyar egyen- értéke
Nagy- Británia és Írország	angol mértföld	M.	1'610 kilométer
	acre	—	0'405 hektár
	imperial quarter (= 8 imp. bushel)	—	2'908 hektoliter
	angol (imp.) bushel	—	0'363 »
	angol (imp.) gallon	Galls.	0'04545 »
	ang. tonna (= 20 hundred- weight)	—	10'16 métermázsza
	ang. mázsa (Hundredweight = 112 pound)	Cwts.	0'508 méterm.
	ang. font (pound, Lb. Avoir- dupois)	Lbs., p.	0'4536 kilogr.
	verst	—	1'067 kilométer
	desiatine	—	1'093 hektár
Orosz- ország	tchetvert	—	2'097 hektoliter
	vedro	—	0'123 hektoliter
	berkovet (= 10 pood)	—	1'633 méterm.
Dánia	pood	p.	0'163 »
	dán mértföld	—	7'535 kilométer
	földrajzi mértf.	—	7'420 »
	töndeland	—	0'551 hektár
	tönde	—	1'391 hektoliter
	dán mázsa (= 100 pund)	—	0'500 méterm.
	pot	—	0'966 liter
Svédország	tunnland	—	0'494 hektár
	tunna	—	1'636 hektoliter
	kubikfot	—	0'262 »
Szerbia	centner	—	42'508 kilogr.
	oka	—	0'78 kilogramm
Finnország	tynnyr	—	1'649 hektoliter
	angol mértföld	M.	1'610 kilométer
Észak- Amerikai Egyes.-Álla- mok	acre	—	0'405 hektár
	amerikai (Winchester-) bushel	—	0'352 hektoliter
	amerikai gallon	—	0'0385 hektoliter
	barrel	bbls	1'212 »
	barrel, mint liszt mérték (= 196 angol font)		0'889 méterm.
	pound	lbs., p.	0'4536 kilogr.
	longton (= 2240 lbs.)	—	10'18 méterm.
	shorton (= 2000 lbs.)	—	9'07 »
	ardeb	—	1'9775 hektoliter
	ocque	—	1'236 kilogramm
Egyiptom	rotolis	—	0'445 »
	□ tcho	—	0'992 hektár
Japán	kokou	—	1'804 hektoliter
	kwan	—	3'7565 kilogr.
China	picul	—	0'605 méterm.

¹⁾ Megjegyezzük, hogy a még általánosan használt területmértékünk, a kat. hold = 0'5755, a magy. hold = 0'4316 hektárral; viszont 1 hektár = 1'7376 kat. és 2'317 magy. holddal; továbbá a szintén közhasználatú földrajzi mérf. = 7'420 klméterrel, 1 tonna pedig = 10 métermázsával.

Az ország neve	A p é n z			
	n e v e	jele, szoká- sos rövidi- tése	osztr. értéke	
			forint	kr
Németország	márka (= 100 fillér)	—	—	50
N.-Británia s Írország	font sterling (= 20 shilling)	£, L, I.	10	—
	shilling (= 12 penny)	s.	—	50
	penny	d.	—	04. ² / ₁₂
Franciaország	franc (= 100 centime)	fr.	—	40
Belgium				
Svájc				
Olaszország	lira (= 100 cent.)	lir.	—	40
Spanyolország	peseta (= 4 real, 1 real = 100 centime)	pes,		
Görögország	drachma (= 100 lepta)	—		
Románia	lei (= 100 para)	—	—	85
Bulgária				
Szerbia	dinár (= 100 para)	din.		
Németalföld	hollandi forint (= 100 cent.)	fl., g.	—	85
Portugália	milreis (= 1000 reis)	milr.	2	33
Dánia	korona (krone, krona = 100 oere)	Kr.	—	55'6
Norvégia				
Svédország				
Törökország	török font (= 100 piaszter)	L. T.	9	—
	török piaszter	—	—	09
Oroszország	¹⁾ rubel (100 kopek)	—	1	62
Északam.-Egy.-Áll. ...	dollár (= 100 cent.)	\$	2	10
Britt-Canada				
Mexiko				
Uruguay	peso fuerte (= 100 centena)	\$ ^m / _n	2	—
Chile	peso nacional			
Argentínai közt	peso nacional			
Brazília	milreis	—	1	12'5
Egyptom	egyiptomi font (= 100 piaszter)	L. E.	10	37
China	tael	—	²⁾ —	—
Japán	yen	—	2	—
Britt-Kelet-India	rupee (rupia)	—	1	—
Ceylon			—	93'75

¹⁾ Ez az arany rubel értéke. Megjegyezzük itt, hogy a papír-rubel évkönyvünk jelen évi folvamában, tekintettel nagy árfolyam-hanyatlására, mindenütt 1 frttal vettük egyenlőnek. Ez egyrészt megközelíti a való értéket, másrészt minden utánszámítás nélkül mutatja az eredeti értéket is. — ²⁾ Lásd a 491. lapon foglalt ^{a)} jegyzetet.

Betűsoros tárgymutató.

	Lap.		Lap.		Lap.
Adók, egyenes	838	forgalma Magyar-		Árúforgalmunk szár-	
Adók, fogyasztási ...	840	országon	265	mazási és rendelte-	
»Adria«, magyar ten-		Állati termények		tési országok sze-	
geri hajózási rész-		iparcsoportja	353	rint	438
vény-társaság	644	Állatlétszám Ma-		Árúforgalmunk ten-	
Aczél, külforgalma ...	328	gyarországon	250	geren	419
Ágió	694	Állatlétszám nem-		Árúforgalmunk vas-	
Agyagipar	358	zetközi adatai	253	uton és gőzhajón	419
Alagcsövezés	316	Állattenyésztés	250	Árúforgalmunk,	
Alap- és tartaléktőke,		Álló népesség	1	vesztésgintézeti és	
pénzintézeti	708	Árak alakulása	468	vámhivatali	419
Államadósságok ...	829	Arany és ezüst ér-		Árúforgalom, Ma-	
Államadósságok ál-		tékviszonya	677	gyarországé	417
ladéka	832	Arany- és ezüstmű-		Árúforgalom, osztr.-	
Államépületek	847	ves cikkek ipara ...	370	magyar vámterü-	
Államerdők	847	Aranyforgalom	679	leté, általában ...	471
Államháztartás	824	Aranytermelés	674	Árúforgalom, osztr.-	
Állami hidak	847	Árpaforgalom, Ma-		magyar vámterü-	
Állami bevételek ...	826	gyarországé	218	leté, határok sze-	
Állami háztartás		Árpaforgalom, nem-		rint	472
mérlege	823	zetközi	218	Átkelési vállalatok	629
Állami kiadások ...	824	Árpatermelés, Ma-		Átvitel	487
Állami lótenyész-		gyarországon	214	Bába-képezdek	782
intézetek	851	Árpatermelés, nem-		Babtermelés	232
Állami pénzügy	823	zetközi áttekintés	216	Balesetbiztosítás ...	736
Állami utak	568	Árúforgalmunk fő-		Balesetek a bányák-	
Államjavak	846	csoportok szerint	426	ban	323
Államjóságok	847	Árúforgalmunk ösz-		Balesetek, vasuti ...	617
Államvasutak	581	szesen	417	Bankok aranykész-	
Államvasutak pénz-		Árúforgalmunk pos-		lete	693
ügyi szempontból	850	tán	419	Bankok kamatlába ...	704
Állatforgalom, Ma-		Árúforgalmunk rész-		Bánya- és kohóipar	317
gyarországé	254	letezése, az egyes		Bánya- és kohóter-	
Állatforgalom, nem-		behozó és kivívó		mékek külforgalma	339
zetközi	257	országok szerint	444	Bánya- és kohóter-	
Állatforgalom, osz-		Árúforgalmunk,		mékek összfor-	
trák magyar vám-		szállítóeszközök		galma	339
területé	257	megkülönbözteté-		Bánya- és kohóter-	
Állati termékek kül-		sével	418	melés pénzértéke	336

	Lap.		Lap.		Lap.
Bányamunkások száma	320	Búzatermelés, Magyarországon	183	Épületek használatuk célja és tulajdonosai szerint	747
Bányászat állapota általában	317	Búzatermetés, nemzetközi áttekintése	188	Épületek statisztikája	746
Bányászat, kincstári	849	Bűncselekmények ...	798	Erdei termékek forgalma	301
Bánya társpeéntárak	323	Büntetések nemei ...	801	Erdészet	297
Bányatelkek	317	Büntető igazságszolgáltatás	792	Erdőigazgatás	297
Baromfitenyésztés ...	269	Büntett miatt elítéltek	797	Erdőterület	180, 297
Baromvásárok	262	Bűntett miatt elítéltek	797	Erdőterület fánemek szerint	299
Bélyegilleték	846	Családi állapot	81	Értékmegállapítás ...	468
Beruházási tőke, vasuti, Magyarországon	586	Csillagfürt-termelés	235	Esketések hazánkban	145
Beruházási tőke vasuti nemzetközi ...	587	Csődök statisztikája	791	Esketések, Európa államaiban	146
Bosorozottak csapatonemek szerint	811	Czukorrépa	245	Ezüstforgalom	680
Bevándorlás az új világ különböző országaiba	171	Dohány	243	Ezüsttermelés	674
Bevételek, állami ...	826	Dohányforgalom, külföldön	244	Faforgalom	301
Birák száma	784	Dohányjövedék	843	Faipar	361
Bíróági hátralékok	787	Dohánykivitel, Magyarbirodalomé ...	244	Feljelentések	792
Bíróági ügyforgalom	785	Dohánytermelés ...	243	Fémipar	360
Birtokváltozások ...	303	Dunagőzhajózási társaság	624	Ferencz-csatorna ...	627
Biztosítás	730	Egyenes adók	838	Fiume hajóforgalma	636
Biztosító intézetek		Egyenes adók, Ausztriában	841	Fiume tengeri árúforgalma	642
Biztosító intézetek értékp. birtoka ...	745	Egyetemek	780	Foglalkozások főcsoportjai	124
Biztosító intézetek vagyoni állapota	744	Egyetemek száma		Fogyasztási adók ...	840
Borforgalom, Magyarországon	292	különböző országokban	780	Fogyasztási adók, Ausztriában	842
Borforgalom, nemzetközi	293	Elélési biztosítás ...	741	Fonó- szövőipar ...	365
Borsótermelés	232	Élelmezési ipar	356	Fontosabb árúk külforgalma, osztrák-magyar vámterületé	484
Bortermelés, külföldön	286	Elemi oktatás	771	Fontosabb behozatali és kivit. árúk	430
Bortermelés, Magyarországon	277	Elemi oktatás, nemzetközi kimutatás	778	Főbb jegybankok áttekintése	703
Bőripar	363	Életbiztosítás	738	Földhitel	307
Burgonyatermelés Magyarországon	235	Elítéltek, büntett és vétség miatt	797	Földhitel forrásai ...	307
Burgonyatermelés, nemzetközi áttekintés	236	Első cs. kir. szabadalmazott Dunagőzhajózási társaság	624	Földhitelintézetek száma	706
Butoripar	370	Elutasított feljelentések	793	Földmívelési iskolák	781
Búzaforgalom, Magyarországon	195	Élvezeti és személyes szolgálati ipar	375	Főügyességek	785
Búzaforgalom, nemzetközi	198	Építési ipar	372	Gépipar	374
		Épületek falazatuk és tetőzetük anyaga szerint ...	755	Gyermekhalálozás Magyarországon ...	162

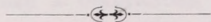
Lap.		Lap.		Lap.
Gyermekhalálozás		vényhatóságok		6 éven felüli népességből 766
hitfelekezetek szerint 163		szerint 85		Irni, olvasni tudók az anyanyelvhez viszonyítva 768
Gyermekhalandóság a városokban 164		Honvéd legénység anyakönyvi állománya 821		Irni, olvasni tudók hitfelekezetek szerint 769
Gyermekhalandóság 7 éven alul 165		Honvédség 819		Ital-adók 840
Gyümölcsészet 295		Honvédség tisztjeinek és tisztviselőinek anyakönyvi állománya 819		Jármű-állomány 589
Haditengerészet 818		Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete 837		Jármű-állomány különböző országokban 589
Hajóállomány és forgalom 622		Humanisztikus tanintézetek 782		Járműipar 374
Hajóállomány, tengeri 631		Idegen anyanyelvűek magyar nyelvismere 107		Járművek működési eredménye 590
Hajóforgalom kikötők szerint 634		Igazságügy 784		Jégbiztosítás 733
Hajózható vizeink hossza 620		Illetékek 846		Jegybankok 697
Hajózható vizek hossza, nemzetközi 621		Illetőség, külföldi honosok 67		Jegybankok, főbbek áttekintése 703
Halálesetre biztosított tőkék 739		Illetőség, magyarországi 65		Jogilleték 846
Halálozások 158		Illetőség, osztrák honosok 66		Jogorvoslatok 788
Halálozás országrészek és megyék szerint 160		Ipar 341		Jövedékek 843
Halandóság a városokban 161		Ipari és forgalmi segédszemélyzet 381		Jövedékek Ausztriában 845
Halandóság az európai államokban 159		Ipari és forgalmi segédszemélyzet foglalkozási viszonya 388		Juta 242
Halandóság, Magyarországban 158		Ipar fontosabb ágai 350		Kender 239
Hátralékok, bírósági 787		Ipariskolák 781		Kendermagtermelés 238
Házasság 145		Iparos népesség főcsoportjai 343		Keresetek főbb nevei 791
Házasságkötések Európa államaiban 146		Iparos népesség főcsoportjaitörvényhatóságok szerint 345		Kereskedelmi forgalom 417
Házasságkötések, hazánkban 145		Iparos népesség nemek szerint 379		Kereskedelmi iskolák 782
Házi ipar 377		Iparvállalatok az alkalmazott segédszemélyzet nagysága szerint 391		Kerti terület 180
Hét éven aluli gyermekek halandósága 165		Iparvállalatok, 20-nál több segédszemélyzetet foglalkoztató 396		Kettős vágányú vasutak 580
Hitelintézetek 705		Irni, olvasni tudás 765		Kiadások, állami 824
Hitelintézetek főbb üzletágai 710		Irni, olvasni tud a		Kikötők hajóforgalma 634
Hitelintézetek jövedelmezősége 713				Kisdedovó intézetek 770
Hitelintézetek száma 705				Kivándorlás 166
Hitfelekezetek, nemzetközi áttekintés 91				Kivándorlás Európából 117
Hitfelekezetek, tör-				Kivándorlás Magyarországból 166
				Kocsiállomány, vasuti 588
				Kocsipostai forgalom, be- és kiviteli 661
				Kocsiposta-küldemények 660

Lap.		Lap.		Lap.	
Kohómunkások szá- ma	322	Lakások, fekvésük és lakrészeik száma szerint	763	Mesterséges kaszálók 247	
Korviszonyok, Ma- gyarországon	72	Lakások lakottsága	762	Mezőgazdaság	180
Korviszonyok, nem- zetközi áttekintés	76	Lakások száma	762	Ministeriumok kiadá- sai	837
Kölestermelés	231	Lakások szaporodása	762	Mívelési ágak Ma- gyarországban	180
Köszénforgalom, Ma- gyarországa	331	Lakóházak szaporo- dása	746	Mozdony-állomány	588
Köszénforgalom, nem- zetközi	332	Lakviszonyok	762	Mozgó népesség	145
Köszéntermelés Ma- gyarországon	329	Lecsapolás	316	Munkások mestersé- ge egyes vállala- tokban	410
Köszéntermelés, nem- zetközi	330	Legelőterület	180	Művészeti iskolák ...	783
Középiskolai tanulók száma	779	Legénység anya- könyvi állománya	814	Nádas területe	180
Középiskolák	778	Legénység anya- könyvi állománya	815	Nagyipari vállalatok	395
Középiskolák, nem- zetközi adatok ...	779	Legénység és tiszti- kar egymáshoz való aránya	816	Nemek aránya	78
Közjegyzők	790	Legfontosabb beho- zatali cikkek	479	Nemes fémek forgal- ma hazánkban és a monarchiában ...	681
Közlekedés	566	Legfontosabb kiviteli cikkek	481	Nemes fémek ipari fogyasztása	688
Közutak	765	Len	239	Nemes fémek lefo- lyása Keletre	691
Közös államháztar- tás	852	Lencsetermelés	232	Nemes fémek nem- zetközi forgalma ...	679
Közös hadsereg	812	Lenmagtermelés	238	Nemes fémek terme- lése	673
Közösügyi költségek	831	Levélpостai küldé- mények	656	Nemesfém-pénzkész- let	691
Községi utak	568	Levélpостai küldé- mények nemzet- közi forgalma	659	Nem segélyezett gőz- hajó járatok	649
Közutak, különállá- móké	570	Lisztforgalom, Ma- gyarországa	195	Nemzetiségek	96
Közutak, Magyaror- szága	566	Lisztforgalom, nem- zetközi	198	Nemzetiségek, Euró- pában	112
Közüti vasutak	618	Lótenyész intézetek, állami	851	Nemzetiségek, tör- vényhatóságok sze- rint	97
Közüti vasutak for- galma	618	Lottójövedék	843	Nemzetközi forgalom	488
Közüti vasutak üzleti eredménye	619	Magbűkkönyyterme- lés	234	Nemzetközi forgalom áttekintése	490
Kukoriczaforgalom, Magyarországa ...	228	Magyar anyanyel- vűek nyelvismerete	106	Nemzetközi forgalom beviteli és kiviteli cikkek	527
Kukoriczaforgalom, nemzetközi	229	Magyar-horvát ten- geri gőzhajózási társaság	648	Nemzetközi forgalom származási és ren- deltetési hely rész- letezésével	497
Kukoriczatermelés Magyarországon ...	224	Magy. kir. államvas- utak hajózási szol- gálatá	626	Népesség, családi ál- lapot szerint	81
Kukoriczatermelés, nemzetközi átte- kintés	226	Malomipar	356	Népesség, Európáé ...	2
Külforgalmunk ide- gen országok ki- mutatásai szerint	476	Méhészet	275		
Kültelkek	317				

Lap.		Lap.		Lap.	
Népesség, Európán kivüli országoké ...	11	Öntözés	316	Rézforgalom	335
Népesség, foglalkozás szerint	118	Östermelés	177	Réztermelés Magyar- országon	333
Népesség, hitfeleke- zetek szerint	82	Pamut	241	Réztermelés, nemzet- közi	334
Népesség, illetőség szerint	65	Papiripar	364	Rizs, nemzetközi for- galma	231
Népesség, Magyaror- szágé	16	Papirpénzünk és az ágió	694	Rizstermelés	230
Népesség, nem sze- rint	78	Pénz	673	Rozsforgalom, Ma- gyarországé	212
Népesség, nemzetisé- gek szerint	97	Pénzügy, állami	823	Rozsforgalom, nem- zetközi	212
Népesség, születési hely szerint	64	Pénzverés	684	Rozstermelés Ma- gyarországon	268
Népipar	377	Phylloxeravész	288	Rozstermelés, nem- zetközi áttekintés	210
Népsűrűség, törvény- hatóságok szerint	17	Polgári igazságszol- gáltatás	791	Ruházati ipar	367
Népszaporodás, euró- pai államoké	32	Posta	651	S egédek, hely nélkü- liek	413
Népszaporodás, hit- felekezetek szerint	84	Posta- és távirda- pénzügyi szem- pontból	851	Segélyezett járatok a parti forgalom szá- mára	647
Népszaporodás, Ma- gyarországé	23	Posta- és távirda üz- leti eredményei	668	Selyemtenyésztes, külföldön	274
Népszaporodás, tör- vényhatóságok sze- rint	26	Postahivatali sze- mélyzet az európai államokban	654	Selyemtenyésztes Magyarországon	271
Nők aránya a bűn- tettek között	802	Postahivatalok szá- ma	651	Sértett fél indítvá- nyára üldözendő bűncselekmények	796
Nők szerepe az ipar- ban	378	Postahivatalok szá- ma, nemzetközi át- tekintés	652	Sójövedék	843
Nyersvas külforgalma	328	Postai megbízások forgalma	663	Sokszorosító ipar	371
Nyersvastermelés, Magyarországban	326	Posta nemzetközi for- galma	657	Sótermelés Magyar- országon	332
Nyersvastermelés, nemzetközi	327	Postatakarékpénztár forgalma	725	Sótermelés, nemzet- közi	333
O lajos magvak	237	Postatakarékpénztár- rak különböző or- szágokban	727	Szakiskolák	781
Ólomforgalom	335	Postatakarékpénztári cheque-forgalom	726	Szálas takarmány	247
Ólomtermelés Ma- gyarországon	333	Postatakarékpénztári összforgalom	725	Szántóföld területe	180
Ólomtermelés, nem- zetközi	335	Postautalványok for- galma	662	Szaporodás, európai államoké	32
Osztárak főbb jövedé- kek	845	Postaüzleti kilomé- terek	654	Szaporodás hitfeleke- zetek szerint	84
Osztárak-magyar bank	697	R épatermés, külföldi Répatermés Magyar- országon	246 245	Szaporodás, Magyar- országé	23
Osztárak takarékpénz- tárak	712	Repczetermelés	237	Szaporodás, törvény- hatóságok szerint	26
Önálló vállalkozók az iparnál	381	Rét területe	180	Személyforgalmi be- vételek	605
				Személyforgalom ko-	

	Lap.		Lap.		Lap.
csiosztályok sze-		Távbeszélő hálózat		Törvénytelen szülöt-	
rint	599	vonala	670	tek az európai ál-	
Személyforgalom kü-		Távbeszélő huzal-		lamokban	154
lönböző országok-		hossza	670	Törvénytelen szülöt-	
ban	597	Távirati forgalom		tek hitfelekézetek	
Személyforgalom Ma-		Európa különböző		szerint	155
gyarországon és		országaiban	490	Törvénytelen szülöt-	
Ausztriában	595	Táviratok forgalma,		tek Magyarorszá-	
Személyforgalom vi-		Magyarországé ...	667	gon	153
szonylagos nagy-		Távirda	664	Tudományos eszkö-	371
sága	599	Távirdaállomások		zök ipara	
Személykocsik műkö-		száma különböző		Tűzbiztosítás	731
dési eredménye ...	592	országokban	665	Ujoncizok besorozta-	
Szeszipar	357	Távirda-hálózat		tása egyes csapat-	
Szőlőművelés Ma-		hossza Európa ál-		nemek közt	811
gyarországon	277	lamaiban	666	Ujoncizozás	804
Szőlőtermelés, kül-		Távirda-hálózat		Ujoncizozás eredmé-	
földön	286	hossza Magyaror-		nye Ausztriában ...	806
Szőlők területe	180	szágon	665	Ujoncizozás főbb ered-	
Szövetkezetek száma	706	Távirdahivatalok		ményei	805
Születések	148	száma	664	Ügyészések	785
Születések Európa ál-		Teherforgalmi bevé-		Ügyvédek száma ...	789
lamaiban	149	telek	607	Ügyvédjelöltek szá-	
Születések gyakori-		Teherforgalom	600	ma	790
sága országrészek		Teherforgalom, vi-		Üvegipar	358
és megyék szerint	151	szonylagos	603	Üzleti bevételek, vas-	
Születések Magyar-		Teherkocsik műkö-		uti	604
országban	148	dési eredménye ...	592	Üzleti kiadások, vas-	
Születések, törvény-		Teherszállítás nem-		uti	608
telen	153	zetközi átnézete ...	602	Üzleti kilométerek,	
Takarékbetéti köny-		Telekkönyvi birtok-		postai	654
vek száma	720	testek forgalma ...	303	Vájnatelkek	317
Takarékbetéti üzlet	715	Tengeri hajózás ...	630	Váltóárfolyamok	
Takarékpénztárak		Terheltek száma ...	792	mozgása	695
száma	706	Termények területé-		Vámbevételek	554
Takarékpénztárak		nek aránya a szán-		Vámbevételek, áru-	
száma, különböző		tófldhöz	181	czikkek szerint ...	560
országokban	707	Természetes kaszálók	249	Vámbevételek, az	
Takarmányrépa	245	Terület, általános ...	1	osztr.-magy. vám-	
Talajjavítások	315	Terület, művelési		területé	554
Tanítóképezdék, nem-		ágak szerint	180	Vámbevételek, kü-	
zetközi kimutatása	777	Tisztikar állománya	812	lönböző államoké	557
Tanítóképzőintézetek	777	Tisztikar aránya a		Városok növekedése	44
Tartaléktőke, pénz-		legénységhez vi-		Városok növekedése,	
intézeti	708	szonyitva	816	rend. tan. városoké	47
Távbeszélő	670	Tisztikar előléptetése	813	Városok növekedése,	
Távbeszélő, Buda-		Törvények	855	törv. joggal felr.	
pest-bécsi	671	Törvényhatósági utak	568	városoké	46
Távbeszélő egyes vá-		Törvénytelen szülöt-		Vasércz külforgalma	328
rosokban	671	tek a városokban	157	Vasércz-termelés ...	324

	Lap.		Lap.		Lap.
Vasipar	359	Vasuti balesetek ...	617	Vegyészeti ipar	355
Vaskapu szabályozá-		Vasuti beruházási		Vétség miatt elítéltek	797
sának költségei ...	827	tőke Magyaror-		Világvárosok	50
Vaskohók száma ...	325	szágon	586	Vizi utak	620
Vas külforgalma ...	328	Vasuti beruházási		Vizsgálati fogság ...	795
Vastermelés Magyar-		tőke, nemzetközi	587	Vizsgálatok összes	
országon	324	Vasuti személyzet ...	615	száma a törvény-	
Vastermelés, nem-		Vasutüzleti bevéte-		székeknél	794
zetközi	327	lek	604	Zabforgalom, Ma-	
Vasutak	573	Vasutüzleti eredmé-		gyarországé	223
Vasutak hosszának		nyek nemzetközi		Zabforgalom, nem-	
fejlődése Magyar-		áttekintése	611	zetközi	223
országon	574	Vasutüzleti kiadá-		Zabtermelés Ma-	
Vasutak hossza,		sok a négy igaz-		gyarországon	219
nemzetközi	577	gatási ág szerint	609	Zabtermelés, nem-	
Vasutak, kettős vá-		Véderő	804	zetközi áttekintés	221
gányu	580	Védkötelesek orvosi		Zárt kutatások	219
Vasutak, magyar,		megvizsgálásának		Zenészet ipar	371
birtokállapot és		eredményei	809	Zónatarifa üzleti	
kezelés szerint ...	583	Védtörvény	804	eredménye	594

A) Terület és állónépesség.

I. Terület és állónépesség.

Terület, lélekszám. — Bár az 1872. évben Szent-Péter-várott tartott nemzetközi statisztikai congressus határozatát, hogy legalább minden tíz évben és pedig a 0-val végződő években népszámlálás tartassék, valamennyi állam nem tartja meg; mégis Európa legtöbb-államában a 0-val végződő, vagy a közvetlenül következő évben csakugyan történek népszámlálások s évkönyvünkben ezuttal jobbra a legújabb népszámlálások gazdag eredményét használhatjuk fel, s a különböző népességi viszonyoknak kissé részletesebb elemzésébe bocsátkozhatunk.

Mindenekelőtt azonban bemutatjuk az öt világrész népességét országok szerint, alapul véve, mint már a korábbi években is történt, Levasseur Emilnek, a hírneves francia statisztikusnak egyik becses dolgozatát; de természetesen, az ott közölt régebbi adatokat a legújabbakkal pótoljuk, hogy tulajdonképen Levasseur kimutatásának csak kerete maradt meg.

Kimutatásunk abban a tekintetben is tetemes kibővülést nyert, hogy nem elégedtünk meg az egyes országok összes népességének egy összegben való közlésével, hanem azokon belül az egyes tartományok, kormányzóságok, megyék, grófságok, stb. területét és népességét is kimutatjuk. Ez a nagyobb részletezés egy régen érzett

A magyar korona országaiban 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredménye I. rész. Budapest 1893. — Dr. Ráth Zoltán: Népünk korviszonyai és halálozási statisztikánk. Budapest 1893. — Census of England and Wales 1891. London. — Tenth decennial census of the population of Scotland 1891. vol. 1. Edinburgh 1892. Census of Ireland 1891. Dublin 1891. The Statesmans Year Book for the year 1893. London 1893. Bulletin de L'institut international de statistique. Tome I. Roma 1886. Jaarcijfers over 1891. en vorige Jahren Nro 10 és 11. Amsterdam. — Annuaire statistique de Belgique. Tome XXIII. Bruxelles 1892. — Journal de la société de statistique de Paris. Trent-troisième année Nro 2. — Annuaire statistique de la France, quatorzième année — 1891 Paris 1891. — Vierteljahrshefte der Statistik des Deutschen Reichs 1892. Erstes Heft. Berlin. — Preussische Statistik 121. (I) Die Ergebnisse der Volkszählung im preussischen Staate 1890. Berlin 1893. — Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich. — Vierzehnter Jahrgang 1893. Berlin. — Statistica comparata dell' Emigrazione dall' Europa e dell'immigrazione in America e in Australia. — Roma 1892. — Die Ergebnisse der eidgenössischen Volkszählung vom 1. Dec. 1888. Erster Band. Bern 1892. — Oesterr. Statistik XXXII Band. I Heft. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890. Wien

hiányt fog pótolni; mert a művelt közönség igen gyakran nemcsak az országok, hanem azok egyes részeinek területét és népességét is ismerni kívánja, s ezt még a nagyobb földrajzi munkák sem igen nyújtották.

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám
I. Európa.			Rutland		
Nyugat-Európa.			Shrop	384	20.659
1. Nagybritánia és			Somerset	3.418	236.324
Irország (1891 ápr. 5.)			Stafford	4.248	484.326
1. Anglia.			Suffolk	3.029	1,083.273
Bedford grófság	1.194	160.729	Surrey	3.820	369.351
Berks	1.870	238.446	Sussex	1.963	1,730.871
Buckingham	1.931	185.190	Warwick	3.777	550.442
Cambridge	2.124	188.862	Westmorland	2.292	805.070
Chester	2.659	730.052	Wilts	2.027	66.098
Cornwall	3.494	322.589	Worcester	3.507	264.969
Cumberland	3.926	266.550	York	1.912	413.755
Derby	2.665	527.886	Anglia összesen ...	15.712	3,208.813
Devon	6.698	631.767	2. Wales.		
Dorset	2.538	194.487	Anglesey	783	50.079
Durham	2.621	1,016.449	Brecon	1.843	57.031
Essex	3.994	783.999	Cardigan	1.794	62.596
Gloucester	3.171	599.974	Carmarthen	2.415	130.574
Hamps	4.200	690.086	Carnarvon	1.495	118.225
Hereford	2.157	115.986	Denbigh	1.720	117.950
Hertford	1.639	220.125	Flint	655	77.189
Huntingdon	929	57.772	Glamorgan	2.101	687.147
Kent	4.028	1,142.281	Merioneth	1.557	49.204
Lancans	4.889	3,926.798	Montgomery	2.004	58.003
Leice-ter	2.072	373.693	Pembroke	1.583	89.125
Lincoln	7.154	472.778	Radnor	1.119	21.791
Middlesex	734	3,251.703	Wales összesen ...		
Monmouth	1.499	252.260	3. Skócia.		
Norfolk	5.488	456.474	Schetland	1.428	28.711
Nordhampton	2.549	302.184	Orkney	973	30.453
Northumberland	5.222	506.096	Caithnes	1.775	37.177
Nottingham	2.136	445.599	Sutherland	5.250	21.896
Oxford	1.957	185.938	Wales összesen ...		
			19.069		
			1,518.914		

1892. Annuario statistico italiano 1889—1890. Roma 1891. — Statistique du Royaume de Serbie. Recensement de la population. dec. 31. Première Partie. Tom I. Belgrad 1893. Resultats generaux du denombrement de la population de la principaule de Bulgarie 1-er Janvier 1888. Sophia 1890. — Statistik Aarborg for kongeriget Norge. Tolote Aargang 1892. Kristiania 1892. — Danmarks statistik. Statistike Meddelelser, Tredie Raekke 12-te Bind Kjöbenhavn 1892. — Hofkalender. Diplomatisch-Statistisches Jahrbuch 1893. Gotha. Justus Perthes. — Resume statistique de l'empire du Japon 7. année. Tokio 1893. — Boletin De Estadistica Nr. 8. Censo de Habitantes de la Republica Mexicana 1890. Mexico 1892. — Statistical abstract relating to British India from 1881—1891. Twenty-Sixth Number. London 1892. — Statistical abstract of the United States 1891 fourteenth Number. Washington 1892. — Censo de la Poblacion de España en 31 de Diciembre de 1887 Tomo, I Madrid 1891. Suomenmaan Tilastollinen Vuosikirja. Neljästoista Vuosikerta 1893. Helsingfors 1893. — Otto Hübner's geographisch. statistische Tabellen Aller Länder der Erde für das Jahr 1893 Frankfurt 1893-

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Térület kilométe- rekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Térület kilométe- rekben	Lélekszám
Ross és Cromarty ...	8.103	77.810	Ulster:		
Inverness ...	10.584	89.317	Antrim ...	3.084	471.179
Nairn ...	463	10.019	Armagh ...	1.327	143.289
Elgin (or moray) ...	1.232	43.453	Cavan ...	1.932	111.917
Banff ...	1.659	64.190	Donegal ...	4.845	185.635
Aberdeen ...	5.062	281.332	Down ...	2.478	224.008
Kincardine ...	993	35.647	Fermanagh ...	1.851	74.170
Forfar ...	2.266	277.773	Londonderry ...	2.113	152.009
Perth ...	6.544	126.199	Monaghan ...	1.294	86.206
Fife ...	1.274	187.346	Tyrone ...	3.264	171.401
Kinross ...	188	6.280	együtt ...	22.188	1,619.814
Clakmannan ...	123	28.432	Connaught:		
Stirling ...	1.158	125.608	Galway ...	6.351	214.712
Dumbarton ...	625	94.495	Leitrim ...	1.588	78.618
Argyll ...	8.318	75.003	Mayo ...	5.506	219.034
Bute ...	564	18.404	Roscommon ...	2.459	114.397
Renfrew ...	634	290.798	Sligo ...	1.869	98.013
Ayr ...	2.922	226.283	együtt ...	17.773	724.774
Lanark ...	2.283	1,046.040	Irország összesen ...	84.251	4,704.750
Linlithgow ...	311	52.803	Brit szigetek ...	784	147.870
Edinburgh ...	937	434.159	Malta és Gozzo ...	303	165.662
Haddington ...	701	37.485	Gibraltar ...	5	25.869
Berwick ...	1.192	32.406	N.-Británia összesen	313.239	38,070.816
Peebles ...	918	14.761	II. Németalföld (1889		
Selkirk ...	666	27.353	december 31).		
Roxborough ...	1.722	53.741	Brabant (Éjszaki) ...	4.860	509.628
Dumfries ...	2.751	74.221	Drenthe ...	2.652	130.704
Kirkcudbright ...	2.324	39.985	Friesland ...	3.303	335.558
Wigtown ...	1.257	36.062	Geldern ...	4.934	512.202
Skócia összesen ...	77.200	4,025.647	Groningen ...	2.344	272.786
4. Irország			Éjszak-Holland ...	2.756	829.489
Leinster:			Dél-Holland ...	3.011	949.641
Carlow ...	896	40.936	Limburg ...	2.203	255.721
Dublin ...	918	419.216	Overijsel ...	3.319	295.445
Kildare ...	1.694	70.206	Utrecht ...	1.385	221.007
Kilkenny ...	2.063	87.261	Zeeland ...	1.767	199.234
King's ...	1.999	65.563	Németalföld összesen	32.534	4,511.415
Longford ...	1.090	52.647	III. Belgium (1891 de-		
Louth ...	818	71.038	cember 31).		
Meath ...	2.347	76.987	Antwerpen ...	2.832	713.740
Queen's ...	1.719	64.883	Brabant (Déli) ...	3.283	1,120.976
Westmeath ...	1.835	65.109	Hennegau ...	3.722	1,058.737
Wexford ...	2.333	111.778	Limburg ...	2.412	223.531
Wicklow ...	2.024	62.136	Lüttich ...	2.895	771.168
együtt ...	19.736	1,187.760	Luxemburg ...	4.418	212.041
Munster:			Namur ...	3.660	336.543
Clare ...	3.351	124.483	Keleti-Flandria ...	3.000	955.520
Cork ...	7.485	438.432	Nyugati-Flandria ...	3.235	744.188
Kerry ...	4.799	179.136	Belgium összesen ...	29.457	6,136.444
Limerick ...	2.755	158.912			
Tipperary ...	4.296	173.188			
Waterford ...	1.868	98.251			
együtt ...	24.554	1,172.402			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám
<i>IV. Luxemburg (1890 december 1).</i>	2.587	211.088	Mayenne	5.171	332.387
<i>V. Franciaország (1891 ápril 12).</i>			Meurthe-et-Moselle ...	5.232	444.150
Ain departement ...	5.799	356.907	Meuse	6.228	292.253
Aisne	7.352	545.493	Morbihan	6.798	544.470
Allier	7.308	424.382	Nièvre	6.817	343.581
Alpes (Basses)	6.954	124.285	Nord	5.681	1.736.341
Alpes (Hautes)	5.590	115.522	Oise	5.855	401.835
Alpes-Maritimes	3.750	258.571	Orne	6.097	354.387
Ardèche	5.527	371.269	Pas-de-Calais	6.606	874.364
Ardennes	5.233	324.923	Puy-de-Dôme	7.950	564.266
Ariège	4.894	227.491	Pyrénées (Basses) ...	7.623	425.027
Aube	6.001	255.548	Pyrénées (Hautes) ...	4.530	225.861
Aude	6.313	317.372	Pyrénées-O.ientales ...	4.122	210.125
Aveyron	8.743	400.467	Rhône	2.790	806.737
Belfort (terr. de) ...	610	83.670	Saône (Haute-)	5.340	280.856
Bouches-du-Rhône ...	5.105	630.622	Saône-et-Loire	8.552	619.523
Calvados	5.521	428.945	Sarte	6.207	429.737
Cantal	5.741	239.601	Savoie	5.810	263.297
Charente	5.942	360.259	Savoie (Haute)	4.667	268.267
Charente-Inferieure ...	6.826	456.202	Seine	475	3.141.595
Cher	7.199	359.276	Seine-Inferieure	6.035	839.876
Corrèze	5.866	328.119	Seine-et-Marne	5.736	356.709
Coise	8.799	283.596	Seine et Oise	5.604	628.590
Côthe d'Or	8.761	376.866	Sèvres (Deux)	6.000	354.282
Côtes-du-Nord	6.886	618.652	Somme	6.161	546.495
Creuse	5.568	284.660	Tarn	5.742	346.739
Dordogne	9.183	478.471	Tarn-et-Garonne	3.720	206.596
Doubs	5.228	303.081	Var	6.036	288.336
Drôme	6.522	306.419	Vaucluse	3.548	235.411
Eure	5.958	349.471	Vendée	6.703	442.355
Eure et Loir	5.874	284.683	Vienne	6.970	344.355
Finistère	6.721	727.012	Vienne (Haute)	5.517	372.878
Gard	5.836	419.348	Vosges	5.863	410.196
Garonne (Haut)	6.290	472.383	Yonne	7.428	344.648
Gers	6.280	261.084	Franciaország összesen	528.876	38.343.192
Gironde	9.740	793.828	<i>VI. Monaco (1890).</i>	22	13.304
Hérault	6.198	461.651	Közép-Európa.		
Ille et Vilaine	6.726	626.875	<i>VII. Német-Birodalom (1890, december 1).</i>		
Indre	6.795	292.868	<i>1. Poroszország.</i>		
Indre-et-Loire	6.114	337.298	Köletti-Porosz- ország:		
Isère	8.289	572.145	Königsberg korm. ker.	21.109	1.172.149
Jura	4.994	273.028	Gumbinnen " "	15.878	786.514
Landes	9.321	297.812	együtt ...	36.987	1.958.663
Loi-ret-Cher	6.351	280.358	<i>N y u g a t i - P o - roszország:</i>		
Loire	4.760	616.227	Danzig	7.953	589.176
Loire (Haute)	4.962	316.735	Marinwerder	17.563	844.505
Loire-Inferieure	6.875	645.263	együtt ...	25.516	1.423.681
Loiret	6.771	377.718	Berlin város kerülete	63	1.578.794
Lot	5.212	253.885			
Lot-et-Garonne	5.354	295.360			
Lozère	5.170	135.527			
Main et Loire	7.121	518.589			
Manche	5.928	513.815			
Marne	8.181	434.692			
Marne (Haute)	6.220	243.533			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám
Brandenburg:			Trier	7.183	711.998
Potsdam	20.641	1,404.626	Aachen	4.154	564.566
Frankfurt	19.196	1,137.157	együtt	26.992	4,710.391
együtt	39.837	2,541.783	Hohenzollern:		
Pomeránia:			Sigmaringen	1.142	66.085
Stettin	12.076	749.077	Helgoland	0.59	2.036
Köslin	14.026	563.569	Poroszorsz. összesen	348.437	20,957.357
Stralsund	4.010	208.303	2. Bajorország.		
együtt	30.112	1,520.889	Oberbeyern kerület	16.725	1,103.160
Posen:			Niederbeyern "	10.756	664.798
Posen	17.512	1,126.591	Pfalz "	5.927	728.339
Bromberg	11.400	625.051	Oberpfalz "	9.661	537.954
együtt	28.962	1,751.642	Oberfranken "	6.998	573.320
Szilézia:			Mittelfranken "	7.573	700.606
Breslau	13.480	1,599.322	Unterfranken "	8.401	618.489
Liegnitz	13.608	1,047.405	Schwaben "	9.819	668.316
Oppeln	13.219	1,577.731	Összesen	75.860	5,594.982
együtt	40.307	4,224.458	3. Szászország.		
Szásztartom.			Drezda k. kapitánys.	2.470	950.530
Magdeburg	11.504	1,071.421	Lipese "	4.337	871.132
Merseburg	10.209	1,075.569	Zwickau "	3.567	1,310.283
Erfurt	3.530	433.020	Bautzen "	4.619	370.739
együtt	23.243	2,580.010	Összesen	14.993	3,502.684
Schleswig-Hol- stein	18.903	1,217.437	4. Württemberg.		
Hannover:			Neckar kerület	3.327	665.049
Hannover	5.716	526.212	Schwarzwald kerület	4.773	481.334
Hildesheim	5.316	476.263	Jagst "	5.139	402.991
Lüneburg	11.343	420.093	Duna "	6.265	487.148
Stade	6.787	338.197	Összesen	19.504	2,076.522
Osnabrück	6.205	299.473	5. Baden.		
Aurich	3.107	218.120	Konstanz	4.169	231.770
együtt	38.474	2,278.361	Freiburg	4.740	469.515
Wesztfália:			Karlsruhe	2.572	445.156
Münster	7.252	536.241	Mannheim	3.600	461.426
Minden	5.258	549.709	Összesen	15.011	1,657.867
Arnsberg	7.696	1,342.711	6. Hessen.		
együtt	20.206	2,128.661	Starkenburg	3.019	419.642
Hessen-Nassau:			Oberhessen	3.288	265.912
Kassel	10.078	820.988	Rhein Hessen	1.375	307.329
Wiesbaden	5.614	843.438	Összesen	7.682	992.883
együtt	15.692	1,664.426	7. Meklenburg- Schwerin	13.161	578.342
Rajnatarto- mány:			8. Szász-Weimar	3.595	326.091
Koblenz	6.205	633.638	9. Meklenburg Stre- litz	2.929	97.978
Düsseldorf	5.473	1,973.115			
Köln	3.977	827.074			

Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám
<i>10. Oldenburg.</i>			Thurgau	988	104.678
Oldenburg	5.379	279.008	Unterwalden o. d. W.	475	15.043
Lübek hgsgé	541	34.718	Unterwalden u. d. W.	291	12.538
Birkenfeld	503	41.242	Uri	1.076	17.249
együtt.....	6.423	354.968	Waadt	3.223	247.655
11. Braunschweig ...	3.672	403.773	Wallis	5.248	101.985
12. Szász-Meiningen	2.468	223.832	Zug	239	23.029
13. Szász-Altenburg	1.324	170.864	Zürich	1.725	337.183
14. Szász-Coburg- Gotha	1.957	206.513	Svájcz összesen ...	41.347	2,917.754
15. Anhalt	2.294	271.963	<i>X. Ausztria (1890 de- cember 31).</i>		
16. Schwarzburg- Sondershausen	862	75.510	Alsó-Ausztria	19.825	2,661.799
17. Schwarzburg- Rudolstadt	941	85.863	Felső-Ausztria	11.984	785.831
18. Waldek	1.121	57.281	Salzburg	7.152	173.510
19. Reuss-Greiz	316	62.754	Stájerország	22.429	1,282.708
20. Reuss-Schleiz	826	119.811	Karinthia	10.327	361.008
21. Schaumburg- Lippe	340	39.163	Krajna	9.956	498.958
22. Lippe (Detmold)	1.215	128.495	Triest és területe...	95	157.466
23. Lübek	298	76.485	Görz és Gradiska ...	2.919	220.308
24. Bréma	256	180.443	Isztria	4.955	317.610
25. Hamburg	410	622.530	Tirol	26.684	812.696
<i>26. Elzász és Lotha- ringia.</i>			Vorarlberg	2.603	116.073
Alsó-Elzász	3.509	621.505	Csehország	51.951	5,843.094
Felső-Elzász	4.778	471.609	Morvaország	22.222	2,276.870
Lotharingia	6.222	510.392	Szilézia	5.147	605.649
együtt.....	14.509	1,603.506	Galiczia	78.502	6,607.816
Németbirod. összesen	540.484	49,428.470	Bukovina	10.441	646.591
<i>VIII. Lichtenstein (1891).</i>	157	9.434	Dalmácia	12.834	527.426
<i>IX. Svájc (1888 de- cember 1).</i>			Ausztria összesen ...	300.026	23.895.413
Aargau canton	1.404	193.580	<i>XI. Magyarbirodalom (1890. decz. 31).</i>		
Appenzel a. Rh.	242	54.109	Magyarország	279.750	15,231.527
Appenzel i. Rh.	178	12.888	Fiume	20	30.337
Ba-el város	36	73.749	Horv.-Szlavonország	42.533	2,201.927
Basel vidék	422	61.941	Magyarbirod. össz.	322.303	17,463.791
Bern	6.888	536.679	<i>XII. Bosznia-Herce- govina (1885 május 1).</i>		
Freiburg	1.669	119.155	Bosznia	41.968	1,148.517
St.-Gallen	2.019	228.174	Hercegovina	9.141	187.574
Genf	279	105.509	együtt.....	51.109	1,336.091
Glarus	691	33.825	Novibazar sandjak ...	7.350	153.000
Graubünden	7.133	94.810	Osztrák magyar mo- narchia az occupált tartományokkal egy.	680.788	42,848.295
Luzern	1.501	135.360	Dél-Európa.		
Neuenburg	808	108.153	<i>XIII. Andorra (1875).</i>	452	6.000
Schaffhausen	294	37.783	<i>XIV. Portugália (1881).</i>		
Schwiz	908	50.307	Minho	7.273	1,014.768
Soloturn	792	85.621	Traz os Montes	11.116	396.676
Tessin	2.818	126.751			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám
Beira	23.943	1,377.432	Zamora	10.615	269.621
Estremadura	17.800	946.472	Zaragoza	17.424	414.007
Alemtejo	24.390	367.169			
Algarve	4.850	204.037	Spanyolor. össz.	504.527	17,545.160
Azori szigetek	2.388	269.401			
Madeira sziget	815	132.223	XVI. Olaszország (1891)		
Portugália össz.	92.575	4,708.178	Piemont:		
XV. Spanyolország (1887 december 31).			Alessandria	4.937	763.657
Alava	3.045	92.893	Cuneo	7.491	665.907
Albacete	14.863	229.492	Novara	6.614	721.287
Alicante	5.660	432.335	Turin	10.452	1,077.674
Almería	8.704	339.383	együtt	29.494	3,228.525
Ávila	7.882	193.093	Liguria:		
Badajoz	21.894	480.418	Genova	4.194	838.744
Baleares	5.014	312.646	Porto Maurizio	1.213	140.493
Barcelona	7.690	899.264	együtt	5.407	979.237
Burgos	14.196	337.822	Lombardia:		
Cáceres	19.863	339.793	Bergamo	2.828	419.304
Cadiz	7.342	429.381	Brescia	4.779	481.308
Canarias	7.273	287.728	Como	2.796	541.184
Castellón	6.465	292.437	Cremona	1.778	301.575
Ciudad-Real	19.608	292.291	Mantua	2.359	302.488
Córdoba	13.727	420.714	Milano	3.143	1,344.771
Corunna	7.903	613.792	Pavia	3.399	476.554
Cuenca	17.193	242.024	Sondrio	3.123	125.995
Gerona	5.865	305.539	együtt	24.205	3,993.479
Granada	12.768	484.341	Velence:		
Guadalajara	12.113	201.496	Belluno	3.347	190.831
Guipuzcoa	1.885	181.856	Padua	2.063	414.555
Huelva	10.138	254.831	Rovigo	1.665	222.896
Huesca	15.149	254.958	Treviso	2.467	390.034
Jaén	13.480	437.842	Udine	6.619	534.450
Leon	15.377	380.229	Velence	1.898	352.256
Lérida	12.151	285.417	Verona	3.181	414.861
Lo. rono	5.041	181.465	Vicenza	2.785	461.162
Lugo	9.881	431.644	együtt	24.025	2,981.045
Madrid	7.989	684.630	Emilia:		
Malaga	7.549	519.377	Bologna	3.709	488.385
Murcia	11.537	491.438	Ferrara	2.627	241.553
Navarra	10.506	304.051	Forlì	1.989	260.385
Orense	6.979	405.074	Modena	2.573	296.283
Oviedo	10.895	595.420	Parma	3.310	286.434
Palencia	8.434	188.954	Piacenza	2.355	235.092
Pontevedra	4.391	443.385	Ravenna	2.018	223.626
Salamanca	12.510	314.424	Reggio Emilia	2.169	256.811
Santander	5.460	242.843	együtt	20.750	2,288.569
Segovia	6.827	154.457	Toscana:		
Sevilla	14.063	543.944	Arezzo	3.297	245.218
Soria	10.318	151.471	Florenz	5.799	843.242
Tarragona	6.490	348.579			
Teruel	14.818	241.865			
Toledo	15.257	359.562			
Valencia	10.751	733.978			
Valladolid	7.569	267.297			
Vizcaya	2.165	235.659			

Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület □ kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület □ kilomé- terekben	Lélekszám
Grosseto	4.586	113.132	Sardinia:		
Livorno	343	122.088	Cagliari	13.683	433.881
Lucca	1.410	289.282	Sassari	10.159	271.526
Massa e Carrara	1.678	189.494	együtt	23.842	705.407
Pisa	3.123	270.940	Olaszország összesen	288.540	30.419.061
Siena	3.826	207.800			
együtt	24.462	2.281.196	XVII. San-Marino (1891.)	60	8.000
Marchesia:			XVIII. Görögország (1889.)		
Ancona	2.041	275.694	Achaja és Elis	5.075	210.713
Ascoli Piceno	1.995	223.003	Akarnania és Aetolia	7.465	162.020
Macerata	2.777	245.931	Argolis és Korinthus	5.244	144.836
Pesaro e Urbino	3.023	220.660	Arkadia	4.301	148.285
együtt	9.836	965.288	Arta	1.250	32.890
Umbria (Peruggia)	9.474	600.350	Attika és Böotia	6.306	257.764
Róma (Latium)	12.170	1,018.451	Euboea	4.199	103.442
Abruzzok és Molise:			Kephalonia	810	80.178
Aquila degli Abruzzi	6.625	385.117	Korfu	1.121	114.535
Campobasso	4.416	387.644	Kyklades	2.695	131.508
Chieti	3.092	358.477	Lakonia	4.240	126.088
Teramo	2.875	261.691	Larissa	6.420	168.034
együtt	17.008	1,392.929	Messenia	3.341	183.232
Campania:			Phokis és Phthiotis	6.084	136.470
Avellino	3.034	402.321	Trikalla	5.700	143.143
Benevento	2.168	247.997	Zakynthos	438	44.070
Caserta	5.412	768.328	Görögorsz. össz.	64.689	2,187.208
Nápoly	871	1.011.948	XIX. Törökország (hoz- závetőleg)		
Salerno	5.071	568.586	Konstantinápoly vilájet	3.000	895.470
együtt	16.556	2,999.180	Drinápoly	37.305	836.041
Apulia (Puglie):			Saloniki	38.501	990.400
Bari delle Puglie	5.926	775.664	Monastir	17.384	664.379
Foggia	6.693	397.214	Servia (Mutessarifát)	7.500	100.000
Lecce	7.891	625.196	Kossova	29.363	588.282
együtt	20.510	1,798.074	Scutari	9.260	202.819
Basilicata (Po- tenza)	10.354	555.458	Janina } Albánia...{	21.761	509.151
Calabria:			Kréta	8.589	294.192
Catanzaro	5.174	440.398	Thasos, Samothrake.		
Cosenza	6.698	484.205	Lemnos, Imbro szí- getek	1.476	42.000
Reggio di Calabria	3.177	388.437	Törökorsz. össz.	174.139	5,122.737
együtt	15.019	1,313.040	XX. Montenegró (1879. hozzávetőleg)	9.080	200.000
Sicilia:			XXI. Szerbia (1890. december 31.)		
Caltanissetta	3.289	308.396	Belgrád (város)	12	54.249
Catania	4.984	641.260	Crna Reka	1.440	69.564
Girgenti	3.019	338.630	Kragujevac	2.385	140.661
Messina	3.227	505.464	Krajina	3.259	91.572
Palermo	5.142	791.433			
Siracusa	3.729	395.836			
Trapani	2.402	344.814			
együtt	25.798	3,325.833			

Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilométer- ekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilométer- ekben	Lélekszám
Krusevac	3.256	149.554	Jassy	3.110	175.379
Morava	3.110	160.191	Ilfov	5.200	420.591
Nis (város).....	10	19.877	Mehedinsi	5.380	208.260
Pirot	3.143	120.585	Mustel	2.970	95.494
Podrinje	3.367	176.533	Neamtsu	4.180	147.990
Podunavlje	3.242	206.966	Oltu	2.870	120.853
Požarevac	3.639	205.029	Prahova	4.650	257.101
Rudnik	4.551	151.695	Putna	3.310	126.432
Timok	2.092	92.762	Rîmnicu-Serat	3.340	115.014
Toplica	3.633	121.382	Roman	1.870	101.549
Užice	4.346	137.512	Romanatsi	3.780	173.393
Valjevo	2.907	114.517	Sucava	3.410	115.857
Vranja	4.197	149.282	Tekutsj	2.540	107.070
Szerbia összesen	48.589	2.161.961	Teleorman	4.760	201.731
XXII. Bulgária és Kelet- Rumélia (1888. jan. 1.)			Tultsa	8.450	10.468
Burgas	5.790	110.363	Tutova	2.480	102.521
Varna	7.820	206.664	Vaslui	2.170	99.841
Vidin	3.040	115.699	Valca	4.230	166.683
Vratza	2.480	87.462	Vlasca	4.440	172.277
Kustendil	4.680	162.939	Románia összesen	131.020	5.038.342
Lovec	3.930	119.010	Kelet-Európa.		
Lom	3.770	114.223	XXIV. Európai-Orosz- ország (1887.)		
Plovdiv (Philippopol)	5.370	226.013	Északi Orosz- ország:		
Pleven (Plevna)	2.480	92.010	Archangel (a szige- tekkel)	858.560	340.251
Rasgrad	3.030	122.370	Olonez	148.761	341.568
Rahovo	2.770	86.781	Vologda	402.725	1.239.754
Roussé (Ruscuk)	4.130	154.434	együtt	1.410.046	1.921.573
Svichtow	2.980	90.876	Nagy-Orosz- ország:		
Sevlievo	1.930	93.948	Jaroslav	35.613	1.126.891
Silistria	3.010	107.637	Kaluga	30.929	1.199.882
Sliven	6.500	161.303	Kostroma	84.695	1.354.162
Sophia	5.630	182.247	Kursk	64.454	2.666.573
Stara-Zagora	6.240	203.396	Moskva	33.302	2.210.791
Tatar-Pazardjik	6.100	136.698	Novgorod	122.337	1.213.058
Trin	2.400	76.051	Orel	46.726	2.021.239
Tirnova	4.690	105.344	Penza	35.840	1.522.537
Haskovo	3.500	123.168	Pskov	44.208	965.355
Choumen (Sumla)	4.390	175.709	Rjäsán	42.098	1.843.345
Bulgária összesen	96.660	* 3.154.375	Smolensk	56.041	1.339.444
XXIII. Románia (1889.)			Tambov	66.587	2.730.145
Ardes	4.510	177.714	Tula	30.959	1.445.600
Baku	4.020	172.496	Tver	65.330	1.781.861
Botosan	2.970	147.986	Vladimir	48.856	1.403.172
Braila	4.310	118.731	Vorones	65.894	2.588.933
Buzeu	4.900	195.834	együtt	858.869	27.412.988
Constanza	7.150	96.033	Balti tartomá- nyok:		
Covurlui	2.800	127.153	Estland	20.247	392.738
Dambovia	3.540	179.143	Kurland	27.286	676.582
Dolsi	6.780	302.385			
Dorohoi	2.980	135.248			
Faltsiu	2.120	83.699			
Gorsi	4.780	153.574			
Jalomitsa	7.040	140.66			

*) 1893 január 1-én tartott népszámlálás adatai szerint 3.305.558.

Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám
Livland	47 029	1,229.468	Siedlce	14.334	671.598
Szt. Pétervár.....	53.767	1,680.273	Suwalki	12.551	656.932
együtt.....	148.329	3,979.061	Varsó	14.562	1,465.131
Nyugati-Orosz- ország:			együtt.....	127.512	8,385.807
Grodno	38.668	1,382.255	Finnország:		
Kovno	40.640	1,538.917	(1890. decz. 31.)		
Minsk	91 406	1,680 615	Abo-Björneborg	24.171	395.474
Mohilev	48 046	1,294.116	Kuopio	42.730	290.654
Podolia	42.018	2,423.755	Nyland	11.872	239.456
Vilna	42.529	1,304.788	St. Michel	22.840	180.920
Vitebsk	45 166	1,275.954	Tavasthus	21.584	257.851
Volhinia	71 851	2 351.000	Uleaborg	165.641	246.993
együtt.....	420.324	13,251.403	Vasa	41.711	417.192
Kis-Oroszor- szág:			Viborg	43.055	351.600
Charkov	54.494	2,322.039	együtt.....	373.604	2,380.140
Kiev	50.993	3,072.000	Európai-Oroszország összesen	5,389.634	97,548.521
Pultava	49.895	2,794.739	Észak-Európa.		
Tsernigoff	52.402	2,109.983	XXV. Svédország (1890. december 31.)		
együtt.....	207.789	10,298.761	Blekinge	3.011	142.602
Déli-Oroszor- szág:			Elfsborg	12.825	275.780
Besarábia.....	45.631	1,588.329	Gefleborg	19.816	206.924
Jekaterinoslav	67 720	1,874.162	Gotland	3.153	51.337
Kherson	71 282	2,026.853	Göteborg és Bohus	5.101	297.824
Taurisz	63.554	1,096.670	Halland	4.913	136.106
Doni kozákok területe	160 277	1,896.113	Jemtland	52 219	100.455
együtt.....	408.464	8,482.127	Jönköpings	11.575	193.704
Keleti-Orosz- ország:			Kalmar	11.493	232 847
Astrakhan	236 527	932.539	Kopparberg	30.041	197.449
Kazan	63.715	2 208.917	Kristianstad	6.512	221.691
Nisnij-Novgorod	51.273	1,537 011	Krona-berg	9.997	160.835
Orenburg	191.176	1,289.358	Malmöhus	4.795	368.817
Perm	332 054	2,713.987	Norbotten	106.818	104.783
Samara	151.043	2,614.405	Örebro	9.118	182.557
Saratov	84.492	2,311.220	Östergötland	10.977	266 619
Simbirsk	49 494	1,579.847	Skaraborg	8.561	247.074
Ufa	122.016	2,018.356	Södermanland	6.841	154.991
Vjatka	153 107	2,914 344	Stokholm város	33	246.454
együtt.....	1,434.897	20,119.984	Stokholm vidék	7.611	152.715
Lengyelország:			Upsala	5.314	121.091
Kaliz	11 374	837.317	Wermland.....	19.314	253.326
Kielce	10.093	692.228	Westerbotten	59 093	122.784
Lubló	16.832	979 700	Westernorrland	25.047	208.763
Lomja	12.087	608.683	Wenern, Wettern, Mä- lar és Hjelmar tavak	6.815	137.453
Piotrkov	12.249	1,091.282	Svédorsz. összesen	450.574	4,784.981
Plotzk	10.878	600.662	XXVI. Norvégia (1891). január 1.)		
Radom	12.352	782.274	Akershus	5.321	100.427
			Bergen (város)	9	52 803

Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	Terület kilomé- terekben	Lélekszám
Bergenshus, nordre ...	18.510	87.839	<i>III. Ázsiai-Oroszország</i>		
Bergenshus, søndre ...	15.607	127.678	1. Kaukázus	472.666	7,536.828
Bratsberg	15.189	91.410	2. Kirgiz sivatag	1,957.503	2,000.970
Buskerud	14.860	105.203	3. Nyugati Turkesz- tán	1,060.382	3,341.913
Finmarken	47.397	29.341	4. Kaspi tengeren tuli tartomány	554.874	301.476
Hedemarken	27.508	120.386	5. Szibéria	12,503.852	4,538.561
Jarlsberg és Larvik ...	2.318	97.745	6. Kaspi tó	438.688	—
Kristiánia (város) ...	17	148.213	együtt	16,987.965	17,719.748
Kristians	25.368	108.579	Orosz fenható- ság alatt:		
Lister és Mandal ...	7.264	76.213	Bochara	210.000	2,500.000
Nedenes	9.348	77.352	Chiva	66.000	700.000
Nordland	37.965	132.447	Oroszország ázsiai tartományai összesen	17,233.965	20,919.748
Romsdal	14.988	127.663	<i>IV. Brit birtokok</i>		
Smaalene	4.143	120.864	1. Kelet-India (1891. április 5.)		
Stavanger	9.146	114.223	Közvetlen brit- birtokok:		
Tromsø	26.247	65.009	Bengália	403.249	71,346.987
Trondhjem, nordre ...	22.768	81.529	Észak-nyugati tarto- mány és Audh ...	274.816	46,905.085
Trondhjem, søndre ...	18.621	123.750	Pendsab	287.519	20,866.847
Norvégia összesen ...	322.594	1,988.674	Assam	119.330	5,476.987
<i>XXVII. Dánia (1890. február 1.)</i>			Ajmir-Mervera	7.021	542.358
Seeland	7.409	834.123	Madras	371.247	35,630.440
Bornholm	583	38.761	Central- tartományok	218.704	10,784.294
Lalland-Falster	1.689	100.552	Curg	4.100	173.55
Fyn (szigetek)	3.416	26.824	Birma	438.215	7,605.560
Dél-nyugati Jütland ...	7.243	379.539	Bombay és Sind ...	321.463	18,857.044
Északi Jütland	7.406	284.558	Aden	193	44.049
Délkeleti Jütland ...	10.594	278.023	Berar	45.870	2,897.491
Faerøe szigetek	1.325	12.955	Andaman szigetek ...	31	15.609
Királyság összesen ...	39.665	2,185.335	Quetta	—	27.270
Island	104.785	69.224	együtt	2,491.758	221,172.952
Dánia összesen	144.450	2,254.559	Brit fenható- ság alatt:		
Európa összesen	9,887.074	359,417.939	Haiderabad tarto- mány	211.872	11,537.040
<i>B) Ázsia.</i>			Baroda tartomány ...	22.195	2,415.396
<i>I. China.</i>			Mysore tartomány ...	75.950	4,943.604
1. Tulajdonképeni			Kasmir tartomány ...	210.000	2,543.952
China	5,430.650	386,000.000	Bastar és a központi tartományok	74.677	2,160.511
2. Manduria	942.000	7,500.000	Rajputana	337.334	12,016.102
3. Mongolia	3,543.000	2,000.000	Central, India (Indur, Gvalior stb.)	194.446	10,318.812
4. Tibet	1,800.000	6,000.000	Bombay tartomá- nyokból	183.465	8,059.298
5. Dsungaria	383.000	600.000	Madras tartományok- ból	21.891	3,700.622
6. Keleti Turkesztán ...	1,218.000	580.000			
Chinai birodalom	13,316.650	402,680.000			
<i>II. Japán (1891. decz. 31.)</i>					
Közép-Nippon	94.793	15,776.546			
Északi-Nippon	78.225	6,190.028			
Nyugati-Nippon	53.561	9,279.740			
Sikokou	18.210	2,887.397			
Kiou-Siou	43.615	6,270.863			
Hokkaido vagy Jesso sziget	94.012	314.103			
Japán összesen	382.416	40,718.677			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilométe- rekben	Lélekszám
Bengál tartományok- ból	97.160	3,296.379	XI. Korea	220.000	10,528.000
Északnyugati tarto- mányokból	13.273	792.491	XII. Ománi szultán- ság és Arabia füg- getlen részei	2,717.375	2,500.000
Pendsab tartomá- nyokból	99.190	4,263.280	XIII. Bhotan és Ne- pal Himalaya tar- tományok	200.000	3,000.000
Shan tartományok ..	?	2.992	XIV. Portugal tarto- mányok		
együtt	1,544.453	66,050.479	Kelet-Indiá- ban (Goa, Damao, Diu)	3.658	514.196
Brit Kelet-India össz sen	4.036.211	287.223.431	Chinában (Macao) ..	12	67 036
Egyéb brit bir- tokok:			Együtt	3.670	581.205
Beludisztán	330.000	500.000	Áz-ia összesen	43,802.841	825,203.106
Sikkim	4.000	8.000	C) Afrika.		
Andaman és Nicobari szigetek	4.600	10.000	Központi Sudan álla- mok	1,705 000	19.000.000
Lacedivi (1891.) szí- getek	55	14.440	(Bornu, Wadai, Ka- nem, Bagirim stb.) ..	1,000.000	10,500.000
Labuan sziget (1891.)	80	5.853	Egyiptomi Sudan	2,300.000	20,000.000
Barein szigetek	600	8.000	Congo állam	1,800.000	10,000.000
Ceylon sziget (1891.)	65.683	3,008.466	Senegambia	137.000	1,100.000
Cyprus sziget (1891.)	9.601	209.286	Liberia köztársaság ..	800.000	6,000.000
Hongkong sziget 1891.	79	210.010	Marocco	6,500.000	2,000.000
(Singapore, Penang, Malacca) Straits Settlements	3.993	512.000	Szahara	2,000.000	26,000.000
Egyéb birtokok	44.760	80.000	Közép-Afr. államok ..	130.000	200.000
együtt	463.456	4,566.045	Oranje szabol állam ..		
Britbirtokok összesen	4,499.667	291,789.476	Délafrikai köztársa- ság (Transvaal)	291.000	770.000
<i>V. Ázsiai-Törökország (hozávetőleg)</i>			Független államok összesen	18,666.000	95,570.000
Kis-Ázsia	529.961	9,123.000	Brit birtokok és protektorá- tus:		
Örményország és Kur- disztán	221.194	2,457.000	Gambia	7 000	50.000
Mesopotámia	249.531	1,350.000	Siera Leone		
Szíría	298.223	2,676.000	(1891)	47.770	180.000
Arabia	449.183	2,000.000	Aranypart	100.190	1,900.000
összesen	1,748.072	17,603.030	Lagos	2.768	100.000
<i>VI. Francia birtokok és protektorátus</i>			Brit Kelet-Afrika ..	2,590.000	1,600.000
Indiai birtokok	509	283.000	(Uganda, Usogo, An- kori, Koko stb. So- mali partvidék)		
Anam és Cambodsa ..	330.000	3,000 000	Brit Dél-Nyugati-Afr.	1,950.000	2,000.000
Chochinchina (1891.)	59.500	2,000.000	(Nyassa vidék, Mata- bele, Mashona, Zam- besia, Makalaka, Ba- suto, Brit-Bechuana)		
Tonking	90.000	10,000.000	Niger vidéke (protec- torátus) (Köz.-Afr.)	575.000	30,000.000
összesen	480.409	15,283.000	Foköld és Griqua (1891)	1,000.000	1,527.000
VII. Perzsia (bees- lés szerint)	1,650.000	9,000.000	Natal (91)	46.000	543.913
VIII. Afghanistan ..	550.000	4,000.000	Zanzibar és Pemba sziget	2.500	200.000
IX. Kafristan	71.000	600.000			
X. Siam	700.000	6,000.000			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Térület kilométer- ekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Térület kilométer- ekben	Lélekszám
Zuluföld	30.000	180.000	Német birto- kok:		
Mauritius sziget (91)	47	371.655	Délnyug. Afrikában	835.100	200.000
St.-Ilona sziget (1891)	120	4.116	Kelet-Afrikában	955.200	2,900.000
Ascension sziget	89	3.000	Kamerun	700.000	2,300.000
Összesen	6,351.884	38,659.684	Togo	60.000	300.000
Francia birto- kok és protek- torátus:			Összesen	2,350.300	5,700.000
Algier (1891)	479.150	4,124.732	Európ. birt. összesen	14,669.090	76,291.842
Tunis (protect.)	163.500	1,500.000	Afrika összesen	31,335.090	171,861.842
Senegal	100.000	1,100.000	D) Amerika.		
Aranypart és Benin			a) Éjszak-Amerika,		
öböl	50.000	300.000	1. Egyesült-államok		
Francia-Sudan	131.000	300.000	(1890. június 1.).		
Francia Congo és			Éjszak-Atlanti		
Gabun	200.000	4,000.000	csoport:		
Madagascar (protect.)	384.960	3,500.000	Maine	85.570	661.086
Obok, Tedsura és Re- union szigete	6.000	187.000	New-Hampshire	24.100	376.530
Összesen	1,516.610	15,011.732	Vermont	24.770	332.422
Portugal birto- kok:			Massachusetts	21.540	2,238.943
Kel.-Afrika (Mosam- bique, Sambesi)	700.000	1,000.000	Rhode-Island	3.240	345.506
Angola, Loanda,			Connecticut	12.925	746.258
Benguela stb.	800.000	2,000.000	New-York	127.350	5,997.853
Guinea	37.000	800.000	New-Jersey	20.240	1,414.933
Zöldfok szigetek	3.851	110.926	Pennsylvania	117.100	5,258.014
St. Thomé és Principe sziget	1.080	20.931	együtt	436.835	17,401.545
Összesen	1,541.931	3,931.857	D é l - A t l a n t i		
Spanyol birto- kok:(1887)			csoport:		
(Ifn, Fernando Po, Corisco, Ceuta)	2.065	21.304	Delaware	5.310	168.493
Olasz birtok és protektorátus:			Maryland	31.620	1,042.390
Kelet-Afrika gyar- matok (Massaua, As- sab, Asmara, Ke- ren)	247.300	450.000	Columbia district	180	230.392
Abessynia (protecto- rátus)	508.000	4,500.000	Virginia	109.940	1,655.980
Összesen	755.300	4,950.000	Nyugati-Virginia	64.180	762.791
Törökbiroda- lom tarto- mányai:			Éjszak-Carolina	135.320	1,617.947
Tripolis és Barka	1,130.000	1,200.000	Dél-Carolina	79.170	1,151.149
Egyptom (protect.)	1,021.000	6,817.265	Georgia	154.030	1,837.353
Összesen	2,151.000	8,017.265	Florida	151.980	391.422
			együtt	731.730	8,857.920
			Éjszaki-Közép		
			csoport:		
			Ohio	106.340	3,672.316
			Indiana	94.140	2,192.404
			Michigan	152.585	2,093.889
			Wisconsin	145.140	1,686.880
			Illinois	146.720	3,826.351
			Minnesota	215.910	1,301.826
			Iowa	145.100	1,911.896
			Missouri	179.780	2,679.184
			Éjszak-Dakota	183.350	182.719
			Dél-Dakota	201.110	328.808
			Nebraska	200.740	1,058.910
			Kansas	212.580	1,427.096
			együtt	1,983.495	22,362.279

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám
Dél-Közép csoport:			Quebec	592.800	1,488.535
Kentucky	104.630	1,858.635	Ontario	575.000	2,114.321
Tennessee	108.910	1,767.518	Manitoba	191.588	152.506
Alabama	135.320	1,513.017	Brit-Columbia	992.700	97.613
Mississippi	121.230	1,289.600	Arcti szigetek és egyéb terület	6,280.026	98.967
Louisiana	126.180	1,118.587	Canada együtt	8,763.664	4,832.679
Texas	688.340	2,235.523	Uj-Foundland sziget	110.670	193.353
Oklahoma (terület) ...	101.080	61.834	Labrador félsziget ...	310.800	4.581
Arkansas	139.470	1,128.179	Brit Honduras	21.475	31.471
együtt	1,525.160	10,972.893	Bermuda sziget	51	15.123
Nyugati-csoport:			Brit Nyugati-India:		
Montana	378.330	132.159	Bahamas sziget	13.960	47.565
Wyoming	253.530	60.705	Barbados	430	182.306
Colorado	269.150	412.198	Jamaica	11.225	646.635
New-Mexico (terület) ...	317.470	153.593	Leward szigetek (Antigua, Barbuda, Dominica stb.)	1.827	122.765
Arizona (terület)	292.710	59.620	Trinidad	4.544	200.028
Utah (terület)	220.060	207.905	Tobago	295	18.387
Nevada	286.700	45.761	Windward szigetek (Santa Lucia, St. Vincent, Grenada) ...	1.425	137.824
Idaho	219.620	84.385	Nyugat-Indiai szigetek együtt	33.706	1,355.510
Washington	179.170	349.390	Brit birtok. összesen	9,240.366	6,432.717
Oregon	248.710	313.767	2. Spanyol birtokok:		
California	410.140	1,208.130	Cuba (1887)	118.833	1,631.687
együtt	3,075.590	3,027.613	Portorico (1887)	9.314	798.565
Összesen	7,752.810	62,622.250	Összesen	128.147	2,430.252
Indiánok területe ...	102.310	249.273	3. Dán birtokok (1890)		
Alaska	1,377.370	31.735	(St. Croix, St. Thomas, St. John szigetek az Antillákban)	358	32.786
Egyesült-Áll. össz. ...	9,232.490	62,903.318	4. Francia birtokok (1889)		
II. Mexico köztársaság (1890)	1,946.523	11,614.913	(St. Pierre, Quade-lope és Martinique szigetek)	3.093	347.691
III. Guatemala közt. (1890)	125.100	1,452.003	Európai birt. összesen	9,371.964	9,243.446
IV. Honduras közt. (1889)	119.820	431.917	Éjsz.-Amerika össz.	23,280.510	88,549.037
V. Nicaragua köztárs. (1889)	126.720	282.845	b) Dél-Amerika		
VI. Costa Rica közt. (1892 febr. 18.)	59.570	262.700	I. Brazília köztársaság (1888)	8,361.350	14,002.335
VII. Salvador köztárs. (1891 jan. 1)	21.070	777.895	II. Columbia köztársaság (1886)	1,203.100	3,878.600
VIII. Haiti köztársaság (1887)	28.676	960.000			
IX. San Domingo köztársaság (1888)	48.577	610.000			
X. Grönland (részben dán birtok)	2,200.000	10.000			
XI. Európai birtokok					
1. Brit birtokok (1891)					
Prince Edw. szigetek	5.200	109.078			
Uj-Skócia	53.400	450.396			
Uj-Brunszvik	73.000	321.263			

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám
III. Venezuela közt. (1891)	1,420.494	2,323.527	<i>Spanyol birtokok (1887 dec. 31)</i>		
IV. Bolívia köztársas. (1882)	1,334.200	2,300.000	Philippini szig. (Lu- zon, Visaya, Min- dano)	298.148	5,950.989
V. Chili köztársaság (1891)	776.000	2,860.009	Karolina szigetek ...	2.280	35.000
VI. Peru köztársaság (1876)	1,137.000	2,980.000	Mariana „	1.026	10.172
VII. Argentína (1888) (Patagoniával)	2,879.000	4,086.492	együtt	301.454	5,996.161
VIII. Ecuador köztár- saság (1885)	314.880	1,270.000	<i>Brit birtokok :</i>		
IX. Uruguay köztárs. (1890)	178.700	706.524	Borneo éjszaki része	78.000	175.000
X. Paraguay köztárs. (1887 márc. 1)	240.000	329.645	<i>Portugál birtokok ;</i>		
XI. Európai bir- tokok :			Timor és Kambing szigetek	16.300	300.000
Brit-Guiana (1891) ...	279.040	288.328	Maláji szigetek össz.	2,268.815	38,645.761
Brit-Falkland (1891) ...	16.640	1.789	<i>b) Ausztrália (1891 ápril 5)</i>		
Brit birtok együtt...	295.680	290.117	1. Uj-Déli Wales	800.000	1,132.234
Francia-Guiana (Cayenne 1890)	120.000	29.637	2. Dél-Ausztrália	985.700	320.431
Holland-Guiana vagy Surinam	117.914	68.873	3. Nord-Territorium (Alexandra föld) ...	1,356.000	5.000
Curacao (1890)	1.032	45.162	4. Victoria	229.000	1,140.405
Hollandbirtokok egy.	118.946	114.035	5. Nyug.-Ausztrália	2,500.000	100.000
Eur. birtokok együtt	534.626	433.789	6. Queensland	1,730.000	410.330
Dél-Amer. összesen ...	18,379.350	35,170.912	Szárazföld összesen	7,690.700	3,108.400
Amerika összesen ...	41,659.860	123,719.949	Tasmania	68.334	146.667
E) Ausztrália.			Uj-Guinea	230.000	350.000
<i>a) Maláji szigetek.</i>			Uj-Zeeland és Auk- land	260.000	662.830
1. Németalföldi birto- kok és protector. (1890 dec. 31)			Brit birtok összesen	8,159.034	4,267.897
Java és Madura	131.733	23,911.900	<i>c) Polynésia.</i>		
Sumatra és a körü- lötté lévő kisebb szí- getek	449.748	2,877.800	<i>Brit birtokok (1891 ápr. 5.)</i>		
Borneo (nyugat, dél és keleti része)	528.900	1,120.500	Fidsi szigetek	20.960	121.180
Celebes	120.917	995.100	Christmas, Cook, Gil- bert stb. szigetek ...	3.084	87.842
Menado	67.462	590.500	együtt	24.044	209.022
Uj-Guinea nyugati része	397.204	238.000	<i>Francia birtokok :</i>		
Amboina	44.406	103.200	Uj-Caledonia és Lo- yalti szigetek	19.823	62.714
Egyéb szigetek	132.691	2,337.600	Wallis szigetek	255	6.000
együtt	1,873.061	32,174.600	Tahiti, Puamotu, Marquesas stb. ki- sebb szigetek	4.108	28.000
			együtt	24.186	96.714

Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám	Ország, tarto- mány, megye stb.	□ Terület kilomé- terekben	Lélekszám
<i>Német birtokok:</i>			Többi független szigetek (Salamon, Uj-Hebridák, Társaság Lousiad stb. szig.)	84.000	300.000
Kaiser Wilhelm's Land (Uj-Guineán)...	181.650	110.000	Független sz. együtt	104.733	444.255
Bismark szigetcsoport	47.100	188.000	<i>Polynésia összesen</i>	494 383	1.152.991
Salamon szigetek éjszaki része	22.255	89.000	<i>Ausztrália avagy Oceánia</i>	10,832,232	44,066.619
Marschall szigetek és Navado	415	16.000	<i>Ismétlés.</i>		
együtt.....	251.420	403.000	Európa	9,887.074	359,617.969
<i>Önálló államok.</i>			Ázsia	43,802.844	825.206.106
Hawai vagy Sandwich szigetek alk. királyság (1890 dec. 28)	16.946	89.990	Afrika	31,335.090	171,861.842
Samoa vagy Hajós szigetek királyság...	2.787	34 265	Amerika	41,659.860	123.719.949
Tonga vagy Barátság szigetek alk. királyság	1.000	20.000	Ausztrália	10,832,232	44.066.649
			<i>Összesen</i>	137,517.100	152,472.515

Az egész föld kerektsége még nagyon gyéren van lakva, vagy helyesebben a sűrűn lakott földterületekkel szemben vannak csaknem egészen néptelen roppant területek, úgy hogy az egész föld kerektségének átlagos népsűrűsége rendkívül alacsonyra száll. A viszonylagos népesség legkisebb Amerikában, legnagyobb ellenben Európában. Azonban Európa egyes országai közt is óriás különbségeket látunk, — nem számítva a kis Monacót — Belgiumban átlagosan 208 lélek lakik egy négyzet kilométer területen, Norvégiában pedig csak 6 lélek. De az egyes országokon belül is nagy a különbség, pl. a Németbirodalomban a Szász királyságban 233% az átlagos népsűrűség, Mecklenburg Strelitzben csak 33%. Az egyes államok egyes részei közt természetesen még nagyobb a különbség.

Magyarország népessége. — A fentebbi nemzetközi kimutatásban Magyarország népességét csak a hazai közjog szerint megkülönböztetendő három alkatrész szerint közöltük. Az alábbi kimutatásban ellenben az egyes törvényhatóságok népességét is bemutatjuk és pedig a három utolsó népszámlálás adatai szerint, feltüntetve egyúttal mind a három időszakban a népességnek a területhez való arányát, vagyis a népsűrűséget is.

1869. óta a törvényhatóságok területe nagy változásokon ment át, összehasonlító kimutatásunkban azonban az 1890. évi területi

állapot van alapul véve s a korábbi két népszámlálás eredménye a szerint számítottatott át, amit lehetségessé tesz az a körülmény, hogy úgy az 1869. mint az 1880-ki népszámlálás községenként részletezve is megvan az országos statisztikai hivatal birtokában.

Folyó szám	Országrésztörvényhatóság	Terület □-km.	Összes polgári népesség			Népsűrűség négyzetkilo- méterenkint		
			1869-ben	1880-ban	1890-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
A) Magyarország.								
I. Duna bal partja.								
1	Árva	2.077	82.364	81.643	84.820	39'66	39'31	40'84
2	Bars	2.673	137.191	142.691	152.910	51'32	53'38	57'21
3	Esztergom	1.123	67.024	72.166	78.378	59'69	64'26	69'79
4	Hont	2.562	101.908	100.815	107.743	39'78	39'35	42'05
	Selmecz- és Béla- bánya	88	14.029	15.265	15.280	159'42	173'47	173'64
	együtt	2.650	115.937	116.080	123.023	43'75	43'80	46'42
5	Liptó	2.258	79.273	74.758	76.850	35'11	33'11	34'03
6	Nógrád	4.355	198.269	191.678	214.444	45'53	44'01	49'24
7	Nyitra	5.724	359.844	368.865	396.559	62'87	61'44	69'28
8	Pozsony	4.141	247.709	262.810	278.959	59'82	63'47	67'37
	Pozsony	75	46.540	48.006	52.411	620'53	640'08	698'81
	együtt	4.216	294.249	310.816	331.370	69'79	73'72	78'60
9	Trencsén	4.620	248.626	244.919	258.769	53'82	53'01	56'01
10	Túrócz	1.150	45.346	45.933	49.979	39'43	39'94	43'46
11	Zólyom	2.730	98.216	102.500	112.413	35'98	37'55	41'78
	Összesen	33.576	1,726.339	1,752.049	1,879.515	51'42	52'18	55'98
II. Duna jobb partja.								
1	Baranya	5.062	261.643	264.712	288.218	51'69	52'29	56'94
	Pécs	71	23.863	28.702	34.067	336'10	404'25	479'82
	együtt	5.133	285.506	293.414	322.285	55'62	57'16	62'79
2	Fejér	4.036	173.551	183.828	194.907	43'00	45'55	48'29
	Székes-Fejervár ..	120	22.683	25.612	27.548	189'02	213'43	229'57
	együtt	4.156	196.234	209.440	222.455	47'22	50'29	53'53
3	Győr	1.336	83.602	88.512	92.992	62'58	66'25	69'60
	Győr	45	20.035	20.981	22.795	445'22	466'24	506'56
	együtt	1.381	103.637	109.493	115.787	75'04	79'19	83'84
4	Komárom	2.914	129.116	138.591	146.428	44'31	47'56	50'25
	Komárom	30	12.256	13.108	13.076	408'53	436'93	435'87
	együtt	2.944	141.372	151.699	159.504	48'02	51'53	54'18
5	Moson	2.041	79.846	85.961	85.050	39'12	42'12	41'67
6	Somogy	6.531	287.555	307.448	326.835	44'03	47'07	50'04
7	Sopron	3.174	208.946	222.565	232.389	65'83	70'12	73'22
	Sopron	133	21.108	23.222	27.213	158'71	174'60	204'61
	együtt	3.307	230.054	245.787	259.602	69'57	74'32	78'50

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Terület □-km.	Összes polgári népesség			Népsűrűség négyzetkilo- méterenként		
			1869-ben	1880-ban	1890-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
8	Tolna	3.643	220.740	234.643	252.098	60 ⁵⁹	64 ⁴¹	69 ²⁰
9	Vas	5.035	331.706	360.590	390.371	65 ⁸⁸	71 ⁶²	77 ⁷³
10	Veszprém	4.167	201.431	208.487	215.280	48 ³⁴	50 ⁰³	51 ⁶⁶
11	Zala	5.122	333.237	359.984	404.699	65 ⁰⁶	70 ²⁸	79 ⁰¹
	Összesen.....	43.460	2,411.318	2,566.946	2,753.966	55 ⁴⁸	59 ⁰⁶	63 ⁶⁷
III. Duna-Tisza köze.								
1	Bács-Bodrog	9.569	491.614	511.437	573.114	51 ³⁸	53 ⁴⁵	59 ⁵⁹
	Baja	87	18.110	19.241	19.485	208 ¹⁶	221 ¹⁶	223 ⁹⁷
	Szabadka	956	56.323	61.367	72.737	58 ⁹²	64 ¹⁹	76 ⁰⁸
	Ujvidék	159	19.119	21.325	24.717	120 ²⁵	134 ¹²	155 ⁴⁵
	Zombor	308	24.309	24.693	26.435	78 ⁹³	80 ¹⁷	85 ⁵³
	együtt.....	11.079	609.475	638.063	716.488	55 ⁰¹	57 ¹⁹	64 ⁶⁷
2	Csongrád	1.837	95.886	103.772	120.296	52 ³⁰	56 ⁴⁹	65 ⁴⁹
	H.-M.-Vásárhely...	761	49.153	50.966	55.475	64 ⁵⁹	66 ⁹⁷	72 ⁹⁰
	Szeged	816	70.179	73.675	85.569	86 ⁰⁰	90 ²⁹	101 ⁸⁶
	együtt.....	3.414	215.218	228.413	261.340	63 ⁰⁴	66 ⁹⁰	76 ⁵⁵
3	Heves	3.878	209.940	209.933	233.785	54 ¹⁴	54 ¹³	60 ²⁸
4	Jász-N.-K.-Szolnok	5.374	258.553	278.143	318.475	48 ¹¹	51 ⁸¹	59 ²⁶
5	P.-P.-Solt-Kis-Kun	11.531	534.548	583.094	684.293	46 ²⁶	50 ⁵⁷	59 ³⁴
	Budapest	201	270.685	360.551	491.938	1,346 ⁶⁹	1,793 ⁷⁹	2,447 ⁴⁵
	Kecskemét	873	41.195	44.887	48.493	47 ¹⁹	51 ⁴²	55 ⁵⁵
	együtt.....	12.605	846.428	988.532	1,224.724	67 ¹⁵	78 ⁴²	97 ¹⁶
	Összesen.....	36.350	2,139.614	2,343.384	2,754.812	58 ⁸⁶	61 ⁴⁷	75 ⁷⁹
IV. Tisza jobb partja.								
1	Abauj-Torna	3.167	163.784	152.475	151.000	52 ³⁵	48 ¹⁴	47 ⁶⁸
	Kassa	93	21.742	26.097	28.884	233 ⁷⁸	280 ⁶¹	310 ⁵⁸
	együtt.....	3.260	187.526	178.572	179.884	57 ⁵²	54 ⁷⁸	55 ¹⁰
2	Bereg	3.724	159.447	153.377	179.455	42 ⁶²	41 ¹⁹	48 ⁴⁸
3	Borsod	3.428	193.066	193.839	216.794	56 ³⁹	56 ⁵⁵	63 ²⁴
4	Gömör	4.275	173.438	169.064	174.810	40 ⁵⁷	39 ⁵⁵	40 ⁸⁹
5	Sáros	3.822	175.292	168.013	168.021	45 ⁸⁶	43 ⁹⁶	43 ⁹⁶
6	Szepes	3.605	175.061	172.881	163.291	48 ⁵⁶	47 ⁹⁶	45 ²⁹
7	Ung	3.053	130.032	126.707	135.247	42 ⁵⁹	41 ⁵⁰	44 ²⁰
8	Zemplén	6.302	295.618	277.575	299.197	46 ⁹¹	44 ⁰⁵	47 ⁴⁸
	Összesen.....	31.469	1,489.480	1,440.028	1,516.699	47 ³⁸	45 ⁷⁶	48 ²⁰
V. Tisza bal partja.								
1	Békés	3.558	212.973	229.757	258.386	59 ⁸⁶	64 ⁵⁷	72 ⁶²
2	Bihar	10.914	472.200	416.510	478.147	43 ²⁷	38 ¹⁶	43 ⁸¹
	Nagyvárad	48	28.698	31.324	38.557	597 ⁸⁸	652 ⁵¹	803 ²⁷
	együtt.....	10.962	500.898	447.834	516.704	45 ⁶⁹	40 ²⁵	47 ¹⁴
3	Hajdu	2.396	119.548	122.207	134.038	49 ⁶⁹	51 ⁰⁰	55 ⁹⁴
	Debreczen	957	46.111	51.122	56.940	48 ¹⁸	53 ⁴²	59 ⁵⁰
	együtt.....	3.353	165.659	173.329	190.978	49 ⁴¹	51 ⁶⁹	56 ⁹⁶

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Terület □-km.	Összes polgári népesség			Népsűrűség négyzetkilométerenkint		
			1869-ben	1880-ban	1890-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
4	Máramaros	10.355	220.506	227.436	268.281	21'29	21'96	25'91
5	Szabolcs	4.917	218.791	214.008	244.945	44'50	43'52	49'82
6	Szatmár	6.308	290.530	273.384	303.032	46'06	43'34	48'04
	Szatmár-Németi	183	18.353	19.708	20.736	100'29	107'69	113'31
	együtt.....	6.491	308.883	293.092	323.768	47'59	45'15	49'88
7	Szilágy	3.629	196.108	170.022	191.167	54'04	46'85	52'68
8	Ugocea	1.191	67.498	65.377	75.461	56'67	54'89	63'56
	Összesen.....	44.456	1.891.316	1,820.855	2,069.690	42'54	40'96	46'56
VI. Tisza-Maros szöge.								
1	Arad	6.331	289.381	270.668	301.545	45'41	42'75	47'63
	Arad	112	32.725	35.556	42.052	292'19	317'46	375'46
	együtt.....	6.443	322.106	306.224	343.597	49'99	47'53	53'33
2	Csanád	1.618	94.658	109.011	130.575	58'50	67'37	80'70
3	Krassó-Szörény	9.750	378.077	382.530	407.635	38'78	39'23	41'81
4	Temes	6'878	359.009	340.715	372.786	52'30	49'54	54'20
	Temesvár	36	32.223	33.694	39.884	895'08	935'94	1.107'89
	Verecz	197	21.095	22.329	21.859	107'08	113'35	110'96
	együtt.....	7.111	412.327	396.738	434.529	57'98	55'79	61'11
5	Torontál	9.409	529.540	509.682	573.312	56'28	54'17	60'93
	Pancsova	113	16.888	17.127	17.948	149'45	151'57	158'83
	együtt.....	9.522	546.428	526.809	591.260	57'89	55'33	62'09
	Összesen.....	34.444	1,753.593	1,721.312	1,907.596	50'91	49'97	55'28
VII. Erdély.								
1	Alsó-Fehér	3.576	188.702	178.021	193.072	52'77	49'78	53'99
2	Besztercze-Naszód	4.014	96.339	95.017	104.737	24'00	23'67	26'09
3	Brassó	1.804	83.507	83.929	86.777	46'59	46'52	48'10
4	Csik	4.493	107.285	110.940	114.110	23'88	24'69	25'40
5	Fogaras	1.875	86.943	84.571	88.217	46'57	45'10	47'05
6	Háromszék	3.556	125.881	125.277	130.008	35'40	35'23	36'56
7	Hunyad	6.932	257.459	248.464	267.895	37'14	35'84	38'65
8	Kis-Küküllő	1.646	100.161	92.214	101.045	60'85	56'62	61'29
9	Kolozs	5.019	177.883	166.384	192.443	35'94	33'15	38'34
	Kolozsvár	130	26.382	29.923	32.756	202'94	230'18	251'97
	együtt.....	5.149	201.265	196.307	225.199	39'67	38'13	43'74
10	Maros-Torda	4.291	152.949	146.116	163.648	35'64	31'05	38'14
	Maros-Vásárhely	33	12.678	12.883	14.212	381'18	390'89	430'67
	együtt.....	4.324	165.627	158.999	177.860	38'20	36'77	41'13
11	Nagy-Küküllő	3.110	137.193	132.454	135.312	44'11	42'59	43'51
12	Szeben	3.314	145.523	141.627	148.738	43'91	42'74	44'88
13	Szolnok-Doboka	5.150	210.597	193.677	217.550	40'89	37'61	42'24
14	Torda-Aranyos	3.370	137.856	137.031	150.564	40'91	40'66	44'68
15	Udvarhely	3.418	105.167	105.520	110.132	30'56	30'57	32'22
	Összesen.....	55.731	2,152.805	2,084.048	2,251.216	38'63	37'29	40'39
	Magyarország.....	279.750	13,561.245	13,728.622	15,133.494	48'48	49'07	54'10

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Terület □-km.	Összes polgári népesség			Népsűrűség négyzetkilo- méterenként		
			1869-ben	1880-ban	1890-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
	B) Fiume város és kerülete.	19⁶	17.884	20.981	23.494	912⁴⁵	1.070⁴⁶	1.504⁸⁰
	C) Horvát-Szlavonország.							
1	Belovár-Kőrös	5.048	206.345	219.529	266.210	40 ⁸⁸	43 ⁴⁹	52 ⁷⁴
2	Lika-Krbava	6.211	185.281	174.239	190.978	29 ⁸³	28 ⁰⁵	30 ⁷⁵
3	Modrus-Fiume	4.879	205.837	203.173	220.629	42 ⁷⁹	41 ⁶⁴	45 ⁹²
4	Pozsega	4.942	164.274	166.512	202.836	33 ²⁴	33 ⁶⁹	41 ⁰⁴
5	Szerém	6.870	281.267	296.878	347.022	40 ⁹⁴	43 ²¹	50 ⁵¹
6	Varasd	2.521	213.275	229.063	258.066	84 ⁶⁰	90 ⁸⁶	102 ³⁷
7	Verőcze	4.794	168.788	165.025	196.639	35 ²¹	34 ⁴²	41 ⁰²
	Eszék	57	17.247	18.201	19.778	302 ⁵⁸	319 ³²	346 ⁹⁸
	együtt	4.851	186.035	183.226	216.417	38 ²⁵	37 ⁷⁷	44 ⁶¹
8	Zágráb	7.178	376.027	391.491	446.723	52 ³⁹	54 ⁵⁴	62 ²⁴
	Zágráb	33	19.857	28.388	37.529	601 ⁷³	860 ²⁴	1.137 ²⁴
	együtt	7.211	395.884	419.879	484.252	54 ⁹⁰	58 ²⁸	67 ¹⁵
	Összesen	42.533	1.838.198	1.892.499	2.186.410	43²²	44⁵⁰	51⁴¹
	A Szt.-István korona országai összesen	322.302	15.417.327	15.642.102	17.349.398	47⁸⁴	48⁵³	53⁸³

Huszonegy év alatt a Magyarbirodalom népsűrűsége 47⁸⁴-ről (négyzet kilométerenkint) 53⁸³-ra emelkedett. Az anyaországban csekélyebb a haladás, mint Horvát-Szlavonországban, mert míg az utóbbinál a népsűrűség 1869. óta 43²²-ről 51⁴¹-re emelkedett, az anyaországban 48⁴⁸-ról csak 54¹⁰-re.

Ha a vármegyék népességéhez a területükön fekvő törvényhatósági városokat hozzászámítjuk, akkor Pest vármegye bir legnagyobb népsűrűséggel, mert itt Budapest népessége következtében közel 100 lélek esik minden négyzet kilométer területre. Maga Pest vármegye azonban nem tartozik a sűrűbben lakottak közé, viszonylagos népessége a hatvanat sem éri el, míg ellenben Csanád megyéé a 80-at, a társországokban pedig Varasd megyéé a 100-at is meghaladja. A törvényhatósági városok természetesen területükhöz képest igen nagy népességgel bírnak; látunk azonban kivételeket is, így pl. Kecskeméten csak 55⁵⁵, Debreczenben 59⁵⁰, Hódmező-Vásárhelyt 72⁹⁰, Szabadkán pedig 76⁰⁸ lélek esik egy négyzet-kilométer területre.

Legritkább népességgel Máramaros megye bir; ott, daczára a 21 évi nagy népszaporodásnak, átlagosan még mindig csak 25⁹¹

lélek lakik egy négyzet kilométer területen, 1869-ben még csak 21'29 lélek lakott s így a haladás nagyon jelentékeny, vannak azonban megyeink, melyekben a népszám s ennek következtében a népsűrűség 1869. óta nem változott, sőt némelyekben, kivált azokban, a melyeknek népességét a kivándorlás erősen megbolygatta, a népsűrűség határozott visszaesést mutat. Gömör megyében például a viszonylagos népesség 1869-ben 49'57 volt, 1890-ben 40'89, Szilágy megyében 1869-ben 54'04, 1890-ben 52'68, Sáros megyében 1869-ben 45'86, 1890-ben 43'96, Szepesben 1869-ben 48'56, 1890-ben 45'29.

Hazánk különböző vidékeinek egymástól nagyon is eltérő népesedését egy egész századról is kimutathatjuk. A József császár által 1785-ben végrehajtott népszámlálás, mely a következő két évben helyesbítettett, igen becses adatokat szolgáltat e tekintetben. Sajnos azonban, hogy ennek a múlt századi népszámlálásnak eredménye nem áll rendelkezésünkre községenként s így az akkori népszámot a jelenlegi politikai beosztás szerinti területre átszámítani nem lehet; megfordított eljárást kell tehát követnünk s a jelenlegi népességet vagyunk kénytelenek az akkori területi beosztásra átszámítani. A népesedés általános irányát azonban az is eléggé szemlélhetővé teszi:

Vármegye, illetőleg kerület		Népsűrűség □ kilométerenkint		
		1787-ben	1890-ben	különbség 1890 javára +
	Pest-Pilis-Solt	30'90	108'45	+77'55
	Sopron *)	49'49	80'43	+30'94
	Pozsony	52'51	76'03	+24'32
	Békés-Csanád-Csongrád	19'18	73'49	+23'51
5	Nyitra	54'18	72'82	+18'64
	Bács-Bodrog	24'26	71'75	+47'49
	Vas *)	41'50	71'72	+30'22
	Tolna *)	37'52	70'96	+33'44
	Hajdu kerület	25'05	70'69	+45'64
10	Zala *)	38'90	69'59	+30'69
	Baranya	35'86	62'52	+26'66
	Temes	37'86	62'07	+24'21
	Torontál	21'16	60'85	+39'69
	Esztergom-Komárom *)	38'27	60'75	+22'48
15	Borsod	37'21	59'30	+22'09
	Heves és Külső Szolnok	27'34	59'04	+31'70
	Trencsén *)	49'76	58'26	+8'50

*) Megyék, melyeknek területe a maival teljesen megegyező.

Vármegye, illetőleg kerület		Viszonylagos népesség (1 □ -kmre lélek)		
		1787-ben	1890-ben	különbség 1890 javára +
	Győr-Moson	37'12	56'70	+19'58
	Jász-Kun kerület	18'71	54'82	+36'11
20	Bars	38'48	54'50	+16'02
	Veszprém *)	36'33	54'48	+18'15
	Fejér *)	26'64	53'49	+26'85
	Szabolcs	18'99	52'80	+33'81
	Szilágy *)	34'09	52'68	+18'59
25	Szatmár	26'96	52'49	+25'53
	Nógrád	36'01	52'11	+16'10
	Abauj-Torna	39'03	51'98	+12'95
	Bereg-Ugocsa	18'56	51'58	+33'02
	Bihar	29'66	48'99	+19'33
30	Somogy	24'73	48'95	+24'22
	Krassó	34'34	48'77	+14'43
	Zemplén	34'25	48'11	+13'86
	Hont	41'46	47'48	+ 6'02
	Sáros	39'31	46'53	+ 7'22
35	Szepes	41'42	44'80	+ 3'38
	Turóc *)	33'59	44'41	+10'82
	Gömör	33'72	42'76	+ 9'04
	Zólyom	25'06	42'53	+17'47
	Árva *)	37'21	42'10	+ 4'89
40	Ung *)	17'93	41'72	+23'79
	Liptó *)	28'07	37'24	+ 9'17
	Máramaros *)	9'44	29'43	+19'99
	Magyarország (Erdély nélkül) összesen	31'22	58'87	+27'65
	Erdély **)	25'31	40'39	+15'08
	Ebből a régi 5 székely szék	20'11	37'92	+17'81
	A többi Erdély	26'72	41'06	+14'34

Egy század alatt lakottság tekintetében mennyire megváltozott Magyarország képe! Akkor a felvidéki és a nyugoti határszéli megyék birtak legsűrűbb népességgel, míg ellenben a nagy Alföldet, melynek betelepítése a török uralom után még befejezve sem volt teljesen, rendkívül gyér népesség lakta, a melyhez fogható csak az ország éjszakkéleti részében fordult elő. A népsűrűség legkevésbé emelkedett Szepes, Árva, Hont, Sáros, Trencsén, Gömör és Liptó megyékben, tehát kivétel nélkül a felvidéki megyékben; ellenben a

*) Megyék, melyeknek területe a maival teljesen megegyező.

**) A mai erdélyrészi megyék.

legnagyobb emelkedést az alföldi megyék, Pest, Bács, Torontál megyék, Hajdu és Jász-Kun kerület, Szabolcs- és Heves megye, továbbá néhány dunántuli és éjszakkéleti megye mutatja. Az erdélyrészi megyékben a népsűrűség kevésbé fejlődött, mint a legszorosabb értelemben vett magyar anyaországban, de itt a régi 5 székelyszék jobban, mint Erdély többi része.

Magyarország népességének szaporodása. — Már a népsűrűség eltérő változása is mutatja, hogy az egyes megyékben a népesség különböző arányokban szaporodott; mielőtt azonban erre áttérnénk, bemutatjuk a Magyarbirodalom egész népességének fejlődését 1787. óta.

A Magyarbirodalom polgári népessége :

	Összes népesség	Népnövekedés		Évi átlagos nép-növekedés	
		szám szerint	%-okban	szám szerint	%-okban
1787-ben	9,394.300	—	—	—	—
1850-ben	13,191.553	3.797.253	40'42	60.274	0'64
1857-ben	13,768.513	576.960	4'37	82.423	0'61
1869-ben	15,417.327	1.648.814	11'91	137.401	0'93
1880-ban	15,642.102	224.775	1'46	22.478	0'15
1890-ben	17,349.398	1.707.296	10'91	170.730	1'03

A Magyarbirodalom népessége tehát 103 év alatt 8.955.098 lélekkel, vagyis 84'68 %-kal szaporodott, az évi átlagos szaporodás pedig 86.943 lelket, vagy százalékokban — itt is, mint fent az évi átlagos szaporodásnál a geometriai számítást alkalmazva, vagyis a népesség folytonos szaporodását is tekintetbe véve — 0'60 %-ot tett. Az 1869—80-ki időszakban a népességnek rendkívül kedvezőtlen fejlődését, a mint általánosan tudva van, az 1872/73. évi kolera-járvány pusztítása okozta.

A József-féle mult századi népszámlálás adatait nem tudjuk részletezni a Magyarbirodalom egyes alkatrészei szerint s így azt a részletezést, szintén csak a polgári népességet véve tekintetbe, csak 1850-ig visszük vissza :

	Magyarország		Fiume és kerülete		Horvát-Szlavonországok	
	összes lélekszám	évi átlagos nép-növekedés	összes lélekszám	évi átlagos nép-növekedés	összes lélekszám	évi átlagos nép-növekedés
1850-ben	11,554.377	—	10.565	—	1,626.608	—
1857-ben	12,067.183	0'63	13.074	3'09	1,688.256	0'53
1869-ben	13,561.245	0'98	17.884	2'64	1,838.198	0'71
1880-ban	13,728.622	0'11	20.981	1'46	1,892.499	0'27
1890-ben	15,133.494	0'98	29.494	3'47	2,186.410	1'45

Fiume növekedését természetesen nem lehet párhuzamba állítani sem Magyarország, sem a társországok népszaporodásával, egy kedvező viszonyok közt fejlődő város mindig nagyobb arányokban szokott szaporodni, mint egy egész ország népessége. A mi az anyaországot és Horvát-Szlavonországokat illeti, a népszaporodás tekintetében e negyven év alatt lényeges változást látunk, 1869-ig az anyaország népessége szaporodott jobban, a két utóbbi évtized alatt ellenben a társországoké. Különösen a legutóbbi évtized volt rendkívül kedvező a társországok népességének növekedésére. Nemcsak a kedvező természetes szaporodás okozta ezt, hanem a jelentékeny bevándorlás is a magyar megyékből.

Áttérve az egyes vármegyék népességének növekedésére, legelőbb is a múlt századi adatokkal kísérünk meg egy kis összehasonlítást. Az eljárás ugyanaz, amit fentebb követtünk, hogy t. i. a következő táblázatban is a legutóbbi népszámlálás adatai számítottak át az 1787. évi politikai beosztás szerinti területre. Nehány vármegyének akkori és jelenlegi területe közt vagy épen nincs eltérés, vagy oly lényegtelen az, hogy bizvást vehetjük az akkori és mostani területet azonosnak; ezeket a vármegyéket, mint fentebb tettük, itt is *-gal jelöltük meg. Még csak azt kell megemlítenünk, hogy az 1787. évi politikai beosztás alig tér el az 1876. évi megyei kikerekítések előttitől s körülbelül megegyezik azzal, a melynek alapján még az 1869. évi népszámlálás is készült. Horvát-Szlavonországok megyéit nem tudjuk részletezni, valamint nem tudjuk az erdélyrészi megyéket sem, a fennállott katonai határörvidékek miatt. Erdélyre nézve complicálja, sőt lehetetlenné teszi az átszámítást az a körülmény, hogy ott a határörvidékek nem elkülönített területen voltak szervezve, hanem vegyesen a polgári községekkel, sőt sokszor ugyanazon község lakosainak egy része a polgári, más része pedig a katonai népességhez tartozott. Csak az egykori öt székelyszék népességét sikerült külön választani, minthogy a székely határörvezredek a többi határöröktől külön voltak szervezve. Kevesebbet von le a kimutatás becseből, hogy több szomszédos megye pl. Békés-Csanád-Csongrád, Bereg-Ugocsa stb., az akkori politikai beosztás szerint össze voltak foglalva.

A következő kimutatásban párhuzamba állítjuk az 1787. és 1890. évi népszámot s feltüntetjük a népesség fejlődését a két időpont között oly módon, hogy az 1787. évi népszámot, mint kiindulást 100-nak vesszük:

Vármegye, illetőleg kerület	L é l e k s z á m		A népesség fejlődése 1787—1890
	1787-ben	1890-ben	
Békés-Csanád-Csongr. megyék	166.504	637.976	383'16
Pest-Pilis-Solt	319.205	1,120.436	351'01
Máramaros*)	86.118	268.281	311'53
Bács-Bodrog	227.147	671.603	295'67
5 Jász-Kun kerület	94.172	275.839	292'91
Torontál	152.083	437.265	287'52
Hajdu kerület	28.376	80.070	282'17
Szabolcs	108.562	301.911	278'10
Bereg	91.164	253.390	277'95
10 Ugocsa			
Ung*)	58.137	135.247	232'63
Heves és Külső-Szolnok	180.513	389.779	215'93
Arad	152.930	326.165	213'28
Fejér*)	110.784	222.455	200'80
15 Somogy	165.969	328.487	197'92
Szatmár	150.469	292.920	194'67
Tolna*)	133.304	252.098	189'12
Zala*)	226.240	404.699	178'88
Baranya	183.885	320.633	174'37
20 Vas*)	225.905	390.371	172'80
Zólyom	68.576	116.380	169'71
Bihar	347.108	573.310	165'17
Temes	224.787	368.530	163'94
Sopron*)	159.767	259.602	162'50
25 Borsod	136.684	217.790	159'34
Esztergom-Komárom*)	149.879	237.882	158'71
Szilágy*)	123.728	191.167	154'51
Győr-Moson	128.433	196.186	152'75
Veszprém*)	143.572	215.280	149'95
30 Pozsony	232.060	336.021	144'80
Nógrád	148.867	215.446	144'72
Krassó	188.200	267.272	142'01
Bars	107.353	152.024	141'61
Zemplén	209.861	294.778	140'46
35 Nyitra	295.725	397.445	134'40
Abauj-Torna	140.728	187.433	133'19
Liptó*)	57.932	76.850	132'66
Turóc*)	37.805	49.979	132'20
Gömör	134.608	170.725	126'83
40 Sáros	143.112	169.372	118'35
Trencsén*)	221.035	258.769	117'07

*) Megyék, melyek területe a mai területtel teljesen megegyezik.

Vármegye, illetőleg kerület	L é l e k s z á m		A népesség fejlődése 1787—1890
	1787-ben	1890-ben	
Hont	103.944	119.056	114'54
Árva*)	74.975	84.820	113'13
44 Szepes	151.934	164.352	108'17
Magyarország (Erdély nélkül)	6,592.140	12,430.094	188'56
összesen			
Erdély**	1,410.777	2,251.216	159'57
Ebből az öt székely szék	238.524	449.890	188'62
A többi Erdély	1,172.253	1,801.326	153'66

Békés-Csongrád-Csanád megyében a népesség a legutóbbi 103 év alatt közel megnégyszereződött, Pest megyében negyedfélszeresét. Máramarosban több mint háromszorosát teszi a 103 év előttinek. A mily nagy a népesség szaporodása az alföldön és az ország éjszakeleti karélyában, ép oly csekély a felvidéken, az éjszaki és éjszakyugati megyékben. Szepes megye népessége 103 év alatt mindössze csak 8 0/0-kal növekedett s még ha nem a geometriai fejlődést veszszük is, akkor is az évi átlagos szaporodás nem volt több 0'08 0/0-nál.

Magyarországnak 21 évi fejlődését a három utolsó népszámlálás adatai szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Ország-rész, törvényha- tóság	Összes szaporodás (fogyás—)			Évi átlagos szapo- rodás (fogyás—) szá- zalékokban			Szaporodás (fogyás—) 1880-től1890-ig százalékokban	
		1869-től	1881-től	1869-től	1869- től	1881- től	1869- től	a nép- szám- lálás adatai szerint	a nép- moz- galmi adatok szerint
		1880-ig	1890-ig	1890-ig	1880- ig	1890- ig	1890- ig		
	A) Magyarország.								
	<i>a) Duna bal partja.</i>								
1	Árva vármegye	— 721	3.177	2.456	— 0'08	0'38	0'14	3'89	9'34
2	Bars	5.500	10.219	15.719	0'36	0'69	0'33	7'16	10'91
3	Esztergom „	5.142	6.212	11.354	0'67	0'83	0'75	8'61	10'46
4	Hont „	— 1.093	6.928	5.835	— 0'11	0'67	0'27	6'87	9'22
	Selmecz- és Bélabá- nya, sz. k. v.	1.236	15	1.251	0'77	0'01	0'41	0'10	2'69
	együtt	143	6.943	7.086	0'01	0'58	0'38	5'98	8'36

*) Megyék, melyek területe a mai területtel teljesen megegyezik.

**) A mai erdélyrészi megyék.

Folyó szám	Ország-rész, törvényha- tóság	Összes szaporodás (fogyás—)			Évi átlagos szapo- rodás (fogyás—) szá- zálékokban			Szaporodás (fogyás—) 1881-től 1890-ig százalékokban	
		1869-től 1880-ig	1881-től 1890-ig	1869-től 1890-ig	1869- től 1880- ig	1881- től 1890- ig	1869- től 1890- ig	a nép- szám- lálás adatai szerint	a nép- moz- galmi adatok szerint
5	Liptó vármegye	— 4.515	2.092	— 2.423	— 0'33	0'28	— 0'15	2'80	6'76
6	Nógrád "	— 6.591	22.766	16.175	— 0'31	1'13	0'37	11'8	11'87
7	Nyitra "	9.021	27.694	36.715	0'23	0'73	0'46	7'51	11'38
8	Pozsony "	15.101	16.149	31.250	0'54	0'60	0'57	6'14	11'79
	Pozsony sz. k. v. ...	1.466	4.405	5.871	0'28	0'88	0'57	9'18	3'69
	együtt	16'567	20.554	37.121	0'50	0'64	0'57	6'61	8'88
9	Trenesén vármegye	— 3.707	13.850	10.143	— 0'14	0'55	0'19	5'65	9'05
10	Turóc "	587	4'046	4.633	0'12	0'85	0'46	8'81	9'05
11	Zólyom "	4.284	9.913	14.197	0'29	0'93	0'65	9'67	11'38
	Összesen	25.710	127.466	153.176	0'13	0'71	0'41	7'28	10'01
b) Duna jobb partja.									
1	Baranya vármegye	3.069	23.506	26.575	0'11	0'85	0'46	8'87	9'27
	Pécs, sz. k. v.	4.839	5.365	10.204	1'69	1'73	1'71	18'69	1.43
	együtt	7.908	28.871	36.779	0'25	0'94	0'58	9'84	8'50
2	Fejér vármegye ...	10.277	11.079	21.356	0'52	0'59	0'56	6'03	12'37
	Székesfehérvár sz. k. város	2.929	1.936	4.865	1'11	0'73	0'90	7'56	7'90
	együtt	13.206	13.015	26.221	0'59	0'61	0'60	6'21	11'88
3	Győr vármegye	4.910	4.480	9.390	0'52	0'50	0'51	5'06	11'09
	Győr sz. k. v.	946	1.814	2.760	0'42	0'83	0'61	8'65	0'58
	együtt	5.856	6.294	12.150	0'50	0'56	0'58	5'75	8'87
4	Komárom vármegye	9.475	7.837	17.312	0'65	0'55	0'60	5'65	10'37
	Komárom, sz. k. v.	852	32	820	0'61	0'02	0'31	0'24	0'77
	együtt	10.327	7.805	18.132	0'64	0'50	0'58	5'15	9'54
5	Moson vármegye ...	6.115	— 911	5.204	0'67	— 0'11	0'30	1'06	8'68
6	Somogy "	19.893	19.387	39.280	0'61	0'61	0'61	6'31	12'55
7	Sopron "	13.619	9.824	23.443	0'58	0'43	0'51	4'41	11'22
	Sopron sz. k. v. ...	2.114	3.991	6.105	0'17	1'60	1'38	17'19	5'70
	együtt	15.733	13.815	29.548	0'60	0'55	0'58	5'63	10'71
8	Tolna vármegye ...	13.903	17.455	31.358	0'56	0'72	0'60	7'44	10'40
9	Vas "	28.884	29.781	58.665	0'76	0'80	0'78	8'26	13'06
10	Veszprém "	7.056	6.793	13.849	0'31	0'32	0'32	3'26	9'19
11	Zala "	26.747	44.715	71.462	0'70	1'18	0'98	12'42	14'78
	Összesen	155.628	187.020	342.648	0'57	0'71	0'64	7'29	11'30
c) Duna-Tisza köze.									
1	Bács-Bodrog vár- megye	19.823	61.677	81.500	0'26	1'15	0'71	12'06	19'10
	Baja, thj. f. l. r. város	1.131	244	1.375	0'55	0'13	0'35	1'27	5'30
	Szabadka	5.044	11.370	16.414	0'78	1'71	1'28	18'53	12'50
	Ujvidék "	2'206	3.392	5.598	1'00	1'49	1'28	15'91	9'48
	Zombor "	384	1.742	2.126	0'14	0'68	0'46	7'05	6'43
	együtt	28.588	78.425	107.013	0'42	1'17	0'77	12'19	17'34

Folyó szám	Országresz, törvényha- tóság	Összes szaporodás (fogyás—)			Évi átlagos szapo- rodás (fogyás—) szá- zalékokban			Szaporodás (fogyás—) 1881-től 1890-ig százalékokban	
		1869-től 1880-ig	1881-től 1890-ig	1869-től 1890-ig	1869- től 1880- ig	1881- től 1890- ig	1869- től 1890- ig	a nép- szám- lálás adatai szerint	a nép- szám- lálás ada ok szerint
2	Csongrád vármegye Hódmező-Vásárhely thj. felr. v. Szeged, sz. k. v. együtt.....	7.886 3.496 1.813 13.195	16.524 11.894 4.509 32.927	24.410 15.390 6.322 46.122	0.72 0.83 0.44 0.54	1.49 0.85 1.51 1.36	1.69 0.58 0.95 0.93	15.92 8.54 16.14 14.42	17.08 10.91 13.77 14.66
3	Heves vármegye	7	23.852	23.845	0.60	1.08	0.51	11.36	13.99
4	Jász-N.-K.-Szolnok vármegye	19.890	40.032	59.922	0.68	1.25	1.00	14.38	14.30
5	Pest-P. Kis Kun.... Budapest, fő- és székváros Kecskemét, thj. felr. város együtt.....	48.546 89.866 3.692 142.104	101.199 131.387 3.606 236.192	149.745 221.253 7.298 378.296	0.79 2.64 0.78 1.43	1.61 3.16 0.78 2.17	1.18 2.59 0.78 1.75	17.75 36.44 8.03 23.90	13.95 6.99 11.84 11.70
	Összesen.....	203.770	411.428	615.198	0.83	1.63	1.21	17.56	13.83
	<i>d) Tisza jobb partja.</i>								
1	Abauj-Torna várm. Kassa, sz. k. v. együtt.....	13.309 4.355 8.954	1.475 2.787 1.312	14.784 7.142 7.642	0.76 1.67 0.45	0.10 1.02 0.07	0.45 1.57 0.20	0.96 10.68 0.73	12.09 2.38 10.67
2	Bereg vármegye	6.070	26.078	20.008	0.35	1.58	0.57	17.00	17.54
3	Borsod "	773	22.955	23.728	0.04	1.13	0.55	11.84	10.76
4	Gömör "	4.374	5.746	1.372	0.33	0.34	0.04	3.79	7.21
5	Sáros "	7.279	8	7.271	0.39	0.00	0.30	0.00	13.07
6	Szepes "	2.180	9.590	11.770	0.11	0.57	0.23	5.55	7.15
7	Ung "	3.325	8.540	5.215	0.24	0.65	0.19	6.74	15.63
8	Zemplén "	18.043	21.622	3.579	0.57	0.75	0.06	7.79	13.73
	Összesen.....	49.452	76.671	27.219	0.31	0.52	0.09	5.22	11.90
	<i>e) Tisza bal partja.</i>								
1	Békés vármegye.....	16.784	28.629	45.413	0.69	1.18	0.93	12.46	14.55
2	Bihar " Nagyvárad, thj. f. v. együtt.....	55.690 2.626 53.064	61.637 7.233 68.870	5.937 9.859 15.806	1.15 0.50 1.02	1.29 2.10 1.44	0.06 1.43 0.15	17.80 23.09 15.98	14.16 1.65 13.29
3	Hajdú vármegye..... Debreczen, sz. k. v. együtt.....	2.659 5.011 7.670	11.831 5.818 17.649	14.490 10.829 25.319	0.20 0.34 0.41	0.93 1.08 0.97	0.55 1.01 0.68	9.68 11.38 10.18	13.92 6.01 11.59
4	Máramaros várm.	6.930	40.845	47.775	0.28	1.67	0.94	17.96	16.91
5	Szabolcs "	4.783	30.937	26.154	0.30	1.26	0.54	14.46	13.75
6	Szatmár " Szatmár-Németi, sz. kír. v. együtt.....	17.146 1.355 15.791	29.648 1.028 30.676	12.502 2.383 14.885	0.56 0.65 0.48	1.04 0.57 1.00	0.20 0.58 0.23	10.87 5.22 10.47	13.73 4.05 13.07
7	Szilágy vármegye	26.086	21.145	4.941	1.31	1.18	0.12	12.44	13.43
8	Ugocsa "	2.121	10.084	7.963	0.19	1.45	0.53	15.42	14.99
	Összesen.....	70.461	248.835	178.374	0.35	1.19	0.43	13.67	13.79

Folyó szám	Országgrész, törvényha- tóság	Összes szaporodás (fogyás —)			Évi átlagos szapo- rodás (fogyás —) százalékokban			Szaporodás (fogyás —) 1881-től 1890-ig százalékokban	
		1869-től 1880-ig	1881-től 1890-ig	1869-től 1890-ig	1869- től 1880- ig	1881- től 1890- ig	1869- től 1890- ig	a nép- szam- lálás adatai szerint	a nép- moz- galmi adatok szerint
	f) Tisza-Maros szöge.								
1	Arad vármegye	18.713	30.877	12.164	0.61	1.09	0.80	11.41	11.76
	Arad, sz. k. v.	2.831	6.496	9.327	0.76	1.69	1.80	18.27	5.16
	együtt	15.882	37.373	21.491	0.26	1.46	0.31	12.80	10.99
2	Csanád vármegye ...	14.353	21.564	35.917	1.59	1.82	1.54	19.78	19.27
3	Krassó-Szőrény vm.	4.453	25.105	29.558	0.11	0.64	0.26	6.56	7.42
4	Temes "	18.294	32.071	13.777	0.48	0.90	0.18	9.41	10.16
	Temesvár, sz. k. v.	1.471	6.190	7.661	0.41	1.70	1.02	18.27	1.62
	Versecz, thj. fel. v.	1.234	— 470	764	0.52	0.21	0.17	2.16	4.49
	együtt	15.589	37.791	22.202	0.95	0.91	0.25	9.52	8.84
5	Torontál vármegye	19.858	63.630	43.772	0.25	1.18	0.28	12.48	15.66
	Pancsova, thj. fel. v.	239	821	1.060	0.13	0.47	0.19	4.79	3.87
	együtt	19.619	64.451	44.832	0.38	1.16	0.28	12.23	15.28
	Összesen	32.284	186.284	154.000	0.17	1.03	0.20	10.82	11.54
	g) Erdély.								
1	Alsó-Fehér várme- gye	10.681	15.051	4.370	0.33	0.82	0.11	5.45	10.34
2	B.-Naszód vármegye	1.322	9.720	8.398	0.13	0.98	0.40	10.23	9.11
3	Brassó "	422	2.848	3.270	0.05	0.33	0.18	3.39	11.07
4	Csik "	3.655	3.170	6.825	0.31	0.28	0.29	2.85	8.82
5	Fogarás "	2.372	3.646	1.274	0.15	0.42	0.07	4.31	10.14
6	Háromszék "	604	4.731	4.127	0.04	0.37	0.15	3.77	9.55
7	Hunyad "	8.995	19.431	10.436	0.32	0.76	0.19	7.82	7.05
8	Kis-Küküllő "	7.947	8.831	884	0.75	0.92	0.04	9.57	13.08
9	Kolozs "	11.499	26.059	14.560	0.61	1.46	0.38	15.66	14.30
	Kolozsvár, sz. k.v.	3.541	2.833	6.374	1.15	0.91	1.04	9.47	4.45
	együtt	7.958	28.892	20.934	0.36	1.38	0.47	14.72	12.81
10	Maros-Torda vár- megye	6.833	17.532	10.699	0.42	1.14	0.32	12.00	14.16
	Maros-Vásárhely, sz.	205	1.329	1.534	0.15	0.99	0.55	10.31	1.80
	együtt	6.628	18.861	12.233	0.37	1.13	0.34	11.86	13.16
11	Nagy-Küküllő vár- megye	4.739	2.858	1.881	0.32	0.21	0.07	2.16	9.11
12	Szeben vármegye ...	3.896	7.111	3.215	0.25	0.49	0.10	5.02	9.60
13	Szolnok-Doboka vármegye	16.920	23.873	6.953	0.76	1.17	0.16	12.33	12.69
14	Torda-Aranyos vár- megye	825	13.533	12.708	0.05	0.95	0.43	9.87	12.79
15	Udvarhely vármegye	53	4.612	4.655	0.00	0.43	0.21	4.37	10.28
	Összesen	68.757	167.168	98.411	0.30	0.78	0.21	8.02	10.60
	Magyaró. összesen	164.154	1,404.872	1,569.021	0.11	0.98	0.52	10.23	11.89
	Fiume város és kerülete.	3.097	8.513	11.910	1.46	3.47	2.41	40.57	11.06

Folyó szám	Ország-rész, törvényha- tóság	Összes szaporodás (fogyás—)			Évi átlagos szapo- rodás (fogyás—) szá- zalekokban			Szaporodás (fogyás—) 1881-től 1890-ig százalékokban	
		1869-től 1880-ig	1881-től 1890-ig	1869-től 1890-ig	1869- től 1880- ig	1881- től 1890- ig	1869- től 1890- ig	a nép- szám- lálás adatai szerint	a nép- moz- galmi adatok szerint
	Horvát-Szlavonország.								
1	Belovár-Kőrös várm.	13.184	46.681	59.865	0 ³⁶	1 ⁹⁵	1 ²³	21 ²⁶	13 ⁰¹
2	Lika-Krbava vrm ...	11.042	16.739	5.697	0 ³⁶	0 ⁹²	0 ¹⁴	9 ⁶¹	19 ⁰⁰
3	Modrus-Fiume vrm ...	2.664	17.456	14.792	0 ¹²	0 ⁸³	0 ³³	8 ³⁹	16 ²⁹
4	Pozsega vármegye	2.238	36.324	38.562	0 ¹²	1 ⁹⁹	1 ⁰¹	21 ⁸¹	12 ⁶⁴
5	Szerém „ „ „ „	15.611	50.144	65.755	0 ³⁰	1 ⁵⁷	1 ⁰⁰	16 ⁸⁹	12 ¹⁶
6	Varasd „ „ „ „	15.788	29.003	44.791	0 ⁶⁵	1 ²⁰	0 ⁹¹	12 ⁰⁶	15 ⁹⁰
7	Verőcze „ „ „ „	3.763	31.614	27.851	0 ²¹	1 ⁷⁷	0 ⁷³	19 ¹⁶	—
	Eszék, sz. k. v.	954	1.577	2.531	0 ⁴⁹	0 ⁸³	0 ⁶⁵	8 ⁶⁶	—
	együtt.....	2.809	33.191	30.382	0 ¹⁴	1 ⁶⁸	0 ⁷²	18 ¹¹	10 ⁵⁶
8	Zágráb vármegye ...	15.464	55.232	70.696	0 ³⁷	1 ³³	0 ⁸²	14 ¹¹	—
	Zágráb, sz. k. v. ...	8.531	9.141	17.672	3 ³⁰	2 ⁸³	3 ⁰⁸	32 ²⁰	—
	együtt.....	23.995	64.373	88.368	0 ³⁴	1 ⁴⁴	0 ⁹⁰	15 ³³	16 ⁰³
	Összesen.....	54.301	293.911	348.212	0 ²⁷	1 ⁴⁶	0 ⁸¹	14 ⁵³	14 ⁴⁸
	A Szt.-István korona országai együtt	221.552	1.707.296	1.928.848	0 ¹⁵	1 ⁰³	0 ³⁰	10 ⁹¹	12 ²⁰

A szaporodást és fogyást nemcsak abszolút, hanem perzent-számokban is kimutatjuk, az utóbbiak kiszámításánál a geometriai módszert alkalmaztuk, t. i. a népesség időközi fejlődését is tekintetbe vettük.

A lefolyt 21 éves időszakot, mint egésznek tekintve, Magyarország népességének fejlődése nem volt kedvező. Az 1872/73. évi kolera óriás pusztításokat tett s a korábbi évtized érzékeny veszteségét sok megye még az utóbbi évtized kedvező népesedési viszonyai közt sem volt képes kipótolni.

Legerősebb, 15 0/0-ot meghaladó, szaporodást mutat a megyéknek egy összefüggő tömege az ország közepén. Nyolcz megyét foglal magában ez a megszakítás nélküli terület, Esztergom, Pest, Bács-Bodrog, Csongrád, Csanád, Békés, Jász-N.-K.-Szolnok és Hajdú megyéket. Az anyaországnak még délnyugoti és északkeleti sarkában látunk hasonló erős fejlődést, Vas és Zala, továbbá Máramaros megyében. Jó közepes (10—15 0/0-os) szaporodást a megyéknek két külön csoportjában találunk. A nyugoti csoport 12 megyét foglal magában. Kezdődik északon Turóc megyével s feloleli Zólyom, Bars, Nyitra és Pozsony megyéket a Duna bal partján; Sopron, Győr, Komárom, Fejér, Tolna, Baranya és Somogy megyéket a Duna jobb partján.

A 10—15⁰/₀-os szaporodást mutató megyék keleti, kisebb csoportja hosszú láncolatban nyúlik el az ország közepétől egészen az észak-keleti határokig. A következő 5 megyét foglalja magában: Heves, Borsod, Szabolcs, Bereg és Ugocsa megyéket.

A 21 évi időközkhöz mérve nagyon mérsékeltnek mondható 5—10⁰/₀-os szaporodás az ország nyugoti felében csak szigetenként fordul elő. A Duna jobb partján két különálló megye tartozik ide, Moson és Veszprém, a Duna bal partján pedig két szomszédos megye, Hont és Nógrád. Annál nagyobb terület esik erre a kategóriára az alvidéken és az ország keleti részében, egy keskeny földszorulat által (Arad és Torda-Aranyos megyék érintkezési pontján) összeköttetvé egymással. Ide tartoznak Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Arad, továbbá Torda-Aranyos, Kolozs, Besztercze-Naszód, Maros-Torda, és Csik.

Jóval több szigetre oszlik az egészen gyenge (0—5⁰/₀) szaporodást mutató terület. A felvidéken ebből a kategóriából három szigetet látunk, egyik Trencsén és Árva, a másik Gömör, a harmadik Zemplén és Ung megye. Tetemesen nagyobb két szigetet találunk az ország keleti részében, az egyik magában foglalja Bihar, Szatmár és Szolnok-Doboka megyét, a másik pedig Hunyad, Alsó-Fehér, Kis-Küküllő, Szeben, Fogaras, Brassó, Háromszék és Udvarhely megyéket.

A fogyó megyék főleg az amerikai kivándorlás által erősen sújtott felvidéken tömörülnek. Szepes megye képezi itt a központot s mellé sorakoznak: Sáros, Abauj-Torna és Liptó megyék. Az ország keleti részében csak két kisebb szigeten látunk fogyást, Szilágy és Nagy-Küküllő megyében.

Míg az anyaország 63 megyéje közül a lefolyt 21 éves időszak alatt csak 7 mutat fel 20⁰/₀-ot meghaladó szaporodást, addig Horvát-Szlavonországek 8 megyéje közül 5. Legerősebben szaporodott Belovár-Kőrös, azután Pozsega és Szerém. Gyenge vagy csak igen mérsékelt szaporodást csak a két tengerparti megyénél, Modrus-Fiuménél és Lika-Krbavánál látunk, mely két megyének népessége az 1869—80-iki évtizedben megfogyott.

Horvát-Szlavonországek népszaporodása már az 1869—80-iki időszak alatt is kedvezőbb volt, mint az anyaországé, még kedvezőbbé vált az utóbbi évtized alatt, midőn népességét nemcsak a kedvező belső szaporodás sokasította meg, hanem az erős bevándorlás is az anyaországból, sőt Csehországból is; úgy, hogy ott a tényleges népnövekedés meghaladta a természetes szaporodást, míg ellenben a szorosabb értelemben vett Magyarországekban erősen alatta maradt Fentebbi táblázatunkon az 1881—90. évi természetes és tényleges

népszaporodás párhuzamba állítása érdekes összehasonlítást nyújt s szinte kétségbeejtő, hogy számos megyénél a természetes népszaporodás, hogy elfogy, hogy leolvad. Sajnos, a székely megyék is ide tartoznak. Csik megyében a tíz évi természetes szaporodás $11\cdot07\%$ volt, a tényleges népnövekedés ellenben csak $3\cdot39$, Udvarhely megyében a természetes $10\cdot28$, a tényleges $4\cdot37\%$, Háromszék megyében a természetes szaporodás $9\cdot55$, a tényleges csupán $3\cdot77\%$.

Az európai államok népességének növekedése. — Mint-hogy az államok súlya nagy mértékben függ népességük számától s a többi államok népszámához való arányától s ez, idő folytán módosul, nemcsak a tényleges népszám bír fontossággal, hanem a népességnek fejlődése is. A múlt fejlődés, ha nem is csalhatatlan, de tájékoztató felvilágosítást nyújt a jövőre nézve s számos tudományos kísérlettel találkozunk, mely a különböző államok népességét valószínűségi számítás szerint a jövőre vonatkozólag igyekszik meghatározni.

E kutatások kettős célból szoktak történni, majd a hatalmi egyensúly alakulását igyekeznek vele megmérni, a mi főleg a német-francia rivalitás éles kifejlődése óta s főleg erre a speciális célra gyakoroltatik, majd pedig a Malthus-féle tanok igazolását keresik általa.

Különösen gyakori az a kísérlet, mely kiszámítani igyekszik, hogy a különböző államok népessége hány év alatt kétszereződik meg. Levasseur legújabb nagyszabásu munkájában¹⁾ szintén közöl több ilyen számítást, melyekben kuriozummépen megemlítjük, hogy *Toussaint Loua*-nak a geometriai módszer szerint eszközölt számítása szerint Magyarország népessége csak 294 év alatt kétszereződne meg, míg Szerbiáé 29, Szászorszáé 34, Angliáé és Walesé, valamint Oroszorszáé 44, Ausztriáé 95 s még Franciaorszáé is 165 év alatt; az aritmetikai számítás szerint pedig 423 év kellene Magyarországnak megkétszereződéséhez. Ez a ránk nézve rendkívül kedvezőtlen eredmény onnan magyarázható, hogy *Loua* Magyarországnak 1869—80. évi népszaporodását vette számítása alapjául, a mikor, a kolera járvány nagymérvű pusztítása következtében, hazánk népessége az egész évtized alatt alig szaporodott valamivel.

A »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« című becses munkában is találunk egy kimutatást, mely a különböző országok valószínű népességét a 2000-ik évre, vagyis egy jó századdal előre számítja ki. Ez, a szorosabb értelemben vett Magyarország népességét a 2000-dik év végén 15 millióra teszi — persze szintén az

¹⁾ La population française. Tome troisième. Paris 1892.

1869—80. évi népszaporodás alapján, — holott a magyar anyaország népessége a legutóbbi népszámlálás hiteles adatai szerint már 1890. év végén 15²³ millióra rugott, vagyis pár százezerrel még többre, mint a mennyit az idézett számítás szerint 110 esztendő múlva kellett volna elérnie.

Ez az egy pár példa is mutatja, mily csekély becslük van az e fajta valószínűségi számításoknak, kivált, ha nem kellő óvatossággal járunk el. Igaz, hogy a helyes alapot nem épen könnyű eltalálni. Ha sok évtizedet felölelő időszak népszaporodási arányát vesszük alapul, szintén könnyen juthatunk hamis eredményre, mert a hosszú idő alatt gyökeresen megváltozhatik a népesedés általános iránya. Például minden valószínűség szerint egészen téves eredményre jutnánk, ha Franciaországnak a jövő évtizedek alatti népnövekedését az 1801—1891-iki időszak átlagos szaporodási százaléka alapján próbálnók kiszámítani; mert Franciaország népessége, mely a század első felében, ha nem is nagy, de tűrhető mértékben szaporodott, az utóbbi évtizedek alatt a propagatív erőnek mondhatni fokozatos csökkenését mutatja, s a legújabb időben csaknem egészen megszűnt szaporodni.

Sokkal helyesebb tehát, ha ily többé-kevésbé önkényes valószínűségi számítások helyett a népességnek fejlődését mutatjuk be lehetőleg hosszabb időről, a nagyobb időszak után közölve a kisebb időszakok alatti fejlődést is, hogy a népnövekedés irányzatát is megítélhessük. Hogy az összehasonlítás minél biztosabb alapon történjék, a következő kimutatásban csak 1850/51-ig megyünk vissza, a midőn már számos európai államban rendes népszámlálás tartatott. Lássuk, miként fejlődött a különböző országok népessége e negyven év alatt. A kiindulási év népességét 100-nak véve volt:

Folyó szám	Ország	A népesség negyven évi fejlődése	M e l y		Folyó szám	Ország	A népesség negyven évi fejlődése	M e l y	
			évtől	évig				évtől	évig
1	Oroszbirodalom	187'81	1851	1891	10	Belgium	137'12	1850	1890
2	Anglia és Wales	161'77	1851	1891	11	Nagy-Británia	136'52	1851	1891
3	Dánia	154'31	1850	1890	12	Ausztria	135'20	1850	1890
4	Németalföld ...	147'59	1849	1889	13	Magyarország	131'52	1850	1890
5	Finnország ...	145'41	1850	1890	14	Olaszország ...	126'77	1851	1891
6	Norvégia	141'86	1850	1891	15	Svájc	123'52	1850	1890
7	Németbirodalom	139'65	1850	1890	16	Franciaország	109'86	1851	1891
8	Skócia	139'36	1851	1891	17	Irorság	71'80	1851	1891
9	Svédország ...	137'40	1850	1890					

Magyarország elég közepes, sőt a közepesnél gyengébb helyet foglal el, mert utána már csak Olaszország, Svájc, Franciaország és Írország következnek. Meglepő Oroszország népességének bámulatos fejlődése, melyet egész Európában legfőlebb csak Szerbia múl felül. Nem szabad azonban felednünk, hogy Oroszországnak nemcsak régebbi, hanem jelenlegi népszáma is csak becslésen alapul s abban az országban, a hol a Potemkin-falvak még most sem mentek ki divatból, csak erős fentartással fogadhatjuk el a nem rendszeres népszámlálások útján nyert adatokat. Belső valószínűség csakugyan nem támogatja az orosz nép ily bámulatos szaporodását. Az ottani nyomoruságos viszonyok és a gyakori járványok aligha engednek oly, aránylag mérsékelt halálozást, a minőt az orosz népmozgalmi kimutatásokban látunk, mely a jóval magasabb születési arány dacára, a legtöbb évben alacsonyabb, mint Magyarországon.

Oroszországhoz, a népnövekedés nagyságát tekintve, legközelebb áll Anglia és Wales, míg a három egy királyság egyik tagja, a szerencsétlen Írország, e negyven év alatt több mint egy negyedrésszel megfogyott. Ez az egyetlen ország egész Európában, melynek népessége határozott hanyatlást mutat; mert még Franciaország népessége is szaporodott némileg.

A különböző országokban tapasztalt eltérő népszaporodást sem az éghajlattal, sem a népfajokkal, sem a népsűrűséggel nem lehet határozott kapcsolatba hozni, bár némi halvány vonatkozást egyik és másik tekintetben észre lehet venni. Így például Európa éjszaki fele, Írországot kivéve, magasabb növekedési arányt mutat, mint déli fele. A leggyorsabban szaporodó két állam, Oroszország és Anglia, éjszaki országok s a közvetlenül utánuk következő Dánia, Németalföld és Finnország szintén oda számíthatók; ellenben a már említett Írországon kívül legkisebb növekedési arányt mutató Franciaország, Svájc, Olaszország, Európa déli részéhez sorozhatók. A germán faj is nagyobb hajlamot látszik mutatni a növekedésre, mint a román-kelta faj. Adataink szerint a szláv faj növekedése is kedvező, bár Ausztria, hol a szlávok képez abszolút többséget, az utóbbi negyven év alatt nem szaporodott valami erősen. A magyar faj növekedésének mérvére az itt közölt adatból, hazánk vegyes nyelvű népessége mellett, nem igen lehet következtetni, ellenben finn fajrokonaink száma nagy arányokban növekedett.

A népsűrűség és szaporodás közt még kevésbé lehet összefüggést mutatni ki. Igaz, hogy a nagyon ritka népességű Oroszbirodalom szaporodott legerősebben, de közvetlenül utána az igen sűrű népességű Anglia és Wales következik s a legintenzívebb népességű

Belgium hasonlíthatlanul jobban szaporodik, mint a vele szomszédos Franciaország, hol a népesség majd háromszorta ritkább.

Az inént közölt kimutatás a népesség negyven évi fejlődését egészben tünteti fel, nem mutatja a hullámozást, mely e hosszú idő alatt a népesség fejlődésében a legtöbb országnál határozottan észlelhető; azért az egyes országok népességének növekedését a különböző időszakokon belül is bemutatjuk, visszamenve addig, a meddig valamennyire megbízható adataink vannak. Megjegyezzük, hogy az évi átlagos szaporodás kiszámításánál nem a geometriai módszert alkalmaztuk, a mi ily sok számításnál nagyon hosszadalmas lett volna, hanem az egyes időszakok szaporodási arányát egyszerűen elosztottuk az évek számával.

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népesség fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1. Nagy - Británia.					
1801	III/10	16,237.300	—	—	100'00
1811	V/27	18,509.116	2,271.816	13'99	113'99
1821	V/28	21,272.187	2,763.071	14'93	131'01
1831	V/29	24,392.485	3,120.298	14'67	150'23
1841	VI/7	27,057.923	2,665.438	10'93	166'64
1851	III/31	27,745.942	688.019	2'54	170'88
1861	IV/8	29,321.288	1,575.346	5'67	180'58
1871	VIII/3	31,845.379	2,524.091	8'61	196'12
1881	IV/4	35,241.482	3,396.103	10'66	217'04
1891	IV/5	37,879.285	2,637.803	7'48	233'29
a) Anglia és Wales.					
1801	III/10	8,892.536	—	—	100'00
1811	V/27	10,164.256	1,271.720	14'30	114'30
1821	V/28	12,000.236	1,835.980	18'06	134'95
1831	V/29	13,896.797	1,896.561	15'80	156'27
1841	VI/7	15,914.148	2,017.351	14'52	178'96
1851	III/31	17,927.609	2,013.461	12'65	201'60
1861	IV/8	20,066.224	2,138.615	11'93	225'65
1871	IV/3	22,712.266	2,646.042	13'19	255'41
1881	IV/4	25,974.439	3,262.173	14'36	292'09
1891	IV/5	29,001.018	3,026.579	11'65	326'13
b) S k ó c z i a.					
1801	III/10	1,608.420	—	—	100'00
1811	V/17	1,805'864	197.444	12'28	112'28
1821	V/28	2,091.521	285.657	15'82	130'04

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népesség fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1831 V/29	2,364.386	272.865	13'04	1'30	147'00
1841 VI/7	2,620.184	255.798	10'82	1'08	162'90
1851 III/31	2,888.742	268.558	10'25	1'03	179'60
1861 IV/8	3,062.294	173.552	6'00	0'60	190'39
1871 IV/3	3,360.018	297.724	9'72	0'97	208'90
1881 IV/4	3,735.573	375.555	11'18	1'12	232'25
1891 IV/5	4,025.647	290.074	7'77	0'78	250'29

c) I r o r s z á g.

1801	5,395.456	—	—	—	100'00
1811	5,937.856	542.400	10'05	1'01	110'05
1821	6,801.827	863.971	14'50	1'46	126'07
1831	7,767.401	965.574	14'20	1'42	143'96
1841	8,175.124	407.723	5'25	0'53	151'52
1851	6,552.385	(—) 1,622.739	(—) 19'85	(—) 1'99	121'44
1861	5,798.564	(—) 753.821	(—) 11'50	(—) 1'15	107'47
1871	5,412.377	(—) 386.187	(—) 6'66	(—) 0'67	100'31
1881	5,174.836	(—) 237.541	(—) 4'39	(—) 0'44	95'91
1891	4,704.750	(—) 470.086	(—) 9'08	(—) 0'91	87'20

2. N é m e t a l f ö l d.

1830 I/1	2,613.487	—	—	—	100'00
1840 I/1	2,860.559	247.072	9'46	0'95	109'46
1849 XI/19	3,056.879	196.320	6'86	0'76	116'97
1859 XII/31	3,309.128	252.249	8'25	0'83	126'62
1869 XII/1	3,579.529	270.401	8'17	0'82	136'97
1879 XII/31	4,012.693	433.164	12'10	1'21	153'54
1889 XII/31	4,511.415	498.722	12'43	1'24	172'62

3. B e l g i u m.

1831	3,785.814	—	—	—	100'00
1846	4,337.196	551.382	14'56	0'97	114'56
1856	4,529.461	192.265	4'43	0'44	119'64
1866	4,827.833	298.372	6'59	0'66	127'53
1876	5,336.185	508.352	10'53	1'05	134'28
1880	5,520.009	183.824	3'45	0'86	145'81
1890	6,069.321	549.312	9'95	0'99	160'32

4. F r a n c z i a o r s z á g.

1801	26,930.756	—	—	—	100'00
1806	28,572.569	1,641.813	6'10	1'22	106'10
1821	29,871.176	1,298.607	4'54	0'30	110'92
1826	31,129.527	1,258.351	4'21	0'84	115'59

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népesség fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1831	31,787.900	658.373	2'11	0'42	118'04
1836	32,759.829	971.929	3'06	0'61	121'64
1841	33,406.864	647.035	1'98	0'40	124'05
1846	34,546.975	1,140.111	3'41	0'68	128'28
1851	34,901.938	354.963	1'03	0'21	129'60
1856	35,174.124	272.186	0'78	0'16	130'61
1861	35,844.902	670.778	1'91	0'38	133'10
1866	36,495.489	650.587	1'82	0'36	135'52
1872	36,102.921	(—) 392.568	(—) 1'08	(—) 0'18	134'06
1876	36,905.788	802.867	2'22	0'56	137'04
1881	37,672.048	766.260	2'08	0'42	139'14
1886	38,218.903	546.855	1'45	0'29	141'92
1891	38,343.192	124.289	0'33	0'07	142'37

5. S p a n y o l o r s z á g.

1789 becslés	10,061.480	—	—	—	100'00
1820 »	11,000.000	938.520	9'33	0'30	109'33
1828 »	11,698.029	698.029	6'35	0'79	116'27
1846 »	12,168.774	470.745	4'02	0'22	120'94
1860 népszám- lálás	15,658.531	3,489.757	28'68	2'05	155'63
1877 »	16,634.345	975.814	6'23	0'37	165'33
1887 »	17,550.246	915.901	5'51	0'55	174'43

6. O l a s z o r s z á g.

1800	18,124.000	—	—	—	100'00
1816	18,383.000	259.000	1'43	0'09	101'43
1825	19,727.000	1,344.000	7'31	0'81	108'84
1838	21,975.000	2,248.000	11'40	0'88	121'25
1848	23,617.000	1,642.000	7'47	0'75	130'31
1861	25,000.000	1,383.000	5'86	0'45	137'94
1871 XII/31	26,800.000	1,800.000	7'20	0'72	147'87
1881 XII/31	28,460.000	1,660.000	6'19	0'62	157'03
1891 becslés	30,347.291	1,887.291	6'63	0'66	167'44

7. S v á j c z.

1850	2,392.740	—	—	—	100'00
1860	2,507.170	114.430	4'78	0'48	104'78
1870	2,669.147	161.977	6'46	0'65	111'23
1880	2,846.102	176.955	6'63	0'66	118'94
1888	2,933.334	87.232	3'06	0'38	122'59

8. N é m e t b i r o d a l o m.

1816	24,831.396	—	—	—	100'00
1820	26,291.606	1,460.210	5'88	1'47	105'88
1825	28,111.269	1,819.663	6'92	1'38	113'21

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népesség fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1830	29,518.125	1,406.856	5'00	1'00	118'87
1835	30,935.648	1,417.523	4'80	0'96	124'58
1840	32,785.150	1,849.502	5'98	1'20	132'03
1845	34,396.055	1,610.905	4'91	0'98	138'52
1850	35,395.496	999.441	2'91	0'58	142'54
1855	36,111.644	716.148	2'02	0'40	145'43
1860	37,745.187	1,633.543	4'52	0'90	152'01
1865	39,653.544	1,908.357	5 06	1'01	159'69
1870	40,816.249	1,162.705	2'93	0'59	164'37
1875	42,727.372	1,911.123	4'68	0'94	172'07
1880	45,234.061	2,506.689	5'87	1'17	182'16
1885	46,855.704	1,621.643	3'59	0'72	188'70
1890	49,428.470	2,572.766	5'49	1'10	199'06

9. A u s t r i a.

1818	13,380.640	—	—	—	100'00
1821	13,964.341	583.701	4'36	1'45	104'36
1824	14,518.749	554.408	3'97	1'32	108'51
1827	15,130.762	612.013	4'22	1'41	113'08
1830	15,588.142	457.380	3'02	1'01	116'50
1834	15,713.952	125.810	0'80	0'20	117'44
1837	16,083.046	369.094	2'35	0'78	120'20
1840	16,575.118	492.072	3'06	1'02	123'87
1843	17,073.231	498.113	3'01	1'00	127'60
1846	17,613.406	540.175	3'16	1'05	131'63
1850	17,534.950	— 78.456	— 0'45	— 0'11	131'05
1857	18,224.500	689.550	3'93	0'56	136'21
1869	20,217.531	1,993.031	10'94	0'91	151'10
1880	21,981.821	1,764.290	8'73	0'79	164'28
1890	23,707.906	1,726.085	7'85	0'79	177'18

10. Magyarbirodalom.

1787	9,394.305	—	—	—	100'00
1850	13,191.553	3,797.248	40'42	0'64	140'42
1857	13,768.513	576.960	4'37	0'62	146'66
1869	15,417.327	1,648.814	11'91	0'99	164'11
1880	15,642.102	224,775	1'46	0'13	166'51
1890	17,349.398	1,707.296	10'91	1'09	184'68

11. D á n i a.

1801	II/1	925.680	—	—	100'00
1834	II/18	1,223.797	298.117	32'21	132'21
1840	II/1	1,283.027	59.230	4'84	138'60
1845	II/1	1,350.327	67.300	5'25	145'87

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népesség fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1850 II/1	1,407.747	57.420	4'25	0'85	152'08
1855 II/1	1,499.850	92.103	6'54	1'31	162'03
1860 II/1	1,600.551	100.701	6'71	1'34	172'91
1870 II/1	1,784.741	184.190	11'51	1'15	192'80
1880 II/1	1,969.039	184.298	10'33	1'03	212'71
1890 II/1	2,172.205	203.166	10'32	1'03	234'66

12. N o r v é g i a.

1801 XII/1	883.038	—	—	—	100'00
1815 IV/30	886.374	3.336	0'38	0'03	100'38
1825 XI/27	1,051.318	164.944	18'61	1'86	119'06
1835 XI/29	1,194.827	143.509	13'65	1'37	135'31
1845 XII/31	1,328.471	133.644	11'19	1'12	150'44
1855 XII/31	1,490.047	161.576	12'16	1'22	168'73
1865 XII/31	1,701.756	211.709	14'21	1'42	192'72
1875 XII/31	1,818.853	117.097	6'88	0'69	205'98
1891 I/1	1,988.674	169.821	8'06	0'53	226'40

13. S v é d o r s z á g.

1800	2,347.303	—	—	—	100'00
1805	2,427.408	80.105	3'41	0'68	103'41
1810	2,377.851	(—) 49.557	(—) 2'04	(—) 0'41	101'30
1815	2,465.066	87.215	3'67	0'73	105'02
1820	2,584.690	119.624	4'85	0'97	110'11
1825	2,771.252	186.562	7'22	1'44	118'06
1830	2,888.082	116.830	4'22	0'84	123'04
1835	3,025.439	137.357	4'76	0'95	128'89
1840	3,138.887	113.448	3'75	0'75	133'72
1845	3,316.536	177.649	5'66	1'13	142'57
1850	3,482.541	166.005	5'01	1'00	148'36
1855	3,641.011	158.470	4'55	0'91	155'11
1860	3,859.728	218.717	6'01	1'20	164'43
1870	4,168.525	308.797	8'00	0'80	177'59
1880	4,565.668	397.143	8'70	0'87	194'51
1890	4,784.981	219.313	4'80	0'48	203'85

14 O r o s z b i r o d a l o m.

1722	14,000.000	—	—	—	100.00
1742	16,000.000	2,000.000	14'28	0'71	112'57
1762	19,000.000	3,000.000	18'75	0'94	135'71
1782	28,000.000	9,000.000	47'37	2'37	200'00
1796	36,000.000	8,000.000	28'57	2'04	257'14
1812	41,000.000	5,000.000	13'89	0'87	292'86
1815	45,000.000	4,000.000	9'76	3'25	321'43

Év	Népszám	A népesség növekedése		Évi átlagos népnöve- kedés ‰-okban	A népessé fokozatos fejlődése
		szám szerint	‰-okban		
1835	60,000.000	15,000.000	33'33	1'67	428'57
1851	68,000.000	8,000.000	13'33	0'83	485'71
1859	74,000.000	6,000.000	8'82	1'10	528'57
1867	81,696.965	7,696.965	10'40	1'30	583'55
1870	86,451.413	4,754.448	5'82	1'94	617'51
1882	102,970.831	16,519.418	19'11	1'59	735'51
1886	113,317.115	10,346.284	10'05	2'51	809'41

15. Finnország.

1800	834.829	—	—	—	100'00
1805	895.773	60.944	7'30	1'46	107'30
1810	863.268	(—) 32.505	(—) 3'63	(—) 0'73	103'41
1815	1,095.957	232.689	26'95	5'39	131'28
1820	1,177.546	81.589	7'44	1'49	141'05
1825	1,259.151	81.605	6'93	1'39	150'83
1830	1,372.077	112.926	8'97	1'79	164'35
1835	1,393.727	21.650	1'58	0'32	166'95
1840	1,445.626	51.899	3'72	0'74	173'16
1845	1,547.724	102.098	7'06	1'41	185'39
1850	1,636.915	89.191	5'76	1'15	196'08
1855	1,688.705	51.790	3'16	0'63	202'28
1860	1,746.725	58.020	3'44	0'69	209'23
1865	1,843.245	96.520	5'53	1'11	220'79
1870	1,768.769	(—) 74.476	(—) 4'04	(—) 0'81	211'87
1875	1,912.647	143.878	8'13	1'63	229'11
1880	2,060.782	148.135	7'75	1'55	246'85
1890	2,380.142	319.360	15'50	1'55	285'11

Nagy-Británia népszaporodása az egyes időszakokban óriási ingadozást mutat, s minthogy ezt főleg az írlandi nagy kivándorlás idézte elő, mely már a század negyedik évtizedében megkezdődött, de tetőpontját a két következő évtizedben érte el, szükségesnek láttuk, a három-egy királyság egyes alkatrészeit külön is bemutatni. *Anglia és Wales* népességének fejlődése sokkal egyenletesebb, az évi átlagos szaporodási százalék a kilencz évtized közül egyetlenegyben sülyedt 1 ‰ alá, úgy hogy az ország lélekszáma kilenczven év alatt több mint megháromszorozódott. Nagyobb ingadozást látunk már *Skócia* népességének fejlődésében, a szaporodás különösen 1851-től 1861-ig aránylag nagyon mérsékelt volt; mindazáltal az 1891. évi létszám harmadfélszeresét teszi az 1801. évinek. A legutóbbi évtized fejlődése sem volt valami kedvező s jellemző, hogy Angliában és Walesben a legutóbbi évtizedben látjuk a legalacsonyabb szaporodási szá-

zalékot. *Irország* népesedési viszonyai a század első három tizedében egészen kedvezők voltak, de már a negyedik évtizedben megkezdődött a kivándorlás, s bár ez az évtized még némi szaporodással záródott, de már 1841-től 1851-ig *Irország* népessége közel 20⁰/₀-kal fogyott. A zöld sziget elnéptelenedése azóta szakadatlanul tart, 1881-ig évtizedről évtizedre mérsékeltabb arányokban ugyan, de a legutóbbi évtized alatt a kivándorlás ismét igen erős lendületet vett.

Németalföld népnövekedése határozottan emelkedő irányzatot követ. A hatvanas években onnan is volt ugyan némi kivándorlás, de az sokkal jelentéktelenebb volt sem mint számbavehetőleg befolyásolni képes lett volna a népesség szaporodását. *Belgiumból* sem volt soha jelentékenyebb kivándorlás, mindazáltal itt a népesség növekedésében tetemes hullámozást látunk. A rendkívül nagy nép-sűrűség daczára a szaporodás 1866. óta állandóan kedvező. Egészen mást látunk

*Franciaország*nál. A francia nép szaporodása valami nagy, kivéve talán a század első évötödét, soha sem volt, de korábban olykor mégis föl-föllendült, míg ellenben az utóbbi másfél évtized alatt folyvást, rohamosan csökken. Az utóbbi évötödben a szaporodás már a minimumra szállt le s ezt az igen kedvezőtlen eredményt is még sötétebbnek látjuk, ha a részleteket tekintjük, mert a két utóbbi népszámlálás egész vidékek lassú elnéptelenedését mutatja. 1881-től 1886-ig *Franciaország* 87 departementja közül 58-ban még növekedett a népesség s csak 29-ben fogyott, 1886-tól 1891-ig ellenben csak 32 departement-ban szaporodott, ellenben 55-ben megfogyott. A gyarapodó megyék összes növekedése 523.280, a hanyatlóké ellenben 399.001 lelket tett, de a gyarapodásból magára a *Seine* departement-ra (főleg *Párisra*) 180.506 lélek esett s a többi gyarapodó megyék szaporodását is, egy pár éjszaki megye kivételével, leginkább egy-egy nagy város vonzó ereje idézte elő.

A francia népesedési viszonyoknak ezt a kedvezőtlen voltát a születési arányszám hanyatlásának tulajdoníthatjuk. A születések száma évről évre fogy, a mint a következő néhány adat is igazolja:

	Születések száma	Halálozások száma	Szaporodás (+) fogyás (—)
1887-ben	899.333	842.797	+ 56.536
1888-ban	882.639	847.867	+ 34.772
1889-ben	880.579	794.933	+ 85.646
1890-ben	838.059	876.505	— 38.446

*Spanyolország*ról csak 1860. óta vannak népszámlálásokon nyugvó hiteles adatok, s minthogy *Spanyolország* népességének sza-

porodása általában nagyon mérsékelt, valószínű, hogy az 1846-tól 1860-ig mutatkozó rendkívüli növekedés nem felel meg a valóságnak, hanem a korábbi becslések hiányosságának következménye. *Portugáliát* nem vettük fel a táblázatba, mert népszámát csak két, egymáshoz nagyon közel fekvő népszámlálás alapján ismerjük. 1878-ban 4.550.699 lakosa volt, 1881-ben pedig 4.708.178.

Ugy *Olaszország* mint *Svájc* általában közepes népnövekedést mutatnak, nem úgy a *Németbirodalom*, hol fényes eredmények váltakoznak a nagyon mérsékelt arányszámokkal. Leggyengébb volt a szaporodás a negyvenes évek végén és az ötvenes évek első quinquenniumában, de mérsékelt volt 1865-től 1870-ig s 1880-tól 1885-ig is. E hullámvásra befolyást gyakoroltak a kivándorlások is, melyek egyes években nagy arányokat öltöttek. A Németbirodalom népessége 74 év alatt közel megkétszereződött.

Ausztria népessége a század első tizedeiben rohamosan növekedett. A harminczas évek elején a nagy kolera megakasztotta ugyan a fejlődést, de csak rövid időre, mert 1834-től 1846-ig ismét szép haladást látunk, melyet a zivataros 1848/49-ik év akasztott meg. Az 1850-iki népszámlálás népfogyást constatólt, de azóta, ha nem is rohamos, de elég jelentékeny a népnövekedés, nem szállt le annyira, mint *Magyarországban* a járványos hetvenes évek alatt. Az az évtized hazánkra rendkívül kedvezőtlen volt, akár a régebbi adatokkal hasonlítjuk össze, akár az újabbakkal, s minthogy külföldön még ma is jobbra azok az adatok forognak közkézen, hazánk népesedési viszonyait egészen hibásan szokták megítélni. Magyarország népnövekedésének eredménye a legutóbbi évtized alatt annál fényesebb, mert a természetes szaporodásnak egy tetemes része kivándorlás alakjában kifolyt az országból.

A három *Skandináv állam* népnövekedése általában kedvező; kilenczven év alatt a lélekszám mind a háromban több mint megkétszereződött. Legnagyobb és legegyszerűsebb a szaporodás Dániában, azután következik Norvégia s leghátul áll Svédország. Ez utóbbi államban a szaporodás a legutóbbi évtized alatt nagyon mérsékelt volt, mi a nagymérvű kivándorlás következménye, mert Svédország természetes, belső szaporodása a nyolczvanas években is nagyon kedvező volt.

Ha hihetünk a közkézen forgó adatoknak, *Oroszország* népnövekedése mellett valamennyi más országhé eltörpül, s bár visszaesések is fordulnak elő, a népnövekedés még fokozódni látszik, úgy hogy 1882-től 1886-ig az évi átlagos népnövekedés harmadfél százalékra rúgott volna, a mi szinte képzelhetetlen. Sokkal megbízhatóbbak *Finnország* adatai, hol pontos népszámlálások tartatnak. Látunk ugyan

gyakori nagy hullámzást, de azért Finnország népessége a század folyamában nagyon örvendetesen gyarapodott s a kilencz évtized alatt közel megháromszorozódott. Az utolsó két évtizedben a szaporodás is nagyon egyenletessé vált.

Bemutatva külön-külön az egyes államok népességének fejlődését, most még csak egy összefoglaló kimutatásban akarjuk feltüntetni, hogy milyen volt a népesség szaporodási aránya a század első és a század második felében. A nagyobb pontosság kedvéért, különösen mert hosszabb időszakokat ölelünk fel, a melyek alatt a népesség folyton fejlődő száma már erősebben érezteti hatását a népszaporodásban, számításunkban a geometriai módszert használtuk, vagyis az időközi szaporodásokat is figyelembe vettük.

Ország	Időszak	Évi átlagos szaporodás	Időszak	Évi átlagos szaporodás
1. Anglia és Wales	1801—51	1'41	1851—91	1'21
Skócia	1801—51	1'28	1851—91	0'83
Irország	1801—51	0'39	1851—91	—0'45
Nagy-Británia együtt	1801—51	1'08	1851—91	0'78
2. Németalföld	1830—49	0'84	1849—89	0'98
3. Belgium	1831—56	0'72	1856—90	0'86
4. Franciaország	1801—51	0'51	1851—86	0'26
5. Olaszország	1800—48	0'55	1848—91	0'58
6. Németbirodalom	1816—50	1'05	1850—90	0'84
7. Ausztria	1818—50	0'85	1850—90	0'76
8. Magyarország	1787—1850	0'54	1850—90	0'65
9. Dánia	1818—50	0'86	1850—90	1'09
10. Norvégia	1801—55	0'97	1855—91	0'82
11. Svédország	1801—50	0'79	1850—90	0'80
12. Oroszbirodalom	1812—51	1'31	1851—86	1'47
13. Finnország	1800—50	1'35	1850—90	0'94

Sajnos, a közölt percentszámok nem egy értékűek, mert kivált a század első felében más-más időszakra vonatkoznak, némi alapot azonban mégis nyújtanak az összehasonlításra. A közölt 15 ország között — Nagy-Británia három alkatrészét, valamint Finnországot is külön számítva — nyolczban a század első felében, hétben ellenben e század második felében történt nagyobb progressiókban a nép-növekedés, s így sem azt nem mondhatjuk, hogy emelkedő, sem azt, hogy csökkenő irányzata volna Európa népszaporodásának; nagyjából azt látjuk, hogy Európa nyugoti felében csökkenő, keleti felében pedig emelkedő az irányzat. Érzékeny a hanyatlás Nagy-Británniánál, Francia- és Németországnál, de még érzékenyebb a keleti félhez tartozó Finnországnál. Hazánkban emelkedést látunk, de a századnak úgy első, mint második felében még Ausztria is túlszárnyalt bennünket.

Magyarország népessége nem tudott lépést tartani Európa

népességének fejlődésével. Európa összes lélekszámát 1789-ben 160 — 165 millióra becsülik; a magyar birodalmat pedig a József-féle népszámlálások szerint 1787-ben 9·4 millió lélek lakta; hazánk népessége tehát a múlt század vége felé, még az idézett nagyobb számot fogadva is el, egész Európának 5·70 $\frac{0}{100}$ -át tette, míg ellenben 1890-ben csak 4·85 $\frac{0}{100}$ -át. Háttérbe szorolásunk Ausztriával szemben is érezhető. 1850-ben Magyarország népessége úgy aránylott az osztrák örökös tartományok népességéhez, mint 100 a 133-hoz, ellenben 1890-ben mint 100 a 136-hoz, pedig még azt is, hogy az utóbbi arány nem alakult még inkább a mi hátrányunkra, csakis annak köszönhetjük, hogy a legutóbbi évtizedben Magyarország (s itt is főleg Horvát-Szlavonország) jóval nagyobb arányokban gyarapodott, mint Ausztria; mert 1880-ban hazánk lélekszáma csak úgy aránylott Ausztriához, mint 100 a 141-hez. Vagy még szemléltetőbbé téve az összehasonlítást, a két állam (Magyarország és Ausztria) együttes lélekszámából hazánkra 1850-ben 42·93 $\frac{0}{100}$, 1869-ben 43·26, 1880-ban csak 41·57 $\frac{0}{100}$, 1890-ben pedig 42·26 $\frac{0}{100}$ esett. Az utolsó évtized kedvező eredménye dacára még mindig nem értük el az 1850. évi, még kevésbé azt az arányt, a melyben a kiegyezés első éveiben államunk népessége az osztrák állam népességéhez állt. Hogy jövőre hogy fog alakulni a mérleg, bajos megjósolni. A jelek nem valami biztatók. Népünkben kétségkívül nagy a propagatív erő, bár az országnak egy igen tekintélyes részében, névszerint csaknem az egész Dunántúl, hanyatlóban van, de közegészségi viszonyaink még mindig nagyon siralmasak, a járványok, főleg a gyermekjárványok ijesztő módon pusztítanak. Szinte érthetetlen, hogy még 1891-ben is, midőn úgy az egészségügyi mint a gazdasági viszonyok egészen normálisak voltak, akadt oly megye, melyben a halálozás felülmúlta a születéseket, és ez hazánk egyik vagyonos és művelt megyéje, Tolna vármegye volt. A nagy halálozáshoz pedig még egy másik baj is járul, a folyton fokozódó kivándorlás, mely hazánknak mind több vidékére — s sajnos — még a magyar ajkú vidékekre is átkerget. Ezek a szomorú tények nem valami fényes perspektívát nyitnak a jövőbe.

Magyarország városainak növekedése. — A városi jelleg megállapítása oly módon, hogy a városi és vidéki népességet egymással ellentétben lehessen tárgyalni, nem könnyű feladat. A lélekszám magában véve sokszor még nem dönti el a városi jelleget, mert lehetnek, sőt vannak is igen népes községek, a melyek mégis, foglalkozásukat tekintve, inkább volnának az agrikultur vidéki népességhez számítandók, míg ellenben számos kis lélekszámú község iparos jellegénél s kulturális állapotánál fogva méltán igényt tarthatna

a városi névre. Hogy mely községeket számítunk tehát a városok közé, minden egyes esetben, igen sok körülményt tekintetbe véve, egyénileg kellene mérlegelni; minthogy azonban ez igen bajos és bizonytalan, czélszerűbbnek látjuk a tételes törvények szabályozását fogadni és városoknak tekinteni a törvényhatóságú és rendezett tanácsú városokat s mellőzni még a nagy népességű községeket is, ha legalább is rendezett tanácscsal nem bírnak.

A népesség fejlődése különösen a városoknál bir fontossággal, s így nem érdektelen, ha azokról a városokról, a melyekről lehet, egy összehasonlító kimutatást készítünk a 100 év előtti állapotról:

Folyó szám	Város	Lélekszám		Szapo- rodás ‰-ok- ban	Folyó szám	Város	Lélekszám		Szapo- rodás ‰-ok- ban
		1787- ben	1890- ben				1787- ben	1890- ben	
1	Budapest	50.009	491.938	883 ⁷⁰	39	Kaproncza	3.417	6.512	90 ⁵⁸
2	Szeged	21.519	85.569	297 ⁶⁴	40	Zilah	3.780	6.474	71 ³⁷
3	Szabadka	20.708	72.737	251 ⁷³	41	Lőcse	4.984	6.318	26 ⁷⁷
4	Debreczen	29.150	56.940	95 ³⁸	42	Szász-Régen	2.676	6.057	126 ³⁵
5	Pozsony	26.898	52.411	94 ⁸³	43	Nagy-Enyed	3.475	5.932	70 ⁷¹
6	Temesvár	9.242	39.884	331 ⁵³	44	Szamosujvár	4.459	5.790	29 ⁹³
7	Zágráb	2.815	37.529	1.233 ¹⁸	45	Szászváros	3.190	5.650	77 ¹⁸
8	Pécs	8.922	34.067	281 ⁸³	46	Károlyváros	2.740	5.559	102 ⁸³
9	Kolozsvár	12.603	32.756	159 ⁹¹	47	Zólyom	1.695	5.125	202 ³⁸
10	Brassó	17.671	30.739	73 ⁹³	48	Trencsén	3.033	5.100	68 ¹⁵
11	Fiume	5.956	29.494	395 ³⁰	49	Bártfa	3.760	5.069	34 ⁸¹
12	Kassa	7.905	28.884	265 ²⁹	50	Modor	4.801	4.991	8 ⁹⁶
13	Székes-Fejérvár	11.786	27.548	133 ⁷³	51	Szakolecza	5.707	4.926 (—)	13 ⁶⁸
14	Sopron	12.113	27.213	124 ⁶⁶	52	Késmárk	4.170	4.897	17 ⁴³
15	Zombor	13.360	26.435	97 ⁵⁷	53	Felsőbánya	3.819	4.816	26 ¹¹
16	Ujvidék	8.998	24.717	174 ⁶⁹	54	Déva	2.791	4.657	66 ⁵⁶
17	Győr	12.822	22.795	77 ⁷¹	55	Szilágy-Somlyó	2.278	4.548	99 ⁶⁵
18	Eger	16.852	22.427	33 ⁰⁸	56	Bazin	4.353	4.507	3 ⁴⁰
19	Nagy-Szeben	13.313	21.465	61 ³³	57	Ujbánya	3.020	4.284	41 ⁸⁵
20	Szatmár-Németi	8.209	20.736	152 ⁶⁰	58	Körös (Belovár- Körös megye)	1.705	4.092	140 ⁰⁰
21	Selmecz- és Béla- bánya	20.454	15.280 (—)	25 ²⁰	59	Pozsega	2.002	4.077	103 ⁶⁵
22	Maros-Vásárhely	5.196	14.212	173 ³³	60	Breznóbánya	2.949	3.783	28 ³⁸
23	Komárom	12.067	13.076	8 ³⁶	61	Vizakna	2.991	3.772	26 ¹¹
24	Nagyszombat	7.102	11.500	61 ⁹³	62	Korpona	2.903	3.658	26 ⁰¹
25	Jorda	6.364	11.079	74 ⁶⁹	63	Kolozs	2.544	3.592	41 ¹⁹
26	Eperjes	6.000	10.371	72 ³³	64	Zalatna	4.918	3.369 (—)	31 ⁴⁰
27	Varasd	4.814	9.994	107 ⁶⁰	65	Bakabánya	2.358	3.186	35 ¹¹
28	Nagybánya	3.882	9.838	153 ⁴³	66	Szent-György	2.399	3.048	27 ⁰⁵
29	Segesvár	5.481	9.618	75 ⁴⁵	67	Vajda-Hunyad	1.861	3.037	63 ¹⁹
30	Esztergom	5.423	9.349	72 ⁴⁰	68	Abrudbánya	4.654	2.993 (—)	35 ⁶⁹
31	Körmöczbánya	5.244	9.179	75 ⁰⁴	69	Kis-Marton	2.549	2.972	16 ⁵⁹
32	Besztercze	4.566	9.109	99 ⁷⁰	70	Kis-Szeben	2.255	2.817	24 ⁹²
33	Gyulafehérvár	4.771	8.167	71 ¹⁹	71	Erzsébetváros	3.398	2.79 ⁷ (—)	17 ⁷³
34	Deés	3.097	7.728	149 ³³	72	Bukkari	7.656	1.950 (—)	74 ³³
35	Besztercebánya	5.041	7.485	48 ⁴⁸	73	Felvincz	1.257	1.856	47 ⁶⁵
36	Kőszeg	4.966	7.076	42 ⁴⁹	74	Libetbánya	1.280	1.779	38 ⁹⁸
37	Medgyes	4.484	6.766	50 ⁸⁹	75	Ruszt	1.105	1.548	40 ⁰⁹
38	Szász-Sebes	3.138	6.692	113 ⁷⁶					

Valamennyi város között Zágráb népessége növekedett leg-hatalmasabban, messze túlszárnyalva még Budapest fejlődésének ará-nyait is. Feltűnő, hogy a felsorolt 75 város közül csak 23-nak növekedése haladta meg 103 év alatt a 100⁰/₀-ot, következőleg városaink legnagyobb része csak mérsékelten növekedett, sőt vannak városaink, melyek népessége határozott hanyatlást mutat. A felvidéki városok általában nagyon mérsékelten szaporodtak, a mely tüneményt már fentebb is láttuk a megyék szaporodásának ismertetésénél.

Hogy a jelenleg létező városaink népessége az utóbbi négy évtized alatt mennyire gyarapodott, azt a következő kimutatás állítja szem elé:

Sorszám	Városok	Ö s s z e s l é l e k s z á m					Szaporodás %-okban	
		1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1880-tól 1890-ig	1850-től 1890-ig
	I. Törv. joggal felr. városok.							
1	Arad	22.398	26.959	32.725	35.556	42.052	18'27	87'75
2	Baja	14.031	18.621	18.110	19.241	19.485	1'27	38'87
3	Budapest	156.506	186.945	254.476	360.551	491.938	36'44	214'33
4	Debreczen	30.906	36.283	46.111	51.122	56.940	11'38	84'24
5	Győr	16.486	17.834	20.035	20.981	22.795	8'65	38'27
6	H.-M.-Vásárhely	33.090	42.501	49.153	52.424	55.475	5'82	67'65
7	Kassa	13.034	16.417	21.742	26.097	28.884	10'68	121'61
8	Kecskemét	31.896	39.434	41.195	44.887	48.493	8'03	52'03
9	Kolozsvár	16.886	20.615	26.382	29.923	32.756	9'47	93'98
10	Komárom	10.953	11.951	12.256	13.108	13.076	0'24	19'38
11	M.-Vásárhely ...	8.943	11.217	12.678	12.883	14.212	10'32	58'92
12	Nagy-Várad	22.538	22.443	28.698	31.324	38.557	23'09	71'08
13	Pancsova	11.000	14.607	13.408	17.127	17.948	4'79	63'16
14	Pécs	15.318	17.447	23.863	28.702	34.067	18'69	122'40
15	Pozsony	42.064	43.863	46.540	48.006	52.411	9'18	24'60
16	Selmeczbánya és Bélabánya	14.098	13.644	14.029	15.265	15.280	0'10	8'38
17	Sopron	16.726	18.898	21.108	23.222	27.213	17'19	62'70
18	Szabadka	48.126	53.499	56.323	61.367	72.737	18'53	51'14
19	Szatmár-Németi	12.874	14.288	18.353	19.708	20.736	5'22	61'07
20	Szeged	50.244	62.700	70.179	73.675	85.569	16'14	70'31
21	Székes-Fehérvár	14.971	18.399	22.683	25.612	27.548	7'56	84'01
22	Temesvár	17.669	22.507	32.223	33.694	39.884	18'37	125'73
23	Ujvidék	10.007	15.822	19.119	21.325	24.717	15'91	147'00
24	Versecz	17.244	19.087	21.095	22.329	21.859	2'10	26'76
25	Zombor	21.601	22.436	24.309	24.693	26.435	7'05	22'38
	Összesen	669.609	788 417	946.793	1,112.822	1,331.067	19'61	98'78

Sorszám	Városok	Összes lélekszám					Szaporodás ‰-okban	
		1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1880-tól 1890-ig	1850-től 1890-ig
	II. Rend. tan. városok.							
1	Abrudbánya ...	2.239	3.759	4.129	2.869	2.993	4'32	33'68
2	Bártfa	4.010	4.222	5.303	4.884	5.069	3'79	26'41
3	Bazin	4.787	4.275	4.338	4.184	4.507	7'72	— 5'85
4	Beregszász ...	3.297	3.801	6.272	6.930	8.078	16'57	145'01
5	Beszterce ...	5.578	3.451	7.212	8.063	9.109	12'97	63'30
6	Besztercebánya	4.055	3.661	5.556	7.159	7.485	4'55	84'58
7	Brassó	21.571	26.826	27.766	29.584	30.739	3'90	42'50
8	Breznóbánya ...	3.744	3.994	3.853	3.733	3.783	1'34	1'04
9	Csik-Szereda ...	924	924	1.247	1.597	1.789	12'02	93'61
10	Czegléd	16.934	19.008	22.216	24.872	27.549	10'76	62'68
11	Deés	4.355	4.590	5.832	6.191	7.728	24'83	77'45
12	Déva	2.400	2.706	3.277	3.935	4.657	18'35	94'04
13	Dobsina	4.762	4.872	5.505	5.592	4.643	— 16'97	— 2'50
14	Eger	16.858	17.688	19.150	20.669	22.427	8'51	33'03
15	Eperjes	6.311	8.916	10.772	10.139	10.371	2'29	64'33
16	Érsekújvár ...	6.604	7.622	9.483	10.584	11.299	6'76	71'09
17	Erzsébetváros ...	2.515	2.241	2.550	2.500	2.795	11'80	11'12
18	Esztergom ...	6.545	7.644	8.780	8.932	9.349	4'67	42'86
19	Fehértemplom ...	6.716	7.410	7.490	9.845	9.041	— 8'17	34'62
20	Felsőbánya ...	5.352	6.069	6.001	5.758	4.816	— 16'36	— 10'01
21	Felvincz	1.150	1.150	1.707	1.609	1.856	15'35	61'39
22	Gölniczbánya ...	5.193	4.937	5.205	4.353	3.912	— 10'13	— 24'67
23	Gyöngyös	13.258	15.450	15.830	16.061	16.124	0'39	21'62
24	Gyula	11.843	16.626	18.495	18.046	19.991	10'78	68'80
25	Gyulafejeváros ...	5.054	6.034	7.955	7.338	8.167	11'30	61'59
26	Hajdu-Böszörm.	14.936	17.367	19.208	19.035	21.238	11'57	42'19
27	» Nánás	10.149	11.337	13.198	13.957	14.457	3'58	42'45
28	» Szoboszló ...	10.399	11.081	12.269	13.038	14.728	12'96	41'63
29	Hátszeg	1.315	1.522	1.806	1.808	1.852	2'43	40'84
30	Igló	6.171	4.252	6.691	7.521	7.345	— 2'34	19'02
31	Jászberény ...	16.739	17.534	20.233	21.507	24.331	13'13	45'36
32	Jólsva	3.251	2.997	3.076	2.730	2.419	— 11'39	— 25'59
33	Kaposvár	4.638	5.212	6.649	9.571	12.544	31'06	170'46
34	Karánsebes ...	2.956	3.151	3.512	4.764	5.464	14'69	84'84
35	Karczag	12.026	12.689	14.486	15.825	18.197	14'98	51'31
36	Késmárk	3.375	3.467	3.938	4.475	4.897	9'43	45'10
37	Kézdi-Vásárhely	3.588	4.102	4.546	5.183	4.700	— 9'32	30'99
38	Kis-Kun-Félegy- háza	17.813	19.390	21.313	23.912	30.326	26'82	70'25
39	Kis-Kun-Halas ...	12.783	13.339	13.127	15.039	17.138	13'96	34'07
40	Kis-Marton ...	5.096	2.765	2.476	2.845	2.972	4'46	— 41'68
41	Kis-Szeben ...	2.463	2.701	3.078	2.825	2.817	— 0'28	14'37

Sorszám	Városok	Összes lélekszám					Szaporodás ‰-okban	
		1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1880-tól 1890-ig	1850-től 1890-ig
42	Kis-Ujszállás ...	9.461	9.545	10.376	11.083	12.527	13'03	32'41
43	Kolozs	3.140	3.140	3.254	3.150	3.592	14'03	14'39
44	Korpona	2.001	3.476	3.742	3.408	3.658	7'34	82'81
45	Körmöczbánya	4.565	8.603	8.442	8.550	9.179	7'36	101'07
46	Kőszeg	5.802	6.858	6.915	7.301	7.076	3'08	21'96
47	Kun-Szt-Márton	7.485	9.091	10.036	11.155	12.554	12'54	67'72
48	Léva	4.567	5.112	5.914	6.491	7.400	14'00	62'03
49	Losonez	3.127	5.124	5.178	5.027	7.460	48'40	138'57
50	Lőcse	5.270	5.729	6.887	6.603	6.318	4'32	19'89
51	Lugos	8.373	10.385	11.654	11.287	12.489	10'65	49'16
52	Makó	22.426	25.595	27.449	30.063	32.663	8'65	45'65
53	Máramar.-Szig.	6.336	6.408	8.833	10.852	14.758	35'99	132'92
54	Medgyes	5.337	3.814	4.621	6.489	6.766	4'27	26'78
55	Mezőtúr	15.637	18.040	20.447	21.213	23.757	11'99	51'93
56	Miskolcz	16.435	17.472	21.199	24.319	30.408	25'04	85'02
57	Modor	4.705	4.766	5.066	4.729	4.991	5'54	6'08
58	Munkács	6.005	7.385	8.602	9.644	10.531	9'20	75'37
59	Nagy-Becskerek	14.350	17.519	19.666	19.529	21.934	12'32	52'85
60	» Enyed	4.436	4.548	5.779	5.362	5.932	10'63	33'72
61	» Kanizsa	7.128	11.722	11.128	18.398	20.619	12'07	189'27
62	» Károly	9.539	10.670	12.754	12.523	13.475	7'60	41'26
63	» Kikinda	13.866	17.462	18.834	19.845	22.768	14'73	64'20
64	» Kőrös	15.824	19.954	20.091	22.769	24.584	7'97	55'36
65	» Rőcze	1.342	1.971	2.058	1.897	1.817	4'22	35'39
66	» Szeben	16.268	18.558	18.998	19.446	21.465	10'38	31'95
67	» Szombat	7.717	9.556	9.737	10.824	11.500	6'25	49'02
68	Nagybánya	6.414	7.197	9.082	8.632	9.838	13'97	53'38
69	Nyiregyháza ...	14.405	17.487	21.896	24.102	27.014	12'08	87'53
70	Nyitra	6.448	9.267	10.683	8.660	13.538	56'33	109'96
71	Pápa	12.417	12.910	14.223	14.654	14.261	2'68	14'84
72	Poprád	1.170	1.091	1.061	1.034	1.156	11'80	1'20
73	Rimaszombat ...	3.887	4.098	4.664	4.844	5.562	14'82	43'09
74	Rozsnyó	4.993	5.053	4.855	4.737	4.812	1'58	3'63
75	Ruszt	1.200	1.408	1.324	1.403	1.548	10'33	29'00
76	Segesvár	7.962	7.996	8.204	8.788	9.618	9'44	20'80
77	Sepsi-Sz-György	2.294	3.008	4.365	5.268	5.665	7'54	146'95
78	Somorja	2.461	2.555	2.470	2.709	2.643	2'44	7'40
79	Szakolcza	5.866	5.882	5.278	5.115	4.926	3'70	16'02
80	Szamos-Ujvár ...	3.850	4.611	5.188	5.317	5.793	8'95	50'47
81	Szászrégen	4.741	4.877	5.507	5.652	6.057	7'16	27'76
82	Szászsebes	4'388	5 644	5.790	6.244	6.692	7'18	52'51
83	Szászváros	4.506	5.092	5.661	5.451	5.650	3'65	25'39
84	Székely-Udvarh.	3.489	4.332	4.376	5.003	5.438	8'69	55'86
85	Szent-Endre ...	3.600	4.261	4.683	4.229	4.260	0'73	18'33

Sorszám	Városok	Összes lélekszám					Szaporodás ‰-okban	
		1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1880-tól 1890-ig	1850-től 1890-ig
86	Szent-György	3.538	2.914	3.026	2.881	3.048	5'80	—13'85
87	Szentes	22.136	26.094	27.658	28.712	30.791	7'24	39'10
88	Szepes-Olaszi	2.664	2.875	2.934	2.473	2.334	5'62	—12'39
89	Szepes-Váralja	3.288	3.317	3.360	3.256	3.129	3'90	—4'84
90	Szilágy-Somlyó	3.639	4.002	4.786	4.189	4.548	8'57	24'98
91	Szolnok	10.617	13.936	15.847	18.247	20.748	13'71	95'42
92	Szombathely ...	4.099	5.853	7.561	10.820	16.133	49'10	293'58
93	Torda	7.687	8.302	8.803	9.434	11.079	17'44	44'13
94	Trencsén	2.602	2.981	3.449	4.402	5.100	15'86	96'00
95	Turkeve	9.162	9.819	10.969	12.042	13.092	8'72	42'89
96	Ujbánya	4.457	4.293	4.269	4.190	4.284	2'24	—3'88
97	Ungvár	6.677	8.537	11.017	11.373	11.793	3'69	76'62
98	Vác	10.562	12.799	12.894	13.199	14.450	9'48	36'81
99	Vajda-Hunyad	1.340	2.171	2.597	2.303	3.037	31'87	126'64
100	Veszprém	10.468	10.789	12.002	12.575	12.655	0'64	20'89
101	Vinga	4.343	4.369	4.552	4.796	4.795	—0'02	10'41
102	Vizakna	3.515	3.441	4.104	3.683	3.772	2'42	7'31
103	Zala-Egerszeg	3.876	4.549	5.424	5.905	7.811	32'28	101'52
104	Zenta	14.797	16.808	19.938	21.200	25.725	21'34	73'85
105	Zilah	4.294	4.480	5.787	5.961	6.474	8'61	50'77
106	Zólyom	1.800	2.005	2.047	3.751	5.125	36'63	184'72
	Összesen	744.547	844.388	945.524	1.008.653	1.118.317	10'77	50'07

Budapestet természetesen a korábbi népszámlálások idejére is mai alkatrészeiből (Pest, Buda, Ó-Buda) állítottuk össze. Több városnál azonban ez, adatok hiányában, nem sikerült s így tulajdonképpen helyes képet egyiknél-másiknál nem nyerünk. Így például, Szombathely rendkívüli fejlődése részben egyesítések következménye. A legtöbb város adatai azonban teljesen alkalmasak az összehasonlításra.

A városok kiegészítéseül közöljük azon községek névsorát, melyek városi jelleggel ugyan nem bírnak, de lakosságuk meghaladja a 10 ezeret.

	1890-ben		1890-ben
1. Békés-Csaba	34.243	8. Kalocsa	18.176
2. Békés	25.087	9. Ó-Becse	16.965
3. Szarvas	24.393	10. Ó-Kanizsa	15.494
4. Ujpest	23.521	11. Mohács	14.403
5. Csongrád	20.802	12. Szegzárd	14.325
6. Orosháza	19.956	13. Sátoralja-Ujhely	13.017
7. Török-Szt-Miklós	18.772	14. Apatin	12.818

15. Nagy-Lak	12.800	27. Abony	12.012
16. Mező-Kövesd	12.674	28. Paks	11.803
17. Nagy-Szalonta	12.650	29. Szent-Tamás	11.728
18. Mező-Berény	12.469	30. Jász-Árokszállás	11.189
19. Duna-Földvár	12.364	31. Ada	11.074
20. Dorozsma	12.325	32. Endrőd	10.898
21. Kis-Kun-Majsa	12.221	33. Gyoma	10.867
22. Dévaványa	12.154	34. Topolya	10.816
23. Steyerlak-Anna	12.144	35. Jász-Ápáti	10.401
24. Soroksár	12.143	36. Szerb-Szent-Miklós	10.340
25. Mindszent	12.033	37. Balmaz-Ujváros	10.262
26. Battonya	12.018	38. Resiczabánya	10.164

Magyarországon tehát 38 oly község van, mely daczára annak, hogy népessége meghaladja a 10.000-et, még rendezett tanácssal sem bír; mi arra mutat, hogy községeinkben nem igen van meg a törekvés a városiasodásra, inkább maradnak nagy községek, sem mint a városi szervezettel járó nagyobb költségeket viseljék

A világ nagyvárosai. Alább két kimutatásba foglaljuk össze a világ nagy városait, értvén ez elnevezés alatt azokat a városokat, melyek lélekszáma meghaladja a 100 ezeret. Az első kimutatásban a városokat nagyságuk sorrendjében közöljük, de minthogy az a keresést kissé nehézzé teszi, egy másik kimutatásban az egyes országok szerint csoportosítjuk a nagyvárosokat, az országoknak ugyanezt a sorrendjét tartva meg, a melyet már fentebb, az összes lélekszám kimutatásánál használtunk.

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
1	London	1891	Nagy-Británia	4,211.056
2	Párizs	1891	Franciaország	2,447.957
3	Kanton		China	1,600.000
4	Berlin	1890	Németbirodalom	1,579.248
5	New-York	»	Egyesült-Államok	1,515.290
6	Bécs	»	Ausztria	1,364.000
7	Peking		China	1,200.000
8	Tokio vagy Jeddo	1891	Japán	1,161.800
9	Chicago	1890	Egyesült-Államok	1,099.850
10	Philadelphia	»	»	1,046.960
11	Siangtan		China	1,000.000
12	Szent-Pétervár	1892	Oroszország	954.400
13	Tientsin		China	950.000
14	Konstantinápoly	1885	Törökország	873.560

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
15	Bombay	1891	Kelet-India	821.764
16	Kalkutta	»	»	810.686
17	Brooklyn	1890	Egyesült-Államok ...	806.343
18	Hankau		China	800.000
19	Tsing-tu		»	800.000
20	Hangtseu		»	800.000
21	Rio de Janeiro	1892	Brazília	800.000
22	Moszkva	1888	Oroszország	798.742
23	Tsunking		China	700.000
24	Glasgow	1891	Nagy-Británia	658.198
25	Futsau		China	636.000
26	Buenos-Ayres	1892	Argentína	543.307
27	Nápoly	1891	Olaszország	536.000
28	Liverpool	»	Nagy-Británia	517.951
29	Budapest	»	Magyarország	506.380
30	Manchester	»	Nagy-Británia	505.343
31	Tsangtsu		China	500.000
32	Sucsau		»	500.000
33	Melbourne	1891	Victória	490.896
34	Varsó	»	Oroszország	490.417
35	Osaka	»	Japán	483.609
36	Madrid	1892	Spanyolország	483.000
37	Brüsszel	»	Belgium	473.540
38	Madras	1891	Kelet-India	452.518
39	St.-Louis	1890	Egyesült-Államok ...	451.770
40	Boston	»	»	448.477
41	Róma	1891	Olaszország	436.000
42	Baltimore	1890	Egyesült-Államok ...	434.439
43	Birmingham	1891	Nagy-Británia	429.171
44	Amsterdam	1889	Németalföld	426.914
45	Lyon	1891	Franciaország	416.029
46	Haiderabad	1891	Kelet-India	415.039
47	Milano	»	Olaszország	415.000
48	Marseille	»	Franciaország	403.749
49	Bangkok		Siam	400.000
50	Sydney	1891	Victoria	383.386
51	Shanghai		China	380.000
52	Koppenhága	1890	Dánia	375.251
53	Kairo	1882	Egyiptom	374.000
54	Leeds	1891	Nagy-Británia	367.506
55	München	1890	Németbirodalom ...	348.317
56	Boroszló	»	»	335.174
57	Mexico	»	Mexico	329.535
58	Turin	1891	Olaszország	329.000
59	Sheffield	»	Nagy-Británia	324.243

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
60	Hamburg	1890	Németbirodalom ...	323.923
61	Odessa	»	Oroszország	313.681
62	San-Francisco	»	Egyesült-Államok ...	298.997
63	Kioto	1891	Japán	297.527
64	Lipcese	1890	Németbirodalom ...	293.523
65	Köln	»	»	281.373
66	Drézda	»	»	276.085
67	Luknow	1891	Kelet-India	273.028
68	Barcellona	1887	Spanyolország	272.480
69	Palermo	1891	Olaszország	272.000
70	Edinburgh	»	Nagy-Británia	263.646
71	Cleveland	1890	Egyesült-Államok ...	261.353
72	Belfast	1891	Nagy-Británia	255.950
73	Buffalo	1890	Egyesült-Államok ...	255.664
74	Bordeaux	1891	Franciaország	252.415
75	Santiago	1890	Chile	250.000
76	Ningpo	»	China	250.000
77	Stokholm	1890	Svédország	246.454
78	Lissabon	1878	Portugália	246.343
79	Dublin	1891	Nagy-Británia	245.001
80	New-Orleans	1890	Egyesült-Államok ...	242.039
81	Pittsburg	»	»	238.617
82	Antwerpen	1891	Németalföld	232.723
83	Washington	1890	Egyesült-Államok ...	230.392
84	Alexandria	1882	Egyiptom	227.000
85	Bristol	1891	Nagy-Británia	221.665
86	Hongkong	»	China	221.440
87	Bukarest	1889	Románia	220.000
88	Benares	1891	Kelet-India	219.467
89	Rotterdam	1889	Németalföld	216.679
90	Montreal	1891	Canada	216.650
91	Bratford	1891	Nagy-Británia	216.361
92	Nottingham	»	»	211.984
93	Genua	»	Olaszország	210.000
94	Teheran	»	Perzsia	210.000
95	Detroit	1890	Egyesült-Államok ...	205.876
96	West Ham	1891	Nagy-Británia	204.902
97	Milwaukee	1890	Egyesült-Államok ...	204.468
98	Magdeburg	»	Németbirodalom ...	202.234
99	Lille	1891	Franciaország	201.211
100	Havannah	1887	Cuba sziget	200.448
101	Smyrna	1885	Kis-Ázsia	200.000
102	Hull	1891	Nagy-Británia	199.990
103	Salford	»	»	198.140
104	Riga	1888	Oroszország	195.668

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
105	Delhi	1891	Kelet-India	192.579
106	Florenz	»	Olaszország	190.000
107	Söul	»	Korea	190.000
108	Pernambuco	1892	Brazília	190.000
109	Mandalay	1891	Kelet-India	188.815
110	Cawnpore	»	»	188.712
111	Charkow	1888	Oroszország	188.469
112	Newcastle on Tyne	1891	Nagy-Británia	186.345
113	Kiew	»	Oroszország	183.640
114	Prága	1890	Ausztria	182.530
115	Newark	»	Egyesült-Államok	181.830
116	Toronto	1891	Canada	181.220
117	Tabris	»	Perzsia	181.000
118	Bangalore	»	Kelet-India	180.366
119	Rangun	»	»	180.324
120	Bagdad	1885	Azsiai Törökország	180.000
121	Damaskus	»	»	180.000
122	Frankfurt a/M.	1890	Németbirodalom	179.850
123	Nagoya	1891	Japán	179.174
124	Lahore	»	Kelet-India	176.884
125	Allahabad	»	»	175.246
126	Montevideo	1889	Uruguay	175.000
127	Valencia	1887	Spanyolország	170.763
128	Agra	1891	Kelet-India	168.662
129	Haága	1889	Németalföld	165.560
130	Patna	1891	Kelet-India	165.192
131	Minneapolis	1890	Egyesült-Államok	164.738
132	Hannover	»	Németbirodalom	163.499
133	Jersey City	»	Egyesült-Államok	163.003
134	Königsberg	»	Németbirodalom	161.518
135	Paona	1891	Kelet-India	161.390
136	Louisville	1890	Egyesült-Államok	161.129
137	Portsmouth	1891	Nagy-Británia	159.225
138	Velence	»	Olaszország	159.000
139	Jeypore	»	Kelet-India	158.905
140	Trieszt	1890	Ausztria	157.466
141	Manilla	1887	Philippini szigetek	154.062
142	Dundee	1891	Nagy-Británia	153.587
143	Lüttich	»	Németalföld	153.324
144	Kristiánia	»	Norvégia	151.229
145	Gent	»	Németalföld	150.223
146	Hanoi	»	Tonking	150.000
147	Nanking	»	China	150.000
148	Valparaiso	1890	Chile	150.000
149	Bahia vagy San Salvador	»	Brazília	150.000
150	Toulouse	1891	Franciaország	149.791

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
151	Ahmadabad	1891	Kelet-India	148.412
152	Bologna	»	Olaszország	147.000
153	Düsseldorf	1890	Németbirodalom ...	144.682
154	Altona	»	»	143.249
155	Sevilla	1887	Spanyolország	143.182
156	Kobé	1891	Japán	142.465
157	Nürnberg	1890	Németbirodalom ...	142.403
158	Leicester	1891	Nagy-Británia	142.051
159	Messina	»	Olaszország	142.000
160	Omaha	1890	Egyesült-Államok ...	140.452
161	Mukden		China	140.000
162	Fez		Marokko	140.000
163	Stuttgart	1890	Németbirodalom ...	139.659
164	Chemnitz	»	»	138.955
165	Amritsar	1891	Kelet-India	136.766
166	Taiwan		China	135.000
167	Tsinkiang		»	135.000
168	Kazan	1890	Oroszország	134.359
169	Malaga	1887	Spanyolország	134.016
170	Rochester	1890	Egyesült-Államok ...	133.896
171	St. Etienne	1891	Franciaország	133.443
172	Adelaide	»	Dél-Ausztrália	133.252
173	St. Paul	1890	Egyesült-Államok ...	133.160
174	Kansas	»	»	132.716
175	Yokohama	1891	Japán	132.627
176	Providence	1890	Egyesült-Államok ...	132.146
177	Oldham	1891	Nagy-Británia	131.463
178	Sunderland	»	»	130.921
179	Cardiff	»	»	128.849
180	Lemberg	1890	Ausztria	127.943
181	Colombo	1891	Ceylon	126.930
182	Elberfeld	1890	Németbirodalom ...	125.830
183	Lodz	1891	Oroszország	125.227
184	Bréma	1890	Németbirodalom ...	124.887
185	Aberdeen	1891	Nagy-Británia	124.943
186	Strassburg	1890	Németbirodalom ...	123.545
187	Saratow	»	Oroszország	123.410
188	Nantes	1891	Franciaország	122.750
189	Bareilly	»	Kelet-India	121.870
190	Taskend		Ázsiai Oroszország ...	121.410
191	Danzig	1890	Németbirodalom ...	120.459
192	Kisnew	1889	Oroszország	120.074
193	Blackburn	1891	Nagy-Británia	120.064
194	Bogota	1886	Columbia	120.000
195	Aleppo	1885	Ázsiai Törökország ...	120.000
196	Tunis		Tunis	120.000

Sorszám	A város neve	Év	Ország	Lélekszám
197	Drinápoly	1885	Európai Törökország	120.000
198	Meerut	1891	Kelet-India	119.390
199	Srinagar	»	»	118.960
200	Dakka	»	»	118.408
201	Nagpur	»	»	117.014
202	Howrah	»	»	116.606
203	Baroda	»	»	116.420
204	La Havre	»	Franciaország	116.370
205	Barmen	1890	Németbirodalom ...	116.248
206	Stettin	»	»	116.239
207	Brighton	1891	Nagy-Británia	115.402
208	Bolton	»	»	115.002
209	Roubaix	»	Franciaország	114.914
210	Rouen	»	»	112.352
211	Grác	1890	Ausztria	112.069
212	Catania	1891	Olaszország	112.000
213	Puebla	1890	Mexico	110.000
214	Vilna	1888	Oroszország	109.526
215	Surat	1891	Kelet-India	109.229
216	Surabaya	1890	Java sziget	107.878
217	Athén	1889	Görögország	107.846
218	Breston	1891	Nagy-Británia	107.573
219	Denver	1890	Egyesült-Államok ...	106.713
220	Livorno	1891	Olaszország	106.000
221	Indianapolis	1890	Egyesült-Államok ...	105.436
222	Oporto	1878	Portugália	105.838
223	Crefeld	1890	Németbirodalom ...	105.371
224	Allegheny	»	Egyesült-Államok ...	105.287
225	Karachi	1891	Kelet-India	105.199
226	Batavia	1890	Java sziget	105.126
227	Göteborg	1891	Svédország	104.657
228	Reims	»	Franciaország	104.186
229	Gwalior	»	Kelet-India	104.083
230	Lima	»	Peru	103.956
231	Aachen	1890	Németbirodalom ...	103.491
232	Croydon	1891	Nagy-Británia	102.697
233	Halle an der Saale	1890	Németbirodalom ...	101.401
234	Tiflis	»	Kaukázus	101.186
235	Braunschweig	1890	Németbirodalom ...	101.047
236	Norwich	1891	Nagy-Británia	100.964
237	Tamsui	»	China	100.000
238	Takow	»	»	100.000
239	Sao Paulo	1892	Brazília	100.000
240	Zanzibar	»	Kelet-Afrika	100.000
241	Saloniki	»	Európai Törökország	100.000
242	Tananarivo	1891	Madagaskar	100.000

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
I. Európa.			
<i>Nagy-Británia (1891).</i>			
1	London	Anglia	4,211.056
2	Glasgow	Skócia	658.198
3	Liverpool	Anglia	517.951
4	Manchester	»	505.343
5	Birmingham	»	429.171
6	Leeds	»	367.506
7	Scheffield	»	324.243
8	Edinburgh	Skócia	263.646
9	Belfast	Írország	255.950
10	Dublin	»	245.001
11	Bristol	Anglia	221.665
12	Bradford	»	216.361
13	Nottingham	»	211.984
14	West-Ham	»	204.902
15	Hull	»	199.991
16	Salford	»	198.136
17	Newcastle-on-Tyne	»	186.345
18	Portsmouth	»	159.255
19	Dundee	Skócia	153.587
20	Leicester	Anglia	142.051
21	Oldham	»	131.463
22	Sunderland	»	130.921
23	Cardiff	Wales	128.849
24	Aberdeen	Skócia	124.943
25	Blackburn	Anglia	120.064
26	Brighton	»	115.402
27	Bolton	»	115.002
28	Breston	»	107.573
29	Croydon	»	102.697
30	Norwich	»	100.964
<i>Németalföld (1889).</i>			
1	Amsterdam	Éjszak-Holland	426.914
2	Rotterdam	Dél-Holland	216.679
3	Haága	Dél-Holland	165.560
<i>Belgium (1891).</i>			
1	Brüsszel	Dél-Brabant	473.540
2	Antwerpen	Antwerpen	232.723
3	Lüttich	Lüttich (Liège)	153.324
4	Gent	Keleti-Flandria	150.223

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
<i>Franciaország (1891).</i>			
1	Párizs	Seine departement	2.447.957
2	Lyon	Rhône »	416.029
3	Marseille	Bouches de Rhône	403.749
4	Bordeaux	Gironde	252.415
5	Lille	Nord	201.211
6	Toulouse	Gers	149.791
7	St.-Etienne	Loire	133.443
8	Nantes	Loire Inferieure (Bre- tagne)	122.750
9	La Havre	Seine Inferieure	116.369
10	Roubaix	Nord	114.917
11	Rouen	Seine Inferieur	112.352
12	Reims	Marne	104.186
<i>Németbirodalom (1890).</i>			
1	Berlin	Poroszország	1.579.244
2	München	Bajorország	348.317
3	Boroszló	Poroszország	335.174
4	Hamburg	Hamburg	323.923
5	Köln	Poroszország	281.373
6	Lipcese	Szászország	293.523
7	Drezda	»	276.085
8	Magdeburg	Poroszország	202.234
9	Frankfurt a Majna mellett	»	179.850
10	Hannover	»	163.499
11	Königsberg	»	161.518
12	Düsseldorf	»	144.682
13	Altona	»	143.249
14	Nürnberg	Bajorország	142.403
15	Stuttgart	Württemberg	139.659
16	Chemnitz	Szászország	138.955
17	Elberfeld	Poroszország	125.830
18	Bréma	Bréma	124.887
19	Strassburg	Elszász	123.545
20	Danzig	Poroszország	120.459
21	Stettin	»	126.239
22	Barmen	»	116.248
23	Crefeld	»	105.371
24	Aachen	»	103.491
25	Halle an der Saale	»	101.401
26	Braunschweig	Braunschweig	101.047

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
<i>Ausztria (1890).</i>			
1	Bécs	Alsó-Ausztria	1,364.518
2	Prága	Csehország	182.530
3	Trieszt	Tengerpart	157.466
4	Lemberg	Galiczia	127.943
5	Grác	Stájerország	112.069
<i>Magyarbirodalom (1890).</i>			
1	Budapest	Magyarország	506.380
<i>Portugália (1878).</i>			
1	Lissabon	Estremadura	246.343
2	Oporto	Minho	105.838
<i>Spanyolország (1887).</i>			
1	Madrid (1892)	Uj-Castilia	483.000
2	Barcelona	Catalonia	272.481
3	Valencia	Valencia	170.763
4	Sevilla	Andalusia	143.182
5	Malaga	»	134.016
<i>Olaszország (1891).</i>			
1	Nápoly	Campania	536.000
2	Róma	Róma (Basilicata)	436.000
3	Milano	Lombardia	415.000
4	Turin	Piemont	329.000
5	Palermo	Sicilia	272.000
6	Genua	Liguria	210.000
7	Florenz	Toscana	190.000
8	Velence	Velence	159.000
9	Bologna	Emilia	147.000
10	Messina	Sicilia	142.000
11	Catania	»	112.000
12	Livorno	Toscana	106.000
<i>Görögország (1889).</i>			
1	Athén	Attika	107.846
<i>Törökország.</i>			
1	Konstantinápoly	Stambul	873.560
2	Drinápoly	Edirneh	120.000
3	Saloniki	Saloniki	100.000

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
<i>Románia (1889).</i>			
1	Bukarest	Ilfov	220.000
<i>Oroszország (1887).</i>			
1	Szent-Pétervár (1892)	Balti tartomány	954.400
2	Moszkva	Nagy-Oroszország	798.742
3	Varsó	Lengyelország	490.417
4	Odessa	Déli-Oroszország	313.687
5	Riga	Balti tartomány	195.668
6	Karkow	Kis-Oroszország	188.469
7	Kiew	»	183.640
8	Kazan	Keleti-Oroszország	134.359
9	Lodz	Lengyelország	125.227
10	Saratow	Keleti-Oroszország	123.410
11	Kisinev	Déli-Orosz. (Bessarab.)	120.074
12	Vilna	Balti tartomány	109.526
<i>Svédország (1890).</i>			
1	Stokholm	Stockholm (városi ker.)	246.454
2	Göteborg	Göteborg és Bohus	104.657
<i>Norvégia (1891).</i>			
1	Christiánia	Christiánia	151.229
<i>Dánia (1890).</i>			
1	Koppenhága	Seeland	375.251
II. Ázsia.			
<i>China.</i>			
1	Kanton	Kuantung	1.600.000
2	Peking	Petsili	1.200.000
3	Siangtan	Hupei	1.000.000
4	Tientsin	Petsili	950.000
5	Hankau	Hupei	800.000
6	Tsingtu	Hunau	800.000
7	Hangtseu	Ngan-Hwei	800.000
8	Tsunking	Setsuan	700.000
9	Futsau	Fo-Kien	636.000
10	Tsangtsu	Hunau	500.000
11	Sucsau	Setsuan	500.000
12	Shanghai	Kiangsu	380.000

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
13	Ningpo	Tse-Kiang	250.000
14	Hongkong (1891)	Formosa-sziget	221.440
15	Nanking	Kiangsu	150.000
16	Mukden	Mandsuria	140.000
17	Taiwan	Formosa-sziget	135.000
18	Tsinkiang	Kiangsu	135.000
19	Takow	Formosa-sziget	100.000
20	Tamsui	» »	100.000
<i>Japán (1891).</i>			
1	Tokio vagy Jeddo	Közép-Nippon	1,161.800
2	Osaka	Nyugati-Nippon	483.609
3	Kioto	Nyugati-Nippon	297.527
4	Nagoya	Közép-Nippon	179.174
5	Kobè	Nyugati-Nippon	142.465
6	Yokohama	Közép-Nippon	132.627
<i>Kelet-India (1891).</i>			
1	Bombay	Bombay	821.764
2	Calcutta	Bengália	810.681
3	Madras	Madras	452.518
4	Haidarabad	Haidarabad	415.039
5	Luknow	Oudh	273.028
6	Benares	Éj.-nyug. tartományok	219.467
7	Delhi	Pendsab	192.579
8	Mandalay	Birma	188.815
9	Cawnpore	Éj.-nyug. tartományok	188.712
10	Bangalore	Mysore	180.366
11	Rangun	Birma	180.324
12	Lahore	Pendsab	176.854
13	Allahabad	Éj.-nyug. tartományok	175.246
14	Agra	» »	168.662
15	Patna	Bengália	165.192
16	Paona	Bombay	161.390
17	Jeypore	Rajputana	158.905
18	Ahmadabad	Bombay	148.412
19	Amritsar	Pendsab	136.766
20	Colombo	Ceylon-sziget	126.930
21	Bareilly	Éj.-nyug. tartományok	121.039
22	Meerut	» »	119.390
23	Srinagar	Kasmir	118.960
24	Dakka	Bengália	118.408
25	Nagpur	Közép-India	117.014

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
26	Howrah	Bengália	116.606
27	Baroda	Bombay	116.420
28	Surat	»	109.229
29	Karachi	Sindh	105.199
30	Gwalior	Central-India	104.083
<i>Ázsiai-Oroszország.</i>			
1	Taskend	Nyugati Turkestán ...	121.410
2	Tiflis	Kaukázus	101.186
<i>Ázsiai-Törökország.</i>			
1	Smyrna	Kis-Ázsia	200.000
2	Bagdad	Mesopotámia	180.000
3	Damaskus	Syria	180.000
4	Aleppo	»	120.000
<i>Perzsia.</i>			
1	Teheran	Irak-Adsemi	210.000
2	Tabris	Aserbidsan	180.000
<i>Francia birtokok és protecto- rátus.</i>			
1	Hanoi	Tonking	150.000
<i>Siam.</i>			
1	Bangkok	400.000
<i>Korea.</i>			
1	Söul vagy Kjön	Kiong-kwi-do	190.000
III. Afrika.			
<i>Független államok.</i>			
1	Fez	Marocco	140.000
<i>Brit birtokok.</i>			
1	Zanzibar	Zanzibar-sziget	100.000
<i>Francia birtokok.</i>			
1	Tunis	Tunis	120.000
2	Tananarivo	Madagaskar	100.000

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
<i>Törökország tartományai.</i>			
1	Kairo	Egyiptom	374.858
2	Alexandria	»	227.564
IV. Amerika.			
a) Éjszak-Amerika.			
<i>Egyesült-Államok (1890).</i>			
1	New-York	New-York	1,515.000
2	Chicago	Illinois	1,099.850
3	Philadelphia	Pennsylvania	1,046.964
4	Brooklyn	New-York	806.343
5	Saint-Louis	Montana	451.770
6	Boston	Massachusetts	448.477
7	Baltimore	Maryland	434.439
8	San-Francisco	California	298.997
9	Cincinnati	Ohio	296.908
10	Cleveland	Ohio	261.353
11	Buffalo	New-York	255.664
12	New-Orleans	Louisiana	242.039
13	Pittsburg	Pennsylvania	238.617
14	Washington	Columbia	230.392
15	Detroit	Michigan	205.876
16	Milwaukee	Wisconsin	204.468
17	Newark	New-Jersey	181.830
18	Minneapolis	Minnesota	164.738
19	Jersey city	New-Jersey	163.003
20	Louisville	Kentucky	161.129
21	Omaha	Nebraska	140.452
22	Rochester	New-York	133.896
23	Saint-Paul	Minnesota	133.156
24	Kansas	Montana	132.716
25	Providence	Rhode-Island	132.146
26	Denver	Coloredo	106.713
27	Indianapolis	Indiana	105.436
28	Allegheny	Pennsylvania	105.287
<i>Mexico (1890).</i>			
1	Mexico	Mexico	329.535
2	Puebla	Puebla	110.000
<i>Brit-birtokok (1891).</i>			
1	Montreal	Canada	216.650
2	Toronto	»	181.220

Sorszám	A város neve	Ország, tartomány	Lélekszám
	<i>Spanyol birtokok (1887).</i>		
1	Havannah	Cuba-sziget	200.448
	b) Dél-Amerika.		
	<i>Brazília (1892).</i>		
1	Rio de Janeiro	Rio de Janeiro	800.000
2	Pernambuco (Recife)	Pernambuco	190.000
3	Bahia (San-Salvador)	Bahia	150.000
4	Sao Paulo	Sao Paulo	100.000
	<i>Columbia (1886).</i>		
1	Bogota	Cundimarca	120.000
	<i>Chile (1890).</i>		
1	Santiago	Santiago	250.000
2	Valparaiso	Valparaiso	150.000
	<i>Peru (1891).</i>		
1	Lima	Lima	103.956
	<i>Uruguay (1889).</i>		
1	Montevideo	Montevideo	175.000
	<i>Argentina (1892).</i>		
1	Buenos-Ayres	Buenos-Ayres	543.307
	V. Ausztrália.		
	<i>Maláji-szigetek.</i>		
1	Manilla (1887)	Philippini-szigetek	154.062
2	Surabaya (1890)	Java-sziget	107.878
3	Batavia (1890)	»	105.120
	<i>Ausztrália (szárazföld) (1891).</i>		
1	Melbourne	Victoria	490.896
2	Sydney	Uj-Déli Wales	383.386
3	Adelaide	Dél-Ausztrália	133.252

A népesség megoszlása születési hely szerint. A közlekedési eszközök sokasága s a kifejlett, változatos gazdasági élet, nagy mértékben mozgóvá tette a népességet s a helybeli születésű népesség egy része ideiglenesen vagy állandóan mindig máshol tartózkodik, ellenben mondhatni minden községben tartózkodnak oly egyének, kik nem helyben, hanem más községben más megyében sőt esetleg más országban születtek. Magyarország népességének megoszlását születési hely szerint a következő kimutatás állítja szem elé :

Születési hely, illetőség	Magyarország		Fiume		Horv.-Szlavonország		Magyarbirodalom	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
I. Születés szerint.								
<i>a) Abszolút számokban.</i>								
Helybeli	10,219.233	11,105.917	12.374	14.563	1,421.785	1,646.105	11,653.392	12,766.585
Azon megyebeli	2,204.368	2,427.359	—	—	245.700	277.569	2,450.068	2,704.928
Más megyebeli	1,086.494	1,352.562	337	962	88.388	82.925	1,175.219	1,436.449
A fővár.-ból való	22.548	35.892	90	166	604	1.138	23.242	37.196
Fiumei	568	746	—	—	809	1.230	1.377	1.976
Horvát-Szlavon- országi	12.857	17.161	2.262	3.428	—	—	15.119	20.589
Horvát-Szlavon- országra ma- gyarországi ...	—	—	—	—	82.260	112.041	82.260	112.041
Ausztriából való	144.775	155.961	5.102	9.302	48.237	56.334	198.114	221.597
Külföldi	22.890	25.255	795	1.070	3.728	7.245	27.413	33.570
Ismeretlen	14.889	12.641	21	3	988	1.823	15.898	14.467
Összesen	13,728.622	15,133.494	20.981	29.494	1,892.499	2,186.410	15,642.102	17,349.398
<i>b) Százalékokban.</i>								
Helybeli	74'44	73'39	58'98	49'38	75'13	75'29	74'50	73'50
Azon megyebeli	16'06	16'04	—	—	12'98	12'69	15'66	15'59
Más megyebeli	7'92	8'94	1'60	3'26	4'67	3'49	7'51	8'28
A fővár.-ból való	0'16	0'24	0'43	0'56	0'03	0'05	0'15	0'22
Fiumei	0'00	0'00	—	—	0'04	0'06	0'01	0'01
Horvát-Szlavon- országi	0'09	0'11	10'78	11'62	—	—	0'62	0'76
Horvát-Szlavon- országra ma- gyarországi ...	—	—	—	—	4'35	5'12	—	—
Ausztriából való	1'05	1'09	24'32	31'54	2'55	2'58	1'27	1'28
Külföldi	0'17	0'17	3'79	3'65	0'20	0'33	0'18	0'19
Ismeretlen	0'11	0'08	0'10	0'01	0'05	0'09	0'10	0'17
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Ha a legutóbbi és a tíz év előtti népszámlálás adatait hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy a helybeliek és azon megyebeliek arányi száma csökkent, ellenben a más megyebelieké, az ausztriai és külföld-

születésüeké ellenben emelkedett, mi a népesség egyre nagyobb keveredésének kétségtelen jele. Horvát-Szlavonországokban a jelenlevő összes népességben valamivel több a helybeli születésű, mint a magyar anyaországban, ellenben az azon megyebeli és más megyei születésű valamivel kevesebb. De legjellemzőbb különbség, hogy a társországokban aránylag igen nagy perczenttel szerepelnek a magyarországi és az ausztriai születésűek, a mi annak a nagy arányú bevándorlásnak a következménye, mely Horvát-Szlavonországokba Magyarországból, de részben Csehországból is megindult.

A népesség megoszlása illetőség szerint. Az idegen születésű egyének egy része igen sok esetben megszerzi a helybeli illetőséget s összeolvad a törzslakossággal. A népszámlálások tehát a lakosságról nemcsak azt kutatják, hogy hová való születésű, hanem azt is, hogy hová való illetőségű. Sajnos azonban, hogy az adatok e tekintetben nem egészen megbízhatók, mert sok ember nem ismeri illetőségét, olykor még honosságát sem.

Magyarország népessége illetőség szerint a két utóbbi népszámlálás alatt következőleg oszlott meg:

Születési hely, illetőség	Magyarország		Fiume		Horv.-Szlavonország		Magyarbirodalom	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
II. Illetőség szerint.								
<i>a) Abszolút számokban.</i>								
Helybeli	12,462,613	13,246,914	13,629	13,955	1,713,248	1,915,000	14,189,490	15,175,869
Azon megyebeli	738,588	1,030,290	—	—	38,292	73,518	776,880	1,103,808
Más megyebeli	415,195	703,708	291	961	50,513	59,002	465,999	763,671
A fővár.-ból való	10,832	21,193	77	182	318	996	11,227	22,371
Fiumei	245	370	—	—	451	867	696	1,237
Horvát-Szlavon- országi	5,455	8,741	1,691	3,152	—	—	7,146	11,893
Horvát-Szlavon- országra ma- gyarországi ...	—	—	—	—	51,538	78,968	51,538	78,968
Ausztriából való	67,762	101,845	4,442	9,674	32,496	48,118	104,700	159,637
Külföldi	10,050	13,181	829	1,567	5,206	5,424	16,085	20,172
Ismeretlen	17,882	7,252	22	3	437	4,517	18,341	11,772
Összesen	13,728,622	15,133,494	20,981	29,494	1,892,499	2,186,410	15,642,102	17,349,398
<i>b) Százalékokban.</i>								
Helybeli	90.78	87.33	64.96	47.32	90.33	87.39	90.71	87.47
Azon megyebeli	5.38	6.81	—	—	2.02	3.36	4.97	6.36
Más megyebeli	3.02	4.65	1.39	3.26	2.67	2.70	2.98	4.40
A fővár.-ból való	0.08	0.14	0.37	0.62	0.02	0.05	0.07	0.13
Fiumei	0.00	0.00	—	—	0.02	0.04	0.00	0.01

Születési hely, illetőség	Magyarország		Fiume		Horv.-Szlavonország		Magyarbirodalom	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
Horvát-Szlavon- országi	0'04	0'06	8'06	10'69	—	—	0'05	0'07
Horvát-Szlavon- országra ma- gyarországi ...	—	—	—	—	2'72	3'60	0'33	0'45
Ausztriából való	0'49	0'67	21'16	32'79	1'72	2'31	0'67	0'92
Külföldi	0'08	0'09	3'96	5'31	0'28	0'25	0'10	0'12
Ismeretlen	0'13	0'05	0'10	0'01	0'02	0'26	0'12	0'07
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az idegenek közül tehát nagyon sok megszerzi a helybeli illetőséget vagy a magyar honosságot. A lefolyt évtized alatt azonban a népesség illetőség tekintetében is jóval kevertetbé lett, 1880-ban az összes lélekszámunk még 90'71 0/0-a volt helybeli illetőségű, 1890-ben ellenben csak 87'47 0/0. Ennek megfelelőleg emelkedett az azon megyebeli és más megyebeli, valamint az osztrák és külföldi honosok számaránya is. Ez utóbbiakat érdekesnek látszik az egyes osztrák tartományok és az egyes külföldi államok szerint is részletezni.

Illetőség helye	Magyarországban		Fiumében		Horvát- és Szlavonországokban		A magyar birodalomban	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
I. Osztrák honosok.								
Alsó-Ausztria ...	12.590	18.930	135	199	1.006	1.462	13.731	20.591
Felső-Ausztria ...	1.406	1.358	20	15	192	231	1.618	1.604
Salzburg	141	204	2	11	17	30	160	245
Stajerország ...	3.598	5.466	158	407	8.610	11.777	12.366	17.650
Karinthia	697	851	88	101	395	429	1.180	1.381
Krajna	2.439	2.603	1.019	2.513	9.927	10.636	13.385	15.752
Trieszt és terül.	263	259	460	956	201	296	924	1.511
Görz és Gradiska	98	271	123	475	292	603	513	1.349
Isztria	259	215	1.788	3.815	986	1.157	3.033	5.187
Tirol	679	828	68	83	421	292	1.168	1.203
Vorarlberg	25	66	—	4	40	16	65	86
Csehország	17.115	23.347	106	256	6.694	13.189	23.915	36.792
Morvaország ...	15.252	22.279	47	78	1.708	5.414	17.007	27.771
Szilézia	2.620	4.099	6	17	242	391	2.868	4.507
Galiczia	9.726	19.969	16	54	504	559	10.246	20.582
Bukovina	674	958	—	7	10	12	684	977
Dalmácia	180	142	404	683	1.251	1.624	1.835	2.449
Összesen	67.762	101.845	4.440	9.674	32.496	48.118	104.698	159.637

Illetőség helye	Magyarországban		Fiumében		Horvát-Szlavonországokban		A magyar birodalomban	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
II. Külföldi honosok.								
Németbirodalom:								
Poroszország ...	1.602	2.499	16	49	256	415	1.874	2.963
Szászország ...	436	512	2	9	73	66	511	587
Bajorország ...	1.000	1.319	7	10	133	167	1.140	1.496
Württemberg ...	392	380	1	2	81	139	474	521
Más német államok	1.106	900	1	5	156	125	1.263	1.030
együtt ...	4.536	5.610	27	75	699	912	5.262	6.597
Olaszország ...	2.095	2.427	691	1.293	1.786	2.166	4.572	5.886
Svájc ...	716	1.032	44	39	69	97	829	1.168
Franciaország	335	482	19	39	54	54	408	575
Nagy-Británia	286	310	25	39	14	32	325	381
Oroszország ...	224	395	3	18	23	42	250	455
Törökország,								
Egyiptom ...	124	196	4	17	60	95	188	308
Bulgária ...	197	673	—	—	43	144	240	817
Románia ...	727	922	1	2	27	64	755	988
Szerbia ...	441	648	—	1	389	452	830	1.101
Bosznia-Hercegovina ...	48	205	2	—	1.975	1.311	2.025	1.516
Egyéb államok	321	281	15	44	67	55	403	380
Összesen ...	10.050	13.181	831	1.567	5.206	5.424	16.087	20.172

A Magyarországon talált osztrák honosok legnagyobb része a velünk szomszédos osztrák tartományokból való, kivételt csak Csehország képez, mely, bár közvetlenül nem érintkezik a magyar határral, mégis legtöbbet juttat népfölöslegéből; a csehek száma tíz év alatt Horvát-Szlavonországokban megkétszereződött. A magyar anyasorországban 7 1/2 ezer Budapesten, 2 ezer pedig Pozsonyban csehországi egyén tartózkodott, s minthogy több mint 40 0/0-uk két nagy ipari központunkban tömörült össze, kétségtelen, hogy főleg iparosok és ipari s különösen gyári munkások képezik a magyarországi csehek legnagyobb részét. Tekintélyesebb számmal fordulnak még elő Pest, Pozsony és Sopron megyében, az elsőnél Új-Pest és a többi Budapest környéki telepek ipara, a két utóbbinál az ottani cukorgyárak szolgálnak magyarázatul.

A morvák ép úgy mint a csehek Budapesten és Pozsonyban fordulnak elő legnagyobb számmal, azonkívül a szomszéd Nyitra, Trencsén és Pozsony megyékben. De a Duna jobb partján, valamint a társországokban is jelentékeny számmal szerepelnek, sőt még Zemplén és Brassó megyében is, mit valószínűleg az újabb időkben keletkezett szerencsi és botfalvi czukorgyáraknak tulajdoníthatunk. Az alsó-ausztriaiak és stájerok Budapesten kívül szintén a nyugoti határmegyékben tartózkodnak nagyobb számmal, az utóbbiak azonban főleg Horvát-Szlavonországokban, ugyanitt igen sok krajnait is találunk. A galicziaiak legnagyobb részét, 7000-et, Budapest vonzza magához, de nagy számmal fordulnak elő a felvidéki megyékben is s számuk Sáros, Zemplén, Szepes és Abauj-Torna megyékben 1000 és 1700 közt váltakozott. Jellemző, hogy még Krassó-Szörény, Brassó és Háromszék megyékben is fordulnak elő elég jelentékeny számmal galicziai honosok. A külföldi államok közül csak Német- és Olaszországból tartózkodnak nálunk jelentékenyebb számmal, a velünk közvetlenül szomszédos Balkán államokból aránylag kevesen.

Népszámlálásunk azt is kutatta, hogy az egyes háztartásokhoz tartozó egyének közül hány volt távol, bent az országban, Ausztriában és egyéb külföldön. Ha ezek az adatok pontosak volnának, ismernők a külföldön tartózkodó magyar honosok teljes számát. Azonban tudvalevőleg a távollevők összeírása mindig felületesen szokott történni, oly esetben pedig, mikor egész háztartások vannak távol, egészen elmarad. Hogy mennyire hiányosak az így nyert adatok, legjobban mutatja az a körülmény, hogy ide haza csak 31.234 Ausztriában tartózkodó magyar honos iratott össze, míg ellenben az osztrák népszámlálás 207.338-at vett számba, az ott állomásozó 14.801 főnyi magyar katonaságon kívül. Horvát-Szlavonországból mindössze csak 14.801 lélek tartózkodott Ausztriában; ellenben: Sopron megyéből 30.836, Pozsony megyéből 29.814, Vasból 29.500, Nyitrából 24.078, Trencsénből 11.528, Pest megyéből 11.512, Mosonból 7.352.

Népszámlálásunk az Ausztrián kívüli külföldön tartózkodó magyar honosok számát 110.843 lélekkel mutatta ki, de a mint alább, a kivándorlásról szóló fejezetben ki fogjuk fejteni, ez a szám is jóval alatta marad a valóságnak. Az itt közölt számból a magyar anyaországra 90.786, Fiuméra 193, Horvát-Szlavonországra pedig 19.864 lélek esik.

A következő táblázaton bemutatjuk a magyar anyaország vármegyéinek népességi mérlegét és pedig oly módon, hogy minden egyes megyénél (a területén fekvő törvényhatóságu várost is oda

számítva), kimutatjuk, hogy ott több tartózkodott-e vagy kevesebb más magyar megyékből, Budapestről, Horvát-Szlavonországo kból, Ausztriából és egyéb külföldről, mint a mennyi az illető megyéből más megyében, Budapestén, Horvát-Szlavonországo kbán stb. tartózkodott:

Folyó szám	Országgrész, megye	A jelenlevő idegenek és a távollevő helybeliek különbözete						
		más megyék- kel	Buda- pesttel	Horvát- Szlavon- ország- gal	Ausz- triával	egváb- külföld- del	Összesen	
		s z e m b e n						
		több (+) kevesebb (—)						
		az összes jelenlevő népesség százaléká- ban						
a) Duna bal partja.								
1	Árva	— 2.511	— 3.257	— 130	— 764	— 437	— 7.106	— 8'38
2	Bars	— 3.078	— 3.811	— 77	— 232	+ 33	— 7.170	— 4'69
3	Esztergom	+ 1.948	— 3.105	— 33	+ 116	+ 76	— 1.042	— 1'38
4	Hont	— 1.466	— 4.177	— 28	— 326	+ 12	— 5.991	— 4'87
5	Liptó	— 1.896	— 4.201	— 79	— 715	— 210	— 7.103	— 9'24
6	Nógrád	+ 2.975	— 4.789	— 332	+ 888	+ 125	— 1.141	— 0'58
7	Nyitra	— 6.915	— 8.937	— 607	— 19.826	— 925	— 37.237	— 9'59
8	Pozsony	+ 11.900	— 6.876	— 291	— 17.622	+ 500	— 12.423	— 3'75
9	Trencsén	— 6.255	— 3.709	— 2.142	— 8.585	— 4.265	— 24.969	— 9'61
10	Turóc	+ 459	— 1.554	— 44	+ 239	— 1.524	— 2.425	— 4'85
11	Zólyom	— 1.355	— 1.657	— 85	+ 204	+ 46	— 2.848	— 2'58
	Összesen	— 6.194	— 46.113	— 3.848	— 46.623	— 6.569	— 109.455	— 5'81
b) Duna jobb partja.								
1	Baranya	+ 9.263	— 2.091	— 6.322	+ 2.250	+ 229	+ 3.276	+ 1'14
2	Fejér	— 3.615	— 17.449	— 789	— 712	+ 17	— 22.593	— 10'10
3	Győr	+ 535	— 4.724	— 627	— 1.854	— 3	— 6.679	— 5'77
4	Komárom	— 565	— 7.882	— 332	— 989	+ 114	— 9.672	— 6'00
5	Moson	+ 3.670	— 1.254	— 34	— 5.430	— 200	— 3.252	— 3'88
6	Somogy	— 940	— 3.690	— 11.089	— 511	+ 86	— 16.214	— 4'96
7	Sopron	— 4.784	— 4.028	— 681	— 25.788	— 144	— 35.444	— 13'65
8	Tolna	— 3.880	— 5.710	— 2.909	— 677	+ 84	— 13.112	— 5'20
9	Vas	— 7.408	— 5.481	— 2.129	— 24.032	— 222	— 39.330	— 10'08
10	Veszprém	— 4.603	— 9.978	— 2.495	— 1.872	— 738	— 19.699	— 9'15
11	Zala	+ 3.942	— 4.000	— 5.656	— 1.416	+ 103	— 7.122	— 1'76
	Összesen	— 8.385	— 66.287	— 33.063	— 61.031	— 674	— 169.841	— 6'17
c) Duna-Tisza köze.								
1	Bács-Bodrog	— 4.307	— 5.008	— 28.644	— 2.019	+ 58	— 39.954	— 5'58
2	Csongrád	+ 286	— 2.568	— 576	— 190	— 87	— 3.152	— 1'22
3	Heves	— 7.664	— 4.086	— 27	— 117	+ 43	— 11.849	— 5'07
4	Jász-N.-K.-Szolnok ..	+ 1.913	— 3.492	— 27	— 36	+ 35	— 1.612	— 0'51
5	Pest-P.-S.-K.-Kun ...	+ 17.220	— 23.923	— 818	— 5.388	+ 419	— 12.522	— 1'71
	Budapest f. és sz. v.	+ 168.908	—	+ 938	+ 26.767	+ 4.281	+ 200.815	+ 40'82
	együtt	+ 186.128	— 23.923	+ 120	+ 21.379	+ 4.695	+ 188.293	+ 15'67
	Összesen	+ 176.356	— 39.077	— 29.154	+ 19.017	+ 4.744	+ 131.726	+ 4'78

Folyó szám	Országgrész, megye	A jelenlevő idegenek és a távollevő helybeliek különbözete									
		más megyék- kel	Buda- pesttel	Horvát- Szlavon- ország- gal	Ausz- triával	külföld- del	Összesen				
		s z e m b e n									
		több (+) kevesebb (—)									
az összes jelenlevő népesség százaléká- ban											
d) Tisza jobb partja.											
1	Abauj-Torna.....	+ 2.908	— 2.741	— 40	+ 1.174	— 5.802	— 4.517	— 2'51			
2	Bereg.....	— 212	— 932	— 29	— 83	— 223	— 1.310	— 0'73			
3	Borsod.....	+ 2.178	— 2.688	— 53	+ 68	— 816	— 1.335	— 0'62			
4	Gömör.....	— 3.650	— 2.290	— 307	+ 5	— 531	— 6.785	— 3'88			
5	Sáros.....	— 5.190	— 1.824	— 428	+ 789	— 13.290	— 19.957	— 11'94			
6	Szepes.....	— 6.232	— 4.178	— 82	+ 409	— 10.309	— 20.403	— 12'49			
7	Ung.....	— 2.243	— 1.023	— 15	+ 89	— 3.557	— 6.743	— 4'98			
8	Zemplén.....	— 189	— 3.277	— 95	+ 1.517	— 12.398	— 14.465	— 4'84			
	Összesen.....	— 12.630	— 18.953	— 1.049	+ 4.134	— 46.926	— 75.515	— 4'98			
e) Tisza bal partja.											
1	Békés.....	— 8.283	— 1.622	— 68	— 87	+ 12	— 10.054	— 4'28			
2	Bihar.....	+ 6.973	— 2.592	+ 24	— 89	+ 84	+ 4.388	+ 0'92			
3	Hajdu.....	+ 2.043	— 1.155	— 21	— 25	+ 27	+ 867	+ 0'45			
4	Máramaros.....	— 588	— 557	— 17	+ 1.207	+ 59	— 2.309	— 0'86			
5	Szabolcs.....	— 8.431	— 1.860	— 59	+ 63	— 204	+ 6.319	+ 2'60			
6	Szatmár.....	+ 3.006	— 2.514	— 71	— 220	—	— 5.762	— 1'78			
7	Szilágy.....	— 1.997	— 571	— 5	+ 48	+ 12	— 2.613	— 1'31			
8	Ugocsa.....	+ 492	— 253	— 4	— 4	— 26	+ 204	+ 0'27			
	Összesen.....	+ 4.065	— 11.124	— 221	— 1.617	— 36	— 8.910	— 0'45			
f) Tisza-Maros szöge.											
1	Arad.....	+ 4.600	— 1.709	— 160	— 219	+ 93	+ 2.600	+ 0'76			
2	Csanád.....	+ 1.449	— 534	— 60	— 50	+ 10	+ 814	+ 0'63			
3	Krassó Szörény.....	+ 3.659	— 493	— 19	+ 380	— 288	+ 3.245	+ 0'80			
4	Temes.....	+ 7.752	— 1.991	— 627	+ 747	+ 67	+ 4.434	+ 1'08			
5	Torontál.....	— 5.134	— 2.522	— 2.694	— 1.396	— 39	— 11.798	— 1'99			
	Összesen.....	+ 12.326	— 7.249	— 3.560	— 2.032	— 157	— 705	— 0'09			
g) Erdély.											
1	Alsó-Fehér.....	— 435	— 322	+ 5	— 243	— 1.011	— 1.997	— 1'04			
2	Besztercze-Naszód.....	+ 1.961	— 70	—	+ 22	+ 114	+ 1.799	+ 1'83			
3	Brassó.....	+ 7.131	— 239	— 18	+ 597	— 4.422	+ 3.046	+ 3'51			
4	Csik.....	— 4.975	— 216	— 8	— 31	— 2.325	— 7.555	— 6'63			
5	Fogarás.....	+ 673	— 55	— 22	+ 29	— 4.967	— 4.343	— 4'92			
6	Háromszék.....	— 3.794	— 299	+ 88	+ 268	— 3.002	— 6.738	— 5'18			
7	Hunyad.....	+ 3.726	— 258	— 61	+ 564	— 407	+ 3.562	+ 1'33			
8	Kis-Küküllő.....	— 275	— 117	+ 42	+ 1	— 665	— 1.010	+ 1'00			
9	Kolozs.....	+ 4.262	— 782	— 83	— 225	+ 39	— 3.217	— 1'43			
10	Maros-Torda.....	— 2.238	— 465	— 10	— 149	+ 51	+ 2.919	+ 1'05			
11	Nagy-Küküllő.....	— 2.521	— 233	— 37	— 269	— 3.321	— 6.396	— 4'73			

Folyó szám	Országgrész, megye	A jelenlevő idegenek és a távollevő helybeliek különbözete									
		más megyék- kel	Buda- pesttel	Horvát- Szlavon- ország- gal	Ausz- triával	külföld- del	Összesen				
		s z e m b e n									
		több (+) kevesebb (—)					az összes jelenlevő népesség százaléká- ban				
12	Szeben	+ 4.814	— 327	+ 2	— 142	— 6.586	— 2.236	— 1.50			
13	Szolnok-Doboka	+ 1.030	— 223	+ 44	— 62	— 78	— 1.347	— 0.62			
14	Torda-Aranyos	+ 867	— 152	— 48	+ 109	— 102	+ 674	+ 0.45			
15	Udvarhely	+ 4.798	— 268	— 18	+ 15	— 975	— 6.045	— 5.49			
	Összesen	+ 3.368	— 4.026	— 124	+ 484	— 27.987	— 28.288	— 1.26			
	Magyarorsz. összesen	+168.906	—192.829	— 71.222	— 89.151	— 77.605	—262.675	— 1.72			

A hét országgrész közül csakis egyben, a Duna-Tisza közén volt activ a népességi mérleg, Budapest hatalmas felszívó képessége következtében, mely főleg a Duna-jobb- és balparti megyékből vonzott magához igen nagy tömeget. A Duna-jobbparti megyék erősen passive állnak Ausztriával és Horvát-Szlavonországokkal szemben, a Duna-balpartiak Ausztriával szemben, míg az egyéb külfölddel szemben főleg a Tisza-jobbparti és az erdélyi megyék állnak különösen passzive. Az előbbit az amerikai az utóbbit ellenben a Rómániába való kivándorlás okozza. Mindkettőről azonban alább fogunk szólni, sőt a Horvát-Szlavonországokba való leszivárgásról is, a melyet tulajdonképen kivándorlásnak nem is tekinthetünk.

A fentebbi táblázat azt is feltünteti, hogy az egyes megyék jelenlevő népességüknek hány százalékával állnak active, vagy passive. Van öt megyénk, melyeknél a távollevő megyebeliek (levonva belőlük a jelenlevő idegeneket) több mint 10 % -kát teszik a jelenlevő népességnek, u. m. Sopron megyében (13.65 %), Szepesben (12.49 %), Sárosban (11.94 %), Vasban (10.08 %); a 9 % -ot meghaladják: Trencsén, Liptó és Veszprém megyében, a 8 % -ot Árvában. Erdélyben főleg a három székely vármegyénél nagy a hiány, Csikban 6.62 %, Udvarhelyben 5.49, Háromszék megyében 5.18 %.

A honosságra vonatkozó nemzetközi adatok csak szórányosan fordulnak elő. *Ausztria* népességéből az 1890. évi népszámlálás szerint:

helybeli illetőségű volt	15.265.952 lélek	63.9%
ugyanazon kerületbeli illetőségű volt	3.270.253	» 13.6
ugyanazon tartomány más kerületébe való	3.380.374	» 14.2
más osztrák tartományba való	1.556.477	» 6.5
külföldi	422.357	» 1.8

Svájcz népességéből az 1888. decz. 1-én tartott népszámlálás szerint:

helybeli	1.338.595 lélek	45'9%
ugyanazon cantonba való illetőségű	909.358 »	31'1 »
egyéb svájci polgár	440.151 »	15'1 »
külföldi	229.650 »	7'9 »

Bár a népszámlálás télen volt, mégis aránylag igen nagy volt az idegenek száma a Svájci szövetség területén, Poroszországban csak 0'6%-át, Magyarországon 1'0%-át s még Ausztriában is, hol nagyon sok a külföldi (különösen magyarországi) csak 1'8%-át, míg ellenben Svájcban majd 8%-át.

Az idegenek számáról a különböző országokban álljon itt a következő kis összehasonlító kimutatás:

	Belföldi honos		Külföldi honos	
	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában
Svájcz	2.688.104	92'13	229.650	7'87
Franciaország	37.241.394	97'13	1.101.798	2'87
Belgium	5.897.883	97'17	171.438	2'83
Ausztria	23.473.056	98'23	422.357	1'77
Magyarország	17.169.589	98'96	179.809	1'04
Németbirodalom	48.995.199	99'12	433.271	0'88

A kimutatott országok között tehát, míg aránytalanul legtöbb az idegen Svájcban, addig a Németbirodalomban legkevesebb, hol félannyi idegen sem tartózkodik, mint Franciaországban.

Korviszonyok. — A Magyarbirodalom összes népességének, a katonaságot is beszámítva, korévek szerinti tagozatát a következő kimutatás tünteti fel:

Születési év	Kor- év	Férfiak	Nők	Születési év	Kor- év	Férfiak	Nők
		s z á m a				s z á m a	
1890	0	277.539	273.675	1883	7	214.613	215.953
1889	1	212.722	212.047	1882	8	210.803	209.595
1888	2	247.100	247.512	1881	9	182.001	179.148
1887	3	246.951	248.928	1880	10	193.062	192.375
1886	4	240.415	243.278	1879	11	171.725	168.557
1885	5	233.523	232.022	1878	12	189.774	190.399
1884	6	227.042	226.945	1877	13	172.022	172.643

Születési	Kor-	Férfiak	Nők	Születési	Kor-	Férfiak	Nők
év	év	száma		év	év	száma	
1876	14	182.516	187.044	1831	59	34.854	32.933
1875	15	178.583	183.992	1830	60	92.698	123.849
1874	16	157.124	169.272	1829	61	31.601	28.587
1873	17	138.583	151.400	1828	62	41.138	40.969
1872	18	142.448	160.442	1827	63	35.182	33.466
1871	19	114.927	117.697	1826	64	34.731	34.350
1870	20	139.511	180.010	1825	65	44.872	49.312
1869	21	122.839	114.645	1824	66	35.060	32.952
1868	22	130.521	147.006	1823	67	28.156	25.973
1867	23	123.401	120.366	1822	68	28.422	27.234
1866	24	147.902	147.855	1821	69	17.601	16.169
1865	25	143.155	159.894	1820	70	48.063	58.196
1864	26	142.845	146.417	1819	71	16.966	14.202
1863	27	135.456	129.583	1818	72	19.175	18.381
1862	28	143.008	153.160	1817	73	14.759	13.519
1861	29	99.761	88.614	1816	74	13.535	12.840
1860	30	167.978	220.134	1815	75	15.803	16.726
1859	31	107.370	95.040	1814	76	10.078	9.826
1858	32	131.427	128.981	1813	77	9.069	8.396
1857	33	118.706	103.176	1812	78	8.594	8.617
1856	34	112.152	105.015	1811	79	5.094	4.620
1855	35	129.450	137.406	1810	80	10.362	12.475
1854	36	113.862	110.621	1809	81	3.291	2.900
1853	37	100.981	92.265	1808	82	2.961	3.043
1852	38	126.501	121.506	1807	83	2.282	2.242
1851	39	88.864	73.136	1806	84	1.933	2.144
1850	40	161.141	194.504	1805	85	2.208	2.578
1849	41	78.689	68.907	1804	86	1.355	1.505
1848	42	110.496	109.414	1803	87	917	1.007
1847	43	74.447	67.580	1802	88	901	1.096
1846	44	80.981	78.589	1801	89	543	595
1845	45	112.141	118.892	1800	90	1.206	1.664
1844	46	94.107	84.251	1799	91	169	201
1843	47	73.703	65.372	1798	92	146	196
1842	48	93.085	90.570	1797	93	110	118
1841	49	64.494	55.036	1796	94	108	116
1840	50	135.201	170.967	1795	95	179	238
1839	51	60.586	52.066	1794	96	108	119
1838	52	75.906	72.378	1793	97	78	92
1837	53	63.481	57.374	1792	98	69	95
1836	54	66.650	62.305	1791	99	41	69
1835	55	75.634	81.200	1790	100	104	111
1834	56	64.874	61.188	1789	100 éven felül	122	148
1833	57	51.981	45.490	Ismeretlen korú	—	4.330	5.928
1832	58	52.439	51.982				

Régi tapasztalat azonban, hogy a korévek bevallása a népszámlálások alkalmával nem egészen megbízható. A műveletlen ember nem tudja pontosan életkorát s rendszeren kerekszámokban fejezi ki, sok esetben viszont a hiuság vagy pedig a számítás készíti az embereket életkoruk hamis bevallására; ha azonban több évet összefoglalunk egy-egy korcsoportba, ez a hiba meglehetősen elenyészik. Ily, korcsoportok szerinti kimutatás a következő, mely a Magyar-birodalom népességének korviszonyok szerinti alakulását a három utóbbi népszámlálás idejében tünteti fel:

	1869-ben			1880-ban			1890-ben		
	s z á z a l é k o k b a n								
	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt
0— 5 éves ...	14'78	14'73	14'75	14'25	13'82	14'04	14'33	13'94	14'13
5—10 » ...	11'64	11'60	11'62	11'02	10'73	10'87	12'49	12'10	12'29
10—15 » ...	10'89	10'80	10'85	10'44	10'25	10'34	10'63	10'36	10'50
15—20 » ...	8'97	10'07	9'52	9'19	10'02	9'61	8'53	8'91	8'72
20—25 » ...	7'16	8'32	7'74	7'79	8'87	8'34	6'69	8'08	7'40
25—30 » ...	8'57	8'70	8'63	8'09	7'91	8'00	7'65	7'71	7'68
30—40 » ...	14'40	13'85	14'13	14'06	13'68	13'87	13'93	13'51	13'72
40—50 » ...	10'95	10'34	10'64	11'46	10'89	11'17	11'01	10'62	10'81
50—60 » ...	7'31	6'84	7'08	7'31	7'49	7'40	7'96	7'82	7'89
60—70 » ...	3'94	3'56	3'75	4'64	4'57	4'60	4'55	4'70	4'62
70—80 » ...	1'17	0'99	1'08	1'46	1'46	1'46	1'89	1'88	1'88
80—90 » ...	0'19	0'17	0'18	0'26	0'27	0'26	0'31	0'33	0'33
90-en felüli ...	0'03	0'03	0'03	0'03	0'04	0'04	0'03	0'04	0'03

Ha a szokásosan használt 0—15 évig terjedő improductív gyermekkort és 60 éven felüli improductív aggkort szembe állítjuk a 15—60 évig terjedő productív korról, azt látjuk, hogy az improductív kor 1869-től 1880-ig $42'26 \frac{0}{100}$ -ról leszállt $41'14 \frac{0}{100}$ -ra, 1890-ben ellenben $43'78 \frac{0}{100}$ -ra emelkedett, ennek megfelelőleg a productív kor az előbbi tíz év alatt $57'74 \frac{0}{100}$ -ról $58'86 \frac{0}{100}$ -ra emelkedett, az utóbbi évtized alatt pedig $56'22 \frac{0}{100}$ -ra süllyedt 1880-ban az improductív korban levők arányszámának süllyedését a gyermekkorban levők (0—15 évesek) megfogyatkozása idézte elő, mi alkalmasint a 1872/73. évi járványok következménye volt; de kisebb a gyermekek aránya 1890-ben is, mint 1869-ben volt, ellenben nagy mértékben emelkedett a 60 éven felülieké, mi részint a gyermekek kisebb számának következménye, részint a kedvezőbb halálozási viszonyoknak tulajdonítható.

Hogy az ország egyes megyéi közt mily különbség van a korviszonyok tekintetében, azt a következő kimutatás tünteti fel:

Országrészt, vármegye	0—15 éves %	15—40 éves %	40—60 éves %	60 éven felül %	Országrészt, vármegye	0—15 éves %	15—40 éves %	40—60 éves %	60 éven felül %
<i>a) Duna bal partja.</i>					Borsod várm.	36'6	38'6	18'6	6'2
Árva vármegye	35'5	37'3	18'9	8'3	Gömör »	33'8	37'9	20'3	8'0
Bars »	36'4	38'3	18'9	6'4	Sáros »	39'9	34'8	17'9	7'4
Esztergom »	36'1	37'7	19'1	7'1	Szepes »	37'5	35'1	19'1	8'3
Hont »	33'0	38'0	21'2	7'8	Ung »	39'7	38'5	16'2	5'6
Liptó »	35'7	36'8	19'5	8'0	Zemplén »	38'7	38'5	17'0	5'8
Nógrád »	35'9	38'7	19'0	6'4					
Nyitra »	37'0	36'9	18'8	7'3	Összesen ...	37'9	37'6	17'9	6'6
Pozsony »	35'2	36'8	19'4	8'6	<i>e) Tisza bal partja.</i>				
Trencsén »	37'8	37'8	18'3	6'1	Békés vármegye	38'6	36'4	18'4	6'6
Turóc »	35'7	36'4	19'7	8'2	Bihar »	38'0	38'0	18'1	5'9
Zólyom »	36'7	38'2	18'6	6'5	Hajdú »	35'8	38'4	18'5	7'3
Összesen ...	36'2	37'5	19'1	7'2	Máramar. »	39'2	37'8	16'9	6'1
<i>b) Duna jobb partja.</i>					Szabolcs »	38'8	40'0	16'1	5'1
Baranya várm.	32'6	37'2	22'2	8'0	Szatmár »	37'4	39'0	17'2	6'4
Fejér »	37'3	35'8	19'2	7'7	Szilágy »	37'5	37'5	18'1	6'9
Győr »	36'1	37'5	18'8	7'6	Ugocsa »	39'3	39'2	16'2	5'3
Komárom »	36'4	37'1	19'1	7'4	Összesen ...	38'1	38'2	17'5	6'2
Moson »	36'1	36'2	19'1	8'6	<i>f) Tisza-Maros szöge.</i>				
Somogy »	35'3	38'0	19'7	7'0	Arad várm.	38'6	38'5	17'7	5'2
Sopron »	36'4	35'9	19'0	8'7	Csanád »	41'8	35'7	16'7	5'8
Tolna »	34'9	36'9	20'7	7'5	Kr.-Szörény »	33'0	39'2	20'7	7'1
Vas »	37'7	35'7	19'0	7'6	Temes »	36'3	38'4	19'5	5'8
Veszprém »	36'0	36'3	19'7	8'0	Torontál »	39'5	36'3	17'8	6'4
Zala »	36'7	37'9	18'8	6'6	Összesen ...	37'4	37'7	18'8	6'1
Összesen ...	36'0	36'8	19'6	7'6	<i>g) Erdély.</i>				
<i>c) Duna-Tisza köze.</i>					Alsó-Fehér várm.	36'7	36'2	19'7	7'4
Bács-Bodr. várm.	39'9	36'2	17'2	6'7	B.-Naszód »	33'5	37'5	20'5	8'5
Csongrád »	38'2	36'9	17'9	7'0	Brassó »	36'3	35'8	19'0	8'9
Heves »	38'6	37'5	17'7	6'2	Csik »	36'5	33'7	21'0	8'8
J.-N.-K.-Szol.»	38'2	36'7	17'9	7'2	Fogaras »	38'0	33'1	20'3	8'6
P.-P.-S.-K.-K.»	33'3	42'2	18'0	6'5	Háromszék »	35'4	34'0	21'0	9'6
Budapest nélkül	38'1	36'5	18'1	7'3	Hunyad »	33'9	38'5	20'0	7'6
Összesen ...	36'5	39'1	17'7	6'7	Kis-Küküllő »	36'4	36'3	19'9	7'4
<i>d) Tisza jobb partja</i>					Kolozs »	36'1	37'7	18'9	7'3
Ab.-Torna várm.	37'4	37'0	18'5	7'1	Maros-Torda »	37'3	36'8	19'2	6'7
Bereg »	39'4	39'4	15'9	5'3	N.-Küküllő »	34'4	35'1	21'2	9'3
					Szeben »	35'5	34'7	20'0	9'8
					Szol.-Doboka »	36'5	36'9	19'0	7'6

Ország-rész, vármegye	0—15 éves %	15—40 éves %	40—60 éves %	60 éven felül %	Ország-rész, vármegye	0—15 éves %	15—40 éves %	40—60 éves %	60 éven felül %
T.-Aranyos vár.	37'3	36'3	19'0	7'4	M.-Fiume várm.	41'5	34'0	17'5	7'0
Udvarhely »	35'2	34'8	20'8	9'2	Pozsega »	37'0	37'7	19'7	5'6
Összesen	35'9	36'2	19'8	8'1	Szerém »	37'5	37'8	18'9	5'8
Horvát-Szlavonországok.					Varasd »	38'2	37'5	18'6	5'7
Belov.-Kőr. várm.	35'8	37'2	20'6	6'4	Verőcze »	36'8	37'6	19'9	5'7
Lika-Krbava »	42'6	34'0	16'3	7'1	Zágráb »	38'8	36'8	18'7	5'7
					Összesen	38'4	36'7	18'9	6'0

Az egyes vármegyék közt rendkívül nagy ellentéteket látunk, pl. Baranya megye 32'6 % gyermekarányával körülbelül olyan arányt mutat, mint — Franciaország kivételével — a legkevesebb gyermekkel bíró európai országok, míg ellenben Modrus-Fiume 41'5, Csanád 41'8 és Lika-Krbava 42'6 %-os gyermekarányával az új világ legtöbb államán is túl tesz.

A korviszonyok nemzetközi áttekintését az alábbi táblázat mutatja, sajnos, hogy itt a legújabb népszámlálások adatait csak kivételesen használhatjuk, mert a népszámlási adatok teljes feldolgozása, mely a korviszonyokat egész részletesen tartalmazza, eddigelé még kevés országból jelent meg. Például a németbirodalmi évkönyv 1893. évfolyama is közli ugyan a korviszonyokat, de más csoportosítással s így az 1885. évi adatokat nem cserélhettük ki az 1890. évi adatokkal. Ez azonban nem valami baj, mert a korviszonyok valamely ország népességében gyorsan nem igen szoktak átalakulni s évtizedek múlva is többnyire ugyanazokat az arányokat látjuk.

	0—15	15—40	40—60	60-on felül
Magyarország 1890	36'68	38'47	18'46	6'39
Ausztria 1890	34'15	38'85	19'11	7'89
Németbirodalom 1885	35'52	38'12	18'25	8'11
Franciaország 1886	26'97	38'59	22'26	12'18
Nagy-Británia és Írland 1880	36'26	38'97	16'88	7'89
Belgium 1890	32'78	38'93	18'60	9'69
Németalföld 1879	35'12	36'86	19'39	8'63
Dánia 1880	33'79	37'48	19'15	9'58
Norvégia 1875	34'65	37'12	19'21	9'02
Svédország 1880	32'60	37'89	20'14	9'37
Svájc 1880	32'05	38'27	20'86	8'82
Olaszország 1881	32'18	38'81	20'06	8'95

0—15 15—40 40—60 60-onfelül

Spanyolország 1877	32'49	38'49	21'04	7'98
Portugália 1878	33'78	38'92	20'05	7'25
Finnország 1880	34'61	39'67	18'64	7'08
Bulgária 1888	41'43	32'18	17'24	9'15
Északamerikai Egyesült-Államok 1880	38'10	40'97	15'29	5'64
Argentínai köztársaság 1869	45'07	41'45	10'90	2'58
Peru 1876	36'62	42'17	15'06	6'15
Japán 1886	32'39	39'00	19'63	8'98
Ausztraliai 7 gyarmat 1881	39'63	40'06	16'17	4'14

E táblázat igen nagy eltérésekről tesz tanúságot országról országra. A legnagyobb ellentétek természetesen Európa egyes államai s az Ujvilág birodalmai közt léteznek. Ha a szélsőségeket keressük és Franciaországot például az Egyesült-Államokkal vagy az ausztraliai angol gyarmatokkal mérjük össze — hogy a délamerikai országokat ne is említsük — úgy azt kell mondanunk, hogy a népesség összetétele itt és ott egészen más jelleget mutat. Száz emberből Franciaországban csak 27 a 15 éven aluli egyén, a gyermek — az Egyesült-Államokban 38, Ausztráliában kerek számban 40. Viszont a 40 éven túl levők aránya 100-ra ott 35, emitt 20—21. Egészen más világ az Atlanti oczeán két partján. De ha nem vesszük is a szélsőségeket, hanem csak Európát s Ázsiából az európai korviszonyokat mutató Japánt, a nagy világrész egyetlen országát, melyről korstatisztikai adataink vannak, — állítjuk szembe az Uj-világgal: úgy is elég szembeszökő lesz az ellentét. Kevesebb gyermek és sok öreg az Ó-világban, sok gyermek és sok fiatal, vagy legalább az élet dele előtt álló az Ujban: ezek a fő jellemző vonások. S a magyarázat oly egyszerű, hogy szinte felesleges reá kitérni: a pályát és munkát keresők óriási tömegei, melyek új otthonot és ott mindjárt családot alapítanak magoknak, duzzasztják fel az Ujvilág első nagy korosztályait és szorítják egészen háttérbe a magasabb korcsoportokat. Európa és Japán, mely utóbbi ország korviszonyai szinte az azonosságig hasonlók egyik déleurópai állam, tudniillik Olaszország viszonyaihoz, egészben a megüledett és századok hosszú során át a kultúra magas fokára eljutott népével jelzi azt az állapotot, melyre majd az Ujvilág is lassan-lassan el fog jutni, ha egyszer a népvándorlás folyama be fogja tölteni azt a roppant területet, mely ott még az emberi nem szaporodásának befogadására rendelkezésre áll.

De Európán belül is nagyon eltérő viszonyokra találunk. Nem is említve Franciaországot, mely már napjainkban úgy szólván a teljesen stagnáló népesség századunkban páratlan képét nyújtja és kor-

csoportjainak arányával egészen egyedül áll: egy sajátságos összetételű csoportot veszünk észre az európai államok sorában, mely nagy gyermekszáma és aránylag kevés örege által tűnik fel: a Németbirodalom, a britt királyság és — a mi e társaságban méltán meglephett bennünket — hazánk. Igaz, hazánk még egy fokkal kifejezettebben mutatja az említett jelleget, de azért mégis sajátságosan hangzik, hogy korviszonyaink a Nyugat két magas kulturájú államához hasonlíthatnak. E feltűnő jelenség minden bizonynyal magyarázatra szorul, mit igyekezni fogunk alább megadni.

Kevés gyermek és sok öreg található Franciaországon kívül, bár tőle messze elmaradó arányokban néhány északi és néhány déli államban: Svédországban és Dániában; Olasz- és Spanyolországban, valamint Portugáliában, azonkívül Belgiumban és Svájcban. Egyébiránt nem szabad feledni azt, hogy még Svájc is, mely Franciaország után közvetlenül következik, 32 % gyermeket mutat ki tehát már közelebb áll hazánkhoz az ő 36,7 %-os gyermekarányával, mely a másik szélsőséget képviseli, mintsem Franciaországhoz; úgy hogy a csoport, melylyel most foglalkoztunk, tulajdonképp az átlagos, a rendes viszonyokat mutatja Európában, sőt, mint Japán példája mutatni látszik, tán Ázsia előrehaladottabb népeinél is. A most említett csoport s a fenti három ország közt foglalnak állást: Németalföld, Norvégia, Finnország és Ausztria.

Nemek aránya. A női nem Magyarországon is túlsúlyban van a férfi nem fölött. Ha a magyar birodalom összes népességét vesszük (tehát a tényleges szolgálatban álló katonákat is), az 1890. évi népszámlálás talált:

8,668.173	férfit	vagyis az összes népességnek	49,64%-át
8,795.616	nőt	»	50,36 »

A magyar birodalom egyes részeiben a férfi és női népesség a polgári népesség között következő számmal és arányban volt képviselve:

	férfi	nő	1000 férfi esik nő
Magyarország	7,449.979	7,683.515	1.031
Fiume és kerülete	14.048	15.446	1.100
Horvát-Szlavonországok ...	1,089.755	1,096.655	1.006

A nemek arányát tekintve, tehát igen nagy különbség van az anyaország és a társországok között. Fiumét itt is bajos párhuzamba állítani, egy kikötő városban már a népesség foglalkozása hozza

magával, hogy a férfiak közül rendesen igen sok van távol, mi természetesen a női nem túlsúlyát nagyon is erőssé teszi.

Az egyes vármegyék közt a nemek arányát tekintve, még nagyobb a különbség, mintha csak a birodalom főbb alkatrészeit vesszük szemügyre, a mint az a következő kimutatás szembeszökően bizonyítja:

Országgrész. törvényhatóság	1000 férfira esik nő	Országgrész, törvényhatóság	1000 férfira esik nő
I. Magyarország.		d) Tisza jobb partja	
a) Duna bal partja			
Árva	1.085	Abauj-Torna	1.148
Bars	1.043	Bereg	1.034
Esztergom	1.038	Borsod	1.070
Hont	1.071	Gömör	1.068
Liptó	1.121	Sáros	1.166
Nógrád	1.035	Szepes	1.149
Nyitra	1.066	Ung	1.087
Pozsony	1.049	Zemplén	1.116
Trencsén	1.181	Összesen	1.104
Turóc	1.106		
Zólyom	1.053	e) Tisza bal partja	
Összesen	1.075	Békés	1.002
b) Duna jobb partja		Bihar	1.006
Baranya	1.033	Hajdu	1.032
Fejér	1.008	Máramaros	997
Győr	1.043	Szabolcs	1.045
Komárom	1.017	Szatmár	1.033
Moson	999	Szilágy	1.009
Somogy	1.011	Ugocsa	1.028
Sopron	1.022	Összesen	1.017
Tolna	1.018		
Vas	1.024	f) Tisza-Maros szöge	
Veszprém	1.027	Arad	1.006
Zala	1.013	Csanád	992
Összesen	1.020	Krassó-Szörény	985
e) Duna-Tisza köze		Temes	1.033
Bács-Bodrog	1.023	Torontál	1.008
Csongrád	1.003	Összesen	1.007
Heves	1.043		
Jász-N.-Kun-Szolnok	1.011	g) Erdély	
Pest-Pilis-S.-K.-Kun	1.033	Alsó-Fehér	996
Összesen	1.026	Besztercze-Naszód	983
		Brassó	1.114

Ország rész, törvényhatóság	1000 férfira esik nő	Ország rész, törvényhatóság	1000 férfira esik nő
Csik	936	III. Horvát-Szlavon ország	
Fogarasz	1.039		
Háromszék	1.013		
Hunyad	983		Belovár-Kőrös 1.003
Kis-Küküllő	1.005		Lika-Krbava 965
Kolozs	1.013		Modrus-Fiume 1.118
Maros-Torda	999		Pozsega 989
Nagy-Küküllő	1.017		Szerém 973
Szeben	1.099		Varasd 1.011
Szolnok-Doboka	975		Verőcze 991
Torda-Aranyos	998		Zágráb 1.012
Udvarhely	957	Összesen	1.006
Összesen	1.004		
II. Fiume város és kerülete	1.100	Magyarbirodalom	1.028

A női nem túlsúlya a felvidéken nyilatkozik legerősebben, a Duna bal és a Tisza jobb partján, főleg a tót ajkú megyékben. Van-e ebben része a tót faj egyéni tulajdonságának, bajos eldönteni, mert fő oka kétségbenvonhatatlanul a férfi népesség egy részének távollétében rejlik. Ismeretes a trencsényi, lipcsei, turóczi tótságnak vándor hajlama, melyhez a Tisza jobb partján az amerikai kivándorlás járult, mely tulnyomólag szintén a férfiak számát apasztja s a kivándorlástól erősen megtámadott Abauj-Torna megyében, daczára, hogy a népesség erős abszolút többsége magyar, a női nem arányszáma Trencsén és Szepes megyék után a legnagyobb az egész országban.

A nemek arányát a különböző országokban a következő *nemzetközi* kimutatás tünteti fel:

Ország	Év	1000 férfi esik nő	Ország	Év	1000 férfi esik nő
Portugália	1878	1.091	Oroszország	1887	1.015
Norvégia	1891	1.076	Franciaország	1886	1.007
Svédország	1891	1.065	Belgium	1891	1.006
Nagy-Britannia	1891	1.060	Olaszország	1881	995
Svájc	1888	1.055	Japán	1891	980
Dánia	1890	1.051	Bulgária	1888	964
Ausztria	1890	1.044	Kelet-India	1891	958
Németbirodalom	1890	1.040	Egyesült-Államok	1890	950
Spanyolország	1887	1.039	Szerbia	1891	947
Finnország	1890	1.031	Algier	1886	899
Németalföld	1891	1.024	Boszn. és Herzegov.	1885	895
Magyarország	1890	1.016	Brit-Ausztrália	1891	864

Családi állapot. — Magyarország polgári népessége 1890. december 31-kén családi állapot szerint következőleg oszlott meg:

	Magyar- ország	Fiume	Horvát-Szlavon- országok	Magyar- birodalom
A férfiak közül				
nőtlen	4,145.182	8.289	614.228	4,767.699
nős	3,073.070	5.323	440.097	3,518.490
özvegy	216.951	412	34.958	252.321
törv. elvált	4.394	18	453	4.865
A nők közül²⁾				
hajadon	3,800.939	8.778	555.531	4,365.248
férjes	3,120.252	5.259	450.501	3,576.012
özvegy	743.917	1.367	90.037	835.321
törv. elvált	7.042	16	565	7.623

A különböző családi állapotban levő egyének létszámát sokan az összes lélekszámmal hasonlítják. Azonban ez nem helyes eljárás. Egyik ország népességében a gyermekkorban levők, tehát azok, a kik koruknál fogva sem élhetnek házasságban, sokkal nagyobb arányban fordulnak elő mint a másik országban, s így az összehasonlítás alapja egészen ingadozó. Helyesebb tehát csak abban a korban kutatni a családi állapotot, a mikor már tényleg fordulhatnak elő házasságok. Hivatalos statisztikánk a 15 éven felüli népeiséget veszi, bár ez a korlátozás is egy kissé alacsony.

A 15 éven felüli népesség százalékában	Magyar- ország	Fiume	Horvát-Szlavon- országok	Magyar- birodalom
nőtlen férfi	26'95	36'95	26'08	26'86
nős »	68'14	58'34	68'42	68'16
özvegy »	4'81	4'51	5'43	4'89
törv. elvált »	0'10	0'20	0'07	0'09
hajadon nő	18'36	36'35	17'75	18'32
férjes »	65'78	50'39	68'46	66'07
özvegy »	15'71	13'11	13'70	15'47
törv. elvált »	0'15	0'15	0'09	0'14

Természetesen minden egyes korcsoportban más és más a nőtlenek, házások stb. aránya. Magyarország polgári népessége, családi állapot tekintetében, az egyes korcsoportokon belül a következő összetételt mutatja.

az egyes korcsoportok 0—15 évesek közt	Férfiak				Nők			
	nőtlen	nős	özvegy	elvált	hajadon	férjes	özvegy	elvált
0—15 évesek közt ...	100'00	0'00	0'00	0'00	99'74	0'26	0'00	0'00
16—20 » ...	97'47	2'49	0'04	0'00	75'60	23'99	0'37	0'04
21—25 » ...	66'54	33'17	0'26	0'03	25'87	72'40	1'57	0'16
26—30 » ...	21'83	77'26	0'83	0'08	11'42	85'11	3'29	0'18
31—40 » ...	8'36	89'96	1'56	0'12	5'93	86'10	7'76	0'21
41—50 » ...	5'07	91'07	3'71	0'15	4'01	77'42	18'41	0'16
51—60 » ...	3'79	87'12	8'96	0'13	3'15	60'73	36'00	0'12
60 éven felüliek közt ...	3'31	68'72	27'87	0'10	2'56	33'71	63'65	0'08

A nőtlenek száma az emelkedő korról folyvást csökken, a nős férfiaké 50 éves korig, a férjes nőké 40 éves korig folyvást emelkedik, azontúl az özvegyek javára szakadatlanul csökken; de a nős férfiak a legmagasabb korban is megtartják túlnyomóságukat, míg ellenben a férjes nők a 60 éven felüli nőknek csak egy harmadát teszik s majd kétannyira rüg az özvegy nők száma. Az özvegy nők az özvegy férfiak számát valamennyi korosztályban erősen fölülmúlják; mert az özvegyen maradt férfi sokkal könnyebben kap házastársat, mint a nő. A házastársaknak rendszeren a nők előnyére szolgáló különbsége is behatással van ezen viszony alakulására.

A különböző országokban e népességnek családi állapot szerinti megoszlását a következő kis kimutatás próbálja megvilágítani:

O r s z á g	Nőtlen	Nős	Özvegy vagy törv. elvált	Haja- don	Férjes	Özvegy vagy törv. elvált
	f é r f i			n ő		
	a 15 éven felüli népesség százalékában					
Belgium (1890.)	46'19	47'70	6'11	44'36	44'84	10'80
Ausztria (1890.)	42'94	52'56	4'50	38'08	49'70	12'22
Németország (1890.)	40'92	53'93	5'15	35'85	50'50	13'65
Olaszország (1886.)	40'41	53'64	5'95	32'53	53'73	13'74
Svájc (1888.)	35'24	57'26	7'50	32'39	52'89	14'72
Magyarország (1890.)	26'86	68'16	4'98	18'32	65'07	15'61
Bulgária (1888.)	20'54	74'56	4'90	14'08	74'70	11'22

Sajnos, hogy kimutatásunk nagyon kevés országot ölel fel s a szociális szempontból is annyira fontos családi állapot sok oldalt megvilágítására hiányzik a kellő nemzetközi statisztikai anyag. Ezt a fontos demográfiai viszonyt legtöbb ország népszámlálása kimutatja ugyan, a családi állapotról vonatkozó adatok azonban csak a korról való kombinációban bírnak értékkel s minthogy a legtöbb országban más-más korcsoportok vétetnek föl, az összehasonlítás csak 6—7 országra nézve lehetséges. De a fentebbi kis kimutatás is kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy a felerőszült népességben a nőtlenek számaránya Keleten sokkal csekélyebb, mint Nyugaton, mi nemcsak a korai testi fejlettségből folyó korai házasságok következménye, a mi legjobban kitűnik abból, ha Magyarország adatait összehasonlítjuk a délibb fekvésű, s korábban fejlődő népességű Olaszország adataival.

Magyarország hitfelekezetei. — Hazánk népessége hitfelekezeti tekintetben ép oly vegyes, mint nyelv tekintetében; a magyar anyaországban még ma sem bír egy nemzet sem abszolút több-

séggel s az egész magyarbirodalomban is csak 1880-ban érték el a római katolikusok az abszolút többséget. Idők folytán azonban a hitfelekezetek számarányában lényeges változások észlelhetők, a mint a következő kimutatás igazolja:

a) Abszolút számokban.	1840-ben*)	1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
Római katolikus ...	6 130.188	6,259.898	6,535.704	7,502.000	7,849.692	8,820.770
Görög katolikus ...	1,322.344	1,365.000	1,381.084	1,587.585	1,497.268	1,667.980
Örmény katolikus	—	—	5.991	5.104	3.223	2.702
Görög keleti ...	2,283.505	2,359.117	2,445.638	2,579.048	2,434.890	2,632.303
Örmény keleti ...	—	—	1.030	605	—	29
Ágostai evangélikus	1,006.210	1.008.030	1.008.540	1,109.154	1,122.849	1,204.040
Református ...	1,846.844	1,784.705	1,828.043	2,024.332	2,031.803	2,225.126
Unitárius ...	47.280	46.278	49.039	54.438	55.792	61.645
Zsidó ...	244.035	368.525	412.702	552.133	638.314	725.222
Egyéb ...	—	—	97	2.928	8.271	9.581
Összesen ...	12.880.406	13,191.553	13,667.868	15,417.327	15,642.102	17,349.398

b) Százalékokban.

Római katolikus ...	47'39	47'46	47'82	48'66	50'18	50'84
Görög katolikus ...	10'27	10'35	10'16	10'39	9'37	9'61
Örmény katolikus	—	—	0'64	0'03	0'02	0'02
Görög keleti ...	17'73	17'88	17'89	16'73	15'56	15'17
Örmény keleti ...	—	—	0'01	0'00	—	0'00
Ágostai evangélikus	7'81	7'64	7'38	7'19	7'18	6'94
Református ...	14'34	13'53	13'38	13'13	12'99	12'83
Unitárius ...	0'37	0'35	0'36	0'35	0'37	0'36
Zsidó ...	1'89	2'79	3'02	3'58	4'08	4'18
Egyéb ...	—	—	0'00	0'03	0'05	0'06
Összesen ...	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az abszolút számot tekintve, valamennyi hitfelekezet gyarapodott, de viszonylag csak két hitfelekezet hívei foglaltak tért, a római katolikusok és a zsidók, az előbbieik számaránya a lefolyt ötven év alatt 6'83 0/0-kal, az utóbbiaké pedig 121'16 0/0-kal növekedett, a mi valóban bámulatos térfoglalás.

A fontosabb hitfelekezetek száma külön a magyar anyaországban és a társországekban 1857 óta következőleg alakult:

Hitfelekezetek	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
	s z á m s z e r i n t				az összes népesség százalékában			
I. Magyarország.								
Római katolikus ...	5,414.708	6,197.582	6,482.595	7,239.212	44'74	45'68	47'22	47'84
Görög katolikus ...	1,374.754	1,578.039	1,486.598	1,655.600	11'36	11'65	10'83	10'94
Görög keleti ...	2 023.416	2 067.227	1,937.105	2,064.715	16'72	15'25	14'11	13'64
Ágostai ...	1,002.943	1,096.143	1,107.515	1 180.489	8'29	8'08	8'07	7'80
Református ...	1,822.953	2,017.380	2,023.257	2,212.663	15'66	14'88	14'74	14'69

*) Az 1840. évi létszámot Fényes Elek kiszámítása szerint közöljük.

Hitfelekezetek	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	1890-ben
	s z á m s z e r i n t				az összes népesség százalékában			
Unitárius	49.006	54.345	55.787	61.617	0'40	0'40	0'40	0'41
Zsidó	407.798	543.186	624.737	707.472	3'37	4'00	4'55	4'67
Egyéb	—	2.825	11.028	11.726	0'06	0'06	0'08	0'08
II. Horvát-Szlavon-ország.								
Római katolikus...	1,107.619	1,286.749	1,346.485	1,553.075	71'38	70'00	71'15	71'03
Görög katolikus ...	6.326	9.515	10.640	12.367	0'41	0'52	0'56	0'57
Görög keleti	422.175	511.802	497.746	567.443	27'21	27'85	26'30	25'95
Agostai	5.585	12.970	15.241	23.326	0'36	0'71	0'81	1'07
Református	5.088	6.941	8.443	12.365	0'33	0'38	0'45	0'56
Unitárius	—	93	5	27	0'00	0'00	0'00	0'00
Zsidó	4.850	9.876	13.488	17.261	0'31	0'54	0'71	0'79
Egyéb	—	61	451	546	0'00	0'00	0'02	0'03

A magyar anyaországban, épügy, mint az egész Magyarbirodalomban általában, két felekezet foglal mint nagyobb tért évtizedről évtizedre, a római katolikus és különösen a zsidó. Az unitáriusok is erősen fentartják korábbi arányszámukat, ellenben a többi hitfelekezetek, a külön meg nem nevezett apróbb hitfelekezetek kivételével, valamennyien tért vesztek. A társországokban a zsidón kívül a két protestáns egyház csekély számú hívei vertek erősebb gyökeret. Emelkedett a görög katolikusok arányszáma is, ellenben a görög keletiek és a római katolikusoké hanyatlott.

Az egyes hitfelekezetek évi átlagos szaporodását a következő kis kimutatás tünteti fel:

Hitfelekezet	Magyarországban				Horvát-Szlavonországokban			
	évi átlagos szaporodás százalékokban							
	1857—1869	1870—1880	1881—1890	1857—1890	1857—1869	1870—1880	1881—1890	1857—1890
Római katolikus ...	1'21	0'42	1'17	0'93	1'35	0'42	1'53	1'09
Görög katolikus ...	1'23	(—) 0'53	1'14	0'62	4'20	1'07	1'62	2'37
Görög keleti	0'18	(—) 0'57	0'66	0'08	1'77	(—) 0'26	1'39	0'98
Ágostai	0'77	0'09	0'66	0'51	11'02	1'59	5'61	6'24
Református	0'89	0'03	0'94	0'62	3'03	1'97	4'65	3'17
Unitárius	0'91	0'24	1'05	0'73	—	—	—	—
Zsidó	2'75	1'38	1'32	1'85	8'64	3'32	2'80	5'10

A zsidók szaporodásával egyik felekezet fejlődése sem versenyezhet, azonban figyelemreméltó, hogy szaporodási százalékuk évtizedről évtizedre csökken, következőleg fejlődésük az utóbbi évtizedekben távolról sem volt oly rohamos, mint 1857-től 1869-ig. A zsidók után legerősebb volt a római katolikusok szaporodása, ellenben leggyengébb a görög keletieké. Ez utóbbi felekezet a társországokban is legmérsékeltebb szaporodást mutat, ellenben a két protestáns felekezet, melyeknek fejlődése az anyaországban épen nem mondható kielégítőnek, Horvát-Szlavonországokban roppant arányokban fejlődött, különösen az anyaországból folyton tartó bevándorlás következtében, melyben különösen a bács megyei németajkúak között sok az ágostai hitvallású, míg a somogyi és baranyai magyarok közt a református.

A hitfelekezetek létszámát az 1890. decz. 31-iki állapot és törvényhatóságok szerint a következő táblázat mutatja:

Folyó szám	Országgrész, vármegye	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágost evang.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb
a) Duna bal partja.									
1	Árva	74.892	5	2	7.153	26	—	2.742	—
2	Bars	127.761	20	6	3.030	16.920	14	5.157	2
3	Esztergom	65.677	17	20	588	9.135	1	2.939	1
4	Hont	72.427	45	54	24.584	7.760	6	2.865	2
	Selmecz- és BÉlabánya	12.556	16	4	2.308	53	9	334	—
	együtt	84.983	61	58	26.892	7.813	15	3.199	2
5	Liptó	40.149	16	5	33.408	52	1	3.137	82
6	Nógrád	151.541	128	61	49.590	3.669	10	9.439	6
7	Nyitra	307.168	40	22	54.703	7.339	12	27.244	31
8	Pozsony	238.901	14	13	17.013	7.094	6	15.908	10
	Pozsony	39.020	39	41	7.347	525	18	5.396	25
	együtt	277.921	53	54	24.360	7.619	24	21.304	35
9	Trenesén	224.259	63	139	21.546	295	3	12.463	1
10	Turóc	20.853	12	2	26.834	62	2	2.214	—
11	Zólyom	71.637	62	16	38.067	202	3	2.422	4
	Összesen	1.448.841	477	385	286.171	53.132	85	92.260	164
b) Duna jobb partja.									
1	Baranya	211.046	152	13.316	12.931	44.553	12	5.665	543
	Pécs	29.377	58	73	809	617	8	3.124	1
	együtt	240.423	210	13.389	13.740	45.170	20	8.789	544
2	Fejér	126.034	11	708	5.545	56.708	274	5.609	18
	Székesfehérvár	22.130	8	135	384	2.105	5	2.779	2
	együtt	148.164	19	843	5.929	58.813	279	8.388	20
3	Győr	70.933	6	6	11.955	6.483	—	3.607	2
	Győr	15.799	29	28	3.211	1.201	1	2.525	1
	együtt	86.732	35	34	15.166	7.684	1	6.132	3

Folyó szám	Országgrész, vár- megye	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágostai evang.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb
4	Komárom	93.872	12	8	4.487	42.508	9	5.532	—
	Komárom	7.010	5	20	353	3.761	1	1.925	1
	együtt	100.882	17	28	4.840	46.269	10	7.457	1
5	Mecsegy	73.843	7	6	8.770	97	6	2.320	1
6	Somogy	231.081	40	31	16.754	66.835	86	12.002	6
7	Sopron	201.333	14	9	23.426	132	2	7.472	1
	Sopron	17.082	14	12	8.289	234	11	1.571	—
	együtt	218.415	28	21	31.715	366	13	9.043	1
8	Tolna	167.599	71	1.071	33.210	40.272	18	9.510	347
9	Vas	289.309	9	23	80.192	11.470	25	9.335	8
10	Veszprém	136.019	14	3	23.542	45.399	72	10.220	11
11	Zala	369.665	27	24	8.135	11.926	6	14.820	96
	Összesen	2.062.132	477	15.473	241.993	334.301	536	98.016	1.038
c) Duna-Tisza köz.									
1	Bács-Bodrog	354.563	9.509	108.359	61.772	24.636	17	12.090	2.168
	Baja	16.348	18	282	162	311	6	2.334	24
	Szabadka	66.635	143	2.480	249	665	9	2.540	16
	Ujvidék	9.581	299	8.908	2.440	1.928	1	1.507	53
	Zombor	13.900	14	11.274	187	394	4	644	18
	együtt	461.027	9.983	131.303	64.810	27.934	37	19.115	2.279
2	Csongrád	96.539	111	358	1.492	19.485	11	2.205	95
	Hódms.-Vásárh.	13.872	58	379	2.277	36.721	312	1.574	282
	Szeged	77.901	232	566	470	1.579	24	4.731	66
	együtt	188.312	401	1.303	4.239	57.785	347	8.510	443
3	Heves	203.963	145	59	906	17.798	10	10.873	31
4	Jász-N.-K.-Szolnok	180.538	266	242	2.908	124.437	26	10.005	53
5	Pest-Pilis S.-K.-K.	450.680	555	3.653	49.491	155.190	62	23.792	870
	Budapest	316.057	2.752	2.218	28.018	37.895	460	103.317	1.221
	Kecskemét	33.231	30	58	654	12.727	3	1.789	1
	együtt	799.968	3.337	5.929	78.163	205.812	525	128.898	2.092
	Összesen	1.833.808	14.132	138.836	151.026	433.766	945	177.401	4.898
d) Tisza jobb partja.									
1	Abauj-Torna	82.738	15.613	58	4.531	38.812	3	9.244	1
	Kassa	20.280	1.925	32	2.099	1.239	3	3.306	—
	együtt	103.018	17.538	90	6.630	40.051	6	12.550	1
2	Bereg	16.367	88.575	380	722	49.048	4	24.358	1
3	Borsod	109.412	10.986	98	5.373	77.038	5	13.880	2
4	Gömör	73.197	4.019	55	59.486	33.479	2	4.572	—
5	Sáros	89.805	51.855	6	14.267	260	6	11.822	—
6	Sáros	106.346	21.397	9	28.923	481	5	6.095	35
7	Szepes	28.836	72.190	47	516	18.056	1	15.599	2
8	Ung	110.982	92.220	37	6.780	58.671	10	30.491	6
	Zemplén	110.982	92.220	37	6.780	58.671	10	30.491	6
	Összesen	637.963	358.780	722	122.697	277.084	39	119.367	47

Folyó szám	Országgrész, vármegye	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágostai ev.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb
	e) Tisza- bal partja.								
1	Békés	58.867	513	7.477	92.327	91.339	216	7.189	458
2	Bihar	33.834	43.487	185.207	1.241	198.195	57	15.853	273
	Nagyvárad	12.030	2.488	2.237	679	10.880	85	10.115	43
	együtt.....	45.864	45.975	187.444	1.920	209.075	142	25.968	316
3	Hajdú	13.070	9.970	115	193	104.933	1	5.750	6
	Debreczen	8.725	1.029	58	905	42.208	15	3.999	1
	együtt.....	21.795	10.999	173	1.098	147.141	16	9.749	7
4	Máramaros	20.879	194.040	124	392	7.763	4	45.073	6
5	Szabolcs	65.119	46.597	119	15.490	96.435	6	21.178	1
6	Szatmár	49.558	134.891	1.922	871	96.333	30	19.422	5
	Szatm.-Németi	3.948	3.614	10	99	9.632	5	3.427	1
	együtt.....	53.506	138.505	1.932	970	105.965	35	22.849	6
7	Szilágy	10.955	111.211	8.337	620	51.512	59	8.435	38
8	Ugocsa	6.201	47.651	8	458	11.722	3	9.414	4
	Összesen.....	283.186	595.491	205.614	113.275	720.952	481	149.855	836
	f) Tisza-Maros szöge.								
1	Arad	69.246	12.110	192.733	6.274	16.878	34	4.129	141
	Arad	21.799	1.030	9.251	1.221	3.909	20	4.795	27
	együtt	91.045	13.140	201.984	7.495	20.787	54	8.924	168
2	Csanád	65.991	4.362	15.994	16.298	24.751	24	3.000	155
3	Krassó-Szörény	73.817	18.949	306.023	2.040	3.053	22	3.713	18
4	Temes	146.202	11.710	200.397	8.597	5.068	57	3.084	181
	Temesvár	27.187	612	4.863	1.122	1.121	45	4.870	64
	Versecz	12.622	17	8.271	169	80	3	695	2
	együtt.....	186.011	12.339	213.531	9.888	6.269	105	8.649	247
5	Torontál.....	266.766	3.811	263.304	19.176	9.847	34	6.428	1.436
	Páncsova	6.844	72	7.959	1.672	657	5	711	28
	együtt.....	273.610	3.883	271.263	20.848	10.504	39	7.139	1.464
	Összesen	690.474	52.673	1.008.795	56.569	65.364	244	31.425	2.652
	g) Erdély.								
1	Alsó-Fehér	8.943	74.132	80.353	5.813	19.472	1.046	3.280	33
2	B. Naszód	3.337	58.878	12.960	22.556	2.588	44	4.349	25
3	Brassó	9.837	561	31.579	39.905	3.489	521	868	17
4	Csik	93.415	18.532	65	150	465	44	706	733
5	Fogarás	2.466	23.142	56.943	2.625	1.801	373	866	1
6	Háromszék	43.224	2.404	22.529	297	55.869	4.985	698	2
7	Hunyad	15.121	50.520	190.018	2.202	7.351	206	2.470	7
8	Kis-Küküllő	4.806	35.781	18.073	18.174	17.979	4.483	1.418	331
9	Kolozs	8.724	100.402	32.792	6.268	38.592	1.278	4.313	74
	Kolozsvár	11.248	3.279	489	1.432	12.621	1.237	2.414	36
	együtt.....	19.972	103.681	33.281	7.700	51.213	2.515	6.727	110

Folyó szám	Ország-rész, vármegye	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágostai ev.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb
10	Maros-Torda	18.205	39.494	26.615	5.435	64.310	6.866	2.711	12
	M.-Vásárhely ...	4.002	741	172	391	7.530	346	1.024	6
	együtt	22.207	40.235	26.787	5.826	71.840	7.212	3.735	18
11	Nagy-Küküllő ...	3.856	15.582	46.209	59.501	6.796	2.546	803	19
12	Szeben	6.414	12.550	88.365	39.065	1.586	115	639	4
13	Szolnok-Doboka ...	8.670	133.801	34.426	1.941	27.283	173	9.890	1.363
14	Torda-Aranyos ...	5.253	62.023	49.131	226	22.506	9.480	1.931	14
15	Údvárhely	37.287	1.745	4.171	2.777	37.826	25.544	768	14
	Összesen	284.808	633.570	694.890	208.758	328.064	59.287	39.148	2.691
	Magyar anyaország	7,239.212	1,655.600	2,064.715	1,180.489	2,212.663	61.617	707.472	11.726
	Fiume város és								
	kerülete	28.483	13	145	225	98	1	489	40
	Horvát-Szlavonország:								
1	Belovár-Kőrös ...	221.100	66	41.798	394	838	3	1.995	16
2	Lika-Krbava	93.313	—	97.649	5	2	—	7	2
3	Modrus-Fiume ...	148.774	19	71.441	93	34	5	258	5
4	Pozsega	142.790	124	53.508	2.352	2.097	—	1.928	37
5	Szerém	156.183	4.072	159.344	18.171	5.114	8	3.759	371
6	Varasd	254.165	20	2.154	96	31	—	1.585	15
7	Verőcze	149.159	245	38.801	1.538	3.953	11	2.880	52
	Eszék	16.183	11	1.602	221	173	—	1.585	3
	együtt	165.342	256	40.403	1.759	4.126	11	4.465	55
8	Zágráb	337.479	7.715	99.942	178	53	—	1.323	33
	Zágráb	33.929	95	1.204	278	70	—	1.941	12
	együtt	371.408	7.810	101.146	456	123	—	3.264	45
	Horvát-Szlavon-								
	ország összesen ...	1.553.075	12.367	567.443	23.326	12.365	27	17.261	546
	Magyarbirodalom ...	8,820.770	1.667.980	2,632.303	1,201.040	2,225.126	61.645	725.222	12.312

A római katolikusok nagy tömege az ország nyugoti felében van elhelyezkedve; számuk legnagyobb a Duna jobb partján, azután a Duna-Tisza közén, Horvát-Szlavonországokban és a Duna bal partján, ellenben a legkisebb a Tisza balpartján és Erdélyben, hol viszont a görög katolikusok vannak erősen képviselve. Legtöbb görög-keleti van Tisza-Maros szögében és Erdélyben. Az ágostaiak legnagyobb számát a Duna két partján és Erdélyben, a reformátusokét a Tisza balpartján és a Duna-Tisza közén, a zsidóké pedig a Duna-Tisza közén kívül, hol számukat Budapest duzzasztja igen nagyra, a Tisza két partján. Az abszolút számoknál azonban jóval érdekesebb, hogy a különböző hitfelekezetek az egyes megyékben hány százalékát képezik a népességnek. Erről a következő táblázat ad számot, megjegyezvén, hogy rövidség okáért a törvényhatóságú városok népes-

ségét összefoglaltuk azon megye népességével, melynek területén fekszenek: Hitfelekezetek vármegyénként és százalékokban 1890-ben.

Országgrész, vármegye	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágost. evang.	Refor- mátus	Unitá- rius	Zsidó	Egyéb hitfele- kezetű
az összes népesség százalékában								
I. Magyarország.								
<i>a) Duna bal partja.</i>								
Árva	88'30	0'01	0'00	8'43	0'03	—	3'23	—
Bars	83'56	0'01	0'00	1'98	11'07	0'01	3'37	0'00
Esztergom	83'80	0'02	0'03	0'75	11'65	0'00	3'75	—
Hont	69'08	0'05	0'05	21'86	6'35	0'01	2'60	0'00
Liptó	52'24	0'02	0'01	43'47	0'07	0'00	4'08	0'11
Nógrád	70'67	0'06	0'03	23'13	1'71	—	4'40	0'00
Nyitra	77'46	0'01	0'01	13'79	1'85	0'00	6'87	0'01
Pozsony	83'87	0'01	0'02	7'35	2'30	0'01	6'43	0'01
Trencsén	86'66	0'03	0'05	8'33	0'11	—	4'82	0'00
Turóc	41'72	0'03	0'01	53'67	0'13	0'01	4'43	0'00
Zólyom	63'73	0'06	0'01	33'86	0'18	—	2'15	0'01
Összesen	76'98	0'03	0'02	15'22	2'83	0'00	4'91	0'01
<i>b) Duna jobb partja.</i>								
Baranya	74'60	0'07	4'15	4'26	14'02	0'01	2'72	0'17
Fejér	66'60	0'01	0'38	2'66	26'44	0'13	3'77	0'01
Győr	74'91	0'03	0'03	13'10	6'64	—	5'29	0'00
Komárom	63'25	0'01	0'02	3'03	29'01	0'01	4'67	0'00
Moson	86'82	0'01	0'01	10'31	0'11	0'01	2'73	0'00
Somogy	70'70	0'01	0'01	5'13	20'45	0'03	3'67	0'00
Sopron	84'13	0'01	0'01	12'22	0'14	0'01	3'48	0'00
Tolna	66'48	0'03	0'43	13'17	15'97	0'01	3'77	0'14
Vas	74'11	0'00	0'01	20'54	2'94	0'01	2'39	0'00
Veszprém	63'18	0'01	0'00	10'94	21'09	0'03	4'75	0'00
Zala	91'34	0'01	0'01	2'01	2'95	0'00	3'66	0'02
Összesen	74'88	0'02	0'56	8'78	12'14	0'02	3'56	0'04
<i>c) Duna-Tisza köze.</i>								
Bács-Bodrog	64'34	1'39	18'33	9'05	3'90	0'00	2'67	0'32
Csongrád	72'06	0'15	0'50	1'62	22'11	0'13	3'26	0'17
Heves	87'24	0'06	0'03	0'39	7'61	0'01	4'65	0'01
Jász-Nagy-Kun-Szolnok ...	56'69	0'08	0'08	0'91	39'07	0'01	3'14	0'02
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun ...	65'32	0'27	0'48	6'38	16'81	0'04	10'53	0'17
Összesen	66'57	0'51	5'04	5'48	15'75	0'03	6'44	0'18

Ország-rész, vármegye	Római kath.	Görög kath.	Görög kelet.	Ágostai evang.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb hitfe. lekezeztél
az összes népesség százalékában								
d) Tisza jobb partja.								
Abauj-Torna	57'27	9'75	0'05	3'69	22'26	0'00	6'98	0'00
Bereg	9'12	49'36	0'21	0'41	27'33	0'00	13'57	0'00
Borsod	50'47	5'07	0'05	2'48	35'53	0'00	6'40	0'00
Gömör	41'87	2'30	0'03	34'03	19'15	0'00	2'62	0'00
Sáros	53'45	30'86	0'00	8'49	0'16	0'00	7'04	0'00
Szepes	65'13	13'10	0'01	17'71	0'30	0'00	3'73	0'02
Ung	21'32	53'38	0'04	0'38	13'35	0'00	11'53	0'00
Zemplén	37'09	30'82	0'01	2'27	19'61	0'01	10'19	0'00
Összesen	42'06	23'66	0'05	8'09	18'27	0'00	7'87	0'00
e) Tisza bal partja.								
Békés	22'78	0'20	2'90	35'73	35'35	0'08	2'78	0'18
Bihar	8'87	8'90	36'28	0'37	40'46	0'03	5'03	0'06
Hajdu	11'41	5'76	0'09	0'58	77'05	0'01	5'10	0'00
Máramaros	7'78	72'33	0'05	0'15	2'89	0'00	16'80	0'00
Szabolcs	26'59	19'02	0'05	6'32	39'37	0'00	8'65	0'00
Szatmár	16'52	42'78	0'60	0'30	32'73	0'01	7'06	0'00
Szilágy	5'73	58'18	4'36	0'32	26'95	0'03	4'41	0'02
Ugocsa	8'22	63'15	0'01	0'61	15'53	0'00	12'48	0'00
Összesen	13'68	28'77	9'94	5'47	34'84	0'02	7'24	0'04
f) Tisza-Maros szöge.								
Arad	26'50	3'82	58'78	2'18	6'05	0'02	2'60	0'05
Csanád	50'54	3'34	12'25	12'48	18'95	0'02	2'30	0'12
Krassó-Szörény	18'11	4'65	75'07	0'50	0'75	0'01	0'91	0'00
Temes	42'25	2'84	49'14	2'28	1'43	0'02	1'99	0'05
Torontál	46'68	0'66	45'88	3'53	1'78	0'01	1'21	0'25
Összesen	36'20	2'76	52'88	2'96	3'43	0'01	1'65	0'11
g) Erdély.								
Alsó-Fehér	4'63	38'40	41'62	3'01	10'08	0'54	1'70	0'02
Besztercze-Naszód	3'19	56'22	12'37	21'54	2'47	0'04	4'15	0'02
Brassó	11'34	0'65	36'39	45'98	4'02	0'60	1'00	0'02
Csik	81'86	16'24	0'06	0'13	0'41	0'04	0'62	0'64
Fogarás	2'80	26'23	64'55	2'98	2'04	0'42	0'98	0'00
Háromszék	33'25	1'85	17'33	0'23	42'97	3'83	0'54	0'00
Hunyad	5'65	18'86	70'93	0'82	2'74	0'08	0'92	0'00
Kis-Küküllő	4'76	35'41	17'89	17'98	17'79	4'44	1'40	0'33
Kolozs	8'87	46'04	14'78	3'42	22'74	1'12	2'98	0'05
Maros-Torda	12'49	22'62	15'06	3'28	40'39	4'05	2'10	0'01

Ország rész, vármegye	Római kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágostai evang.	Református	Unitárius	Zsidó	Egyéb hitfekezeti
	az összes népesség százalékában							
Nagy-Küküllő	2'85	11'52	34'15	43'97	5'02	1'88	0'59	0'02
Szeben	4'31	8'44	59'41	26'26	1'07	0'08	0'43	0'00
Szolnok-Doboka	3'99	61'50	15'82	0'89	12'54	0'08	4'55	0'63
Torda-Aranyos	3'49	41'19	32'63	0'15	14'95	6'30	1'28	0'01
Udvarhely	33'86	1'58	3'79	2'52	34'35	23'19	0'70	0'01
Összesen	12'65	28'14	30'87	9'27	14'57	2'64	1'74	0'12
I. Magyarország	47'84	10'94	13'64	7'80	14'62	0'41	4'67	0'08
II. Fiume város és kerülete	96'57	0'05	0'49	0'76	0'33	0'00	1'66	0'14
III. Horvát-Szlavonország ...	71'03	0'57	25'93	1'09	0'56	0'00	0'79	0'03
Belovár-Kőrös	83'05	0'03	15'70	0'15	0'31	0'00	0'75	0'01
Lika-Krbava	48'86	—	51'13	0'00	0'00	—	0'01	0'00
Modrus-Fiume	67'43	0'01	32'38	0'04	0'02	0'00	0'12	0'00
Pozsega	70'40	0'06	26'38	1'16	1'03	—	0'95	0'02
Szerém	45'01	1'17	45'92	5'24	1'47	0'00	1'08	0'11
Varasd	98'49	0'01	0'83	0'04	0'01	—	0'61	0'01
Verőcze	76'40	0'12	18'46	1'03	1'91	0'00	2'06	0'02
Zágráb	76'70	1'61	20'89	0'09	0'03	—	0'67	0'01
A Szt-Isztván korona országai összesen	50'84	9'61	15'17	6'94	12'83	0'36	4'18	0'07

A római katolikusok az anyaország 63 vármegyéje közül 32-ben képeznek abszolút többséget, a Duna jobb partján és a Duna-Tisza közén kivétel nélkül, a Duna balpartján pedig Turóc, Horvát-Szlavonországokban Lika-Krbava és Szerém kivételével valamennyiben. A Tisza jobb partján a megyék felében, a Tisza-Maros szögén és Erdélyben csak egy-egy megyében, a Tisza balpartján ellenben egyetlen egyben sem. A görög katolikusok 6 vármegyében képezik a népesség abszolút többséget, a görög keletiek 5-ben, az ágostaiak az egy Turóc, a reformátusok az egy Hajdu vármegyében. Van azonban sok megyénk, hol egyik felekezet sem vergődik abszolút többségre, ilyenek pl. Gömör, Zemplén, Bereg, Szabolcs, Szatmár, Bihar, Békés, Temes, Torontál, Alsó-Fehér, Brassó, Háromszék, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Torda-Aranyos, Udvarhely.

A hitfelekezetek nemzetközi teljes átnézetét egészen hiteles adatok alapján nem nyújthatjuk, mert még számos oly országban is, a hol rendszeres népszámlálások tartatnak, az egyének hitfelekezetét nem tudakolják. Csak nagyon is hozzávetőleges becslési adatokra vagyunk tehát utalva.

Egy Amerikában megjelenő statisztikai évkönyv¹⁾ az egész világ népességének hitfelekezetek szerinti megoszlását következőleg mutatja ki:

Római katolikusok	212,000.000	Buddha és Confucius kö-	
Protestánsok	115,000.000	vetői	400,000.000
Görög szertartásuak	91,000.000	Brahma vallásuak	197,000.000
Atheisták, deisták és hi-		Mohamedánok	154,000.000
tetlenek	100,000.000	Pogányok	62,000.000
Zsidók	8,000.000	Minden egyéb vallás	166,000.000

A Jenában, Conrad, Elster, Lexis és Loening szerkesztésében megjelenő »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« című nagyszabású munka legújabb kötetében, az egyik szerkesztő, Lexis, szintén közöl egy kimutatást a hitfelekezetekről. E kimutatás szerint, melynek csak főösszegét közöljük a föld kerekiségén volna:

protestáns	152,940.000 lélek
katholikus	232,870.000 »
zsidó	7,403.000 »
görög orthodox	85,250.000 »
mohamedán	155,500.000 »

Lexis megjegyzi, hogy a katolikusok száma talán 10—20 millióval magasabbra van főlvéve, mint a valóságban. Ezzel a levonással a római katolikusok száma meglehetősen összevágna a fentebbi kimutatásban közölt számmal, de már a protestánsoknál igen nagy a különbség; s a mint az alábbi részletekből is látható, határozottan Lexis adata a helyesebb.

Azokból az országokból, melyekben népszámlálások alkalmával a hitfelekezetek is számba vétetnek, azok létszámát lehető részletesen közöljük.

Ausztria hitfelekezeti viszonyait az 1890. decz. 31-iki állapot szerint a következő kimutatás részletezi:

	Róm. kath.	Gör. kath.	G. keleti	Ág. hitv.	Helv. hv.	Zsidó	Egyéb
Alsó-Ausztria	2,473.412	2.225	2.654	42.370	7.632	128.729	4.777
Felső-Ausztria	766.959	212	45	17.134	138	1.078	265
Salzburg	172.515	5	5	765	47	157	16
Stájerország	1,269.688	80	184	10.068	488	1.979	221
Karinthia	342.034	20	50	18.599	122	164	19
Krajna	497.801	352	350	237	112	89	17
Trieszt és ker.	149.362	47	1.369	821	481	4.708	678
Görz és Gradiska	219.472	9	136	282	46	331	32
Isztria	316.502	35	443	100	274	229	27
Tirol	809.594	76	35	1.662	523	601	205

¹⁾ The Annual Statistician and Economist 1892. San Francisco 1892.

	Róm. kath.	Gör. kath.	G. keleti Ág. hitv.	Helv. hv.	Zsidó	Egyéb
Vorarlberg	114.711	1	1	824	392	136
Csehország	5,612.297	325	159	60.737	66.499	94.479
Morvaország	2,169.772	202	90	23.562	37.717	45.324
Szilézia	510.692	73	7	84.359	365	10.042
Galiczia	2,997.430	2,790.449	1.429	38.289	4.990	772.213
Bukovina	72.389	19.810	450.773	15.868	476	82.717
Dalmátia	439.536	151	87.009	151	222	329
Összesen	18,934.165	2,814.072	544.739	315.828	120.524	1,143.305
1880-ban	17,693.648	2,533.323	492.088	289.005	110.525	1,005.394
Alsó-Ausztria	92'92	0'08	0'10	1'59	0'29	4'84
Csehország	97'60	0'03	0'01	2'18	0'02	0'13
Salzburg	99'43	—	—	0'44	0'03	0'09
Steierország	98'99	0'01	0'01	0'79	0'04	0'15
Karinthia	94'74	0'01	0'02	5'15	0'03	0'05
Krajna	99'77	0'07	0'07	0'05	0'02	0'02
Trieszt és ker.	94'85	0'03	0'87	0'52	0'31	2'99
Görz és Grádiska	99'62	0'01	0'06	0'13	0'02	0'15
Isztria	99'65	0'01	0'14	0'03	0'09	0'07
Tirol	99'62	0'01	—	0'21	0'06	0'07
Vorarlberg	98'82	—	—	0'71	0'34	0'12
Csehország	96'05	0'01	—	1'04	1'13	1'62
Morvaország	95'29	0'01	—	1'04	1'66	1.99
Szilézia	84'32	0'01	—	13'93	0'06	1'66
Galiczia	45'39	42'23	0'02	0'68	0'08	11'66
Bukovina	11'20	3'06	69'72	2'45	0'07	12'79
Dalmátia	83'38	0'03	16'50	0'03	0'04	0'06
1880-ban	79'24	11'78	2'28	1'32	0'50	4'79
	79'90	11'44	2'32	1'31	0'50	4'54

A népességnek erős abszolút többségét a római katolikusok képezik, kik csak Galicziában s még inkább Bukovinában vesztik el túlsúlyukat. Bukovinában a görög keletiek képeznek abszolút többséget, de igen sok a zsidó is, úgy itt, mint Galicziában, mely utóbbi országban görög katolikusok (ruthének) fordulnak elő legnagyobb számmal a római katolikusok (lengyelek) mellett.

A Németbirodalom és az egyes német államok népessége hitfelekezetek szerint 1890. decz. 1-én következőleg oszlott meg:

Államok és országrészek	Szám szerint				Százalékokban			
	evangelikus	katolikus	egyéb ke- resztény	zsidó	evangelikus	katolikus	egyéb ke- resztény	zsidó
Ost-Preussen	1,675.792	257.159	11.141	14.411	85'56	13'18	0'57	0'73
West-Preussen	681.195	717.532	13.158	21.750	47'51	50'05	0'92	1'52
Berlin	1.352.559	135.407	10.669	79.286	85'67	8'58	0'68	5'02
Brandenburg	2,431.307	89.910	6.572	13.775	95'65	3'54	0'26	0'54
Pomeránia	1,476.300	27.476	4.788	12.246	97'07	1'81	0.31	0'81
Posen	542.013	1,164.067	1.149	44.346	30'94	66'46	0'07	2'53
Szilézia	1,921.216	2,247.890	7.142	48.003	45'48	53'21	0'17	1'14
Sachsen	2,383.561	183.233	4.888	7.949	92'39	7'10	0'19	0'31
Schleswig-Holstein	1,190.793	21.807	2.833	3.571	97'65	1'79	0'23	0'29

Államok és országrészek	Szám szerint				Százalékokban			
	evangelikus	katholikus	egyéb ke- resztény	zsidó	evangelikus	katholikus	egyéb ke- resztény	zsidó
Hannover	1.970.091	287.476	5.320	15.112	86'47	12'62	0'23	0'66
Westfália	1,152.985	1.250.603	5.673	19.172	47'48	51'49	0'23	0'79
Hessen-Nassau	1,156.457	455.477	7.625	44.543	69'48	27'36	0'46	2'68
Rajnai tartomány	1,295.673	3,351.864	14.391	47.234	27'51	71'16	0'30	1'00
Hohenzollern	2.507	62.917	—	661	3'79	95'21	—	1'00
Porosz királyság	19,232.449	10,252.818	95.349	372.059	64'20	34'22	0'32	1'24
Bajorország a Rajna jobb partján	1,172.918	3,647.675	2.704	42.887	24'10	74'95	0'06	0'88
Bajorország a Rajna bal partján	398.945	315.266	3.082	10.998	54'77	43'29	0'42	1'51
Bajor királyság	1,571.863	3,962.941	5.786	53.885	28'10	70'83	0'10	0'96
Szász királyság	3,351.751	129.382	11.519	9.368	95'69	3'69	0'33	0'27
Württemberg	1,407.176	609.7 4	6.723	12.639	69'10	29'94	0'33	0'62
Baden	598.678	1,028.222	3.954	26.735	36'11	62'02	0'24	1'61
Hessen	666.118	293.651	7.390	25.531	67'09	29'58	0'74	2'57
Mecklenburg- Schwerin	570.703	5.065	373	2.182	98'68	0'87	0'06	0'38
Szász-Weimar	312.738	11.695	364	1.252	95'91	3'59	0'11	0'38
Mecklenburg-Stre- litz	96.773	654	43	489	98'77	0'67	0'04	0'50
Oldenburg	274.410	77.769	1.216	1.552	77'30	21'91	0'34	0'44
Braunschweig	383.652	16.419	846	1.635	95'02	4'07	0'21	0'40
Szász-Meiningen	219.207	2.789	276	1.560	97'93	1'25	0'12	0'70
Szász-Altenburg	168.549	2.092	160	45	98'65	1'22	0'09	0'03
Szász-Coburg-Gotha Anhalt	202.444	2.921	565	549	98'03	1'41	0'27	0'77
261.215	8.875	281	1.580	96'05	3'26	0'11	0'58	
Schwarzb.-Sondersh. Schwarzb.-Rudolst. Waldeck	74.615	637	25	228	98'82	0'84	0'03	0'30
85.342	397	43	71	99'39	0'46	0'05	0'08	
54.704	1.658	159	753	95'50	2'89	0'28	1'32	
Reuss idősb ág	61.572	938	173	62	98'12	1'49	0'28	0'10
Reuss ifj. ág	118.072	1.181	386	147	98'55	0'99	0'32	0'12
Schaumburg-Lippe Lippe-Detmold	38.160	607	30	366	97'44	1'55	0'08	0'93
123.111	4.332	58	989	95'81	3'37	0'05	0'77	
Lübeck	74.544	1.143	122	654	97'46	1'49	0'16	0'86
Bréma	169.991	8.272	1.106	1.031	94'21	4'59	0'61	0'57
Hamburg	571.497	23.444	4.836	17.877	91'80	3'77	0'78	2'87
Elsass-Lotharingia Németbirodalom	337.476	1,227.225	3.757	34.645	21'05	76'53	0'23	2'13
	31,026.810	17,674.921	145.540	567.884	62'77	35'76	0'29	1'15
1880. decz. 1-én	28,331.152	16,232.651	78.031	561.612	62'63	35'89	0'17	1'24

Tíz év alatt a két fő hitfelekezet számarányában változás alig történt, csak egy kevésbé foglaltak tért a protestánsok s egy kevésbé vesztettek tért a római katolikusok. Feltűnő azonban a zsidók számarányának apadása. E felekezet, mely úgy nálunk, mint Ausztriában oly erősen szaporodik, a Németbirodalomban, az utóbbi évtized alatt mindössze csak 1'10⁰/₀-kal szaporodott, míg az összes népesség növekedése 9'03⁰/₀-ra rugott.

Nagyon változatos képet mutat hitfelekezeti tekintetben *Németalföld*, a mint a következő számokból látható:

Hitfelekezet	Számszerint			Százalékokban			Szaporodás 1869—89 ⁰ / ₀ - ban
	1869	1879	1889	1869	1879	1889	
Németalföldi reform.	1,956.852	2,186.869	2,194.649	54'67	54'50	48'65	12'15
Római katolikus ...	1,307.765	1,439.137	1,596.482	36'53	35'86	35'39	22'08
Reformált keresztyén	107.123	139.903	189.251	2'99	3'49	4'19	76'67
Panaszosnémetalf. ref.	—	—	181.017	—	—	4'01	—
Lutheránus	57.545	61.825	63.703	1'61	1'54	1'41	10'70
Mennonita	44.227	50.705	53.572	1'24	1'26	1'19	21'13
Zsidó	68.003	81.693	97.324	1'90	2'04	2'16	43'12
Egyéb	38.014	52.561	135.417	1'06	1'31	3'00	256'23
Összesen	3,579.529	4,012.693	4,511.415	100'00	100'00	100'00	—

Belgiumban a népszámlálások alkalmával nem tudakolják a hitfelekezetet. Ez ott fölösleges is, mert a népesség csaknem kizárólag római katolikus, a protestánsok számát 10.000-re, a zsidókéét pedig 4.000-re becsülik.

Franciaország újabb népszámlálásai szintén nem fektetnek súlyt a hitfelekezetre. Az 1873. évi népszámlálás szerint volt:

Katolikus.....	35.337.703	Egyéb protestáns	33.109
Református	467.531	Zsidó	49.439
Lutheránus	80.117	Egyéb felekezeti és felekezet nélküli	85.022

Sokkal kimerítőbb adataink vannak *Svájc*ből:

	S z á m s z e r i n t				S z á z á l é k o k b a n			
	Protes- táns	Katholi- kus	Zsidó	Egyéb vagy hitfelekezet nélküli	Protes- táns	Katholi- kus	Zsidó	Egyéb vagy hitfelekezet nélküli
1850-ben	1,417.786	971.809	3.145	—	59'30	40'60	0'10	—
1860-ban	1,478.591	1,021.821	4.216	5.866	58'90	40'70	0'20	0'20
1870-ben	1,566.347	1,084.369	6.996	11.435	58'70	40'60	0'30	0'40
1880-ban	1,667.109	1,160.782	7.373	10.435	58'60	40'80	0'20	0'40
1888-ban	1,716.548	1,183.828	8.069	9.309	58'80	40'60	0'30	0'30

Ez adatok, kivált ha az egyéb felekezetüeknél okvetlen előforduló ingadozást is számba vesszük, a hitfelekezeti viszonyok nagy állandóságról tanuskodnak. A római katolikusok arányszáma egészen változatlanul maradt, míg a protestánsoké kevéssel csökkent.

Olaszország népessége valami 60 ezer protestáns és 40 ezer zsidó kivételével egészen római katolikus. Még tisztább katolikus a Pyrenaei félsziget két állama, kivált *Portugália*. *Spanyolországban* a protestánsok számát 10 ezerre, a zsidókét 5 ezerre becsülik.

A *Balkán-államok és Oroszország* népei, a fentebb idézett »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« szerint hitfelekezeti tekintetben kerek számokban kifejezve, következőleg oszolnak meg:

	Gör. keleti Mohamedán	Protestáns	Katolik.	Zsidó	Pogány
1 Bosznia-Hercegov.	570.000 490.000	—	266.000	6.000	—
2 Montenegro	200.000 8.000	—	10.000	—	—
3 Szerbia	2,130.000 10.000	—	10.000	4.000	—
4 Románia	4,790.000 30.000	10.000	110.000	400.000	—
5 Bulgária és K.-Rum.	2,430.000 670.000	1.600	20.000	24.000	—
6 Európ. Törökország	1,800.000 2,200.000	—	470.000	80.000	—
7 Görögország	2,130.000 30.000	—	14.000	5.000	—
8 Oroszország	70,208.000 2,600.000	3,390.000	14,500.000	4,200.000	30.000
9 Finnország	46.000 —	2,335.000	500	—	—

Nemzetiségek. Bár egy-egy országnak többnyire egy népfaj adja meg általános jellegét, nagyon sok országban — többek közt hazánkban is — több különböző népfaj alkot egy politikai nemzetet. A népfajt természetesen nem igen lehet ethnografiai értelemben venni, mert a fajkeveredés európaszerte oly erős, hogy valamennyi nemzetnek még ugyanazon nyelvet beszélő, tehát homogén részei is különböző népfajok keverékéből állt elő. Az ugynevezett nemzetiségeket tehát tulajdonképen nem az ethnografiai származás, hanem a nyelv különbözteti meg, s a népszámlálások is, ha a nemzetiségek számát akarják megismerni, a nyelvet (anyanyelvet, társalgási nyelvet stb.) kutatják. Magyarországon a nemzetiséget eddigelé csak három népszámlálás kutatta: az abszolút kormány által tendentiózan végrehajtott 1850-ki, továbbá a legutóbbi két népszámlálás, az 1880. és 1890. évi. Az 1850-ik évi adatoknál jóval megbízhatóbbak a Fényes Elek által az 1840. évről összeállított adatok, melyek, bár magán adatgyűjtő fáradhatlan szorgalmának eredményei, vetekednek egy rendszeres jó népszámlálás eredményével. Azonban Fényes is azt a hibát követte el, hogy a zsidókat külön nemzetiségnek számította. Az összehasonlíthatóság kedvéért a zsidók akkori számát valószínűség szerint fel kell osztanunk az egyes nemzetiségek közt. Ezt a műveletet végrehajtva, a fontosabb nemzetiségek fejlődése az utóbbi félszázad alatt az egész Magyarbirodalomban a következő volt:

Hitfelekezet	1840- ben	1880- ban	1890- ben	1840- ben	1880- ban	1890- ben	Szaporodás 1840—90
	összesen			az összes népesség száza- lékában			
Magyar	4,910.373	6,445.487	7,426.730	38'11	41'21	42'81	51'25
Német	1,420.098	1,953.911	2,107.577	11'03	12'49	12'15	48'43
Tót	1,687.256	1,864.529	1,910.279	13'10	11'91	11'01	13'22
Oláh	2,202.542	2,405.085	2,591.905	17'10	15'38	14'94	17'68
Horvát-szerb	2,144.312	2,352.339	2,611.264	16'65	15'04	15'05	21'78
Ruthén	442.903	356.062	383.392	3'44	2'28	2'21	(—) 13'44

Az összes nemzetiségek közül kielégítőleg csak a magyar és a német fejlődött, a többi nagyon mérsékelten, sőt a ruthén nemcsak viszonylag szorult háttérbe, hanem abszolúte is megfogyott. Nem szabad azonban felednünk, hogy azokban a vármegyékben a hol a tót és a ruthén nyelvhatár érintkezik, a két nyelvet igen gyakran összecserélik s így meglehet, hogy a ruthének imént kimutatott fogyása nem tényleges fogyás, hanem csak a különböző felfogás eredménye. Bajos is elképzelni a ruthének fogyását, mikor épen a ruthénlakta éjszakkeleti megyékben a népesség szaporodása — a mint fentebb láttuk — igen erős. Az eltérő népnövekedési aránynak megfelelőleg a különböző nemzetiségek számaránya is tetemesen megváltozott, a magyaroké és németeké emelkedett, a többi nemzetiségeké pedig hanyatlott.

A főbb nemzetiségek abszolút számát az 1890. évi népszámlálás adatai szerint, törvényhatóságok szerint, a következő kimutatás tünteti föl:

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Vend	Egyéb
Magyarország.										
a) Duna bal partja.										
1	Arva vm.	773	1.918	81.600	—	1	2	2	—	524
2	Bars „	47.611	17.561	87.016	8	2	7	—	1	704
3	Esztergom „	62.505	8.941	6.432	6	—	35	11	2	446
4	Hont „	55.621	6.416	45.046	43	7	6	13	7	589
	Selmecz- és Bélab., sz. k. v.	2.534	1.186	11.383	10	—	4	—	—	63
	együtt	58.155	7.602	56.529	53	7	10	13	7	647

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Vend	Egyéb
5	Liptó vm.	1.771	2.568	72.067	4	3	2	1	—	434
6	Nógrád "	148.357	4.044	59.440	5	4	15	9	393	2.177
7	Nyitra "	69.498	35.893	288.811	6	17	35	8	2	2.289
8	Pozsony "	109.466	24.499	141.032	10	2	1.319	9	15	2.607
	Pozsony, sz. k. v.	10.433	31.404	8.709	18	16	205	27	7	1.592
	együtt	119.899	55.903	149.741	28	18	1.524	36	22	4.199
9	Trenesén vm.	5.082	10.267	241.818	110	20	18	46	50	1.358
10	Turóc "	1.358	10.180	37.954	6	—	1	1	—	479
11	Zólyom "	4.549	3.268	103.648	23	5	4	3	—	913
	Összesen	519.558	158.145	1.185.056	249	77	1.653	130	477	14.170
b) Duna jobb partja.										
1	Baranya vm.	143.198	106.388	301	—	2	19.732	16.209	292	2.186
	Pécs, sz. k. v.	25.268	6.508	316	—	2	397	37	215	1.324
	együtt	168.376	112.896	617	—	4	20.129	16.246	507	3.510
2	Fejér vm.	164.033	25.370	2.862	33	1	17	2.090	2	499
	Székes-Fejérvár, sz. kir. v.	26.627	707	62	3	—	14	13	1	121
	együtt	190.660	26.077	2.924	36	1	31	2.103	3	620
3	Győr vm.	91.196	1.570	75	5	—	46	1	2	97
	Győr, sz. k. v.	21.083	1.253	129	6	2	89	11	—	222
	együtt	112.279	2.823	204	11	2	135	12	2	319
4	Komárom vm.	125.160	11.157	9.558	22	2	9	—	5	515
	Komárom, sz. k. v.	12.170	515	233	1	2	3	1	—	151
	együtt	137.330	11.672	9.791	23	4	12	1	5	666
5	Moson vm.	20.787	54.729	493	2	1	8.424	4	—	610
6	Somogy "	294.242	19.721	261	—	2	10.829	7	635	1.138
7	Sopron "	114.230	87.653	178	5	1	29.356	4	17	945
	Sopron, sz. k. v.	8.104	17.390	171	7	—	804	13	20	704
	együtt	122.334	105.043	349	12	1	30.160	17	37	1.649
8	Tolna vm.	169.346	80.114	769	266	2	47	1.048	12	494
9	Vas "	197.389	125.526	226	14	3	18.197	8	47.080	1.928
10	Veszprém "	177.073	35.962	1.971	26	—	32	2	41	173
11	Zala "	296.145	6.355	258	108	1	79.737	12	21.380	703
	Összesen	1.885.961	580.918	17.863	498	21	167.733	19.460	69.702	11.810
c) Duna-Tisza köze.										
1	Bács-Bodrog vm.	221.751	176.480	27.471	343	8.897	861	135.695	15	1.601
	Baja, thj. felr. v.	14.463	2.001	21	—	2	31	2.888	—	79
	Szabadka, sz. k. v.	38.327	1.898	476	16	2	19	31.824	64	111
	Ujvidék, " " "	7.804	5.996	1.010	9	154	308	9.300	—	136
	Zombor, " " "	6.176	2.676	47	4	8	34	17.397	1	92
	együtt	288.521	189.051	29.025	372	9.063	1.253	197.104	80	2.019

Folyó szám	Országgrész, törvény- hatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Vend	Egyéb
2	Csongrád vm.	119.338	284	382	18	1	5	28	—	240
	Hm.-Vásárhely, thj. f. v.	54.871	178	158	15	3	2	20	—	228
	Szeged, sz. k. v.	82.260	2.281	175	219	10	21	373	4	226
	együtt	256.469	2.743	715	252	14	28	421	4	694
3	Heves vármegye	230.450	1.568	1.079	13	6	32	9	7	621
4	Jász - N. -Kun- Szolnok vm.	315.387	1.567	977	153	6	14	18	—	353
5	Pest-Pilis-Solt- Kis-Kun vm.	552.999	88.181	30.007	427	30	747	8.805	14	3.083
	Budapest, fő- és szv.	326.395	117.902	27.449	752	116	1.102	1.891	305	16.026
	Kecskemét, thj. f. v.	48.085	259	70	20	1	3	7	—	48
	együtt	927.479	206.342	57.526	1.199	147	1.852	10.703	319	19.157
	Összesen	2.018.305	401.271	89.322	1.989	9.238	3.179	208.255	410	22.844
<i>d) Tisza jobb partja.</i>										
1	Abauj-Torna vm.	105.105	6.119	38.527	1	216	10	—	—	1.022
	Kassa, sz. k. v.	14.421	3.891	9.713	24	33	17	11	6	768
	együtt	119.526	10.010	48.240	25	249	27	11	6	1.790
2	Bereg vm.	76.051	19.418	1.223	127	81.907	42	11	2	674
3	Borsod "	202.896	3.160	9.738	39	348	27	3	—	583
4	Gömör "	93.695	4.770	74.731	3	11	13	1	1	1.585
5	Sáros "	5.708	11.811	112.931	6	35.019	4	5	2	3.135
6	Szepes "	4.999	44.958	93.214	2	17.518	10	1	—	2.589
7	Ung "	37.182	10.318	40.035	94	46.521	33	3	6	1.055
8	Zemplén "	141.188	15.511	107.477	74	31.036	81	16	1	3.813
	Összesen	681.245	119.956	486.989	370	212.609	237	51	18	15.224
<i>e) Tisza bal partja.</i>										
1	Békés vm.	188.781	6.110	56.876	6.019	23	12	32	2	531
2	Bihar "	249.567	2.360	5.660	217.413	173	194	7	—	2.823
	Nagy-Várad, thj. f. v.	34.239	1.014	297	2.527	40	16	18	1	405
	együtt	283.806	3.374	5.957	219.940	213	160	25	1	3.228
3	Hajdú vm.	133.388	346	145	53	21	2	1	—	82
	Debreczen, sz. kir. v.	55.805	786	145	24	9	2	7	2	160
	együtt	189.193	1.132	290	77	30	4	8	2	242
4	Máramaros vm.	33.610	45.679	492	64.957	122.528	9	4	1	1.001
5	Szabolcs "	234.920	1.357	6.897	714	596	—	2	2	457
6	Szatmár- Szatmár-Németi sz. k. v.	178.842	13.616	361	107.230	1.300	60	1	53	1.569
	együtt	198.429	13.883	405	107.947	1.344	61	2	53	1.644
7	Szilágy vm.	67.275	1.593	2.330	117.711	63	165	—	1	2.029
8	Ugocsa "	28.852	5.447	40	8.830	32.076	1	—	—	215
	Összesen	1.224.866	78.575	73.287	526.195	156.873	412	73	62	9.347

Polyó szám	Országgrész, törvényha- tóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szorb	Vend	Egyéb
f) Tisza-Maros szöge.										
1	Arád vm.	60.879	31.677	3.799	201.084	195	52	496	2	3.361
	Arád, sz. k. v.	25.901	5.626	358	7.873	4	25	1.704	—	561
	együtt...	86.780	37.303	4.157	208.957	199	77	2.200	2	3.922
2	Csanád vm.	95.229	1.410	15.735	13.689	152	7	3.853	—	500
3	Krassó-Szörény vármegye	10.879	48.058	5.723	311.335	161	5.018	11.862	62	14.537
4	Temes vm.	24.203	125.729	2.221	157.367	21	149	53.552	7	9.537
	Temesvár, sz. kir. v.	10.657	22.301	315	3.613	27	49	1.545	2	1.375
	Versecz, thj. f. v	1.254	12.154	62	469	22	7	7.712	2	177
	együtt...	36.114	160.184	2.598	161.449	70	205	62.809	11	11.089
5	Torontál vm.	97.936	177.815	13.789	87.126	29	4.531	179.522	18	13.546
	Pancsova, thj. v.	2.055	7.284	242	319	4	159	7.713	5	167
	együtt...	99.991	185.099	14.031	87.445	33	4.690	186.235	23	13.713
	Összesen...	328.993	432.054	42.244	782.875	615	9.997	266.959	98	43.761
g) Erdély.										
1	Alsó-Fehér vm.	30.181	7.539	60	151.397	3	58	22	6	3.806
2	Besztercze-Na- szód vm.	4.994	25.268	179	70.466	59	6	3	—	3.762
3	Brassó vm.	26.116	27.802	225	31.106	5	15	17	1	1.492
4	Csik „	98.861	384	6	14.470	2	—	1	—	386
5	Fogarás „	4.082	4.009	26	78.725	2	—	3	6	1.361
6	Háromszék „	110.799	551	251	17.360	59	141	—	—	847
7	Hunyad „	17.167	8.047	347	238.486	47	15	30	9	3.747
8	Kis-Küküllő „	27.652	18.273	2	49.573	—	56	—	—	5.489
9	Kolozs „	49.757	6.745	66	130.051	6	12	—	—	5.806
	Kolozsvár, sz. k. v.	27.514	1.336	110	3.226	8	12	21	—	529
	együtt...	77.271	8.081	176	133.277	14	24	21	—	6.335
10	Maros-Torda vm.	89.787	5.996	121	61.510	4	13	1	—	6.216
	Maros-Vásár- hely sz. k. v.	12.785	442	19	669	—	—	5	—	292
	együtt...	102.572	6.438	140	62.179	4	13	6	—	6.508
11	Nagy-Küküllő vármegye	14.148	59.575	12	53.644	2	13	5	3	7.910
12	Szeben	4.242	42.497	108	98.719	10	22	14	18	3.008
13	Szolnok-Doboka vármegye	38.961	6.234	255	166.806	83	67	53	101	4.990
14	Torda-Aranyos vármegye	37.590	841	73	107.491	61	—	1	1	4.506
15	Udvarhely vm.	103.209	2.131	20	3.191	—	1	3	—	1.577
	Összesen...	697.945	217.674	1.880	1.276.890	351	431	177	145	55.727
	Magyarország összesen	7.356.874	1.988.589	1.896.641	2.589.066	379.782	183.642	495.105	70.912	172.883
	Fiume város és ker.	1.062	1.495	24	13	4	3.766	28	2.780	20.322

*) Ebből 13.012 olasz.

Folyó szám	Országrésztörvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Sze. b	Vend	Egyéb
	Horv.-Szlavonország.									
1	Belovár-Körös vármegye	8.424	3.683	181	649	22	240.967		2.162	10.122
2	Lika-Krbava vármegye	15	100	5	1	1	190.680		60	116
3	Modrus-Fiume vármegye	347	475	49	—	2	217.389		1.190	1.177
4	Pozsega vm. ...	9.429	10.726	659	11	109	167.776		880	13.246
5	Szerém " ...	20.854	57.508	9.224	1.117	3.452	248.998		1.315	4.554
6	Varasd " ...	1.044	1.939	49	104	1	251.086		3.255	588
7	Verőcze " ...	25.240	26.958	3.205	851	1	135.415		1.019	3.950
	Eszék, sz. k. v. együtt...	1.378	10.657	72	5	3	7.118		135	410
		26.618	37.615	3.277	856	4	142.533		1.154	4.360
8	Zágráb vm.	883	2.020	123	76	3	436.309		5.157	2.154
	Zágráb sz. k. v. együtt...	1.180	3.427	47	12	12	25.981		5.814	1.054
		2.063	5.447	170	88	15	462.290		10.971	3.208
	Horvát-Szlavonország összesen	68.7 94	117.493	13.614	2.826	3.606	1,921.719		20.987	37.371
	A Szt.-István korona országai együtt	7,426.730	2,107.577	1,910.279	2,591.905	383.392	2,604.260		94.679	230.576

Ezek a számok csak a polgári népességre vonatkoznak; ismerjük azonban a Magyarország területén számbavett katonáknak is anyanyelv szerinti megoszlását. És pedig volt:

Magyar anyanyelvű	50.602
Német »	21.829
Tót »	11.320
Oláh »	12.122
Ruthén »	839
Horvát-szerb »	14.862
Vend »	314
Egyéb »	2.503

Ha ez adatokat a polgári népességhez hasonlítjuk, több eltérést látunk. Legyen elég itt megemlítenünk a katonaságban a német anyanyelvűek aránytalan nagy számát; min azonban alig csodálkozhatunk, ha tudjuk, hogy a közös hadsereg hivatalos nyelve a német. A katonaságra vonatkozó adatok természetesen a népszámlálás idejében Magyarország területén talált katonaságot illetik; de azonkívül Ausztriában és Boszniában is voltak magyar csapatok s ha még az Ausztriában tartózkodott több mint 200 ezer polgári

egyént is tekintetbe vesszük, kiknek jelentékeny száma szintén magyar anyanyelvű, a *magyar anyanyelvűek száma* jóval meghaladja a *hét és fél milliót*.

A nemzetiségek számarányát a polgári népességben szintén törvényhatóságok és az 1890. december 31-iki állapot szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Országrés, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
		az összes népesség százalékában							
Magyarország.									
a) Duna bal partja.									
1	Árva vármegye	0'91	2'26	96'21	—	—	—	—	0'62
2	Bars »	31'14	11'48	56'91	0'01	—	—	—	0'46
3	Esztergom »	79'75	11'41	8'21	0'01	—	0'04	0'01	0'57
4	Hont »	51'62	5'95	41'81	0'04	0'01	0'01	0'01	0'55
	Selm.- és Bélabánya, sz. k. v.	16'58	7'76	75'15	0'07	—	0'03	—	0'41
	együtt	47'27	6'18	45'95	0'04	0'01	0'01	0'01	0'53
5	Liptó vármegye	2'30	3'34	93'78	0'01	—	—	—	0'57
6	Nógrád »	69'18	1'89	27'72	—	—	0'01	—	1'20
7	Nyitra »	17'53	9'05	72'83	—	—	0'01	—	0'58
8	Pozsony »	39'24	8'78	50'56	—	—	0'47	—	0'95
	Pozsony, sz. k. v.	19'91	59'92	16'62	0'03	0'03	0'39	0'05	3'05
	együtt	36'18	16'87	45'19	0'01	0'01	0'46	0'01	1'27
9	Trencsén vármegye	1'96	3'97	93'45	0'04	0'01	0'01	0'02	0'54
10	Turóc »	2'72	20'37	75'94	0'01	—	—	—	0'96
11	Zólyom »	4'05	2'91	92'20	0'02	0'01	—	—	0'81
	Összesen	27'64	8'42	63'05	0'01	—	0'09	0'01	0'78
b) Duna jobb partja.									
1	Baranya vármegye	49'65	36'91	0'10	—	—	6'85	5'62	0'87
	Pécs, sz. k. v.	74'17	19'10	0'93	—	—	1'17	0'11	4'52
	együtt	52'24	35'03	0'19	—	—	6'25	5'04	1'25
2	Fejér vármegye	84'16	13'02	1'47	0'02	—	—	1'07	0'26
	Székes-Fejérvár, sz. k. v.	96'66	2'57	0'23	0'01	—	0'04	0'05	0'44
	együtt	85'71	11'72	1'31	0'02	—	0'01	0'95	0'28
3	Győr vármegye	98'07	1'69	0'08	0'01	—	0'05	—	0'10
	Győr, sz. k. v.	92'49	5'50	0'57	0'03	0'01	0'38	0'05	0'97
	együtt	96'97	2'44	0'18	0'01	—	0'12	—	0'28

Folyó szám	Országrészt, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
		az összes népesség százalékában							
4	Komárom vármegye	85'48	7'62	6'53	0'02	—	0'01	—	0'34
	Komárom, sz. k. v.	93'07	3'94	1'78	0'01	0'02	0'02	0'01	1'15
	együtt	86'10	7'32	6'14	0'01	—	0'01	—	0'42
5	Moson vármegye	24'44	64'35	0'58	—	—	9'91	—	0'72
6	Somogy »	90'02	6'04	0'08	—	—	3'32	—	0'54
7	Sopron »	49'15	37'72	0'08	—	—	12'64	—	0'41
	Sopron, sz. k. v.	29'78	63'90	0'63	0'03	—	2'95	0'05	2'66
	együtt	47'12	40'46	0'13	0'01	—	11'62	0'01	0'65
8	Tolna vármegye	67'17	31'78	0'30	0'11	—	0'02	0'42	0'20
9	Vas »	50'56	32'16	0'06	0'01	—	4'66	—	1) 12'55
10	Veszprém »	82'25	16'71	0'92	0'01	—	0'01	—	0'10
11	Zala »	73'18	1'57	0'07	0'03	—	19'71	—	2) 5'44
	Összesen	68'48	21'09	0'65	0'02	—	6'09	0'71	2'96
c) Duna-Tisza köze.									
1	Bács-Bodrog vármegye	38'69	30'79	4'80	0'06	1'55	0'15	23'68	0'28
	Baja thj. felr. v.	74'23	10'27	0'11	—	0'01	0'16	14'82	0'40
	Szabadka, sz. k. v.	52'69	2'61	0'66	0'02	—	0'03	43'75	0'24
	Ujvidék, » » »	31'57	24'26	4'09	0'04	0'62	1'25	37'62	0'55
	Zombor, » » »	23'36	10'12	0'18	0'02	0'03	0'13	65'81	0'35
	együtt	40'27	26'39	4'05	0'05	1'27	0'17	27'51	0'29
2	Csongrád vármegye	99'21	0'24	0'32	0'01	—	—	0'02	0'20
	H.-M.-Vásárhely thj. felr. v.	98'91	0'32	0'28	0'03	0'01	—	0'04	0'41
	Szeged, sz. k. v.	96'13	2'67	0'20	0'26	0'01	0'02	0'44	0'27
	együtt	98'14	1'05	0'27	0'10	—	0'01	0'16	0'27
3	Heves vármegye	98'57	0'67	0'46	0'01	—	0'01	0'01	0'27
4	Jász-N.-K.-Szolnok vármegye	99'03	0'49	0'31	0'05	—	—	0'01	0'11
5	Pest.-P.-S.-Kis-Kun »	80'81	12'88	4'39	0'06	0'01	0'11	1'29	0'45
	Budapest, fő- és székváros	66'35	23'97	5'58	0'15	0'03	0'22	0'38	3'32
	Kecskemét, thj. felr. v.	99'16	0'53	0'14	0'04	—	0'01	0'02	0'10
	együtt	75'73	16'85	4'70	0'10	0'01	0'15	0'87	1'59
	Összesen	73'26	14'57	3'24	0'07	0'34	0'12	7'56	0'84

*1) Ebből 47.080 — 2) 21.380 vend.

Folyó szám	Országrész, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Sz. rb	Egyéb
		az összes népesség százalékában							
d) Tisza jobb partja.									
1	Abauj-Torna vármegye	69'61	4'05	25'51	—	0'14	0'01	—	0'68
	Kassa, sz. k. v.	49'93	13'47	33'64	0'08	0'11	0'06	0'04	2'67
	együtt	66'45	5'56	26'82	0'01	0'14	0'01	0'01	1'00
2	Bereg vármegye	42'38	10'82	0'68	0'07	45'64	0'02	0'01	0'38
3	Borsod »	93'59	1'46	4'49	0'02	0'16	0'01	—	0'27
4	Gömör »	53'60	2'73	42'75	—	0'01	0'01	—	0'90
5	Sáros »	3'40	7'03	66'86	—	20'85	—	—	1'86
6	Szepes »	3'06	27'53	57'08	—	10'73	0'01	—	1'59
7	Ung »	27'49	7'63	29'60	0'07	34'40	0'02	—	0'79
8	Zemplén »	47'19	5'19	35'92	0'02	10'37	0'02	0'01	1'28
	Összesen	44'92	7'91	32'11	0'02	14'02	0'02	—	1'00
e) Tisza bal partja.									
1	Békés vármegye	73'06	2'36	22'01	2'33	0'01	—	0'01	0'22
2	Bihar »	52'19	0'49	1'18	45'47	0'04	0'04	—	0'59
	Nagy-Várad, thj. felr. v. ...	88'80	2'63	0'77	6'55	0'10	0'05	0'05	1'05
	együtt	54'92	0'65	1'15	42'57	0'04	0'04	—	0'63
3	Hajdú vármegye	99'51	0'26	0'11	0'04	0'02	—	—	0'06
	Debreczen, sz. k. v.	98'01	1'39	0'25	0'04	0'02	—	0'01	0'28
	együtt	99'07	0'59	0'15	0'04	0'02	—	—	0'13
4	Máramaros vármegye	12'53	17'03	0'18	24'21	45'67	—	—	0'38
5	Szabolcs »	95'91	0'55	2'82	0'29	0'24	—	—	0'19
6	Szatmár »	59'02	4'49	0'12	35'39	0'43	0'01	—	0'54
	Szatmár-Németi, sz. k. v. ...	94'46	1'29	0'21	3'46	0'21	—	—	0'37
	együtt	61'29	4'29	0'13	33'34	0'42	0'01	—	0'52
7	Szilágy vármegye	35'19	0'83	1'22	61'57	0'03	0'09	—	1'07
8	Ugocsa »	38'23	7'22	0'05	11'71	42'51	—	—	0'28
	Összesen	59'18	3'80	3'54	25'43	7'58	0'02	—	0'45
f) Tisza-Maros szöge.									
1	Arad vármegye	20'19	10'50	1'26	66'68	0'07	0'02	0'17	1'11
	Arad, sz. k. v.	61'60	13'38	0'85	18'72	0'01	0'06	4'05	1'33
	együtt	25'26	10'85	1'21	60'82	0'06	0'02	0'64	1'14
2	Csanád vármegye	72'93	1'08	12'05	10'48	0'12	0'01	2'95	0'38
3	Krassó-Szörény vármegye ...	2'67	11'79	1'41	76'37	0'04	1'23	2'91	3'58

Folyó szám	Országrés, törvényhatóság	Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
		az összeg népesség százalékában							
4	Temes vm.	6'49	33'73	0'60	42'21	0'01	0'04	14'36	2'56
	Temesvár, sz. k. v.	26'72	55'91	0'79	9'06	0'07	0'12	3'87	3'46
	Versecz, thj. felr. v.	5'74	55'60	0'28	2'15	0'10	0'03	35'28	0'82
	együtt	8'31	36'86	0'60	37'16	0'02	0'05	14'45	2'55
6	Torontál vármegye	17'08	31'02	2'41	15'19	0'01	0'79	31'14	2'36
	Pancsova, thj. felr. v.	11'45	40'58	1'35	1'78	0'02	0'89	42'97	0'96
	együtt	16'91	31'31	2'37	14'79	0'01	0'79	31'50	2'32
	Összesen	17'25	22'65	2'21	41'04	0'03	0'52	14'00	2'30
	<i>g) Erdély.</i>								
1	Alsó-Fehér vármegye	15'63	3'91	0'03	78'42	—	0'03	0'01	1'97
2	B.-Naszód »	4'77	24'12	0'17	67'28	0'06	0'01	—	3'59
3	Brassó »	30'10	32'04	0'26	35'84	—	0'02	0'02	1'72
4	Csik »	86'64	0'33	0'01	12'68	—	—	—	0'34
5	Fogaras »	4'63	4'54	0'03	89'24	—	—	—	1'56
6	Háromszék »	85'22	0'43	0'19	13'35	0'05	0'11	—	0'65
7	Hunyad »	6'41	3'00	0'13	89'02	0'03	0'01	0'01	1'39
8	Kis-Küküllő »	27'37	18'08	—	49'06	—	0'05	—	5'44
9	Kolozs »	25'86	3'51	0'03	67'56	—	0'01	—	3'03
	Kolozsvár, sz. k. v.	84'00	4'08	0'34	9'85	0'02	0'04	0'06	1'61
	együtt	34'31	3'59	0'08	59'18	0'01	0'01	0'01	2'81
10	Maros-Torda vármegye	54'87	3'66	0'07	37'59	—	0'01	—	3'80
	Maros-Vásárhely, sz. k. v.	89'96	3'11	0'13	4'71	—	—	0'04	2'05
	együtt	57'67	3'62	0'08	34'96	—	0'01	—	3'66
11	Nagy-Küküllő vármegye	10'46	44'03	0'01	39'64	—	0'01	—	5'85
12	Szeben »	2'92	28'57	0'07	66'38	0'01	0'01	0'01	2'03
13	Szolnok-Doboka »	17'91	2'87	0'12	76'67	0'04	0'03	0'02	2'34
14	Torda-Aranyos »	24'97	0'56	0'05	71'39	0'04	—	—	2'99
15	Udvarhely »	93'71	1'93	0'02	2'90	—	—	—	1'44
	Összesen	31'00	9'67	0'08	56'72	0'02	0'02	0'01	2'48
	Magyarország összesen	48'61	13'14	12'53	17'11	2'51	1'21	3'27	1'62
	Fiume város és kerülete	3'60	5'07	0'08	0'04	0'01	36'52	0'10	54'58
	Horvát-Szlavonország.								
1	Belovár-Kőrös vármegye	3'16	1'38	0'07	0'25	0'01	74'82	15'70	4'61
2	Lika-Krbava »	0'01	0'05	—	—	—	48'72	51'13	0'09
3	Modrus-Fiume »	0'16	0'21	0'02	—	—	66'15	32'39	1'07

Folyó szám	Országrés, törvényhatóság			Magyar	Német	Tót	Oláh	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
				az összes népesség százalékában							
4	Pozsega	»	...	4'65	5'29	0'32	0'01	0'05	56'43	26'29	6'96
5	Szerém	»	...	6'01	16'57	2'66	0'32	1'00	26'87	44'88	1'69
6	Varasd	»	...	0'40	0'75	0'02	0'04	—	96'46	0'84	1'49
7	Verőcze	»	...	12'84	13'71	1'63	0'43	—	49'44	19'42	2'53
	Eszék, sz. k. v.	6'97	53'88	0'36	0'03	0'02	28'14	7'85	2'75
	együtt	12'30	17'38	1'51	0'40	—	47'49	18'37	2'55
8	Zágráb vármegye	0'20	0'45	0'03	0'02	—	73'60	24'07	1'63
	Zágráb, sz. k. v.	3'14	9'13	0'13	0'03	0'03	65'90	3'34	18'30
	együtt	0'43	1'12	0'04	0'02	—	73'00	22'46	2'93
	Hor.-Szlavonország összesen			3'15	5'37	0'62	0'13	0'17	62'19	25'71	2'66
	A Szt.-Istv. kor. orsz. együtt			42'81	12'15	11'01	14'94	2'21	8'96	6'05	1'87

Legkedvezőbb a magyarság számaránya a Duna-Tisza közén, hol az összes polgári népességnek jóval több mint 70⁰/₀-át képezi. A magyarság a Duna jobb partján is megközelíti a 70⁰/₀-ot, s még a Tisza bal partján is erős abszolút többséget képez, de már a Tisza jobb partján csak relatív többséggel bír. Erdélyben egy harmadát sem teszi a népességnek, a Duna balpartján alig több, mint egy negyedét, a Tisza-Maros szögében egy ötödét sem éri el, Horvát-Szlavonországokban pedig 3'15⁰/₀-ra süllyed.

A magyar anyaország 63 vármegyéje közül:

	abszolút többséget képeznek	relatív többséget
a magyar anyanyelvűek	28 megyében	4 megyében
a német »	1 »	1 »
a tót »	9 »	1 »
az oláh »	11 »	3 »
a ruthén »	— »	4 »
a szerb »	— »	1 »

Összesen tehát 49 vármegyében bír egyik vagy másik nemzetiség abszolút többséggel, 14 vármegyében ellenben egyik nemzetiség sem emelkedik abszolút többségre.

Népszámlálásunk nemcsak az anyanyelvet tudakolta, hanem az azonkívül beszélt többi nyelveket is. A magyar anyanyelvűek nyelvismeretét, a magyar anyaországban, a következő kis kimutatás tünteti fel:

Magyar anyanyelvű beszél	1890-ben számszerint	‰-okban
csak magyarul	5,989,361	81'40
németül is	783,493	10'65
tótul is	268,743	3'65
oláhul is	208,209	2'83
ruthénül is	21,747	0'30
horvátul is	20,812	0'28
szerbül is	36,367	0'49
vendül is	4,354	0'06
egyéb nyelven is	24,788	0'34

Ezek az adatok csak a polgári népességre vonatkoznak, ha a tényleges szolgálatban álló katonaságot is számba vesszük, a magyar anyanyelvűek közül több mint 6 millió semmi más nyelven nem beszél, csak magyarul.

A magyar anyanyelvűek nyelvismereténél még érdekesebb, hogy az idegen ajkuak közül hány beszél magyarul. Ezt, a tíz évi fejlődést is szemlélhetővé téve, a következő kis táblázat mutatja:

Magyarul is beszél	Magyarország				Magyar-birodalom			
	szám szerint		‰		szám szerint		‰	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
német anyanyelvű	377.041	500.271	20'16	25'16	380.980	516.044	19'50	24'48
tót	176.693	227.548	9'53	12'00	176.898	228.481	9'49	11'00
oláh	137.252	179.883	5'71	6'95	137.335	180.574	5'71	6'96
ruthén	19.525	27.835	5'47	7'33	19.538	27.952	5'49	7'29
horvát	65.637	32.098	10'39	17'48	72.346	102.999	3'08	3'63
szerb		55.036		11'12				
vend	7.450	12.480	11'78	17'00	7.498	12.780	9'02	13'45
egyéb	34.070	42.741	23'00	24'72	34.213	43.964	19'72	18'86
Összesen	817.668	1,077.892	11'16	13'86	828.808	1,112.794	9'01	11'27

A magyar nyelv elsajátítására legnagyobb hajlamot a német ajkuak mutatnak, minthogy az erősen magyarosodó városi elemben az összes nemzetiségek közül ezek vannak leginkább képviselve. A tótok is elég gyorsan elsajátítják a magyar nyelvet, ahol a magyarsággal vegyesen laknak, legnagyobb részük azonban a magyarságtól távol eső, elzárt tömeget képez. Haladást a tíz év alatt valamennyi nemzetiségnél látunk, de rohamosat csak a vendeknél, mi azonban a két népszámlálásnál követett eltérő eljárás következménye is lehet s nem képvisel szükségképen javulást

Az összes magyarul tudók számát az 1890. évi népszámlálás adatai alapján a következő táblázat mutatja:

Folyó szám	Ország rész, törvényhatóság	Az idegen anyanyelvűek közül magyarul is beszél százalék		Az összes magyarul beszélők					
		1880-ban	1890-ben	szám szerint		az összes lélek-szám száza-lekában		szaporodás 1880—1890, százalékokban	
				1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben		
	a) Duna bal partja.								
1	Árva	2'39	3'66	2.309	3.850	2'83	4'57	66'74	
2	Bars	7'36	11'07	50.658	59.264	35'50	38'76	16'99	
3	Esztergom	29'06	37'71	61.619	68.491	85'39	87'39	11'15	
4	Hont	13'90	18'06	56.485	65.032	56'02	60'36	15'13	
	Selmecz- és Béla-bánya	8'09	14'45	2.651	4.376	17'37	28'64	65'07	
	együtt	12'67	17'35	59.136	69.408	50'94	56'42	17'37	
5	Liptó	2'70	4'88	3.470	5.434	4'64	7'07	59'60	
6	Nógrád	19'89	26'14	136.429	165.629	71'18	77'24	21'40	
7	Nyitra	5'27	7'32	72.938	93.435	19'71	23'56	28'40	
8	Pozsony	8'30	9'97	119.111	126.365	44'75	45'30	6'10	
	Pozsony	18'82	25'84	15.137	21.280	31'53	40'60	40'49	
	együtt	10'42	13'12	134.248	147.645	42'73	44'56	9'98	
9	Trencsén	1'69	2'80	6.767	12.195	2'76	4'71	80'21	
10	Turóc	2'90	5'40	2.403	3.984	5'23	7'97	65'79	
11	Zólyom	6'28	8'57	9.022	13.793	8'80	12'27	52'88	
	Összesen	6'65	9'09	538.999	643.128	30'68	34'22	19'32	
	b) Duna jobb partja.								
1	Baranya	20'20	26'91	158.819	182.164	59'99	63'20	14'70	
	Pécs	26'64	49'94	23.732	29.662	82'68	78'07	24'99	
	együtt	21'01	28'23	182.551	211.826	62'22	65'73	16'04	
2	Fejér	34'65	44'49	164.027	177.700	89'23	91'21	8'38	
	Székes-Fejérvár	59'47	72'20	25.182	27.292	98'32	99'07	8'38	
	együtt	35'49	45'30	189.209	205.062	90'34	92'18	8'38	
3	Győr	69'20	72'55	87.864	92.499	99'27	99'47	5'28	
	Győr	59'17	68'05	20.229	22.248	96'42	97'60	9'98	
	együtt	64'52	70'35	108.093	114.747	98'72	99'10	6'16	
4	Komárom	37'52	43'17	124.527	134.342	89'85	91'75	7'88	
	Komárom	50'28	63'69	12.493	12.747	95'31	97'48	2'03	
	együtt	38'19	44'01	137.020	147.089	90'93	92'12	7'36	
5	Moson	14'24	19'79	23.266	33.502	28'59	39'39	44'00	
6	Somogy	55'45	60'70	291.277	314.025	94'74	96'08	7'81	

Polyó szám	Ország rész, törvényhatóság	Az idegen anyanyelvűek közül magyarul is beszél százalék		Az összes magyarul beszélők				
		1880-ban	1890-ben	szám szerint		az összes lélek szám száza- lékában		szaporodás 1880—1890, százalékokban
				1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	
7	Sopron	10'22	12'82	120.709	129.373	54'24	55'67	7'18
	Sopron	25'20	31'01	9.500	14.029	40'91	51'55	47'67
	együtt	12'30	15'35	130.209	143.402	52'98	55'24	10'13
8	Tolna	27'30	32'00	177.887	195.826	75'81	77'68	10'09
9	Vas	9'76	12'49	194.579	221.495	53'96	56'74	13'83
10	Veszprém	43'62	48'60	187.755	195.640	90'06	90'88	4'20
11	Zala	11'41	15'99	272.881	313.502	75'80	77'47	14'89
	Összesen	19'79	24'01	1,894.727	2,096.116	73'94	76'11	10'63
	c) Duna-Tisza köze.							
1	Bács-Bodrog	11'59	14'38	226.851	272.264	44'07	47'51	20'14
	Baja	68'99	75'11	17.668	18.235	91'82	93'58	6'21
	Szabadka	23'19	30'59	38.410	48.852	62'59	67'16	27'19
	Ujvidék	21'34	29'21	9.036	12.745	42'37	51'56	41'05
	Zombor	17'37	22'67	8.683	10.769	35'16	40'74	24'02
	együtt	13'87	17'37	300.648	362.865	47'12	50'64	20'69
2	Csongrád	78'95	86'85	102.121	120.170	99'81	99'90	17'64
	Hód. - Vásárhely	81'15	88'25	52.316	55.404	99'79	99'87	5'90
	Szeged	51'65	77'46	72.241	84.823	98'05	99'13	17'42
	együtt	61'06	80'64	226.678	260.397	99'24	99'65	14'88
3	Heves	77'44	74'54	207.669	232.936	99'67	99'64	12'17
4	Jász-N.-K.-Szoln.	70'75	82'19	277.517	317.925	99'67	99'83	14'56
5	Pest-P.-S.-K.-Kun	31'08	37'86	498.518	602.713	85'50	88'08	20'73
	B.-pest fő- és sz. v.	34'42	45'18	258.738	401.182	71'76	81'55	55'38
	Kecskemét	75'64	81'37	44.801	48.417	99'81	99'84	8'07
	együtt	33'06	42'00	802.057	1,052.312	81'14	85'92	31'20
	Összesen	22'55	28'26	1,814.569	2,226.435	77'48	80'82	22'69
	d) Tisza jobb partja.							
1	Abauj-Torna	20'80	23'47	113.353	115.875	73'49	76'74	2'22
	Kassa	31'46	42'84	15.313	20.617	58'68	71'38	34'64
	együtt	23'29	28'11	128.666	136.492	71'34	75'88	6'08
2	Bereg	7'82	14'64	73.570	91.185	47'97	50'81	23'94
3	Borsod	66'71	68'49	191.179	212.415	97'55	97'98	11'11
4	Gömör	21'99	24'64	104.378	113.685	61'74	65'03	8'92

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Az idegen anyanyelvűek közül magyarul is beszélő százalék		Az összes magyarul beszélők					
				szám szerint		az összes lélek-szám száza-lékában		szaporodás 1880—1890, százalékokban	
		1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben		
5	Sáros	2*79	3*97	8.919	12.153	5*31	7*23	36*26	
6	Szepes	5*79	7*59	13.465	17.012	7*79	10*42	26*34	
7	Ung	4*18	10*14	44.300	47.123	34*96	34*84	6*37	
8	Zemplén	7*46	10*72	134.436	158.121	48*85	52*85	17*62	
	Összesen	9*68	12*80	698.913	788.186	48*48	51*97	12*79	
	e) Tisza bal partja.								
1	Békés	45*56	53*80	192.004	226.228	83*57	87*55	17*82	
2	Bihar	12*38	14*29	239.070	282.225	57*54	59*02	18*05	
	Nagyvárad	68*14	78*32	30.016	37.621	95*82	97*57	25*34	
	együtt	13*49	15*47	269.086	319.846	60*23	61*90	18*86	
3	Hajdu	84*97	85*08	121.805	133.941	99*67	99*93	9*96	
	Debreczen	71*95	80*18	50.777	56.715	99*33	99*60	11*69	
	együtt	80*87	81*96	172.582	190.656	99*57	99*83	10*47	
4	Máramaros	4*30	7*14	33.319	50.360	14*65	18*77	51*14	
5	Szabolcs	56*79	64*63	205.531	241.399	96*04	98*55	17*45	
6	Szatmár	23*72	23*57	182.998	208.119	66*94	68*68	13*73	
	Szatmár-Németi	76*91	76*36	19.201	20.384	97*43	98*30	6*16	
	együtt	24*68	23*99	202.199	228.503	68*99	70*58	13*01	
7	Szilágy	10*55	12*01	71.500	82.149	41*79	42*97	14*89	
8	Ugocsa	17*98	18*11	30.878	37.295	47*23	49*42	20*78	
	Összesen	16*95	17*94	1,177.099	1,376.436	64*65	66*50	16*93	
	f) Tisza-Maros szöge.								
1	Arad	5*87	8*50	62.717	81.334	28*37	26*97	29*68	
	Arad	47*15	56*89	27.599	35.090	77*62	83*44	27*14	
	együtt	8*52	11*54	90.316	116.424	29*71	33*88	28*91	
2	Csanád	32*83	38*31	89.053	108.770	81*69	83*30	22*14	
3	Krassó-Szörény ...	2*29	2*64	15.994	21.348	4*19	5*24	33*48	
4	Temes	3*67	4*64	30.225	42.265	8*89	11*26	39*83	
	Temesvár	27*27	37*56	14.689	21.636	43*45	54*25	47*80	
	Versecz	6*88	10*54	2.473	3.426	11*08	15*67	38*54	
	együtt	5*53	7*35	47.337	67.327	11*95	15*41	42*23	

Folyó szám	Országrészt, törvényhatóságot	Az idegen anyanyelvűek közül magyarul is beszélő százalék		Az összes magyarul beszélők					
		1880-ban	1890-ben	szám szerint		az összes lélekszám százalékában		szaporodása 1880–1890 százalékokban	
				1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben		
5	Torontál	7'23	8'57	112.052	136.741	21'81	23'96	22'03	
	Pancsova	8'96	15'62	2.599	4.537	15'18	25'28	74'57	
	együtt	7'29	8'79	114.651	141.278	24'59	24'00	23'22	
	Összesen	6'28	7'99	357.351	455.147	20'77	23'87	27'37	
	<i>g) Erdély.</i>								
1	Alsó-Fehér	3'56	5'03	32.127	38.367	18'05	19'87	19'42	
2	Besztercze-Naszód	3'31	4'37	6.681	9.352	7'03	8'93	39'98	
3	Brassó	16'33	25'09	34.504	41.337	41'11	47'64	19'80	
4	Csik	27'29	29'81	100.385	103.406	90'49	90'62	3'01	
5	Fogaras	2'80	3'80	5.050	7.281	5'97	8'25	44'18	
6	Háromszék	35'73	38'68	114.462	118.230	91'37	90'94	3'29	
7	Hunyad	3'06	3'99	19.895	27.166	8'01	10'14	36'55	
8	Kis-Küküllő	11'81	14'10	30.658	38.003	33'25	37'61	23'96	
9	Kolozs	7'23	8'16	50.667	61.399	30'45	31'91	21'18	
	Kolozsvár	56'92	79'74	27.153	31.694	90'74	96'76	16'72	
	együtt	9'67	10'70	77.820	93.093	39'64	41'34	19'63	
10	Maros-Torda	26'97	29'70	96.712	111.723	66'19	68'27	15'52	
	Maros-Vásárhely	77'41	90'96	12.542	14.083	97'35	99'09	12'29	
	együtt	28'07	30'86	109.254	125.806	68'71	70'73	15'15	
11	Nagy-Küküllő	7'28	11'66	21.164	28.277	15'98	20'90	33'61	
12	Szeben	2'04	5'05	5.920	11.627	4'18	7'82	96'40	
13	Szolnok-Doboka	5'22	5'75	40.970	49.232	21'15	22'63	20'17	
14	Torda-Aranyos	6'96	7'78	38.897	46.376	28'39	30'80	19'23	
15	Udvarhely	52'17	58'82	101.880	107.281	96'55	97'41	5'30	
	Összesen	7'51	9'44	739.667	844.834	35'49	37'53	14'22	
	Magyarország összesen	11'15	13'80	7.221.325	8.430.282	52'62	55'71	16'74	
	Fiume város és kerülete	0'48	2'33	483	1.749	2'30	5'93	262'11	
	Horvát-Szlavonország	0'60	1'62	52.454	103.009	2'72	4'71	96'38	
	A Szt-István korona országai összesen	9'01	11'17	7.274.262	8.535.040	46'50	49'20	17'33	

Tiszta magyar megyékben, hol az idegen ajkuak csak szórva-nyosan fordulnak elő, azok csaknem kivétel nélkül elsajátítják a magyar nyelvet. Így pl. Csongrád megyében 86'85, Hajdú megyében 85'08, Jász-N.-K.-Szolnokban 82'19⁰/₀-a tud magyarul az idegen ajkuaknak. Ha az egyes országrészeket tekintjük, legkedvezőbb az arány a Duna-Tisza közén, azután következik a Duna jobb és a Tisza bal partja, leghátul áll — Horvát-Szlavonországokat nem számítva — a Tisza-Maros szöge; ugyanitt fekszik az a vármegye, hol az idegen ajkuaknak legkisebb százaléka beszél magyarul, ez Krassó-Szörény 2'64⁰/₀-kal.

Az összes népességnek Árva és Trencsén megyében beszél legkisebb százaléka magyarul, itt még az 5⁰/₀-ot sem éri el. Azoka megyék, melyekben az összes magyarul tudók a népességnek még tíz százalékát sem teszik a következők: Árva (4'57⁰/₀), Trencsén (4'71) Krassó-Szörény (5'24), Liptó (7'37), Sáros (7'23), Szeben (7'82), Turóc (7'97), Fogaras (8'25), Besztercze-Naszód (8'93), a 63 vármegye közül tehát 9. Ellenben azok a megyék, ahol a magyarul beszélők összes száma a 90⁰/₀-ot is meghaladta — a területükön fekvő törvényhatóságú városokat is beszámítva — a következők voltak: Hajdú megye (99'83⁰/₀), Jász-N.-K.-Szolnok (99'83), Csongrád (99'65), Heves (99'64), Győr (99'10), Szabolcs (98'55), Borsod (97'98), Udvarhely (97'41), Somogy (96'08), Komárom (92'12), Fejér (92'18), Háromszék (90'94), Veszprém (90'88), Csik (90'62), összesen tehát 14 vármegyében. A fentebbi táblázat feltünteti a magyar nyelv terjedését is, az utóbbi 10 év alatt; a haladás néhol igen szép, de sok megyében épen nem kielégítő.

Ausztria nemzetiségi viszonyai. — Ausztria nyelvi tekintetben még sokkal ziláltabb képet mutat mint Magyarország, s ott még a történeti mult is nemhogy táplálná az összetartozás érzetét, hanem ellenkezőleg, centrifugális erő gyanánt hajtja el egymástól a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok egyes népfajait. A nyelvi viszonyokat — nem számítva az 1850. évi nem megbízható kísérletet — Ausztriában is csak a két utóbbi népszámlálás alkalmával kutatták, de ott nem úgy, mint nálunk. A tényleges népesség helyett csak a jelenlevő osztrák honosokra szorítkoztak s anyanyelv helyett a társalgási nyelvet tudakolták. Az eredmény a következő:

	Társalgási nyelv szerint		A jelenlevő osztrák honosok százalékában		Szaporodás 1880—90-ig
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	
német	8,008.864	8,461.580	36'75%	36'05%	5'65%
cseh, morva, tót	5,180.908	5,472.871	23'77 »	23'32 »	5'63 »
lengyel	3,238.534	3,719.232	14'86 »	15'84 »	14'84 »

	Társalgási nyelv szerint		A jelenlevő osztrák honosok százalékában		Szaporodás 1880—90-ig
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	
ruthén	2,792.667	3,105.221	12'80 ⁰ / ₀	13'22 ⁰ / ₀	11'19 ⁰ / ₀
szlovén	1,140.304	1,176.672	5'23 »	5'01 »	3'19 »
szerb, horvát	563.615	644.926	2'59 »	2'75 »	14'42 »
olasz-latin	668.653	675.305	3'07 »	2'88 »	0'99 »
oláh	190.799	209.110	0'88 »	0'89 »	9'59 »
magyar	9.887	8.139	0'05 »	0'04 »	(—) 17'68 »
Összesen	21,794.231	23,473.056	100'00⁰/₀	100'00⁰/₀	7'70⁰/₀

Az átlagos szaporodást felülmúlták a lengyelek, horvát-szerbek, ruthének és az oláhok. Legkedvezőtlenebb arányt a bukovinai magyarság mutat, mely a hazatelepülés folytán tetemesen megfogyott. Az olasz-latin népesség is csak alig szaporodik s nagyon mérsékelt még a szlovének, a csehek, morvák és a németek szaporodása is. Míg tehát Magyarországon az államfentartó magyar elem az utolsó tíz év alatt jelentékenyen tért nyert, Ausztriában a német elem tért veszített.

Az egyes osztrák tartományokban a nyelvi viszonyok tekintében az utóbbi évtized alatt a következő eltolódások történtek:

Ezer jelenlevő osztrák honos közt volt:

	német		cseh-morva-tót		lengyel		ruthén	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
Alsó-Ausztriában	968'6	960'12	28'2	37'96	1'0	0'90	0'5	0'14
Felső-Ausztriában	994'8	994'54	5'1	4'78	—	0'27	—	0'21
Salzburgban	997'0	997'37	2'1	2'09	—	0'04	—	—
Stájerországban	670'0	678'34	2'1	0'53	0'1	0'09	—	0'27
Karinthiában	702'2	715'39	0'3	0'44	—	0'05	—	—
Krajnában	61'5	56'56	0'5	0'68	—	0'06	—	0'02
Triesztben és területén	42'7	52'48	0'8	0'79	—	0'17	—	0'04
Görz- és Gradiskában ...	12'9	10'26	0'3	0'27	—	0'07	—	—
Isztriában	16'8	19'05	1'1	1'29	0'1	0'23	—	—
<i>A tenger melléken</i>	<i>20'6</i>	<i>23'07</i>	<i>0'7</i>	<i>0'86</i>	—	<i>0'17</i>	—	—
Tirolban	543'9	547'91	0'5	1'61	0'1	0'09	—	0'02
Vorarlbergben	985'6	971'13	0'3	0'27	—	—	—	—
<i>Tirol és Vorarlbergben</i>	<i>594'4</i>	<i>598'50</i>	<i>0'5</i>	<i>1'45</i>	—	<i>0'09</i>	—	<i>0'01</i>
Csehországban	371'7	371'99	627'9	627'87	0'2	0'08	0'2	0'03
Morvaországban	293'8	293'71	704'1	703'37	1'5	2'23	0'4	0'05
Sziléziában	489'1	477'59	229'5	220'19	281'3	302'12	—	0'03
Galicziában	54'6	34'60	1'0	0'89	515'0	533'40	429'4	431'03
Bukovinában	191'4	207'78	3'1	0'83	32'1	36'74	421'6	417'70
Dalmáciában	7'2	3'89	1'0	2'71	—	0'04	—	0'01
Összesen	367'5	360'48	237'7	233'16	148'6	158'45	128'0	132'29

	szlovén		horvát-szerb		olasz		oláh		magyar	
	1880- ban	1890- ben	1880- ban	1890- ben	1880- ban	1890- ben	1880- ban	1890- ben	1880- ban	1890- ben
Alsó-Ausztriában ...	0'8	0'30	0'5	0'12	0'4	0'44	—	0'02	—	—
Felső-Ausztriában ...	0'0	0'12	—	—	0'1	0'08	—	—	—	—
Salzburgban ...	0'1	0'07	—	0'01	0'8	0'42	—	—	—	—
Stájerországban ...	327'4	320'39	—	0'05	0'4	0'33	—	—	—	—
Karinthiában ...	297'2	283'84	—	0'01	0'3	0'27	—	—	—	—
Krajnában ...	936'7	940'71	0'6	1'32	0'7	0'65	—	—	—	—
Triesztben és terüle- tén ...	217'9	204'74	1'0	2'98	737'6	738'76	—	0'04	—	—
Görz- és Gradiskában ...	630'3	631'34	0'1	0'28	356'4	357'77	—	0'01	—	—
Isztriában ...	151'4	143'28	428'4	453'91	402'2	380'73	—	1'51	—	—
<i>A tengermelléken</i> ...	326'1	314'22	199'7	214'13	452'9	446'83	—	0'72	—	—
Tirolban ...	1'1	0'22	—	0'02	454'4	450'13	—	—	—	—
Vorarlbergben ...	0'2	0'14	—	—	13'9	28'46	—	—	—	—
<i>Tirol és Vorarlberg- ben</i> ...	1'0	0'21	—	0'02	403'9	399'72	—	—	—	—
Csehországban ...	—	0'01	—	—	—	0'02	—	—	—	—
Morvaországban ...	—	0'02	—	0'60	—	0'02	0'2	—	—	—
Sziléziában ...	—	0'01	—	—	0'1	0'06	—	—	—	—
Galicziában ...	—	0'03	—	—	—	0'01	—	0'04	—	—
Bukovinában ...	0'1	0'04	—	—	—	0'03	334'3	324'21	17'4	12'67
Dalmáciában ...	0'7	0'66	933'2	961'99	57'9	30'70	—	—	—	—
Összesen ...	52'3	50'13	25'9	27'47	30'7	28'77	8'8	8'90	0'5	0'35

A német nyelv uralmának hanyatlásáról mi sem tanuskodik jobban, mint az, hogy azokban a tartományokban, a hol a németek a népességnek csak kis töredékét képezik, többnyire tért vesztek. Azokban a tartományokban, hol a német nyelvűek több mint 10⁰/o-át teszik a népességnek, a lefolyt évtized alatt 7'17⁰/o-kal szaporodtak; ellenben ott, hol 10⁰/o-át sem érik el a népességnek 35'5⁰/o-kal megfogytak. De még ha Galicziát figyelmen kívül hagyjuk is, hol az osztrák hivatalos statisztika szerint a németajkuak rendkívüli apadását csak az idézte elő, hogy a zsidóság az újabb népszámlálás alkalmával tömegesen vallotta magát lengyel vagy ruthén nyelvűnek, a diasporákban a német ajkuak egy kissé még akkor is megfogytak.

Kevés népszámlás terjeszkedik ki a nemzetiségi viszonyokra s így épen ezen érdekes viszony nemzetközi feltüntetésénél adataink csak nagyon töredékesek.

Svájc népessége anyanyelv szerint következőleg oszlik meg:

	Számszerint		Százalékokban		Szaporodás százalékokban
	1880-ban	1888-ban	1880-ban	1888-ban	
német ...	2,030.792	2,083.097	71'3	71'4	2'57
francia ...	608.007	634.613	21'4	21'8	4'38
olasz ...	161.923	155.130	5'7	5'3	— 3'12
rhäto-román ...	38.705	38.357	1'4	1'3	— 0'89
egyéb ...	6.675	6.557	0'2	0'2	— 1'77

Svájc népességének tehát csaknem háromnegyed részét német ajkuak képezik, egy ötödénél valamivel többet a francziák; az olaszok és ezek válfaja a román vagy ladin, mely a déltiroliakkal képez egy nyelvet, már sokkal kisebb számmal fordulnak elő s a legutóbbi két népszámlálás közötti időszakban nemcsak viszonylag, hanem absolute is megfogytak. Legerősebb volt a francziák szaporodása, kik a szövetség nyugoti részében laktak.

Francziaországban a honos népességet csaknem kizárólag francziák alkotják, csak Corsica szigetén és Szavojában lakik valami 300,000 olasz s a Pyrenaek közt található valami 100 ezer baszk, továbbá Bretagneban van több ezer kelta ivadék, kik az ősrégi kymr nyelvet beszélik.

Olaszország népessége ép ily homogén; újabb adatok e tekintetben nincsenek, a régibbek szerint az olaszon kívül volt még Olaszországban vagy 100 ezer franczia, 55—60 ezer albán, 20—25 ezer görög, 7—8 ezer spanyol és 3—4 ezer német.

Spanyolország népessége is csaknem tiszta spanyol. Mindössze éjszakon található még vagy 440 ezer baszk, délen pedig 60 ezer mór, azonkívül vagy 50 ezer cigány.

Portugáliát csaknem kizárólag a spanyollal testvér portugall lakja.

Nagy-Británia népességét tulnyomó részben az angolok alkotják. Csak Walesban valamint Skóczia és Írország hegyes vidékein laktak kelta néptörzsek, kik még fenn tudták tartani ősrégi nyelvüket. A kelta nyelvnek két főága van: a gael és kymr, előbbi Skócziaiban és Írországban, utóbbit pedig Walesben beszélik. Azonban számuk folyvást apad és idővel, az írek minden separatistikus törekvése daczára sem lesznek képesek az angol nyelv terjedésének ellentállani.

1880-ban volt:			1890-ben volt:		
		%-ban			%-ban
angol	33,159.956	93'96	angol	35,985.111	95'00
gael	231.594	0'66	gael	254.000	0'67
kymr	950.000	2'69	kymr	960.000	2'53
ír	949.932	2'69	ír	680.174	1'80

Belgiumban a beszélt nyelveket mutatják ki, a következő csoportosításban:

	S z á m s z e r i n t			S z á z á l é k o k b a n			Szapo- rodás 1866—90 %-kban
	1866	1880	1890	1866	1880	1890	
Csak francz. beszél...	2,041.784	2,230.316	2,485.072	38'61	42'59	44'30	21'71
Csak flamand. „ ...	2,406.491	2,485.384	2,744.293	45'51	47'46	48'93	14'04
Csak németül „ ...	33.026	39.550	35.356	0'62	0'76	0'63	7'06
Francz. és flamandul	700.519	423.752	308.361	13'25	8'09	5'50	(—) 55'98
Francz. és németül	58.059	35.250	20.448	1'10	0'67	0'36	(—) 64'78
Flamand. és németül	7.195	2.956	1.625	0'14	0'06	0'03	(—) 77'41
Mindhárom ny. besz.	36.185	13.331	4.966	0'68	0'35	0'09	(—) 86'28
Egyik ny. sem besz.	4.972	6.412	8.802	0'09	0'12	0'16	77'93

Azt lehetne képzelni, hogy ily vegyes nyelvű országban, mint Belgium, a hol a francia és flamand nyelv csaknem egészen egyenlő arányban szerepel, évről-évre szaporodik azok száma, kik nemcsak egy, hanem több nyelvet is beszélnek. És mégis egészen ellenkezőt látunk, a két vagy több nyelvet beszélők száma évtizedről évtizedre fogy. Legerősebben a francia nyelv terjed, mely valószínűleg nem annyira a francia ajkuak nagyobb szaporaságának, mint a francia nyelv hódításának tulajdonítható.

Németalföld honos lakossága kizárólag hollandi vagy alnémet.

Az egész német birodalom népességének anyanyelv szerinti megoszlását nem ismerjük; azonban Poroszországban, a hol a német mellett legtöbb más ajku található, az 1890. évi népszámlálás már az anyanyelvet is kutatta. Az eredmény következő:

1. Német	26,367.073	Dán, norvég és német	2.529
2. Litván	117.637	13. Orosz	2.436
Litván és német	7.416	Orosz és német	173
3. Lengyel	2,765.101	14. Angol	10.037
Lengyel és német	103.112	Angol és német	522
4. Masur	102.941	15. Francia	6.345
Masur és német	5.627	Francia és német	594
5. Kassub	54.433	16. Svéd	5.835
Kassub és német	2.213	Svéd és német	295
6. Vend	65.254	17. Olasz	5.252
Vend és német	2.213	Olasz és német	125
7. Morva	57.202	18. Spanyol	682
Morva és német	2.412	Spanyol és német	39
8. Cseh	16.867	19. Portugall	245
Cseh és német	1.605	Portugall és német	19
9. Vallon	10.972	20. Egyéb nyelvű	3.893
Vallon és német	171	Egyéb nyelvű és német	198
10. Holland	40.124		
Holland és német	1.670	Összesen	29,955.281
11. Fries	43.390	Ebből német és egy más	
Fries és német	7.281	nyelv	138.214
12. Dán és norvég	138.134	Nem német nyelvű	3,446.780

Poroszországnak tehát 11⁵¹/₁₀₀-át teszik a nem német anyanyelvűek, sőt ha a németül is beszélő más nyelvűeket szintén számítjuk, 12⁰/₁₀₀-át.

Dániát csaknem kizárólag dánok, *Norvégiát* norvégek, *Svéd-országot* svédek lakják a csekély számú idegeneken kívül a két utóbbi ország éjszaki részén még finnek és lappok is laknak, de csak jelentéktelen számmal.

Oroszország népessége 1882. évi, tehát jó régi becslési adatok szerint a következő nemzetiségekből állt:

oroszok	62,085.000 lélek	74'61 ⁰ / ₀	oláhok	800.000 lélek	0'96 ⁰ / ₀
lengyelek	5,850.000 »	7'07 »	bolgárok	100.000 »	0'12 »
finn népek	3,600.000 »	4'35 »	kalmukok	100.000 »	0'12 »
litvánok	3,000.000 »	3'62 »	egyéb nemze-		
zsidók	3,000.000 »	3'62 »	tiségek	229.000 »	0'28 »
tatárok	2,860.000 »	3'45 »			
németek	1,200.000 »	1'45 »			
			Összesen ...	82,824.000 lélek	100'00 ⁰ / ₀

Maguk az oroszok három törzsre oszlanak. Legtöbben vannak *a nagy oroszok*, kik Közép-Oroszország kormányzáságait lakják, *a kis oroszok* legnagyobb számmal vannak Pultava, Kharkov, Csernigov, Kiev, Volhynia, Podolsk, Jekaterinoslav és Tauris kormányzóságokban; *a fehér oroszok* Mohilev, Minsk, Vitebsk és Grodno kormányzóságokban.

A balkán-félsziget államai nemzetiségi tekintetben következő képet mutatnak:

<i>Szerbia :</i>			<i>Románia :</i>		
szerb	1,959.000 lélek	90'61 ⁰ / ₀	román	4,394.000 lélek	87'20 ⁰ / ₀
román	143.000 »	6'61 »	zsidó	300.000 »	5'95 »
czigány	38.000 »	1'76 »	czigány	200.000 »	3'97 »
német	7.000 »	0'33 »	bolgár és orosz	50.000 »	0'99 »
albán és török	3.000 »	0'14 »	magyar	30.000 »	0'59 »
bolgár	2.000 »	0'09 »	német	20.000 »	0'40 »
egyéb	10.000 »	0'46 »	görög	20.000 »	0'40 »
			örmény	15.000 »	0'30 »
			egyéb	10.000 »	0'20 »

<i>Bulgária : (1888. népsz.)</i>			<i>Görögország :</i>		
bolgár	3,121.284 lélek	98'95 ⁰ / ₀	görög	2,056.000 lélek	93'99 ⁰ / ₀
török	15.165 »	0'48 »	albán	100.000 »	4'57 »
görög	5.813 »	0'18 »	török	24.000 »	1'10 »
román	1.322 »	0'04 »	olasz	3.500 »	0'16 »
szerb	800 »	0'03 »	egyéb	4.000 »	0'18 »
egyéb	10.000 »	0'32 »			

<i>Törökország : (hozzávetőleg)</i>					
török	1,380.000 lélek	26'94 ⁰ / ₀	román	80.000 lélek	1'56 ⁰ / ₀
albán	1,127.000 »	22'00 »	zsidó	50.000 »	0'98 »
görög	1,225.000 »	23'92 »	czigány	50.000 »	0'98 »
bolgár	800.000 »	15'62 »	egyéb	210.000 »	4'10 »
szerb	200.000 »	3'90 »			

Montenegro népessége vagy 20,000 albán kivételével merőben szerb (crnagorcok). Hasonlóképen *Bosznia-Herczegovina* népessége is teljesen szerb, csak délen van néhány albán, továbbá egy csomó vándor czigány.

Európán kívüli államokról alig vannak megbízható pontos adataink. Így az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* sem kutatják népszámláláskor a nemzetiséget, hanem csak röviden fehéreket és színeseket különböztetnek meg. A fehéreket azután Amerikában születettek és más országokban születettek szerint csoportosítják, így tehát az Unio népességének nemzetiség szerinti tagozatát nem ismerhetjük.

	1880-ban volt :	1890-ben volt :
fehér	43,402.970 ⁰ / ₀ 86'08 ⁰ / ₀	54,983.890 ⁰ / ₀ 87'47 ⁰ / ₀
néger	6,580.793 » 13'05 »	{ 6,337.980 » 10'08 »
mulatt		{ 1,132.060 » 1'80 »
ezivilizáltindian	66.407 » 0'13 »	58.806 » 0'09 »
vad indian	256.000 » 0'51 »	247.000 » 0'39 »
khinai	110.000 » 0'22 »	107.475 » 0'71 »
japán	3.000 » 0'01 »	2.039 » 0'00 »

Tehát a fehérek mindinkább tért foglalnak a színesek rovására, ez utóbbiak közül az indiánok már régóta megfogynak, a khinaiak pedig az újabb bevándorlást korlátozó rendszabályok folytán nem szaporodhatnak oly túlságosan. Az európaik közül legszámosabban vannak az angolok és németek ; ezután következnek a svédek, norvégek, hollandok, francziák stb.

A népesség foglalkozása ; keresők és eltartottak. —

Az első kérdés, amelyre a foglalkozási statisztikából feleletet várunk, az, hogy a népességben mekkora részt képvisel a termelő, vagy más szóval kereső elem, s mily arány esik ezzel szemben azokra, akik a nemzeti termelésben nem vesznek részt, s mint eltartottak, a keresők terhére élnek. Utóbbiak közé sorozzuk nemcsak a teljesen foglalkozás nélkülieket, mint pl. gyermekeket, testi fogyatkozásban szenvedőket, aggokat, hanem azon egyéneket is, akiknek van ugyan foglalkozásuk, de olyan, a mely közgazdasági szempontból termelő foglalkozásnak nem tekinthető, tehát a tanulókat, a háztartásban foglalkozókat és a csupán háztartás körüli és személyes szolgálati teendőket végző házi cselédeket is.

Amily egyszerűnek látszik a kérdés, hogy valamely ország népességéből mennyi a termelő és mennyi az eltartott, ép oly nehéz arra pontosan és megbízhatóan megfelelni. A gyakorlatban ugyanis igen sok esetben nagyon nehéz a határt megállapítani arra nézve, hogy mikor tekinthető valaki valamely foglalkozáshoz tartozónak és mikor nem. Különösen áll ez a háztartásban foglalkozó nőkről, a kik háztartási teendőik mellett a gazdaságban és a családfőnek ipari, kereskedelmi üzletében is szoktak segédkezni s akárhányszor tisztán az ügynök egyéni felfogásától függ, hogy a háztartásban való foglalatosság és a gazdasági, illetve üzleti tevékenység közül melyiket

tartsa fontosabbnak, vagy tekintse főfoglalkozásnak, úgy hogy a nők foglalkozási rovatait egészen hasonló viszonyokkal bíró vármegekben is különböző ügynökök által akárhányszor teljesen eltérő módon látjuk kitöltve. Ebből az következik, hogy pusztán a kereső népesség számadatai alapján nem lehet eléggé megbízható képet nyernünk a népesség foglalkozási viszonyairól, mert nem tudhatjuk, hogy a különböző foglalkozási ágakban és az országnak különböző részeiben a termelőknek és eltartottaknak megkülönböztetésében mennyire jártak el egyöntetű felfogással. Szükséges tehát, hogy az eltartottak is csoportosíttassanak azon foglalkozási ág szerint, amelyben eltartójuk működik, amelyhez tehát eltartójuk révén maguk is tartoznak. Ha ugyanis a termelő népesség foglalkozási viszonyait részletező adatok mellé párhuzamba állítjuk azokat az adatokat, amelyek az eltartottakat eltartójuknak kereseti ága szerint tüntetik fel, az eredmény egészen megbízható lesz és ily módon teljesen hű képet nyerhetünk arról, hogy az egyes kereseti ágak, az azokban működő és azok terhére élő összes egyének együttes számát tekintve, vagyis a különböző foglalkozási osztályok mily arányban vannak az országban képviselve.

Hazánkban a régebbi népszámlálások alkalmával, még 1869-ben és 1880-ban is, csak a termelő népességet mutatták ki a foglalkozási ágak egyes csoportjai szerint. Az 1890. évi népszámlálás volt az első, a mely alkalommal — a számlálólapnak ezen új kérdőpontja alapján: ha nem kereső vagy házi cseléd, eltartójának mi a foglalkozása — a nem kereső egyének is csoportosíttattak az egyes kereseti ágak szerint. Az 1890. évi népszámlálás alapján kiderített eredmények tehát a legelső adatok Magyarországon, amelyekből az egész népességnek, keresőknek és eltartottaknak egyaránt, megismerhetjük a foglalkozási viszonyait.

Mielőtt azonban a foglalkozási ágak taglalására térnénk át, nem lesz érdektelen annak az alapkérdésnek a megvizsgálása, hogy népességünk hogyan oszlik meg keresők és eltartottak szerint. A megfelelő adatoknak összeállítása annyival is inkább indokolt, minthogy az egyes foglalkozási ágak jelentőségének megítélésénél igen gyakran helyesebb az adatokat nem az összes népességhez, hanem csak a keresőkhöz viszonyítani, az ezeket feltüntető számok tehát további fejtegetéseinknél a különböző összehasonlításokra nézve bizonyos mértékig alapszámoknak tekinthetők. A keresők és eltartottak számát országrészenként és pedig a keresőket az összes népesség $\frac{1}{10}$ -ában is kifejezve, a következő táblázat tünteti fel:

Ország-rész	Keresők						Eltartottak		
	férfi		nő		együtt		férfi	nő	e. együtt
	szám szerint	a férfi népesség o/ó-ában	szám szerint	a női népesség o/ó-ában	szám szerint	az összes népesség o/ó-ában			
Duna balpartja	565.360	62'41	212.289	21'80	777.649	41'38	340.454	761.412	1,101.866
Duna jobbpartja ...	866.170	63'52	288.901	20'78	1,155.071	41'94	497.360	1,101.535	1,598.895
Duna-Tisza köze ...	846.602	62'36	261.677	18'97	1,111.279	40'34	513.095	1,130.438	1,643.533
Tisza jobbpartja	433.545	60'14	172.344	21'66	605.889	39'95	287.384	623.426	910.810
Tisza balpartja	630.795	61'47	195.450	18'73	826.245	39'92	395.545	847.900	1,243.445
Tisza-Maros szöge ...	598.187	62'95	170.907	17'85	769.094	40'32	352.054	786.448	1,138.502
Erdély	717.806	63'89	239.015	21'18	956.821	42'30	405.622	888.773	1,294.395
Magyarország összesen	4,658.455	62'33	1,543.583	20'09	6,202.048	40'98	2,791.514	6,139.932	8,931.446
Fiume város és ker.	9.123	64'94	3.575	23'15	12.698	43'05	4.925	11.871	16.796
Horvát-Szlavonország	686.753	63'02	374.022	34'11	1,060.775	48'51	403.002	722.633	1,125.635
Magyarbirodalom összesen	5,354.341	62'60	1,921.180	21'84	7,275.521	41'94	3,199.441	6,874.433	10,073.877

A kereső népesség és az eltartottaknak egymáshoz való arányára nézve különösen a következő körülmények gyakorolnak döntő befolyást: 1. a gyermekek és nők aránya az összes népességhez; 2. a gyermekek és nők részvéte a termelő foglalkozásokban. Minél nagyobb valamely helyen a gyermekek és nők száma a felnőttekhez, illetve a férfiakhoz hasonlítva, annál nagyobbnek kell lennie a nem saját keresményükből élő, hanem családjuk terhére eltartott egyének számának is; innen van, hogy a városokban, ahol a népességnek korcsoportjaiban a gyermekek tudvalevőleg kisebb arányban vannak képviselve, mint vidéken, a keresők száma rendszerint kedvezőbb arányt mutat. Nagyobb fontosságu a másik körülmény, mely a keresők számarányára befolyást gyakorol, a gyermekek és a nők részvéte a termelő foglalkozásokban. Ez pedig függ egyrészt az égalji viszonyoktól, amelyek okozzák, hogy az ember testi fejlődése északon lassúbb menetű mint délen, függ az általános műveltségi viszonyoktól, sőt a népek faji tulajdonságaitól is, amelyek együttesen eredményezik a nőnek társadalmi állását, helyzetét a családban és a gazdasági életben. Épen nem véletlen tehát, hogy, ha a kereső népesség arányát Európa különböző nemzeteinél vizsgáljuk, északon szabály szerint alacsony, délen ellenben magas arányszámot találunk. A szélsőséget egyrészt Svédország, Norvégia és Dánia képviselik, amely országokban a népességnek csak egy harmada sorozható a keresőkhöz; a másik végletet ellenben Olaszországnál tapasztaljuk,

ahol a lakosságnak több mint fele tartozik a keresőkhöz. Magyarország, földrajzi helyzetének is megfelelően, közép helyet foglal el az északi és a déli államok között s a keresők száma az 1890. évi népszámlálás adatai szerint a Szent-István korona országaiban az összes polgári népességnek $41\frac{94}{100}$ -át tette. Ha azonban hazánk egyes részeit tekintjük, és különösen ha az anyaországot a társ-országokkal hasonlítjuk össze, igen jelentékeny különbségre akadunk.

A különbségeket, amelyek az egyes országrészek között tapasztalhatók, a mondottak alapján könnyen meg lehet magyarázni. Mindenek előtt feltűnik, hogy a keresők arányszámát nálunk is a nőknek kisebb vagy nagyobb részvéte a termelő foglalkozásokban befolyásolja legjobban. Innen van, hogy Horvát-Szlavonországban a keresők aránya $48\frac{1}{2}\frac{0}{100}$ -ra emelkedik s az anyaország arányszámát oly jelentékenyen meghaladja, mert hisz köztudomásu, hogy a délszláv népeknél a nőnek mily szerepe van a gazdasági életben, s hogy különösen a földmivelő osztályoknál az a sorsa, hogy versenyt dolgozzék a férfival, sőt sok esetben a ferasztóbb részt végezze a munkában. Nagyon jellemző adat tehát, hogy, amíg az anyaországban a női népességnek csak egy ötöde, a társországokban több mint egy harmada soroztatott a keresők, a termelő tevékenységben közvetlenül résztvevők közé. Igaz, hogy — amint e fejezet elején fejtegettük — épen a nőknél arra nézve, hogy valaki a keresők vagy a háztartás czímén az eltartottak közé vétessék-e, a számláló lapok kitöltésénél, sőt az adatok feldolgozásánál is eltérő felfogások érvényesülhetnek, de az ezekből származó különbségek, habár fontosak lehetnek is az egyes foglalkozási ágakra és egyes vármegyékre vonatkozólag külön-külön, az egész népességben bizonyos mértékig elsimulnak, az ellentétek legalább részben egymást kiegyenlítik, s az adatok, habár nem tekinthetők is teljesen egyöntetűeknek, összehasonlításra mégis alkalmasak. Ezt látszik igazolni az a körülmény is, hogy Zala vármegyének Horvátországgal közvetlenül határos részeiben, nevezetesen a perlaki és csáktornyai járásokban, amelyekben a lakosság tulnyomó része horvát, valamint Vas vármegyének horvát ajkuak által lakott járosaiban is a nők sokkal nagyobb arányban soroztattak a földmiveléshez családi kisegítőkné, mint ugyan-ezen vármegyék többi részeiben.

Ami az anyaország egyes részeit illeti, a kereső nőkre eső arányszám a legkisebb a Tisza-Maros szögében, a Tisza bal partján és a Duna-Tisza közén, tehát épen azokban az országrészekben, amelyekben a földek a legjobb minőségűek s a földmivelő osztály köztudomás szerint a legjobb módnak örvend s így a nőt a nyers gaz-

dasági munkában való részvételtől leginkább megkímélheti. A kereső férfiakra eső arányszámokban mutatkozó különbségek is teljesen elfogadhatók: a legkedvezőbb az arány a Duna jobb partján és Erdélyben, amit az a körülmény, hogy a népességnek korcsoportok szerint való megoszlását tekintve, éppen ezek azok az országrészek, a melyekben a gyermekek, a 0—15 éves korszakban levők, a legkisebb arányban fordulnak elő, teljesen megmagyaráz; a másik szélsőséget a Tisza jobb partjánál tapasztaljuk, ahol pedig a kereső férfiakra eső arányszámot az a körülmény nyomja le, hogy éppen a munkaképes korban levő férfiak egy része a nagymérvű kivándorlás következtében távol van.

A kereső népességet alább részletesebben fogjuk feltüntetni; az eltartottakkal azonban behatóbban nem foglalkozunk, a reájuk vonatkozó főbb adatokat tehát az eltartottak egyes nemei szerint és hazánk közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével e helyen közöljük:

Eltartottak	Magyarország	Fiume	Horvát-Szlavonország	Együtt
Háztartásban foglalkozók ...	2,982.014	5.801	313.734	3,301.549
Házi cselédek	356.516	1.654	18.100	376.270
Foglalkozás nélküliek 14 éven alul	5,100.773	8.309	770.609	5,879.691
14 éven felül	474.081	1.013	20.393	495.487
Letartóztatottak	18.062	19	2.799	20.880
Összesen	8.931,446	16.796	1,125.635	10,073.877

Annak a megítélésénél, hogy az eltartottak és azok egyes nemei hol vannak magas vagy alacsony arányban képviselve, az eltartottak számát a kereső népességgel kell összevetnünk, és pedig czélszerű az összehasonlításnál csupán a kereső férfiakra szorítkozni, mert azon körülménynél fogva, hogy a nők vidékenként igen különböző arányban szerepelnek a keresők között, a kereső nőknek a kereső férfiakkal való egybefoglalása az összehasonlításra szolgáló alapszámot nagyon ingadozóvá tenné.

Ezer kereső férfira a következő számú eltartott esett:

Eltartottak	Magyarországon	Fiumében	Horvát-Szlavonországban	Magyar birodalomban
Háztartásban foglalkozók ...	640	636	456	617
Házi cselédek	76	182	27	70
Foglalkozás nélküliek 14 éven alul ...	1.095	910	1.122	1.098
14 éven felül	102	111	30	92
Letartóztatottak	4	2	4	4

Az anyaországot a társországokkal összehasonlítva, a következő felölőbb különbségek mutatkoznak: Magyarországon 1000 kereső férfira 640, Horvát-Szlavonországban csak 456 háztartásban foglalkozó nő esik, ami nagyon természetes is, miután a társországokban, mint már fentebb említettük, a nők sokkal nagyobb arányban szerepelnek a gazdasági tevékenységben. Igen nagy különbséget látunk a házi cselédeknel, akiknek száma a kereső férfiak számához viszonyítva az anyaországban közel háromszor akkora, mint Horvát-Szlavonországban, de ez is könnyen megérthető, ha figyelembe vesszük, hogy Horvát-Szlavonországban mindazok a foglalkozási osztályok, amelyeknel a cselédtartás gyakoribb (értelmiség, értelmiségi szolgák, bányászok, ipar és forgalom, járadékosok), jóval kisebb arányban vannak képviselve mint az anyaországban, azonkívül Horvát-Szlavonországban az ottani kezdetlegesebb viszonyoknál fogva a földmives osztály is kisebb számú cselédséget tart mint Magyarországon.

A házi cselédek számát és arányát a népességben igen gyakran a városiasság ismérvének is szokták tekinteni, nem érdektelen tehát, ha ebben a tekintetben futó pillantást vetünk városainkra. A legnagyobb számú cselédség találtatott — az összes keresőkhöz viszonyítva — Kassán (221), Maros-Vásárhelyt (214), Kolozsvártt (190), Budapesten (188), Sopronban (186), Nagy-Váradon (181), Komáromban (176), Győrött (170) és Pozsonyban (165). Ellenben a legalacsonyabb cselédlétszámot tüntetik fel: Hódmező-Vásárhely (48), Szabadka (62), Versecz (76) és Szeged (78); számos megyei törvényhatóságra utalhatunk — pl. Brassó, Moson, Sáros, Szepes, Trencsén, Turócz és Zólyom, — a melyekben a házi cselédeknek az összes keresőkhöz való aránya magasabb, mint az említett 4 szabad királyi, illetve törvényhatósági joggal felruházott városban.

A 14 éven aluli foglalkozás nélküliek a kereső férfiak számához viszonyítva Horvát-Szlavonországban fordulnak elő magasabb arányban, a mi ismét egészen természetesnek tünik fel, ha tekintetbe vesszük, hogy a társországokban a születési arány kedvezőbb s ennek következtében a fiatalabb korosztályok ott a népességben aránylag erősebben vannak képviselve, mint az anyaországban.

Rendkívüli különbséget látunk a 14 éven felüli foglalkozás nélkülieknél, a kiknek száma a kereső férfiakhoz viszonyítva Magyarországon több mint háromszor oly magas, mint Horvát-Szlavonországban, valószínű azonban, hogy ez a különbség csak látszólagos és tulajdonképen a feldolgozásnál követett eltérő felfogásnak a következménye.

A foglalkozások főcsoportjai. — A foglalkozások főcsoportjait, vagyis az összes főkereseti ágakat, a katonaságnak is beszámításával, amelyet különben a foglalkozási viszonyok részletes tárgyalásánál mindenütt másutt teljesen figyelmen kívül fogunk hagyni, hazánk közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével az alábbi kimutatás állítja szem elé:

A kereseti ág megnevezése	Keresők		Eltartottak		Összes népesség	
	szám szerint	o/o-ban	szám szerint	o/o-ban	szám szerint	o/o-ban
I. Magyarország.						
Értelmiségi kereset	116.462	1'85	267.904	3'00	384.366	2'52
Értelmiségi keresetnél al- kalmazott szolgák	32.581	0'51	64.547	0'72	97.128	0'64
Östermelés	3,548.700	56'32	5,491.924	61'49	9,040.624	59'36
Bányászat, ipar és forgalom	1,098.602	17'43	1,606.323	17'99	2,704.925	17'76
Járadékosok	120.418	1'91	103.851	1'16	224.269	1'47
Napszámosok	1,233.664	19'57	1,189.678	13'31	2,423.342	15'91
Katona, honvéd és csendőr	98.033	1'55	14.675	0'17	112.708	0'74
Egyéb foglalkozásuak	42.407	0'73	50.886	0'57	93.293	0'61
Ismeretlen foglalkozásuak	9.214	0'13	79.184	0'89	88.398	0'58
Az állam és társadalom ter- hére tartatnak*)	—	—	62.474	0'70	62.474	0'41
Összesen	6,300.081	100'00	8,931.446	100'00	15,231.527	100'00
II. Fiume város és kerülete.						
Értelmiségi kereset	621	4'59	1.202	7'16	1.823	6'01
Értelmiségi keresetnél al- kalmazott szolgák	422	3'12	656	3'91	1.078	3'55
Östermelés	607	4'48	559	3'33	1.166	3'84
Bányászat, ipar és forgalom	9.033	66'71	9.653	57'47	18.686	61'60
Járadékosok	820	6'05	994	5'92	1.814	5'98
Napszámosok	1.061	7'84	1.645	9'79	2.706	8'92
Katona, honvéd és csendőr	843	6'22	144	0'86	987	3'25
Egyéb foglalkozásuak	123	0'91	135	0'80	258	0'85
Ismeretlen foglalkozásuak	11	0'08	1.473	8'77	1.484	4'89
Az állam és társadalom ter- hére tartatnak*)	—	—	335	1'99	335	1'11
Összesen	13.541	100'00	16.796	100'00	30.337	100'00

*) Intézetek, testületek, községek által eltartottak, alamizsnából élők és letartóztatottak.

A kereseti ág megnevezése	Keresők		Eltartottak		Összes népesség	
	szám szerint	o/ó-ban	szám szerint	o/ó-ban	szám szerint	o/ó-ban
III. Horvát-Szlavonország.						
Értelmiségi kereset	11.580	1'08	22.370	1'99	33.950	1'54
Értelmiségi keresetnél al- kalmazott szolgák	3.423	0'32	5.303	0'47	8.726	0'40
Östermelés	925.346	85'98	938.308	83'36	1,863.654	84'64
Bányászat, ipar és forgalom	102.838	9'55	133.740	11'88	236.578	10'74
Járadékosok	8.124	0'75	9.489	0'84	17.613	0'80
Napszámosok	7.559	0'70	4.832	0'43	12.391	0'56
Katona, honvéd és csendőr	15.517	1'44	2.386	0'21	17.903	0'81
Egyéb foglalkozásuak	1.801	0'17	1.240	0'11	3.041	0'14
Ismeretlen foglalkozásuak	104	0'01	1.261	0'11	1.365	0'06
Az állam és társadalom ter- hére tartatnak*)	—	—	6.706	0'60	6.706	0'31
Összesen	1,076.292	100'00	1,125.635	100'00	2,201.927	100'00
IV. A magyar korona országai együtt.						
Értelmiségi kereset	128.663	1'74	291.476	2'89	420.139	2'41
Értelmiségi keresetnél al- kalmazott szolgák	36.426	0'49	70.506	0'70	106.932	0'61
Östermelés	4,474.653	60'55	6,430.791	63'84	10,905.444	62'45
Bányászat, ipar és forgalom	1,210.473	16'38	1,749.716	17'37	2,960.189	16'95
Járadékosok	129.362	1'75	114.334	1'14	243.696	1'40
Napszámosok	1,242.284	16'81	1,196.155	11'87	2,438.439	13'96
Katona, honvéd és csendőr	114.393	1'55	17.205	0'17	131.598	0'75
Egyéb foglalkozásuak	44.331	0'60	52.261	0'52	96.592	0'55
Ismeretlen foglalkozásuak	9.329	0'13	81.918	0'81	91.247	0'52
Az állam és társadalom ter- hére tartatnak*)	—	—	69.515	0'69	69.515	0'40
Összesen	7,389.914	100'00	10,073.877	100'00	17,463.791	100'00

A legelső tanulság, a melyre ezen táblázatból a figyelmet felhívni kívánjuk, hogy a magyar korona országaiban a népességnek 62'45⁰/ó-a foglalkozik bevallottan az östermeléssel, vagy mint eltartott él ezen kereseti ág terhére. Minthogy továbbá a lakosságnak 14⁰/ó-a közönséges napszámos volt, a foglalkozási ágnak, melyben a napszámmunka végeztetik, minden közelebbi megjelölése nélkül,

*) Intézetek, testületek, községek által eltartottak, alamizsnából élők és letartóztatottak.

ezen napszámások pedig — tekintetbe véve Magyarországnak általános közgazdasági viszonyait — kétséggkívül igen kevés kivétellel tulajdonképen az őstermeléshez tartoznak, az 1890. évi népszámlálási adatok alapján kimondhatjuk, hogy *hazánk népességének kerek számában legalább is 75⁰/₀-a őstermeléssel foglalkozik vagy annak terhére él, tehát az őstermelő osztályhoz tartozik*, az ipar-forgalmi foglalkozásokra ellenben nem egészen 17⁰/₀ jut, a népességnek körülbelül $\frac{1}{6}$ -a.

Statisztikai adatoknak az összehasonlítás adja meg főképen a becset, részint korábbi állapotokkal, miből a fejlődést lehet megítélni, részint más országok adataival, miből a hazai viszonyok megítélésére lehet helyes mértéket alkotni. Sajnos, hogy nálunk összehasonlításra alkalmas adatok a korábbi népszámlálásokból nem állnak rendelkezésünkre s ezért az 1880. évi népszámlálás eredményeivel való minden összehasonlításról téves következtetések elkerülése véget le kell mondanunk. Ha azonban azt akarjuk megállapítani, hogy összehasonlítva néhány szomszédos állam viszonyaival, mily szerep jut Magyarországon a fontosabb kereseti ágaknak, erre nézve az alábbi adatok igen érdekes tájékoztatást nyújthatnak:

O r s z á g	Az őstermelési osztályra	A napszámásokra	A bányászat, ipar- és forgalomra	Az állami, Egyéb kereseti egyházi s ágakra és isme- községi retlen foglal- szolgáltatára ¹⁾ kozásuakra	
				e s e t t a z ö s s z e s n é p e s s é g b ő l	
Magyarország	62'5 ⁰ / ₀	14'0 ⁰ / ₀	16'9 ⁰ / ₀	3'8 ⁰ / ₀	2'8 ⁰ / ₀
Ausztria	55'1 »	8'4 »	28.4 »	4'1 »	4'0 »
Németország	42'5 »	2'1 »	45'5 »	4'9 »	5'0 »
Svájc	42'5 »	1'1 »	45'6 »	3'8 »	7'0 »
Franciaország	48'8 »	— »	37.3 »	5'7 »	8'2 »

Hazánknak agrikol jellegét mi sem mutathatja jobban, mint ezen összehasonlító adatok, különösen ha a napszámásokra eső százalékot is, mint ezt fentebb indokoltuk, az őstermeléshez számítjuk. De Németországhoz, Svájcához és Franciaországhoz viszonyítva, jelentékeny arányban van képviselve az őstermelés Ausztriában is, ahol a napszámásoknak egy része kétséggkívül szintén az őstermeléshez sorozandó; ennek tekintetbe vételével a népességnek Ausztriában is legalább 60⁰/₀-a tartozik az őstermelők osztályához.

Ami hazánk közjogi alkatrészeit illeti, Fiumét, amely városi jellegénél fogva a dolog természete szerint egészen más arányszámokat mutat, az összehasonlításnál mellőzve, nagyon tanulságos az anyaországra és Horvát-Szlavonországra vonatkozó adatoknak pár-

¹⁾ Beleértve a katonaságot és az úgynevezett szabad foglalkozásokat is.

huzamba állítása. Ismét csak a főfoglalkozási csoportokat tüntetve fel, látjuk, hogy amíg Magyarországon az őstermelésre 59³⁶/₁₀₀, illetve a napszámosoknak is hozzászámításával legfeljebb 73—74⁰/₁₀₀ esik, a társországokban az őstermelő osztály a népességnek 84⁶⁴/₁₀₀-át képviseli, az ipar és forgalom ellenben Magyarországon 17⁷⁶/₁₀₀, Horvát-Szlavonországban csak 10⁷⁴/₁₀₀-kal szerepel. Igen tanulságos az értelmiségi osztály arányának összehasonlítása is. Míg Magyarországon az értelmiségi keresethez tartozó egyének és az azok terhére élők (családtagok, házi cselédek) a népességnek már harmadfél, Horvát-Szlavonországban csak másfél ⁰/₁₀₀-át teszik.

Alábbiakban bemutatjuk a fontosabb kereseti ágak adatait törvényhatóságunkint, megjegyezvén, hogy ezen táblázatban, tekintettel arra, hogy a katonaságnak egyik vagy másik törvényhatóságban való elhelyezése különös állami intézkedéseken alapszik s így annak számbavétele a népesség természetes foglalkozási viszonyainak kiszámításánál zavarólag hatna, csupán a polgári népességre szorítkoztunk s az arányszámok kiszámításánál is csak a polgári népesség szolgált alapul:

Folyó szám	Ország rész, törvényhatóság	Értelmiségi kereset		Östermelés		Bányászat, ipar- és for- galom		Jára- dékosok		Napszámosok	
		keresők és eltartottak együtt									
		szám szerint	szám az összes népes- ség 1/10-ében	szám szerint	szám az összes népes- ség 1/10-ében	szám szerint	szám az összes népes- ség 1/10-ében	szám szerint	szám az összes népes- ség 1/10-ében	szám szerint	szám az összes népes- ség 1/10-ében
I. Magyarország.											
a) Duna bal partja.											
1	Árva vm.	1.502	1 ⁷⁷	70.937	83 ⁶⁴	8.086	9 ⁵³	431	0 ⁵¹	3.129	3 ⁶⁹
2	Bars "	3.784	2 ⁴⁸	100.033	65 ⁴¹	26.759	17 ⁵⁰	2.815	1 ⁸⁴	16.190	10 ⁵⁹
3	Esztergom "	2.291	2 ⁹²	48.020	61 ²⁷	18.925	24 ¹⁵	1.414	1 ⁸⁰	5.773	7 ³⁷
4	Hont "	2.511	2 ³³	74.649	69 ²⁸	16.896	15 ⁶⁸	1.685	1 ⁵⁷	9.548	8 ⁸⁶
	Selmecz- és Béla- bánya, sz. k. v. ...	790	5 ¹⁷	892	5 ⁸⁴	9.931	64 ⁹⁹	2.360	15 ⁴¹	744	4 ⁸⁷
	együtt	3.301	2 ⁶⁸	75.541	61 ⁴⁰	26.827	21 ⁸¹	4 045	3 ²⁹	10.292	8 ³⁷
5	Liptó vm.	1.900	2 ⁴⁷	52.713	68 ⁵⁹	13.792	17 ⁹⁵	691	0 ⁹⁰	6.789	8 ⁸³
6	Nógrád "	4.777	2 ³³	133.475	62 ³⁴	45 143	21 ⁰⁵	2.365	1 ¹⁰	23.598	11 ⁰¹
7	Nyitra "	8.953	2 ²⁶	239.570	60 ⁴¹	78.030	19 ⁶⁸	4.846	1 ²³	56.494	14 ²⁵
8	Pozsony "	5.649	2 ⁰²	154.560	55 ⁴¹	52.852	18 ⁹⁵	3.674	1 ³²	54.971	19 ⁷⁰
	Pozsony, sz. k. v. ...	3.890	7 ⁴³	2.981	5 ⁶⁹	28.895	55 ¹³	4.560	8 ¹⁰	6.344	12 ¹⁰
	együtt	9.539	2 ⁸⁸	157.541	47 ⁵⁴	81.747	24 ⁶⁷	8.231	2 ⁴⁸	61.315	18 ⁶⁰

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Értelmiségi kereset		Östermelés		Bányászati, ipar- és forgalom		Járadékosok		Napszámások	
		keresők és eltartottak együtt									
		szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában
9	Trencsén vm.	4.740	1 ⁸³	189.031	73 ⁰⁵	37.847	14 ⁶³	1.962	0 ⁷⁶	20.919	8 ⁰⁸
10	Turóc „	1.129	2 ²⁶	28.561	57 ¹⁴	11.901	23 ⁸¹	640	1 ²⁸	6.530	13 ⁰⁷
11	Zólyom „	2.972	2 ⁶⁴	57.134	50 ⁸³	33.323	29 ⁶⁴	3.705	3 ³⁰	13.254	11 ⁷⁹
	Összesen	44.888	2 ³⁹	1.152.556	61 ³²	382.380	20 ³⁴	31.145	1 ⁶⁶	224.283	11 ⁹³
	b) Duna jobb partja.										
1	Baranya vm.	4.821	1 ⁶⁷	192.865	66 ⁹³	48.698	16 ⁹⁰	3.385	1 ¹⁷	36.055	12 ⁵¹
	Pécs, sz. k. v.	2.455	7 ²¹	1.967	5 ⁷⁷	19.294	56 ⁶³	2.993	8 ⁷⁹	4.687	13 ⁷⁶
	együtt.....	7.276	2 ²⁶	194.832	60 ⁴⁵	67.992	21 ⁰⁹	6.378	1 ⁹⁸	40.742	12 ⁶⁴
2	Fejér vm.	3.430	1 ⁷⁶	118.180	60 ⁶⁴	26.454	13 ³⁷	2.482	1 ²⁷	41.279	21 ¹⁸
	Székes-Fehérvár, sz. k. v.	1.999	7 ²⁶	6.036	21 ⁹¹	12.223	44 ³⁷	1.709	6 ²⁰	4.037	14 ⁶⁵
	együtt	5.429	2 ⁴⁴	124.216	55 ⁸⁴	38.677	17 ³⁹	4.191	1 ⁸⁸	45.316	20 ⁸⁷
3	Győr vm.	1.715	1 ⁸⁴	56.422	60 ⁶⁴	13.481	14 ³⁰	1.353	1 ⁴⁵	18.335	19 ⁷³
	Győr, sz. k. v.	2.072	9 ⁰⁹	1.204	5 ²⁸	11.852	51 ³⁹	1.751	7 ⁶⁸	4.198	18 ²⁰
	együtt.....	3.787	3 ²⁷	57.626	49 ⁷⁷	25.333	21 ⁸⁸	3.104	2 ⁶⁸	22.483	19 ⁴²
4	Komárom vm.	2.549	1 ⁷⁴	86.752	59 ³⁴	23.383	15 ⁹⁷	1.547	1 ⁰⁶	29.443	20 ¹¹
	Komárom, sz. k. v.	1.139	8 ⁷¹	632	4 ⁸³	7.020	53 ⁶⁹	1.038	7 ⁹⁴	1.847	14 ¹³
	együtt.....	3.688	2 ³¹	87.384	54 ⁷⁸	30.403	19 ⁰⁶	2.585	1 ⁶⁸	31.290	19 ⁶⁵
5	Moson vm.	1.861	2 ¹⁹	49.092	57 ⁷²	17.081	20 ⁰⁹	1.726	2 ⁰³	13.960	16 ⁴¹
6	Somogy „	6.523	2 ⁰⁰	230.674	70 ⁵⁸	48.476	14 ⁸³	2.853	0 ⁸⁷	33.393	10 ²⁵
7	Sopron „	4.138	1 ⁷⁸	123.874	53 ³⁰	46.615	20 ⁰⁶	3.578	1 ⁵⁴	51.001	21 ⁹⁵
	Sopron, sz. k. v.	2.266	8 ³³	4.255	15 ⁶⁴	12.507	45 ⁹⁶	1.753	6 ⁴⁴	2.829	10 ³⁹
	együtt.....	6.404	2 ⁴⁷	128.129	49 ⁷⁶	59.122	22 ⁷⁷	5.331	2 ⁰⁵	53.830	20 ⁷³
8	Tolna vm.	5.273	2 ⁰⁹	143.367	56 ⁸⁷	48.110	19 ⁰⁸	3.315	1 ³²	47.794	18 ⁹⁶
9	Vas „	7.972	2 ⁰⁴	252.273	64 ⁶³	67.126	17 ²⁰	4.927	1 ²⁶	51.492	13 ¹⁹
10	Veszprém „	5.472	2 ⁵⁴	115.604	53 ⁷⁰	40.705	18 ⁹¹	2.911	1 ²⁵	46.014	21 ³⁷
11	Zala „	7.861	1 ⁹⁴	302.566	74 ⁷⁰	56.600	13 ³⁹	3.831	0 ⁹⁵	28.333	7 ⁰⁰
	Összesen....	61.546	2 ²⁴	1.685.763	61 ³¹	499.628	18 ¹⁴	41.152	1 ⁴⁹	414.647	15 ⁰⁶
	c) Duna-Tisza köze.										
1	Bács-Bodrog vm.	9.189	1 ⁶¹	287.590	50 ¹⁸	97.605	17 ⁰⁸	7.330	1 ²⁸	161.401	28 ¹⁶
	Baja, thj. felr. v.	1.184	6 ⁰⁸	2.134	10 ³⁵	9.308	47 ⁷⁷	1.145	5 ⁸⁸	4.857	24 ⁹⁶
	Szabadka, sz. k. v.	2.177	2 ³⁹	33.984	46 ⁷³	14.298	19 ⁶⁶	1.481	2 ⁰⁴	18.250	25 ⁰⁹
	Ujvidék, „ „ „	1.460	5 ⁹¹	4.493	18 ¹⁷	9.998	40 ⁴⁵	1.598	6 ⁴⁷	5.972	24 ¹⁶
	Zombor, „ „ „	1.968	7 ⁴⁵	8.346	31 ⁵⁷	6.414	24 ³⁶	1.242	4 ⁷⁰	6.857	25 ⁹⁴
	együtt...	15.978	2 ²⁸	336.517	46 ⁹⁷	137.623	19 ³¹	12.796	1 ⁷⁹	197.337	27 ⁵⁴
2	Csongrád vm.	2.196	1 ⁸⁸	64.578	53 ⁶⁸	17.822	14 ⁸⁵	1.313	1 ⁰⁹	32.222	26 ⁷⁹
	Hm.-Vásárhely, thj. felr. v.	1.247	2 ²⁵	31.395	56 ⁵⁹	9.060	16 ³⁸	620	1 ¹²	12.043	21 ⁷¹
	Szeged, sz. k. v.	3.552	4 ¹⁵	34.759	40 ⁶³	22.747	26 ⁵⁸	2.349	2 ⁷⁴	17.097	19 ⁹⁸
	együtt...	6.995	2 ⁶⁸	130.732	50 ⁰²	49.629	18 ⁹⁹	4.282	1 ⁶⁴	61.362	23 ⁴⁸

Folyó szám	Ország rész, törvényhatóság	Értelmiségi kereset		Östermelés		Bányászat, ipar- és forgalom		Járadékosok		Napszámosok	
		keresők és eltartottak együtt									
		szám szerint	az összes népesség 1/10-ében	szám szerint	az összes népesség 1/10-ében	szám szerint	az összes népesség 1/10-ében	szám szerint	az összes népesség 1/10-ében	szám szerint	az összes népesség 1/10-ében
8	Heves vm.	5.756	2 ⁴⁶	153.809	65 ⁷⁹	34.112	14 ⁵⁹	3.060	1 ³¹	30.906	13 ²²
4	J.-N.-K.-Szolnok vm.	6.661	2 ⁰⁹	197.414	61 ⁹⁹	47.134	14 ⁸⁰	4.237	1 ³³	55.496	17 ⁴³
5	Pest-P. S.-K.-Kun „ Budapest, fő- és székváros „ Kecskemét, thj. fejr. v.	14.226 38.971 1.632	2 ⁰⁸ 7 ⁹² 3 ³⁷	395.515 11.306 28.205	57 ⁸⁰ 2 ³⁰ 58 ¹⁶	120.203 282.037 9.789	17 ⁵⁶ 57 ³³ 20 ¹⁹	10.379 23.758 1.209	1 ⁵² 4 ⁸³ 2 ⁴⁹	128.643 67.996 5.919	18 ⁸⁰ 13 ⁸² 12 ³¹
	együtt ...	54.829	4 ⁴⁸	435.026	35 ³²	412.029	33 ⁶⁴	35.346	2 ⁵⁹	202.558	16 ³⁴
	Összesen	90.219	3 ²⁷	1.253.528	45 ³⁰	680.527	24 ⁷⁰	59.721	2 ¹⁷	547.659	19 ⁸⁸
d) Tisza jobb partja.											
1	Abauj-Torna vm.	3.424	2 ³⁷	87.058	57 ⁶⁵	23.376	15 ⁴⁸	1.395	0 ⁹²	32.930	21 ⁸¹
	Kassa sz. k. v.	2.618	9 ⁰⁶	880	3 ⁰⁵	17.110	59 ²⁴	2.088	7 ²³	3.009	10 ⁴²
	együtt ...	6.042	3 ³⁶	87.938	48 ⁸⁸	40.486	22 ⁵¹	3.483	1 ⁹³	35.939	19 ⁹⁸
2	Bereg vm.	4.669	2 ⁶⁰	119.304	66 ⁴⁸	23.197	12 ⁹³	1.526	0 ⁸⁵	26.228	14 ⁶²
3	Borsod „	5.764	2 ⁶⁶	104.639	48 ²⁷	44.689	20 ⁶¹	3.205	1 ⁴⁸	53.765	24 ⁸⁰
4	Gömör „	4.832	2 ⁷⁶	102.142	58 ⁴³	39.332	22 ⁵⁰	1.873	1 ⁰⁷	22.490	12 ⁸⁷
5	Sáros „	4.296	2 ⁵⁶	118.725	70 ⁶⁶	23.313	13 ⁵⁷	2.130	1 ²⁷	15.961	9 ⁵⁰
6	Szepes „	5.083	3 ¹¹	88.748	51 ²⁵	42.851	26 ²⁴	2.924	1 ⁷⁹	19.969	12 ³³
7	Ung „	3.802	2 ⁸¹	90.574	66 ⁹⁷	17.839	13 ¹⁹	982	0 ⁷³	19.741	14 ⁶⁰
8	Zemplén „	7.543	2 ⁵²	189.436	63 ³¹	47.391	15 ⁸⁴	2.628	0 ⁸⁸	47.140	15 ⁷⁶
	Összesen	42.031	2 ⁷⁷	901.506	59 ⁴⁴	279.098	18 ⁴⁰	18.751	1 ²³	241.233	15 ⁹⁰
e) Tisza bal partja.											
1	Békés vm.	5.407	2 ⁰⁹	152.881	59 ¹⁷	40.572	15 ⁷⁰	3.071	1 ¹⁹	51.371	19 ⁸⁸
2	Bihar „	8.656	1 ⁸¹	350.570	73 ³²	41.977	8 ⁷⁸	2.653	0 ⁵⁵	70.169	17 ⁶⁸
	Nagyvárad, thj. fejr. v.	3.615	9 ³⁸	2.410	6 ²⁵	22.073	57 ²⁵	2.108	5 ⁴⁷	5.031	13 ⁶⁵
	együtt ...	12.271	2 ³⁸	352.980	68 ³¹	64.050	12 ⁴⁰	4.761	0 ⁹²	75.200	14 ⁵³
3	Hajdú vm.	2.586	1 ⁹³	84.788	63 ³⁶	14.320	10 ⁶⁸	1.509	1 ¹⁵	28.364	21 ¹⁶
	Debreczen sz. k. v.	3.278	5 ⁷⁶	17.539	30 ⁸⁰	23.549	41 ³⁶	2.406	4 ²³	6.754	11 ⁸⁶
	együtt ...	5.864	3 ⁰⁷	102.327	5 ⁷⁸	37.869	19 ⁸²	3.915	2 ⁰⁴	35.118	18 ³⁸
4	Máramaros vm.	5.343	1 ⁹⁹	148.398	55 ³¹	39.299	14 ⁶⁴	2.677	0 ⁹⁹	68.825	25 ⁶⁵
5	Szabolcs „	6.008	2 ⁴⁵	141.288	57 ⁶⁸	32.835	13 ⁴⁰	2.284	0 ⁹³	57.976	23 ⁶⁶
6	Szatmár „	7.196	2 ³⁵	184.283	60 ⁸¹	47.745	15 ⁷⁵	3.844	1 ²⁰	55.209	18 ²¹
	Szatmár-Németi, sz. k. v.	1.831	8 ⁸²	4.136	19 ⁹⁴	9.876	47 ⁶²	930	4 ⁴⁸	2.426	11 ⁶⁹
	együtt ...	8.977	2 ⁷⁷	188.419	58 ²⁰	57.621	17 ⁸⁰	4.774	1 ⁴⁷	57.635	17 ⁸⁰
7	Szilágy vm.	4.396	2 ³⁰	137.035	71 ⁶⁸	18.443	9 ⁶⁵	1.017	0 ⁵³	27.813	14 ⁵⁵
8	Ugocsa „	1.860	2 ⁴⁶	49.199	65 ³¹	8.663	11 ⁴⁸	521	0 ⁶⁹	14.094	1 ⁷⁶
	Összesen	50.126	2 ⁴²	1.272.527	61 ⁴⁸	299.352	14 ⁴⁷	23.020	1 ¹¹	388.032	18 ⁷⁵

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Értelmeségi kereset		Östermelés		Bányászat, ipar és forgalom		Járadékosok		Nap-számok	
		keresők és eltartottak együtt									
		szám szerint	az összes népesség 0/0-ában	szám szerint	az összes népesség 0/0-ában	szám szerint	az összes népesség 0/0-ában	szám szerint	az összes népesség 0/0-ában	szám szerint	az összes népesség 0/0-ában
f) Tisza-Maros szöge.											
1	Arad vm.	4.635	1 ⁵⁴	217.047	71 ⁹⁸	28.130	9 ³⁸	2.513	0 ⁸⁸	46.051	15 ²⁷
	Arad, sz. k. v.	3.193	7 ⁵⁹	3.759	8 ⁹⁴	21.812	51 ⁸⁷	3.166	7 ⁵⁵	7.062	16 ⁷⁹
	együtt....	7.828	2 ²⁸	220.806	64 ⁹⁶	49.942	14 ⁵³	5.679	1 ⁶⁵	53.113	15 ⁴⁶
2	Csanád vm.	2.522	1 ⁹⁸	82.722	63 ³⁵	17.222	13 ¹⁹	1.495	1 ¹⁵	24.068	18 ⁴³
3	Krassó-Szörény "	6.215	1 ⁵³	309.707	76 ¹⁸	68.055	16 ⁷⁴	5.950	1 ⁴⁶	13.893	3 ⁴³
4	Temes "	6.060	1 ⁶³	253.937	68 ¹²	43.834	11 ⁷⁶	4.678	1 ³⁵	60.826	16 ⁹²
	Temesvár, sz. k. v.	3.150	7 ⁹⁶	1.096	2 ⁷⁵	21.082	52 ⁸⁴	2.800	7 ⁰²	7.615	19 ⁰⁹
	Verecz, thj. felr. v.	936	4 ²⁸	8.380	38 ³⁴	7.224	33 ⁰³	1.259	5 ⁷⁶	3.349	15 ³²
	együtt....	10.146	2 ³³	263.413	60 ⁶²	72.140	16 ⁶⁰	8.737	2 ⁰¹	71.790	16 ⁵⁸
5	Torontál vm.	10.278	1 ⁷⁹	352.898	61 ⁵⁶	74.663	13 ⁰⁵	9.513	1 ⁶⁶	117.167	20 ⁴⁴
	Pancsova, thj. felr. v.	1.096	6 ¹¹	3.513	19 ⁵⁷	8.033	44 ⁷⁶	893	4 ⁹⁸	3.389	18 ⁴⁸
	együtt....	11.374	1 ⁹³	356.411	60 ²⁸	82.696	13 ⁹⁹	10.406	1 ⁷⁶	120.556	20 ³⁹
	Összesen....	38.085	2 ⁰⁰	1.233.059	64 ⁶⁴	290.055	15 ²⁰	32.267	1 ⁶⁹	283.420	14 ⁵⁶
g) Erdély.											
1	Alsó-Fehér vm.	4.900	2 ⁵⁴	131.526	68 ¹²	27.626	14 ³¹	1.630	0 ⁸⁵	24.005	12 ⁴³
2	B.-Naszód "	2.558	2 ⁴⁴	77.945	74 ⁴⁸	11.575	11 ⁰⁵	671	0 ⁶⁴	10.624	10 ¹⁴
3	Brassó "	3.687	4 ⁵³	46.658	53 ⁷⁷	23.817	27 ⁴³	2.018	2 ³²	8.288	9 ³⁵
4	Csik "	2.223	1 ⁹³	70.316	61 ⁶²	9.794	8 ⁵⁸	662	0 ⁵⁸	29.622	25 ⁹⁶
5	Fogarás "	1.688	1 ⁹¹	71.265	80 ⁷⁸	8.847	10 ⁰⁹	432	0 ⁴⁹	5.193	5 ⁸⁹
6	Háromszék "	3.293	2 ⁵³	69.869	53 ⁷⁴	17.489	13 ⁴⁵	1.291	0 ⁹⁹	35.877	27 ⁶⁰
7	Hunyad "	4.845	1 ⁸¹	213.856	79 ⁸³	31.564	11 ⁷⁸	1.773	0 ⁶⁶	13.164	4 ⁹²
8	Kis-Küküllő "	2.627	2 ⁶⁰	77.607	76 ⁸¹	5.663	5 ⁶⁰	402	0 ⁴⁰	13.834	13 ⁶⁹
9	Kolozs "	3.485	1 ⁸¹	138.572	72 ⁰¹	13.029	6 ⁷⁷	352	0 ¹⁸	35.365	18 ³⁸
	Kolozsvár, sz. k. v.	3.399	10 ³⁸	3.995	12 ²⁰	17.587	53 ⁶⁹	1.764	5 ³⁸	2.708	8 ²⁷
	együtt....	6.884	3 ⁰⁶	142.567	63 ³¹	30.616	13 ⁵⁹	2.116	0 ⁹⁴	38.073	16 ⁹¹
10	Maros-Torda vm.	3.184	1 ⁹³	114.022	69 ⁶⁷	13.510	8 ⁸⁷	397	0 ²⁴	30.108	18 ⁴⁰
	Maros-Vásárhely sz. k. v.	1.721	12 ¹¹	1.429	10 ⁰⁵	8.107	57 ⁰⁴	766	5 ³⁹	912	6 ⁴³
	együtt....	4.905	2 ⁷⁶	115.451	64 ⁹¹	22.617	12 ⁷³	1.163	0 ⁶⁵	31.020	17 ⁴⁴
11	Nagy-Küküllő vm.	4.210	3 ¹¹	95.629	70 ⁶⁷	15.343	11 ³⁴	893	0 ⁶⁶	17.954	13 ²⁷
12	Szeben "	4.939	3 ³²	91.314	61 ³⁹	24.409	16 ⁴¹	2.358	1 ⁵⁹	20.243	13 ⁶¹
13	Szolnok-Doboka "	4.851	2 ²³	162.987	74 ⁹²	19.881	9 ⁷⁴	1.547	0 ⁷¹	24.768	11 ³⁸
14	Torda-Aranyos "	2.975	1 ⁹⁸	99.689	66 ²¹	13.765	9 ¹⁴	710	0 ⁴⁷	31.790	21 ¹²
15	Údvarhely "	2.886	2 ⁶³	75.006	68 ¹¹	10.879	9 ⁸⁸	547	0 ⁵⁰	19.618	17 ⁸¹
	Összesen....	57.571	2 ⁰⁰	1.541.685	68 ⁴⁸	273.885	12 ¹⁶	18.213	0 ⁸¹	324.068	14 ⁴⁹
Magyarország összesen		384.366	2 ⁵⁴	9.040.624	59 ⁷⁴	2.704.925	17 ⁸⁷	224.269	1 ⁴⁸	2.423.342	16 ⁰²
II. Fiume város és kerülete.											
		1.823	6 ¹⁸	1.116	3 ⁹⁵	18.686	63 ³⁶	1.814	6 ¹⁵	2.706	9 ¹⁷

Folyó szám	Ország rész, törvényhatóság	Értelmiségi kereset		Östermelés		Bányászat, ipar és forgalom		Járadékosok		Nap-számosok	
		keresők és eltartottak együtt									
		szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes né, és-ség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában	szám szerint	az összes népesség %-ában
III. Horvát-Szlavon-ország.											
1	Belovár-Kőrös vm.	3.190	1 ²⁰	239.645	90 ⁰²	10.006	7 ⁵²	1.396	0 ⁵²	434	0 ¹⁰
2	Lika-Krbava "	2.107	1 ¹⁰	180.609	94 ⁵⁷	4.894	2 ⁵⁰	1.616	0 ⁸⁵	201	0 ¹¹
3	Modrus-Fiume "	2.832	1 ²⁰	183.088	82 ⁹⁸	31.712	14 ⁵⁷	1.329	0 ⁶⁰	257	0 ¹¹
4	Pozsega "	2.879	1 ⁴²	174.181	85 ⁸⁷	22.496	11 ⁰⁹	1.425	0 ⁷⁰	462	0 ²²
5	Szerém "	6.546	1 ⁸⁸	271.449	78 ²²	55.601	16 ⁰²	3.216	0 ⁹³	5.333	1 ⁵⁴
6	Varasd "	2.968	1 ¹⁵	236.185	91 ⁵²	15.226	5 ⁹⁰	915	0 ³⁵	668	0 ²⁶
7	Verőcze "	2.284	1 ¹⁶	164.822	83 ⁸²	27.344	13 ⁹¹	503	0 ²⁰	88	0 ⁰⁴
	Eszék, sz. k. v.	1.382	7 ⁴⁹	2.672	13 ⁵¹	11.207	56 ⁶⁷	1.306	6 ⁶⁰	1.634	8 ²⁶
	együtt.....	3.766	1 ⁷⁴	167.494	77 ³⁹	38.551	17 ⁸¹	1.809	0 ⁸⁴	1.722	0 ⁸⁰
8	Zágráb vm.	4.526	1 ⁰¹	407.864	91 ²⁰	27.714	6 ²¹	2.407	0 ⁵⁴	1.212	0 ²⁷
	Zágráb, sz. k. v.	5.136	13 ⁶⁹	3.139	8 ³⁶	20.378	54 ³⁰	3.500	9 ³³	2.102	5 ⁶⁰
	együtt.....	9.662	2 ⁰⁰	411.003	84 ⁸⁷	48.092	9 ⁹³	5.907	1 ²²	3.314	0 ⁶⁸
	Horvát-Szlavonország összesen.....	33.950	1 ⁵⁵	1,863.654	85 ²⁴	236.578	10 ⁸²	17.613	0 ⁸⁰	12.391	0 ⁵⁷
	I. Magyarország	384.366	2 ⁵⁴	9,040.624	59 ⁷⁴	2,704.925	17 ⁸⁷	224.269	1 ⁴⁸	2,423.342	16 ⁰²
	II. Fiume város és kerülete	1.823	6 ¹⁸	1.166	3 ⁹⁵	18.686	63 ³⁶	1.814	6 ¹⁵	2.706	9 ¹⁷
	III. Horvát-Szlavonország.....	33.950	1 ⁵⁵	1,863.654	85 ²⁴	236.578	10 ⁸²	17.613	0 ⁸⁰	12.391	0 ⁵⁷
	A Szt. István korona országai együtt....	420.139	2 ⁴²	10,905.444	62 ⁸⁶	2,960.189	17 ⁰⁶	243.696	1 ⁴⁰	2,438.439	14 ⁰⁶

Mindenekelőtt az értelmiségi keresetre vonatkozó adatokat vegyük közelebb szemügyre.

Az értelmiségi osztályhoz a magyar korona országainak egész területén összesen 420.139 egyén soroztatott, mely számból 128.663 esett a keresőkre, 291.476 pedig az eltartottakra, a háztartásbeliekre, házi cselédekre és a foglalkozás nélküli családtagokra. Megjegyzendő azonban, hogy ezen számba csak a tulajdonképeni értelmiség van befoglalva, amelynek tulnyomó részét a köztisztviselők, egyházi, tanügyi személyzet és az ugynevezett szabad foglalkozások képezik; az östermelésnél, bányászatnál, ipar- és forgalomnál alkalmazott tisztviselők azonban nincsenek hozzászámítva. A különböző gazdasági foglalkozásoknál alkalmazott értelmiségi elem befoglalásával az értelmiségi osztály létszáma 593.090-re rög (182.642 kereső és 410.448

eltartott), az értelmiségnek az összes népességhez való százalékos arányszáma pedig $3'42^0/0$ -ra emelkedik.

E helyen azonban csak a szoros értelemben vett, vagyis a tulajdonképeni értelmiséggel foglalkozunk, amely a magyar korona országaiban az összes népességnek $2'42^0/0$ -át teszi.

Ezzel szemben az anyaország külön átlaga $2'54$, Horvát-Szlavonországé pedig $1'53^0/0$. Az egyes országrészeket tekintve, legelső helyen áll a Duna-Tisza köze, melynek $3'27^0/0$ -os átlagát főképen a főváros, de a mellett az ezen országrészben levő többi nagy városok idézik elő. Ezután következik a Tisza jobb partja $2'77^0/0$ -kal, az ezen országrészben levő vármegyék általában, kivétel nélkül, magas arányszámmal dicsekednek. Erdély az országos átlagnak felel meg, a többi országrészek az átlagon alul maradnak s ezen sorrendben következnek: Tisza bal partja ($2'42^0/0$), Duna bal partja ($2'39^0/0$), Duna jobb partja ($2'24^0/0$) s a Tisza-Maros szöge ($2'00^0/0$). Feltűnő, hogy Erdély, sőt a Tisza balparti vármegyék is megelőzik a nagyobb műveltség hirében levő nyugati országrészeket, a Duna bal- és Duna jobb partját. Ennek oka az, hogy úgy az erdélyi részekben, valamint a Tisza balparti vármegyékben is a sok különböző hitfelekezetnek sok tanítója és papja van s ezeknek nagy száma teszi oly kedvezővé az értelmiségi keresetnek $0/0$ -os arányát. Horvát-Szlavonország, mint fentebb már láttuk, az anyaország valamennyi országrészénél jelentékenyen alacsonyabb arányszámot tüntet fel.

Az egyes törvényhatóságokat tekintve, a vármegyék közt (a területükön levő törvényhatósági városok bele nem számításával) a legmagasabb arányszámmal szerepelnek a következők: Brassó ($4'25^0/0$), Szeben ($3'32^0/0$), Nagy-Küküllő ($3'11^0/0$), Szepes ($3'11^0/0$), Esztergom ($2'92^0/0$), Ung ($2'81^0/0$) és Gömör ($2'76^0/0$). Ellenben legkedvezőtlenebb az értelmiség aránya Zágráb vármegyében ($1'01^0/0$), Lika-Krbava megyében ($1'16^0/0$), Varasd megyében ($1'15^0/0$), Verőcze megyében ($1'16^0/0$), Belovár-Kőrös megyében ($1'20^0/0$), Modrus-Fiumében ($1'30^0/0$), és Pozsega megyében ($1'42^0/0$), mely vármegyék csupa oly alacsony arányszámot mutatnak, amelyekhez hasonlót az anyaországnak egyetlen megyéjében sem találunk, minthogy itt a legkedvezőtlenebb arány, amely Krassó-Szörényben és Arad megyében fordul elő, $1'53^0/0$ és $1'54^0/0$.

A városok mint a hatóságoknak, egyházaknak, intézeteknek és a különböző szabadfoglalkozások körébe tartozó keresetágaknak tulajdonképeni székhelyei, természetesen általában sokkal magasabb arányszámot mutatnak. Három olyan város van, amelyekben az értelmiségi osztályhoz tartozó egyének száma meghaladja az összes népes-

ségnek 10⁰/₀-át, ezek: Zágráb, Maros-Vásárhely és Kolozsvár. Zágráb a maga 13'69⁰/₀-os arányszámával összes városaink közt az első helyet foglalja el, ami természetes is, miután egy részről a közös magyar kormány horvátországi hatóságainak, másrészt az autonóm kormánynak, mindennemű tanintézeteknek, stb. székhelyét képezi s mindössze csak 37.529 lakossal bír, az értelmiségre eső ⁰/₀-os ará-
nyak tehát okvetlenül magasnak kell lennie. Nyolcznál magasabb értelmiségi ⁰/₀-ot tüntetnek még fel Maros-Vásárhelyen (12'11) és Kolozsváron (10'38) kívül Nagy-Várad (9'38), Győr (9'09), Kassa (9'06), Szatmár-Németi (8'82), Komárom (8'71) és Sopron (8'33) sz. k. városok. A közepes arányt Budapest is meghaladja a maga 7'92⁰/₀-os arányával, mely tekintve a fővárosnak nagy lélekszámát, kedvezőtlennek nem mondható. A legkisebb az értelmiségi osztályhoz tartozókra eső arányszám Verseczen (4'28), Szegeden (4'15), Kecskeméten (3'37), Szabadkán (2'99) és Hódmező-Vásárhelyen (2'25); utóbbiakat, különösen Szabadkát és Hódmező-Vásárhelyt akárhány megyei törvényhatóság is megelőzi.

Az értelmiségi keresetet üző 128.663 egyén a tulajdonképeni értelmiség főosztályai szerint következőképen oszlott meg:

Az értelmiségi ág megnevezése	Magyar- ország		F i u m e		Horv.-Szlav. ország		Összesen	
	szám szerint	%- ban	szám szerint	% ban	szám szerint	% ban	szám szerint	% ban
Törvh. és közigazg.	25.579	21'97	171	27'54	3.352	28'95	29.102	22'62
Igazságszolgáltatás	15.317	13'15	60	9'66	1.585	13'69	16.962	13'18
Közegészségügy ...	16.738	14'37	72	11'59	1.009	8'71	17.819	13'85
Tanügy	34.188	29'36	158	25'44	2.793	24'12	37.139	28'87
Egyházi szolgálat	19.184	16'47	100	16'10	2.189	18'90	21.473	16'69
Tudom. és egyéb közérdekű intéze- tek és társulatok	441	0'38	6	0'97	19	0'16	466	0'36
Irodalom és műv. ...	2.205	1'89	18	2'90	260	2'25	2.483	1'93
Egyéb értelm. ...	2.810	2'41	36	5'80	373	3'22	3.219	2'50
Tuiajd. értelmiség	116.462	100'00	621	100'00	11.580	100'00	128.663	100'00

Talán nem lesz érdektelen, ha e helyen egyuttal a különböző gazdasági foglalkozásoknál alkalmazott értelmiségre vonatkozólag is feltüntet- hetjük legalább a főadatokat:

A foglalkozási ág meg- jelölése	Magyar- ország	Fiume	Horv. Szlav. ország	Együtt
Mezőgazdaság	9.214	1	523	9.738
Erdészet	2.592	—	368	2.960
Az őstermelés többi ágai ...	36	—	11	47
Bányászat és kohászat	1.301	—	33	1.334
Ipar	10.269	138	541	10.948
Kereskedelem	6.661	270	462	7.393
Hitel	5.549	63	293	5.905
Közlekedés	14.158	209	1.288	15.654
Összesen	49.780	681	3.518	53.979

Az *őstermeléssel* foglalkozó néposztály tagjainak létszáma a fenti táblázat szerint 10,905.444 és pedig 4,474.653 kereső és 6,430.791 eltartott. Ez a szám azonban csak azokat foglalja magában, akik számlálólapjukon határozottan kitüntették, hogy őstermeléssel foglalkoznak vagy őstermelő egyén által tartatnak el. Már pedig sajnálattal kell jelezni, hogy legutóbbi népszámlálásunk alkalmával igen tekintélyes számban irattak össze napszámosok a gazdasági ágnak minden közelebbi megjelölése nélkül, akiknek tulajdonképpeni része kétségtelenül az őstermeléshez sorozandó s így számuk, mely a magyar birodalom egész területén az eltartottakkal együtt 2,438.439 egyénre rugott, az őstermeléssel foglalkozó néposztály tulajdonképpeni létszámának megállapításánál figyelmen kívül nem is hagyható.

Az *őstermelést* tehát a napszámosokra vonatkozó adatokkal együtt fogjuk vizsgálni. Az országos átlagot, mely az anyaországban a 75⁰/₀-ot meghaladja, három országrész mulja felül, ugymint Erdély (82°88⁰/₀), a Tisza bal partja (80°23) és a Tisza-Maros szöge (79°50), egy országrész, t. i. a Duna-Tisza köze az átlagon jelentékenyen alul marad, amennyiben ezen országrészben az őstermelésre, a napszámosokat is oda számítva, együttesen csak 65⁰/₀ esik, Budapest főváros leszámításával azonban ezen arányszám 76⁰/₀-ra emelkedik s az országos átlagot szintén meghaladja. A többi három országrész az átlagnak felel meg, Horvát-Szlavonországban, mint már fentebb kiemeltük, a népességnek jóval nagyobb aránya foglalkozik őstermeléssel, amennyiben ott minden 100 lakos közül több mint 85 számítandó az őstermelési osztályhoz.

A törvényhatóságok közül — a napszámosokra vonatkozó adatokat ismét összefoglalva az őstermeléssel — a legmagasabb arányszámot találjuk a következő vármegyékben: Kis-Küküllő (90°50), Kolozs (90°39), Maros-Torda (88°07), Bihar (88°00), Csik (87°58), Torda-Aranyos (87°33), Árva (87°33), Arad (87°25), Fogaras (86°67),

Szolnok-Doboka (86'30) és Udvarhely (85'92). A horvát-szlavon vármegyék Modrus-Fiume és Szerém kivételével mind meghaladják a 80⁰/₀-ot, sőt 4 megye, ugymint Belovár-Kőrös, Lika-Krbava, Varasd és Zágráb a 90⁰/₀-ot is. Legalacsonyabb arányszámmal szerepel ellenben az őstermelés Zólyom (62'62⁰/₀), Brassó (63'32) és Szepes vármegyékben (66'58⁰/₀).

Érdekesebb a városok százalékszámainak összehasonlítása. Legmagasabb ⁰/₀-ot mutatják s valóságos földmives városoknak tekinthetők a következők: Hódmező-Vásárhely (78'30⁰/₀), Szabadka (71'81), Kecskemét (70'37), Szeged (60'60), Zombor (57'51) és Versecz (53'66). Ezekben a városokban a lakosságnak több mint fele foglalkozik földműveléssel, részben szőlőműveléssel, illetve ezen őstermelési foglalkozások terhére él.

Az őstermeléssel foglalkozó népesség, csupán a keresőket és csakis azokat véve tekintetbe, akik bevalottan őstermeléssel foglalkoztak, az őstermelés egyes ágai szerint a következőleg oszolt meg:

Az őstermelés ágai	Magyar-ország	Fiume	Horv.-Szlav. ország	Együtt
Mezőgazdaság	3,523.524	607	922.957	4,447.088
Erdészet	22.731	—	2.028	24.769
Szénégetés	2.251	—	293	2.544
Méhészet	130	—	3	133
Selyemtenyésztés	48	—	55	103
Haltenyésztés	16	—	—	16
Összesen	3,548.700	607	925.346	4,474.653

Meg kell jegyeznünk, hogy a szénégetés, mint az erdészet kiegészítő ága, csatoltatott az őstermeléshez és csakis azon esetben foglaltatott ide, ha az erdészettel, mint annak melléküzeme, kapcsolatban, vagy attól egészen független ugyan, de mint önálló vállalkozás üzetik; ha ellenben bányászattal vagy iparvállalattal függ össze, nem az őstermeléshez, hanem az illető bánya- vagy iparvállalathoz soroztatott. A méhészet-, selyemtenyésztés- és haltenyésztésre vonatkozó adatok önként érthetőleg nem tüntethetik fel az ezen termelési ágakkal foglalkozók teljes számát, minthogy ezen termelési ágakat nagyjából részben mellékfoglalkozás gyanánt üzik.

A mezőgazdasági népesség, az őstermelés többi ágaihoz viszonyítva, a Duna-Tisza közén bir legnagyobb túlsúlylyal, ahol az összes őstermelésnek 99'78⁰/₀-át teszi, legkisebbel ellenben a Duna bal partján, amely országrészben 100 őstermelő egyén között 1'19⁰/₀ erdészetnél és 0'05⁰/₀ szénégetésnél foglalkozó találtatott. Az őstermelési összes népességnek közel 1⁰/₀-a esik még az erdészetre a

Tisza jobb- és balpartján is, legkisebb pedig az erdészetnél foglalkozó népesség a Duna-Tisza közén, az összes őstermelési népességnek csak 0'19⁰/₀-a. Szénégetéssel főképen a Tisza jobb partján, Erdélyben és a Tisza-Maros szögén foglalkoznak.

Méhészetben Torontál, Besztercze-Naszód, Bács-Bodrog, Temes, Somogy, Tolna és Alsó-Fehér vármegyék, a selyemtenyésztésben pedig Szerém, Tolna, Temes és Torontál vármegyék sorakoznak első helyen a népszámlási adatok szerint. Mesterséges haltenyésztést a magyar birodalomban csak nagyon kis mértékben üznek s mindössze csak 16 egyén találtatott, aki ezen kereseti ágat főfoglalkozása gyanánt vallotta.

A mezőgazdasági népesség részletezésénél népszámlálásunk a következő megkülönböztetéseket tette: földbirtokos és földmives, bérlő, tiszt, mérnök, gépész, szolga, napszámos (zsellér) és családi kisegítő. Igen kíváncs volt volna kimutatásunkban a tulajdonképeni földbirtokosokat — akik földjüket állandó béresekkal és időről-időre felfogadott napszámosokkal munkáltatják — a földmiveseiktől vagyis azon kisbirtokosoktól, akik földjeiket nagyobbára maguk, saját háznépükkel, legfeljebb némi csekély idegen munkaerő igénybevételével művelik, gondosan elkülönítve tüntetni ki. Sajnos azonban, hogy ezt is, mint több más óhajt a népszámlálási anyagnak ebben a tekintetben rendkívül hiányos kitöltése nem engedte megvalósítani.

Mezőgazdasággal foglalkozó népességünk foglalkozási viszonyra nézve az itt megjelölt megkülönböztetésekkel hazánk közjogi alkatereszei szerint következőképen oszolt meg:

Foglalkozási viszony	Magyarország		Fiume		Horvát-Szlavon.		Magyarbirodalom	
	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban
Földbirtokos, földmives	1.602.928	45'49	214	35'26	287.930	31'20	1,891.072	42'52
Bérlő	8.827	0'25	—	—	1.312	0'14	10.139	0'23
Tiszt	9.086	0'26	1	0'16	503	0'05	9.590	0'22
Mérnök	128	0'00	—	—	20	0'00	148	0'00
Gépész	1.901	0'05	—	—	47	0'01	1.948	0'04
Szolga (béres, pásztor)	525.940	14'93	99	16'31	54.178	5'87	580.217	13'05
Napszámos (zsellér)	279.360	7'93	86	14'17	55.400	6'00	334.846	7'53
Családi kisegítő	1,095.354	31'09	207	34'10	523.567	56'73	1,619.128	36'41
Összesen	3.523.524	100'00	607	100'00	922.957	100'00	4,447.088	100'00

Magyarország és Horvát-Szlavonország között a legnagyobb különbséget a családi kisegítőknél találjuk. Magyarországon az őstermeléssel foglalkozó összes népességnek $31.09\frac{0}{100}$ -a, Horvát-Szlavonországban pedig $56.73\frac{0}{100}$ -a esik a családi kisegítőkre, különösen a női családi kisegítők fordulnak elő nagyobb számban, de a férfiaknál is igen nagy különbség mutatkozik, amennyiben 100 földbirtokosra vagy földművesre a férfi népességben a szoros értelemben vett Magyarországon csak 44, Horvát-Szlavonországban ellenben 93 családi kisegítő esik. Kétségtelen, hogy ez a különbség a Horvát-Szlavonországban még fennálló házközösségi szervezettel függ össze, melynél fogva az önálló családfők és birtokosok száma aránylag sokkal kisebb, ellenben a gazdálkodás közösségénél fogva családi kisegítőképen a házközösségi kötelékben megmaradó családtagok száma nagyobb. Innen van, hogy habár a bérlők, tisztek, gépészek és egyéb mezőgazdasági szolgák (béresek, stb.), sőt a mezőgazdasági napszámosok számarányából is arra lehet következtetni, hogy Magyarországon nagyobb birtoktestek inkább fordulnak elő mint Horvát-Szlavonországban, ott egy-egy önálló földbirtokosra, földművesre mégis több mezőgazdasági segédszemély esik, mint Magyarországon. Ebből ismét az következik, hogy Horvát-Szlavonországban, valószínűleg épen a házközösségi köteléknél fogva, a kisbirtokok még nincsenek annyira elaprózva mint Magyarországon, ahol a legnagyobb végletek, nagy birtokok, részben latifundiumok és egészen törpe birtokok, váltakoznak, s egészségtelen birtokviszonyok sok vármegyében fordulnak elő.

Az eltérő birtokviszonyoknak és részben a fejlettebb mezőgazdasági kulturának felel meg, hogy Magyarországon a tisztek, szolgák és a napszámosok az összes mezőgazdasági népességnek sokkal nagyobb $\frac{0}{100}$ -át képviselik, mint Horvát-Szlavonországban, de e különbség nem oly nagy, ha az összehasonlításban csak a férfinépességet vesszük alapul, azonban még ily számításnál is — az önálló földbirtokosok és földművesek számához viszonyítva — a gazdatisztek és a mindennemű mezőgazdasági szolgák körülbelül háromszor oly magas arányban vannak Magyarországon, mint Horvát-Szlavonországban. Bérlők is nagyobb számban találtattak a szoros értelemben vett Magyarországon, mint Horvát-Szlavonországban; sőt adataink ebben a tekintetben nem is tüntetik fel egész hiven és teljes nagyságában a fennálló különbséget, minthogy Magyarországon a bérlők közé csak a szoros értelemben vett bérlőosztály soroztatott, amely részint szaktanultságánál, részint vállalkozó szelleménél fogva az őstermelés viszonyainak megítélésénél különös figyelmet érdemel,

Horvát-Szlavonországban ellenben a feles földmiveseket, amint ez az 1880. évi népszámlálás alkalmával a magyarországi feldolgozásnál is történt, a bérlők csoportjába osztották. A feles földmiveseket az országos magyar kir. statisztikai hivatal ezuttal a többi földmivesek közé sorozta, azon felfogásból indulva ki, hogy a feles bérlők egy társadalmi állásuknál, valamint gazdaságuk természete és terjedelménél fogva, közelebb állnak a kisbirtoku földmivesekhez, mint a tulajdonképeni bérlőosztályhoz

Az *ipar és forgalom* különböző ágaival a magyar korona országaiban összesen 1.210.473 egyén foglalkozik. A keresők ezen számához hozzáadva az eltartottakat, a tágabb értelemben vett iparos osztály létszáma 2.960.189-re rug, és a Magyar birodalom összes polgári népességének $17\cdot 06^0/0$ -át képviseli. Ez azonban csak az országos átlagnak felel meg s az ipar és forgalmi foglalkozásoknak a népességhez való aránya a birodalom egyes alkatrészei szerint igen nagy különbségeket tüntet fel s rendszerint éppen ellenkező képet mutat, mint az őstermelésé, úgy hogy amely országrészeket, vármegyéket, vagy városokat az őstermelés arányszámának felsorolásánál első helyen említettük, azok az iparosság arányára nézve éppen utolsó helyre jutnak és viszont, amelyek az őstermelésnél utolsók voltak, itt előre kerülnek. Országos átlagban a magyar korona országainak egész területén a népességnek $17\cdot 06^0/0$ -a, csupán a szorosabb értelemben vett Magyarországon $17\cdot 87$, Fiumében $63\cdot 36$ és Horvát-Szlavonországokban $10\cdot 82^0/0$ -a foglalkozik bányászattal, iparral vagy forgalommal, illetve él ezen foglalkozási ágak terhére. Az egyes országrészeket tekintve, legjobban meghaladja az országos átlagot a Duna-Tisza köze, ahol az iparosság az összes népességnek $24\cdot 70^0/0$ -át teszi, mely arányszám azonban Budapest leszámításával $17\cdot 60^0/0$ -ra csökkenik. Az országos átlagnál nagyobb iparosságot mutatnak még a Duna bal parja ($20\cdot 34^0/0$), a Tisza jobb partja ($18\cdot 40^0/0$) és a Duna jobb partja ($18\cdot 14$); ellenben az átlagon jelentékenyen alul maradnak: Erdély ($12\cdot 16^0/0$), a Tisza bal partja ($14\cdot 47$) és a Tisza-Maros szöge ($15\cdot 20$), ugyanazok az országrészek, amelyek az őstermelésnél a legmagasabb arányszámmal szerepelnek.

Az egyes vármegyéket tekintve, legnagyobb iparosságot tüntetnek fel: Zólyom ($29\cdot 64^0/0$), Brassó ($27\cdot 45^0/0$), Szepes ($26\cdot 24$), Esztergom ($24\cdot 15$), Turócz ($23\cdot 81$), Gömör ($22\cdot 50$), Nógrád ($21\cdot 05$), Borsod ($20\cdot 61$), Moson ($20\cdot 09$) és Sopron ($20\cdot 06$). Legkevesebb az iparos Kis-Küküllő vármegyében, hol a népességnek csak $5\cdot 60^0/0$ -a tartozik az iparforgalmi osztályhoz, $10^0/0$ -nál kevesebb ipari népesség van még (beleértve az iparforgalom által eltartottakat is) Kolozs

megyében (6·77⁰/₀), Csik megyében (8·58⁰/₀), Biharban (8·78), Maros-Tordában (8·87), Szolnok-Dobokában (9·14), Torda-Aranyosban (9·14), Arad megyében (9·33), Szilágy megyében (9·65) és Udvarhely megyében (9·88).

Horvát-Szlavonországban, ahol az iparos népesség ⁰/₀-os aránya átlagosan 10·82⁰/₀, 4 megye van ezen átlagon felül, köztük Szerém megye első helyen 16·02⁰/₀-kal, 4 pedig alul, legutolsó Lika-Krbava vármegye, ahol az egész Magyarbirodalomban a legkevesebb iparos találtatik, 100 lakos között csak 2·56, beleértve az eltartottakat is.

Ami városaink iparosságát illeti, első helyen állnak: Selmeicz és Bélábánya (64·99⁰/₀), Fiume (63·36⁰/₀) és Kassa (59·24). Megjegyzendő azonban, hogy ezen három város iparosságának magas arányszámát főképen dohánygyárának köszönheti, melynek munkásszemélyzete az illető városoknak aránylag nem nagy népességében az iparosok ⁰/₀-át jelentékenyen felszökteti; Selmeiczbánya azonkívül mint bányaváros jutott a legelső helyre s ezen városnak, a bányászatot és a dohánygyárat leszámítva, rendes iparossága tulajdonképen nagyon csekély. Az említett három városnál fenforgó különös körülményeket tekintetbe véve, azt kell mondanunk, hogy tulajdonképen az a város, amely ezek után következik, foglalja el iparosságra nézve az első helyet és ez Budapest, melynek népességéből 57·33⁰/₀ foglalkozik iparral és forgalommal, vagy tartatik el ezen foglalkozásu egyének által. 50⁰/₀-nál magasabb arányszámot mutatnak még, tehát igazi iparos városoknak tekinthetők: Nagyvárád (57·25⁰/₀), Maros-Vásárhely (57·04), Eszék (56·67), Pécs (56·63), Pozsony (55·13), Zágráb (54·30), Kolozsvár (53·69), Komárom (53·69), Temesvár (52·86), Győr (51·99) és Arad (51·87). Ellenben 40⁰/₀-nál kisebb az iparosság a következő városokban: Hódmező-Vásárhely (16·33), Szabadka (19·66), Kecskemét (20·19), Zombor (24·26), Szeged (26·58) és Versecz (33·05). A többi hét törvényhatóságu városban az iparos népességre eső arány 40 és 50⁰/₀ közt váltakozik.

A bányászat, ipar és forgalom körébe tartozó népességet az 1890. évi népszámlálás alapján készült foglalkozási statisztika 5 főcsoport szerint osztályozta, amelyek az egyes főcsoportokba sorozott kereső egyének létszámának feltüntetésével és hazánk közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével a következők:

Az ipar és forgalom fő- csoportjai	Magyarország		Fiume		Horvát- Szlavonország		Magyar- birodalom	
	szám szerint	%- ban	szám sze- rint	%- ban	szám szerint	%- ban	szám szerint	%- ban
Bányászat és kohászat ...	47.438	4'32	27	0'30	947	0'92	48.412	4'00
Ipar	825.068	75'10	6.104	67'57	81.838	79'58	913.010	75'42
Kereskedelem	161.140	14'67	1.308	14'48	12.477	12'13	174.925	14'45
Hitel	6.891	0'63	80	0'89	368	0'36	7.339	0'61
Közlekedés ...	58.065	5'28	1.514	16'76	7.208	7'01	66.787	5'52
Összesen ...	1,098.602	100'00	9.033	100'00	102.838	100'00	1,210.473	100'00

A *járadékból élők* osztálya, akik közé a statisztikai hivatal a tulajdonképeni életjáradékosokon kívül a mindennemű nyugdíjasokat és a tőkéjükből, takaritmányukból élő magánzókat, továbbá a házbirtokosokat is számitotta, amennyiben házuk bérjövödelméből élnek s más foglalkozásuk nincs: eltartottjaival együtt a Magyarbirodalomban 243.696 egyén által volt képviselve, mely számból a keresekre 129.362 esett.

A járadékból élők eloszlásánál bizonyos mértékig hasonlatosság tapasztalható az értelmiség és iparos-forgalmi népesség eloszlásához, vannak azonban más különös körülmények is, amelyek az ország egyes részeiben a járadékból élők számát jelentékenyen felszöktetik. Így pl. ahol nagy kincstári üzemek vannak vagy azok mintájára szervezett nagy magánvállalatok, amelyek elöregedett vagy más-különben munkaképtelenné vált munkásaikat ellátásban részesítik, ott a járadékokból élők aránylag igen nagy számmal fordulnak elő. Ez által lehet megmagyarázni, hogy a járadékosok arányára nézve a vármegyék között Zólyom vármegye áll az első helyen (3'30⁰/o), ahol egyrészt a brezói, kiscgarami állami vasgyárak és a Pryhradny-féle részvénytársulati vasgyár, másrészt a vármegyében kiterjedten üzött bányászat révén ellátásban részesülők szöktetik fel a járadékosok számát. A városok között Selmecz- és Bélabánya foglalja el az első helyet, a hol a járadékosok és az általuk eltartottak (családtagok, cselédek) az összes népességnek több mint 15⁰/o-át teszik; a magas számot itt is hasonló okok idézik elő (bányászat és a városban levő kincstári dohánygyár), azután következik az anyaországi városok között Pécs 8'79⁰/o-kal (a Dunagözhajózási társaság köszénbányászata). Némely vidékek, városok különös vonzást gyakorolnak a nyugdíjasokra, kivált katonai nyugdíjasokra; részben ennek következménye pl., hogy a járadékosok száma a Magyarbirodalom összes városai között Selmeczbánya és Pécs kivételével, a mely

városokban, mint említettük, más helyi okok játszanak szerepet, Zágrábban ($9^{\circ}33^0/0$) és Pozsonyban ($8^{\circ}70^0/0$) legnagyobb. Érdekes, hogy a járadékosok számát tekintve is ugyanazon városok sorakoznak az utolsó helyre, a melyeket az értelmiségre és iparosságra nézve is mint legutolsókat emeltünk ki, úgy mint Hódmező-Vásárhely ($1^{\circ}12^0/0$), Szabadka ($2^{\circ}04^0/0$), Kecskemét ($2^{\circ}49^0/0$) és Szeged ($2^{\circ}74^0/0$).

Magyarország népességének foglalkozási osztályai között igen tekintélyes számot tesznek a *napszámosok* is, a kikről már az őstermeléssel kapcsolatban megemlékeztünk, a mennyiben az őstermeléssel foglalkozók számát a napszámosokkal, mint a kiknek túlnyomó része kétséggel kivül földmíveléssel foglalkozik, összefoglalva vizsgáltuk. A napszámosok azonban nemcsak nagy számuk miatt, hanem azon okból is, mivel foglalkozásuk természeténél fogva, és pedig bármily gazdasági ághoz tartozzanak is, a társadalomnak egyik jellegzetes osztályát képezik, magukban véve is méltók figyelmünkre. Azért tehát nem járnánk el helyesen, ha vizsgálódásunknál csak azon napszámosokra szorítkoznánk, a kik minden közelebbi megjelölés nélkül feldolgozásunkban a közönséges napszámosok csoportjához vétettek, ellenkezőleg ezekkel össze kell foglalnunk az őstermelésnél, a bányászat-, ipar- és forgalomnál alkalmazott napszámosok számát, mert mindezen napszámosoknak egy — szociális szempontból éppen nem kicsinylendő — közös tulajdonságuk van, az, hogy általában egészen nyers és nagyon csekély szakképzettséget igénylő munkát végeznek s ugyyszólván minden anyagi és szellemi tőke hiányában a társadalomnak legsóbb, leginkább függő, megélhetésre, jólétre nézve legkevésbé biztosított osztályát képezik. Igaz ugyan, hogy Magyarországon a napszámosok egy jelentékeny része házas zsellér, nem csekély résznek egy kis földcsekéje is van, minek következtében az illetőknek társadalmi állása és jóléte is némileg biztosítottabb, sajnos azonban, hogy e tekintetben számszerű adatokkal éppen nem rendelkezünk, pedig azon körülménynél fogva, hogy hazánkban a napszámos osztály a népességnek, mint alább látni fogjuk, rendkívül nagy $0/0$ -át teszi, nagyon tanulságos volna tudnunk, hogy ezen napszámos osztályból mennyinek van háza, kertje, földje s mennyi a teljesen két kezére és nyers munkájára utalt, minden vagyoni támasz nélkül és a szellemi tőkének is ugyyszólván teljes híjával levő, valóban proletár napszámos.

Már a fenti kimutatásból láttuk, hogy a közönséges, azaz közelebbi megjelölés nélküli napszámosok száma a Magyarbirodalomban az 1890. évi népszámlálás adatai szerint 1.242,284 volt, eltar-

tottakkal együtt pedig 2.438,439. Ezen számhoz hozzáadva azon napszámosokat, a kiknek számláló lapján a gazdasági ág ki volt tüntetve s a kik vagy az őstermeléshez, vagy pedig a bányászat, ipar és forgalom valamelyik csoportjába soroztattak, az összes napszámosok száma a 3 millió 200 ezret meghaladja.

Ezen szám hazánk közjogi alkatrészei szerint a napszámosok jellegének megkülönböztetésével következőleg oszlik meg:

Napszámosok	Magyarország	Fiume város és kerülete	Horvát-Szlavonország	Magyarbirodalom összesen
Őstermelésnél alkalmaz. napszámosok	577.668	219	92.323	670.210
Bányászat-, ipar és forgalomnál alkalmazott napszámosok	76.684	2.990	13.534	93.208
Napszámosok közelebbi megjelölés nélkül	2.423.342	2.706	12.391	2,438.439
Összeg	3,077.694	5.915	118.248	3,201.857

A népességhez viszonyított százalékos arányt pedig a következő számok tüntetik fel:

	Őstermelésnél alkalmazott	Bányászat, ipar és forgalomnál alkalmazott	Közelebbi megjelölés nélküli	Összesen
	napszámosok (eltartottjaikkal együtt) az összes népesség százalékában			
Magyarország	3'82°/o	0'51°/o	16'01°/o	20'34°/o
Fiume város és kerülete ...	0'74°/o	10'14°/o	9'17°/o	20'05°/o
Horvát-Szlavonország ...	4'22°/o	0'62°/o	0'57°/o	5'41°/o
Összesen	3'86°/o	0'51°/o	14'05°/o	18'45°/o

A napszámos osztály az anyaországban tehát közel 4-szer oly magas arányban van képviselve, mint a társországokban. Horvát-Szlavonországban a napszámos elemnek valóban alacsony arányszáma véleményünk szerint természetszerűleg folyik az ottani kezdetlegesebb gazdasági viszonyokból s különösen az ott még most is fennálló házközösségi intézményből, a mely okozza, hogy Horvát-Szlavonországban a földek megművelését — eltekintve a nagy birtokoktól, a hol a művelés rendszerint évi béresekkal történik s kisebb részben napszámosokkal is — a házközösségi tagok maguk végzik, napszámosokra nincs szükség, de ilyen néposztály ki sem fejlődhetik, minthogy a házközösségi tagok, mint a házközösségi birtoknak közös tulajdonosai, csak igen ritka esetben válhatnak teljesen birtoktalanokká, a kik mások földjének művelésére utalva, a napszámos osztályt képezhetnék.

Ha a napszamosoknak csekély száma Horvát-Szlavonországban az ottani kezdetlegesebb viszonyokat mutatja, viszont az anyaországban az a körülmény, hogy az összes népességnek több mint 20 százaléka, azaz több mint egy ötöde a napszamos osztályhoz tartozik, oly társadalmi állapotra utal, a melyet egészségesnek egyáltalában nem mondhatni. Nagyon érdekes és nagyon szükséges is volna ezen állapotnak előzményeit vizsgálni s kutatni azon okokat, a melyek folytán az kifejlődött, de ehhez népszámlálási adataink nem elégségesek; tanulmányoznunk, ismernünk kellene a helyi viszonyokat, mert az okok, a melyek a napszamos osztálynak túlságos megnövekedését előidézték, kétségtelenül nem azonosak mindenütt, hanem helyenkint, vidékenként különbözők.

A népszámlálási mű II. kötete, a mely a népesség foglalkozási viszonyait tartalmazza, a napszamosok számáról, azok gazdasági jellegére tekintettel törvényhatóságokint részletezett adatokat foglal magában, a melyeknek felhasználása a helyi viszonyokkal ismerőseknek meg fogja könnyíteni ezen fontos társadalmi kérdésnek tanulmányozását. E helyen, a táblázat mellőzésével, csak a főeredményeket, jobban mondva, a szélsőségeket közöljük, hogy azon törvényhatóságokra, a melyekben a napszamos osztály a legnagyobb számban van képviselve, a figyelmet különösen felhívjuk.

Az egyes országrészeket az országos átlaghoz hasonlítva, a $20\cdot34^0/0$ -os országos átlagot jelentékenyen felülmulja 2 országrész, úgy mint a Duna-Tisza köze ($24\cdot77^0/0$) és a Tisza bal partja ($23\cdot39^0/0$), egy országrész, a Tisza jobb partja az átlagnak felel meg, a többi azon alul marad és pedig leginkább a Duna bal partja ($16\cdot82^0/0$) és Erdély ($17\cdot84^0/0$). A vármegyék között első helyen áll Csongrád, a hol az összes népességnek több mint egy harmada ($34\cdot14^0/0$ -a) tartozik a napszamos osztályhoz, sőt ha csak a keresőket tekintjük és a kereső népesség összes számához viszonyítjuk, az arány még rosszabbodik, a mennyiben közel $40^0/0$ -ra emelkedik. Ezután következnek fokozatos sorrendben Bács-Bodrog vármegye ($32\cdot40^0/0$), Moson vármegye ($31\cdot74^0/0$), Máramaros vármegye ($31\cdot49^0/0$), Háromszék vármegye ($30\cdot29^0/0$), Borsod vármegye ($29\cdot91^0/0$), Békés vármegye ($29\cdot22^0/0$), Csik vármegye ($28\cdot51^0/0$), Sopron vármegye ($28\cdot50^0/0$), Szabolcs vármegye ($27\cdot75^0/0$), Brassó vármegye ($27\cdot72^0/0$), Abaúj-Torna vármegye ($27\cdot60^0/0$). Ellenben legkisebb arányban fordulnak elő a napszamosok a következő vármegyékben: Árva vármegye ($5\cdot43^0/0$), Krassó-Szörény vármegye ($5\cdot65^0/0$), Hunyad vármegye ($6\cdot33^0/0$), Zala vármegye ($8\cdot55^0/0$), Fogyaras vármegye ($9\cdot98^0/0$), Trencsén vármegye ($10\cdot87^0/0$), Somogy vár-

megye (12'71⁰/₀), Szolnok-Doboka vármegye (13'06⁰/₀), Besztercze-Naszód vármegye (13'26⁰/₀) és Liptó vármegye (13'39⁰/₀).

Városainkban, kivéve a nagy alföldi városokat, a napszámások rendszerint kisebb százalékát képezik a népességnek s ez természetes is — minthogy a napszámásoknak túlnyomó tömege földműveléssel foglalkozik még a városokban is — habár ez, sajnos, a számláló lapokon csak kis részben volt kitüntetve — s így számuk csak azon városokban lehet nagy, a melyek jellegükre nézve a földműves városok közé tartoznak. Ipar és forgalmi napszámások úgyszólván csak Fiumében fordulnak elő tömegesebben, a hol egyrészt a kikötő és vele kapcsolatban a tengeri kereskedelem, másrészt a dohánygyár, kőolajfinomítógyár, papírgyár, rizshántológyár és torpedógyár igen sok napszámást foglalkoztatnak, úgy hogy itt az ipar és forgalomnál alkalmazott napszámások eltartottjaikkal együtt a népességnek több mint 10⁰/₀-át teszik. Említésre méltó arányban találtattak ipari napszámások még Budapesten (5'36⁰/₀), Pozsonyban (3'02⁰/₀) és Zágrábban (3'01⁰/₀). Egyébiránt a városban a napszámások egy része — hogy mekkora, azt népszámlálási adatainknak épen a napszámásokra vonatkozó nagy hiányosságánál fogva nem mondhatjuk meg — különböző és pedig oly munkát végez, a mely tulajdonképen szorosan véve sem az őstermeléshez, sem az iparhoz nem sorozható, hanem inkább a személyes szolgálatok jellegével bír: e résznek kellene tulajdonképen a közelebbi meghatározás nélküli napszámások csoportját képeznie. A szab. kir. és törvényhatósági joggal felruházott városok között a napszámások számarányára nézve első helyen áll Zombor, a hol a népességnek közel $\frac{1}{3}$ -a, azaz 30'16⁰/₀-a tartozik a napszámások osztályához. Ezután következnek: Szabadka (29'69⁰/₀), Baja (29'36⁰/₀), Ujvidék (27'92⁰/₀), Hódmező-Vásárhely (27'48⁰/₀), Kecskemét (27'44⁰/₀), Szeged (22'92⁰/₀), Temesvár (22'10⁰/₀), Arad (21'49⁰/₀) és Fiume (20'05⁰/₀). Ellenben legkisebb ⁰/₀ esik a napszámásokra Selmecz- és Bélabányán (6'36⁰/₀), Maros-Vásárhelyt (7'42⁰/₀), Zágrábban (10'24⁰/₀), Kolozsvárott (10'90⁰/₀), Kassán (12'58⁰/₀), Szatmár-Németiben (13'07⁰/₀), továbbá Sopronban (13'37⁰/₀), Eszéken (14'81⁰/₀) és Nagyváradon (14'93⁰/₀).

II. Mozgó népesség.

1. Házasság.

Házasságkötések hazánkban. — Az esketések abszolút és relatív számát a Magyarbirodalomban s annak egyes alkatrészeiben 1876. óta a következő kimutatás tünteti fel a polgári népességre vonatkozólag:

É v	A kötött házasságok száma			1000 lélekre esik házasság		
	Magyar-ország és Fiumében	Horvát-Szlavon-országban	A Magyar birodalomban	Magyar-ország és Fiumében	Horvát-Szlavon-országban	A Magyar birodalomban
1876	135.189	19.116	154.305	10'00	10'16	10'02
1877	125.231	18.149	143.380	9'20	9'61	9'25
1878	129.526	17.488	147.014	9'48	9'24	9'45
1879	140.438	21.750	162.188	10'22	11'46	10'31
1880	125.021	19.105	144.126	9'05	10'04	9'17
átlag 1876—1880.	131.081	19.121	150.202	9'59	10'12	9'65
1881	137.210	20.523	157.733	9'95	10'77	10'05
1882	142.161	21.678	163.839	10'24	11'23	10'36
1883	145.252	22.357	167.609	10'37	11'43	10'50
1884	144.681	22.723	167.404	10'20	11'46	10'36
1885	142.652	22.517	165.169	9'93	11'17	10'09
átlag 1881—1885.	142.391	21.960	164.351	10'14	11'21	10'27
1886	140.016	20.658	160.674	9'65	10'06	9'70
1887	132.694	18.817	151.511	9'05	9'00	9'04
1888	139.198	19.683	158.881	9'41	9'27	9'39
1889	122.476	18.048	140.524	8'18	8'38	8'21
1890	123.825	18.763	142.588	8'19	8'61	8'25
átlag 1886—1890.	131.642	19.194	150.836	8'90	9'06	8'92
1891	131.451	19.269	150.720	8'63	8'77	8'65

A házasságkötések száma és viszonya az össznépességhez évről évről mutat ugyan némi változást, de a mellett mégis kivehetők bizonyos fejlődési irányok. A szóban forgó 16 évnyi időközben egyideig — egészen a nyolczvanas évek első felének közepéig — emelkedő irányzattal találkozunk: ugy látszik, a javuló közgazdasági helyzet, jobb aratások hatása érezteti magát; a jelzett időponttól fogva azonban nagyon érezhető csökkenés állott be.

E csökkenést kiélestitte az új véderőtörvény abbéli intézkedése, hogy az újonczozás kezdete a 20. életévről a 21-re tétetett át, mi által a nálunk szokásos korai házassodás alsó időhatára egy évvel emeltetett. Ennek az intézkedésnek következménye volt a 24 évnél fiatalabb völegények számának 15,527-tel történt csökkenése 1889-ben. Az 1889. év rossz terméssel járván, a házassulási arányszám 1890-ben is alacsony maradt; de már 1890. őszén emelkedett az esketések száma s az 1891. évet már normálisnak tekinthetjük, daczára annak, hogy arányszáma, ezer lélekre 8'65, jelentékenyen alatta marad a 16 év átlagán. Az esketések számának ezen csökkenése a házasságralépés korának a véderőtörvény által előidézett hátrábbtolásán kívül részben a kivándorlási hajlam erős növekedéséből is magyarázandó: a felserdült férfi népesség eltávozása természetesen apasztja a házasságkötések számát. E mellett egyéb társadalmi okok működése sincs kizárva, melyekről alább, a nemzetközi összehasonlítás alkalmából fogunk megemlékezni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az a tény, hogy a házasságban élők aránya a felnőtt népességben az utolsó népszámlálás szerint magasabb volt, mint tiz év előtt, arra vall, hogy a házassulási arány a lefolyt évtizedben több mint elégséges volt arra, hogy a feloszlott házasságokat pótolja. A javuló közegészségügyi viszonyok egyik természeteszerű folyománya épen az, hogy az újonnan kötött házasságok arányszáma apad, már csak azért is, mert a házasságok hosszabb tartamúak.

Házasságkötések Európa államaiban. — Az esketések relativ számát a különböző államokban az utolsó két évtizedben a következő kimutatás állítja szem elé:

Sorszám	Az ország neve	Esketés 1000 lélekre					
		1871—1890	1871—1875	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1891
1	Magyarbirodalom...			9'6	10'3	8'9	8'6
	ebből Magyar-ország	—		9'6	10'1	8'9	8'6
	Horvát-Szlavon...		—	10'1	11'2	9'1	8'8
2	Németbirodalom ...	—	—	7'8	7'7	7'9	8'0
	ebből Poroszország	8'4	9'4	8'0	8'0	8'1	8'1
3	Ausztria	8'1	9'1	7'8	7'9	7'7	7'7
4	Olaszország	7'8	7'8	7'5	8'0	7'8	7'5
5	Franciaország	7'7	8'4	7'6	7'5	7'2	7'5
6	Dánia	7'6	7'9	7'8	7'7	7'0	6'8

Sorszám	Az ország neve	Esketés 1000 lélekre					
		1871—1890	1871—1875	1876—1880	1881—1881	1886—1890	1891
7	Németalföld	7'5	8'3	7'8	7'1	7'0	7'1
8	Svájc	7'3	8'0	7'4	6'8	7'0	7'1
9	N.-Britannia és Ir- ország	7'2	7'8	7'1	7'1	6'9	7'3
	ebből Anglia Wa- leszszel	7'8	8'5	7'6	7'5	7'4	7'8
	Skócia	7'0	7'5	6'9	6'9	6'5	7'0
	Irország	4'5	4'9	4'5	4'4	4'4	4'6
10	Belgium	7'1	7'5	6'9	6'8	7'1	7'4
11	Norvégia	6'8	7'3	7'2	6'6	6'3	6'6
12	Svédország	6'5	7'0	6'6	6'5	6'1	—

E kimutatásból hiányzanak Oroszország s az al-dunai államok, melyek adatai nem teljesen megbízhatók. Valószínű, hogy ép e hiányzó államokban magas a házassági arány, mi összefügg a viszonyok kezdetlegességével, az élet kisebb igényeivel s a túlnyomólag agrikol foglalkozással. E tényezők helyezik hazánkat is első helyre az itt felvett államok sorában, bár, mint számaink fejlődése mutatja, immár erősen közeledünk a többi európai államhoz. A mi egyébiránt az esketési arányszámok menetét illeti, a hetvenes évek elején általában észlelhető nagy lendületet, mely nyilván a gazdasági élet nagy reményekre jogosító felporzásával függ össze, azóta általános hanyatlás váltotta fel. A nehezebb megélhetési viszonyok, a miveltiséggel fokozódó igények, párosulva a családalapításhoz fűződő felelősségérzet gyarapodásával — s tán itt-ott az erkölcsatlenség terjedése is: ezek azok az okok, melyek a házasságok kötésére hátráltatólag hatnak s minthogy ez okok egészökből előreláthatólag erősödő hatással fognak működni a jövőben is, az esketési arányszámnak a régibb időkhöz hasonló magasságra való felemelkedése a jövőben alig remélhető; de a további csökkenés, különösen a már előrehaladottabb országokban ezentúl valószínűleg nem lesz már oly rohamos, mint a minőt a lefolyt két évtizedben tapasztaltuk. Az 1891. év egyébiránt Európa legtöbb államában magasabb esketési arányt mutat, mint közvetlen előzői; különösen feltűnő az emelkedés Európa nyugati államaiban. Csökkenés mutatkozott az előző évtőddel szemben Olaszországban, Dániában és hazánkban — bár itt a megelőző két évvel szemben emelkedést találtunk.

A 24 éven aluli vőlegények Hazánkat jellemzi a korai házasságkötés. A nép széles rétegeiben a katonakötelezettségen átesett ifjú mihamarabb házastársat keres s innét van, hogy nálunk a 24 éven aluli vőlegények az összes házasságalépők egyharmadát is meghaladták. A már említett ujtás véderőtörvényünkben azonban jelentékeny változást idézett elő. Volt ugyanis a 24. éven aluli vőlegények száma s azok aránya az összes esketésekhöz százalékokban :

1881.	54.641	34'6%	1887.	51.210	33'8%
1882.	56.261	34'3 »	1888.	51.658	32'5 »
1883.	55.995	33'4 »	1889.	36.131	25'7 »
1884.	57.565	34'4 »	1890.	35.947	25'2 »
1885.	57.620	34'9 »	1891.	38.354	25'4 »
1886.	54.486	33'9 »			

Az 1889. évvel beállott hatalmas csökkenés jelzi a hatást, melyet a házasságkötés alsó határának egy évvel történt felemelése előidézett. A mily szigorú pontossággal a 34 % közelében állott a 24 éven aluli vőlegények aránya az 1889-et megelőzőtt években, úgy azt látjuk, hogy a három utolsó év szinte meglepő egyöntetűséggel 25—26 % ily vőlegényt mutat fel: egyharmad helyett tehát immár csak egy negyedrészt képezik e fiatal korban állók az összes házasságra lépőknek.

2. Születések.

Születések Magyarországon. — Az élve születettek számát, valamint arányát az összes lélekszámhoz, 1876 óta, az alábbi kimutatás állítja szem elé a polgári népességre vonatkozólag :

É v	É l v e s z ü l e t é s e k					
	Magyarországon (Fiumével)	Horvát-Szlavonországon	a Magyar birodalomban	Magyarországon (Fiumével)	Horvát-Szlavonországon	a Magyar birodalomban
	abszolút számokban			1000 lakosra		
1876	617.382	87.474	704.856	45'7	46'5	45'8
1877	589.194	80.622	669.816	43'3	42'7	43'2
1878	585.314	80.078	665.392	42'8	42'3	42'8
1879	626.895	86.689	713.584	45'6	45'7	45'7
1880	589.277	83.075	672.352	42'7	43'6	42'8
átlag 1876—80 ...	601.612	83.588	685.200	44'0	44'2	44'0

É v	É l v e s z ü l e t é s e k					
	Magyar- országban (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- ország- ban	a Magyar biro- dalomban	Magyar- országon (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- ország- ban	a Magyar biroda- lomban
	abszolút számokban			1000 lakosra		
1881	595.222	81.669	676.891	43'1	42'9	43'1
1882	613.024	83.658	696.682	44'2	43'3	44'1
1883	630.105	88.579	718.684	45'0	45'3	45'0
1884	649.709	91.254	740.963	45'8	46'0	45'8
1885	644.381	92.729	737.110	44'9	46'0	45'0
átlag 1881—85 ...	626.488	87.578	714.066	44'6	44'7	44'6
1886	662.434	97.183	759.617	45'6	47'3	45'8
1887	649.400	95.080	744.480	44'3	45'5	44'4
1888	650.551	95.085	745.636	44'0	47'8	44'1
1889	656.273	96.813	753.086	43'8	44'9	44'0
1890	615.169	86.147	701.316	40'7	39'5	40'6
átlag 1886—90 ...	646.765	94.062	740.827	43'7	45'0	43'8
1891	647.801	94.401	742.202	42'5	43'0	42'6

A születéseknek a népességhez való aránya a legutolsó években beállott csökkenésig állandóan magas volt; a csekély visszaesések, a melyek egyes években láthatók voltak, jelentékteleneknek mondhatók, s rendszerint a megelőző év gazdasági fejleményei által magyarázhatók. Az esketések számának 1889. évi nagy hanyatlása azonban, melyet az újonczozásnak egy évvel kijebb tolása idézett elő, hatalmas csökkenést hozott magával a következő évre. Az 1890 évi születési arányszám oly alacsony volt, minőre a szóban forgó 16 évi időközben több példa nincs. Az 1891. évi születési arányszám, Horvát-Szlavonország kivételével, alacsonyabb ugyan, mint a minőt — az 1890. évtől eltekintve — az 1876-tól kezdődő időszak bármely más évében találunk, de előzőjéhez képest elég jelentékeny emelkedést mutat arra, hogy e számot egyelőre normálisnak tekinthessük, mely kifejezésre juttatja a megcsökkenet házassági arány befolyását.

Születések Európa államaiban. — Mint előbbi táblázatunkban, úgy a következő nemzetközi összehasonlításunkban sem az összes születéseket mutatjuk ki, hanem csupán az élveszületteket, minthogy a halvaszülettek a népesség szaporodására befolyással nincsenek s minthogy továbbá ezekről megbízható adatok sehol sem

folynak be és, a mi az összehasonlítást különösen zavarja, egyik államban az adatok sokkal pontosabbak, mint a másikban:

Sorszám	Az ország neve	Ezer lélekre esett élveszületett:					
		1871—90	1871—75	1876—80	1881—85	1886—90	1891
1	Magyarbirodalom	—	—	44'0	44'6	43'8	42'6
	ebből Magyar-ország	—	—	44'0	44'6	43'7	42'5
	Horvát-Szlavon-ország	—	—	44'2	44'7	45'0	43'0
2	Ausztria	38'6	39'5	38'9	38'2	37'7	38'1
3	Németbirodalom ...	—	—	39'3	37'0	36'5	37'0
	ebből Poroszország	38'2	38'8	39'2	37'4	37'3	37'7
4	Olaszország	37'3	36'8	36'8	37'9	37'6	37'3
5	Németalföld	35'2	36'1	36'4	34'8	33'6	33'7
6	Nagy-Britannia és Irland	32'6	34'1	33'8	32'1	30'3	30'4
	ebből Anglia Walellessal	34'0	35'5	35'4	33'5	31'4	31'4
	Skócia	33'6	35'0	34'5	33'2	31'4	31'2
	Írország	24'9	27'1	25'5	24'0	22'8	23'1
7	Dánia	31'7	30'8	32'0	32'5	31'6	31'0
8	Belgium	31'0	32'2	31'9	30'7	29'3	29'6
9	Norvégia	30'7	30'1	31'5	30'8	30'1	30'9
10	Svédország	29'8	30'7	30'3	29'4	28'8	—
11	Svájc	29'4	30'1	31'2	28'6	27'5	28'2
12	Franciaország ...	24'6	25'5	25'3	24'7	23'1	22'6

E táblázatból is hiányzanak a tőlünk keletre fekvő országok, nevezetesen Oroszország s az al-dunai államok, melyeknek adatai nem teljesen megbízhatók. Valószínű itt is, hogy a kimaradt országok születési arányszáma magas és, részben legalább, hazánkét is meghaladja. A táblázatban összefoglalt államok közt, mint legszaporább, első helyen áll a Magyarbirodalom s csak jelentékeny távolra tőle következik Ausztria s a Németbirodalom. Az ellenkező szélsőséget Franciaország képviseli, hol alig több mint feleannyi az újszületett, mint nálunk. A mi a fejlődés menetét illeti, bizonyos csökkenő irányzat itt ép úgy észlelhető, mint az esketéseknél. Erős apadást vehetünk észre Angliában s a britt szigeteken általában, jelentékeny a csökkenés Németalföldön, Svájcban és nálunk úgy, mint Ausztriában s a Németbirodalomban elég határozott nyomai

vannak az apadó irányzatnak. De minden bizonynyal a legfeltűnőbb a születési arányszámnak folytonos csökkenése Franciaországban, mi annál sajátosabb világot vet az ottani viszonyokra, mert itt a születések már korábban is nagyon ritkák voltak, s most, hogy évről-évre folyvást fogynak, a francia államférfiakat a legnagyobb aggodalom tölti el. A francia statisztika 1806. óta rendelkezik elég megbízható népmozgalmi adatok felett, előttünk áll az átalakulásnak egész folyamata, mely csaknem szakadatlan decadentiából áll. Sűrű születés sohasem volt a francia népesség sajátja, de a hová a viszonyok a lefolyt évtized alatt fejlődtek, az már valóban kétségbeejtő. Ime bizonyságul néhány adat:

Időszak	1000 lélekre esett születés	Időszak	1000 lélekre esett születés	Év	1000 lélekre esett születés
1806—14	31'2	1861—68	26'5	1887	23'5
1815—29	31'4	1869—72	24'6	1888	23'1
1830—47	28'5	1873—76	26'3	1889	23'0
1848—50	26'9	1877—81	25'0	1890	21'8
1851—60	26'3	1882—86	24'6	1891	22'6

De nemcsak a növekedő népességhez képest nagyon kevés a születés, a két utolsó évben a születések abszolút száma is már oly rendkívül alacsony volt, hogy, nem számítva az 1871. évet, midőn idegen hadak tiporták s belső forradalom marczangolta az országot, 1806. óta egyetlen év sem volt, melyben oly kevés lett volna születés, daczára, hogy 1806-ban (a jelenlegi területet véve) körülbelül 10 millióval volt kisebb Franciaország népessége, mint jelenleg.

Születések gyakorisága országrészek és megyék szerint.

Minthogy az ország egyes vidékeinek lakossága a népesség belső és külső vándorlásai folytán jelentékeny változásoknak van alávetve, mely változások csak a népszámlálás útján állapíthatók meg: csakis a népszámlálás időpontjában határozhatjuk meg kellő pontossággal azt az alapszámot, melylyel az új szülöttek számát osztva, kifejezésre juttatjuk a születések gyakoriságát. Az 1890 végén megejtett népszámlálás képesít bennünket arra, hogy egyes törvényhatóságaink születési arányszámát szabatosan kiszámíthassuk. E célból az 1890. és 1891. évben élveszülettek átlagát véve osztandóul, a következő táblázatban összeállítjuk megyeink (tehát a törvényhatósági joggal felruházott városok kizárásával) születési arányszámát. Jutott 1000 lélekre évenként ujszülött (a két év átlagában):

I. Duna bal partján

1 Árva vmegye	40°0
2 Bars	40°3
3 Esztergom ...	43°2
4 Hont	33°4
5 Liptó	43°0
6 Nógrád	40°1
7 Nyitra	44°7
8 Pozsony m. ...	39°9
9 Trencsén ...	46°4
10 Turóc	41°7
11 Zólyom	40°2
Összesen	41°9

II. Duna jobb partján

1 Baranya vm.	33°8
2 Fejér vmegye	40°6
3 Győr	43°6
4 Komárom ...	43°9
5 Moson	40°9
6 Somogy	37°5
7 Sopron	39°9
8 Tolna	37°5
9 Vas	37°7
10 Veszprém ...	38°2
11 Zala	39°7
Összesen	38°5

III. Duna-Tisza közén

1 Bács-Bodri. vm.	44°7
2 Csongrád vm.	46°3

3 Heves	48°1
4 Jász N. K. Sz.	43°7
5 Pest P. S. K.	44°6
Összesen	45°0

IV. Tisza jobb partján

1 Abauj-Torna vm.	40°6
2 Bereg	49°9
3 Borsod	42°1
4 Gömör	37°8
5 Sáros	43°8
6 Szepes	41°8
7 Ung	47°8
8 Zemplén	46°1
Összesen	43°9

V. Tisza bal partján

1 Békés vm. ...	44°2
2 Bihar	47°3
3 Hajdu	45°6
4 Máramaros ...	48°7
5 Szabolcs	55°8
6 Szatmár	47°7
7 Szilágy	45°0
8 Ugocsa	49°0
Összesen	47°3

VI. Tisza-Maros szögén

1 Arad vm.	47°8
2 Csanád	47°8
3 Krassó-Ször.	33°1

4 Temes	40°9
5 Torontál	43°6
Összesen	41°7

VII Erdélyben

1 Alsó-Feh. vm.	40°4
2 Beszt.-Naszód	34°3
3 Brassó	37°2
4 Csik	41°8
5 Fogaras	36°6
6 Háromszék ...	37°3
7 Hunyad	36°0
8 K.-Küküllő ...	40°6
9 Kolozs	40°6
10 Maros-Torda	41°2
11 N.-Küküllő ...	34°2
12 Szeben	34°8
13 Szolnok-Dob.	39°8
14 T.-Aranyos ...	41°6
15 Udvarhely ...	39°2
Összesen	38°5

VIII. Horv.-Szlav. ország

1 Belovár-K. vm.	33°0
2 Lika-Krbava	46°8
3 Modr.-Fiume	43°2
4 Pozsega	42°1
5 Szerém	42°0
6 Varasd	40°5
7 Verőcze	46°4
8 Zágráb	41°1
Összesen	41°5

Legmagasabb születési arányszámokkal azon a nagy összefüggő területen találkozunk, mely az északkeleti határtól a Tisza folyását követve e folyam torkolatáig terjed. Legeslegsziporább Szabolcs megye népe $55^0/00$ -t meghaladó születési aránnyal; utána jó Beregmegye majd csaknem kerek $50^0/00$ -vel. Következnek Ugocsa, Máramaros, Heves, Arad, Ung, Csanád, Szatmár és Bihar megyék. Az országos átlagon felül marad a Tisza egész balpartja, valamint a Duna-Tisza közének valamennyi megyéje. Az ellenkező szélsőséget, tehát a legalacsonyabb születési arányszámot általában Erdély déli részén s az azzal határos Krassó-Szörényben találjuk — az utóbbi megyében volt legkevesebb születés az anyaország egész területén; azonkívül a Duna jobb partjának déli és nyugati részén, sőt átcsapva a Dráván, a horvát megyék egyikében, nevezetesen Belovár-

Körösben, hol az egész Magyarbirodalom legkevésbé szapora megyéjére bukkanunk, 33 újszülöttel 1000 lélekre. A legritkább születést mutató megyék közé tartozik még a Duna balpartján Hont megye, míg ezen országrész többi megyéi elég közel állanak az országos átlaghoz, sőt Trencsén és Nyitra jóval túlemelkednek azon. Két országrész, a Duna jobb partja s Erdély — tehát az anyaország két ellentétes jellegű és földrajzilag is egymástól legmesszebb fekvő vidéke bir legalacsonyabb születési aránynyal: amott Baranya és Tolna megyében, emitt N.-Küküllő, Besztercze-Naszód és Szeben megyében, tehát a szászok területén 36-on alul marad a születési arányszám. A két- és egy gyermekrendszer az, mely úgy a Királyhágón túl, mint a Dunántúl, főleg a protestáns felekezettű lakosságnál otthonos és a ritka születés magyarázatát képezi. Nemzetiséget tekintve a nagy magyar Alföld magyar lakossága s aztán, még fokozottabb mérvben a ruthén ajku lakosság igen magas születési arányt mutat fel, ellenben az oláhoknál s a Dunántúl lakó magyaroknál alacsony a születési arány, a tótság pedig változó magatartást mutat.

Horvát-Szlavonországban, mint láttuk, rendesen valamivel magasabb a születési arány, mint az anyaországban, de az utolsó két év átlagában ellenkező jelenséget észlelünk. Az egyes megyék közt itt is nagy különbségeket látunk. A már említett Belovár-Körös megye mellett alacsony a születések száma a szomszédos; Varasd és Zágráb megyékben; ellenben Lika-Krbava és Verőcze nagyon magas születési arányszámmal bírnak.

Törvénytelen szülöttek Magyarországon. — Azok az állami, gazdasági és társadalmi okok, melyek Európaszerte folyvást emelik a törvénytelen születések számát, a militarizmus, a nehezebb megélhetés, a vallásos és erkölcsös érzés hanyatlása, stb. nálunk is éreztetik hatásukat s 1891-ben már minden 1000 születésre tizen- négygyel több törvénytelen születés esett, mint 1876-ban, a mint ezt a következő kimutatás igazolja:

É v	Magyar- ország és Fiume	Horvát- Szlavon- ország	Magyar- birodalom	Ezer születésre esett törvénytelen születés		
				Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Magyar biroda- lom
1876	46.080	4.401	50.481	74	50	71
1877	44.801	4.431	49.232	75	54	73
1878	44.174	4.478	48.652	74	55	72
1879	49.764	4.977	54.741	78	57	76
1880	48.205	4.904	53.109	80	58	78
átlag 1876—1880 ...	46.605	4.638	51.243	76	55	74

É v	Magyar- ország és Fiume	Horvát- Szlavon ország	Magyar- birodalom	Ezer születésre esett Törvénytelen születés		
				Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Magyar- biroda- lom
1881	48.654	4.845	53.499	80	59	78
1882	51.301	5.004	56.305	82	59	80
1883	52.632	5.163	57.795	82	58	79
1884	55.380	5.407	60.787	84	59	81
1885	55.636	5.394	61.030	85	57	81
átlag 1881—1885 ...	52.721	5.162	57.883	83	58	80
1886	56.819	5.825	62.644	84	59	81
1887	56.240	5.579	61.819	85	58	81
1888	56.297	5.614	61.911	85	58	81
1889	57.545	5.817	63.362	86	59	83
1890	54.698	5.344	60.042	89	62	86
átlag 1886—1890 ...	56.320	5.636	61.956	86	59	82
1891	57.853	5.573	63.426	89	59	85

1891-ben a törvénytelen születések abszolút száma úgy az anyaországban, mint a társországokban az előbbi évhez képest erősen megnövekedett, de a törvénytelen születéseknek az összes születésekhez való aránya a társországokban csökkent, úgy, hogy az egész birodalom arányszáma valamivel kedvezőbb, mint az előző évben. Az 1890. év nagyon kedvezőtlen arányszámát illetőleg tekintetbe veendő az, hogy ez évben a törvényes születések száma kivételes alacsony volt s csakis így magyarázható az, hogy a törvénytelen szülöttek, bár azok száma szintén megcsappant, nagyobb hányadát alkották az összes születéseknek, mint a szóban forgó 16 évi időköz bármely más évében.

Törvénytelen szülöttek az európai államokban. — A törvénytelen születések arányát az összes születésekhez Európa különböző országaiban a következő számok mutatják:

Sorszám	Az ország neve	E z e r s z ü l ö t t r e							
		átlag 1881—85	1886	1887	1888	1889	1890	átlag 1886—90	1891
1	Ausztria	147	148	149	148	149	150	149	145
2	Svédország	103	103	107	103	102	103	104	—
3	Németbirodalom	93	95	94	93	93	91	93	93
	ebből: Poroszország	81	82	82	80	80	80	81	77

Sorszám	Az ország neve	E z e r s z ü l ö t t r e							
		átlag 1881—85	1886	1887	1888	1889	1890	átlag 1886—90	1891
4	Belgium	83	88	89	90	90	88	89	—
5	Norvégia	82	80	77	83	75	71	76	—
6	Franciaország	81	85	85	87	84	85	85	85
7	Magyarbirodalom ...	80	81	81	81	83	86	82	85
	ebből: Magyarország	83	84	85	85	86	89	86	89
	Horvát-Szlavonorsz.	58	59	58	58	59	62	59	59
8	Olaszország	76	76	75	74	73	73	74	—
9	N.-Britannia és Írorsz.	50	49	50	48	48	46	48	—
	és pedig Angl. Wales	48	47	47	46	46	44	46	42
	Skócia	83	82	83	81	79	75	80	76
	Írország	26	27	28	29	28	27	29	—
10	Svájc	49	49	48	48	47	47	48	—
11	Németalföld	31	33	33	31	33	32	32	32

A felsorolt 11 ország közül a Magyarbirodalom a 7-ik helyen áll. Ha ez adatokat összehasonlítjuk ama régebbi adatokkal, melyeket Bodio többnyire az 1865—83. évekről gyűjtött, azt látjuk, hogy jelenleg is ugyanazt a helyet foglaljuk el, mint korábban, mert a mily arányban nálunk növekedett a törvénytelen szülöttek száma, akként növekedett, a külföldi államokban is; gyakran még erősebben. Így az 1865—83 évek átlagában, míg nálunk (az anyaországban) 1000 szülöttre 74,5 törvénytelen esett, 1891-ben 85, addig Ausztriában a törvénytelen szülöttek száma 133,7-ről 145-re, Franciaországban 74,1-ről 85-re, a Németbirodalomban 1872—82-től 1891-ig 85,5-ről 93-ra emelkedett.

Törvénytelen szülöttek hitfelekezetek szerint. — A magyar anyaországban az egyes hitfelekezetek közt a törvénytelen szülöttek arányszáma tekintetében a következő eltérést látjuk:

	Róm. kath.	1000 születés közt volt törvénytelen születés Görög kath.	Görög keleti	Ágostai	Reform.	Unita- rius	Zsidó
átlag 1881—85-ben	90	72	85	61	86	113	31
1886-ban	89	77	92	64	85	118	47
1887-ben	89	74	98	63	86	114	52
1888-ban	87	75	101	58	86	115	75
1889-ben	88	74	102	62	83	108	92
1890-ben	90	77	105	66	88	124	92
átlag 1886—90-ben	89	75	100	63	84	114	72
1891-ben	91	75	106	65	88	112	97

Két hitfelekezethnél látunk már e rövid idő alatt is rendkívüli változást, a görög-keletiekénél és a zsidóknál, még pedig kedvezőtlen irányban, a törvénytelen szülöttek száma mindkettőnél rohamos emelkedést mutat. A görög-keleti népességet tudvalevőleg oláhok és szerbek alkotják, érdekes volna kutatni, hogy melyik nemzetiség szolgáltatója újabban a törvénytelen szülöttek nagy számát; — a hivatalos népmozgalmi statisztika erre nézve nem ad határozott feleletet, nagyjából azt vehetjük ki belőle, hogy inkább az oláhság, különösen a bihari, aradi, temesi és krassó-szörénymegyei oláhság. Az oláh többségű Krassó-Szörény megyében 1890-ben minden 1000 szülött között 144, 1891-ben 140 törvénytelen volt. Még sokkal feltűnőbb a változás a zsidóknál, a mely felekezethnél az 1881—85-ös éveknek még nagyon kedvező aránya évről-évre fokozatosan 1891-re már háromszorosan megrosszabbodott. A törvénytelen születésűek gyanánt kimutatottak számának ezen rendkívüli emelkedése aránylag oly rövid idő alatt részben kétségtelenül a bevallás szigorúbb pontosságának is tulajdonítandó, a melyet a vallásügyi kormánynak az izraeliták anyakönyvi ügyét szabályozó újabb rendeletei eredményeztek, de másrészt az is bizonyosra vehető, hogy ezen kedvezőtlen alakulás tényleg fenn forog és a Galicziából történő nagymértékű bevándorlással függ össze. Köztudomású, hogy a törvénytelen viszony a galicziai zsidók körében mennyire el van harapódzva s úgy látszik, hogy ez erkölcstelen állapot nálunk is leginkább a Galicziából bevándoroltaknál található. Legalább azon vármegyék, a melyekbe a bevándorlás nagyobb mérveket öltött, mint Sáros, Bereg és kiváltképen Máramaros, a törvénytelen születésűek arányára nézve is szinte megdöbbentő számokat mutatnak. Sárosban 1891-ben az összesen született 472 zsidó közül 72 volt törvénytelen (tehát ezből 153), Beregben 1.134 közül 360 (ezéből 318) és Máramarosban, a mely a bevándorlásnak főfészke, 2.239 szülött közül 1.110 volt törvénytelen származású, azaz ezer összszületésből 496 törvénytelen volt. S hogy a viszony évről-évre inkább rosszabbodik, kiviláglik az utolsó 3 év összehasonlításából, e szerint Máramarosban született zsidó:

	összesen	törvénytelen	ezer születésből törvénytelen
1887-ben	2.046	406	198
1888-ban	2.185	731	335
1889-ben	2.246	1.106	492
1890-ben	2.022	1.053	521
1891-ben	2.239	1.110	496

Törvénytelen szülöttek a városokban. — Törvényhatósági joggal bíró városainkban a törvénytelen szülöttek számát a születések összes számához viszonyítva, a következő táblázat mutatja:

Sorsz.	A város neve	Ezer szülöttre esik törvénytelen születés											
		1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	átlag 1881—90	1891
1	Szabadka	53	59	47	54	48	53	71	60	52	58	56	69
2	Hódmező-Vásárhely	72	87	72	73	75	69	60	62	57	54	68	59
3	Szeged	69	79	68	69	79	75	80	79	81	78	76	83
4	Selm.- és Bélabánya	32	88	89	82	80	86	83	80	73	95	79	68
5	Zombor	82	92	89	96	84	84	88	83	86	72	86	95
6	Kecskemét	107	96	102	92	95	85	81	83	78	84	90	79
7	Versecz	92	80	82	101	86	101	98	110	110	77	94	66
8	Székes-Fejérvár ...	111	124	123	126	112	94	125	90	86	105	110	82
9	Ujvidék	130	128	121	127	99	117	99	91	96	84	109	93
10	Sopron	152	121	124	129	95	114	88	111	105	95	113	112
11	Baja	96	124	134	130	123	119	119	110	123	164	124	111
12	Pancsova	119	128	131	134	127	115	130	114	141	117	126	116
13	Komárom	152	140	130	152	147	136	126	100	117	105	131	123
14	Maros-Vásárhely ...	96	106	131	132	130	148	184	146	160	136	137	146
15	Szatmár-Németi ...	157	137	164	175	155	153	154	144	134	130	147	137
16	Pécs	152	142	159	158	156	169	161	169	150	164	158	171
17	Győr	164	168	188	152	171	152	144	189	134	168	163	158
18	Debreczen	184	194	173	175	175	157	182	180	149	147	171	158
19	Arad	205	212	182	212	174	183	170	167	168	181	185	181
20	Kassa	209	204	210	204	194	200	179	204	224	199	203	212
21	Kolozsvár	195	217	205	219	222	194	217	220	232	204	213	216
22	Pozsony	240	256	229	257	233	245	252	238	260	240	245	249
23	Nagyvárad	265	248	243	262	256	266	247	265	258	269	257	239
24	Temesvár	276	273	245	282	286	277	279	261	279	278	272	228
25	Budapest	330	329	324	311	311	301	289	293	281	287	306	283
Átlagosan ...		199	204	205	201	195	192	200	191	186	184	196	189

A törvénytelen szülöttek a városokban sokkal nagyobb számmal fordulnak elő, mint az összes népességben, örvendetes azonban, hogy a fejlődési irányzat nem mutat emelkedést, hanem inkább megállapodást. Nagy alföldi városainkban, u. m. Szabadkán, Hódmező-Vásárhelyt és Szegeden, sőt gyakran Zomborban és Kecskeméten is, a törvénytelen szülöttek arányszáma alatta marad az országos arányszámnak. Legsötétebb képet mutat a főváros, hol valóban elijesztőleg nagy a törvénytelen szülöttek száma, itt jóformán minden harmadik gyermek törvénytelen; ha az egyes éveket nézzük, az utolsó időben határozott javulást látunk. A főváros után legrosszabb arányokat iparosvárosainkban találunk, Temesvárt, Nagyváradon, Pozsonyban, Kolozsváron, Kassán stb. Itt azonban nem szabad

felelni azt, hogy a törvénytelen szülöttek aránya természetszerű összefüggésben áll a nemzéképes korban levő, de házasságban nem élő nők arányával. Alföldi földmives városainkban kevés az ily nő; míg az utól nevezett városokban, főleg pedig a fővárosban, nagy százalékát képezik a népességnek: a törvénytelen születések magas aránya tehát itt nem jelenti még a nemi élet lazább voltát.

3. Halálozások.

Halandóság Magyarországon. — A halálozások abszolút és relativ számát 1886. óta a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Halálozás (levonva a halva születéseket)					
	Magyarországon (Fiumével)	Horvát-Szlavonországban	a Magyar birodalomban	Magyarországon (Fiumével)	Horvát-Szlavonországban	a Magyar birodalomban
	abszolút számokban			1000 lakosra		
1876	471.931	72.748	544.679	34'9	38'7	35'4
1877	492.380	69.161	561.541	36'2	36'5	36'2
1878	513.198	63.011	576.209	37'6	33'3	37'0
1879	492.732	62.790	555.522	35'9	33'1	35'5
1880	520.570	62.201	582.771	37'7	32'7	37'1
átlag 1876—1880	498.162	65.982	564.144	36'5	34'9	36'2
1881	483.560	58.245	541.805	35'8	31'1	35'2
1882	501.362	59.163	560.525	36'8	31'2	36'2
1883	450.758	63.983	514.741	33'0	33'3	33'0
1884	438.971	63.594	502.565	31'8	32'6	31'9
1885	463.243	59.407	522.650	33'1	30'1	32'7
átlag 1881—1885	467.579	60.878	528.457	34'1	31'7	33'8
1886	468.628	57.269	525.897	33'1	28'5	32'6
1887	505.704	62.829	568.533	34'5	30'0	33'9
1888	479.061	65.417	544.478	32'4	30'8	32'2
1889	447.133	65.719	512.852	29'9	30'5	29'9
1890	491.126	71.895	563.021	32'5	33'0	32'6
átlag 1886—1890	480.816	64.868	545.684	32'5	30'0	32'2
1891	508.650	72.122	580.772	33'4	32'8	33'3

Első pillantásra feltűnik azon kedvező fordulat, a mely 1883 óta halandósági viszonyainkban beállott s immár 7 év közül 6 évben, tehát oly állandósággal mutatkozik, hogy alapos reményt nyújthat a jövőre. Kivételt az 1887. év képezett, a mikor különböző, részben járványszerűleg fellépett fertőző betegségek, főleg a himlő, vörheny és kanyaró, oly erővel pusztítottak, mint 1882. óta

egy évben sem. A népességhez viszonyított halálozási arányszám azonban még ezen járványos esztendőben is alacsonyabb maradt, mint 1883. előtt a legkedvezőbb évek bármelyikében volt. Sajnos, hogy a legújabban lefolyt két év, az 1890. és 91. évek halálozása ismét emelkedett, úgy, hogy egészen megközelíti az 1887. évi magas halálozást. Az influenza járványos felléptén kívül a gyermekjárványok megújult pusztításai adják magyarázatát e kedvezőtlen jelenségnek.

Már itt is jeleznünk kell azt a feltűnő tényt, hogy a Dráván túl a halálozás majd kivétel nélkül évről-évre mérsékeltebb, mint a Dráván innen.

Halandóság az európai államokban. — Európa különböző országaiban a halálozások relatív számát a következő összeállítás mutatja:

Sorszám	Az ország neve	Esett halálozás 1000 lélekre					
		1871—90	1871—75	1876—80	1881—85	1886—90	1891
1	Magyarbirodalom	—	—	36·2	33·8	32·2	33·3
	ebből: Magyarország	—	—	36·5	34·1	32·5	33·4
	Horv.-Szlavonorsz.	—	—	34·9	31·7	30·0	32·8
2	Ausztria	30·6	32·7	30·5	30·2	28·8	27·9
3	Olaszország	28·6	30·3	29·4	27·3	27·3	26·2
4	Németbirodalom	—	—	26·1	25·8	24·4	23·4
	ebből: Poroszország	25·6	27·7	25·4	25·4	24·0	22·9
5	Franciaország	22·8	24·9	22·4	22·1	21·9	22·6
6	Németalföld	22·6	25·6	22·9	21·4	20·5	20·7
7	Svájcz	22·1	23·8	23·1	21·2	20·4	20·8
8	Belgium	21·4	23·3	21·7	20·6	20·0	21·0
9	N.-Britannia és Írország ...	19·9	21·3	20·5	19·2	18·8	20·0
	ebből: Anglia Wales-sal ...	20·3	22·0	20·8	19·4	18·9	20·2
	Skócia	20·4	22·7	20·6	19·6	18·8	20·7
	Írország	18·0	17·7	18·6	18·0	17·9	18·4
10	Dánia	19·0	19·5	19·4	18·5	18·8	20·0
11	Svédország	17·6	18·5	18·3	17·5	16·4	—
12	Norvégia	16·9	17·5	16·3	17·0	16·9	17·5

E táblázatból szintén hiányzanak Oroszország s az Al-dunai államok, melyeknek halálozási arányai, a mennyire kevésbé megbízható statisztikájokból is kivehető, magasabb, vagy körülbelül oly magas, mint hazánké. A kimutatásban szereplő országok közt első helyen hazánk áll, hol a beállott javulás daczára még mindig jelentékenyen rosszabb a helyzet, mint az utánunk legrosszabb viszonyokat mutató Ausztriában. Igaz ugyan, hogy a születések és halálo-

zások közt bizonyos kapcsolat létezik s a nagyobb születési arány rendszeren nagyobb gyermekhalálozással jár, mi a halálozások általános számát is magasra duzzasztja; azonban a nagy születési arány mellett is nagyon magasnak tűnik fel népünk halandósága. Ha összehasonlítjuk a halandósági arányt a szóban forgó kisebb időközökben, úgy Európa valamennyi országánál javulást látunk; nem szabad azonban felednünk, hogy a legtöbb országnál a születések is hanyatló irányzatot mutatnak s részben ennek lehet kifolyása a mérsékeltabb halandóság. Feltűnő, hogy Franciaországban, hol a születések száma oly rendkívül csekély, mégis jóval magasabb a halálozási arány, mint a Csatornán túl vagy ép a skandináv államokban. Franciaország a két utolsó évet, 1890. és 1891-et, passzív népesedési mérleggel zárta le; a halálozások meghaladták a születések számát, sőt 1891-ben volt oly département, hol 1000 halálra csak 606 születés esett. (Gers.)

A halálozás nagysága országrészek és megyék szerint. —

Magas születési arány és nagy halandóság rendszerint együtt szoktak járni, egészen természetes tehát, hogy azon országrészek és vármegyék mutatják a legkedvezőbb halandósági viszonyokat, melyekben a születés aránylag a legkisebb, az erdélyi részek és a Duna jobb partja; a Duna-Tisza közén a Tisza bal partján és a Tisza-Maros szögében ellenben a legmagasabb halálozási arányt tapasztaljuk. Kivételt képez Horvát-Szlavonország, a mely a mellett, hogy az anyaországnál jóval magasabb születési arányt szokott mutatni, egyúttal halálozás tekintetében is majd minden évben kedvezőbb viszonyoknak örvend, mint az anyaország.

Mint a születéseknél, úgy itt is összeállítjuk megyei törvénhatóságaink halálozási arányát 1000 lélekre kiszámítva. Volt ugyanis a halálozás a népszámlálás időpontját közvetlenül megelőzőt s azt közvetlenül követő 1890. és 1891. évek átlagában évente:

Duna bal partja:		Duna jobb partja:		Duna-Tisza köze:	
1. Árva vm.	32'6	1. Baranya vm. ...	28'5	1. Bács-Bodrog vm.	35'9
2. Bars m.	35'8	2. Fejér	35'1	2. Csongrád m. ...	36'0
3. Esztergom	36'6	3. Győr m.	33'2	3. Heves m.	39'1
4. Hont	28'6	4. Komárom	38'2	4. J. N.-K. Szolnok	34'7
5. Liptó	32'5	5. Moson	32'8	5. Pest P.-S.-Kis-	
6. Nógrád	32'3	6. Somogy	30'8	Kun m.	34'5
7. Nyitra	36'3	7. Sopron	29'2	Összesen	35'6
8. Pozsony	30'4	8. Tolna	33'3		
9. Trencsén	38'2	9. Vas	28'3		
10. Turóc	32'2	10. Veszprém	32'4		
11. Zólyom	31'3	11. Zala m.	31'1		
Összesen	33'8	Összesen	31'3		

Tisza jobb partja:

1. Abauj-Torna vm.	31'9
2. Bereg	35'4
3. Borsod	35'9

4. Gömör	32'2
5. Sáros	31'6
6. Szepes	34'2
7. Ung	31'7
8. Zemplén	31'5
Összesen	33'1

Tisza bal partja :

1. Békés vm.	37'5
2. Bihar	38'2
3. Hajdu	34'9
4. Máramaros	32'3
5. Szabolcs	36'0
6. Szatmár	31'8
7. Szilágy	33'1
8. Ugocsa	35'4
Összesen	35'2

Tisza-Maros szöge :

1. Arad vm.	42'5
2. Csanád	37'6

3. Krassó-Szörény	29'3
4. Temes m.	35'4
5. Torontál m.	34'7
Összesen	35'1

Erdély :

1. Alsó-Fehér vm.	33'3
2. B.-Naszód	27'7
3. Brassó m.	27'2
4. Csik m.	25'3
5. Fogaras	25'3
6. Háromszék	26'0
7. Hunyad	29'9
8. Kis-Küküllő	29'9
9. Kolozs m.	33'3
10. Maros-Torda	28'2
11. Nagy-Küküllő	24'2
12. Szeben	24'9
13. Szolnok-Doboka	30'2

14. Torda-Aranyos	34'7
15. Udvarhely	27'0
Összesen	29'0

Horvát-Szlavonország :

1. Belovár-Kőrös vm.	26'4
2. Lika-Krbava	32'7
3. Modrus-Fiume	32'8
4. Pozsega	33'1
5. Szerém	37'3
6. Varasd	32'9
7. Verőcze	38'4
8. Zágráb	30'6
Összesen	32'8

E táblázat nagy ellentétekről tanúskodik. Mig az ország közepe, s nevezetesen a Tisza vidéke s aztán az északnyugati részen egy jelentékeny terület, Trencsén, Nyitra, Bars és Komárom megyékből összetéve, az átlagosat határozottan meghaladó halálozást mutat: addig Erdély nagyobb keleti felén és az osztrák határhoz közel eső dunántúli megyékben, úgy szintén a Drávamellék gyenge szaporaságú megyéiben a halálozás alacsony. A szélsőségek: Arad megye 42'5 halottal ezerre egyfelől, Nagy-Küküllő megye 24'2 halottal másfelől, úgy hogy a legcsekélyebb halandóságú megyében alig fele annyi a halálozás, mint a legkedvezőtlebb viszonyokat mutató megyében. Igen erős halandósággal kiál-
nak még Heves megye 39-et, Verőcze, Komárom és Trencsén 38-at meghaladó arányszámmal. A nemzetiségek magatartása itt is párhuzamban van a születéseknél említett vonásokkal: a nagy Alföld magyarsága s a tótság egy része magas, a Duna jobb part magyarsága, valamint az erdélyi oláhok alacsony halálozással bírnak.

Halandóság a városokban. — Miután a népesség száma rövid időközökben sehol nincs oly nagy változásoknak alávetve, mint épen a városokban, azért itt még inkább indokolt a népszámlálás időpontjához közel eső évek népmozgalmi számainra való szorítás. A következő táblázat az 1890. és 1891. évek halálzásai alapján kiszámított évi halandóságot mutatja 1000 lélekre.

A város neve		Ezer lélekre esik halálozás	A város neve		Ezer lélekre esik halálozás
1	Sopron	26'9	14	Arad	32'5
2	Szeged	28'4	15	Győr	32'6
3	Budapest	29'3	16	Versecz	32'8
4	Maros-Vásárhely ...	29'6	17	Nagy-Várad	33'0
5	Székes-Fejérvár ...	30'3	18	Pécs	33'8
6	Temesvár	30'4	19	Szabadka	34'1
7	Debreczen	30'6	20	Baja	34'6
8	Szatmár-Németi ...	30'9	21	Hód-Mező-Vásárh.	34'6
9	Selmecz- és Béláb.	31'2	22	Zombor	36'5
10	Pancsova	31'3	23	Komárom	36'7
11	Kecskemét	31'8	24	Pozsony	36'8
12	Ujvidék	32'1	25	Kassa	37'9
13	Kolozsvár	32'2	Átlagosan ...		31'4

A halandósági viszonyok megítélésénél nem szabad számon kívül hagyni azt a tényt, hogy a városok népességében igen nagy arányt képez a lakosság azon része, mely a legnagyobb ellenállási képesség korában, a 15—40 évek közt van: tehát a városok halálozási arányának — ceteris paribus — alacsonyabbnak kell lenni a vidéké-
nél. Ezért városi halálozási arányszámunk kedvező volta csak látszó-
lagos. Az 1890. és 1891. években különösen magas halálozást mutat
Kassa, Pozsony, Komárom, azután két alföldi város: Zombor és
Hódmező-Vásárhely. Budapest helye a sorban elég kedvező, még
mérsékeltébb azonban a halálozás Sopron és Szeged városokban.

Gyermekhalálozás Magyarországon. — Sok születés és
sok halálozás, különösen gyermekhalálozás, ez képezi népesedési
mozgalmunk alapvonását, a magas születési aránynyal szemben ott
áll, mint annak árnyoldala, a gyermekek rendkívüli pusztulása. Ime
a legutóbbi évtized szomorú képe:

É v	Gyermekehalálozás (0—5 évig)								
	Magyar- országon (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- ország- ban	Magyar biroda- lomban	Magyar- országon (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- ország- ban	Magyar birodalom- ban	Magyar- országon (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- ország- ban	Magyar birodalom- ban
	szám szerint			az összes halálozások			az élveszületések		
				százalékában					
1881	238.509	27.807	266.316	49'33	47'74	49'15	40'07	34'05	39'34
1882	265.167	29.474	294.641	52'89	49'82	52'56	43'26	35'23	42'29
1883	222.447	32.042	254.489	49'35	50'01	49'44	35'30	36'17	35'41
1884	222.275	31.725	254.000	50'64	49'89	50'54	34'21	34'76	34'28
1885	238.734	29.023	267.757	51'54	48'85	51'23	37'05	31'30	36'32
átlag 1881—1885	237.426	30.014	267.440	50'78	49'30	50'61	37'90	34'27	37'45

É v	Gyermekehalálozás (0—5 évig)									
	Magyar- országon (Fiumé- val)	Horvát- Szlavon- országban	Magyar- birodalom- ban	Magyar- országon (Fiuméval)	Horvát- Szlavon r- szágban	Magyar birodalom- ban	Magyar- országon (Fiuméval)	Horvát- Szlavono- szágban	Magyar birodalom- ban	
	szám szerint			az összes halálesetek			az élveszületések			
				s z á z a l é k á b a n						
	1886	245.403	29.124	274.527	52'37	50'85	52'20	37'05	29'97	36'14
1887	274.252	33.433	307.685	54'23	53'21	54'12	42'23	35'16	41'33	
1888	248.329	32.941	281.270	51'84	50'36	51'66	38'17	34'64	37'72	
1889	233.269	33.077	266.346	52'17	50'33	51'93	35'54	34'16	35'37	
1890	254.625	34.627	289.252	51'85	48'16	50'41	41'39	40'20	41'24	
átlag 1886—1890	251.176	32.640	283.816	52'49	50'58	52'06	38'88	34'83	38'36	
1891	267.979	37.256	305.235	52'68	51'66	52'56	41'37	39'47	41'13	

E táblázat annyival megdöbbentőbb képet tár elénk, mert javulás helyett inkább rosszabbodást mutat. Akár a halottakhoz, akár az újszülöttekhez viszonyítsuk az 5 éven alul elhaltak óriás tömegét: az arány a nyolczvanas évek második felében rosszabb, mint az első felében, az 1891. év pedig határozottan a legrosszabbak közé tartozik, melylyel csak az 1882. és 1887. évek helyezhetők párhuzamba. Már 1890-ben mutatkozott az anyaországban a romlás, mely aztán 1891-ben Horvát-Szlavonországra is áterjedt. Az összes halottaknak 52'50/0-ka ez évben 5 éven alul volt és 100 újszülöttre 41 ily korán elhunyt gyermek esett. Meglepő e mellett, hogy az anyaország, akár az összes halálozásokkal, akár az élveszületésekkel tegyük összehasonlítást, majd csaknem kivétel nélkül magasabb gyermekhalandósággal bír, mint társországai.

Gyermekhalálozások hitfelekezetek szerint. — A szorosabb értelemben vett Magyarországon a 0—5 éves korokban elhalt gyermekek száma az egyes hitfelekezeteknél következőleg aránylott az összes halálozások és születésekhez:

É v	róm. kath.	görög kath.	görög- keleti	ágos- tai	refor- mátus	unitá- rius	zsidó
	1000 halott közt volt 5 éven aluli gyermek						
átlag 1881—85	548	485	498	492	488	471	481
1886	562	512	514	502	513	471	494
1887	573	519	522	504	503	493	496
1888	541	525	501	475	483	469	473
1889	548	530	494	472	491	440	469
1890	548	516	480	468	491	431	478
átlag 1886—90	554	520	502	484	496	461	482
1891	551	530	503	478	498	470	485

1000 születésre esett 5 éven alul elhalt gyermek									
átlag 1881—85	406	377	392	379	383	337	242		
1886	402	343	379	374	372	330	250		
1887	447	387	428	421	403	417	263		
1888	393	359	387	366	355	297	240		
1889	364	354	382	335	348	264	230		
1890	433	400	439	383	393	318	260		
átlag 1886—90	408	369	403	376	374	325	249		
1891	431	389	423	391	425	325	258		

Ha a gyermekhalandóság megítélésére az e szempontból inkább alkalmas másodsorban említett viszonyszámokat használjuk, azaz a születésekhez viszonyítjuk az 5 éven alul elhaltakat, úgy azt látjuk, hogy az egyes nagyobb keresztény felekezetek közt valami lényeges eltérés nincs, hanem igenis van óriási különbség ezek s a zsidóság gyermekhalandósága közt. Az öt éves átlagokat véve a keresztény felekezetek között — a csekély számú unitáriusoktól eltekintve, legkevesebb a gyermekhalott a görög katolikusoknál; ámde ezek legalacsonyabb arányszámánál is vagy egy harmaddal kisebb a zsidók halálózása, míg a legmagasabb gyermekhalálózással bíró római katolikusokéhoz a zsidók gyermekeinek halálózása úgy aránylik, mint 6 a 10-hez. — A két utolsó évben beállott rosszabbodás egyébiránt általánosnak mondható ugyan, de különös élességgel jelentkezett 1890-ben a görög-keletiekénél, 1891-ben pedig a reformátusoknál.

Gyermekhalandóság a városokban. — Városainkban rendszeren valamivel csekélyebb a gyermekhalandóság, mint az egész ország népességénél:

A város neve	Ezer halálózás közt volt gyermekhalálózás (0—5 évig)											
	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	átlag 1881—90	1891
Maros-Vásárhely	375	478	330	342	303	433	418	341	317	322	366	400
Pécs	345	400	386	388	420	388	390	364	363	333	378	344
Selmecz- és Bélabánya	337	438	377	466	417	419	432	373	452	405	412	379
Győr	395	481	441	389	479	410	417	349	374	471	421	436
Pozsony	422	450	409	428	420	398	435	424	382	390	416	437
Pancsova	413	498	452	400	399	471	490	428	386	431	437	432
Sopron	424	464	424	427	400	415	482	414	386	442	428	473
Budapest	455	465	412	447	435	458	435	425	441	455	443	444
Kolozsvár	471	502	442	441	446	409	464	334	449	418	438	442
Komárom	415	501	496	430	447	476	402	367	466	413	441	447
Nagy-Várád	432	462	431	436	459	440	452	459	488	484	454	492
Temesvár	452	426	471	460	469	425	461	465	475	434	454	419

A város neve	Ezer halálozás közt volt gyermekhalálozás (0—5) évig												
	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	átlag 1881—90	1891	
H.-Mező-Vásárhely ...	432	553	460	503	414	448	457	456	383	518	462	479	
Kassa ...	490	458	474	439	489	545	414	467	454	492	472	525	
Arad ...	502	485	462	448	445	495	479	437	449	456	466	482	
Baja ...	462	525	504	484	442	431	516	396	443	469	467	471	
Szatmár-Németi ...	411	418	437	475	485	513	514	480	522	418	467	436	
Székes-Fejérvár ...	537	512	469	474	487	492	463	422	425	449	473	500	
Versecz ...	478	570	435	530	477	448	499	415	439	453	474	373	
Zombor ...	441	543	516	495	526	475	507	464	452	506	492	456	
Ujvidék ...	463	557	528	501	460	541	527	435	513	508	503	523	
Szeged ...	471	535	527	558	489	538	558	484	513	548	522	538	
Debreczen ...	508	535	552	560	543	524	509	514	500	511	526	467	
Kecskemét ...	494	537	552	517	551	580	496	535	480	511	525	524	
Szabadka ...	532	637	522	596	550	627	601	539	567	566	574	515	
Összesen ...	457	497	455	472	460	479	542	445	466	467	473	462	

A 25 törvényhatósági város, a gyermekhalálozást az összes halálesetekhez viszonyítva, rendszerint jóval kedvezőbb arányt mutat az országos átlagnál. Ez azonban csakis annak következménye, hogy a városokban az országos átlagnál sokkal kevesebb születés fordul elő s hogy a városok népességében általában kevés a gyermek és sok a felnőtt, javakorbeli egyén, kiket a városi élet és az előnyösebb kereset magához vonz. Nagyban és egészben a gyermekhalálozás itt is egy nyomon halad a születésekkel; a hol sok gyermek születik, sok is hal el, így látjuk Szabadkát, Kecskemétet, Szegedet magas gyermekhalálozási arányszámmal, mely városok egyszersmind magas születési arányszámot is mutatnak. De kivételek is fordulnak elő, pl. Debreczenben a mérsékelt születések dacára rendkívül nagy a gyermekhalálozás.

Hét évnél fiatalabb gyermekek halandósága korcsoportok szerint Magyarországon. — Jelen évkönyv legutolsó évfolyama e cím alatt nemzetközi összehasonlítással kapcsolatos bő kimutatásokat adott gyermekhalálozási viszonyainkról. Miután azonban hazai adatforrásunk, a belügyminiszteri jelentés az ország közegészségügyi állapotairól, az 1887. éveknél újabb adatokkal nem szolgál, lemondunk a kérdéses táblázatok újra felvételéről s utalunk a már közzétett anyagra.

4. Kivándorlás.

Kivándorlás Magyarországból. — A Magyarbirodalom természetes belső szaporodása a születési és halálozási adatok alapján kiszámítva, a legutóbbi évtized alatt 1,909.012 lélekre rúgott, a tényleges népnövekedés ellenben, a népszámlálások adatai szerint csak 1.707,296 lélek volt több mint 200 ezer lélekkel kevesebb a természetes szaporodásnál. Ez azt mutatja, hogy tíz év alatt hazánkban több mint 200 ezer lélek kiszivárgott, a nélkül, hogy megfelelő beszivárgás recompensációt nyújtott volna.

A fogyás kizárólag az anyaországra esett, mert Fiumében 2.321 lelket tevő természetes szaporodással 8.513 lélek tényleges népnövekedés, Horvát-Szlavonországokban pedig 274.002 természetes szaporodással 293.911 tényleges áll szemben. Magyarországon viszont a születések tíz évi többlete 1,632.689-et tett, a tényleges népnövekedés ellenben nem ment többre 1,404.872 léleknél.

Hazánkban, eltekintve az egyes magyar megyék népcseréjétől, nagyobb mértékben négy irányban folyik a kivándorlás, melyek közül azonban egy, a Horvát-Szlavonországokba irányuló tulajdonképpen kivándorlásnak nem tekinthető, mert ugyanazon állam területén történik a helyváltoztatás.

Legnagyobb arányokat öltött az *Amerikába* való kivándorlás, mely a hetvenes évek vége felé a felvidéki nép között indított meg mélyreható s mind maig tartó mozgalmat. A kivándorlás gócpontja főleg Szepes és Sáros megye, de Abauj-Torna és Zemplén megyékből is roppant mértékben folyik s azonkívül kisebb nagyobb mértékben kiterjed Ungra, Gömörre, Liptóra, sőt újabban már a Dunántúli és déli megyékre is. Mekkora számszerűleg ez a kivándorlás, alább részint a német kikötő városok adataival, honnan a kivándorlók hajóra szállnak, részint az amerikai statisztika alapján megpróbáljuk kimutatni. Történtek azonban a kivándorlástól erősebben megtámadott megyékben a helyszínen is adatgyűjtések, melyek habár töredékesek, mégis nagy érdekléssel bírnak. A négy vármegyéről, mely főfészke a kivándorlásnak, a következő adatok állnak rendelkezésre :

Abauj-Torna vármegye	Az 1880-as évek folyamán 1891 végéig	
	Kivándoroltak	Visszatértek
		Távol maradtak
Csereháti járás	3.885	531
Füzéri járás	1.919	445
Gönczi járás	?	?
		1.096

Abauj-Torna vármegye		Az 1880-as évek folyamán 1891 végéig	
		Kivándoroltak	Visszatértek
		a népesség	Távol marad-
		9 ^o /o-a	tak
Kassai járás	...	?	?
Szikszoói járás	...	1.506	269
Tornai járás	...	1.153	400
Összesen	...	10—15.000	2—3000
Zemplén vármegye		1879 augusztustól 1891 végéig	
Varannói járás	...	5.887	2.018
Homonnai járás	...	4.527	1.892
Gálszécsi járás	...	4.335	1.163
Nagymihályi járás	...	3.937	628
Sztropkói járás	...	1.940	395
Szinnaai járás	...	1.255	306
Sátoraljaujhelyi járás	...	1.173	212
Bodrogközi járás	...	379	53
Tokaji járás	...	355	43
Szerencsi járás	...	152	8
Összesen	...	23.940	6.718
Sáros vármegye		1880-tól 1888. július közepéig	
Felsőtárcaai járás	...	5.757	948
Tapolyi járás	...	2.976	557
Alsótárcaai járás	...	2.256	419
Makoviczai járás	...	2.255	711
Szekcsői járás	...	1.995	746
Sirokai járás	...	1.902	421
Eperjes r. t. v.	...	450	32
Bártfa r. t. v.	...	124	35
Kis-Szeben r. t. v.	...	53	8
Összesen	...	17.768	3.877
Szepes vármegye		1880—1890-ig	
Poprádvölgyi járás	...	10.000	?
Hernádvölgyi járás	...	3.240	1.288
Magurai járás	...	1.725	319
Bányai járás	...	1.497	167
Lőcsei járás	...	1.159	379
Tátrai járás	...	793	142
Gölniczbánya r. t. v.	...	370	41
Lőcse	»	243	?
Szepes-Olaszi	»	222	?
Szepes-Váralja	»	211	45
Késmárk	»	112	28
Poprád	»	29	5
Igló	»	?	?
Összesen	...	18—20.000	4—5.000
Liptó vármegye	...	261	14

14—15.000
247

Már e hézagok kimutatásai szerint is a négy megyében a kivándorolt és távolmaradt egyének száma megközelíti a 60 ezeret. A tíz évi tényleges népnövekedés pedig 78 ezerrel maradt a természetes népszaporodás mögött s ha többi megyéből kivándoroltakat is tekintetbe vesszük, az Amerikába kivándorolt és ott maradt honosokat a 10 év alatt legalább is 80,000-re tehetjük, sőt, ha a két nagy német kikötő adatait vesszük, hol a kivándorlók hajóra szoktak szállni, még sokkal többre. Azonban, a mint a kimutatásból látható, egy részük visszatér s a kint levőknek legnagyobb része sem szakítja meg az összeköttetést régi otthonával; családját inkább esetben viszi magával, ellenben itthon maradt családjáról hogy mily szépen gondoskodik, mutatja az a körülmény, hogy a fentebb említett megyék jelentése szerint évenként 300,000 — 1.500,000 forint érkezik megyénként a kivándorlóktól itthon maradt családtagjaik számára.

A kivándorlók, kik Magyarországból Amerikába igyekeznek, rendszeren Hamburgban, vagy Brémában szállnak hajóra, az a szám tehát, melyet a két kikötő-város mint magyar kivándorlást kimutat, körülbelül megfelel a magyar felvidékről Amerikába irányuló kivándorlásnak. A nevezett két kikötőn keresztül 1878-ban még csak 803 magyar honosságú egyén vándorolt ki, 1879-ben 1.759, 1880-ban pedig, mely évvel kezdődik a nagyobb kivándorlás, 8.766. 1881-től, vagyis a legutóbbi népszámlálást követő évtől kezdve a következő számok mutatják a kivándorlás nagyságát:

É v	Kivándorolt Magyarországból			É v	Kivándorolt Magyarországból		
	Hamburgon	Brémán	a két kikötőn		Hamburgon	Brémán	a két kikötőn
	keresztül				keresztül		
1881	10.453	804	11.257	1888	8.179	9.451	17.630
1882	16.060	1.460	17.520	1889	4.873	17.177	22.050
1883	11.478	3.361	14.839	1890	5.418	21.850	27.268
1884	7.885	5.310	13.195	1891	4.124	17.130	21.254
1885	4.179	8.169	12.348	összesen ...	94.423	106.357	200.780
1886	12.176	12.973	25.149	átlag 1881—91	8.584	9.669	18.253
1887	9.598	18.672	28.270				

Ez adatok szerint tizenegy év alatt 200 ezer lelket vont el Magyarországtól a tengerentúli kivándorlás. Legerősebb volt 1886-ban, továbbá 1889, 1890. és 1891-ben. Különösen feltűnően nagy arányokat öltött a kivándorlás a legutolsó két évben, ekkor oly magas volt, a minő a lefolyt évtized alatt egyetlen egy évben sem fordult

elő. E jelenség annál aggasztóbb, mivel ezen két év kedvező aratása következtében a kivándorlás növekedését még csak a munkahiánynak és az inségnek sem róhatjuk fel, hanem határozottan annak kell tulajdonítanunk, hogy a kivándorlási ösztön már nagyon mély gyökereket vert népességünk némely rétegeiben.

Végre az Északamerikai Egyesült-Államok adatgyűjtése szerint is közöljük az új világ nagy köztársaságába kivándorolt honfiaink számát. Magyarországból az Egyesült-Államokba 1891. júl. 1-től 1892. június 30-ig kivándoroltak kor szerint következőleg osztoztak meg:

	férfi	nő	együtt
15 évesnél fiatalabbak	515	461	976
15—40 évesek	10.690	3.204	13.894
40 évesnél idősebbek	280	98	378
Összes kivándorlottak	11.485	3.763	15.248

Ez adatok is azt mutatják, hogy a magyarországi kivándorlók legnagyobb része még mindig nem azzal a szándékkal kel át az Óceánra, hogy Amerikában letelepedjék. A kivándorlott nők még egyharmadát is alig teszik a férfiaknak, holott a 30,769 írlandi kivándorló között 15,673 férfi és 15,096 nő volt, jelölve annak, hogy azok már családotól kerekednek fel, míg tőlünk jobbra csak a munkát kereső férfiak.

Hogy az utolsó tíz év alatt a magyarországi kivándorlók közt a férfiak és nők arányában mily változás észlelhető, a következő adatok mutatják:

Kivándorolt Magyarországból az Északamerikai Egyesült-Államokba.

	férfi	nő	együtt		férfi	nő	együtt
1883-ban	8.907	2.333	11.240	1888-ban	11.999	3.801	15.800
1884-ban	11.239	3.559	14.798	1889-ban	7.866	3.101	10.967
1885-ban	6.254	3.129	9.383	1890-ban	16.589	5.473	22.062
1886-ban	9.361	3.059	12.420	1891-ban	20.560	7.806	28.366
1887-ban	10.721	4.535	15.256	1892-ban	27.463	9.773	37.236

Ugy a férfiak, mint a nők kivándorlása az utóbbi évek alatt roppant mértékben emelkedett, de azt nem lehet mondani, hogy a női nem aránya a férfiakkal szemben jelentékenyen növekedett volna.

A nyugoti határmegyékből *Ausztria* is sok munkáskezet von el; a legutóbbi osztrák népszámlálás szerint Sopron megyéből 30,836, Pozsonyból 29,814, Vasból 29,500, Nyitrából 24,078, Mosonból 7,352 s az egész magyar anyaországból 190,996 lélek tartózkodott Ausztriában, míg ellenben Ausztriából a szorosabb értelemben vett Magyarországra 101,845, Ausztriával szemben tehát

népességi mérlegünk majd 90,000 lélekkel passiv. Nem úgy Horvát-Szlavonországek, onnan Ausztriában csak 14,857 lélek tartózkodott, ellenben a társországokban Ausztriából 48,118, a mi — a mint fentebb is említettük — főleg a cseh telepítvényeknek tulajdonítható. Valószínű azonban, hogy a magyar anyaország népességi mérlege is csak azért ennyire passiv Ausztriával szemben, mert a népszámlálás télen történt, a mikor is az Ausztriával szomszédos magyar megyék munkanélküli földmivelő népe tömegesen keresett foglalkozást a szomszéd iparos osztrák városokban. De kivált Bécsnek, mint nagy városnak hatalmas felszívó ereje gyakorolt erős vonzó hatást a közeli magyar megyék népességére.

Horvát-Szlavonországekban a legutóbbi népszámlálás 112 ezer magyarországi születésűt és 79 ezer magyarországi illetőségűt talált. A népveszteség nagysága szerint a vármegyék következőleg sorakoznak:

Bács-Bodrog vármegye	28.644 lélekkel	Torontál vármegye	2.694 lélekkel
Somogy »	11.089 »	Veszprém »	2.495 »
Baranya »	6.322 »	Trencsén »	2.142 »
Zala »	5.656 »	Vas »	2.129 »
Tolna »	2.909 »		

A szlavoniai kivándorlás tehát főleg déli megyéinkből folyik. A kedvezőbb kereseti és megélhetési viszonyok, de kivált az olcsóbb föld indítják a népet az áttelepedésre. Az itthoni magas földárak lehetségessé teszik még az eladósodott népnek is, hogy eladva fekvősegeit, nemcsak letisztázhassa adósságait, hanem Szlavóniába költözve, ugyanannyi földet vásárolhasson, a menyynyivel itthon birt. Sok helyütt viszont nyerésszedéssből teszik ugyanazt, hogy magas áron eladott földjeik helyett olcsóbban többet vásároljanak Szlavóniában.

Az előbbieknél még fontosabb, mert századok óta tart a *Romániába* való kivándorlás az erdélyi megyékből. A romániai kivándorlás számszerű nagyságát részint a természetes és tényleges népnövekedés, részint a vármegyéknek belső népcseréjére vonatkozó adatok együttes kombinálásából megközelítőleg ki lehet számítani e szerint:

Vármegye	Romániai kivándorlás 1881—90	Vármegye	Romániai kivándorlás 1881—90
Szeben	10.631	Fogaras	4.690
Brassó	8.372	Udvarhely	4.085
Nagy-Küküllő	6.664	Alsó-Fehér	2.471
Háromszék	6.187	Összesen	47.828
Csík	4.728		

Kimutatásunk csak azokra a vármegyékre terjeszkedik ki, melyekből legnagyobb kivándorlás folyik Romániába, ha a többi megyét is tekintetbe vesszük, a tíz évi népvészteség bizvást tehető 50,000 lélekre, miből a székely kivándorlásra kerek szám 15,000 lélek esik.

A székely kivándorlásra vonatkozólag a kereskedelemügyi miniszter jelentéseiben igen érdekes adatokat találunk, ezek szerint:

Belépő állomás	Útlevéllal átmentek Romániába				Több (+), kevesebb (—) tért vissza Romániából, mint a mennyi kiment			
	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1889—91-ben összesen	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1889—91-ben összesen
A bodzai belépő állomáson	996	3.230	4.773	8.999	+ 489	— 932	— 363	— 806
A sósmezői „ „	8.927	9.524	12.347	30.798	— 1.107	— 2.172	— 1.302	— 4.581
A gyimesi „ „	4.435	3.729	2.826	10.990	— 472	— 274	— 272	— 1.018
A tölgyesi „ „	3.799	4.536	3.653	11.988	— 868	— 878	— 907	— 2.653
Az ósánczi „ „	1.653	1.014	718	3.385	— 491	— 374	— 142	— 1.007
Összesen . .	19.810	22.033	24.317	66.160	— 2.449	— 4.630	— 2.986	— 10.065

A nevezett 5 belépő állomáson három év alatt 10,065-tel több magyar alattvaló ment ki útlevéllal, mint a mennyi bejött. Ezenkívül figyelembe veendő a predeáli határállomás. Itt ugyan nem lehet megállapítani az utasok nemzetiségét, sőt honosságát sem, de nagyon valószínű, hogy itt is nagy azon székelyek száma, kik kimennek, de vissza nem térnek. A predeáli határállomás forgalma az említett három évben következő volt:

	1889-ben	1890-ben	1891-ben	Összesen
kilépett	68.488	73.560	97.524	239.572
belépett	59.916	64.872	98.688	223.476

Három év alatt tehát Predeálon keresztül 16,096 egyénnel több ment ki, mint a mennyi bejött. Figyelmet érdemel még az a körülmény, hogy a mondott három évben a hatóság 818 oly egyént tartóztatott le, kik útlevél nélkül akartak tilos helyeken átmenni.

A székely kivándorlás nem egyszerű munkakeresés, a melynek végeztével az illetők hazájukba újra visszatérnek, hanem valóságos kivándorlás.

A tengerentúli kivándorlás Európából. — Európa népfőlösgéből évenként százezreket bocsát ki az új világ különböző országaiba. Ezt a nagymérvű kivándorlást 1820 óta, az olasz statisztikai hivatal érdekes összeállítása alapján a következő kimutatáson tüntetjük fel:

Év	Egyesült Államok	Canada	Brazília	Argentina	Uruguay	Paraguay	Ausztrália és Uj-Zeeland
1820	8.385	17.921	—	—	—	—	—
1821	9.127	12.955	—	—	—	—	—
1822	6.911	16.013	—	—	—	—	—
1823	6.354	11.355	—	—	—	—	—
1824	7.912	8.774	—	—	—	—	—
1825	10.199	8.741	—	—	—	—	485
1826	10.837	12.818	—	—	—	—	903
1827	18.875	12.648	—	—	—	—	715
1828	27.382	12.084	—	—	—	—	1.056
1829	22.520	13.307	—	—	—	—	2.016
1830	23.322	30.574	—	—	—	—	1.242
1831	22.633	58.067	—	—	—	—	1.561
1832	60.482	66.339	—	—	—	—	3.733
1833	58.640	28.808	—	—	—	—	4.093
1834	65.364	40.060	—	—	—	—	2.800
1835	45.375	15.573	—	—	613	—	1.860
1836	76.242	34.226	—	—	3.146	—	3.124
1837	79.340	29.884	—	—	2.583	—	5.054
1838	38.914	4.577	—	—	5.424	—	14.021
1839	68.069	12.658	—	—	1.163	—	15.786
1840	84.066	32.293	—	—	2.475	—	15.850
1841	80.289	38.164	—	—	7.860	—	32.625
1842	104.565	54.123	—	—	9.874	—	8.534
1843	52.496	23.518	—	—	—	—	3.478
1844	78.615	22.924	—	—	—	—	2.229
1845	114.371	31.803	—	—	—	—	830
1846	154.416	43.838	—	—	—	—	2.347
1847	234.968	117.032	—	—	—	—	5.837
1848	226.527	32.387	—	—	—	—	25.555
1849	297.024	41.682	—	—	—	—	33.945
1850	369.980	33.554	—	—	—	—	16.555
1851	379.466	43.252	—	—	—	—	22.320
1852	371.603	37.821	—	—	—	—	89.076
1853	368.645	36.998	—	—	—	—	63.266
1854	427.833	50.684	—	—	—	—	88.144
1855	200.877	21.134	11.597	—	—	—	55.428
1856	200.436	20.011	13.800	—	—	—	46.475
1857	251.306	25.209	14.194	4.951	—	—	63.427
1858	123.126	10.607	18.252	4.658	—	—	40.945
1859	121.282	7.657	19.695	4.735	—	—	32.073
1860	153.640	10.322	14.915	5.656	—	—	24.742
1861	91.923	14.690	12.747	6.301	—	—	24.504
1862	91.825	17.738	12.666	6.716	—	—	42.781
1863	176.215	21.169	7.434	10.408	—	—	55.620
1864	193.412	14.868	7.600	11.682	—	—	41.592

Év	Egyesült Államok	Canada	Brazília	Argentína	Uruguay	Paraguay	Ausztrália és Új-Zealand
1865	249.052	18.623	5.952	11.767	—	—	40.117
1866	318.491	16.653	7.281	13.696	9.326	—	24.670
1867	298.358	21.094	10.032	17.046	17.356	—	14.610
1868	297.215	25.404	8.355	29.234	16.892	—	12.982
1869	395.922	34.973	9.527	37.934	20.435	—	15.042
1870	378.796	24.706	4.556	39.967	21.148	—	18.395
1871	367.789	27.773	6.275	20.930	17.912	—	69.350
1872	449.483	36.578	17.745	37.037	11.516	—	80.280
1873	437.004	50.050	13.932	76.332	24.339	—	93.815
1874	277.593	39.373	19.942	68.277	13.759	—	137.886
1875	209.036	27.382	11.001	42.066	5.298	—	134.091
1876	182.027	25.633	30.567	30.965	5.570	—	131.805
1877	149.020	27.082	29.029	36.325	6.160	—	139.798
1878	174.688	29.807	22.423	42.958	9.464	—	139.011
1879	272.487	40.492	22.189	55.155	10.829	—	150.942
1880	623.172	38.505	29.729	41.651	9.203	—	157.128
1881	743.854	47.991	11.054	47.484	8.336	—	165.588
1882	764.283	112.458	27.197	51.503	10.116	—	173.262
1883	615.660	133.624	28.670	63.243	11.086	—	234.920
1884	500.488	103.824	20.087	77.805	11.954	—	235.573
1885	366.252	79.169	30.135	108.722	15.679	—	238.016
1886	416.075	69.152	25.741	93.116	12.291	101	252.631
1887	538.243	84.526	54.990	120.842	12.867	564	238.732
1888	546.060	88.766	131.745	155.632	16.581	1.063	248.829
1889	452.122	91.600	65.161	260.909	27.349	1.491	235.300
1890	515.892	75.067	85.172	110.594	24.117	—	232.670
1891	613.221	—	191.151	52.092	11.916	1.149	215.912

Magába az Éjszakamerikai Egyesült-Államokba több gyarmatos megy évenként, mint a többi országokba együttvéve. Igen nagy azonban az Ausztráliába s újabban a Brazíliába vándorlók száma is. Argentína 1889-ben még Ausztráliát is túlszárnyalta ugyan, de a két utóbbi év alatt e köztársaságba a bevándorlás nagyon erősen megapadt; úgy látszik, a kivándorlóknak azt az áradatát, mely korábban Argentínába özönlött, az utóbbi két év alatt, — legalább részben — Brazília fogta föl, mert a hanyatlás ott, megfelel az emelkedésnek emitt.

Az Amerika különböző államaiba és Ausztráliába irányuló kivándorlást — ugyancsak az olasz statisztikai hivatal összeállítása szerint — a következő kimutatások állítják szem elé:

Év	K i v á n d o r l ó k s z á m a					
	1. Nagy-Britannia és Írország				2. Norvégia	3. Svédor- szág
	Anglia és Wales	Skócia	Írország	Összesen		
1853	62.915	22.605	192.609	278.129	6.050	—
1854	90.966	25.872	150.209	267.047	5.950	—
1855	57.132	14.037	78.854	150.023	1.600	—
1856	64.527	12.033	71.724	148.284	3.200	—
1857	78.560	16.253	86.238	181.051	6.480	—
1858	39.971	11.815	43.281	95.067	2.500	—
1859	33.930	10.182	52.981	97.093	1.800	—
1860	26.421	8.733	60.835	95.989	1.900	—
1861	22.145	6.730	36.322	65.197	8.900	—
1862	35.487	12.596	49.680	97.763	5.250	—
1863	61.243	15.230	116.391	192.864	1.100	—
1864	56.618	15.035	115.428	187.081	4.300	—
1865	61.345	12.870	100.676	174.891	4.000	—
1866	58.856	12.307	98.890	170.053	15.455	4.901
1867	55.494	12.866	88.622	156.982	12.829	6.152
1868	58.268	14.954	64.965	138.187	13.211	21.669
1869	90.416	22.559	73.325	186.300	18.070	32.285
1870	105.293	22.935	74.283	202.511	14.830	15.568
1871	102.452	19.232	71.067	192.751	12.276	13.186
1872	118.190	19.541	72.763	210.494	13.865	11.968
1873	123.343	21.310	83.692	228.345	10.352	9.642
1874	116.490	20.286	60.496	197.272	4.601	3.569
1875	84.540	14.686	41.449	140.675	4.048	3.689
1876	73.396	10.097	25.976	109.469	4.355	3.796
1877	63.711	8.653	22.831	95.195	3.206	2.997
1878	72.323	11.087	29.492	112.902	4.863	4.400
1879	104.275	18.703	41.296	164.274	7.608	12.866
1880	111.845	22.056	93.641	227.542	20.212	36.398
1881	139.976	26.826	76.200	243.002	25.976	40.762
1882	162.992	32.242	84.132	279.366	28.804	41.585
1883	183.236	31.139	105.743	320.118	22.167	25.911
1884	147.660	21.953	72.566	242.179	14.776	17.895
1885	126.260	21.367	60.017	207.644	13.981	18.466
1886	146.301	25.323	61.276	232.900	15.158	28.271
1887	168.221	34.365	78.901	281.487	20.741	46.556
1888	170.822	35.873	73.233	279.928	21.452	45.864
1889	163.518	25.354	64.923	253.795	12.642	29.067
1890	139.979	20.653	57.484	218.116	10.991	30.128
1891	137.881	22.190	58.446	218.517	13.341	—

K i v á n d o r l ó k s z á m a

Év	K i v á n d o r l ó k s z á m a					
	4. Francia-ország	5. Német-birodalom	6. Dánia	7. Ausztria	8. Magyar-ország	9. Olaszország
1865	4.715	—	—	—	—	—
1866	5.752	—	—	—	—	—
1867	6.047	—	—	—	—	—
1868	6.406	—	—	—	—	—
1869	7.898	—	4.359	—	—	—
1870	4.600	—	3.525	—	—	—
1871	5.947	76.224	3.906	9.205	294	—
1872	15.829	128.152	6.893	9.014	595	—
1873	8.414	110.438	7.200	10.266	962	—
1874	7.163	47.671	3.622	8.974	927	—
1875	4.284	32.329	2.088	11.055	1.065	22.300
1876	2.190	29.644	1.581	10.832	625	22.392
1877	2.116	22.898	1.877	6.723	652	22.698
1878	2.316	25.627	2.972	5.130	803	23.901
1879	3.634	35.888	3.068	7.366	1.759	39.827
1880	4.612	117.097	5.658	20.993	8.766	35.677
1881	4.456	220.902	7.985	24.712	11.257	43.725
1882	4.858	203.585	11.614	18.119	17.520	67.632
1883	4.011	173.616	8.375	19.581	14.839	70.436
1884	6.100	149.065	6.307	21.039	13.195	59.459
1885	6.063	110.119	4.346	16.372	12.348	78.961
1886	7.314	83.225	6.263	19.403	25.149	87.423
1887	11.170	104.787	8.801	20.156	18.270	133.191
1888	23.339	103.951	8.659	24.819	17.786	207.795
1889	31.354	96.070	8.967	21.090	22.064	125.781
1890	20.560	97.103	10.298	28.236	27.422	115.595
1891	6.217	120.089	10.382	33.777	21.429	189.746
1892	—	112.208	—	31.359	20.313	107.219

K i v á n d o r l ó k s z á m a

Év	K i v á n d o r l ó k s z á m a					
	10. Németalföld	11. Belgium	12. Portugália	13. Spanyol-ország	14. Svájc	15. Oroszország
1881	10.100	—	14.637	—	—	—
1882	7.304	—	18.272	25.796	10.896	—
1883	4.855	—	19.251	26.669	12.758	—
1884	3.729	—	17.518	20.769	8.975	—
1885	2.146	1.286	13.153	24.315	6.928	—
1886	2.024	2.048	13.738	34.043	5.803	33.724

É v	K i v á n d o r l ó k s z á m a					
	10. Német- alföld	11. Belgium	12. Portu- gália	13. Spanyol- ország	14. Svájc	15. Orosz- ország
1887	5.018	3.834	16.521	37.200	6.801	29.355
1888	4.298	7.794	23.632	49.283	7.432	38.747
1889	9.111	8.406	19.647	97.119	7.445	35.874
1890	3.526	2.976	28.945	37.025	6.693	85.548
1891	4.075	3.456	—	37.721	6.521	109.415
1892	—	5.174	—	—	7.835	74.681

Bár e kimutatások sok tekintetben hézagosak, s a kivándor-
lásoknak teljes képét már csak azért sem mutatják, mert csak az
Amerikába és Ausztráliába irányuló kivándorlókat ölelik fel, még
is főbb vonásokban érdekesen mutatják, hogy mely államok, mily
arányban bocsátják ki népflöslegüket.

B) Östermelés.¹⁾

1. Általános viszonyok.

Mezőgazdasági igazgatás. — Hazánk közkormányzatában az 1889. évi XVIII. t.-cikkkel mélyreható elvi s gyakorlati jelentőségű változás történt, a mennyiben az addigi földmivelés-, ipar- s kereskedelemügyi m. kir. miniszterium ügyköréből az ipar s kereskedelmi ügyek elválasztatván, önálló földmivelésügyi miniszterium szerveztett s ez által oly organizmus létesítettett, — melynek tevékenysége, legyen az kezdeményező, támogató vagy elhárító, — egyedül a földmivelési érdekek buzgóbb ápolására, az annak előbbrevitelére közreható tényezők és eszközök czélirányosabb fejlesztésére és összhangbahozatalára irányul. Kétségtelen, hogy ezen nagy organizmusra igen fontos és nehéz feladatok várnak, mert közgazdaságunknak majdnem egyedüli alapját a földmivelés képezi. A lefolyt rövid idő még nem alkalmas arra, hogy már teljesen bevégezett eredményekről beszélhessünk, de az alábbiak tanúsítják az elevenebb, mozgalmasabb életet a földmivelés minden ágazatában. Itt egy új kezdeményezéssel, amott a már folyamatban lévőnek fejlesztésével, ismét

¹⁾ Magyar stat. évkönyv. III. füzet. — A földmivelésügyi magy. kir. miniszternek jelentése 1890. és 1891. évi működéséről. — Földmivelési Értesítő 1891., 1892. és 1893. évfolyam. — Ministère de l'agriculture. Bulletin, douzième et onzième année. Paris 1891. et 1892. Agricultural returns of Great-Britain etc. London 1891., 1892. — Returns of agricultural statistics of British India for 1891. és 1892. Calcutta. — Résumé statistique de l'Empire du Japon No III. Tokio 1890. 1891. — Statistisk Tidskrift utgifven af kungl. statistiska Centralbyran 1892. — Bidrag till Sveriges officiella Statistik XXVII. 1890. 1891. — Statistical abstract of the United States 1892. — Statesman Year Book, 1891. 1892. 1893. — Danmarks statistik, Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark Nr. 10. Kjöbenhavn 1890. 1891. — Statistical abstract for the several colonial and other possessions of the United Kingdom. — Annuaire stat. pour la Finlande 1883—88. — Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums für 1891. 1892. — Erstes Heft. Production aus dem Pflanzenbau. Wien. 1891. 1892. — Oesterr.

másutt a jelentkező eredményeknek minden visszaesés ellen való biztosításával találkozunk; mindezen jelek arra vallanak, hogy az új intézmény feladatának tudatában a célhoz vezető legjobb uton van. — Ezek előrebocsátása után áttérünk első sorban hazánk, azután a külföld gazdasági viszonyainak rendszeres ismertetésére.

Hazánk oro- és hydrográfiai alakulata, továbbá kontinentális klimatikus viszonyainál fogva a legnagyobb változatosságot és szélsőségeket mutatja; így ami az egyes talajnemeket illeti, — a láp-földtől a futóhomokig minden talaj nem nagy területeken és sokkal nagyobb változatosságban, — több árnyalatban található, mint bárhol másutt! A felvidéken rendszerint közép kötöttségű, humusban aránylag szegény, bár elég mély talaj az uralkodó, — de előfordul itt-ott, Árva, Liptó, Trencsénben, Szepes és Zemplénben láp vagy tőzeg-talaj is, bár csak kis területen; sok tekintetben hasonló hozzá a Királyhágón túl talaja is, — csakhogy ez utóbbi kötöttebb, termékenyebb és különösen fűnővésre kiválóan alkalmas; némileg elüt tőle a Mezőség humusban gazdag, csuszamlós, sóval vegyes talaja; az ország nyugati részén a Duna mentén terül el az igen változatos talaju ugynevezett Kis-Alföld; ennek északi része kitűnő termékenységgű humuszos agyagtalaj, — Csallóközben és Moson egy részében kavics, homok és iszap vegyülten, — néhol a kavicsot alig fedi termőréteg; a Rába mentén sok a homok; — a lösz — hazánk rónáinak ezen jellegzetes talajneve, különösen a Duna balparti folyók mentén nagy kiterjedésű, hol mély és igen termékeny rétegeket képez, az uralkodó azonban az alluvium; az egész terület mészszen igen gazdag, különösen nyugaton, Mosonban, hol a talaj nagy része homok- vagy agyagmárga. Posványok, lápok igen gyakoriak, ezek legnevezetesebbje a Hanság majdnem 60.000 hold területtel. A nagy

stat. Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche u. Länder VIII. és IX. Jahrgang. — Dapartement of agriculture. — Report of the Statistician 1890., 1891., 1892. — Resultats généraux de la récolte en Russie 1891. és 1892. — Uebersichten der Weltwirtschaft, Jahrgang 1885—1889. — Jarcijfers over 1890-en vorige Jaren, Nr. 10. Amsterdam. — Monatshefte zur Statistik des deutschen Reichs. Juli-Heft. 1891. és 1892. Berlin. — Statistical abstract for the principal and other foreign countries. 1891. és 1892. — Canada, Statistical abstract and record for the year. 1891. és 1892. — The Statistical Yearbook of Canada for 1891. és 1892. — Annuaire statistique de la Belgique. 1890. — Jelentés Magyarország selyemiparáról 1891. évben. Szegzárd. — Statistique de la soie en France et à l'étranger. Lyon 1891. — Production and Distribution of the Principal agricultural Products of the World, 1893. — A gabonaneműek külforgalmára vonatkozólag I. a »Nemzetközi forgalom« című fejezetünknel felsorolt áruforgalmi kimutatásokat.

alföld talaja szintén ily változatos, de főjelleget a homok és az alluvium adják: a homok a síkság nyugoti részén, a Duna-Tisza között terül el, délre egész Szabadkáig, keleten a Tiszáig; futóhomoktól a humuszos feketehomokig minden árnyalat található: a Nyírség az Alföld északkeleti részén valóságos homoktenger, igen csekély termékenységgel; délkeleten szintén található nagyobb homokterület a Deliblat! Az alluvialis talaj sokkal fontosabb, nagyobb területet foglal el ezen humusban leggazdagabb, legszerencsésebb vegyi összetételű, majdnem kimeríthetlen gazdagságu talajunk: a felső Dunától egész Krassó-Szörényig a Duna mindkét partján nagy területet foglal el, továbbá a felső Tisza mentén is, de különösen az Alsó-Tiszánál, Békés, Csanád, Temes, Torontál és Bács megyékben; kavics az alföldön igen kevés van, így Vác vidékén, Kőbányán, Nagy-Várad és Arad vidékén, kisebb területen. Található azonkívül salétrom és szikes talaj, az előbbi a Tisza mentén, Bihar és Szabolcs megyékben, az utóbbi különösen a Duna-Tisza köze homokján, a Hortobágyon.

Az éghajlati viszonyokra a kontinentális fekvésen kívül első sorban a tengerszin feletti magasság a mérvadó; a szélsőségek egyes vidékeken igen nagyok, a gyakori és nagyfoku hőmérsékleti ingadozások sokszor igen nagy károkat okoznak; így a tél rendszerint igen kemény, de korán tavaszodik, a növényzet fejlődésnek indul és hirtelen késői fagyok állanak be stb. Az évi középhőmérsék legnagyobb az Alföldön, átlag mintegy 10 C., a Dunántul 9—10 C., a Kárpátok déli lejtőin és Erdélyben 8—9, végül a Magas-Tátra s Kárpátok északi lejtői csak 5—6 C. középhőmérsékkel bírnak. A tél s nyári középhőmérséket tekintve: január hóban az Alföldön — 0.5—2 C. a Kárpátok déli lejtőin — 3—4, Erdélyben — 4—5, a Magas Tátrában — 5—6 C. között ingadozik az átlagos hőmérsék, míg július hóban a Magas-Tátrában + 16—17, a Kárpátok déli lejtőin + 18—21, Erdélyben + 19—20 az Alföldön + 20—22 C. fok között. Az évi csapadékmennyiség 500—1500 mm. között váltakozik; legszárazabb Erdély középső része s a kis magyar Alföld, évi 500—600 mm. azután a Nagy-Alföld 500—700 Erdély többi része 600—800, a Felvidék és a Dunántul dombos vidéke 600—900 mméter évi esőmenynysiséget kap, míg északkeleti Magyarország magasabb hegyei között és Fiumében a csapadék 1.000—1.500 mm.-re rug.

2. Mezőgazdaság.

1. A terület művelési ágak szerint.

Művelési ágak Magyarországon. — Hazánk területét művelési ágak szerint az 1876: t.-cz. által elrendelt s 1885-ig az ország minden részében befejezett kataszteri munkálat kimutatásából ismerjük. — A művelési ágakban történt változások, amennyiben bejelentnek, nyilvántartatnak; erről azonban kimutatás nem készül s így az időközi változásokat számon nem vehetjük, pedig részint a gazdasági kultúra fejlődésével, részint egyéb behatások következtében az egyes művelési ágak területe folyvást változik. A szántóföldekből a városok, községek közvetlen közelében kertek alakíttatnak, a legelőket, bár nem oly mértékben, mint az ötvenes években, szántóföldnek törik fel, a silányabb réteket mesterséges takarmány alá fogják, tehát szántófölddé változtatják. A mondott változásokkal szemben azonban ellentétes irányban is halad a művelési ágak átalakítása; a phylloxerától kipusztult szőlőket, ahol lehet, szántóföldnek használják, homok földekbe ellenben szőlőt ültetnek; itt erdőt irtanak, ott erdőt ültetnek; de hogy e soknemű változás mily hatással van az egyes községek, járások, vármegyék s az egész ország gazdasági művelés alatt álló területének átalakulására, azt, bármily nagy legyen is az különben, meg nem mondhatjuk s kénytelenek vagyunk a részben elavult adatokat használni. — A legutóbbi kataszteri felvételek szerint a Magyar birodalom összes területének 94'49⁰/₀-a szolgál gazdasági termelésre s e terület következőleg oszlik meg a 7 művelési ág között:

	Magyarországon		Fiume város és területén		Horvát-Szlavonországon		A magyar birodalomban	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%	hektár	%
szántóföld	11,584.002	43'42	383	21'26	1,303.304	32'36	12,887.689	41'97
kert	347.766	1'30	31	1'72	52.836	1'31	400.633	1'30
rét	2,993.222	11'22	394	21'86	464.948	11'55	3,458.564	11'26
legelő	3,708.883	13'90	742	41'18	603.889	14'99	4,313.514	14'05
nádas	90.174	0'34	—	—	2.686	0'07	92.860	0'30
szőlő	358.045	1'34	—	—	67.452	1'67	425.497	1'39
erdő	7,598.041	28'48	252	13'98	1,532.333	38'05	9,130.626	29'73
együtt ...	26,680.133	100 00	1.802	100'00	4,027.448	100'00	30,709.383	100'00

A mezőgazdasági termelésre nem szolgáló terület a szorosabb értelemben vett Magyarországon, ugyancsak a kataszteri adatok szerint 1,598.038 hektár, Horvát-Szlavonországon 193.295 ha.,

Fiumében pedig 106 hektárt képvisel. E terület részint udvar, szé-
rűskert, utcza, út, stb. részint természeti tulajdonságánál fogva ter-
meketlen terület, mely épen e miatt nem esik földadó alá. Sajnos,
hogy a kataszteri munkálat alkalmával a nem termő terület külön-
böző kategóriákra nem voltak tekintettel s az egészet csak egy ösz-
szegben mutatták ki.

2. Az egyes termények területének aránya a szántóföldhöz.

Magyarország. — Hazánkban a szántóföldnek soha sincs
egész területe bevetve, évenként bizonyos $\frac{0}{100}$ -a, — 1892-ben $14\frac{96}{100}$ —
ugarnak marad. Az ugarnek tehát még igen nagy szerepe van
nálunk, sokkal nagyobb, mint az intenzíve gazdálkodó országokban,
hol a bő trágyázás fölöslegessé teszi a föld pihentetését. Az egyes
megyék közt nálunk is roppant különbségeket látunk, a vastag
humus-réteggel bíró alföldi megyékben alig hagynak ugart, Csanád-
ban 1892-ben $0\frac{73}{100}$ -ot, Csongrádban az összes szántóföld $1\frac{12}{100}$ -át-
Torontálban, Aradban és Békésben is csak néhány százalékát;
ellenben a soványabb talaju megyékben a szántóföld igen tekinté-
lyes része marad ugarnek; például 1892-ben a szántóföldnek Csik
megyében $51\frac{43}{100}$ -a, Mármarosban $39\frac{44}{100}$ -a, ugarnek maradt ezen-
kívül 5 vármegyében több mint $30\frac{0}{100}$ -a. Az ugarnek maradt terület
azonban évről-évre csökken, ugy az országban, mint az egyes vár-
megyékben; ez mindenesetre a gazdálkodás intenzívitásának emelke-
désére, a rendelkezésre álló termőföld fokozottabb és észszerűbb kihasz-
nálására mutat; habár nem lehet tagadni, hogy számos dús termő-
rétegű alföldi vármegyében az ugar hiánya nem annyira az intenzív
gazdálkodás, mint inkább a végletekig feszített zsaroló, rabló gaz-
daság kifolyása. Az egyes termékek, továbbá az elemi károk foly-
tán megsemmisült és ugarnek maradt terület arányát az összes
szántóföldhöz, az utóbbi tíz év alatt a következő táblázat mutatja:

A termények megnevezése	1882/83	1883/84	1884/85	1885/86	1886/87	1887/88	1888/89	1889/90	1890/91	1891/92
	az összes szántóföld százalékában									
A) <i>Lcariatott terület.</i>										
1. Gabonaneműek :										
Búza (és tönköly) ...	22'81	23'37	23'48	23'19	24'06	23'61	24'79	25'25	25'46	25'51
Rozs	9'61	9'37	9'68	9'42	9'72	9'42	9'20	9'20	8'73	9'21
Kétszeres	1'69	1'69	1'59	1'48	1'60	1'50	1'45	1'30	1'28	1'18

A termények megnevezése	1882/83	1883/84	1884/85	1885/86	1886/87	1887/88	1888/89	1889/90	1890/91	1891/92
	az összes szántóföld százalékában									
Árpa	8'50	8'44	8'95	8'75	8'69	8'36	8'56	8'53	8'81	8'68
Zab	8'68	8'44	8'88	8'82	9'05	8'90	8'65	8'41	8'50	8'35
Köles	0'30	0'27	0'25	0'26	0'28	0'29	0'28	0'27	0'29	0'29
Tatárka	0'15	0'16	0'16	0'13	0'13	0'10	0'12	0'13	0'11	0'13
együtt	51'74	51'74	52'99	52'05	53'53	52'18	53'05	53'09	53'18	53'35
2. Hüvelyesek :										
Magbúkköny	0'45	0'47	0'52	0'52	0'58	0'60	0'64	0'68	0'71	0'75
Borsó, lencse, bab ...	0'35	0'35	0'37	0'34	0'36	0'38	0'39	0'38	0'40	0'39
együtt	0'80	0'82	0'89	0'86	0'94	0'98	1'03	1'06	1'11	1'14
3. Kapás növények :										
Kukoricza	15'94	15'74	16'04	16'04	15'82	15'88	16'47	16'35	16'99	17'88
Burgonya	3'45	3'49	3'59	3'57	3'57	3'74	3'74	3'67	3'64	3'80
Czukorrépa	0'32	0'33	0'27	0'32	0'29	0'36	0'46	0'55	0'57	0'60
együtt	19'72	19'56	19'90	19'93	19'68	19'98	20'67	20'57	21'20	21'78
4. Kereskedelmi növények :										
Repcze	1'10	0'91	0'81	0'91	0'34	0'42	0'49	0'73	0'41	0'43
Dohány	0'52	0'49	0'49	0'49	0'48	0'42	0'39	0'37	0'36	0'33
Len	0'11	0'09	0'09	0'09	0'10	0'10	0'12	0'10	0'11	0'10
Kender	0'59	0'56	0'57	0'60	0'62	0'62	0'62	0'60	0'58	0'56
együtt	2'32	2'05	1'96	2'09	1'54	1'56	1'63	1'80	1'46	1'42
5. Takarmány :										
Takarmányrépa ...	0'67	0'69	0'78	0'80	0'89	0'91	0'97	1'08	1'09	1'09
Luczerna, lóhere, baltaczim, búkköny- keverék, muhar ...	3'20	3'30	3'70	3'89	4'07	4'16	4'34	4'53	4'69	4'72
együtt	3'87	3'99	4'48	4'69	4'96	5'07	5'31	5'61	5'78	5'81
Learatott ter. összesen	78'45	78'16	80'22	79'62	80'65	79'77	81'69	82'13	82'73	83'50
B) <i>Elemi csapások foly- tán kiveszett</i>	2'63	3'77	2'23	3'63	2'29	3'02	1'81	1'49	1'89	1'54
C) <i>Ugar</i>	18'92	18'07	17'55	16'75	17'06	17'21	16'50	16'38	15'38	14'96

A kalászos növények több mint felét foglalják el összes szántóföldünknek, világos jeléül, hogy gazdálkodásunk mennyire a szemtermelésre van fektetve, közülök a buza mindinkább tért foglal, míg a különben is kis területen termesztett kétszeres, köles és tatárka határozottan tért veszít; öröndetes azonban, hogy a takarmány-

növények — a takarmányrépa és a mesterséges kaszálók — csaknem évről-évre nagyobb százalékkal szerepelnek, csálhatatlan jeléül annak, hogy mezőgazdaságunk korábbi egyoldalúságából kezd kibontakozni s a szemtermelés mellett mind nagyobb súlyt kezd fektetni a takarmánytermelésre, mely alapfeltétele az állattartásnak, amint ez utóbbi az okszerű gazdálkodásnak képezi alapját; ezenkívül a cukorrépánál mutatkozik tetemes emelkedés, tíz év alatt majdnem megkétszereződött a vele bevetett terület; ezen fellendülés magyarázatát találja a hazánkban újabb időben felvirágzó cukorgyártásban. Az elemi csapások a szántóföldnek az utóbbi évtized alatt évenként $1'49-3'77^0/0$ -án semmisítették meg teljesen a vetést, az az egész terület azonban, melyen a vetés kipusztul, korántsem marad parlagon, a kiveszettet többnyire valami más terménynyel, vagy takarmánynövénnnyel pótolják.

Az elemi csapások közül a legpusztítóbbak az árvíz, az aszály és a jégverés; az általok megsemmisített terület nagysága évről-évre változik; így az árvíz 1887-ben 111'7 ezer ($42'25^0/0$), 1888-ban 177'0 ezer ($49'96^0/0$), 1889-ben azonban csak 22'4 ezer ($10'55^0/0$), 1890-ben 15'7 ezer ($8'95^0/0$) 1891-ben 47'7 ezer ($21'23^0/0$) végül 1892-ben 49'1 ezer hektár vetést az összes elemi csapások folytán megsemmisült vetésnek $26'56^0/0$ -át, pusztította el, az aszály 1889-ben 92'4 ezer ($43'45^0/0$), 1890-ben 72'9 ezer ($41'48^0/0$), 1891-ben 15'8 ezer ($7'04^0/0$), 1892-ben 43'8 ezer ($23'85^0/0$), hektár vetést semmisített meg; a jég 1889-ben 66'7 ezer ($31'37^0/0$), 1890-ben 73'5 ezer ($41'80^0/0$), 1891-ben 106'5 ezer ($47'45^0/0$) és 1892-ben 61'9 ezer ($33'47^0/0$) hektár vetést pusztított el. 1892-ben az elemi csapások a búzából 59.951 hektárt (az összes búzaterületnek $1'92^0/0$ -át) a tengeri vetésből 37'845 hektárt ($1'78^0/0$) pusztítottak el; viszonylag legtöbbet szenvedett a repcével bevetett terület, a melynek $4'37^0/0$ ($2'399$ hektár) és a köles, amelynek $3'62^0/0$ -a ($1'307$ hektár) és a zab, a melynek $2'19^0/0$ -a ($22'512$ hektár) pusztult el.

3. Búzatermelés és forgalom.

Magyarország búzatermelése. — Az abszolút kormány adatgyűjtése szerint a magyar korona országainak búzatermése 1854-ben 13'2 millió, 1857-ben 18'0 m., 1859-ben pedig 17'2 m. hektolitert tett. Ugy látszik, akkor a kétszerest jóval nagyobb mértékben termesztették, mint jelenleg, amennyiben 1854-ben 9'8 m., 1857-ben 11'6 m., 1859-ben pedig 10'1 m. hektoliterre rúgott, később azonban mindinkább helyet engedett a vegyítetlen tiszta búzának.

A 60-as években a provisorium alatt, Magyarország terméséről nem gyűjtettek többé statisztikai adatok s az elejtett fonalat csak az országos statisztikai hivatal működésének megindulásával vehetjük fel újra. 1868-ban Magyarország búzatermése (Horvát-Szlavonországok nélkül) 29'56 millió hektoliter volt. Ez év rendkívül bőtermésűnek tekintett, s valószínű, hogy a kimutatottnál a valóságban kedvezőbb is volt, s az első adatgyűjtés hézagosságának és hiányosságának róhatjuk fel, a mai felfogásunk szerint csekély eredményt. Nem szabad azonban felednünk, hogy akkor még a búzaterület jóval kisebb volt s általában a föld megművelése is sokkal tökéletlenebbül történt, mint jelenleg, Az sem lehetetlen azonban, hogy jelenlegi búzaterületünk túl van becsülve, s a községi jelentések jelentékeny része a búzával bevetett területet nagyobbnak mutatják ki, mint amint az a valóságban; az utolsó három évi termés, minthogy a holdankénti átlag is magasra becsültetett, minden valószínűség szerint jóval alatta maradt a hivatalos adatok szerint volt mennyiségnek. Ez a körülmény némi óvatosságra int bennünket a régibb és újabb adatok összehasonlításánál. Az utóbbi 23 év alatt búzatermésünk őszi s tavaszi buza együtt, következő volt:

É v	A leáratott terület hektárokb an	Termett		É v	A leáratott terület hektárokb an	Termett	
		összesen	hektáron- kint			összesen	hektáron- kint
		hektóliter					
1870	2,024.102	22,259.653	10'99	1882	2,494.442	46,430.618	18'61
1871	1,883.574	15,818.952	8'40	1883	2,605.477	31,908.998	12'25
1872	2,020.391	15,564.361	7'70	1884	2,751.020	37,782.731	13'73
1873	2,142.211	14,076.157	6'57	1885	2,740.691	40,107.651	14'63
1874	2,245.705	21,613.693	9'74	1886	2,764.030	36,245.434	13'11
1875	2,291.230	17,243.274	7'52	1887	2,776.586	51,420.798	18'52
1876	2,603.068	18,207.781	6'99	1888	2,770.040	47,880.101	17'28
1877	2,416.594	27,102.683	11'22	1889	2,910.832	32,958.777	11'32
1878	2,502.765	38,276.987	15'29	1890	2,978.699	52,164.900	17'51
1879	2,464.919	18,400.621	7'46	1891	3,012.315	49,084.828	16'29
1880	2,411.227	27,954.416	11'59	1892	3,064.027	50,239.140	16'40
1881	2,533.613	31,326.859	12'36				
átlag 1870—81	2,295.783	22,320.453	9'72	átlag 1882—92	2,806.187	43,293.089	15'42

Ezen mennyiségből az oroszánrész az őszi búza javára esik; a tavaszi buza 1870-ben még 172.114 hektáron (az összes búzaterület 8'50⁰/₀-án) 1.292.198 hektolitert hozott; azóta területe évről-évre csökkent; 1892-ben már csak 140.663 hektáron (az összes búzaterület 4'59⁰/₀-án) termeltetett és termése 1.802,214 hektoliter volt.

Minthogy újabb időben mind általánosabbá vált a gabonának nem ürmérték, hanem súly szerinti számítása s a nagy forgalom kizárólag ebben történik, búzatermésünk mennyiségét az utóbbi 7 évről métermázsákban kifejezve is ide iktatjuk:

1886-ban	28,379.851 mm.	1890-ben	41,119.389 mm.
1887-ban	40,882.834 »	1891-ben	37,780.954 »
1888-ban	37,831.203 »	1892-ben	38,651.729 »
1889-ben	25,235.886 »		

1893-ban a földmívelési miniszterium becslése szerint mintegy 33,707 ezer métermázsa búzatermés várható. A legújabb jelentések szerint azonban valószínűleg ennél kedvezőbb lesz az eredmény s nem igen fog elmaradni az 1891. évi termés mögött.

Ami pedig búzatermésünk átlagos súlyát illeti hektoliterenkint, hivatalos statisztikánk azt külön az őszi és tavaszi búzára következőleg állapítja meg:

	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ban	1891-ben	1892-ben
Őszi búza	78 ⁴ kg.	79 ⁷ kg.	79 ¹ kg.	76 ⁷ kg.	78 ⁸ kg.	77 ⁰ kg.	77 ⁰ kg.
Tavaszi búza	75 ⁰ „	74 ⁷ „	76 ² „	73 ⁶ „	74 ⁸ „	75 ⁶ „	75 ³ „

E számokba, amint már említettük, Horvát-Szlavonországek búzatermése nincs befoglalva. A társországeknek csak 1885. óta van aratási statisztikájuk s ez idő óta a búzatermelés következő árnyokat öltött:

	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
Terület hektárookban	161.770	161.780	167.625	175.051	179.685	187.691	196.644	208.560
Összes termés, hektoliterekben	1,881.000	1,885.000	1,892.000	2,099.000	1,723.000	2,369.517	2,324.697	2,491.792
Átlag termés hektáronként hl.	11 ⁶⁵	11 ⁶⁵	11 ²⁹	11 ⁹⁹	9 ⁶⁶	12 ⁶³	11 ⁸²	11 ⁹⁵

A társországek átlagos búzatermése tehát jóval gyengébb, mint az anyaorszáég. Ezt nem a természet mostohaságának, hanem a földmívelés primitív voltának tulajdoníthatjuk, ha egyes nagy uradalmakban s a bevándorlott magyar és német lakosság falvaiban egyszerü gazdálkodást látunk is, a benszült horvát-szerb népesség, mely a lakosság tulnyomó részét képezi, indolentiájával és kezdetleges gazdasági eszközeivel a rosszul mivelt földekből csak csekély termést huz. Legjobb talaju vármegyéik is messze elmaradnak az anyaorszáégi mögött; így 1892-ben Veröcze megyében 13⁸⁶, Szerém-ben pedig 13⁴⁷ hliter volt a hektáronkinti átlagtermés az anyaország országos átlagával 16⁴⁰ hliterrel szemben.

Az egész Magyarbirodalomban a búzával learatott terület és a búzatermés az utóbbi öt év alatt következő volt:

Év	Learatott terület 1000 hektár	Termés millió hektoliter	Év	Learatott terület 1000 hektár	Termés millió hektoliter
1885	2'902	41'99	1889	3'090	34'86
1886	2'926	38'13	1890	3'166	54'53
1887	2'944	53'31	1891	3'209	51'41
1888	2'945	49'98	1892	3'273	52'73
Átlag 1885—89	2'961	43'65	Átlag 1885—92	3'216	52.89

Buzaterületünk tehát már 1889-ben meghaladta a 3 millió hektárt, 1892-ben pedig az 1885. évvel szemben $12\frac{78}{100}$ növekedést mutat. A szorosabb értelemben vett Magyarországbán az elemi csapások folytán kiveszett buzavetés nagyságát az utóbbi 5 évben, az okok szerint részletezve a következő kimutatás tünteti fel:

A kiveszett búzaterület hektárokbán.

Az elemi csapás megjelölése	1884/5- ben	1885/6- ben	1886/7- ben	1887/8- ben	1888/89- ben	1889/90- ben	1890/91- ben	1891/92- ben
Árvíz	7.214	25.486	45.913	124.195	12.703	2.378	14.221	14.855
Aszály	12.849	37.400	7.282	5.175	27.967	7.978	6.229	10.051
Fagy	6.126	4.032	1.162	1.325	2.388	588	2.746	665
Jég	35.366	51.597	12.787	32.482	20.824	24.070	34.263	21.401
Köd	18	480	102	532	1.985	167	1.452	2.039
Rozsda	452	2.229	1.516	677	9.356	2.627	5.409	7.486
Egerek	3.280	7	268	43	507	282	272	239
Férgek	12.894	5.979	2.597	2.419	3.482	1.052	1.454	1.557
Egyéb	795	499	237	2.710	475	82	6.259	1.658
Összes kiveszett terület	78.994	127.709	71.864	169.558	79.687	39.224	72.305	59.951
A bevetett terület %-ában	2'77	4'62	2'52	5'77	2'66	1'30	2'34	1'92

Nyolcz év közül hatban a szenvedett kár mérsékelt volt, 1886. s különösen 1888-ban azonban igen nagy, ez utóbbi évben különösen a kiterjedt jégverések s nagy árvizek (tiszaí gátszakadás) semmisítették meg roppant buzaterületeket.

A buza legnagyobb területet foglal el a következő vármegyékben, az 1892-ben learatott terület nagysága szerint sorozva a vármegyéket:

Vármegye	hektár	Vármegye	hektár	Vármegye	hektár
1. Torontál ...	320.550	8. Arad	103.448	14. Szatmár ...	61.468
2. Bács	259.709	9. Csongrád ...	84.675	15. Csanád	57.451
3. Temes	199.696	10. Somogy	79.016	16. Krassó-Ször.	56.589
4. J.-N.-K.-Sz.	157.349	11. Fejér	69.587	17. Zemplén	55.938
5. Bihar	113.655	12. Vas	68.542	18. Baranya	54.695
6. Békés	108.723	13. Heves	62.398	19. Tolna	52.646
7. Pest	107.363				

A többi megyék közül egyben sem érte el a buzaterület az 50 ezer hektárt. A terület abszolút nagyságán kívül fontos még,

hogy a buza a learatott területnek hány százalékát képezi az egyes megyékben, mert voltaképen az mutatja, hogy a buzatermelés hol, mennyire van elterjedve. Szintén az 1892. évi adatokat véve, a buzaterület legerősebb volt a következő vármegyékben:

vm.	%	vm.	%	vm.	%
1. Temes	49'22	6. Csanád	42'06	11. Torda-Aranyos	35'18
2. J.-N.-K.-Szoln.	48'45	7. Csongrád	41'87	12. Hont	35'11
3. Torontál	47'90	8. Heves	40'30	13. Borsod	34'73
4. Békés	43'61	9. Bács	40'11	14. Szeben	34'34
5. Arad	43'07	10. Alsó-Fehér ...	39'28		

A többi megyékben a buzaterület egyharmadát már nem üti meg az összes learatott területnek s még a híres buzatermő Fejérben is csak 31'25⁰/₀-át teszi. Érdekes, hogy az előbbi 15 megye közül 3 az erdélyi részekben fekszik; de hogy az adatok túl ne becsültessenek, meg kell említenünk, hogy az erdélyrészi megyékben nemcsak a szántóföld aránya a többi művelési ágakhoz igen kedvezőtlen, hanem a csekély szántóföldnek is jelentékeny részét ugarnak hagyják. Ha a buzaterületet az összes területhez hasonlítanók egészen más eredményre jutnánk, például Csanádban a buza az összes terület 35'5⁰/₀-át képezi, Alsó-Fehérben ellenben csak 9'9⁰/₀-át, pedig fentebb, ahol a learatott területet vettük alapul, nem is volt valami nagy különbség a kettő között.

Az anyaország buzatermésének értéke az utolsó hat esztendőben a következő volt:

1887-ben: 262.855,000 frt 1889-ben: 197.397,000 frt 1891-ben: 338.383,000 frt
 1888-ban: 236.768,000 » 1890-ben: 269.195,000 » 1892-ben: 287.927,000 »

A buzavetés bruttó jövedelme legmagasabb volt tehát 1891-ben, holdankint 64'62 fr., a legkisebb pedig 1889-ben, holdankinti 39'02 fr. nyers jövedelemmel; a buza ára 1892-ben legmagasabb volt: Komárom vármegyében 8 frt 30 kr., Brassó megyében 8 frt 22 kr.; legalacsonyabb Szilágy vármegyében 6 frt 40 kr., Árva vármegyében 6 frt 50 kr.; az országos átlagár volt: 7 frt 45 kr.

Legmagasabb volt egy kat. hold buzavetés nyers jövedelme 1892-ben:

Brassó vármegyében	76'00	frt	Komárom vármegyében ...	64'81	frt
Győr »	68'38	»	Pozsony »	64'28	»
Sopron »	68'20	»	Tolna »	63'51	»
Fejér »	65'45	»	Nyitra »	63'25	»

Legalacsonyabb pedig ugyanezen esztendőben:

Árva vármegyében	15'12	frt	Szilágy vármegyében	30'93	frt
Liptó »	18'79	»	Szolnok-Doboka »	35'29	»
Ugocsa »	27'65	»			

Az átlagos nyers jövedelem volt holdanként 54'07 frt.

Az elemi csapások által megsemmisített buzavetésnek értéke 1892-ben 5.633.932 frt volt.

A búzatermelés nemzetközi áttekintése. — A világ összes búzatermelését és évi szükségletét több évi átlagban mintegy 800 millió hektoliterre teszik; 1893-ban a földmívelési miniszterium jelentése szerint a termés és a felbecsült szükséglet a következő volt millió hektoliterekben:

Ország	Termés 1893-ban	Szükséglet 1893/4-re	Ország	Termés 1893-ban	Szükséglet 1893/4-re
<i>E u r ó p a :</i>					
1. Franciaország ...	100'50	123'50	10. Törökország ...	10'00	9'00
2. Oroszország ...	128'69	93'50	11. Bulgária ...	11'27	9'00
3. Magyarbiroda- lom ...	50'00	34'00	12. Belgium ...	5'50	15'50
4. Olaszország ...	43'00	51'00	13. Portugália ...	2'00	4'50
5. Spanyolország ...	27'00	30'00	14. Görögország ...	1'50	4'50
6. Németbirodalom	32'00	39'00	15. Szerbia ...	3'00	2'40
7. Nagy-Británia és Írország ...	20'00	81'00	16. Németalföld ...	2'25	6'00
8. Ausztria ...	16'00	28'00	17. Svédország ...	1'70	2'50
9. Románia ...	16'50	9'00	18. Norvégia ...		
			19. Dánia ...	1'50	2'50
			20. Svájc ...	1'60	7'50
			Együtt ...	474'01	522'40

Á z s i a :

1. Kelet-India ...	96'86	72'50	zsia és Syria	23'00	20'50
2. Kis-Ázsia, Per-			Együtt ...	119'86	93'00

A f r i k a :

1. Algir ...	5'44	5'50	3. Tunisz ...	4'00	3'25
2. Egyiptom ...	2'10	1'50	4. Fokföld ...	1'40	1'00
			Együtt ...	12'94	11'25

A u s z t r á l i a :

1. Brit gyarmatok ...	14'00	5'00
-----------------------	-------	------

A m e r i k a :

1. Északam. E.-Áll.	140'00	133'00	4. Chili ...	7'00	5'00
2. Canada ...	15'50	13'00	Együtt ...	182'50	162'00
3. Argentina ...	20'00	11'00			
			Összesen ...	803'31	793'65

A világ búzájának jóval több, mint felét Európa termeszt, Magyarország 1893-ben mint már több év óta, az európai búzatermesztő országok sorában a harmadik, az öt világrész valamennyi országa között pedig az ötödik helyet foglalta el.

A búzatermelésre vonatkozó adatokat azon országokból, melyekben az aratási eredményeket rendszeres adatgyűjtés szokta megállapítani, a következő táblázat tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Bevetett terület ezer hektárokbán:										
1	Éjszaka. Egy.-Ál.	15.987 ⁷	—	14.806 ⁵	15.244 ⁹	15.121 ¹	1.440 ¹	1.510 ²	16.166 ³	15.614 ⁵
2	Brit-Kelet-India	11.186 ¹	13.846 ⁶	10.827 ⁷	10.876 ²	10.684 ⁷	15.440 ⁰	14.615 ³	11.701 ⁶	9.755 ⁶
3	Franciaország	7.052 ²	11.094 ²	6.956 ²	6.967 ⁵	6.978 ¹	10.118 ¹	10.033 ¹	5.760 ²	—
4	Magyarbirodalom És pedig: <i>Magy. Horv.-Szlav.</i>	2.751 ⁰ — 2.740 ⁷	2.902 ⁵ 6.956 ⁸ 2.764 ⁰	2.925 ⁸ 2.925 ⁸ 2.776 ⁶	2.944 ² 2.944 ² 2.770 ⁰	2.945 ¹ 7.460 ¹ 175 ¹	3.090 ⁵ 7.062 ³ 2.910 ⁸	3.166 ⁴ 3.209 ⁰ 2.978 ⁷	3.012 ³ 3.272 ⁶ 196 ⁶	3.064 ⁰ 3.272 ⁶ 208 ⁶
5	Németország	1.919 ⁰	161 ⁸	1.916 ⁶	1.919 ⁷	1.933 ³	179 ⁷	187 ⁷	1.885 ³	—
6	Ausztrália brit b.	1.483 ⁷	1.913 ⁸	1.482 ⁷	1.621 ⁸	1.586 ⁴	1.956 ⁴	1.960 ⁹	1.511 ⁴	1.515 ⁷
7	Algír	1.375 ¹	1.407 ¹	1.248 ⁵	1.235 ⁶	1.239 ¹	1.570 ⁶	1.432 ⁵	1.402 ⁸	—
8	Ausztria	1.107 ¹	1.315 ⁴	1.173 ⁹	1.164 ¹	1.185 ⁷	1.113 ³	1.424 ⁸	1.112 ⁶	1.117 ¹
9	N.-Britán. és Ír.	1.113 ⁵	1.194 ¹	954 ⁰	965 ⁷	1.078 ⁶	1.094 ⁵	1.147 ³	968 ⁹	930 ⁸
10	Bulgária	300 ⁸	1.034 ⁰	300 ⁴	395 ³	401 ¹	1.028 ³	1.005 ⁹	—	—
11	Németalföld	88 ⁷	319 ²	80 ⁶	85 ¹	84 ⁷	—	—	—	—
12	Románia	—	84 ⁴	—	—	—	85 ⁴	—	1.541 ⁰	—
Összes termés millió hektoliterekben:										
1	Éjszaka. Egy.-Ál.	180 ⁴⁹	125 ⁷⁰	160 ⁹⁴	160 ⁶⁸	146 ⁷⁹	172 ⁶⁸	140 ⁵⁴	215 ⁸⁵	181 ⁶¹
2	Franciaország	114 ²⁸	109 ⁷⁶	107 ¹⁹	112 ⁴⁶	98 ⁷⁴	111 ⁴⁶	116 ⁹²	77 ⁵⁶	—
3	Kelet-Indi	104 ⁶⁸	104 ⁸⁸	86 ⁶¹	96 ⁸⁸	88 ²⁴	82 ⁶⁵	92 ⁷²	90 ³⁵	71 ⁵¹
4	Eur. Oroszország	94 ¹⁶	62 ⁷⁰	57 ⁶⁵	98 ¹³	104 ⁰²	66 ⁴⁷	79 ⁴⁴	64 ⁰⁰	93 ⁶⁶
5	Olaszország	40 ⁹⁹	38 ⁸⁶	39 ⁸⁰	42 ⁰⁵	37 ³⁸	36 ⁴⁸	46 ³²	49 ⁸⁵	40 ³⁰
6	Magyarbirodalom És pedig: <i>Magy. Horv.-Szlav.</i>	— 37 ⁷⁸ — 1 ⁸⁸	41 ⁹⁹ 40 ¹¹ 1 ⁸⁸	38 ¹³ 36 ²⁵ 1 ⁸⁸	53 ³¹ 51 ⁴² 1 ⁸⁹	49 ⁹⁸ 47 ⁸⁸ 2 ¹⁰	34 ⁸⁶ 32 ⁹⁶ 1 ⁹⁰	54 ⁵³ 52 ¹⁶ 2 ³⁷	51 ⁴¹ 49 ⁰⁸ 2 ³²	52 ⁷³ 50 ²⁴ 2 ⁴⁹
7	Németország	32 ⁴⁰	31 ⁹⁷	34 ⁸⁵	37 ⁰⁰	33 ⁰⁶	30 ¹⁶	30 ⁴²	36 ²⁸	29 ⁹²
8	N.-Britán. és Ír.	29 ⁷⁹	28 ⁹¹	23 ⁰⁰	27 ⁶⁷	24 ⁰⁴	26 ⁵⁸	27 ⁶²	27 ¹⁸	22 ⁰⁶
9	Ausztria	15 ⁴⁴	17 ⁰²	15 ⁷⁸	18 ⁴⁵	18 ²⁷	13 ⁵²	15 ³³	14 ⁴⁷	16 ⁶¹
10	Ausztrál. brit. b.	13 ⁵⁶	11 ⁵¹	14 ⁴⁶	15 ⁶⁸	12 ⁵⁸	14 ⁵⁰	11 ⁹²	13 ⁰⁵	12 ⁹¹
11	Algír	10 ⁷⁴	8 ⁵⁹	8 ⁹¹	7 ⁵⁰	7 ⁰²	6 ⁷⁰	—	—	—
12	Bulgária	5 ⁹⁸	5 ²⁸	5 ¹¹	6 ⁷²	6 ⁸²	5 ⁷¹	—	14 ²⁷	14 ¹¹
13	Belgium	5 ⁸¹	6 ⁰⁵	6 ⁰⁰	5 ⁹⁹	5 ⁴²	6 ⁸⁸	6 ⁹⁵	3 ⁶²	6 ⁷⁹
14	Németalföld	2 ⁰⁸	2 ²³	1 ⁸⁵	2 ⁴²	1 ⁷⁴	2 ¹⁷	2 ¹⁸	—	—
15	Svédország	1 ³⁴	1 ³⁷	1 ³³	1 ⁵²	1 ⁵⁰	1 ³⁰	1 ³⁹	1 ⁶⁰	1 ⁶⁶
16	Dánia	1 ⁷⁴	1 ⁹⁴	1 ⁸²	2 ¹⁰	1 ³³	1 ⁷⁵	1 ⁴³	1 ⁶⁴	1 ⁷⁶
17	Románia	—	—	—	—	—	15 ⁷⁹	13 ⁸⁷	16 ⁰⁰	21 ²⁴
Átlagos termés hektáronként hektoliterekben:										
1	Dánia	31 ¹⁷	34 ⁷⁰	32 ⁶⁰	37 ⁶³	23 ⁸⁸	31 ²⁰	29 ⁵³	33 ⁸⁶	36 ⁴⁴
2	N.-Britán. és Ír.	26 ⁷⁵	27 ⁹⁶	24 ¹⁰	28 ⁶⁵	25 ⁰⁷	25 ⁸⁸	27 ⁴⁶	28 ⁰⁵	22 ⁶³
3	Németalföld	23 ⁴²	26 ⁷²	22 ⁹⁰	28 ⁴⁴	21 ⁸	26 ⁷	—	—	—
4	Belgium	21 ⁰⁷	21 ⁹³	21 ⁸⁵	21 ⁷¹	19 ⁶⁴	24 ⁹⁶	25 ¹⁸	13 ⁵⁶	26 ⁷⁴
5	Németország	16 ⁸⁸	17 ⁷⁴	18 ¹⁸	19 ²⁷	16 ⁵⁷	15 ⁴²	18 ⁵⁰	15 ⁸⁷	—
6	Franciaország	16 ²⁰	15 ⁷⁹	15 ⁴²	16 ¹⁴	14 ¹⁵	14 ⁹⁴	16 ⁵⁵	13 ⁴¹	—
7	Magyarbirodalom És pedig: <i>Magy. Horv.-Szlav.</i>	— 13 ⁷⁸ — 11 ⁶²	14 ⁴⁷ 14 ⁶³ 11 ⁶²	13 ⁰³ 13 ¹¹ 11 ⁶²	18 ¹¹ 18 ⁵² 11 ²⁸	16 ⁹⁷ 17 ²⁸ 11 ⁹⁹	11 ³⁸ 11 ³² 10 ⁵⁵	17 ²² 17 ⁵³ 12 ⁶³	16 ⁰² 16 ¹⁹ 11 ⁸⁸	16 ¹¹ 16 ⁴⁰ 11 ⁹⁵
8	Ausztria	13 ⁹⁵	14 ²⁵	13 ⁹⁰	15 ⁸³	15 ⁴¹	12 ³⁶	13 ⁵³	13 ³²	15 ⁷⁷
9	Északi. Egy.-Ál.	11 ⁷⁹	9 ⁰⁸	10 ¹⁰	10 ⁵⁴	9 ⁶⁸	11 ¹⁸	9 ⁶²	13 ³²	11 ⁶³
10	Olaszország	9 ⁵⁵	8 ⁷⁶	8 ⁹⁸	9 ⁴⁶	8 ⁴³	—	10 ⁵¹	11 ³¹	8 ⁹⁴
11	Brit-Kelet-India	9 ³⁵	9 ⁴⁵	8 ⁰⁰	8 ⁶¹	8 ²⁶	8 ²⁴	9 ²⁴	7 ⁷²	7 ³³
12	Ausztrál. brit. b.	9 ¹⁴	8 ¹⁸	9 ⁷⁵	9 ⁶⁶	7 ⁹³	9 ²³	8 ³²	8 ⁶²	8 ⁵⁵
13	Eur. Oroszország	8 ⁰⁵	5 ³⁶	4 ⁹¹	8 ³⁹	8 ⁹²	5 ³⁸	6 ⁸⁰	5 ⁴⁸	8 ⁰¹
14	Algír	7 ⁸¹	6 ⁵³	6 ¹⁹	6 ⁰⁷	5 ⁶⁷	6 ⁰¹	—	—	—
15	Bulgária	19 ⁸⁸	16 ⁵⁴	17 ⁰¹	17 ⁰⁰	17 ⁰⁰	—	—	—	—
16	Románia	—	—	—	—	—	10 ⁹⁰	12 ⁵⁰	10 ⁴¹	—

¹⁾ Dél-Ausztrália az 1884-ik évi termésével van beszámítva, a mely évtől 1889-ig Ausztrália ezen részéről nincsenek hiatalos adataink.

E kimutatás még a termésnél is csak 17 ország adatait közli ugyan, míg a fentebbi összeállítás jóformán a világ minden búzatermő országaira kiterjed; azonban a fontosabb búzatermesztő országok ez utóbbi kimutatásban is csaknem kivétel nélkül feltalálhatók s az a világ összes búzatermésének több mint 80 százalékát képviseli. A nagyobb búzatermesztő országok közül jóformán csak Spanyolország hiányzik, ennek termése 1890-ben 26'62 millió hektoliter volt, régebben 61 millióra becsülték, de tekintve azt, hogy Spanyolország még a csekélynek mondható 17'7 millió lélekszám mellett is búzabevitelre szorul, alig szenved kétséget, hogy a régibb adatok nagyon túlzottak voltak. Bulgáriáról csak 1888-ig vannak megbízható, — közvetlenül a bolgár kormánytól nyert adataink; az egész világ terméséről szóló összeállítás a konzulok jelentése alapján megközelítőleg tájékoztat az utolsó évek terméséről.

A fentebbi táblázaton a bevetett, illetőleg learatott terület kimutatása a leghézagosabb. Számos ország, még a hol rendszeres aratási statisztika van is, az egyes termények területét nem nyomozza ki évről évre, hanem bizonyos időközönként állapítja meg; a fentebbi adatok pótlásául tehát megemlítjük, hogy az európai Oroszország búzaterülete (1887-ben Lengyel és Finnország nélkül) 11.695,000 hektár, Olaszorszáé (1891-ben 4,505.203, Spanyolorszáé (1857-ben) 2.959,000, Belgiumé (1892-ben) 354,200, Portugáliáé (1865-ben) 250,000, Szerbiáé (1888-ban) 250.000, Dániáé pedig (1888-ban) 48.427 hektár volt.

Adataink csak kilencz évet ölelnek fel s így az az átalakulás, mely a búzatermelés tekintetében végbemegy, de a mely természetesen csak hosszabb idő munkája, nem olvasható ki belőlük határozottan; annyi azonban kitűnik, hogy míg a tengerentúli országok mindig nagyobb területet fognak búza alá, addig több nyugat-európai országban a búzatermesztést egyre kisebb területre szorítják. A csökkenés legnagyobb Nagy-Britanniában, mely leginkább ki van téve a tengerentúli országok versenyének s mely ép ezért a kevésbbé jövedelmező búzatermesztésről a sörárpa- s még inkább a takarmánytermeléshez tért át, az állattenyésztés emelése által akarván ellensúlyozni a szemtermelés megcsökkenő jövedelmezőségét. Nagy-Británia átlagos búzaterületét az ötvenes évek végén 1'62 millió hektárra becsülték s 1867—1870-ben is még 1'53 millió hektárra, 1890-ben alig érte el az egy milliót, 1891-ben már az egy millió alul maradt. Franciaország búzaterülete is csökkent, bár korántsem oly nagy mértékben, mint Nagy-Britániáé; a csökkenés ott 1862-től 1882-ig, az évtizedes mezőgazdasági enquettek

pontos adatgyűjtése szerint 99,000 hektárt, vagyis $1\frac{3}{10}$ -ot tett. 1882. óta emelkedés és csökkenés váltakozva fordul elő s 1888-ban a búzaterület épen akkora volt, mint 7 évvel az előtt, 1889-ben tetemesen emelkedett, 1890-ben azonban ismét jelentékenyen, 1892-ben azonban rendkívül csökkent. Jelentékenyebb csökkenést látunk Olaszországban, ott a búzaterület az 1870—1874. évek átlagában 474 millió hektár volt s 1879—1883-ban már csak 443 millió, a csökkenés közép és déli Olaszországra esett, Olaszország északi részében még emelkedett is. 1891-ben azonban ismét növekedett. Németország és Ausztria búzaterülete emelkedik; hogy Magyarországé szintén, már fennebb kimutattuk.

Bennünket, kik termésünk fölöslegének a külföldön vagyunk kénytelenek piacot szerezni, kétségkívül az európai országok termelési iránya is érdekel, de még inkább azon nagy exportáló országoké, melyek a világpiacra dobott roppant készleteikkel a nemzetközi áralakulásra döntő hatással vannak. Első sorban az Észak-amerikai Egyesült-Államokat kell megemlitenünk. Ez állam a század második felében, különösen a nagy polgárháború befejezése óta nőtt oly félelmes versenytárssá; gazdasági fejlődésének aránya valóban bámulatos, az összes mivelhető terület az 1850-iki census szerint 119 millió hektár volt, 1860-ban 165 millió, 1870-ben 200 millió, 1880-ban pedig 217 millió hektár; a tényleg mivelés alatt álló terület még rohamosabb fejlődést mutat, 1850-ben csak 46 millió hektárt tett, 1860-ban 66 milliót, 1870-ben 110 milliót, 1880-ban pedig 192 milliót. Ennek megfelelőleg emelkedett a búzaterület is, 1867-ben még csak 742 millió hektár volt, 1892-ben azonban 15615 millió, vagyis 25 év alatt több mint megkétszereződött; bár 1892-ben némi, — valószínűleg csak mulólagos, — visszaesés mutatkozik; de még e roppant emelkedés daczára is az összes területnek alig $2\frac{1}{10}$ -át tette, holott Olaszországban az összes területnek 155, Franciaországban 136, Belgiumban 94 s Magyarországon $9\frac{2}{10}$ -át foglalják el a búzavetések. Észak-Amerika egyes státusait tekintve, legnagyobb búzaterület volt 1892-ben: Kansasban 1.648 ezer hektár (az összes terület $12\frac{8}{10}$ 0), Minnesotában 1.439 ezer hektár ($15\frac{1}{10}$ 0), Kaliforniában 1,220 ezer hektár ($33\frac{6}{10}$ 0), Északi-Dakotában 1.162 ezer hektár ($15\frac{7}{10}$ 0), Ohióban 1.132 ezer hektár ($9\frac{3}{10}$ 0). Az Egyesült Államok búzatermelésének fejlődését 1867. óta, valamint a búzatermés értékét évről-évre a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Learatott terület hektárokban	Buzatermés		A buzatermés értéke		
		összesen	átlag hektáronként	összesen	hektáronként	hektoliterenként
		hektoliter		f o r i n t		
1867	7,420.232	74,789.373	10'08	885,772.566	119'37	11'84
1868	7,476.353	78,860.883	10'55	670,310.109	89'66	8'50
1869	7,768.307	91,571.709	11'78	514,340.652	66'21	5'61
1870	7,691.999	83,031.414	10'79	516,316.595	67'12	6'22
1871	8,077.277	81,214.285	10'05	609,864.822	75'49	7'51
átlag 1867—71	7,686.834	81,893.533	10'65	639,320.949	83'57	7'94
1872	8,447.635	87,988.979	10'41	651,378.787	76'89	7'52
1873	8,979.529	99,001.654	11'02	679,549.091	75'68	6'86
1874	10,111.646	108,552.150	10'72	611,326.579	60'35	5'64
1875	10,684.512	102,831.872	9'62	618,620.079	57'89	6'02
1876	11,188.944	102,064.688	9'12	630,544.530	56'86	6'17
átlag 1872—76	9,882.453	100,067.869	10'17	638,283.813	65'43	6'44
1877	10,642.406	128,196.339	12'05	828,861.136	77'95	6'46
1878	13,003.967	147,883.085	11'37	685,327.490	52'70	4'63
1879	13,181.110	157,962.334	11'98	1043,763.298	79'13	6'61
1880	15,384.620	174,489.554	11'34	995,823.895	64'73	5'71
1881	15,372.153	134,914.592	8'78	959,448.897	62'41	7'11
átlag 1877—81	13,516.851	148,689.181	11'10	902,644.943	67'38	6'10
1882	15,012.214	177,473.285	11'82	935,764.465	62'33	5'27
1883	14,760.465	148,222.328	10'04	805,663.492	54'59	5'44
1884	15,987.733	180,483.280	11'91	694,810.746	43'46	3'85
1885	13,846.645	125,703.424	9'08	578,172.819	41'76	4'60
1886	14,906.505	160,940.736	10'79	659,874.642	44'27	4'09
átlag 1882—86	14,902.712	158,564.611	10'73	734,857.233	49'28	4'65
1887	15,244.922	160,627.808	10'53	652,287.216	42'78	4'06
1888	15,121.136	146,385.536	9'68	809,020.863	53'50	4'52
1889	15,440.163	172,677.120	11'18	719,232.585	46'52	4'16
1890	14,615.297	140,541.224	9'62	703,024.723	48'10	5'00
1891	16,166.343	215,346.560	13'32	1078,292.693	66'69	5'01
átlag 1887—91	15,317.572	167,115.650	10'91	792,371.616	51'73	5'74
1892	15,614.544	181,614.048	11'63	686,434.870	43'96	3'78

E számok azt mutatják, hogy az amerikai verseny elérte tetőpontját s ezután legfeljebb igen csekély mértékben fog emelkedni. A búzaterület egészen a nyolczvanas évekig rohamosan emelkedett, de 1880 óta csak hullámozást látunk, emelkedést nem, azóta, ha a két utolsó év szokatlanul nagy termését nem számítjuk, nem igen emelkedett sem az abszolút, sem az átlag-termés s ha tekintetbe

veszszük az Egyesült-Államok népességének roppant szaporodását, tisztában lehetünk vele, hogy Amerika évről-évre kevesebb búzát dobhat az európai piacokra, hacsak nem lesz intenzívebb a kultúra; Amerika átlagtermései ugyanis igen alacsonyok, — a mit kevésbé a talajminőségnek, — mint inkább, különösen a föld kizsárolásának, — és a kevésbé okszerű megművelésnek lehet tulajdonítani; ha Amerika e részbeni viszonyai megváltoznak, ismét a régi félelmetes versenytárrá válik!

A másik nagy búza-exportáló ország Oroszország, bár a termés mennyiségére messze elmarad Amerika mögött, földrajzi fekvésénél fogva ránk nézve még nagyobb jelentőséggel bír; azonban Oroszországból oly adatok felett, melyekből a búzatermelés fejlődése kitűnnék, nem igen rendelkezünk. A búzatermesztés kiterjesztésének feltételei, bár klimatikus viszonyai kedvezőtlenek, nagy mértékben meg vannak, mert a birodalom déli felében a talajt egyenletes, vastag, dús humus-tartalmú fekete föld képezi, mely a mi Alföldünkéhez hasonló kitűnő, aczélos búzát ad s a termelés határa még távolról sincs elérve, mert a búzaterület egy régibb adat szerint az európai Oroszország összes területének csak $2\frac{36}{100}$ -át, gazdasági művelés alatt álló területének $3\frac{25}{100}$ -át, szántóföldjének pedig csak $10\frac{03}{100}$ -át teszi, holott hazánkban a szántóföldnek $25\frac{51}{100}$ -a van búza alá fogva. Pedig ázsiai birtokain is roppant területek vannak, melyek teljesen alkalmasak búzatermesztésre.

A harmadik nagy versenytárs, Kelet-India, 1880/81 óta jelent meg félelmes hatalommal az európai búzapiacson s rémületet keltett nemcsak az európai, hanem az északamerikai termelőknél is. Voltak, a kik az indiai búzatermelés mesés fejlődését jósolták s hogy az olcsón termelt indiai búzával még az amerikai sem fogja kiállni a versenyt s Nyugot-Európa élelmezését Kelet-India vonja magához. A jóslatok eddig nem teljesültek, a búzaterület, a mint a fentebbi táblázat adataiból látható, nem emelkedik s a mint a szintén közvetlenül érdekelt északamerikaiak kutatásai bizonyítják, nagyobb emelkedéstől jövőre sem kell tartani. A mezőgazdaság Kelet-Indiában nagyon primitív eszközökkel folyik, de rendkívül olcsó munkabér mellett, s a sűrű népesség daczára a kivitelt csak az magyarázza, hogy a benszülöttek legnagyobb része rizsszel és kölessel táplálkozik, ízéről sem ismeri a búzát. Vannak különben, kik a megindult nagyobb kivitelt csakis annak tulajdonítják, hogy az inséges évekre félre tett búzát adják el, a mire erős ösztönül szolgál a szállító eszközök tökéletesbülése s az ezüstnek árhanyatlása.

Kelet-India épen a primitív művelés következtében igen gyenge

átlag-terméseket mutat, adataink szerint soha sem éri el hektáronként a 10 hektolitert. Különben így van ez a többi külterjesen gazdálkodó nagy búza-exportáló országokban is. Oroszországban dústelevényföldje dacára még gyengébb az átlagtermés, ott egy hektár búzavetés még a jobb esztendőekben sem igen hoz nyolcz hektoliternél többet, rossz években pedig alig öt hektolitert, s még az Északamerikai Egyesült-Államokban is, hol a gazdasági szakértelem és a kitűnő gazdasági gépek minden más országot felülmulnak, alacsony az átlagos termés, jeléül a gazdálkodás extenzív irányának, Kisebb jelentőségű, de a nagy búzaversenyben tevékeny résztvevő államok még Románia kitűnő, részben még mivelés alá sem vont talajával; Afrikában Egyiptom, de még inkább a nagy jövőjű Algír és Tunisz; Ázsiában Kis-Ázsia, Amerikában a brit gyarmatok az ő nagy területű szűz földjeikkel, továbbá Chili s Argentina; valamint Ausztrália is.

A nyugati államok általában igen nagy átlagtermésekkel bírnak, így Dánia, Nagy-Británia, Németalföld, Belgium s részben Német- és Franciaország is.

Feltűnő, hogy Olaszország oly alacsony termés-átlagokat mutat, holott köztudomású, hogy Felső-Olaszország az öntöző csatornák gazdag hálózatának birtokában kiválik magas mezőgazdasági kulturájával. E feltűnő körülmény magyarázatául szolgál, hogy az öntözött területek legnagyobb részét rizsföldek foglalják el s Olaszország búzaterületéből csak 13°/_o esik Lombardiára és Venczére, a legnagyobb búzaterületek délen fekszenek, hol a gazdasági kultúra távolról sincs annyira kifejlődve, mint északon. A csekély átlagtermés közvetlen okául kell tekintenünk, hogy Olaszországban a búza s általában a kalászosok túlságosan nagy részét foglalják el a szántóföldnek, maga a búza 40°/_o-át teszi, a mi kizárja az okszerű váltogazdaságot s az örökös szemtermelés kimeríti a földet, mely különben is már évezredek óta áll eke alatt. Ha valahol alkalmas tér kínálkozik a Liebig-féle talajkimerülési elmélet tanulmányozására, úgy kétségkívül Olaszország s különösen Szicília alkalmas arra, mely utóbbi már a római köztársaság korában Itália éléskamrájául tekintetett. Maguk az olasz szakemberek az alacsony átlagtermés okául a trágya és munkaerő hiányát a vetőmag rossz megválasztását és a parasztság hanyagságát vallják. A maximális és az átlagos termés közt ugyanazon tartományokban roppant eltérés mutatkozik. Például Emiliában a hektáronkénti legnagyobb búzatermés 41³⁶ hl., az átlagos csak 11⁷⁵ hl. Szardíniában, Liguriában,

Umbriában a maximum is csak 17 hl., az átlagos termés pedig Liguriában leszáll egész 850 hliterre.

Magyarország búzaforgalma. — Hazánk búza- és lisztforgalmát az új áruforgalmi statisztika adatai alapján a következő számok mutatják:

É v	Búza			Liszt			Búza és liszt együtt ¹⁾		
	behozatal	kivitel	kiviteli többlet	behozatal	kivitel	kiviteli többlet	behozatal	kivitel	kiviteli többlet
e z e r m é t e r m á z s á k b a n									
1883	849	5.198	4.349	71	3.540	3.469	920	8.738	7.818
1884	775	4.155	3.380	90	3.494	3.404	865	7.649	6.784
1885	666	5.466	4.800	90	3.499	3.409	756	8.965	8.209
1886	86	5.378	5.292	109	3.539	3.430	195	8.917	8.722
1887	40	6.072	6.032	98	3.718	3.620	138	9.790	9.652
1888	67	7.863	7.796	100	4.756	4.656	167	12.619	12.452
1889	115	5.551	5.436	97	4.618	4.521	212	10.169	9.957
1890	199	7.414	7.215	109	4.468	4.359	308	11.882	11.574
1891	371	6.490	6.119	85	4.812	4.727	456	11.302	10.846
1892	951	4.850	3.899	62	4.973	4.911	1.013	9.823	8.810
átlag 1883-92	412	5.844	5.432	91	4.142	4.051	503	9.986	9.483

A többnyire jó, vagy legalább is tisztességes középtermések következtében búza- és liszt kivitelünk igen nagy mérveket öltött, daczára az Anglia kivételével Európaszerte lábrakapott védvamos politikának s a nagy gabonaexportáló országok roppant versenyének, melyek közül Kelet-India épen ez idő alatt foglalt el félelmes állást az európai gabonapiaczon. Ha a Magyarországból kivitt búza- és liszt mennyiséget együtt vesszük, azt tapasztaljuk, hogy az utóbbi tíz év alatt kivitelünk csak 1884-ben volt kisebb, mint a mesés forgalmúnak tartott 1868. évben: különösen sokat emelkedett liszt kivitelünk, mely 1892-ben 28%-kal nagyobb volt, mint 1883-ban. Az utolsó tíz év alatt legtöbb kivitelünk volt búzából 1888-ban és 1890-ben, — az 1887. és 1890. évi kitűnő termések folytán; a liszt kivitel csekélyebb jelentőségű visszaeséseket figyelembe nem véve folyton emelkedik, bár lassú arányban; egykor utólérhetlennek látszó malomiparunk mindenfelé veszedelmes versenytársakkal találkozik, a melyek gyakran kiszorítják évek hosszúsora alatt birt piacairól.

¹⁾ A lisztet nem számítva át búzára, hanem csak a tényleg kivitt liszt mennyiséget véve. Az őrlésnél körülbelül 3% súlyvesztésig támad, 21% pedig a korpára esik; 100 métermázsa búzából tehát körülbelül csak 76 métermázsa lisztet nyernek. A korpát azonban, akár kiviteli cikket képez, akár benn az országban fogyasztatik el, nem lehet számon kívül hagyni, mint a hogy nem számíthatjuk le a durvább liszt fajokat sem azért mert kivitelre többnyire csak a finomabb fajok kerülnek. Ezért vesszük mi a fentebbi kimutatásban a liszt tényleges mennyiségét, nem pedig a búzát, melyből előállítottott.

Az emelkedés, melyet búza- és lisztkivitelünk mennyisége az utóbbi 10 év alatt a hetvenes évekkel szemben mutat, az értéknél is észlelhető, csak hogy nem oly mértékben, mint a mennyiségnél; a búza- és lisztárak nagymérvű hanyatlása folytán sokkal nagyobb mennyiséget kell kivinnünk, hogy ugyanaz az összeg folyjon be érte. Áruforgalmi statisztikánk a kivitelnél a következő átlagárakat alkalmazta:

	A kivitt búza	A kivitt liszt		A kivitt búza	A kivitt liszt
	átlagára	métermázsánként		átlagára	métermázsánként
1868-ban	10'09	17'01	1884-ben	8'41	13'88
1869-ben	8'92	16'41	1885-ben	7'62	11'71
1870-ben	10'80	17'98	1886-ban	8'21	13'00
1871-ben	11'80	20'00	1887-ben	7'46	13'00
1872-ben	12'80	20'00	1888-ban	7'32	12'57
1873-ban	14'20	21'98	1889-ben	7'75	12'74
1874-ben	13'18	18'28	1890-ben	7'36	12'96
1882-ben	10'50	16'30	1891-ben	10'06	14'02
1883-ban	10'50	16'30	1892-ben	8'69	13'25

A behozott búza ára állandóan alacsonyabb volt, mert többnyire csak azért hoztuk be a mieinknél silányabb minőségű oláh búzát, hogy saját kitűnő minőségű búzáunkat örletlenül vagy lisztalakban kivihessük.

1889-ben a búza ára egy kicsit javult, de 1890-ben a kissé magasra becsült jó aratás hatása alatt oly alacsonyra szállt le, hogy csak pár krajczárral volt magasabb az 1888. évi árnál, 1891-ben épen az aratás idején majdnem három forinttal felszökkent, oly magasra, amilyen 1883. óta nem volt, — hogy 92-ben ismét visszaessék; a lisztárak javulása 89, 90, 91-ben folytonos volt, 1892-re azonban tetemes visszaesés tapasztalható.

Magyarország búzaforgalmának értékét az utóbbi hét év alatt a következő számok tüntetik fel:

Év	Búza			Liszt			Búza és liszt együtt		
	beho- zatal	kivitel	kiviteli többlet	beho- zatal	kivitel	kiviteli többlet	beho- zatal	kivitel	kiviteli többlet
ez e r f o r i n t o k b a n									
1883	7.813	54.577	46.764	988	57.703	56.715	8.801	112.280	103.479
1884	6.577	34.943	28.366	1.237	48.505	47.268	7.814	83.448	75.634
1885	5.157	41.655	36.498	1.017	40.963	39.946	6.174	82.618	76.444
1886	697	44.182	43.485	1.430	46.020	44.590	2.127	90.202	88.075
1887	303	45.483	45.180	1.223	48.338	47.115	1.526	93.821	92.295
1888	431	57.574	57.143	1.181	59.786	58.605	1.612	117.360	115.748
1889	809	43.003	42.194	1.006	58.855	57.849	1.815	101.858	100.043
1890	1.331	56.661	55.330	1.159	57.925	56.766	2.490	114.586	112.096
1891	3.650	65.279	61.629	1.046	67.468	66.422	4.696	132.747	128.051
1892	6.703	42.194	35.491	718	65.892	65.174	7.421	108.086	100.665
átlag 1883–92.	3.347	48.555	45.208	1.101	55.146	54.045	4.448	103.701	99.253

Azt emlitenünk sem kell, hogy a búzabehozatal hirtelen nagy csökkenése 1886-ban a román vámháború következménye.

Míg a hetvenes években a kivitt buza értéke mindig túlhaladta a kivitt liszt értékét mintegy tíz millió forinttal, addig a lefolyt évtizedben változást tapasztalunk a lisztkivitel előnyére, a mely legszembetűnőbb 1892-ben, a mikor a lisztkivitel értéke harminczhárom millióval haladta túl a búzakivitelét.

A hetvenes évek búza- s lisztkivitele évenként átlag 70 millió forintot képviselt, — míg a lefolyt évtized kivitelének átlagos többlete 100 millió forintra rügott.

Régibb áruforgalmi statisztikánk külforgalmunkat nem részletezte származási, illetőleg rendeltetési hely szerint, így búzakivitelünket országok szerint csakis az újabb áruforgalmi statisztika alapján ismerjük:

Sorsz.	Az ország neve, a hová a kivitel történt	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
		é v b e n								
1. Búzakivitelünk :										
a) Ezer métermázsákban										
1	Ausztria	3.567	4.539	4.036	4.641	5.033	4.087	5.554	5.341	4.345
2	Svájcz	259	526	698	847	1.553	690	899	512	268
3	Németország ...	322	260	309	453	646	408	820	458	232
4	N.-Brit. és Írorsz.	—	56	11	—	115	183	23	—	—
5	Olaszország	4	82	321	129	79	69	21	20	4
6	Franciaország	—	—	2	2	354	47	19	62	—
7	Más országok ...	3	3	1	—	83	67	78	97	1
Összesen		4.155	5.466	5.378	6.072	7.863	5.551	7.414	6.490	4.850
b) Százalékokban										
1	Ausztria	85'85	83'04	75'05	76'43	64'01	73'62	74'91	82'30	89'59
2	Svájcz	6'23	9'62	12'98	13'95	19'75	12'43	12'13	7'89	5'53
3	Németország ...	7'75	4'76	5'74	7'46	8'21	7'35	11'06	7'06	4'78
4	N.-Brit. és Írorsz.	—	1'02	0'20	—	1'46	3'30	0'31	—	—
5	Olaszország	0'10	1'50	5'97	2'13	1'01	1'24	0'28	0'31	0'08
6	Franciaország	—	—	0'04	0'03	4'50	0'85	0'26	0'95	—
7	Más országok ...	0'07	0'06	0'02	—	1'06	1'21	1'05	1'49	0'02
Összesen		100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
2. Lisztkivitelünk :										
a) Ezer métermázsákban.										
1	Ausztria	1.997	2.200	2.309	2.544	3.091	3.060	3.104	3.765	4.018
2	N.-Brit. és Írorsz.	729	752	628	599	923	856	584	504	436
3	Franciaország	214	81	128	96	174	163	138	148	108

Sorsz.	Az ország neve, a hová a kivitel történt	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
é v b e n										
4	Németország ...	234	126	113	139	92	115	293	192	233
5	Svájc	141	127	125	143	157	93	55	56	46
6	Bosznia-Hercz.	21	28	30	41	72	84	69	44	50
7	Belgium-Holland	44	40	32	40	94	50	2	1	1
8	Románia	24	25	31	—	—	—	—	—	1
9	Olaszország	9	35	44	—	18	11	12	7	6
10	Szerbia	9	15	13	9	10	8	8	6	5
11	Más országok ...	72	70	86	107	125	178	203	89	1) 69
	Összesen	3.494	3.499	3.539	3.718	4.756	4.618	4.468	4.812	4.973
b) Százalékokban										
1	Ausztria	57'16	62'88	65'24	68'42	64'99	66'26	69'47	78'24	80'80
2	N.-Brit. és Írorsz.	20'86	21'49	17'75	16'11	19'41	18'54	13'07	10'47	8'77
3	Franciaország	6'11	2'32	3'62	2'58	3'66	3'53	3'09	3'08	2'17
4	Németország ...	6'70	3'60	3'19	3'74	1'93	2'49	6'56	3'99	4'69
5	Svájc	4'04	3'63	3'53	3'85	3'30	2'02	1'23	1'16	0'93
6	Bosznia-Hercz.	0'60	0'80	0'85	1'10	1'51	1'82	1'54	0'91	1'01
7	Belgium-Holland	1'26	1'14	0'90	1'08	1'98	1'08	0'05	0'02	0'01
8	Románia	0'69	0'71	0'88	—	—	—	—	—	0'01
9	Olaszország	0'26	1'00	1'24	—	0'38	0'24	0'27	0'15	0'12
10	Szerbia	0'26	0'43	0'37	0'24	0'21	0'17	0'18	0'13	0'10
11	Más országok ...	2'06	2'00	2'43	2'88	2'63	3'85	4'54	1'85	1'39
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Árúforgalmi statisztikánk szerint a kivitt magyar búza és liszt túlnyomó részét Ausztria fogyasztása köti le. Ez kétségszövenhatatlan tény, de az is ép oly bizonyos, hogy az Ausztriára vonatkozó fentebbi adatok túlzottak s a kimutatott mennyiségekben sok oly búza és liszt foglaltatik, mely nem az osztrák fogyasztás számára vitetik ki, hanem Ausztriát csak transitó útn használja nyugot felé. Kitünik ez, ha a külön magyar árúforgalmi statisztika adatait összehasonlítjuk a közös magyar-osztrák vámterület külkereskedelmi forgalmának statisztikájával.

Nemzetközi búzaforgalom. — A főbb fogyasztó és termelő országok be- és kivitelét búzából a következő kimutatás tünteti fel:

) Ebből Brazília 65.

Sorszám	Az ország neve ¹⁾	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
millió hektoliterekben											
a) Bevitel:											
1	N-Brit. és Írorsz. ...	41'24	30'43	39 54	30 50	35'88	36'82	37'66	36'06	43'19	37'66
2	Franciaország ²⁾ ...	12'81	13 25	8'18	8'87	11 35	14 38	14'45	13'53	25'13	—
3	Belgium ³⁾ ...	8 59	9 76	10'08	11 32	9 44	10'38	9'70	11'50	18 17	13'22
4	Németország ...	8'13	9 55	7'15	3'46	6 93	4'50	6'54	8'63	11'63	16'62
5	Németalföld ...	7 23	7'45	6 87	7 28	7 53	6'79	6 94	8'96	9 54	—
6	Olaszország ²⁾ ...	2'94	4'50	9 16	11'85	12 86	8'48	11'05	8'27	5'95	8'90
7	Svájc ...	3'07	3 70	3 42	3 72	3 67	3 80	3 71	4'23	4'38	3'95
8	Osztr.-Magy.-mon. ...	2 10	1'63	1'75	0'79	0'70	0'01	0'02	0'00	0'62	0'11
9	Spanyolország ...	—	—	—	—	3'98	3'08	1'84	2'11	1'98	—
10	Portugália ...	1 09	1'31	1'26	1'53	1'59	1'20	0'97	1'22	—	—
11	Dánia ...	0 95	0'87	0'76	0'59	0'68	0'68	0'88	0 53	0'94	—
12	Svédország ...	0 62	0 58	0'60	0'41	0'48	0'61	0 69	0'74	1'15	—
13	Algír ...	0'19	0'03	0 04	0 04	0'11	0'08	0'23	0'38	0'15	—
14	Északam. Egy.-All ...	0 38	0'01	0'07	0'13	0'10	0'20	0'05	0'06	0'19	0'87
15	Európai Oroszország ...	?	?	?	0 17	0'05	0'12	0'04	0'06	—	—
16	Egyiptom ...	0'09	0'13	0 31	0'40	0'12	0 69	0'32	0'40	0'07	0'17
17	Norvégia ...	0'08	0'11	0 10	0'08	0 08	0 08	0'07	0'09	0'16	—
18	Brit-K.-India ...	0'12	0'01	0'02	0 02	—	—	—	—	—	—
19	Canada ...	0'01	0 11	0'13	0'02	0'01	0'00	0'00	1'03	0'93	—
20	Románia ...	0 09	0 09	0'03	0 02	0 04	0'04	0 03	0'02	—	—
b) Kivitel:											
1	É.-zakam. Egy.-All {	37'45	24 76	29 80	20 33	35'89	23'16	19 14	—	—	—
2	Európai Oroszország ...	0'34	0 04	0'10	0'12	0'13	0 17	0'06	19 12	19 41	55 36
3	Brit.-K.-India ...	29'50	23 84	32 84	18'17	27 39	44 40	37'16	35'18	36'94	—
4	Románia ...	13'48	10 18	13 54	14'32	8'70	11'33	7 01	9'32	19'74	—
5	Németalföld ...	5'08	3 57	4 85	3'86	6'26	10 52	11 97	11 83	—	—
6	Németország ...	3'93	4'68	3'34	4'16	4'24	3 65	3 91	6'29	5 36	—
7	Brit-Ausztrália ⁴⁾ ...	1'92	4'84	4 00	0 52	1'05	2 71	1'19	4'65	4'38	—
8	Osztr.-Magy.-mon. ...	3'55	1'40	1'99	2 65	2 98	5'16	3 34	3'04	1'99	0'96
9	Belgium ³⁾ ...	2 84	3 34	1'93	1 95	2 06	2'51	2'37	2 86	5'87	4'78
10	Bulgária ...	1 41	0'97	1'72	2'31	1 32	2 81	4'07	3'45	4'03	—
11	Canada ...	2 06	0 36	0 82	1'20	1 98	0'76	0'17	1'21	2'12	—
12	Algír ...	0'53	0'64	2 21	1 69	1'50	0 99	1'30	1'56	1 17	—
13	Argentínai köz. árs. ...	0'08	1 37	0'99	0 48	3 01	2'26	0 29	5'43	5'12	—
14	Olaszország ²⁾ ...	0'01	0 48	0'16	0'17	0 23	0 03	0 01	0 00	0 00	0'01
15	Egyiptom ...	1'22	1'32	0 37	0 16	0 41	0 82	0 40	1'10	0'54	0 55
16	N.-Brit. és Írorsz. {	0'03	0 03	0 03	0'08	0 04	0'04	0'08	0'08	1 00	0'05
17	Németország ...	0'38	0 76	0'47	0 69	0'40	0 25	0 22	0'20	0 32	0 40
18	Szerbia ...	1'02	0 46	0 18	0'16	0'04	0'01	0'01	0'00	0 00	0 00
19	Szerbia ...	—	0 51	0 17	0 18	0 34	0 91	0'63	0'82	1'11	—
20	Dánia ...	0 19	0'22	0'33	0 29	0'12	0 23	0'23	0'38	0'32	—
21	Franciaország ²⁾ ...	0'13	0'05	0'09	0'04	0'01	0'02	0'01	0'08	0 09	—
22	Svédország ...	0'02	0 01	0'02	0 04	0 02	0 00	0'00	0 00	0 00	—

¹⁾ A fentebb felsorolt országok között Szerbia, Bulgária és az Argentínai köztársaság bevitel teljesen jelentéktelen s ezért ez országok a bevétel kimutatásába felvehetők nem voltak; a kiviteli táblázatban viszont ugyanezen okból Spanyolország, Portugália, továbbá Svájc és Norvégia voltak elhagyandók. Megjegyzendő még, hogy a számottevő búzakivivő országok közül Kettőnek, Chilenek és Törökországnak forgalmát, adatok hiányában nem vehetők fel. — ²⁾ Búza tönkölty és kétszeres forgalom. — ³⁾ Búza és rozs. — ⁴⁾ Hazai és idegen termékek kivitele. — ⁵⁾ Ausztrália kivitele N.-Britanniába, Franciaországba és Belgiumba, ezen országok áruforgalmi kimutatása szerint.

Sorszám	Az ország neve	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
millió hektoliterekben											
c) Beviteli (—), illetőleg kiviteli (+) többlet:											
1	N.-Brit. és Írország.	-40'83	-29'64	-39'04	-29'73	-35'44	-36'53	-37'36	-39'36	-41'87	-37'24
2	Franciaország	-12'68	-13'30	-8'09	-8'83	-11'34	-14'36	-14'44	-13'45	-25'04	—
3	Németország	-7'11	-9'09	-7'07	-3'36	-6'89	-4'29	-6'53	-8'63	-11'63	-16'68
4	Belgium	-5'75	-6'42	-8'15	-9'37	-7'38	-7'87	-7'33	-8'67	-12'30	-8'45
5	Svájc	-3'07	-3'70	-3'42	-3'72	-3'67	-3'50	-3'71	-4'23	-4'68	-3'95
6	Olaszország	-1'93	-4'02	-9'00	-11'68	-12'63	-8'45	-11'04	-8'27	-5'95	-8'59
7	Németalföld	-3'30	-2'77	-3'53	-3'12	-3'59	-3'14	-3'03	-0'67	-4'18	—
8	Spanyolország	—	—	—	—	-3'98	-3'08	-1'84	-2'11	-1'98	—
9	Portugália	-1'09	-1'31	-1'26	-1'57	-1'59	-1'50	-0'97	-1'32	—	—
10	Dánia	-0'76	-0'65	-0'43	-0'20	-0'45	-0'45	-0'65	-0'15	-0'62	—
11	Svédország	-0'60	-0'57	-0'58	-0'37	-0'46	-0'61	-0'69	-0'74	-1'15	—
12	Norvégia	-0'08	-0'11	-0'10	-0'08	-0'08	-0'08	-0'07	-0'09	-0'16	—
13	Egyiptom	+1'13	+1'09	+0'06	-0'24	+0'29	+0'73	+0'08	+0'70	+0'47	+0'38
14	Oszt.-Magy.-mon.	+1'45	+0'23	+0'24	+2'36	+2'53	+5'15	+3'22	+3'04	+1'87	+0'55
15	Algír	+0'34	+0'61	+2'17	+1'65	+1'29	+0'91	+1'07	—	—	—
16	Szerbia	—	+0'51	+0'27	+0'18	+0'23	+0'91	+0'63	+0'12	—	—
17	Argentínai köztárs.	+0'08	+1'37	+0'99	+0'48	+3'01	+2'56	+0'59	+5'43	+5'12	—
18	Canada	+2'05	+0'15	+0'69	+1'18	+1'97	+0'76	+0'17	+0'01	+1'19	—
19	Bulgária	+1'41	+0'97	+1'72	+2'31	+1'32	+2'81	+4'07	+3'45	+4'03	—
20	Brit-Ausztrália	+1'92	+4'84	+4'00	+0'52	+1'05	+2'71	+1'39	+4'65	—	—
21	Románia	+4'99	+3'28	+4'82	+3'84	+6'32	+10'48	+11'34	+11'81	—	—
22	Brit-K. India	+13'26	+10'17	+13'2	+14'20	+8'70	+11'32	+7'01	+9'32	+19'34	—
23	Európai Oroszorsz.	+29'50	+23'84	+32'1	+18'00	+27'34	+44'28	+37'12	+35'12	—	—
24	Északam. Egy.-Áll.	+37'41	+24'79	+29'53	+20'32	+35'92	+23'13	+19'15	+19'06	+19'22	+54'49

A búzabevitelre szoruló országok sorában első helyen Nagy-Británia áll, mely évenként körülbelül 40—50 millió hektoliter búzát és lisztet importál. Az utóbbi nyolcz év alatt a brit búzabevitel nagymérvű ingadozást mutat, ha azonban évtizedekre megyünk vissza, az angol búza és lisztbevitel óriási arányú fejlődésével találkozunk, 1852—1859. évek átlagában még csak 13'43 millió hektolitert tett, 1860—1867-ben már évi 23'56 millióra emelkedett, az 1868—1875. évek átlagában pedig 31'23 millió hektolitert képviselt, mely a következő öt év alatt kerek 10 millióval növekedett. E nagy emelkedés nem csupán a búzafogyasztás növekedésének volt következménye, hanem a belföldi termelés megszorításának is. Nagy-Británia után Franciaország szorul legnagyobb búzabevitelre. A bevitel különösen 1878. óta vált igen nagygyá. A hatvanas és hetvenes években volt év, hogy a búzabevitel alig pár százezer métermázsára rúgott s a maximum a rossz termésű 1861. és 1871. évben 9'2, illetőleg 9'3 millió métermázsát tett, vagyis körülbelül 12 millió hektolitert, az 1879 iki rossz termésű évben már 22'2 millió métermázsára rúgott s még 1880-ban is 20 millió métermázsát képviselt; ehhez hasonló mennyiségekkel ismét jelentékenyen felszökött, 1890-ben ismét csökkent, de az 1891. évi rossz aratás folytán a 20 millió métermázsát majd-

nem elérte Nagy mennyiségű búzára szorul még Németország, továbbá három kis állam, Belgium, Németalföld és Svájc, sőt néhány év óta Olaszország is. Olaszországba a búzabevitel 1884 óta rohamosan emelkedett, tetőpontját 1887-ben érte el, 1888-ban már több, mint négy millió hektoliterrel csökkent a megelőző évvel szemben. 1889-ben ellenben ismét némi emelkedés mutatkozik. 1890-ben és még inkább 1891-ben azonban jelentékeny a csökkenés; Spanyolország sem képes búzaszükségletét saját terméséből fedezni. Ránk nézve legfontosabb Németország bevitele. A 60-as évek végén még a magyar búza uralkodott a német piacokon, azóta a mi hátrányunkra nagy változás állt ugyan be, melyet a legujabban megkötött vámszerződés sem volt képes tetemesebben megjavítani; Németország búzatermését, forgalmát és szükségletét az utóbbi 10 évről a következő számok mutatják:

Év	Termés	Beviteltett	Kivitetett	Rendelkezésre álló összes mennyiség	Vetőmag	Fogyasz- tásra marad
		a szabad forgalomba	a szabad forgalomból			
		e z e r	m é t e	r m á z s a		
1882	25.534	7.239	1.460	31.313	3.043	28.270
1883	23.509	4.993	640	27.862	3.326	24.536
1884	24.789	7.806	328	32.267	3.287	28.980
1885	25.993	1.464	193	27.264	3.278	23.986
1886	26.664	2.228	111	28.781	3.283	25.498
1887	28.308	4.190	54	32.444	3.287	29.157
1888	25.308	3.355	112	28.551	3.310	25.241
1889	23.724	4.595	97	28.222	3.352	24.870
1890	28.296	6.723	2	35.017	3.367	31.650
1891	23.137	9.053	3	32.187	3.233	28.954

A búzát exportáló országok közt, bár versenyképessége az újabb időben jelentékenyen megcsökkent, az első hely az Észak-amerikai Egyesült-Államokat illeti meg. Ezek búzakivitele egész a hetvenes évekig nagyon mérsékelt volt s még 1868-ban is, midőn a polgárháború után úgy a termelés, mint a kivitel föllendülni kezdett, nem tett többet 5½ millió hektoliternél; a hetvenes években azonban, bár visszaesésekkel, nagy arányokban kezdett fejlődni, támogatva a szállító eszközök bámulatos fejlesztése s a gabonakereskedés előmozdítására szolgáló minden lehető intézmény által. A kivitel a maximumot 1880-ban érte el 53¼ millió hektoliterrel, midőn Europa a rendkívüli rossz termés után, mely 1879-ben egész kontinensünket meglátogatta, óriási bevitelre szorult; a következő évben is igen nagy volt Észak-Amerika kivitele. Az 1888. év kivitele igen gyöngye volt s ez évben már Oroszország messze túl-

szárnyalta, még ha Amerikának nagymérvű lisztkivitelét tekintetbe vesszük is, de 1892-ben ismét elfoglalta az első helyet a búza exportáló államok sorában, és kivitele még az 1880. évit is felülmulta. Oroszország búzakivitele a mondott évben addig soha nem tapasztalt magasságot ért el s egész félelmes voltában tünteti fel az óriás versenytárs hatalmát. Oroszország búzakivitelének fejlődését öt éves átlagokban a következő számok mutatják:

Év	Millió hektoliter	Év	Millió hektoliter	Év	Millió hektoliter
1836—40-ben	4'34	1856—60-ban	8'00	1876—80-ban	23'17
1841—45-ben	4'48	1861—65-ben	10'52	1881—85-ben	26'06
1846—50-ben	7'32	1866—70-ben	16'07	1886—90-ben	32'46
1851—55-ben	6'67	1871—75-ben	19'33		

A tizenegy évötöd közül csak egyben látunk hanyatlást, 1851—55-ben, melyet a krími háború nagyon is megmagyaráz, azóta szakadatlan az emelkedés s a mint a fentebbi táblázatból látható, az 1881—85. évötöd szintén emelkedést hozott — évi átlagos 26'06 millió hektoliter kivített — az 1886—1890-ki pedig 32'46 millió hektoliterrel a maximumot érte el; 1891. mint inséges esztendő valószínűleg nagy visszaesést fog felmutatni. A buzatermelés kiterjesztésének legfőbb akadálya az, hogy Oroszország nagy részében a mezőgazdaság alapját még most is a régi három nyomású rendszer képezi, trágya pedig nincs. A földmivelés haladása a búza termesztését is emelni fogja. További hátránya Oroszországnak, a hiányos közlekedés, a mely télen át majdnem egészen szünetel, — és az, hogy az állatok takarmányozására szolgáló kukoriczát igen csekély mértékben termesztik s még a csekély termésnek is két harmadrészét kiviszik, míg Amerika háromszázszorta nagyobb kukoriczatermésének csak 4⁰/₀-át viszi külföldre. Hasonló az arány a zabnál és árpanál is.

Ausztrália búzája szintén számot tesz Európa élelmezésében, de az érkező mennyiségek nagyon bizonytalanok, egyik évről a másikra roppant ingadozásnak vannak alávetve; Ausztrália különben kontinentális és rendkívül száraz klímája miatt aligha fog belátható időnkig nagy jelentőségre szert tenni. Ausztráliát Románia is meghaladja s ez utóbbi állam a negyedik helyet foglalja a nemzetközi búzaforgalomban; hogy bennünket is megelőz, annak oka, hogy Magyarország búzafölöslegének túlnyomó részét Ausztria szükséglete köti le, úgy, hogy a monarchia egyes éveken, midőn Magyarorszában gyenge termések voltak, nem búzakivivő ország volt, hanem

az importra szoruló államok közé tartozott. Ujabb időben fellendült a búzatermelés Britt-Észak-Amerikában, a mely a közel jövőben, ha düstermőtalaju földje benépesül, — félelmes versenytársa lesz a többi buzaexportáló államnak.

A nemzetközi forgalomba kerülő búza legnagyobb része örletlen állapotban szállítatik ugyan, azonban jelenleg már a liszt-forgalom is igen nagymérvű, a mint a következő táblázat igazolja:

Sorszám	Az ország neve	Lisztforgalom (ezer métermázsákban)									
		1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
a) B e v i t e l:											
1	N.-Br. és Írorsz.	8.295	7.668	8.043	7.462	9.176	8.590	7.453	8.013	8.495	11.230
2	Németorsz. ¹⁾ ...	651	604	277	199	245	109	139	143	143	266
3	Belgium ²⁾ ...	616	576	410	479	648	752	809	953	1.007	893
4	Franciaorsz. ³⁾ ...	431	503	298	253	191	278	306	317	742	—
5	Svédorsz.	339	392	394	386	348	210	205	154	173	—
6	Brit-Canada ⁴⁾ ...	236	472	480	179	151	55	230	164	58	—
7	Svájc ¹⁾ ...	344	312	302	306	286	280	228	210	230	239
8	Németalföld ...	312	331	276	511	649	642	152	886	907	—
9	Osztr.-Magy.-mon.	36	32	24	30	12	2	2	2	1	1
10	Algír ²⁾ ...	148	155	39	45	28	82	102	67	46	—
11	Norvégia ...	126	154	156	181	177	190	196	304	402	—
12	Spanyolorsz.	—	—	—	113	241	356	307	255	420	—
13	Olaszorsz. ³⁾ ...	49	83	178	221	101	27	10	94	77	75
14	Egyiptom ⁴⁾ ...	39	46	98	148	97	88	86	85	70	77
15	Románia ...	37	37	41	46	—	—	—	4	—	—
16	Dánia ...	14	40	24	28	28	37	60	—	61	—
17	Portugália ...	16	5	16	24	34	47	57	26	—	—
18	Szerbia ...	—	11	13	17	9	8	6	6	6	—
19	Brit-K.-India ...	12	11	11	11	9	—	—	—	—	—
20	Bulgária ¹⁾ ...	2	3	3	5	2	1	1	2	2	—
21	Északam. E.-Ál.	2	2	1	2	1	1	1	—	7	—
b) K i v i t e l:											
1	Éjsz.-am. E.-Ál. ¹⁾ {	8 184	8.136	9.466	7.271	10 240	10.636	10.874	10.017	10.085	14.510
2	Osztr.-Magy.-mon.	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—
3	Németorsz. ¹⁾ ...	1.902	1.552	1.513	1.467	1 290	2.070	1.769	1.370	994	454
4	Belgium ²⁾ ...	1.361	1.314	1.290	1.332	1.322	1.511	1.452	1.162	1.042	1.052
5	Dánia ...	366	595	656	621	740	961	879	937	1.105	932
6	Európ. Oroszorsz.	490	392	404	370	327	281	209	177	178	—
7	Brit-Canada ⁴⁾ ...	219	329	570	406	384	440	352	398	876	—
8	Spanyolorsz.	435	175	110	343	462	311	116	133	278	—
9	Ausztrália ⁵⁾ ...	—	—	—	209	152	179	234	317	368	—
10	Franciaorsz. ³⁾ ...	43	113	67	37	36	26	17	10	7	—
11	N.-Br. és Íror. ²⁾ {	123	107	86	77	48	92	114	86	7	—
12	Románia ...	45	59	55	61	79	95	109	113	109	112
13	Németalföld ...	69	63	60	82	87	97	88	79	92	121
14	Olaszország ³⁾ ...	50	46	156	95	93	156	165	90	122	—
15	Algír ²⁾ ...	45	39	73	152	171	176	16	277	262	—
16	—	54	47	60	53	48	100	3	31	37	18
17	—	103	38	61	59	59	18	12	23	25	—

1) Mindenféle liszt. — 2) Búza-, tönköly- és kétszeres liszt. — 3) Búza- és rozsliszt. —

4) Búza- és kukoriczaliszt. — 5) Hazai és idegen eredetű liszt kivitele. — 6) Ausztrália kivitele Nagy-Britanniába ezen ország áruforgalmi kimutatása szerint.

érhetetlennek tartott magyar malomipar. A finomabb lisztfajokban hazánk sokáig monopoliumot élvezett a nyugati piacokon, mert a sima őrlést alkalmazó nyugot-európai malomipar, a lisztes törésű nyugot-európai búzából távolról sem volt képes oly finom lisztet őrlni, mint a mi aczélos búzáinkból, a magas vagy grizőrlést a tökély legnagyobb fokára emelte malomiparunk. Monopoliumunk azonban jelenleg már nem áll fenn s a magyar liszt versenye évről-évre nehezebbé válik.

Hogy a fontosabb búzabevivő országok bevitelében mily származásu búza játsza a főszerepet, az alábbi kimutatásokból látható. Mielőtt azonban azokra áttérnénk, álljon itt Nagy-Británia liszt-bevitele származási hely szerint részletezve:

Sorszám	Az ország neve	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben	1888-ban	1889-ban	1890-ben	1891-ben	1892-ben
		ezer métermázsa					az összes bevitel % -ban				
1	Északam. E.-Áll. ...	6.380	5.102	6.108	6.942	9.892	74.27	68.46	76.32	81.72	88.09
2	Osztrák M.-M.-mon. ...	989	935	696	617	496	4.64	12.55	8.69	7.26	4.42
3	Brit-Canada ...	399	593	474	523	690	11.51	7.96	5.92	6.16	6.14
4	Németország ...	561	586	435	185	83	6.52	7.6	5.43	2.78	0.74
5	Franciaország ...	52	46	52	22	21	0.60	0.62	0.65	0.26	0.19
6	Dánia ...	43	30	11	5	—	0.50	0.19	0.14	0.06	0.00
7	Ausztrália ...	26	17	66	80	22	0.20	0.23	0.32	0.94	9.19
8	Egyéb országok ...	140	144	171	121	26	1.65	1.93	2.73	1.42	0.22
Összesen ...		8.590	7.453	8.013	8.495	11.230	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Anglia bevitelében az amerikai liszt az uralkodó s 1876-tal szemben az újabb évek roppant térfoglalást mutatnak. 1876-ban Amerika után mindjárt Franciaország következett, mely most egész jelentéktelen szerepre szállt le, nagyban hanyatlott a Németországból származott liszt bevitel is, sőt Dániáé egészen megszűnt; ellenben monarchiánké nemcsak abszolút mennyiségre, hanem aránylag is emelkedett a nagyra nőtt bevitelben egész 1889-ig; azóta jelentékeny hanyatlás állott be. A számok azonban némi helyreigazítást igényelnek, a német védvamos politika előtt ugyanis a Nagy-Britanniába irányuló magyar búza és liszt túlnyomó része Németországon keresztül vette útját s az angol árúforgalmi statisztika, mint német provenienciájú árút vette számba, míg ellenben újabb időben a lisztrakományok Fiuméből kiindulva közvetlenül szállítatnak az angol kikötőkbe; lisztünk oly nagymérvű térfoglalása tehát, a milyent a fentebbi adatok látszanak mutatni, nem forog fenn.

A nevezetesebb import-országok búzabevitelét, szintén a származási hely szerint részletezve, a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Az ország neve	1887-	1888-	1889-	1890-	1891-	1887-	1888-	1889-	1890-	1891-
		ben	ban	ben	ben	ben	ben	ban	ben	ben	ben
		az összes bevétel %-ában					ezer hektoliter				
Nagy-Britannia és Írország búzabevitele											
1	Éjszakam. E. Áll...	54.71	25.57	29.05	28.44	37.96	19.631	9.416	10.938	11.203	15.756
2	Brit-Kelet-India ...	15.15	14.27	15.75	15.06	20.20	5.473	5.251	5.929	5.934	8.171
3	Oroszország.....	9.86	37.46	36.40	32.09	22.60	3.537	13.792	13.704	12.628	9.478
4	Brit-Éjsz.-Amerika	7.11	1.90	2.00	1.86	4.93	2.512	701	753	735	2.067
5	Chili	3.95	2.59	0.98	0.04	0.33	1.418	955	369	17	138
6	Németország	2.78	5.73	4.34	1.82	1.11	998	2.108	1.632	717	465
7	Ausztrália	2.42	4.00	2.40	5.06	3.22	866	1.471	904	1.991	1.358
8	Románia	1.06	2.48	4.82	7.69	1.69	379	912	1.816	3.031	701
9	Törökország	—	0.28	1.14	1.49	2.34	—	104	429	587	983
10	Bulgária	0.12	0.51	1.08	0.57	0.21	49	188	408	228	87
11	Osztrák-Magy. mon.	—	0.22	0.79	0.03	0.00	—	82	299	12	0
12	Egyiptom	0.25	1.28	0.55	0.70	1.40	127	473	210	277	610
13	Egyéb országok.....	2.39	3.71	0.70	5.15	4.35	858	1.366	263	2.029	1.827
	Összesen.....	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	35.881	36.819	37.654	39.389	41.949
Franciaország búzabevitele :											
1	Éjszakam. E. Áll...	46.27	15.49	18.06	17.17	41.61	5.253	2.227	2.610	2.320	10.455
2	Oroszország.....	22.59	35.88	33.21	28.35	17.20	2.565	5.159	4.801	3.845	4.322
3	Algír	12.13	6.83	8.96	13.90	4.63	1.377	982	1.295	1.887	1.164
4	Brit-Kelet-India	7.13	8.55	4.76	4.40	9.86	809	1.229	687	597	2.478
5	Törökország	2.89	4.10	7.87	9.28	4.44	328	589	1.137	1.259	1.114
6	Argentínai köztárs.	3.19	1.22	—	1.63	2.13	362	176	—	222	511
7	Románia	3.12	9.19	14.41	8.80	4.25	354	1.322	2.084	1.194	1.067
8	Egyéb országok	2.68	18.74	12.73	16.47	15.56	304	2.694	1.841	2.233	3.987
	Összesen.....	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	11.352	14.378	14.455	13.557	25.128
Olaszország búzabevitele :											
1	Oroszország.....	52.46	76.26	72.53	69.15	63.96	6.751	6.467	8.014	5.916	3.972
2	Brit-Kelet-India	18.18	10.43	3.23	1.79	9.16	2.338	884	423	154	567
3	Európai Törökorsz.	14.66	3.44	7.22	1.48	12.39	1.886	292	797	126	767
4	Ázsiai Törökország	2.47	0.18	0.88	11.66	1.10	318	15	91	1.001	
5	É.-am.-E.-Áll.....										68
6	Canada	2.15	0.61	—	0.01	0.30	1.77	52	—	1	12
7	Tunisz és Tripolis ..	1.98	0.38	1.06	0.78	0.20	251	32	118	67	19
8	Románia	1.99	4.61	11.57	9.25	6.31	255	391	1.279	794	384
9	Osztr.-Magy. mon....	1.63	1.40	1.10	4.03	4.44	209	119	121	346	269
10	Franciaország	0.76	0.38	0.36	0.28	0.31	98	32	40	21	18
11	Egyéb országok.....	3.72	2.31	1.50	1.55	1.92	478	196	165	133	119
	Összesen.....	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	12.861	8.480	11.048	8.582	6.195
Németország búzabevitele :											
1	Oroszország.....	46.75	45.33	58.27	55.08	56.81	3.240	1.950	3.813	4.743	6.612
2	Osztr.-Magy. mon....	19.05	35.50	26.05	16.55	8.29	1.322	1.327	1.705	1.425	964
3	Éjszakam. E. Áll....	9.29	—	0.96	7.74	15.97	685	—	63	667	1.855
4	Németalföld	9.15	7.32	3.78	3.14	3.06	631	315	247	270	356
5	Belgium	6.23	2.66	2.61	2.76	4.16	432	123	171	237	483
6	Egyéb országok	8.90	8.99	8.33	14.73	11.69	617	387	545	1.270	1.356
	Összesen.....	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	6.930	4.302	6.544	8.612	11.616

Sorszám	Az ország neve	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
		az összes bevétel ‰-ában					ezer hektoliter				
		Belgium búzabevitele:									
1	Éjszakam. E. Áll....	43'88	10'60	11'00	12'77	26'88	4.136	1.100	1.067	1.532	4.87.
2	Brit-Kelet-India ...	5'10	8'67	12'02	11'01	16'72	481	900	1.167	1.321	3.037
3	Románia	23'74	44'43	50'01	38'09	25'67	2.240	4.612	4.854	4.570	4.661
4	Oroszország	5'09	20'03	14'16	10'24	8'76	481	2.079	1.374	1.229	1.591
5	Németalföld	2'68	3'22	3'93	2'46	0'86	253	334	381	296	156
6	Argentína	—	—	—	—	—	—	—	—	1.027	1.738
7	Egyéb országok	19'56	13'05	8'88	25'43	21'16	1.846	1.355	862	3.051	3.843
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	9.437	10.380	9.705	13.025	13.898

Nagy-Britanniában az északamerikai búzabevitel, melynek túlnyomósága sok éven keresztül megingathatlanul állt, 1888-ban ropant hanyatlást tapasztalt; helyét az orosz búza foglalta el, mely az összes mennyiségnek nem kevesebb, mint $37\frac{40}{100}\%$ -át képviselte, nem is említve, hogy a Németországból angol kikötőkbe érkező búza tetemes része szintén orosz származású. 1889. és 1890-ben Oroszország megtartotta elsőségét, de 1891-ben Éjszak-Amerika ismét elnyerte régi fölényét. A Kelet-Indiából szállított búza mennyisége évről évre hullámszik, úgyszintén a Canada s Ausztráliából szállított búzáé is; Románia bevitele 1890-ben majdnem elérte a harmadfél millió métermázsát. 1891-ben azonban az előző évinek kevesebb mint egy negyedére csökkent.

Franciaország búzaimportjában Éjszak-Amerika s Oroszország váltakozva foglalják el az első helyet, — de jelentékeny, mindinkább növekedő mennyiséggel vesz részt Algir, — továbbá Románia s Keletindia; a két utóbbi állam bevitele 1876-ban még jelentéktelen volt, de azóta többször felülhaladta az egy milliót.

Olaszország 1876-ban búzaszükségletének jó felét a török tartományokból fedezte, 1889-ben ellenben közel háromnegyed részét Oroszországból. Az osztrák-magyar vámterületről a búzakivitel Olaszországba 1886-ban kezdett kissé nagyobb mérveket ölteni, de további emelkedés helyett hanyatlás következett be, — és 1891-ben alig 14 ezer métermázsára csökkent.

A német búzabevitelnek 1876-ban $31\frac{40}{100}\%$ -át az Osztrák-Magyar monarchia szolgáltatta s csak $20\frac{80}{100}\%$ -át Oroszország, 1891-ben ellenben Oroszország már $56\frac{83}{100}\%$ -kal szerepelt 1888-ban a magyarországi gazdag búzatermés következtében monarchiánk arányszáma is emelkedett, de már 1889-ben — bár a bevétel abszolút mennyisége némileg még nagyobb volt — ismét csökkent. 1890-ben és

1891-ben a leszállott gabonavámok daczára annyira hanyatlott, hogy az utóbbi évben már az Egyesült-Államok által túlszárnyaltatott. Azelőtt csaknem korlátlan urak voltunk a német, különösen a délnémet gabonapiaczokon, de a hetvenes években már Oroszország, sőt Amerika versenye is nagyon érezhető volt. Mennyire mások voltak a viszonyok régebben, érdekesen bizonyítják a német vámegetlet árúforgalmi adatai, melyek szerint 1868-ben a vámegetlet 8·6 millió hektolitert tevő búzabeviteléből 6·9 millió, vagyis 80·23⁰/₀ az osztrák-magyar vámterületről származott s Oroszország bevittele, mely a második helyet foglalta el, csak 1·4 millió hektolitert, azaz 16·28⁰/₀-ot tett.

4. Rozstermelés és forgalom.

Magyarország rozstermelése. — Hazánkban a rozs jóval kisebb területet foglal el, mint a búza, a learatott rozsterület 1892-ben a learatott összes területnek 11·03⁰/₀-át képviselte és termelése csökkenő irányzatot mutat a búza javára. Az utóbbi 20 év alatt a szorosabb értelemben vett Magyarországon a rozsterület és termés abszolút nagyságát s a hektáronkénti eredményt a következő kimutatás tünteti fel:

É v	A learatott terület hektárok- ban	T e r m e t t		É v	A learatott terület hektárok- ban	T e r m e t t	
		össze: en	hektá- ronkint			összesen	hektá- ronkint
		hektoliter				hektoliter	
1873	1,296.598	6,400.622	4'94	1883	1,098.686	14,136.168	12'87
1874	1,189.963	12,195.813	10'25	1884	1,104.585	15,137.165	13'70
1875	1,204.235	10,506.840	8'72	1885	1,131.050	14,699.445	13'00
1876	1,390.369	8,934.254	6'43	1886	1,124.484	13,189.657	11'73
1877	1,251.161	13,367.421	10'68	1887	1,122.510	18,077.814	16'10
1878	1,318.344	18,308.465	13'89	1888	1,105.750	14,870.624	13'45
1879	1,197.758	8,496.807	7'09	1889	1,082.093	12,965.531	11'98
1880	1,085.478	12,137.993	11'18	1890	1,085.563	17,684.532	16'29
1881	1,088.052	14,163.069	13'02	1891	1,034.134	13,165.490	12'73
1882	1,088.289	17,785.907	16'34	1892	1,106.927	16,414.540	14'83
átlag 1873—82	1,211.025	12,229.719	10'99	átlag 1883—92	1,099.578	15,034.097	12'53

Rozstermésünk métermázsákban kifejezve az utóbbi hét év alatt következő volt :

1886-ban	9,373.037	mm.	1890-ben	12,779.358	mm.
1887-ben	13,020.914	»	1891-ben	9,301.372	»
1888-ban	10,219.938	»	1892-ben	11,727.835	»
1889-ben	9,237.837	»			

1893-ban a földmívelési miniszterium jelentései szerint mintegy 9·4 millió métermázsányi termés várható.

Hivatalos statisztikánk szerint rozstermésünk átlagos súlya, megkülönböztetve az őszi és a tavaszi rozst, hektoliterenkint következő volt:

	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Őszi rozs	72·2 kgr.	72·1 kgr.	71·4 kgr.	71·3 kgr.	72·3 kgr.	70·5 kgr.	71·5 kgr.
Tavaszi rozs	67·1 »	69·2 »	69·7 »	68·6 »	70·7 »	69·9 »	69·7 »

Horvát-Szlavonországban a rozsterület az 1885—89. évek átlagában 106·47 ezer hektár volt, a termés pedig 1.082·9 ezer hektoliterre rúgott, az átlagos termés tekát hektáronként csak 10·17 hektolitert tett. 1890-ben 105.269 hektáron 1,085.000. 1891-ben 98,466 hektáron 757,000, végül 1892-ben 97,689 hektáron 883,000 hektoliter rozs termett, hektáronként, 10·31, 7·69, illetőleg 9·04 hektoliter átlaggal. Legkiterjedtebb a rozstermelés Belovár-Kőrös megyében, melyre az összes rozsterületnek több mint egy harmada esik, továbbá Zágráb és Verőcze megyékben. A Dráván inneni megyék közül a rozs legnagyobb területet foglal el a következőkben:

1. Pest	145.037	ha	6. Somogy	47.789	ha
2. Szabolcs	76.292	»	7. Bihar	40.496	»
3. Vas	58.837	»	8. Zemplén	34.418	»
4. Zala	55.769	»	9. Veszprém	33.945	»
5. Nyitra	49.492	»	10. Pozsony	30.585	»

A learatott összes területnek pedig aránylag legnagyobb részét a következő vármegyékben képezte a rozs.

1. Csik	35·52%	6. Gömör	23·94%
2. Szabolcs	30·06 »	7. Túróc	23·93 »
3. Pest	27·33 »	8. Háromszék	22·93 »
4. Zala	25·65 »	9. Vas	22·72 »
5. Fogaras	23·94 »	10. Nógrád	20·42 »

A többi vármegyékben a rozs kevesebb mint 20⁰/₀-át foglalja el a learatott területnek s a dús televény földű búzatermő megyékben annyira háttérbe szorul, hogy pl. Torontál vármegyében a learatott területből csak 0·85, Csanádban 0·93, Békésben 0·96⁰/₀ esik rozsra.

A rozs legnagyobb része hazánkban őszi rozs, a tavaszi rozs 1892-ben 32,790 ezer hektár területet foglalt el, melyen 445,391 ezer hektoliter termett.

Némileg a rozshoz számíthatjuk a kétszerest is, mely inkább csak saját s kis részben helyi fogyasztásra termesztetik, de a nagy gabonapiacra nem kerül. Régebben a kétszeres termesztése általá-

nosabb volt, mint jelenleg; ma már kétszeres helyett inkább a forgalomképesebb búzát vetik, 1868-ban még 412 ezer hektárról aratunk kétszerest, 1890-ben pedig csak 142 ezer hektárról. Az évi termés a lefolyt husz év alatt 1'35 és 3'69 millió hektoliter közt ingadozott s 1892-ben 2'223 millió hektolitert tett. Horvát-Szlavonországban az 1885—89. évek átlagában 56 ezer hektárról 786 ezer hektoliter kétszerest arattak, 1892-ben 59.162 hektárról 800.847 hektolitert.

A kétszeres a Dráván túl sokkal nagyobb arányban, mint az anyaországban leginkább Szerém- és Verőcze megyében divatos, a magyar megyék közül pedig Biharban hol a learatott területnek 6'44⁰/₀-át, Udvarhelyben, hol 5'89⁰/₀-át, Aradban, hol 4'86⁰/₀, Kis-Küküllőben, hol 4'42⁰/₀, Szilágyban, hol 5'06⁰/₀-át, és Baranyában, hol 4'05⁰/₀-át képezi.

Legnagyobb mértékben természettkék a rozsot 1892-ben Bihar vármegye 24,825, Arad 11,662, Pest 11,004 hektáron, — míg Árva egyáltalán nem, Túrócz csak 1, Zólyom 26, Máramaros csak 37 hektáron termelt.

Az anyaország rozs és kétszeres termésének értéke a lefolyt 6 esztendőben a következő volt:

1887-ben 81,250.000 frt	1889-ben 67,011.000 frt	1891-ben 84,250.000 frt
1888-ban 61,571.000 »	1890-ben 80,860.000 »	1892-ben 85,974.000 »

A rozsvetések nyers jövedelme holdankint legmagasabb volt 1892-ben, holdankint 39 frt 59 kr., legalacsonyabb pedig 1888-ban, 27 frt 63 kr.

1892-ben legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem:

Komárom vmegyében ...	59'06 frt	Pozsony vmegyében ...	52'01 frt
Brassó ... » ...	55'25 »	Esztergom » ...	51'86 »
Arad ... » ...	53'09 »	Sopron » ...	51'49 »

a legalacsonyabb pedig:

Túrócz vmegyében ...	19'84 frt	Szolnok-Doboka vm.-ben	26'83 frt
Árva » ...	22'48 »	Szilágy vmegyében ...	27'34 »

Legmagasabb volt a rozs ára 1892-ben Győr vármegyében, 7 frt 31 kr. és Moson vármegyében 7 frt 20 kr.; legalacsonyabb pedig Heves vármegyében, 5 frt 28 kr., és Ugocsa vármegyében 5 frt 32 kr.

Az elemi csapások 1892-ben 1,534.469 frt értékű rozs és kétszeres vetést semmisítették meg.

A rozstermelés nemzetközi áttekintése. — A különböző országok rozstermelésének nagyságáról a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

Sorszám	Az ország neve	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Bevetett terület ezer hektárookban :											
1	Németország ...	5.811 ⁹	5.831 ⁴	5.826 ⁶	5.838 ⁹	5.842 ³	5.814 ³	5.801 ⁹	5.822 ²	5.479 ⁷	—
2	Ausztria ...	1.903 ⁹	1.981 ⁷	1.996 ¹	2.009 ⁷	2.011 ¹	2.013 ⁴	1.971 ⁷	2.006 ⁸	1.939 ⁴	1.958 ⁴
3	Franciaország	1.723 ²	1.725 ⁵	1.673 ⁰	1.634 ³	1.624 ³	1.628 ⁸	1.634 ⁰	1.588 ⁶	1.498 ⁶	—
4	Magyarbirod. ...	—	—	1.239 ⁸	1.233 ⁸	1.228 ³	1.210 ⁵	1.186 ⁵	1.190 ⁹	1.132 ⁶	1.204 ⁶
	<i>Es pedig :</i>										
	Magyarország ...	1.098 ⁷	1.104 ⁶	1.131 ⁰	1.124 ⁵	1.122 ⁵	1.105 ⁸	1.082 ¹	1.085 ⁶	1.034 ¹	1.106 ⁹
	Horr.-Szlavor. ...	—	—	108 ³	109 ³	105 ⁸	104 ⁷	104 ⁴	105 ³	98 ⁵	97 ⁷
5	É.-A. Egy.-Áll.	937 ⁵	949 ⁸	862 ⁴	862 ⁶	831 ⁴	957 ⁷	—	—	—	—
6	Németalföld ...	199 ⁵	201 ⁸	203 ⁷	203 ⁷	204 ¹	202 ⁴	203 ⁶	—	—	—
7	Bulg. s K.-Rum.	72 ⁸⁴	78 ⁵⁴	85 ⁴⁹	60 ⁵³	95 ²¹	94 ¹⁸	—	—	130 ⁹	181 ³
8	N.-Brit. és Írör.	23 ⁵	22 ⁰	26 ⁹	36 ⁹	26 ⁷	36 ¹	34 ⁵	28 ¹	24 ³	19 ⁵
Összes termés millió hektoliterekben :											
1	Európ.-Oroszor.	191 ²³	242 ⁴⁶	246 ³⁶	233 ³²	262 ⁰²	248 ⁰⁰	207 ⁶	253 ¹	190 ²	228 ³
2	Németország ...	77 ⁰⁰	74 ⁹⁵	80 ⁰³	83 ⁷⁸	87 ⁶⁷	78 ⁹²	73 ⁸²	74 ⁴⁴	81 ⁶¹	66 ⁴⁶
3	Ausztria ...	23 ⁹³	26 ⁹⁸	27 ⁸⁸	26 ⁹⁴	32 ⁰⁸	28 ⁷⁵	24 ⁹⁴	28 ⁵⁴	24 ⁶⁰	29 ⁶⁰
4	Franciaország	25 ⁵⁹	26 ²⁶	24 ⁰⁷	22 ⁶¹	23 ⁶⁸	22 ¹⁹	25 ³³	24 ¹⁷	21 ⁵⁹	—
5	Magyarbirod. ...	—	—	15 ⁸²	14 ³⁹	19 ¹⁶	15 ⁹⁶	13 ⁹⁰	18 ⁷⁶	13 ⁹³	17 ⁵⁹
	<i>Es pedig :</i>										
	Magyarország ...	14 ¹⁴	15 ¹⁴	14 ⁷⁰	13 ¹⁹	18 ⁰⁸	14 ⁸⁷	12 ⁹⁷	17 ⁶⁸	13 ¹⁷	16 ⁴¹
	Horr.-Szlavor. ...	—	—	1 ¹²	1 ²⁰	1 ⁰⁸	1 ⁰⁹	0 ⁹³	1 ⁰⁸	0 ⁷⁶	0 ⁸⁵
6	É.-A. Egy.-Áll.	9 ⁸⁵	10 ⁰⁸	7 ⁶⁶	8 ⁶²	7 ²⁸	10 ⁰⁰	—	—	—	—
7	Svédország ...	6 ⁶⁶	7 ⁸⁰	7 ⁹⁶	6 ⁹⁶	7 ⁸⁹	7 ⁰²	7 ³⁷	7 ⁶⁰	8 ⁰¹	8 ⁵⁹
8	Belgium ...	5 ⁷⁹	6 ³¹	6 ²⁵	5 ⁴⁴	6 ⁴¹	5 ³⁰	6 ¹⁸	6 ⁹⁷	5 ⁴⁸	7 ⁶¹
9	Dánia ...	6 ¹¹	5 ⁷²	6 ¹²	5 ⁶³	5 ⁸³	5 ⁴⁸	6 ¹¹	5 ⁸⁹	6 ⁵⁷	—
10	Németalföld ...	3 ⁸⁸	3 ⁷⁴	4 ⁰⁸	3 ⁷⁸	4 ⁸⁵	3 ⁴⁷	3 ⁹⁸	—	—	—
11	Finnország ...	4 ³²	3 ⁹⁷	3 ⁸⁵	4 ⁵⁰	4 ⁵⁹	4 ³⁹	4 ⁵³	—	—	—
12	Olaszország ...	—	1 ⁵⁶	1 ⁴⁵	1 ⁵⁰	1 ⁵³	1 ²⁸	1 ⁴⁵	1 ⁵⁶	1 ⁶¹	3 ⁴⁸
13	Bulg. s K.-Rum.	0 ⁹⁸	1 ¹²	1 ³⁵	1 ⁷²	1 ⁸¹	1 ⁷⁰	—	—	4 ¹⁴	4 ³⁸
Átlagos termés hektáronként hektoliterekben :											
1	Belgium ...	20 ⁸⁴	22 ⁷³	22 ⁵³	19 ⁵⁸	23 ⁰⁸	19 ¹⁰	22 ²⁶	25 ¹⁰	19 ⁶⁹	28 ⁹⁸
2	Dánia ...	22 ⁸⁶	21 ³⁷	22 ⁸⁷	21 ⁰⁵	21 ⁸⁰	20 ⁰⁵	22 ⁷²	21 ⁸³	24 ⁶⁰	—
3	Németalföld ...	19 ¹⁷	18 ⁵¹	20 ⁰⁰	18 ⁵⁴	23 ⁷⁶	17 ²⁰	19 ⁶⁰	—	—	—
4	Franciaország	14 ⁸⁵	15 ²²	14 ³⁹	13 ⁷⁶	14 ⁵⁸	13 ⁶²	15 ⁵⁰	15 ²¹	14 ⁴⁰	—
5	Ausztria ...	12 ⁴⁶	13 ⁶¹	13 ⁹⁷	13 ⁴⁰	15 ⁹⁵	14 ²⁸	12 ⁶⁵	14 ²²	12 ⁶⁸	15 ¹⁰
6	Bulg. s K.-Rum.	13 ⁴⁶	14 ²⁶	15 ⁷⁹	19 ⁰⁰	19 ⁰⁰	19 ⁰⁰	—	—	—	23 ⁹¹
7	Németország ...	13 ²⁴	12 ⁸⁵	13 ⁷³	14 ³⁸	15 ⁰¹	13 ⁵⁷	12 ⁷¹	14 ⁰²	12 ¹³	—
8	Magyarbirod. ...	—	—	12 ⁷⁶	11 ⁶⁶	15 ⁶⁰	13 ¹⁸	11 ⁷⁶	15 ⁷⁵	12 ³⁰	14 ²⁵
	<i>Es pedig :</i>										
	Magyarország ...	12 ⁹⁵	13 ⁷³	13 ⁰⁰	11 ⁷³	16 ¹¹	13 ⁴⁵	11 ⁸⁸	16 ²⁹	12 ⁷³	14 ⁸³
	Horr.-Szlavor. ...	—	—	10 ³⁴	10 ⁹⁸	10 ²¹	10 ⁴¹	8 ⁹¹	10 ³⁰	7 ⁶⁹	9 ⁰⁴
9	É.-A. Egy.-Áll.	10 ⁵⁴	10 ⁶²	8 ⁸⁸	9 ⁹⁰	8 ⁷⁶	10 ⁴⁴	—	—	—	—
10	Olaszország ...	—	9 ⁷¹	9 ⁰¹	9 ³³	9 ⁵³	7 ⁹⁹	—	11 ⁰⁵	11 ⁴³	—
11	Európ. Oroszor.	7 ⁸⁹	9 ²⁷	9 ⁴⁴	8 ⁹²	10 ⁰²	9 ⁵⁷	7 ⁹⁴	9 ⁶⁸	7 ²⁸	8 ⁷³
12	Japán ...	6 ⁶⁰	7 ⁸⁸	7 ⁸⁴	9 ⁵¹	10 ²²	9 ²¹	8 ⁸¹	5 ¹¹	11 ⁵⁷	—

A rozstermő országok közt első helyen Oroszország áll, hol 1887-ben Lengyelország és Finnország nélkül 26¹⁴ millió hektár volt rozsszal bevetve, több mint négyszer annyi, mint a közvetlenül utána következő Németbirodalomban. Ausztriában és Franciaországban is tekintélyes a rozstermelés, de ez utóbbi államban egyre fogy a bevetett terület; világrészünk egyéb északi államának legkiválóbb kenyérterményét képezi a rozs és ott viszonylag a bevetett terület legnagyobb részét foglalja el. — A rozsról elmondhatjuk, hogy az Európának speciális

gabonája, a többi világrészekben, kivéve az Északamerikai Egyesült-Államokat, jóformán nem is termesztik. Európában körülbelül annyi, sőt valamivel még több rozstot termesztenek, mint búzát, Európa rozstermésének pedig jóval több, mint fele Oroszországra esik.

Magyarország rozsforgalma. — A mi rozstot termelünk, azt többnyire magunk fogyasztjuk el. Népünk valamennyi gabonamemű közül kenyérnek rozstot fogyaszt el legtöbbet, többet mint búzát, úgy, hogy élelmezési statisztikánk szerint a kenyérhez felhasznált összes gabonamennyiségből $31\frac{25}{100}$ rozsra esik. De bár rozsból távolról sincs akkora kivitelünk, mint búzából, rozskivitelünk sem egészen jelentéktelen. 1868-ban 1'79 millió métermázsza rozstot vittünk ki, mely mennyiség 1869-ben 1'61 millióra, 1870-ben 1'11 millióra szállt ugyan le, de 1871-ben ismét 2'03-ra emelkedett. Ez évtől fogva a rossz termések következtében rozskivitelünk is nagyon lehanyatlott, 1872-ben már csak 794 ezer métermázsát, 1873-ban pedig 330 ezer métermázsát, sőt a behozatalt levonva a kivitelből, csak 163 ezer métermázsát; végre 1874-ben 538 ezer métermázsát tesz, miből azonban még le kell ütni 115 ezer métermázsza behozatalt.

Újabb áruforgalmi statisztikánk szerint a rozskivitel és behozatal következő mennyiségekre rúgott, ezer métermázsákban:

	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Behozatal	47	22	42	30	4	4	1	2	16	21	8
Kivitel	1.121	1.508	1.223	1.227	1.137	1.335	1.604	1.445	1.774	2.095	1.979
Kiviteli többlet	1.074	1.486	1.181	1.197	1.133	1.331	1.603	1.443	1.758	2.074	1.971

Rozsbehozatalunk értéke 1882-től 1888-ig átlagosan 162 ezer forintot tett, kivitelünk ellenben évenként átlagosan 8'77 millió frtot képviselt. Rozsbehozatalunk 1886-tól 1892-ig egészen jelentéktelen volt, kivitelünk értéke 1891-ben 19'58 millió, 1892-ben pedig 15'34 millió forintra rúgott.

A rozs nemzetközi forgalma.¹⁾ — A rozs a nemzetközi forgalomban is sokkal kisebb szerepet játszik, mint a búza, bár Európában, a mint fentebb láttuk, a rozs termelése még a búzáét is meghaladja, csakhogy azon országok, melyek a kenyérterményekből legnagyobb bevitelre szorulnak, névszerint Nagy-Británia és

¹⁾ Portugáliában, az Argentínai köztársaságban, Uruguayban, továbbá Algírban és Canadában a rozsforgalom teljesen jelentéktelen, Spanyolország áruforgalmi kimutatásában a különböző gabonameműek (a búzán kívül) össze vannak foglalva, de forgalmuk együttvéve is jelentéktelen. Olaszországban pedig a rozs forgalma a búza forgalmával együtt van kimutatva.

Franciaország, csaknem kizárólag búzakenyeret fogyasztanak; a rozstermelő országok egyúttal rozsfogyasztók is.

A különböző országok rozsforgalma, millió hektoliterekben, a következő volt:

Sorszám	Az ország neve	Bevitel			Kivitel			Beviteli (—), kiviteli (+) többlet		
		1890-ben	1891-ben	1892-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
1	Németország ...	12'22	11'69	7'62	0'00	0'00	0'01	—12'22	—11'69	—7'61
2	Németalföld ...	5'76	6'48	—	3'99	3'85	—	—1'77	—2'63	—
3	Svédország ...	1'93	1'42	—	0'00	0'00	—	—1'93	—1'42	—
4	Norvégia ...	2'20	2'41	—	0'00	0'00	—	—2'20	—2'41	—
5	Osztr.-Magy. m.	0'03	0'03	0'10	0'04	0'51	0'41	+0'01	+0'48	+0'31
6	Dánia ...	1'07	1'22	—	—	0'22	—	—1'07	—1'00	—
7	Belgium ...	1'26	2'35	—	0'81	1'03	—	—0'45	—1'32	—
8	N.-Brit. és Írorsz.	0'40	0'33	0'40	0'00	0'00	0'01	—0'40	—0'33	—0'39
9	Svájc ...	0'09	—	—	0'00	—	—	—0'09	—	—
10	Bulgária ...	0'00	0'00	—	0'40	1'19	—	+0'40	+1'19	—
11	Szerbia ...	0'09	0'00	—	0'11	0'12	—	+0'02	+0'12	—
12	Románia ...	0'01	—	—	1'88	2'31	—	+1'87	—	—
13	Éjsz.-am. E.-Ál.	0'07	0'50	0'03	0'79	0'01	4'24	+0'72	+0'49	+4'21
14	Franciaország	0'01	0'00	—	0'11	0'00	—	+0'10	—	—
15	Eur. Oroszorsz.	0'00	0'00	—	16'79	15'43	—	+16'79	+15'43	—

Legnagyobb rozsbevitelre Németország szorul, melyet a termelésben is csak Oroszország előz meg. Németország élelmezésében a búza másodszorban szerepel, az első helyet a rozs foglalja el, mint legfőbb kenyértermény; úgy látszik azonban, hogy a német kormánynak az a törekvése, hogy védvámok által a nemzeti termelést fokozni, a fogyasztást pedig a külföldről lehetőleg függetleníteni akarta, nem igen vált be; a bevitel, ha megcsökkent is egyes jó években, de középtermés mellett újra magasra szökkent, s a mint fentebb láttuk, a rozs alá fogott terület nem hogy növekednék, inkább hanyatlik, min nem is csudálkozhatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy a cukor- és szeszipar érdekében mily óriás területeket fognak cukorrépa és burgonya alá. Azon fontosságnál fogva, melyel ránk nézve Németország mint gabonafogyasztó ország bír s valószínűleg még inkább birni fog, bemutatjuk Németországból az utóbbi évtized termelési és forgalmi adatait a fogyasztásra vonatkozó adatokkal együtt:

Év	Termés ezer mázsa	Év	Bevitelt a szabad- forgalomba	Kivitet a szabad- forgalomból	A rendel- kezésre álló összes meny- nyiség	Vető- mag	Fogyasz- tasra maradt
			e z e r	m é t	e r m á z s a		
1882	63.904	1882/83	5.414	192	69.126	8.348	60.778
1883	56.001	1883/84	8.437	73	64.365	8.188	56.177
1884	54.510	1884/85	8.421	47	62.884	9.923	52.961
1885	58.201	1885/86	4.320	38	62.483	9.915	52.568
1886	60.928	1886/87	4.288	32	65.184	9.935	55.249
1887	63.757	1887/88	3.479	28	67.208	9.940	57.268
1888	55.227	1888/89	7.780	15	62.992	9.891	53.101
1889	53.634	1889/90	6.775	2	60.407	9.869	50.538
1890	58.661	1890/91	8.762	1	67.422	9.869	57.553
1891	47.812	1891/92	8.427	1	56.238	9.316	46.922

Rozsot csak egyetlen állam visz ki nagy mennyiségben Oroszország, mellette az utóbbi években még Románia rozskivitele vált nagyon jelentékenynyé.

5. Árpatermelés és forgalom.

Magyarország árpatermelése. — Bár az árpa főleg állatok takarmányozására, másodsorban pedig serfőzésre szolgál, népünk élelmezésében szintén szerepet játszik. Élelmezési statisztikánk, sajnos, nem különíti el a tésztaneműnek és kenyérnek elfogyasztott árpát a zabtól s csak annyit látunk belőle, hogy évenként közvetlenül emberi táplálkozásra hazánkban több mint 3 millió hkliter árpa és zab fogy el. Az utóbbi 23 év alatt az árpatermelés nagyságát a szorosabb értelemben vett Magyarországon a következő számok mutatják:

É v	A leara- tott terü- let hektá- rokban	T e r m e t t		É v	A leara- tott terü- let hektá- rokban	T e r m e t t	
		összesen	hektá- ronként			összesen	hektá- ronként
		hektoliter				hektoliter	
1873 ...	902.101	9,899.578	10'97	1883 ...	972.304	13,848.644	14'24
1874 ...	947.353	12,449.409	13'13	1884 ...	995.354	16,498.008	16'57
1875 ...	908.349	7,609.007	8'38	1885 ...	1,045.869	19,141.210	18'30
1876 ...	1,078.401	11,116.737	10'31	1886 ...	1,044.219	13,343.882	12'78
1877 ...	930.466	12,142.688	13'05	1887 ...	1,004.099	19,635.717	19'56
1878 ...	1,000.056	16,709.228	16'71	1888 ...	981.375	15,898.704	16'20
1879 ...	982.798	9,233.206	9'39	1889 ...	1,006.501	12,163.502	12'08
1880 ...	978.408	17,943.427	18'34	1890 ...	1,007.169	18,646.745	18'51
1881 ...	910.746	14,064.673	15'44	1891 ...	1,043.143	19,303.710	18'51
1882 ...	970.805	20,285.806	20'90	1892 ...	1,043.984	18,317.155	17'55
átlag				átlag			
1873—82	960.948	13,145.376	13'68	1883-92	1,014.402	16,679.728	16'44

Súly szerint árpatermésünket az utóbbi hét évről a következő számok mutatják:

1886-ban	8,424.377	mm.	1890-ben	12,069.020	mm.
1887-ben	12,712.116	»	1891-ben	12,118.419	»
1888-ban	10,219.938	»	1892-ben	11,626.525	»
1889-ben	7,695.855	»			

1893-ban a földmívelési miniszterium jelentései szerint mintegy 11³ millió métermázsa árpatermésre van kilátás.

Egy hektoliter árpa átlagos súlya pedig következő volt:

	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
Őszi árpa	62 ⁶ kg.	64 ⁴ kg.	64 ⁴ kg.	62 ⁹ kg.	64 ⁵ kg.	62 ⁸ kg.	63 ⁵ kg.
Tavaszi árpa	63 ² »	64 ⁸ »	64 ³ »	63 ³ »	64 ⁶ »	63 ¹ »	63 ⁷ »

Az 1892-ben learatott árpaterület közel 240 ezer hektárral, vagyis 29¹⁶⁰/₀-kal növekedett; a növekedés azonban nem folytonos, gyakori visszaesések zavarják s az 1876. évi kiterjedést soha egy évben sem érte el. 1892-ben az árpa a learatott területnek 10⁴⁰⁰/₀-át képezte.

Horvát-Szlavonországban sokkal kisebb mértékben üzik az árpatermelést, és kiválóan őszi árpát termelnek, eltérőleg az anyaországtól; a learatott terület 1885. óta 66⁰—69⁰ ezer hektár között ingadozik; legtöbb árpát termel Szerém, Lika-Krbava s Zágráb megye; a termés 1892-ben 787⁷ ezer hektoliterre rúgott.

Az anyaországban az árpavetések legnagyobb része tavaszi, 1892-ben az összes learatott árpaterületből 963 ezer hektár, vagyis 92²⁴⁰/₀ a tavaszi árpára esett s csak 81 ezer hektár, vagyis 7⁷⁶⁰/₀ az őszi árpára. Termett 1892-ben tavaszi árpa 16.700,000 hektoliter, hektáronként átlagosan 17³⁴ hektoliter, őszi árpa pedig 1,617,000 hektoliter, hektáronként átlag 19⁹⁶ hektoliter. Horvát-Szlavonországban egészen más az arány, ott az árpaterületnek 72²³⁰/₀-a az őszi árpára esik s csak 27⁷⁷⁰/₀-a a tavaszira.

A magyar anyaországban az árpaterület abszolút nagysága a következő vármegyékben legnagyobb (az 1889-iki évi területet véve):

1 Nyitra	76.060 ha.	5 Bács ...	34.225 ha.	9 Torontál	32.041 ha.
2 Pozsony	60.428 »	6 Békés ...	33.955 »	10 Fejér ...	31.832 »
3 Pest	60.019 »	7 Trencsén	33.551 »	11 Somogy	30.631 »
4 J.-N.-K.-Szolnok	39.709 »	8 Zemplén	33.188 »		

Az árpa a learatott területnek több mint 20⁰/₀-át a következő megyékben foglalta el:

1 Nyitra ... 29'39 ⁰ / ₀	5 Trencsén ... 25'35 ⁰ / ₀	8 Liptó ... — ... 23'38 ⁰ / ₀
2 Moson ... 28'41 »	6 Esztergom ... 24'12 »	9 Brassó ... 21'34 »
3 Bars ... 27'61 »	7 Szepes ... 23'78 »	10 Abauj-Torna ... 20'13 »
4 Pozsony ... 27'46 »		

Ellenben az erdélyrészi megyék közül Alsó-Fehér, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő és Udvarhely vármegyékben az árpa még egy százalékát sem képezi a learatott összes területnek.

Az árpatermés értéke a lefolyt hat évben az anyaországban a következő volt:

1887-ben ... 67,809.000 frt	1890-ben ... 70,526.000 frt
1888-ban ... 51,665.000 »	1891-ben ... 72,888.000 »
1889-ben ... 49,682.000 »	1892-ben ... 66,815.000 »

Legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem 1890-ben, 40 frt 30 kr., legalacsonyabb pedig 1889-ben, holdankint 28 frt 42 kr., 1892-ben 36 frt 83 kr. volt az átlagos jövedelem.

Legmagasabb volt a nyers jövedelem holdankint a következő vármegyékben, 1892-ben:

Brassó vármegyében: ... 64'16 frt	Pozsony vmegy.: 54'64 frt
Győr » ... 55'38 frt	Szeben » 52'28 frt
Sopron » ... 54'78 frt	Besztercze-Naszód » 50'85 frt

a legalacsonyabb pedig:

Árva vármegyében: ... 19'55 frt	Hajdu vármegyében: ... 22'49 frt
Szilágy » ... 19'82 frt	Csongrád » ... 25'62 frt
Bihar » ... 21'08 frt	

Az árpa métermázsánkinti országos átlagértéke volt 5'75 frt; legmagasabb volt: Nógrádban 6'72 frt és Sopronban, 6'62 frt; a legalacsonyabb pedig Ugocsában 4'50 frt és Biharban 4'52 frt.

Elemi csapások által 1892-ben 1,285.220 frt értékű árpavetés semmisített meg:

Az árpatermelés nemzetközi áttekintése. — Az árpatermelés nagyságát a különböző országokban a következő táblázat mutatja:

Sorsz.	Az ország neve	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Bevetett terület ezer hektárookban:											
1	Németország	1.750 ⁹	1.735 ³	1.739 ⁵	1.731 ⁵	1.741 ¹	1.723 ¹	1.685 ⁰	1.664 ⁷	1.806 ⁷	—
2	Algír	1.429 ⁹	1.535 ⁵	1.446 ⁵	1.435 ⁴	1.299 ³	1.419 ⁶	1.361 ³	—	1.426 ¹	—
3	Ausztria	1.029 ⁴	1.074 ⁷	1.166 ⁴	1.118 ⁰	1.132 ⁷	1.131 ⁴	1.138 ³	1.115 ⁹	1.140 ⁰	1.130 ⁷
4	Magyarbirodalom	—	—	1.115 ⁸	1.113 ³	1.071 ⁷	1.047 ⁶	1.070 ⁵	1.074 ²	1.108 ⁴	1.111 ⁶
	<i>Es pedig: Magyaror.</i>	972 ³	995 ⁴	1.035 ⁹	1.044 ²	1.004 ¹	981 ⁴	1.006 ⁵	1.007 ²	1.043 ¹	1.044 ⁰
	<i>Hore.-Szlavonor.</i>	—	—	69 ⁹	69 ¹	67 ⁶	66 ²	64 ⁰	67 ⁰	65 ³	67 ⁶
5	Franciaország	1.016 ³	1.057 ⁵	955 ⁶	946 ⁷	934 ⁴	893 ⁷	873 ⁵	877 ⁵	1.223 ²	—
6	N.-Brit. és Írország	1.006 ⁹	950 ²	991 ⁰	981 ⁴	910 ²	914 ¹	934 ⁶	928 ¹	926 ⁹	824 ⁹
7	Éjszakam. Egy.-Áll.	963 ⁵	1.056 ⁶	1.105 ⁴	1.074 ⁵	1.175 ³	1.213 ⁵	—	—	—	—
8	Bulgária és K.-Rum.	316 ⁹	303 ²	310 ³	312 ¹	325 ⁹	357 ⁴	—	—	—	—
9	Ausztrália brit birt.	43 ⁵	55 ⁴	57 ⁹	36 ⁰	40 ⁵	63 ⁹	68 ⁶	60 ⁸	37 ⁴	—
10	Németalföld	48 ⁶	47 ¹	49 ⁶	44 ⁶	44 ⁹	44 ⁴	45 ⁰	—	—	—
11	Románia	—	—	—	—	—	—	—	518 ⁴	525 ⁹	—

Összes termés millió hektoliterekben:

1	Európai Oroszorsz.	47 ⁸¹	47 ²⁵	35 ²⁶	47 ⁰⁰	59 ⁰⁹	55 ⁵⁶	43 ⁵²	61 ⁷⁷	53 ³³	66 ⁰³
2	Németország	33 ⁸²	35 ³⁸	35 ⁸⁸	37 ⁰⁹	35 ⁰⁰	36 ⁴⁶	30 ⁷⁷	36 ⁸²	40 ⁵⁹	—
3	N.-Brit. és Írország	—	29 ⁰¹	31 ¹²	28 ⁴³	25 ²⁹	27 ⁰⁶	27 ¹¹	29 ³⁶	28 ⁹⁴	27 ⁹³
4	Ausztria	19 ¹⁸	19 ⁴⁴	17 ⁴²	17 ⁵⁹	16 ⁹¹	15 ⁸⁰	15 ⁸¹	17 ¹⁶	25 ⁴²	—
5	Éjszakam. Egy.-Áll.	17 ⁶⁵	21 ⁵⁴	20 ³⁴	20 ⁹²	20 ⁰⁰	22 ⁴⁹	—	—	—	—
6	Magyarbirodalom	—	—	20 ⁰⁶	14 ²²	20 ⁴³	16 ⁶⁷	11 ²⁰	19 ⁵⁰	20 ⁰⁴	19 ¹⁰
	<i>Es pedig: Magyaror.</i>	13 ⁸⁵	16 ⁵⁰	19 ¹⁴	13 ³⁴	19 ⁶⁴	15 ⁹⁰	11 ¹⁶	18 ⁶⁵	19 ³⁰	18 ³²
	<i>Hore.-Szlavonor.</i>	—	—	0 ⁹²	0 ⁸⁸	0 ⁷⁹	0 ⁷⁷	0 ⁶⁴	0 ⁸⁵	0 ⁷⁴	0 ⁷⁸
2	Ausztria	16 ³⁵	18 ²³	18 ³⁵	18 ⁷⁷	20 ⁵⁷	20 ²¹	16 ¹⁴	19 ¹⁹	19 ⁴⁸	13 ⁶⁸
8	Algír	11 ⁸³	18 ⁴⁰	14 ³¹	14 ⁷²	12 ⁸⁶	11 ¹²	13 ³²	—	—	—
9	Dánia	7 ⁴²	7 ⁴³	8 ¹²	8 ⁴⁷	8 ⁰³	8 ²¹	7 ⁰²	8 ⁸⁵	8 ¹⁹	—
10	Svédország	5 ³⁶	5 ⁹⁰	4 ⁷⁴	4 ⁸⁷	5 ³⁴	4 ⁷⁶	4 ⁹³	5 ¹⁹	4 ⁸⁹	—
11	Bulgária és K.-Rum.	4 ⁹⁸	4 ⁶⁵	4 ⁸¹	4 ⁷²	4 ⁷⁹	5 ³⁶	—	—	4 ³⁸	4 ⁴⁰
12	Olaszország	—	3 ²⁶	3 ⁰⁶	3 ¹⁵	2 ⁸¹	2 ³⁸	2 ⁹⁵	3 ⁸⁶	3 ⁴²	—
13	Finnország	2 ⁰⁷	1 ⁸⁹	1 ⁸⁶	2 ¹⁶	2 ¹⁶	1 ⁹⁸	—	—	—	—
14	Németalföld	1 ⁸⁰	1 ⁷²	1 ⁹³	1 ⁰⁶	1 ⁸⁴	1 ⁵⁰	1 ⁷²	—	—	—
15	Belgium	1 ²⁰	1 ³²	2 ⁰²	1 ³⁰	1 ³⁰	1 ¹⁹	1 ²⁸	1 ⁴⁵	1 ³⁹	1 ⁵³
16	Ausztráliai brit birt.	0 ⁹¹	1 ⁰⁶	1 ⁰¹	0 ⁶⁹	0 ⁷⁹	1 ⁰³	1 ²⁶	1 ⁰¹	0 ⁶⁸	—
17	Románia	—	—	—	—	—	—	—	5 ⁹⁹	7 ⁸¹	—
18	Japán	10 ²⁸	10 ⁸⁰	9 ⁵⁰	13 ⁵⁷	13 ⁷⁸	12 ⁷²	12 ⁹⁴	9 ⁷⁵	14 ⁶²	—

Átlagos termés hektáronként hektoliterekben:

1	Németalföld	37 ⁰⁴	36 ⁵⁶	38 ⁸⁹	37 ²²	40 ⁹⁷	33 ²⁹	38 ²²	—	—	—
2	Belgium	29 ⁷⁸	32 ⁹⁴	50 ¹⁷	32 ³⁴	32 ³⁴	29 ⁵²	31 ⁹⁴	38 ⁷¹	29 ³⁶	38 ⁰⁰
3	N.-Brit. és Írország	—	30 ⁵³	30 ³⁹	28 ⁹⁷	27 ¹⁹	29 ⁶⁰	29 ⁰¹	31 ⁶³	31 ¹⁸	33 ⁸⁶
4	Dánia	23 ⁴³	23 ⁴⁸	25 ⁶⁵	26 ⁷⁴	25 ³⁶	25 ⁹³	22 ²¹	25 ¹⁵	24 ⁶⁷	—
5	Németország	19 ³¹	20 ²⁸	20 ⁶²	21 ⁴²	20 ²²	21 ¹⁶	18 ²⁶	22 ¹²	24 ⁹²	—
6	Éjszakam. Egy.-Áll.	18 ³²	20 ¹⁹	18 ⁵⁸	19 ⁴⁷	17 ⁰²	18 ⁵⁴	—	—	—	—
7	Franciaország	18 ⁸⁶	18 ³⁸	18 ²²	18 ⁹⁰	18 ¹⁰	17 ⁶⁸	18 ⁰⁹	19 ⁵⁴	20 ⁷⁸	—
8	Ausztráliai brit birt.	20 ⁸⁷	19 ¹⁷	17 ⁹⁷	19 ¹¹	19 ⁵¹	16 ⁹⁰	19 ³⁹	16 ⁶¹	18 ²⁰	—
9	Magyarbirodalom	—	—	18 ⁰⁰	12 ⁷⁷	19 ⁰⁶	15 ⁹¹	10 ⁰²	12 ¹⁵	18 ⁰⁸	17 ¹⁸
	<i>Es pedig: Magyaror.</i>	14 ²⁴	16 ⁵⁷	18 ³⁰	12 ⁷⁸	19 ⁵⁵	16 ⁵⁰	10 ⁰⁹	18 ⁵¹	18 ⁵¹	17 ⁵⁵
	<i>Hore.-Szlavonor.</i>	—	—	13 ¹⁶	12 ⁷³	11 ⁷⁰	11 ⁶⁵	10 ⁰⁶	12 ⁶⁹	11 ³³	11 ⁵⁴
10	Ausztria	15 ⁸⁹	16 ⁹⁶	15 ⁷³	16 ⁷⁹	18 ¹⁶	17 ⁸⁶	14 ¹⁹	17 ¹⁹	17 ⁰⁹	18 ⁶⁰
11	Bulgária és K.-Rum.	15 ⁷⁷	15 ³⁴	15 ⁵¹	15 ¹²	15 ⁰⁰	15 ⁰⁰	—	—	—	—
12	Európai Oroszorsz.	9 ⁴⁹	9 ³⁸	7 ⁰⁰	9 ³³	11 ⁷³	11 ⁰³	8 ⁵⁸	12 ²⁷	10 ⁶⁰	13 ¹⁹
13	Olaszország	—	9 ³⁹	8 ⁸³	9 ¹⁰	8 ¹⁰	6 ⁹⁰	—	11 ⁶³	10 ²⁸	—
14	Algír	8 ²⁶	11 ⁰⁸	9 ⁸⁹	10 ⁵⁸	9 ⁹⁰	—	—	—	—	—

Árpával legnagyobb terület Oroszországban van bevetve, 1887-ben Lengyelország és Finnország nélkül 5.034 ezer hektár, mely szám a fentebbi kimutatásban azért nem szerepel, mert Orosz-

országban az egyes terményekkel bevetett terület nem mutatják ki évről-évre. Ugyanez okból nem fordulnak elő a következő országok: Olaszországban (1890-ben) 332² ezer, Dánia (1888-ban) 297³ ezer. Egyiptom (1887-ben) 218⁷ ezer, Norvégia 55⁹ ezer s Belgium (1880-ban) 40² ezer hektár árpatérülettel.

Magyarország árpaforgalma. — Az árpa szintén jelentékenyebb kiviteli czikkeink közé tartozik, már 1868-ban 2⁴¹ millió métermázsa árpát vittünk ki 15⁹³ millió frt értékben. A következő években árpakivitelünk is megcsökkent s 1⁰⁴ és 1⁷⁴ millió métermázsa között ingadozott s 7⁵⁵-től egész 11⁹⁵ millió frt folyt be érte. Árpabehozatalunk még a rossz termésű hetvenes években sem volt valami nagy, a maximum (1874-ben) 243 ezer métermázsa volt. Árpaforgalmunk nagyságát az utóbbi évekről a következő számok mutatják:

Árpa	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
e z e r m é t e r m á z s á b a n										
Behozatal	218	131	167	36	8	26	24	70	31	40
Kivitel ...	1.878	2.470	3.193	2.496	2.797	3.672	2.126	3.810	2.575	2.660
Kiv. többlet.	1.660	2.339	3.026	2.460	2.789	3.646	2.102	3.740	2.544	2.620
e z e r f o r i n t o k b a n										
Behozatal.	1.658	1.066	1.143	240	59	174	167	441	210	202
Kivitel ...	14.273	18.899	21.313	17.695	16.792	27.273	15 977	28.135	19.334	16.760
Kiv. többlet.	12.615	17.833	20.170	17.455	16.733	27.099	15.810	27.694	19.124	16.558

E számokban nincs befoglalva a maláta. Malátát mindössze 1—2 ezer métermázst hoznak be évenként, ellenben 1891-ben 105, 1892-ben 94 ezer métermázsa malátát 1.386,000 illetőleg 1.102,000 frt értékben viszünk ki.

Nemzetközi árpaforgalom. — Árpából a különböző országok bevitelét és kivitelét a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Az ország neve	Árpaforgalom millió hektoliterekben								
		bevitel			kivitel			beviteli (—) kiviteli (+) t bblet		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892	1890	1891	1892
1	N.-Brit. és Íror.	13'74	14'31	11'51	{0'01 0'03}	0'00 0'02		—13'70	—14'31	—11'49
2	Németország ...	11'85	11'71	9 42		0'10 1)0'06 0'16		—11'75	—11'65	— 9'25
3	Ész.-am. E.-Áll.	3'99	1'79	1'11	0'49	0'34 0'98		— 3'50	— 1'45	— 0'13

1) Hazai és idegen termékek kivitele.

Sorszám	Az ország neve	Árpaforgalom millió hektoliterekben								
		bevitel			kivitel			beviteli (—) kiviteli (+) többslet		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892	1890	1891	1892
4	Belgium	3'53	3'42	2'87	0'59	0'72	0'53	— 2'94	— 2'70	— 2'34
5	Németalföld ...	3'74	3'56	—	2'16	2'44	—	— 1'58	— 1'12	—
6	Norvégia	0'82	0'97	—	0'00	0'00	—	— 0'82	— 0'97	—
7	Svájc	0'23	2'15	2'20	0'00	0'00	0'00	— 0'23	— 2'15	— 2'20
8	Egyiptom	0'06	0'00	0'00	0'16	0'49	0'11	+ 0'10	+ 0'49	0'11
9	Portugália	0'01	—	—	0'00	—	—	— 0'01	—	—
10	Franciaország	2'74	2'21	—	0'85	0'00	—	— 1'89	— 2'21	—
11	Olaszország ...	0'02	0'02	0'24	0'02	0'00	0'00	0'00	— 0'02	— 0'24
12	Svédország ...	0'08	0'02	—	0'06	0'10	—	— 0'02	+ 0'08	—
13	Szerbia	0'04	0'00	—	0'09	0'12	—	+ 0'05	+ 0'12	—
14	Bulgária	0'00	0'01	—	0'47	0'61	—	+ 0'47	+ 0'60	—
15	Dánia	0'24	0'23	—	0'60	0'66	—	+ 0'36	+ 0'43	—
16	Algír	0'10	0'06	—	1'68	1'16	—	+ 1'58	+ 1'10	—
17	Canada	—	—	—	3'70	1'88	—	+ 3'70	+ 1'88	—
18	Osztr.-m.-mon.	0'21	0'10	0'07	6'15	5'35	5'23	+ 5'94	+ 5'25	+ 5'16
19	Románia	0'02	—	—	5'66	8'34	—	+ 5'64	+ 8'34	—
20	Eur. Oroszorsz.	0'01	0'00	—	14'68	11'48	—	+14'67	+11'48	—

A nemzetközi árpaforgalomba főleg a sörárpa kerül s árpa-bevitelben két nagy sörtermelő ország Nagy-Británia és a Német-birodalom áll legelől, azután Belgium és Franciaország. Az Észak-amerikai Egyesült-Államok, melyek nyersterményeikkel elárasztják Európát, árpából tetemes bevitelre szorulnak az Egyesült-Államoknak árpával való ellátásában monarchiánk is jelentékeny részt vesz. Legtöbb árpát Oroszország exportál, azután az Osztrák-Magyar monarchia, Románia és Canada, — továbbá Németalföld. A táblázatunkban meg nem nevezett országok közül az árpaforgalom Argentina köztársaságban és Uruguayban egészen jelentéktelen; Spanyolország statisztikája az egyéb gabonaneműekkel foglalja össze, de ott különben szintén jelentéktelen.

6. Zabtermelés és forgalom.

Magyarország zabtermelése. — A szorosabb értelemben vett Magyarországon az évenként learatott zabterület és termés következő volt:

Év	A lea- ratt terü- let hektá- rokban	Ter mett		Év	A lea- ratt terü- let hektá- rokban	Ter mett	
		összesen	hektá- ronkint			összesen	hektá- ronkint
		hektoliter				hektoliter	
1873 ...	1,023.831	12,426.064	17'24	1883 ...	992.690	18,029.008	18'16
1874 ...	1,048.032	14,029.915	13'38	1884 ...	994.652	20,117.870	20'23
1875 ...	984.257	7,828.641	8'16	1885 ...	1,038.209	19,186.829	18'48
1876 ...	1,239.713	13,854.412	11'17	1886 ...	1,053.431	19,379.447	18'40
1877 ...	1,087.134	14,135.757	13'00	1887 ...	1,045.593	21,672.427	20'73
1878 ...	1,154.726	21,202.912	18'36	1888 ...	1,045.122	19,916.964	19'06
1879 ...	1,088.785	13,560.030	12'38	1889 ...	1,017.823	15,378.523	15'11
1880 ...	1,017.663	21,728.667	21'35	1890 ...	993.054	18,776.578	18'90
1881 ...	955.693	16,847.737	17'63	1891 ...	1,006.809	22,873.663	22'72
1882 ...	998.678	23,786.593	23'82	1892 ...	1,004.314	22,007.638	21'91
átlag				átlag			
1873-82	1,059.851	15,940.073	15'04	1883-92	1,019.170	19,733.895	20'34

Métermázsákban kifejezve az utóbbi 7 év alatt következő mennyiséget tett:

1886-ban	8,608.037 mm.	1890-ben	8,318.000 mm.
1887-ben	9,592.269 »	1891-ben	9,858.339 »
1888-ban	8,719.835 »	1892-ben	9,789.609 »
1889-ben	6,671.616 »		

A földművelési miniszterium becslése szerint 1893-ban mintegy 9⁶ millió métermázsányi termésre van kilátás.

Egy hektoliter átlagos súlya pedig a hivatalos adatok szerint következőleg alakult:

1886-ban	44'4 kgr.	1890-ben	44'3 kgr.
1887-ben	44'3 »	1891-ben	43'1 »
1888-ban	43'8 »	1892-ben	44'5 »
1889-ben	43'4 »		

A zabterület 1892-ben a learatott területnek 10⁰⁰/₀-át tette. Horvát-Szlavonországban a zabterület körülbelül hasonló arányban fordul elő, ott a learatott területnek 10³¹/₀-át tette. Horvát-Szlavonországban a zabterület abszolút nagysága 1892-ben 94,587 hektár volt, — a zabterületen 1.228,005 hektoliter termett, legnagyobb területen termeltek a társországekban zabot, 1892-ben Szerém 32,213, Verőcze 18,833, Zágráb 11.604 hektáron 484, 277, illetőleg 121 ezer hektolitert; a társországekban a zabtermelés egyáltalán csökkenő irányzatot követ: 1885 óta 111.739 hektárról 94.587 hektárra, tehát 18¹³/₀-al csökkent.

A learatott zabterület 1889-ben a következő magyar megyékben volt legnagyobb:

1. Bács 113.036 ha.	4. Sáros 34.675 ha.	7. Fejér 27.047 ha.
2. Torontál 41.479 »	5. Szepes 31.285 »	8. Zemplén 26.920 »
3. Pest 37.620 »	6. Temes 31.157 »	9. Vas 25.830 »

A learatott összes területnek pedig legnagyobb százalékát a zab a következő vármegyékben képezte:

1. Árva 49'09 ‰	5. Csík 28'28 ‰	8. Zólyom ... 24'32 ‰
2. Szepes 31'43 »	6. Liptó 25'14 »	9. Túróc ... 22'25 »
3. Sáros 29'30 »	7. Besztercze-N. 25'09 »	10. Gömör ... 21'40 »
4. Máramaros 29'15 »		

Ellenben a zab Csongrád megyében csak 3'84, Jász-N.-K.-Szolnokban 4'55, Csanádban 4'25, Alsó-Fehérben 4'46⁰/₀-át teszi a learatott összes területnek.

Az anyaország zabtermésének értéke a lefolyt 6 esztendőben így alakult:

1887-ben 44,970.000 frt.	1889-ben 37,180.000 frt.	1891-ben 52,478.000 frt.
1888-ban 39,469.000 »	1890-ben 48,159.000 »	1892-ben 49,129.000 »

Legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem 1891-ben, 29 frt 90 kr., legkisebb pedig 1889-ben 21'02 frt, 1892-ben az átlagos nyers haszon 28'06 frt volt kat. holdankint; ha pedig terület szerint tekintjük: legmagasabb volt 1892-ben a holdankinti nyers jövedelem a következő vármegyékben:

Csanád vármegyében 48'92 frt.	Brassó vármegyében 43'04 frt.
Szeben » 43'98 »	Moson » 42'82 »

a legalacsonyabb pedig:

Árva vármegyében 14'27 frt.	Szilágy vármegyében 18'52 frt.
Nógrád » 18'38 »	Maros-Torda » 18'69 »

A zab mmázsánkinti országos átlagértéke 5 frt 01 kr. volt, legmagasabb volt az érték: Árva megyében 6'60 frt, Trencsénben 5'80 frt, legalacsonyabb pedig Ugocsában 4'05 frt és Szilágyban 4.36 frt.

Az elemi csapások által megsemmisített zabvetés értéke 1882-ben 1,097.791 frtra rúgott.

A zabtermelés nemzetközi áttekintése. — A zabtermelés nagyságát, valamint a hektáronkinti átlag-terméseket a különböző országokban a következő táblázat mutatja:

Sorsz.	Az ország neve	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Bevetett terület ezer hektárookban :										
1	Éjszaka. E.-Áll.	8.626 ⁹	9.227 ⁴	9.581 ⁷	10.498 ⁰	10.934 ³	11.122 ¹	10.704 ⁷	10.360 ⁶	10.960 ⁵
2	Németország ...	3.768 ³	3.776 ⁸	3.806 ⁵	3.810 ²	3.832 ⁵	3.886 ⁶	3.905 ⁴	4.154 ⁷	—
3	Franciaország ...	3.697 ¹	3.689 ⁶	3.736 ¹	3.720 ¹	3.734 ³	3.758 ⁵	3.780 ⁷	4.242 ⁷	—
4	Ausztria ...	1.834 ⁴	1.829 ⁰	1.868 ¹	1.874 ⁸	1.874 ¹	1.877 ⁵	1.873 ⁷	—	1.870 ⁶
5	N.-Brit. és Írör.	1.732 ⁵	1.734 ⁸	1.783 ⁵	1.783 ²	1.686 ¹	1.671 ⁷	1.668 ⁶	1.664 ⁹	1.710 ⁶
6	Magyarbíröd. ...	—	1.150 ⁰	1.164 ⁰	1.156 ²	1.151 ⁸	1.116 ¹	1.089 ⁷	1.101 ⁷	1.098 ⁹
	És pedig :									
	Magyarország ...	994 ⁷	1.038 ²	1.053 ⁴	1.045 ⁶	1.045 ¹	1.017 ⁸	993 ¹	1.006 ⁸	1.004 ³
	Horv.-Szlavor.	—	111 ⁸	110 ⁶	110 ⁶	106 ⁷	98 ³	96 ⁶	94 ⁹	94 ⁶
7	Auszt. brit birt.	242 ⁹	242 ¹	254 ²	236 ⁹	249 ⁵	298 ⁹	249 ⁸	230 ⁷	—
8	Németalföld ...	122 ⁶	114 ⁶	121 ⁶	115 ⁴	114 ¹	115 ⁰	—	—	—
9	Bulg. s K.-Rum.	91 ³	89 ⁴	90 ⁸	91 ⁶	93 ⁰	—	—	—	—
10	Románia ...	—	—	—	—	—	195 ⁶	178 ⁵	184 ⁹	—
Összes termés millió hektoliterekben :										
1	Éjszaka. E.-Áll.	205 ⁴⁴	221 ⁶⁵	219 ⁷⁰	232 ¹⁹	247 ⁰¹	264 ⁵³	184 ³¹	259 ⁹²	232 ⁶⁸
2	Eur. Oroször. ...	175 ⁹⁷	136 ⁹⁵	200 ⁵³	217 ⁷⁰	191 ⁵⁷	180 ¹⁹	203 ¹⁷	162 ⁴²	168 ⁷³
3	Németország ...	93 ⁶³	95 ⁹⁷	107 ³²	95 ⁰⁶	105 ⁶⁴	92 ⁷⁵	109 ¹⁵	104 ¹⁵	—
4	Franciaország ...	88 ⁰⁸	85 ⁵³	89 ²⁹	80 ¹¹	84 ⁹⁶	85 ⁵⁶	93 ⁶⁴	106 ¹⁴	—
5	N.-Brit. és Írör.	58 ⁵⁹	58 ²⁴	61 ⁴⁸	54 ⁷⁴	57 ³⁵	59 ⁵⁶	62 ²⁵	60 ⁵⁰	61 ⁰⁵
6	Ausztria ...	38 ⁰¹	33 ²⁹	39 ⁷³	37 ⁰³	37 ⁰⁸	28 ⁵²	36 ⁷³	38 ⁵⁷	37 ⁶⁷
7	Magyarbíröd. ...	—	20 ⁹⁰	21 ⁰⁹	23 ¹⁷	21 ²⁴	16 ²⁴	20 ⁰⁴	24 ¹³	23 ²⁴
	És pedig :									
	Magyarország ...	20 ¹²	19 ¹⁹	19 ³⁸	21 ⁶⁷	19 ⁹²	15 ³⁸	18 ⁷⁸	22 ⁸⁷	22 ⁰¹
	Horv.-Szlavor.	—	1 ⁷¹	1 ⁷¹	1 ⁵⁰	1 ³²	0 ⁸⁶	1 ²⁶	1 ⁵¹	1 ²⁸
8	Svédország ...	19 ⁸⁷	18 ¹⁴	18 ⁹⁴	19 ⁹¹	22 ⁰⁹	17 ⁴⁴	22 ²⁵	20 ⁸⁴	—
9	Dánia ...	10 ⁵⁹	11 ⁵⁵	11 ⁹¹	10 ⁶⁹	11 ⁷⁶	9 ³⁶	12 ⁹⁶	12 ⁰⁰	9 ⁰⁵
10	Belgium ...	9 ¹²	9 ⁰⁷	10 ³²	8 ⁵⁸	10 ¹³	9 ⁹⁶	10 ⁵⁶	10 ⁴⁶	9 ⁷⁵
11	Auszt. brit birt.	6 ⁵⁸	5 ³⁵	6 ²⁶	5 ⁴³	5 ⁸⁰	7 ⁶⁹	5 ⁷⁴	6 ⁰⁷	—
12	Olaszország ...	5 ⁵⁹	5 ⁵⁵	5 ³²	5 ⁸⁸	4 ⁹⁸	6 ¹⁰	6 ⁷⁰	7 ⁰¹	—
13	Németalföld ...	3 ⁹⁸	4 ⁶⁰	5 ¹⁶	4 ²⁶	4 ⁴¹	4 ⁷¹	—	—	—
14	Finnország ...	3 ⁶¹	3 ⁷⁰	4 ⁵⁵	4 ⁹⁹	4 ⁶⁵	—	—	—	—
15	Bulg. s K.-Rum.	2 ¹⁹	2 ²⁵	2 ⁵⁴	2 ⁵⁶	2 ⁶⁰	—	—	2 ³⁶	1 ⁸⁶
16	Románia ...	—	—	—	—	—	2 ⁴¹	2 ⁶⁸	2 ⁷²	—
Átlagos termés hektáronként hektoliterekben :										
1	Németalföld ...	35 ⁷⁰	40 ¹⁰	42 ⁴⁴	36 ⁹¹	38 ⁷⁰	41 ⁰⁰	—	—	—
2	Belgium ...	36 ⁵⁷	36 ³⁷	41 ³⁸	34 ⁴⁰	40 ⁶²	39 ⁹³	43 ⁵⁵	45 ⁸³	38 ⁹⁶
3	N.-Brit. és Írör.	33 ⁸²	33 ⁶⁷	34 ⁴⁷	30 ⁷⁰	34 ⁰¹	35 ⁶⁹	37 ³⁰	36 ³³	35 ⁹⁹
4	Dánia ...	26 ³⁵	28 ⁷⁵	29 ⁶⁴	26 ⁶¹	29 ²⁸	23 ³²	30 ⁴⁷	28 ²¹	21 ²⁸
5	Auszt. brit birt.	27 ⁰⁹	21 ⁷⁰	25 ⁰⁰	22 ⁹²	23 ²⁵	25 ⁷⁰	16 ⁴¹	26 ³¹	—
6	Olaszország ...	24 ⁸⁵	25 ⁴¹	28 ¹⁹	24 ⁹⁵	27 ⁵⁶	23 ⁸⁶	27 ⁹⁸	25 ⁰⁷	—
7	Franciaország ...	23 ⁸²	23 ²¹	23 ⁹⁰	21 ⁵³	22 ⁷⁵	22 ⁶⁸	24 ⁷⁶	24 ⁰¹	—
8	Éjszaka. E.-Áll.	23 ⁹³	24 ⁰¹	22 ⁹³	22 ¹²	22 ⁵⁹	23 ⁷⁸	17 ²²	25 ⁰⁹	21 ²⁸
9	Bulg. és K.-Rum.	24 ⁰¹	25 ⁵⁷	28 ⁰⁰	28 ⁰⁰	28 ⁰⁰	—	—	—	—
10	Magyarbíröd. ...	—	18 ¹⁷	18 ¹²	20 ⁰⁵	18 ⁴⁴	14 ⁵⁵	18 ²⁹	21 ⁹⁵	21 ¹⁵
	És pedig :									
	Magyarország ...	20 ²²	18 ⁴⁸	18 ⁴⁰	20 ⁷³	19 ⁰⁶	15 ¹¹	18 ⁹⁰	22 ⁷²	21 ⁶¹
	Horv.-Szlavor.	—	15 ³⁰	15 ⁴⁶	13 ⁵⁶	12 ⁵⁷	8 ⁷⁴	13 ⁰²	13 ⁷⁶	12 ⁹⁸
11	Ausztria ...	20 ⁷²	18 ⁵⁶	21 ²⁷	19 ⁷⁵	19 ⁷⁹	15 ⁴⁹	19 ⁶⁰	—	20 ¹⁰
12	Európ. Oroször. ...	12 ⁴⁶	9 ⁷⁰	14 ⁵⁰	15 ⁴¹	13 ⁵⁷	13 ¹⁷	14 ²⁹	11 ³⁷	11 ⁹⁵
13	Olaszország ...	15 ⁸¹	14 ⁰²	14 ³⁵	13 ²⁰	11 ¹⁸	13 ⁶⁸	14 ⁷⁸	15 ⁴⁷	—
14	Románia ...	—	—	—	—	—	12 ⁵²	15 ⁰¹	14 ⁶⁵	—

Legkiterjedtebb a zabtermelés Oroszországban és az Észak-amerikai Egyesült-Államokban. Oroszországban (Lengyelország és

Finnország nélkül) 1887-ben 14,115 ezer hektár volt zabbal bevetve, tehát még jóval több, mint Amerikában, hogy a termett mennyiség még sem rúg annyira, annak oka, hogy Oroszországban az átlagtermés jóval gyengébb, az utóbbi 5 év alatt csak 9·7 és 15·4 hektoliter közt ingadozott hektáronként, míg az Egyesült-Államokban ugyancsak 1883—87-ig 22·12 és 24·43 hektoliter közt. A fentebbi táblázat pótlásául meg megemlítjük, hogy Olaszországban a zabterület (1890-ben) 453·1 ezer, Dániában (1888-ban) 425·0 ezer, Belgiumban (1880-ban) 240·5 ezer, Norvégiában pedig (1875-ben) 90·6 ezer hektárra rúgott. Nagyon jelentékeny a zabtermelés Canadában, csak hogy Canadának, nem minden részéből vannak statisztikai adatainak, Ontarióban 1890-ben a zabterület 745 ezer hektárt tett, melyről 72·22 millio hektoliter zabot arattak, a hektáronkénti átlagtermés tehát 35·99 hektoliterre rúgott. Legnagyobb átlagtermést zabból is körülbelül ugyanazon országokban látunk, a hol a többi gabonanemüekből t. i. Németalföldön, Belgiumban, Nagy-Britanniában és Dániában.

Magyarország zabforgalma. — Bár hazánk zabtermése árpatermését többnyire jóval meghaladja, zabból mégis sokkal kevesebbet viszünk ki, mint árpából, tekintélyes lótenyésztésünk és lóállományunk mellett a termett zab legnagyobb részét a belszükségletre tartjuk meg. Zabkivitelünk az utóbbi években sokkal csekélyebb, mint a hatvanas évek végén volt, daczára, hogy termésünk emelkedett, a mi azonban épen nem elszomorító jelenség, mert lótenyésztésünk emelkedésével függ össze. 1868-ban 1·69 millió, 1869-ben pedig 1·97 millió métermázsa zabot vittünk ki 10·72, illetőleg 14·61 millió frt értékben. A következő években csökkenést látunk a zabkivitelünk mennyisége 1870-től 1874-ig 0·94 és 1·65 millió hektoliter, értéke pedig 7·30 és 10·47 millió frt közt ingadozott. Az újabb adatok szerint hazánk zabforgalma következőleg alakult:

Zab-	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
e z e r m é t e r m á z s á k b a n											
behozatal	73	50	86	147	71	65	52	49	106	75	47
kivitel	934	965	944	1.149	1.040	796	957	1.069	956	1.239	1.331
kiviteli többlet...	861	915	858	1.002	969	731	905	1.020	850	1.164	1.284
e z e r f o r i n t o k b a n											
behozatal	490	331	587	944	436	380	300	297	716	484	252
kivitel	6.258	6.468	6.488	7.415	6.451	4.418	5.213	6.772	6.888	8.250	7.522
kiviteli többlet...	5.768	6.137	5.901	6.471	6.015	4.038	4.913	6.475	6.172	7.766	7.270

Nemzetközi zabforgalom. — A különböző országok zabforgalma millió hektoliterekben, a következő volt:

Sorszám	Az ország neve	Bevitel			Kivitel			Beviteli (—) kiviteli (+) többlet		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892	1890	1891	1892
1	N.-Brit. és Írorsz. ...	14'35	18'73	17'67	$\left. \begin{matrix} 0'10 \\ 0'02 \end{matrix} \right\} 0'00$		0'04	—14'23	—18'73	—17'63
2	Franciaország ...	3'32	2'18	—			—	—3'25	—2'18	—
3	Németország ...	4'18	2'67	1'95	0'00	0'00	0'01	—4'18	—2'67	—1'94
4	Svájc ...	1'08	1'23	1'25	0'00	0'00	0'00	—1'08	—1'23	—1'25
5	Olaszország ...	0'64	0'42	0'10	0'00	0'00	0'00	—0'64	—0'42	—0'10
6	Dánia ...	0'62	0'61	—	0'00	0'04	—	—0'62	—0'57	—
7	Szerbia ...	0'05	0'00	—	0'22	0'18	—	+0'17	+0'18	—
8	Norvégia ...	0'03	0'01	—	0'05	0'17	—	+0'02	+0'16	—
9	Algír ...	0'00	0'00	—	0'23	0'21	—	+0'23	+0'21	—
10	Éjsz.-Am. E.-All. ...	0'01	0'00	0'01	4'82	0'34	3'32	+4'81	+0'34	+3'51
11	Románia ...	0'00	—	—	0'16	—	—	+0'16	—	—
12	Brit-Canada ...	0'00	0'00	—	0'30	0'12	—	+0'30	+0'12	—
13	Oszt.-M. mon. ...	0'82	0'41	0'32	0'02	0'80	2'39	—0'80	+0'39	+2'07
14	Németalföld ...	3'42	2'22	—	3'10	2'18	—	—0'32	+0'04	—
15	Svédország ...	0'04	0'00	—	0'68	1'76	—	+0'64	+1'76	—
16	Eur. Oroszorsz. ...	0'01	0'00	—	19'51	16'71	—	+19'50	+16'71	—

Legtöbb zabot Nagy-Británia visz be, hol az állati élelmezés épügy, mint az emberek táplálkozása a legdúsabb. Jelentékeny mennyiséget visznek még be a szintén tekintélyes zabtermelő Franciaország és Németbirodalom is. A kivitelben Oroszország áll legelől s azonkívül Svédország is tetemes mennyiséget exportál, továbbá Németalföld, Az Északamerikai Egyesült-Államok, hol a legtöbb zab terem, egész 1889-ig jóformán semmi zabot sem vittek ki, ez évben a zabkivitel egyszerre jelentékeny mennyiségre szökött, ép úgy volt az Romániánál is. — Monarchiánk zabkivitele nem valami jelentékeny.

7. Kukoriczatermelés és forgalom.

Magyarország kukorica-termelése. — Valamennyi mezőgazdasági termény között a búza után a kukorica-termelés a legáltalánosabb hazánkban. A kukorica nálunk emberi élelmezésre is nagyban használtatik; élelmezési statisztikánk szerint kenyérnek 3'30 millió, tésztaeműekhez 4'17 millió, összesen tehát 6'67 millió métermázsa kukorica fogyasztatik el évenként. A szeszgyártáshoz is igen sok kukorica fogy el, minthogy ipari szeszgyáraink, melyek eddig

¹⁾ Hazai és idegen termékek kivitele.

túlnyomósággal birnak, kukoriczát használnak nyersanyagul. Végre állatok takarmányozására, főleg hizlalásra szintén nagymennyiségű kukoriczát fogyasztunk el. A szorosabb értelemben vett Magyarország kukoricza-termelését az utóbbi 20 év alatt a következő számok tüntetik fel:

Év	A leara- tott terü- let hektá- rokban	Ter met t		Év	A leara- tott terü- let hektá- rokban	Ter met t	
		összesen	hektáron- kint			összesen	hektáron- kint
		hektoliter				hektoliter	
1873	1,534.266	12,240.240	7'98	1883 ^y	1,824.124	30,739.645	16'85
1874	1,602.537	7,602.273	4'74	1884	1,855.633	31,835.873	17'16
1875	1,765.294	28,137.524	15'94	1885	1,875.301	38,446.905	20'50
1876	2,038.477	22,967.960	11'27	1886	1,914.159	29,767.527	15'55
1877	1,759.118	19,100.036	10'86	1887	1,828.116	25,978.642	14'21
1878	1,893.580	36,248.941	19'14	1888	1,864.979	33,612.952	18'02
1879	1,874.993	23,242.752	12'34	1889	1,937.602	36,082.282	18'62
1880	1,865.858	34,806.393	18'65	1890	1,931.553	31,684.565	16'40
1881	1,796.486	28,866.241	16'07	1891	2,011.902	51,422.182	25'56
1882	1,893.772	37,891.363	20'01	1892	2,089.867	41,075.545	19'65
átlag 1873—82	1,802.436	25,010.372	13'93	átlag 1883—92	1,913.324	35,064.682	18'33

A kukoricza-terület is jóval nagyobb az utóbbi, mint a megelőző évtizedben s ezenkívül az átlagtermés is tetemesen emelkedett. 1892-ben a learatott területnek 19'91⁰/₀-a esett kukoriczára Horvát-Szlavonországban még általánosabb a kukoricza-termelés; ott 1885—89. évek átlagában 315 ezer hektár volt bevetve kukoriczával, közel kétszerannyi, mint búzával s a kukoriczaterület az összes szántóföldnek és kertföldeknek 29'25⁰/₀-át, a learatott területnek pedig 30'32⁰/₀-át képezte. Horvát-Szlavonország kukoricza-termése a mondott időszakban 4'24 millió hektoliter volt, a hektáronkinti átlagtermés pedig 13'45 hektolitert tett, jóval kevesebbet mint az anyaországban. 1890-ben 330.244, 1891-ben 347.279. 1892-ben 351.371 hektár volt kukoriczával elvetve, a mely területen 1890-ben 4,492.000 (hektáronkint 13'60 hl). 1891-ben 5,466.000 hektoliter (15'74) 1892-ben pedig 5,461.000 hektoliter (15'54) termett; a learatott területnek 30'81⁰/₀-a volt kukoriczával elvetve s a kukoriczatermelés évről évre fokozódik.

A kukoricza-termelés a magyar anyaországnak főleg keleti és délkeleti részében bir túlnyomósággal. Abszolút legnagyobb területeket foglal el a kukoricza a következő vármegyékben:

Torontál	223.812 ha.	Arad	71.607 ha.	Szabolcs ...	53.069 ha.
Bács	178.548 »	Békés	59.900 »	Csongrád ...	49.822 »
Temes	124.018 »	Szatmár	57.911 »	Hajdu	43.667 »
Bihar	103.705 »	Szolnok-Doboka	54.587 »	Baranya ...	42.057 »
Pest	86.138 »	Hunyad	53.758 »	Kolozs	41.563 »
Krassó-Szörény	82.127 »	J.-N.-K.-Szolnok	53.575 »		

A learatott összes területnek legnagyobb százalékát ellenben a következő vármegyékben foglalja el a kukoricza:

Szolnok-Doboka	47'99 ⁰ / ₀	Nagy-Küküllő ...	41'72 ⁰ / ₀	Besztercze-Naszód	37'72 ⁰ / ₀
Kis-Küküllő ...	47'35 »	Maros-Torda ...	41'00 »	Torda-Aranyos ...	35'89 »
Krassó-Szörény	45'17 »	Hunyad	40'75 »	Torontál	33'44 »
Máramaros ...	44'91 »	Szilágy	38'35 »		
Alsó-Fehér ...	43'19 »	Ugocsa	38'27 »		

Négy éjszaki vármegyében, u. m. Árvában, Liptóban, Szepesben és Túróczban egyáltalán nem termesztének kukoriczát, Zólyomban pedig a bevetett területnek csak 0'0'0⁰/₀, Trencsénben 0'22⁰/₀ Sárosban 0'38⁰/₀-án.

Az anyaország tengeri termésének értéke az utolsó hat esztendőben a következő volt, ezer forintokban:

1887-ben	85,597.000 frt.	1889-ben	115,021.000 frt.	1891-ben	186,449.000 frt.
1888-ban	114,011.000 »	1890-ben	116,394.000 »	1892-ben	125,856.000 »

Legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem: 1891-ben 53'32 frt. Legalacsonyabb pedig 1887-ben, 31'77; 1892-ben a holdankinti nyers jövedelem 34'65 frtot tett ki.

Legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem 1892-ben:

Sopron vármegyében	61'56 frt.	Nyitra vármegyében	45'80 frt.
Brassó »	48'07 »	Tolna »	45'11 »

Legalacsonyabb pedig:

Szabolcs vármegyében	21'55 frt.	Nógrád vármegyében	22'73 frt.
Borsod »	22'62 »	Hajdú »	23'96 »

A métermázsankinti országos átlagérték volt: 4'15 frt; és pedig a legmagasabb Zólyomban 5'40 frt és Sopronban 5'27, a legalacsonyabb pedig Szebenben 3'50 frt és Krassó-Szörényben 3'56 trf.

Elemi csapások által 2,277.233 frt értékű kukoriczatermés semmisített meg.

A kukoriczatermés nemzetközi áttekintése. — A különböző országok kukoriczatermeléséről, a következő kimutatás nyújt áttekintést:

Sorsz.	Az ország neve	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Bevetett terület ezer hektárokan :										
1	Éjszak-Am. Egy.-Áll.	28.222 ⁰	29.617 ⁶	30.656 ¹	29.319 ²	30.647 ⁶	31.719 ⁵	29.148 ²	30.862 ²	28.603 ⁵
2	Magyarbirodalom ...	—	2.183 ⁷	2.226 ⁵	2.140 ⁹	2.184 ⁰	2.260 ⁴	2.261 ⁸	2.359 ²	2.441 ⁸
	<i>Es pedig : Magyaror.</i>	1.855 ⁶	1.875 ³	1.915 ²	1.828 ¹	1.865 ⁹	1.937 ⁶	1.931 ⁶	2.011 ⁹	2.089 ⁹
	<i>Horvát-Szlavonország.</i>	—	308 ⁴	312 ³	312 ³	319 ⁹	322 ⁸	320 ²	347 ³	351 ⁴
3	Franciaország ...	616 ⁷	560 ⁹	549 ³	558 ³	571 ⁵	558 ⁴	546 ⁶	557 ⁶	367 ³
4	Ausztria ...	354 ⁴	367 ⁷	362 ⁶	361 ⁰	355 ¹	370 ⁵	371 ⁹	370 ⁰	—
5	Ausztráliai brit. birt.	74 ⁵	86 ⁵	94 ¹	104 ¹	106 ⁵	115 ⁹	124 ²	117 ³	—
6	Románia ...	—	—	—	—	—	1.795 ⁷	1.782 ¹	1.694 ⁰	—
Összes termés millió hektoliterekben :										
1	Éjszak-Am. Egy.-Áll.	632 ⁰ ⁰³	681 ⁵³	586 ²³	512 ⁵⁷	699 ⁷⁰	743 ⁷⁴	524 ⁴⁷	725 ¹⁷	572 ¹²
2	Magyarbirodalom ...	—	42 ³⁹	34 ³⁶	29 ⁷³	38 ¹⁷	40 ⁴⁴	36 ¹⁷	56 ⁸⁹	46 ⁵⁴
	<i>Es pedig : Magyaror.</i>	31 ⁸⁴	38 ⁴⁵	29 ⁷⁷	25 ⁹⁸	33 ⁶¹	36 ⁰⁸	31 ⁶⁸	51 ⁴²	41 ⁰⁸
	<i>Horvát-Szlavonország.</i>	—	3 ⁸⁴	4 ⁵⁹	3 ⁷⁵	4 ⁵⁶	4 ³⁶	4 ⁴⁹	5 ⁴⁷	5 ⁴⁶
3	Románia ...	—	—	—	—	—	27 ⁴⁰	21 ⁸¹	21 ¹⁴	—
4	Olaszország ...	30 ¹⁰	26 ⁵⁵	27 ³⁴	26 ²⁵	22 ⁸²	28 ⁹⁰	26 ⁴²	23 ³⁶	21 ⁸¹
5	Franciaország ...	9 ⁷⁶	9 ⁰³	8 ⁰⁹	10 ³⁹	9 ⁸⁷	9 ¹⁵	8 ³⁹	9 ²⁵	—
6	Ausztria ...	5 ⁹⁹	7 ⁰¹	6 ⁷⁷	5 ⁶²	5 ⁸⁵	5 ⁸¹	6 ⁷⁷	6 ⁷⁶	6 ³⁸
7	Európ. Oroszország	5 ⁷⁵	6 ¹⁰	8 ⁰²	4 ⁵⁸	5 ²⁸	4 ⁰²	8 ⁴⁴	10 ³⁶	7 ⁷¹
8	Ausztráliai brit birt.	1 ⁶²	2 ¹⁸	2 ⁰⁹	2 ⁵⁹	2 ⁷²	2 ⁸⁰	3 ³³	3 ⁴⁵	—
Átlagos termés hektáronként hektoliterekben :										
1	Ausztráliai brit birt.	21 ⁸³	25 ²⁰	22 ²⁶	24 ⁸⁸	25 ⁸⁵	24 ¹⁸	26 ⁸¹	29 ⁴¹	—
2	Éjszak-Am. Egy.-Áll.	22 ²⁹	23 ⁰¹	19 ¹²	17 ⁴⁸	22 ⁸⁸	23 ⁴⁵	17 ⁹⁹	23 ⁵⁶	20 ³⁵
3	Magyarbirodalom ...	—	19 ⁴¹	15 ⁴³	13 ⁸⁹	17 ⁴⁷	17 ⁸⁹	15 ⁹⁹	24 ⁵³	19 ⁰⁶
	<i>Es pedig : Magyaror.</i>	17 ¹⁶	20 ⁵⁰	15 ⁵⁵	14 ²¹	18 ⁰²	18 ⁶²	16 ⁴⁰	25 ⁵⁶	19 ⁶⁵
	<i>Horv.-Szlavonorsz.</i>	—	12 ⁷⁸	14 ⁷⁰	11 ⁹⁹	14 ²⁶	13 ⁴⁸	13 ⁶⁰	15 ⁷⁴	15 ⁵⁴
4	Ausztria ...	16 ⁹¹	19 ⁰⁶	18 ⁶⁶	15 ²⁰	16 ⁴⁷	15 ⁶⁷	18 ²¹	18 ²⁷	17 ⁰⁹
5	Franciaország ...	15 ⁸²	16 ¹⁰	16 ²⁰	18 ⁶⁰	17 ⁵⁷	16 ²⁹	15 ³⁴	10 ⁷⁶	—
6	Olaszország ...	15 ⁸¹	14 ⁰²	14 ⁴⁴	13 ⁹²	12 ⁰⁶	—	13 ⁸²	12 ²²	—
7	Európ. Oroszország	9 ⁵⁵	10 ¹³	13 ⁵²	7 ⁶¹	8 ⁷⁸	6 ⁶³	14 ⁰¹	17 ¹⁹	—

A fentebbi számok pótlásául megemlítjük, hogy Olaszországban az 1890-ben 1.911⁸ ezer hektár, Oroszországban az 1887. évi felvétel szerint 602⁶ ezer hektár, Egyiptomban 1887-ben 287⁶ ezer hektár volt kukoriczával bevetve, Szerbia kukorica-területe pedig 1888-ban 380 ezer hektárra, termése pedig 3⁴² millió hektoliterre becsültetett.

Európában Magyarország természet legtöbb kukoriczát, azonban egész Európának kukoriczatermelése sem közelíti meg az Észak-amerikai Egyesült-Államokét. Ott valamennyi termény közt, a búzát sem véve ki, a kukorica foglal el legnagyobb területet, míg a búza az Unió összes területének csak 2⁰⁰/₁₀₀-át foglalja el, a kukorica 41⁰/₁₀₀-át, tehát kétszer annyit. Legnagyobb kukorica-területek voltak 1892-ben: Jowában 2,865.000 hektár, Illinoisban 2,556.000 (az

	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
ezer forintokban											
behozatal ...	6.652	3 056	3.294	7.111	1.103	966	434	256	1.455	1.251	167
kivitel ...	6.354	9.962	5.874	6.395	7.701	4.722	6.359	10.064	10.197	14.809	17.324
több ki- vitel (+) több beho- zatal (—)	—298 +6.90; +2.580 —716 +6.598 +3.756 +5.925 +9.808 +8.742 +13.558 +17.167										

Tizenegy év közül tehát csak kettőben haladta meg a behozatal a kivitelt. A behozatal 1885-ig volt jelentékeny, a mondott évtől azonban a román vámháború következtében nagyon leszállt s évről-évre folyvást csökken. Kukoricza-kivitelünk túlnyomó része szintén Ausztriába irányul, számbavehető mennyiséget azonkívül csak Németországba, Svájcba s újabban Olaszországba viszünk ki.

Nemzetközi kukoriczaforgalom. — A különböző országok be- és kivitelt kukoriczából a következő számok mutatják:

Sorszám	Az ország neve	Kukoriczaforgalom millió hektoliterekben								
		Bevitel			Kivitel			B. viteli (—), kiviteli (+) többlet.		
		1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
1	N.-Brit. és Írország	30'28	18'67	24'93	0'33	0'00	0'00	—29'95	—18'67	—24'93
2	Franciaország ...	8'88	0'86	—	0'11	0'00	—	—8'77	—0'86	—
3	Németország ...	7'70	5'59	9'83	0'00	0'00	0'00	—7'70	—5'59	—9'83
4	Osztr.-Magy. mon.	1'30	0'70	0'71	0'18	1'11	1'47	—1'12	+0'41	+0'76
5	Canada ¹⁾ ...	3'89	2'34	—	3'16	1'71	—	—0'73	—0'63	—
6	Dánia ...	1'75	0'56	—	—	0'08	—	—1'75	—0'48	—
7	Olaszország ...	2'18	0'51	0'82	1'24	0'16	0'01	—0'94	—0'35	—0'81
8	Svájc ...	0'48	0'46	0'53	0'00	—	—	—0'48	—0'46	—0'53
9	Svédország ...	0'22	—	—	0'00	—	—	—0'22	—	—
10	Algír ...	0'08	0'00	—	0'00	0'00	—	—0'08	0'00	—
11	Norvégia ...	0'01	0'03	—	0'01	0'00	—	0'00	—0'03	—
12	Szerbia ...	0'00	0'00	—	0'09	0'54	—	+0'09	+0'54	—
13	Egyiptom ...	0'05	0'00	—	0'08	1'42	—	+0'03	+1'42	—
14	Bulgária ...	0'00	0'11	—	1'96	0'63	—	+1'96	+0'52	—
15	Argentín. köztárs.	0'00	0'00	—	9'68	10'11	—	+9'68	+10'11	—
16	Eur. Oroszország ...	0'13	—	—	3'26	6'42	—	+3'13	+6'42	—
17	Románia ...	0'00	0'00	—	10'22	—	—	+10'22	—	—
18	Éjszakam. E.-Áll. ...	0'00	0'00	0'01	35'89	10'81	26'56	+35'89	+10'81	+26'55
19	Németalföld ...	2'86	2'15	—	0'40	0'23	—	—2'46	—1'92	—

A kukoricza bevitelnél ismét Nagy-Británia áll legelől. Jelentékeny bevitelre szorul még Franciaország, Németország s egyes

¹⁾ év vége június 30.

években monarchiánk. A kukoricza-kivivő országok közt az elsőség az Északamerikai Egyesült-Államokat illeti, bár óriási kukoriczatermésükhöz képest kivitelük egész a legújabb időkig nagyon szerény volt, Románia kukoricza-kivitele is igen nagy s ezenkívül még Oroszorszáig és az Argentínai köztársaságé jöhet számba.

8. Rizs, köles és hüvelyesek.

Rizs. — Magyarországon a rizstermelés eddigelé csak igen kis tért foglal el, bár a kísérletek, például a Pékla pusztán berendezett állami telep eredményei, arról tanúskodnak, hogy hazánk déli vidékein öntöző csatornák segítségével a rizstermelésnek szép lendületet lehetne adni. A rizstermelés különben, Olaszországot és Spanyolországot kivéve, egész Európában jelentéktelen. Olaszország mintegy 200,000 hektár területén 1890-ben 3,530.000, 1891-ben pedig 3,887.000 métermázsza rizst termelt; Spanyolország 1891-ben 1.919.000 hektoliter. Az Egyesült-Államokban sem valami kiterjedt a rizstermelés, ott évenként 60 ezer hektáron, körülbelül 900 ezer métermázsza terem. Európai Törökország és Egyiptom szintén termelnek rizst, de a rizstermelés valódi hazája tulajdonképen Ázsia; Japánban évenként átlag 61'8 millió hektoliter rizs termeltetik: 1890-ben 77'5 millió hektoliter termett. Keletindianban, Chinában a főkenyérterményt a rizs képviseli s lehet mondani, hogy az emberiségnek túlnyomó többsége rizsszel táplálkozik s több rizs fogy el évenként emberi táplálkozásra, mint buza és rozs együtt. A bevetett rizsterület Kelet-Indiában 9.817 ezer hektárra, az emberiség összes rizsfogyasztását pedig egy milliárd métermázsza becsülik.

Magyarország rizsforgalmát a következő számok mutatják:

Rizs	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
ezer métermázsákban											
Behozatal ...	166	174	296	659	355	321	321	347	379	437	426
Kivitel ...	18	28	60	98	122	115	129	144	141	186	138
Behozatali többlet ...	148	146	236	561	233	206	192	203	238	251	288
ezer forintokban											
Behozatal ...	2.682	2.825	5.740	11.936	6.384	6.101	4.870	5.394	6.359	8.730	5.970
Kivitel ...	288	455	966	1.492	1.834	1.725	1.945	2.077	2.079	2.841	1.799
Behozatali többlet ...	2.394	2.370	4.774	10.444	4.550	4.376	2.925	3.317	4.280	5.889	4.171

A kivitel természetesen nem a hazai termelés eredménye, hanem a hántolás végett behozott (fumei rizshántoló) s újra kivitt mennyiségekből áll.

A nemzetközi rizsforgalom átnézetét a következő kimutatás nyújtja :

Sorszám	Az ország neve	Bevitel			Kivitel			Beviteli (—) ki- iteli (+) :öbbllet		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892	1890	1891	1892
		e z e r m é t e r m á z s á b a n								
1	N.-Brit. és Írorsz.	3.026	3.150	3.186	1.431	1.631	1.646	— 1.595	— 1.519	— 1.540
2	Németország.....	948	1.331	1.358	—	—	—	948	1.331	1.358
3	Franciaország.....	748	838	—	52	68	—	696	770	—
4	Németalföld.....	1.329	1.356	—	388	403	—	941	953	—
5	Osztr.-Magy. m.	682	770	796	—	1	1	682	769	795
6	Belgium.....	694	721	589	288	264	181	406	457	408
7	Éjsz.-Am. E.-All.	594	310	—	—	—	—	594	310	—
8	Portugália.....	168	—	—	—	—	—	168	—	—
9	Spanyolország.....	25	17	—	56	42	—	31	26	—
10	Argentínai közt.	176	118	—	—	—	—	176	118	—
11	Svájc.....	52	91	88	—	—	—	52	91	88
12	Algír.....	29 ^o	32	—	0 ^o	0 ^o	—	29	32	—
13	Románia.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Dánia.....	—	136	—	—	—	—	—	—	—
15	Uruguay.....	50	47	—	—	—	—	50	47	—
16	Bulária.....	46	64	—	—	—	—	—	—	—
17	Európ. Oroszor.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Szebia.....	13	12	—	—	—	—	13	12	—
19	Olaszország.....	112	153	35	85	286	291	27	133	256
20	Brit.-K.-ndia.....	—	—	—	13.766	17.761	16.849	+ 13.766	+ 17.761	+ 16.849

Legtöbb rizst Nagy-Británia importált, — a mely azután, részben a többi kontinentális államot ellátja vele; 1892. évi importjából a Brit-Keletindiára 2'454 ezer mmázsa, — Cochin-Chinára 242 ezer mmázsa esik.

Köles. — A szorosabb értelemben vett Magyarország köles-termését az utóbbi évtized alatt a következő számok tüntetik fel:

Év	Terület hektáro- ban	T e r m e t t		Év	Terület hektáro- ban	T e r m e t t	
		összesen	hektáron- kint			összesen	hektáron- kint
		hektoliter				hektoliter	
1883	34.725	476.280	13'72	1888	33.718	522.845	15'51
1884	31.972	425.719	13'32	1889	32.819	428.968	13'07
1885	29.462	422.657	14'35	1890	31.636	378.509	11'96
1886	31.174	338.533	10'86	1891	34.285	603.674	17'61
1887	32.048	350.394	10'93	1892	34.805	539.183	15'51
átlag 1883—87	31.876	402.716	12'63	átlag 1888—92	33.452	494.737	13'95

A kölesterület 1892-ben Pest megyében 4.593, Pozsonyban 2.244 hektárt tett, de a learatott területnek csak három vármegyében tette több mint $1\frac{0}{10}$ -át, Győrben $1\frac{28}{100}$ -át, Mosonban $1\frac{16}{100}$ -át, Pozsonyban $1\frac{02}{100}$ -át az egész országban a kölesre a learatott területből átlagosan csak $0\frac{25}{100}$ esett.

Horvát-Szlavonországban a köles terület az 1885—89. évek átlagában 42 ezer hektárra rúgott; a termés pedig 398 ezer hektoliterre. 1891. 46 $\frac{3}{4}$ ezer. 1892-ben 46 $\frac{2}{4}$ ezer hektár volt kölessel elvetve, a mely területen 492 $\frac{6}{4}$ illetőleg 477 $\frac{1}{4}$ ezer hektoliter termett. A társországokban tehát jóval kiterjedtebb a kölestermelés, mint az anyaországban. Ausztriában 1891-ben 64 ezer hektár volt kölessel bevetve s a termés 936 ezer hektoliterre rúgott. Franciaország 1892-ben 45 ezer hektáron 533 ezer hektoliter kölest termesztett. Legnagyobb azonban Oroszország kölestermelése, ott ugyanis 1892-ben 2,948.735 hektár volt kölessel bevetve;

1890-ben	19,280.866	} hl. köles termett
1891-ben	12,529.328	
1892-ben	21,158.940	

Magyarország kölestermésének értéke 1892-ben 1,899.000 frt volt, — holdankint 31 $\frac{40}{100}$ frt, legmagasabb volt a holdankinti nyersjövedelem Brassóban 60 $\frac{69}{100}$, Háromszékben 55 $\frac{03}{100}$ és Nagy-Küküllőben 52 $\frac{63}{100}$ frt, a legalacsonyabb pedig Komáromban 15 $\frac{50}{100}$, Sárosban 17 $\frac{21}{100}$, Zólyomban 18 $\frac{33}{100}$ frt.

A köles átlagos ára 4 $\frac{89}{100}$ frt volt és pedig a legmagasabb Sopronban 6 $\frac{50}{100}$ frt és Vasban 6 $\frac{18}{100}$ frt, a legalacsonyabb Aradban 4 $\frac{30}{100}$ frt és Borsodban 4 $\frac{37}{100}$ frt.

Magyarország kölesből azelőtt többnyire behozatalra szorult az 1882—88. évek átlagában 67 ezer métermázsat hoztunk be s csak 43 ezret vittünk ki, 1887-ben és 1888-ban azonban kiviteli többletünk volt, az előbbi évben csak 2 ezer, de az utóbbiban már 57 ezer métermázsa. 1890-ben 40 ezer métermázsa behozatallal 51 ezer métermázsa kivitel, 1891-ben 50 ezer mmázsa behozatallal 89 ezer mmázsa kivitel, végül 1892-ben 59 ezer mmázsa behozatallal 86 ezer mmázsa kivitel állott szemben: ezek szerint kereskedelmi mérlegünk ezen terménynél is cselekvővé változott.

Borsó, lencse, bab. — E hüvelyesekből a szorosabb értelemben vett Magyarország termését a következő számok mutatják:

Év	Terület hektáro- ban	T e r m e t t		Év	Terület hektáron- kint	T e r m e t t	
		összesen	hektáron- kint			összesen	hektáron- kint
		hektoliter				hektoliter	
1883	39.416	437.229	11'09	1888	44.419	526.224	11'85
1884	41.652	487.531	11'70	1889	45.542	506.582	11'12
1885	42.728	495.906	11'61	1890	45.230	471.032	10'41
1886	48.088	434.479	10'63	1891	46.707	628.265	13'45
1887	41.758	414.721	9'93	1892	46.794	584.217	12'48
átlag 1883—84	42.728	453.957	10'62	átlag 1888—92	45.738	543.264	11'88

Kétségtelen, hogy a fentebbi számok nem tüntetik fel egész termésünket a hüvelyesekből. Aratási statisztikánk csak a főterményt mutatja ki s nincs tekintettel a mellékterményre, már pedig köztudomású, hogy nálunk a babot főleg, mint mellékterményt vetik kukoricza, burgonya, stb. közé. Horvát-Szlavonországban 1885-ben 12'85 ezer, 1886-ban 11'30 ezer, 1887-ben 10'77 ezer 1888-ban 22'53, 1889-ben 22'14, 1890-ben 25'71, 1891-ben 30'16, 1892-ben 30'22 ezer hektárt foglaltak el a hüvelyesek s köztük a bab bir túlnyomósággal, a termés pedig 205 ezer, 173 ezer és 135 ezer, 204 ezer, 202 ezer, 206 ezer, 277 ezer és 261 ezer hektolitert tett. Ausztriában a hüvelyesek termelése jóval kiterjedtebb, mint hazánkban, ott 1892-ben 259 ezer hektár volt bevetve, a magtermés pedig 3'46 millió hektoliterre rúgott. Különben, a mint fentebb említettük, valószínű, hogy aratási statisztikánk e tekintetben nagyon hiányos, élelmezési statisztikánk szerint évenként 2'31 millió mm. borsót, lencsét, babot fogyasztunk el, ha mind a két adat helyes volna, hüvelyesekből nagy behozatalra szorulnánk; azonban épen ellenkezőleg áll a dolog, hüvelyesekből évről évre többet viszünk ki, mint a mit behozunk. Az 1882—88. évek átlagában évenként csak 23 ezer métermázst hoztunk be, kivitelünk ellenben 298 ezer mmázsa rá rúgott. Kivitelünkben a bab játssza a főszerepet, 1888-ban 11 ezer métermázsa behozatal mellett 404 ezer métermázsa babot vittünk ki 3'57 millió frt értékben; 1890-ben babkivitelünk 310 ezer m.-mázst és 2'25 millió forintot képviselt, végül 1891-ben a behozatal 21,000 métermázsa 184 ezer forint értékben, a kivitel 721 ezer mm. 5.107 millió frt értékben, végül 1892-ben a behozatal 12 ezer mmázst, a kivitel 534 ezer mm. 3'607 millió frt értékben tett ki. Roppant nagy a hüvelyesek termelése a Németbirodalomban, 1891-ben 395 ezer hektáron 2'39 millió métermázsa borsó termett. Oroszországban az

1888—1892. átlagában 981,134 hektár volt borsóval bevetve, az 1889. évi borsó termés 6'17 millió hektoliterre rúgott. 1890-ben 7.270,718, 1891-ben 4.362,179, 1892-ben 7.620,917 hektoliter termett.

A bab, borsó és lencse termésének értéke Magyarországon a lefolyt öt évben így alakult:

1888-ban ... 3,245.000 frt 1890-ben ... 2,865.060 frt 1892-ben ... 3,006.000 frt
1889-ben ... 2,937.600 » 1891-ben ... 3,649.000 »

A legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem 1891-ben 44'95 frt legalacsonyabb pedig 1890-ben, 36'45 frt; 1892-ben az átlagos nyersjövedelem 36'96 frt volt; és pedig a legmagasabb.

Szepes vármegyében ... 76'36 frt Győr vármegyében ... 63'63 frt
Békés » » 67'35 » Brassó » » 58'47 »

a legalacsonyabb pedig:

Moson vármegyében ... 10'87 frt Bars vármegyében ... 16'70 frt
Udvarhely » » 12'88 » Beszter.-Nasz. » » 17'65 »

Az átlag mmázsánként, 6'58 volt, és pedig a legmagasabb Turóczban, 9'53 frt és Zólyomban 8'43 frt, a legalacsonyabb pedig: Torda-Aranyosban 4'10 frt, Ugocsában 4'50 frt és Kis-Küllőben 4'90 frt.

Magbükköny. — Ez főleg takarmánytermelésünk szempontjából bir fontossággal, a mennyiben a bükkönykeverék a mesterséges kaszálókban előkelő helyet foglal el. Magbükkönyből a magyar anyaország termelése az utóbbi évtized alatt következőleg alakult:

É v	Terület hektárok- ban	T e r m e t t		É v	Terület hektárok- ban	T e r m e t t	
		összesen	hektá- ronként			összesen	hektá- rokban
		hektoliter				hektoliter	
1883 ...	51.051	685.178	13'42	1888 ...	70.180	997.403	14'21
1884 ...	55.363	806.932	14'58	1889 ...	75.790	908.718	11'99
1885 ...	60.656	801.707	13'22	1890 ...	80.602	1,018.546	12'64
1886 ...	61.814	796.098	12'88	1891 ...	84.088	1,178.472	14'01
1887 ...	66.838	829.410	12'41	1892 ...	84.763	1,168.879	13'79
átlag				átlag			
1883-87	59.144	783.865	13'25	1888-92	79.085	1,054.504	13'35

E számok örvendetes fejlődésről tanúskodnak, az utóbbi év-ötödben úgy a bevetett terület, mint maga a termés erősen emelkedett, az előbbi, lehet mondani, megszakitás nélkül. Nagyon kiterjedt a Németbirodalomban a bükkönytermelés, 1891-ben 1827 ezer

hektárról 1'52 millió métermázsa magbúkkönyt nyertek; a búkköny-nyel, mint takarmánymag, szintén egy kategoriába helyezhető csil-lagfürt pedig 157'9 ezer hektáron természetett s 1891-ben 1.321 ezer métermázsa termést adott.

9. Burgonya.

Magyarország burgonyatermelése. — A burgonya, főleg mint kenyérpótló játszik igen nagy szerepet. Élelmezési statisztikánk szerint 15 millió métermázsa körül fogyasztunk el népünk élelme-zésére s ezenkívül az állatok takarmányozására is nagy mennyiséget használunk el évenként, szesztermelésre nálunk nem fogy el nagyon sok burgonya, holott Ausztriában és a Németbirodalomban a szesz-termelés nyersanyagát tulnyomólag a burgonya képezi. A szorosabb értelemben vett Magyarországbán az utóbbi két évtized alatt a burgonyatermelés következő arányokat öltött:

Év	Terület hektárok- ban	Termett		Év	Terület hektárok- ban	Termett	
		összesen	hektáron- kint			összesen	hektáron- kint
		hektoliter				hektoliter	
1873	354.577	8,417.816	23'74	1883	393.910	43,284.986	109'89
1874	360.031	15,573.824	43'08	1884	411.857	32,978.213	80'07
1875	382.405	14,447.083	37'79	1885	419.620	38,607.397	92'01
1876	500.791	17,407.881	34'78	1886	425.574	32,839.263	77'16
1877	426.963	16,205.492	37'95	1887	412.782	32,602.470	78'98
1878	465.640	32,421.760	69'63	1888	439.444	37,548.361	85'45
1879	410.966	15,851.030	38'57	1889	439.342	40,100.935	91'27
1880	360.917	31,023.998	85'96	1890	433.490	29,755.001	68'64
1881	371.494	30,394.921	81'82	1891	431.455	30,821.645	71'44
1882	385.773	42,713.460	110'72	1892	457.460	40,101.531	87'66
átlag 1873—82	401.956	22,445.726	55'84	átlag 1883—92	426.493	35,863.980	84'09

A fentebbi mennyiségben nincs befoglalva, a mi a házi ker-tekben és a kukoriczaföldeken, mint melléktermény természetik, a mi épen nem mondható jelentéktelennek. Horvát-Szlavonországban a burgonyaterület 1885-ben 34'99 ezer, 1886-ban 41'17 ezer, 1887-ben 46'43 ezer, 1888-ban 52'69 ezer, 1889-ben 54'73 ezer, 1890-ben 54'79 ezer, 1891-ben 56'16 ezer, 1892-ben 57'65 ezer hektárra rugott, a termés pedig ugyancsak a mondott években 1'40 millió, 1'96 millió, 2'44 millió, 2'69 millió, 3'00 millió, 2'32 millió, 2'23 millió, 2'32 millió métermázására rugott.

A burgonya termésnek értéke hazánkban a lefolyt 6 évben a következő volt:

1887-ben 36,841.000 frt	1889-ben 36,767.000 frt	1891-ben 38,896.000 frt
1888-ban 37,911.000 »	1890-ben 30,993.000 »	1892-ben 39,741.000 »

Legmagasabb volt az átlagos holdankinti nyers jövedelem 1891-ben 51'36 frt., a legalacsonyabb pedig 1890-ben 41'14, 1892-ben a nyers jövedelem 49'99 frt. volt; ez utóbbi évben a legmagasabb:

Kolozs vármegyében 193'27 frt.	Torontál vármegyében 95'95 frt.
Zólyom » 107'47 »	Szeben » 91'28 »
Győr » 103'43 »	Csanád » 90'49 »

a legalacsonyabb pedig:

Ung vármegyében 18'82 frt.	Nagy-Küküllő vármegyében 19'20 frt.
Udvarhely » 18'96 »	Kis-Küküllő » 21'72 »

A burgonyatermelés nemzetközi áttekintése. — Ausztriában a burgonya több, mint kétakkora területet foglal el, mint hazánkban, ott 1892-ben 1'10 millió hektárra terjedt, miből Galiciára 395 ezer, Csehországra 332 ezer, Morvaországra pedig 170 ezer hektár esett. Ausztria burgonyatermése 1892-ben 95'3 millió métermázsára rugott. Még nagyobb a burgonyaművelés Franciaországban. Ott 1882. évi gazdasági statisztika szerint 1'34 millió hektárra terjedt, mely 101 millió métermázsa termést adott 640 millió frank értékben. Franciaország burgonyatermelése emelkedőben van. 1891-ben már 1.492 ezer hektárt foglalt el, az összes termés 111'67 millió métermázsára rugott, hektáronként 74'81 métermázsára. Legnagyobb azonban a Németbirodalomban, hol 1891-ben 2'92 millió hektár terület volt burgonyával beültetve s 185'58 millió métermázsa termett. Az egyes német államokat tekintve, Poroszországban 1.991'9 ezer hektár volt a burgonya-terület, a termés pedig 113'03 millió métermázsa, Bajorországban a beültetett terület 300'9 ezer hektár, a termés 23'56 millió métermázsa, Szászországban a terület 118'38 ezer hektár, a termés 10'51 millió métermázsa. Azon államokban, a melyekben a burgonyatermelésről rendes adatok szereztetnek be, a legutóbbi években a burgonyatermelés a következő volt:

Ország	1890	1891	1892
Németbirodalom	233'2 millió mm.	185'6 millió mm.	279'7 —
Oroszország	177'9 millió hl.	144'8 millió hl.	241'7 millió hl.
Franciaország	110'4 » mm.	111'7 » mm.	—
Ausztria	82'4 » »	63'1 » »	95'3 millió mm.
N.-Britannia	46'9 » »	61'9 » »	57'2 » »
Magyarbirodalom	32'2 » »	33'0 » »	42'4 » »

Ország	1891	1891	1892
Belgium	27'1 millió mm.	23'4 millió mm.	—
Svédország	12'3 » hl.	18'6 » hl.	—
Fokföld	—	0'4 » »	—
Dánia	6'1 » »	5'5 » »	—
Románia	0'4 » mm.	0'4 » mm.	—
Brit-Ausztrália	5'7 » »	5'6 » »	—
Olaszország	7'5 » »	—	—

Az Európán kívüli országok közül az Északamerikai Egyesült-Államokban legnagyobb a burgonyatermelés, ott 1890-ben 1'03 millió hektáron 71'23 millió hektoliter burgonya termett, hektáronként tehát átlagosan 69'43 hektoliter. Ez évben különben az Egyesült-Államokban igen nagy burgonyatermés volt, az 1887. évi termés csak 47'2 millió hektolitert tett, hektáronként csak 49 hektolitert.

10. Olajos magvak.

Repcze. — A repczetermelés hazánkban határozottan hanyatlík, mit ha egyéb okok nem működnének is közre, már az is értethetővé tenne, hogy a repcze valamennyi mezőgazdasági termény közt a legbizonytalanabb. A szorosabb értelemben vett Magyarországon a learatott repcze-területet és termést az utóbbi évtizedről a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Terület hektárok- ban	Termett		É v	Terület hektárok- ban	Termett	
		összes n	hek- tá onkint			összesen	hek- táronkint
		hektoliter				hektoliter	
1883 ...	125.876	901.357	7'16	1888 ...	48.801	761.523	15'60
1884 ...	107.061	994.428	9'29	1889 ...	57.386	434.312	7'57
1885 ...	95.080	736.788	7'75	1890	86.043	1,213.214	14'22
1886 ...	108.808	872.616	8'02	1891 ...	48.607	555.741	11'43
1887 ...	39.562	454.305	11'48	1892 ...	52.528	545.130	10'38
átlag 1883—87	95.277	791.899	8'31	átlag 1888—92	58.671	701.984	11.96

Feltűnő a területnek roppant ingadozása, mit azon körülmény indokol, hogy sok évben a bevetett repcze-területnek tekintélyes része teljesen kivesz. Az 1892. év repczéből silány aratást adott, termett összesen 545.130 hektoliter, hektáronként pedig őszi repczéből 10'45 hektoliter, tavaszból pedig 8'22 hektoliter. Megjegyezzük, hogy a repczét, csaknem kizárólag őszzsel vetik, a tavaszi repcze nálunk egyáltalán nem bír fontosággal, 1892-ben

2.678 hektár tavaszi repceze volt vetve. Horvát-Szlavonországok repczét 1891-ben 6.148, 1892-ben pedig 4.321 hektárt termesztettek, ezen területen 38.723, illetőleg 31.964 mmázsa termett. A magyar anyaország repczetermelésének értéke a lefolyt 6 évben a következő volt:

1887-ben	3,233.000	frt	1889-ben	4,576.000	frt	1891-ben	5,318.000	frt
1888-ban	5,223.000	»	1890-ben	8,002.000	»	1892-ben	3,826.000	»

Legmagasabb volt a holdankinti nyers jövedelem 1891-ben 62'95, legalacsonyabb pedig 1892-ben 41'92 frt; Ausztria 1891-ben 30 ezer hektárról 268 ezer métermázsa, — 1892-ben pedig 35 ezer hektárról 408 ezer métermázsa repczét aratott. Németország ugyancsak 1891-ben 101 ezer hektárról 999'5 ezer métermázsát, Franciaország pedig 50 ezer hektárról 0'42 millió métermázsát, — végül Románia 1890-ben 167 ezer hektárról 1.164.000 hektolitert.

Len- és kendermag. — A lennek és kendernek nem annyira magtermése fontos, mint inkább fonálnak való szála, a mag inkább csak melléktermény számba megy. A szorosabb értelemben vett Magyarország termését len- és kendermagból az utóbbi évtized alatt a következő számok mutatják:

Év	T e r m e t t				Év	T e r m e t t			
	lenmag		kendermag			lenmag		kendermag	
	összesen 1000hek- toliter	egy hek- táron hektoliter	összesen 1000 hek- toliter	egy hek- táron hektoliter		összesen 1000 hek- toliter	egy hek- táron hektoliter	összesen 1000 hek- toliter	egy hek- táron hektoliter
1883 ...	86	7'02	697	10'33	1888 ...	106	9'22	834	11'52
1884 ...	97	3'80	734	11'18	1889 ...	118	8'57	746	10'06
1885 ...	88	8'05	782	11'68	1890 ...	92	7'61	673	9'49
1886 ...	80	7'72	685	9'65	1891 ...	99	7'96	814	11'75
1887 ...	88	7'93	670	9'43	1892 ...	117	9'12	769	11'40
átlag					átlag				
1883-87	81	6.90	714	10.45	1888-92	106	8.50	767	10.84

Horvát-Szlavonországban az 1885—87. évek átlagában 46 ezer métermázsa lenmag és 74 ezer mm. kendermag termett, az előbbi 5'91, az utóbbi 9'00 métermázsát adott hektáronként. Franciaország lenmagtermése 1891-ben 156 ezer, kendermagtermése pedig 199 ezer métermázsára rugott, az előbbi hektáronként 5'77, az utóbbi 4'37 métermázsát adott.

11. Len, kender, pamut, juta.

Len és kender. — A textilipar növényi nyersanyagai közül hazánkban csak a lent és kendert termesztik, a len- és kendermagtermést már előbb kimutattuk, még csak a bevetett területet és az arról nyert len- és kenderfonalat kell kimutatnunk:

É v	Len-	Kender-	T e r m e t t			
			lenfonál		kenderfonál	
	terület hektárookban		összesen	hektáron- kint	összesen	hektáron- kint
			métermázsza		métermázsza	
1880	9.814	69.711	44.460	4'53	456.634	6'55
1881	12.264	69.397	54.217	4'42	417.767	6'02
1882	10.664	65.052	44.022	4'10	444.964	6'84
1883	12.211	67.459	53.358	4'37	417.100	6'18
1884	11.006	65.632	55.022	5'00	420.534	6'41
1885	10.965	66.985	41.078	3'75	414.597	6'19
1886	10.410	71.007	40.452	3'89	459.790	6'48
1887	11.055	71.043	45.819	4'14	487.942	6'87
1888	11.517	72.350	57.511	4'99	497.169	6'87
1889	13.786	74.148	85.908	6'23	489.178	6'66
1890	12.044	70.908	51.607	4'28	477.159	6'73
1891	12.459	69.224	63.830	6'12	480.563	6'94
1892	12.871	67.428	64.712	5'03	472.791	7'01

Lentermelésünk összes értéke a lefolyt 6 évben a következő volt:

1887-ben 2,267.000 frt	1889-ben 4,400.000 frt	1891-ben 3,105.000 frt
1888-ban 2,896.000 »	1890-ben 2,816.000 »	1892-ben 2,695.000 »

a kendertermelés értéke pedig:

1887-ben 17,176.000 frt	1889-ben 20,028.000 frt	1891-ben 20,689.000 frt
1888-ban 16,216.000 »	1890-ben 19,984.000 »	1892-ben 13,884.000 »

E két fontos kereskedelmi növény termelése, emelkedés helyett sajnos, inkább hanyatlott, hazai fogyasztásunk csekély, a kivitelben pedig nehéz megküzdőnünk hatalmas versenytársainkkal, Olasz- és Oroszországgal, csak az utóbbi évben látunk némi emelkedést. Megnehezíti ránk nézve a versenyt, hogy lenünk és kenderünk áztatása, kikészítése eddigelé többnyire nagyon hiányos és tökéletlen volt, újabban azonban ez irányban is történt némi haladás. Magyarország összes kenderterületéből 8.482 hektár Bács megyére, 3.090 hektár Bihar megyére esik, legtöbb lent termelő vármegyénk Szepes,

1018 hektárral. Horvát-Szlavonországban a lenterület 1891-ben 6.804, 1892-ben 7.039 hektárra rugott, a mely területen 29.437, illetőleg 29.492 mmázsa lenfonál termett; kender 1891-ben 8.242, 1892-ben 8.808 hektáron termesztettek, a termelés 1891-ben 62.520, 1892-ben pedig 65.455 mmázsa volt. Ausztriában 1892-ben a len 86 ezer, a kender 44 ezer hektárt foglalt el s az előbbi 394 ezer, az utóbbi 236 ezer mm. fonalat szolgáltatott. Jóval nagyobb Olaszország kender- és lentermelése, 1892-ben a kenderrel bevetett terület 110.088, a lennel bevetett 55.271 hektár volt; a kendertermelés 1892-ben 585.783, a lentermés 1892-ben 209.000 métermázsát tett. Legkiterjedtebb azonban a kendertermelés Oroszországban, hol 1891-ben 1'53 millió hektárnyi óriás területet foglalt el. Franciaországnak területéhez képest nincs nagy len- és kendertermelése, az előbbi 1891-ben 29 ezer hektárról 7'41 métermázsa átlagtermés mellett 216 ezer métermázsa fonalat adott, kenderfonál pedig 52 ezer hektárról 328 ezer métermázsa került ki, hektáronként tehát 6'36 métermázsa.

A len és kender nemzetközi forgalmát a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	Mennyiség				É r t é k			
		1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer métermázsákban				ezer forintokban			
I. L e n .									
a) <i>Bevitel:</i>									
1	N.-Brit. és Írország	905	882	815	880	30.663	27.991	27.140	27.433
2	Franciaország	741	793	707	—	22.822	23.171	19.767	—
3	Németország	589	607	579	569	19.150	19.800	17.381	17.063
4	Belgium	650	640	648	—	18.199	17.870	12.959	—
5	Osztr.-Magy. mon.	208	230	254	240	7.688	18.291	8.737	8.859
6	Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	80	82	64	79	4.349	4.594	3.479	4.124
b) <i>Kivitel:</i>									
1	Oroszország ¹⁾	2.027	—	—	—	62.180	60.998	52.573	—
2	Németország	302	282	287	260	10.259	8.550	9.190	7.150
3	Belgium	438	395	353	—	24.526	22.119	18.340	—
4	Franciaország	211	193	183	—	4.164	3.660	3.287	—
5	Osztr.-Magy. mon.	38	36	29	32	1.459	1.347	1.109	1.280
6	N.-Brit. és Írorsz. ²⁾	46	53	55	44	1.515	1.405	1.594	1.101

¹⁾ A papírrubél 1 frttal vétetett egyenlőnek. ²⁾ Idegen eredetű lenkivitel.

Sorszám	Az ország neve	Mennyiség				Érték			
		1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer métermázsákban				ezer forintokban			
2. Kender.									
a) Bevitel:									
1	N.-Brit. és Írország	998	1.036	1.120	973	33.982	3.922	32.585	25.186
2	Németország	782	519	535	500	22.013	15.000	14.706	13.754
3	Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	568	372	475	506	19.811	15.418	16.694	—
4	Belgium	191	97	103	—	8.871	3.727	3.955	—
5	Franciaország	142	172	187	—	4.532	5.254	5.888	—
6	Osztr.-Magy. mon.	75	56	60	51	2.383	1.915	1.996	1.757
b) Kivitel:									
1	Oroszország ¹⁾	712	—	—	—	21.526	17.754	18.012	—
2	Olaszország	349	369	330	—	9.365	10.326	9.643	—
3	Németország	400	255	301	246	11.554	7.650	8.573	5.800
4	N.-Brit. és Írorsz. ...	359	364	529	423	14.162	11.880	16.975	11.478
5	Belgium	51	24	24	—	2.516	907	926	—
6	Osztr.-Magy. mon.	30	8	10	14	864	203	343	423
7	Franciaország	10	10	8	—	323	313	257	—

Pamut. — A legnagyobb textiliparág nyersanyagát főleg az Egyesült-Államok szolgáltatják, hol 1890-ben 7.924 ezer hektáron 16,717.000 mmásza gyapotot termelt; Kelet-Indiában 6.522 ezer hektáron 3,962.000 mmásza, Egyiptomban 1,802.000 mmásza volt az összes termés; kisebb mennyiséget termelnek még: Közép- és Kelet-Ázsia államai mintegy 3,160.000 mmászsát, Törökország és Perzsia körülbelől 218 ezer mmászsát, Mexikó 235 ezer mmászsát, Ausztrália 81 ezer métermásza gyapotot; a világ gyapottermelése 21'2—29'2 millió métermásza között ingadozik.

A pamut világkereskedelmi cikk; a legfontosabb bevivő és kivivő országokat a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	P a m u t f o r g a l o m							
		1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer métermázsákban				ezer forintokban			
		a) Bevitel							
1	N.-Br. és Íror.	8.787	8.135	9.037	8.052	456.420	427.566	460.807	378.884
2	Németorsz. ...	2.610	2.506	2.597	2.409	140.088	145.550	112.988	104.800
3	Oroszország ¹⁾	1.406	—	—	—	83.509	79.868	70.727	—

¹⁾ A papírrubél 1 frttal vétetett egyenlőnek.

Sorszám	Az ország neve	P a m u t f o r g a l o m							
		1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer métermázsákban				ezer forintokban			
4	Franciaország.	1.435	1.468	1.764	1.065	81.207	82.617	81.479	—
5	Osztr.-M.-Mon.	1.101	1.137	1.020	—	55.442	60.609	46.641	46.646
6	Olaszország ...	899	1.017	926	—	44.960	50.868	38.891	—
7	Spanyolország ...	637	498	607	—	35.667	27.909	34.009	—
8	Németalföld ...	304	285	304	—	15.509	13.516	15.501	—
9	Svájc	298	284	—	—	18.072	17.403	—	—
10	Belgium	145	323	343	—	7.237	15.957	14.923	—
b) Kivitel									
1	É.-Am. E.-Áll.	10.818	11.340	13.188	13.314	499.327	527.034	610.497	547.768
2	Brit.-K.-India	2.709	3.211	3.010	2.252	150.456	187.133	165.339	107.544
3	Egyiptom	—	1.495	1.915	2.285	88.639	85.783	90.220	88.380
4	N.-Br. és Iror. ¹⁾	1.259	973	825	1.056	58.716	47.505	37.879	45.359
5	Franciaország	197	218	221	—	11.406	12.752	10.284	—
6	Németország ...	317	239	226	219	15.867	18.600	9.746	8.512
7	Németalföld ...	224	163	166	—	11.407	8.336	8.496	—
8	Osztr.-M.-Mon.	229	133	19	28	10.324	6.971	932	1.173
9	Olaszország	159	181	183	—	7.936	9.059	7.685	—

A bevivő országok élén Nagy-Británia áll, mely maga annyi pamutot vitt be, mint a többiek összevéve, részint hogy saját óriási pamutiparának szükségletét fedezze, részint hogy a kontinens államait lássa el vele. A kivivő országok közül csak a három első valódi kivitel, a többi országok, köztük első sorban Nagy-Británia, csak közvetítő gyanánt szerepelnek.

Juta. — Ujabb időben a textiliparban a juta is mind nagyobb szerepet kezd játszani. A világforgalomba kerülő juta legnagyobb részét Kelet-Indiában termelik, különösen Bengáliában, mely tartomány annyira alkalmas a jutatermelésre, hogy más ország még a tropikus országok közül sem versenyezhet vele. Valódi jutakivivő ország tehát tulajdonképen csak egy van, Kelet-India. Ez ország juta kivitele az utóbbi 10 alatt következő volt:

Jutakivitel				Jutakivitel			
1000 métermázsá		millió frt.		1000 métermázsá		millió frt.	
1883-ban	5.257	58'5		1888-ban	4.896	60'4	
1884-ben	3.565	45'9		1889-ben	5.361	79'0	
1885-ben	4.252	46'6		1890-ben	5.210	86'4	
1886-ban	3.953	43'6		1891-ben	6.089	76'0	
1887-ben	4.220	48'7		1892-ben	4.334	68'5	

¹⁾ Idegen és gyarmati pamut kivitele.

A különböző országok jutabevitelét a következő számok mutatják

Sorszám	Az ország neve	J u t a b e v i t e l							
		1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer métermázsákban				ezer forintokban			
1	N.-Brit. és Írorsz.	3.891	3.766	3.509	—	54.287	49.220	42.037	
2	É.-Am. Egy.-Áll. ...	903	918	1.440	900	5.993	6.825	8.110	6.344
3	Németország	642	709	843	569	9.302	8.524	10.115	6.824
4	Franciaország	505	638	557	—	10.232	9.138	11.769	—
5	Osztr.-Magy. mon.	195	309	276	178	4.101	5.401	5.241	—
6	Belgium	121	148	142	—	2.427	2.964	2.227	—

A legtöbb jutát Nagy-Britannia viszi be, mely nemcsak saját iparát látja el vele, hanem a kontinens országait is. Nagy-Britannia a gyarmati eredetű jutából következő mennyiségeket vitt ki az utóbbi hat év alatt:

	1000 métermázsá	millió frt		1000 métermázsá	millió frt
1885-ben	1.001	11'9	1889-ben	1.174	17'5
1886-ban	957	11'0	1890-ben	1.115	15'9
1887-ben	1.081	12'6	1891-ben	1.120	13'5
1888-ban	1.044	13'3	1892-ben	880	12'9

Az 1892. évi kivitelben Franciaország 331 ezer métermázsá s 4,997.000 forint értékkel, Németország 231 ezer mmázsá s 3,263.000 forint, végül Németalföld 111 ezer mmázsá s 1,627.000 forinttal szerepelnek.

12. Dohány.

Dohánytermelés. — E fontos kereskedelmi növény termeléséről mezőgazdasági statisztikánk a következő adatokat nyújtja:

Év	Terület hektáro- ban	T e r m e t t		Év	Terület hektáro- ban	T e r m e t t	
		összesen	hektá- ronként			összesen	hektá- ronként
		métermázsá				métermázsá	
1883	59.759	554.327	9'28	1888	49.921	573.611	11'49
1884	58.375	614.138	10'52	1889	45.599	567.240	12'44
1885	56.889	623.840	10'97	1890	44.134	454.954	10'31
1886	58.648	466.515	7'95	1891	42.897	665.856	15'52
1887	55.850	566.727	10'15	1892	40.475	535.942	13'24
átlag				átlag			
1883—87	57.904	565.109	9'69	1888—92	44.605	559.521	12'55

Horvát-Szlavonország dohánytermelése igen csekély; 1892-ben 62 hektáron 598 mm. dohány termett, hektáronként 964 kgr. Európa legnagyobb dohánytermelő állama Oroszország, — azután Magyar-, Német- és Franciaországok. A nevezetesebb dohánytermelő államokban a dohánytermelés 1889—91-ben a következőleg alakult:

	1889	1890	1891		1889	1890	1891
	ezer	m.-mázsa			ezer	m.-mázsa	
Magyar birod. ...	568'7	455'9	667'7	Románia	54'9	26'7	30'8
Belgium	31'5	40'5	—	É.-am. Egy. Áll.	2.568'7	—	—
Franciaország ...	225'6	222'5	219'6	Algír	—	26'2	—
Németország ...	390'0	412'6	423'8	Brit. Ausztrália	35'8	—	—
Olaszország ...	17'4	22'9	—	San-Domingo ...	30'0	—	—
Svédország ...	10'3	13'4	—	Franc. India ...	19'1	—	—
Oroszország ...	—	558'7	—	Holl. India ...	265'4	—	—
Németalföld ...	26'7	—	—	Törökország ...	264'0	—	—

Sokat termel ezenkívül még Brit-Kelet-India, becslés szerint 1,700.000 métermázását.

A Magyarbirodalom dohánykivitele 1890-ben 299.111 métermázsa, 1891-ben 238.990 1892-ben pedig 305.545 mmázsa volt.

A külföld államainak dohányforgalma a következőleg alakult:

	Behozatal			Kivitel		
	1889	1890	1891	1889	1890	1891
	ezer	m.-mázsa		ezer	m.-mázsa	
Dánia	39'2	34'1	—	8'3	13'6	—
Olaszország ...	145'2	131'7	140'5	—	0'00	0'00
Belgium	89'2	89'3	92'6	0'4	0'3	2'0
Norvégia	18'4	17'2	—	1'5	1'9	—
Svédország ...	34'5	34'6	—	—	—	—
Németalföld ...	158'7	151'2	—	20'7	31'2	—
Franciaország ...	—	167'3	203'2	—	0'6	1'3
Németország ...	455'8	482'0	530'7	28'2	37'5	30'3
Portugália ...	23'0	20'6	—	—	0'8	—
Oroszország ...	10'1	9'6	—	17'5	10'3	—
Spanyolország ...	200'4	197'5	198'9	—	—	—
Svájc	50'7	88'0	—	2'1	1'3	—
N.-Britannia ...	341'3	298'3	272'1	25'7	29'5	30'5
Ausztria és Magyarország ...	148'8	146'1	137'7	45'5	33'6	15'9
Brit K.-India ...	2'1	2'0	—	30'8	30'7	—
Ceylon	—	—	—	26'6	28'2	—
Holl.-India ...	—	—	—	297'1	—	—
Egyiptom	28'5	51'1	53'1	—	1'9	2'0
Canada	43'4	53'7	55'9	0'7	0'4	0'3
Észak-amer. Egy.-Államok	91'2	130'3	104'6	1.002'9	1.168'6	1.131'4
Argentina	44'8	70'4	—	1'9	0'0	—
Uruguay	11'3	14'0	—	—	—	—

A legnagyobb dohánytermelő állam az Ész.-Am.-Egy. Államok, a melynek dohánykivitele 1891-ben érték szerint 44,136.000 forintra rugott; azután Holl. India, amely a legértékesebb dohányt szolgáltatja és kivitelének értéke 1889-ben 30,743.000 forintra rugott.

13. Takarmány- és cukorrépa.

Állattenyésztésünk, különösen marhatartásunk szempontjából egyik legfontosabb termény a répa. Bár a cukorrépa tulajdonképen ipari nyers anyag, de mint gyári hulladék, az állatok takarmányozásában is számot tesz. A cukor- és takarmányrépa termesztés fejlődését a következő kimutatás tünteti fel:

Év	C z u k o r r é p a			T a k a r m á n y r é p a		
	terület hektá- rokban	t e r m e t t		terület hektá- rokban	t e r m e t t	
		összesen	1 hektáron		összesen	1 hektáron
		métermázsza			métermázsza	
1883	36.017	7,379.188	204'88	76.945	17,740.832	230'57
1884	38.891	6,760.817	173'84	80.701	18,873.088	233'86
1885	31.741	5,954.179	187'59	91.230	21,364.077	234'18
1886	38.353	6,257.066	163'14	95.983	17,835.853	185'82
1887	33.811	4,996.488	147'76	102.799	20,411.708	198'56
átlag 1883-87	35.763	6,269.548	175'31	89.532	19,245.112	214'95
1888	42.410	8,057.027	189'98	106.312	24,270.204	228'29
1889	54.692	11,091.536	202'80	113.854	29,261.657	257'01
1890	65.592	9,845.926	150'11	127.102	23,265.613	183'05
1891	67.868	13,093.468	192'93	129.462	33,525.877	258'96
1892	72.519	13,368.381	184'34	130.950	30,058.299	229'54
átlag 1888-92	60.616	11,091.268	182.97	121.536	28,076.330	231.01

E számok örömdetes fejlődésről tanuskodnak, még meglepőbb a haladás, ha az utóbbi évek adatait régebbi évekkal hasonlítjuk össze. 1869-ben a cukorrépa még csak 147 ezer, a takarmányrépa pedig 325 ezer hektárt foglalt el, a növekedés tehát 1892-ig az előbbinél 393⁰/₀-ot, az utóbbinál 303⁰/₀-ot képvisel. A cukorrépa-termelés nagy növekedése 1889-ben az ujonnan alakult cukorgyárak működésével függ össze, de a mint fentebb említettük, a répatermelés kimutatásánál is érezhető mezőgazdasági statisztikánk gyöngesége, a mennyiben e kimutatott cukorrépa jelentékeny része kétségkívül nem cukorrépa, hanem egyszerűen takarmányrépa, hogy azonban mennyit kell az előbbitől az utóbbihoz átírnunk, arra nézve

nincs semmi támpontunk. Horvát-Szlavonországban a cukorrépa 1885-ben még csak 771 hektáron, 1891-ben már 1.135, 1892-ben pedig 1.215 hektáron termeltetett, takarmányrépa pedig 1885-ben 6.979 hektáron, 1891-ben már 10.918 h. 1892-ben pedig 11.372 hektáron, a termelés tehát mindkét répafajnál erősen növekszik; termett: 1891-ben 81.626 mm. cukorrépa, hektáronként 71'91 mm. átlaggal, 1892. 81.014 mm. hektáronként 61'68 mm. átlaggal; — takarmányrépa termett: 1891-ben hektáronként 62'44 mm. összesen 681.739 mmázsa, 1892-ben pedig hektáronként 57'05 mmázsa, összesen 648.736 mmázsa; mint minden terménynél, úgy a répaféléknél is a társországok átlagtermései tetemesen az anyaországéi mögött állanak.

A külföld répatermése. — A cukorrépa művelése főleg a nagy cukoriparral bíró országokban, u. m. a Németbirodalomban, Franciaországban, Ausztriában és Oroszországban üzetik nagy mértékben. A Németbirodalomban a cukorrépa-területet 337 ezer hektárra teszik. Az adóstatisztika szerint a német vámterületen az 1888/9. termelési évben 78'96 millió métermázsa cukorrépát dolgoztak fel s ez körülbelül megfelel az évi termésnek. A Németbirodalomban a cukorrépatermelés főhelye Poroszország, melyre magára 272 ezer hektár esik s itt is különösen a szász tartomány és Szilézia válnak ki. Ausztriában 1892-ben a cukorrépa 256 ezer hektárt foglalt el, miből magára Csehországra 176 ezer, Morvaországra pedig 67 ezer hektár esett, ezen kívül még csak Sziléziában, Galícia nyugoti részében és Alsó-Ausztriában van cukorrépa-termelés. Ausztria cukorrépa termése 1892-ben 55.157 ezer métermázsára rugott.

Franciaország cukorrépa területe 1891-ben 260 ezer hektár volt, az 1882. évi mezőgazdasági enquête 240 ezer hektárt talált, tehát a cukorrépaterület elég jelentékeny mértékben növekedett; a termés 1891-ben csak 65'35 millió, 1882-ben pedig még 88'5 millió métermázsát tett; valamint kisebb területre terjed a cukorrépa-művelés Oroszországban, hol Lengyelországgal 257 ezer hektárt foglal el.

Takarmányrépával Ausztriában 1892-ben 105 ezer hektár volt bevetve, miből 63 ezer hektár, mint második termény tarlóba vetetett; a termés pedig 28'07 millió m'termázsát tett. A Németbirodalomban kerekrepával 1891/2-ben 408 ezer hektár volt beültetve, mely terület 179'6 mm. hektáronkénti átlag termés mellett 73'33 millió mmázsát adott; egyéb répa-féle gyökerekkel (murok, fehér répa stb.) 1892-ben 453 ezer hektár volt bevetve s 79'4 mm. átlagtermés mellett 35'97 millió mm. termett. Angliában, melynek mezőgazdasága oly intenzív módon üzetik s melynek éghajlata is külö-

nősen kedvez a takarmánytermesztésnek, a répatermelés nagy arányokban folyik egész Nagy-Britanniában és Írországban. 1892-ben a takarmányrépa 906 ezer hektárt, a répaféle gyökerek pedig 169 ezer hektárt foglaltak el s az előbbi 319'22 millió métermázsát, a másikat 169'46 millió métermázsát. Franciaország igen gazdag a takarmányrépában és egyéb takarmány-gyökerekben, 1891-ben nem kevesebb, mint 343 ezer hektár területet foglalnak el s az évi termés a mezőgazdasági nagy enquête kimutatása szerint 84'9 millió métermázsára rúg, mely összegben 26 ezer hektár különféle gyökér karórépa, csicsóka, stb. termése nincs befoglalva. Általában a takarmánynövények termelése Franciaországban aránylag még jobban el van terjedve, mint a szomszéd, szintén kifejtett mezőgazdasággal bíró országokban; az összes területnek ugyanis 1'40⁰/₀-át foglalták el, míg Belgiumban 1'22, Németországban csak 0'83⁰/₀-át.

14. Szálas takarmány.

Mesterséges kaszálók. — Az utóbbi évtized alatt a mesterséges kaszálók nagyságát és termését a szorosabb értelemben vett Magyarországon a következő összeállítás mutatja:

É v	Terület hektáro- ban	Ter met t		É v	Terület hektáro- ban	Ter met t	
		összesen	hek- táronkint			összesen	hek- táronkint
		m é t e r m á z s a				m é t e r m á z s a	
1883 ...	365.509	12,367.139	33'84	1888 ...	489.018	16,614.188	33'97
1884 ...	389.502	14,380.281	36'92	1889 ...	511.054	16,721.988	32'72
1885 ...	431.906	13,341.857	32'05	1890 ...	535.394	17,881.609	33'40
1886 ...	463.762	14,114.982	30'44	1891 ...	554.910	22,512.316	40'57
1887 ...	470.447	14,457.632	30'73	1892 ...	567.253	20,941.495	36'92
átlag 1883—87	424.225	13.732.378	32'37	átlag 1888—92	531.526	18,934.319	35.62

A mesterséges kaszálóknál ép úgy, mint a takarmányrépánál örvendetes emelkedés látható, nem annyira az átlagtermés, mely az utóbbi évtizedben alig emelkedett, mint inkább a mesterséges kaszálók térfoglalása tekintetében. Még szembeszökőbb az emelkedés, ha régebbi év adatát idézzük összehasonlításként, 1870-ben ugyanis a mesterséges kaszálók területe csak 217.423 hektárt tett ki, alig valamivel többet egy harmadánál az 1892. évi területnek. Ez utóbbi évben az összes területből 297.600 hektár, vagyis 58'23⁰/₀ luczernára, lóherére, baltaczimre esett, 269.653 hektár pedig bükkönykeverékre, muharra,

stb. 1870-ben nem egészen ilyen volt az arány, akkor a luczerna, lóhere, baltaczim 103⁰⁴ ezer hektárt tett, a mesterséges kaszálók-
nak kevesebb, mint felét. Horvát-Szlavonországban 1892-ben a takar-
mánynövények 72.891 hektárt foglalták el, az összes learatott terü-
let 6⁴⁰/₀-át ezen területből lóherefélékre 41.470, bükkönykeverék és
egyebekre pedig 31.421 hektár esik; a társországokban a mester-
séges takarmány termesztése igen növekszik; 1885-ben még csak
43.495 hektáron, az összes learatott terület 4²⁵/₀-án termesztettek
mesterséges takarmányt. Ausztria igen gazdag mesterséges kaszálók-
ban, 1892-ben a hereterület 873 ezer, a vegyes takarmányok pedig
158 ezer hektárra rugtak; a heretermés ugyancsak 1892-ben 27⁶⁸
millió, a bükkönykeverék, csalamádé 4⁴¹ millió métermázsára rugott.
A Németbirodalomban a mesterséges takarmány termelését a követ-
kező számok mutatják.

	Learatott terület 1892-ben ezer hektár	Termés 1892-ben ezer méter- mázsá	Átlagos termés hektáronkint	
			1892-ben	1881/91-ben
			m é t e r m á z s á	
Takarmányhere	1.813 ²	60 ⁰⁸	33 ¹	30 ¹
Luczerna	190 ¹	8 ⁷⁸	46 ²	42 ⁴
Esparsét	101 ⁹	3 ²²	31 ⁶	30 ⁷
Egyéb takarmánynövény ...	433 ¹	10 ⁷⁵	24 ⁸	20 ⁷

Az összes mesterséges kaszálók tehát 2,538.300 hektárt foglal-
nak el, a termés pedig 1892. évben 82⁸³ millió métermázsára
rugott. A Németbirodalomban a takarmányul használt herén kívül
még a heremagtermesztést is nagy mértékben üzik, 1892-ben 72⁹
ezer hektár területről 101³ ezer métermázsá heremagot nyertek.

Franciaországban a mesterséges takarmányok termelése még
kiterjedtebb, mint a Németbirodalomban, a tíz éves enquête ered-
ménye szerint az egy nyári takarmánynövények, minő a babó, vörös
here, csalamádé, káposzta, takarmányrozs, stb. 843 ezer hektáron
termesztenek s évi termésük meghaladja a 70 millió métermázsát;
a mesterséges kaszálók (prairies artificielles) területe 2.845 ezer
hektárra terjed, miből 1.201 ezer ht. herére, 841 ezer hektár luczer-
nára, 688 ezer esparsettre, 115 ezer pedig a hüvelyesekkel való
takarmánykeverékre esik, az összes termés 123⁴⁶ millió métermázsá
volt s egy hektár átlagosan 43⁴⁰ métermázsát adott. Feltűnő, hogy
az újabb hivatalos adatok a mesterséges kaszálók területét kisebb-
nek tüntetik fel, így 1891-ben a here csak 1.046 ezer, a luczerna
771 ezer, az esparsett pedig 626 ezer hektár területen termesztet-
tett, az első 43³⁴ millió, a második 36²² millió, s a harmadik 22⁰¹
millió métermázsá termést adott. Hektáronkinti átlagtermés heréből
41⁴¹, luczernából 46⁹⁴, baltaczimból pedig 35¹⁶, métermázsá volt.

Nagy-Britanniában és Írországbán a herék és herefélék 1892-ben 1'11 millió hektár területet foglaltak el, s erről a szénatermés 40'80 millió métermázsát tett.

Természetes kaszálók. — A szorosabb értelemben vett Magyarországbán a természetes kaszálók területét s az azokon termett rét- és gyepszéna mennyiségét a következő táblázat tünteti fel:

É v	Terület hektáro- ban	Termett		É v	Terület hektá- rokban	Termett	
		összesen	hektá- ronkint			összesen	hek-á- ronkint
		métermázs-a					
1883 ...	2,598.633	62,666.962	24'12	1888 ...	2,630.592	59,381.154	22'57
1884 ...	2,626.462	60,244.712	23'94	1889 ...	2,643.402	54,183.193	20'50
1885 ...	2,561.772	50,145.429	19'57	1890 ...	2,620.151	64,854.846	26'85
1886 ...	2,583.849	54,429.217	21'07	1891 ...	2,632.376	73,438.712	30'10
1887 ...	2,576.234	58,386.838	22'66	1892 ...	2,581.802	66,335.432	27'72
átlag 1884—87	2,589.590	57,174.632	22'07	átlag 1888—92	2,621.665	64,038.667	24'43

A mesterséges kaszálókkal ellentétben a természetes kaszálóknál apadást látunk; mezőgazdasági statisztikánk szerint az utóbbi évötödben 76 ezer hektárral kisebb területen kaszáltunk rét- és gyepszénát, mint a megelőző évötödben, a termés azonban 5 millió métermázsával volt nagyobb, mint a magasabb átlagterméseknek köszönhetünk. Horvát-Szlavonországban a természetes kaszálók és legelőkről, a melyek 1.042 hektárnyi területet foglaltak el, 1892-ben 17,774.000 mmázsá szénát és sarjút, hektáronkint tehát 12'22 métermázsát kaszáltak. Ausztriában 1891-ben a tulajdonképeni rétek 2'75 millió, az alpesi rétek pedig 134 ezer hektárra terjedtek s az összes szénatermés 88'45 millió métermázsára ment. A Németbirodalomban a kaszáló-rétek területe 1892-ben 5'91 millió hektár volt, a termés pedig 31'7 mm. hektáronkinti átlagtermés mellett 184'23 millió mm., míg a megelőző évtizedben a fűtermés 187'15 millió mm.-ra rugott, hektáronkint 29'7 métermázsára. Franciaországban 1891-ben a természetes kaszálók területe 5'08 millió hektár volt, mely 31'29 métermázsá átlagtermés mellett 158'84 millió mm. szénát adott s azonkívül még 31'04 millió mm. sarjút.

Nagy-Britanniában és Írországbán az állandó rétek 1892-ben 2'43 millió hektár területet foglaltak el s a szénatermés 76'21 millió métermázsát tett.

Mint a hogy az állatok takarmányozására szolgáló gabona-neműeket, névszerint a zabot és kukoriczát roppant mennyiségben termesztik az Északamerikai Egyesült-Államok, úgy a szálás takar-

mány-termesztés is óriási arányokban folyik ott; 1888-ban 15⁶³ millió hektár területen 474⁷⁹ millió métermázsa széna termett, mely a hivatalos becslés szerint 857 millió forint értéket képviselt.

II. Állattenyésztés.

1. Ló- és baromállomány és forgalom valamint az állati termékek forgalma.

Állatlétszám és az állattenyésztés Magyarországon. —

A könnyű közlekedés korszakát megelőző időben, a mikor a gabona a szállítási nehézségek mellett csak a környéken vagy a vízi utak mentén volt értékesíthető, a lábon hajtható jószág könnyebb elárúsíthatása, továbbá a nagy terjedelmű rét és legelőterületek rendkívül elősegítették állattenyésztésünk fejlődését; az alföld nagy rónaságait ménesek, gulyák és juhnyájak lepték el, állati állati termékforgalmunk igen nagy arányokat öltött és óriási értéket képviselt. A vasutak építésével azonban megkezdődött a gabona-termelés előtérbe nyomulása s tulsulyba jutása, mivel az több jövedelmet ígért; a szántóföldekké alakítható rétek és legelők feltörettek, a minek szükségszerű következménye a marhatenyésztés csökkenése volt. Gazdáink ezzel azon eshetőség elé jutottak, hogy a föld folytonos zsarolása által annak termőerejét kimerítik és a megkisebbedett trágyatermelés következtében azt pótolni nem lévén képesek, mezőgazdaságunkat a legnagyobb válság felé viszik. A nyolczvanas évek eleje, utolsó állatszámllásunk ideje, volt e tekintetben a legkedvezőtlenebb, a mit ezen állatszámllás alábbi adatai is tanusítanak. Itt megjegyezzük, hogy a társországok utolsó állatszámllása 1880-ban történt, ezen ország rész adatai tehát a következő kimutatásban azon évből vették.

Állat-fajok	Magyarország (Fiume nélkül)			Horvát-Szlavonország			A magyar korona országai (Fiumét is beszámítva)		
	összes darabszám	e s i k		összes darabszám	e s i k		összes darabszám	e s i k	
		100 kilométerre	1000 lélekre		100 kilométerre	1000 lélekre		100 kilométerre	1000 lélekre
		d a r a b			d a r a b			d a r a b	
Ló	1,748.859	625	116	217.112	510	99	1,966.132	610	113
Öszvér és szamar ...	22.893	8	2	1.924	5	1	24.831	8	1
Szarvas-marha ...	4,879.038	1.744	322	712.805	1.676	326	5.592.328	1.735	322
Juh	10,594.831	3.787	600	588.638	1.384	269	11,184.159	3.470	645
Sertés	4,803.639	1.717	317	468.053	1.100	214	5,271.830	1.636	304
Kecske ...	270.192	97	18	99.424	234	45	369.627	115	21

Az utolsó állatszámolás eredménye, a mely 1880-al szemben, az állatok valamennyi neménél alig némi emelkedést, sőt a juhoknál épen jelentékeny csökkenést mutatott, megdöbbentően feltárta a fenyegető veszélyt, a melynek felismerése egyúttal a javulás kezdete is volt. A javulás első sorban az állam közbelépésének és az általa foganatosított intézkedéseknek eredménye volt. Irányadóul szolgált: a minőséget emelni jeles külföldi tenyészanyag importja, — az éghajlati viszonyoknak vagy a vidékenkint megállapított tájfajtaáknak megfelelő tenyészanyag ingyenes vagy leszállított áron való szétosztása által, — az egyeseknek szövetkezetekké vagy egylettekké való tömörítése által, a melyek nagyobb anyagi s szellemi erővel rendelkezvén és az állam által anyagi segélyben is részesítettvén hatékonyabban vehetnek részt a rekonstrukció nagy munkájában, — a szakismeretek terjesztése szakiskolák, vagy csak egyes tanfolyamok létesítése által, az állatok és állati termelvények könnyű értékesítésének előmozdítása által stb. Létesítették a törzskönyvezés: Az 1890. november végéig a törzskönyvbe következő számú tenyésznyájak és tenyészállatok voltak bevezetve ¹⁾: 14 törzsménésben 1.757 ló, 106 törzsgulyában 6.278 szarvasmarha, 15 törzsnyajában 5.467 juh, s 19 törzsfalkában 5.540 sertés. 1889. végén a tenyésztörzsek száma 145, a törzskönyvbe bevezetett tenyészállatoké pedig összesen 15.924 volt, 11 hónap mulva már 154 tenyésztörzsből 19.042 tenyészállat törzskönyveztetett. Külföldi megfelelő tenyészanyagnak importját a kormány 1880-ban kezdte meg: 8 év alatt 1.367 tisztavérű tenyészbika szaporított és osztatott szét a községek között; egyidejűleg a jelesebb belföldi tenyészetekből és az állami birtokokról beszerzett 4.232 db tenyészbika osztatott szét leginkább magánosok között, leszállított áron. Az állattenyésztés emelésének céljából 1890-ben létesített tenyészalapok, a melyek a gazdasági egyesületek kezelése alatt állanak, 1891. végével 171:5 ezer forint készpénz és 70 tenyészbikával rendelkeztek. Ugyanezen alapok segélyével 1.154 tenyészbika vásároltatott és osztatott szét; ezek szerint a tenyésztők 10 év alatt 6.750 darab kitűnő apaállat birtokába jutottak.

Az állati, s jelesül a tejtermékek értékesítése céljából Sárvártt tejgazdasági szakiskola állíttatott fel, tejszövetkezetek létesítették, illetőleg azok létesítése előmozdított. 1890-ben már tizennyolcz nagyobb tejszövetkezet létezett, a melyek 400 gazdá-

¹⁾ Mandello: Rückblicke auf die Entwicklung der ung. Volkswirthschaft im Jahre 1890.

nál mintegy 8.000 tehénnek tejét értékesítették; ezen tejszövetkezetek közül 1891-ben a budapesti tejcsernok 7,194.000, — a budapesti gazdák egyesülete 1.540,000 liter tejet értékesített 5—7½ krajczár között ingadozó áron; az ország több pontján havasi tejgazdaságok állítottak fel, — a vaj és sajt értékesítése szintén előmozdított stb.

Az állategészségügyi szervezet reorganizáltatott; az ország 53 állatorvosi kerületre osztatott, a melyekben ugyanannyi állami állatorvos végzi a teendőket stb.

A lépfene s az orbáncz ellen védőanyagot termelő Pasteur Chamberland-féle intézet 1886-ban alapítottatott, és hat év alatt 4,994.556 adagot szállított, a melylyel 2,340.232 állat oltatott be ezen kórok ellen.

Az ország loányagának javítására még mindig legnagyobb hatással az állami lótenyésztézetek, az állami ménesek és a mén-telepek vannak.

Az állami ménesek lóállománya az utóbbi 4 évben mindenik év december 31-én következő volt:

	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
Kisbéri ménes	517 darab	509 darab	508 darab	520 darab	— darab	— darab
Bábolnai	548	539	541	546	561	589
Mezőhegyesi ménes.....	1.635	1.646	1.755	1.835	1.800	1.840
Fogarasi	411	421	402	409	407	390
Összesen	3.111 darab	3.115 darab	3.206 darab	3.310 darab		

A törzsmének száma 1891. végén Kis-Béren 14, Bábolnán 7, Mezőhegyesen 19, Fogarason pedig 6 volt, az anyakanczáké ellenben Kis-Béren 281, Bábolnán 172, Mezőhegyesen 436 s Fogarason 84.

A fennálló 4 méntelepnek 1891. évben összesen 16 teleposztálya 861 fedeztetési állomása volt, melyeken összesen 2.327 mén volt elhelyezve, s a teleposztályokra beosztott méneken kívül magánosoknál 299 mén volt bérben. A mének fajtájuk szerint következőleg oszoltak meg:

Angol telivér	252 darab	Gidrán	253 darab
Angol fajta	1.001 »	Norfolki	40 »
Arab teliver	27 »	Lipiczai	210 »
Arab fajta	356 »	Nóri	74 »
Nonius	413 »		

Méntelepek szerint a felállított ménnek és a fedezett kanczák számát a következő kimutatás részletezi 1891. évre vonatkozólag:

M é n t e l e p	A felállított ménék száma	A fedezett kancazák száma	Egy ménre esett átlagosan fedezett kanca
Debreczen	556	28.056	50'5
Nagy-Kőrös	772	35.677	46'2
Székesfejérvár	917	43.310	47'2
Sepsi-Szt.-György	316	14.462	45'0
Összesen	2.561	121.505	47'4

Mint a lótenyésztés emelésére irányuló intézkedést felemlítjük még a lóversenyek támogatását, 1891-ben 31 ezer forinttal, — a lótenyésztési jutalom díjkiosztásokat, 10'1 ezer forinttal, a közös csikólegelők és kifutók létesítését, a melyekhez az állam 1891-ben 10 ezer forinttal járult, végül a katonai lóvásárokat, 1888-ban még csak 598 ló vásároltatott, 1889-ben 1,277 darab, 1890-ben 1.268, 1891-ben pedig 1.069 darab közvetlenül a tenyésztőktől.

Az állatlétszám nemzetközi adatai. — A világ állatállományát az Északamerikai Egyesült-Államoknak egy jelentése szerint ezerekben, vagyis a három utolsó számjegy elhagyásával és a népességhez viszonyítva (darabszámban) a következő kimutatás tünteti fel:

Világr. sz	Szarvas-marha	Ló	Őszvér és számár	Juh	Sertés	Kecske	Együtt	%
Ö s s z e s e n e z e r d a r a b b a n								
Európa	104.430	36.483	3.155	187.144	49.164	19.513	399.889	38'43
Ázsia	60.846	4.279	1.080	39.922	489	1.227	107.843	10'36
Afrika	6.095	1.239	390	35.589	547	5.340	49.200	4'73
Észak-Amerika	57.887	17.717	2.392	51.293	48.059	15	177.363	17'04
Dél-Amerika	57.610	5.486	1.666	96.242	2.724	3.017	166.745	16'02
Ausztrália	12.004	1.781	—	124.658	1.189	26	139.658	13'42
Összesen ...	298.872	66.985	8.683	534.848	102.172	29.138	1,040.698	100'00
%	28'72	6'44	0'83	51'39	9'82	2'80		

v i s z o n y l a g 1000 l é l e k r e d a r a b :

Európa	290	101	9	518	136	54	1.109
Ázsia	74	5	1	48	1	1	131
Afrika	36	7	2	210	3	32	290
Észak-Amerika	652	199	27	577	541	0	1.996
Dél-Amerika ...	1.607	153	44	2.684	76	84	4.651
Ausztrália	2.111	313	—	21.921	209	5	24.562
Összesen ...	201	45	6	360	69	13	700

A világ összes állatállományának 38'43⁰/₀-a Európára esik, az egész Amerikára szintén 33'06⁰/₀, háziállatokban legszegényebb

Afrika, ellenben Ausztráliának közel annyi háziállata van, mint az egész nagy Ázsiának. Az egyes országok állatlétszámát a következő táblázat állítja szem elé:

Sorszám	Az ország neve	Év	Ló			Szarvasmarha			Juh			Sertés		
			összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik árb	1000 lélekre esik árb	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik árb	1000 lélekre esik árb	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik árb	1000 lélekre esik árb	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik árb	1000 lélekre esik árb
1	Magya birodalom	1884	1.966	113 ³⁸	5.593	322 ³⁸	11.181	644 ⁴¹	5.272	304 ⁴⁶				
	<i>Es pedig: Magyarország</i>	1884	1.749	115 ⁵⁸	4.879	321 ⁷⁵	10.595	700 ¹¹	4.804	317 ⁴⁵				
	<i>Horvát-Szlavonország</i>	1880	217	99 ²⁷	714	327 ⁰⁸	586	268 ⁰⁷	468	214 ⁰⁹				
2	Ausztria	1890	1.548	6 ⁴⁴	8.644	36 ¹⁷	3.1 ⁸⁷	13 ²⁴	3.550	14 ⁸⁸				
	<i>Ebből: Alsó-Ausztria</i>	1890	121	4 ⁵⁴	554	20 ⁸¹	115	4 ³¹	410	15 ⁷⁰				
	<i>Csehország</i>	1890	216	3 ⁶⁹	2.022	34 ⁶¹	424	7 ²⁵	514	8 ⁸¹				
	<i>Galícia</i>	1890	766	11 ⁵⁹	2.448	37 ⁰⁵	631	9 ⁵⁵	784	11 ⁸⁷				
3	Bosznia	1879	158	108 ⁶⁷	762	524 ⁰⁷	840	577 ⁷¹	430	295 ⁷⁴				
4	Németország	1883	3.523	71 ²⁸	15.787	319 ⁸⁹	19.180	388 ²⁴	9.206	186 ¹⁵				
	<i>Ebből: Poroszország</i>	1892	2.647	88 ²⁶	9.851	291 ⁶¹	10.093	336 ⁹¹	7.704	257 ¹⁷				
	<i>Bajorország</i>	1883	356	63 ⁶³	3.037	542 ⁸¹	1.178	210 ⁵⁵	1.038	185 ⁵⁶				
	<i>Szászország</i>	1883	127	36 ²⁵	651	185 ⁸⁴	149	42 ⁵¹	356	101 ⁶⁸				
	<i>Württemberg</i>	1883	97	47 ⁶⁵	904	443 ⁷⁹	550	270 ⁰⁰	292	143 ²⁵				
	<i>Baden</i>	1883	67	40 ⁴¹	594	358 ²⁶	131	78 ⁴¹	291	175 ⁵¹				
	<i>Elszász-Lothar.</i>	1883	139	86 ⁶¹	429	267 ⁴⁶	129	80 ⁴⁵	322	200 ⁷⁵				
5	Olaszország	1881	660	21 ⁷⁵	4.783	157 ⁶¹	8.596	283 ²⁶	1.164	38 ²⁶				
6	Svájc	1886	99	33 ⁵³	1.213	410 ⁷⁷	342	115 ⁸¹	395	133 ⁷⁶				
7	Franciaország	1891	2.883	75 ¹⁹	13.662	356 ⁰⁵	21.792	568 ²⁴	6.096	158 ⁹⁹				
8	Belgium	1880	272	44 ³⁸	11.383	225 ²⁹	365	59 ⁴⁹	646	105 ²⁸				
9	Németalföld	1889	276	59 ⁷¹	1.494	323 ²⁴	778	168 ³⁵	485	104 ⁰⁸				
10	Nagy-Brit. és Írország	1892	2.124	55 ²⁸	1.476	298 ⁷⁹	33.568	872 ²⁰	3.254	84 ⁶¹				
11	Románia	1890	595	118 ⁰⁰	2.520	500 ⁵⁰	5.212	1.034 ⁵⁶	926	183 ⁸⁴				
12	Szerbia	1891	163	75 ²⁰	1.146	529 ⁸⁵	8.685	1.703 ⁴⁵	1.963	907 ³⁹				
13	Bulgária	1887	—	—	371	117 ⁶⁵	8.731	2.768 ²⁸	502	159 ¹⁶				
14	Oroszország	1888	19.663	201 ⁹⁶	24.609	252 ⁷⁶	44.465	456 ⁷¹	9.243	94 ²⁴				
15	Finnország	1888	255	107 ¹⁰	967	406 ⁵⁰	1.021	428 ⁹⁹	178	74 ⁴⁹				
16	Dánia	1888	376	172 ⁰⁰	1.460	668 ¹⁵	1.225	560 ⁶⁴	771	352 ⁸³				
17	Svédország	1890	487	100 ¹⁴	2.399	499 ⁵⁵	1.351	281 ³⁴	645	134 ³¹				
18	Norvégia	1890	151	75 ⁹⁵	1.004	504 ⁷⁷	1.412	709 ⁹⁵	121	60 ⁸⁸				
19	Spanyolország	1887	310	17 ⁹⁷	1.406	81 ⁵²	13.774	798 ¹⁹	1.163	67 ⁴⁵				
20	Portugália	1882	90	19 ⁶⁷	625	136 ⁵⁸	2.977	650 ⁵⁷	971	212 ¹⁹				
21	Görögország	1884	97	43 ⁷⁵	374	168 ⁷⁰	3.465	1.562 ⁹⁵	175	78 ⁹⁴				
22	Luxemburg	1879	18	85 ³¹	95	450 ²⁴	50	236 ⁹⁷	74	350 ⁷¹				
23	Északamer. Egy.-Állam.	1891	15.498	246 ⁰⁸	54.038	858 ⁴⁹	44.938	713 ³⁵	52.398	831 ⁹⁵				
24	Brit.-Ész.-Amer. ka	1891	1.226	253 ⁶⁷	4.098	841 ⁹⁶	3.473	718 ⁶⁰	1.711	354 ⁰¹				
25	Brit.-Ausztrália	1891	1.685	365 ⁸⁷	11.862	2.599 ¹⁷	124.640	27.285 ⁴⁰	1.155	252 ⁸⁵				
26	Argentínai közt.	1888	4.3 ³⁷	1078 ⁹⁵	22.779	5.602 ³¹	70.461	17.329 ³⁵	195	47 ⁶⁰				
27	Uruguay	1886	443	589 ⁸¹	6.254	8.327 ⁵⁶	17.246	22.964 ¹⁵	12	15 ⁹¹				
28	Algír	1891	345	82 ⁶¹	1.233	295 ²⁸	8.954	2.144 ⁶⁷	87	20 ⁸⁴				
29	Fokföld	1891	444	140 ⁶¹	2.211	700 ⁴⁶	16.706	5.292 ⁵⁷	288	91 ²⁴				
30	Ceylon	1891	4	1 ¹⁹	1.065	354 ⁰⁴	87	9 ⁸⁹	—	—				
31	Cyprus	1887	46	220 ¹⁰	43	205 ⁷⁴	219	1047 ⁵⁵	—	—				
32	Falkland	1891	4	2000 ⁰⁰	6	3.000 ⁰⁰	667	333.500 ⁹⁵	—	—				
33	Jamaika	1891	70	10 ²⁸	108	169 ⁰⁰	14	21 ⁹¹	—	—				
34	Malta	1891	7	39 ⁵⁵	8	45 ⁵⁰	21	118 ⁸⁸	—	—				
35	Mauitius	1884	12	30 ²⁸	15	37 ⁷⁹	30	75 ⁵⁸	—	—				
36	Natál	1891	60	71 ⁶⁸	694	829 ⁷⁵	959	1.145 ⁷⁶	46	54 ⁹⁶				
37	Newfoundland	1884	5	24 ²⁷	20	97 ⁰⁹	40	194 ¹⁷	—	—				
38	Orosz-Lengyelország	1888	1.204	143 ⁵⁷	3.314	395 ¹⁵	3.755	417 ⁷⁷	1.499	178 ⁷⁵				

Magyarország állatforgalma. — Hazánknak főkitelti cikkeit, lisztje és gabonája után, állatai képezik. Ez nem egyedül

állattenyésztésünk virágzásáról tanúskodik, hanem — fájdalom — arról is, hogy nálunk a nemzeti jólét nincs annyira kifejlődve, hogy a népesség nagy tömege a húsfogyasztást, különösen a marhahús-fogyasztást megengedhetné magának. A legtöbb helységben szarvasmarhát nem is vágnak, s a hol vágnak is, csak selejtesebb minőségűt. Még fővárosunknak sem igen jut az elsőrendű árúból, legszebb hizott ökreink Bécs fogyasztására kerülnek. A magyar köznép leginkább sertéshúst fogyaszt, a főleg zsiradékért hizlalt sertésének húsát fogyasztván el. Hazánk állatforgalmát a következő kimutatás állítja szem elé:

É v	Szarvasmarha		Juh és kecske (bárány és godolye)		Sertés és malacz		Ló és csikó	
	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel
	darabszámban és forintokban							
1883	38,831	90,377	72,237	197,081	334,035	636,557	1,364	9,771
	3,853,300	19,763,265	669,765	2,687,034	16, 67,830	44,390,705	682,000	3,201,200
1884	27 520	91,822	102,355	251,596	159,928	606,086	4,606	8,986
	2,874,392	21,345,772	944,980	3,227,683	7,021,296	35,125,735	1,689,400	4,106,453
1885	47,594	99,596	69,627	251,753	174,777	670,684	3,103	12,236
	4,745,186	22,776,572	922,404	4,213,215	6,619,002	32,962,160	952,470	3,994,335
1886	31,484	115,327	32,674	252,467	164,762	891,536	1,170	14,236
	2,873,135	24,687,112	367,816	4,184,851	4,519,865	43,870,466	379,049	4,234,990
1887	31,512	126,575	32,387	226,630	146,471	779,342	640	8,867
	3,175,542	23,210,579	242,220	2,875,915	5,366,003	38,117,729	218,410	2,627,160
1888	42,712	127,351	24,954	173,666	199,132	543,308	495	10,366
	4,487,282	23,971,531	166,866	1,977,453	7,155,866	31,124,918	184,980	3,229,345
1889	39,725	151,497	17,092	257,316	204,570	605,607	749	14,625
	5,296,911	29,693,970	105,314	2,717,176	7,978,486	37,843,905	295,440	5,038,700
1890	66,284	210,041	43,781	348,921	190,555	816,029	1,167	13,700
	8,816,270	40,606,372	247,501	3,429,426	5,613,727	52,927,929	464,910	4,696,840
1891	64,198	172,685	61,140	194,748	145,257	784,146	1,089	17,810
	10,413,452	38,391,000	346,544	1,889,688	5,513,291	51,584,321	418,275	6,141,545
1892	67,355	146,664	38,080	181,174	170,132	1,051,873	1,148	18,713
	7,135,170	30,770,945	220,494	1,752,472	6,693,836	61,964,970	451,325	6,496,020

Ezen táblázat szerint állatbevitelünk, kivéve a sertéseket, alig számbavehető, míg kivitelünk igen jelentékeny. Szarvasmarhaki-vitelünk egész 1890-ig egész szépen emelkedett, de azóta nagyon csökkent, a mit részben a külföld megszigorított állategészségügyi rendszabályai okoztak. A juhkivitel fokozatosan csökken és jelentéktelenné válik; a csökkenést egyrészt az eddigi legjobb fogyasztók, Franciaország prohibítív vámrendszabályai, másrészt pedig juhász-tunk ismeretes hanyatlása idézik elő. A sertés kivitel folyton emelkedik és azt az amerikai sertések behozatalának megengedése sem volt képes csökkenteni. Ló kivitelünk, egyes sporadikus és csekély jelentőségű visszaeséseket nem számítva, mindinkább virágzásnak indul, s az utolsó két év alatt úgy mennyiség mind értékben jóformán megkétszereződött.

Állatforgalmunk további részletezését 1891-ben és 1892-ben a következő kimutatás tünteti fel:

	Behozatal		Kivitel		Kiviteli többlet	
	darab	érték frt	darab	érték fit	darab	érték frt
Ökör	54.822	9,637.560	154.855	36,430.150	100.033	26,792.590
Bika	146	27.830	2.144	441.230	1.998	413.400
Tehén	7.689	724.185	9.735	1,334.915	2.046	610.730
Fiatl marha ...	22	1.092	752	54.780	730	53.688
Borju	1.519	22.785	5.197	129.925	3.678	107.140
Juh és kecske ...	55.341	332.046	185.116	1,851.160	129.775	1,519.114
Báráný és gödölye	5.799	14.498	9.632	38.528	3.833	24.030
Sertés	145.072	5,512.736	778.132	51,566.279	633.060	46,053.543
Malacz	185	555	6.014	18.042	5.829	17.487
Ló	1.034	413.600	17.463	6,112.050	16.429	5,698.450
Csikó	55	4.675	347	29.495	292	24.820
Öszvér és számár	9	270	72	2,780	63	2,510

1892-ben:						
Ökör	51.255	6,150.600	132.276	29,100.720	81.021	22,950.120
Bika	134	26.800	1.760	369.600	1.626	342.800
Tehén	10.018	801.440	7.426	1,113.900	(—) 2.592	312.460
Fiatl marha ...	218	13.080	133	9.310	(—) 85	(—) 3.770
Borju	5.730	143.250	5.069	177.415	(—) 661	34.165
Juh és kecske ...	34.087	204.522	170.398	1,703.980	136.311	1,499.458
Báráný és gödölye	3.993	15.972	10.776	48.492	6.783	32.520
Sertés	167.120	6,684.800	1,031.743	61,904.580	864.623	55,219.780
Malacz	3.012	9.036	20.130	60.390	17.118	51.354
Ló	1.123	449.200	18.511	6,478.850	17.388	6,029.650
Csikó	25	2.125	202	17.170	177	15.045
Öszvér és számár	30	900	52	1.872	22	972

Nagyobb behozatalunk csak ökörből, tehénből és sertésből van, mind a hármát többnyire hizlalás végett hozzuk be, főleg Szerbiából, a honnan 1892-ben 48.972 darab ökröt, 8.664 darab tehenet és 154.904 darab sertést hoztunk be; azelőtt nagy importunk volt Romániából is, de ez a vámháború óta egészen megszűnt. Tenyészállatot nem sokat hozunk be, ezt a nyugatról behozott állatok csekély száma mutatja.

Állatkivitelünk, árúforgalmi statisztikánk szerint, túlnyomólag Ausztriába irányul. Tényleg úgy is van, bár nem oly mértékben, mint a hogy adataink mutatják. Az ürü hús kivitel Franciaországba eddig Ausztria közvetítésével történt, e közvetítés az élőállatok kivitelénél is fenforog, bár távolról sem oly nagy mértékben, mit főleg a jól szervezett kőbányai sertéskereskedésnek köszönhetünk. Adataink szerint Ausztrián kívül csak sertésből s ökörből volt jelentékeny kivitelünk és pedig 268.537 drb sertés és 4.335 drb ökör Németországba.

A osztrák-magyar vámterület állatforgalma. — Már ezen körülmény is indokolja, hogy saját állatforgalmunkról lévén szó, az osztrák-magyar vámterület állatforgalmát is feltüntessük. Szükséges ez adataink kiegészítése végett azon okból is, mivel állatforgalmunk azon része, a mely az osztrák határokon át, nem hajózási vagy vasúti szállító eszközökkel, hanem saját lábán közve-títettik, a mi különösen a juh- és ló kivitelnél fordul elő gyakrab-ban, áruforgalmi statisztikánk által még eddig ki nem mutatható; de ezen hiány pótlásáról nem sokára gondoskodva lesz.

A osztrák-magyar vámterület állatforgalma vágó- és igásmar-hából az utóbbi 3 év alatt következőleg alakult:

	Behozatal				Kivitel			
	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
	d a r a b				s z á m			
Vágó- és igásmarha összesen	326.976	316.840	425.995	319.342	370.884	398.422	347.546	670.609
Ebből: borjú	6.288	3.694	7.489	9.885	10.866	14.569	10.088	6.176
tehén	6.102	8.391	8.095	11.335	40.017	45.280	32.639	21.545
ökör	35.753	57.529	53.993	49.151	71.993	69.699	59.196	30.062
ló	4.578	4.740	5.542	7.268	27.189	30.537	25.527	25.253
juh	32.402	61.911	147.387	38.006	58.553	44.638	50.905	202.002
sértés	214.287	172.908	193.701	185.881	136.384	166.759	144.336	349.194

A vámterületről kivitt vágó- és igásmarhák száma már 1887. és 1888-ban is sokkal kisebb volt, mint 1886-ban, a mikor az összes szám 968.644 darabra rúgott, s következő években további csökkenést látunk: az egyes állatnemeknél a mennyiség évről évre hullámszik, csak a juhoknál volt állandó a csökkenés egész 1892-ig, a mikor a juhkivitelben egyszerre nagyarányú emelkedés állott be. Ugyanezen évben a sertéskivitel is jelentékenyen emelkedett — a mit a Németbirodalommal kötött vámszerződésnek köszönhetünk; — ellenben nagyon megcsökkent a kivitelünk borjúból, tehenekből és ökrökből.

Nemzetközi állatforgalom. — A lóforgalmat országok sze-rint a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	Ló és csikó						Beviteli (— illetőleg kiviteli (+) többlet		
		bevitel			kivitel					
		1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		e z e r d a r a b o k b a n								
1	Németország	83'7	90'3	82'1	9'5	8'9	8'9	— 74'2	— 81'4	— 73'2
2	Éjsz.-Am. E.-Al. ...	49'1	22'5	14'1	3'5	3'1	3'2	— 45'6	— 19'4	— 10'9
3	Olaszország	20'2	13'8	12'1	1'5	1'4	1'0	— 18'7	— 12'4	— 11'2
4	Románia	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Egyiptom ¹⁾	2'2	12'5	—	—	—	—	— 2'2	— 12'5	—

¹⁾ Ló-, öszvér-, számár- és teveforgalom; a kivitel nincs részletezve.

Sorszám	Az ország neve	L ó é s c s i k ó						Beviteli (—) illetőleg kiviteli (+) többlet		
		bevitel			kivitel					
		1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		e z e r d a r a b o k b a n								
6	N.-Brit. és Irország	19'0	21'7	21'0	12'9 0'3	11'2	11'2	— 5'8	— 10'5	— 9'8
7	Svájcz	7'6	7'9	8'4	2'0	2'0	1'8	— 5'6	— 5'9	— 6'6
8	Spanyolország	2'2	0'5	—	3'1	2'3	—	+ 0'9	+ 1'8	—
9	Franciaország	14'3	16'0	—	38'4	34'1	—	+ 24'1	+ 18'1	—
10	Svédország	1'2	0'9	—	3'9	4'5	—	+ 2'7	+ 3'6	—
11	Norvégia	0'6	0'3	—	2'2	1'7	—	+ 1'6	+ 1'4	—
12	Portugália	3'9	—	—	0'6	—	—	— 3'3	—	—
13	Belgium	19'1	18'4	18'0	19'8	21'5	19'8	+ 0'7	+ 3'1	+ 1'8
14	Algír	0'2	0'1	—	0'9	1'1	—	+ 0'7	+ 1'0	—
15	Argentínai közt.	0'5	0'1	—	29'1	10'7	—	+ 28'6	+ 10'6	—
16	Uruguay	1'9	1'5	2'7	1'6	2'5	—	— 0'3	+ 1'0	— 2'7
17	Németalföld	9'2	8'0	—	9'5	9'6	—	+ 0'3	+ 1'6	—
18	Szerbia	0'5	0'8	—	3'1	3'9	—	+ 2'6	+ 3'1	—
19	Dánia	6'5	9'4	—	16'2	14'2	—	+ 9'7	+ 4'8	—
20	Bulgária	0'7	1'8	—	0'5	1'9	—	— 0'2	+ 0'1	—
21	Brit-Canada	1'7	3'5	2'3	16'7	11'9	11'1	+ 15'0	+ 8'4	8'8
22	Osztr.-Magy. m. ...	5'0	4'1	7'8	31'6	26'5	25'9	+ 26'6	+ 22'4	+ 18'1

Legnagyobb lóbevitale van Németországnak, a melylyel szemben a kivitel elenyészőleg csekély; legtöbbet Oroszországból, 1892-ben 31.861 drbot, Belgiumból 18.992 drbot, és az osztrák-magyar vámterületről 11.913 darabot visz be.

Olaszországba az osztrák-magyar vámterületről visznek be legtöbb lovat, azonkívül még Franciaországból jelentékenyebb mennyiséget.

Nagy-Britanniába jelenleg Németországból kerül legtöbb ló, 1890-ben az összes bevitelnek $66'38^0/0$ -a, míg 1876-ban csak $37'71^0/0$ -a. Emelkedett a Dániából való bevitel is $6'32^0/0$ -ról $13'32^0/0$ -ra, ellenben Franciaország arányszáma $24'81^0/0$ -ról $4'19^0/0$ -ra, Németalföldé pedig $18'97^0/0$ -ról $8'43^0/0$ -ra szállt le. Egyébiránt N.-Británia az utóbbi években a ló kivivő országok közé sorakozott, kivitelének nagyobb része saját gyarmataiba irányul.

Az Északamerikai Egyesült-Államok szintén a lóbevivő államok közé tartoznak, — bár a bevitel fokozatosan csökken, évről-évre.

A ló kivivő országok közt az első helyet a roppant loállományal bíró Oroszország foglalja el. Sok lovat visz még ki rendszeren

Brit-Canada, Dánia és Franciaország is, mely egész 1884-ig még a lóbevivő országok közé tartozott.

A szarvasmarha-forgalmat a következő számok mutatják:

Sorszám	Az ország neve	Szarvasmarha						Beviteli (—), illetőleg kiviteli (+) többlet					
		bevitel			kivitel			1890	1891	1892			
		1890	1891	1892	1890	1891	1892						
		e z e r d a r a b o k b a n											
1	N.-Brit. és Írorsz.	642'6	507'4	502'2	1'2	—	2'2	—	641'4	—	507'4	—	499'8
2	Franciaország	99'6	82'7	—	59'1	47'4	—	—	40'5	—	35'3	—	—
3	Belgium	101'3	103'9	68'3	6'5	4'8	3'2	—	94'8	—	99'1	—	65'1
4	Svájcz	87'2	84'5	63'2	46'8	47'7	48'9	—	40'4	—	36'8	—	14'4
5	Portugália	14'9	12'3	—	1'2	2'1	—	—	13'7	—	10'2	—	—
6	Norvégia	11'2	58'6	—	—	—	—	—	11'2	—	58'6	—	—
7	Spanyolország	17'3	10'8	—	46'1	32'0	—	+	28'8	+	21'2	—	—
8	Algír	8'7	—	—	57'3	—	—	+	48'6	—	—	—	—
9	Bulgária	0'9	0'5	—	17'8	22'8	—	+	16'9	+	22'3	—	—
10	Svédország	7'3	3'6	—	36'4	29'6	—	+	29'1	+	26'0	—	—
11	Olaszország	52'4	19'6	29'8	20'9	13'1	18'4	—	31'5	—	6'5	—	11'4
12	Szerbia	0'2	0'3	—	65'5	59'9	—	+	65'3	+	59'6	—	—
13	Osztr.-Magy. mon.	70'0	70'0	71'7	153'5	124'4	76'6	+	83'3	+	54'4	+	4'9
14	Argentínai közt.	0'4	0'1	—	150'0	171'1	—	+	149'6	+	171'0	—	109'8
15	Uruguay	17'7	77'3	—	35'7	101'2	—	+	18'0	+	23'9	—	—
16	Brit-Canada	3'5	3'5	4'0	81'5	117'8	107'2	+	78'0	+	114'3	—	103'2
17	Németország	200'9	276'6	277'0	17'1	14'3	17'1	—	183'8	—	262'3	—	259'9
18	Dánia	23'1	21'5	—	139'5	119'0	—	+	116'4	+	97'5	—	—
19	Németalföld	0'1	0'1	—	108'6	153'1	—	+	108'7	+	153'0	—	—
20	Éjsz.-Amer. Egy.-Áll. ...	30'7	11'4	2'2	394'8	374'7	394'6	+	364'1	+	363'3	+	392'4

Legnagyobb bevitelle van Nagy-Britanniának, mely mint a legelső húsfogyasztó ország, virágzó marhatenyésztése dacára ropant bevitelre szorul. Korábban Franciaország is igen nagy bevitelre szorult, az 1876—80. évek átlagában a bevitel 177'8 ezer darabbal haladta meg a kivitelt, az arány azonban lassanként egészen megváltozott s 1888-ban Franciaország már 18'5 ezer darab kiviteli többletet mutat fel, mely 1889-ben újból 7'2 ezer darabra szállott le, s kereskedelme 1890-ben ismét passzívra változott. Nagy-Británia szarvasmarha-bevitelében az első helyet Észak-Amerika s a brit gyarmatok foglalják el, míg az európai kontinens államai régi jelentőségüket e tekintetben teljesen elvesztették. Állandóan nagy szarvasmarha-bevitelre szorul még Belgium, Svájc és Németország. A kivivő országok között ellenben Németalföld, Dánia, a Laplata államok, Brit-Canada, az Északamerikai Egyesült-Államok állnak legelől. Monarchiánk kivitele is jelentékeny.

A nemzetközi juhforgalomról a következő kimutatás nyújt áttekintést:

Sorszám	Az ország neve	J u h -						Beviteli (—), illetőleg kivitel (+) többlet		
		bevitel			kivitel			1890- ben	1891- ben	1892- ben
		1890- ben	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben			
e z e r d a r a b o k b a n										
1	Franciaország.	1.142 ^o	1.153 ³	—	10 ⁸	9 ⁷	—	—1.131 ²	—1.143 ⁶	—
2	N. Brit. és Ír-ör.	358 ⁵	344 ⁵	79 ^o	7 ⁸	—	7 ⁴	—350 ⁷	—344 ⁵	—71 ⁶
3	É.-Am. Egy.-Áll.	393 ⁸	345 ⁸	380 ⁸	67 ⁶	60 ^o	47 ^o	—326 ³	—285 ⁸	—333 ⁸
4	Spanyolország	66 ⁴	133 ⁸	—	12 ⁹	11 ³	—	—53 ⁵	—122 ⁵	—
5	Belgium	261 ²	204 ⁶	190 ⁶	62 ¹	7 ³	8 ⁹	—199 ¹	—197 ³	—181 ⁷
6	Egyiptom ¹⁾	50 ⁶	104 ⁶	—	—	—	—	—50 ⁶	—104 ⁶	—
7	Svájc ²⁾	72 ^o	72 ^o	67 ⁴	5 ^o	5 ^o	2 ⁴	—67 ^o	—67 ^o	—65 ^o
8	Norvégia	—	—	—	23 ⁶	4 ⁸	—	+23 ⁶	+4 ⁸	—
9	Argentínai közt.	0 ¹	1 ⁹	—	50 ^o	114 ²	—	+49 ⁹	+112 ³	—
10	Svédország	0 ⁶	—	—	34 ³	25 ⁷	—	+33 ⁷	+25 ⁷	—
11	Dánia ²⁾	—	22 ³	—	72 ²	44 ^o	—	+72 ²	+21 ⁷	—
12	Szerbia	14 ⁷	12 ³	—	56 ²	61 ⁴	—	+41 ⁵	+49 ¹	—
13	Uruguay	16 ⁶	15 ⁷	123 ⁷	25 ²	35 ⁷	8 ¹	+8 ⁶	+20 ^o	—35 ⁶
14	Olaszország	5 ⁸	10 ⁵	12 ³	33 ³	39 ⁸	22 ²	+28 ^o	+29 ³	+10 ⁵
15	Németalföld	0 ¹	0 ¹	—	159 ^o	282 ⁴	—	+158 ⁹	+282 ³	—
16	Bulgária	2 ⁸	6 ^o	—	388 ³	396 ¹	—	+385 ⁷	+390 ¹	—
17	Brit-Canada	—	40 ⁵	33 ⁴	316 ^o	299 ⁶	329 ⁴	+316 ^o	+259 ¹	296 ⁴
18	Osztrák-Magyar monarchia	62 ^o	147 ⁴	38 ¹	44 ⁶	50 ⁹	220 ⁵	—17 ⁴	—96 ⁵	+182 ⁴
19	Algír	145 ⁸	106 ¹	—	980 ⁴	989 ⁶	—	+834 ⁶	+883 ⁶	—
20	Németország	3 ⁸	5 ⁸	13 ⁹	403 ⁹	231 ¹	322 ^o	+400 ¹	+225 ³	+308 ¹
21	Fokföld	—	—	—	2.906 ⁹	3.640 ¹	—	+2.906 ⁹	+3.640 ¹	—

A juhbevitő országok élén Franciaország áll, bár az utóbbi 2—3 év alatt bevitel, az életbeléptetett védvamos intézkedések folytán nagyot csökkent. Franciaország legtöbb juhot Algírból visz be, 1891-ben 931 ezer darabot, azután Oroszországból, 1891-ben 94 ezer darabot; 1876-ban Németországból még 883 ezer darabot vitt be, ezen bevitel azonban jóformán egészen megszűnt; hasonló hanyatlás állt be rövid pár év alatt az Osztrák-Magyar monarchiának és különösen Magyarországnak Franciaországba irányuló kivitelében, a mely az 1892. évben azután ismét 118,000 darabra rúgott, összes juh kivitelünknek több mint 53°/_o-ára. Nagy-Británia juhbevitel főleg Németalföldről és Németországból származik, Belgiumé pedig túlnyomólag Németországból. Érdekes, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok erős juhbevitelre szorulnak, és

¹⁾ A kivitel nincs részletezve, a bevitelnél a juhek és kecskék forgalma együttesen van kitüntetve. — ²⁾ Juh- és kecskeforgalom.

pedig főleg Brit-Canadából. Legnagyobb juhkivitele van Fokföld angol gyarmatnak; messze mögötte marad Algír közel 1 milliónyi kivitelével; ezután jön a kis Bulgária, Németország, Canada, Németalföld és Ausztria-Magyarország. Jelentékeny még a juhkivitel Oroszországból, Olaszországból, stb., bár a legtöbbnél a kivitel nagy ingadozásoknak van alávetve.

A nemzetközi sertésforgalom az utóbbi években következőleg alakult:

Sorszám	Az ország neve	S e r t é s						Beviteli (—), illetőleg kiviteli (+) többlet		
		bevitel			kivitel			1890- ben	1891- ben	1892- ben
		1890- be	1891- ben	1892- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben			
		e z e r d a r a b b a n								
1	Németország	832.2	936.8	987.7	8.2	25.2	7.2	—824.0	—911.6	—980.5
2	Franciaország	93.9	50.4	—	86.3	52.6	—	—7.6	+2.2	—
3	Osztr.-Magy. mon.	172.9	193.7	193.8	166.8	144.3	349.7	—6.1	—49.4	+155.9
4	Svájcz	136.5	86.3	67.9	6.0	3.5	7.3	—130.5	—82.8	—60.6
5	Spanyolország	8.1	9.3	—	7.7	9.3	—	—0.4	—	—
6	N.-Brit. és Írország	4.0	—	3.8	8.6	—	—0.3	+4.6	—	—3.5
7	Norvégia	15.7	12.0	—	23.6	—	—	+7.9	—12.0	—
8	Egyiptom 1)	0.6	0.6	—	—	—	—	—0.6	—0.6	—
9	Uruguay	—	0.2	0.2	—	0.2	—	—	—	—0.2
10	Algír	0.6	0.4	—	0.0	0.00	—	—0.6	—0.4	—
11	Portugália	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Belgium	0.1	0.1	—	108.6	79.5	44.1	+108.5	+79.4	+44.1
13	Bulgária	0.6	0.4	—	2.7	2.2	—	+2.1	+1.8	—
14	Svédország 2)	—	4.1	—	—	7.6	—	—	+3.5	—
15	Olaszország	4.3	1.5	4.0	127.0	87.2	48.5	+122.7	+85.7	+44.5
16	Ész.-Amer. Egy.-All. ...	—	—	—	91.1	95.7	32.0	+91.1	+95.7	+32.0
17	Németalföld	0.0	0.0	—	320.3	327.0	—	—320.3	+327.0	—
18	Szerbia	0.3	0.3	—	155.8	139.3	—	+155.5	+139.0	—
19	Dánia	—	2.9	—	111.0	220.0	—	+111.0	+217.1	—

Csaknem példátlan az a nagy átalakulás, a mit a sertésforgalom tekintetében látunk. — Németország az 1876—80. évek átlagában körülbelül egy millió sertéssel vitt be többet, mint a mit kivitt, az 1881—85. évek átlagában már csak 644 ezer darabbal, 1888-ban ellenben már 285 ezer darabra rúgó kiviteli többletet mutatott fel, miből azt a következtetést lehetett vonni, hogy Németország saját sertéstenyésztésének emelése által jövőre teljesen képes lesz saját szükségletét fedezni. E következtetés azonban nem volt alapos, Németország sertésbevitelére csak a vám- és állategész-

1) Egyiptomnál az állatkivitel nincs részletezve. — 2) Svédországban a sertésforgalmat 1888 óta nem darabszám, hanem súly szerint mutatják ki.

ségügyi rendszabályok mesterséges hatása alatt szállt le annyira, nagy kárára a német fogyasztó közönségnek, a merev tiltó rendszabályokon utóvégre is enyhíteni kellett s 1889-ben Németország beviteli többlete 415 ezer darabra szökkent fel. 1892-ben pedig majdnem egy millióra rúgott! Franciaországnak is az 1876—80. évek átlgában 137 ezer darabra menő beviteli többlete volt, 1888-ban ellenben 42 ezerre, 1889-ben pedig 113 ezerre rúgó kiviteli többlete, a mely 1890-ben 7 ezerre, 1891-ben pedig 2 ezerre csökkent. Monarchiánk 1890. és 1891-ben szintén passiv volt sertés kereskedelem tekintetében, de 1892-ben megnyilván a német piac, ismét cselekvővé változott; különben is sertésbevitelünk sovány, kivitelünk pedig hizott, s így nagyobb értékű állatokból áll.

Baromvásárok. — Az állatforgalomra s így közvetve az állattenyésztésre nézve is nagy fontossággal bírnak a baromvásárok. A hazai állattenyésztésünk szempontjából fontosabb vásárok évi összesített eredményét a következő kimutatások tüntetik fel. A budapesti marhavásár forgalmát 1873 óta a következő kimutatás tünteti fel:

	Ökör	Bivaly	Fejős tehén	Vágó tehén	Borjú	Barány	Juh
¹ 873	90.822	—	47.677		49.165	104.040	
¹ 874	84.568	4.311	4.699	34.916	48.783	23.341	79.247
¹ 875	61.403	3.089	8.076	36.475	48.054	76.857	
¹ 876	51.009	3.638	9.976	38.890	59.776	86.741	
¹ 877	66.756	4.056	50.938		47.271	114.418	
¹ 878	52.329	7.232	7.456	51.300	50.046	28.961	73.564
¹ 879	51.290	6.708	7.635	46.964	51.975	28.222	65.697
¹ 880	53.561	5.573	8.397	45.918	56.805	25.049	70.178
¹ 881	51.174	4.282	9.481	36.343	52.648	27.529	66.091
¹ 882	58.698	5.796	11.365	32.984	56.742	25.266	64.859
¹ 883	61.019	7.601	12.138	30.970	59.901	28.426	64.830
¹ 884	57.715	7.855	11.218	33.924	67.325	31.695	62.400
¹ 885	71.377	5.808	12.101	37.097	84.347	32.129	86.173
¹ 886	76.300	6.098	11.465	41.867	88.053	40.612	95.725
¹ 887	82.628	6.541	11.469	42.770	101.544	39.524	80.530
¹ 888	106.110	3.712	11.635	43.599	102.300	37.285	89.900
¹ 889	111.345	2.286	11.332	41.387	103.939	36.938	83.366
¹ 890	121.306	2.524	11.581	47.709	102.138	36.097	94.368
¹ 891	117.437	3.029	11.839	45.970	98.936	39.769	294.018
1892		138.574			99.931	168.452	

A bécsi marhavásárra a felhajtást az utóbbi nyolcz év alatt a következő kimutatás tünteti fel:

Felhajtató	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
	d a r a b						
Magyar fajta marha	44.191	60.445	102.516	119.445	131.592	120.914	109.412
Galicziai és bukovinai marha	46.918	54.938	58.820	60.271	50.549	57.770	39.546
Német fajta marha	31.311	66.308	73.182	64.473	55.035	50.859	67.403
Bivaly	—	1.863	3.935	5.780	7.690	—	—
Összesen	122.420	183.554	238.453	249.969	244.866	229.543	216.361

Az utóbbi két évben mindkét vásáron némi hanyatlás észlelhető, kivéve 1891-ben Budapesten a juhokat, — a melyek mennyisége az előző évihez képest hirtelen megháromszorozódott; az ok valószínűleg abban keresendő, hogy ez évben indult meg a juhhús-nak exportja Párizsba.

Magyarország állatforgalmában a sertésforgalom bir legnagyobb fontossággal, állatkivitelünkben ez képvisel legnagyobb értéket. Nagy sertés kivitelünket, főleg a nagyszerűen berendezett kőbányai sertés hizlalásnak köszönhetjük, a hizlalás és a piac ily központosítása nélkül sertéstenyésztésünk sohasem emelkedett volna arra a színvonalra, a hol áll s főleg nem tudta volna meghódítani a külföldi piacokat, melyeken a nehéz versenyviszonyok daczára még jelenleg is kiváló helyet foglal el. A kőbányai első magyar sertés-hizlalo részvénytársaság sertésforgalmát a következő számok mutatják:

É v	Felszállított				Elszállított		
	magyar	szerb	román	össze- sen	össze- sen	ebből	
						bel- fogyasz- tásra	Bécsbe
s e r t é s							
átlag 1875—79	290.924	123.678	57.128	471.730	471.550	148.618	165.002
» 1880—84	389.941	83.797	55.187	528.925	490.122	167.285	120.911
1885-ben	419.380	78.887	14.483	512.750	466.502	186.638	125.541
1886-ban	401.721	89.684	29.394	520.799	556.241	205.312	106.187
1887-ben	362.757	70.740	15.374	448.871	436.917	210.898	87.656
1888-ban	392.164	83.888	21.414	497.466	415.573	219.186	93.213
1889-ben	451.204	144.904	10.355	606.463	511.608	194.761	98.075
1890-ben	493.350	108.113	4.333	605.796	521.401	244.690	83.119
1891-ben	510.590	138.000	4.368	652.958	519.949	220.947	66.412
1892-ben	680.313	162.642	5.113	848.072	750.616	262.315	59.294

Az elszállítást a két utolsó év alatt valmennyi irányban a következő számok mutatják:

Elszállított	Darab sertés		Elszállított	Darab sertés	
	1891-ben	1892-ben		1891-ben	1892-ben
Budapesti fogyasztásra	169.783	181.432	Ausztriába	31.197	32.959
Egyéb belföldre	51.164	80.883	Németországba	114.347	274.280
Együtt	220.947	262.315	Egyéb államokba	508	998
Bécsbe	66.412	59.294	Szappangyárakban feldolgoztatott	3.094	4.349
Cseh. Morvaorsz. és Sziléziába	83.444	116.421	Összesen	519.949	750.616

Kőbányáról Bécsbe, lehet mondani, évről évre kevesebb sertést szállítunk, ennek első sorban a Bécs-Ujhelyben felállított sertéshizláló az oka, ellenben a Németországba irányuló kivitel évről-évre növekedik; és a legujabb időben a szabaddá tett amerikai sertéshús bevétel sem volt képes bénítólag hatni kivitelünkre; ámbár tagadhatatlan, hogy az amerikai eredetű sertés bevétele mégis erős versenyt támaszt, valamint az orosz sertésbevétel is.

Sertésekből a felhajtás nagyságát Bécsbe a következő számok mutatják:

Felhajtatott	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
A bécsi szűrő-marhavásárra:									
elő	97.112	112.682	125.533	133.514	148.927	87.231	73.426	80.911	95.137
leszűrt	43.150	53.052	50.902	49.101	46.491	56.784	63.489	58.349	55.310
együtt	140.262	165.734	176.435	182.615	195.418	144.015	136.915	139.260	150.447
A bécsi sertés-vásárra:									
nehéz	80.166	84.222	74.923	67.614	59.421	61.197	66.278	75.209	149.914
közepes	100.796	103.600	121.071	112.298	114.193	133.737	155.618	156.329	172.751
süldő	167.863	173.066	127.618	241.566	296.297	127.115	98.113	99.057	131.851
együtt	348.825	360.888	323.612	421.478	469.911	322.049	320.009	330.595	454.516

A budapesti és bécsi juhvásárok forgalmáról a következő kimutatás ad számot:

Felhajtatott	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
A budapesti juh-vásárra:								
juh	62.400	86.173	95.725	80.530	89.900	83.366	94.368	294.018
bárány	31.695	32.129	40.612	39.524	37.275	36.938	36.097	39.769

	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
Felhajtatott			d a r a b			
A bécsi szuró-marhavasárra:						
élő juh	142.308	281.241	351.131	433.361	276.015	227.967
leszúrt juh	22.329	18.723	19.017	15.866	17.632	22.838
bárány	58.600	51.332	57.468	64.421	61.430	59.727

A bécsi juhvásár forgalma az 1891-et megelőző években rendkívül túlszárnyalta a budapestit, ez utolsó évben azonban a felhajtás nagysága csak csekély különbözetet mutat.

Magyarország külforgalma állati termékekből. — Áruforgalmi statisztikánk az emberi fogyasztásra szolgáló állati termékek behozatalát és kivitelét a következő mennyiségekkel mutatja ki:

Az áru megnevezése	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
m é t e r m á z s á k b a n								
Fris hús (borjú-, sertés-, juh- és marhahús)	4.595	3.883	3.584	4.199	1.821	4.388	2.979	6.325
Elkészített hús (száritva, füstölve, páczolva)	1.356	1.309	1.202	1.385	1.462	1.574	3.580	1.854
Disznózsír	2.180	2.891	3.127	4.618	3.474	3.023	5.590	3.472
Szalonna	1.363	1.748	1.639	2.003	1.407	1.212	1.403	1.265
Sonka	2.116	2.348	3.237	4.329	4.781	5.259	5.544	5.618
Kolbász	1.578	1.541	1.884	2.102	1.954	1.791	1.961	1.811
Szalámi	504	517	571	530	500	551	596	492
Tej	1.396	587	567	1.063	979	947	1.048	1.028
Fris és olvasztott vaj	2.397	2.391	1.785	1.844	1.929	2.468	2.868	2.854
Sajt	19.355	18.752	16.943	15.434	15.571	14.515	14.276	15.239
Liptai túró	65	59	59	114	—	—	—	—
Összesen	36.905	36.026	34.598	37.621	33.878	35.728	39.845	39.958
Fris hús (borjú-, sertés-, juh- és marhahús)	10.328	11.666	14.104	12.269	16.787	22.770	39.632	23.264
Elkészített hús (száritva, füstölve, páczolva)	463	517	985	538	465	858	2.354	2.844
Disznózsír	52.954	53.047	44.844	40.929	53.714	64.409	67.129	79.855
Szalonna	20.880	23.839	24.110	19.949	23.955	31.909	28.213	32.738
Sonka	316	352	321	287	276	303	397	408
Kolbász	190	202	229	237	233	232	337	589
Szalámi	3.965	4.318	5.114	5.494	5.599	6.734	8.576	7.563
Tej	70.671	73.867	85.447	94.295	110.871	114.680	110.687	1.0330
Fris és olvasztott vaj	4.537	5.386	6.169	7.831	8.154	7.540	7.862	8.602
Sajt	1.697	2.494	1.862	1.849	2.597	2.017	1.820	2.266
Liptai túró	6.156	7.987	8.168	9.499	8.017	8.677	8.899	9.170
Összesen	172.156	181.615	191.353	193.177	230.668	260.129	275.906	287.629

Legnagyobb mennyiséget sajtból kozunk be, kivitelünkben ellenben a tej, továbbá a disznózsír, szalonna, friss hús és szalámi játszik a főszerepet.

A felsorolt fogyasztási cikkek következő értéket képviseltek:

Az áru megnevezése	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
	e z e r f o r i n t o k b a n							
	a) Behozatal :							
Fris hus (borju-, sertés-, juh- és marhahús) ...	204	210	161	189	89	197	134	297
Elkészített hus (száritva, füstölve és páczolva)	60	95	72	104	110	116	258	133
Disznózsir	85	120	138	219	170	146	281	181
Szalonna	55	70	68	92	65	55	67	59
Sonka	212	229	308	433	478	421	488	494
Kolbász	158	140	151	210	195	161	176	154
Szalámi	72	63	74	77	72	81	74	61
Tej	15	6	5	10	10	10	10	10
Fris és olvasztott vaj	161	151	111	105	106	134	163	170
Sajt	1.622	1.669	1.440	1.196	1.211	1.270	1.271	1.311
Liptai turó	3	3	3	5	—	—	—	—
Összesen	2.647	2.756	2.531	2.640	2.506	2.591	2.922	2.870
	b) Kivitel :							
Fris hus (borju-, sertés-, juh- és marhahús) ...	549	615	683	552	755	1.109	1.982	1.256
Elkészített hus (száritva, füstölve és páczolva)	23	40	59	32	28	56	153	185
Disznózsir	2.199	2.202	2.039	2.039	2.730	3.248	3.524	4.306
Szalonna	866	1.001	1.054	957	1.154	1.515	1.394	1.539
Sonka	25	26	23	24	23	21	31	29
Kolbász	15	15	16	20	20	17	25	41
Szalámi	535	558	692	742	756	919	1.115	1.021
Tej	810	730	875	943	1.109	1.147	1.107	1.203
Fris és olvasztott vaj	267	215	285	367	368	343	387	477
Sajt	115	185	122	103	140	116	104	118
Liptai turó	295	399	366	411	321	382	416	385
Összesen	5.699	5.986	6.214	6.190	7.404	8.873	10.238	10.560
Kiviteli többlet mmázsa	—	—	—	—	—	224.401	236.061	247.671
Érték ezer frt	—	—	—	—	—	6 282	7.316	7.690

A kivitel értéke évről-évre erősen meghaladja a behozatalét s a különbség örvendetesen emelkedik, 1882-ben a kiviteli többlet csak 205 millió forint volt, 1889-ben ellenben csaknem kerek 5 millió, 1892-ben pedig már 77 millió frtot tett ki. A behozatalban legnagyobb értéket a sajt képvisel, az utóbbi pár év alatt azonban sajtbehozatalunk némileg megcsökkent, mi az emelkedő sajtfogasztás mellett csakis azon életerős mozgalomnak köszönhető, mely a

tejgazdaságok felállítása, sajt és vajszövetkezetek szervezése, tejbérletek életbeléptetése által a hazai sajtkészítés terén történt, melynek folytán sajttermelésünk nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is örvendetesen emelkedett. Valószínű, hogy sajtükségletünket rövid néhány év alatt hazai készítményeinkből leszünk képesek fedezni. Mig azonban a sajtbehozatal csökken, kivitelünk pedig liptai túróból emelkedik, addig sonkából többet hozunk be. Valóban ideje volna, hogy a mit a szakemberek már évek óta sürgetnek, sertéstenyésztőink a zsirsértés mellett a hússértésre is több gondot fordítsanak. Az eledelül szolgáló állati termékek közül disznósírt és szalonnát viszünk ki legtöbbit, illetőleg legnagyobb értékűt. Tejkivitelünk is jelentékeny, 1889-ben már meghaladta az 1 millió forint értéket és folytonos emelkedést mutat.

Az ipari nyers anyagul szolgáló állati termékek forgalmát, újabb áruforgalmi statisztikánk szerint, a következő összeállítás mutatja:

Az árú megnevezése	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- en	1890- ben	1891- ben	1892- ben
	m é t e r m á z s á k b a n							
	a) Behozatal:							
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve) ...	50.099	22.104	44.718	21.844	15.678	13.103	11.572	12.209
Nyers lóborók, csikó- borók	389	168	416	133	278	598	284	460
Nyers marhaborók	28.340	29.899	31.205	31.854	38.796	34.359	45.880	66.472
„ borjuborók	1.319	1.432	2.332	2.185	2.176	2.082	1.449	2.003
„ juh- és kecske- borók	17.872	18.244	23.740	26.978	27.874	17.558	19.062	18.019
Nyers bárány- és gö- dölyeborók	2.682	2.838	10.135	14.349	6.607	10.919	12.146	18.192
Lószőr	1.330	1.326	1.738	1.666	1.609	1.981	1.923	1.803
Tehé nyul, kecske s egyéb állatok szőre	1.597	1.752	2.196	2.958	3.649	4.355	3.688	3.895
Sérte és sért hulladék	1.382	1.601	1.872	1.742	1.701	2.177	1.451	1.682
Belek és hólyagok	3.016	3.056	4.401	4.184	3.198	3.792	4.079	4.240
Állati faggyu	4.007	3.417	8.513	6.028	9.453	19.814	13.589	13.086
b) Kivitel:								
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve) ...	114.838	145.459	98.255	113.735	137.930	104.594	92.831	92.137
Nyers lóborók, csikó- borók	4.018	5.568	4.682	6.162	6.296	8.099	6.849	2.846
Nyers marhaborók	8.984	12.855	10.103	14.584	14.169	13.830	12.567	12.852
„ borjuborók	5.196	5.724	5.524	5.699	5.703	6.445	6.079	4.035
„ juh- és kecske- borók	8.060	8.428	6.241	8.257	6.792	7.094	8.159	7.312
Nyers tárány- és gö- dölyeborók	4.402	6.422	5.901	7.310	8.132	9.080	9.249	9.280
Lószőr	457	552	554	607	543	543	417	331
Tehén, nyúl, kecske s egyéb állatok szőre	392	992	736	1.038	1.061	2.867	4.225	1.652
Sérte és sortehulladék	464	651	380	319	294	427	453	393
Belek és hólyagok	4.939	5.243	5.835	5.510	5.348	6.298	6.427	5.627
Állati faggyu	5.002	5.358	8.133	6.836	9.327	6.452	6.586	9.774

Daczára, hogy bőriparunk saját szükségletünket sem képes fedezni, nyers bőrből (kivéve a ló- és borjúbőrt s a legutóbbi évben a báránybőrt) sokkal többet hozunk be, mint a mennyit kiviszünk, mit nagymérvű állatkivitelünk s csekély marha- és juh-húsfogyasztásunk magyaráz. Legtöbb marhabőrt Ausztriából hozunk be, hová értékes hizott marháinkat kivisszük, borjúbőrt ugyanonnan; juh- és kecskebőrt Ausztriából és Szerbiából, bárány- és gödölyebőrt pedig szintén Szerbiából, továbbá Bulgária és Kelet-Ruméliából, 1886-ig Romániából is igen sok juh- és kecskebőrt hoztunk be, de onnan a behozatal 1887. óta már csaknem egészen megszűnt.

Érték szerint fentebbi állati termékek forgalmát a következő kimutatás részletezi:

Az áru megnevezése	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
	e z e r f o r i n t o k b a n							
	a) Behozatal :							
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve)	3.846	2.992	5.142	2.134	1.604	1.291	1.069	1.038
Nyers ló- és csikó- bőrök	33	13	31	7	14	30	17	30
Nyers marhabőrök ...	2.939	2.691	2.438	1.898	2.328	2.062	2.753	4.321
Nyers borjubőrök ...	261	300	427	278	218	208	188	320
Nyers juh- és kecske- bőrök	1.304	527	771	1.332	4.181	2.634	2.925	1.250
Nyers bárány- és gö- dölyebőrök	584	192	659	1.052	503	874	1.390	3.229
Lószőr	140	111	126	125	113	139	135	126
Tehén-, nyul-, kecske- és egyébállatok szőre	63	70	143	136	164	196	166	175
Sörte és sörtehulladék	300	352	337	382	448	577	377	420
Belek és hólyagok ...	196	182	264	623	478	569	734	763
Állati faggyu	129	96	267	175	274	623	462	458
Összesen	9.795	7.526	10.605	8.142	10.325	9.203	10.216	12.130
	b) Kivitel :							
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve) ...	12.476	23.704	15.595	14.725	19.942	14.068	11.649	10.319
Nyers ló- és csikó- bőrök	358	441	343	417	428	543	479	199
Nyers marhabőrök ...	1.001	1.215	872	723	473	484	440	900
Nyers borjubőrök ...	1.148	1.240	1.080	869	770	877	1.064	706
Nyers juh- és kecske- bőrök	724	274	250	408	1.019	1.064	1.354	507
Nyers bárány- és gö- dölyebőrök	1.063	518	443	572	699	817	1.152	1.740

Az áru megnevezése	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
	e z e r f o r i n t o k b a n							
Lószőr	50	53	46	53	43	45	35	25
Tehén-, nyul-, kecske- és egyéb állatok szőre	17	45	40	45	37	115	190	74
Sörte és sörte hulladék	120	182	97	86	86	126	136	118
Belek és hólyagok ...	321	327	350	833	827	982	1.285	1.125
Állati faggyu	161	139	249	189	261	195	224	342
Összesen	17.439	28.138	19.365	18.920	24.585	19.316	18.008	16.055

A behozatalt a kivitel értéke itt is állandóan meghaladja; mit tekintélyes gyapjukivitelünknek köszönhetünk. Sajnos azonban, hogy a tengerentúli országok versenye a gyapjuárakat az utóbbi időben nagyon lenyomta. Az 1886. évi áremelkedést már a következő évben visszaesés követte, s minthogy 1887-ben kivitelünk mennyiségre is roppant nagyot csökkent, a gyapjuért befolyt összeg is nagyon alacsony volt. 1888-ban a kivitt mennyiség emelkedett, de annál mélyebben súlydult az ár s még kisebb összeg folyt be a kivitt gyapjuért, mint a megelőző évben, 1889-ben ismét némi javulást látunk, a gyapjuárak föllendült, de a föllendülés csak rövid volt, mert 1890-ben az északamerikai védvamos irány (Mac Kinley-bill) erőrekapása, megbénította a német posztóipart, mi természetesen visszahatással volt gyapjunkt kelendőségére is; 1891. és 92-ben ugy sulyban, mint értékben ismét csökkent elannyira, hogy, míg 1883-ban kivitt gyapjunk értéke 32,307.000 forintot, addig 1892-ben már csak 10,300.000 forintot tett.

2. Baromfitenyésztés.

A baromfitenyésztésnek sokkal nagyobb nemzetgazdasági fontossága van, mint a legtöbbben hiszik. Mint mezőgazdasági mellékfoglalkozás, minden nagyobb költség nélkül, a különben kárbavesző hulladékot értékesítve, a baromfitenyésztés szép jövedelmi forrásul szolgál s míg két főproduktuma, a hús és tojás népünk ételmezésében nagyon számottevő tényező, harmadik főproduktuma a toll, nélkülözhetetlen alkatrésze ágyneműnknek.

Hazánkban a baromfitenyésztésnek nagyon alkalmas tere van. Nagyban előmozdítja az alföldön üzött tanyai gazdálkodás s ugyanott a számtalan apró tavacska, mely a kacsák, s a tolla miatt még sokkal fontosabb lúd tenyésztésére megbecsülhetetlen. Baromfitenyésztésünk tényleg szép virágzásnak is örvend, mit leginkább

bizonyít az a körülmény, hogy daczára nagy belfogyasztásunknak, sok millió értékű baromfit, tojást és tollat szállítunk évenként külföldre. Külforgalmunkat a baromfitenyésztés főbb termékeiből a következő kimutatás állítja szem elé:

Az áru megnevezése	Egy-ség	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
a) Behozatal :									
Baromfi (mindennemű) eleven és leölt szárnyas)	drb	9.565	1.793	6.296	5.015	2.341	896	1.227	1.772
Tojás	mm.	340	347	396	366	477	435	334	377
Ágytollak	"	583	775	563	571	613	623	1.282	862
Lúdszir	"	360	272	1.070	801	388	348	1.003	445
Lúdmáj	"	64	150	93	144	218	313	204	190
Összesen	drb	9.565	1.793	6.296	5.015	2.341	896	1.227	1.772
	mm.	1.348	1.546	2.124	1.882	1.701	1.721	2.824	1.874
b) Kivitel :									
Baromfi (mindennemű) eleven és leölt szárnyas)	drb	755.448	676.362	520.364	550.996	550.607	762.645	559.722	692.480
Tojás	mm.	47.756	52.864	57.501	56.791	71.180	89.516	87.315	87.498
Ágytollak	"	101.428	88.471	116.040	128.016	154.642	204.451	180.081	221.445
Lúdszir	"	20.445	18.198	18.093	19.217	20.437	21.922	19.196	19.070
Lúdmáj	"	216	230	241	217	240	273	191	230
Összesen	drb	755.448	676.362	520.364	550.996	550.607	762.645	559.722	692.480
	mm.	170.430	160.513	192.639	205.138	247.497	317.146	287.916	329.113

Az itt kimutatott forgalom következő értéket képviselt:

Az áru megnevezése	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
a) Behozatal ezer forintokban :								
Baromfi (eleven és leölt szárnyas)	34	26	30	32	35	40	31	36
Tojás	22	32	20	21	21	22	51	39
Ágytollak	102	101	399	212	98	87	381	178
Lúdszir	7	14	8	12	18	26	17	16
Lúdmáj	—	—	—	—	1	1	—	—
Összesen	165	173	457	277	173	176	480	269
b) Kivitel ezer forintokban :								
Baromfi (eleven és leölt szárnyas)	3.717	4.225	4.101	4.511	5.858	7.515	6.973	6.749
Tojás	4.028	3.898	4.561	5.384	5.775	8.178	8.104	9.965
Ágytollak	6.634	5.191	4.891	5.673	5.978	6.423	4.527	4.195
Lúdszir	25	23	22	20	21	24	17	20
Lúdmáj	120	159	164	161	180	177	204	152
Összesen	14.524	13.496	13.739	15.749	17.812	22.317	19.825	21.081

Épen nem kicsinylendő eredmény, hogy a baromfitenyésztésből a korábbi években 10—15 millió frt, 1892-ben pedig már 21

millió frt. folyt be hazánkba. Kivitelünkben a legnagyobb értéket a tojás képviseli, ebből 1883-ban még csak 1.74 millió, 1892-ben pedig már 9.97 millió forint értékűt vittünk ki; a kivitt eleven baromfi értéke 3.07 millió forintról 6.75 millió forintra növekedett, míg az ágytollak kivitelében úgy a súlyt, mint az értéket tekintve 1891 óta hanyatlás mutatkozik.

3. Selyemtenyésztés.

Selyemtenyésztés Magyarországon. — Kevés termelési ág mutat fel oly gyors fejlődést, mint hazánkban az utolsó évtized alatt a selyemtenyésztés. Az eddigi eredmény fényesen igazolta, hogy Magyarország selyemtenyésztésre igen alkalmas s a kellőleg táplált selyemhernyótól nyert hazai selyem jóságra kiállja a versenyt bármely külföldi selyemmel. A selyemtenyésztés, mint mezőgazdasági mellékkereset felette fontos, mert évenként csak 5—6 heti időt vesz igénybe aratás előtt s kellő sikerrel űzhetik a nők, aggok, gyermekek, kik a mezei munkára nem igen alkalmasak. A selyemtenyésztés fontosságban még nyer a phylloxera-csapás következtében, mert a keresetnek, megélhetési forrásnak azt az elapadását, melyet a szőlők elpusztulása következtében számos vidék népessége elszenvedni kénytelen, némileg enyhítené, helyreépítené a selyemtenyésztés elterjedése. Ezen hasznos keresetág elterjedésének azonban jelenleg nagy akadálya a szederfák hiánya. A selyemtenyésztési felügyelőség nagy buzgósággal törekszik ugyan, hogy a szederfatenyésztést előmozdítsa, de sokszor találkozik közönnyel s számos törvényhatóság nem részesíti támogatásban a felügyelőség tevékenységét. Bács, Baranya, Fejér, Nyitra, Sopron, Tolna, Temes, Torontál és Veszprém vármegyékben járási faiskolafelügyelők működnek s ezek száma jelenleg 127; az intézet ellenőrzése alatt 1891-ben 2.100 községi faiskola állt s 1880-tól 1890-ig az intézet kiosztott 10.720 liter eperfamagot s 2.952 liter gyümölcsmagot. A községek ugyanezen idő alatt saját faiskolájukból végleges helyre kiültettek 624.842 darab eperfát. Az intézet saját költségén nevelt vagy vásárolt 147.866 darab közvetlenül kiültethető eperfát osztott ki; azonkívül községeknek, magánfeleknek és járási eperfaiskolák beültetéséhez 920.145 darab 2—3 éves fiatal, iskolázandó eperfa-csemetét osztott ki. Az intézet 52 faiskolában tenyészt eperfákat saját költségén.

Hazánkban a selyemtenyésztés fejlődését az utóbbi tíz év alatt a következő kimutatás tünteti fel:

É v	A selyem- tenyésztéssel foglalkozó		Eszik átlag egy községre ter- melő család	A kiosztott pete kilogrammkok- ban	Eszik átlag egy termelőre pete grammokban	Termeltetett összesen gubó	Termelte- tett átlag egy unczia pete után gubó	Eszik átlag egy termelő családra gubó
	községek és puszták	családok						
	s z á m a					k i l o g r a m m		
1881	423	2.976	7	53	17	41.537	19'59	13'95
1882	433	3.674	8	49	13	24.446	12'41	6'65
1883	463	6.261	13	105	16	72.143	17'24	11'52
1884	557	9.892	17	161	17	122.133	19'05	12'34
1885	751	13.859	18	213	15	176.337	20'67	12'72
1886	881	17.782	20	290	16	257.650	22'21	14'48
1887	1.048	28.145	27	373	13	451.511	30'24	16'04
1888	1.389	40.423	28	608	15	703.488	28'93	17'40
1889	1.693	51.122	30	747	14	815.659	27'30	15'95
1890	1.942	66.525	34	999	14	1,043.096	26'00	15'68
1891	2.268	72.118	32	997	12	1,108.446	27'77	15'37
1892	2.590	76.397	29	—	—	970.248	—	12'70

Tizenkét év alatt, a mióta hazánkban a selyemtenyésztés szak-
szerű vezetés alá került, és lendületnek indult, a selyemgubó ter-
melés 2.507 kilogrammról 970.248 kilogrammra, a selyemtenyész-
tésből folyó nyers jövedelem 3.700 forintról 1.448,000 forintra emel-
kedett. Bámulatos eredmény ez s habár 1892-ben nem ugyan a
termelők, de a termelt gubó mennyiségét illetőleg visszaesést, tapasztalunk, alapos a remény, hogy az alvidék szegényebb lakosságának a jövőben még fokozottabb mértékben lesz jövedelmi forrása ezen keresetág. Sok akadály van azonban ezen termelési ág fejlődésének, ilyen első sorban a kezdők tapasztalatlansága, azután az eperfa-hiány, de ezen is segítve lesz, és a fejlődésnek mi sem fogja többé útját állani.

Összehasonlításul megemlítjük, hogy egy unczia pete után Franciaországban a termés 1885-ben 27'08, 1886-ban 33'98, 1887-ben 33'28, 1888-ban 34'70, 1889-ben 29'1, 1890-ben 30'7, 1891-ben pedig 29'2 kilogrammot tett; Olaszországban pedig 1884-ben 25'8, 1885-ben 26'2, 1886-ben 33'2, 1887-ben 32'5, 1888-ban 32'8, 1889-ben 27'39, 1890-ben 32'12, 1891-ben pedig 31'40 kilogrammot tett. Az átlagos termés 1889-ben nemcsak nálunk, hanem Francia- és Olaszországban is jelentékenyen csökkent. Az egyes francia departement-ok között roppant eltérést látunk; egy unczia pete után Keleti-Pyrenében 58'6, Hautes-Alpesben 50'7, Var-ban 49'4 kilogramm selyemgubót nyertek, ellenben Lozère-ben csak 14'7, Haute-Garonne-ban 15'5, Loire-ban pedig 19'9 kilogrammot. Lemotollálva átlagosan 12

kilogr. gubóból lesz egy kilogr. selyem és így hazánk nyers selyem-termelése 1892-ben 81 ezer kilogrammot tett. A beváltott selyem-gubókért a termelők tizenegy év alatt 4,838.231 frtot kaptak, egy termelő család átlagos keresete tehát 15 frt. 44 krt tett. Azon tiz megyének, melyben a selyemtenyésztés ez idő szerint leginkább el van terjedve, 1891. évi eredményét a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Vármegye	Selyemtenyésztés- sel foglalkozó		Az összes termelt gubó	Kifizetett beváltási ár	Esik egy családra kereset
		községek	családok			forint
		s z á m a				
1	Bács	126	20.962	346.457	337.851	16'12
2	Torontál	201	10.033	151.959	148.430	14'79
3	Temes	184	9.982	155.955	153.282	15'36
4	Krassó-Szörény ...	261	3.842	76.684	75.367	19'62
5	Tolna	108	3.516	46.165	43.490	12'37
6	Baranya	143	1.492	21.717	21.202	14'21
7	Arad	59	1.222	21.080	20.744	16'98
8	Pest	69	1.064	12.226	11.970	11'25
9	Somogy	61	389	8.106	7.990	20'54
10	Fejér	23	124	1.347	1.284	10'35
11	Egyéb vármegyék	1.033	19.492	266.748	260.468	13'36

A selyemtenyésztés szempontjából nagyon fontos, hogy a termelők egészséges pilléktől származott petékkal láttassanak el. Erre szolgál a szegzárdi pete termelő állomás, hol 1880—91-ig 20'98 millió, 1891-ben 4.06 millió pillepár görcsöveztetett. Elállítottatott 1880—90-ben 3.529 kg., 1891-ben 4.122 kg. pete. A petekészítő állomáson 1891-ben 580 munkásnő foglalkozott; petefelfrissítése céljából beszerztetett 7.538 unczia (à 25 gramm).

A selyem jósága nemcsak a gubó minőségétől függ, hanem a legombolyítástól, a fonástól is. A selyemfonáshoz nagy ügyesség kell s örvendetes, hogy két selyemfonó gyárunkban, a pancsovaiban és ujvidékiben az olasz munkásnők mellett lassankint mind több magyar munkásnőt lehet alkalmazni. A pancsovai gyárban 1890-ben 80 orsó volt működésben s 176 magyar és 30 olasz munkásnő dolgozott, — 1891-ben pedig ugyanannyi orsó mellett 14 olasz és 170 magyar munkásnő; az ujvidéki gyárban pedig a működésben volt orsók száma 180-ra rugott, a magyar munkásnőké 394-re, az olasz munkásnőké pedig csak 60-ra, míg ellenben 1882-ben a pancsovaiban 36 olasz munkásnő mellett csak 25 magyar dolgozott, az ujvidéki

gyárban pedig 1885-ben 152 olasz mellett csak 130 magyar. A pancsovai selyemfonógyár 1882-től 1891-ig 42.802 kgr. nyers selyemfonalat termelt, a melyből 40.183 kgr. Lyonban adatott el; az újvidéki selyemfonó ugyanezen idő alatt 64.311 kgr. selyemfonalat termelt, a melyből 57.638 kgr. Lyonban, a többi Bécsben adatott el. Selyemtenyésztésünk fellendülésével egyidejűleg a selyem minősége is folyton javul úgy, hogy a lyoni világpiaczon ezt kiváló előszeretettel és a legmagasabb árakon vásárolják.

Selyemtenyésztés a külföldön. — Európában legkiterjedtebb a selyemtenyésztés Olaszországban, itt 1891-ben 1,207.770 unczia petét költöttek ki, a selyemgubótermelés pedig következő mennyiséget tett:

1880-ban	41,573.189 kilogramm	1886-ban	41,397.323 kilogramm
1881-ben	39,564.091 »	1887-ben	43,025.783 »
1882-ben	31,869.076 »	1888-ban	43,899.443 »
1883-ban	41,625.299 »	1889-ben	34,332.291 »
1884-ben	36,464.663 »	1890-ben	40,774.410 »
1885-ben	32,266.017 »	1891-ben	37,922.562 »

A selyemtenyésztéssel 1891-ben 584.431 egyén foglalkozott.

A második selyemtenyésztő ország Franciaország, termelői évenként az utóbbi öt év alatt 243—275 ezer unczia petét költenek ki, a nyert gubómennyiség 1887-ben 8,575.673, 1888-ban 9,549.906, 1889-ben 7,409.830, 1890-ben 1,799.423, 1891-ben pedig 6,883.587 kilogrammra rugott. A selyemtermelők száma Franciaországban szaporodik, 1885-ben 134.265 volt, 1886-ban 135.706-ra, 1887-ben 136.388-ra, 1888-ban 142.711-re, 1889-ben 141.101-re, 1890-ben 142.556-ra emelkedett, míg 1891-ben némi visszaesés tapasztalható, a mennyiben a selyemtermeléssel foglalkozók száma 139.480-ra csökkent. Jelentékenyebb selyemtenyésztő még Spanyolország, a mely 1890-ben 953.000, 1891-ben 1,026.000 kgr. gubót termelt.

A világ összes nyers selyemtermelését az utóbbi 5 évben a következő kimutatás tünteti fel:

	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
	k i l o g r a m m						
<i>Nyugat-Európa :</i>							
Franciaország ...	535.000	677.000	717.000	798.000	618.000	650.000	566.000
Olaszország ...	2,457.000	3,188.000	3,476.000	3,566.000	2,880.000	3,443.000	3,210.000
Spanyolország ...	56.000	52.000	78.000	83.000	65.000	83.000	90.000
Osztrák-Magyar monarchia ...	168.000	217.000	244.000	307.000	267.000	271.000	281.000
Összesen	3,216.000	4,134.000	4,535.000	4,754.000	3,830.000	4,447.000	4,147.000
<i>Levante :</i>							
Anatólia	172.000	206.000	188.000	170.000	185.000	181.000	135.000
Szaloniki, Volo, Drinapoly	100.000	125.000	135.000	120.000	110.000	120.000	120.000

	1835-ben	1886-ban	1887-ben k i l	1888-ban o g r a	1889-ben m m	1890-ben	1891-ben
Szýria	256.000	233.000	340.000	231.000	324.000	390.000	290.000
Görögország	20.000	20.000	20.000	18.000	18.000	18.000	18.000
Összesen	548.000	584.000	683.000	539.000	637.000	709.000	563.000
<i>Közép-Ázsia:</i>							
Kaukázus	75.000	93.000	55.000	50.000	70.000	80.000	70.000
<i>Kelet-Ázsia:</i>							
China: kivétel							
Shanghaiból ...	2,631.000	2,387.000	2,459.000	2,355.000	2,914.000	2,720.000	2,955.000
China: kivétel							
Cantonból	715.000	1,357.000	1,411.000	735.000	1,529.000	1,243.000	1,201.000
Japán: kivétel							
Jokohamából ...	1,372.000	1,478.000	2,217.000	2,441.000	2,110.000	2,018.000	2,994.000
K.-India: kivétel							
Kalkuttából	445.000	521.000	528.000	674.000	596.000	224.000	229.000
Összesen	5,163.000	5,743.000	6,615.000	6,205.000	7,169.000	6,205.000	7,937.000
Főösszeg	9,002.000	10,554.000	11,888.000	11,548.000	11,703.000	11,441.000	12,159.000

Az európai nyers selyemtermelés felét sem szolgáltatja az európai selyemipar számára szükséges mennyiségnek, a legnagyobb rész még mindig Kelet-Ázsiából, főleg Chinából és Japánból kerül ki.

4. Méhészet.

A méhészet, a melyre különösen a kis gazda van utalva, mert nem nagyon vonja el a mezei munkától, nem fáradságos és aránylag költséggel nem járó igen magas jövedelmet hoz, hazánkban mindenkor honos volt, de a hetvenes évek végéig még mindig a régi rendszer szerint, a haladás figyelembevétele nélkül üzetett és ennél fogva hanyatlásnak indult.

A hetvenes évek végén kezdődött meg a racionálisabb méhészkedés, a melynek eszközei első sorban a társadalmi tevékenység, másodsorban az állam támogató működése voltak.

A társadalmi tevékenység méhészeti egyletek alkotása, szaklap és népszerű könyvek kiadása, kaptárak, a méhészeti termékek közvetítése stb.-ből áll, míg az állam részéről az egész ország hat kerületre osztott, a melyek mindegyikében egy-egy vándortanító oktatja a méhészet kedvelőit. Az egész organizmus élén a méhészeti felügyelő áll; ezenkívül 8 állami s több felekezeti tanítóképző intézetben és 3 földmives iskolában taníttatják az okszerű méhészet;

továbbá jutalmak és segélyek, jó kaptárak szétszétlása és kiállítások rendezése által serkentetnek a tenyésztők az okszerű kezdésre és haladásra.

A méztermelés a vándortanítók jelentései szerint következőleg alakult:

	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ban
mozgó szerkezetű				
kaptárak száma	60.186	58.929	70.430	87.062
közönség. köpük száma	295.373	242.792	272.567	284.758
összesen	355.559	301.721	342.997	371.820
termeltetett:				
méz	974.977 kgr.	1,126.229 kgr.	1,748.410 kgr.	1,818.370 kgr.
kaptáronként átlag ...	2.74 »	3.73 »	5.10 »	4.89 »
viasz	—	—	89.728 »	106.675 »
kaptáronként átlag ...	—	—	0.26 »	0.29 »
a méz pénzértéke:	292.491 frt	337.868 frt	524.523 frt	544.511 frt
a viasz pénzértéke:	—	—	89.728 »	106.675 »
összesen	—	—	614.251 frt	652.186 frt
kaptáronként átlag ...	—	—	1.79 »	1.76 »

A kaptárak száma 1888-ban tetemes csökkenést mutat, de 1889-ben csaknem ismét elértetett az 1887. évi állapot; 1890-re az emelkedés még jelentékenyebb. A kaptárnemeknél a mozgó szerkezetű, tehát a szakszerű kezelésnek megfelelő kaptárak száma, az 1888. évi csekély visszaesést leszámítva, erősen növekszik, 4 év alatt mintegy 45⁰/₀-al, míg a közönséges kaptárak száma 4 év alatt csökkent.

A méztermelést illetőleg szemmel látható úgy az abszolút, mint a viszonylagos emelkedés, hasonlóan a viasznál is, a melyről adatok csak 1889 óta vannak; a pénzértéknél egy mmázsa méz 30 forinttal, a viaszé 100 forinttal vétetett fel, jóllehet a valóságban, különösen a méznél, a becsár kétszeresét is elérték termelőink.

A fentebbi adatok azonban, a mint az alábbi áruforgalmi statisztikai adatok bizonyítják erősen alatta maradnak a valóságnak: különösen viasztermelésünknek kell okvetlenül nagyobbnak lennie, mert netto kivitelnk viaszból évenként 125.500 és 174.600 kilogramm közt váltakozik, tehát jóval meghaladja a fentebb kimutatott összes termelést.

Méhészeti termékekből való áruforgalmunk elég jelentékeny, az utolsó 6 évben így alakult:

Behozatal:

Kivitel:

métermázsza

	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Méz	931	598	350	460	674	1.491	6.827	11.071	9.714	10.739	12.733	12.764
Viasz	558	575	507	493	609	869	2.073	2.321	1.903	2.023	1.864	2.351
Összesen ...	1.489	1.173	857	953	1.283	2.260	8.900	13.392	11.617	12.762	14.597	15.115

érték forintokban

méz	31.910	20.147	11.200	16.100	25.612	52.828	235.477	393.326	365.792	429.560	534.786	532.308
viasz	69.040	67.911	58.305	58.174	73.080	121.660	267.049	285.414	228.360	246.806	223.680	43.246
Összesen ...	100.950	88.058	69.505	74.274	98.692	174.488	502.526	678.740	594.152	676.366	758.466	875.554

A forgalom évről évre növekszik: 1892-ben a kivitel és behozatal összege már meghaladta az egy millió értéket, tehát elég számottevő összeg. Ép úgy emelkedik a forgalom súlyban is, és pedig a méz sokkal nagyobb arányban mint a viaszé; ezen kis táblázatból is látható tehát, mily jutalmazó a méhészet szakszerű kezelése mellett.

III. Szőlőművelés.

A szőlőművelés és bortermelés Magyarországon. —

A kataszteri adatok szerint a Magyarbirodalom szőlőterülete a nyolczvanas évek elején 739.480 katasztrális holdra, vagyis 425.497 hektárra rúgott s az összes termőterületnek 1'39⁰/₀-át képezte. Ezen összegből a szorosabb értelemben vett Magyarországra 622.254 kat. hold (358.045 hektár), Horvát-Szlavonországra pedig 117.226 kat. hold (67.452 hektár) esett, az elsőben 1'34, az utóbbiban pedig 1'67⁰/₀-át képezvén a termő területnek. A művelési ágakban annyi idő alatt, a mennyi a legutóbbi kataszteri felvétel óta lefolyt, még rendes körülmények között is elég jelentékeny változások szoktak történni. Annál kevésbé tekinthetjük ma már hitelesnek szőlőterületünknek a kataszter által megállapított kiterjedését, mert azóta a phylloxeravész forradalmat idézett elő szőlőművelésünkben s roppant területek, egész nagy borvidékek elpusztulását vonta maga után.

Mezőgazdasági statisztikánk évről-évre összegyűjti községenkint a szőlőterületet, ez adatgyűjtés szerint a szorosabb értelemben vett Magyarország szőlőterülete és bortermése 1876 óta következő volt:

É v	Szőlő- terület hektá- rokban	Termett bormennyiség		Szőlő eladatott összesen	É téke az összes szőlő- szeti terme- lésnek ezer forint	hektá- ronkint átlag forint
		összesen	hektá- ronkint			
1876	360.266	1,858.034	5.24	79.327	16.373	45'45
1877	360.046	3,534.041	9'87	46.468	28.721	79'77
1878	361.724	8,075.833	22'37	61.219	42.444	117'34
1879	362.229	6,314.343	17'47	38.286	36.556	100'92
1880	362.233	2,426.799	6'74	39.812	21.418	59'13
átlag 1776—80	361.299	4,441.810	12'34	53.022	29.102	80'54
1881	361.254	4,230.730	11'73	34.963	38.317	106.05
1882	366.813	4,113.058	11'23	22.574	35.316	96'28
1883	364.273	4,636.135	12'73	25.280	48.019	131'82
1884	367.808	4,411.391	11'72	23.627	39.330	104'37
1885	367.653	5,422.675	14'77	34.554	50.997	138'71
átlag 1881—85	367.360	4,562.798	12'43	28.199	42.396	115'41
1886	363.562	3,932.755	10'84	32.444	40.690	111'92
1887	352.794	4,961.097	14'12	45.213	43.715	123.63
1888	342.520	3,909.175	11'47	41.293	36.926	107'81
1889	333.932	4,522.250	13'54	50.547	47.376	141'87
1890	311.174	3,443.705	11'06	65.082	46.979	150'97
átlag 1886—90	340.596	4,153.796	12'19	47.115	43.139	126'66
1891	254.205	1,230.626	4.84	15.589	24.540	96'54
1892	248.839	796.560	3'20	12.089	15.247	61'28

Ez adatok szerint a szőlőterületet egész 1884-ig, bár lassan, de folyvást gyarapodott: 1885-től kezdve azonban eleinte kis mértékben, 1889-től kezdve azonban rohamosan csökkent. 1889-ről 1890-re közel 23 ezer, 1890-ről 1891-re 57 ezer, 1892-re ismét 7 ezer hektárral lett kisebb a terület; 8 év alatt 127'979 hektárral csökkent Magyarország szőlőterülete. 1876-al szemben pedig 111,437 hektárral, az akkori szőlőterület 30'93⁰/₀-ával.

Ezen nagymérvű csökkenés — a melyet a közlött számok aligha mutatnak teljes nagyságában, mert sok, már teljesen elpusztult szőlő még termő gyanánt van feltüntetve a községek jelentéseiben, — első sorban a phylloxeravésznek tulajdonítandó, de hozzájárultak a peronospora pusztításai is, melyek főleg a homoki sző-

lők ültetését akasztották meg, illetőleg mérsékelték. A szőlők elpusztulása ma már országos csapás; egész vidékek, melyek lakossága fő keresetforrását a szőlőművelésben találta, elvesztette azt, — legjobb boraink, így a tokaji is, melyek szőlészetünknek világhirt teremtetek, jóformán megszűntek a világforgalom tárgyaivá lenni s a nemzet vagyona alig pótolható károkat szenvedett.

A szőlőterület csökkenése nem oszlik el egyenletesen az egész országra, az erdélyrészi vármegyék csaknem kivétel nélkül kisebb-nagyobb gyarapodást mutatnak fel; a magyarországiak közül Bács, Baranya, Moson és Sopron vármegyék szőlőterülete növekedett, bár ezekben a megyékben is sok a pusztuló félben levő szőlő. Csongrád, Nyitra, Pest, Pozsony, Somogy, Tolna s Ung vármegyék szőlőterülete jóformán a régi maradt; a többiekénél azonban jelentékeny, egynéhánynál majdnem a teljes megsemmisüléshez hasonló csökkenést tapasztalunk, sajnos, hogy leginkább azoknál, a melyek legjobb borainkat szolgáltatták; az alábbi táblázat azon vármegyékénél, a melyek szőlőterületeiknek felénél nagyobb részét veszítették el, az 1876—1892. évek közötti abszolút és relatív csökkenését mutatja:

Vármegye neve	Szőlő- terület 1876- ban hektár	Szőlő- terület 1892- ben hektár	csök- kenés o/o	Vármegye neve	Szőlő- terület 1876- ban hektár	Szőlő- terület 189 - ben hektár	csök- kenés o/o
Szilágy	6.260	471	91'97	Bereg	2.779	1.153	57'94
Nógrád	6.093	1.022	83'23	Krassó - Sző- rény	4.770	2.195	53'98
Heves	9.437	1.893	79'95	Szatmár	3.863	1.853	52'03
Abauj-Torna	3.939	953	75'83	Fejér	11.228	5.423	51'70
Bihar	12.742	3.082	75'81	Gömör	834	410	50'84
Borsod	9.375	2.322	75'22	Összesen ...	112.093	33.319	65'05
Temes	24.323	6.487	73'57				
Hont	7.247	2.277	68'58				
Zemplén	9.203	3.778	58'95				

A 14 felsorolt vármegyénél a csökkenés összesen 79,374 hektárra, régi területüknek 65'05⁰/o-ára rug; tetemes volt még a pusztulás Bars, Esztergom, Győr, Komárom, Arad és Torontál vármegyékben, a melyek szőlőterülete jelenleg több mint 1/4 részszel kisebb az 1876. évinél.

A szőlőterület a talaj és a szőlők minősége szerint 1892-ben a következőképen oszlott el:

A szőlő minősége	Immunis homoktalajban		Agyag- és más nem immunis talajban		Összesen	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%
1892-ben ültetett szőlők területe	3.018	44'90	3.703	55'10	6.721	2'70
1892. előtt ültetett, de teljes termésben még nem lévő szőlők területe	6.718	40'44	9.895	59'56	16.613	6'68
a teljes termésben lévő szőlők területe	48.816	37'09	82.786	62'91	131.602	52'88
az elvényt szőlők területe	5.745	16'00	30.166	84'00	35.911	14'43
a phylloxeralepett szőlők területe	—	—	57.984	100'00	57.984	23'31
Összesen	64.297	—	184.534	—	248.831	100'00
százalék	25'84 ⁰ / ₀	—	74'16	—	100'00	—

Ezek szerint eddigelé az ország szőlőterületének alig egy negyedrésze immunis talaju, — de az arány évről-évre javul, részint a nem immunis talajú szőlők feltartóztathatatlan elpusztulása, részint a nagyobb mérvű, már megkezdett vagy még csak tervezett új telepítések folytán. A javulásra vall azon körülmény is, hogy míg az elvényt szőlőknek alig 15'99⁰/₀-a, addig a teljes termésben lévőeknek már 37'09, az új ültetésűeknek pedig 41'72⁰/₀-a immunis talaju.

Immunis talaju szőlőkkel egyáltalán nem rendelkeznek Abauj-Torna, Bereg, Gömör, Udvarhely és Ung vármegyék; Szilágynak csak 1, Fogarasnak 6, Kolozsnak 8, Ugocsának 16, Krassónak 22 hektár immunis talaju szőlője van. Az erdélyrészi vármegyék egyáltalán igen kevés immunis talajjal rendelkeznek: de a Királyhágón innen, különösen a Duna-Tisza köze s a Tisza balpartjának homok síkságain jelentékeny területek vannak beültetve; legnagyobb immunis talaju szőlőterülettel a következő vármegyék bírnak:

Vármegye neve	Immunis talaj	az összes szőlőterület % -a	Nem immunis talaj	az összes ter. % -a	Összes szőlőterület
Pest-Pilis-Solt-K.-Kun ...	27.900	88'19	3.738	11'81	31.638
Bács-Bodrog	8.282	62'97	4.870	37'03	13.152
Csongrád	6.299	75'27	2.069	24'73	8.368

Vármegye neve	Immunis talaj	az összes szőlőterület $\frac{0}{100}$ -a	Nem immunis talaj	az összes $\frac{0}{100}$ -a	Összes szőlőterület
Szabolcs	2.985	89'94	333	10'06	3.318
Jász-N.-Kun-Szolnok	2.386	55'92	1.881	44'08	4.267
Hajdu	1.696	58'94	1.182	41'06	2.878
Komárom	1.192	36'98	2.031	63'02	3.223
Szatmár	836	45'08	1.017	54'92	1.853

A felsorolt nyolcz vármegye, a melyek az ország szőlőterületének $26\frac{00}{100}$ -át képviselik az összes immunis szőlőterületnek $80\frac{21}{100}$ -át teszi.

A szőlők regenerációja az új ültetések segítségével elég lassan halad; az utolsó öt év alatt ültettetett:

Évben	Immunis talajban	Nem immunis talajban	Összesen	Összes szőlőterület $\frac{0}{100}$ -a
1888	2.123 h.	3.210 h.	5.334 h.	1'56 $\frac{0}{100}$
1889	2.051 »	3.255 »	5.306 »	1'59 »
1890	2.469 »	3 151 »	5.620 »	1'81 »
1891	2.012 »	2.421 »	4.433 »	1'74 »
1892	3.018 »	3.703 »	6.721 »	2'70 »
	11.673 h.	15.740 h.	27.414 h.	

Az utolsó öt év alatt telepített szőlőknek tehát $42\frac{58}{100}$ -a immunis, $57\frac{42}{100}$ -a ellenben nem immunis talajba ültettetett; jeléül, hogy a phylloxeravész daczára, az immunis talaj fontosságát népünk még nem ismeri fel eléggé.

Valami nagy haladást az új ültetések tekintetében különben sem tapasztalunk, sőt időlegesen még visszaesést is látunk, mi alkalmasint a peronospora fellépésének tulajdonítható. Mindazonáltal 1892-ben immunis talajba $42\frac{0}{100}$ -kal, nem immunis talajba $15\frac{0}{100}$ -kal s új szőlő általában $26\frac{0}{100}$ -kal több ültettetett, min-1888-ban.

Az egyes vármegyéket tekintve, a Királyhágontúli vármegyék, általában, továbbá némely magyarországi vármegye alig mutat fel némi új ültetést a lefolyt öt év alatt; így:

Udvarhely ... 1 hektár	Gömör 1 hektár	Hajdu 27 hektár
Trencsén ... 3 »	Szolnok	Szeben 38 »
Besztercze- Naszód ... 5 »	Doboka ... 10 »	Maros-Torda 38 »
Fogarás ... 6 »	Ugocsa 14 »	Abauj-Torna 33 »
	Ung 26 »	

Legtöbb szőlőt ültettek:

Pest-Pilis-Solt-K.-Kun ...	4.971 hektár	Somogy ...	1.391 hektár
Baranya ...	2.462 »	Zala ...	1.363 »
Tolna ...	2.389 »	Temes ...	1.286 »
Bács-Bodrog ...	1.778 »	Torontál ...	969 »
Fejér ...	1.445 »	Esztergom ...	800 »

Tehát azon vármegyék, a melyek vagy igen nagy veszteségeket szenvedtek, mint pl, Fejér, Temes, Esztergom, vagy pedig nagy immunis területtel rendelkeznek.

Amerikai vesszővel jöllehet a kincstár azokat úgyszólván ingyen osztogatja, csak igen kis területet ültettek be 1891-ig, összesen 1,810 hektárt; ezen területből 629 hektár 34'75⁰/₀ direkt termő, 1,181 hektár, azaz 65'25⁰/₀ pedig csak oltó alanyul használható fajokkal lett beültetve; legtöbb amerikai vesszőt ültettek: Arad 539 hektárt, Pest 386, Hont 290, Zala 224, Fejér 220 hektárt. Csanád, Csongrád, Fogaras, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Szeben, Trencsén, Ugocsa, Udvarhely és Vas megyében amerikai vesszőt egyáltalán nem ültettek.

Igen csekély a phylloxera által teljesen elpusztított és azóta újra ültetett szőlők területe; 1891-ben az addig elpusztított 127,159 hektárnyi területtel szemben csak 3.325 hektár, az összes terület 2'68⁰/₀ ültetett be újra szőlővel, és pedig legtöbbet Pest megye 373, Baranya 307, Tolna 295 hektárt, míg a phylloxera által legtöbbet szenvedett Szilágyban csak 2, Gömörben 3, Abaujban 9, Borsodban 23 hektárt.

A teljes termésben lévő szőlők az összes szőlőterületnek 52'88⁰/₀-át képezik, tehát kevéssel többet a felénél. Az egyes vármegyék között itt is nagy eltérések mutatkoznak; legtöbb teljes termésű szőlője van Pest megyének 23,378, Zala megyének 11.451, Bács megyének 9.292 és Csongrád megyének 6.699 hektár.

Viszonylag legtöbb a teljes termésben lévő szőlőterület a következő vármegyékben:

az összes szőlőterület ‰-a	az összes szőlőterület ‰-a	az összes szőlőterület ‰-a
1. Szeben ... 94'34	4. Besztercze-Naszód ... 88'43	6. Hunyad ... 85'40
2. Alsó-Fehér ... 92'73	5. Kis-Küküllő ... 88'27	7. Szolnok-Doboka 83'07
3. Pozsony ... 91'02		

Tehát többnyire a királyhágóntúli vármegyékben, a hol a phylloxera még nem, vagy csak szórványosan pusztított; legkevesebb pedig ott, a hol ezen pusztító rovar a szőlők nagy részét vagy egészen megsemmisítette, vagy meglepte, így:

Az összes szőlő- terület ‰-a		Az összes szőlő- terület ‰-a		Az összes szőlő- terület ‰-a	
1. Szilágy	1'71	9. Fejér	23'24	17. Arad	38'48
2. Nógrád	8'40	10. Baranya	23'86	18. Bars	40'21
3. Zemplén	13'31	11. Győr	26'81	19. Somogy	41'73
4. Temes	15'18	12. Heves	28'73	20. Bihar	45'22
5. Borsod	17'44	13. Bereg	29'21	21. Gömör	46'07
6. Esztergom	18'04	14. Trencsén	30'30	22. Szatmár	46'94
7. Abauj-Torna	19'44	15. Hont	32'01	23. Nyitra	47'60
8. Tolna	20'74	16. Krassó-Szörény	38'04	24. Komárom	49'03

Ezen vármegyékben a teljes termésben lévő szőlőterület még felét sem teszi az összes, még meglevő szőlőterületnek; daczára, hogy a szőlőterület épen ezen megyék jó részében különben is óriási mértékben megcsökkent.

Az elvénült szőlők, aránylag igen nagy területet foglalnak el; ezen aránytalanságnak valószínű oka az, hogy sok phylloxera-lepett, vagy már elpusztult szőlő lett idesorolva; legtöbb elvénült szőleje van:

	hektár		hektár		hektár
1. Baranya várm.	4.895	4. Zala vármegye	2.522	7. Zemplén várm.	1.419
2. Pest »	3.332	5. Somogy »	2.386	8. Torontál »	1.281
3. Tolna »	2.568	6. Bács-Bodrov	1.739	9. Vas »	1.098

Viszonylag a legnagyobb az elvénült szőlőterület:

az összes szőlő- terület ‰-a	az összes szőlő- terület ‰-a	az összes szőlő- terület ‰-a
1. Trencsén várm. 67'80	3. Udvarhely várm. 33'24	5. Hont vármegye 25'49
2. Zemplén » 37'55	4. Ugocsa » 27'17	6. Szilágy » 25'51

Tehát Udvarhelyt és Trencsént kivéve, a melyek a klimatikus viszonyoknál fogva számba nem vehető vármegyék, a phylloxera által nagy mértékben sujtott megyékben.

A phylloxeralepett, de még termő szőlők területe 57.984 hektár, az összes szőlőterület 23'31⁰/o-ára rúg; a valóságban ezen terület alighanem nagyobb, és az elvénült szőlők területéből tetemes rész ide tartozik.

Alsó-Fehér, Fogaras, Hunyad, Maros-Torda, Szeben, Trencsén és Udvarhely vármegyékben még nem mutatkozott a phylloxera, de Erdély többi vármegyéjében már szórványosan igen; így Besztercze-Naszódban 12, Kis-Küküllőben 14, Szolnok-Dobokában 44, Torda-Aranyosban 115, Kolozsban 122, Nagy-Küküllőben pedig 554 hektáron a két utóbbi vármegyében már az összes szőlőterület 9'87 illetőleg 13'08⁰/o-át lepte meg: ily körülmények között ezen ország rész sem kerülheti el végétét.

A Királyhágón innen egészen más kép tárul fel a legcsekélyebb területen pusztit Pozsony megyében 12, Ugocsában 28, Vasban 32, Csanádban 56 és Szabolesban 138 hektáron; legnagyobb a phylloxeralepett terület: Baranya vármegyében 11.157, Tolnában 9.547 Zalában 4.677 és Somogyban 4.533 hektár.

Viszonylag a legnagyobb területen pusztit:

az összes terület ‰-án		az összes terület ‰-án	
1. Borsod	66'88	5. Tolna	54'15
2. Szilágy	60'44	6. Bereg	52'02
3. Nógrád	58'78	7. Baranya	46'48
4. Temes	55'97		

Baranyát és némileg Tolnát kivéve oly vármegyékben, a melyekben igen nagy terület már teljesen kipusztult.

A lefolyt 27 év alatt legdúsabb bortermésünk 1878-ban 22'37 hektoliter hektáronkinti országos átlaggal, legcsekélyebb a lefolyt két évben, 4'84 illetőleg 3'20 hektoliter átlaggal, egyáltalán a mióta a szőlőtermelési adatok gyűjtetnek, nem volt oly példátlan rossz termés, mint a milyen a két legutolsó évi; sok tényező működött arra nézve közre, de különösen a phylloxera és a peronospora; a mely egyenesen a termést támadta s kétségessé tette még a reákövetkezőt is, valamint a szőlőterületet sűrűen ért elemi csapások; de tetemesen hozzájárult ehhez a szőlők elhanyagoltatása, a rossz mivélés is, sok helyen a még egészséges szőlő is parlagon hagyatott.

Legnagyobb termése volt viszonylag 1892-ben Sopronnak 9'43 hkl., Krassó-Szörénynek 10'38 hektoliter, Nagy-Küküllőnek 9'52 hkl., Pozsonynak 10'32 hkl., Alsó-Fehérnek 12'06 és Szebennek 17'69 hkl., hektáronkinti átlaggal, holott az imént említett bőtermésű 1878. évben voltak megyék, melyekben a hektáronkinti átlag termés 40 hektoliterre rúgott, de még a közepes termésű években is, így 1879-ben, 1883-ban és 1885-ben egyes megyékben a hektáronkinti átlagos termés elérte a 22 hektolitert.

A peronospora 1891-ben 144,858 hektáron az összes szőlőterület 56'98‰-án, 1892-ben pedig 166,829 hektáron, a szőlőterület 67'05‰-án pusztította el a termést, 1892-ben viszonylag a legnagyobb területen volt elterjedve: Győr megyében az összes szőlőterület 97'09‰-án, Szabolesmegyében 98'50, Tolnában 95'23, Veszprémben 89'89, Zalában 91'07 és Hajdúban a terület 93'70‰-án; míg ellenben Fogaras és Trencsénben, a két legkisebb szőlőtermelő vármegyében egyáltalán nem lépett fel, Kolozsban csak 16'12, Szelenben pedig a területnek csak 8'02‰-án pusztított.

A peronospora pusztította terület legnagyobb volt Pest vármegyében 21.826, Baranyában 21.102, Zalában 17.939, Tolnában 16.789 és Somogyban 16.191 hektár.

Lényegesen hozzájárultak a silány terméshez a sűrű elemi csapások, a melyek 1892-ben 61.646 hektáron, az összes terület 24.77⁰/₆-án pusztítottak; legnagyobb károkat okozta a jégverés 31.279 hektáron; továbbá a fagy 20.386 hektáron. Legtöbbet szenvedett az elemi csapásoktól Zala vármegye 7.000, Csongrád 7.580, Baranya 7.895, Pest 5.201 hektár területen, viszonylag legnagyobb területen pusztított Csanádban, Csongrádban és Győrben, a hol az összes szőlőterület 55⁰/₆, 90⁰/₆, illetőleg 50⁰/₆-át érte elemi csapás.

Az összes szőlőszeti termelésnek értéke legnagyobb volt 1885-ben 50,997.000 forint értékben, 138⁷/₆ forint hektáronkénti átlagértékkel, legkisebb 1876-ban 16,373.000 forint értékben, 45⁴/₆ frt hektáronkénti átlagértékkel. Legnagyobb értéket termelt 1892-ben Sopron vármegye 1,634.924 frt értékben, Pozsony 1,372.516 frt értékben, Zala 1,167.687 frt értékben és Baranya 1,124.143 frt értékben; viszonylag legnagyobb volt egy hektár brutto hozama Pozsonyban 284 frt 34 kr., Sopronban 255 frt 37 kr., Szebenben 258 frt 21 kr. és Alsó-Fehérben 197 frt 65 kr., mlg ellenben Esztergomban csak 9 frt 08 kr., Gömörben 6 frt 17 kr., Hontban 13 frt 88 kr., Komáromban 12 frt 89 kr., Nógrádban 14 frt 94 kr., Szabolcsban 10 frt 80 kr. és Trencsénben 13 frt 42 kr. volt a nyers hozadék.

1892-ben termelt 494.636 hkl. közönséges fehér, 116.647 hkl. közönséges vörös, 17.416 hkl. fehér, 7.601 hkl. vörös csemege, 159.938 hkl. siller és csak 320 hkl. aszú bor; legtöbb csemegebort termelt Pozsony megye, 7.678 hektolitert és Sopron 6.003, klitert, aszubort pedig Kolozs 100 hlitert, Zemplén 80, Hunyad 60 hlitert, az új bor hektoliterenkinti országos átlag ára volt 17⁷¹/₆ frt. az új csemege boré 53 frt 03 kr. és az aszú boré 131 frt 32 kr., az új bornak legmagasabb volt az átlagára Zemplénben 35 frt 75 kr., Ungban 28 frt 33 kr., Gömörben 33 frt 66 kr., a legkisebb pedig Fogarasban 12 frt, Krassóban 12 frt 57 kr., Nagy-Küküllőben 13 frt 09 kr. és Udvarhelyben 13 frt 30 kr.

Valamint a bortermés, úgy a szőlőtermelés, illetőleg eladás is hanyatlott; 1890-ben míg 65.082 mmázsa adatott el, 1891-ben csak 15.589, 1892-ben pedig már csak 12.089 mmázsa, 821.062, 224.649, illetőleg 220.614 frt értékben, 13, 14, és 18 frt átlagárakkal.

Szőlőtermelés a külföldön. — A világ szőlőtermeléről kevés megbízható adatunk van, a melyek nagyrészt csak becslésen alapulnak; a nevezetesebb termelő országok területe és termelése a következő:

	Év	Szőlő- terület hektár	Év	Termés hektoliter
1. Olaszország	1889	1,926.832	1891	34,970.100
2. Franciaország	1892	1,783.588	1891	29,082.134
3. Spanyolország	1890	1,706.473	1890	29,875.620
4. Magyar birodalom	1892	405.634	1892	983.378
Magyarország	1892	348.829	1892	796.560
Horvát-Szlavonország ...	1892	56.805	1892	186.818
5. Portugália	1887	204.000	1887	4,280.000
6. Ausztria	1892	245.339	1892	3,459.936
7. Oroszország	becslés	185.300	becslés	2,458.000
8. Németbirodalom	1891	119.294	1891	2,974.593
9. Algír	1891	107.048	1891	4,058.412
10. Bulgária	1890	84.131	1890	2,911.184
11. Törökország és Cyprus	becslés	90.000	becslés	2,600.000
12. Görögország	1888	75.000	1888	1,760.000
13. Chili és La Plata államok	becslés	40.000	becslés	2,000.000
14. Románia	1889	163.184	1891	3,081.182
15. É. Am. Egy. áll.	1890	162.510	1890	905.036
16. Svájc	becslés	40.000	becslés	1,133.000
17. Szerbia	1889	43.304	1889	832.338
18. Fokföld	1888	8.093	1888	256.328
19. Ausztrália	1890	16.726	1890	181.010
20. Tunis	1891	3.170	1891	105.142

A legjelentékenyebb bortermelő államok Olaszország, Franciaország és Spanyolország; Olaszország körülbelül elérte az elsőséget a termelés mennyiségét illetőleg, de a termelés értéke messze elmarad Franciaországé mögött, — a melynek 1891-ben szőlőszeti termelése 911'93 millió frankra rúgott.

Franciaország szőlőterülete, daczára a phylloxera ellen folytatott páratlan kitartásu védekezésnek, 1869¹ óta fokozatosan csökkent és 1891-ben elérte a minimumot, 1.764 ezer hektárt: 1892-re már 19'2 ezer hektárnyi növekedés mutatkozik, mint gyümölcse s eredménye a fáradhatlan szorgalomnak és szivós kitartásnak. Hogy mily arányban foly ott a regenerálás munkája, mutatja az, hogy míg 1889-ben csak 271.122 hektár volt a 4 évnél fiatalabb és 1,565.709 a 4 évinél idősebb szőlők területe, addig 1891-ben a négy éven aluliaké 325.718 hektárra emelkedett, az idősebbeké pedig 1,438.645 hektárra csökkent. Az alábbi táblázat mutatja Franciaország szőlőtermelésének 30 évi hullámlását.

Év	Szőlőterület hektár	Bortermés hektoliter	Év	Szőlőterület hektár	B ortermés h ektoliter
1863	2,273.906	51,361.885	1878	2,305.359	50,636.968
1864	2,256.235	50,653.422	1879	2,299.220	26,523.008
1865	2,293.567	68,942.931	1880	2,258.520	33,915.679
1866	2,287.821	63,838.000	1881	2,245.331	38,577.689
1867	2,314.846	39,128.000	1882	2,180.265	38,825.325
1868	2,332.470	52,098.000	1883	2,175.486	46,165.006
1869	2,643.174	70,000.000	1884	2,195.412	35,595.397
1870	2,238.178	54,535.000	1885	1,971.282	31,481.124
1871	2,417.223	59,025.680	1886	1,907.550	30,386.234
1872	2,428.637	54,920.181	1887	1,919.878	25,365.441
1873	2,428.737	36,000.000	1888	1,838.360	30,654.153
1874	2,391.175	69,937.266	1889	1,836.831	24,031.771
1875	2,396.139	78,202.088	1890	1,816.544	27,416.544
1876	2,394.443	44,306.172	1891	1,764.183	30,166.915
1877	2,342.639	55,273.193	1892	1,783.588	29,082.134

Ausztria szőlőterülete, melyben a phylloxera eddig csak kevés kárt tett, folyvást emelkedik, az 1876—80. évek átlagában csak 207⁰ ezer, az 1881—85. évek átlagában 220⁴ ezer hektár volt, 1887-ben ellenben már 232,765, 1888-ban 232,824, 1889-ben 234,541, 1890-ben 238,326, 1892-ben pedig 244,927 hkt., Dalmátiára 72.256 hkt., Isztriára 43.733 hkt., Alsó-Ausztriára 39.713 hkt., Stájerországra 34.056 hektár esett; az utóbbi évek emelkedése úgy-szólván egészen Isztria javára esik, a melynek területe 35,731 hek-tárról 43,736 hektárra, 22⁴⁰/₁₀-kal növekedett; Felső-Ausztria, Salz-burg, Szilézia, Galiczia s Bukovinának nincsen szőlőterülete.

Ausztria bortermése 1887-ben volt legnagyobb, 4⁷⁰ millió hektoliter, hektáronként pedig 20¹⁹ hl., míg az 1876—80. évek átlagos termése csak 3⁴⁰ millió, az 1882—85. éveké pedig 3⁴³ millió hektolitert tett. 1891-ben 2,998.130, 1892-ben pedig 3,459.936 hliter bor termett, hektáronként 14¹³ hl., az 1892. évi termésből esett a fehér borra 1,323.100, a vörös borra 2,044.420, a siller borra 92.416 hektoliter; a fehér bor legnagyobb részét Alsó-Ausztria (623.460 hl.) Morvaország (169.140 hl.) Stájerország (151.250 hl.) Isztria (111.020 hl.), a vörös bort Dalmácia (1,161.040 hl.), Isztria (392.380 hl.) és Dél-Tirol (304.160 hl.), végül a sillerbort Stájerország (67.300 hl.) szolgáltatják.

A *Németbirodalom* egyes államaiban a bortermelés következ kiterjedéssel bír:

	Szőlőterület hektá- rokban		Átlagtermés hekt. hektoliterként		Összes termés	
	1890	1891	1890	1891	1890	1891
Elszász-Lotharingia	30.625	30.625	25 ²	9 ⁵	772.684	292.261
Bajorország	22.332	22.332	37 ⁹	3 ⁶	846.550	81.382
Baden	19.144	18.453	17 ³	6 ⁵	331.634	119.784

	Szőlőterület hektárokban		Átlagtermés hektáron hktl.		Összes termés	
	1890	1891	1890	1891	1890	1891
Württemberg	17.922	18.232	17'6	3'2	320.117	57.509
Poroszország	17.312	17.193	20'2	6'6	348.772	103.263
Hessen	11.674	11.841	30'0	7'7	350.474	91.395
Egyéb államok	982	928	4'5	3'1	4.362	2.868

A phylloxera-vész. — A történelem nem emlékszik oly feltartóztathatlanul terjedő és oly általános csapásról, minő a phylloxera. Hegyek, tengerek, vámrendszabályok, zárlatok és egyéb óvintézkedések nem állják útját s nincs ellenszer, mely teljesen diadalmaskodnék fölötte. A phylloxerát először az Egyesült-Államok New-York államában észlelték 1854-ben. Európában a baj első nyomára 1863-ban déli *Franciaországban* akadtak, Pujaultban, Gard megyében; 1865-ben újabb phylloxera-infekciókat fedeztek fel Roque-mourenál, 1866-ban pedig Vacluse és Bouches-du-Rhone departementokban s 1867-ben már egy egészen új ponton, Bordeaux mellett. A szőlőpusztulásnak tulajdonképeni okát az amerikai phylloxerában csak 1868-ban konstataulta egy bizottság Bouches-du-Rhone megyében, Saint-Remi szőlőiben. Ettől fogva a két phylloxerás terület, a déli és nyugoti folyvást terjedt s sugarakat bocsátott egymás felé. 1870-ben Provenconak csaknem összes szőlői meg voltak támadva, sőt a baj Languedocra is áttért; 1873-ban Corsicában is fellépett. 1876-ban Cetteig terjedt, a Rhône völgyén pedig föl egész Lyonig. Ugyanekkor délnyugaton is fedeztek fel infektiós területeket Gironde, Lot-et-Garonne, Dordogne és Charentes megyékben. 1878-ban a vész a Pyrenékig terjedt, másrésről Laone-et-Loire és Cote-d'or egy részére, nyugodtan pedig Vienne, Indre és Loire megyékre, végre 1879-ben a két nagy infekció a déli és nyugoti elérte egymást s Tarne-et-Garonne és Tarn irányában egymásba szakadt. A phylloxera Franciaországban 1891-ig több mint egy millió hektár szőlőt pusztított el teljesen, 200 ezer hektár pedig többé-kevésbé meg van támadva. Az a szivós kitartás azonban, melylyel a francia szőlőtermelők a vész ellen védekeznek, nem engedte, hogy Franciaország nagyszerű szőlőművelése tönkremenjen, az új szőlők ültetése s a különböző védekezési módok által meggátolták a szőlőterület rohamos pusztulását, úgy, hogy Franciaország szőlőterülete 2,500.000 hektárról (ennyi volt 1865-ben közvetlenül a phylloxera vész előtt) 1891-ig 1,764.883 hektárra szálott le s 1892. évre ismét 19'2 ezer hektárral emelkedett. A francia földművelési miniszter azon departement-oknak és községeknek,

melyek a legfelső phylloxera bizottság által ajánlott védekezési módok valamelyikét alkalmazták, állami segílyt ád. Ez államsegélyek 1888-ban 180.985 frankot, 1889-ben pedig 193.852 frankot tettek, azóta újabb adatok nem állanak rendelkezésünkre. A magánvédekezés sem lankadt s kiterjedt körülbelül 100.000 hektár területre és pedig 30.000 hektáron elárasztással, 58.000 hektáron szénkéneggel, 9.000 hektáron pedig hamuzsirkénszéneggel. A phylloxera ellen a francia kistermelőknek 1889-ben 681 államilag szubvencionált szövözetek állt fenn, a tagok száma 21.887-re, a szőlőterület pedig 23.922 hektárra rúgott; a legnagyobb segíly hektáronként 25 frankot tett. A szőlőműves népesség még a létező szőlők fentartásánál is nagyobb erélyt fejt ki az elpusztult terület beültetésében. 1881 óta midőn 17 departement-ban csak 8.904 hektár volt beültetve amerikai vesszőkkel, a terület következőleg gyarapodott:

1882-ben	17.096 hektár	22 departement-ban
1883-ban	28.012	» 28 »
1884-ben	52.777	» 34 »
1885-ben	75.292	» 34 »
1886-ban	110.787	» 37 »
1887-ben	165.517	» 38 »
1888-ban	214.787	» 43 »
1889-ben	299.801	» 44 »
1890-ben	436.000	» — »
1891-ben	600.000 (becslés)	hektár 63 departement-ban

1892-ben Herault departementben már 173.025 hektár volt beültetve amerikai vesszővel.

Az 1887. december 1-én kelt törvény négy évre fölmenti a földadó alól a szőlővel beültetett vagy újra ültetett területeket, a szörnyű rovarától elpusztított departementokban ezen törvény életbe léptetése óta több mint 9 millió frank adóleírás eszközöltetett a jelzett törvény alapján, és pedig 1888-ban 1.600 ezer, 1889-ben 2.270 ezer, 1890-ben 2.610 ezer és 1891-ben 2.250 ezer frank; az adófelmentésben részesült szőlők kiterjedése 56 departement és 6.744 községben 246.475 hektár.

A phylloxera jóformán az egész világ szőleit megtámadta, sok helyen sikerrel küzdenek ellene s ha teljesen kiirtani nem is, de előrehaladását képesek voltak meggátolni. *Ausztriában* 1872-ben jelentkezett először, 1880-ban még csak 115, 1890-ben azonban már 27.862 hektáron 201 községben pusztított, és pedig legtöbbet Alsó-Ausztriában, 7.348, Stájerországban 5.441, Krajnában 6.023 és Isztriában 7.126 hektáron. *Németország* sikerrel küzd a veszély ellen; ott 1874-ben a fedezték fel; a védekezés a gyanus terület

rögtöni kiirtásából áll, 1891. végéig 141 hektárt irtottak ki s a védekezési költségek 3'42 millió márkára rúgtak. *Olaszországban* 1879-ben lépett fel, Valamadura környékén; pusztítása itt is óriási. 1891. év végéig 66.812 hektár szőlő egészen elpusztult, 69.831 hektár pedig fertőzve van; a phylloxeravészes községek száma 80 provinciában 308; a védekezési költségek eddigelé 8'7 millió lirára rúgtak. *Oroszországban* 1880-ban Krimben, 1881-ben a Kaukázusban, 1886-ban pedig Bessarábiában lépett fel, bár kérlelhetlenül irtják a meglepett szőlőket, a vész mégis feltartóztathatlanul terjed. *Portugáliában* a Duero mentén 1872-ben fedezték fel, és itt okozta a legnagyobb pusztításokat is; 1888. év végéig mintegy 134,000 hektár, az összes terület fele pusztult ki, a védekezés szénkénegezés és amerikai vesszőkkel történik. *Bulgáriában* pusztítása csekély, néhány községre szorítottatott. *Romániában* 1884-ben találták az első infekciót; 1889-ben már 116 községben, 29.064 hektáron dult a vész, a melynek az irtással sem birnak határt szabni. *Spanyolországban* 1878-ban Malaga tartományban fedezték fel; ezen provinciában annak mitegy 95 ezer hektárnyi szőlőterületéből 85'5 ezer hektárt teljesen megsemmisített; az egész országban eddigelé mintegy 115,000 hektár pusztult el. *Svájcban* 1874-ben lépett fel; irtással védekeznek ellene; eddig 59 hektárt irtottak ki, a védekezési költségek azonban 1'63 millió frankra rúgtak, a védekezés elég sikerel foly. *Szerbiában* 1882-ben lépett fel, 1890. év végéig 156 községben 4.000 hektáron terjedt el. *Kis-Ázsiában* 1885-ben Iszmid és Szmyrna környékén mutatkozott, pusztításai itt is tetemesek. *Algirban* 1885. fedezték fel, a *Fokföldön* 1886-ban, *Argentínában* s *Kaliforniában* 1888-ban, *Ausztráliában* pedig 1877-ben.

Magyarországon a phylloxerát 1875-ben fedezték fel először Pancsova szőlőiben, 1876-ban a szomszédos Franzfelden találtak infekciókat. 1880 nyarán szakértők az ország összes szőlővidékeit megvizsgálták s az ország különböző pontjain találtak infekciókat. A hivatalos vizsgálat a phylloxera jelenlétét évenként következő számú községben konstataálta:

1875-ben	1 községben	1885-ben	146 községben
1876-ban	1 »	1886-ban	183 »
1879-ben	5 »	1887-ben	228 »
1880-ban	31 »	1888-ban	452 »
1881-ben	15 »	1889-ben	317 »
1882-ben	29 »	1890-ben	492 »
1883-ban	48 »	1891-ben	425 »
1884-ben	116 »	1892-ben	155 »

Megjegyzendő, hogy a 3 utolsó év adatai csak a szorosabb értelemben vett Magyarországra vonatkoznak. Magyarországon — Horvát-Szlavonország nélkül — 1892. végén már 2,323 infekció volt; és pedig a Királyhágón innen 2,273 községben, az összes szőlőművelő községek (4,768) $48\frac{72}{100}$ -ában; gyanús volt, vagy egészen vészmentes 2,445, tehát $51\frac{28}{100}$. — Erdélyben 1892. végéig 50 községben állapítottatott meg a phylloxera jelenléte. Legtöbb község Baranyában (206), Nógrádban (148), Szilágy (139), Biharban (121), Hontban (119), van zár alatt. Horvát-Szlavonország szintén igen sokat szenved: 1890. végén 315 község volt itt inficiálva; legtöbb Zágráb megyében (126) és Varasd megyében (103).

A phylloxeramentes homokterületek beültetése országsszerte roppant buzgósággal folyik, de mégsem áll arányban a hegyi szőlők pusztulásával s legjobb esetben is évtizedekbe kerül, míg a veszteség valamennyire helyre lesz ütve, noha kétségtelen, hogy kitűnő fajborainkért, melyek termelése rövid idő alatt csaknem végkép meg fog szűnni, kárpótlást nem találhatunk. A homoki szőlők ültetésével kapcsolatosan nagyon fontos esemény a kormány által a deliblati kincstári homokpusztákon tervbe vett telepítés. Mint nagyobb szabású szőlőültetésről homoktalajon, meg kell emlékeznünk egy svájczí vállalat kísérletéről Kecskemét határában, a mely azonban a mint halljuk, nem egészen elégit ki a letelepített szőlőművesek jogos várakozását. Hogy a phylloxera által elpusztított szőlőterületek minél gyorsabban helyreállíttassanak, az 1891. évi 1. t.-cz. az újra beültetett területek számára 6 évi adómentességet biztosított. Egyik hathatós módja a szőlők regenerálásának az amerikai vesszővel való beültetés, az állami telepekből 1890-ben 3,695 ezer, 1891-ben pedig 2,773 ezer darab osztatott ki. A védekezést előmozdítandó, a kormány a szénkéneg árát métermázsánként 15 frtra szállította le, s hogy a közönség mind nagyobb mértékben igénybe veszi a védekezés ezen módját, mutatja azon körülmény, hogy míg 1888-ban 107 mm. szénkéneget hoztunk be, addig 1889-ben 229, 1890-ben 740, 1891-ben 3,611, de 1892-ben ismét csak 360 métermázsát (a mi azonban kissé gyanús adat); még sokkal nagyobb a hazai szénkéneg termelés emelkedése, mely 1886-ban 82, 1887-ben 475, 1888-ban 1,028, 1889-ben 1,937, 1890-ben 1,589, 1891-ben 1,741 métermázsára rúgott. De mily csekély részét lehet megvédeni még ezzel a mennyiséggel is a megtámadott szőlőterületnek. A phylloxerán kívül az utóbbi években más szőlőbetegségek is léptek fel, névszerint a peronospora és a black-rot. A peronospora pusztításának nagy elterjedéséről már fentebb megemlékeztünk.

Borforgalom. — Magyarország behozatalát és kivitelét borból régibb és újabb áruforgalmi statisztikánk szerint a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Be- hozatal	Kivitel	Kiviteli többlet	Be- hozatal	Kivitel	Kiviteli többlet
	ezer métermázsákban			ezer forintokban		
1868	12	806	794	705	16.123	+ 15.418
1869	11	630	619	634	12.601	+ 11.967
1870	8	454	446	457	9.374	+ 8.917
1871	27	447	420	1.568	9.684	+ 8.116
1872	43	748	705	2.532	16.232	+ 13.700
1873	36	689	653	2.065	15.033	+ 12.968
1874	21	644	623	1.165	14.047	+ 12.882
átlag 1868—74	23	631	608	1.304	13.295	+ 11.991
1882	113	918	805	2.987	14.968	+ 11.981
1883	141	868	727	3.667	14.213	+ 10.546
1884	143	897	754	11.505	12.787	+ 1.282
1885	91	1.062	971	7.463	12.955	+ 5.492
1886	92	1.349	1.257	7.470	15.164	+ 7.694
1887	91	1.333	1.242	7.259	16.251	+ 8.992
1888	161	1.495	1.334	11.968	18.391	+ 6.423
1889	167	1.434	1.267	11.343	21.291	+ 9.948
1890	232	1.342	1.110	14.079	23.540	+ 9.461
1891	401	1.045	644	24.236	23.299	— 937
1892	727	725	— 2	13.119	17.370	+ 4.251
átlag 1882—92	214	1.133	919	10.463	17.294	+ 6.831

Borkivitelünk 1888-ig emelkedett, azóta pedig nagy mértékben csökkent, úgy, hogy kereskedelmi mérlegünk 1891-ben az értéket, 1892-ben pedig a mennyiségét illetőleg passzívvá változott: A két utolsó év ellenmondásának oka az olasz borbehozatal; a silány olasz és dalmát borok értéke 1891-ben magasra volt megállapítva, míg 1892-ben a behozott mennyiség növekedett ugyan, de az érték a helyes megállapítás szerint csökkent; 1892-ben Ausztriából hordókban 424.828 métermázsát, többnyire dalmát bort, Olaszországból pedig 283.073 mmázsát bort hoztunk be, kivitelünk oroszánrésze Ausztriába ment, 624.584 métermázsát, azután Németországba 47.418 métermázsát; palackbort 2.663 mmázsát hoztunk be, leginkább Ausztriából és 9.892 mmázsát vittünk ki, leginkább Ausztria, azután Németországba; pezsgőt 2.011 mmázsát hoztunk be Ausztriából (1.164 m.) Németországból (518) és Franciaországból (323 m.) és 2.353 métermázsát, vittünk ki, a melyből 2.087 mm. Ausztriára esett.

A cognac a borászat egyik mellékterménye; ebből 1892-ben 4.309 mmázsát hoztunk be, 1.163 ezer forint értékben; kivittünk 8.883 mmázsát 1.155 ezer forint értékben; úgy a behozatalnál (3.405) mint a kivitelnél (8.697) Ausztria szerepel első helyen.

A nemzetközi borforgalmat a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	B o r f o r g a l o m								
		átlag 1870— 80-ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
M e n n y i s é g ezer hektoliterekben.										
a) Bevitel :										
1	Franciaország	2.629	8.130	8.184	11.042	15.282	12.065	10.467	10.830	12.281
2	Svájcz	1.000	795	564	563	668	915	907	965	—
3	N.-Britán. és Írorsz.	806	687	666	652	700	670	723	728	735
4	Argentínai köztárs.	559	814	581	286	1.092	839	1.078	810	324
5	Németország	641	566	561	549	568	665	746	737	728
6	Algír	349	175	304	258	166	132	140	82	127
7	É.-Amer. Egy.-Áll.	198	161	188	205	191	184	177	183	213
8	Uruguay	—	230	248	222	253	262	336	294	215
9	Belgium	202	203	198	183	192	202	204	215	250
10	Oroszország	159	151	91	103	87	84	146	—	—
11	Németalföld	128	122	110	107	115	115	113	109	118
12	Olaszország	55	116	316	257	136	39	14	16	10
13	Osztr.-Magy. mon.	83	39	31	25	22	26	23	33	37
14	Dánia	28	32	33	28	31	32	35	—	30
15	Svédország	31	29	29	24	24	25	22	29	69
16	Norvégia	17	16	16	15	14	16	19	22	30
17	Románia	—	10	6	2	2	1	1	—	—
b) Kivitel :										
1	Spanyolország	3.421	6.511	7.185	7.640	8.328	9.076	8.661	9.458	11.350
2	Franciaország	2.933	2.472	2.603	2.602	2.402	2.118	2.167	2.162	2.044
3	Olaszország	938	2.381	1.481	2.354	3.603	1.829	1.409	923	1.171
4	Portugália	467	820	1.497	1.963	1.467	1.731	1.474	1.576	—
5	Osztr.-Magy. mon.	383	451	581	799	705	1.028	814	675	382
6	Németország	145	145	179	236	150	155	157	194	192
7	Algír	6	193	332	497	784	1.249	1.603	1.989	1.885
8	Svájcz	14	16	24	54	25	9	8	8	—
9	Szerbia	—	8	14	36	24	66	78	34	29
10	Görögország	—	—	—	—	194	126	—	—	—
11	Románia	—	11	12	47	44	94	45	—	—
12	Németalföld	11	12	11	12	13	12	16	17	18
É r t é k ezer forintokban										
a) Bevitel :										
1	Franciaország	43.884	137.734	155.449	207.084	177.476	175.160	153.497	139.938	160.448
2	N.-Britán. és Írorsz.	63.904	53.411	51.264	51.154	54.663	53.850	59.055	58.869	59.847
3	Németország	31.391	21.908	18.528	16.946	16.044	17.742	24.108	22.028	23.441
4	É.-Amer. Egy.-Áll.	9.589	11.888	13.180	14.574	14.818	14.406	16.185	18.606	27.014
5	Oroszország ¹⁾	19.013	18.197	9.089	8.430	7.495	7.377	7.504	—	—
6	Argentínai köztárs.	9.581	16.158	12.214	5.826	23.966	18.854	23.962	—	6.630
7	Svájcz	—	—	10.560	10.564	9.822	11.652	13.065	14.414	—
8	Belgium	8.732	8.914	8.712	8.080	8.519	9.810	9.159	9.762	11.330
9	Algír	5.912	3.819	7.416	6.532	3.291	2.722	3.178	2.156	3.028
10	Uruguay	—	5.970	6.441	5.767	6.575	6.973	8.824	7.320	5.290
11	Németalföld	4.373	4.126	3.733	3.623	3.937	3.909	3.856	4.050	4.006
12	Olaszország	1.029	2.406	6.011	4.667	2.287	735	917	529	421
13	Svédország	1.320	2.120	1.953	1.617	1.612	1.649	1.895	1.815	—
14	Dánia	997	1.217	1.252	1.027	1.053	1.114	1.154	1.134	1.408

¹⁾ A papírrubél 1 frttal vétetett egyenlőnek.

Sorszám	Az ország neve	B o r f o r g a l o m								
		átlag 1870- 80-ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
15	Osztr.-Magy. mon.	1.665	1.234	1.454	1.307	1.319	1.428	1.485	1.814	2.235
16	Egyiptom	—	1.709	1.632	1.760	1.616	1.402	1.284	1.408	1.572
17	Románia	^{a)} 722	408	270	118	107	108	137	—	—
b) Kivétel:										
1	Spanyolország	65.558	108.235	125.515	137.868	112.724	121.424	112.976	123.986	124.098
2	Franciaország	90.881	94.930	102.363	103.850	93.491	96.992	100.415	105.536	98.285
3	Olaszország	11.898	32.725	23.625	35.298	44.454	23.512	21.273	15.996	16.229
4	Portugália	21.229	24.831	34.626	39.337	26.466	30.164	28.717	39.570	—
5	Osztr.-Magy. mon.	7.322	10.884	14.021	17.664	14.717	21.587	18.485	15.382	9.228
6	Németország	—	9.074	10.084	12.253	9.230	9.201	8.401	9.018	9.754
7	Algír	94	3.089	5.977	8.968	10.984	16.105	22.059	23.885	23.186
8	Görögország	—	—	—	—	2.025	1.766	1.742	—	406
9	Svájc	—	—	668	1.011	639	335	310	830	—
10	Németalföld	358	424	381	424	434	418	416	590	—
11	Románia	^{a)} 563	91	149	1.662	2.640	1.879	896	—	—
12	Szerbia	—	134	187	343	185	572	567	304	303

Megjegyzendő, hogy a nemzetközi borforgalmat az államok egy része ür-, más része súlymértékben mutatja ki. Az előbbiekhöz tartoznak a legnagyobb borforgalmú országok, mint Franciaország, Spanyolország, Portugália, N.-Británia és Írország, Argentina köztárs., Uruguay, Algír, Északamerikai Egyesült-Államok, Belgium, Németalföld, Dánia, Norvégia, részben Svédország és Svájc 1885 óta. Egyrészt ezen okból, másrészt mivel a termést is ürmértékben mutattuk ki, célszerűbbnek véltük itt is általában ürmértékét használni s 1 métermázsa bort hordókban 1 hektoliterrel vettünk egyenlőnek. Ez a netto-sulynál megközelíti a valóságot s a mellett minden visszaszámítás nélkül is mutatja az eredeti számokat. A palaczkboroknál ellenben, tekintettel a palaczk és a csomagolás súlyára, a brutto-sulynak csak 60⁰/₀-át számítottuk egy hektoliterrel egyenlőnek. Némely államok (Olaszország, Oroszország, Északamerikai Egyesült-Államok, Argentinai köztárs. és Uruguay) a palaczkborok forgalmát darabszámban mutatják ki, itt 1 palaczkot 1 literrel vetünk egyenlőnek, a mi, ha nem felelne is meg egészen a valóságnak, tekintve, hogy a palaczkborok forgalma az összes borforgalomnak csak igen kis részét teszi, nem nagyon rontja meg a borforgalom mennyiségének végösszegét.

1891-ben a Franciaországba bevitt borok 72⁶⁶/₀-a Spanyolországból származott, 18⁰⁹/₀-a Algírból, honnan a bevétel évről

¹⁾ A papírrubél 1 frttal vétetett egyenlőnek. Ez arány a nagy árfolyamhanyatlás következtében megközelíti a valóságot s e mellett az eredeti értéket is minden átszámítás nélkül feltünteteti. — ²⁾ 1877—80-as átlag.

évre fokozatos emelkedést mutat, $3^{\circ}33'_{0-a}$, Ausztria s Magyarországból, $1^{\circ}8'_{0}$ pedig Portugáliából. Régebben Olaszországból is sok bor került Franciaországba, de a bevitel az utóbbi években a vámviszonyok ellenséges alakulása folytán jelentékenyen alászállott s kivált 1891-ben majnem teljesen szünetelt.

Nagy-Británia 1891-iki borbevitelének $36^{\circ}55'_{0-a}$ Franciaországból, $25^{\circ}10'_{0-a}$ Portugáliából, $24^{\circ}23'_{0-a}$ Spanyolországból, $12^{\circ}63'_{0-a}$ egyéb országokból származott.

Németországba az 1892-ben hordókban bevitt bornak $46^{\circ}14'_{0-a}$ Franciaországra, $17^{\circ}23'_{0-a}$ az Osztrák-Magyar monarchiára, $14^{\circ}25'_{0-a}$ Olaszországra, a többi pedig egyéb országokra esett.

IV. Gyümölcsészet.

Egyik mellékes, de okszerűen folytatva, szintén igen jövedelmező ága a mezőgazdaságnak a gyümölcsészet, a mely azonban hazánk legnagyobb részében eddigelé nagyon elhanyagolt állapotban van. Gyümölcsészetünk ezen elmaradásának többféle oka van: így az 1879/80. és 1888/9. évi fagyok igen sok termőfát pusztítottak el, a termőfák nem részesülnek kellő ápolásban, különösen a kártékony rovarok pusztításait a szegény gyümölcsösök csaknem egészen védtelenül kénytelenek elszenvedni, az egyes gyümölcsfajok nincsenek a klimatikus és talajviszonyokhoz mérten megválasztva, kevés a faiskola, hiányzik a szakértelem, a gyümölcsnek nincsen piacza stb.

Hazánk összes kertterülete a kataszteri adatok szerint 347.766 hektár; ebből tetemes rész zöldség, továbbá más, többnyire takarmány-növények termelésére használtatik, míg egy rész, de ennek nagyságáról adataink nincsenek, gyümölcsösül használtatik. Csak némely vidékeken, így a felvidéken, Erdélyben és a déli megyékben, képez itt-ott rendszeres foglalkozást a gyümölcstenyésztés.

Az egész ország, kivéve az egész zord éghajlatú s rozsz talajú vidékeket, kiválóan alkalmas gyümölcstermelésre; legszokásosabb gyümölcsnemeink: az alma, mely Erdélyben, a felvidéken és a nyugati, inkább hegyes vármegyékben termesztetik, a körte a zord éghajlatu keleti s északi megyéktől eltekintve mindenütt, a szilva az ország minden részében, de leginkább a felvidéken és a déli vármegyékben az őszi és kajszin barack csak a szőlőtermelésre alkalmas vidékeken, — de a felvidéken ott is csak védett helyen, — a cseresznye kiválóan északon és a hegyesebb, míg a meggy a szelidebb égaljú déli vidékeken, végül a dió csak a tengerszin felett nem igen magasan fekvő, védett központi s déli vármegyékben termeltetik.

Ujabb időben úgy az állam, mint a társadalom részéről élénk mozgalom indult meg gyümölcsészetünk emelésére s van reá kilátás, hogy a válvetett tevékenység eredménynyel fog járni.

A társadalmi tevékenység leginkább szakegyletek alapítása, egyleti faiskolák, eladási szövetkezetek létesítése, gyakorlati ismereteknek hirlapi s szakmunkák által való terjesztéséből áll; az állam kiállításokat rendez, jutalmakat, ojtványokat oszt ki, állami faiskolákat létesít, a könnyebb értékesítést gyümölcsvásárok tartása, a gyümölcs aszalást célszerű aszalók kiosztása (1892-ben 10 db ily kitűnő aszaló osztatott ki) által előmozdítja s a vándortanítói intézménnyel nem kis mértékben járul hozzá a szakértelem terjesztéséhez. 1892-ben 4 vándortanító 168 községben oktatta a nemesítést és fanevelést, legujabban pedig egy pomologiai intézet felállítása által fog a szakismeret terjesztetni a gyümölcsstermesztők között; ezenkívül a törvényhatóságok is élénk részt vesznek a gyümölcs terjesztés emelésében, így egyebek között szabályrendeletet alkotott a faiskolákról eddig 30 megyei és 3 városi törvényhatóság.

1890-ben a 15 állami faiskolától jelentékeny mennyiségű ojtvány osztatott ki; és pedig: egyletek, községek, papok, tanítók stb. részére 167.980 darab ojtvány egészen ingyen, mérsékelt áron 100.000 darabon felül, rendes áron pedig 32.000, tehát összesen mintegy 300.000 darab; ezeken kívül még 50.000 darab ojtóvessző; 1891-ben egészen ingyen 351 ezer darab csemete s 586 ezer ojtóvessző osztatott ki. 1892-ben pedig 519 ezer gyümölcs csemete és több mint 100 ezer darab ojtóvessző osztatott ki.

Az elemi iskolák és tanítóképzők, nemkülönben a községek kötelezve vannak faiskolák létesítésére; hogy mennyiben felelnek meg ezen kötelezettségüknek, kitűnik abból, hogy ez idő szerint 8161 faiskola jelentetett, a mely többé-kevésbé megfelel céljának; Nagy-Küküllő, Bihar, Hajdu, Pest és Ugocsa vármegyékből azonban számszerű jelentés nem érkezett.

Gyümölcsstermelésünk fontosságáról áruforgalmi adataink tanúskodnak a legutolsó öt év forgalma volt:

B e h o z a t a l:

	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.
		m é t e r m á z s a			
dió és mogyoró	4.904	3.144	4.822	5.310	5.409
fris gyümölcs	46.675	59.478	58.084	85.954	56.523
gyümölcs, szárítva	1.764	1.187	1.550	1.804	2.132
aszalt szilva	227.662	197.291	110.212	74.454	75.896
szilvaíz	8.328	20.642	34.347	20.918	24.240
összesen	289.333	281.742	209.015	188.440	164.200

érték forintokban

dió és mogyoró	93.880	62.880	123.650	157.250	97.362
fris gyümölcs	390.269	574.614	706.162	761.004	847.845
gyümölcs, szárítva	29.190	23.740	40.372	33.484	53.300
aszalt szilva	2,466.633	2,087.601	2,424.004	1,558.502	1,669.712
szilvaíz	107.880	309.412	813.048	379.192	484.800
összesen	3,087.852	3,058.247	4,107.236	2,889.432	3,153.019

K i v i t e l:

	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.
	m é t e r m á z s a				
dió és mogyoró	8.627	15.328	12.919	9.697	8.425
fris gyümölcs	93.661	245.756	74.709	120.657	146.985
gyümölcs, szárítva	13.592	20.104	5.284	8.299	4.578
aszalt szilva	504.637	383.404	296.252	190.997	251.819
szilvaíz	53.337	43.686	45.150	25.216	47.496
összesen	673.854	708.278	434.314	354.866	459.303

érték forintokban

dió és mogyoró	172.540	303.096	321.892	269.956	163.775
fris gyümölcs	966.842	1,816.947	1,024.725	1,224.672	1,469.850
gyümölcs, szárítva	198.793	335.856	111.492	171.798	100.716
aszalt szilva	6,076.456	4,600.848	6,781.089	4,168.988	5,791.837
szilvaíz	719.756	763.233	1,087.230	498.628	997.416
összesen	8,134.387	7,819.980	9,326.428	6,334.042	8,553.594

Forgalmunk tehát úgy súlybelileg, mint értékre nézve igen jelentékeny. A legnagyobb szerepet játsza úgy a behozatalnál, mint a kivitelnél az aszalt szilva, a melyet Szerbia s Boszniából importálunk, de a melyet a társországek is nagyban termelnek, és itt osztályozva még Amerikába is elszállítunk; a kivitel minden tekintetben meghaladja a behozatalt annak jeléül, hogy termelésünk a befogyasztást nemcsak kielégíteni képes, hanem különösen a jobb minőségű termelvéynnyel, a külföldön is képes versenyezni.

A gyümölcsbor készítés hazánkban alig szokásos, bár az állam részéről ez irányban is megtétettek már a kezdeményező lépések.

V. Erdészet.

Erdőigazgatás, erdőterület. Az alkotmányos korszak bekövetkezte erdészetünket a leghanyagoltabb állapotban találta; az erdők rendszertelenül vágattak és irtattak, tekintet nélkül arra, véderdők-e vagy sem, szabad legeltetés, különösen a sarjerdőkben, továbbá a rovarok és a tűz mérhetlen károkat okoztak, beerdösi-

tések egyáltalán nem történtek stb.; mindezen bajoknak orvoslásául hozatott az 1879. évi XXXI. t.-cz., az erdőtörvény.

Ezen törvény életbeléptetésével erdőigazgatásunk előtt tisztán állottak a teendők, a melyek első sorban az erdők további rendszertelen pusztításának, a legeltetésnek megszüntetéséből, az erdőknek a gyakori tűzkárok és rovarpusztításoktól való megvédéséből, rendszeres üzemtervek megállapításából, a kopár és vizmosásos területek beerdősítéséből, egyáltalán szakszerű kezelés szervezéséből állottak.

A nagy feladat megoldhatása céljából az erdők két részre osztattak; a kincstári erdők öt erdőigazgatóság, öt főerdő, 8 erdőhivatal alatt 182 erdőgondnokság alatt kezeltetnek; a nem kincstári erdők tulajdonosai szakközegek alkalmazására szorítottak, ezek ellenőrzésére 20 erdőfelügyelőség szerveztetett, a melyek mindegyikének hatásköre több törvényhatóságra terjed ki, ezenfelül 25 törvényhatóság területén az erdők összesen 1.696 ezer hold állami kezelés alá vétettek, ezek kezelése céljából 7 erdőhivatal szerveztetett 17 önálló s 32 kerületi gondnoksággal.

A legelső teendő az erdők nyilvántartása, illetőleg azok törzskönyvezése volt, a mely kiterjedt az erdőtörvény hatálya alá eső terület helyrajzi, talajnem, kiterjedés és tulajdonos szerinti felvételére; ez ugyan a kataszteri munkálatok alapján foganatosított, de mivel több, a kataszteri felvétel alkalmával más mívelési ágban szerepelt terület is idevéttetett, mintegy 50,000 hektárnyi többlet keletkezett. Az újabb kataszteri adatok szerint Magyarország összes területének 28'28, termő területének pedig 29'73⁰/₁₀₀-át erdők borítják. Erdőterületünk tehát az egyes mívelési ágak közt a második helyet foglalja el, s hogy mily tekintélyes a legtöbb külső ország erdőterületével szemben, mutatja a következő kimutatás, mely feltűnteti Európa államaiban az erdők területének nagyságát s arányát az összes területhez:

O r s z á g	Erdőterület		O r s z á g	Erdőterület	
	összesen ezer hektár rokban	az összes terület %-ában		összesen ezer hektár- rokban	az erdő- terület %-ában
1. Oroszország	200.000	37	10. Románia	2.000	15
2. Svédország	17.569	39	11. Anglia	1.261	4
3. Németország	13.900	25	12. Szerbia	969	20
4. Ausztria	9.777	32	13. Görögország	850	13
5. Franciaország	9.388	17'7	14. Svájc	781	19
6. Magyarország	9.183	28'3	15. Belgium	489	16'6
7. Spanyolország	8.484	17	16. Portugália	471	5
8. Norvégia	7.806	24	17. Németalföld	230	7
9. Olaszország	3.656	12	18. Dánia	190	4'8

Magyarország tehát, míg erdőterületének abszolút nagyságát tekintve hatodik helyen áll, az erdőterület viszonylagos nagyságát véve már a negyedik helyet foglalja el.

Hazánkban az erdőterület abszolút nagyságát és kataszteri tisztajövedelmét a következő számok mutatják:

	Erdőterület			Az erdők kataszteri tiszta		
	holdakban	hektárookban	az összes terület %-ában	jövedelme		
				összesen	holdan- kint	hektá- ronkint
				f o r i n t		
Magyarország	13,293.325	7,650.308	27'11	7,637.030	0'57	1'00
Fiume	1.167	672	34'09	134	0'11	0'20
Horv.-Szlavonország	2,663.095	1,532.611	36'09	2,075.342	0'78	1'35
Összesen	15,957.587	9,183.591	28'28	9,712.506	0'61	1'06

Horvát-Szlavonország erdőiben jóval gazdagabb, mint az anyaország s különösen értékes tölgyerdei a tisztajövedelmet is jóval magasabbra emelik. Erdőterületünk fanemek szerint következőleg oszlik meg:

F a n e m e k	Erdőterület fanemek szerint					
	Magyarország és Fiume		Horvát-Szlavonország		Együtt	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%
Kocsányos és kocsány- talan tölgy	1,638.839	21'42	407.176	26'56	2,046.015	22'28
Csertölgy	516.297	6'75	9.322	0'61	525.619	5'72
Bükk	2,752.092	35'97	606.449	39'57	3,358.541	36'57
Gyertyán	563.682	7'37	272.462	17'78	836.144	9'10
Nyir	187.207	2'45	32.020	2'10	219.227	2'39
Fűz- és nyárfa	207.232	2'71	11.080	0'71	218.312	2'38
Éger	43.544	0'57	—	—	43.544	0'47
Kőris, szil és juhar	36.609	0'48	102.809	6'71	139.418	1'52
Hárs	2.275	0'03	5.756	0'38	8.031	0'09
Akác	35.407	0'46	429	0'03	35.836	0'39
Luczfenyő	1,268.268	16'57	11	0'00	1,268.279	13'81
Jegenyefenyő	221.154	2'89	82.777	5'40	303.931	3'31
Erdei és feketefenyő	173.050	2'26	2.320	0'15	175.370	1'91
Vörösfenyő	5.324	0'07	—	—	5.324	0'06
Összesen	7,650.980	100'00	1,532.611	100'00	9,183.591	100'00

Erdeink 57'30⁰/o-a 600 méter magasságon felüli hegységen, 28'02⁰/o-a 200—600 méter magasságú középhegységen, 14'68⁰/o-a pedig 200 méterig terjedő síkságon, dombos vidéken és előhegységen fekszik.

A talaj minősége szerint a magyar korona országai erdőségeinek $80\cdot24\%$ -a feltétlen erdőtalajon áll, $1\cdot42\%$ -a futóhomokon, $5\cdot92\%$ -a véderdő s csak $12\cdot42\%$ -a áll nem feltétlen erdőtalajon, tehát olyan, mely egyéb mívelési ágra is alkalmas. Véderdők csak a szorosabb értelemben vett Magyarországon vannak, s a futóhomokon álló erdők is, míg az anyaország erdeinek $1\cdot49\%$ -át képezik, Horvát-Szlavonország erdeinek csak $0\cdot02\%$ -át.

Az erdőállománynak az anyaországban csak $69\cdot61\%$ -a szál-erdő, Horvát-Szlavonországban ellenben $81\cdot81\%$ -a, a közép és sarj-erdő az előbbiben $30\cdot39\%$ -ra rúg, az utóbbiban $18\cdot19\%$ -ot tesz.

A mi az erdőtulajdonosok jogi minőségét illeti, a szorosabb értelemben vett Magyarország erdeinek $15\cdot53\%$ -a állami erdő volt, $20\cdot32\%$ -a törvényhatósági és községi erdő, $6\cdot57\%$ -a egyházi testületek és személyek erdeje, $0\cdot96\%$ -a közalapítványi, $0\cdot06\%$ -a magánalapítványi, $6\cdot91\%$ -a hitbizományi, $12\cdot79\%$ -a közbirtokossági, $2\cdot21\%$ -a részvénytársulati erdő volt; $34\cdot87\%$ -a pedig az 1879. XXXI. t.-cz. 17 szakasza alá nem tartozó magánerdő.

A kincstár, vagyis az állam tulajdonát képező erdők területe az anyaországban 1891. végén 1,448.422 hektár, vagyis 2,517.244 kat. hold volt; a melynek értéke 1891-ben 103,244.000 forint, 1890-el szemben 50 ezer forinittal több volt. Ezen terület évről évre változik az eladások és vételek folytán; ebből évenként mintegy 26·5 ezer hold használható ki; az 1891-ben a kihasznált területen termeltetett 1,023.000 köbméter épület- és műszerfa s 2,225.000 ürméter tűzifa. A kincstár erdőterületének gyarapítása céljából az erdővásárlási alap létesített a melynek célja egyéb mint erdőművelésre nem alkalmas területek megszerzése és beerdősítése volt; ezen alap javára eladatott 1891-ig 32.637 kat. hold 922 ezer frt értékben és megvásároltatott 65.935 kat. hold, tehát az erdőállomány 33.278 holddal növekedett.

A kincstári erdők jövedelmezősége öröndetesen emelkedik. Az állami költségvetésben az 1891. évre előirányoztatott 7,014.059 forint bevétel, 4,426.119 frt kiadás és 2,587.940 forint tisztajövedelem, a zárszámadások szerint tényleg volt: 7,253.532 forint bevétel, 4,400.567 forint kiadás, és 2,852.965 forint tisztajövedelem. Az állami erdők tiszta jövedelme volt a lefolyt években: 1889-ben 2,961 ezer, 1890-ben pedig 2.413 ezer forint. Az erdők jövedelme vidékenként változik: míg a szászsebesi s a bustyaházai erdőhatóságoknál holdankint 1890-ben $0\cdot25$ illetőleg $0\cdot35$ krajczár hiány mutatkozott, addig a lugosi erdőhatóságnál holdankint 1 frt 02 kr., a beszterczebányai s a gödöllőinél holdankint 1 frt 03 kr., az apati-

ninál 6 frt 34 kr., végül a vinkovezeinél 9 frt 31 kr. volt a tiszta jövedelem; az összes kincstári erdőterület holdankinti átlagos tiszta jövedelme 1891-ben 1 frtot tett.

Erdészetünkre nézve nagy fontossággal bír a helyes erdőgazdasági üzemterv megállapítása. Az 1879 : XXXI. t.-cz. életbeléptetésétől 1891. végeig a fölmivelési miniszterium megállapította a rendszeres erdőgazdasági üzemtervet 5.018 erdőbirtokra és 3,145.588 kat. hold. területre, az ideiglenes erdőgazdasági üzemtervet pedig 6.306 erdőbirtokra és 4,791.431 kat. hold területre. E szerint az erdőhasználatok és felújítások összesen 11.324 birtokon 7,937.019 kat. hold területen szabályoztattak.

Az erdőfelújítások elősegítésére szolgálnak a csemetekertek; 1891-ben állami csemetekert 214 kat. hold területen, és 529 magáncsemetekert 173 kat. holdon volt telepítve; az állami csemetekertekben 12.161 ezer, a magánosokéban pedig 22.858 ezer csemete állott az év végén rendelkezésre; ugyanezen évben 16.736 hold kincstári erdő 36,902.000 darab csemetével való beültetéssel, 2.808 kat. hold pedig 11.619 kgr. maggal való bevetéssel nyitvatott fel, tehát összesen 19.008 kat. hold; az újraültetés holdankint 5 frt 62 kr., a vetés 4 frt 15 krba került. A kopár területek beerdősítése folyamatban van; e célra az állami csemetekertekből 1891-ben 12,900.000 darab csemete osztatott szét 701 birtokos között; a melyekkel 2.029 hektár kopár terület erdősített be, több-kevesebb sikerrel; a kiültetett csemetéknek átlag 61⁰/₀ eredt meg. A beerdősítés az erdőtörvény életbelépte óta egyáltalán nagy arányu, így 1883-tól 1891-ig összesen 9.607 hektár kopár terület erdősített be 79.1 millió csemete elültetésével. Sajnos azonban, hogy szépen gyarapodó erdőterületünket egy nagyon komoly baj fenyegeti. Az apácza rovar ugyanis már hazánkban is megkezdte pusztításait; eddigelé még csak néhány erdélyrészi megyéken lépett fel, és pedig Maros-Torda vármegyében, a hol 81.262 kat. holdat, Csikban megközelítőleg 2.000 és Besztercze-Naszód vármegyében mintegy 5.000 holdat lepelt meg.

Az állami kezelés alatt álló erdőterület, erdészetünk nagy előnyére folyvást növekedik, de a magánbirtokosok is erélyesen rászoríttatnak, hogy az erdőtörvénybe ütköző cselekményekkel meg ne károsítsák azt a fontos nemzetgazdasági érdeket, mely az erdőállományok épségben maradásához fűződik.

Faforgalom és egyéb erdei termékek forgalma. — Magyarország külforgalma a különböző erdei termékekből az utóbbi öt év alatt következőleg alakult:

Az erdőtermények neve	1888		1889		1890		1891		1892	
	beho- tal	kivitel	beho- tal	kivitel	beho- tal	kivitel	beho- tal	kivitel	beho- tal	kivitel
Mennyiség ezer métermázsákban :										
Tüzifa	52	773	57	593	44	713	64	660	78	640
Faszén	5	273	4	752	1	425	4	427	2	145
Kemény épület- és műfa	67	452	93	1.387	53	524	36	451	37	489
Puha épület- és műfa	238	369	216	997	262	536	263	579	463	564
Kemény fűrészelt faárú	33	851	31	3.802	40	1.012	27	1.198	44	1.153
Puha fűrészelt faárú	940	518	940	1.878	1.012	705	1.030	684	1.391	532
Fournir	4	0 ¹	3	5	3	0 ⁵	3	0 ⁵	4	2
Botok nyers állapotban	0 ²	8	0 ¹	197	0 ⁵	11	0 ⁶	14	1	5
Vasuti talpfa	16	281	51	776	70	376	61	402	17	295
Donga	48	2.393	201	2.565	312	2.034	466	2.723	409	1.839
Cserzőháj	60	501	71	551	64	533	52	439	62	381
Szömörce	7	4	5	4	20	5	5	4	10	5
Gubacs	11	41	13	16	13	32	4	10	4	15
Vallonea	17	4	36	6	16	5	29	5	27	6
Fűzfavessző	0 ¹	2	0 ²	37	0 ²	3	0 ³	5	—	4
Gyanta és szurok	33	5	41	5	43	4	52	5	55	11
Összes erdőtermények	1.531	6.475	1.762	13.571	1.954	6.918	2.157	7.606	2.604	6.086
Érték 1000 forintokban:										
Tüzifa	26	386	28	297	22	356	32	330	39	320
Faszén	10	545	9	752	2	850	10	939	3	689
Kemény épület- és műfa	206	1.398	280	1.387	160	1.520	107	1.307	111	1.419
Puha épület- és műfa	682	907	593	997	621	1.393	748	1.564	1.320	1.522
Kemény fűrészelt faárú	111	3.830	98	3.802	127	4.148	83	4.385	131	3.862
Puha fűrészelt faárú	940	1.656	2.727	1.878	2.934	2.291	3.211	2.256	4.034	1.728
Fournir	240	12	202	5	203	6	153	15	215	45
Botok nyers állapotban	56	453	22	197	105	676	119	846	154	274
Vasuti talpfa	33	563	102	776	140	753	121	803	35	590
Donga	234	15.504	973	17.533	1.284	12.497	1.864	15.887	1.634	10.882
Cserzőháj	226	2.354	256	2.761	237	2.750	228	2.498	277	2.286
Szömörce	60	41	47	41	179	52	46	39	86	45
Gubacs	162	666	312	391	340	911	88	246	57	237
Vallonea	352	79	843	133	415	123	807	129	511	112
Fűzfavessző	2	29	3	37	4	45	5	82	3	62
Gyanta és szurok	194	28	226	28	253	28	309	36	304	73
Összes erdőtermények	3.534	28.451	6.721	31.015	7.026	28.399	7.931	31.362	8.914	24.146

Fakivitelünk mennyisége és értéke évről évre emelkedett egész a múlt évig, a mikor tetemes hanyatlás állott be, a melyet a dongakivitel beállott szünete idézett elő, melyet azonban nagyrészt ellensúlyozott a kivitt műfák és fűrészelt faárúk emelkedése. Ezúttal ismét megjegyezzük, hogy áruforgalmi statisztikánk a dongakivitelnek csak kisebb részét mutatja ki métermázsákban, a többi darabszám szerint. Egyöntetűség kedvéért azonban az utóbbit is átszámítottuk, 100 darab dongát három métermázsával véve egyenlőnek. Fakivitelünk első sorban Franciaországba, azután Ausztriába, Németországba s Olaszországba irányul.

VI. A telekkönyvi birtoktestek forgalma.

A földbirtok megoszlási viszonyait hazánkban, sajnos, ma sem ismerjük úgy, a mint e viszony közgazdasági és szociálpolitikai fontossága megkívánáa. Az új földadó-kataszter óriási gépezete feloszlott, a nélkül, hogy feldolgozta vagy összeállította volna birtokviszonyok ismeretére kínálkozó rendkívül becses anyagot. A közel jövőnek van fentartva, hogy e hiányt pótolja. A létező adatokat illetőleg Évkönyvünk újabb első folyamára utalunk, mely e viszonyok nemzetközi összehasonlítását is adta volt.

Ellenben 1875-től kezdve évről-évre gyűjtetnek az adatok a földbirtok körül a birtokos személyében beállott változásokról, a változás jogcímének részletezésével. E táblázatot, mely csak a szorosan vett Magyarországra vonatkozik, a következőkben adjuk:

É v	A birtokváltozások eseteinek száma						
	szerződés által		végrehajtás által		haláleset folytán		össze- sen
	összesen	%	összesen	%	összesen	%	
1875	138.088	71'34	9.606	4'96	45.874	23'70	193.568
1876	130.120	68'76	12.982	6'86	46.147	24'38	189.249
1877	152.963	69'72	15.965	7'28	50.453	23'00	219.381
1878	157.519	71'19	15.285	6'91	48.458	21'90	221.262
1879	165.166	70'13	19.213	8'16	51.121	21'71	235.500
1880	190.406	69'51	19.748	7'21	63.782	23'28	273.936
1881	190.443	70'84	19.204	7'15	59.178	22'01	268.825
1882	204.561	75'47	18.443	6'80	48.047	17'73	271.051
1883	218.247	75'45	17.071	5'90	53.943	18'65	289.261
1884	210.060	73'72	15.606	5'48	59.270	20'80	284.936
1885	207.872	74'56	15.561	5'58	55.361	19'86	278.794
1886	207.081	73'98	15.538	5'53	57.310	20'47	279.929
1887	217.275	72'64	16.623	5'56	65.208	21'80	299.106
1888	224.766	72'04	16.389	5'24	70.895	22'72	312.050
1889	237.258	73'70	16.262	5'05	68.388	21'25	321.908
1890	257.179	75'37	16.106	4'72	67.948	19'91	341.233
1891	277.837	76'55	14.368	3'96	70.742	19'49	362.947

A birtokváltozások száma tehát egyre növekszik és 1891-ben 87'50%-kal magasabb, mint 1875-ben. A szerződések képezik természetesen a birtokváltozásnak leggyakoribb okát. E szaporodása, melynek a fenti végösszegek emelkedését első sorban tulajdonit-
nunk kell, jele az ingatlan növekvő mobilizációjának és elaprózásának. A haláleset folytán bekövetkező birtokcserék szaporodása,

tekintve, hogy halálozási arányszámunk inkább javul, mintsem rosszabbul, azt jelenti, miszerint több birtokos közt oszlik meg a föld ma, mint annak előtte. Ha az első öt évet (1875—80.) az utolsó öt évvel (1887—91.) mérjük össze, úgy e két korszak közül az utolsóban vagy 41·70%-kal több birtokos létre kell következtenünk, mint előbb. Ez a szaporodás a birtoknak a családtagok közt való szétدارabolásán kívül valószínűleg az elaprózás egyéb okaiból is magyarázandó. Természetesen ezzel nincs kizárva másfelől annak lehetősége, hogy a közép- és kisbirtokok felszivatása latifundiumok által, — minek jelei köztudomás szerint mutatkoznak nálunk — helyt ne foglalt legyen. A végrehajtás folytán történt változások szomorú rovata a 70-es évek végén beállott nagy rosszabbodás óta javult és az utolsó két évben egyre-másra 3.000—5.000 birtokkal kevesebb került dobra, mint 1879—81 közt.

A birtokost cserélt ingatlanok pénzben kifejezett értékét a következő összeállítás mutatja:

É v	A birtokváltozások pénzértéke						
	szerződés által		végrehajtás által		haláleset folytán		összesen
	frt	%	frt	%	frt	%	frt
1876	108,124.309	63·22	10,185.162	5·96	52,704.156	30·82	171,013.627
1877	114,744.686	61·51	14,393.535	7·72	57,401.210	30·77	186,539.431
1878	113,083.650	60·78	15,385.381	8·27	57,576.198	30·95	186,045.229
1879	113,664.405	59·35	16,671.848	8·70	61,203.772	31·95	191,540.025
1880	117,928.313	54·43	17,421.560	8·04	81,312.127	37·53	216,662.000
1881	126,194.508	59·19	19,242.742	9·03	67,738.313	31·78	213,175.563
1882	130,372.954	67·70	13,122.644	6·82	49,091.594	25·48	192,587.192
1883	140,863.310	66·02	13,080.334	6·14	59,425.180	27·84	213,368.824
1884	147,274.979	60·89	13,117.931	5·42	81,478.645	33·69	241,871.555
1885	142,337.743	62·73	12,105.220	5·33	72,474.028	31·94	226,916.991
1886	147,210.024	63·89	11,918.110	5·17	71,301.499	30·94	230,429.633
1887	140,576.979	58·56	11,639.177	4·85	87,846.622	36·59	240,062.778
1888	142,687.749	60·30	12,046.177	5·09	81,880.248	34·61	236,614.174
1889	153,524.734	64·95	11,892.478	5·03	70,975.000	30·02	236,392.212
1890	171,216.145	65·27	11,890.087	4·53	79,200.661	30·20	262,306.893

Az érték-kimutatások visszatükrözik ugyan a birtokváltozások hullámzásait, de nem állanak azokhoz változhatlan viszonyban. Függ ugyanis e viszony az ingatlanok tőkeértékében beállott változásoktól s a birtokost cserélő ingatlanok kisebb-nagyobb kiterjedésétől. Ez utóbbiról adataink nincsenek; az előbbi illetőleg szintén csak következtetésekre vagyunk utalva. Kétségtelen, hogy a mezei birtok

jövedelmezőségének csökkenése a tőkeérték lejjebbzállását nem vonta maga után, miután az országos kamatláb időközben beállott sulye-
dése ellenkező irányban működött s daczára a mezőgazdasági ter-
mények árhanatlásának, a földbirtok értéke országszerte roppant
mértékben növekedett.

A következő táblázat mutatja az egy birtokra eső átlagos
érték hullámzásait.

É v	A birtokost változtató ingatlanok átlagos értéke			
	szerződés	végrehajtás	haláleset	mindezen okok
	folytán történt változásoknál (forint)			
1876	831	785	1.128	904
1877	750	902	1.138	650
1878	718	1.007	1.188	841
1879	688	868	1.197	813
1880	619	882	1.275	791
1881	663	1.002	1.145	793
1882	637	722	1.147	711
1883	645	766	1.102	738
1884	701	841	1.375	849
1885	685	778	1.309	814
1886	811	767	1.244	823
1887	647	700	1.347	803
1888	635	736	1.155	758
1889	647	731	1.038	732
1890	666	738	1.165	798

Az 1890. évfolyamában szerződés folytán birtokost cserélt in-
gatlanok átlagértéke jelentékenyen emelkedett, mi szintén az álta-
lános értékemelkedéssel függ össze, a mint azt a halálesetek foly-
tán történt változásoknál is tapasztaljuk:

Az egy birtokra eső átlagos érték a haláleset folytán beállott
változások kivételével minden rovatban csökkenőben van, minek
magyarázatát abban lehetne találni, hogy egyre kisebb birtokrész-
letek azok, melyek birtokost cserélnek. Az a körülmény, miszerint
a haláleset folytán beálló változásoknál találunk abszolúte véve
legmagasabb értékre, abban leli magyarázatát, hogy itt az egy sze-
mély tulajdonában állott összes ingatlanokról van mindig szó; szer-
ződéseknel ellenben leggyakrabban csak birtokrészletekről.

A hazai birtokváltozásokat összehasonlíthatjuk az *osztrák* ada-
tokkal. Volt ugyanis ott:

É v	A birtokváltozások eseteinek száma									
	adásvevési szer-		egyb szerző-		végrehajtás		haláleset		Mind- össze	
	adásvevési szer-	zódés által	zódés által	dés által	végrehajtás	által	haláleset	folytán		
	összesen	%	összesen	%	összesen	%	összesen	%		
1881	149.942	64'69	27.099	11'69	13.423	5'79	41.343	17'83	231.807	
1882	154.206	64'47	29.203	12'21	13.127	5'49	42.643	17'83	239.179	
1883	161.521	64'17	31.661	12'57	11.808	4'69	46.745	18'57	251.735	
1884	173.063	63'12	33.930	12'37	10.973	4'00	56.236	20'51	274.202	
1885	170.157	62'94	33.824	12'51	9.825	3'63	56.564	20'92	270.370	
1886	167.959	61'74	35.260	12'96	10.671	3'92	58.145	21'38	272.035	
1887	171.490	61'54	37.454	13'44	11.151	4'00	58.585	21'02	278.680	
1888	182.766	61'01	41.087	13'71	11.929	3'98	63.810	21'30	299.592	
1889	191.096	60'66	44.832	14'23	13.444	4'27	65.663	20'84	315.035	
1890	194.690	60'79	45.218	14'12	13.298	4'15	67.067	20'94	320.273	
1891	204.263	61'04	47.470	14'19	13.032	3'89	69.880	20'88	334.645	

Az ingatlan Ausztriában kevésbé mozgékony, mint nálunk. A különbség azonban nem látszik nagyon nagynak, ha tekintetbe vesszük, hogy a földbirtokosok száma Ausztriában nem különbözhetik jelentékenyen a mienktől. E mellett bizonyít a haláleset folytán beálló változások meglehetősen egyenlő mérve is. A végrehajtások száma ott csekélyebb mint nálunk s a 80-as évek eleje óta csökkent ép úgy, mint hazánkban, de a három utolsó évben ismét emelkedett és pedig nem jelentéktelenül.

A mi a birtokost cserélt ingatlanok értékét illeti, úgy az Ausztriában következőleg alakult:

É v	A birtokváltozások pénzértéke									
	adásvevési szer-		egyb szerző-		végrehajtás		haláleset		Össze- sen	
	adásvevési szer-	dés által	zódés által	dés által	végrehajtás	által	haláleset	folytán		
	1000 frt	%	1000 frt	%	1000 frt	%	1000 frt	%	1000 frt.	
1881	280.184	58.77	49.027	10.28	37.202	7.80	110.378	23.15	476.791	
1882	290.031	59.74	56.563	11.65	29.079	5.99	109.833	22.62	485.506	
1883	292.585	59.96	51.176	10.49	25.801	5.29	118.373	24.26	487.935	
1884	296.163	57.97	59.104	11.57	23.660	4.63	131.988	25.83	510.915	
1885	268.768	55.65	64.379	13.33	19.868	4.11	129.963	26.91	482.978	
1886	260.420	55.05	61.076	12.91	22.105	4.67	129.447	27.37	473.048	
1887	280.910	57.32	60.958	12.44	21.560	4.40	126.646	25.84	490.074	
1888	267.360	55.37	63.802	13.21	26.831	5.56	124.857	25.86	482.850	
1889	270.407	55.79	65.087	13'43	28.883	5'96	120.277	24.82	484.654	
1890	307.423	57.83	64.923	12'21	26.708	5'02	132.555	24.94	531.609	
1891	304.900	57'40	64.320	12'11	27.328	5'15	134.608	25'34	531.156	

A birtokok jóval több értéket képviselnek, mint hazánkban. Ennek magyarázata részben a városi földek, illetve házak nagyobb szerepe Ausztriában, mi az átlagos birtokváltozási értéket szükségképp emeli. Körülbelül kétszeresét teszi a birtokot cserélt osztrák ingatlanok értéke a magyar birtokváltozások értékének; de meg kell jegyeznünk, hogy a magyar adatok csak az anyaországra vonatkoznak, Horvát-Szlavonországok nélkül.

Az egy-egy változásnál szóban forgó érték átlagos nagysága volt:

Év	A telekkönyvi birtokváltozások átlagos pénzértéke				az összesen
	az adásvevési szerződés által	az egyéb szerződés által történt	a végrehajtás által	a haláleset folytán	
1881	1.868	1.809	2.771	2.670	2.056
1882	1.880	1.936	2.215	2.575	2.030
1883	1.873	1.616	2.185	2.532	1.938
1884	1.711	1.742	2.156	2.347	1.863
1885	1.580	1.903	2.022	2.297	1.786
1886	1.550	1.732	2.072	2.226	1.739
1887	1.638	1.628	2.020	2.162	1.758
1888	1.463	1.553	2.406	1.957	1.612
1889	1.414	1.452	2.148	1.832	1.539
1890	1.579	1.436	2.084	1.976	1.660
1891	1.493	1.355	2.097	1.926	1.587

Az egyes birtokváltozási okok ugyanazon arányt mutatják a táblán, mint hazai adataink szerint. A csökkenő irányzat, dacára a rövidebb időköznek, itt is mutatkozik és pedig kivétel nélkül minden rovatban, sőt a haláleset folytán történő változásoknál épen a legnagyobb mérvben. 1890-ben azonban némi növekedés mutatkozik. E jelenség tán összefügg a birtokelaprózás gyors menetével, mely pl. Galicziában, Bukovinában és a tengerparton rendkívüli fokban jelentkezik és tudvalevőleg az újabb időben (1889. ápril 1.) törvényhozási intézkedést is vont maga után, melynek célja volt előmozdítani a parasztbirtokok egy kézben való összetartását örökösödés esetén.

VII. Földhitel és talajjavítás.

A földhitel és ennek forrásai. — A hazai földbirtok telekkönyvi megterheltetését mindez ideig nem ismerjük; a betáblázott adósságokat csak az abszolút kormány iratta össze 1858-ban s ez összeírás szerint a magyar korona országaiban ingatlan vagyonra összesen 120'37 millió forint volt betáblázva, míg a német szövetséghez tartozott osztrák örökös tartományokban 1.069'78 millió, a lengyel tartományokban 68'78 millió, az olasz tartományokban (Lombardiában és Velenczében) pedig 392'25 millió frt. Látható ebből, hogy 35 évvel ezelőtt, mily csekély teher feküdt a magyar földbirtokokon. Hivatalos statisztikánk 1875. óta kimutatja ugyan a jelzálogi terhek forgalmát, tehát ugy az új terheket, mint a terhektől való felszabadulást: azonban ezekre az adatokra sok súlyt nem fektethetünk, részint azért, mert a terhek megszűnését sokszor

nem követi a kitáblázás, a törlesztéses adósságoknál pedig az egész teher mindaddig betáblázva marad, míg csak az utolsó részlet is le nem törlesztetik, részint pedig azért, mert az új terheknél a telek-könyvi hatóságok az utasítás daczára nemcsak a főjelzálognál mutatják ki a terheket, hanem sokszor a mellékjelzálogoknál is és így ugyanazon teher nem egy esetben kétszer-háromszor vétetik számba. E hibákat teljesen jóvá tenni a hivatalnak nem áll hatalmában s így azon adatokból a magyar ingatlan vagyon terheinek szaporodását meg nem határozhatjuk. A jelzálogi terhek közül tehát csak a pénzüintézetek kölcsöneit ismerjük, sőt helyesebben csakis a hazai pénzüintézetek kölcsöneit, mert a külföldi intézetek által hazai ingatlanokra nyújtott kölcsönökről tudomásunk nincsen.

A hazai pénzüintézetek által nyújtott jelzálogi kölcsönök állományát, valamint a forgalomban volt zálogleveleket a szorosabb értelemben vett Magyarországra vonatkozólag a legutóbbi másfél évtizedről a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Jelzálogi kölcsönök		Záloglevelek		A jelzálogi kölcsönök meghaladták a zálogleveleket	
	az év végén	évi növekedés	az év végén	évi növekedés		
	e z e r f o r i n t o k b a n				ezer frttal	%-kal
1874	184.627	17.787	101.629	13.990	82.998	44'96
1875	205.443	20.816	107.171	5.542	98.272	47'83
1876	216.128	10.685	121.500	14.329	94.628	43'78
1877	221.723	5.595	126.322	4.822	95.401	43'03
1878	226.872	5.149	130.180	3.858	96.692	42'62
1879	234.957	8.085	133.516	3.336	101.441	43'18
1880	244.223	9.266	141.331	7.815	102.892	42'13
1881	259.463	15.240	153.043	11.712	106.420	41'02
1882	282.136	22.673	164.786	11.743	117.350	40'18
1883	297.618	15.482	175.786	11.000	121.832	40'93
1884	320.529	22.911	181.975	6.189	138.554	43'23
1885	337.758	17.229	194.982	13.007	142.776	42'27
1886	359.557	21.799	208.324	13.342	151.233	42'06
1887	385.425	25.868	219.770	11.446	165.655	42'98
1888	408.613	23.188	240.863	21.093	167.750	41'05
1889	432.851	24.238	251.281	10.418	181.570	44'44
1890	469.330	36.479	280.440	29.159	188.890	40'25
1891	521.819	52.489	313.776	33.336	208.043	39'87

E kimutatásba az osztrák-magyar banknak a szorosabb értelemben vett Magyarországon fekvő ingatlanokra adott kölcsönei is be vannak foglalva, melyek 1891. végén 87'86 millió frtot képviseltek s melyeket teljes összegükben felvettünk a záloglevelek

rovatába is. A tisztán magyar hitelintézeteknek forgalomban volt záloglevelei az utóbbi másfél évtized alatt következő összegekre rúgtak:

É v	Millió frt	É v	Millió frt	É v	Millió frt
1874	59'92	1880	84'49	1886	142'87
1875	68'62	1881	93'99	1887	149'27
1876	68'18	1882	105'49	1888	163'79
1877	69'65	1883	116'66	1889	169'39
1878	71'28	1884	121'83	1890	192'58
1879	72'34	1885	132'53	1891	203'84

A bankok közül csak két intézet ad záloglevél-kölcsönöket, a Pesti magyar kereskedelmi bank, melynek 1891. végén 29,738.000 és a nagyszebeni oláh intézet, az Albina, a melynek 1,211.000 ezer forint értékű záloglevele volt forgalomban. A takarékpénztárak közül régebben a Pesti hazai takarékpénztár bocsátott ki zálogleveleket, de utóbb felhagyott ez üzletággal. Jelenleg záloglevélüzlettel bírnak a következő takarékpénztárak: a Budapesti egyesült fővárosi, az Országos központi, az Aradi, a Temesvári első és a Nagyszebeni általános takarékpénztár. A záloglevél-kölcsönöket legnagyobb arányban természetesen a földhitelintézetek nyújtják s ezek közt is különösen a magyar földhitelintézet s az Osztrák-magyar bank földhitelosztálya.

A jelzálogi kölcsönökből a különböző jellegű pénzügyintézetekre következő összeg esik:

Sorszám	Pénzügyintézetek	J e l z á l o g i k ö l c s ö n ö k									
		1873-ban		1878-ban		1888-ban		1888-ban		1891-ben	
		millió forint	%	millió forint	%	millió forint	%	millió forint	%	millió forint	%
1	Takarékpénzt.	75'1	45'0	90'6	39'9	113'7	38'2	160'2	39'2	187'4	35'92
2	Földhitelintéz.	43'5	26'1	62'5	27'6	103'0	34'6	130'4	31'9	164'1	31'45
3	O.-Magy. bank	34'9	20'6	58'9	25'9	58'4	19'6	77'1	18'9	116'8	22'38
4	Bankok	11'4	7'1	12'0	5'3	17'9	6'1	32'0	7'8	44'2	8'47
5	Szövetkezetek	1'9	1'2	2'9	1'3	4'5	1'5	8'9	2'2	9'3	1'78
Összesen		166'8	100'0	226'9	100'0	297'5	100'0	408'6	100'0	521'8	100'00

Az itt számbavett intézeti kölcsönökből, mint látjuk, mintegy 32⁰/₁₀₀ esik a földhitel igényeinek leginkább megfelelő földhitelintézetekre. Ezen intézetek kölcsönei azonban újabban nem mutatnak oly gyors emelkedést, mint a többi intézetekéi. E jelenségnek több oka van, melyek közt kiválik az a körülmény, hogy földhitelintézeteink nagy központi intézetek, melyekhez sokkal nehezebb a hozzá-

férés, mint a minden vidéki városban feltalálható takarékpénztárakhoz, miért is amazok inkább csak egészen nagy összegű kölcsönök-nél vehetők igénybe, hol a kamatkülönbözet, mely ez intézetek javára fennáll, kiegyenlíti a kölcsön felvételével járó nagyobb áldozatokat. Egyébiránt a takarékpénztárak s a bankok újabban növekvő mérvben bocsátanak ki zálogleveleket, illetve záloglevélkibocsátás nélkül is adnak törlesztési kölcsönöket, úgy, hogy a földhitel igényei e részben is egyre jobb kielégítést nyernek.

De nemcsak a záloglevél-kölcsönök térfoglalása mutat egésze-szegebb hitelviszonyokra, hanem a kamatláb csökkenése, a kölcsö-nök olcsóbbá tétele is. A záloglevél-kölcsönöknél nemcsak azt látjuk, hogy a magasabb kamatúak helyét lassankint az alacsonyabb ka-matú kölcsönök foglalják el, hanem azt is, hogy ezen alacsonyab-ban kamatozó záloglevelek magasabb árfolyamon értékesíthetők, mint régebben a nagyobb kamatozásúak s így az évi kamatteher is, a tőke-teher is csökken egyidejűleg. Ennek igazolásául bemutatjuk 1875 óta a magyar földhitelintézet, az osztrák-magyar bank és a kisbir-tokosok földhitelintézete zálogleveleinek árfolyamát minden év végén:

Év	A magyar földhitelintézet					Az osztrák-magyar bank			A kisbirtokosok földhitelintézete		
	4 0/0-os	4 1/2 0/0-os	5 0/0-os	5 1/2 0/0-os	5 0/0-os ércértékű	4 0/0-os	4 1/2 0/0-os	5 0/0-os	4 1/2 0/0-os	5 0/0-os	5 1/2 0/0-os
z á l o g l e v e l e i											
1875	—	—	—	85'63	93'75	—	—	96'50	—	—	—
1876	—	—	—	90'75	101'50	—	—	96'30	—	—	—
1877	—	—	86'50	94'75	103'50	—	—	98'00	—	—	—
1878	—	—	87'00	94'25	103'12	—	—	99'05	—	—	—
1879	—	—	96'00	100'75	111'50	—	—	101'75	—	—	—
1880	—	92'25	99'75	101'12	118'50	—	—	102'25	—	—	—
1881	—	95'25	100'75	102'50	118'25	94'75	99'80	100'40	—	—	—
1882	—	94'00	100'00	100'75	119'00	93'90	99'00	101'00	—	—	100'00
1883	—	93'50	100'30	101'50	120'00	93'75	98'35	101'10	—	—	100'00
1884	—	93'30	100'25	101'50	122'50	96'75	100'35	101'75	—	—	100'00
1885	—	95'50	101'50	102'75	127'25	98'85	101'50	102'00	—	—	99'25
1886	93'50	99'25	101'25	—	128'00	98'30	101'50	101'10	—	99'75	102'30
1887	94'50	99'25	100'50	—	129'50	99'20	100'50	—	—	100'75	101'00
1888	96'75	100'25	102'00	—	126'00	99'60	101'70	—	—	100'75	102'00
1889	96'75	100'00	100'75	—	119'00	99'80	101'00	—	—	101'25	102'00
1890	95'75	100'25	101'00	—	114'50	99'80	100'50	—	99'00	101'00	102'25
1891	95'25	100'25	101'25	—	116'00	99'85	101'50	—	99'80	101'37	104'25
1892	96'50	101'00	102'00	—	—	99'95	—	—	100'00	101'75	103'50

Megjegyzendő, hogy az osztrák-magyar bank zálogleveleit 1881-ig a bécsi börze jegyzései szerint közöltük s csak azóta vettük a budapesti árfolyamot, melyet természetesen a többi zálogleveleknél kivétel nélkül használtunk. E kimutatás a záloglevelelek árfolyamának örvendetes emelkedéséről és így a földhitelnek jelentékeny olcsóbbodásáról tanuskodik. Sokkal magasabb árfolyamon értékesíthetők jelenleg a 4⁰/₀-os záloglevelek, mint másfél évtizeddel ezelőtt az 5¹/₂⁰/₀-osak. Nem szükség ennek nagy jelentőségét külön kiemelnünk.

A hazai földhitel legfőbb forrásáról, a *magyar földhitel-intézet*ről külön és egy kissé hosszasan is meg kell emlékeznünk. Az intézet 1863-tól, vagyis alapításától 1892. végéig 17.767 adós-félnek 190'58, millió forint kölcsönt engedélyezett azonkívül 12 félnek szabályozási s talajjavítási kölcsönképen 14'53 millió frt. kölcsönt engedélyezett. 1892. év végén a fennálló jelzálogi kölcsönök összege 109.552 millió forintra rugott, a mely kölcsönökből az 50.000 forinton aluliakra 38.19, az 50.000 forinton felüliekre pedig 71'36 millió forint, tehát 35'6⁰/₀, illetve 64'4⁰/₀ esik. Ezen kölcsönökből 14'53 millió forint talajjavítási s szabályozási kölcsönökre esik. Az összes kölcsönök fedezésére 338'54 millió értékű földbirtok, és ebből ismét 75'79 millió forint értékű a talajjavítási s szabályozási kölcsönök fedezésére, továbbá 33'46 millió értékű épület szolgál.

A jelzálogos birtok művelési ágak szerint következőleg oszlott meg (1200 □ öles holdakban):

szántóföld	1,597.173 hold	nádas	20.907 hold
kaszáló	447.991 »	szőlő	9.100 »
legelő	523.379 »	terméketlen	131.045 »
erdő	1,045.629 »	összesen	3,775.224 hold

Azonfelül a talajjavítási s szabályozási kölcsönök fedezetérs 841.490 hold, így összesen 4,616.712 magyar hold. A jelzálogbirtok holdankinti átlagértéke 60 frt. 73 krral van fölvéve, a kölcsönösszegből esik egy holdra 25'23 kr.

Az 1892. év végén 105'96 m. forintot tevő ki nem sorsolt záloglevél volt forgalomban és pedig 0'04 millió frt. érczértékű, 11'34 millió frt. 5⁰/₀-os, 41'97 millió frt. 4¹/₂⁰/₀-os, 38'27 millió forint 4⁰/₀-os 14'34 millió forint 4⁰/₀ papírértékű szabályozási s talajjavítási kölcsönökre. A forgalomban levő záloglevelek közül a magasabb kamatozásuak egyre csökkennek, a kisebb kamatozásuak ellenben szaporodnak, a 4⁰/₀-osok 1889 óta 21'05 millió értékről 38'27 millióra emelkedtek, a 4¹/₂⁰/₀-osok pedig 47'39 millióról 41'97 millióra, az 5⁰/₀-osok ellenben 18'66 millióról 11'34 millióra csökkentek.

Ami az 1892. év folytán történt változásokat illeti, az inté-

zethez beérkezett 607 jelzálogos kölcsönkérvény 10³⁰ millió forint erejéig, megszavaztatott 466 kölcsön 7⁶⁴ millió forint erejéig s tényleg folyóvá tétetett 340 kölcsönvevőnek 5⁷³ millió frt.

Az intézet alapításától 1892. decz. 31-ikéig a papírártékú záloglevelekben ¹⁾ engedélyezett kölcsönök, az összeg nagysága szerint következőleg oszoltak meg:

Papírártékú záloglevelekben:

3 darab	1,000.000 frton felül	4,234.000 frt
4 »	915.500 és 800.000 forint közt	3,411.500 »
12 »	775.000 » 600.000 » »	7,596.100 »
24 »	589.400 » 400.000 » »	11,659.800 »
24 »	391.000 » 300.000 » »	7,727.000 »
62 »	286.000 » 200.000 » »	14,017.300 »
192 »	186.000 » 100.000 » »	24,203.500 »
405 »	98.000 » 50.000 » »	26,484.000 »
521 »	49.000 » 30.000 » »	18,868.400 »
645 »	29.000 » 20.000 » »	14,615.800 »
471 »	19.500 » 15.000 » »	7,637.500 »
948 »	14.700 » 10.000 » »	10,702.700 »
1.615 »	9.800 » 5.000 » »	10,576.000 »
1.577 »	4.900 » 3.000 » »	5,686.600 »
5.921 »	2.900 » 1.000 » »	8,809.200 »

12.424 darab papírártékú záloglevél-kölcsön 176,229.400 frt

Habár a papírártékben adott kölcsönöknek majdnem fele 3.000 frton aluli kölcsönökre jut, a nyújtott hitel nagy része mégis a nagyobb birtok javára esik. A 3.000 forinton aluli kölcsönök összege csak 8⁸¹ millió frtot tett, vagyis csak 5⁰⁶/o-át az engedélyezett kölcsönök 176²³ millió frtra rugó összegének, míg az 50.000 frtot meghaladó kölcsönök, melyek már a nagy-közép és a nagybirtok hitelét képezik, 99³³ millió frtra rúgtak, vagyis 56³⁶/o-ára az összes kölcsönöknek. Egyébiránt az arány az intézet fennállása óta határozottan a nagy kölcsönök előnyére változott. Kitűnik ez a következő kimutatásból. Tett a fennálló papírártékú zálogleveles tartozásokból egy-egy adósra eső átlagos összeg.

1871	1879	1881	1889	1891	1892
forintot					
10.359	8.474	11.977	12.275	14.110	14.185

A hetvenes évek végén mutatkozott visszaesés az érczértékű záloglevelekben adott kölcsönökre vezetendő vissza. E kölcsönök át-

¹⁾ Miután az intézet ujabban csakis ily kölcsönöket nyújt, mellőzhetőnek véljük az 5/o-os értékű záloglevelekben, valamint a jövedékjegyekben és készpénzben adott kölcsönök kimutatását. L. ezeket az Évkönyv III—IV. évf. 229. lapján.

lagos összege egy főre a 100.000 frtot meghaladta; mi azt mutatja, hogy az intézet a nagyobb kölcsönöket ily levelekben szolgáltatatta ki. Természetes tehát, hogy azon években, melyekben az e nemű kölcsönök aránylag jelentékeny összegre rugtak, a papírértékű záloglevelekben adott kölcsönök átlagos tétele alacsonyabbra szállhatott. Ez volt az eset 1879-ben, mikor 10'61 millió frtnyi kölcsön volt érczértékű záloglevélben elhelyezve, míg 1874-ben csak 4'06 millió, 1879-ben 2'01, 1892-ben pedig már csak 0'90 millió.

A magyar földhitelintézet üzlete csak a szorosabb értelemben vett Magyarországra terjed ki. Az *osztrák-magyar banknak* 1892. végén 116'80 millió frtot tevő jelzálogi kölcsöneiből 87'86 millió forint Magyarországra esett, 3'27 millió frt. pedig Horvát-Szlavonországra. A magyarországi jelzálogokra adott kölcsönökben 492 kölcsön 17'67 millió frt. összeggel házakra, 1.135 kölcsön 68'54 millió forint összeggel nagyobb jöszágokra, 957 kölcsön pedig 6'31 millió forint összeggel kis birtokra van kölcsön adva. A nagyobb jöszágoknál tehát egyes kölcsön átlagos nagysága 60.386 frt., a kis birtokoknál pedig 6.472 forint. A bank jelzálogos kölcsönei átlagban jóval magasabb összegekben adatnak, mint a Magyar földhitelintézetnél; tett ugyanis egy-egy földbirtokra adott kölcsön átlagos nagysága a szorosabb értelemben vett Magyarországon:

1875.	1880.	1885.	1890.	1892.
36.796 forint	29.643 forint	30.020 forint	34.847 forint	35.473 forint

A kölcsönök magassága tehát, mint látjuk, az első öt évben erősen mecsökkent, azóta ellenben emelkedik. E fejlődés kettős tényező részben ellenirányu közrehatásának eredménye. E kimutatások elemzéséből ugyanis kitünik, hogy az u. n. nagybirtokra adott kölcsönök átlagos tétele, mely végeredményben irányadó, 1880-ban minimumát érte el s azóta erősen emelkedett, míg ellenben az u. n. kisbirtokra adott kölcsönök átlagtétele folyton csökkenőben volt.

Ami pedig a kölcsönök számát illeti, az említettük két kategória szerint megkülönböztetve, a következőkben adjuk azt (a szorosan vett Magyarországon):

	1875.	1880.	1885.	1890.	1892.
nagybirtokra	791	1.114	1.159	1.148	1.135
kisbirtokra	358	560	653	856	957
összesen	1.149	1.674	1.812	2.004	2.092

Mint látjuk, a kisbirtok egyre növekvő arányban fordul az Osztrák-magyar bankhoz, míg a nagybirtokokat terhelő kölcsönök

száma az utolsó évtizedben stagnált. Nem szabad azonban feledni, hogy a bank kimutatásaiban kisbirtoknak nevezett ingatlanok tulajdonos részükben inkább a kis-középbirtokok osztályába tartoznak és nem igazi kisbirtokok.

Az Osztrák-magyar bank jelzálogüzletének sulypontja úgyszólván kezdettől fogva Magyarországon feküdt. Jelenleg a bank jelzálogkölsőneinek több, mint három-negyede, $78\frac{05}{100}$ -a magyar korona országaira esik. E körülmény magyarázata mindenesetre abban keresendő, hogy Ausztriában egészben kedvezőbb feltételek alatt áll a földbirtok rendelkezésére a pénz, mint hazánkban.

A Magyar jelzáloghitelbank jelzálogos kölcsőneinek mennyiségét tekintve messze mögötte áll a már tárgyalt két intézetnek. Az 1892. év végén a földbirtokra adott 1.335 kölcsön állománya 34'22 millió forintba rugott, mely kölcsönök biztosítására 827.751 kat. hold fekvőség volt lekötve 79'30 millió forint becsértékben, így tehát a becsérték $43\frac{16}{100}$ -ig engedélyezettett kölcsön; egy hold becsértéke volt átlagosan 95 forint 79 krajczár. esett egy holdra 41 forint 34 krajczár. kölcsön. A jelzálogos kölcsönök átlagos magassága — az Ueberland-földekre adott 4'83 m. forint kölcsön kizárásával — tett:

1881	1884	1887	1889	1891
27.022	18.836	19.455	18.561	18.698 forintot

Még tüzetesebb képet nyújt a következő kimutatás, mely az egyes kölcsönöket nagyságuk szerint osztályozva, ezen osztályok részesülését mutatja az intézet összes (az Ueberland-kölcsön kizárásával) jelzálogos kölcsőneinek főösszegéből:

	1881	1884	1887	1889	1892
— 2.000 forintig	1'18 $\frac{0}{100}$	2'00 $\frac{0}{100}$	1'76 $\frac{0}{100}$	1'83 $\frac{0}{100}$	1'62 $\frac{0}{100}$
2.001—10.000 »	8'37 »	11'43 »	11'49 »	11'78 »	11'15 »
10.001—50.000 »	21'02 »	30'06 »	31'84 »	33'48 »	33'57 »
50.001—100.000 »	7'62 »	12'16 »	15'54 »	16'27 »	18'09 »
100.000 forinton felül	61'81 »	44'35 »	39'37 »	36'64 »	35'57 »

Mint látjuk, a nagy kölcsönök aránya sülyedt, nem igen változott a kisbirtok kölcsőneinek viszonylagos jelentősége sem, ellenben a jobbadán középbirtokra adott 10.000—100.000 forintos kölcsönök nagy mérvben megsaporodtak, úgy, hogy a bank üzletének sulypontja jelenleg határozottan ezen kölcsönökre esik.

A Kisbirtokosok országos földhitelintézete, mint neve mutatja, különleges célt akar szolgálni. Eredeti alapszabályai szerint 6.000 forintnál egy félnek nagyobb kölcsönt nem adott; nemsokára azonban megváltoztatta az alapszabályok ezen pontját és most már

20.000 forintig terjedő kölcsönöket is nyújt. Ez a magyarázata annak, hogy az egy félre eső kölcsön nagysága jelentékenyen emelkedett. Egy-egy kölcsön átlagos összege — csak az illető évben történt hitelezések tekintetbe vételével — volt:

1880	1883	1886	1889	1891	1892
912 frt	1.489 frt	1.122 frt	1.570 frt	1.198 frt	1.260 frt

Ami az intézet fennállása óta kifizetett jelzálog-kölcsönök nagyság szerinti összetételét illeti, arról a következő táblázat nyújt felvilágosítást:

300—500 frt	500—1000 frt	1.000 forinton felül
4.215 »	4.060 »	3.677 » »

Az intézet összes jelzálogos kölcsöneinek állománya az 1892. év végével 12⁴³ millió forintba rugott, a melynek fedezetéül 30⁸⁸ millió forint értékű ingatlan szolgált. Ez összegből 6⁸² m. frt esik az 5¹/₂%-os záloglevélkölcsönökre, 3⁸⁵ m. frt. az 5⁰/₀-os záloglevélkölcsönökre, míg a csak 1889-ben kibocsátott 4¹/₂%-os záloglevelekben nyújtott kölcsönök 1⁷⁰ m. frtot tettek, az alacsonyabb kamatozású kölcsönök itt is növekednek, a magasabb kamatozásúak csökkennek. Ugy látszik, hogy az intézet alacsonyabb kamatozású kölcsöneiben első sorban a nagyobb kölcsönvevők részesülnek, mire mutat azon körülmény, hogy míg az 5.000 forinton felüli kölcsönökből 26¹/₀%, a 2000—5000 forint közötti kölcsönökből 10⁶/₀%, az 1.000—2.000 forintos kölcsönökből 5⁹/₀%, az ezer forintig terjedő kölcsönökből csak 2⁴/₀% kapott 4¹/₂%-os kölcsönt, addig a legmagasabb kamatozású záloglevelekből a legkisebb kölcsönök 80⁴/₀-kal részesülnek.

Nem szenved kétséget, hogy a hitelviszonyok általános javulása hazánkban a földbirtoknak is javára vált, de a javulás a kisbirtok hitelét sokkal kevésbé érintette, mint a nagy- és közép-birtokét. Különösen hiányos nálunk a kisbirtokosok személyi hitelének szervezete, bár e tekintetben is vannak elismerésre méltó kezdeményezések, minő a pestmegyei hitelszövetkezet. Az ügy azonban törvényhozási támogatás nélkül nem fog azzal a gyorsasággal előrehaladni, a melyre e téren szükség volna.

Talajjavítások. — A talajjavítások terén elért tényleges eredményekről, a kulturmérnöki hivatal jelentése után a következőket közöljük: A kulturmérnöki hivatal fennállása, vagyis 1879 óta 1.374.846 holdra készített terveket, ebből 1891. végéig 342.560 holdra a munkálatok befejeztettek, 99.291 holdra pedig folyamatban vannak, a kettő együtt 441.851 kat. holdra rug, a terveknek 28⁰⁶ százaléka. Az 1891. évben 77.912 kat. holdon fejeztettek be a mun-

kálatok, míg 1890-ben csak 36.618 holdon, de az utóbbi évben a munkák nagyobb szabásuak voltak, a mennyiben összesen 2,117.113 köbméter föld mozgósítottatott (holdankint átlagosan 58 köbméter), míg 1891-ben csak 1,661.284 köbméter (holdankint átlag 21 köbméter). Az összes földmozgósítás 1879—1891-ig összesen 17,161.397 kméter (holdankint átlag 50 kméter), 1891-ben 124.462 kat. holdra készült terv, 1890-ben csak 107.384 holdra.

A talajjavítások különböző neme szerint a befejezett munkák következő területekre terjedtek ki:

	L e c s a p o l á s		A l a g c s ö v e z é s		Ö n t ö z é s	
	A munká- tok száma	Katasztr. hold	A munká- tok száma	Katasztr. hold	A munká- tok száma	Katasztr. hold
1879—82-ben	89	27.565	97	2.172	22	896
1883-ban	41	18.080	68	1.585	7	983
1884-ben	36	29.610	85	2.127	7	700
1885-ben	55	29.537	105	2.127	21	1.379
1886-ban	46	35.278	82	2.172	21	948
1887-ben	30	23.081	81	1.630	17	499
1888-ban	57	25.821	75	1.478	14	932
1889-ben	36	17.434	65	1.349	22	1.528
1890-ban	74	34.301	67	872	41	2.434
1891-ben	—	75.793	—	834	—	1.562
1892-ben	58	45.993	72	1.217	24	3.031

A munkálatok legnagyobb részét a lecsapolások képezik, — míg az alagsövezés — kivéve a legutóbbi évet — évről-évre kisebb területen történik az ok valószínűleg leginkább a munkálatok költségessé voltában van; öröndetesen halad az öntözés terjedése.

A kulturmérnöki hivatalok működési körébe 1890-ben 70 vizitársulat tartozott 290,000 kat. hold érdekeltégi területtel; 1891-ben 6 új társulat alakult.

A befejezett munkálatok 92⁰/₀-át a lecsapolások, partszabályozások képezik. A kulturmérnöki hivatal igyekszik, hogy a közös munkálatok fentartására az érdekeltek társulattá alakuljanak. Azonban azon szomorú tapasztalatok után, melyeket birtokosaink a nagy ármentesítési társulatok történetéből levontak, nem igen hajlandók ily társulatok alakítására. Mindazáltal a kulturmérnöki hivatalnak az új vizjogi törvény életbeléptetésétől 1891. végeig, vagyis öt év alatt 53 új társulatot sikerült alakítani, 18 régi társulat elhanyagolt ügyeit pedig rendezni.

C) A bánya- és kohóipar.¹⁾

A bányászat állapota általában. — Hazánkat a természet mindazon kellékekkel megáldotta, melyek egy virágzó bányászathoz szükségesek, de a vállalkozási kedv, a tőke és a munkáskez hiánya következtében nem tud a külföld hatalmasan fejlődő bányászatával lépést tartani és így aránylag még a fejlődést, emelkedést mutató ágakban is jelentéktelen, úgy, hogy a belfogyasztást sem képes kielégíteni, a többi ágakban pedig stagnálást vagy épen hanyatlást mutat.

A bányaművelés alapját képező bányatelkek nagyságát a Magyarbirodalomban a következő számok mutatják:

Adományozott bányatelkek	Átlag 1880—89-ben		1890-ben		1891-ben	
	vájna- telek	kül- telek	vájna- telek	kül- telek	vájna- telek	kül- telek
	hektárookban					
Aranyra, ezüstre és rézre	9.937	183	11.123	329	11.461	667
Vasérczre	9.113	669	10.194	633	10.389	638
Kőszénre	36.552	—	36.817	—	37.260	—
Egyéb ásványokra	2.928	20	3.032	21	3.222	21
Összesen	58.530	872	61.166	983	62.332	1.326

¹⁾ Magyar statisztikai évkönyv. IV. füzet — Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums für 1891. Drittes Heft. (Der Bergwerksbetrieb Oesterreichs) I. Lieferung. — Monatshefte zur Statistik des deutschen Reichs. Jahrgang 1890. Oktober-Heft. — Stat. Abstract of the United States. 1891. — Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1892. — Annuaire stat. de la Belgique. 1891. — Annuaire stat. de la France. 1891. Bulletin du Ministère des travaux publics. Paris. 1891. — The Economist, weekly commercial times. London. 1891. és 1892. — Stat. Abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1878 to 1886—88. London 1889. — Übersichten der Weltwirtschaft Jahrgang 1885—1889. — A forgalmi adatok összeállításához ugyanazon források használtattak, a melyek a Nemzetközi forgalom fejezeténél vannak felsorolva.

A vájnatelkek az 1880—89. évi átlaghoz képest 1891-ben 8'23⁰/₀-kal, a kültelkek pedig, melyek eddig inkább csökkenést tüntettek fel, az 1891. évben az oraviczai bányakapitányság területén a Nera folyónak Ó-Borlova községtől a Duna torkolatáig terjedő részén és némely mellékpatakon aranymosásra történt új foglalás által 52'07⁰/₀-kal emelkedtek. Az összes adományozott bányatelkekből a nemes fémek és réz, a kőszén, a vas és egyéb érczek és ásványok következő arányban részesültek:

Adományozva volt vájna- és kültelek	Átlag 1877—86-ban		1890-ben		1891-ben	
	az összes adományozott bányatelkek százalékában					
	kincs- tári	magán	kincs- tári	magán	kincs- tári	magán
Aranyra, ezüstre és rézre	55'43	10'39	55'28	12'76	55'93	13'61
Vasérczre	11'59	16'94	7'76	18'88	7'50	18'77
Kőszénre	31'09	67'11	34'52	63'08	33'88	62'16
Egyéb ásványokra	1'89	5'56	2'44	5'28	2'69	5'46
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

A vájnatelkekből a kincstári és magánbányászat részesülése következő:

	Az adományozott vájnatelkekből esett a kincstárra magánbirtokosokra 1871. 1881. 1891. 1871. 1881. 1891. s z á l é k b a n					
	1871.	1881.	1891.	1871.	1881.	1891.
	s z á l é k b a n					
az aranynál, ezüstnél, réznél	48'69	48'33	39'69	51'31	51'67	60'31
a vasércznél	11'25	10'37	4'84	88'75	89'63	95'16
a kőszénnél	8'25	6'85	7'44	91'75	93'15	92'56
az egyéb ásványoknál	6'27	5'56	6'80	93'73	94'44	93'20
az összes vájnatelkeknél	20'63	14'73	12'83	79'37	85'27	87'17

Ellenben, hogy a bányatermelés különböző ágai a kincstári és magánbányászatban mily arányban szerepelnek, a következő számok mutatják:

	A kincstári vájnatelkekből esett		A magán vájnatelkekből esett	
	1890-ben ‰	1891-ben ‰	1890-ben ‰	1891-ben ‰
aranyra, ezüstre, rézre	55'65	56'32	12'47	12'80
vasérczre	6'58	6'28	18'21	18'19
kőszénre	35'28	34'65	63'99	63'48
egyéb ásványokra	2'49	2'75	5'33	5'53

A kincstári vájnatelkeknél a vasérczre eső vájnatelkek arányszámának csökkenését, — mely 1889-ben még $9\frac{65}{100}$ volt — az okozta, hogy a kincstár alsó és felső-telekesi és szűhogyi bányái-ból 271 hektárnyi területet a borsodi bányatársulatnak enge-dett át.

A bányaművelő magánbirtokosok számában nagy változást nem látunk. Az utóbbi másfél évtized alatt bányászatunkra bármily hatással voltak is a bányatermelés egyes ágaiban gyökeresen meg-változott viszonyok, a bányabirtokosok számát ez a változás mintha érintetlenül hagyta volna, úgyannyira, hogy a másfél évtized alatt 1,224 és 1,270 között ingadozott, és sem emelkedő, sem hanyatló irányt nem konstatálhatunk. Az átlagosan egy magán bányabirto-kosra eső terület azonban lényeges változáson ment át, a bányabir-tokok átlagos nagysága 1874-ben még csak 31'06 hektár volt, 1891-ben ellenben 51'46 hektár.

Ausztriában 1891-ben a magánbirtokosok száma 1.552 volt, kik közül 1.088 Csehországra esett. A bányabirtoknak egy ma-gánbirtokosra eső átlagos nagysága 109'1 hektár volt és így a viszony sokkal kedvezőbb, mint nálunk; mi az ottani nagy arányú kőszénbányászatnak tulajdonítható. A magánbirtokosok száma és egy-egy birtokosra eső bányabirtok átlagos nagysága tekintetében az egyes bányakapitányságok nagyon eltérő szonyokat mutatnak, a mint a következő adatokból látható:

Bányakapitányság	1890		1891	
	A magán birtokosok száma	Átlagos bánya-bir- tok ha	A magán birtokosok száma	Átlagos bánya-bir- tok ha
Besztercebányai	60	82'45	59	149'33
Budapesti	56	129'36	58	148'83
Nagybányai	153	15'58	158	22'42
Oraviczai	20	460'56	20	490'72
Szepes-Iglói	481	13'98	478	15'37
Zalatnai	461	23'87	422	30'94
Zágrábi	40	310'91	42	301'28

A hol a fémbányászat bir túlnyomósággal, ott a bányabirto-kok meglehetősen el vannak aprózva, különösen a szepesiglói és nagybányai kerületben, ellenben a hol a súlypont a kőszéntermelésre esik, melynek kiaknázásához különben is nagy terület szükséges, a nagybirtok az uralkodó.

A zárt kutatások és kutatók számát hazánkban 1867 óta 5—5 éves átlagokban és a legutóbbi hat évről a következő össze-állítás mutatja:

É v	Kincstári	Magán	Összesen	A magán zártkuta- tók száma	Átlag esik egy magán kutatóra zárt kutatás
	zárt kutatások száma				
átlag 1867—1871	159	4.909	5.068	973	5'05
» 1872—1876	244	24.401	24.645	1.138	21'45
» 1877—1881	217	15.535	15.752	1.058	14'68
» 1882—1886	272	16.848	17.120	1.108	15'21
1886-ban	308	13.280	13.588	1.100	12'07
1887-ben	498	13.164	13.662	1.425	9'24
1888-ban	487	12.261	12.748	1.509	8'13
1889-ben	529	12.290	12.819	1.412	8'70
1890-ben	663	14.487	15.150	1.107	13'09
1891-ben	613	17.600	18.213	1.289	13'65

A zárt kutatások száma, mely az utóbbi években erősen megfogyott az utóbbi két év alatt új lendületet nyert és egy-egy kutatóra is több kutatás esik mint az előző években. A zárt kutatásoknál kiemelendő, hogy már évek óta élénk kutatás indult meg kőolajra a keleti és délkeleti Kárpátokban, legutóbb pedig a Muraközben; sajnos azonban, hogy a tetemes befektetések daczára a törekvésnek eddig sikere nem volt. *Ausztriában* 1891-ben összesen 15,365 volt a zártkutatások száma, melyek közül 328 az államé 15,037 pedig 679 magánkutatóé volt.

A bánya- és kohómunkások száma a Magyarbirodalomban a következő volt:

É v	F é r f i		N ő		Gyermekek		Munkás általában
	Összesen	%	Összesen	%	Összesen	%	
átlag 1867—71 ...	37.446	84'65	1.543	3'49	5.245	11'86	44.234
» 1872—76 ...	38.471	85'52	1.439	3'20	5.076	11'28	44.986
» 1877—81 ...	34.952	85'37	1.121	2'74	4.869	11'89	40.942
» 1882—86 ...	39.766	85'52	1.406	3'02	5.326	11'46	46.498
1886-ban	40.560	86'78	1.336	2'86	4.841	10'36	46.737
1887-ben	38.259	86'86	1.095	2'49	4.692	10'65	44.046
1888-ban	37.784	84'70	1.285	2'88	5.538	12'42	44.607
1889-ben	41.301	85'74	1.249	2'59	5.623	11'67	48.173
1890-ben	43.759	84'91	1.816	3'52	5.957	11'57	51.532
1891-ben	46.602	87'54	1.305	2'45	5.276	9'91	53.183

Statisztikánk a bányamunkásoktól nem különíti el a kohómunkásokat s így a fentebbi számokban mindkettő be van foglalva, ellenben nincsenek befoglalva a sótermelésnél alkalmazott munkások. Ezek száma 1891-ben 2.288 volt és pedig 2.057 férfi és 231 gyermek.

Ausztria bánya- és kohómunkásainak száma 1891-ben következő volt:

a) A bányászatnál:

	A munkások száma	%		A munkások száma	%
Fekete kőszén	51.241	44'91	Grafit	1.179	1'03
Barnaszén	42.924	37'62	Horganyércz	1.237	1'08
Ezüstércz	5.347	4'69	Rézércz	885	0'78
Vasércz	5.506	4'82	Kénércz, stb.	236	0'21
Ólomércz	3.376	2'96	Egyébércz, és ásványok	1.056	0'92
Higanyércz	1.116	0'98	Összesen	114.103	100'00

b) A kohászatnál:

	A munkások száma	%		A munkások száma	%
Nyers vas	10.678	84'29	Kénsav	174	1'37
Ezüst	490	3'87	Vasgálicz és timsó	82	0'65
Ólom és ólomgelét	174	1'37	Egyéb fémek és kohó- termékek	146	1'15
Higany	224	1'77	Összesen	12.668	100'00
Horgany	533	4'21			
Réz	167	1'32			

Legtöbb bánya- és kohómunkás van Csehországban (61.719), Sziléziában (21.581), Stájerországban (16.168) és Morvaországban (9.986).

Németországban (Luxemburggal együtt) a bányamunkások száma, a sótermelésnél alkalmazott munkásokat is beleszámítva 1890-ben 395 ezerre, a kohómunkások száma pedig 47 ezerre rugott. E számok az egyes termelési ágak szerint következőleg oszoltak meg:

Termelési ág	Munkások összesen	%	Termelési ág	Munkások összesen	%
1. Ásványszén és ásványolajfélék:			2. Érczek:		
Fekete kőszén	262.475	66'39	Vasércz	38.837	9'82
Barnaszén	33.161	8'39	Horganyércz	15.099	3'82
Grafit	255	0'06	Ólomércz	14.453	3'66
Aszfalt	171	0'04	Rézércz	15.212	3'85
Ásványolaj	335	0'08	Ezüst- és aranyércz	6.053	1'53
Együtt	296.397	74'96			

Termelési ág	munkások összesen	%	Termelési ág	munkások összesen	%
Álany-, kékleny és viz- mútércz	794	0'21	3. Ásványi sók :		
Dárdany- és mangán- ércz	857	0'22	Kősó	1.057	0'26
Egyéb érczek	1.024	0'26	Egyéb kálisók	5.556	1'41
Együtt	92.329	23'37	Együtt	6.613	1'67
			Összesen	395.339	100'00

A kohómunkások száma pedig ugyancsak az említett évben :

Nyersvas	24.846	Álany és vízmút	460
Horgany	9.271	Kénsav és vitriololaj	3.818
Ólom	3.050	Egyéb kohótermékek	89
Réz	3.495	Összesen	47.495
Ezüst	2.466		

Franciaországban a bányászatnál (a kohászat nélkül) 1888-ban 123.708 munkás volt alkalmazva, mely szám az egyes ágak közt következőleg oszlott meg :

	Munkások száma	%		Munkások száma	%
Köszénbányáknál	102.070	82'52	Különböző ásványoknál	832	0'67
Barnaszenbányáknál	2.889	2'34	Kősónál	154	0'12
Vasércznél	5.053	4'09	Tengeri sónál	8.347	6'74
Egyéb érczeknél	4.363	3'52	Összesen	123.708	100'00

Az összes bányamunkások által eltöltött munkanapok száma 34,047.699-re a munkabérek összege pedig 125,037.403 frankra (50,149.961 frtra) rugott, míg a bányatermelés összes értéke a termelés helyén 265,146.071 frankot tett. Az előállított értéknek tehát 47'16⁰/₀-át a munkabérek vették igénybe.

Belgiumban a bányamunkások száma 1891-ben a fémbányáknál 1.527, a köszénbányáknál pedig 118.983 volt. A munkások évi átlagos munkabére 1.086 frankra rugott, az előállított köszénből pedig minden munkásra átlagosan 165 tonna esett.

A bányák és kohók termelő képességének megítélésére sokban hozzá járul azok berendezése, felszerelése és bár statisztikánk nem dolgozza föl azt oly részletesen, hogy adataiból teljes tájékozást meríthetnénk; az itt közölt számszerű adatok több irányban érdekes fölvilágosítást adnak.

A szállító- és vízemelő-készülékek száma a magyar korona országában volt :

É v	Szállító pályák hossza			Szállító és járművek			Vizhúzó gépek			
	vasból	fából	összesen	gőzerőre	viz-erőre	állati-erőre	gőzerőre	viz-erőre	állati-erőre	emberi-erőre
	méterekben			s z á m a						
1880—84	725.181	383.473	1,108.654	124	163	69	72	51	5	88
1885—89	892.353	336.857	1,229.210	151	121	103	86	55	4	75
1890	977.168	310.802	1,287.970	177	96	106	109	37	13	58
1891	998.307	292.730	1,291.037	177	105	184	136	36	2	51

A szállító pályák hosszának növekedése 1891-ben, az 1880—84 átlaghoz képest $16\frac{41}{100}$ -ot tett igen öröndetes azonban, hogy míg 1880—84-ben az összes szállító-pályákból csak $65\frac{41}{100}$, 1891-ben már $77\frac{30}{100}$ esett a váspályákra. Szintén öröndetes, hogy a szállító és járművek és vizhúzógépeknél a gőzerővel hajtottak száma erősen gyarapodik. *Ausztriában* a szállítópályák összes hossza 1,189.618 métert tett, de ebből a fapályák hosszára csak 6.867 méter vagyis $0\frac{8}{100}$ esett. Szállítómű 180 volt gőzerőre, mely 12.979 lóerőt képviselt.

Balesetek a *Magyarbirodalom* bánya- és kohótelepeinél következő számmal fordultak elő:

A baleset megjelölése	Átlag 1877—89-ben		1890-ben		1891-ben	
	kincs-tári	magán	kincs-tári	magán	kincs-tári	magán
	t e l e p e k n é l					
Könnyű	58	272	12	273	7	278
Súlyos	19	93	21	127	24	132
Halálos	12	50	8	43	14	56
Összesen	89	415	41	443	45	466

A munkássegélyezés ügye gyakorlatilag legkorábban a bányászathoz valószínűsíthetően még s már régi idő óta nincs hazánkban valamirevaló bányatelep, hol a munkások számára bányatárspénztárak nem állanak fenn. Bányatárspénztáraink állapotát az utóbbi két évről a következő táblázat mutatja:

T á r g y	1890-ben		1891-ben	
	kinestári	magán	kinestári	magán
	telepeknél. forintokban			
Bevételek :				
a tőkék kamatai és jövedelmei	148.741	247.311	140.513	235.184
a munkások járulékai	186.682	866.902	194.067	805.721
a bányabirtokosok járulékai ...	191.188	149.128	232.772	122.461
egyéb bevételek	192.115	46.308	148.637	89.642
átfutó bevételek	945.332	161.166	708.582	165.806
Összes bevételek	1,664.058	1,470.815	1,424.571	1,418.814
Kiadások :				
munkások nyugbéré és kielégít.	576.342	808.704	300.529	386.560
özvegyek » » »			233.599	277.515
árvák » » »			33.059	31.754
kórpénzek, gyógykezelési és				
temetkezési kiadások	88.757	432.763	86.086	357.971
egyházi és iskolai kiadások ...	7.755	16.883	7.868	18.199
segélyezések és egyéb, a munká-				
sok javára fordított kiadások	2.693	25.642	2.002	17.018
kezelési költségek	9.479	30.132	11.773	30.582
egyéb kiadások	103.842	147.768	71.742	50.740
átfutó kiadások	513.039	177.340	601.951	870.727
Összes kiadások	1,301.907	1,639.232	1,348.609	2,041.066
Vagyon-állapot az év végén ...	3,197.673	5,885.178	3,273.635	5,265.105

Egy-egy bányamunkásra 1891-ben átlagosan — csak a férfi munkásokat véve — a bányatárspénztárak vagyonából a kinestári telepeknél 428, a magántelepeknél pedig 135 frt esik.

Ausztriában az 1890. év végével összesen 121 társláda állott fenn, melyeknek összvagyon 5,203.327 frtot tett ki. Bevételeik az év folyamán 1,449.615 frtra rugtak, miből 57.369 tagnak befizetésére 826.339 frt a bányavállalkozók hozzájárulására 277.782 frt esett; a kiadások ugyanezen év folyamán 1'24 millió frtot tettek.

Vastermelés és forgalom. — A nemes fémek termelését ezuttal is a pénz és hitel című fejezetben ismertetvén, mindjárt a vastermelésre térünk át.

A *Magyarbirodalomban*, évenként termelt vasércz mennyiségét az alábbi számok mutatják:

1877-ben	3,455.590 mm.	1882-ben	5,461.121 mm.	1887-ben	5,660.610 mm.
1878-ban	3,307.336 "	1883-ban	5,984.240 "	1888-ban	6,236.844 "
1879-ben	3,206.323 "	1884-ben	6,508.713 "	1889-ben	6,656.188 "
1880-ban	4,457.441 "	1885-ben	6,512.893 "	1890-ben	7,922.406 "
1881-ben	4,654.793 "	1886-ban	6,354.643 "	1891-ben	8,755.632 "
átlag		átlag		átlag	
1877—81-ben	3,816.297 mm.	1882—86-ban	6,164.322 mm	1887—91-ben	7,046.336 mm.

Vasércz-termelésünk, amint e kimutatásból látható erős emelkedést mutat, úgy annyira, hogy az utolsó évtized alatt a termelés majdnem megkétszereződött; 1887-ben némi csökkenés állott ugyan be; de a következő években ismét rohamos emelkedés tapasztalható. Bányakapitány-ságok szerint a termelt vasércz mennyisége 1891-ben következő volt:

beszterceb. bk.	69.227 mm.	szepesiglói bk.	4,016.252 mm.
budapesti »	1,679.812 »	zalatnai »	1,306.231 »
nagybányai »	156.607 »	zágrábi »	164.166 »
braviczai »	1,363.337 »		

Ausztria vasércztermése 1885-ben 9'31 millió, 1886-ban 7'96 millió, 1887-ben 8'46 millió, 1888-ban 10'09, 1889-ben 11'15 millió, 1890-ben 13'62 millió, 1891-ben 12'31 millió métermázsára rugott, a *Németbirodalom* vasércztermelése pedig 1890-ben 80'47 millió, vagy ha Luxemburg termelését is hozzászámítjuk, 114'06 millió métermázsára. Magának a Németbirodalomnak vasércztermelése 1880-ban még csak 50'65 millió métermázsá volt, az emelkedés tehát 1890-ig 58'87⁰/₀-ot képvisel. *Luxemburg* vasércztermelése pedig 21'73 millióról 33'59 millió métermázsára, vagyis 54'58⁰/₀-kal emelkedett. Nem érdektelen, hogy a kicsiny, mindössze csak 2.587 □-kilométer területű Luxemburg négyszer annyi vasérczet állít elő, mint Magyarország. Az angol bányákban termelt vasércz mennyisége 1890-ben 140'00 millió métermázsára rugott, *Nagy-Britannia* roppant vaskohászatának azonban még ez az óriás mennyiség sem elég, 1889-ben 40'96 millió métermázsá vasércz vitetett be külföldről (30'5 millió forint értékben) és pedig 26'51 millió mm. a legkitünőbb vaskőben bővelkedő Spanyolországból.

A vasérczek kiolvasztására szolgáló vaskohók számáról és tevékenységéről a *Magyarbirodalomban*, a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

É v	Az üzem- ben volt	A hidegen állott	Az összes	Üzleti he- tek száma	Egy üzletben állott vasko- hóra esett át- lag üzleti hét
	v a s k o h ó k s z á m a				
1885	64	29	93	2.699	42'17
1886	58	33	91	2.447	42'19
1887	46	45	91	1.878	40'83
1888	46	40	86	1.963	42'67
1889	52	33	85	2.137	41'10
1890	60	25	85	2.729	45'48
1891	111	77	188	2.786	25'10
átlag 1885—91	62	40	102	2.377	39'93

Ausztriában 1890-ben 73 vaskohó állt üzemben, 50 pedig hidegen, az üzleti hetek száma 3.231-re rugott, egy vaskohó tehát átlagosan 44 hétig állt üzemben. A *Németbirodalomban* 1890-ben 247, *Luxemburgban* 21 magas kemencze állt fenn, ezek közül az előbbiben 201 volt üzemben, 9.476 üzleti héten át, az utóbbiban pedig mind a 21, 1.004 üzleti hétig. A Németbirodalomban tehát, valamint Luxemburgban is átlagosan minden magas kemencze 48 hétig állt üzemben.

Magyarország (Horvát-Szlavonországot is beleértve) nyersvas-termelését a következő számok mutatják:

É v	Szinitendő nyersvas		Öntött nyersvas		Nyersvas összesen	
	mennyiség m. m.	érték forint	mennyiség m. m.	érték forint	mennyiség m. m.	érték forint
1881	1,489.745	5,386.672	150.258	1,114.013	1,640.003	6,500.685
1882	1,614.090	5,978.602	148.522	1,132.060	1,762.612	7,110.662
1883	1,650.975	6,542.795	113.589	1,013.780	1,764.564	7,556.575
1884	1,816.417	7,115.071	130.833	1,155.695	1,947.250	8,270.766
1885	2,041.762	7,288.878	115.111	917.415	2,156.873	8,206.293
1886	2,255.005	7,341.380	91.669	714.276	2,346.674	8,055.656
1887	1,820.900	5,710.343	106.632	853.256	1,927.532	6,563.599
1888	1,940.849	6,346.873	100.213	782.176	2,041.062	7,129.049
1889	2,259.404	7,747.542	128.605	1,016.216	2,388.009	8,763.758
1890	2,851.021	10,271.628	140.047	1,066.679	2,991.068	11,338.307
1891	2,906.036	10,447.712	140.973	1,077.645	3,047.009	11,525.357
átlag 1881—91	2,058.557	7,288.863	124.223	985.746	2,182.878	8,274.609

Vastermelésünk fokozatos növekedése, mely az 1891. évben volt legnagyobb, közgazdasági viszonyainknak, de különösen iparunknak erős fellendülését szépen jellemzi. Ezen növekedés a tíz év előtti termelés eredményéhez képest 72⁰/₀-nyi s a jövő években előre láthatólag még fokozódni fog. Az állandóan kedvező vasárak, az építkezési kedv nagy arányu fellendülése, a tervbe vett állami hidépítések, a vasuti beruházások stb., e tekintetben nagyon biztató jelenségeket képeznek.

Az egyes bányakapitányságokban a nyersvas-termelés az utóbbi három év alatt következő fejlődést mutat:

Bányakapitányság	1889-ben		1890-ben		1891-ben	
	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas
Besztercebánya	14.881	3.397	12.826	3.953	11.096	3.664
Nagybánya	23.322	13.182	27.710	12.975	24.443	10.929
Oravicza	641.137	27.508	796.241	24.601	736.369	18.912

Bányakapitányság	1889-ben		1890-ben		1891-ben	
	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas m é t	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas m á z s á k	szinitendő nyersvas	öntött nyersvas
Szepes-Igló	1,193.558	72.338	1,490.407	81.772	1,510.831	86.159
Zalatna	333.996	12.180	469.610	16.746	559.973	17.509
Zágráb	52.510	—	54.227	—	63.324	3.800

1891-ben a megelőző évvel szemben a besztérczebányai, nagybányai és oraviczai bányakapitányság kerületében — ugy a szinitendő, mint az öntött nyersvas-termelés, — csökkenést mutat, a csökkenés az oraviczai kerületben a legérzékenyebb; az emelkedés viszont a legkitünőbb vasérczet szolgáltató zalatnai kerületben a legerősebb, de igen szép emelkedés látszik a zágrábi kerületben is, hol 1891-ben már 3.800 mm. öntött nyersvasat is termeltek, holott 1887-ben csak 67 métermázsát, azóta pedig mostanáig egyáltalában semmit.

Magyarország összes vastermeléséből 94'40⁰/₀ a szinitendő nyersvasra esik s csak 5'60⁰/₀ az öntött nyersvasra. Ausztriában az öntött nyersvas javára, valamivel kedvezőbb az arány, ott 1890-ben az összes termelésből 5,747.144 mm., vagyis 86'29⁰/₀ a szinitendő, 915.589 mm., vagyis 13'71⁰/₀ pedig az öntött nyersvasra esett.

A különböző országok nyersvastermelését a következő kimutatas tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	Nyersvas-termelés						
		átlag 1881— 85-ben	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.
		e z e r m é t e r m á z s á k b a n						
1	Északam. Egy. Áll.	43.692	41.086	57.856	65.325	66.078	77.186	93.680
2	N.-Brit. és Írország	82.271	75.341	71.219	76.805	81.270	84.245	80.305
3	Németország Luxemburggal	34.105	36.874	35.287	40.240	43.371	45.245	46.585
4	Franciaország	18.994	16.306	15.078	15.680	16.833	17.225	19.701
5	Belgium	7.197	7.129	7.017	7.558	8.268	8.473	7.878
6	Oroszország	5.058	5.275	5.316	6.094	6.651	7.460	7.460
7	Ausztria	4.752	4.991	4.853	5.118	5.861	6.170	6.662
8	Svédország	4.250	4.647	4.420	4.570	4.571	4.211	4.560
9	Magyarország	1.854	2.157	2.347	1.927	2.041	2.388	2.991
10	Spanyolország	1.171	1.263	1.480	1.650 ¹⁾	2.320 ¹⁾	2.320 ¹⁾	2.320
11	Egyéb orsz. hozzávet.	1.735	1.765 ¹⁾	1.765 ¹⁾	1.765 ¹⁾	1.765 ¹⁾	1.765 ¹⁾	1.765
Összesen		205.079	196.834	206.638	226.732	239.029	256.668	273.907

Az 1891. évről rendelkezésre álló adatok alapján Magyarországot kivéve a többi országokban a nyersvas-termelésnél csökkenés állott be, mely N.-Britanniánál a legszembetűnőbb. Az észak-amerikai Egyesült-Államok nyers vastermeléséből 1890-ben 64'98 millió métermázsát kokszzsal 22'26 milliót koks- és antracit-keverék-

¹⁾ Ez évre vonatkozó adat hiányában itt a megelőző év adatait vettük fel.

kel s végre 6·2 milliót fával. 1891-ben pedig 59·42 millió métermázsát kokszzsal, 18·99 milliót koks- és antracit-keverékkel végre 5·87 milliót fával állítottak elé.

Az Egyesült-Államok rohamosan fejlődő vastermelése, a mint az előre látható volt Angliáét már 1890-ben tulszárnyalta és így a vastermelés sulypontja az ujvilágba helyeztetett át és azon nagy nehézségeknél fogva, melylyel Angliában a vasbányászat küzd, a helyzet változása nem hihető. Az Egyesült-Államok vastermelésének ezen nagymérvű fokozódása összefüggésben látszik lenni az Uniónak ujabbi védvám politikájával.

Az egész világ nyervastermelése 1840—1890-ig, tehát 50 év alatt csaknem megtizszereződött, a mennyiben 1840-ben, a világ összes termelése csak 29.000 métermázsa volt, 1890-ben pedig már 273.907 ezer métermázsa.

A föld kereksegen termelt összes aczélmennyiséget 95·97 millió métermázsára becsülik, miből a legnagyobb részt Nagy-Britannia és Észak-Amerika állítja elő s harmadik helyen, mint a vastermelésnél általában, a Németbirodalom következik.

Látható e kimutatásból, hogy vastermelésünk mily szerény helyet foglal el a világ vastermelésében.

Magyarország külforgalmát vasérczből, továbbá nyers vas- és aczélből a következő kimutatás tünteti fel:

É v	V a s é r c z				N y e r s v a s é s a c z é l			
	behozatal		kivitel		behozatal		kivitel	
	ezer métermázsa	ezer forint	ezer métermázsa	ezer forint	ezer métermázsa	ezer forint	ezer métermázsa	ezer forint
1882	0·4	0·4	1.407·4	1.407·4	118·3	650·1	153·5	844·0
1883	0·4	0·3	1.342·9	1.342·9	208·6	1.147·5	79·0	434·4
1884	0·2	0·2	819·6	819·6	295·1	1.472·5	49·5	251·7
1885	0·6	0·6	1.268·9	1.268·9	145·3	624·8	53·8	229·1
1886	1·0	0·9	1.991·1	1.991·1	67·1	311·1	53·4	239·1
1887	1·2	1·1	2.555·2	2.555·2	43·4	181·4	92·3	397·5
1888	2·7	2·4	2.663·8	2.663·8	38·7	187·7	140·7	586·3
1889	0·9	0·8	2.732·6	2.732·6	74·2	413·2	109·4	518·4
1890	3·5	3·2	2.992·9	2.992·9	140·3	888·3	122·2	736·7
1891	5·8	5·3	3.024·3	3.024·3	79·0	416·5	70·0	311·8
átlag 1882-91	1·7	1·5	2.079·9	2.079·9	121·0	629·3	92·4	454·9

Vasérczből évről-évre nagy kivitelünk van, mit főleg azon körülménynek tulajdonithatunk, hogy a felsőmagyarországi vasércz-

bányák közelében nincs alkalmas ásványi tüzelőanyag. A kivitel jó része különösen Albrecht főherczeg bányáiban állittatik elő s ugyanazon tulajdonos sziléziai kohóiba szállittatik kiolvasztás végett 1891-ben Ausztriába 2'68 millió métermázsza vasércz szállittatott, Németországba pedig 316 ezer métermázsza.

Köszéntermelés és forgalom. — A *Magyarbirodalom* köszéntermelésének fejlődését az utóbbi évtized alatt a következő számok mutatják:

É v	Fekete köszén		Barna köszén		Köszén összesen	
	menntyiség	érték	menntyiség	érték	menntyiség	érték
	m. m.	forint	m. m.	forint	m. m.	forint
1882 ...	7,993.194	3,718.548	12,598.963	3,377.695	20,592.157	7,096.243
1883 ...	8,925.007	4,190.175	14,737.793	4,173.072	23,662.800	8,363.247
1884 ...	9,404.335	4,381.502	15,846.228	4,749.279	25,250.563	9,130.781
1885 ...	9,558.787	4,539.635	15,867.663	4,546.581	25,426.450	9,086.216
1886 ...	8,591.974	4,345.476	15,676.141	4,657.145	24,268.115	9,002.621
1887 ...	7,864.081	3,788.041	17,234.396	4,998.150	25,098.477	8,786.191
1888 ...	8,506.911	4,051.011	18,742.010	5,156.588	27,248.921	9,207.599
1889 ...	9,374.520	4,467.455	19,552.259	5,814.056	28,926.779	10,281.511
1890 ...	9,948.117	4,831.309	22,490.982	6,835.016	32,439.099	11,666.325
1891 ...	10,193.522	4,990.356	24,279.263	7,716.643	34,472.785	12,706.999
átlag						
1882—91	9,036.045	4,330.351	17,702.580	5,202.422	26,738.625	9,532.733

Hazai köszéntermelésünk, ha nem is rohamos de állandó és elég jelentékeny növekedést tüntet föl évről évre, 1891-ben a fekete köszéntörmeléből készült briquettet is hozzászámitva megközelítette a 35 millió métermázsát. A növekedés különösen a barna köszén-nél volt igen tetemes, a mennyiben az utolsó tíz év alatti növekedés 92'8°/o tett, ugyanazon idő alatt a fekete köszéné csak 28'5°/o volt.

Az előállított koksz mennyisége az utóbbi 5 év alatt a következő volt:

1887-ben	4.966 mm.	1890-ben	200.261 mm.
1888-ban	71.969 »	1891-ben	171.237 »
1889-ben	102.909 »		

Vaskohászatunk szép fejlődése maga után vonja a hazai koksz-termelés fokozását is, mint a hogy a köszéntermelésre fejlesztőleg hat a vasutak egyre fokozódó köszénszükséglete s az ipar fellendülése, különösen az újabban keletkezett nagy czukorgyárak.

A köszéngyurma (briquette) készítése is fokozatos és igen

erős fejlődésnek örvend, miről beműnket legjobban a következő számok győzhetnek meg:

1887-ben	174.613 mm.	1890-ben	251.835 mm.
1888-ban	233.899 »	1891-ben	354.456 »
1889-ben	227.967 »			

1889-ben némi kis visszaesés mutatkozott ugyan, de a következő évek rohamos fejlődése ezt a visszaesést bőven kipótolta.

A különböző országok köszéntermelését a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	K ö s z é n t e r m e l é s						
		átlag 1881- 1885-	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben
		m i l l i ó m é t e r m á z s á k b a n						
1	N.-Británia és Írország	1.614,7	1.619,0	1.600,4	1.647,1	1.726,2	1.797,5	1.845,2
2	Északam. Egy.-Államok	941,3	1.040,6	1.087,0	1.181,4	1.348,5	1.403,4	1.459,2
3	Németország	686,3	736,8	736,5	762,2	819,6	849,7	892,9
4	Franciaország	202,5	195,1	204,5	212,9	226,0	245,9	260,8
5	Belgium	176,3	174,4	172,9	183,8	192,2	198,1	203,7
6	Ausztria	166,0	178,9	183,5	193,7	211,3	224,7	242,6
7	Oroszország	38,9	42,7	45,8	45,3	51,9	62,0 ¹⁾	62,0
8	Cína hozzávetőleg	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
9	Új-Déli-Wales	24,2	27,9	27,9	32,1	32,6	36,2 ¹⁾	36,2
10	Magyarország	22,9	25,4	24,3	25,1	27,2	28,3	32,4
11	Brit-Canada	15,8 ¹⁾	16,7	19,0	21,3	21,5	24,6 ¹⁾	24,6
12	Brit-K.-India	12,5	13,2	13,2	15,8	17,4	20,8	22,0
13	Spanyolország	10,6	9,8	10,0	10,3	10,3 ¹⁾	10,3	10,3
14	Japán	9,4	12,5	12,5 ¹⁾	12,5	15,5	22,5 ¹⁾	22,5
15	Chili	5,4 ²⁾	4,9	4,9 ²⁾	4,9	4,9 ¹⁾	4,9	4,9
16	Új-Zeeland	4,0 ¹⁾	4,9	5,4	5,6	6,2	5,9 ¹⁾	5,9
17	Egyéb orsz. hozzávetőleg	7,1	7,4	7,4	7,4	8,0	8,0	8,0
	Összesen	3.967,9	4.140,2	4.185,2	4.391,6	4.749,3	4.972,8	5.163,2

Megjegyzendő, hogy Nagy-Británia és Belgium csaknem kizárólag becses minőségű fekete köszénet termel, Franciaország és Németország szintén túlnyomólag, úgy, hogy az előbbi 1885-ben 190,69 millió métermázsa fekete köszén mellett csak 4,42 millió métermázsa barnaszenet termelt; Németország pedig 1891-ben 737,15 millió métermázsa fekete köszén mellett csak 205,36 millió métermázsa barnaszenet. Ausztriában azonban a termelt barnaköszén meg is haladja a fekete köszénet, az előbbinek mennyisége 1891-ben 161,83 millió métermázsa ráugrott, a fekete köszéné ellenben csak 91,93 millió métermázsa. Az osztrák tartományok közt Cseh-

¹⁾ Ujabb adatok hiányában itt a megelőző év adatait vettük fel. — ²⁾ Becslés szerint.

szágban állítanak elő legtöbb kőszén, különösen a barnaszénnél látszik Csehország túlsúlya, az Ausztriában termelt barnaszénnek ugyanis $80\cdot01\frac{0}{0}$ -a Csehországban állítottatott elő, míg $14\cdot34\frac{0}{0}$ -a Stájerországban, $2\cdot39\frac{0}{0}$ -a Felső-Ausztriában, a többi tartomány barnaszén termelése nem igen jön számba. A feketekőszénél az egyes tartományok részesülése szintén 1891-ben következő volt: Csehország $41\cdot34\frac{0}{0}$, Szilézia $38\cdot47\frac{0}{0}$, Morvaország $12\cdot70\frac{0}{0}$, Galiczia $7\cdot11\frac{0}{0}$ -kal szerepelt.

Magyarország külforgalmát ásványi tüzelőanyagból a következő számok mutatják:

É v	Fekete kőszén				Barna kőszén				Koksz			
	Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel	
	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt
1882	2.873·9	2.873·9	586·0	293·0	50·8	20·3	222·8	89·1	121·3	182·0	7·1	7·1
1883	3.581·7	3.581·7	151·5	75·7	90·7	36·2	523·9	209·6	304·1	456·2	10·8	10·8
1884	3.975·2	3.975·2	126·5	63·8	13·2	6·0	662·6	298·3	289·0	433·5	10·9	10·9
1885	3.615·0	3.615·0	43·6	21·8	498·5	224·4	861·6	387·7	392·3	588·5	13·6	13·6
1886	3.857·2	3.857·2	36·8	18·4	480·0	216·0	877·3	394·8	403·4	605·1	13·8	13·8
1887	4.209·2	4.209·2	39·5	19·7	450·4	202·7	803·3	361·5	501·3	651·7	15·4	15·4
1888	4.767·6	4.767·6	51·8	25·9	734·1	367·1	746·3	335·8	593·0	771·0	38·3	38·3
1889	5.009·7	5.260·3	35·1	19·2	969·3	508·5	776·5	369·8	822·0	1.360·1	42·9	51·4
1890	6.170·4	7.404·5	41·8	25·1	982·6	638·7	785·6	432·1	1.031·6	1.963·8	28·9	33·3
1891	8.161·8	9.348·6	37·2	22·2	1.084·7	705·0	859·2	472·2	1.181·1	1.999·0	26·4	27·6
átlag												
1882—91 ...	4.622·2	4.889·3	114·9	58·4	535·4	292·5	711·9	335·1	563·9	901·1	20·7	22·2

A hazai kőszéntermelésről fentebb közölt adatok, valamint a táblázat adatai világosan mutatják, hogy szépen fejlődő iparunk, de különösen vasutaink egyre fokozódó kőszénszükséglete folytán e hazai kőszénfogyasztás mindig nagyobb mérveket ölt. Az utolsó évtized alatt daczára a termelés nagy arányú fejlődésének, több mint háromszorosra emelkedett a mennyiben 1882-ben összes fekete, — barna kőszén és koksz behozatalunk még csak 3·05 millió métermázsára rúgott, míg 1891-ben már 10·43 millió métermázsát tett. Fel-tűnő és sajnálatos, hogy behozatalunk barnakőszénből, melyben pedig itthonn is bővelkedünk, szintén erős emelkedést mutat, míg koksz kivitelünk, mely oly szép fejlődésnek indult, az utóbbi két év alatt erősen visszaesett.

A kőszén nemzetközi forgalmát a következő számok tün-netik fel:

Sorszám	Az ország neve	K ö s z é n f o r g a l o m							
		átlag 1881— 85-ben	átlag 1886— 90-ben	1890- ben	1891- ben	átlag 1881— 85-ben	átlag 1886— 90-ben	1890- ben	1891- ben
		millió métermázsákban				millió forintokban			
		a) Bevitel :							
1	Franciaország	100'6	95'2	103'7	105'4	67'3	68'3	98'8	77'9
2	Németország	56'5	89'1	110'2	121'6	19'9	37'0	58'4	60'5
3	Németalföld	33'3	38'7	39'3	46'0	28'3	32'3	30'4	39'2
4	Olaszország	24'3	30'0	43'5	39'1	26'2	30'3	48'8	40'7
5	Oszt.-Magy. mon. ...	23'8	31'7	36'1	39'2	11'2	17'8	25'6	24'4
6	Spanyolország	12'0	15'2	17'1	18'6	10'0	13'5	17'8	20'1
7	Svájcz	7'3	8'9	9'4	10'1	—	8'8	11'2	11'6
8	Északam. Egy. Áll. ...	7'9	9'0	9'5	10'7	4'8	8'1	6'5	7'5
9	Brit-K.-India	6'9	7'7	5'9	8'0	11'4	15'0	13'1	15'4
b) Kivitel :									
1	N.-Brit. és Írország ...	224'4	269'1	299'0	307'4	101'0	128'6	185'6	183'8
2	Németország	88'8	98'2	102'2	109'1	38'9	56'4	84'6	88'8
3	Belgium	53'8	50'1	45'3	47'5	31'7	28'8	31'7	32'9
4	Oszt.-Magy. mon. ...	38'8	58'6	74'0	76'8	14'2	24'3	32'4	34'3
5	Északam. Egy.-Áll. ...	10'3	16'2	19'6	24'4	8'6	12'0	14'4	17'6

A bevívó országok közül Németország és Franciaország válik ki, utóbbi nagyszerű vaskohászatának szükségletét a belföldi termelés sohasem elégítette ki. Németország, mely 1889-ben még többet vitt ki behozatalánál, már szintén a külföldi szénre szorul. Németalföld és Olaszország a belfogyasztást tisztán külföldről fedezi. Valódi köszénkivívó ország kettő van: Nagy-Británia és Belgium, az előbbi egyre fokozódó óriás mennyiségeket visz ki.

Az angol köszén-kivitel a főbb fogyasztó országok szerint 1890-ban és 1891-ben következőleg oszlott meg:

	1890-ben millió métermázsza	1891-ben millió métermázsza		1890-ben millió métermázsza	1891-ben millió métermázsza
Franciaország	50'41	51'60	Spanyolország	16'33	17'35
Németország	33'70	41'82	Egyiptom	15'59	15'92
Olaszország	37'05	33'94	Dánia	13'42	14'19
Oroszország	14'50	14'56	India és a tenger-		
Svédország	15'64	16'11	szorosok	12'17	12'14

Sótermelés. Magyarország sótermelését az utóbbi évtizedről a következő kimutatás tünteti fel:

É v	A termelt só mennyisége				A termelt só értéke forintokban
	kő só	iparsó	főtt só	összesen	
	m é t e r m á z s a				
1882	1,498.171	74.255	66.867	1,639.293	12,599.118
1883	1,477.187	48.940	72.241	1,598.368	12,249.309
1884	1,473.392	53.969	68.106	1,595.467	12,484.675
1885	1,511.080	55.277	63.268	1,629.625	12,608.300
1886	1,407.435	50.322	64.463	1,522.220	13,299.421
1887	1,492.100	43.974	62.909	1,598.983	14,033.588
1888	1,523.896	48.877	64.726	1,637.499	14,336.307
1889	1,535.414	49.003	60.768	1,645.185	14,432.718
1890	1,475.567	54.641	68.913	1,599.121	13,943.165
1891	1,507.602	58.909	62.397	1,628.908	14,169.212
átlag 1882-91	1,490.184	53.816	65.466	1,609.466	13,415.581

Az 1891-ben termelt sóból 769,934 métermázsza a máramaros-megyei, 795.577 m.m. az erdélyrészi bányákban, 62.397 mm. pedig a sóvári sófőzdében állítottatott elő. Legtöbb sót termelnek a marosújvári sóbányában (1891-ben 511 ezer métermázsát), továbbá a szlatináiban (1888-ban 419 ezret).

A sótermelés nemzetközi adatait a következő kimutatásba foglalva mutatjuk be:

Ország;	Termelt só 1000 méter- mázsákban	Ország	Termelt só 1000 méter- mázsákban
Nagy-Britannia és Írország (1890.)	21.480	Ausztria (1891.)	3.008
Európai Oroszország (1890.)	13.919	Portugália (hozzávet.)	2.500
Brit-K.-India	11.660	Magyarország (1891.)	1.629
Németország (1890.)	10.496	Ázsiai Oroszország (1884.)	932
É.-Am. Egyes.-Áll. (1890.)	11.139	Románia (hozzávet.)	800
Franciaország (1888.)	6.316	Svájc (hozzávet.)	400
Spanyolország (1884.)	6.750	Algír (1887.)	337
Olaszország (1886.)	3.830	Görögország (1883.)	130
		Együtt	95.326

Réz- és ólomtermelés — Hazánkban a réztermelés még a hatvanas évek első felében körülbelül annyi értéket képviselt, mint a nemes fémek bármelyike. Amerika óriás réztermelése és az ennek folytán beállt árcsökkenés azonban nagyon deprimálólólag hatott a hazai réztermelésre s az előállított mennyiség 1869 óta csaknem évről-évre csökkent:

É v	Réz		Ólom		Ólomgelét	
	mennyi- ség	érték	mennyi- ség	érték	mennyi- ség	érték
	m. m.	forint	m. m.	forint	m. m.	forint
1882	6.723	306.570	16.649	193.130	2.219	39.428
1883	8.028	604.700	21.051	261.705	1.528	26.412
1884	6.138	428.109	17.648	254.701	2.253	34.931
1885	5.036	303.916	39.676	458.799	2.017	29.557
1886	5.713	213.779	21.407	263.572	3.548	50.553
1887	3.394	184.371	17.792	220.384	2.316	32.982
1888	3.828	239.020	19.953	278.626	1.316	19.312
1889	3.050	181.587	23.853	376.190	2.046	37.814
1890	2.754	156.836	1.083	12.657	1.972	36.864
1891	2.410	141.822	1.984	21.729	1.383	24.803
átlag 1882—91	4.707	296.071	18.110	234.149	2.060	33.266

E tíz év eléggé mutatja a réztermelés csökkenésének teljes nagyságát, mert míg 1867-ben 23.813 métermázsa réz termeltetett 2os millió frt értékben, addig 1891. évi termelés már csak 2.410 m.m. 0¹⁴ millió frt értékben; tehát a termelés körülbelül $\frac{1}{10}$ részre szállott alá. Egy métermázsa réz középára a termelés helyén 1863-ban még 99⁹⁶ frt volt, 1887-ben ellenben csak 54³² frt, 1888-ban a középár 62⁴⁴ frtra emelkedett, sőt a szepes-iglói bányakapitányság kerületében 73³⁹ forintra, a besztercebányaiban pedig 76²⁰ frtra de már 1891-ben ismét csökkenés állt be, az átlagos rézár már csak 58⁸³ frt volt, sőt a szepesiglói kerületben 73³⁹ frtról 65¹² frtra, a beszterczeibányaiban pedig 76²⁰-ról 49⁰²-re szállott le. Az 1889. évi emelkedés annak az óriás spekulácziónak volt következménye, melyet a francia rézsyndicatus kifejtett, a réz-syndicatus összeroskadása folytán azonban 1889-ben a mesterségesen fölvert réz-árak egyszerre leestek s ezzel együtt hazai rézbányászatunk is még válságosabb korszakba lépett.

A réztermelés nemzetközi adatait, lehetőleg a legújabb időről a következő kimutatás tünteti fel:

Ország	Termelt mennyiség 1000 métermázsaiban	Ország	Termelt mennyiség 1000 métermázsaiban
Éjsz.-Am. Egy. Áll. (1890)	1.202	Japán (1888)	132
Chile (1889)	400	Ausztrália (1887)	85
Spanyolország (1887)	500	Venezuela (1888)	50
Németország (1890)	244	Európai Oroszország (1889)	59

Ország	Termelt mennyiség 1000 méter- mázsákban	Ország	Termelt mennyiség 1000 méter- mázsákban
Olaszország (1889)	32	Ausztria (1891)	10
Franciaország (1888)	22	Magyarország (1891)	2
Belgium (1880)	21	Egyéb országok (hozzávet.)	254
Bolivia (1883)	20	Összesen	3.042
N.-Brit. és Írország (1889)	9		

Az ólomtermelés nemzetközi adatait pedig a következő számok mutatják:

Ország	Termelt mennyiség 1000 méter- mázsákban	Ország	Termelt mennyiség 1000 méter- mázsákban
Éjsh.-Am. Egy.-Áll. (1890)	1.455	Ausztria (1891)	75
Spanyolország (1887)	1.270	Franciaország (1888)	64
Németország (1890)	1.018	Magyarország (1891)	22
N.-Brit. és Írország (1889)	352	Oroszország (1889)	6
Olaszország (1887)	178	Svédország (1887)	2
Ausztrália (1886)	127	Egyéb országok	41
Görögország (1886)	110	Összesen	4.829
Belgium (1888)	109		

A világ összes horgany-termelését 3.44 millió, ón-termelését pedig 350 ezer métermázsára tehetjük. Legtöbb horganyt a Német-birodalomban állítanak elő, ott az 1890. évi termelés 1.39 millió métermázsára rúgott, második helyen Belgium áll (1888-ban) 807 ezer métermázsával. A legtöbb ón a németalföldi gyarmatokból kerül ki, 1888-an 188 ezer métermázsára rúgott az Angliába bevitt mennyiség. Angliában szintén 1888-ban, 110 ezer métermázsát állítottak elő, miből körülbelül 15 ezer métermázsát a bevitt ónérczből nyertek.

Magyarország forgalmát feldolgozatlan rézből és ólomból a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Réz, nyers, óska és hulladék				Ólom nyers, óska és hulladék			
	behozatal		kivitel		behozatal		kivitel	
	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt
1882	1'5	127'6	7'4	628'7	4'3	68'3	7'2	115'4
1883	3'0	251'6	6'2	530'3	5'2	83'4	1'6	26'3
1884	3'7	320'9	4'2	368'4	3'0	46'0	2'0	34'9
1885	6'7	403'4	4'6	273'5	6'5	91'3	5'4	76'0
1886	2'7	145'5	4'0	214'6	7'9	120'2	6'7	107'8
1887	4'4	242'7	7'3	412'1	5'7	98'6	5'3	91'5

É v	Réz, nyers, ócska és hulladék				Réz, nyers, ócska és hulladék			
	behozatal		kivitel		behozatal		kivitel	
	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt	ezer mm.	ezer frt
1888	2'6	167'6	11'8	731'6	4'9	83'6	6'3	104'5
1889	3'8	248'9	5'4	353'0	10'8	215'2	4'3	79'1
1890	4'9	323'8	5'7	364'4	14'8	261'8	3'4	60'4
1891	7'1	447'4	4'6	292'5	10'8	202'6	4'1	76'7
átlag 1882—91	4'0	267'9	6'1	416'9	7'4	107'1	4'6	77'3

A forgalom elég csekély. Rézkivitelünk azonban, aláhanyatlott termelésünk daczára is, még mindig meghaladja a behozatalt.

A hazai bánya- és kohótermelés kész árúinak pénz-értéke. — Az eddigi táblázatokon részletesen feltüntettük a reánk nézve legfontosabb bánya- és kohótermékeket, hogy azonban egész termelésünk nagyságáról számot adjunk, valamennyi kész árú értékét bemutatjuk:

Sorszám	A bánya- és kohótermelvények megnevezése	Átlag 1880—1889-ben		1890-ben		1891-ben	
		frt	‰	frt	‰	frt	‰
1	Kőszén :						
	fekete kőszén	4,174.376	19'51	4,831.309	16'73	4,990.356	16'86
	barna kőszén	4,308.353	20'13	6,835.016	23'65	7,716.644	26'07
	együtt	8,482.729	39'64	11,666.325	40'38	12,707.000	42'93
2	Nyersvas :						
	szinitendő nyersvas	6,428.464	30'09	10,271.628	35'57	10,447.712	35'31
	öntött nyersvas	960.301	4'49	1,066.680	3'70	1,077.645	3'64
	együtt	7,388.765	34'58	11,338.308	39'27	11,525.357	38'95
3	Arany	2,446.534	11'43	2,973.042	10'40	2,102.433	7'12
4	Ezüst	1,505.982	7'04	1,597.907	5'53	1,486.170	5'02
5	Ólom	280.404	1'31	181.945	0'63	350.230	1'18
6	Vaskéneg	245.455	1'14	294.446	1'02	246.792	0'84
7	Réz	384.532	1'79	156.836	0'54	141.822	0'48
8	Kőszéngyurma	173.776	0'81	198.877	0'69	275.085	0'93
9	Nyers dárdany és dárdanyfém	73.390	0'34	137.184	0'48	135.595	0'46
10	Álany- és kékenyércz	78.721	0'36	23.269	0'08	42.076	0'14
11	Dárdanyércz	46.940	0'22	40.590	0'14	140.478	0'47
12	Ólomgelét	44.227	0'20	36.864	0'13	24.803	0'09

Sorszám	A bányá- és kohó- termelvények meg- nevezése	Átlag 1877—1886-ban		1890-ben		1891-ben	
		frt	%	frt	%	frt	%
13	Szénkéneg	6.408	0'03	30.561	0'11	31.329	0'11
14	Ólomfényle	21.131	0'09	35.266	0'12	36.185	0'12
15	Higany	22.854	0'11	20.254	0'07	19.385	0'06
16	Kénsav	26.919	0'12	21.956	0'08	60.387	0'21
17	Kékleny- és álny- keverék	34.190	0'15	23.449	0'09	29.240	0'10
18	Földszurok	5.289	0'02	48.000	0'17	70.961	0'24
19	Ásványfesték	7.721	0'03	6.487	0'02	8.820	0'03
20	Vasgálicz	5.994	0'02	1.931	—	102.118	0'34
21	Ásványolaj	35.541	0'16	26.407	0'09	23.807	0'08
22	Kén	2.133	—	887	—	3.392	0'01
23	Aranygelét	1.255	—	—	—	—	—
24	Barnakő	17.129	0'08	6.955	0'02	2.397	0'01
25	Realgár	147	—	—	—	11	—
26	Dárdanykeverék	3.390	0'02	—	—	—	—
27	Ezüstös nyerskénle	420	—	—	—	—	—
28	Vízsmut	12	—	—	—	—	—
29	Mirenykovand	76	—	46	—	—	—
30	Horgany	33.535	0'14	—	—	—	—
31	Timsó	5.679	0'02	—	—	—	—
32	Rézgálicz	9.737	0'05	9.590	0'03	10.098	0'04
33	Salétromsav	1.631	—	—	—	—	—
34	Mangánpát	1.150	—	—	—	—	—
35	Glaubesó	4	—	—	—	—	—
36	Parafin	300	—	—	—	—	—
37	Galmaiércz	—	—	—	—	250	—
38	Keverő olaj	—	—	—	—	3.558	0'01
39	Asphalt kenőcs	—	—	—	—	5.832	0'02
40	Horganyfényle	—	—	2.378	0'01	2.400	0'01
Összesen		21,394.100	100'00	28,879.760	100'00	29,588.011	100'00

Megjegyzendő, hogy az érték a termelés helyén volt átlag-
árak szerint vétetett föl.

Az egyes bányakapitányságok termelésére, szintén csak a kész
árúkat véve, következő összegek esnek:

Sorszám	Bányakapitányság	Átlag 1877—86-ban		1890-ben		1891-ben	
		frt	%	frt	%	frt	%
1	Beszterczebánya	3,380.052	15'80	4,650.932	15'71	5,340.047	17'80
2	Budapest	3,638.479	17'01	5,037.701	17'02	5,148.173	17'15
3	Nagybánya	1,372.783	6'40	1,511.085	5'11	1,370.592	4'57

Sorszám	Bányakapitányság	Átlag 1877—86-ban		1890-ben		1891-ben	
		frt	%	frt	%	frt	%
4	Oravicza	4,350.246	20'33	5,258.623	17'76	5,187.694	17'29
5	Szepes-Igló	4,835.775	22'62	7,323.460	24'74	7,462.454	24'87
6	Zalatna	3,587.143	16'77	5,400.406	18'25	5,014.919	16'71
	Összesen	21,164.478	98'93	29,182.207	98'59	29,523.879	98'39
7	Zágráb	229.622	1'07	416.471	1'41	482.907	1'61
	Főösszeg	21,394.100	100'00	29,598.678	100'00	30,006.786	100'00

A különbséget a termelés értékének bányakapitányságok és bányatermények szerinti részletezése között a külfldre kiszállított vasérczért befolyt összegek okozzák, melyeket a készárúknál kimutatni nem lehetett, a bányakapitányságok termelésénél ellenben kihagyni nem lett volna indokolt. 1889-ben a termelés értéke mind a 7 bányakapitányság kerületében emelkedett. Legnagyobb és legfeltűnőbb a a szepes-iglói bányakapitányság emelkedése, melynek termelése a fém-, különösen a réztermelés folytonos hanyatlása folytán már régóta hanyatlást mutatott.

Az osztrák bánya- és kohótermelés sokkal nagyobb pénzértéket képvisel, mint a magyar. Ausztriában a bányatermelés értéke 1890-ben 68'17 millió, a kohótermelés értéke pedig 36'89 millió frtra rúgott, az előbbiben a fekete kőszén 44'60, a barnaszén 40'54, az ezüstércz 4'65, a vasércz 4'56⁰/₀-kal szerepelt; a kohótermelésben pedig a nyersvas 74'03, az ezüst 8'67, az ólom és ólomgelét 4'59, a higany 4'33, a horgany 3'98 s a réz 1'63⁰/₀-kal. A Németbirodalom bányatermelése 1890-ben 725'65 millió márkát, kohótermelése pedig 472'36 millió márkát képviselt; az északamerikai Egyesült-Államok ásványtermelése pedig 591'67 millió dollárt, miből a nem fémszerű ásványok termelése 328'91 millió, a fémek termelése pedig 256'26 millió dollárt képviselt, 6'5 millió dollár pedig külön meg nem nevezett ásványokra esett. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a termelt ásványok jelentékeny része nem tartozik a bányatermelés körébe, így például az előállított légszesz 22'62 millió, az épületkövek 25'5 millió, a mész és agyag 24'5 millió, a cement 4'5 millió dollárt képviseltek. Északamerika ásványi termeléséből igen tekintélyes rész esik a kőolajra is, mely 1889-ben 24'6 millió dollár értéket képviselt; a legnagyobb értéket képviselt azonban a termelt kőszén

és anthracit, együtt 211½ millió dollárt, vagyis 444 millió frtot, több, mint egy milliárd frankot.

A kisebb bánya- és kohótermékek külforgalma. —

Álljon itt befejezésül a Magyarország területére behozott s innen kivitt azon bánya- és kohótermékek értéke, melyeket külön nem részleteztünk:

É v	Ólomércz	Barnakő	Czinkércz	Álany-, kékleny- és dárdanyércz	Rézércz	Horgany, nyers, ócska és hulladék	Ón, nyers, ócska és hulladék	Álany- és kéklenyfém	Sárgaréz, nyers, ócska és hulladék	Higany	Antimonfém, szindárdany
a) Behozatal ezer forintokban :											
1882	0'07	14'2	0'17	3'6	0'02	32'9	211'8	—	63'0	23'3	0'5
1883	0'08	7'5	0'02	—	0'02	31'7	181'6	0'07	90'0	27'3	8'5
1884	0'07	2'9	0'34	4'3	0'00	40'7	189'3	0'10	70'1	26'8	3'0
1885	0'03	10'5	0'61	4'4	0'02	35'0	177'1	0'28	17'8	16'8	4'5
1886	0'00	61'1	—	0'1	0'00	21'5	191'5	—	22'9	23'9	2'4
1887	—	6'3	0'03	0'0	0'11	39'6	236'8	—	31'0	27'4	18'1
1888	2'41	7'4	0'02	0'1	0'07	33'9	223'2	—	25'5	18'7	7'4
1889	—	10'9	0'00	0'0	0'00	50'9	226'0	6'00	29'8	22'5	20'6
1890	13'76	98'2	—	—	0'07	57'8	295'2	0'42	35'1	46'9	28'3
1891	17'97	29'1	0'02	—	0'22	94'3	340'1	0'98	26'1	51'3	17'8
átlag	3'44	24'8	0'12	1'30	0'05	43'8	227'3	0'78	41'1	28'5	11'1
b) Kivitel ezer forintokban :											
1882	1'50	33'2	33'6	83'9	0'33	13'7	12'0	—	138'7	26'0	23'5
1883	0'05	40'5	36'9	128'3	0'28	21'7	25'9	48'0	199'7	17'6	37'4
1884	2'00	68'5	18'9	88'0	0'17	17'1	18'3	0'2	111'4	10'4	91'0
1885	—	39'0	0'6	298'2	0'01	16'4	13'6	0'2	54'9	15'3	41'8
1886	—	58'7	1'8	338'0	22'70	21'5	6'4	0'4	62'5	12'5	69'4
1887	—	86'1	—	249'7	—	27'6	31'6	—	74'8	18'8	115'6
1888	0'99	46'1	—	102'5	0'75	28'6	29'4	41'2	98'6	25'8	149'9
1889	2'92	34'2	—	68'9	0'04	58'9	20'0	—	78'5	21'8	70'5
1890	—	99'3	0'9	109'3	0'08	58'7	17'3	—	127'8	50'6	122'9
1891	1'50	46'8	2'5	58'4	0'25	87'9	50'7	—	110'2	25'1	60'2
átlag	0'90	55'2	9'5	152'5	2'46	35'2	22'5	9'0	105'7	22'4	78'2

A behozatalban legnagyobb értéket képvisel az ón, a kivitelben pedig az álany-, kékleny- és dárdanyércz.

Összes forgalom. — Összefoglalva a nemes fémeken és són kívül valamennyi bánya- és kohótermék forgalmát, következő számokat nyerünk:

Év	Behozatal millió forintokban	Kivitel	Behozatali többlet	Év	Behozatal millió forintokban	Kivitel	Behozatali többlet
1882	5'13	4'56	0'62	1888	6'98	5'19	1'79
1883	6'87	3'65	3'22	1889	8'37	4'48	3'89
1884	7'61	2'33	5'28	1890	12'06	5'31	6'75
1885	6'48	2'79	3'69	1891	13'70	4'67	9'03
1886	6'17	3'68	2'49	átlag			
1887	6'28	4'53	1'75	1882—91	7'97	4'12	3'85

Behozatalunk tehát évről évre erősebb mértékben haladja meg kivitelünket, mit a hatalmasan növekedő kőszénbehozatal okoz, mig számot tevő kiviteli többletünk csak a vasércnél van; a többi terméknél a behozatali többlet igen nagy, 10 év alatt megközelítette a 40 milliót.

D) I p a r.

Mióta az önrendelkezését visszanyert Magyarországnak külön hivatalos statisztikája van, nem egy kísérlet történt hazánk iparának statisztikai feltüntetésére. Nem számítva az 1869-iki és 1880-iki népszámlálásokat, midőn a népesség foglalkozási viszonyainak kiderítése némi iparstatisztikai adatokat is hozott napfényre, külön iparstatisztikai adatgyűjtések is foganatosítottak, először 1873-ban, majd később 1884-ben. Az előbbi egészen balul ütött ki, a begyűlt adatok annyira hiányosak, tökéletlenek voltak, hogy maga az országos statisztikai hivatal nyíltan elismerte teljes hasznavehetetlenségüket. Jóval sikeresebb volt az 1884. évi fölvétel, de bár az egyes monografailag kidolgozott részeiben, mint például a malomiparban, fokozottabb igényeket is teljesen kielégített, általában véve még sem felelt meg a várákozásnak s szinte általánossá kezdett válni a meggyőződés, hogy egy jó iparstatisztika elkészítése nálunk, a közigazgatás lényegesebb megjavítása előtt legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

Ily előzmények után már az 1890. évi népszámlálás előkészítése alkalmával a népszámlálásnak egyik főcéljául tüzetett ki hazánk iparviszonyainak mennél részletesebb feltüntetése.

A népszámlálási alapon készült foglalkozási statisztikáknak azonban mindez ideig egy igen lényeges hiányuk volt, nevezetesen, hogy a népességnek csak a szoros értelemben vett foglalkozási viszonyait tüntették fel s nem nyújtották a népességnek az egyes gazdasági ágak szerint való tagozatát.

A számlálólapon egy új kérdőpontra volt tehát szükség, hogy tisztán népszámlálási adatokból a szoros értelemben vett foglalkozási statisztika körét meghaladó, tulajdonképeni iparstatisztika készülhessen. Az új kérdőpont, amelyet az országos statisztikai hivatalnak

igazgatója — akkor még aligazgatója — az 1890. évi márczius hó 10-én a Magyar Tudományos Akadémiában tartott felolvasásában indítványozott, egy igen egyszerű kérdés, a mely az ipari segédszemélyektől azt tudakolta, hogy név szerint mely mesternél, mely vállalatnál voltak alkalmazva. Ezen kérdésre adott feleletek alapján vált lehetővé a foglalkozási statisztikában az egyéneket nem a szoros értelemben vett foglalkozás szerint csoportosítani, hanem azon gazdasági, pl. ipartermelési ág szerint, a melyhez a bevallott munkaadó révén tartoznak.

Ugyanez a kérdőpont egyuttal lehetőséget nyújtott arra is, hogy a statisztikai hivatal a segédszemélyzetet a munkaadók szerint csoportosítván, az iparvállalatokat az alkalmazott segédszemélyzet nagysága szerint is kimutassa, a mit a régi alapon készült iparstatisztikák eddig a vállalkozókhoz intézett kérdésekből, ámbár sokkal könnyebben, de nem oly megbízható módon mutattak ki.

Az új módszer által az iparstatisztika köre is bővült, nevezetesen az új módszer tette lehetővé a különböző vállalatokban alkalmazott munkásoknak szakmukájuk minősége, vagyis mesterségük szerint való részletezését és az alkalmazás nélküli ipari segédek számának kiderítését.

Az országos statisztikai hivatal az új módszer segélyével, mely fokozottabb igényeket is kielégíteni képes, valóban részletes iparstatisztikát állított össze, a melynek adatai a népszámlálási műnek a népünk foglalkozását tárgyaló II. kötetében gazdag részletességgel közöltettek.¹⁾

Hazánk iparviszonyait ezuttal tehát az 1890. évi népszámlálás alapján készült egységes és teljes iparstatisztika adataiból fogjuk megismertetni s miután ez az ipar valamennyi ágára kiterjeszkedik, ez alkalommal — hely szükére is tekintettel — teljesen mellőzni fogjuk az iparstatisztika egyéb forrásait, nevezetesen azon ipartermelési adatokat, a melyeket Évkönyvünk korábbi folyamaiban egyes nagyobbára fogyasztási adó alá eső vagy egyedárusági jellegű iparágakról közöltünk, mellőzni fogjuk továbbá a forgalmi adatokat is, a melyekkel az előtt, közelebbi és pontosabb adatok hiányában, az egyes iparágak helyzetét legalább közvetve megvilágítani igyekeztünk.

¹⁾ Magyar statisztikai közlemények. — Új folyam. II. kötet. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása 9 grafikai táblázattal. A kereskedelemügyi magyar kir. miniszter rendeletéből szerkeszti és kiadja az országos magyar statisztikai hivatal. Ára 10 frt. Budapest, 1893.†

Az említett hivatalos forrásmű nyomán haladva, hazánk ipari viszonyainak ismertetésénél a következő kérdésekre fogunk kiterjeszkedni: az iparos népesség főcsoportjai és fontosabb ágainak részletezése; a nők szerepe az iparban, az önálló vállalkozók és a segéd-személyzet aránya; a segéd-személyzet foglalkozási viszonya szerint; a vállalatok részletezése segéd-személyzetök nagysága szerint; a nagyipari vállalatok; végül a különböző vállalatokban alkalmazott munkások mestersége és a hely nélküli segédek száma.

Az iparos népesség főcsoportjai. — Az álló népességről szóló részben a foglalkozások ismertetésénél már említettük, hogy a Magyarbirodalomban 2,960.189-re rug azok száma, a kik a tágabb értelemben vett iparos osztályhoz tartoznak, a melybe a bányászatot, kereskedelmet, hitelt és közlekedést is beleértettük. Ezen számból 1,210.473 esett a keresőkre s ezek közül pedig 913.010 magára az iparra, a melynek viszonyaival Évkönyvünk jelen fejezetében tüzetesebben kívánunk foglalkozni.

Az iparos népességet az országos statisztikai hivatal az 1890. évi népszámlálás alkalmával 4 főcsoport szerint osztályozta, megkülönböztetvén a tulajdonképeni ipartól az élvezeti és személyes szolgálati ipart, a vándoripart, a házi és népipart.

Az iparnak ezen csoportosításánál nem hallgathatjuk el, hogy az élvezeti és személyes szolgálati ipar csoportjának alakítása tudományos szempontból kifogás alá eshetik s némi magyarázatra szorul, mert az ezen csoportba sorozott iparágaknak elkülönítésénél alapul szolgáló elv — a foglalkozásnak személyes szolgálati jellege — korántsem tekinthető egyenértékűnek azon szempontokkal, a melyek az ipar másik két csoportjának, a vándoriparnak és a háziiparnak a rendes ipartól való elválasztását indokolják. Az élvezeti és személyszolgálati ipar csoportjának alakítása tisztán gyakorlati szempontokból történt. Azon körülménynél fogva ugyanis, hogy a számláló-lapnak az ipari segéd-személyek alkalmaztatására vonatkozó kérdőpontja nagyon megszorító értelemben volt feltéve (Ha nem önálló iparos, mely mesternél van alkalmazva?), igen gyakran fordult elő az az eset, hogy a személyes szolgálati jellegű iparágaknál, a melyeket a közfelfogásban nagyobbára nem tekintenek szorosan ipari foglalkozásoknak, a munkaadó nem volt feltüntetve. Gyakorlatilag célszerűnek látszott tehát ezen foglalkozásokat a rendes ipartól elkülöníteni s a vállalatoknak az alkalmazott segéd-személyzet száma, azaz nagyságuk szerinti feldolgozásában a megmaradó, tulajdonképeni iparra szorítkozni. Ezen eljárás ellen annál kevésbé lehet alapos kifogást emelni, minthogy az élvezeti és személyes szolgálati iparba

csupa oly foglalkozások kerültek, a melyek annak következtében, hogy nem állítanak elő kereskedelmi forgalom tárgyát képező árukat, hanem nagyobbára közvetlen fogyasztásra szolgáló cikkeket, általános közgazdasági szempontból, különösen a nemzetközi verseny szempontjából tényleg alárendeltebb fontossággal bírnak, tehát az ide tartozó vállalatok nagyság szerinti kimutatása az iparstatisztikának minden jelentékenyebb hátránya nélkül mellőzhető volt. Ugyanez okból azonban a személyes szolgálati ipar csoportjának alakításánál a foglalkozásoknak nem csupán személyes szolgálati minősége szolgált alapul, hanem azoknak a nemzetközi verseny szempontjából való alárendeltebb jelentősége is tekintetbe vétetett.

Az élvezeti és személyes szolgálati ipar csoportjába tehát a jelzett szempontok tekintetbe vételével a következő foglalkozások soroztattak: bérkocsisok, borbélyok és fodrászok, cseléd- és helyszerzők, fuvarosok, fürdősök, hordárok, kávéosok, korcsmárosok, közkocsi vállalatok, lakás-, szoba- és ablaktisztítók, markotányosok és kifőzők, mosó- és vasalónők, pálinkamérők, ruha- és folttisztítók, temetkezési vállalatok, varrónők és himzönők, vendéglősök és szállodások.

A vándoriparnak a rendes ipartól való elkülönítését a magyar statisztikai hivatalnál tapasztaljuk először s azt az iparstatisztikában igen fontos ujitásnak tartjuk; mert a vándoripar, a melynek csoportjába a faluzó vagy házaló s többnyire csak javító ipari munkát teljesítő vándoriparosok, úgy mint ablakosok, drótosok, esernyőjavítók, herélők, káposztavágók, köszörüsök és más effélék soroztattak, tényleg igen lényeges tulajdonságokban különbözők a telephez kötött rendes ipartól.

A háziiparra vonatkozólag csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a statisztikai hivatal osztályozásának ezen csoportja meglehetősen tág értelemben vétetett, a mennyiben a háziiparba soroztattak nemcsak a szoros értelemben vett, tulajdonképeni háziipari foglalkozások, hanem az ugynevezett népipar egyes ágai is (zsindelykészítés, fazekasság stb.) s ezen a czimen a cigányok által tömegesebben üzött különböző iparágak is (kovácsok, fakanálcsinálók, tekenővájók, tapasztók, téglá- és vályogvetők stb), a mennyiben azokat, tekintetbe véve a cigányoknál tapasztalható kezdetleges iparviszonyokat, a rendes iparba sorozni határozottan téves eljárás lett volna.

Iparunk ezen négy főcsoportját törvényhatóságunkint a következő táblázat tünteti fel:

Országgrész, törvényhatóság	Tulajdonképeni ipar	Élvezeti és szemesélyes szolgálati ipar	Vándoripar	Házi és népi ipar	Összesen	
					szám szerint	a népesség 0/0-ában
					szám szerint	
I. Magyarország.						
a) <i>Duna bal partja.</i>						
Árva vármegye	1.442	396	124	71	2.033	2'40
Bars »	5.806	954	7	295	7.062	4'62
Esztergom vármegye	4.207	589	3	93	4.892	6'24
Hont »	3.665	732	13	208	4.618	4'29
Selmecz-és Bélabánya, sz. k. v.	1.288	211	4	73	1.576	10'31
együtt	4.953	943	17	281	6.194	5'04
Liptó vármegye	3.161	669	437	79	4.346	5'66
Nógrád »	9.260	1.329	20	852	11.461	5'35
Nyitra »	19.149	3.411	80	912	23.552	5'94
Pozsony »	12.431	2.096	22	413	14.962	5'36
Pozsony, sz. k. v.	9.006	1.951	6	84	11.047	21'08
együtt	21.437	4.047	28	497	26.009	7'85
Trencsén vármegye	7.279	1.905	1.019	566	10.769	4'16
Turóc »	3.121	396	1	146	3.664	7'33
Zólyom »	8.327	858	9	722	9.916	8'82
Összesen	88.142	15.497	1.745	4.514	109.898	5'85
b) <i>Duna jobb partja.</i>						
Baranya vármegye	12.626	1.406	30	536	14.598	5'06
Pécs, sz. k. v.	4.355	1.147	18	68	5.588	16'40
együtt	16.981	2.553	48	604	20.186	6'26
Fejér vármegye	6.884	827	14	67	7.792	4'00
Székes-Fejérvár, sz. k. v. ...	3.081	834	14	15	3.944	14'32
együtt	9.965	1.661	28	82	11.736	5'28
Győr vármegye	3.128	606	10	56	3.800	4'09
Győr, sz. k. v.	2.809	869	9	11	3.698	16'22
együtt	5.937	1.475	19	67	7.498	6'48
Komárom vármegye	5.675	817	13	174	6.679	4'56
Komárom, sz. k. v.	1.768	518	5	28	2.319	17'73
együtt	7.443	1.335	18	202	8.998	5'64
Moson vármegye	4.193	863	3	60	5.119	6'02
Somogy »	12.815	2.034	38	521	15.408	4'71
Sopron »	13.275	1.477	31	153	14.936	6'43
Sopron, sz. k. v.	2.895	825	4	26	3.750	13'78
együtt	16.170	2.302	35	179	18.686	7'20

Országgrész, törvényhatóság	Tulaj- don- képeni ipar	Elvezeti és sze- mélyes szolgá- lati ipar	Ván- dor- ipar	Házi és nép- ipar	Összesen	
					szám	a népesség
					szerint	%-ában
szám szerint						
Tolna vármegye	13.137	1.351	42	295	14.825	5'88
Vas »	18.918	3.363	41	387	22.709	5'82
Veszprém »	10.482	1.737	26	333	12.578	5'84
Zala »	14.117	3.201	68	301	17.687	4'37
Összesen	130.158	21.875	366	3.031	155.430	5'64
c) Duna-Tisza köze.						
Bács-Bodrog vármegye	24.109	3.882	58	513	28.562	4'98
Baja, thj. felr. v.	2.472	568	1	61	3.102	15'93
Szabadka, sz. k. v.	2.930	1.154	8	136	4.228	5'81
Ujvidék, sz. k. v.	2.296	722	4	36	3.058	12'37
Zombor, sz. k. v.	1.645	504	2	36	2.187	8'27
együtt	33.452	6.830	73	782	41.137	5'74
Csongrád vármegye	3.664	785	22	582	5.053	4'20
Hódmező-Vásárh., thj. felr. v.	2.401	317	5	67	2.790	5'03
Szeged, sz. k. v.	5.484	1.478	2	115	7.079	8'27
együtt	11.549	2.580	29	764	14.922	5'71
Heves vármegye	7.964	1.365	13	443	9.785	4'18
Jász-N.-K.-Szolnok vármegye	11.252	1.443	34	333	13.062	4'10
Pest-P.-S.-Kis-Kun	30.792	4.393	85	936	36.206	5'29
Budapest, fő- és székváros ...	83.726	25.380	191	600	109.897	22'34
Kecskemét, thj. felr. v.	2.559	669	13	83	3.324	6'86
együtt	117.077	30.442	289	1.619	149.427	12'20
Összesen	181.294	42.660	438	3.941	228.333	8'29
d) Tisza jobb partja.						
Abauj-Torna vármegye	5.135	1.066	85	389	6.675	4'42
Kassa, sz. k. v.	5.369	1.140	2	73	6.584	22'80
együtt	10.504	2.206	87	462	13.259	7'37
Bereg vármegye	4.357	1.122	34	661	6.174	3'44
Borsod »	9.966	1.800	9	538	12.313	5'68
Gömör »	8.683	1.286	94	862	10.925	6'25
Sáros »	4.520	1.626	10	554	6.710	3'99
Szepes »	9.977	1.334	19	542	11.872	7'27
Ung »	3.780	1.009	18	472	5.279	3'90
Zemplén »	9.715	2.759	33	887	13.394	4'48
Összesen	61.502	13.142	304	4.978	79.926	5'27

Országgrész, törvényhatóság	Tulaj- don- képeni ipar	Élvezeti és sze- mélyes szolgá- lati ipar	Ván- dor- ipar	Házi és nép- ipar	Összesen	
	szám szerint				szám szerint	a népesség %-ában
e) Tisza bal partja.						
Békés vármegye	10.038	1.446	41	397	11.922	4'61
Bihar »	8.664	1.603	16	1.798	12.081	2'53
Nagy-Várad, thj. felr. v.	5.385	1.505	18	104	7.012	18'19
együtt	14.049	3.108	34	1.902	19.093	3'69
Hajdú vármegye	2.892	450	24	429	3.795	2'83
Debreczen, sz. k. v.	6.379	1.401	7	189	7.976	14'01
együtt	9.271	1.851	31	618	11.771	6'16
Máramaros vármegye	5.699	1.892	26	391	8.008	2'98
Szabolcs »	6.901	1.494	26	1.030	9.451	3'86
Szatmár »	8.271	1.909	60	1.984	12.224	4'03
Szatmár-Németi, sz. k. v.	2.471	552	4	71	3.098	14'94
együtt	10.742	2.461	64	2.055	15.322	4'73
Szilágy vármegye	3.875	872	24	1.033	5.804	3'04
Ugocsa »	1.450	359	12	325	2.146	2'84
Összesen	62.025	13.483	258	7.751	83.517	4'04
f) Tisza-Maros szöge.						
Arad vármegye	6.880	932	12	749	8.573	2'84
Arad, sz. k. v.	5.272	1.644	16	79	7.011	16'68
együtt	12.152	2.576	28	828	15.584	4'54
Csanád vármegye	4.379	780	17	188	5.364	4'10
Krassó-Szörény vármegye	11.126	2.413	2	634	14.175	3'48
Temes vármegye	11.630	2.186	23	438	14.277	3'81
Temesvár, sz. k. v.	5.692	1.829	5	112	7.638	19'15
Versecz, thj. felr. v.	1.945	481	5	73	2.504	11'46
együtt	19.267	4.496	33	623	24.419	5'62
Torontál vármegye	17.572	3.907	58	469	22.006	3'84
Pancsova, thj. felr. v.	2.018	588	3	82	2.691	14'99
együtt	19.590	4.495	61	551	24.697	4'19
Összesen	66.514	14.760	141	2.824	84.239	4'42
g) Erdély.						
Alsó-Fehér vármegye	3.884	1.127	7	683	5.701	2'95
B.-Naszód »	2.354	659	7	479	3.499	3'34
Brassó »	6.145	1.106	—	368	7.619	8'78
Csik »	2.369	381	1	204	2.955	2'59

Országgrész, törvényhatóság	Tulaj- don- képeni ipar	Elvezeti és sze- mélyes szolgá- lati ipar	Ván- dor ipar	Házi- és nép- ipar	Összesen	
					szám szerint	a népesség %ában
	szám szerint					
Fogaras vármegye	1.955	332	3	810	3.100	3'51
Háromszék »	5.527	633	—	419	6.579	5'06
Hunyad »	4.163	1.137	11	1.162	6.473	2'42
Kis-Küküllő »	1.216	307	2	283	1.808	1'79
Kolozs »	2.196	834	71	954	4.055	2'11
Kolozsvár, sz. k. v.	4.836	1.129	3	179	6.147	18'77
együtt	7.032	1.963	74	1.133	10.202	4'53
Maros-Torda vármegye	3.060	666	4	1.098	4.828	2'95
Maros-Vásárhely, sz. k. v. ...	2.198	496	1	107	2.802	19'72
együtt	5.258	1.162	5	1.205	7.630	4'29
Nagy-Küküllő vármegye	4.326	589	1	507	5.423	4'01
Szeben »	6.189	1.330	4	1.402	8.925	6'00
Szolnok-Doboka »	3.610	1.119	18	748	5.495	2'53
Torda-Aranyos »	2.539	569	9	1.358	4.475	2'97
Udvarhely »	2.680	433	3	725	3.841	3'49
Összesen	59.247	12.847	145	11.486	83.725	3'72
Magyarország összesen	648.882	134.264	3.397	38.525	825.068	5'45
II. Fiume város és kerülete.	5.225	876	2	1	6.104	20'70
III. Horvát-Szlavonország.						
Belovár-Kőrös vármegye	6.156	986	57	471	7.670	2'88
Lika-Krbava »	785	556	1	47	1.389	0'73
Modrus-Fiume »	7.147	1.065	44	280	8.536	3'87
Pozsega »	6.530	1.388	28	77	8.023	3'96
Szerém »	15.543	3.242	37	363	19.185	5'53
Varasd »	4.598	1.004	25	50	5.677	2'20
Verőcze »	8.544	1.195	20	465	10.224	5'20
Eszék, sz. k. v.	2.681	1.029	8	7	3.725	18'83
együtt	11.225	2.224	28	472	13.949	6'45
Zágráb vármegye	7.252	2.069	54	304	9.679	2'17
Zágráb, sz. k. v.	5.660	2.069	1	—	7.730	20'60
együtt	12.912	4.138	55	304	17.409	3'60
Horvát-Szlavonország összesen	64.896	14.603	275	2.064	81.838	3'74
I. Magyarország	648.882	134.264	3.397	38.525	825.068	5'45
II. Fiume város és kerülete ...	5.225	876	2	1	6.104	20'70
III. Horvát-Szlavonország	64.896	14.603	275	2.064	81.838	3'74
A Szent István korona országai együtt	719.003	149.743	3.674	40.590	913.010	5'26

Az iparral foglalkozó egyének száma a magyar korona országában az összes népességnek átlagosan $5'26^0/0$ -át képezi. Az ország egyes vidékei között legsűrűbb iparosságot tüntetnek fel a nyugoti és északi részek (Duna bal, Duna jobb és Tisza jobb partja) és az ország közepe, a Duna Tisza között fekvő vármegyék. Utóbbi ország-rész tulajdonképen első helyen áll, a mennyiben itt száz lakosra 29 iparos esik, de ezt a kedvező arányt csak a főváros jelenlétének tulajdoníthatjuk, mert a nélkül a Duna és Tisza közti vármegyék inkább csak átmenetet képeznek az iparosabb nyugati és az ország keleti részek között. Iparban legszegényebb Erdély, ahol 100 lakosra csak 3'72 iparos esik, ámbár ott is vannak iparban gazdag vidékek, a minők különösen Brassó és Szeben vármegyék. Iparosságra nézve Erdélylyel egy színvonalon áll Horvát-Szlavonország, itt az iparral foglalkozók az összes népességnek $3'74^0/0$ -át teszik.

A mi az egyes szélsőségeknek egymással való szembeállítását illeti, a vármegyéket és a területükön fekvő szab. kir. és törvényhat. joggal felruházott városokat külön fogjuk tekinteni.

Az iparosság aránya a népességhez az országos átlag szerint: anyaországban $5'45^0/0$, a vármegyei népesség arányszáma ennek mintaként érthetőleg jelentékenyen alatta marad, csak 4'38, szab. kir. és törv. hat. joggal felruházott városokban ellenben 100 lakosból átlagosan 16'61 foglalkozik iparral.

A vármegyékre eső $5'45^0/0$ országos átlaggal szembeállítva, a legsűrűbb iparosságot a következő vármegyékben látjuk:

Blyom vármegye	8'82 %	Gömör vármegye	6'25 %
Brassó »	8'78 »	Esztergom	6'24 »
Új-Érőcz »	7'33 »	Moson	6'02 »
Debrecen »	7'27 »	Szeben	6'00 »
Órmon »	6'43 »	Nyitra	5'94 »

Ellenben legkedvezőtlenebb az iparosságnak a népességhez való aránya a következő vármegyékben, a melyekben a százalékos arányszám $3^0/0$ -nál alacsonyabb:

Kassa-Krbava vármegye	0'73 %	Csik vármegye	2'59 %
Is-Küküllő »	1'79 »	Hajdú »	2'83 »
Balmaz »	2'11 »	Ugocsa »	2'84 »
Óráb »	2'17 »	Arad »	2'84 »
Barasd »	2'20 »	Belovár-Kőrös vármegye	2'88 »
Barva »	2'40 »	Alsó-Fehér »	2'95 »
Baranyad »	2'42 »	Maros-Torda »	2'95 »
Barhar »	2'53 »	Torda-Aranyos »	2'97 »
Bálnok-Doboka »	2'53 »	Máramaros »	2'98 »

A szab. kir. és törvényhat. joggal felruházott városok között legsűrűbb iparosságot tüntetnek fel a következők: Kassa (22'80/0-kal), Budapest (22'34), Pozsony (21'08), Fiume (20'70), Zágráb (20'60), Maros-Vásárhely (19'72), Temesvár (19'15/0-kal).

Az országos átlagnak jelentékenyen alatta maradnak ellenben és legkevesbé iparosok a következő városok: Hódmező-Vásárhely (5'03/0), Szabadka (5'81), Kecskemét (6'86), Zombor (8'27), Szeged (8'27) és Selmeczbánya (10'31).

Iparunk fontosabb ágainak részletezése. — Mindenek előtt a *tulajdonképeni iparral* foglalkozunk, a mely úgy számra mint fontosságra nézve az ipar valamennyi csoportja között a legnagyobb jelentőséggel bír.

A tulajdonképeni ipar körébe tartozó foglalkozásokat a már több ízben idézett hivatalos forrás mű 328 iparág szerint részletezve közli, a 329. tétel alá a közelebbi meghatározás nélküli iparosokat, gyárosokat és gyári munkásokat sorozván. Az összesen 719.003 egyént foglalkoztató tulajdonképeni iparba tartozó iparágak közül kiemeljük a népesebbeket, azokat, amelyekben legalább 5.000 férfi és nő, önálló és segédszemély talált foglalkozást:

	Magyaror- szág	Fiume	Horvát-Szla- vonország	Együtt
Czipész	57.744	284	5.325	63.353
Kovács	47.710	140	5.624	53.474
Szabó (férfi)	44.410	153	3.727	48.290
Csizmadia	46.659	—	1.180	47.839
Malomipar	41.336	37	3.986	45.359
Asztalos	36.272	274	3.212	39.758
Kőműves	32.028	292	5.162	37.482
Ács	22.954	35	1.450	24.439
Bognár	19.583	1	2.634	22.218
Mészáros	17.422	33	1.936	19.391
Takács	14.452	15	702	15.169
Pék	13.010	94	1.768	14.872
Lakatos	11.018	39	1.137	13.094
Építész	12.293	36	579	12.908
Dohánygyárak	9.113	1.176	1.136	11.425
Vasgyárak és vasöntők	10.949	4	2	10.955
Szűcs	9.370	—	1.049	10.419
Szabó (női)	9.231	376	497	10.104
Kádár	8.720	72	1.250	10.042
Téglagyártás	8.627	—	767	9.394
Gépgyárak és vasöntők	7.871	—	19	7.890
Fazekas	6.531	2	1.059	7.592
Hentes	7.347	9	176	7.532
Gőzfűrészes és fűrészmalom	4.972	—	1.744	6.716

	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonország	Együtt
Könyvnyomda	6.214	—	455	6.669
Timár	6.072	6	284	6.362
Bádógos	5.556	31	409	5.996
Donga- és talpfakészítő	381	—	5.155	5.536
Kalapos	4.745	9	507	5.261
Szeszgyártás	5.170	7	44	5.221

A felsorolt 30 iparágban együttvéve 584.760 egyén, a tulajdonképeni ipar összes személyzetének 81³³/₀-a foglalkozik. Csupán két rokon iparág, a cipész és a csizmadia mesterség együttesen 111.192 egyén által van képviselve s így iparunk összes személyzetének valóban tekintélyes részét, 15⁴⁶/₀-át képviseli.

Mennél nagyobb részletességgel történik az iparstatisztikában az iparágaknak feldolgozása, annál kívánatosabbnak látszik az ipari viszonyok tanulmányozásánál az egyes ipari foglalkozásokat bizonyos közös tulajdonságaik szerint rokoniparcsoportokba össze foglalni. Nem szabad azonban az ily osztályozásoknál valami nagy igényeket táplálni vagy épen tökéleteset várni, mert az iparágaknak csoportosítása, bármily elvek szerint történjék is az, akár az anyag, a melyből az iparcikk készül, akár a kész ipari termék, illetve annak célja, minősége szolgáljon is elvi alappal, sohasem vehető keresztül egészen következetesen s daczára a nemzetközi statisztikai értekezleteken e tárgyban hozott határozatoknak, nem ismerünk oly csoportosítást, mely nemcsak hogy valamennyire is kielégítő volna, hanem, hogy egy vagy más szempontból határozottan komoly kifogás tárgyát ne képezhetné.

A csoportosítás, a melyet a népszámlálási mű nyomán itt közlünk, némi hehelyesbitéssel, hasonló az 1884. évi magyar iparstatisztikában már alkalmazott és a nemzetközi megállapodásoknak megfelelő csoportosításhoz. A helyesbités öt csoportra vonatkozik: az agyag- és üvegiparra, a faiparra, az építési iparra, a vegyészeti és a gépiparra. Az 1884. évi iparstatisztikában ugyanis mind az ácsipar, mind a téglagyártás az építési iparba soroztatott, a hová ezen iparágak kétségkívül tartoznak is, miután azonban amaz nem kevésbé tartozik a faiparhoz, utóbbi pedig az agyagiparhoz, ez alkalommal az 1884. évi csoportosítás mellett ezen három iparcsoportot még oly módon is összeállítottuk, hogy az ácsokat a faiparba, a téglagyártókat pedig az agyagiparba soroztuk. A vegyészeti és a gépipar csoportjára vonatkozó helyesbités abban áll, hogy a torpedógyártás, mely azelőtt a vegyészeti iparba soroztatott, a gépipar csoportjába helyeztetett át. Azonkívül további különbsé-

get képez az 1884. évi csoportosítással szemben, hogy az üdítő és elszállásolási ipar csoportja — miután az ide tartozó iparágak az élvezeti és személyes szolgálati ipar főcsoportjába soroztattak — itt ezen csoportosításból kimaradt s ennek következtében a dohánygyártás, a mely azelőtt az üdítőiparba foglaltatott, az élelmezési ipar csoportjába helyeztetett át. Nehány iparágból pedig, a melyeket az 1884. évi iparstatisztika ki sem mutatott s melyek egyik csoportba sem voltak erőszak nélkül besorozhatók, pl. fogműves, zsidárus, stb. »egyéb iparágak« nevén egy külön csoport alkottatott.

A tulajdonképeni iparba tartozó iparágakat az említett változásokkal keresztülvitt csoportosítás szerint az alábbi táblázatban állítjuk szem elé:

Csoportszám	Az iparcsoport megnevezése	Magyarországon		Fiume v. és kerületében		Hor.-Szl v.-országban		A Magyarb.-rodalomban	
		szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban
1	Kertészet	3.450	0 ⁵³	29	0 ⁵⁶	54	0 ⁰⁸	3.533	0 ⁴⁹
2	Allati termények	28.663	4 ⁴⁵	114	2 ¹⁸	2.009	4 ⁶⁴	31.786	4 ⁴²
3	Vegyeszeti ipar	7.043	1 ⁰⁹	293	5 ⁰⁷	979	1 ⁵¹	8.315	1 ¹⁶
4	Élelmezési ipar	72.352	11 ¹⁵	1.609	30 ¹⁹	7.313	11 ²⁷	81.277	11 ²⁰
5	Szeszipar	7.559	1 ¹⁶	7	0 ¹³	237	0 ³⁷	7.803	1 ⁰⁸
6	Agyag- és üvegyipar	10.774	1 ⁶⁶	2	0 ⁰⁴	1.420	2 ¹⁹	12.196	1 ⁷⁰
7	Vas- és fémipar:								
	a) vasipar	73.286	11 ²⁹	191	3 ⁶⁶	6.987	10 ⁷⁶	80.464	11 ¹⁹
	b) egyéb fémipar	8.285	1 ²⁸	78	1 ⁴⁹	558	0 ⁸⁶	8.921	1 ²⁴
8	Faipar	78.262	12 ⁰⁶	385	7 ³⁷	14.978	23 ⁰⁸	93.625	13 ⁰²
9	Bőripar	23.463	3 ⁶²	54	1 ⁰³	2.563	3 ⁹⁵	26.080	3 ⁶³
10	Papíripar	3.442	0 ⁵³	180	3 ⁴⁴	627	0 ⁹⁷	4.219	0 ⁵⁹
11	Fonó- és szövőipar	29.406	4 ⁵³	76	1 ⁴⁵	1.867	2 ⁸⁸	31.349	4 ³⁶
12	Ruházati ipar:								
	a) lábbeli ipar	106.780	16 ⁴⁶	284	5 ⁴⁴	8.777	13 ⁵²	115.841	16 ¹¹
	b) egyéb ruházati ipar	63.690	9 ²²	555	10 ⁶²	5.062	7 ⁸⁰	69.307	9 ⁶⁴
13	Bútoripar és dekoratív lakberendezések ipara	6.707	1 ⁰³	95	1 ⁸²	316	0 ⁴⁹	7.118	0 ⁹⁹
14	Arany-ézüstművesáruk ipara	4.676	0 ⁷²	71	1 ³⁶	257	0 ⁴⁰	5.004	0 ⁷⁰
15	Sokszorosító ipar	8.389	1 ²⁹	78	1 ⁴⁹	529	0 ⁸¹	8.996	1 ²⁵
16	Zenészeti ipar	389	0 ⁰⁶	2	0 ⁰⁴	27	0 ⁰⁴	418	0 ⁰⁶
17	Tudományos eszközök ipara	2.982	0 ⁴⁶	14	0 ²⁷	226	0 ³⁵	3.222	0 ⁴⁵
18	Építési ipar	84.877	13 ⁰⁸	448	8 ⁵⁸	8.887	13 ⁶⁹	94.212	13 ¹⁰
19	Járművek ipara	10.258	1 ⁵⁸	149	2 ⁸⁵	86	0 ¹³	10.493	1 ⁴⁶
20	Gépipar	12.935	1 ⁹⁹	501	9 ⁵⁹	71	0 ¹¹	13.507	1 ⁸⁸
21	Egyéb iparágak	1.214	0 ¹⁹	10	0 ¹⁹	63	0 ¹⁰	1.287	0 ¹⁸
	Összesen	648.882	100 ⁰⁰	5.225	100 ⁰⁰	64.836	100 ⁰⁰	719.003	100 ⁰⁰
6	Agyag- és üvegyipar a téglagyártás beszámításával	19.401	2 ⁹⁹	2	0 ⁰⁴	2.187	3 ³⁷	21.590	3 ⁰⁰
8	Faipar az acsipar beszámításával	101.216	15 ⁶⁰	420	8 ⁰⁴	16.428	25 ³¹	118.064	16 ⁴²
18	Építési ipar az acsipar és a téglagyártás beszámítása nélkül	53.296	8 ²¹	413	7 ⁹⁰	6.670	10 ²⁸	60.379	8 ⁴⁰

Összehasonlítva az egyes országrészekben a különböző ipar-csoportokra eső ‰-okat az egész ország megfelelő ‰-ával, azt tapasztaljuk, hogy a Duna bal partján a vegyészeti ipar, az élel-mézési ipar, az agyag- és üvegipar, továbbá a vasipar; a Duna jobb partján a fonó- és szövőipar, az építési ipar, az agyag- és üvegipar; Budapesten a gépipar, a járművek ipara, a kertészet, a vegyészeti ipar, a szeszipar, az »egyéb« fémipar, a bútorigar, arany-, ezüstmives cikkek ipara, a sokszorosító ipar, a zenészeti par és a tudományos eszközök ipara, egyszóval általában a fino-nabb iparágak; a Duna-Tisza közének többi részében a fonó-szövő par és a ruházati ipar; a Tisza jobb partján a vas-ipar, agyag-s üvegipar, papíripar és lábbeli ipar; a Tisza bal partján is a ábbeli ipar és az egyéb ruházati ipar; a Tisza-Maros szögében a zeszipar és a vasipar; Erdélyben a bőripar és lábbeli ipar; Fiu-aében az élelmezési ipar, a vegyészeti ipar, a papíripar és a gép-par; Horvát-Szlavonországban pedig főképen a faipar, azonkívül az gyagipar és a vegyészeti ipar vannak erősebben képviselve, mint z országos átlagban.

A rendelkezésünkre álló tér által kiszabott részletességgel és z egyes iparcsoportok fontosságához mérten kimutatásunk sor-endeje szerint haladva, röviden valamennyi iparágra kifogunk ter-eszkedni s kezdjük a *kertészettel*, a melyre vonatkozóla g figyelmez-etjük az olvasót, hogy az adatok ezen foglalkozásra nézve, tekin-ettel a felvétel időpontjára, kimerítőknek semmi esetre sem tekint-etők s az adatok részben azon okból is hiányosak, minthogy nép-zámlálási bevallások alapján azt megállapítani, hogy hol végződik mezőgazdaság körébe tartozó és hol kezdődik az ipari és keres-edelmi kertészet, nem épen könnyű dolog. Egyébiránt kertészettel Duna-Tisza-közén — főképen Budapesten s Pest vármegyében — ovábbá a Duna jobb partján foglalkoztak legtöbben.

Az *állati termények iparcsoportjába* sorozott iparágak a létszám eltüntetésével a következők:

Állati termények iparcsoportja	Magyar-országban	Fiumé-ban	Horvát-Szlav. orsz.	Együtt
Baromfivágó és tisztító	25	—	4	29
Béltisztító és paczalos	250	—	21	271
Halász	2.242	72	822	3.136
Hentes	7.347	9	176	7.532
Hentes és mészáros	93	—	—	93
Juhvágó	59	—	—	59
Köszvágóhid	157	—	—	157
Marhahizlalás	548	—	—	548

Állati termények iparcsoportja	Magyar- országon	Fiumé- ban	Horvát- Szlav. orsz.	Együtt
Mészáros	17.422	33	1.936	19.391
Sajt- és turókészítő	75	—	38	113
Sertéshizlaló	388	—	—	388
Sertésvágó	57	—	12	69
Összesen	28.663	114	3.009	31.786

Az állati termények iparcsoportjában kétségkívül legfontosab-
bak a hentes és mészáros ipar, a mely két iparág elterjedése
nemcsak az ipar szempontjából bir ránk nézve érdekel, hanem
tekintettel arra, hogy ezen iparágak látják el a népességet a leg-
fontosabb élelmi czikkkel, a hússal, a népesség élelmezése és az
abban tükröződő jóléti viszonyok szempontjából is. A legtöbb hentes
és mészáros találtatott Pest vármegyében, természetesen főképen
Budapesten, melynek magas arányszámát egy törvényhatóság sem
közelíti meg. Kedvező képet mutat továbbá hazánk nyugoti része
általában, de különösen a következő vármegyék: Moson, Győr, Sop-
ron, Pozsony, Nyitra, Komárom, Esztergom, Veszprém és Fejér s
lejebb Baranya és Bács-Bodrog vármegyék. A Tisza jobb partján
is van néhány vármegye, melyben a hentes és mészáros ipar elég
magas arányban fordul elő, ugymint Abauj-Torna — a hol főképen
a Kassa környékén lakó hentesek szöktetik fel a számot — Borsod,
Szepes és Zemplén vármegyék. Erdélyben két vármegye, Szeben és
Brassó tűnik ki a hentes és mészáros ipar kedvező aránya által.
A legkevesebb hentes és mészáros iratott össze a következő három
törvényhatóságban: Lika-Krbava, Kis-Küküllő és Fogaras megyékben.

Az ország egyes vidékeinek élelmezése szempontjából a halász
ipar is nagy fontossággal bir. Legtöbb halászt talált a népszámlá-
lás a Duna-Tisza közén, Horvát-Szlavonországban és a Duna jobb
parti vármegyékben. Azok a törvényhatóságok, a melyekben a ha-
lászat legtöbb egyénnek nyujt foglalkozást, párhuzamba állitva a
hentesek és mészárosok számával, a következők:

Törvényhatóság	Halá- szok	Hentesek és mészárosok	Törvényhatóság	Halá- szok	Hentesek és mészárosok
Bács-Bodrog vm. ...	703	706	Verőcze vmegye ...	84	182
Szerém » ...	376	459	Jász-N. K.-Sz. » ...	77	426
Modrus-Fiume » ...	255	195	Pancsova törv.-hat.		
Baranya » ...	222	425	j.-fel. v.	74	110
Tolna » ...	154	342	Fiume v. és területe ...	72	42
Pest P. » ...	88	1.508	Pozsony vmegye ...	71	486

A vegyészeti ipar csoportja igen sokféle bár nagyobbbrészt csak csekély számban képviselt iparágat foglal magában, a melyeket hazánk közjogi alkatrészei szerint az alábbi kimutatásban ismertetünk:

A vegyészeti ipar csoportja	Magyaror- szág	Fiume	Horvát Szla- vonország	Összesen
Albumingyár	22	—	—	22
Állatkitömő	3	—	—	3
Aszfaltgyártás	108	—	—	108
Csersavgyár	14	—	670	684
Cserző anyag készítő	17	—	—	17
Csontliszt- és spódiumgyár ...	94	—	—	94
Enyvgyártás	54	—	2	56
Fatelitógyár	5	—	—	5
Fénymázkészítő	20	—	—	20
Festékgyár	24	—	—	24
Festék- és keményítőgyártás	29	—	—	29
Gyertya- és szappangyártás	1.293	7	68	1.368
Gyufagyár	661	—	109	770
Hamuzsírőző	16	—	—	16
Illatszerkészítő	20	—	—	20
Kátránygyártás	36	—	—	36
Kékitő- és téntakészítő	31	—	3	34
Keményítőgyártás	397	—	4	401
Kénsavgyár	39	—	—	39
Kocsikenőcsgyár	66	—	—	66
Kőolajfinomító- és aszfaltgyár	49	—	—	49
Kőolajfinomítógyár	349	222	4	575
Légszeszgyár	902	36	59	997
Lőporkészítő	11	—	—	11
Műtrágyagyár	55	—	9	64
Művajgyár	10	—	—	10
Olajgyártás	281	—	3	284
Robbanószergyár	432	—	—	432
Szénkéneggyár	14	—	—	14
Szikvizgyártás	707	3	43	753
Tölténygyártás	599	—	—	599
Vegyészeti és szódagyár	233	—	—	233
Vegyí cikkek gyártása k.m.n.	452	25	5	482
Összesen	7.043	293	979	8.315

A vegyészeti ipar, bár legtöbb törvényhatóságban csak szór-
ványosan, mindenütt előfordul és csak néhány vármegyében talál-
ható tömegesebben. Ezek főképen: Pozsony vármegye (dynamitgyár,
tölténygyár), Győr vármegye (olajgyárak), Pest vármegye (légszesz-
gyár, gyertya- és szappangyártás, keményítőgyártás, kőolajfinomító-
gyár, szikvizgyártás és egyéb vegyi cikkek gyártása), Brassó vár-
gye (kőolajfinomítógyár), Verőcze és Szerém vármegyék (csersav-

gyárak), továbbá Máramaros (vegyészeti és szódagyár) és Moson (robbanó-szergyár) vármegyék.

Az *élelmezési ipar csoportjában* a következő iparágak soroztattak:

Élelmezési ipar	Magyarország	Fiume	Horvát-		Összesen
			Szlavonország		
Alvés	33	—	33		66
Conservkészítő	15	—	—		15
Conserv- és fémárúgyár	46	—	—		46
Czukorgyártás	4.234	—	—		4.234
Czukorkakészítő	362	—	3		365
Czukrász	1.882	17	141		2.040
Dohánygyár	9.113	1.176	1.136		11.425
Kávépörkölő	26	—	—		26
Kétszersültgyártás	53	4	—		57
Kolbászkészítő	45	—	—		45
Malomipar	41.336	37	3.986		45.359
Mézesbábos és viaszöntő	1.468	3	205		1.676
Pék	13.010	94	1.768		14.872
Pótkávégyár	95	—	—		95
Rizshántológyár	9	246	11		266
Szalámikészítő	513	—	10		523
Tésztagyártás	112	32	23		167
Összesen	72.352	1.609	7.316		81.277

Az élelmezési ipar csoportjában úgy számra mint általános közgazdasági szempontból való fontosságra nézve kétséggkívül első helyen említendő a malomipar, mely iparág a Magyarbirodalomban összesen 45.359 egyénnek nyújtott keresetforrást. A malomiparban különösen Pest, Bács-Bodrog, Baranya, Veszprém, Győr, Esztergom és Nyitra vármegyék tűnnek ki magasabb arányszámuk által. Általában az ország nyugoti felében egészen addig a határvonalig, a melyet Temes, Torontál, Csongrád, Heves, Borsod, Abauj-Torna és Sáros vármegyék képeznek, a malomiparnak mindenütt népesebb arányát látjuk, mint az ugyanezen vármegyéktől keletre eső ország-részben, mely vidék, alig néhány törvényhatóság kivételével, a malomiparnak igen csekély 0/0-át tünteti fel. A kivételek közé tartozik a székelység területe, a mennyiben Háromszék, Csik, Udvarhely és Brassó vármegyékben, mely utóbbinak lakossága közel egy harmadrészben szintén székely, a malomiparral foglalkozók a népességnek ép oly magas százalékát képviselik, mint némely Dunántúli vármegyékben.

A malomipar után legnagyobb számot tesznek az élelmezési iparosztályban a pékek. A pékipar szintén az ország nyugati felében van legerősebben képviselve, különösen a Duna Tisza közén,

továbbá a Duna jobb és bal partján. Az egyes törvényhatóságokat tekintve, legtöbb pék iratott össze Budapesten (2.165), Pest vármegyébe (603), Nyitra vármegyében (554), Pozsony vármegyében (436), Vas vármegyében (418), Szerém vármegyében (376), Pozsony sz. kir. városban (362), Sopron vármegyében (355), Temes vármegyében (321) és Bács vármegyében (301).

Czukorgyárak vannak, országrészek szerint haladva, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Sopron, Heves, Zemplén, Csanád és Brassó vármegyékben, dohánygyárak pedig Selmeczbányán, Pozsony sz. kir. városban, Szegeden, Budapesten, Kassán, Szepes vármegyében, Debreczenben, Temesvárott, Kolozsvárott, Fiumében és Zágrábban.

Czukrászok, bár kisebb számban, általában mindenütt találtak, többnyire a városokban, lekevesebb czukrást mutat ki a népszámlálás Erdélyben és Horvát-Szlavonországban.

A mézesbábosok és viaszöntők a Duna jobb partján, a Duna-Tisza közén és a Tisza-Maros szögében fordulnak elő nagyobb számban, az egyes törvényhatóságokat tekintve, főképen Torontál, Pest, Bács, Vas és Zala vármegyékben.

A *szesziparba* sorozott iparágakat és azok létszámát a következő kimutatás tünteti fel:

Szeszipar	Magyar- szágon	Fiumében	Horvát-Szla- vonországban	Összesen
Cognacgyártás	58	—	5	63
Eczet gyártás	465	—	36	501
Élesztő gyártás	17	—	—	17
Likőr gyártás	228	—	6	234
Malátagyár	169	—	—	169
Pezsgőgyár	61	—	1	62
Serfőző	1.370	—	145	1.515
Ser- és szeszfőző	21	—	—	21
Szeszgyártás	5.170	7	44	5.221
összesen	7.559	7	237	7.803

A szesziparban különösen Pest, Arad, Brassó Háromszék vármegyék, továbbá Pozsonytól kezdve hazánk északi karéján egészen Sárosig huzódó néhány vármegye említendő.

A mi a szeszipar egyes fontosabb ágait illeti, cognacgyártással legtöbbben foglalkoztak Pest, Nógrád, és Arad vármegyékben, eczetgyártással a Duna-Tisza közi, Tisza bal parti és erdélyi vármegyékben, az egyes törvényhatóságokat tekintve főképen Ujvidéken és Torontál vármegyékben. Legnagyobb likörgyárak voltak Budapesten, Pozsony, Kassa és Arad városokban, malátagyárak Nyitra és

Pozsony vármegyékben továbbá Budapesten; pezsgőgyárak pedig Pozsony városban, Budapesten és Pécssett. A sörfőzdék legtöbb egyént foglalkoztattak Budapesten, Pest vármegyében, Kassán, Pécssett, Pancsován, Temesvárott, Krassó-Szörényben, Szeben és Brassó, továbbá Horvát-Szlavonországban Szerém vármegyében.

Az agyag- és üvegipar körébe is több igen fontos iparág tartozik, ilyenek különösen a téglagyártás, a fazekasság, az agyagáru, porcellán- és majolikagyártás és az üveggyártás. Az agyag- és üvegipar egyes nemeit, a létszám feltüntetésével a következő kimutatás állítja szem elé:

Agyag- és üvegipar		Magyar- országon	Fiume	Horvát-Szla- vonország	Együtt
Ágyagáru-, porcellán- és majolikagyár		1.011	—	19	1.030
Dárdany finomító		14	—	—	14
Fazekas		6.531	2	1.059	7.592
Kályhás		561	—	72	633
Krétavágó		1	—	—	1
Majolika-, porcellán- és üvegfestő		75	—	—	75
Malomkő- és köszörűkő készítő		53	—	4	57
Palatábla gyár		40	—	—	40
Téglagyártás		8.627	—	767	9.394
Üveggyár		2.476	—	266	2.742
Üvegmetész, véső és köszörűs		12	—	—	12
Összesen		19.401	2	2.187	21.590

Az agyag- és üvegipar tekintetében a Duna balpartja — Árva és Liptó vármegyék kivételével — a Duna jobb partja egészen, a Duna-Tisza közti vármegyék közül Pest és Csongrád, a Tisza jobbpartiak közül pedig Gömör, Abauj-Torna és Borsod, továbbá a három szlapon vármegye tűnnek ki leginkább és képeznek egy meglehetősen összefüggő területet, a mely Borsod vármegye által összeköttetésben van a Hajdu, Bihar, Szilágy, Szatmár és Bereg vármegyék által képezett s az agyag- és üvegipart illetőleg szintén közepesnél nagyobb iparosságot feltüntető területtel. Az agyag- és üvegipar Erdélyben általában kisebb mérvben üzemel, csak Fogaras, Udvarhely és Háromszék vármegyék képeznek kivételt.

Az agyag- és üvegiparral foglalkozóknak közel fele a téglagyártásnál működik. Legtöbb egyén foglalkozik téglagyártással a Duna-Tisza közén és a Duna jobbpartján, a két országrészben együttevée jóval több mint az egész Magyarbirodalom összes többi részeiben. A mi az egyes törvényhatóságokat illeti, természetesen, hogy az építkezések tekintetében hatalmasan fejlődő főváros áll legelőször s Budapesten a téglagyártással foglalkozók száma 1.773.

Budapest után a következő törvényhatóságok sorakoznak: Pest vármegye (811), Somogy vármegye (416), Vas vármegye (292), Nyitra (278), Zala (262), Szerém (259). A fazekasság leginkább a Duna jobb partján a Duna-Tisza közén és Horvát-Szlavonországban kedvelt iparág, az egyes törvényhatóságokat tekintve legtöbbször foglalkoznak vele Baranya, Fejér, Veszprém, Zala, Bács-Bodrog, Verőcze és Belovár-Kőrös vármegyékben, továbbá Hód-Mező-Vásárhely törvényhatósági joggal felruházott városban. A fazekasságnak finomabb és művészibb ága a porcellán- és majolikagyártás legtöbb egyént foglalkoztatt Pécsen, Budapesten, Abauj-Torna, Veszprém, Borsod és Ung vármegyékben. Az üveggyárak nagy része az ország északi felében található, különösen a Duna bal, továbbá a Tisza jobb és a Tisza bal parti vármegyékben. Három országgrész van, a melyekben üveggyár csak egy-egy vármegyében fordul elő, ugymint: Duna jobbpartján (Veszprém), Duna-Tisza közt (Heves) és a Tisza-Maros szögében (Krassó-Szörényben). Legtöbb egyén foglalkozik üveggyártással a következő törvényhatóságokban: Nógrád (569), Trencsén (349), Gömör (312), Bihar (232), Zólyom (203), Heves (134), Pozsega (72) és Bars (63).

A *vas- és fémipar* csoportjában a következő iparágak vannak foglalva:

Vas- és fémipar				
a) <i>Vasipar</i>	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonország	Együtt
Csat-,karika- és lánczkovács ...	46	—	12	58
Ósavargyár	183	—	—	183
Fegyver- és puskaműves	246	—	50	296
Fegyvergyár	50	—	2	52
Hajóiskába kovács	31	—	—	31
Késes	809	—	32	841
Kovács	47.710	140	5.624	53.474
Köszörős	303	8	51	362
Lakatos	11.918	39	1.137	13.094
Pénzszekrénykészítő	14	—	—	14
Reszelővágó	259	—	27	286
Rostás	131	—	—	131
Sarkantyus	22	—	—	22
Szegkovács	106	—	18	124
Szerkovács	195	—	31	226
Szerszámgyártás	68	—	—	68
Táviridasodronygyár	20	—	—	20
Tűgyártás	41	—	1	42
Vasgyárak és vasöntők	10.949	4	2	10.955
Vasbutorgyár	185	—	—	185
Összesen	73.286	191	6.987	80.464

Vas- és fémipar	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonország	Együtt
b) <i>Egyéb fémipar</i>				
Bádógárúgyár	80	—	—	80
Bádogos	5.556	31	409	5.996
Bronzműves	74	—	—	74
Érczkoporsógyár	45	—	—	45
Fémárúgyártók és fémöntők ...	366	—	8	374
Fém- és lámpaárúgyár	151	—	—	151
Galvánzó	4	—	—	4
Harangöntő	46	—	7	53
Kolompár	23	—	—	23
Lemezelő	42	—	—	42
Pénzverde	87	—	—	87
Rézárúgyarak és rézáruöntők	203	—	—	203
Rézműves	890	—	126	1.016
Rézöntő	474	47	6	527
Ruggyanta- és fémárúgyár ...	61	—	—	61
Szikvizfelszereléskészítő	32	—	—	32
Szita- és sodronyszövőök	72	—	2	74
Zománczó	79	—	—	79
Összesen	8.285	78	558	8.921

A vas- és fémipar egészben véve Észak-Magyarország 6 egymással szomszédos vármegyéjében, nevezetesen Nógrád, Zólyom, Borsod, Gömör, Abauj-Torna és Szepes vármegyékben, van legerősebben képviselve, továbbá Pest, Temes, Krassó-Szörény és Brassó vármegyékben, leggyengébben pedig Lika-Krbava, Modrus-Fiume és Torda-Aranyos vármegyékben.

A vas- és fémiparba sorozott számos iparág közül csak a népesebbekkel foglalkozhatunk tüzebben, a melyek a következők: kovácsipar, lakatosipar, vasgyártás és vasöntőipar, bádogosipar. Legtöbb kovács találtatott a Duna jobb partján (10.550), a Duna-Tisza közén (8.480) és a Tisza-Maros szögében (6.727), az egyes törvényhatóságokat tekintve pedig a következő vármegyékben: Pest (2.341), Torontál (2.240), Bács-Bodrog (2.045), Szerém (1.473), Baranya (1.444), Nyitra (1.444), Zala (1.442), Somogy (1.395), Vas (1.390) és Bihar (1.317). A lakatos iparban valamenyi országrész között a Duna-Tisza köze válik ki erősen, ezen országrészben 4.395 egyén foglalkozik a lakatosiparban. A Duna-Tisza közti országrész után említhető a lakatosipar elterjedésére nézve a Duna jobb partja (2.264) és a Duna bal partja (1.366). Azok a törvényhatóságok, melyekben lakatossággal legtöbb egyén foglalkozik, a következők: Budapest (2.576), Pest vármegye (526), Bács-Bodrog (444), Vas (359), Nyitra (301), Zala (280), Torontál (246), és Baranya (238). A vasgyárak

és vasöntők majdnem kizárólag 3 országrészben vannak, ugymint a Tisza jobb partján (4.227 alkalmazottal), a Duna bal partján (3.819) és a Tisza-Maros szögében (2.093), legtömegesebben Zólyom (2.689), Borsod (2.488), Krassó-Szörény (1.934), Nógrád (1.125), Szepes (798), Gömör (548), vármegyékben. A bádigosipar elterjedése némi hasonlatosságot tüntet fel a lakatosiparhoz, a mennyiben ebben a tekintetben is nagy tulnyomóságot tüntet fel a Duna-Tisza köze (2.131), és különösen a főváros (1.383), továbbá Pest (210), és Bács-Bodrog (174) vármegyék. A hasonlatosság még arra is kiterjed, hogy a bádigosok is a Duna-Tisza közén kívül a Duna jobb partján fordulnak elő legnagyobb számban, épügy mint a lakatosok.

A *faipar* egyes neveit, a létszámnak feltüntetésével, a következő kimutatásból láthatjuk:

Fa ipar	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonorsz.	Együtt
Ács	22.954	35	1.450	24.439
Aranyozó	271	3	20	294
Asztalos	36.272	274	3.212	39.758
Bognár	19.583	1	2.634	22.218
Botgyártás	182	—	35	217
Csutorás	59	—	—	59
Dobozgyártás	229	—	82	311
Dongakészítő	193	—	41	234
Donga- és talpfakészítő	381	—	5.155	5.536
Esztergályos	2.245	8	175	2.428
Faárugyártás k. m. n.	200	—	148	348
Fafaragászat	71	—	7	78
Fényező és mázólo	1.312	1	108	1.421
Forgácsgyártás	12	—	—	12
Gombesztergályos	13	—	—	13
Gőzfűrész és fűrészmalom	4.972	—	1.744	6.716
Gyufavesszőgyár	54	—	—	54
Hajlitott fabutorgyár	1.228	21	196	1.445
Kádár	8.720	72	1.250	10.042
Kaptafavágó	157	—	4	161
Kas- és kosárkötő	872	1	107	980
Konyhaeszköz készítő	13	—	—	13
Ládagyártó	63	—	—	63
Nádfonadékgyár	21	—	1	22
Parkettgyár	194	—	45	239
Seprűkészítő	21	2	1	24
Szalmatokkészítő	24	—	—	24
Székgyártás	425	2	13	440
Szitakéregkészítő	8	—	—	8
Talpfakészítő	282	—	—	282
Tekeasztalkészítő	54	—	—	54
Zsindelyes	131	—	—	131
Összesen	101.216	420	16.428	118.064

Legtöbben foglalkoznak a faipar különböző ágaival Pest vármegyében (Budapest beszámításával), továbbá Szepes, Turócz, Verőcze, Szerém és Háromszék vármegyékben. Feltűnő, hogy több oly vármegye van — mint Krassó-Szörény, Hunyad, Fogaras, Csik, Udvarhely, Árva, a melyek erdőterületben gazdagok és a faiparban mégis csekély szerepet játszanak.

A faiparhoz tartozó nagyobb iparágak között számra nézve a legfontosabbak az asztalos, ács, bognár és kádáripár, továbbá a gőzfűrészek és fűrészmalmok s a donga- és talpfakészítő vállalatok, esztergályosok, hajlitott fabutorgyárak.

Az asztalosipar a Duna-Tisza közén (10.715) és a Duna jobb partján (7.600) van legerősebben képviselve, az egyes törvényhatóságok között első helyen sorakoznak: Budapest (4.097), Pest vármegye (2.372), Bács-Bodrog vármegye (1.773), Torontál (1.264), Vas (1.218), Zala (1.023) és Baranya (909). Ácsok is a Duna-Tisza közé (5.154), és a Duna jobb partján (5.092), találtattak legtöbben, különösen Pest vármegyében (1.299), Budapesten (1.245), Sopron vármegyében (1.034), Bács-Bodrog vármegyében (911), Vasban (862), Nyitrában (728) és Tolnában (626). A bognáripárban a Duna-Tisza közén (4.269) és a Duna jobbpartján (4.385) kívül a Tisza-Maros szögét (3.451) és ki kell emelnünk. Legtöbb bognár iratott össze Torontál (1.412), Bács-Bodrog (1.259), Pest (11.73), Temes (911), Szerém (910) és Jász-Nagy-Kun-Szolnok (603) vármegyékben. A kádáripár a Duna jobb partján (2.574), a Duna-Tisza közén (1.636) és Horvát-Szlavonországban (1.250) mutat legnagyobb elterjedést s a kádárok számára nézve a következő törvényhatóságokat emelhetjük ki: Pest vármegye (456), Szerém vármegyében (440), Budapest (426), Baranya (415), Bács-Bodrog (368), Zala (344) és Tolna (313). A gőzfűrészek és fűrészmalmok Horvát-Szlavonországban, továbbá Erdélyben és a Tisza-Maros szögében foglalkoztatnak legtöbb egyént, az egyes törvényhatóságokat tekintve különösen a következőkben: Verőcze vármegye (1.202), Arad vármegye (626), Háromszék (481), Máramaros (447), Szepes (399), Zólyom (335), és Krassó-Szörény (333). A donga- és talpfakészítés az anyaországban csak szórva nyosan fordul elő, még legtömegesebben Szolnok-Doboka, Szatmár, Szilágy és Bihar vármegyékben, Horvát-Szlavonországban ellenben ez az iparág igen nagy fontossággal bír s több mint 5.000 egyént foglalkoztat. Magában Szerém vármegyében 2.277 donga- és talpfakészítő iratott össze, Verőcze vármegyében 1.057, Pozsegában 711 és Modrus-Fiumében 456. Hajlitott fabutorgyárak vannak a Duna bal partján (959 alkalmazottal) Zólyom (359) Turócz (329) és Bars

(271) vármegyékben, a Tisza jobbpartján Ung (171) és Zemplén (58) vármegyékben. Horvát-Szlavonországban is van egy nagy hajlított fabutorgyár, Modrus-Fiume vármegyében 196 alkalmazottal. Végre felemlítjük még az esztergályos ipart, a mely a Duna-Tisza közén (832) és a Duna jobbpartján mutat legnagyobb elterjedést, és törvényhatóságok tekintve legnagyobb számban a következőkben volt képviselve: Budapest (433), Bács-Bodrog vármegye (147), Pest vármegye (129), Baranya (103), Tolna (93) és Vas (91.)

A bőripar egyes ágait a következő számok tüntetik fel:

Bőripar	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonorsz.	Együtt
Bőr- és hadfelszerelési gyár ...	267	—	—	267
Bőrdíszműkészítő	16	—	—	16
Bőrfestő	59	—	—	59
Bőrgyár	1.369	34	403	1.806
Bőröndös	207	—	—	207
Bőrványoló	4	—	—	4
Gyepmester	624	2	127	753
Hűrkészítő	17	—	4	21
Kordoványos	61	—	—	61
Nyerges	1.321	12	253	1.586
Ostorkészítő	10	—	—	10
Szattyános	124	—	—	124
Szijgyártó	3.942	—	443	4.385
Szücs	9.370	—	1.049	10.419
Timár	6.072	6	284	6.362
Összesen	23.463	54	2.563	26.080

A bőripar eloszlása ellenkező képet tüntet fel mint a többi iparágak. Mig ugyanis más iparágak rendszerint hazánk nyugati felében vannak erősebben képviselve, a bőriparnál az ország délkeleti fele van határozott tulsúlyban s a bőripart különösen Erdélyben — Kis-Küküllő kivételével annak minden vármegyéjében — üzik kiterjedt mérvben, ámbár azonkívül Észak-Magyarországon is néhány vármegyében, különösen Liptó, Nyitra, Turóc, Zólyom, Gömör és Szepes vármegyékben is sokan foglalkoznak a bőriparral és pedig itt inkább nagy iparrilag, mint az erdélyi részekben. A bőripar különböző ágai közül csak a fontosabbakat említve, a bőrgyárakban legtöbb egyén talál foglalkozást Zágráb sz. kir. városban (367), Pest vármegyében (341), Liptó vármegyében (217), Budapesten (176), Nyitra vármegyében (101), Pécssett (71). stb. Szijgyártók legnagyobb számban találtattak a Duna-Tisza közén (943) és a Duna jobbpartján (864), az egyes törvényhatóságok között Budapesten (275),

Pest vármegyében (192), Torontál vármegyében (154), Bács (142), Szerém (135), Somogy (133) és Baranya (130) vármegyékben, A szücsipar a Duna-Tisza közén (2.509), Erdélyben (1.967) és a Tisza-Maros szögében legelterjedtebb; a legtöbb szücs a kövekező törvényhatóságokban vétetett fel: Bács-Bodrog vármegye (579) Torontál (554), Krassó-Szörény (503), Szerém (456), Jász-Nagy-Kun-Szolnok (381), Temes (347), Pest (341), Szeben (287). A timár-
ipar Erdélyben a legáltalánosabb, a hol a népszámlálás idején 1355 egyén foglalkozott ezen iparágban, ezután sorakoztak a Duna és a Tisza balparti országrészek amaz 1205, utóbbi pedig 1168 egyénnel. Az egyes törvényhatóságokat tekintve, legtöbb timár találtatott Nyitra vármegyében (567), Torontálban (226), Krassó-Szörényben (196), Debreczen sz. kir. városban (185), Szilágy (185) és Békés (170) vármegyékben.

A *papíriparba* sorozott iparágak a következők:

Papíripár	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonorsz.	Együtt
Csiszolópapír készítő	9	—	—	9
Czellulózgyár	290	—	—	290
Fapépgyár	63	—	—	63
Kártyafestő és tisztító	13	—	—	13
Kártyagyár	81	—	—	81
Könyvkötő	1.841	9	157	2.007
Levélbortékgyár	20	—	—	20
Papírbetű és papírzacsó készítő	4	—	—	4
Papírgyár	1.023	171	470	1.664
Papírkárpitkészítő	10	—	—	10
Papírszipka készítő	29	—	—	29
Papírszivarka hüvely készítő	15	—	—	15
Papírzacsógyár	44	—	—	44
Összesen	3.442	180	627	4.249

A papíriparba tartozó iparágak között legnagyobb számot tesznek a könyvkötőipar, a papir- és czellulózgyártás. A könyvkötőipar mint kisipar mindenütt előfordul, különösen a városokban, legnagyobb számban a fővárosban, a melyre az összes hazai könyvkötőknek több mint egy negyede esik. A papírgyárak legtöbb egyént foglalkoztatnak Modrus-Fiume, Gömör, Zólyom és Szeben vármegyékben és Fiume városban. Czellulózgyárak vannak Fogaras, Torda-Aranyos és Gömör vármegyékben.

Minden ország ipari háztartásában a legfontosabb iparágak egyikét képezi a *fonó- és szövőipar*, mint a mely iparág a legálta-

lánosabb szükséglettel, a ruházkodással függ össze s a legáltalánosabb iparág, a ruházati ipar részére szolgáltatja az anyagokat. Köztudomásu, hogy hazánkban fonó-szövőipar a szükséglet nagyságát tekintve, minden más fontos iparághoz képest aránylag a legkisebb mértékben van elterjedve. Ezt a sajnos állapotot a népszámlálási adatok is szem elé állítják, a mennyiben a népszámlálási adatok szerint a fonó- és szövőipar valamennyi ágában együttvéve az egész Magyarbirodalomban mint rendes iparos (tehát a háziipar befoglalása nélkül) csak 31.329 egyén foglalkozott, mely szám a fonó- és szövőipar egyes nemei szerint és hazánk közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével következőképen oszlott meg:

Fonó- és szövő-ipar	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonorsz.	Együtt
Aranyhímző	7	—	—	7
Gombkötő és paszományos ...	801	2	20	823
Gyapjufestő	16	—	3	19
Gyapjufonó- és szövőgyárak, posztószövőök	1.640	—	—	1.640
Gyapjumosók	81	—	—	81
Gyapjunyírók és fésűlők	8	—	—	8
Jutafonó- és szövőgyárak	1.235	—	—	1.235
Kékfestők	1.664	—	128	1.792
Kenderfonó és kikészítők	219	—	—	219
Kendergerebenezők	23	—	—	23
Kötélgyártók	4.143	41	436	4.620
Kőtszövőök	1.271	—	295	1.566
Lenfonó- és szövőgyárak	457	—	—	457
Pamutfonó- és szövőgyárak ...	683	—	158	841
Pokróczkészítők	35	—	33	68
Pokrócz- és tarisznyakészítő ...	18	—	—	18
Ponyvakészítők	21	—	—	21
Posztókallós és ványoló	69	—	4	73
Posztónyíró	63	—	—	63
Ruhafestő	858	1	22	881
Selyemfestő	46	—	—	46
Selyemfonó- és szövőgyárak ...	127	7	26	160
Szitakötő	914	—	40	954
Szűr- és gubacsapó	439	—	—	439
Takács	14.452	15	702	15.169
Tarisznyakészítő	73	—	—	73
Vitorlakészítő	—	10	—	10
Zsákvarró vállalat	43	—	—	43
Összesen	29.406	76	1.867	31.349

A fonó-szövőipari személyzetnek tehát több mint felét a takácsok teszik, a fonó és szövőipar többi ágaihoz hasonlítva azonkívül

legerősebb arányban vannak még képviselve a kötélgyártók, kékfestők, gyapjúfonó- és szövő gyárak (posztószövők), kötszövők, jutfonó és szövőgyárak, ruhafestők, továbbá a gombkötők és a paszományosok.

A takácsoknak túlnyomó része 7.796, tehát az összes takácsoknak több mint fele a Duna jobb parti vármegyékre esik, de a Duna-Tisza közén is 3.117, a Duna bal partján pedig 1.636 takács vétetett fel. A többi országrészekben külön-külön alig egynehány száz takács találtatott. Az egyes törvényhatóságokat tekintve, a népszámlálás a következő törvényhatóságokban mutatott ki legtöbb takácsot: Bács-Bodrog vármegye (1.625), Somogy vármegye (1.484), Tolna vármegye (1.364), Zólyom vármegye (927). Pest vármegye (898), Baranya vármegye (828), Veszprém vármegye (820), A kötélgyártók a Duna-Tisza közén (1.397), A Duna jobb partján (705) és a Tisza-Maros szögében (661), találtattak legnagyobb számban. Az egyes törvényhatóságok között épúgy mint a takácsoknál, Bács-Bodrog vármegye tünteti fel a legmagasabb számot, a mennyiben a népszámlálás ezen törvényhatóságban 636 kötélgyártót mutat ki. Ezután sorakoznak: Pest vármegye (331), Torontál (282), Szerém (200), Temes (159), Baranya (118), Tolna (115), Jász-Nagy-Kun-Szolnok (104), és Somogy vármegye (100). A kékfestőipar a Duna bal és Duna jobb partján van a legáltalánosabban elterjedve, a legnagyobb személyzetet foglalkoztató kékfestőgyárak azonban a Duna-Tisza közén, nevezetesen Budapesten találatnak. A gyapjúfonó és szövőipar (posztógyártás) majdnem kizárólag a Duna bal partján (750 egyén), Erdélyben és a Duna jobb partján (348) fordul csak elő. A többi országrészek közül legfeljebb a Tisza jobb partját lehet még felemlíteni, a hol — Szepes vármegyében — 81 posztógyári alkalmazott találatott. Egyébiránt az egyes törvényhatóságok a posztóipar tekintetében következőleg sorakoztak: Nógrád (358), Vas (306), Brassó (223), Zólyom (158), Pozsony sz. k. v. (152), Szeben (133), Szepes (78) és Nagy-Küküllő (70). Megjegyzendő azonban, hogy ezen számokban sem Nyitra, sem Szeben vármegyékben a németprónai és privigyei, illetve nagydisznódi posztósok nincsenek befoglalva, ezekről alább a háziiparnál teszünk említést. A kötszövőipar, a melybe nemcsak a kötszövőgyárak, hanem a kisiparilag üzött harisnyakötés és szövés is be van foglalva, a Duna-Tisza közén (718), Horvát-Szlavonországban (295) és a Duna jobb partján (273), van legerősebben képviselve, főképen Bács-Bodrog (288), Szerém (151), Pest (144) és Baranya (133) vármegyékben, továbbá Budapesten (113), Brassó (83), Verőcze (80) és Torontál

(55) vármegyékben, Szabadka (52), Eszék (50) és Zombor (48) városokban. A jutaipar csak két törvényhatóságban fordul elő, Pest és Sopron vármegyékben, amott 615, utóbbiban pedig 620 alkalmazottal. A ruhafestő ipar majdnem minden törvényhatóságban képviselve van, de csak nagyon szórványosan, még aránylag legerősebben a Duna-Tisza közén (237), különösen Bács-Bodrog vármegyében, a hol 60 ruhafestő vétetett fel. A gombkötő és paszományos iparnak is jelentékeny, sőt túlnyomó része a Duna-Tisza közti ország-részre (515) és itt majdnem kizárólag Budapestre esik. Ezenkívül említésre méltó még a pozsonyi aranypaszományosgyár, a mely szintén nagyobb számú segédszemélyzetet foglalkoztat.

Valamint más államokban, úgy Magyarországon is a legelterjedtebb iparág a *ruházati ipar*, a mely az egész Magyarbirodalomban 185.148 egyént foglalkoztat, vagyis a tulajdonképeni ipar összes személyzetének 25.75⁰/₀-át teszi, az az több mint egy negyedét képviseli. A ruházati ipart két nagy csoportban tüntetjük fel, melyeknek egyike a lábbeli ipart, másika pedig a ruházati ipar többi ágair foglalja magában. A ruházati ipar ezen két csoportját hazánk közjogi alkatrészei szerint a következő kimutatásban részletezzük:

Ruházati ipar	Magyarország	Fiume	Horvát-Szlavonország	Együtt
<i>a) Lábbeli ipar.</i>				
Bocskoros	500	—	2.041	2.541
Csizmadia	46.659	—	1.180	47.839
Czipész	57.744	284	5.325	63.353
Czipőfelsőrész készítő	64	—	1	65
Czipő- és csizmafoltozó	427	—	2	429
Hadfelszerelési gyár	565	—	138	703
Papucsos	821	—	90	911
Összesen	106.780	284	8.777	115.841
<i>b) Egyéb ruházati ipar.</i>				
Ágyn. paplan és vattakészítő	301	2	12	315
Állatszörnnyíró	3	—	—	3
Bodorkészítő	9	—	—	9
Csipke- és függönygyár	2	—	—	2
Csipketisztító és festő	26	—	—	26
Divatárus	1.345	15	105	1.465
Fehérneműgyártás	69	—	—	69
Fonálfestő	12	—	—	12
Fűzőkészítő	79	—	2	81
Gubás (gubaszabó)	740	—	—	740

Ruházati ipar	Magyaror- szág	Fiume	Horvát-Szla- vonország	Együtt
Hadfelszerelési gyár	39	—	—	39
Kalapos	4.745	9	507	5.261
Keztyüs	465	—	24	489
Keztyüs és sérvkötőkészítő ...	41	—	—	41
Művirágkészítő	172	—	1	173
Nyakkendő készítő	33	—	—	33
Sapkás	182	—	1	183
Szabó (férfi)	44.410	153	3.727	48.290
Szabó (férfi és női)	139	—	—	139
Szabó (női)	9.231	376	497	10.104
Szabó (foltozó)	263	—	8	271
Szalmakalap készítő	30	—	—	30
Szemfedél készítő	16	—	—	16
Szűrszabó	1.337	—	178	1.515
Tollfestő	1	—	—	1
Összesen	63.690	555	5.062	69.307

A ruházati ipar eloszlása, dacára annak, hogy általános és elsörendű ipari szükséglet kielégítésére szolgál, az ország különböző részeiben igen nagy különbségeket tüntet fel. Az természetes, hogy Pest vármegye, különösen ha Budapestet is beleszámítjuk, a ruházati ipar tekintetében minden többi törvényhatóságok felett magasan kiemelkedik; magában a fővárosban több mint 18.000 egyén talál foglalkozást a ruházati iparban. Egyébiránt az ország nyugati részeit, valamint a legtöbb egyéb iparágban, a ruházati iparban is erősebben képviselve látjuk, mint annak keleti felét. Pest vármegye után említhetjük, mint a ruházati ipar tekintetében legnépesebb vidékeket, Bács-Bodrog és Csongrád vármegyéket, a Duna jobb partját — Zala és Somogy vármegyék kivételével — a Duna bal partján Pozsony, Nyitra, Bars, Esztergom és Turóc vármegyéket, a Tisza jobb partján Abauj-Torna és Szepes, a Tisza bal partján Békés és Hajdú, Erdélyben pedig Brassó vármegyét. Legkevesebben foglalkoznak a ruházati iparral Hunyad, Kis-Küküllő, Szolnok-Doboka, Lika-Krbava és Modrus-Fiume vármegyékben.

A ruházati ipar körében a legnépesebb iparágak, a melyeknek földrajzi eloszlásával tüzetesebben foglalkozunk, a következők: cipész, csizmadia, bocskoros és papucsos, továbbá férfiszabó, nőiszabó, kalapos és szűrszabó.

A legtöbb cipész találtatott a Duna-Tisza közén (14.727), a Duna jobb partján (12.136) és a Duna balpartján (7.726); törvényhatóságunkint különösen Budapesten (6.474), Pest (2.720), Vas (2.596), Bács-Bodrog (1.910), Torontál (1.904), Nyitra (1.800),

Zala (1.576), Temes (1.304), Somogy (1.128), Zemplén (1.122), Pozsony (1.049), Veszprém (1.039) és Szepes (1.031) vármegyékben. Csizmadiák a Duna jobb partján (9.650), a Duna-Tisza közén (7.889) és a Tisza bal partján (7.471). Ha a csizmadiák számát a cipészekéhez hasonlítjuk 2 országrészben tapasztaljuk, hogy a csizmadiák számra erősebben vannak képviselve, mint a cipészek, ezen országrészek a Tisza bal partja és Erdély. Azon törvényhatóságok, a melyekben a csizmadiák legszámosabban vétettek fel, a következők: Pest (2.101), Nyitra (1.776), Békés (1.698), Jász-Nagy-Kun-Szolnok (1.641), Pozsony (1.507), Zala (1.361), Gömör (1.065), Sopron (1.062) és Vas (1.025) vármegyék. A bocskorosok az anyaországban csak Pancsován, Bács-Bodrog vármegyében, továbbá Pozsony és Nyitra vármegyékben fordulnak elő tömegesebben. A bocskoros ipar tulajdonképen horvát és szerb nemzeti ipar, a mely Horvát-Szlavonországban, Varasd vármegye kivételével minden törvényhatóságban igen jelentékeny számban van képviselve; de azért számuk a cipészek és csizmadiák együttes számát ott sem éri el, kivéve Lika-Krbava vármegyét, itt 128 bocskoros iratott össze s csak 3 csizmadia és 86 cipész. A papucsosok legtöbben a Duna-Tisza közén, különösen Szegeden, Szabadkán és Bács-Bodrog vármegyében, továbbá a Tisza-Maros szögében, főképen Torontál vármegyében és Verseczen, Horvát-Szlavonországban pedig Szerémvármegyében és Eszéken vétettek fel.

A férfiszabó-ipar a Duna-Tisza közén (13.387) és a Duna jobb partján (9.545), a nőszabóság pedig szintén a Duna-Tisza közén (4.405) és azonkívül a Duna balpartján (1.006) van legerősebb számban képviselve. A mi pedig az egyes törvényhatóságokat illeti, a férfiszabókra nézve a következőket emelhetjük ki: Budapest (5.271), Bács-Bodrog vármegye (2.291), Pest vármegye (2.047), Nyitra vármegye (1.570), Ung vármegye (1.558), Torontál (1.330), Tolna (1.068) és Pozsony vármegye (1.016). A nőszabóknál Budapest túlsúlya még sokkal nagyobb, a mennyiben Budapesten 3.337 nőszabó vétetett fel, az egész országban talált nőszabóknak egyharmada; nagy számban irattak össze még nőszabók Fiumében (376), Arad sz. k. városban (320), Nagy-Váradon (281), Pest vármegyében (253), Torontál vármegyében (244), Pozsony sz. k. városban (241) és Nyitra vármegyében (225). A szűrszabóipar főképen a Tisza-Maros szögében, leginkább Torontál és Temes vármegyékben, — a Tisza bal partján, Békés és Bihar vármegyékben, Debreczenben, — a Duna-Tisza közén, Heves, Bács-Bodrog és Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegyékben, továbbá Horvát-Szlavonországban,

különösen Szerém vármegyében van leginkább elterjedve. A kalapos iparos a Duna-Tisza közén, különösen Pest vármegyében, Budapesten és Bács-Bodrog vármegyében, továbbá a Duna jobb és bal partján, a Tisza-Maros közti vármegyék között Torontál vármegyében s Horvát-Szlavonországban Zágráb vármegyében van legerősebben képviselve.

A bútorigar és a dekoratív lakberendezések iparcsopottjába a következő iparágak vannak befoglalva:

Butorigar és dekoratív lak-berendezések ipara	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonor.	Együtt
Butorgyár	720	—	—	720
Butorléc- és furnír gyártás ...	29	—	—	29
Gypszalakkészítő	33	2	3	38
Kárpitos	1.857	30	94	1.981
Képfaragó és szobrász	584	2	22	608
Képkeretgyár	32	—	—	32
Szobafestő	3.452	61	197	3.710
összesen	6.707	95	316	7.118

A bútorgyárak főképen Budapesten és Arad sz. kir. városban vannak, a kárpitosoknak is közel fele Budapestre esik, a szobafestők azonban Budapesten kívül a Duna jobb és bal parti vármegyékben és a Tisza-Maros szögében is elég jelentékeny számban fordulnak elő.

Az arany és ezüstműves ipar, a sokszorosító ipar, a zenészeti ipar és a tudományos eszközök ipara műipari jellegűknél fogva meg-egyeznek abban a közös tulajdonságban, hogy az ezen iparágakkal foglalkozóknak túlnyomó része Budapestre esik. Ezen iparágakat, az egyes iparnemek szerint részletezve, a következő közös kimutatásban tüntetjük fel:

Iparágak és iparnemek	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonor.	Együtt
<i>Arany- és ezüstműves cikkek és apróárúk ipara</i>				
Arany- és ezüstcsiszoló	17	—	—	17
Arany- és ezüstlemezelő	1	—	—	1
Arany-, ezüst- és ékszműves	1.516	62	53	1.631
Arany- és ezüstverő	37	—	—	37
Diszitménygyár	14	—	—	14
Ékszműalkészítő	30	—	—	30
Esernyő- és napernyő készítő ...	201	6	34	241
Fésűs	716	3	62	781
Gyermekjáték készítő	25	—	—	25

Iparágak és iparnemek	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonor.	Együtt
Kefekötő	1.694	—	106	1.800
Pipafédélkészítő	35	—	—	35
Pipakészítő	364	—	2	366
Ruggyantabélyegző gyár	26	—	—	26
Összesen	4.676	71	257	5.004

Sokszorosító ipar.

Aranynyomdász	2	—	—	2
Arczép- és műfestő	53	—	1	54
Betűöntő	46	—	—	46
Czimfestő	247	—	9	256
Czintáblagyár	33	—	—	33
Fametsző	35	—	—	35
Fényképész	785	7	48	840
Horganyedző	27	—	—	27
Könyomda	287	—	13	300
Könyomda, vonalozó intézet és papírárugyár	367	—	—	367
Kő- és könyvnyomda	78	67	—	145
Könyvnyomda	6.214	1	455	6.670
Márvány- és gránitkőcsiszoló	14	—	—	14
Színházi díszítő és díszletfestő	47	2	—	49
Vésnök	154	1	3	158
Összesen	8.389	78	529	8.996

Zenészeti ipar.

Hangszerkészítő	185	1	2	188
Orgonakészítő	145	—	22	167
Orgona- és zongorakészítő	9	—	—	9
Zongorajavító	10	—	—	10
Zongorakészítő	40	1	3	44
Összesen	389	2	27	418

*Tudományos eszközök és mű-
szerek ipara.*

Látszerész	85	4	8	97
Mérleggyártó	193	—	1	194
Műszerész	467	—	11	478
Órafédélkészítő	17	—	—	17
Órás	2.101	10	206	2.317
Órás és ékszerész	35	—	—	35
Orvosi műszerkészítő	84	—	—	84
Összesen	2.982	14	226	3.222

Az arany-, ezüstműves és apróárúk iparcsoportjából kiemeljük az arany-, ezüst- és ékszműveseket, a kefekötőket és a fésűkészítőket. Az egész magyar birodalomban összeirt arany, ezüst és ékszművéseknek közel fele, azaz 791 egyén Budapesten vétetett fel. A kefekötőknek nagyobb része Pozsony, Budapest és Debreczen városokban iratott össze. Fésűsök pedig a Tisza-Maros szögében — különösen Torontál vármegyében — és a Duna-Tisza közén — főképen Budapesten találtattak tömegesebben.

A sokszorosító ipar nemei közül felemlítjük a könyvnyomdák személyzetét és a fényképészeket. A könyvnyomdák személyzetének több mint fele (3.530), s a fényképészeknek is igen jelentékeny része esik Budapestre. Egyébiránt a könyvnyomdaiparban a fővároson kívül a következő törvényhatóságokat emelhetjük ki: Zágráb (290), Pozsony (146), Temesvár (133), Arad (123) sz. kir. városok, Pest vármegye (105,) Nagy-Várad (178), Debreczen (77), városok, Vas vármegye (68), Szeged (65), Sopron (62) és Kassa. (60) szab. kir. városok.

A mi a zenészeti ipart illeti, az anyaországban talált 389 egyén közül, a ki zenészeti iparral foglalkozik, 183 esett magára a fővárosra.

Hasonló arányt tapasztalunk a tudományos eszközök készítőinek csoportjánál is, a mely iparcsoportban foglalkozó 2.982 egyén közül 1.013 került ki a fővárosból. Ezen iparcsoportba sorozott iparágak között legnagyobb számban fordulnak elő az órássok, az anyaországban 2.101, ebből 352 Budapesten.

Ugy közgazdasági jelentőségére, valamint a foglalkozók nagy számára nézve igen nagy fontossággal bír az *építési ipar*. Az építési ipar egyes ágai — az ácsipar és a téglagyártás mellőzésével, miután azokat már a fa, — illetőleg agyagiparban ismertettük — a következők:

Építési ipar	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonor.	Együtt.
Artézi kútúrás	15	—	—	15
Aszfalt- és kátrány fedéllemez készítő	47	—	—	47
Aszfaltozó és czementező	104	—	3	107
Cserepező	1.349	—	69	1.418
Cserepező és palafedő	74	—	—	74
Czementgyártás	307	—	205	512
Czement- és terracotta-árugyár	82	—	11	93
Építész	12.293	36	579	12.908
Gipszgyár	34	—	—	34

Építési ipar	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Slavonor.	Együtt
Kéményseprő	2.431	11	214	2.656
Kőfaragó	2.497	74	208	2.779
Kőműves	32.028	292	5.162	37.482
Kővező	662	—	36	698
Kútmeister	218	—	16	234
Légszusz-, vízvezeték- és fűtés berendező	80	—	—	80
Mozaik-készítő	13	—	—	13
Üveges	1.062	—	167	1.229
Összesen	53.296	413	6.670	60.379

Az építési iparban egészben véve különösen a Duna jobb partja és a Duna-Tisza köze s némely Duna balparti vármegyék említendők. Legtöbb, építészettel foglalkozó találatott Sopron, Vas, Baranya, Tolna, Nyitra, Pozsony, Bács és Pest vármegyében, különösen pedig Budapesten.

Az építési iparba sorozott iparágak között a legnépesebbek a kőműves ipar, a szoros értelemben vett tulajdonképen építészeti ipar, a kőfaragó, kéményseprő, üveges és a cserepező ipar. A kőműves ipar a Duna jobb partján (10.351), a Duna-Tisza közén (7.423) és Horvát-Szlavonországban (5.162) mutat legnagyobb elterjedést, törvényhatóságunkint tekintve pedig különösen Budapesten (2.658), Modrus-Fiume (2.406), Sopron (2.131), Vas (1.795), Tolna (1.650), Bács-Bodrog (1.538), Pest (1.344), Baranya (1.138), Nyitra (1.039), és Torontál (1.009) vármegyékben. Az építési vállalkozóknál alkalmazott építészeti személyzet és a Duna-Tisza közén (3.221) és a Duna jobb partján (2.747) volt legerősebben képviselve, törvényhatóságunkint pedig legtöbb egyént foglalkoztattak az építési vállalatok Budapesten (2.000), Kassán (699), Pozsony sz. k. városban (423), Vas vármegyében (405), Békés vármegyében (402), Debreczenben (374), Somogyban (343), Pest vármegyében (335), Pécsen (330) és Zágráb sz. kir. városban (300). Kőfaragók a Duna bal partján, a Duna-Tisza közén és a Duna jobb partján vannak legszámosabban, különösen Esztergom vármegyében és Budapesten, mely két törvényhatóságra a szorosabb értelemben vett Magyarországon összeirt összes kőfaragó iparosoknak közel fele esik. A kéményseprő ipar mint engedélyhez kötött iparág általában véve igen egyenletes elterjedést mutat, aránylag mégis legnagyobb számban van képviselve Budapesten és Pest vármegyében. Üvegesek kisebb számban szórványosan mindenütt, nagyobb részben a Duna-Tisza közén, főképen Budapesten és Horvát-Szlavonországban, Szerém vármegyé-

ben találtattak. A cserepező ipar túlnyomó része a Duna jobb partjára, a Duna-Tisza közére és a Duna balpartjára esik, különösen nagy számban fordulnak elő cserepezők Vas vármegyében, Budapesten, Somogy, Pozsony és Nyitra vármegyékben.

Bizonyos tekintetben rokon egymással a *jármű és a gépipar csoportja*, a mely iparágak az alább következő együttes kimutatásban vannak részletezve:

Járműipar	Magyarország	Fiume	Horvát-Szlavonor.	Együtt
Árboczkészítő	—	11	1	12
Hajóács	166	6	85	257
Hajógyár	2.633	—	—	2.633
Hajó javítóműhely	3	—	—	3
Kocsigyártó	1.215	13	—	1.228
Közüti vasut javító műhely ...	57	—	—	57
Vasut-javító műhely	4.037	119	—	4.156
Waggongyár	2.147	—	—	2.147
Összesen	10.258	149	86	10.493

Gépipar

Fuvó-és harangfelszerelési gyár	38	—	—	38
Gazdasági gépjavító műhely ...	547	—	—	547
Gépész (cséplő)	311	—	—	311
Gépész (k. m. n.)	538	—	25	563
Gépészkovács	655	—	—	655
Gépgyár és vasöntő	7.871	—	19	7.890
Géplakatos	2.367	20	18	2.405
Harangöntő és tűzoltó-szerek gyára	77	—	—	77
Malomépitő és berendező	57	—	2	59
Torpedógyár	—	478	7	485
Varrógépjavító	26	—	—	26
Villanyos készülékek és berendezések gyártása	428	—	—	428
Villam-világítási vállalat	20	3	—	23
Összesen	12.935	501	71	13.507

Mind a jármű, mind a gépiparban Budapest főváros igen tekintélyes szerepet játszik. Hogy ez a két iparcsoport egyébiránt Budapesten mily jelentékeny számban van képviselve, kitűnik az alábbi összehasonlításból:

Foglalkozott
a szorosabb
értelemben
vett Magy. Budapesten
országban
egyén

A járműiparban :

A hajógyártásnál	2.633	1.925
A kocsigyártásnál	1.215	334
Vasuti javító műhelyekben	4.037	1.428
A waggongyárakban	2.147	1.931
A jármű ipar egyéb ágában	226	58
Összesen	10.258	5.776

A gépiparban :

A gépgyártásnál	7.871	5.265
A géplakatos üzletekben	2.367	170
Villamos készülékek gyártásánál	428	402
Gazdasági gépjavító műhelyekben	547	150
A gépipar egyéb ágában	1.722	756
Összesen	12.935	6.743

A tulajdonképeni ipar utolsó csoportját képezik az egyéb iparágak, a melyek közé a fogműveseket, a vízműveket, a zsidárúsokat és a közelebbi meghatározás nélküli iparosokat, gyárosokat és gyári munkásokat soroztuk. Kiegészítésül közöljük ezen egyéb iparágak létszámát is, a mely az alábbi kimutatásból tűnik ki:

Iparágak	Magyar-ország	Fiume	Horvát-Szlavonor.	Együtt
Fogműves	74	1	—	75
Vízművek	231	—	14	245
Zsidárúsok	569	9	48	626
Iparosok, gyárosok és gyári munkások k. m. n.	340	—	1	341
Összesen	1.214	10	63	1.287

Az iparnak második főcsoportját képezi a népszámlálás alapján készült új iparstatisztikában az *élvezeti és személyes szolgálati ipar* a melylyel a magyar korona országaiban összesen 149.743 egyén foglalkozott. Az idesorozott iparágak közül felemlítjük a következőket, a melyek a legnagyobb számban voltak képviselve:

	Magyar-országban	Fiumében	Horvát-Szlavonors.	A magyar birodalom-ban
Korcsmárosok	40.835	184	5.826	46.845
Varrás és himzés	25.117	159	2.309	27.585
Vendéglősök és szállodások	21.294	141	2.895	24.330
Fuvarosok	11.391	27	480	11.898

	Magyar- országban	Fiumében	Horvát- Szlavonors z.	A magyar birodalom- ban
Mosás és vasalás	10.362	105	1.111	11.578
Borbély és fodrász	9.798	72	1.026	10.896
Kávéház és kávé mérés	4.889	83	248	5.220
Bérekocsis	4.141	61	256	4.458
Hordár	1.132	20	312	1.464
Füüdös	1.088	7	49	1.144
Markotányos és kifűző	1.054	3	39	1.096

A korcsmárosok, vendéglűsűk és szállodások, a kávéházak és kávé mérések személyzetét, továbbá a pálinkamérűket, »űdítő és elszállásolási ipar« név alatt összefoglalva is szokták kimutatni. Az űdítő és elszállásolási ipar általában véve a műveltebb és nagyobb idegen forgalommal is bíró nyugati vármegyékben van erősebben képviselve; a legmagasabb 0/0-ot Pest vármegyénél látjuk, természetesen Budapest beszámításával. Vannak azonban olyan vármegyék is, a melyekben, tekintve azoknak köztudomásu szegénységét, a korcsmaiparra esű magas százalékokat kedvezűknek nem mondhatjuk. Ilyenek Abauj-Torna, Zemplén, Sáros, Szepes, Ung vármegyék, melyekből tudvalevűleg már több mint egy évtized óta nagyműrvű kivándorlás van folyamatban. Az űdítő és elszállásolási ipar a felvidéki vármegyékben általában véve nagyobb elterjedést mutat, mint a mennyire ez az ott lakó népesség vagyonosságához képest indokolva volna.

Az iparszerűleg űzűtű varrás és himzés az ország nyugati felében, a Duna bal és a Duna jobbpartján s különösen a Duna-Tisza közén fordul elő legtűmegesebben; magában a fővárosban 5.569 varrűű és himzűű vűtetett fel. Mosás és vasalással hivatásszerűleg foglalkozűűk számát tekintve pedig még nagyobb a Duna-Tisza közű országrészek s különösen a fővárosnak túlsulya, ezen foglalkozásoknál azonban a Tisza-Maros szűge megelűzi a Duna balparti országrészt. Bérekocsisok és fuvarosok is a Duna-Tisza közén, fűképen a fővárosban találtattak legnagyobb számban, fuvarosok azonkűvűl a Tisza balpartján, a Duna jobbpartján és Erdélyben fordulnak elő legerűsebb arányban. A borbély és fodrász iparág a Tisza-Maros szűgében legerterjedtebb, a mely országrészt a Magyarbirodalomban talált összes borbélyoknak közel egy harmada esik; még több borbélyt mutat ki a Duna-Tisza köze, de ezen országrésztben a borbélyok nagy számát fűképen a főváros jelenlűte idűzi elő. Legtűbb borbély és fodrász vűtetett fel Torontál vármegyében (1.510), Budapesten (1.442), Bács vármegyében (996) és Temes vármegye (744).

A ipar harmadik fűcsoportját a *vándoripar* képezi, a melyet

iparstatisztikánk először különített el a rendes ipartól. Vándoriparral összesen 3.651-en foglalkoztak a Magyarbirodalom egész területén; ezeknek legnagyobb része drótos (1.674) és ablakos (1.438), találtatott továbbá 108 vándor-köszörüs, 72 csizma- és cipőfoltozó, 66 esernyő-javitó, 64 vándor-bádogos stb. A drótosipart, úgy látszik, a a trencsénmegyei tót népesség kedveli leginkább, minthogy az összes drótosoknak közel fele (742) ezen vármegyében találtatott; leg-
többen irattak össze Rovne (304), Rudinszka (103) és Turzovka (85) községekben. Az ablakosoknak már több törzsvármegyéjük van, nevezetesen Liptóban összeíratott 431 (tulnyomó rész Hutty, Kis- és Nagy-Borove községekben), Trencsénben 206 (Csicsmán községben), Árvában 119, Abauj-Tornában 80, Gömörben 87 ablakos.

A házi és népiparral, melybe a cigányipar is foglaltatott, 40.590 egyén foglalkozik; az idesorozott foglalkozások között a leg-
népesebbek:

	Magyar- országon	Fiumében	Horvát- Szlavonorsz.	Együtt
s z á m s z e r i n t				
Kovácsok	7.146	—	740	7.886
Vályogvetők	3.090	—	40	3.130
Varrás, himzés, kötés	3.054	1	3	3.058
Fonás, szövés	2.716	—	13	2.729
Teknősök	1.591	—	909	2.500
Faedény-, fakanál- és faczipő- készítők	2.456	—	2	2.458
Tapasztók	2.287	—	1	2.288
Téglavetők	1.840	—	—	1.840
Kenyér- és kalácsütők	1.735	—	2	1.737
Kas- és kosárkötők	1.309	—	—	1.309
Fazekasok	1.099	—	27	1.126
Üstkészítők	947	—	91	1.038
Posztósok	964	—	—	964
Faragók és faszerszámkészítők ...	819	—	12	831
Seprókészítők	768	—	—	768
Csipkekötés	676	—	—	676
Zsindely- és deszkakészítés	612	—	—	612
Gyékény- és szatyorfonal	554	—	1	555
Rostások	451	—	—	451
Madzag- és meszelőkötés	431	—	—	431
Szegkovácsok	404	—	—	404
Szalmakalapkészítés	312	—	—	312

A házi és a népiparba sorozott kovácsok és üstkészítők kizá-
rólág cigányok, a vályogvetők, teknősök, faedény és fakanál készítői,
tapasztók, téglavetők és rostásoknak pedig nagy része szintén az.

Ezek az iparágak nagyobbára az erdélyrészi és a Tisza balparti vármegyékben fordulnak elő.

A varrás és himzés általában mindenütt előfordul mint háziipar. Fonással és szövessel főképen a Tisza jobb és balpartján, továbbá Erdélyben foglalkoznak tömegesebben. A kenyér- és kalácsütést a Duna-Tisza közén, továbbá a Tisza balpartján üzik eladásra háziiparilag. A kas- és kosárkötők mindenütt találhatók, de legnagyobb számban mégis Erdélyben. Fazekassággal háziiparilag Gömör, Bihar, Bars, Sopron, Szilágy vármegyékben foglalkoznak, továbbá Erdélynek majdnem valamennyi vármegyéjében, legkivált Maros-Torda, Udvarhely és Torda-Aranyos vármegyékben. A posztókészítést csak Nyitra és Szeben vármegyékben üzik háziiparilag, amott a privigyeiek és német-prónaiak, utóbbi vármegyében pedig a nagydisznódiak. A faragók és faszerszámkészítők szórványosan mindenütt legnagyobbbrészt azonban a Duna jobb partján és pedig főképen Veszprém vármegyében találtattak. A seprőkészítés majdnem kizárólag erdélyi háziipar s különösen Fogaras, Szeben és Háromszék vármegyékben üzik. A csipkekötés is alig néhány törvényhatóságban fordul elő, legszámosabban Zólyomban, a hol 466 csipkekötő vététt fel, legnagyobb részük Óhegy, Úrvölgy és Dóval községekben; találtattak azonkívül még Bars vármegyében (Jánosréten) és Selmeczbányán. Zsindely- és deszkakészítéssel legtömegesebben foglalkoznak Trencsén vármegyében, a melyre az egész országban összeirt zsindely- és deszkakészítőknek közel fele esik (majdnem valamennyi Turzovka és Olesna községekben); számosan találtattak továbbá Kolozs vármegyében s szórványosan az erdélyrészi, Tisza bal és jobbparti vármegyékben majdnem mindenütt előfordulnak. A gyékény- és szatyorfonást népiparilag Csongrád vármegyében üzik, a hol Tápé községben 374 ilyen foglalkozásu egyén vététt fel. Tömegesebben találtattak még gyékény- és szatyorfonók Bihar, Szatmár, Moson és Sopron vármegyékben. A madzag- és messzelőkötés a Duna jobbparti vármegyék kivételével szórványosan mindenütt előfordul, legnagyobb számban a Tisza jobbpartján. Szegkovácsok a háziipar körében a Duna balpartján találtattak legtömegesebben, különösen Liptó, Nógrád és Hont vármegyékben. Szalmakalap készítésével foglalkozók ugy szólván kizárólag Hajdu és Udvarhely vármegyékben találtattak, amott különösen H.-Nánás r. t. városban, utóbbi vármegyében pedig Rava községben.

A nők szerepe az ipar különböző csoportjaiban. Iparszocialisztikai szempontból egyike a legfontosabb kérdéseknek a nők aránya a különböző iparos foglalkozásokban.

Mindenekelőtt a nőre nézve bir fontosággal az a lehetőség, hogy a mennyiben eltartásáról családja nem gondoskodhatik, testi szervezetének és értelmi erejének megfelelő munkakörben saját munkássága által önmaga biztosithassa megélhetését s ezen munkakört a különböző kereseti ágakban kifejtett verseny közepette az ipar körébe tartozó foglalkozások közül is választhassa. Kétségtelen, hogy a társadalom és állam ezt előmozdítani, vagy legalább az akadályokat elhárítani hivatva van, — természetesen nem egyénenkint, hanem csak általánosságban, — de egyuttal feladata a felett is örködni, nehogy a nő gyenge ereje — minden tekintet nélkül szervezetének igényeire és tulajdonképeni élethivatására — kizsákmányoltassék s a családalapítás reá nézve lehetetlenné váljék.

Nem feladatunk e helyen a női munkának különböző irányu hatását — mert nemcsak iparszocialisztikai, hanem másféle, pl. közegészségügyi vagy közerkölciségi szempontról is lehet itt szó — fejtegetni, csak arra akarunk utalni, hogy a nők magas aránya az iparos foglalkozásokban, habár rendszerint az ipar s különösen a nagyipar előrehaladottságának egyik bizonyítékát képezi, magában véve nem tekinthető feltétlenül kedvező jelenségnek.

A magyar korona országaiban összeirt iparos népesség nemek szerint, az ipar 4 főcsoportjára tekintettel, következőképen osztolt meg:

Az ipar főcsoportjai	Magyarország		Fiume		Horvát-Szlavonország		Összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
s z á m s z e r i n t:								
Tulajdonképeni ipar	611.793	37.089	3.542	1.683	61.554	3.342	676.889	42.114
Élvezeti és személyes szolgálati ipar	64.814	69.450	450	426	6.313	8.290	71.577	78.166
Vándoripar	3.374	25	2	—	275	—	3.651	23
Házi és népipar	24.416	14.109	—	1	1.614	450	26.030	14.560
Összesen	704.397	120.671	3.994	2.110	69.756	12.082	778.147	134.863
a férfire és nőre eső százalékokban:								
Tulajdonképeni ipar	94'28	5'72	67'79	32'21	94'85	5'15	94'14	5'86
Élvezeti és személyes szolgálati ipar	48'27	51'73	51'37	48'63	43'30	56'70	47'80	52'20
Vándoripar	99'32	0'68	100'00	—	100'00	—	99'37	0'63
Házi és népipar	63'38	36'62	—	100'00	78'20	21'80	64'13	35'87
Összesen	85'37	14'63	65'43	34'57	85'24	14'76	85'23	14'77

Fiumében az ott levő nagy dohánygyár, a melyben tulnyomóan női munkások vannak alkalmazva, idézi elő, hogy a nőknek a férfiakhoz való aránya az iparos népességben ott sokkal magasabb, mint akár az anyaországban, akár Horvát-Szlavonországban. Magyarország és Horvát-Szlavonország között épen a legnagyobb csoportoknál, a tulajdonképeni és a személyi szolgálati iparnál valami jelentékenyebb különbséget nem látunk, a házi és népipar csoportjában azonban az anyaországban sokkal több nő találtatott mint Horvát-Szlavonországban.

Az ipar főcsoportjai között a nők főképen az élvezeti és személyes szolgálati iparban, továbbá a házi és népiparban, fordulnak elő magasabb arányban, a tulajdonképeni ipar csoportjában csak némely foglalkozásoknál, a vándoriparban pedig csak nagyon szóróványosan. Az alábbi kimutatásban felsoroljuk mindazon iparágakat, a melyekben a magyar korona egész területén legalább 200 nő foglalkozott, akár mint önálló vállalkozó, akár mint alkalmazott. Könnyebb összehasonlíthatóság czéljából minden egyes foglalkozásnál kimutatjuk egyuttal a férfiak számát és a férfiak és nőkre eső $\frac{0}{0}$ -okat is:

Az iparág megnevezése	Fér fi		Nő		Az iparág megnevezése	Fér fi		Nő	
	szám szerint	$\frac{0}{0}$ - ban	szám szerint	$\frac{0}{0}$ - ban		szám szerint	$\frac{0}{0}$ - ban	szám szerint	$\frac{0}{0}$ - ban
Varrás és himzés ...	23	0'08	27,562	99'95	Tapasztó ...	1,577	68'92	711	31'08
Kore-máros ...	23,131	49'38	23,714	50'68	Malomipar ...	44,655	98'45	704	1'55
Mosás és vasalás ...	143	1'24	11,435	98'76	Csipekötés ...	—	—	676	100'00
Vendéglős és szál- lodás ...	13,852	56'93	10,478	43'07	Czukorgyártás ...	3,611	85'29	623	14'71
Dohánygyár ...	1,064	9'31	10,361	90'69	Borbély, fodrász és fésülönő ...	10,294	94'48	602	5'52
Szabó (női) ...	1,979	19'59	8,125	80'41	Női kézi munka k. m. n. ...	—	—	571	100'00
Varrás, himzés, kö- tés, horgolás házi iparilag ...	—	—	3,058	100'00	Papírgyár ...	1,124	67'55	540	32'45
Fonás, szövés ...	54	1'35	2,675	98'05	Gyékény és szatyor- fonás ...	26	4'68	529	95'39
Kávéház és kávé- mérés ...	2,956	56'63	2,264	43'37	Tölténygyártás ...	71	11'55	528	88'15
Tégla gyártás ...	7,320	77'93	2,074	22'05	Czípész ...	62,864	99'23	489	0'77
Kenyer- és kalács- sütés ...	193	11'17	1,544	88'85	Hajlított fabutorgyár	942	66'71	483	33'89
Divatárús ...	72	4'91	1,393	95'09	Czukrász ...	1,575	77'21	463	22'79
Szabó (férfi) ...	46,938	97'10	1,352	2'50	Kefekötő ...	1,353	75'17	447	24'83
Hentes ...	6,220	82'58	1,312	17'42	Gyapjufonó- és sző- vőgyárak, posztó- szövő ...	1,199	73'17	441	26'89
Pék ...	13,734	92'35	1,138	7'65	Madzag- és meszelő- kötés ...	—	—	431	100'00
Vályogvető ...	2,220	70'93	910	29'07	Téglavető ...	1,414	76'85	426	23'15
Könyvnyomda ...	5,777	86'62	892	13'38	Pamutfonó és szövő- gyárak ...	442	52'56	399	47'44
Markotányos és ki- főző ...	233	21'26	863	78'74	Gyufagyár ...	384	49'57	386	50'18
Jutafonó és szövő- gyárak ...	410	33'20	825	66'80	Teknős ...	2,119	84'76	381	15'24

Az iparág megnevezése	Fér fi		Nő		Az iparág megnevezése	Fér fi		Nő	
	szerint	ban	szerint	ban		szerint	ban	szerint	ban
Mészáros	19.059	98'28	332	1'71	Kas- és kosárkötés	1.040	79'45	269	20'55
Kötőszövek	1.243	79'37	32	20'67	háziiparilag	3.264	92'39	269	7'61
Kőműves	37.163	99'15	319	0'82	Kalapos	4.994	94'92	267	5'08
Szalmakalap készí- tés háziiparilag	—	—	312	100'00	Gombkötő és paszo- mányos	559	67'98	264	32'08
Szövőkészítés	456	59'38	312	40'62	Faedény, fakanál és faczipőkészítés	2.194	89'38	264	10'78
Fűrdős	840	73'48	304	26'57	Üveggyár	2.536	92'49	206	7'51
Cseléd- és hely- szerzők	745	53'65	298	46'38	Lenfonó és szövő- gyár	252	55'14	205	44'86
Pálinkamérő	551	66'31	280	33'69					
Takács	14.899	98'28	270	1'78					

A nőknek a férfiakhoz való arányát illetőleg legnagyobb a nők tulnyomósága a következő foglalkozásokban, a melyek némelyikében nemcsak tulnyomó arányban, hanem kizárólag nők foglalkoznak: varrás, kötés, himzés és horgolás, csipkekötés, női kézimunka közelebbi meghatározás nélkül, madzag- és meszelő-kötés, továbbá szalmakalap-készítés házi iparilag (100⁰/₀), varrás és himzés a személyes szolgálati iparban (99'92⁰/₀), mosás és vasalás (98'76⁰/₀), fonás, szövés (98'02⁰/₀) divatárus (95'09⁰/₀), gyékény- és szatyorfonás (95'32⁰/₀), dohánygyártás (90'69⁰/₀), háziiparszerű kenyér- és kalácssütés (88'89⁰/₀), tölténygyártás (88'15⁰/₀), női szabók (80'41⁰/₀), markotányos és kifőzőipar (78'74⁰/₀), jutafonó és szövőipar (66'80⁰/₀).

Az önálló vállalkozók és a segédszemélyzet. — Az ipar- és forgalom általános viszonyai között az önálló vállalkozók és a segédszemélyzetnek egymáshoz való aránya is fontos szempontot képez. A segédszemélyzetnek nagy száma általánosságban rendszert az iparnak nagyobb fejlettségét szokta jelenteni, de nem okvetlenül, mert a segédszemélyzet nagy aránya azzal is összefügghet, hogy azok az iparágak, a melyek az üzem természeténél fogva csak nagy számú segédszemélyzettel működhetnek s a melyekben a szükséges tőke miatt csak kevesen lehetnek önálló vállalkozókká, a többi iparágakhoz képest aránylag erősen vannak képviselve.

Az önállók és a segédszemélyzet arányát az ipar két csoportjánál fogjuk behatóbban vizsgálni, ugymint a tulajdonképeni iparnál, s az élvezeti és személyes szolgálati iparnál. Az ipar másik két csoportjánál az önállóság kérdése kisebb fontossággal bír t. i. a vándoriparnál s a házi és népiparnál, a melyeknél az önállók

mindenkor határozott túlnyomósággal birnak s ezen túlsúly ezeknek a foglalkozásoknak a természete által annyira meg van szabva, hogy annak számszerű részletezése nem is látszik szükségesnek. Ehhez járul még, hogy a mi a vándoripart s házi és népipart illeti, ezen foglalkozási csoportokban, ha van is segéd-személyzet, az rendszerint nem igazi, a szó szoros értelmében vett üzleti segéd-személyzet, hanem az többnyire csak kisegítő családtagokból és kisebb számban cselédségből áll.

A tulajdonképeni iparnál s az élvezeti és személyes szolgálati iparnál, mely foglalkozási csoportoknál az önállók és a segéd-személyzet arányának kérdése nagyobb fontossággal bír, az önálló vállalkozók és a segéd-személyzet számát hazánk közjogi alkatrészei szerint, a megfelelő százalékszámoknak párhuzamba állításával, az alábbi kimutatásban állítjuk szem elé:

Ország-rész	Tulajdonképeni ipar				Élvezeti és személyes szolgálati ipar			
	önálló vállalkozók		segéd-személyzet		önálló vállalkozók		segéd-személyzet	
	szám szerint	%	szám szerint	%	szám szerint	%	szám szerint	%
Magyarország	281.822	43'43	367.060	56'57	72.408	53'93	61.856	46'07
Fiume város és kerülete	1.134	21'70	4.091	78'30	440	50'23	436	89'77
Horvát-Szlavonország	26.878	41'42	38.018	58'58	6.367	43'60	8.236	56'40
Magyarbirod. összesen	309.834	43'09	409.169	56'91	79.215	52'90	70.528	47'10

Feltűnő, hogy Horvát-Szlavonország, a segéd-személyzet számát tekintve, az iparnak mind a két főcsoportjában kedvezőbb arányt tüntet fel, mint az anyaország. Ismerve Horvát-Szlavonországnak ipari tekintetben alacsonyabb fejlettségét, ez a sajátosság jelenség némi magyarázatra szorul. Tudva azt, hogy az önállóság kérdése, különösen némely foglalkozási ágakban, épen nem tekinthető oly egyszerű fogalomnak, hogy arra nézve az egyértelmű felfogás minden körülmények között biztosítva volna, nem látszik kizártnak, hogy a különbségek onnan származnak, hogy Horvát-Szlavonországban a feldolgozás nem történt egészen azonos elvek szerint, mint az anyaországban. Magyarországon az önállóság megállapításánál az iparosnak a fogyasztó közönséghez való viszonya tekin-

tetett feltétlenül irányadónak, oly értelemben, hogy mindazon iparosok, a kiknek nincs üzletszerű munkaadójuk, hanem közvetlenül a közönségtől vállalnak munkát, mindig önállóknak vétettek, még azon esetben is, ha a közönségnek teljesített munkát napszám szerint szokták is végezni, vagy ha családi állásukat tekintve, mint családtagok a családfővel szemben függő viszonyban volnának is. Ezek az esetek a tulajdonképeni iparban különösen az ácsoknál és kőmiveseknél, a személyes szolgálati iparban pedig főképen a mosónőknél és a varrónőknél fordulnak elő igen gyakran. Ugy látszik, hogy Horvát-Szlavonországban ezeknél a foglalkozásoknál nagyobb súlyt helyeztek az illető egyének sociális és családbeli állására, mint arra a körülményre, hogy mint munkaelvállalók közvetlenül a közönséggel állnak szemben, mert Horvát-Szlavonországban ezen foglalkozásoknál, mint ez az alább foglalkozásonkint közlendő adatokból kiviláglik, aránylag sokkal nagyobb számú segédszemélyzetet mutattak ki. Ha az összehasonlításnál a tulajdonképeni iparban az ácsokat és a kőmiveseket, a személyes szolgálati iparban pedig a mosó- és varrónőket mind Magyarországon, mind Horvát-Szlavonországban elhagyjuk, az eredmény lényegesen megváltozik. Esik ugyanis a segédszemélyzetre:

	Magyarországon	Horvát-Szlavonországban
A tulajdonképeni iparnál	57'56%	57'44%
A személyes szolgálati iparnál	57'50%	64'00%

Ezen összehasonlításnál tehát a tulajdonképeni iparban Magyarország megelőzi Horvát-Szlavonországot, a személyes szolgálati iparban pedig a fenti táblázat szerint több mint 10⁰/₀-ban kimutott különbség 6'50⁰/₀-ra csökkenik.

Ez azonban magában véve még nem tekinthető teljes magyarázatnak, mert a tulajdonképeni iparban a segédszemélyzetre eső százalék még mindig csak oly csekélylyel kedvezőbb Magyarországon, mint Horvát-Szlavonországban, hogy ez a magyar ipar nagyobb fejlettségéhez képest említésre sem lenne méltó, a személyes szolgálati iparban pedig a segédszemélyzetre eső százalék Horvát-Szlavonországban még ily számítás mellett is nagyobb, mint az anyaországban. Azt hiszszük, hogy nem tévedünk, ha az ipari és kereskedelmi segédszemélyzetnek kedvező arányát az önállókhöz Horvát-Szlavonországban főképen annak tulajdonítjuk, hogy ott épen a kezdetlegesebb viszonyoknál fogva aránylag sokkal nagyobb számban találhatók az oly iparosok és kereskedők, a kik az ipart és

kereskedelmet csak mellékesen üzik és magukat, még ha különben segédekkel dolgoznak is, másféle foglalkozásúaknak vallották s miután így kimaradtak az önállók számából, közvetve a segédszemélyzet arányszámának javulását idézték elő. De a míg az oly egyének, a kik bár segédekkel dolgoznak, de tényleg csak mellékesen üzik az ipart, egészen helyesen maradnak ki a főfoglalkozásból, ott a hol a mellékesen üzőtt ipar a főfoglalkozáshoz képest még nagy szerepet játszik, oly esetek is igen gyakran fordulhatnak elő, a melyekben igen nehéz és tisztán az egyéni felfogástól függ annak az eldöntése, hogy valaki iparosnak vagy inkább földmivelőnek vallja-e magát, vagy az ügynök által iparosnak vagy földmivelőnek vétessék-e. Miután pedig a föld birtoka úgy sem tagadható el, az iparos minőség elhallgatásával ellenben esetleg némelyek ipari keresetük megadóztatásától remélnék szabadulni, feltehető, hogy oly egyének, a kiknél az iparos vagy földmives minőség elsőbbsége között úgy is nehéz dönten, inkább vallják magukat földmiveseknek, mint iparosoknak. Valószínű, sőt a mellékfoglalkozások adatai alapján határozottan fel is tehető, hogy Horvát-Szlavonországban az ily kétes foglalkozású egyének aránylag több esetben kerültek főfoglalkozás szerint a földmiveléshez, mint az anyaországban, a mi közvetve szintén maga után vonta Horvát-Szlavonországban az ipari segédszemélyzet arányának emelkedését az önálló vállalkozók számához képest.

Már az előadottakból megérthető, hogy az önállók és a segédszemélyzet közti arálynak tárgyalásánál nem elégséges pusztán a főeredményekre szorítkozni, hanem ha azt akarjuk, hogy következtetéseink tévedésektől mentek legyenek, a részletekbe kell bocsátkoznunk.

Ez okból a következő összeállításban egyenkint közöljük a fontosabb, azaz mindazon ipari foglalkozásokat a melyekben az önállók és a segédek együttes száma legalább 1000-re rúg. Az összehasonlítások megkönnyítése céljából az önállókra és a segédszemélyzetre eső arányok minden egyes foglalkozási ágban $\frac{0}{100}$ -okban is ki vannak fejezve. Ezen kimutatásban azonban helyszükére tekintettel, csak az anyaországra és Horvát-Szlavonországra szorítkozunk, Fiuménak, mint egy magában álló városi területnek adatai az ipari viszonyok részletes kifejtésénél különben is kevésbbé lévén a hazánk többi részeivel való összehasonlításra alkalmasak:

Az iparág megnevezése	Magyarország				Horvát-Szlavonország			
	Önálló vállalkozó		Segéd- személyzet		Önálló vállalkozó		Segéd- személyzet	
	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban
I. Tulajdonképeni ipar.								
Ács	13.954	60'79	9.000	39'21	777	53'59	673	46'41
Agyagárú-, porcel- lán és majolikagyár	19	1'88	992	98'12	1	5'26	18	94'74
Arany-, ezüst- és ék- szerműves	591	38'98	925	61'02	37	69'81	16	30'19
Asztalos	16.999	46'87	19.273	53'13	1.802	56'10	1.410	43'90
Bádogos	2.006	36'11	3.550	63'89	169	41'32	240	58'68
Bognár	13.135	67'07	6.448	32'93	1.717	65'19	917	34'81
Börgyár	75	5'47	1.294	94'53	2	0'50	401	99'50
Cserepező	660	48'93	689	51'07	50	72'46	19	27'54
Csizmadia	28.897	61'93	17.762	38'07	729	61'78	451	38'22
Czipész	30.056	52'05	27.688	47'95	3.174	59'61	2.151	40'39
Czukorgyártás	8	0'19	4.226	99'81	—	—	—	—
Czukrász	587	31'19	1.295	68'81	51	36'17	90	63'83
Divatárús	601	44'68	744	55'32	56	53'33	49	46'67
Dohánygyár	—	—	9.113	100'00	—	—	1.136	100'00
Donga- és talpfaké- szítő	—	—	381	100'00	6	0'12	5.149	99'88
Építészet	1.387	11'28	10.906	88'72	120	20'73	459	79'27
Esztergályos	1.172	52'20	1.073	47'80	102	58'29	73	41'71
Fazekas	4.136	63'33	2.395	36'67	684	64'59	375	35'41
Fényező és mázoló	367	27'97	945	72'03	45	41'67	63	58'33
Gépgyárak és vas- öntők	78	0'99	7.793	99'01	1	5'26	18	94'74
Géplakatos	893	37'73	1.474	62'27	8	44'44	10	55'56
Gőzfűrés és fűrés- malom	63	1'27	4.909	98'73	13	0'75	1.731	99'25
Gyapjufonó- és sző- vőgyárak, posztó- szövőők	267	16'28	1.373	83'72	—	—	—	—
Gyertya- és szappan- gyártás	512	39'60	781	60'40	38	55'88	30	44'12
Hajlitott fabutorgyár	8	0'65	1.220	99'35	—	—	196	100'00
Hajógyár	3	0'11	2.630	99'89	—	—	—	—
Halász	1.357	60'53	885	39'47	349	42'46	473	57'54
Hentes	3.391	46'16	3.956	53'84	65	36'93	111	63'07
Jutafonó- és szövő- gyár	—	—	1.235	100'00	—	—	—	—
Kádár	5.429	62'26	3.291	37'74	833	66'64	417	33'36

Az iparág megnevezése	Magyarország				Horvát-Szlavonország			
	Önálló vállalkozó		Segéd- személyzet		Önálló vállalkozó		Önálló vállalkozó	
	szerint	%- ban	szerint	%- ban	szerint	%- ban	szerint	%- ban
Kalapos	2.369	49'93	2.376	50'07	264	52'07	243	47'93
Kárpitos	731	39'36	1.126	60'64	54	57'45	40	42'55
Kefekötő	345	20'37	1.349	79'63	23	21'70	83	78'30
Kékfestő	339	20'37	1.325	79'63	67	52'34	61	47'66
Kéményseprő	800	32'91	1'631	67'09	95	44'39	119	55'61
Kertész	1.656	48'00	1'794	52'00	23	42'59	31	57'41
Kocsigyártó	217	17'86	998	82'14	—	—	—	—
Kovács	27.269	57'16	20'441	42'84	3.499	62'22	2.125	37'78
Kőfaragó	737	29'52	1.760	70'48	58	27'88	150	72'12
Kőműves	15.823	49'40	16.205	50'60	1.295	25'09	3.867	74'91
Könyvkötő	633	34'38	1.208	65'62	46	29'30	111	70'70
Könyvnyomda	334	5'37	5.880	94'63	31	6'81	424	93'19
Kötélgyártó	2.179	52'59	1.964	47'41	204	46'79	232	53'21
Kötszővők	488	38'39	783	61'61	111	37'63	184	62'37
Lakatos	3.913	32'83	8.005	67'17	474	41'69	663	58'31
Maiomipar	17.212	41'64	24.124	58'36	1.897	47'59	2.089	52'41
Mészáros	8.452	48'51	8.970	51'49	772	39'88	1.164	60'12
Mézesbábos és viasz- öntő	826	56'27	642	43'73	103	50'24	102	49'76
Nyerges	728	55'11	593	44'89	146	57'71	107	42'29
Órás	1.228	58'45	873	41'55	124	60'19	82	39'81
Papírgyár	17	1'66	1.006	98'34	—	—	470	100'00
Pék	3.759	28'89	9.251	71'11	510	28'85	1.258	71'15
Serfőző	77	5'62	1.293	94'38	14	9'66	131	90'34
Szabó (férfi)	21.009	47'31	23.401	52'69	1.845	49'50	1.882	50'50
Szabó (női)	4'654	50'42	4.577	49'58	321	64'59	176	35'41
Szeszgyártás	411	7'95	4.759	92'05	2	4'55	42	95'45
Szijgyártó	2.097	53'20	1.845	46'80	252	56'88	191	43'12
Szobafestő	1.310	37'95	2.142	62'05	74	37'56	123	62'44
Szűcs	6.238	66'57	3.132	33'43	719	68'54	330	31'46
Takács	11.395	78'85	3.057	21'15	531	75'64	171	24'36
Téglagyártás	833	9'66	7.794	90'34	218	28'42	549	71'58
Timár	3.276	53'95	2.796	46'05	97	34'15	187	65'85
Üveges	599	56'40	463	43'60	93	55'69	74	44'31
Üveggyár	33	1'33	2.443	98'67	3	1'13	263	98'87
Vasgyárak és vas- öntők	24	0'22	10.925	99'78	—	—	2	100'00
Vasuti javítóműhely	—	—	4.037	100'00	—	—	—	—
Waggongyár	—	—	2.147	100'00	—	—	—	—

Az iparág megnevezése	Magyarország				Horvát-Szlavonország			
	Önálló vállalkozó		Segéd- személyzet		Önálló vállalkozó		Segéd- személyzet	
	szám szerint	%- ban	szám szerint	%- ban	szám szerint	%- ban	szám szerint	%- ban
II. Élvezeti és szemé- lyes szolgálati ipar.								
Bérműködés	1.987	47'98	2.154	52'02	104	40'62	152	59'38
Borbély és fodrász	4.621	47'16	5.177	52'84	500	48'73	526	51'27
Fuvaros	8.745	76'77	2.646	23'23	338	70'42	142	29'58
Fürdő	161	14'80	927	85'20	7	14'28	42	85'72
Hordár	1.119	98'85	13	1'15	2	0'64	310	99'36
Kávéház és kávé- mérés	1.312	26'84	3.577	73'16	52	20'97	196	79'03
Korcsmáros	17.396	42'60	23.439	57'40	2.300	39'48	3.526	60'52
Markotányos és ki- fűző	803	76'19	251	23'81	30	76'92	9	23'08
Mosás és vasalás	9.777	94'35	585	5'65	757	68'14	354	31'86
Varrás és himzés	20.648	82'21	4.469	17'79	1.583	68'56	726	31'84
Vendéglős és szálló- adás	4.746	22'29	16.548	77'71	662	22'87	2.233	77'13

Négy oly iparág van az ezernél népesebb iparágak között, a melyekben csak segéd-személyek találhatók s így a segéd-személyzetre eső arány teljes 100%-ot tesz, úgymint: dohánygyárak, jutfonó és szövőgyárak, vasuti javító műhelyek és a waggongyárak. Ezekben az iparágakban önállók egyáltalában nem fordulnak elő, mert a vállalatok tulajdonosa vagy az állam, vagy valamely részvénytársaság. Azok az iparágak, a melyekben a segéd-személyzet az összes foglalkozóknak az anyaországban legalább 70%-át képviselik, következők:

Az iparág megnevezése

Hajógyár	99'89
Cukorgyártás	99'81
Vasgyárak és vasöntők	99'78
Hajlított fabutorgyár	99'35
Gépgyárak és vasöntők	99'01
Gőzfűrés és fűrészmalom	98'73
Üveggyár	98'67
Papírgyár	98'34

Segéd-személyzet
Magyar-
országban
Horvát-Szla-
vonországban
az összes ipari személyzet
százalékában

99'89	—
99'81	—
99'78	100'00
99'35	100'00
99'01	94'74
98'73	99'25
98'67	98'87
98'34	100'00

Az iparág megnevezése	Segédszemélyzet	
	Magyar- országon	Horvát-Szla- vonországban
	az összes ipari személyzet százalékában	
Agyagárú-, porcellán és majolikagyár	98'12	94'74
Könyvnyomda	94'63	93'19
Bőrgyár	94'53	99'50
Serfőző	94'38	90'34
Szeszgyártás	92'05	95'45
Téglagyártás	90'34	71'58
Építészeti	88'72	79'27
Fürdő	85'20	85'72
Gyapjúfonó és szövőgyárak (posztószövő)	83'72	—
Kocsigyártó	82'14	37'78
Kefekötő	79'63	78'30
Kékfestő	79'63	47'66
Vendéglős és szállodás	77'71	77'14
Kávéház és kávétermék	73'16	79'03
Fényező és mázó	72'03	58'33
Pék	71'11	71'15
Kőfaragó	70'48	72'12

Ezen adatok élénken bizonyítják iparunknak általánosságban véve kisipari jellegét, mert azon iparágak kivételével, a melyek határozottan gyáripari természettel bírnak, alig van néhány, a melyben a segédszemélyzetre eső arány 70⁰/o-ot meghalad.

A segédszemélyzet foglalkozási viszonya szerint. — Az ipari és forgalmi segédszemélyzet foglalkozási viszonyát iparstatisztikánk igen messze menő részletességgel dolgozta föl, lehetőleg hiven igyekezvén az életben előforduló különbségeket visszatükröztetni. Külön rovatot kapott: a tiszt és üzletvezető, a mérnök, a vegyész, a gépész, a családi kisegítő, a segéd, a tanoncz, a 16 éven aluli és 16 éven felüli munkás, a napzámos és a szolgál.

A foglalkozási viszony kérdése az ipar négy főcsoportja között csak a tulajdonképeni és a személyes szolgálati, iparnál bir fontossággal, minthogy az ipar másik két csoportjába, a vándoriparban továbbá a házi és népiparban — mint már fentebb is említettük, segédszemélyzet aránylag, csak igen kis számban fordul elő, a mennyiben van is, annak legnagyobb része családi kisegítőkből áll. A foglalkozási viszonyt tehát épúgy mint az önálló és segédszemélyeknek egymáshoz való arányát, csak a tulajdonképeni és a személyes szolgálati iparban mutatjuk ki s az abszolút számokat az önálló vállalkozók arányában is kifejezve, az alábbi táblázatban tüntetjük fel:

Segédszemély- zet foglalko- zási viszonya szerint	Tulajdonképeni ipar				Elvezeti és személyes szolgálati ipar			
	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonor.	Együtt	Magyar- ország	Fiume	Horvát- Szlavonor.	Együtt
	s z á m s z e r i n t							
Tiszt és üzlet- vezető	7.789	93	468	8.350	2.052	36	62	2.150
Mérnök	340	8	11	359	1	—	—	1
Vegyész	86	1	—	87	1	—	—	1
Gépész	1.802	22	128	1.952	30	—	2	32
Családi kisegítő	8.405	14	1.857	10.276	22.599	50	3.069	25.718
Segéd	143.716	924	12.356	156.996	11.877	108	1.225	13.210
Tanoncz	80.925	290	6.744	87.959	3.969	47	411	4.427
Munkás 16 éven alul	6.832	207	456	7.495	68	—	1	69
Munkás 16 éven felül	77.381	1.522	10.025	88.928	554	1	47	602
Napszámos	24.810	817	4.697	30.324	800	3	846	1.649
Szolga	14.974	193	1.276	16.443	19.905	191	2.573	22.669
Összesen	367.060	4.091	38.018	404.169	61.856	436	8.236	70.528
	esik aránylag ezer önálló vállalkozóra :							
Tiszt és üzlet- vezető	27'6	82'0	17'4	26'9	28'4	81'8	9'7	27'1
Mérnök	1'2	7'1	0'4	1'2	0'0	—	—	0'0
Vegyész	0'3	0'9	—	0'3	0'0	—	—	0'0
Gépész	6'4	19'4	4'8	6'3	0'4	—	0'3	0'4
Családi kisegítő	29'8	12'3	69'1	33'2	312'1	113'6	482'0	324'7
Segéd	510'0	814'8	459'7	506'7	164'0	245'5	192'4	166'8
Tanoncz	287'2	255'7	250'9	283'9	54'8	106'8	64'5	55'9
Munkás 16 éven alul	24'3	182'7	17'0	24'2	0'9	—	0'2	0'8
Munkás 16 éven felül	274'6	13.42'2	373'0	287'0	7'7	2'3	7'4	7'6
Napszámos	88'0	720'5	174'7	97'9	11'1	6'8	132'9	20'8
Szolga	53'1	170'2	47'5	53'1	274'9	434'1	404'1	286'2
Összesen	1.302'5	3.607'8	1.414'5	1.320'7	854'3	990'9	1.293'5	890'3

Az ipar mindkét csoportjánál kitűnik a tiszték kedvezőbb aránya által az anyaországnak nagy elsőbbsége ipari fejlettség tekintetében a társországok felett. Egyébiránt a lényegesebb különbségek, a melyekből bizonyos tanulságok vonhatók le, vagy a melyek némi magyarázatra szorulnak, a következők: A családi kisegítőkre Horvát-Szlavonországban, a segédekre és tanoncokra ellenben Magyarországon, a munkásokra és napszámosokra viszont Horvát-

Szlavonországban esik magasabb százalék. A családi kisegítőknél különösen a tulajdonképeni iparnál mutatkozik nagy különbség, a mely teljesen meg is felel Horvát-Szlavonország kezdetlegesebb ipari viszonyainak, minthogy a kezdetlegesebb állapotokkal a családi kisegítőknél nagyobb száma szokott együtt járni.

A munkásoknak magas százalékát, mely különben az ipar nagyobb fejlettségét szokta jelenteni, Horvát-Szlavonországban főképen az okozza, hogy ott a donga- és talpfa-készítés, továbbá a gőzfűrészek a fűrésszalmok, melyeknél közönséges famunkások vannak alkalmazva, igen nagy mértékben el vannak terjedve, úgy, hogy csupán ezen két faipari ágban 5.674 férfi munkás, a tulajdonképeni iparban alkalmazott összes férfi munkásoknak több mint 64⁰/₀-a találtatott.

A napszámosoknak magasabb aránya pedig már az által magyarázható, a mit az önállók és segédszemélyzet arányáról mondtunk volt: hogy Horvát-Szlavonországban a napszám szerint dolgozó, de különben önálló ácsokat, kőműveseket, mosónőket nem az önálló vállalkozók közé, hanem a segédszemélyzethez a napszámosok közé sorozták, de részben és pedig a személyes szolgálati iparnál az is hozzájárult a napszámosok számarányának emeléséhez, hogy Horvát-Szlavonországban a hordárok mint néhány vállalkozónak alkalmazottjai, túlnyomó részben nem az önállók közé, hanem szintén a segédszemélyzethez, a napszámosok közé osztattak be.

A foglalkozási viszony különböző nemei között kétséggel legnagyobbat fontossággal bír a tiszteteknek az önállókhoz való aránya. Beleértve az üzletvezetőket, az iparvállalatokban alkalmazott mérnököket és vegyészeket is ezer önálló vállalkozóra esett a tulajdonképeni iparban 29 a személyes szolgálati iparban pedig 27 tisztviselő. Ezen országos átlaggal szemben azonban igen jelentékeny eltérések, igen nagy szélsőségek mutatkoznak. A városokban a tisztviselőkre eső arány általában jóval kedvezőbb mint a vidéken. A legtöbb tisztviselő (üzletvezető, stb.) találtatott az önállókhoz viszonyítva a következő városokban:

a tulajdonképeni iparnál		a személyes szolgálati iparnál	
Budapest	276	Fiume	82
Temesvár	100	Budapest	62
Kassa	100	Nagy-Várad	53
Pozsony	97	Temesvár	50
Fiume	90	Arad	46
Győr	89	Selmecz- és Bélábánya	43
Arad	87	Kassa	37
Sopron	81	Kolozsvár	37
Zágráb	79	Sopron	33

A vármegyék között pedig legnagyobb arányszámmal dícesznek:

	a tulajdonképeni iparnál		a személyes szolgálati iparnál
Brassó	56	Besztercze-Naszód	60
Fogaras	43	Nagy-Küküllő	58
Kis-Küküllő	41	Borsod	48
Krassó-Szörény	38	Hunyad	48
Máramaros	37	Maros-Toida	47
Borsod	34	Hont	45
Kolozs	34	Brassó	43
Nógrád	33	Jász-Nagy-Kun-Szolnok ...	40
Szepes	29	Kolozs	39

Valami felöltő szabályszerűségről ezek az adatok nem tanuskodnak, legfeljebb, ha csak azt nem említjük, hogy több erdélyrészi vármegye, dacára iparosságának csekély számának, az ipari tisztviselőknek magas arányszámát tünteti fel. Az adatok egyáltalán azt mutatják, hogy az ipari népesség általános létszáma és a tisztviselőknek az önállókhöz való aránya között szoros összefüggés nem mutatkozik: arra, hogy valamely vármegyében az ipari néposztályban mily arányban fordul elő a tisztviselő elem, úgy látszik, inkább az a döntő befolyással, hogy minő iparágak találhatók az illető helyen.

Az egyes iparágak között csupán az abszolút számokat tekintve, legtöbb tisztviselő és üzletvezető (a mérnököt és vegyészt is beleértve) a malomiparban van alkalmazva, 1904, továbbá a korcsmárosoknál — nagyjából — itczések, így nem tulajdonképeni tisztviselők — (826), az építészeti iparban (563), és a szeszgyártásnál (528). Ha pedig a tisztviselőknek az összes ipar-forgalmi személyzethez való viszonyát tekintjük, mindazon ipar- és kereskedelmi ágak között, a melyekben legalább 100 tisztviselő van alkalmazva, a következőknél látjuk a legkedvezőbb arányszámokat:

	Az önállók ‰-ában		Az önállók ‰-ában
Légszeszgyártás	10'83‰	Serfőző	7'66‰
Szeszgyártás	10'11 »	Czukorgyártás	6'45 »
Kávéház és kávémérés ...	9'14 »	Gőzfűrés és fűrészmalom	6'27 »
Fűrés	9'12 »	Gépgyárak és vasöntők ...	6'01 »
Üveggyár	9'04 »		

A vállalatok az alkalmazott segédszemélyzet nagysága szerint. — A tulajdonképeni ipar körébe sorozott valamennyi ipar-ághoz tartozó vállalatok nagyságuk szerint a segédszemélyzettel együtt a Magyarbirodalom közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével következőképen osztottak meg:

A vállalatoknak nagyság szerint való részletezése.	Magyarországon		Fiume város és kerületében		Horvát-Szlavonországban		A Magyarbirodalomban	
	vállalat	segéd-személyzet	vállalat	segéd-személyzet	vállalat	segéd-személyzet	vállalat	segéd-személyzet
s z á m s z e r i n t								
Segéd nélküli vállalat	181.163	—	768	—	17.124	—	199.055	—
1 segéddel dolgozó vállalat	61.449	61.449	244	244	6.267	6.267	67.960	67.960
2 s segéddel dolgozó vállalat.....	24.165	48.330	69	138	2.549	5.098	26.783	53.566
3—5 segéddel dolgozó vállalat...	18.100	64.991	95	366	1.664	5.891	19.859	71.248
6—10 segéddel dolgozó vállalat	4.391	32.051	38	278	298	2.200	4.727	34.529
11—20 segéddel dolgozó vállalat	1.501	21.386	18	262	111	1.560	1.630	23.208
20-nál több segéddel dolgozó vállalat	1.120	99.107	14	3.377	110	9.861	1.244	112.345
Összesen	291.889	327.314	1.246	4.665	28.123	33.877	321.258	362.856
s z á z a l é k o k b a n								
Segéd nélküli vállalat	62'07	—	61'85	—	60'89	—	61'96	—
1 segéddel dolgozó vállalat.....	21'06	18'77	19'47	5'26	22'28	20'30	21'15	18'73
2 segéddel dolgozó vállalat.....	8'28	14'77	5'51	2'97	9'06	16'51	8'34	14'76
3—5 segéddel dolgozó vállalat...	6'20	19'86	7'58	7'89	5'92	19'08	6'18	19'64
6—10 segéddel dolgozó vállalat	1'51	9'79	3'03	5'99	1'06	7'12	1'47	9'53
11—20 segéddel dolgozó vállalat	0'51	6'53	1'44	5'66	0'40	5'05	0'51	6'40
20-nál több segéddel dolgozó vállalat	0'28	30'28	1'12	72'22	0'39	31'94	0'39	30'93
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Vegyünk először tisztán a vállalatokat szemügyre. A segéd nélküli vállalatok arányra nézve alig találunk különbséget az anyaország, Fiume és a társországok között; feltűnő, hogy Horvát-Szlavonországban, dacára annak a köztudomásu ténynek, hogy ott az ipar még sokkal hátrább van, mint a szoros értelemben vett Magyarországon, a segéd nélküli vállalatokra mégis valamivel kisebb % esik. Ez az arány kétségkívül csak látszólagos és abban leli magyarázatát, a mit már fentebb kiemeltünk, hogy Horvát-Szlavonországban a segéd nélkül dolgozó iparosoknak nem jelentéktelen része a mellékfoglalkozáshoz soroztatott. A mi a segédekkel dolgozó vállalatokat illeti, Fiumében az egy és két segédes vállalatok kivételével minden más csoportta jelentékenyen magasabb %-ok esnek, Horvát-Szlavonországban ellenben a különbségek alig említésre méltók; az 1 és 2 segédes vállalatok valamivel magasabb, a 3—5, 6—10 és 11—20 segédesek alacsonyabb, a 20-nál több segéddel dolgozó vállalatok pedig körülbelül egyenlő arányban vannak képviselve.

Arra nézve azonban, hogy az iparnak nagyipari jellege hol

van jobban kifejlődve, a segédszemélyzetnek a különböző nemű vállalatokban való megoszlása inkább tekinthető irányadónak. Ebben a tekintetben már hatalmasan kiemelkedik az összehasonlításnál Fiume, a hol az ipari segédszemélyzetnek közel $\frac{3}{4}$ része a 20-nál több segéddel dolgozó, tehát nagyipari vállalatokban van alkalmazva, minek következtében ott a vállalatok minden más csoportjára kisebb $\frac{0}{0}$ esik, mint az anyaországban. Horvát-Szlavonországot hasonlítva össze Magyarországgal, két ellentétes jelenséget tapasztalunk: nevezetesen az 1 és 2 segédes vállalatokra jóval nagyobb százalék esik, mint Magyarországon, a mi azt mutatja, hogy nálunk az iparosság nagyobb intenzitással bír, viszont azonban, ha a 20-nál több segédet foglalkoztató vállalatokban alkalmazottakat hasonlítjuk össze Horvát-Szlavonországból az ipari segédszemélyzetnek valamivel nagyobb $\frac{0}{0}$ -a van az ily nagyipari vállalatokban alkalmazva.

A kérdésnek közelebbi megvilágítására szolgál, ha a vállalatokat és az azokban alkalmazott segédszemélyzetet az apró csoportok helyett a következő 2 főcsoportba vonjuk össze: segéd nélküli és 1—5 segédes vállalatok, továbbá 6 és több segéddel dolgozó vállalatok. Ezen csoportosítás szerint esett:

	Magyarországon		Fiumében		Horv.-Szlavonor.		E g y ü t t	
	a vállalatoknál	a segédszemélyzetnél	a vállalatoknál	a segédszemélyzetnél	a vállalatoknál	a segédszemélyzetnél	a vállalatoknál	a segédszemélyzetnél
	s z á z a l é k							
A segéd nélküli és 1—5 segédes vállalatokra...	97 ⁶⁰	53 ⁴⁰	94 ⁴¹	16 ¹²	98 ¹⁵	55 ⁸⁹	97 ⁶³	53 ¹³
6-nál több segéddel dolgozó vállalatokra	2 ⁴⁰	46 ⁶⁰	5 ⁵⁹	83 ⁸⁸	1 ⁸⁵	44 ¹¹	2 ³⁷	46 ⁸⁷

Ez a csoportosítás már mind a vállalatokat, mind a segédszemélyzetet tekintve, feltünteti az anyaország iparosságának nagyobb erejét a társországok iparával szemben. Egyébiránt a vállalatok nagyságának összehasonlításánál még egy más szempont is tekintetbe jöhet: az összes vállalatoknak átlagos nagysága, a mit az egy-egy vállalatra átlagosan eső segédek száma fejez ki. Esett pedig egy-egy vállalatra:

Magyarországon	1 ¹² segédszemély
Fiumében	3 ⁷⁴ »
Horvát-Szlavonországból	1 ¹⁰ »
Együtt	1 ¹³ segédszemély

Alábbi táblázatunkban a vállalatok átlagos nagysága szerint az anyaországra vonatkozólag kimutatjuk mindazon iparágakat, a melyekben akár mint önállók, akár mint segédszemélyek legalább ezren foglalkoznak:

Folyó szám	Az iparág meg- nevezése	A vállalatok száma	Átlag esik egy- egy vállalkozóra s géd-személy	Folyó szám	Az iparág meg- nevezése	A vállalatok száma	Átlag esik egy- egy vállalkozó- ra s géd-személy
1	Waggongyár	2	1.073'50	34	Arany-, ezüst és ék- szerműves	619	1'37
2	Dohánygyár	10	741'70	35	Szobafestő	1.351	1'16
3	Jutafonó és szövőgy.	2	616'50	36	Malomipar	19.655	1'16
4	Hajógyár	9	289'56	37	Kárpitos	757	1'15
5	Vasuti javítóműhely	16	255'37	38	Géplakatos	929	1'11
6	Czukorgyártás	20	208'45	39	Divatárus	628	1'03
7	Vasgy. és vasöntők ...	68	159'62	40	Hentes	3.534	1'02
8	Hajlított fabutorgyár	9	135'55	41	Asztalos	17.301	1'00
9	Gépgy. és vasöntők ...	75	101'87	42	Szabó (férfi)	21.457	0'99
10	Üveggyár	36	67'47	43	Kalapos	2.389	0'91
11	Agyagáru-, porcelen- lán és majolika gy.	19	52'05	44	Kertész	1.696	0'90
12	Papirgyár	28	34'03	45	Mészáros	9.321	0'85
13	Börgyár	55	23'38	46	Kötélgyártó	2.198	0'83
14	Gőzfűrész és fűrész- malom	316	15'51	47	Szabó (női)	4.935	0'82
15	Serfőző	88	14'43	48	Esztergályos	1.200	0'82
16	Könyynyomda	488	11'10	49	Czipész	30.600	0'82
17	Építész	1.448	7'14	50	Szifigyártó	2.110	0'79
18	Szeszgyártás	687	6'87	51	Timár	3.321	0'77
19	Gyapjufonó- és szövő- gyárak, posztószöv.	262	5'08	52	Mézesbábas és viasz- öntő	830	0'74
20	Téglagyártás	1.537	4'91	53	Kovács	27.711	0'68
21	Kocsigyártó	221	4'30	54	Nyerges	743	0'65
22	Kékfestő	341	3'75	55	Üveges	635	0'63
23	Kefekötő	362	3'49	56	Cserepező	678	0'62
24	Pék	3.994	2'06	57	Órás	1.266	0'62
25	Kőfaragó	770	2'01	58	Csizmadia	29.131	0'57
26	Czukrász	595	2'01	59	Fazekas	4.195	0'55
27	Kéményseprő	812	1'96	60	Kádár	5.500	0'54
28	Lakatos	4.000	1'64	61	Halász	1.397	0'52
29	Könyvkötő	697	1'55	62	Szűcs	6.334	0'47
30	Bádogos	2.043	1'55	63	Bognár	13.318	0'45
31	Kötszővők	500	1'49	64	Ács	14.138	0'42
32	Fényező és mázó ...	388	1'45	65	Kőműves	16.043	0'40
33	Gyertya- és szappan- gyártás	534	1'38	66	Takács	11.644	0'24

Az ezernél több egyént foglalkoztató 66 iparág között tehát 13 van olyan, a melyeknél egy-egy vállalat átlagos személyzete 20-nál nagyobb; ugyancsak 13-féle iparágnál az átlagos személyzet 2—20-ig váltakozik, 14 iparág van olyan, a melyekben a segéd-

személyzet átlagos száma 2-nél kisebb, de 1-nél nagyobb, a többi 26 iparágnál legfeljebb 1 vagy 1-nél kevesebb segédszemély esik egy-egy vállalatra. A nagyipari jellegű iparágakat, minthogy ezekkel úgy is tüzetesebben foglalkozunk, mellőzve, a szorosán a kisipar körébe tartozó iparágak, az ugynevezett mesterségek között legnagyobb számú segédszemélyzetet foglalkoztatnak a pékek, kőfaragók, czukrárszok, kéményseprők, lakatosok, könyvkötők és a bádgosok, legkevesebbet ellenben a takácsok, kőművesek, ácsok, bognárok, szücsök, halászok, kádárok, fazekasok és a csizmadiák. A kőművesek, ácsok és halászoknál nem szabad azonban feledni a felvétel időpontját, a téli időszakot, a mely ezen mesterségekre nem volt kedvező.

A nagyipari vállalatok. — Bármennyire elismerjük is a kisipar fontosságát és óhajtjuk, hogy az minél inkább képes legyen megküzdeni a gyáripár versenyével, azért mégis kétségtelen, hogy hazánk ipari függetlenítését a külföldtől csakis nagyiparunk megerősödésétől, felvirágozásától várhatjuk; kétszeres érdekléssel bírnak tehát azok az adatok, a melyek a magyarországi nagyipar állását világítják meg.

Már fentebb, a tulajdonkéni ipar körébe tartozó összes vállalatoknak nagyság szerint való ismertetésénél táblázatban közöltük, hogy a magyar korona országaiban 1890. év végén 1.244 oly iparvállalat találtatott, mely 20-nál több segédszemélyzettel dolgozott s az ezekben alkalmazottak száma 112.345-re rugott. Ezek a tekintélyesebb iparvállalatok nagyságuk kategóriái szerint következőleg oszoltak meg:

		Magyarország		Fiume		Horvát-Szlavonor.		Magybir. összesen		
		vállalat	munkás- személyzet	vállalat	munkás- személyzet	vállalat	munkás- személyzet	vállalat	munkás- személyzet	
21—	30	segédszemélylyel	388	9.617	4	94	27	665	419	10.376
31—	50		322	12.357	4	144	29	1.129	355	13.630
51—	100		210	14.327	—	—	29	1.892	239	16.219
101—	200		100	14.057	2	289	12	1.679	114	16.025
201—	300		41	10.445	2	524	6	1.472	49	12.441
301—	500		32	12.207	1	484	6	2.501	39	15.192
501—	700		8	4.648	—	—	1	523	9	5.171
701—	1000	9	7.161	—	—	—	—	9	7.161	
1000-nél több		10	14.288	1	1.842	—	—	11	16.130	
Összesen ...		1.120	99.107	14	3.377	110	9.861	1.244	112.345	

Hazánkban tehát már a legutóbbi népszámlálás alkalmával 117 oly gyári vagy más nagyipari vállalat volt, melyeknél az al-

kalmazott személyzet meghaladta a 200-at. Ezek között képviselve volt 41 iparág és pedig volt 14 vasgyár és vasöntőde, 12 dohánygyár, 9 gépgyár, 8 gőzmalom, 7 czukorgyár, 7 vasúti javító műhely, 6 donga- és talpfa készítő vállalat, 5—5 könyvnyomda, gőzfűrés és fűrészmalom, 3—3 téglagyár, hajlitott fabutorgyár, papírgyár, 2—2 bőrgyár, hajógyár, jutafonó és szövőgyár, kékfestő serfőzde és üveggyár, végre egy-egy ácsvállalat, agyagárú-, majolika- és porcellángyár, bádigos, bőr- hadfelszerelési gyár, csersavgyár, cipőgyár, kefekötő, kőolajfinomítógyár, könyomda és vonalozó intézet, légszeszgyár, lenfonó- és szövőgyár, pamutfonó- és szövőgyár, posztógyár, rizshántológgyár, robbanószergyár, székggyár, szeszgyár, torpedógyár, tölténygyár, vegyészeti és szódagyár, villamos készülékek és berendezések gyára és 1 waggongyár.

Az 1000-nél több segédszemélyzetet alkalmazó 11 nagy iparvállalatot talán nem lesz érdektelen egyenkint is felsorolni.

1	A Ganz és Társa vasöntőde és gépgyár r. t. waggongyára	2.025	} segédszemélylyel
2	A Fiumei magyar. kir. dohánygyár	1.842	
3	A cs. kir. szab. Dunagőzhajózási társaság óbudai hajógyára	1.814	
4	A magy. kir. államvasutak gépgyára Budapesten	1.585	
5	A zólyombrezói magy. kir. vasgyár	1.425	
6	A temesvári magy. kir. dohánygyár	1.411	
7	A diósgyőri magy. kir. vasgyár	1.354	
8	A kassai m. kir. dohánygyár	1.260	
9	Az osztrák-magyar államvasutttársaság resiczabányai vasgyára	1.231	
10	A m. kir. államvasutak budapesti főműhelye	1.103	
11	A rima-murány-salgótarjáni vasmű r. t. salgótarjáni vasgyára	1.080	

A 20 nál nagyobb számú segédszemélyt foglalkoztató iparvállalatokat az egyes iparágak szerint, hazánk közjogi alkatrészeinek megkülönböztetésével, a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagy ipari vállalatok és segédszemélyzetük							
		Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlav. orsz.-ban		Összesen	
		vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet
1	Ács	27	1.381	—	—	1	49	28	1.430
2	Agyagárú-, porcellán- és majolikagyár	8	877	—	—	—	—	8	877
3	Albumingyár	1	21	—	—	—	—	1	21
4	Arany-, ezüst és ékszer-műves	4	103	—	—	—	—	4	103

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagyipari vállalatok és segédszemélyzetük							
		Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		Összesen	
		vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet
5	Aszfaltgyártás	2	59	—	—	—	—	2	59
6	Aszfalt- és kátrányfedél- lemezgyár	1	24	—	—	—	—	1	24
7	Aszfaltazó és czemen- tező	1	30	—	—	—	—	1	30
8	Asztalos	32	997	—	—	—	—	32	997
9	Bádogárúgyár	1	78	—	—	—	—	1	78
10	Bádogos	5	407	—	—	—	—	5	407
11	Béltisztító és paszalos ...	1	21	—	—	—	—	1	21
12	Betüöntő	1	24	—	—	—	—	1	24
13	Botgyártás	3	159	—	—	1	33	4	192
14	Bőr- és hadfelszerelési gyár	1	266	—	—	—	—	1	266
15	Bőrgyár	16	871	—	—	1	365	17	1.236
16	Butorgyár	10	565	—	—	—	—	10	565
17	Butorlécz- és furnirgyár- tás	1	21	—	—	—	—	1	21
18	Conserv- és fémárúgyár	1	44	—	—	—	—	1	44
19	Csavargyár	1	183	—	—	—	—	1	183
20	Cserepező	1	23	—	—	—	—	1	23
21	Csersavgyár	—	—	—	—	5	666	5	666
22	Csipketisztító és festő ...	1	25	—	—	—	—	1	25
23	Csontliszt és spódium- gyár	1	62	—	—	—	—	1	62
24	Czellulózgyár	3	290	—	—	—	—	3	290
25	Czementgyártás	4	240	—	—	2	214	6	454
26	Czementöntő- és tera- cottaárúgyár	2	59	—	—	—	—	2	59
27	Czipész	31	1.164	—	—	—	—	31	1.164
28	Czukorgyártás	16	4.116	—	—	—	—	16	4.116
29	Czukorkakészítő	5	164	—	—	—	—	5	164
30	Czukrász	2	75	—	—	—	—	2	75
31	Divatárus	4	190	—	—	—	—	4	190
32	Dobozgyártás	3	85	—	—	1	77	4	162
33	Dohánygyár	10	7.617	1	1.842	1	472	12	9.931
34	Dongakészítő	2	162	—	—	1	41	3	203
35	Donga- és talpfakészítő	5	355	—	—	41	3.946	46	4.301
36	Enyvgyártás	1	33	—	—	—	—	1	33
37	Építészet	138	6.587	—	—	9	286	147	6.873
38	Esztergályos	2	110	—	—	—	—	2	110
39	Faárúgyártás k. m. n. ...	2	96	—	—	1	23	3	119

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagyipari vállalatok és segédszemélyzetük							
		Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		Összesen	
		vállalat	segéd-személy-zet	vállalat	segéd-személy-zet	vállalat	segéd-személy-zet	vállalat	segéd-személy-zet
40	Fapépgyár	1	48	—	—	—	—	1	48
41	Fegyvergyár	1	46	—	—	—	—	1	46
42	Fehérneműgyár	2	63	—	—	—	—	2	63
43	Fémárúgyártók és fém-öntők	5	237	—	—	—	—	5	237
44	Fém- és lámpaárúgyár	1	151	—	—	—	—	1	151
45	Fényező és mázoló	1	25	—	—	—	—	1	25
46	Fényképész	2	44	—	—	—	—	2	44
47	Festék- és keményítőgyár	1	26	—	—	—	—	1	26
48	Fuvó- és harangfelszerelési gyár	1	36	—	—	—	—	1	36
49	Gazdasági gépjavitóműhely	9	322	—	—	—	—	9	322
50	Gépgyárak és vasöntők	38	7.218	—	—	—	—	38	7.218
51	Géplakatos	1	24	—	—	—	—	1	24
52	Gombkötő és paszományos	5	285	—	—	—	—	5	285
53	Gőzfűrés és fűrészmalom	59	3.523	—	—	12	1.485	71	5.008
54	Gyapjufonó- és szövőgyárak	12	844	—	—	—	—	12	844
55	Gyapjumosó	1	67	—	—	—	—	1	67
56	Gyertya- és szappangyártás	4	274	—	—	—	—	4	274
57	Gyufagyár	11	571	—	—	1	108	12	679
58	Gyufavesszőgyár	1	26	—	—	—	—	1	26
59	Hadfelszerelési gyár ...	5	594	—	—	1	138	6	732
60	Hajlitott fabutorgyár ...	7	1.210	1	21	1	196	9	1.427
61	Hajógyár	7	2.585	—	—	—	—	7	2.585
62	Halász	1	35	—	—	1	37	2	72
63	Hangszerkészítő	1	31	—	—	—	—	1	31
64	Harangöntő és tűzoltószerek gyára	1	55	—	—	—	—	1	55
65	Hentes	2	59	—	—	—	—	2	59
66	Jutafonó- és szövőgyár	2	1.233	—	—	—	—	2	1.233
67	Kádár	4	122	1	35	—	—	5	157
68	Kalapos	4	190	—	—	—	—	4	190
69	Kályhás	1	24	—	—	—	—	1	24
70	Kártyagyár	1	61	—	—	—	—	1	61
71	Kefekötő	6	685	—	—	1	54	7	739

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagyipari vállalatok és segédszemélyzetük							
		Magyar- országon		Fiumé- ben		Horvát- Szlavonor- szágban		Összesen	
		vállalat	segéd- személy- zet	vállalat	segéd- személy- zet	vállalat	segéd- személy- zet	vállalat	segéd- személy- zet
72	Kékfestő	3	774	—	—	—	—	3	774
73	Keményítőgyártás	4	191	—	—	—	—	4	191
74	Kenderfonók, szövők és kikészítők	4	209	—	—	—	—	4	209
75	Kénsavgyár	1	23	—	—	—	—	1	23
76	Képfaragó és szobrász ...	3	69	—	—	—	—	3	69
77	Kertész	4	104	—	—	—	—	4	104
78	Késes	1	46	—	—	—	—	1	46
79	Kétszersült (biscuit-) gyártás	1	38	—	—	—	—	1	38
80	Kocsigyártó	7	374	—	—	—	—	7	374
81	Kocsikenőcsgyár	1	30	—	—	—	—	1	30
82	Kovács	2	59	—	—	—	—	2	59
83	Kőfaragó	15	545	—	—	1	22	16	567
84	Kőműves	17	536	—	—	1	34	18	570
85	Kő- és könyvnyomda ...	—	—	1	32	—	—	1	32
86	Könyvnyomda, vonalozó in- tézet és papíráru gyár	2	365	—	—	—	—	2	365
87	Könyvkötő	2	68	—	—	—	—	2	68
88	Könyvnyomda	46	3.367	—	—	6	258	52	3.625
89	Kőolajfinomító és asz- faltgyár	1	44	—	—	—	—	1	44
90	Kőolajfinomítógyár	5	264	1	267	—	—	6	531
91	Kötélgyártó	1	22	1	37	—	—	2	59
92	Kőtszővők	3	158	—	—	—	—	3	158
93	Kővező	3	90	—	—	—	—	3	90
94	Kőzuti vasut javítómű- helye	1	57	—	—	—	—	1	57
95	Közbáráhid	1	157	—	—	—	—	1	157
96	Lakatos	20	899	—	—	—	—	20	899
97	Légszeszgyár	4	693	1	40	1	41	6	774
98	Légszesz-, vízvezeték- és fűtésberendező	1	21	—	—	—	—	1	21
99	Lenfonó- és szövőgyárak	2	395	—	—	—	—	2	395
100	Malomipar	65	5.947	—	—	5	197	70	6.144
101	Malomkő- és köszörűkő- készítő	1	27	—	—	—	—	1	27
102	Marhahizlalás	10	420	—	—	—	—	10	420
103	Mérleggyártás	4	172	—	—	—	—	4	172
104	Mészáros	4	99	—	—	—	—	4	99
105	Műszerész	5	256	—	—	—	—	5	256

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagyipari vállalatok és segélyszemélyzetük							
		Magyar- országon		Fiumé- ban		Horvát- Szlavonor- szágban		Összesen	
		vállalat	segély- személy- zet	vállalat	segély- személy- zet	vállalat	segély- személy- zet	vállalat	segély- személy- zet
106	Műtrágyagyár	1	33	—	—	—	—	1	33
107	Olajgyártás	4	184	—	—	—	—	4	184
108	Orgonakészítő	1	22	—	—	—	—	1	22
109	Palatáblagyár	1	37	—	—	—	—	1	37
110	Pamutfonó- és szövő- gyárak	4	386	—	—	1	155	5	541
111	Papirgyár	5	790	1	170	1	467	7	1.427
112	Parkettgyár	3	178	—	—	1	45	4	223
113	Pék	11	336	—	—	—	—	11	336
114	Pénzverde	1	87	—	—	—	—	1	87
115	Pipakészítő	3	79	—	—	—	—	3	79
116	Pótkávégyár	1	57	—	—	—	—	1	57
117	Rézárugyarak és réz- áruöntők	4	116	—	—	—	—	4	116
118	Rézöntő	—	—	2	48	—	—	2	48
119	Rizshántológymű	—	—	1	257	—	—	1	257
120	Robbanószergyár	2	411	—	—	—	—	2	411
121	Ruggyanta- és fémáru- gyár	1	60	—	—	—	—	1	60
122	Selyemfonó és szövő- gyárak	2	104	—	—	—	—	2	104
123	Serfőző	12	990	—	—	—	—	12	990
124	Sertéshizlalo	4	177	—	—	—	—	4	177
125	Szabó (férfi)	14	474	—	—	1	31	15	505
126	Szabó (férfi és női)	1	55	—	—	—	—	1	55
127	Szabó (női)	9	374	—	—	—	—	9	374
128	Szalámikészítő	9	278	—	—	—	—	9	278
129	Székgyártás	2	288	—	—	—	—	2	288
130	Szeszgyártás	40	2.680	—	—	1	41	41	2.721
131	Szifgyártó	4	118	—	—	—	—	4	118
132	Szikvizgyártás	2	81	—	—	—	—	2	81
133	Szikvizfelszerelőkészítő	1	30	—	—	—	—	1	30
134	Szita- és sodronyszövőök	1	40	—	—	—	—	1	45
135	Szobafestő	2	92	—	—	1	23	3	113
136	Szűcs	2	53	—	—	—	—	2	50
137	Talpfakészítő	6	206	—	—	—	—	6	206
138	Téglagyártás	67	4.177	—	—	3	72	70	4.249
139	Tekeasztalgymű	1	34	—	—	—	—	1	34
140	Tésztagyártás	2	73	—	—	1	21	3	94
141	Timár	1	27	—	—	—	—	1	27
142	Torpedógyár	—	—	1	484	—	—	1	484

Folyó szám	Az iparág megnevezése	Nagyipari vállalatok és segédszemélyzetük							
		Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		Összesen	
		vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet
143	Tölténygyártás	1	570	—	—	—	—	1	570
144	Tűgyártás	1	38	—	—	—	—	1	38
145	Üveges	1	29	—	—	—	—	1	29
146	Üveggyár	31	2.390	—	—	5	264	36	2.654
147	Vasgyárak és vasöntők	36	10.632	—	—	—	—	36	10.632
148	Vasbutorgyár	3	117	—	—	—	—	3	117
149	Vasuti javítóműhely ...	16	4.036	1	119	—	—	17	4.155
150	Vegyészeti és szódagyár	1	233	—	—	—	—	1	233
160	Vegyí cikkek gyártása k. m. n.	7	291	1	25	—	—	8	316
161	Villamos készülékek és berendezések gyártása	2	384	—	—	—	—	2	384
162	Vizmű	2	221	—	—	—	—	2	221
163	Waggógyár	2	2.147	—	—	—	—	2	2.147
164	Zománczóó	1	75	—	—	—	—	1	75
Összesen		1.120	99.107	14	3.377	110	9.861	1.244	112.345

Ezen kimutatásból kiemeljük a legalább 10 vállalat által képviselt iparágakat, a melyek következőleg sorakoztak:

	Magyarország	Fiume város és kerülete	Horvát-Szlavonország	Együtt
Építészvállalat	138	—	9	147
Gőzfűrés és fűrészmalom	59	—	12	71
Malomipar	65	—	5	70
Téglagyár	67	—	3	70
Donga- és talpfakészítő vállalat	13	—	42	55
Könyvnyomda	46	—	6	52
Szeszgyárak	40	—	1	41
Gépgyárak és vasöntők	38	—	—	38
Vasgyárak és vasöntők	36	—	—	36
Üveggyárak	31	—	5	36
Asztalos	32	—	—	32
Czipész	31	—	—	31
Ács	27	—	1	28
Lakatos	20	—	—	20
Kőműves	17	—	—	17
Vasuti javító műhely	16	1	—	17
Börgyár	16	—	—	16
Kőfaragó	15	—	—	15

	Magyar- ország	Fiume város és kerülete	Horvát- Szlavon ország	Együtt
Szabó (férfi)	14	—	1	15
Dohánygyár	10	1	1	12
Gyapjufonó és szövőgyár (posztógyár)	12	—	—	12
Gyufagyár	11	—	1	12
Serfőző	12	—	—	12
Pék	11	—	—	11
Butorgyár	10	—	—	10
Marhahizlalás	10	—	—	10

Már ez adatok élénken megvilágítják a nagy különbséget a szoros értelemben vett magyarországi és a horvát-szlavonországi nagy ipar között, a mennyiben az anyaországban tapasztalható meglehetősen változatosság mellett Horvát-Szlavonországban ugyszólván néhány közönséges faipari ágra (dongafa készítés, gőzfűrészek) esik a nagy ipari vállalatok túlnyomó része. Erre egyébiránt alább, a hol a nagyiparnak országrészek szerint való eloszlásával foglalkozunk, még vissza fogunk térni.

Érdekes a nagyipari vállalatokat az alkalmazott segédszemélyzet száma szerint is sorakoztatni, mely esetben, csak azon iparágakat említve, a melyekben legalább 1000 munkás nyert alkalmazást, a következő sorrendet kapjuk:

	Magyarorsz.	Fiume város és kerülete segédszemély	Horvát-Szla- vonország	Együtt
Vasgyárak és vasöntők	10.632	—	—	10.632
Dohánygyárak	7.617	1.842	472	9.931
Gépgyárak és vasöntők	7.218	—	—	7.218
Építési vállalatok	6.587	84	286	6.873
Malomipar	5.947	—	197	6.144
Gőzfűrészek és fűrészmalomok	3.523	—	1.485	5.008
Donga- és talpfakészítés	723	—	3.987	4.710
Téglagyártás	4.177	—	72	4.249
Vasúti javító műhelyek	4.036	119	—	4.155
Czukorgyárak	4.116	—	—	4.116
Könynyomdák	3.367	—	258	3.625
Szeszgyárak	2.680	—	41	2.721
Üveggyárak	2.390	—	264	2.654
Hajógyárak	2.585	—	—	2.585
Waggongyár	2.147	—	—	2.147
Ács vállalatok	1.381	—	49	1.430
Hajlitott fabutorgyárak	1.210	21	196	1.427
Papirgyárak	790	170	467	1.427
Bőrgyárak	871	—	365	1.236
Jutafonó- és szövőgyár	1.233	—	—	1.233
Czipészek	1.164	—	—	1.164

Legerősebben vannak képviselve: a vasipar, a dohányipar, a gépipar, építési ipar, malomipar, a közönséges és durva faiparok, a gőzfűrészek, a donga- és talpfakészítés, a téglagyártás és a cziporipar. Sajnosan tapasztaljuk azonban, hogy a textil iparból, melynek gyártmányaiból való behozatalunk első sorban okozza kereskedelmi árúmérlegünk passiv voltát, csak a jutaipar dolgozik nálunk több mint 1000 segédszemélylyel, érdekes azonban a textilipar többi ágait is kimutatni, melyekben 20-nál több segédet foglalkoztató vállalatok találtattak; ezek a magyar korona országaiban együttvéve a következők:

2 jutafonó- és szövőgyár.....	1.233	} segédszemélylyel	2 selyemfonó- és szövőgyár.....	104	} segédszemélylyel
12 gyapjufonó- és szövőgyár.....	844		3 kötszövőgyár.....	158	
3 kékfestőgyár.....	774		1 gyapjumasó.....	67	
5 pamutfonó- és szövőgyár.....	541		2 kötélgyár.....	59	
2 lenfonó- és szövőgyár.....	395		41 nagyobb textilipari vállalat.....	4.669	
5 gombkötő és paszományos.....	285				
4 kenderfonó, szövő- és kikészítő vállalat.....	209				

A fonó-szövő ipari gyárak majdnem kizárólag az anyaországban vannak, Horvát-Szlavonországban csak egy pamutfonó- és szövőgyár — a dugaresai — áll fenn 155 segédszemélylyel, továbbá Fiumében egy kötélgyár vétetett fel 37 segéddel, a többi vállalat mind az anyaországra esik.

Iparstatisztikánk a vállalatok és az összeirt ipari személyzet közti viszonyt kutatva, a vállalatokat tulajdonosuk minősége szerint is feldolgozta, mely viszony épen a nagyipari vállalatokra vonatkozólag bir legnagyobb érdekekkel. A 20-nál nagyobb számú segédszemélyzetet foglalkoztató iparvállalatok tulajdonosuk szerint következőképen oszoltak meg:

	Magyarország		Fiume vár. és kerülete		Horv.-Szlav. ország		Együtt	
	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet	vállalat	segédszemélyzet
Hazai egyéni és társas cégek	790	40.606	4	129	75	6.018	869	46.753
Külföldi egyéni és társas cégek	65	5.792	—	—	5	614	70	6.406
Külföldi honosságú, itten lakó cégtulajdonosok.....	36	2.882	3	677	1	55	40	3.614
Hazai részvénytársaságok.....	132	23.569	4	570	7	479	143	24.618
Külföldi részv.-társul. cégek	20	6.833	1	40	5	937	26	7.810
Állami vállalatok.....	32	16.668	2	1.961	2	531	36	19.160
Községi és egyházi vállalatok	10	688	—	—	2	99	12	787
Szövetkezeti vállalatok.....	2	65	—	—	2	503	4	568
Uradalmi vállalatok.....	33	2.004	—	—	11	625	44	2.629
Összesen.....	1.120	99.107	14	3.377	110	9.861	1.244	112.345

Vagy más csoportosítással a következő érdekes adatokat nyerjük :

	V á l l a l a t		Segédszemélyzet	
	számszerint	%	számszerint	%
Hazai cégek	1.108	89'07	94.515	84'18
Külföldi cégek	136	10'93	17.830	15'87
Összesen	1.244	100'00	112.345	100'00

Ezek a számok sajnosan tanusítják, hogy a mennyiben már van is nagy iparunk, annak egy igen jelentékeny része, a vállalatok számát tekintve, 10'93, a segédszemélyzetet véve pedig 15'87⁰/₀-a külföldi tulajdonosok birtokát képezi. A 136 külföldi nagy vállalat között 40 van olyan, 3.614 segédszemélylyel, a melyeknek tulajdonosa bár még honosságra nézve külföldi, de már a hazában lakik s a népszámlás alkalmával itt vétetett fel, 26 vállalat volt 7.810 segédszemélylyel külföldi részvénytársaságok birtokában, a többi 70 vállalat pedig 5.406 segédszemélyzettel külföldi magán és közkereseti társas cégeknek képezi tulajdonát, a kiknek rendszerint külföldön is vannak vállalataik, a melyeknek a magyarországi üzlet legtöbb esetben csak fiókja gyanánt szerepel. A külföldi cégek mind a három nemét összefoglalva, a külföldi vállalatok között volt: 18 gőzfűrés és fűrészmalom, 10 dongafa és talpfa készítő vállalat, 8 gőzmalom, 5—5 építész vállalat, gépgyár és légszeszgyár, 4—4 cukorgyár, gyapjúfonó és szövőgyár, olajgyár, serfőző és üveggyár—3 vasúti javítóműhely, 2—2 bőrgyár, dobozgyár, gazdasági gépjavító műhely, lenfonó- és szövőgyár, gyufagyár, hajógyár, kőolajfinomítógyár, mérleggyár, papirgyár, robbanószergyár, téglagyár és vasgyár, továbbá 1—1 ács, albumingyár, aszfalt- és kátrányfedélmezgyár, aszfaltozó és csementező, asztalos, botgyár, csavargyár, cellulozgyár, csementöntő és terracottaárúgyár, cipész, cukorkakészítő, divatárus, fémárúgyár, hadfelszerelési gyár, hajlitott fabutorgyár, jutafonó- és szövőgyár, kénsavgyár, képfaragó és szobrász, kertész, könyvnyomda, lakatos, műszerész, műtrágyagyár, pamutfonó- és szövőgyár, pék, pótkávégyár, rézöntő, szabó (férfi), szálamikészítő, székgyar, szobafestő, tekeasztalgyár, torpedógyár, tölténygyár, tügyár, vegyigyár, vízművállalat és waggongyár.

A tulajdonosi minőség szerint fentebb részletesen közölt kimutatásból még egy más tanulságos összeállítás is készíthető, melynél a tulajdonosnak nem honossága, hanem szociális állása szolgálhat alapul. E szerint a nagyipari vállalatok következőképen csoportosíthatók:

	Vállalat szám- szerint	‰	Segédszemélyzet számszerint	‰
Egyéni és társas (közkereseti) cégek (beleértve az uradalmi vállalatokat is).....	1.023	82 ²³	59.402	52 ⁸⁸
Részvénytársaságok és szövetkezeti vállalatok.....	173	13 ⁹¹	32.996	29 ³⁷
Állami, községi és egyházi vállalatok.....	48	3 ⁸⁶	19.947	17 ⁷⁵
Összesen.....	1.244	100⁰⁰	112.345	100⁰⁰

Látható tehát e számokból, hogy a részvénytársulati vállalkozás már igen nagy szerepet játszik a magyar nagyipar megalkotásában. A vállalatok száma ugyan csak 173 s így az egyéni és közkereseti vállalatok számához hasonlítva, azoknak csak 17⁰‰-át teszi, az alkalmazott munkásszemélyzet nagyságát tekintve azonban a részvénytársulati vállalatokban már jóval több mint félannyi segédszemélyzet van alkalmazva, mint az egyéni vállalatokban. A részvénytársulati nagyipari vállalatoknak túlnyomó része a következő 10-féle iparágra esik: részvénytársulat tulajdonát képező gőzmalom van 35, téglagyár 12, vasgyár 9, könyvnyomda 8, cukorgyár, szeszgyár és üveggyár 7—7, vasúti javító műhely 6, légszeszgyár 5, gépgyár és hajógyár 4—4.

Az állami vállalatok is, habár nem is a vállalatok számára nézve, de az alkalmazott munkás személyzet számát tekintve, igen jelentékeny részét képviselik a magyar nagyiparnak. A 49 állami, községi és egyházi jellegű nagyipari vállalat közül 36 állami, 11 községi és 1 egyházi. A 11 községi jellegű nagyipari vállalat között van: 4 téglagyár, 2 donga- és talpfakészítő vállalat, 1 kerteszet, 1 könyvnyomda, 1 közbáráhid-vállalat, 1 üveggyár és 1 vízmű vállalat. Az állami vállalatok pedig az alkalmazott személyzet nagysága szerint következőképen sorakoztak:

12 dohánygyár.....	9.931 munkásszemélylyel	2 selyemfonó- és szővőgyár.....	104 munkásszemélylyel
6 vasgy. és vasöntő.....	3.928 "	1 pénzverde.....	87 "
11 vasúti jav. műh.....	3.066 "		
1 gépgyár.....	1.585 "		
3 könyvnyomda.....	459 "	36 vállalat.....	19.160 munkásszemélylyel

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy ezen állami vállalatok csakis a tulajdonképeni ipar körébe tartozó vállalatokat foglalják magukban, sem az állami bányák, sem a vaskohók nincsenek beszámítva, a melyekben szintén több ezer munkás foglalkozik.

A nagyipari vállalatok földrajzi eloszlását, vagyis azoknak és segédszemélyzetöknek abszolút mennyiségét s viszonylagos arányát az összes népességhez és a tulajdonképeni ipar személyzetéhez a következő kis táblázat tünteti fel:

Országgrész	száma	A vállalatok segéd- személyzete	az összes népes- ség %-ában	A nagyipari vállalatokban alkalmazott segédszemélyzet	
				a tulajdonképeni ipar sze- mélyzetének	%-ában
Duna bal partja ...	159	17.234	0'92	19'56	
Duna jobb partja ..	123	7.234	0'26	5'56	
Duna-Tisza-köze ...	451	42.204	1'53	23'28	
Tisza jobb partja ...	129	12.558	0'83	20'42	
Tisza bal partja ...	82	5.080	0'24	8'19	
Tisza-Maros szöge	96	9.221	0'48	13'86	
Erdély	80	5.576	0'25	9'38	
<hr/>					
Magyarország					
összesen	1.120	99.107	0'66	15'43	
Fiume város és					
kerülete	14	3.377	11'45	64'63	
Horvát-Szlavonorsz.	110	9.861	0'45	15'20	
<hr/>					
Magyarbirod.					
összesen	1.244	112.345	0'65	15'62	

Az összes országrészek között aránytalanul kiemelkedik a Duna-Tisza köze, csakhogy ezen országgrész kedvező arányát kizárólag a főváros hatalmas ipara szökteti fel annyira. Budapest fővárosban az 1890. évi népszámlálás 367 nagyipari vállalatot talált, melyekben összesen 37.283 egyén, tehát a magyar korona egész területén található összes nagy ipari vállalatok munkás személyzetének egy harmada volt alkalmazva. Budapest nélkül a Duna-Tisza közén csak 84 vállalat 4.921 segédszemélylyel találtatott, tehát a segédszemélyek számát s különösen annak viszonylagos arányát az összes népességhez vagy a tulajdonképeni ipar személyzetéhez véve tekintetbe, a nagyipar ezen országgrészben sokkal kisebb szerepet játszik, mint a magyar korona területe bármely más országgrészben. Budapest fővároson kívül a magyar nagy iparnak tulajdonképeni székhelye a két felvidéki országgrész, a Duna bal- és a Tisza jobb partja és különösen ezen két országgrésznek egymással határos vármegyéi.

A nagy ipar eloszlásánál azonban az is fontos szempontot képez, hogy az ország különböző vidékein mely iparágak vannak a nagy iparban leginkább képviselve. Budapesten kívül, a hol a népszámlálás alkalmával már 101-féle oly iparág találtatott, melyben 20-nál nagyobb számú segédszemélyzetet foglalkoztató vállalatok vannak, a nagy ipar a Duna bal és a Tisza jobb partján tűntet fel legnagyobb változatosságot.

Talán nem lesz érdektelen, ha minden egyes országgrészre vonatkozólag feltüntetjük azon fontosabb iparnemeket, a melyek az

illető országrészben, Budapestet is egy külön országrész gyanánt tekintve, a nagy iparban képviselve vannak.

Budapesten a legtöbb nagyipari vállalat a következő iparágakban találtatott: volt 26 könyvnyomda, 22 asztalos vállalat, 21 gépgyár és vasöntő, 19 cipész, 16—16 építész vállalat és gőzmalom, 14 lakatosvállalat, 12 téglagyár, 11 pék és 10 szeszgyár. Erre a 10 iparágra az összesen 366-re rúgó nagyipari vállalatból 167 esett. Az alkalmazott munkásszemélyzet nagyságá szerint pedig következőleg sorakoztak a Budapesten előforduló és nagyiparilag üzőtt iparágak: a gépgyárakban és vasöntődékben alkalmazva volt 5.583 segédszemély, a gőzmalmokban 3.254, a könyvnyomdáknakban 2.835, 4 hajógyárban 2.451, 1 waggongyárban 2.025, a téglagyárakban 1.670, 2 vasúti javító műhelyben 1.589 és a 2 dohánygyárban 1.384 segédszemély; ezen iparágakra, melyekben külön-külön legalább 1.000 egyén volt alkalmazva, együttesen 20.791 egyén esett s minthogy a budapesti nagyipari vállalatok összes személyzete 37.283 egyénből állott, abból csupán a felsorolt 8 iparág 56⁰/₁₀₀-ot képviselt.

A *Duna bal partján* előforduló 159 nagyipari vállalat közül a fontosabbak a következők: 6 nagy vasgyár 3.835 segédszeméllyel (2 Nógrád és 4 Zólyom vármegyében), 7 czukorgyár (1.302 segédsz.), és pedig 3—3 Nyitra és Pozsony megyében, 1 pedig Nógrád megyében; 15 üvegyár (1.233 segédsz.) és pedig 6 Nógrád megyében, valamennyi a losonczi járásban, 3—3 Trencsén és Zólyom vármegyékben, 2 Bars és 1 Nyitra vármegyében; 15 gőzfűrész és fűrészmalom (614 segédsz.) és pedig 6 Zólyom vármegyében, 3 Trencsénben, 2—2 Liptóban és Túróciban s 1—1 Bars és Nógrád vármegyékben. A Duna bal partján van továbbá 6 bőrgyár (5 Liptó és 1 Nyitra vármegyében), 5 gyapjufonó- és szövő- (posztó) gyár (2 Nógrád és 1—1 Trencsén és Zólyom vármegyékben s Pozsony sz. k. városban). A nagyobb számban előforduló vállalatok között említhetünk még 16 építészvállalatot és 7 téglagyárat, melyeket csak azért hagytunk utoljára, minthogy általában véve minden országrészben tömegesebben szoktak előfordulni s a Duna balparti vármegyék nagyiparában a többi iparágakhoz képest aránylag csekély jelentőséggel bírnak. A Duna balparti országrészek nagyiparában egyébiránt oly iparágak is képviselve vannak, a melyek az ország többi részében sehol sem fordulnak elő, pl. pénzverde, kénsvagyár, tügyár, tölténygyár, botgyárak, stb.

A *Tisza jobb partjának* nagy ipara sok tekintetben hasonlatosságot mutat a Duna balparti osszágrészhez. Itt is, csakhogy még

nagyobb túlnyomósággal, a vasgyárak játszák a főszerepet, a meny-nyiben ezen országrészben a népszámlálás 19 vasgyárat talált 4.138 segédszemélylyel, melyek közül 7 van Szepes, 4 Gömör, 3 Borsod, 2 Bereg s 1—1 Abauj-Torna és Ung vármegyékben. Van továbbá 14 gőzfűrészvállalat (7 Szepes, 3 Gömör és 2—2 Bereg és Ung vármegyékben), 5 üveggyár, (2 Gömör, 1—1 Bereg, Borsod és Zemplén vármegyékben). Végül említésre méltó hogy a Tisza jobb parti országrészben van hazánk legnagyobb czukorgyára is, a szerenci, Zemplén vármegyében 766 alkalmazottal.

A *Duna jobbparti, Duna-Tisza közi és a Tisza balparti* országrészeknek, melyekben, a nagyipar tudvalevőleg a legkisebb mértékben van elterjedve, közös vonását képezi, hogy a vállalatoknak igen jelentékeny része az építési iparra, az építési vállalatokra és a téglagyárakra esik. A három országrészben együttesen, Budapest főváros befoglalása nélkül, 289 nagy ipari vállalat van, ebből 61 esik csupán az építész vállalatokra és 34 a téglagyárakra. Mint fontosabb és nagyobb számban előforduló vagy nagyobb számú személyzetet alkalmazó nagyipari vállalatokat, kiemelhetjük még a Duna jobb partján az 5 czukorgyárat (valamennyi Sopron vármegyében), a Duna-Tisza közén a gőzmalmokat (3 Heves vármegyében, 2—2 Ujvidéken, Szegeden, Kecskeméten és Pest vármegyében, 1—1 Bács és Csongrád vármegyékben), a Tisza bal partján pedig a gőzfűrészeket (5 Máramaros vármegyében és 1—1 Bihar, Szatmár és Ugocsa vármegyékben), a szeszgyárakat (5 Nagy-Váradon és 1—1 Szabolcs és Szatmár vármegyékben) és az üveggyárakat (3 Bihar vármegyében, 1—1 Máramaros és Szatmár vármegyében).

A *Tisza-Maros szögében* az osztrák-magyar államvasút r. t.-nak Krassó-Szörény vármegyében fekvő iparvállalatai, (vasgyarai, gépgyára, gőzfűrésze, vállalatainak és uradalmainak kiegészítéséül szolgáló építészete) említendők első helyen. Egyébiránt ezen országrészben a 20-nál nagyobb számú segédszemélyzetet foglalkoztató vállalatok között volt, a fontosabbakat említve; 6 vasgyár 2.047 segédszemélylyel (3 vállalat Arad és 3 Krassó-Szörény vármegyében), 17 építész vállalat 884 segédszemélylyel (5 Arad sz. kir. városban, 4 Krassó-Szörény vármegyében, 3 Pancsován, 2—2 Csanád vármegyében és Temesvárott és 1 Torontál vármegyében), 7 gőzfűrész és fűrészmalom 885 segédszemélylyel (3—3 Arad és Krassó-Szörény vármegyében és 1 Arad sz. kir. városban), 8 szeszgyár 628 segédszemélylyel (4 Arad, 3 Temesvár sz. kir. városban és 2 Krassó-Szörény vármegyében) és 11 gőzmalom 535 segédszemélylyel, ebből

4 van Temesvárott, 3 Temes vármegyében és 1—1 Arad és Pancsova városokban és Krassó-Szörény és Torontál vármegyékben.

Az *erdélyrészi* nagyiparban a különböző vármegyékben előforduló 15 építészvállalaton kívül, melyekben együttesen 551 egyén volt alkalmazva, különösen említendők a gőzfűrészt-vállalatok és fűrészmalomok 689 segédszemélylyel (2 Hunyad vármegyében és 1—1 Besztercze-Naszód, Háromszék, Szeben és Torda-Aranyos vármegyékben, továbbá Maros-Vásárhely sz. kir. városban), 5 posztógyár, ezek közül 4 Brassóban 133, és 1 Szebenben 36 alkalmazottal, 5 szeszgyár 256 segédszemélylyel, (2 Brassó, 1—1 Alsó-Fehér és Maros-Torda vármegyékben és 1 Kolozsvárott).

Fiumében a legnagyobb iparvállalatok voltak: a m. kir. dohánygyár, a torpedógyár, a rizshántológyár, kőolajfinomítógyár és papírgyár.

Horvát-Szlavonországban, mint már fentebb említettük, a nagyipar túlnyomó része a közönségesebb faipari nemekre esik, a melyek kiegészítve némely rokon erdei iparágakkal, következőképen oszoltak meg:

41 donga és talpfakészítés	3.946	} segéd- személylyel	1 ácsvállalat	49	} segéd- személylyel
1 donrakészítés	41		1 parketgyár	45	
12 gőzfűrészt és fűrészmalom	1.485		1 botgyár	33	
5 cser avgyár	666		1 faárúgyár (puskaagygyár)	23	
1 hajlitott fabutorgyár	196		64 faipari vállalat	6.484	

A faipari vállalatokra tehát Horvát-Szlavonországban az összes ottani nagyipari vállalatoknak 58⁰/₀, a faiparban alkalmazott segéd-
személyzetre pedig az összes nagyipari személyzetnek 65⁰/₀-a esik.

A faipari vállalatok legnagyobb része a szlapon vármegyékben található. Legtöbb van Szerém vármegyében (17 donga és talpfakészítővállalat 1.997 alkalmazottal és ugyanott 3 csersavgyár 403 segédszemélylyel) és Verőcze vármegyében (6 gőzfűrészt, 7 donga és talpfakészítő vállalat és 2 csersavgyár). A faipari vállalatokon kívül nagyobb számban előforduló iparvállalatok még a következők: 9 építészvállalat (ebből 6 Zágráb sz. kir. városban, 2 Szerém s 1 Zágráb vármegyében), 6 könyvnyomda (5 Zágráb és 1 Eszék sz. kir. városban), 5 gőzmalom (1—1 Zágráb és Eszék sz. kir. városokban, továbbá Modrus-Fiume, Pozsega és Zágráb vármegyékben), végre 5 üveggyár, melyek közül 1—1 van Pozsega, Varasd, Verőcze és Zágráb vármegyékben s Eszék szabad királyi városban.

Kitűnik ezekből, hogy a horvát-szlavonországi, nagyipar még sokkal inkább szenved egyoldalúságban, mint az anyaországi. különösen, ha tekintetbe vesszük hogy három nagy és fontos iparág, a mely Magyarországon már örvendetes fejlődést ért el, a cukoripar, a gépipar és a vasgyári ipar, Horvát-Szlavonországban egyetlen egy vállalattal sincs képviselve.

A különböző vállalatokban alkalmazott munkások mestersége és a hely nélküli segédek száma. — Az iparstatisztikánk összeállításánál alkalmazott új módszer, különösen két irányban tette lehetővé az iparstatisztika körének kibővítését: az egyik a különböző vállalatokban alkalmazott munkásoknak mesterségek szerint való kimutatása, a másik pedig a hely nélküli segédek számának kiderítése.

A munkásoknak mesterségek szerint való részletezése az iparstatisztika kiegészítéséül szolgál, a mennyiben azt mindazon adatokkal gazdagítja, a melyeket ezelőtt csak a szoros értelemben vett foglalkozási statisztikában mutattak ki; egyúttal azonban a különböző vállalatokra vonatkozólag is igen becses, azok üzemére nézve jellemző adatokat szolgáltat. Ennek megértése céljából csak arra a köztudomású tényre utalunk, hogy a nagyobb szabású iparvállalatoknál az üzem természete többnyire olyan, hogy az alkalmazottaknak csak egy része, sok esetben csak kisebb része az, a mely a vállalat termelési munkájában közvetlenül vesz részt, az alkalmazottak jelentékeny részét azok képezvén, a kik mint napszámosok a már kész árukat raktározzák, csomagolják, stb., vagy a kik, mint munkások, szakmunkát teljesítenek ugyan, de a termelésnek csak előmunkálataiban működnek, pl. a szükséges munkagépek s egyéb eszközök javítását végzik, esetleg azokat elő is állítják, vagy más a termeléssel összefüggő szakmunkákat végeznek. De még fontosabb ennél az, hogy minden nagyobb szabású gyári vállalatnál magában a gyár közvetlen feladatát képező termelésben is a legkülönbözőbb szakmunkákat kell egyesíteni a gyári termék létrehozása céljából. Hogy a gépgyár vagy a hajógyár egy nagyobb szabású gépet vagy gőzhajót előállítson, tömérdek különböző mesterségű munkásnak közreműködésére van szükség; csak a fontosabb szakmunkákat említve, pl. a gőzhajó elkészítésén dolgoznak: asztalosok, bádigosok, esztergályosok, fényezők és mázolóok, géplakatosok és hajóácsok, kovácsok, kötélgyártók, lakatosok, szíjgyártók, vasesztergályosok, kárpitosok stb. Nyilvánvaló tehát, hogy a különböző vállalatokban alkalmazott munkásoknak mesterségek szerint való kitüntetése igen tanulságos képet nyújt az egyes iparágakról, ugyszólván életet ad a számoknak s a

vállalatokat működési körükben, mintegy keresztmetszetben állítja szemünk elé.

A népszámlálásunk a magyar korona országaiban összesen 50.503 munkásnak mutatja ki mesterségét. Azok az iparágak, a melyekben az alkalmazott munkásszemélyzetből legalább 300-nak ki van tüntetve a mestersége, — csupán a szoros értelemben Magyarországon*) — a következők:

I p a r f o r g a l m i á g	Az alkalmazott munkás személyzet összes száma	Ezek közül mint szakmunkás mestersége szerint ki van mutatva	
		szerint	%-ban
Építészeti	9.296	9.123	98'14
Gépgyárak és vasöntők	5.990	5.459	91'14
Vasúti javító műhelyek	3.481	3.080	88'48
Könyvnyomdák	3.543	2.929	82'67
Vasgyárak és vasöntők	9.005	2.664	29'58
Malomipar	4.893	2.534	51'79
Waggongyárak	1.578	1.455	92'21
Hajógyárak	1.438	1.280	89'01
Bőrgyárak	861	716	83'16
Kocsigyártók	666	632	94'89
Bútorgyárak	619	605	97'58
Czukorgyárak	1.853	491	26'49
Czipészek (czipőgyárak)	551	475	86'21
Hadfelszerelési gyárak	520	460	88'46
Ácsok	650	440	67'69
Szeszgyárak	2.015	366	18'16
Agyagárú-, porcellán és majolika-gyárak	749	338	45'13
Lakatosok	373	315	84'45
Gazdasági gépjavító műhelyek	435	303	69'66

A felsorolt iparágak között különösen az építészvállalatoknál, a gépgyáraknál, a waggongyáraknál, a kocsigyártóknál és a bútorgyáraknál tapasztaljuk, hogy a munkásoknak túlnyomó része — legalább is 90⁰/₀-a — ki van mutatva mestersége szerint.

Azokat a mesterségneveket, a melyek a szakmunkások között legnagyobb számban fordulnak elő — legalább 500 egyén által vannak képviselve — ugyancsak a szoros értelemben vett Magyarországra vonatkozólag, összehasonlítva a hasonnemű iparágakban alkalmazott segédek és tanoncok számával, a következő kimutatásban közöljük:

*) Horvát-Szlavonországban a szakmunkások táblájának összeállítása nem történt egészen azonos elvek szerint, mint az anyaországban, miért is Horvát-Szlavonországot ezen összehasonlításnál mellőzni fogjuk.

I p a r á g	Tulajdonképeni			S z a k m u n k á s			Szakmunkások a tulajdonképeni segédek %ában
	segéd	tanonc	Együtt	segéd	tanonc	Együtt	
	az illető iparágban						
Kőműves	11.916	2.879	14.795	6.559	1.522	8.081	54'62
Kovács	10.994	8.491	19.485	4.544	187	4.731	24'28
Lakatos	3.743	3.749	7.492	3.979	479	4.458	59'50
Géplakatos	776	500	1.276	3.372	670	4.042	316'77
Asztalos	11.005	7.716	18.721	3.574	213	3.787	20'23
Ács	6.186	1.294	7.480	2.697	234	2.931	39'18
Könyvnyomdász	866	458	1.324	1.945	762	2.707	204'46
Molnár	8.412	2.394	10.806	1.789	124	1.913	17'70
Vasöntő	—	—	—	1.141	328	1.469	—
Vas- és fémesztergályos	—	—	—	1.023	205	1.228	—
Varrónő- és tűzőnő ...	1.378	1.197	2.575	1.048	47	1.095	42'52
Timár	1.612	833	2.445	683	103	786	32'15
Kőfaragó	1.096	399	1.495	655	65	720	48'16
Kádár	1.958	1.048	3.006	696	8	704	23'42
Bognár	3.386	2.668	6.054	646	52	698	11'53
Fényező és mázoló ...	697	171	868	599	38	637	73'39
Czipész	16.201	10.554	26.755	583	15	598	2'24
Bádigos	1.619	1.436	3.055	507	30	537	17'58

A vasöntő- és a vasesztergályos segédek és tanoncok valamennyien mint munkások vannak alkalmazva, a többi mesterségek közül a munkások gyanánt alkalmazottak száma legnagyobb a géplakatosoknál és a könyvnyomdászoknál, amazoknál 100 tulajdonképeni segédre és tanoncra 317, utóbbiaknál pedig 204, különböző vállalatokban munkás gyanánt alkalmazott segéd és tanonc esik; továbbá a fényezőknél és mázolóknál, lakatosoknál és a kőműveseknél:

Ezzel áttérünk a hely nélküli segédek számának ismertetésére, mely kérdés bizonyos tekintetben összefüggésben van a szakmunkások részletezésével, t. i. annyiban, a mennyiben annak a megállapítása, hogy a hely nélküliek száma valamely iparágban magas-e vagy alacsony, feltételezi, hogy az összehasonlításnál nemcsak a tulajdonképeni segédek vétessenek számba, azok, a kik csak az illető iparágban vannak alkalmazva, hanem a szakmunkások közül is mindazok, a kik bár másnemű vállalatokban vannak alkalmazva, de ugyanazon mesterséget folytatják.

Már említettük, hogy a hely nélküli segédek számának megállapítása a vállalatoknak nagyság szerinti összeállításával kapcsolatban történt, ennél fogva, minthogy a vállalatok feldolgozása csak a tulajdonképeni iparra vonatkozólag eszközöltetett, a hely nélküli segédek száma is az iparnak csak ezen főcsoportjában mutattatott

ki. A hely nélküli segédek összes száma volt a tulajdonképeni ipar körébe tartozó valamennyi iparágban:

Magyarországon	26.313
Fiume város és kerületében	162
Horvát-Szlavonországban	2.140
Összesen	28.615

A hely nélküli segédek száma úgy az egyes iparágak helyzetének mérlegelése, valamint a munkáskérdés szempontjából is komoly figyelmet érdemel. Annak eldöntéséhez azonban, hogy valamely iparágban a hely nélküliek száma jelentékeny-e vagy csekély, az abszolút számok magukban véve nem elég tájékoztatók. A hely nélküliek számának közelebbi méltatásánál kétféle viszonyítás kínálkozik: a segédszemélyzettel és az önálló iparosokkal való összehasonlítás. A segédszemélyzettel való összehasonlításnál azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a hely nélküliség, eltekintve a gyáripár körében előforduló sztrájkoktól, tulajdonképen a kis ipar körébe tartozó fogalom és csak azokra a foglalkozásokra vonatkozólag deríthető ki megbízható alapossággal, a melyek az ugynevezett mesterségek természetével bírnak. Gyári napszamosok, ha hely nélkül vannak, legtöbb esetben még azt sem vallják be, hogy gyári napszamosok, annál kevésbbé vallhatják be azt, hogy miféle gyárban napszamosok, miután sehol sincsenek alkalmazva és tényleg különböző gyárakban szoktak alkalmaztatni. Ugyanez áll bizonyos mértékig a gyári munkásokra vonatkozólag is, a kik, ha hely nélkül vannak, az iparág megjelölése nélkül legfeljebb mesterségöket vallják be. Például lakatos, a ki hajógyárban, gépgyárban, vasgyárban, stb. szokott alkalmaztatni, ha hely nélkül van, a számláló lapra csak annyit írhat, hogy lakatos, legjobb esetben, hogy gyári lakatos, hely nélkül, de azt nem tüntetheti fel hogy minő gyárban. Ebből következik, hogy a hely nélküliek számának az összes segédszemélyzethez való viszonyításánál nem az iparágak, hanem a szoros értelemben vett foglalkozási statisztika fogalmának megfelelő mesterségek szolgálhatnak csak alapul. Sőt ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy a hely nélküli állapot, csekély kivételektől eltekintve, tulajdonképen csak a segédek körében szokott előfordulni, nyilvánvaló, hogy, ha a hely nélküli segédek számarányát egészen igazságosan akarjuk megállapítani, az összehasonlításnál csupán a segédeket vehetjük számba, minden egyéb segédszemélyzetnek, pl. családi kisegítőknak, tanonczoknak számbavétele zavarólag hatna és meghamisítaná az arányokat. Az összehasonlításnak legigazságosab módja tehát az lesz,

ha a tulajdonképeni segédekkel minden egyes mesterség körében a megfelelő szakmunkásokat összevonjuk s a hely nélküliek számát az ezen összevonás által nyert számhoz viszonyítjuk.

A magyar korona országaiban összeirt 28.615 hely nélküli segéd az önálló iparosoknak $9'24^0/0$ -át, összehasonlítva pedig a segédek számával — a szakmunkások befoglalásával — azoknak $14'20^0/0$ -át tette.

Legtöbb helynélküli segéd van — akár a segédek és szakmunkások, akár az önálló iparosok számához viszonyítva — a Duna-Tisza közén, a Duna jobbpartján és Horvát-Slavonországban, legkevesebb pedig a Tisza jobb partján. Az egyes törvényhatóságokat tekintve pedig — csupán a segédek és szakmunkásokkal való összehasonlítás alapján — a következő szélsőségek mutatkoznak.

Törvényhatóság, melyekben legtöbb helynélküli segéd találtatott	Helynélküli segédek a segédek és szakmunkások $\%$ -ában	Törvényhatóságok, melyekben legkevesebb helynélküli segéd találtatott	Helynélküli segédek a segédek és szakmunkások $\%$ -ában
Modrus-Fiume vmegye	50'92 $\%$	Torda-Aranyos vmegye	6'78 $\%$
Baja törv. hat. j. felr. v.	30'02 »	Turócz vármegye	6'60 »
Komárom sz. k. v.	27'51 »	Máramaros vármegye ...	6'33 »
Kecskemét törv. hat. j. felr. v.	27'48 »	Szolnok-Doboka vmegye	6'23 »
Vas vármegye	25'70 »	Zemplén vármegye	6'09 »
Sopron vármegye	23'17 »	Sopron sz. k. v.	6'09 »
Kolozsvár sz. k. v.	21'95 »	Lika-Krbava vármegye	5'77 »
Tolna vármegye	21'33 »	Kis-Küküllő »	5'68 »
Budapest főváros	19'75 »	Bereg »	5'68 »
Sáros vármegye	18'36 »	Ugocsa »	5'45 »
Pozsega vármegye	18'35 »	Abauj-Torna »	5'41 »
Brassó »	18'05 »	Hunyad »	4'91 »
Árva »	17'91 »	Maros-Torda »	3'18 »
Temes »	17'75 »	Krassó-Szörény vmegye	3'84 »
Belovár-Kőrös vármegye	17'33 »	Kassa sz. k. v.	3'79 »

A törvényhatóságokra vonatkozó ezen általános adatoknál sokkal érdekesebb a helynélküli segédek számának az egyes iparágakra tekintettel való vizsgálata. A helynélküli segédek számát a fontosabb iparágakban — a melyekben a tulajdonképeni segédek és a szakmunkások gyanánt alkalmazott segédek együttes száma legalább 1000-re rug — a következő táblázat tünteti fel, a mely egyuttal a helynélküli segédeknek az összes segédekhez való arányát is szem elé állítja:

Iparág	Hely nélküli segédek száma							
	Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		Magyarbirodalomban	
	sám szerint	o/o	sám szerint	o/o	sám szerint	o/o	sám szerint	o/o
Ács	1.677	18'18	3	25'00	70	10'94	1.750	18'35
Asztalos	1.605	11'01	27	13'11	112	12'40	1.744	11'12
Bádigos	343	16'13	3	6'38	29	19'46	375	16'15
Bognár	380	9'42	—	—	47	10'42	427	9'52
Csizmadia	923	9'09	—	—	16	7'41	939	9'03
Czipész	2.116	12'61	19	18'81	151	11'62	2.286	12'57
Fazekas	74	5'06	—	—	17	8'85	91	5'50
Fényező és mázoló	317	24'46	—	—	15	21'74	332	24'25
Géplakatos	337	8'12	—	—	—	—	337	7'68
Hentes	296	18'44	—	—	7	17'50	303	18'42
Kádár	281	10'59	2	3'28	35	12'82	318	10'71
Kalapos	160	10'58	1	50'00	31	20'67	192	11'54
Kéményseprő	89	3'58	1	25'00	5	6'17	45	3'84
Kovács	1.411	8'97	29	13'74	84	7'81	1.524	8'95
Kőfaragó	135	7'71	5	13'89	21	21'21	161	8'43
Kőműves	5.683	30'76	6	4'00	175	12'97	5.864	29'36
Könyvnyomdász	405	14'43	—	—	10	4'95	415	13'79
Kötélgyártó	119	11'77	—	—	18	17'14	137	12'03
Lakatos	1.220	15'80	4	14'29	95	19'19	1.319	16'00
Molnár	1.064	10'43	2	6'67	83	9'35	1.149	10'33
Mészáros	897	17'07	1	10'00	113	16'17	1.011	17'02
Pék	950	18'19	10	29'41	176	24'65	1.136	19'03
Szabó (férfi-)	1.670	11'82	8	15'69	109	9'62	1.787	11'67
Szijgyártó	164	13'34	—	—	7	6'31	171	12'76
Szobafestő	472	33'98	6	24'00	14	16'87	492	32'87
Szűcs	119	6'54	—	—	15	7'69	134	6'65
Takács	189	9'35	—	—	10	10'99	199	9'41
Timár	163	7'10	2	6'67	10	9'26	175	7'19

A 28 iparág, a melyet kimutatásunk magában foglal, kiterjed a kisipar körébe tartozó valamennyi nagyobb fontosságú iparágra s bátran állithatjuk, hogy a helynélküli segédek számaránya ezen 28 iparágban nemcsak ezen iparágaknak, hanem általában véve a magyar kisiparnak helyzetét ábrázolja. Sajnos, hogy a kép, a melyet szemünk elé állít, éppen nem mondható valami fényesnek, sőt ellenkezőleg nagyon is sötét színben tünteti fel a magyar kisipar állapotát. A 28 nagy iparág között csak 10 van olyan, a melyben a helynélküli segédek száma az összes segédek és szakmunkások 10⁰/o-át nem éri el, a 18 többi iparágban a helynélküli segédekre 10—34⁰/o

esik. Igaz, hogy vannak ezen igrágak között olyanok is, a melyek a téli időszakban, a midőn a népszámlálás tartatott, jórészt szünetelni szoktak, ilyen különösen az ácsok, fényezők és mázolók, kőmivesek és szobafestők ipara, de viszont találunk oly iparágakat is közöttük, a melyek éppen a téli időszakban szoktak legjobban föllendülni, pl. a szabók, czipészek és csizmadiák s ezen iparágban ennek daczára a helynélküli segédeknek szintén magas 0% -át látjuk; a felsorolt iparágak tulnyomó része pedig olyan, hogy a felvételi időszak az illető iparág üzleti élenkségére nézve legalább is közömbösnek tekinthető.

Legkevesebb volt a helynélküli segéd a kéményseprő iparban; ez különben természetes is, miután a kéményseprés engedélyhez kötött iparág. Viszont a legkedvezőtlenebb arányszámokat a szobafestőknél, kőmiveseknél, fényezőknél és mázolóknál s az ácsoknál látjuk, tehát azon iparágban, a melyek, mint már fentebb is jeleztük, télen majdnem egészen szünetelnek. Ezen iparágakban tulajdonképen a helynélkülieknek magasabb 0% -át is indokolva látnók s azért meg kell még jegyeznünk, hogy ezen iparágakban a segédek azon része, a mely nem került a helynélküliek csoportjába, szintén nincs okvetlenül valamely vállalathoz sorozva, mert főképen az ácsok és kőmivesek között igen sokan akadnak olyanok, a kik a számlálólapnak az alkalmaztatásra vonatkozó kérdésére úgy válaszoltak, hogy változó mestereknél, különböző munkaadóknál vannak alkalmazva, ezek tehát sem a vállalatokba nem voltak befoglalhatók, sem a helynélküliek közé nem soroztathattak, hanem a »különböző munkaadóknál alkalmazottak« rovatában dolgoztattak fel.

A mi Horvát-Szlavonországot illeti, a viszonyok ott a helynélküli segédek számaránya tekintetében meglehetősen hasonlóak az anyaország viszonyaihoz s a 28 iparág közül, a melyeket tábláztunk kimutat, Horvát-Szlavonországban 14 iparágnál kedvezőbbek, 14-nél pedig kedvezőtlenebbek a százalékos arányok, mint Magyarországon.

E) Kereskedelmi forgalom.

1. Magyarország áruforgalma.

Árúforgalmunk összesen. — Magyarország, minthogy nem képez külön vámterületet, külkereskedelmi fogalmának megállapítására nem használhatja azokat a közegeket, melyek a külállamok e nemű adatait szolgáltatják. Mi a vámhivatalok helyett a szállítóvállalatok adatszolgáltatása alapján állítjuk össze áruforgalmi statisztikánkat, a mely eljárás kétségkívül nehezebb és bonyolodottabb, de azért, kivált az újabb időben életbeléptetett intézkedések folytán, a megbízhatóságnak csaknem annyi garantiáját viseli magában, mint a vámhivatalokra fektetett adatgyűjtés. Külforgalmunk átnézetét 1882-től kezdve, a mely esztendő az első teljes év, a miről adatokkal rendelkezünk, a nemes fém- és érczpenzforgalom levonásával, mennyiség és érték szerint, az alábbi kis táblázat tünteti fel:

É v	Behozatal			Kivitel			Összes forgalom			Behozatali (—), kiviteli (+) többlet		
	mennyiség		ért.	mennyiség		ért.	mennyiség		ért.	mennyiség		ért.
	1000		millió o. é. frt	1000		millió o. é. frt	1000		millió o. é. frt	1000		millió o. é. frt
	mm.	db		mm.	db		mm.	db		mm.	db	
1882.....	12.461	154	437 ⁵	29.502	11.118	446 ⁴	41.963	11.272	883 ⁹	+ 17.041	+ 10.964	+ 8 ⁹
1883.....	13.669	472	473 ⁸	28.652	41.476	454 ⁵	42.321	41.948	928 ³	+ 14.983	+ 41.004	— 19 ³
1884.....	14.423	306	480 ⁴	26.070	44.479	388 ⁹	40.493	44.785	869 ³	+ 11.647	+ 44.173	— 91 ⁵
1885.....	15.419	307	448 ⁹	29.923	48.831	396 ¹	45.342	49.138	845 ⁰	+ 14.504	+ 48.524	— 52 ⁸
1886.....	13.527	236	416 ²	29.682	32.298	417 ⁸	43.209	32.534	834 ⁰	+ 16.155	+ 32.062	+ 1 ⁶
1887.....	13.913	220	434 ⁵	31.769	41.206	402 ⁵	45.682	41.426	837 ⁰	+ 17.856	+ 40.986	— 32 ⁶
1888.....	15.283	274	446 ⁶	36.976	52.081	444 ⁴	52.259	52.355	891 ⁰	+ 21.693	+ 51.807	— 2 ²
1889.....	16.438	267	459 ⁵	34.479	63.346	460 ⁶	50.917	63.613	920 ¹	+ 18.041	+ 63.079	+ 1 ¹
1890.....	19.083	255	485 ⁵	38.999	50.413	530 ¹	58.082	50.668	1 015 ⁶	+ 19.916	+ 50.158	+ 44 ⁶
1891.....	21.940	277	502 ⁸	38.471	68.926	545 ²	60.411	69.203	1 048 ⁰	+ 16.531	+ 68.649	+ 42 ⁴
1892.....	23.455	283	519 ⁴	38.463	41.767	509 ⁷	61.918	42.050	1 029 ¹	+ 15.008	+ 41.484	— 9 ⁷

Legelőször is a mennyiséget tekintve, habár egyes években találkozunk visszaesésekkel is, a forgalom irányzata egészben véve úgy a behozatalnál, mint a kivitelnél határozottan emelkedő. A súly

szerint számbavett összes forgalom 1892-ben a megelőző évhez képest 1½ millió métermázsával emelkedett s a kimutatott évek sorában az első helyet foglalja el. A darabszám nagymérvű megcsökkenése egyes kereskedelmi piacaink elvesztésével áll szoros kapcsolatban s jórészt Franciaország védvamos tarifa-politikájának folyománya. E politika első sorban dongakivitelünkre súlyosodik s magánál e csoportnál 27,533.565 db csökkenést eredményez.

Külforgalmunk 1887 óta érték szerint is emelkedik, s különösen kedvező irányban fejlődött 1891. és 1892-ben, az előbbi évek árúmérlege 44%, az utóbbi 42¼ millió forintnyi kiviteli többlettel zárulván. Az 1892-ik évi főeredmény azonban, — eltekintve a darabszámnak fönt érintett csökkenését, — érték tekintetében is messze elmarad azon várakozások mögött, melyeket az előbbi évek kedvező alakulata méltán keltett. Igaz ugyan, hogy összes forgalmunk az egy milliárdon ez évben is közel 30 millióval fölül maradt, azonban áruforgalmunk mérlege a kedvezőtlen áralakulás következtében mégis passzív; 519½ millió forintnyi behozattal csak 509% millió forintnyi, azaz 97 millióval kevesebb kivitt birunk szembe állítani. S az a körülmény, hogy 1891-hez képest a behozatal 16% millióval növekedett, a kivitel pedig 35% millióval esett, áruforgalmunk képét még kedvezőtlenebb világításba helyezi, s mérlegünk tulajdonképen 52½ millió forinttal romlott. Egyébiránt nem szabad felednünk, hogy árúmérlegünk a valóságban valószínűleg valamivel kedvezőbb, mint a milyennek azt statisztikánk feltünteti. Adatgyűjtésünk ugyanis még mindig nem terjed ki azon forgalomra, mely Magyarország és Ausztria között másként, mint vasúton vagy gőzhajón, avagy a postán közvetítettik. Magyarországból Ausztriába vagy viszont, a tengelyen szállított árúk és lábon áthajtott jószágok áruforgalmi statisztikánk által mindedig számba nem vétetnek, ámde alaposan hihetjük, hogy ezen forgalom Magyarország és Ausztria között túlnyomólag kiviteli irányú. Egyúttal jelezhetjük, hogy áruforgalmi statisztikánk eme hézagának megszüntetése már is folyamatban van.

Áruforgalmunk a szállítóeszközök megkülönböztetésével. — Áruforgalmi statisztikánk a vasúton és gőzhajón, továbbá postán, tengeren és végül a szerb és román határ felé eső vesztegintézeti állomásokon és vámhivatalokon át közvetített külforgalmunkat 1884. illetve 1886 óta elkülönítve is feldolgozza. Az összes forgalomnak, úgy a behozatalnak, mint kivitelnek, megoszlásáról a jelzett szállítóintézetek között a következő táblázat ad számot:

É v	Vasuton és gőzhajón	Postán	Tengeren	Veszteg- intézeti és vámhivatali forgalom	Összesen
ezer osztr. ért. forintokban					
<i>1. Behozatal.</i>					
1884	—	79.518	—	—	480.403
1885	—	78.485	—	—	448.889
1886	303.030	78.077	27.088	8.042	416.237
1887	322.824	75.248	25.398	11.034	434.504
1888	322.219	78.420	33.422	12.570	446.631
1889	344.807	70.110	31.389	13.172	459.478
1890	357.073	79.977	34.214	14.223	485.487
1891	355.468	86.881	44.331	16.100	502.780
1892	380.112	88.999	36.905	13.368	519.384
<i>2. Kivitel.</i>					
1884	—	10.057	—	—	388.853
1885	—	8.779	—	—	396.148
1886	373.525	8.348	35.760	213	417.846
1887	356.838	7.303	38.115	272	402.528
1888	388.222	6.065	49.264	832	444.383
1889	408.735	4.375	45.879	1.574	460.563
1890	478.541	5.343	45.404	835	530.123
1891	490.885	6.150	46.591	1.581	545.207
1892	463.796	4.677	38.737	2.449	509.659

A szállító vállalatok által közvetített forgalom értékét vizsgálva, 1892-ben a behozatalnál a vasutakra mintegy 73⁰/₀, a postára 17⁰/₀, a tengerre 7⁰/₀ és a belépő állomásokra valamivel több mint 2⁵/₀ esik, míg a kivitelben a vasutak 91, a posta alig 1, a tengeri szállítóeszközök 7⁵ s a belépő állomások 0⁵/₀-al részesülnek. A behozatalban tehát a postaforgalom több mint kétszer akkora arányban szerepel, mint a tengeri forgalom, míg a kivitelnél a postai szállítás egészen jelentéktelen, a mi érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy a postára rendszeren a nagyobb biztonságot igénylő értékesebb küldemények, drágább iparcikkek bizatnak, mely cikkekéből jelentékeny behozatal mellett kivitelünk alig számbavehető.

Különös érdekléssel bír a postai és tengeri áruforgalom. Az első főleg azért, mert lehetőséget nyújt, hogy összforgalmi adatainkat legalább megközelítő valószínűséggel azon évekre vonatkozólag is kiegészíthessük, a melyekben a postai forgalmat statisztikánk még nem foglalta magában. Tengeri áruforgalmunk alakulása pedig főmei kikötőnk fejlődésének és forgalmi képességének megítélése s egyúttal külkereskedelmünk önállósításának szempontjából bír fontossággal.

A *postai forgalomban* leginkább előforduló egyes árukat, valamint posta útján való behozatal és kivitel arányát az összes forgalomhoz az 1892-ik évről az alábbi kimutatásból láthatjuk:

Sorszám	Az áruk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből postán		
		méterm.	ezer forint	méterm.	ezer forint	%
B e h o z a t a l.						
1	Aranymivesárúk	98	15.680	98	15.680	100'00
2	Selyemszövetek	3.605	17.304	2.307	11.074	63'99
3	Szalagok, paszomántárúk selyemből	1.529	8.868	881	5.110	57'62
4	Czipók, csizmák	11.011	7.158	7.162	4.655	65'03
5	Női ruházatok	8.134	9.354	4.029	4.633	49'53
6	Ezüstmivesárúk	582	4.947	530	4.505	91'07
7	Gyapjuszövetek	81.819	36.818	9.838	4.427	12'02
8	Zseborák	206	2.678	196	2.548	95'15
9	Fehérnemű	9.983	3.993	6.065	2.426	60'76
10	Pamutszövetek	335.885	53.070	15.055	2.379	4'48
11	Könyvek, nyomtatványok stb.	13.017	4.556	6.711	2.349	51'56
12	Kalapok nemezből	4.776	2.531	3.420	1.813	71'64
13	Férfi ruházatok	16.970	6.788	4.479	1.792	26'40
14	Bőrkeztük	685	2.055	469	1.407	68'47
15	Csipkék, selyemből	306	2.387	180	1.404	58'82
16	Kötött áruk pamutból ...	11.048	2.596	5.436	1.277	49'19
17	Képek, színnyomatok stb.	2.567	3.850	840	1.260	32'73
18	Félselyemárúk	1.219	2.316	573	1.089	47'02
19	Csipkék, lenből	411	1.644	223	932	56'69
20	Lenszövetek	29.118	6.552	3.887	875	13'35
21	Pamutfonál	89.726	11.036	4.892	602	5'45
22	Valódileonidrótt és fonadék	42	630	40	600	95'24
23	Platina- és nemes fémke- verékből készült egyéb árúk	6	840	4	560	66'67
24	Prémbőrök teljesen kiké- szítve	1.041	1.562	333	500	33'01
25	Kész szűcsárúk	996	2.490	199	498	20.00
26	Nap- és esernyők, selyemből	1.357	1.211	506	455	36'75
27	Kötött áruk gyapjuból ...	2.669	1.068	1.124	450	42'13
28	Vonó-, fuvó-, és egyéb hangszerek	1.782	1.604	490	441	27'49
29	Szifgyártóárúk	2.758	1.655	729	437	26'40
30	Csipkék pamutból	723	578	519	415	71'80
31	Finom faárú	8.771	2.280	1.571	408	17'89
32	Elkészített gyógyszerek ...	5.102	1.020	1.961	392	38'43
33	Szalagok, paszomántárúk pamutból	3.584	1.093	1.221	372	34.03
34	Lenfonál	10.300	2.832	1.331	366	12'93
35	Lenvászon	33.086	7.444	1.576	355	4'77

Sorszám	Az árúk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből postán		
		méterm.	ezer forint	méterm.	ezer forint	%
36	Kötött árúk, selyemből ...	203	487	143	343	70'43
37	Finom bőrárúk	999	849	401	341	40'16
38	Kalapok, szalmából	1.888	566	1.083	325	57'42
39	Dohánygyártmányok	196	392	160	320	81'63
40	Ékszer- és piperetárgyak, nem nemes fémekből ...	410	574	218	305	53'14
41	Tudományos célra szánt műszerek	477	429	298	268	62'47
42	Gyermekjátékszerek	7.687	1.922	1.044	261	13'58
43	Gyapjúfonál	3.137	957	810	247	25'81
44	Függő- és állóórák	1.932	966	488	244	25'26
45	Szalagok, paszomántárúk gyapjuból	688	413	397	238	57'63
46	Élesztő	15.262	763	4.488	224	29'36
47	Kötött árúk, lenből	800	288	607	219	76'04
48	Olajfestmények vásznon ...	861	2.153	85	213	9'89
49	Illatszerek	1.004	402	523	209	51'99
50	Késmivesárúk	4.554	1.093	810	194	17'75
51	Kaucsuk- és guttapercha- árúk	2.256	677	642	193	28'51
52	Selyem, motolált stb.	372	670	107	193	28'81
53	Felső bőr	23.309	6.527	684	192	2'94
54	Közönséges csontárúk ...	1.823	547	637	191	34'92
55	Fegyverek és fegyverrés- zek	1.334	467	508	178	38'12
56	Sáfrán	47	165	46	161	97'58
57	Közhasznú műszerek	1.632	979	265	159	16'24
58	Növények és növényrészek fris állapotban	1.302	521	383	153	29'37
59	Bőröndösárúk	1.412	1.230	187	150	12'20
60	Húrok	58	156	54	146	93'59
61	Óraművek	370	241	212	138	57'26
62	Kávé	71.846	8.622	1.092	131	1'52
63	Tea	1.576	278	546	131	47'12
64	Selyemkalapok	131	118	128	115	97'46
65	Akták, kéziratok	259	130	219	110	84'62
66	Disztollak	85	128	69	104	81'25
	Egyéb árúk { drb mm.	282.990 22.611.891	253.186	999 39.538	4.117	1'63
	Árubehozatal ösz- { drb szesen mm.	282.990 23.454.713	519.384	999 145.747	88.999	17'14
	Nemes fém- és érczpenz- behozatal	527'80	19.816	371.24	11.534	58'21

Sorszám	Az árúk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből postán		
		méterm.	ezer forint	méterm.	ezer forint	%
		K i v i t e l.				
1	Aranymivesárúk	6	810	5	675	73'33
2	Selyemszövetek	282	1.354	130	624	46'09
3	Drága- és féldrágakövek ...	2	500	2	500	100'00
4	Gyapjuszövetek	11.246	4.498	630	252	5'60
5	Női ruházatok	2.202	2.532	214	246	9'72
6	Ezüstmivesárúk	43	366	26	221	60'38
7	Növények és növényrészek fris állapotban	905	362	540	216	59'67
8	Mindenemű leölt { drb szárnyas { mm.	7.889 55.150	3.762	3.871 2.423	171	4'55
9	Szalagok, paszomántárúk selyemből	77	447	22	128	28'64
10	Csipkék, selyemből	39	304	16	125	41'12
11	Kalapok, nemezből	619	328	225	119	36'28
12	Belek, hólyagok	5.627	1.125	522	104	9'24
	Egyéb árúk { drb { mm.	41.759.177 38.386.629	493.271	20.114 9.268	1.296	0'29
	Árukivitel összesen { drb { mm.	41.767.066 38.462.827	509.659	23.985 14.023	4.677	0'92
	Nemes fém- és érczpénz- kivitel	665'68	2.963	27'54	314	10'60

A postai forgalomban, a mint természetes is, legnagyobb szá-
zalékkal szerepelnék olyan árúk, melyek a drágább postai szállítást
elbirják, melyek tehát kis tömegben nagy értéket képviselnek, mint
aranymivesárúk, ezüstművesárúk, zsebórák, drága- és féldrágakövek stb.

Kereskedelmi politikánknek, több mint egy évtized óta egyik
legfőbb törekvése és célja a tengerre, Fiume felé és onnan irányuló
forgalmunk emelése s nem jelentéktelenek azon áldozatok, melyeket
törvényhozás és kormány e cél érdekében hozott. Különös érdekl
birhat annak vizsgálása, mennyiben koszoruzta siker eme törekvése-
ket s mekkora az az arány, melyet tengeren át történő behozatalunk és
kivitelünk összes forgalmunkban elfoglal.

A tengeren át történő behozatalban és kivitelben leginkább sze-
replő egyes árúkat (mennyiség szerint is) és azok arányát az összes
forgalomhoz a következő kimutatás állítja szem elé :

Sorszám	Az áruk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből tengeren		
		méterm.	ezer forlnt	méterm.	ezer forint	%
B e h o z a t a l.						
1	Bor hordókban	722.385	12.642	593.220	10.381	82'11
2	Rizs	426.319	5.968	367.189	5.141	86'14
3	Nyers ásványolaj	785.780	5.249	634.168	4.236	80'70
4	Juta, nyers	90.313	2.709	73.653	2.210	81'58
5	Nyers dohány	19.791	2.375	18.032	2.164	91'12
6	Kávé	71.846	8.622	15.440	1.853	21'51
7	Pamutfonál	89.726	11.036	10.439	1.284	11'70
8	Tűzálló kövek és téglák	334.974	1.172	189.821	664	56'65
9	Pamutszövetek	335.885	53.070	4.159	657	1'24
10	Barnaszénkátrány	85.187	1.013	52.613	626	61'80
11	Kőszén	8,153.078	8.968	438.724	483	5'38
12	Faolaj	27.397	1.451	9.122	483	33'29
13	Nyers marhabőrök	66.422	4.317	6.358	413	9'57
14	Len, kender és egyéb olaj- magvak	1.502	1.427	399	379	26'56
15	Varrógépek	15.466	2.011	2.338	304	15'12
16	Ólom, nyers	40.225	644	18.912	303	47'05
17	Pálinka	10.912	502	5.693	262	52'19
18	Növények és növényré- szek, szárítva	78.968	3.948	4.619	231	5'85
19	Nyers vas	150.528	753	45.940	230	30'55
20	Konyhasó	39.353	275	26.777	187	68'00
21	Vallonea	26.899	511	9.293	177	34'64
22	Őn, nyers	4.596	547	1.327	158	28'88
23	Édesített szeszes folyadék	5.072	609	1.276	153	25'12
24	Tőkehal	3.985	259	1.984	129	49'80
25	Nyers kövek	199.145	239	104.684	126	52'72
26	Külön m. n. n. vegyészeti árúk	1.551	401	453	122	30'42
27	Agyagföld	174.298	349	60.108	120	34'38
28	Zsákok	76.285	3.128	2.884	118	3'77
29	Fris gyümölcs	56.518	847	7.519	113	13'34
30	Narancs, citrom, limóni	70.690	1.060	7.270	109	10'28
31	Czement	199.941	700	30.511	107	15'29
32	Fris főzelék	32.427	324	10.683	107	33'02
33	Tengeri fű	10.976	334	2.687	94	24'48
	Egyéb árúk { drb	282.990	381.874	1.541	2.781	0'72
		11,046.273		205.879		
	Árúbehozatal össz. ... { drb	282.990	519.384	1.541	36.905	—
		23.454.713		2,964.174		7'10

Sorszám	Az áruk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből tengeren		
		méterm.	ezer forint	méterm.	ezer forint	%
K i v i t e l .						
1	Liszt	4,972.973	65.892	686.390	9.095	13'80
2	Donga { drb. 39,645.235	637.235	10.882	38,448.354	6.555	60'24
3	Nyers cukor	135.343	2.572	118.668	2.255	87'67
4	Gesztenyefa- és buzérkivo- nat	118.221	3.080	83.867	2.185	70'94
5	Fűrészelt faárú, kemény fából	1,152.829	3.862	475.967	1.594	41'27
6	Aszalt szilva	251.819	5.792	54.341	1.250	21'58
7	Bab	534.419	3.607	179.180	1.209	33'52
8	Árpa	2,660.294	16.760	181.808	1.145	6'83
9	Kukoricza	3,574.064	17.334	204.456	992	5'72
10	Finomított cukor	263.618	6.459	33.452	820	12'70
11	Kemény épület- és műfa ...	489.341	1.419	251.355	729	51'37
12	Fűrészelt faárúk puha fából	531.692	1.728	205.361	667	38'60
13	Hordók	65.174	847	49.030	637	75'21
14	Puha épület- és műfa ...	563.622	1.522	197.199	532	34'95
15	Rizs	138.388	1.799	37.599	489	27'20
16	Búza	4,849.931	42.194	52.965	461	1'09
17	Borszesz	165.206	3.387	20.302	416	12'28
18	Író-, levél- és rajzpapiros	15.940	638	9.718	389	60'97
19	Ásványvíz	146.992	1.470	37.003	370	25'17
20	Bor hordókban	712.749	16.037	14.699	331	2'06
21	Hajlitott fabutorok	21.594	1.404	5.068	329	23'43
22	Papirosanyag	69.886	1.048	21.280	319	30'44
23	Pamutszövet	26.515	4.189	1.921	304	7'26
24	Torpedók	988	988	273	273	27'63
25	Kávé	13.821	1.313	2.456	233	17'75
26	Szelenczébe zárt elede- lek	1.742	348	1.120	224	64'37
27	Varrógép	2.064	289	1.541	216	74'74
28	Ásványolaj, finomított ...	337.477	5.399	13.408	215	3'98
29	Nyers dohány	305.545	9.166	6.406	192	2'09
30	Keményítő	84.248	1.685	8.969	179	10'62
31	Fabutorok	11.917	739	2.574	160	21'65
32	Borkő	6.149	429	2.275	159	37'06
33	Vasúti talpfa	294.911	589	70.200	140	23'77
34	Faszén	344.667	689	66.302	133	19'30
35	Gyógyfüvek	7.902	253	4.063	130	51'38
36	Tüzifa	639.743	320	240.831	120	37'50

Sorszám	Az áruk megnevezése	Összes behozatal vagy kivitel		Ebből tengeren		
		méterm.	ezer forint	méterm.	ezer forint	o/o
K i v i t e l .						
37	Gyapjúsövet	11.246	4.498	287	115	2'56
38	Elkészített hús	2.844	185	1.673	109	58'92
39	Korpa	1,117.832	3.801	31.645	108	2'84
40	Talpbőr	6.682	935	744	104	11'12
	Egyéb áruk	{ drb 2,121.831		4.784		
		{ mm. 13,175.204	264.111	143.639	2.854	1'09
	Árukivitel összesen { drb 41.767.066			38.453.138		
		{ mm. 38.462.827	509.659	3.522.950	38.737	7'60

1892-ben tenger felőli behozatalunk 74 millióval, kivitelünk 79 millióval esett, a várt általános javulás tehát e téren is elmaradt, habár találkozunk egyes jelenségekkel, melyek tekintetbe vétele a tengeri forgalmunkról nyert kedvezőtlen benyomást némileg enyhíti. Így behozatalunkban a kávé az 1891-iki év eredményeivel összehasonlítva, 9.167 métermázsáról 15.440 métermázsára, a pamutfonál 6.522 mmázsáról, 10.439 mmázsára emelkedett, s egyes áruk, melyeket csaknem kizárólag Ausztria közvetítésével szoktunk beszerezni, mint narancs, citrom, limóni, friss főzelék, immár tengeri forgalmunkban is szerepelnek, bárha csekély mennyiségben. A gyarmatárúk forgalmának ez emelkedése a 3 év előtt tengeri kereskedelmünk emelésére alakult magyar kereskedelmi részvénytársaság működését tükrözi vissza, s hogy e működésnek még igen tág tere nyílik a jövőben, annak illusztrálásául talán nem lesz fölösleges az alábbiakban mindazon árukat és árucsoportokat felsorolni, melyeket egészben tengeren hozhatnánk be, de a melyeknek kisebb vagy nagyobb részét Ausztriából vásároljuk s a kereskedői nyereséget az osztrák kereskedőknek fizetjük.

Az áruk neve	Az összes behozatal volt 1892-ben		Ebből tengeren hozott be	
	méterm.	ezer frt.	méterm.	ezer frt.
Gyarmatárúk	73.963	9.052	15.458	1.857
Déli gyümölcs	132.667	2.652	16.035	311
Fűszerek	12.063	673	1.909	73
Nyers dohány	19.791	2.375	18.032	2.164
Rizs	426.428	5.970	367.189	5.141

A z á r ú k n e v e	Az összes behozatal volt 1892-ben		Ebből tengeren hozott be	
	méterm.	ezer frt	méterm.	ezer frt
Vallonea	26.899	511	9.293	177
Indigo	2.229	1.560	66	5
Nyers ásványolaj	785.780	5.248	634.168	4.918
Pamut	17.319	918	219	12
Juta	90.313	2.709	73.653	2.210
Összesen	1,587.452	31.668	1,136.022	16.868

A szerb és román határokon levő vesztegintézeti állomásokon és vámhivatalokon át közvetített forgalom majdnem kizárólag vágó- és igás állatokra s állati termékekre szorítkozik.

Árúforgalmunk főcsoportok szerint. — Árúforgalmunkat a vámtarifa 50 főcsoportja szerint — a nemes fém- és érczépénzforgalmat magában foglaló XLII. főcsoport különös feltűnésével — 1888-tól kezdve, érték szerint, a következő táblázatokból láthatjuk:

A főcsoport száma	A főcsoport m e g n e v e z é s e	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		osztr. ért. ezer forintokban				
		a) Behozatal				
I.	Gyarmatárúk	8.968	8.209	8.379	7.792	9.052
II.	Fűszerek	1.215	1.157	838	733	673
III.	Déli gyümölcs	1.698	1.751	2.240	2.242	2.652
IV.	Czukor	11.088	12.835	11.718	9.986	9.126
V.	Dohány és dohány- gyártmányok	6.666	5.057	2.260	3.245	2.767
VI.	Gabona és hüvelyesek, liszt és őrlemények; rizs	8.090	8.503	12.279	16.566	15.349
VII.	Főzelék, gyümölcs, növé- nyek és növényrészek	6.354	6.731	9.424	11.447	12.624
VIII.	Vágó- és igásmarha ...	11.995	13.677	15.143	16.692	14.502
IX.	Más állatok	162	174	152	208	235
X.	Állati termékek	6.324	8.803	7.605	9.357	11.177
XI.	Zsiradékok	2.046	2.257	2.684	2.793	3.059
XII.	Zsíros olajok	2.948	2.909	3.027	2.959	3.115
XIII.	Italok	18.635	16.840	21.152	33.149	24.139
XIV.	Eledelek	6.387	6.284	6.455	7.015	7.150
XV.	Fa, szén és tőzeg	9.841	11.943	15.300	18.235	18.880

A főcsoport száma	A főcsoport megnevezése	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892-ben
		osztr. ért. ezer forintokban				
XVI.	Esztergályos- és faragó- anyagok	413	548	694	911	871
XVII.	Ásványok	1.887	1.739	2.318	2.174	2.128
XVIII.	Gyógyszer- és illatszer- anyagok	557	461	451	354	455
XIX.	Festő- és cserzőanyagok	1.758	2.546	2.438	2.265	2.696
XX.	Mézgák és gyanták ...	604	654	937	980	920
XXI.	Ásványolajok, barna- szén-és palakő-kátrány	9.743	9.018	8.925	8.885	8.414
XXII.	Pamut, pamutfonalak és pamutárúk	63.835	64.683	67.127	71.575	76.914
XXIII.	Len, kender, juta, stb. az ezekből készült fonalak és árúk	30.233	28.937	28.296	26.113	27.091
XXIV.	Gyapju, gyapjufonal és gyapjúárúk	45.638	46.856	49.468	39.958	42.270
XXV.	Selyem és selyemárúk	27.285	29.971	26.385	26.991	32.064
XXVI.	Ruházatok, fehérenemű és pipereárúk	26.412	25.103	25.860	24.141	23.871
XXVII.	Kefek.- és szitakötő-árúk	866	707	793	686	744
XXVIII.	Árúk szalmából, hánscs- ból stb.	467	296	227	179	267
XXIX.	Papiros és papirosárúk	6.779	7.491	7.709	8.340	6.084
XXX.	Kaucsuk és guttapercha, valamint azokból való árúk	1.366	1.224	1.360	1.228	1.236
XXXI.	Viaszos vászon és viaszos tafota	1.140	918	763	726	950
XXXII.	Bőr és bőrárúk	29.102	29.344	27.763	24.669	27.493
XXXIII.	Szűcsárúk	3.310	3.193	3.783	4.010	4.052
XXXIV.	Fa- és csontárúk	8.844	8.865	9.655	9.681	10.123
XXXV.	Üveg és üvegarúk	2.376	2.272	2.653	2.893	3.208
XXXVI.	Kőárúk	3.328	2.581	2.397	2.644	4.680
XXXVII.	Agyagarúk	3.164	3.313	3.317	3.672	3.529
XXXVIII.	Vas- és aczélárúk	15.914	17.969	20.422	20.762	21.338
XXXIX.	Nemtelen fémek és ezek- ből való árúk	4.256	4.801	5.138	6.509	6.038
XL.	Gépek és géprészek ...	6.741	9.179	9.036	8.380	15.104
XLI.	Kocsik és hajók	204	270	823	367	452
XLIII.	Mű- és hangszerek, órák, apró árúk	26.625	27.025	33.484	36.870	35.030
XLIV.	Konyhasó	311	226	207	269	275
XLV.	Vegyészeti segédanyagok	3.244	3.517	3.829	4.321	4.870
XLVI.	Vegyészeti árúk, gyógy- festő- és illatszerek ...	3.695	3.974	4.622	4.674	5.194

A főcsoport száma	A főcsoport megnevezése	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		osztr. ért. ezer forintokban				
XLVII.	Gyertya és szappan	1.802	1.944	1.815	1.650	1.986
XLVIII.	Gyujtószeresek	1.655	1.195	1.958	1.631	2.807
XLIX.	Irodalmi és műtárgyak	10.217	11.090	11.705	11.236	11.070
L.	Hulladékok	443	438	473	617	660
	Árúforgalom összesen ...	446.631	459.478	485.487	502.780	519.384
XLII.	Nemesfém- és ércpénz- forgalom	18.946	11.315	14.425	11.895	19.817
b) Kivitel:						
I.	Gyarmatarúk	1.382	1.133	497	638	1.319
II.	Fűszerek	245	178	135	79	105
III.	Déli gyümölcs	74	78	64	59	101
IV.	Cukor	4.823	7.037	6.968	8.253	9.138
V.	Dohány és dohánygyárt- mányok	9.081	7.156	8.601	6.795	9.216
VI.	Gabona és hüvelyesek, liszt és őrlmények; rizs	173.882	152.771	180.909	207.536	175.668
VII.	Főzelék, gyümölcs, növé- nyek és növényrészek	17.844	17.319	26.975	18.359	24.540
VIII.	Vágó- és igásmarha	60.305	75.296	101.662	98.010	100.986
IX.	Más állatok	5.008	6.769	8.718	7.648	7.679
X.	Állati termékek	17.062	18.123	21.759	20.976	21.926
XI.	Zsiradékok	4.457	5.295	6.027	6.407	7.505
XII.	Zsíros olajok	1.253	1.146	1.276	914	893
XIII.	Italok	22.876	27.069	30.660	31.957	25.189
XIV.	Eledelek	2.790	3.024	3.500	4.976	4.122
XV.	Fa, szén és tőzeg	25.220	27.898	24.343	28.077	21.600
XVI.	Esztergályos- és faragó- anyagok	1.103	869	1.302	2.033	807
XVII.	Ásványok	3.169	3.289	3.744	3.694	3.952
XVIII.	Gyógyszer- és illatszer- anyagok	181	77	168	92	165
XIX.	Festő- és cserzőanyagok	5.600	6.318	7.248	6.172	5.843
XX.	Mézgák és gyanták	99	115	180	143	249
XXI.	Ásványolajok, továbbá barnaszén és palakő- kátrány	5.180	8.201	6.391	5.861	5.945
XXII.	Pamut, pamutfonalak és pamutárúk	4.602	5.168	5.513	5.614	6.064
XXIII.	Len, kender, juta, stb. az ezekből készült fo- nalak és árúk	2.868	4.008	3.519	5.238	4.617

A főcsoport száma	A főcsoport megnevezése	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		osztr. ért. ezer forintokban				
XXIV.	Gyapju, gyapjufonal és gyapjuárúk	20.910	25.973	20.024	16.889	15.564
XXV.	Selyem és selyemárúk ...	2.680	3.665	2.489	2.361	2.632
XXVI.	Ruházatok, fehérnemű és pipereárúk	7.682	8.612	9.178	7.885	6.250
XXVII.	Kefek.- és szitakötőárúk	861	656	691	789	873
XXVIII.	Árúk szalmából, hánscból stb.	594	626	1.133	1.279	618
XXIX.	Papiros és papirosárúk	2.203	2.136	2.208	2.947	2.313
XXX.	Kaucsuk és guttapercha, valamint azokból való árúk	190	236	136	134	134
XXXI.	Viaszos vászon és viaszos tafota	25	28	40	17	86
XXXII.	Bőr- és bőráruk	5.991	6.045	5.384	5.144	4.827
XXXIII.	Szücsárúk	1.214	1.696	2.183	1.560	1.144
XXXIV.	Fa- és csontárúk	3.430	3.674	4.165	4.097	4.033
XXXV.	Üveg és üvegárúk	535	625	725	670	599
XXXVI.	Kőárúk	403	378	416	1.425	669
XXXVII.	Agyagárúk	449	440	474	396	368
XXXVIII.	Vas- és aczélárúk	6.616	7.581	9.337	8.309	9.074
XXXIX.	Nemtelen fémek és ezekből való árúk	1.862	1.342	1.420	1.365	1.381
XL.	Gépek és géprészek	2.625	2.486	4.319	3.606	3.177
XLI.	Kocsik és hajók	545	857	779	251	1.544
XLII.	Mű- és hangszerek, órák, apró árúk	3.979	2.867	2.950	2.823	3.059
XLIV.	Konyhasó	179	293	45	58	10
XLV.	Vegyész. segédanyagok	1.700	1.717	1.477	1.608	1.523
XLVI.	Vegyészetiárúk, gyógy-, festő- és illatszerek ...	2.603	2.758	2.689	2.966	3.281
XLVII.	Gyertya és szappan	226	269	319	216	186
XLVIII.	Gyujtószerek	790	774	849	1.083	874
XLIX.	Irodalmi és műtárgyak	1.942	1.349	1.982	1.746	1.750
L.	Hulladékok	5.045	5.143	4.552	6.052	6.061
	Árúforgalom összesen ...	444.383	460.563	530.123	545.207	509.659
XLII.	Nemesfém- és ércpénzforgalom	2.029	3.229	8.975	2.333	2.963

A kimutatásunkba felvett években a statisztikai adatgyűjtés már ki volt terjesztve a postai forgalomra is, az összehasonlítás tehát teljesen egyenlő alapon történhetik, míg a korábbi — 1884 előtti — évekkel szemben, a mikor a postaforgalom, a mely a különböző áruk forgalmánál, nagyon különböző arányban szokott szerepelni, még nem volt feléve, az összehasonlítás tehát ezen évekkel nem volna egészen megbízható.

A behozatalban főleg a XXII—XXVI. főcsoportok, vagyis a pamut, len, kender, juta, gyapju és selyemárúk s a ruházatok dominálnak, úgy, hogy ezen 5 árúcsoportra 1890-ben 197¹, 1891-ben 188⁸, 1892-ben 202² millió forint esett. Jelentékeny, 10 millió forintot meghaladó behozatalunk volt még 1892-ben a következő főcsoportokból: XLIII. főcsoport. mű- és hangszerek, órák, (35⁰ millió forint), XXXII. főcsoport. bőr- és bőrárúk (27⁵), XIII. főcsoport. italok (24¹), XV. főcsoport. fa, szén és tőzeg (18⁹), VI. főcsoport. gabona és hüvelyesek (15³ m. forint), VIII. főcsoport. vágó- és ígás marha (14⁵ m. forint) VII. főcsoport. főzelék, gyümölcs, növények és növényrészek (12⁶ m. forint), X. főcsoport. állati termékek (11² m. forint), XLIX. főcsoport. irodalmi és műtárgyak (11¹ m. forint), végül XXXIV. főcsoport. fa- és csontárúkból (10¹ m. forint).

A kivitelben túlnyomó rész a VI. és VIII. főcsoportra esik, amaz a gabona, hüvelyesek, liszt stb. árúcsoportja, melyből 1890-ben 180⁹, 1891-ben 207⁵, 1892-ben 175⁷ millió forintot tett a kivitel, az utóbbi pedig a vágó- és ígásmarhák csoportja 1890-ben 101⁷, 1891-ben 98⁰, 1892-ben 101⁰ millió forint kivittel. E két csoportból kivitelünk 1892-ben meghaladta az 54²⁰/₁₀-ot, tehát összes kivitelünknek több mint felét teszi. A 10 millió forinton felüli kivittel szerepelnek még a következő árúcsoportok: XIII. főcsoport. italok (25²), VII. főcsoport. főzelék, gyümölcs stb. (24⁵ millió forint), X. főcsoport. állati termékek (21⁹ m. forint), XV. főcsoport. fa, szén és tőzeg (21⁶ m. forint) és XXIV. főcsoport. gyapju, gyapjufonal és gyapjúárú (15⁶ m. forint).

Fontosabb behozatali és kiviteli árúk. — Mint évkönyvünk korábbi folyamaiban is tettük, összeállítottuk ezúttal is mind-ama fontosabb behozatali és kiviteli cikkeket, melyekből behozatalunk vagy kivitelünk az 1890—92-es évek valamelyikében legalább is egy millió frtra rúgott.

A fontosabb behozatali és kiviteli árúk ezen kimutatása, mely ezúttal az árúknak nemcsak értékét, hanem mennyiségét is feltűnteti, a következő táblázatba van foglalva:

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1882
1. B e h o z a t a l.							
1	Pamutszövet ...	279.665	332.394	335.885	45.066	50.623	53.070
2	Gyapjuszövet. ...	83.076	74.132	81.819	43.593	34.547	36.819
3	Selyemszövet. ...	2.931	3.255	3.605	13.585	14.322	17.304
4	Aranyművesárúk	81	93	98	10.530	12.560	15.680
5	Bor hordókban	228.407	395.787	722.385	13.704	23.747	12.642
6	Pamutfonál ...	77.866	79.164	89.726	11.122	10.328	11.036
7	Női ruházatok ...	7.974	7.576	8.134	9.647	8.932	9.354
8	Köszén	6,170.425	8,161.764	8,153.078	7.405	9.349	8.968
9	Géprészek	133.963	121.173	162.732	4.110	3.427	8.950
10	Szalagok, paszománt selyemből	1.177	1.480	1.529	6 844	8.503	8.868
11	Kávét, nyersen, pörköltve és őrölve	63.309	66.687	71.871	8.066	7.452	8.625
12	Finomított cukor	298.940	230.929	222.519	9.734	7.725	7.899
13	Lenvászon	23.857	26.914	33.086	5.424	5.991	7.444
14	Pamutvászon	32.622	34.469	46.401	5.445	5.431	7.424
15	Czipők és csizmák	9.501	9.919	11.011	6.176	6.447	7.157
16	Férfi ruházatok	15.660	16.721	16.970	7.538	7.392	6.788
17	Búza	198.735	370.802	950.710	1.331	3.650	6.703
18	Sertés drb	140.326	145.072	167.120	5.613	5.513	6.685
19	Leniszövetek	26.286	23.463	29.118	9.633	8.338	6.552
20	Felsőbőr	18.324	21.788	23.309	3.482	4.140	6.527
21	Talpbőr	37.669	42.837	44.036	5.650	6.426	6.165
22	Ökör drb	58.425	54.822	51.255	8.180	9.638	6.151
23	Rizs	378.749	436.518	426.428	6.359	8.730	5.970
24	Ásványolaj,nyers (petroleum) ...	855.718	887.552	785.780	6.748	6.695	5.248
25	Ezüstművesárúk	457	541	582	6.398	7.010	4.947
26	Könyvek	12.176	12.765	13.017	4.262	4.468	4.556
27	Nyers marhabőrök	34.359	45.880	66.472	2.062	2.753	4.321
28	Sör hordókban ...	103.867	124.681	213.189	2.248	2.992	4.051
29	Fűrészelt faárú puhafából ...	1,011.813	1,090.231	1,391.028	2.934	3.211	4.034
30	Fabutorok	43.771	49.000	50.744	3.458	3.871	4.009
31	Fehérnemű	10.356	9.498	9.983	4.889	4.225	3.993
32	Száritott növények	26.041	86.631	78.973	1.302	4.332	3.949
33	Képek	3.091	2.745	2.567	4.637	3.821	3.851

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázszakban és darabszámban			Érték o. é. 1000 forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
34	Szőgek és csavarok	105.831	111.006	125.902	3.175	3.606	3.525
35	Drága- és fél-drága kövek ...	6	6	14	1.500	1.500	3.500
36	Nyers bárány- és gödölyebőrök	10.919	12.146	18.192	874	1.390	3.229
37	Zsákok	84.011	76.940	76.285	2.888	2.629	3.128
38	Lenfonál	10.429	9.617	10.300	3.075	2.597	2.833
39	Kovácsolt vasárúk	130.142	117.361	112.653	2.856	2.581	2.816
40	Juta, nyers ...	143.374	88.459	90.313	2.866	2.182	2.709
41	Zsebórák	175	171	206	8.400	8.208	2.678
42	Kötött árú pamutból	10.964	10.631	11.048	2.843	2.585	2.596
43	Kalapok nemez-ből	4.041	4.228	4.776	2.330	2.286	2.531
44	Kész szűcsárúk	888	1.001	996	2.486	2.758	2.490
45	Csipkék selyemből	244	226	306	1.978	1.745	2.387
46	Nyers dohány ...	18.676	27.951	19.791	1.868	2.795	2.375
47	Félselyemárúk	1.372	821	1.219	2.876	1.478	2.316
48	Gyermek játékszerek	6.563	7.143	7.687	1.313	1.786	2.306
49	Nyomdapapiros	70.962	79.054	88.324	1.987	2.214	2.296
50	Robbanó szerek	3.842	3.899	5.488	1.606	1.298	2.291
51	Finom faárúk ...	8.514	8.862	8.771	2.214	2.304	2.280
52	Vas és aczél rudakban	178.947	167.761	205.800	2.853	1.971	2.264
53	Olajfestmények vásznon	953	998	861	2.383	2.495	2.153
54	Ásványolaj, finomított állapotban	114.736	116.310	134.572	2.038	1.977	2.153
55	Bőrkezyűk	504	597	685	1.613	1.854	2.055
56	Varrógép és varrógéprészek ...	10.862	11.815	15.473	1.496	1.546	2.011
57	Pirszén	1,031.644	1,181.154	1,219.734	1.964	1.999	1.952
58	Rum és arrak ...	5.266	6.229	8.722	1.159	1.370	1.919
59	Kávépótló	42.228	46.528	46.716	1.351	1.653	1.775
60	Aszalt szilva ...	110.212	74.454	75.896	2.424	1.559	1.670
61	Szifgyártóárúk ...	3.338	2.714	2.758	3.283	1.628	1.655

Sorszám	Az alcsopórt neve	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
62	Csipkék lenből ...	364	415	411	1.456	1.660	1.644
63	Komló és komló- liszt	2.034	3.056	5.113	598	917	1.636
64	Donga {drb mm.	—	—	—	1.284	1.864	1.634
65	Vonó-, fuvó- és egyéb hang- szerek	1.344	1.577	1.782	699	820	1.604
66	Prémhörök	842	823	1.041	1.297	1.252	1.562
67	Indigó	1.908	1.688	2.229	1.090	960	1.560
68	Faolaj	28.091	26.409	27.397	1.567	1.400	1.451
69	Vas- és aczéllé- mezek	78.944	80.995	93.966	1.328	1.383	1.409
70	Egyéb vetemény- magvak	20.519	20.118	21.311	1.026	1.019	1.407
71	Porcellánedé- nyek	30.345	39.430	39.466	1.062	1.380	1.381
72	Puha épület- és műfa	262.255	262.593	463.248	621	748	1.320
73	Sajt	14.515	14.276	15.239	1.270	1.271	1.311
74	Öntött vasárú ...	93.128	108.365	97.708	1.103	1.287	1.270
75	Nyers juh- és kecskebörök ...	17.558	19.062	18.019	2.634	2.925	1.250
76	Csomagoló papi- ros	62.938	73.391	82.556	1.511	1.761	1.258
77	Nap- és esőer- nyők, selyem- ből	1.029	1.112	1.357	926	1.001	1.221
78	Lábszőnyegek ...	3.324	3.974	4.702	887	1.006	1.199
79	Tűzálló kövek és tégla	348.870	395.432	334.974	1.221	1.384	1.172
80	Helyben mozgó gőzgép	12.971	14.516	23.273	649	726	1.164
81	Cognac	2.564	3.420	4.309	698	923	1.163
82	Bőröndös árúk	1.946	597	1.412	2.615	1.854	1.130
83	Késműves árúk	4.234	4.283	4.554	1.007	960	1.093
84	Szalagok, pa- mutból	3.691	3.350	3.584	1.000	905	1.093
85	Kötött árúk gyapjúból	3.488	2.639	2.669	1.461	1.099	1.068
86	Narancs és cit- rom	56.976	47.418	70.724	663	791	1.061
87	Borszesz	40.923	49.936	52.916	945	1.434	1.058

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
88	Rézcső	9.605	10.435	10.498	1.348	1.324	1.050
89	Gyapjú, nyers állapotban ...	13.103	11.572	12.209	1.291	1.069	1.038
90	Vas- és aczél- lemezárúk ...	12.720	16.356	20.546	547	627	1.027
91	Elkészít. gyógy- szerek	4.250	4.369	5.102	850	874	1.020
92	Barnaszén- és palakókatrány	12.748	20.114	85.187	138	213	1.013
93	Stearingyertya	19.737	19.513	24.096	948	820	
94	Író-, levél- és rajzpapiros ...	22.760	23.479	25.256	1.297	1.338	1.012 1.010
95	Közönséges öb- lős üveg	87.874	84.063	101.024	879	841	1.010
96	Közhasznú mű- szerek	1.472	1.432	1.632	883	859	979
97	Gyapjufonál ...	2.900	3.478	3.137	1.045	1.114	957
98	Jutaárúk	18.964	10.896	12.735	1.334	778	955
99	Finom bőrárúk	1.465	1.275	999	3.237	1.143	849
100	Kapa, kasza ...	16.316	18.542	20.162	1.036	1.062	786
101	Liszt	109.069	84.520	61.936	1.159	1.046	718
102	Nyers cukor ...	54.515	59.269	23.749	1.526	1.684	712
103	Viaszos vászon	2.016	1.921	2.305	605	576	692
104	Fegyverek és fegyverrészek	1.401	4.054	1.334	409	1.135	467
105	Sárgarézáruk ...	3.728	11.877	4.248	373	1.197	425
106	Dohánygyárt- mányok	196	225	196	392	450	392
107	Formás papiros árúk	8.343	9.089	7.732	1.251	1.363	309
108	Kukoricza	255.629	196.867	34.738	1.455	1.251	167
	Összesen { mm. drb	14,065.964 198.751	17,173.501 199.894	18,569.665 218.374	407.295	424.077	434.320
2. K i v i t e l.							
1	Liszt	4,468.186	4,812.210	4,972.973	57.925	67.468	65.892
2	Sertés drb	814.191	778.132	1,031.743	52.922	51.566	61.905
3	Búza	7,413.742	6,489.620	4,849.931	56.661	65.279	42.194
4	Ökör drb	186.502	154.855	132.276	38.606	36.430	29.101
5	Kukoricza	1,801.968	2,354.623	3,574.064	10.197	14.809	17.334
6	Árpa	3,810.134	2,574.798	2,660.294	28.135	19.334	16.760
7	Bor hordókban	1.327.348	1,031.204	712.749	22.905	22.625	16.750

Sorszám	Az alcsoporthoz	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
8	Rozs	1,773.676	2,094.789	1,979.382	12.624	19.576	15.340
9	Donga ... { drb	48,200.210	67,178.800	39,645.235	12.497	15.887	10.882
	... { mm.	538.309	687.186	637.235			
10	Gyapju, nyers állapotban ...	104.594	92.831	92.137	14.068	11.649	10.319
11	Tojás	204.451	180.081	221.445	8.178	8.104	9.965
12	Nyers dohány ...	299.111	238.670	305.545	8.453	6.683	9.166
13	Zab	956.271	1,239.018	1,331.363	6.988	8.250	7.522
14	Ló drb	13.328	17.463	18.511	4.665	6.112	6.479
15	Finomított czu- kor	244.289	245.697	263.618	5.472	5.491	6.459
16	Aszalt szilva ...	296.252	190.997	251.819	6.781	4.169	5.792
17	Ásványolaj, fino- mitott	350.788	309.205	337.477	6.222	5.256	5.400
18	Fris főzelék ...	415.833	495.921	656.033	3.335	2.989	5.248
19	Gyapjúsövet ...	9.839	9.871	11.246	5.163	4.622	4.498
20	Disznósir	64.409	67.129	79.855	3.248	3.524	4.306
21	Ágytollak	21.922	19.196	19.070	6.423	4.527	4.195
22	Pamutszövet ...	23.202	24.349	26.515	3.747	3.710	4.189
23	Fűrészelt faáru kemény fából	1,011.655	1,197.999	1,152.829	4.148	4.385	3.862
24	Korpa	569.381	794.304	1,117.832	2.203	3.959	3.801
25	Mindenne- mű leölt } drb	4.035	6.439	7.889			
	szárnyas } mm.	57.736	60.519	55.150	3.932	4.125	3.762
26	Bab	309.833	720.625	534.419	2.252	5.107	3.607
27	Borszesz	173.316	213.428	165.206	2.925	4.535	3.387
28	Vasércz	2,992.911	3,024.292	3,161.359	2.993	3.024	3.161
29	Gesztényefaki- vonat	135.532	117.583	118.221	3.319	3.190	3.080
30	Mindenne- mű ele- } drb						
	venszár- } mm.	758.611	553.283	684.591			
	nyas ...	31.780	26.796	32.348	3.583	2.848	2.987
31	Lóhere- és lu- czernamag ...	30.015	37.315	44.122	1.462	1.679	2.647
32	Másféle őrlémé- nyek	129.209	163.223	175.581	1.680	2.204	2.634
33	Nyers cukor ...	89.126	155.124	135.343	1.466	2.732	2.572
34	Női ruházat ...	3.441	2.896	2.202	3.937	3.413	2.532
35	Férfi ruházat ...	7.386	6.789	6.028	3.488	3.011	2.411
36	Kovácsolt vasárú	68.397	83.890	92.619	1.540	1.890	2.315
37	Cserzőhéjak ...	533.121	439.407	381.339	2.750	2.498	2.290

Sorszám	Az alcseport neve	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
38	Rizs	141.275	186.123	138.388	2.080	2.841	1.799
39	Nyers bárány- bőrök	9.080	9.249	9.280	817	1.152	1.740
40	Fűrészelt faárú puha fából ...	705.013	683.911	531.692	2.291	2.256	1.728
41	Felsőbőr	5.738	5.772	7.772	1.090	1.097	1.710
42	Juh s kecske drb	338.957	185.116	170.398	3.390	1.851	1.704
43	Keményítő	69.404	82.056	84.248	1.284	1.600	1.685
44	Szalonna	31.909	28.213	32.738	1.515	1.394	1.539
45	Puha épület és műfa	535.854	579.243	563.622	1.393	1.564	1.522
46	Ásványviz	153.814	131.912	146.992	1.846	1.583	1.470
47	Fris gyümölcs	74.709	120.657	146.985	1.025	1.225	1.470
48	Repce	557.433	122.988	101.186	6.886	1.773	1.467
49	Kemény épület és műfa	523.971	450.856	489.341	1.520	1.307	1.419
50	Hajlitott fabu- torok	25.689	30.386	21.594	1.670	1.975	1.404
51	Selyemszövet ...	232	306	282	1.075	1.346	1.354
52	Pálinka	25.804	26.025	30.105	1.190	1.279	1.325
53	Kávé, nyersen pörk. és őrlve	4.538	6.718	13.821	489	626	1.313
54	Géprészek	40.814	38.176	31.602	1.180	1.107	1.264
55	Fris hús	22.770	39.632	23.264	1.109	1.982	1.256
56	Juta nyers	28.401	58.878	41.872	526	1.510	1.256
57	Pamutfonál	8.853	8.910	10.040	1.267	1.164	1.235
58	Tej	114.680	110.687	120.330	1.147	1.107	1.203
59	Vas és aczél, rudakban	120.688	112.365	119.432	1.946	1.180	1.194
60	Cognac	3.473	5.278	8.883	401	686	1.155
61	Belek és hólya- gok	6.298	6.427	5.627	982	1.285	1.125
62	Tehén drb	8.989	9.735	7.426	1.151	1.335	1.114
63	Maláta	114.617	104.592	93.795	1.547	1.386	1.102
64	Vas és aczélle- mezek	74.616	73.756	79.704	1.268	1.151	1.076
65	Papiros anyag ...	21.064	46.363	69.886	527	1.159	1.048
66	Rongyok	129.223	128.146	96.673	1.144	1.137	1.037
67	Szalámi	6.734	8.576	7.563	919	1.115	1.021
68	Szilvaiz	45.154	25.216	47.496	1.087	499	997
69	Torpedók { drb mm.	408 2.151	351 1.469	214 988	2.151	1.469	988
70	Talpbőr	6.242	8.561	6.682	936	1.199	935

Sorszám	Az alcsoporth neve	Mennyiség métermázsákban és darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
71	Széna (szecska is)	180.157	150.334	201.101	978	752	905
72	Czipők és csiz- mák	1.622	2.310	1.541	892	1.271	848
73	Prémhörök	901	552	556	1.946	1.178	834
74	Aranymives- árúk	7	5	6	910	670	810
75	Nyers borju- hörök	6.445	6.079	4.035	877	1.064	706
76	Nyers juh- és kecskehörök	7.094	8.159	7.312	1.064	1.354	507
77	Fris szőlő	53.103	10.292	12.661	1.279	315	506
78	Drága- és fél- drágakövek ...	1	5	2	250	1.250	500
79	Borkő	9.186	8.344	6.149	773	671	429
80	Böröndösárúk ...	713	430	257	1.000	344	206
Összesen ... { mm.		34.186.633	33.628.842	33.472.852	475.711	490.869	454.650
{ drb		50.324.823	68.883.069	41.698.069	—	—	—

A kimutatás világossága és könnyű áttekinthetősége folytán feleslegesnek tartjuk annak részletes magyarázatába bocsátkozni, csak arra akarunk figyelmeztetni, hogy a felsorolt 108 behozatali cikk értéke 434³ millió forintot, a 80 kiviteli cikk értéke 454⁶ millió forintot tett ki, s 1892-ben az összes behozatalnak 83⁶²/₁₀-át, illetőleg az összes kivitelnek 89²¹/₁₀-át képezték.

Külön magyarázatra szorul azon némely behozatali és kiviteli áruinknál tapasztalható jelenség, hogy a mennyiség és érték hullámzása egymással homlokegyenest ellenkező irányzatot tüntet fel, és pedig annyival inkább, mivel itt nem annyira érték hanyatlásról, mint inkább érték helyesbítésről van szó. Így pl. a bor érték hanyatlása az Olaszországból nagy mennyiségben behozott könnyű és olcsó fajták behozatalával kapcsolatos. Helyesbítés vitetett keresztül a behozott zsebórák, csomagoló-papiros és a kivitt papirosanyag csoportjánál, mert a csomagoló papirosból csak durvább fajta osztrák gyártmányt hozunk be, míg papiros anyagból csupán olcsóbb árú exportálunk; a zsebórákra pedig, miután a behozott órák nagyobb része közönséges acél és nikel, kisebb részben ezüst és csak egy

tized részben arany, nem lehet oly értéket fentartani, mely az aranyórák árának felelne meg.

Árúforgalmunk származási és rendeltetési országok szerint. — Két kérdés az, a mire minden árúforgalmi statisztikától okvetlenül feleletet várunk: az egyik, hogy mit, minő árúkat és mennyit hozunk be és viszünk ki, a másik, hogy a mit behozunk vagy kiviszünk, honnan hozzuk, hová visszük. Az első kérdésre az eddigiekben törekedtünk megfelelni az utóbbiakra a következők szolgáljanak felvilágosítással.

Azon körülmény egyrészről, hogy Ausztriával közös vámterületet képezünk. s azon gazdasági ellentét, mely Magyarország és Ausztria között tagadhatlanul fennáll s melynél fogva abból, a miből nekünk feleslegünk van, Ausztria többnyire bevitelre szorul, s abból, a miből nekünk bent fedezhetetlen szükségleteink vannak Ausztria felesleget termel: magyarázzák és indokolják, sőt egészen természetessé teszik, hogy külforgalmunknak túlnyomó része, úgy a behozatalnál mint a kivitelnél, mindig Ausztriára esik. Csakhogy egyik országból a másikba ideiglenesen is vitetnek árúk, a melyek nem ott fognak elfogyasztatni, hanem egy más, harmadik országban találnak végleges piacra s viszont oly árúk is akadálytalanul és nagyobb mennyiségben szállíttatnak egyik országból a másikba, a melyek valamely harmadik idegen országból vásároltatván, csak nyereségre közvetítettnek; mindkét körülmény azt idézi elő, hogy árúforgalmi statisztikánk nem tüntetheti fel egész pontossággal, mennyi osztrák eredetű árút fogyasztunk mi, s mennyi magyar természetű árút fogyasztanak túlnan. Hisz még, a hol vámvonal veszi is körül az ország határait, ott sem szabad az árúforgalmi statisztikától azt várni, hogy általa minden egyes behozott árúnak valóságos termelési, vagy minden egyes kivitt czikknek végleges fogyasztási helyét megismerjük, hanem akárhányszor meg kell elégednünk azzal, hogy azon kereskedelmi összeköttetésekről nyerjünk felvilágosítást, a melyeknek közvetítésével az országok szükségleteiket fedezik, feleslegüket értékesítik. Ámde ez nem oly nagy baj, mint a minőnek hirdetni szokták, mert ha annak tudása, hogy a behozott árúk tényleg hol állíttattak elő, a kivitt árúk tényleg hol fogyasztatnak el, mindenesetre hasznos, viszont azonban azt sem értéktelen tudnunk, hogy a szükségletek és feleslegek mely kereskedelmi összeköttetések segélyével egyenlítettnek ki, sőt ennek tudása kereskedelem-politikai szempontból tán az előbbinél is fontosabb. Csak arról kell gondoskodni, hogy az egészen közvetlen átvitel, a mely a nélkül eszközöltetik, hogy a közbeeső országgal bár-

minemű kereskedelmi kapcsolat jönne létre, ne zavartassék össze a behozattal és kivittel. Ez pedig nálunk ki van zárva, minthogy áruforgalmi statisztikánk csak azon szállitmányokat veszi számba, a melyek valamely hazai állomásra szólnak, vagy valamely hazai állomáson adatnak fel.

Ezek után, a miket szükségesnek láttunk mindazokkal szemben hangsúlyozni, a kik áruforgalmi statisztikánkat, mivel az a közös vámterület folytán az Ausztriából behozott vagy oda kivitt áruknak tulajdonképeni eredetét vagy végleges fogyasztási helyét pontosan megállapítani nem képes, gáncsolni, sőt hasznavehetetlennek mondogatni szokták, — álljon itt a következő táblázat, mely úgy behozatalunk, mint kivitelünk és összesített külforgalmunk értékét 1887-től kezdve országok szerint részletezi, s az egyes országokra eső arányt egyúttal százalékokban is feltünteti:

Sorszám	Az ország neve, a honnan a behozatal történt, vagy a hová a kivitel irányult	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
1. Behozatal.							
<i>a) ezer forintokban</i>							
1	Ausztria	375.666	384.595	394.673	412.125	420.423	427.523
2	Németország	15.415	16.461	16.900	18.870	19.640	24.659
3	Szerbia	14.817	15.337	17.897	21.210	22.288	20.687
4	Olaszország	2.460	2.699	2.411	2.346	3.372	8.318
5	Románia	4.054	2.688	2.864	2.690	4.661	6.496
6	Nagy-Britannia	2 193	3.641	4.781	4.195	4.209	6.478
7	Oroszország	4.056	5.937	5.500	5.357	4.804	4.729
8	Bosznia és Hercegovina	2.381	1.798	2.139	2.914	4.116	3.032
9	Franciaország	1.495	1.427	1.309	1.066	1.421	1.599
10	Svájc	978	1.990	1.361	1.388	1.610	1.303
11	Balkánfélsziget többi részei	846	1.279	1.217	1.080	2.320	1.220
12	Bulgária és Kelet- Rumélia	641	818	800	1.891	794	1.122
13	Belgium-Holland	447	846	511	370	480	614
14	Más államok	9.055	7.115	7.115	9.985	12.642	11.604
	Összesen	434.504	446.631	459.478	485.487	502.780	519.384
<i>b) Százalékokban :</i>							
1	Ausztria	86'46	86'11	85'90	84'89	83'62	82'32
2	Németország	3'55	3'69	3'68	3'89	3'91	4'75
3	Szerbia	3'41	3'43	3'90	4'37	4'43	3'98
4	Olaszország	0'57	0'60	0'52	0'48	0'67	1'60
5	Románia	0'93	0'60	0'62	0'55	0'93	1'25

Sorszám	Az ország neve, a honnan a behozatal történt, vagy a hová a kivitel irányult	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
<i>b) Százalékokban :</i>							
6	Nagy-Britannia	0'51	0'82	1'04	0'86	0'84	1'25
7	Oroszország	0'98	1'33	1'20	1'10	0'96	0'91
8	Bosznia és Herzegovina	0'55	0'40	0'47	0'60	0'82	0'58
9	Franciaország	0'34	0'32	0'28	0'22	0'28	0'31
10	Svájc	0'23	0'45	0'30	0'29	0'32	0'25
11	Balkánfélsz. többi részei	0'19	0'29	0'26	0'22	0'48	0'23
12	Bulgária és K.-Rumélia	0'15	0'18	0'17	0'39	0'16	0'22
13	Belgium-Holland	0'10	0'19	0'11	0'08	0'10	0'12
14	Más államok	2'08	1'59	1'55	2'06	2'48	2'23
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
2. Kivitel.							
<i>a) Ezer forintokban :</i>							
1	Ausztria	299.391	309.489	334.107	385.980	411.985	386.713
2	Németország	36.631	48.470	48.329	65.863	57.446	60.428
3	Nagy-Britannia	11.197	17.710	16.774	14.993	11.370	9.784
4	Olaszország	6.685	4.837	6.483	5.636	6.238	8.632
5	Franciaország	11.599	15.677	14.394	11.029	16.818	8.514
6	Románia	4.299	5.745	5.421	5.183	5.335	7.179
7	Szerbia	6.293	6.056	6.538	5.897	6.625	6.064
8	Svájc	11.878	19.035	11.728	13.415	10.091	5.746
9	Bosznia és Herzegovina	3.766	4.387	4.905	5.341	4.647	3.765
10	Belgium-Holland	2.943	4.463	1.989	4.131	3.708	3.116
11	Bulgária és K.-Rumélia	948	1.228	1.635	1.729	1.768	2.019
12	Balkánfélsz. többi részei	1.424	1.081	1.442	2.293	2.701	1.899
13	Oroszország	494	579	573	615	627	440
14	Más államok	4.980	5.626	6.245	8.018	5.848	5.360
	Összesen	402.528	444.383	460.563	530.123	545.207	509.659
<i>b) Százalékokban :</i>							
1	Ausztria	74'88	69'64	72'54	72'81	75'56	75'88
2	Németország	9'10	10'91	10'49	12'42	10'54	11'86
3	Nagy-Britannia	2'78	3'99	3'64	2'83	2'09	1'92
4	Olaszország	1'66	1'09	1'41	1'06	1'14	1'69
5	Franciaország	2'88	3'53	3'13	2'08	3'08	1'67
6	Románia	1'07	1'29	1'18	0'98	0'98	1'41
7	Szerbia	1'56	1'36	1'42	1'11	1'22	1'19
8	Svájc	2'95	4'28	2'55	2'53	1'85	1'13
9	Bosznia és Herzegovina	0'94	0'99	1'07	1'01	0'85	0'74
10	Belgium-Holland	0'73	1'00	0'43	0'78	0'68	0'61
11	Bulgária és K.-Rumélia	0'24	0'28	0'35	0'33	0'32	0'40
12	Balkánfélsz. többi részei	0'35	0'24	0'31	0'43	0'50	0'37
13	Oroszország	0'12	0'13	0'12	0'12	0'12	0'08
14	Más államok	1'24	1'27	1'36	1'51	1'07	1'05
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az ország neve, a honnan a behozatal történt, vagy a hová a kivitel irányult	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
3. Összes forgalom.							
<i>a) Ezer forintokban :</i>							
1	Ausztria	675.057	694.084	728.780	798.105	832.408	814.236
2	Németország	52.046	64.931	65.229	84.733	77.086	85.087
3	Szerbia	21.110	21.393	24.435	27.107	28.913	26.751
4	Olaszország	9.145	7.536	8.894	7.982	9.610	16.950
5	Nagy-Britannia ...	13.390	21.351	21.555	19.188	15.579	16.262
6	Románia	8.353	8.433	8.285	7.873	9.996	13.675
7	Franciaország ...	13.094	17.104	15.703	12.095	18.239	10.113
8	Svájc	12.856	21.025	13.089	14.803	11.701	7.049
9	Bosznia és Herceg.	6.147	6.185	7.044	8.255	8.763	6.797
10	Oroszország	4.550	6.516	6.073	5.972	5.431	5.169
11	Belgium-Holland ...	3.390	5.309	2.500	4.501	4.188	3.730
12	Bulgária és K.-Rum.	1.589	2.046	2.435	3.620	2.562	3.141
13	Balkánfélsz. többi részei	2.270	2.360	2.659	3.373	5.021	3.119
14	Más államok	14.035	12.741	13.360	18.003	18.490	16.964
	Összesen	837.032	891.014	920.041	1.015.610	1.047.987	1.029.043
<i>b) Százalékokban :</i>							
1	Ausztria	80'65	77'90	79'21	78'58	79'43	79'13
2	Németország	6'22	7'29	7'09	8'34	7'35	8'28
3	Szerbia	2'52	2'40	2'66	2'67	2'76	2'60
4	Olaszország	1'09	0'84	0'97	0'79	0'92	1'64
5	Nagy-Britannia ...	1'60	2'40	2'34	1'89	1'49	1'58
6	Románia	1'00	0'95	0'90	0'78	0'95	1'33
7	Franciaország ...	1'56	1'92	1'71	1'19	1'74	0'98
8	Svájc	1'54	2'36	1'42	1'46	1'12	0'69
9	Bosznia és Herceg.	0'73	0'69	0'77	0'81	0'84	0'66
10	Oroszország	0'54	0'73	0'66	0'59	0'52	0'50
11	Belgium-Holland ...	0'40	0'60	0'27	0'44	0'40	0'36
12	Bulgária és K.-Rum.	0'19	0'23	0'26	0'36	0'24	0'30
13	Balkánfélsz. többi részei	0'28	0'26	0'29	0'33	0'48	0'30
14	Más államok	1'68	1'43	1'45	1'77	1'76	1'65
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az 1892-ben az 1029'04 millió forintot tevő összes forgalomnak több mint $\frac{3}{4}$ része, vagyis 814'4 millió forint Ausztriára esett, utána következnek a forgalom nagysága szerint Németország, Szerbia, Más államok, Olaszország, Nagy-Britannia, Románia, Franciaország, Svájc, Bosznia és Hercegovina, Oroszország, Belgium-Holland,

Bulgária és Kelet-Rumélia; legutolsó helyen állanak a Balkán félsziget többi részei, tehát Görögország, Montenegró és Törökország.

Behozatalunkban élesen domborodik ki azon jelenség, hogy 1887. óta ugy Ausztia mint Németország behozatala állandóan emelkedik, még pedig Németországé erősebben, mint Ausztriáé. Ugyanis Ausztia behozatala 1887-től 375·7 millió forintról 1892-ig 427·5 millió forintra emelkedett, mégis az egész behozatalunkban való részesedési aránya következetes csökkenéssel 86·46-ról 82·32-re esett vissza. Németország behozatala ugyanazon időszakban 15·4 millióról 24·7 millióra, perczentekben kifejezve 3·55⁰/₀-ról 4·75⁰/₀-ra emelkedett. Olaszországnak kerekszámban 5 millióval emelkedett behozatala csaknem kizárólag a hordós borra esik. Szerbia, melynek legfontosabb kiviteli cikkeit, mint sertés, ökör, aszalt szilva, bor stb. Magyarországon át veszik útjokat a nyugati államokba, behozatalával most is a 3-ik helyet foglalja el azon államok között, melyekből importálunk, s behozatala minden valószínűleg még emelkedni fog az új kereskedelmi szerződés hatása alatt, mely legfontosabb cikkeinek jelentékeny kedvezményeket biztosít. Románia behozatala, mely a vámháboru előtt összes behozatalunknak 5⁰/₀-át képviselte, de azóta erősen hanyatlott, 1892-ben egyszerre nagy lendületet vett, mely az 1891. július 16-ikáig főnnállott vámok és vámpótlékok és egyéb korlátozások megszüntetésének eredménye; remélhetőleg forgalmunk a közel jövőben még inkább emelkedni fog, ha a román kormány nyal megindított kereskedelmi szerződési tárgyalások eredményre vezetnek. Emelkedett Nagy-Británia behozatala, s arányszáma 0·84⁰/₀-ról 1·25⁰/₀-ra szökött.

Kivitelünk legnagyobb része, szintúgy, mint a behozatalé, Ausztriára esik, mely ország kivitelünkben 1892-ben 75·88⁰/₀-al participál. Sajnos jelenség, hogy bár az 1892-ik évi kivitel az előbbi évhez képest 25·2 millióval csökkent, a százalékszámokban 75·56⁰/₀-ról 75·88-ra növekedett. Németországba és Olaszországba, a mely államokkal kereskedelmi szerződésünk van, többet vittünk ki, mint az előző évben, bárha különösen a német kereskedelmi szerződéshez kötött vérmes remények nem igen látszanak megvalósulni a nyers terményeinknek nagyobb mérvű kivitele eddigelé legalább elmaradt. Svájc czsal és Belgiummal kötött szerződésünk a külforgalomban még nyomokat nem hagyott, de remélhetőleg annak hatását már 1893-ban áruforgalmunkban visszatükrözve fogjuk látni. Franciaországba kivitelünk 1891-hez képest majdnem felére, 3·08⁰/₀-ról 1·67⁰/₀-ra csökkent — e nagymérvű csökkenés okára, Franciaország védvamos politikájában föntebb már rá mutattunk. Romániába kivitelünk,

szintűgy mint behozatalunk, örvendetesen emelkedett 0'98-ról 1'41⁰/₀-ra, ellenben a többi Balkán államokba különben is csekély kivitelünk hanyatlott.

Kimutatásunkban a kivitelnél is, de különösen a behozatalnál, jelentékeny értéket képvisel a »más államok«-ra eső rész: Nem lesz tehát fölösleges az ezen rovatba foglalt áruforgalmi adatok vázlatos ismertetése. Az európai országok közül, melyek a »más államok« rovata alá foglalvák, csupán Portugáliával volt említésre méltó forgalmunk kemény épületfa és műfában (3.030 frt) fűrészelt faáruban (3.042 frt) és dongában (67.441 frtért).

A gyarmatokkal való forgalomban első helyen állanak Nagy-Británia gyarmatai. Kelet-India ellátja piacainkat rizsszel (4,624.060 frt) nyers jutával (2,209.380 frt) borssal (19.266 frt) nyers kávéval (52.800 frt) és indigóval (46.200 frt). A kivitelben figyelmet érdemel a Málta szigetére való exportunk, hová 1892-ben dongát 175.506 frt értékben, finomított cukrot 122.653 frt értékben, különféle fűrészelt, épület- és műfát 15.271 frt értékben szállítottunk.

Az Egyesült-Államokba mintegy 30-féle árut vittünk ki, többek között aszalt szilvát 1,077.619 frt értékben, babot 303.008 frt értékben, ásványvizet 169.080 frt értékben, papirosanyagot 50.250 frt értékben, borkövet 140.456 frt értékben, gyógyfüvet 63.744 frt értékben stb. Behozatalunk leginkább könnyű petroleumra (686.038 frt), gyantára (83.435 frt) köszénre, puha épület-, műfa- és fűrészelt faárura (10.774 frt terjed ki.)

Ázsiai Törökországból főleg nyers terményeket hoztunk be, mint valloneát (162.526 frt), asszuszőlőt (83.096), fügét (1.624 frt), jelentékenyebb kiviteli czikkeink pedig finomított cukor (164.395 frt), donga (1.795 frt), borszesz (72.816 frt), kemény épület és műfa (2.975 frt).

Egyiptomból csupán kávéhozottunk be, ellenben kivittünk vassúti talpfát (93.374 frt), különféle épületműfát és fűrészelt faárut (28.652 frt), borszeszt (17.077), levél-, író- és rajzpapirost (27.920 frt ért.) hajl. fabutort stb. Algirba bevittünk különféle épület-műfa és fűrészelt faárut (192.287 frt), nyersdohányt (23.790 frt), babot (4.050 frt), dongát (170.590 frt) stb. Végül Tuniszba különféle épület- és műfát, valamint fűrészelt faárut, borszeszt (5.805 frt), babot (1.789 frt), nyers dohányt (7.260 frt) stb.

A fentebbi táblázat alapján össze lehet állítani külforgalmunk mérlegét a különböző országokkal, a melyről az alábbi kis táblázat ad számot:

Sorszám	Az ország neve, a honnan a beho- zatal történt és a hová a kivitel irányult	Behozatali (—) vagy kiviteli (+) többlet					
		1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
		ezer osztr. ért. forintokban					
1	Ausztria	—76.275	—75.106	—60.566	—26.145	— 8.438	—40.810
2	Szerbia	— 8.524	— 9.281	—11.359	—15.313	—15.663	—14.623
3	Oroszország	— 3.562	— 5.358	— 4.927	— 4.742	— 4.177	— 4.289
4	Németország	+21.216	+32.009	+31.429	+46.993	+37.806	+35.769
5	Franciaország	+10.104	+14.250	+13.085	+ 9.963	+15.397	+ 6.915
6	Svájc	+10.900	+17.045	+10.367	+12.027	+ 8.481	+ 4.443
7	Nagy-Britannia	+ 9.004	+14.069	+11.993	+10.798	+ 7.161	+ 3.306
8	Belgium-Holland	+ 2.496	+ 3.617	+ 1.478	+ 3.761	+ 3.228	+ 2.502
9	Bulgária és Kelet- Rumélia	+ 307	+ 410	+ 835	— 162	+ 974	+ 897
10	Bosznia és Her- cegovina	+ 1.385	+ 2.589	+ 2.766	+ 2.427	+ 531	+ 733
11	Románia	+ 245	+ 3.057	+ 2.557	+ 2.493	+ 674	+ 683
12	Balkánfélsziget többi részei	+ 578	— 198	+ 225	+ 1.213	+ 381	+ 679
13	Olaszország	+ 4.225	+ 2.138	+ 4.072	+ 3.290	+ 2.866	+ 314
14	Más államok	— 4.075	— 1.489	— 870	— 1.967	— 6.794	— 6.244
	Összesen	—31.976	— 2.248	+ 1.085	+44.636	+42.427	— 9.725

Állandóan többlet hozunk be, mint a mennyit kiviszünk, Ausztriából, Szerbiából, Oroszországból és a »más államokból«. Kiviteli többletünk van ellenben a Németországgal, Franciaországgal, Svájjal, Nagy-Britanniával, Belgium-Hollanddal, Bulgáriával, Bosznia-Hercegovinával, Romániával, a Balkánfélsziget többi részeivel és Olaszországgal való forgalmunkban.

Áruforgalmunk részletezése az egyes behozó és kivivő országok szerint. — Az eddigiekből megismervén a különböző országokkal való kereskedelmi összeköttetéseink mérvét, önként merül fel ama további kérdés, mik azok az árúk, melyekkel az egyes országokkal szemben különösen érdekelve vagyunk.

Az alábbiakban, Ausztriát kivéve, mindazon országokat részletezzük, a melyeket áruforgalmi statisztikánk névszerint elkülönítve tüntet fel. Ausztriára külforgalmunknak annyira túlnyomó része esik, hogy hasonló táblázat erre vonatkozólag részletes áruforgalmi kimutatásainknak majdnem teljes ismétlését tenné szükségessé s az a számok nagy tömege daczára, sőt épen annálfogva nem nyújtana kellő áttekintést és tanulságot. Czélszerűbbnek láttuk e helyett Ausztriánál fordított eljárást követni s mindazon fontosabb árukat

sorolni fel, a melyekből Ausztriára összes behozatalunknak, illetőleg kivitelünknek kisebb része esik.

Mindama fontosabb, legalább is 500.000 frtnyi behozatalt vagy kivitelt képviselő árukat, a melyekből az ausztriai forgalomra 1892-ben az összes külforgalomnak fele sem esett, a következő kimutatás állítja szem elé:

Az áru neve		Összes behoza- tal vagy kivitelt 1000 forintokban	Ebből Auszt- riára esett	Az áru neve		Összes beho a- tal vagy kivitelt 1000 forintokban	Ebből Auszt- riára esett
1. B e h o z a t a l.							
Nyers dohány	2.375	543	Ásványkenőolaj	891	110		
Buza	6.703	48	Juta, nyers	2.709	66		
Rizs	5.970	408	Gyapju, nyers	1.038	414		
Aszalt szilva	1.670	30	Tűzálló kövek és téglák	1.172	519		
Ökör	6.151	245	Ólom, nyers	644	154		
Tehén	801	73	Helyben mozgó gőzgép	1.164	318		
Sertés	6.685	270	Platina és nemes fém-				
Nyers kecskebőrök ...	600	231	keverékből készült				
» báránybőrök ...	1.046	72	egyéb árúk	840	140		
» gödölyebőrök ...	2.182	151	Egyéb árúk	469.861	423.281		
Donga	1.634	36	Árubehozatal összesen	519.384	427.523		
Ásványolaj, nyers ...	5.248	414					
2. K i v i t e l.							
Nyers cukor	2.572	317	Külön meg nem neve-				
Bab	3.607	1.344	zett cserző anyag-ki-				
Aszalt szilva	5.792	1.285	vonatok	3.073	759		
Nyers marhabőrök ...	900	410	Papiros-anyag	1.048	363		
Ágytollak	4.195	1.184	Író-, levélpapiros és				
Belek és hólyagok ...	1.125	521	rajzpapiros	638	178		
Margarin	659	144	Hajlitott fabutorok ...	1.404	436		
Ásványvíz	1.470	277	Hordók	847	399		
Kemény épül.- és műfa	1.419	437	Torpedók	988	55		
Donga	10.882	3.417	Külön meg nem neve-				
Fűrészelt faárú kemény			zett vegyszeti árúk	672	237		
fából	3.862	1.250	Olajfestmények	867	432		
Fűrészelt faáru puha			Korpa	3.801	1.768		
fából	1.728	857	Egyéb árúk	458.110	370.643		
			Árukivitel összesen ...	509.659	386.713		

Behozatalunkban 20, kivitelünkben pedig 21 oly árut találunk, a melyeknél legalább is 500.000 frtot tevő forgalom mellett

az Ausztriából való behozatalra, vagy az oda irányuló kivitelre összes behozatalunknak, illetőleg kivitelünknek fele sem esik, a melyekre nézve tehát más államokkal szemben erősebben vagyunk érdekelve.

Ezen többi országokról részletes kimutatásokat az utolsó 3 évről a következő táblázatok nyújtanak:

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség * métermázsákban vagy darabszámban			Osztr.-ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
	I. Németország.	1. Behozatal.					
1	Kőszén	2,075.627	2,744.728	2,431.560	2.491	3.139	2.675
2	Könyvek	2.850	3.103	3.851	998	1.086	1.348
3	Nyers marhabőrök ...	4.241	6.291	17.392	254	377	1.130
4	Géprészek	13.740	17.186	19.383	423	482	1.066
5	Aranyműves árúk ...	3	3	6	390	400	960
6	Gyapjúszővetek	1.128	1.339	1.823	593	626	820
7	Prémbőrök, teljesen kikészítve	315	359	473	485	546	710
8	Platina és nemesfém- kev. készült egyéb árúk	1	—	5	1	—	700
9	Különböző (egyéb) veteménymagvak ...	10.748	9.190	9.455	537	463	624
10	Olajfestmények vászonon	175	224	218	138	560	545
11	Pírszén	287.828	332.359	322.686	546	563	516
12	Kész szűcsárúk	46	46	192	129	126	480
13	Nyers juta	23.934	19.653	14.451	445	532	434
14	Salétrom	18.127	19.128	34.056	236	230	409
15	Rizs	12.007	22.127	26.928	207	443	377
16	Selyemszővetek	72	69	74	333	304	355
17	Vonó-, fuvó- s egyéb hangszerek	156	239	360	81	124	324
18	Képek papíron, szín- nyomatok	137	113	210	206	170	315
19	Vas- és aczélemezek	26.894	21.823	19.486	455	376	292
20	Leóni drótárúk, va- lódiai	6	13	19	90	195	285
21	Repcze- lenmag- és ricinusolaj	10.222	11.409	11.733	278	302	282
22	Indigó	374	334	390	205	183	273

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1860	1891	1892
23	Gyermekjátékszer ...	458	504	721	92	126	216
24	Ezüstműves áruk ...	13	17	25	182	226	213
25	Kákáóbab és kákáó- hüvely	8	114	1.771	1	10	213
26	Növények és növény- részek, szárítva ...	3.623	5.349	4.212	181	267	211
27	Ólom, nyers, ócska és hulladék	1.705	702	11.859	30	14	190
28	Női ruházatok	195	172	164	236	202	189
29	Külön meg nem ne- vezett vegyészeti árúk	176	158	230	120	127	187
30	Dohánygyártmányok	89	90	90	178	180	180
31	Rum és arrak	451	491	786	99	108	173
32	Varrógépek és varró- géprészek	417	1.031	1.321	57	135	172
33	Közhasznú mű- szerek	179	156	286	107	94	172
34	Gyógyszerek, elké- szítve	197	182	857	39	36	171
35	Szivattyú, daru, sajtó	333	379	550	99	160	166
36	Pálma és kokuszdió- olaj, növényi fagy- gyuk	866	2.806	4.799	29	96	166
37	Szalagok, paszománt- és gombkötő áruk selyemből	15	15	28	86	86	162
38	Pamutszövet	604	419	978	97	64	155
39	Finom faárúk	280	345	586	73	90	152
40	Heringek	14.658	14.342	11.770	240	256	129
41	Kovácsolt vasárúk ...	3.465	6.020	5.098	78	127	127
42	Nyers pamut	2.057	871	2.366	126	44	125
43	Réz, nyers	522	1.665	1.860	34	103	115
44	Ón nyers, ócska és hulladék	310	388	951	36	44	113
45	Férfi ruházatok	349	297	275	167	132	110
46	Kátrányfesték	439	509	437	120	127	109
47	Pamutfonál	926	1.140	878	131	148	108
48	Vas és aczél rudak- ban	7.590	10.069	9.511	107	118	105
49	Hal- és csontzsir ...	82	112	117	74	101	105

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
50	Tudományos mű- szerek	21.915	32.523	29.056	77	114	102
	Egyéb áruk	—	—	—	6.453	5.078	9.786
	Árubehozatal összes.	—	—	—	18.870	19.640	29.042
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	12'97	356'60	241'65	354	3.632	4.383
2. K i v i t e l.							
1	Sertés	120.796	108.926	268.537	7.852	7.311	16.112
2	Árpa	1,599.222	745.808	814.401	11.738	5.584	5.131
3	Liszt	292.745	191.742	233.006	3.785	2.678	3.087
4	Kukoricza	38.543	570.462	624.752	218	3.568	3.030
5	Ágytollak	15.373	13.359	13.563	4.504	3.142	2.984
6	Aszalt szilva	123.964	135.135	128.804	3.274	2.894	2.962
7	Buza	819.676	457.879	231.518	6.278	4.448	2.014
8	Korpa	179.146	351.842	576.355	696	1.780	1.960
9	Tojás	37.404	28.326	41.404	1.496	1.275	1.863
10	Nyers gyapju	23.958	16.743	12.506	3.212	2.093	1.401
11	Cserzőhéjak	336.892	268.599	215.611	1.730	1.518	1.294
12	Lóhere és luczerna- mag	15.888	19.072	19.838	771	858	1.190
13	Rozs	29.456	119.239	145.791	210	1.176	1.130
14	Bor hordókban	77.898	66.432	47.418	1.341	1.458	1.114
15	Ökör	239	6.452	4.335	49	1.533	954
16	Donga	172.370	193.490	135.784	1.191	1.258	883
17	Bab	111.363	202.193	121.532	812	1.427	820
18	Fűrészelt faáru ke- mény fából	147.527	208.556	202.063	605	751	677
19	Mindennemű eleven { szárnyas	52.032	97.706	111.588	783	631	638
20	Mindennemű leölt { szárnyas	1.909	59	3.871	512	652	576
21	Vasércz	362.010	316.336	545.529	362	316	546
22	Hajlitott fabutorok	13.912	13.841	8.310	904	900	540
23	Belek és hólyagok ...	3.098	3.125	2.678	483	625	536
24	Szilvaiz	22.477	14.212	24.534	542	277	515
25	Stearin- és palmitin- sav	9.908	10.367	10.113	515	518	506
26	Háncs, káka, nád ...	20.349	24.408	13.845	407	802	346
27	Disznózsir, háj	108	47	6.023	5	2	325
28	Maláta	48.364	32.626	27.607	653	433	324

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr.-ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
29	Kemény épület- és műfa	119.524	85.815	109.390	347	249	317
30	Hagyma- és fog- hagyma	13.738	16.541	38.022	125	92	304
31	Olajfestmények vásznon	94	85	114	216	196	285
32	Női ruházatok	465	391	235	533	460	270
33	Olajpogácsa	43.404	31.707	52.211	227	185	261
34	Nyers bárány- és gödölyebőrök	2.042	2.502	1.384	184	284	260
35	Torpedók	3 20	21 103	45 226	20	103	226
36	Ásványviz	20.314	26.333	21.027	244	316	210
37	Nyers borjubőr	1.447	997	1.187	197	174	208
38	Papiros anyag	1.200	7.013	13.800	30	175	207
39	Férfi ruházatok	539	568	491	255	254	196
40	Növények és növény- részek, frís állapot- ban	235	141	443	94	56	177
41	Külön meg nem neve- zett vegyészeti áruk	420	376	620	124	105	174
42	Fabutorok és butor- részek	324	327	2.726	20	20	169
43	Prémbőrök, teljesen kikészítve	223	203	98	482	434	147
44	Ló	350	282	411	123	99	144
45	Platina és nemes fémkev. készült egyéb áruk	—	—	1	—	—	140
46	Gesztenyefa- és bu- zérkivonat	8.103	1.840	5.309	197	50	138
47	Len-, kendermagvak	4.096	11.319	10.839	53	158	130
48	Puha épület- és műfa	108.702	71.340	45.907	283	193	124
49	Nyers juh- és kecske- bőr	789	1.829	1.640	118	302	114
50	Vasúti talpfa	26.554	33.642	53.739	53	67	107
—	Egyéb áruk	—	—	—	7.010	3.556	2.682
	Árukivitel összesen	—	—	—	65.863	57.436	60.448
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	13'86	2'88	47'87	1.209	43	21

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892

2. Szerbia.		1. Behozatal.					
1	Ökör	57.860	53.378	48.972	8.100	8.396	5.877
2	Sertés	136.568	135.577	154.904	5.463	5.152	6.196
3	Búza	177.514	167.309	347.554	1.191	1.633	2.450
4	Bárány- és gödölye- bőrök	5.551	6.161	12.213	444	713	2.168
5	Aszalt szilva	87.088	49.223	63.038	1.965	1.090	1.387
6	Tehén	6.577	6.754	8.864	546	637	693
7	Nyers juh- és kecske- bőrök	5.470	1.961	6.499	821	1.066	498
8	Szilvaiz	30.748	19.239	22.253	731	348	445
9	Árpa	26.074	15.389	32.613	158	105	166
10	Juh és kecske	34.788	45.998	21.204	209	276	127
11	Bor hordókban	8.060	6.986	6.387	484	419	112
12	Donga	63.896	41.417	19.658	271	166	79
13	Ágytollak, fosztottak és fosztatlanok, pelyhek	23	56	154	6	21	62
14	Belek és hólyagok ...	323	360	324	48	65	58
15	Kukoricza	13.610	112.386	9.648	80	714	46
—	Egyéb árúk	—	—	—	693	486	323
Árubehozat. összesen		—	—	—	21.210	21.287	20.687
Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal		1'31	1'55	0'73	181	151	68
2. Kivitel.							
1	Ló	805	2.280	3.140	282	800	1.099
2	Nyers marhabőrök ...	5.197	3.974	6.400	182	139	448
3	Pamutfonál	4.530	4.164	3.154	652	547	388
4	Drága- és féldrága- kövek	—	—	1	—	—	250
5	Szögek és csavarok ...	3.937	5.907	7.045	123	191	197
6	Vas és aczél, rudak- ban	12.330	21.320	18.963	200	226	190
7	Felsőbőr	268	232	680	51	44	150
8	Pamutvászon	121	980	791	20	156	127
9	Talpbőr	793	1.622	802	119	227	112
10	Nyers gyapjú	830	838	934	111	108	105
11	Zsákok	1.523	2.778	2.344	52	98	96
12	Gyapjuszövetek	188	216	216	98	101	86
13	Kovácsolt vasárúk ...	3.046	3.716	3.224	68	86	81

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr.-ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
14	Barnaszén	36.259	62.934	138.747	20	35	76
15	Bagariabőr	153	277	225	31	69	68
16	Bor hordókban	1.809	1.823	2.861	31	39	67
17	Liszt	7.535	6.183	4.961	98	87	66
18	Pamutszövetek	1.103	572	407	179	87	64
19	Bőröndös árúk	48	78	76	66	62	61
20	Géprések	5.788	1.478	1.457	164	42	58
21	Fűrészelt faárú, puha fából	6.746	8.405	16.485	22	28	54
22	Kávé	1.210	1.756	547	131	167	52
23	Vas- és aczéллеmez	2.859	4.606	3.833	49	73	52
—	Egyéb árúk	—	—	—	3.841	3.213	2.117
—	Árú kivitel összesen	—	—	—	5.897	6.625	6.064
—	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	0'09	0'35	—	13	11	—
3. Franciaország.							
1	Selyemszövetek	49	58	54	227	255	259
2	Szalagok, paszománt- árúk selyemből	11	22	21	63	125	122
3	Aranyművesárúk	—	—	1	—	—	160
4	Cognac	260	288	587	71	78	158
5	Csipkék selyemből	4	4	13	33	31	101
6	Gyapjúsövetek	123	137	135	65	63	61
7	Egyéb veteménymag- vak	221	159	801	11	8	53
8	Zsebóra	—	1	4	—	48	52
—	Egyéb árúk	—	—	—	596	813	633
—	Árúbehozat. összesen	—	—	—	1.066	1.421	1.599
—	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	4'08	8'61	2'59	559	1.279	367
2. Kivitel.							
1	Donga drb. {	37,451.062	59,107.994	27,932.888	6.549	10.130	4.796
 mm. {	201	12.579	7.295			
2	Liszt	138.331	148.084	108.434	1.790	2.072	1.437
3	Fűrészelt faárú, ke- ményfából	58.137	127.722	100.606	238	460	337
4	Bab	20.854	62.929	41.307	153	447	279
5	Bor hordókban	24.362	17.401	9.601	415	378	226
6	Ásványviz	28.605	23.201	22.495	343	278	225

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
7	Fris hús	—	18.250	3.227	—	903	174
8	Puha épület- és műfa	130.378	178.282	48.734	339	481	132
9	Kemény épület- és műfa	25.905	41.260	41.527	75	120	120
10	Árpa	10.951	8.287	14.085	80	62	89
11	Korpa	1.353	2.000	20.224	5	8	69
12	Gesztenyefakivonat	516	2.360	2.033	13	62	53
13	Nyers borjúbőrök ...	713	471	299	97	82	52
	Egyéb árúk	—	—	—	932	1.335	525
	Árú kivitel összesen	—	—	—	11.029	16.818	8.514
	Nemes fém- és ércz-pénzkivitel	—	—	0'22	—	—	4
4. Nagy-Britannia.		1. Behozatal.					
1	Pamutfonál	7.628	6.218	10.487	1.097	820	1.290
2	Nyers dohány	4.680	2.606	7.403	468	261	888
3	Helybenmozgó gőzgép	131	208	352	298	441	744
4	Pamutszövetek	1.906	3.667	3.668	309	566	580
5	Cséplőgép	147	199	270	246	322	419
6	Gyapjúsövetek	410	572	843	217	270	379
7	Varrógép	9	298	2.334	1	39	303
8	Kőszén	140.053	233.040	218.926	168	269	241
9	Nyers vas és aczél ...	25.540	10.935	45.506	168	59	228
10	Őn, nyers	—	—	1.322	—	—	157
11	Talpbőr	142	751	753	21	113	105
12	Kávé	—	110	702	—	12	84
13	Szóda	3.622	3.913	6.987	30	39	76
14	Géprészek	2.216	945	1.272	67	26	70
15	Egyéb vetemény magvak	219	403	975	11	21	64
16	Selyemszövet	16	11	13	74	48	62
17	Kalapok nemezből ...	40	28	106	23	15	56
18	Szivattyú, darú, sajtó	71	15	32	275	19	30
19	Disznózsir, háj	472	2.723	526	23	136	27
20	Olajfestm. vásznon ...	29	14	10	73	35	25
21	Kovácsolt vasárúk ...	3.456	2.031	860	75	42	22
22	Prémbőrök, teljesen kikészítve	—	2	3	—	3	5
	Egyéb árúk	—	—	—	551	653	623
	Árú behozat. összesen	—	—	—	4.195	4.209	6.478
	Nemes fém- és ércz-pénz behozatal	0'21	0'13	0'01	12	18	62

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1891	1890	1891	1892
2. Kivitel.							
1	Liszt	583.604	503.869	435.785	7.567	6.929	5.774
2	Gesztenyefa- és buzérkivonat	88.304	72.935	66.845	2.165	1.970	1.738
3	Nyers czukor	21.846	15.493	22.330	360	272	423
4	Árpa	242.208	110.029	41.355	1.765	836	261
5	Torpedók	326 1.675	5 24	53 240	1.675	24	240
6	Ásványvizek	22.435	14.137	15.639	269	170	156
7	Bab	5.506	17.291	21.780	38	122	147
8	Papirosanyag	7.145	11.660	9.214	179	292	138
9	Fűrészelt faárú ke- ményfából	26.538	29.648	39.294	109	113	132
10	Keményítő	6.085	7.899	6.111	113	154	122
11	Kemény épület- és műfa	35.506	29.787	34.098	103	86	99
12	Nyers vas	—	—	22.000	—	—	97
13	Író-, levél- és rajz- papiros	2.572	2.266	2.238	98	86	90
14	Enyv, vizahólyag, gelatine	489	275	564	49	33	68
15	Hajlított fabútorok	545	524	968	35	34	63
	Egyéb árúk	—	—	—	468	249	236
	Árúkivitel összesen	—	—	—	14.993	11.370	9.784
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	0'02	—	—	3	—	—
5. Svájc.							
1. Behozatal.							
1	Zsebórák	19	19	40	912	912	520
2	Selyemszövetek	50	33	37	233	145	178
3	Aranyművesárúk	—	1	1	—	130	160
4	Sajt	353	570	579	31	51	50
5	Ezüstművesárúk	—	10	—	—	132	—
6	Szalagok, paszománt, stb. árúk selyemből	4	4	—	23	23	—
7	Zsákok	858	687	—	29	22	—
—	Egyéb árúk	—	—	—	161	195	395
	Árúbehozat. összesen	—	—	—	1.389	1.610	1.303
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	2'50	0'30	—	350	43	—

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892

2. K i v i t e l.							
1	Búza	898.954	512.120	267.938	6.887	4.920	2.331
2	Liszt	54.933	55.719	45.514	711	774	603
3	Kukoricza	41.711	89.347	110.775	236	562	537
4	Tojás	9.158	8.085	8.747	366	364	394
5	Árpa	64.529	28.299	36.247	474	215	228
6	Maláta	27.645	26.772	15.205	373	355	179
7	Fűrészelt faárú ke- ményfából	93.844	167.962	52.908	385	624	177
8	Bor hordókban	74.079	13.255	6.823	1.256	286	160
9	Bab	21.078	58.253	21.824	153	413	147
10	Külön meg nem ne- vezett vegy. árúk ...	215	541	369	62	151	103
11	Aszalt szilva	2.534	5.116	3.694	58	112	85
12	Másféle örlemények	3.457	5.249	4.487	45	71	67
13	Donga {	39.447	40.646	10.185	268	264	66
14	Nyers gyapjú	274	368	575	37	45	64
15	Ökör	4.518	1.030	278	935	235	61
16	Ásványvíz	5.553	4.600	6.076	67	54	61
—	Egyéb árúk	—	—	—	1.102	646	483
	Árú kivitel összesen	—	—	—	13.415	10.091	5.746
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	—	0'01	—	—	1	—

6. Románia.							
1. B e h o z a t a l.							
1	Búza	4	146.253	552.992	—	1.463	3.899
2	Nyers ásványolaj ...	108.452	125.336	91.818	836	926	597
3	Nyers gyapjú	2.188	2.992	4.581	215	276	389
4	Köles	37.104	47.373	52.943	203	322	217
5	Sertés	1.879	4.395	4.681	75	167	187
6	Belek és hólyagok ...	437	816	810	66	147	146
7	Nyers juh- és kecske- bőr	233	1.487	1.655	35	230	127
8	Nyers báránybőrök	314	802	688	25	99	122
9	Tőkehal és más k. m. n. nevezett halak ...	2.375	1.485	8.166	119	80	76
10	Bor hordókban	269	308	4.052	16	18	71
11	Kukoricza	89.616	28.227	11.423	501	180	55

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890*	1891	1892	1890	1891	1892
12	Növényi kátrány ...	47.513	42.542	17.410	143	128	52
—	Egyéb árúk	—	—	—	456	625	558
	Árúbehozat. összesen	—	—	—	2.690	4.661	6.496
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	810'99	2'25	6'05	6.566	168	434
2. K i v i t e l.							
1	Uszályhajók vasból	16	—	29	320	—	928
2	Ló	889	2.286	2.234	311	800	782
3	Finomított cukor ...	2.106	9.191	32.629	46	211	799
4	Gyapjuszövetek	430	588	962	224	278	385
5	Gőzhajók	1	—	6	60	—	289
6	Ásványviz	16.342	19.366	23.241	196	232	232
7	Fűrészeltfaárú puha- fából	62.681	80.853	67.562	204	266	220
8	Kapa, kasza, ásó, villa	4.802	5.660	5.658	316	333	215
9	Géprészek	2.891	4.135	4.028	83	119	161
10	Czement	21.030	37.928	79.215	42	76	158
11	Selyemszövetek	4	2	25	19	9	120
12	Nyers kender	3.462	4.563	4.894	100	114	115
13	Papirosanyag	635	3.204	6.283	16	80	94
14	Eke és ekerészek	4.089	4.299	3.190	117	120	89
15	Nemezkalapok	151	241	153	83	132	81
16	Lenvászon	325	381	317	74	85	71
17	Nyomdapapiros	3.830	2.714	3.026	103	73	70
18	Zsákok	222	665	1.704	7	25	70
19	Öntött vasárúk	8.262	8.715	6.698	101	105	67
20	Vas és aczélrudakban	10.657	4.672	6.614	165	50	66
21	Közönséges faárúk ...	2.595	4.212	4.035	42	67	65
22	Barnaszén	158.573	96.066	115.628	87	53	64
23	Fabutor	1.357	1.127	987	84	70	61
24	Női ruházatok	64	52	52	74	61	60
25	Kötöttárukgyapjúból	602	162	139	250	67	56
26	Széna, szecska	—	5.924	12.504	—	30	56
27	Viasz, állati	353	332	384	43	40	56
28	Rosta	1.172	1.029	1.609	49	41	56
29	Pamutfonál	503	390	447	71	51	55
30	Kovácsolt vasárú	970	1.049	2.214	22	24	55
31	Hajlitott fabutor	461	609	832	30	40	54
—	Egyéb árúk	—	—	—	1.845	1.683	1.529
	Árúkivitel összesen ...	—	—	—	5.184	5.335	7.179
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	—	—	0.07	—	—	8

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
7. Olaszország.		1. B e h o z a t a l.					
1	Bor hordókban	1.430	11.334	283.073	86	680	4.954
2	Tűzálló kövek és téglaák	175.574	195.683	183.362	615	685	642
3	Drága és féldrága- kövek	1	—	2	250	—	500
4	Nyers marhabőrök ...	1.233	3.498	4.059	74	210	264
5	Rizs	7.408	11.001	9.442	123	220	132
6	Fris gyümölcs	4.682	3.315	8.080	57	27	121
7	Növények friss álla- potban	152	48	245	61	19	98
8	Külön m. n. n. ve- gyészeti áruk	3	—	452	9	—	86
9	Olajfestmények vászonon	10	48	33	25	120	83
10	Narancs	4.860	1.731	5.117	54	31	77
11	Gesztenye	925	1.019	4.294	18	17	69
12	Kender, nyers álla- potban	951	3.017	2.740	26	71	67
13	Lóheremag	2.505	594	916	125	27	64
14	Fris főzelék	3.805	7.044	6.248	39	62	62
15	Faolaj	646	1.160	1.176	36	61	62
16	Géprészek	—	67	1.062	—	2	58
17	Gyékények és gyé- kényárúk	523	579	789	37	38	51
18	Búza	—	7.450	6.802	—	75	48
19	Selyemszövetek	6	19	9	28	84	43
20	Férfiruha	166	188	77	80	84	31
21	Kén és arsenik	9 013	6.885	4.432	63	48	31
22	Nyers kő	65.750	45.044	19.070	79	54	32
—	Egyéb áruk	—	—	—	461	757	752
	Árúbehöz. összesen ...	—	—	—	2.346	3.372	8.318
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	0'03	14'62	36'49	2	115	212
2. K i v i t e l.							
1	Nyers cukor	27.201	52.178	96.438	447	906	1.832
2	Donga	2,642.229	3,543.464	6,324.759	505	614	1.109
3	Fűrészelt faárú ke- ményfából	6.915	1.737	5.155			
		199.811	172.989	240.909	819	634	807

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
4	Kukoricza	29.181	32.173	116.780	162	202	566
5	Torpedók	69	214	96 434	330	895	434
6	Fűrészelt faáru, puhafából	157.554	131.860	112.101	512	435	364
7	Ló	406	391	823	142	137	288
8	Nyers dohány	6.925	10.010	8.803	194	280	264
9	Finomított cukor	28	1.447	10.060	1	33	246
10	Puha épület- és műfa	120.723	104.711	78.386	314	283	212
11	Varrógép	—	226	1.492	—	32	209
12	Faszén	65.634	75.997	71.755	131	167	144
13	Bab	776	6.605	20.559	6	46	139
14	Kemény épület- és műfa	45.485	39.574	43.696	132	115	127
15	Selyemgubók	597	189	390	175	47	98
16	Liszt	11.659	7.161	6.445	151	99	85
17	Sertés	—	—	1.363	—	—	82
18	Külön m. n. n. vegyé- szeti árúk	—	—	286	—	—	80
19	Papírosanyag	432	1.971	5.272	11	49	79
20	Ásványviz	9.170	11.573	7.752	110	139	78
21	Tudomány. műszerek	4	4	83	4	4	75
22	Géprészek	4.242	2.745	1.746	121	79	70
23	Belek és hólyagok	232	435	282	36	87	56
24	Tüzifa	116.802	79.016	103.664	58	40	52
25	Keményítő	1.935	949	2.605	36	19	52
—	Egyéb árúk	—	—	—	1.239	896	1.084
	Árú kivitel összesen	—	—	—	5.636	6.238	8.632
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	23'48	22'22	25'71	21	20	10
8. Bosznia-Hercegovina.							
1. B e h o z a t a l.							
1	Donga	234.595	410.587	379.849	951	1.642	1.519
2	Aszalt szilva	18.571	24.072	11.302	375	442	249
3	Zab	53.438	58.196	42.715	352	373	231
4	Búza	5.791	45.212	14.563	39	436	103
5	Nyers báránybőrök	413	487	382	33	57	68
6	Férfiruházatok	171	158	153	82	70	61
7	Kukoricza	20.125	29.919	—	108	189	—
8	Dohánygyártmányok	13	54	—	26	108	—
9	Rozs	2.235	10.839	—	15	100	—

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
10	Nyers juh- és kecske- bőrök	592	544	—	89	83	—
11	Borszesz	1.821	2.293	—	41	66	—
12	Dió és mogyoró	1.834	2.029	—	47	61	—
13	Női ruházatok	52	49	—	63	58	—
14	Sertés	963	831	—	39	32	—
15	Szilvaíz	1.816	1.257	—	41	23	—
16	Nyers dohány	1.543	11	—	154	1	—
—	Egyéb árúk	—	—	—	459	375	801
	Árúbehozat. összesen	—	—	—	2.914	4.116	3.032
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	0'04	0'09	0'22	2	3	9
2. K i v i t e l.							
1	Liszt	69.317	43.836	49.694	901	616	658
2	Finomított cukor ...	11.660	16.158	14.413	262	358	353
3	Bor hordókban	19.226	15.978	11.876	332	352	279
4	Sör hordókban	4.942	4.573	8.734	79	80	131
5	Felsőbőr	318	402	580	60	76	128
6	Pamutfonál	1.936	2.069	1.033	276	270	127
7	Kávé	2.683	1.999	1.307	288	187	124
8	Nyers dohány	1.269	1.579	3.735	37	44	112
9	Pamutszövetek	645	859	693	104	131	109
10	Gyapjúsövetek	679	579	216	356	276	86
11	Borszesz	2.782	4.259	3.914	47	92	80
12	Finomított ásvány- olaj	7.489	6.421	4.817	133	109	77
13	Pálinka	2.688	2.207	1.646	124	108	72
14	Férfi ruházatok	177	160	165	83	71	66
15	Rizs	6.524	6.157	4.650	96	94	60
16	Talpbőr	335	506	371	50	71	52
17	Kovácsolt vasárúk ...	3.948	1.025	1.951	87	22	49
18	Pamutvászon	381	463	263	64	73	42
19	Zsákok	646	1.425	978	21	53	40
20	Disznózsir, háj	1.323	976	646	67	51	35
21	Női ruházatok	57	41	30	65	49	34
22	Vas és aczélrudakban	5.233	3.923	2.922	82	41	29
23	Dohánygyártmányok	173	88	59	61	31	21
24	Szalonna	1.186	658	292	56	33	14
25	Szőgek és csavarok ...	2.827	2.239	411	89	72	12
26	Bőröndösárúk	166	98	14	227	78	11

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
27	Kukoricza	12.558	1.538	1.036	70	10	5
28	Vasúti sinek	5.175	333	344	63	4	3
—	Egyéb áruk	—	—	—	1.161	1.195	956
	Árú kivitel összesen	—	—	—	5.341	4.647	3.765
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	0'53	—	—	6	—	—
9. Oroszország.		1. Behozatal.					
1	Nyers ásványolaj ...	601.810	559.642	546.343	4.674	4.138	3.551
2	Ásványkátrány ...	978	4.135	53.325	11	64	773
3	Nyers gyapju	4.517	1.471	1.156	445	137	98
4	Ásványolaj, finomit.	1.114	5.153	4.630	19	88	74
5	Belek, hólyagok ...	420	457	350	63	82	63
6	Ágytollak	53	470	—	13	176	—
—	Egyéb áruk	—	—	—	132	119	170
	Árubehozat. összesen	—	—	—	5.357	4.804	4.729
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	0'07	—	—	10	—	—
		2. Kivitel.					
1	Bor hordókban	5.489	4.747	4.130	96	104	97
2	Másféle őrlemények	6.549	6.045	4.493	85	82	67
3	Fűrészelt faárú, keményfából	18.909	15.320	18.571	78	61	62
4	Gesztenyefa- és bu- zérkivonat	3.374	4.783	1.414	83	130	37
5	Papirosanyag	1.142	1.353	2.410	29	34	36
6	Vasércz	21.287	24.730	29.380	21	25	29
7	Ásványvíz	2.383	1.216	2.183	29	15	22
—	Egyéb áruk	—	—	—	194	176	90
	Árú kivitel összesen	—	—	—	615	627	440
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	—	—	—	—	—	—
10. Belgium-Holland.		1. Behozatal.					
1	Nyers dohány	3	494	1.456	—	49	175
2	Olajfestmények vász- non	23	14	13	58	35	33

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázszákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
3	Gyapjúszővetek	793	165	71	49	80	32
4	Géprészek	79	1.488	384	24	40	21
5	Lenfonál	5	55	68	1	15	19
—	Egyéb árúk	—	—	—	238	261	334
	Árúbehozat, összesen	—	—	—	370	480	614
	Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal	—	3'95	—	—	58	—
2. Kivitel.							
1	Árpa	202.728	117.390	123.305	1.495	887	777
2	Gesztenyefa- és buzérkivonat	1.901	1.011	11.435	46	26	297
3	Aszaltszilva	11.667	10.433	11.845	312	236	272
4	Bab	8.999	91.513	34.552	67	654	233
5	Fűrészelt faárú, keményfából	27.589	38.778	67.367	113	142	226
6	Nyers dohány	3.461	4.349	7.063	100	122	212
7	Mindenemű leölt szárnyas	5.506	2.760	3.024	374	188	206
8	Kemény épület- és műfa	3.500	24.437	69.062	10	71	200
9	Tojás	5.315	4.002	2.898	213	180	130
10	Repcze	59.024	1.025	5.003	694	15	73
11	K. m. n. nevezett vegyészeti árúk ...	375	284	236	105	80	66
12	Olajfestm. vásznon	77	—	24	177	—	60
13	Bor hordókban	3.940	2.439	1.887	67	53	44
14	Liszt	1.571	1.467	1.314	20	20	17
15	Stearin- és palmitin- sav	300	809	200	16	40	10
16	Fűrészelt faárú, puhafából	4.667	4.068	2.367	15	13	8
17	Nyers gyapjú	772	—	58	105	—	6
18	Búza	100	85.133	—	1	775	—
—	Egyéb árúk	—	—	—	201	206	279
	Árúkivitel összesen	—	—	—	4.131	3.708	3.116
	Nemes fém- és ércz- pénzkivitel	0'04	—	—	0'4	—	—

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
II. Bulgária és K.-Rumélia.							
1. Behozatal.							
1	Bárány- és gödölye- bőrök	2.984	2.596	3.445	239	310	611
2	Búza	13.128	2.800	21.728	85	28	153
3	Juh- és kecskebőrök	2.414	1.361	1.064	362	208	82
4	Nyers gyapjú	1.463	1.487	784	143	134	67
5	Szömörce	13.067	1.250	4.976	118	11	45
6	Belek és hólyagok ...	127	173	194	19	31	35
7	Selyemgubók	20	12	112	6	3	28
8	Csontok	4.851	2.097	2.973	29	13	21
9	Géprészek	—	31	236	—	1	13
10	Nyers nyúlborók ...	—	50	63	—	6	9
11	Sörte	39	1	35	10	—	9
12	Férfi ruha	24	4	9	11	2	4
13	Női ruha	13	3	2	16	4	2
14	Árpa	33.813	3.071	106	216	22	1
15	Kukoricza	99.485	630	—	582	4	—
—	Egyéb árúk	—	—	—	55	17	42
Árúbehozatal összesen		—	—	—	1.891	794	1.122
Nemes fém- és ércz- pénzbehozatal		0'49	1'05	2'11	63	148	193
2. Kivitel.							
1	Borszesz	22.211	21.877	14.757	377	453	303
2	Ló	10	354	322	4	124	113
3	Vonó-, fuvó- s egyéb hangszerek	7	6	40	5	4	80
4	Finomított cukor ...	4.860	5.291	2.644	109	120	65
5	Géprészek	525	595	1.633	15	17	65
6	Uszályhajók vasból	—	—	2	—	—	64
7	Női ruházatok	21	32	47	24	37	54
8	Közönséges öblös- üveg	1.164	3.294	4.409	13	36	48
9	Szögek és csavarok	612	934	1.607	19	29	45
10	Író-, levél- és rajz- papiros	850	954	1.060	32	36	42
11	Nyomdapapiros	1.501	1.566	1.798	41	42	41
12	Gyújtószerkek,gyufák	246	94	1.556	6	2	39
13	Férfi ruházatok	130	77	94	61	35	38

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték o. é. ezer forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
14	Fabútorok és bútórészek	391	445	516	24	28	33
15	Fűrészelt faárú, puhafából	10.521	4.724	9.258	34	16	30
16	Gyapjűszövetek	52	68	69	27	31	28
17	Sőr hordókban	3.431	2.131	1.662	55	37	25
18	Eke és ekerészek	986	931	900	28	26	25
19	Vas és aczél rudakban	3.260	1.586	2.379	51	16	24
20	Lámpa és lámparész	41	45	347	3	3	24
21	Tudományos műszerek	3	1	26	3	1	23
22	Fehér öblösűveg	2.329	1.542	563	89	59	21
23	Czipők és csizmák	26	30	37	14	17	20
24	Kefekötőárúk	85	59	87	18	13	20
25	Selyemszővetek	3	3	4	14	13	19
26	Kalapok nemezből	7	10	36	4	5	19
27	Hajlított fabutorok	310	218	280	20	14	18
28	Öntött vasárúk	2.391	1.974	1.696	29	25	17
29	Kovácsolt vasárúk	1.184	570	683	27	13	17
30	Rosta	285	117	493	12	5	17
31	Csomagolópapiros	385	736	798	5	10	16
32	Bagariabőr	10	18	52	2	5	16
—	Egyéb árúk	—	—	—	564	496	610
	Árúkvitel összesen	—	—	—	1.729	1.768	2.019
	Nemes fém- és ércz-pénzkivitel	0'01	219'18	403'50	1	1.372	2.503
12. Spanyolország.		1. Behozatal.			Érték o. é. frtokban		
1	Ólom, nyers	—	—	18.747	—	—	299.952
2	Vasércz	—	—	9.000	—	—	8.100
3	Malomkövek	—	—	20	—	—	500
4	Bor palaczkokban	—	—	3	—	—	255
5	Parafaárúk	2	2	1	350	350	175
6	Kosárkötőárúk	—	—	1	—	—	130
7	Fris szálló	—	1	3	—	70	105
8	Bor hordókban	23	—	3	1.380	—	52
9	Aszúszálló	—	1	1	—	42	32
	Összesen	—	—	—	1.730	462	309.301

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Osztr. ért. forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
		2. K i v i t e l.					
1	Nyers dohány ...	3.712	3.701	5.262	107.464	103.628	157.860
2	Bab	1.597	3.110	14.160	10.835	22.070	95.580
3	Fűrészelt faáru, keményfából	10.606	7.778	22.902	43.484	27.096	76.727
4	Kemény épület- és műfa	13.048	16.840	24.287	37.839	48.836	70.432
5	Finomított czu- kor	—	—	1.900	—	—	46.550
6	Papirosanyag ...	2.046	1.562	2.802	51.150	39.050	42.030
7	Dongák	59.053	262.829	94.476	10.209	46.629	16.061
8	Paraffin	356	584	266	17.800	30.430	14.896
9	Közhasznú mű- szerek	—	3	16	—	1.800	9.600
10	Búza	—	—	1.100	—	—	9.570
11	Borkósav	—	—	77	—	—	8.855
12	Hajlitott fabuto- rok	195	109	129	12.675	7.085	8.385
13	Külön meg nem nevezett ve- gyészeti árúk	—	—	29	—	—	8.120
14	Lenmag	—	201	601	—	2.814	7.212
15	Papiroslemezek	638	4.572	423	7.656	54.864	3.807
16	Írópapiros	444	149	70	16.872	5.662	2.800
17	Csomagolópa- pi- ros	83	574	138	1.121	7.750	2.760
18	Liszt	1.355	118	160	17.704	1.591	2.120
19	Cserzőanyagki- vonat	—	—	63	—	—	1.638
20	Közönséges fa- butorok	—	2	25	—	124	1.550
21	Másféle őrlémé- nyek	—	10	100	—	135	1.500
22	Lenfonál	99	5	5	29.700	1.350	1.375
23	Gyógyfüvek	81	106	38	2.430	2.675	1.216
24	Gyapjuszövetek	5	1	3	2.700	440	1.200
25	Könyvek	—	—	4	—	—	1.000
—	Egyéb árúk	—	—	—	56.751	357.195	5.389
	Összesen	—	—	—	426.390	761.224	598.233

Sorszám	Az alcsoport neve	Mennyiség métermázsákban vagy darabszámban			Érték osztr. ért. forintokban		
		1890	1891	1892	1890	1891	1892
13. Brazília.		1. B e h o z a t a l.					
1	Kávé	32	3.237	6.379	4.000	342.240	765.480
2	Marhabőr, nyers ...	91	—	81	5.460	—	5.265
3	Kemény műfa (czé- drusfa)	—	—	40	—	—	120
4	Pamut, nyers	—	33	—	—	1.551	—
5	Bab	6	—	—	57	—	—
Összesen		—	—	—	9.517	343.791	770.865
		2. K i v i t e l.					
1	Liszt	131.496	84.722	65.031	1,703.586	1,175.454	861.661
2	Hajlitott fabutorok	425	555	868	27.625	36.075	56.420
3	Író- és levélpapiros	1.688	1.489	1.200	64.144	56.582	48.000
4	Bor hordókban	152	872	778	2.681	18.752	17.505
5	Keményítő	83	272	410	1.536	5.304	8.200
6	Bab	64	260	1.144	468	1.820	7.722
7	Likőrök	115	59	91	7.475	3.931	5.460
8	Szögek	136	20	180	4.253	600	5.040
9	Másféle hüvelyesek	25	—	298	238	—	4.470
10	Kötélverőárúk	2	—	48	180	—	4.080
11	Finom üvegárúk	40	6	34	4.000	600	3.400
12	Közhasznú műszerek	—	325	5	—	195.000	3.000
13	Aszalt szilva	11	14	88	295	420	2.024
14	Dohánygyártmányok	1	—	5	350	—	1.750
15	Másféle őrlmények	15	—	58	195	—	870
16	Pezsgőborok	—	11	10	—	550	850
17	Gelatin	—	—	5	—	—	600
18	Illatszerek	—	—	3	—	—	600
19	Czukrosságok	—	11	10	—	550	420
20	Porcellánárú	102	13	10	4.080	520	400
21	Kemény fűrészelt fa- árú	—	50	100	—	168	335
22	Felsőbőr	—	—	1	—	—	220
23	Ónárúk	—	—	1	—	—	160
24	Szecskaágók stb. {	—	2	2	—	2.912	156
25	Nyers dohány	—	112	6	—	1.050	120
26	Nyers papíros	—	3	4	—	1.815	120
27	Könyomatú, nyomta- tott papiros	—	11	2	—	—	88
28	Árpa	—	—	14	—	1.145	27
29	Nyers tészta	33	44	1	858	—	22
30	Egyéb árúk	—	2	—	643.621	66.076	—
Összesen		—	—	—	2.465.585	1.569.324	1.033.720

A fentebbi részletes kimutatások után a következő megjegyzésekben csak a legfontosabbakra szorítkozhatunk. *Németországból*, mely állammal évek sorára terjedő közgazdasági ellenségeskedés után sikerült 1891-ben kereskedelmi szerződést kötnünk, emelkedett a nyersbőr-behozatal 1.1 millió forinttal; utána sorakozik a géprészek, könyvek, gyapjuszövetek, aranymives áruk, prémőrök stb. behozatala, ellenben legjelentékenyebb behozatali cikkünknel, a kőszénnel, mintegy $1\frac{1}{2}$ millió forintnyi csökkenést tapasztalunk. Kivitelünkben legfontosabb a sertéskivitel, mely 1892-ben 16 millió forintot eredményezett s az előbbi évnek több mint kétszeresére rúgott. Fontosabb kiviteli cikkeink még az árpaliszt, kukoricza, ágytollak, aszalt szilva, buza, korpa, tojás, nyersgyapju stb.

Szerbiából különösen sertést, ökröt, aszalt szilvát, búzát, bárány- és gödölyebőröket, nyers juh- és kecskebőröket teheneket, stb. hozunk be, a mik fejében lovakat, nyers marhabőröket, pamutfonalakat, szögeket és csavarokat, rudvasat és aczélt, talpbőröket, pamutvászont stb. viszünk ki.

Franciaországból selyemszöveteket, selyemszalagokat és paszmánt árukat aranyműves árukat, csipkéket stb. hozunk be; kiviteli cikkeink közt legfontosabb a donga, melynek értéke, daczára, hogy a kivitel jóval felén alulra csökkent, 1892-ben még mindig 4's millió forintot képviselt, fontos kiviteli cikkeink továbbá a liszt, fűrészelt faáruk, bab, ásványviz, puha épület- és műfa stb.

Nagy-Britanniából behozunk pamutfonalakat, nyers dohányt, gőzgépeket, cséplőgépeket, pamut- és gyapju-szöveteket, kőszén, nyers vasat stb. Legfőbb kiviteli cikkünk a liszt, ámbár az amerikai verseny következtében évről-évre csökkenő mennyiségben, továbbá gesztenye és buzérkivonat, nyers cukor, árpa, ásványviz, bab, papirosanyag stb.

Svájczból behozatalunk nagyobb mennyiségben zsebőrákra, selyemszövetekre és aranymivesárukra, kivitelünk búzára, lisztre, kukoriczára, tojásra, ökrökre stb. irányul. Svájcczal való kereskedelmünk nem terjed ki sok árura, mindazonáltal még most is jelentékeny, habár az 1888-ik évi 19.1 millió kivitelhez képest a mostani 5.7 millió megdöbbenő hanyatlást mutat. 1888-ban gabonából 11.4 millió frt értékűt exportáltunk, 1892-ben 2.3 milliót, liszt kivitelünk 2 millióról leszállt 0.6 millióra; borkivitelünk, mely 1888-ban 1.9 millió forintot tett, 1892-ben már egészen jelentéktelen s alig haladja meg a másfél százezer forintot. Az 1891. decz. 10-én megkötött kereskedelmi szerződés, mely legfontosabb kiviteli cikkeinkre kedvezményes díjtételeket tartalmaz s a forgalomnak 12 éven át bizonyos

állandóságot kölcsönöz, remélhetőleg Svájczezal való forgalmunk újabb föllendülését fogja előidézni.

Romániával 1892-ben külforgalmunk ugy a behozatalnál mint a kivitelnél élénk lendületet vett. Behozatalunk, mely 1890-ben csak 2'6 millió forintot tett, 1892-ben 6'4 milliót ért el, kivitelünk 5'2 millió forintról 7'1 millió forintra növekedett. Jelenleg leginkább búzát, nyers ásványolajat, kölest, nyers gyapjút, nyers juh- és kecskebőrt stb. hozunk be. Kiviszünk lovakat, finomított czukrot, uszályhajókat, gyapjuszöveteket, kapákat, kaszákat, fűrészelt faárut, ásványvizet stb.

Olaszországgal való forgalmunkra az 1891-ben kötött szerződés jótékony hatással volt, mi egyrésről abban nyilvánul, hogy oly áruink, melyek eddig a forgalomban nem szerepeltek, mint finomított czukor, bab, sertés, papiros anyag stb. ez évben ott is piacot találnak, másrésről, hogy fontosabb kiviteli cikkeink közül némelyek mint nyers czukor, donga, ló és kukoricza, jobb kelendőségre találtak és ezeknek kivitele lényegesen megnövekedett. Az említetteken kívül jelentékenyebb kivitelünk van még fűrészelt faáruból, puha épület- és műfából, nyers dohányból, faszénből stb. A behozatalban legnagyobb emelkedést a bornál látunk ennek behozatala 680 ezer forintról 4 millió 954 ezer forintra szökött. Ezen nagyobb behozatal a kereskedelmi szerződéshez csatolt zárjegyzőkönyvben kifejezett feltétel bekövetkeztével függ össze, mely szerint az esetre, ha Olaszország saját borvámját 5 frank 77 centimesre leszállítja, az osztrák-magyar monarchia az olaszországi borokra viszont 3 frt 20 kros vámtételeket alkalmaz, de tévedés lenne Olaszország nagyobb borbehozatalát pusztán az alacsony vámtételeknek tulajdonítani. A magyar bortermelésnek óriási megcsökkenése nélkül Olaszország borai nálunk fogyasztókra alig találnának. — Nevezetesebb behozatali cikkeink még Olaszországból tűzálló kövek és téglák, nyers marhabőrök, rizs, frís gyümölcs, növények frís állapotban, olajfestmények, narancs, citrom, gesztenye stb.

Bosznia-Hercegovinával való forgalmunkban legfontosabb behozatali cikkeink a donga, aszalt szilva, zab, buza, melyek közül a donga behozatal 1891-ben öltött nagyobb arányokat a francziaországi nagy export hatása alatt, de 1892-ben is jelentékeny összeggel szerepel. Kiviteli cikkeink liszt, finomított czukor, bor, sör, pamutfonal, kávé, újabban nyers dohány stb. Az 1892 évi. eredmény sajnos, mind a behozatalnál, mind a kivitelnél csökkenést tüntet fel s kereskedelmünk távolról sem tudja kihasználni azt a kedvező positiót, melyet hazánk a megszállott tartományokkal földrajzi és politikai tekintetben elfoglal.

Oroszországból legfőbb behozatali cikkünk a nyers ásványolaj és az 1891-ik évben az ezzel rokon ásványkátrány. E két terményen kívül még nyers gyapjút, finomított ásványolajat és beleket, hólyagokat, egyes években ágytollakat szállít hozzánk Oroszország jelentékenyebb értékben; míg mi ezzel szemben bort, különféle örleményeket, fűrészelt faárúkat, papirosanyagot stb. exportálunk. Azonban összes kivitelünk értéke sem üti meg a félmilliót.

Áruforgalmi statisztikánk *Belgiummal* és *Hollanddal* való forgalmunkat együttesen tünteti fel, de így összevéve is, kivált a behozatal, nagyon jelentéktelen. Behozatalunkban egyetlen fontos cikk van, a nyers dohány, melyet 1892-ben 175 ezer frt értékűt importáltunk. Mint rendes behozatali árú még az olajfestmények és gyapjuszövegek említhetők. Kivitelünkben 1888-ban a liszt még 1² millió frt értékkel szerepelt, ma már leszállott 17 ezer forintra; úgy látszik, hogy ezen exportcikkünk, kiváló minősége dacára, Belgium és Holland piacain a világversenynyel mérkőzni nem bír. Ez idő szerint legfontosabb kiviteli cikkeinket az árpa, gesztenye- és buzérkivonat, aszalt szilva, fűrészelt faárú, mindennemű leölt szárnyasok stb. képezik. Az 1891 decz. 6-án Belgiummal megkötött kereskedelmi szerződés remélhetőleg a forgalom megnövekedését fogja előidézni.

A Balkán-félsziget országai közül 1887 óta áruforgalmi statisztikánk *Bulgáriát* és *Kelet-Rumeliát* és külön dolgozza fel, mely fejedelemséggel való forgalmunk, különösen a kiviteli árú változatosságát tekintve, már is szép lendületet vett s még szebb emelkedést ígér. Rövid 6 év alatt külforgalmunk megkétszereződött s az árú száma, melyek a forgalomban szerepelnek, évről-évre gyarapodik. A kereskedelmi muzeumnak Bulgária több városában létesített fiókjai sikkerel működnek közre, hogy ez ifju fejedelemségbe mind több és több árúnk találjon utat s a magyarországi iparosoknak és kereskedőknek a filippopolisi kiállításon részvétele bizonyára szintén nem egy kereskedelmi összeköttetésnek vetette meg alapját. Behozatalunk, mely 15 árúra terjed, tulnyomó részben bárány- és gödöllyebőrökből és buzából áll, ezeken kívül behozunk juh- és kecskebőröket, nyers gyapjút, beleket és hólyagokat stb. — Kiviteli cikkeink között a borszesz, ló, finomított cukor, géprészek, női ruházatok szögek és csavarok a fontosabbak, nem tekintve a nemes fém- és érczpenzkivittelt, mely egymagában 2¹/₂ millió forintra rugott.

Spanyolországgal való forgalmunkban a behozatalnál a nyers ólom és vasérc érdemelnek figyelmet, melyek ez évben tüntek föl először, a többi árú mint bor, asszuszló stb. együttvéve alig emelkednek tul

az ezer forinton. Élénkebb és változatosabb kivitelünk, melynek tárgyait 1892-ben leginkább nyers dohány, bab, fűrészelt faáru, kemény épület- és műfa, finomított cukor, papiros anyag, dongák stb. képezték.

A *tengerentúli államok* között egyedül *Brazília* az, melylyel évek sorára vizsamenőleg nemcsak a behozatalban, hanem a kivitelben is jelentékeny forgalmat vagyunk képesek fölmutatni. Fölösleges hangsúlyoznunk, hogy mennyire kívánatos hazánk gazdasági önállósítása érdekében, hogy kereskedelmünk minél kiterjedtebb mértékben vegye igénybe a tengeren való szállításnak sok előnnyel kínálkozó eszközeit, s így csak a legnagyobb örömmel vehetünk tudomást minden oly jelenségről mely ez irányban haladásról tanuskodik. Sajnos, ilyen jelenséget a Braziliával való forgalmunkban az 1892. évben nem igen találunk. A behozatalban szereplő 3 cikkknél s első sorban a kávénál nagy emelkedést találunk ugyan, a mi annyival örövendetesebb, mert reményt nyujt, hogy kávészükségletünket hovatovább nagyobb mennyiségben fogjuk közvetlenül a termelő piacokról beszerezni, de ez emelkedés nem nyujthat kárpótlást kivitelünk s különösen liszt kivitelünk nagymérvű csökkenéseért. 1889-ben liszt kivitelünk még 1'86 millió forint értéket képviselt 1892-en leszállott 861 ezer forintra. Liszt kivitelünk ezen kedvezőtlen hanyatlását, a mi annyival sajnálatosabb, mert malomiparunknak a lefolyt évben egyáltalán igen sok kedvezőtlen körülménnyel kellett megküzdenie, azon vámpolitikai intézkedésnek tulajdoníthatjuk, melynél fogva Brazília az északamerikai malomipar termékeinek az 1892 év első felétől kezdve teljes vámmentességet engedélyez, míg a többi államok szállítmányai után métermázsánként 2 dollár vámot szed. Ez intézkedés kedvezőtlen hatását csak részben ellensúlyozhatták a magyar. államvasutak által nyujtott refakciák s a monarchia két hajózási vállalatának leszállított díjtételei. Brazíliai forgalmunkban még a hajlitott fabutorokat, író és levélpapirost, bort, babot, keményítőt látjuk kisebb-nagyobb értékben szerepelni.

Értékmegállapítás és az árak alakulása. — Habár az áruforgalomban az egyes árúk forgalmánál a mennyiség ismerete az értéknél rendszerint több tanulságot szokott nyujtani: az összforgalom helyes megítélése és az egyes árucsoportok és árúk kölcsönös jelentőségének egybevetése sikeresen csakis az érték alapján történhetik. Ezért tulajdonítunk különösen jelentőséget annak, hogy a külforgalomba jutó árúk értéke minél pontosabban állapíttassék meg. Új áruforgalmi statisztikánk szervezésekor az árúk értékének kiszámítása az árubevallás alapján eszközöltetett, a statisztikai hivatalnak azonban már egy rövid év leforgása alatt bő alkalma volt meg-

győződnie, hogy az értékebevallás oly subjectiv szempontokból kiindulva szokott történni, hogy azt az értékkiszámításnál alapul elfogadni, illetőleg továbbra is fentartani nem lehet. Ezért szervezetetett nálunk is, a külföldön már régóta hasonló célra sikerrel működő bizottságok mintájára, állandó értékmegállapító bizottság, a mely a különböző árucsoportok szerint megfelelő szakemberekből, főleg kereskedőkből alakított szakosztályból áll. A magyar értékmegállapító bizottságot a kereskedelemügyi miniszter a folyó 1893-ban egészen újjászervezte, az értékmegállapítás ez által sokkal szélesebb és szilárdabb alapra fektettetett. Budapesti szakférfiakon kívül vidéki szakemberek és a kereskedelmi és iparkamarák tevékeny közreműködése is biztosított. A szakosztályilag megállapított becslések egy a szakminiszteriumok és szakterületek képviselőiből s a bizottsági szakosztályok elnökeiből álló összes ülésen felülvizsgálat alá vétetnek és a mi legnagyobb biztosítéka a helyes értékmegállapításnak, az országos magyar kir. statisztikai hivatal egész éven keresztül folytonos megfigyelés és tanulmány tárgyává teendi a különböző áruk forgalmi és árviszonyainak alakulását.

Tér szűke miatt az egyes árukra természetesen nem terjeszkedhetünk ki, de közöljük a legfontosabb — jelen évkönyvünk 431—437 lapjain felsorolt — behozatali és kiviteli áruk áralakulásának összefoglaló kimutatását, a mely az áremelkedések, csökkenések és stagnálásokat százalékokban kifejezve is feltünteti s az egész időszak áralakulásáról könnyen áttekinthető képet nyújt, megjegyezvén, hogy e kimutatás összeállításánál az importárúk csak a behozatalra, az exportárúk pedig csak a kivitelre megállapított egy-egységek szerint vették fel:

Időszak	A legfontosabb behozatali cikkek						A legfontosabb kiviteli cikkek																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
	á r a l a k u l á s a																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	a behozatalnál						a kivitelnél																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
	változtalan		emelkedés		csökkenés		változtalan		emelkedés		csökkenés		változtalan		emelkedés		csökkenés																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	szám szerint		százalékokban		szám szerint		százalékokban		szám szerint		százalékokban		szám szerint		százalékokban		szám szerint		százalékokban																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
1888 II. felében	1888 I. felével szemben	46	32	30	42 ⁵⁹	29 ⁶³	27 ⁷⁸	25	28	27	31 ⁷⁵	35 ⁰⁰	33 ⁷⁵	1889 I.	1888 II.	58	25	25	53 ⁷⁰	23 ¹⁵	23 ¹⁵	27	38	15	33 ⁷⁵	47 ⁵⁰	18 ⁷⁵																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
1889 I.	1889 I.	60	27	21	58 ⁵⁶	25 ⁰⁰	19 ⁴⁴	31	29	20	38 ⁷⁵	36 ²⁵	25 ⁰⁰	1889 II.	1889 I.	56	25	27	51 ⁸⁵	23 ¹⁵	25 ⁰⁰	31	29	20	38 ⁷⁵	36 ²⁵	25 ⁰⁰																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
1890 I.	1889 II.	55	11	42	50 ⁹⁹	10 ¹⁹	38 ⁸⁹	33	17	30	41 ²⁵	21 ⁷⁵	37 ⁵⁰	1890 I.	1889 II.	47	20	41	43 ⁵⁸	18 ⁵⁸	37 ⁹⁶	30	31	19	37 ⁵⁰	38 ⁷⁵	23 ⁷⁵																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
1890 II.	1890 I.	53	29	26	49 ⁰⁸	26 ⁸⁵	24 ⁰⁷	32	27	21	40 ⁰⁰	33 ⁷⁵	26 ²⁵	1890 II.	1890 I.	33	33	42	30 ⁵⁶	30 ⁵⁶	38 ⁸⁸	24	22	34	30 ⁰⁰	27 ⁵⁰	42 ⁵⁰																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
1891 I.	1890 II.													1891 I.	1890 II.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							</

Kimutatásunkban a behozatali árúk között 108, a kiviteliek között 80 árú szerepel, tudva azonban, hogy ezen 108, illetőleg 80 árúra összes behozatalunknak 83'62, illetőleg összes kivitelünknek 89'21⁰/₀ esett, bátran állíthatjuk, hogy e cikkek árának tanulmányozása tulajdonképen egész árúforgalmunk áralakulásának tanulmányozásával egyértelmű s az e táblázatban tapasztalható irányzat összes árúforgalmunk irányzatának tekinthető.

A mi most már a tanulságokat illeti, mindenekelőtt azon érdekes jelenség tűnik ki e számokból, hogy kiviteli árúink a lefolyt időszak alatt gyakoribb áringadozásoknak voltak kitéve, mint a behozataliak, a mennyiben a kiviteli cikkeknel fél éves időközönként az áraknak rendszerint körülbelül csak egyharmada maradt változatlanul, a behozataliaknál ellenben változatlan árakat az árúknak körülbelül fele, sőt egyes esetekben még jóval nagyobb rész mutat. Azonkívül határozottan kitűnik és pedig mind a behozatalnál, mind a kivitelnél, az árak csökkenő irányzata. Az emelkedésre a legtöbb évben jóval kisebb százalék esik, mint a csökkenésre, s különösen kedvezőtlen az áralakulás az 1892-ik évben, a mely évben a behozatalnál az árúk 38'88 és a kiviteli árúk 42'50⁰/₀-ánál látunk árcsökkenést. Egyéb kedvezőtlen körülmények közrehatása mellett. E kedvezőtlen áralakulás is egyik szülőoka volt annak, hogy árúmérlegünk 1892-re oly kedvezőtlenül alakult.

Mintán ezekben a legfontosabb behozatali és kiviteli árúknak áralakulását 1888-tól kezdve fél évenként feltüntetve láttuk, különös érdekléssel bír még az utolsó, 1892-ik év árviszonyainak összehasonlítása a megelőző év második felével. Itt azonban már nem szorítkozunk a fontosabb cikkekre, hanem kiterjeszkedünk valamennyi árúra, és pedig tekintve, hogy ugyanazon árúk alakulása behozatalnál és kivitelnél ellentétes irányú változást is mutat, a behozatalra és kivitelre megállapított árakat, hogy a történt áruváltozásokról teljesen hű képet nyerjünk elkülönítve tüntetjük fel. E szerint:

Az egységárak	A behozatalnál		A kivitelnél	
	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban
emelkedtek	134	26'07	126	24'51
leszállottak	167	32'49	178	34'63
változatlanul maradtak	213	41'41	210	40'86
Összesen ...	514	100'00	514	100'00

A fontosabb behozatali és kiviteli árúk áralakulásának fentebbi kimutatásából láttuk, hogy kiváltképen exportárúink közül

mutat nagyobb rész csökkenést, mint emelkedést, e kis tábla pedig, azt bizonyítja, hogy az árak nemcsak a fontosabb exportárúknál, hanem általában az összes árúknál a kiviteli forgalomban több esetben hanyatlottak, mint a behozataliban. E kimutatás is csak azon főntebb tett megjegyzésünket igazolja, hogy az árákalakulás az 1892. évben közgazdasági viszonyainkra nézve egyáltalában nem volt kedvező és sajnos, az áraknak az egész világforgalomban több mint egy évtized óta észlelhető általános depressziója következtében a közel jövőben alig is lehet reményünk arra, hogy létre jöjjön azon egészséges árarány, mely feleslegünknek s különösen nyers terményeinknek jobb értékesítése ttegye lehetővé. A folyó 1893. évben a viszonyok még kedvezőtlenebbül alakultak s legfontosabb kiviteli cikkünknek a gabonának forgalmában oly mély depresszió állt be, hogy mezőgazdaságunk mondhatni egy újabb válságba jutott.

2. Az osztrák-magyar vámterület áruforgalma.¹

Osszes forgalom. — Évkönyvünk 1887. évi folyamában közzöltük a monarchia vámterületének áruforgalmát 1851-től kezdve, vagyis azon időszakról, midőn a vámsorompó, mely Magyarországot az osztrák örökös tartományoktól elválasztotta, leromboltatott. — Ezúttal mellőzve az egyes évek adatait, 5—5 évi átlagokban mutatjuk be a forgalom összesített eredményét; csakis 1881-től kezdve tüntetjük fel külön-külön az egyes éveket:

É v	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom	Behozatali	Kiviteli
				t ö b b l e t	
	nemes fémek nélkül millió ezüst forintokban				
átlag 1851—55	206'0	221'2	427'2	—	15'2
» 1856—60	238'7	239'8	478'5	—	1'1
» 1861—65	249'7	305'8	555'5	—	56'1
» 1866—70	350'1	399'9	750'0	—	49'8
» 1871—75	582'9	466'6	1.049'5	116'3	—
» 1876—80	562'4	655'3	1.217'7	—	92'9
1881	641'8	731'5	1.373'3	—	89'7
1882	654'2	781'9	1.436'1	—	127'7
1883	624'9	749'9	1.374'8	—	125'0
1884	612'6	691'5	1.304'1	—	78'9
1885	557'9	672'1	1.230'0	—	114'2
átlag 1881—85	618'3	725'4	1.343'7	—	107'1

¹⁾ Oesterreichische Statistik. Statistik des auswärtigen Handels der osterr.-ung. Monarchie.

É v	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom	Behozatali	Kiviteli
				t ö b b l e t	
				nemes fémek nélkül millió ezüst forintokban	
1886	539'2	698'6	1.237'8	—	159'4
1887	568'6	672'9	1.241'5	—	104'3
1888	533'1	728'8	1.261'9	—	195'7
1889	589'2	766'2	1.355'4	—	177'0
1890	610'7	771'4	1.382'1	—	160'8
átlag 1886—90	568'2	727'6	1.295'8	—	159'4
1891	612'9	786'7	1.399'6	—	173'8
1892	621'8	722'7	1.344'5	—	100'9

Összes forgalmunk minden quinquenniumban emelkedett a megelőzőhöz képest s 1881—85-ben érte el tetőpontját. Ez utóbbi évtödön belől azonban nem emelkedést, hanem érzékeny csökkenést tapasztalunk. 1882-ben forgalmunk addig meg sem közelített magasságot ért el, de ettől fogva hanyatlás állott be, 1885-ig. Ez évtől kezdve forgalmunk ismét emelkedik 1891-ig, de ez az év is még 36'5 m. frttal alatta marad az 1882-ikinek. Az 1892. év ismét érzékeny csökkenést mutat, kivitelünk rovására.

Árumerlegünk 41 év közül 33-ban aktív volt, passív csak 1856—58-ig és 1870—74-ig. Az utóbbi évtized alatt a kiviteli többlet roppant összegeket képvisel, az 1890-ik évben 160'7 s 1891-ben 183'8 millió forintba rúgott; 1892-ben nagy eséssel csak 100'9 m. forintba.

Forgalom határok szerint. — Monarchiánk áruforgalmi statisztikája a legújabb időig nem jegyezte fel a külkereskedelmi forgalom árucikkeinek sem rendeltetési, sem származási helyét, az adatokat csak a határok szerint csoportosította, melyeken keresztül az árucikk a vámterületre bejött vagy innen kiment. A származási és rendeltetési helyet csak az 1891. év elejétől mutatják ki, minthogy akkor lépett életbe az 1890. június 26-án kelt osztrák törvény, a mely a közös vámterület áruforgalmi statisztikájának újjászervezéséről szól. 1890-ig azonban még csak határok szerint tüntethetjük fel áruforgalmunk alakulását, miután a két utolsó évről ezen táblázatnak megfelelő adatokkal már nem rendelkezünk. 1890-ig forgalmunkról a határok szerint abszolút és relatív számokban a következő táblázat nyújt felvilágosítást:

[illegible]

Külforgalmunknak jóval több, mint fele, útját a német határokon keresztül veszi. Kétségtelen, hogy ezen árúk túlnyomó része a két vámterületnek egymással való kölcsönös forgalmára esik, de azért a német határokon keresztül menő árúknak egy nagyon számot tevő része Németországot csak transitó útnál használja s Franciaországból, Angliából, Belgiumból, Németalföldről és a tengerentúli országokból ered, vagy oda igyekszik. Az orosz, román, szerb és olasz határon keresztül menő forgalom csaknem kizárólag ugyanazon országokat illeti, a svájci határon keresztül azonban már sok francia árucikk veszi útját és viszont. Trieszten át főleg Levantével, Kelet-Indiával és Olaszországgal folyik élénk forgalom. Fiumén át leginkább a nyugateurópai kikötőkkel.

Csupán a relatív számokat véve tekintetbe s az utóbbi éveket szembeállítva a megelőző 1876—85-ös évtizeddel, lényegesebb változást a svájci és romániai forgalomnál tapasztalunk. Amaz sokszorososan megnövekedett, emez pedig megcsökkent s különösen a behozatalban majdnem teljesen jelentéktelenné vált. A másik szembeötlő változás a tengeren közvetített forgalomnak nagyobb térfoglalása (18'09⁰/₀-os átlagról 22'07, illetőleg 21'50⁰/₀-ra), a mely átalakulás — ámbár annak tulajdonképeni okozója kétségkívül Németországnak elzárkózó vámpolitikája volt — reánk nézve azon határozott előnnyel járt, hogy az egyetlen nagy tengeri kikötőnknek, Fiuménak rohamos fejlődését mozdította elő. Az utolsó 3 évben azonban a tengeri forgalom arányának némi hanyatlását tapasztaljuk, a mely 1888-ban Triesztnak, 1889—90-ben pedig Fiuménak rovására esett.

A mint már említettük, az 1890. jun. 26-án kelt osztrák törvény rendelkezése szerint az 1891. év elejétől a behozott vagy kivitt árúk nem határok szerint csoportosíttatnak, hanem származási és rendeltetési hely szerint. Így az előbbi táblázatot tovább fejleszteni nem lehet, helyette azonban a következő állíthattuk össze, mely amannál sokkal értékesebb s az árúk származási- és rendeltetési helyét mutatja :

Sorszám	Az árúk származási, — illetőleg rendeltetési helye	A behozatal vagy kivitel értéke			
		1891	1892	1891	1892
		millió forintokb.		‰-ban	
	<i>a) Behozatal :</i>				
1	Németország	220'1	229'6	35'91	36'93
2	Nagy-Britannia és Írország	64'6	61'6	10'54	9'91
3	Brit-Kelet-India	48'1	46'6	7'85	7'49

Sorszám	Az áruk származási, — illetőleg rendeltetési helye	A behozatal illet. kivitel értéke			
		1891	1892	1891	1882
		millió forintokb.		‰-ban	
4	Olaszország	34'1	42'0	5'56	6'75
5	Oroszország	27'9	24'0	4'55	3'86
6	Északamerikai-Egyesült-Államok	23'6	25'1	3'85	4'04
7	Svájc	23'1	26'2	3'77	4'21
8	Franciaország	21'7	21'6	3'54	3'47
9	Brazília	21'3	23'1	3'48	3'71
10	Szerbia	20'3	15'1	3'31	2'45
11	Törökország	12'4	15'1	2'02	2'43
12	Belgium	10'2	9'5	1'66	1'53
13	Trieszt	9'4	3'3	1'53	0'53
14	Görögország	7'1	7'8	1'16	1'25
15	Németalföld	6'7	6'6	1'09	1'06
16	Németalföldi-Kelet-India	5'2	6'2	0'85	1'00
17	Fiume	4'4	0'3	0'72	0'05
18	Románia	4'1	5'7	0'67	0'92
19	Ausztrália	3'6	3'3	0'60	0'53
20	Cuba	3'5	5'1	0'57	0'82
21	Brit-Nyugot-India	3'4	3'4	0'55	0'55
22	Egyiptom	3'3	4'4	0'54	0'71
23	China	2'8	3'1	0'46	0'50
24	Chili	2'7	1'1	0'44	0'18
25	Hamburg	2'4	0'8	0'39	0'13
26	Japán	1'8	1'8	0'29	0'29
27	Bréma	1'6	0'6	0'26	0'10
28	Norvégia	1'5	1'7	0'24	0'28
29	Spanyolország	1'2	1'2	0'20	0'19
30	Bulgária	1'2	1'4	0'20	0'21
—	Egyéb országok	19'6	24'5	3'20	3'94
	Összesen	612'9	621'8	100'00	100'00
b) Kivitel :					
1	Németország	372'4	355'8	47'34	49'23
2	Nagy-Britannia és Írország	53'5	46'2	6'80	6'40
3	Hamburg	50'9	42'9	6'47	5'95
4	Olaszország	46'8	53'3	5'95	7'38
5	Svájc	42'4	31'3	5'39	4'33
6	Trieszt	37'0	16'5	4'70	2'28
7	Franciaország	33'3	25'2	4'23	3'49
8	Románia	22'3	27'3	2'84	3'78
9	Oroszország	17'8	16'6	2'26	2'30
10	Törökország	16'2	22'1	2'06	3'06
11	Szerbia	15'1	12'8	1'92	1'77
12	Fiume	11'1	1'2	1'41	0'17
13	Északamerikai-Egyesült-Államok	10'3	13'9	1'31	1'92

Sorszám	Az árúk származási, — illetőleg rendeltetési helye	A behozatal illet. kivitel értéke			
		1891	1892	1891	1892
		millió forintokban		‰-ban	
14	Németalföld	9'8	10'8	1'24	1'49
15	Bulgária	9'8	7'6	1'24	1'05
16	Belgium	7'4	5'2	0'94	0'72
17	Egyiptom	4'4	6'8	0'56	0'94
18	Brit-Kelet-India	4'4	5'2	0'56	0'72
19	Bréma	4'0	3'3	0'51	0'46
20	Görögország	3'0	3'6	0'38	0'49
21	Brazília	2'6	1'3	0'33	0'18
22	Spanyolország	2'4	1'9	0'31	0'26
23	Dánia	1'3	1'4	0'17	0'19
24	Svédország	1'1	1'1	0'14	0'15
—	Egyéb államok	7'4	9'4	0'94	1'29
	Összesen	786'7	722'7	100'00	100'00

Ezen tábla forgalmunknak tökéletes képét nyújtja, nem pedig azt a bizonytalan, mint a határok szerint való kimutatás. Hátránya csak az, hogy a tengeri forgalmat nem látjuk benne tisztán megjelölve. Az új tábla szerint is Németországra esik úgy a bevételnek, mint a kivitelnek egy jó része. (bev. 1892. 229'6 m. frt, azaz 36'95‰, Hamburggal és Brémával együtt 231'1 m. frt, vagyis 37'16‰; kiv. 1892-ben 355'8 m. frt. 49'23‰, Hamburggal és Brémával együtt 403'0 m. frt, azaz 55'64‰). A többi állam már kevésbé jelentős. 1892-ben egy ország sem éri már el az összes be- vagy kivitel egy tizedrészét. Elöl áll itt is ott is Nagy-Británia, továbbá Olaszország, Svájc, Franciaország, Oroszország, ha pedig a behozatalt külön tekintjük, mindjárt Nagy-Británia után, tehát harmadik helyen, Kelet-India áll.

Külforgalmunk idegen országok kimutatásai szerint. — Bár forgalmunk irányáról nagyjából tájékozva vagyunk, árucserénket a különböző országokkal addig, a míg a közös áruforgalmi statisztikának fentebb említett újjászervezése alapján összeállított kimutatások nem állottak rendelkezésünkre, magából a közös áruforgalmi statisztikából számokban kifejezni nem tudtuk. Megkísérlettük ezért, a különböző államok áruforgalmi statisztikájából, hol a be- és kivitel országok szerint találtuk részletezve, egy kimutatást állítani össze, mely monarchiánk forgalmát a különböző országokkal számszerűleg is feltüntesse. E kimutatást fentartandónak véltük most is, midőn a közös vámterület áruforgalmi statisztikája is megadja a kívánt részleteket. — Önként értetődik azonban, hogy ez a kimutatás

is legjobb esetben szintén csak távolról közelíti meg a valóságot, mert az árúk származási és rendeltetési helyéül, még ott is, hol ez feljegyeztetik, igen sok esetben csak azon ország vétetik, honnan az árú közvetlenül jött, vagy hová közvetlenül ment, következésképp teljesen megbízható eredményre ezen az úton sem juthatunk.

Ily fentartással álljon itt monarchiánk külkereskedelmi formája a különböző idegen országok áruforgalmi statisztikája szerint: ¹⁾

Sorszám

Az osztrák-magyar vámterület külforgalma az idegen országok áruforgalmi statisztikája szerint									
Az országok neve, a honnan a behozatal eredt, vagy a hová a kivitel irányult		Összesen, ezer forintokban				az o.-m. vámterület összes behozatalának illetőleg kivitelének		az egyes idegen országok összes kivitelének, illetőleg behozatalának	
						%-ában			
		átlag 1881—85-ben	1889-ben	1890-ben	1891-ben	átlag 1881—85-ben	1891-ben	átlag 1881—85-ben	1891-ben
a) Behozatal:									
1	Németország	158.765	159.503	199.474	198.544	25.68	30.18	10.24	11.17
2	Olaszország	50.742	36.059	33.579	37.112	8.21	5.64	11.47	10.58
3	Románia	29.799	6.744	9.300	9.278	4.82	1.41	33.70	8.46
4	Európai Oroszorsz.	28.800	27.645	26.861	26.861	4.67	4.08	5.20	5.28
5	Brit-K.-India	23.715	30.482	29.722	27.499	3.84	4.18	2.84	2.75
6	Bréma	18.809	18.282	28.680	27.540	3.04	4.18	7.48	6.41
7	Svájcz	²⁾ 15.103	15.414	15.704	14.498	2.44	2.50	5.67	5.40
8	Szerbia	²⁾ 13.278	13.751	15.800	18.100	2.15	2.75	85.50	86.19
9	N.-Británia és Írország:								
	Hazai árúk	8.193	10.198	12.832	12.280	1.32	1.87	0.25	0.49
	Gyarmati és idegen árúk	3.976	3.722	4.111	3.792	0.64	0.58	0.63	0.61
10	Törökország	10.490	—	9.400	9.400	1.70	1.43	9.29	³⁾ 8.14
11	Franciaország	10.088	9.000	7.022	6.258	1.65	0.95	0.76	0.42
12	Egyiptom	5.902	10.232	8.606	6.493	0.95	0.99	4.71	4.52
13	Éjsz.-Am. Egv. Áll.:								
	Hazai árúk	4.770	1.510	1.986	2.553	0.77	0.39	0.20	0.15
	Idegen árúk	74	11	5	201	0.01	0.03	0.27	0.78
14	Görögország	³⁾ 3.242	3.491	3.400	2.900	0.52	0.44	—	6.74
15	Belgium	2.005	2.756	2.496	4.110	0.32	0.63	0.38	0.67
16	Brit-Ceylon	1.568	—	—	—	0.25	—	5.41	—
17	Bulgária	⁵⁾ 757	1.423	2.300	1.253	0.12	0.19	4.97	4.58
18	Németalföld	343	983	300	200	0.06	0.03	0.05	0.04
19	Algír	159	142	171	99	0.02	0.03	0.29	0.01
20	Japán	136	679	614	583	0.02	0.09	0.19	0.04
21	Svédország	15	—	—	—	0.00	—	0.01	—
22	Portugália	—	35	60	60	—	0.01	0.00	0.08
23	Brit-Canada	4	—	—	3	0.00	0.00	0.00	0.00
	Együtt	390.793	352.062	412.403	409.617	63.20	62.26	—	—

¹⁾ Itt forrásul mindazon kimutatások használtattak, a melyek alább a Nemzetközi forgalom fejezeténél vannak felsorolva.

²⁾ Az 1881—85-ös átlag helyett 1885-ben. — ³⁾ 1881—83-as átlag. — ⁴⁾ Ujabb adat hiányában ezen százalékok az 1888. évi abszolút számokból számítottak. — ⁵⁾ Az 1882—85-ös átlag.

Sorszám

Az országok neve, a honnan a behozatal eredt, vagy a hová a kivitel irányult		Az osztrák-magyar vámterület külforgalma az idegen országok áruforgalmi statisztikája szerint							
		összesen, ezer forintokban				az o.-m. vámterület összes behozatalának, illetőleg kivitelének		az egyes idegen országok összes kivitelének, illetőleg behozatalának	
						%-ában			
		átlag 1881—85-ben	1889-ben	1890-ben	1891-ben	átlag 1881—85-ben	1891-ben	átlag 1881—85-ben	1891-ben
b) Kivitel :									
1	Németország	222.130	264.923	350.066	341.185	30 62	42 71	14 27	14 21
2	Olaszország	82.306	63.777	57.566	48.810	11 35	6 11	15 74	10 23
3	Románia	53.920	19.751	21.100	28.415	7 43	3 56	45 92	16 29
4	Franciaország	47.992	49.800	45.218	53.648	6 62	6 72	2 69	2 81
5	Törökország	36.190	—	41.500	41.500	4 99	0 52	19 98	20 13
6	Svájc	¹⁾ 26.242	38.534	40.928	34.690	3 62	4 34	8 66	9 28
7	Európai Oroszorsz.	24.216	18.389	17.311	^{a)} 17.311	3 34	2 17	5 05	4 70
8	Nagy-Británia és Irország	19.486	22.868	17.283	14.641	2 69	1 83	0 49	0 34
9	Szerbia	²⁾ 12.335	9.062	9.100	11.600	1 70	1 45	67 10	67 84
10	Görögország	³⁾ 11.834	7.454	6.700	7.400	1 63	0 96	—	13 19
11	Egyiptom	9.653	²⁾ 6.820	8.039	8.902	1 33	1 12	11 74	9 33
12	Kisz.-Am. Egy.-Áll.	8.540	16.040	19.596	24.350	1 18	3 05	0 61	1 37
13	Brit-K.-India	5.674	7.684	7.037	8.328	0 78	1 04	0 87	1 20
14	Bulgária	^{a)} 5.430	8.997	13.202	13.597	0 75	1 70	30 02	41 85
15	Bréma	5.017	5.120	7.440	5.880	0 69	1 27	1 91	0 74
16	Spanyolország	1.467	1.249	1.137	704	0 20	0 20	0 48	0 09
17	Belgium	1.115	817	927	2.453	0 15	0 33	0 06	0 31
18	Algír	517	681	836	529	0 07	0 45	0 53	0 07
19	Németalföld	217	498	2.100	1.300	0 03	0 11	0 02	0 16
20	Brit-Ceylon	141	113	—	—	0 02	—	0 36	—
21	Brit-Canada	122	476	¹⁾ 476	304	0 02	0 13	0 05	0 04
22	Japán	14	39	48	55	0 00	0 04	0 02	0 01
23	Svédország	6	—	—	—	0 00	—	0 00	—
24	Portugália	5	1.264	1 136	^{a)} 1 136	0 00	0 91	0 01	0 14
Együtt.....		574.569	544.356	668.746	666.738	79 21	80 69	—	78 81

Gondunk volt rá e kimutatás összeállításánál, hogy abba minden ország, melynek áruforgalmi statisztikája monarchiákra tekintettel van, lehetőleg felvéteessék. Megjegyezzük tehát, hogy Dániával, az Argentínai köztársasággal és Uruguay-val való forgalmunk ezen országok kimutatásai szerint teljesen jelentéktelen és így ezen országoknak táblázatunkba való felvétele felesleges volt. Norvégia és Finnország, a melyekkel szintén alig van forgalmunk, az Osztrák-Magyar monarchiát Olaszországgal összefoglalva mutatják ki. Spanyolország statisztikája csak a bevételnél tünteti ki monarchiákat, kiviteli országai közt nem sorolja fel, kivitele egyébiránt monarchi-

¹⁾ Az 1881—85-ös átlag helyett 1885-ben. — ²⁾ 1881—83-as átlag. — ³⁾ Ujabb ada hiányában ezen százalékok az 1888-ik évi abszolút számokból számítottak. — ⁴⁾ Az 1882—85-ös átlag. — ⁵⁾ 1884—85-ös átlag.

^{a)} Adatok hiányában az előző évit vettük.

ánkba nagyon alárendelt jelentőségű. Chinából, Chiliből és Brazyliából nem állnak rendelkezésünkre megfelelő részletes kimutatások, melyekből az Osztrák-Magyar monarchiával üzőtt forgalmukra vonatkozólag adatokat merithettünk volna.

Ezen itt különösen kiemelt s többféle okból kimutatásunkba fel nem vett országoknak monarchiáinkkal való forgalma azonban számottevő jelentőséggel alig bir. Hogy ennek daczára — mint a közölt percentszámok is mutatják — az itt kimutatott érték vámterületünknek nem képviseli egész forgalmát, hanem annak a bevitelnél 1891-ben $62\frac{26}{100}$ -át, a kivitelnél pedig $78\frac{81}{100}$ -át, ennek oka különösen két körülményben rejlik. Az egyik az, hogy az országok nem mindig tudják pontosan megjelölni az árúk származási és rendeltetési helyét. Pl. a mi Angliából, Belgiumból vagy Németalföldről Németországon keresztül jön hozzánk, annak egy jó része az illető országok áruforgalmában valószínűleg nem úgy szerepel, mint kivitel az Osztrák-Magyar monarchiába, hanem mint Németországba, ezen árúkat azonban Németország átvitelnek tekinti s a szabad forgalomból származó kivitelébe bele nem foglalja, következésképp kimaradnak itt is, ott is. A másik ok az, hogy saját áruforgalmi statisztikánk az értéket papírpénzben mutatja ki, a külföldi országok legnagyobb része ellenben aranyban, a mely körülmény maga körülbelül $20\frac{0}{100}$ -nyi eltérést magyaráz meg.

Kimutatásunk azonban ezen kikerülhetetlen hiányai daczára is érdekes és tanulságos s szem elé állítja nemcsak a különböző idegen országok gazdasági fontosságát monarchiánkra vonatkozólag, hanem számszerűleg feltünteti azon jelentőséget is, a melylyel viszont monarchiánk bir a különböző idegen országok külkereskedelmére nézve. A kereskedelmi összeköttetések kölcsönös becséről lévén szó, önként felmerül a kérdés, mik azok a cikkek, a melyek az egyes különböző országokkal folytatott kereskedésünkben, úgy behozatalunkban, mint a kivitelben, a főszerepet játszik. Jó szolgálatot véltünk tehát tenni, midőn az ide vonatkozó adatokat a különböző külföldi forrásokból nem kis fáradsággal összeállítottuk s az alábbiakban közöljük, megjegyezvén, hogy az az egyes árucikkek után zárójelbe foglalt számok a behozatal vagy kivitel értékét jelentik.

Legfontosabb behozatali cikkeink: Németországból (1891): kőszén és koks (27.750.000 frt), gyapjú (8.946.000 frt), pamut (128.169.000 frt), könyvek, térképek, festmények és egyéb műtárgyak (13.909.000 frt), gyapjufonál (8.332.000 frt), gyapjuárúk (6.620.000 frt), len (4.471.000 frt), vasárúk (8.335.000 frt), gépek (6.351.000 frt). Olaszországból (1891): selyem és selyemgubó (8.059.000 frt),

selyempeték (384.000 frt), olajfaolaj (2,130.000 frt), mandola, dió és füge (3,406.000 frt), narancs és citrom (1,293.000 frt), len és kender (1,479.000 frt), nyers bőrök (1,641.000 frt) és koráll (969.000 frt). *Kelet-Indiából* (1890—91.): pamut (20,147.000 frt), indigó (2,450.000 frt), nyers bőrök (813.000 frt), juta (2,117.000), kávé (726.000 frt). — *Oroszországból*: ¹⁾ (1891.): gyapju (2,217.000 frt), gabona (2,096.000 frt), ebből tatárka 161.000 frt, zab (944.000 frt), lovak (1,037.000 frt), nyers bőrök (1,372.000 frt), tollak (1,969.000 frt), kender (257.000 frt), nyers dohány (1.181.000 frt), ásványolaj (3,705.000 frt), halak (521.000 frt). — *Svájczból* (1890): órák (4,202.000 frt), selyem és selyemárúk (3,724.000 frt), pamutárúk (981.000 frt), pamutfonál (1,257.000 frt), gépek (888.000 frt), sajt (856.000 frt), gyapjufonál (756.000 frt), *Brémából* — illetőleg Brémán keresztül — (1891): pamut (882.000 frt), dohány (285.000 frt), gyapjú (112.000 frt), rizs (111.000 frt). *N.-Británniából* (1891): *a)* angol termékek: pamutárúk (3,189.000 frt), pamutfonál (1,929.000 frt), gépek (1,250.000 frt), gyapjuárúk (878.000 frt), vas és vasárúk (562.000 frt), kő- és pírshén (682.000 frt), olajos magvak (376.000 frt). — *b)* gyarmati és idegen eredetű árúk; kávé (1,174.000 frt), bőr (265.000 frt), olajos magvak (155.000 frt). *Szerbiából* (1891): ¹⁾ sertés (2,734.000 frt), szarvasmarha (12,291.000 frt), nyers juh- és kecskebőrök (1,034.000 frt), gabona (2,303.000 frt). *Romániából* (1885 és 1891-ben): kukorica (4,351.000—440.000 frt), búza 3,501.000—4,272.000 frt), gyapjú (623.090—772.000 frt), árpa (570.000—86.000 frt), zab (454.000—44.200 frt), köles (356.000—158.000 frt), kőolaj (302.000—685.000 frt), sertés (281.000—108.000 szeszek 90.000—182.000 frt). *Franciaországból* (1891): selyemszövetek (1,143.000 frt), olajok (599.000 frt), gyapjuszövetek (552.000 frt), bőr (422.000 frt), selyem (343.000 frt), mézga (286.000 frt). — *Egyiptomból* (1891): pamut (6,151.000 frt). *Görögországból* (1890): füge (756.000 frt), bor (610.000 frt), aprószőlő (480.000 frt), makkhüvely (avélanede) (303.000 frt), és táblaolaj (251.000 frt). *Belgiumból* (1891): gyapjúfonál (770.000 frt), len-, kender- és jutafonál (280.000 frt), gyapjuszövetek (152.000 frt), üveg és üvegárúk (380.000 frt). *Németalföldről* (1891): kávé (150.000 frt), — *Bulgáriából* (1891): buza (154.000 frt), nyers juh- és kecskebőrök (283.000 frt), rozs (80.000 frt), nyers gyapjú (33.000 frt). — *Az Északamerikai Egyesült Államokból* (1890—91): mézgák (185.000 frt), kőolaj (283.000 frt), pamut (486.000 frt). — *Algiriből* (1891): növényi fonóanyagokat hoznak. *Canadából* főleg könyveket, röpiratokat s térképeket hoznak hozzánk.

¹⁾ Az osztrák-magyar áruforgalmi kimutatás szerint.

Legfontosabb kiviteli cikkeink: *Németországba* (1891.): árpa (29,928.000 frt), épület- és műfa (26,407.000 frt), tojás (18,563.000 frt), kő- és barnaszén (20,287.000 frt), ebből barnaszén (16,333.000 frt), búza (8,792.000 frt), maláta (9,484.000 frt), sertés (11,798.000 frt), gyapju (5,136.000 frt), pamut (2599.000 frt), lenfonál (3,3718.000 frt), friss gyümölcs (6,340.000 frt), — *Olaszországba* (1891.): fa és faszén (10,356.000 frt), lovak (4,079.000 frt), selyem és selyemáru (3,650.000 frt), szarvasmarha (1,170.000 frt), gyapjú (1,329.000 frt), kőszén (1,066.000 frt), cukor (1,750.000 frt), gyapjúárúk (1,251.000 frt), nyers bőrök (1,049.000 frt), és sör (1,137.000). — *Franciaországba* (1891.): közönséges fa (27,261.000 frt), friss és besózott hús (5,930.000 frt), gabona és liszt (3,666.000 frt), selyem (2,657.000 frt), közönséges bor (2,441.000 frt), nyers bőrök (1,795.000 frt), tajtékárúk (698.000 frt), lovak (601.000 frt). *Svájcba* (1890.): buza (10,640.000 frt), szarvasmarha (7,397.000 frt), bor (2,637.000 frt), maláta (2,825.000 frt), liszt (855.000 frt), cukor (2,521.000 frt), zab (875.000 frt), árpa (1,055.000 frt), tojás (1,465.000 frt), pamut (320.000), fa és faárúk (1,479.000). *Romániába* (1885 és 1891-ben): bőr és bőrárúk (2,954.000—733.000 frt), gyapjuszövetek (1,576.000—1,989.000 frt), épületfa (1,314.000—797.000 frt), faárúk (1,080.000—952.000 frt), cukor (1,035.000—523.000 frt), ruházatok (913.000—657.000 frt), papír (693.000—1,416.000 frt), pamutszövetek (676.000—607.000 frt), kőszén (436.000—941.000 frt)). *N.-Britanniába* (1891): buzaliszt (8,973.000 frt). Dye stuffs extracts (1,101.000 frt), árpa (1,021.040 frt), fa (670.000 frt). *Északamerikai Egyesült-Államokba* (1890—91): üveg és üvegárú (1,573.000 frt), gombok (1,565.000 frt), aszaltszilva (1,444.000 frt) agyag- és porcellánárú (1,316.000 frt), pamutárúk (456.000 frt), len-, kender- és jutaárúk (1,149.000 frt). *Oroszországba* (1891): műfa (1,147.000 frt) műszerek, órák és apróárúk (1,052.000 frt), vas és vasárúk (2,056.000 frt), gabona s hüvelyesek (152.000 frt), hajók fából (371.000 frt), gépek (734.000 frt). — *Szerbiába* (1891): vas és aczél s árúk ezekből (1,407.000 frt), ruházatok és fehérneműek (994.000 frt), cukor (917.000 frt), pamutszövetek (1,101.000 frt), gyapjuszövetek (865.000 frt), fa (788.000 frt), pamutfonál (541.000 frt), papír és papírárúk (418.000 frt), gyógy- és vegyszeri árúk (213.000 frt), faárúk (514.000 frt), len- és kenderszövetek (355.000 frt). — *Kelet-Indiába* (1890—91): pamutárúk (483.000 frt), gyapjúárúk (1,247.000 frt), papiros és papirosárúk (1391.000 frt), egyenruhák és lábbelik (955.000 frt), pamutfonál (374.000 frt). — *Egyiptomba* (1891): ruházatok (1,371.000 frt), épület- és műfa

(1,161.000 frt), gyapjú- és selyemszövetek (1,098.000 frt), papír és papirosárúk, könyvek (585.000 frt), sör (366.000 frt), czukor (528.000 frt). — *Bulgáriába* (1891): czukor (1,368.000 frt), szövetek (1,336.000 frt), a ruházatok (586.080 frt), papír- és papirosárúk (650.000 frt), fonalak (245.000 frt), bőr és bőrárúk (269.000 frt), üveg és üvegárúk (276.000 frt), vasárúk (528.000 frt), gépek és eszközök (338.000 frt), fa és faárúk (742.000 frt). — *Görögországba* (1890): épületfa (1,532.000), czukor (1,621.000 frt), vas- és aczélárúk (155.000 frt), rizs (260.000 frt), kávé (257.000 frt), ruházatok és fehérnemű, gyapjúsövetek (365.000 frt) — *Brémába* (1891)¹⁾: apróárúk és divatcikkek (1,275.000 frt), bőr- és bőrárúk (561.000 frt), ebből cipők (432.000 frt), selyemárúk (273.000 frt), üvegárúk (302.000 frt). *Németalföldre* (1891.): búzaliszt (17.000 frt). *Belgiumba* (1891.): gabona (1,128.000 frt), épületfa (256.000 frt), tojás (262.000 frt). — *Spanyolországba* (1891): fa- és faárúk (153.000 frt), pálinka (158.000 frt). — *Algirba* (1891): fa (179.000 frt). — *Portugáliába* (1890): czukor (341.000 frt), gépek és eszközök (96.000 frt), búzaliszt (239.000 frt), üveg és üvegárú (35.000 frt), pamutsálók és nyakkendők (53.000 frt), gyapjúsálók és nyakkendők (16.000 frt). *Canadába* (1891): keztyűk (41.000 frt), gombok (71.000), üveg- és üvegárúk (20.000 frt), aszalt szilva (66.000 frt), agyag- és porcellánárúk (16.000 frt), fából való pipaszárak (30.000 frt).

A monarchia külforgalmában fontosabb szerepet játszó országok közül csupán Törökországból nem juthattunk megfelelő adatok birtokába: pótlólag tehát tájékozásul felemlítjük, hogy Törökország bevitelében általában főleg a czukor, pamutfonál, a különböző szövetek, leginkább pedig pamutszövetek, továbbá búza, kávé és liszt szerepelnek; legnevezetesebb kiviteli cikkei pedig: apró szőlő, selyem, füge és datolya, gyapjú és teveszőr.

Hátra van még, hogy a fentebbi, nemzetközi forrásokból összeállított táblázatunk alapján bemutassuk árúmérlegünket is a különböző országokkal szemben. Itt azonban arra a körülményre kell figyelmeztetnünk, hogy az idegen országok feljegyzései szerint készült kimutatások a behozatalt rendszerint a valónál kisebbnek, — mert a szállítási költségek nélkül, — a kivített pedig magasabbnak, — mert a szállítási költségekkel együtt — tüntetik fel. Innen van, hogy az idegen források alapján készült kimutatások a mérleget rendesen kedvezőbbnek mutatják, a mi azonban becsöket — ha e körülményről meg nem feledkezünk — természetesen nem rontja le. E szerint árúmérlegünk következőleg alakul:

¹⁾ Az osztrák-magyar áruforgalmi kimutatás szerint.

Sorszám	Az ország neve	Az osztrák-magyar vámterület							
		behozatali többlete				kiviteli többlete			
		átlag 1881— 85-ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	átlag 1881— 85-ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben
		e z e r f o r i n t o k b a n							
1	Brit-Kel.-India	18.041	18.854	22.798	22.685	—	—	—	—
2	Bréma	13.792	9.941	13.162	21.240	—	—	—	—
3	Eur. Oroszorsz.	4.644	8.902	9.256	9.550	—	—	—	—
4	Brit-Ceylon ..	1.427	473	—	—	—	—	113	—
5	Szerbia	943	4.411	4.689	6.700	—	—	—	—
6	Belgium	890	1.390	1.939	1.569	—	—	—	—
7	Németalföld ..	126	2.068	485	—	—	—	—	1.800
8	Japán	122	492	640	566	—	—	—	—
9	Svédország ..	9	—	—	—	—	—	—	—
10	Portugália ..	—	—	—	—	5	871	1.229	1.076
11	Brit-Canada ..	—	—	—	—	118	273	476	476
12	Algír	—	—	—	—	358	539	539	665
13	Spanyolország Északamerikai	—	—	—	—	1.467	812	1.249	1.137
14	Egy.-Áll.	—	—	—	—	3.696	17.538	14.519	17.605
15	Egyiptom	—	—	3.412	567	3.751	932	—	—
16	Bulgária	—	—	—	—	4.673	6.223	7.574	10.902
17	N.-Británia és Irország	—	—	—	—	7.317	7.354	8.948	340
18	Görögország ..	—	—	—	—	8.592	3.235	3.961	3.300
19	Svájcz	—	—	—	—	11.139	25.120	23.120	25.224
20	Románia	—	—	—	—	24.121	14.926	13.007	11.800
21	Törökország ..	—	—	—	—	25.700	20.700	—	32.100
22	Olaszország ..	—	—	—	—	31.564	21.457	27.718	23.987
23	Franciaország ..	—	—	—	—	37.904	37.896	40.800	38.196
24	Németország ..	—	—	—	—	63.365	73.715	105.420	150.612
	Összesen ..	—	—	—	—	183.776	185.060	—	256.343

Monarchiánk árúmérlege jelentékenyen csak Kelet-Indiával (Britt-Ceylont is ideértve), továbbá Brémával (honnan szintén ten-gerentúli cikkeket hozunk be), Oroszországgal és Szerbiával szemben passiv, kisebb mértékben pedig Belgiummal és Japánnal szemben. Az 1889. évig bezárólag Németalfölddel szemben is passiv volt, Egyiptommal szemben pedig épen 1889 óta az. Északamerikával szemben régebben szintén passiv volt, ujabban azonban mind erősebben aktívva lett. Nagy mértékben aktív Német-, Olasz- és Franciaországgal szemben. E kimutatás az illető külföldi országok statisztikai kimutatásai alapján készült. A két utóbbi évről azonban már az osztrák-magyar vámterület külkereskedelmi statisztikája alapján is fölláthatjuk a mérleget, a mely az előbbi kimutatást sok tekintetben kiegészíti és rectifikálja:

Sorszám	Az ország neve	Az osztrák-magyar vámterület			
		behozatali többlete		kiviteli többlete	
		1891	1892	1891	1892
		millió forintokban			
1	Brit-Kelet-India	43'7	41'4	—	—
2	Brazília	18'7	21'8	—	—
3	Északam. Egy.-Állam.	13'3	11'2	—	—
4	N.-Britannia és Írország	11'1	15'4	—	—
5	Oroszország	10'1	7'4	—	—
6	Szerbia	5'2	2'3	—	—
7	Németalföldi Kelet-India	4'8	5'9	—	—
8	Görögország	4'1	4'2	—	—
9	Cuba	3'5	5'1	—	—
10	Br.-Nyugat-India	3'4	3'4	—	—
11	Ausztrália	3'0	2'9	—	—
12	Belgium	2'8	4'3	—	—
13	Chili	2'7	1'0	—	—
14	China	2'4	2'8	—	—
15	Japán	1'7	1'6	—	—
16	Norvégia	0'9	1'2	—	—
17	Egyiptom	—	—	1'1	2'4
18	Spanyolország	—	—	1'2	0'7
19	Bréma	—	—	2'4	2'7
20	Németalföld	—	—	3'1	4'2
21	Európai Törökország	—	—	3'8	7'0
22	Bulgária	—	—	8'6	6'2
23	Franciaország	—	—	11'6	3'6
24	Olaszország	—	—	12'7	11'3
25	Románia	—	—	18'2	21'6
26	Svájcz	—	—	19'3	5'1
27	Hamburg	—	—	48'5	42'1
28	Németország	—	—	132'3	126'2
29	Egyéb államok	—	0'3	22'4	—

Ezen új táblázat szerint is az osztrák-magyar monarchia áru-mérlege, főleg Brit-Kelet-Indiával, Braziliával, az Egyesült-Államokkal, Nagy-Britanniával és Oroszországgal szemben passív, leg-erősebben actív Németországgal, Hamburggal, Svájcczal, Romániával, Spanyolországgal és Franciaországgal szemben.

Fontosabb árúk. — Évkönyvünk korábbi folyamaiban a monarchia külforgalmát nyers anyagok és gyártmányok szerint részletezve is feltüntettük. Minthogy azonban kiderült, hogy az osztrák statisztikai hivatal által eddig évtizedek óta alkalmazott csoportosítási mód több lényeges kifogás alá esik, a magyar statisztikai hivatal egy új, helyesebb csoportosítást indítványozott, a mely az

osztrákok részéről elvileg el is fogadtatott, de mivel a részletek iránt még nem jött létre a megállapodás, czélszerűbbnek látjuk az áruforgalomnak nyers anyagok és gyártmányok szerinti csoportosítását ezúttal egészen mellőzni. De a legfontosabb árucikkeket, vagyis a melyek a behozatalban és kivitelben nagyobb értékkel szerepelnek, az utóbbi évtizedről külön megnevezve, most is ki-mutatjuk:

Sorszám	Az áru megnevezése	Átlag 1881— 89-ben	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
kereskedelmi érték millió forintokban											
a) B e h o z a t a l:											
1	Pamut és pa- muthulladék	49'9	50'3	47'2	45'8	56'4	52'3	55'4	63'5	49'6	48'7
2	Gyapju	38'9	39'8	27'5	32'7	42'8	37'9	49'9	39'7	37'4	36'5
3	Kávé	30'6	26'3	26'1	31'2	33'0	32'8	35'8	38'0	38'9	35'9
4	Gabona	28'3	36'9	39'9	14'4	12'7	5'2	5'3	11'2	7'2	5'9
5	Nyers bőrök	19'4	20'7	20'4	22'9	18'3	14'5	11'8	10'1	17'4	23'0
6	Selyem és se- lyem-hulla- dék	17'9	17'7	14'8	19'6	19'5	15'8	20'7	21'1	20'8	21'8
7	Pamutfonál	16'3	18'5	13'4	14'4	15'2	14'1	15'9	15'2	13'8	13'9
8	Bőr	15'7	14'7	14'8	14'5	14'9	13'5	13'7	12'7	17'3	18'2
9	Gyapjuárúk	15'6	18'0	13'8	13'3	12'0	9'9	10'1	9'6	12'0	12'7
10	Gyapjufonál	15'1	14'7	12'3	13'6	16'4	16'5	19'8	17'9	17'7	19'5
11	Gépek és gép- részek	14'9	17'1	11'9	9'7	11'2	14'2	20'9	18'1	17'6	18'7
12	Dohánygyárt- mányok	14'0	16'0	17'2	16'7	16'7	14'1	11'2	8'3	4'1	2'3
13	Selyemárúk	14'0	14'7	12'6	11'9	12'4	10'4	12'8	12'2	12'2	13'2
14	Vágómarha	14'0	15'0	14'5	13'3	10'4	8'6	9'8	11'6	16'7	11'2
15	Dohánylevelek	13'8	12'5	15'7	16'1	18'5	15'1	14'8	15'6	17'5	21'1
16	Kőszén	12'8	12'4	12'5	13'7	13'7	15'4	16'4	22'2	24'3	24'2
17	Festő- és cserző- anyagok	12'7	14'0	12'6	11'7	11'2	10'0	12'4	11'4	10'9	11'9
18	Apróárúk és órák	11'0	11'5	10'8	9'9	10'3	10'1	10'1	11'4	12'7	12'2
19	Len	10'8	12'8	11'7	13'0	9'9	8'8	7'7	8'3	9'2	9'5
20	Könyvek és fo- lyóiratok	10'1	9'2	9'7	10'6	10'2	10'2	12'2	12'4	13'0	14'6
	Összesen	375'8	392'8	359'4	349'0	365'7	329'4	366'7	370'5	370'3	375'0
	Egyéb árúk	215'5	219'8	198'5	190'2	202'9	203'7	222'5	240'2	242'6	246'8
	Mindössze	591'3	612'6	557'9	539'2	568'6	533'1	589'2	610'7	612'9	621'8

Sorszám	Az árú megnevezése	Átlag 1881— 89-ben	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1892- ben
kereskedelmi érték millió forintokban											
b) <i>K i v i t e l i</i> :											
1	Gabona	80'2	62'6	64'9	63'1	73'1	95'5	82'0	79'9	80'2	69'2
2	Czukor	58'9	61'6	50'7	48'3	44'4	50'7	64'1	65'4	83'0	74'0
3	Fa	56'7	61'4	62'6	50'2	55'1	58'3	62'9	61'7	63'6	55'6
4	Apróárúk és órák	39'7	47'9	44'6	44'9	35'8	31'1	28'2	27'7	21'9	23'7
5	Vágómarha	36'8	32'4	27'1	38'8	26'1	19'3	30'5	35'8	33'2	29'3
6	Gyapjuárúk	26'4	26'6	21'8	27'4	25'1	24'9	25'3	22'5	16'9	17'3
7	Örlemények	26'3	21'8	24'2	24'6	21'0	29'5	27'9	21'6	15'2	7'4
8	Gyapju	21'0	22'1	14'1	24'5	14'9	18'7	29'5	19'8	12'0	9'2
9	Bőráruk	19'2	16'7	17'8	21'3	20'9	22'4	23'6	22'2	29'7	27'8
10	Üvegs üvegárúk	19'1	21'7	19'9	19'4	20'4	17'0	14'8	15'4	19'0	18'3
11	Kőszén	17'6	15'4	15'7	17'4	18'3	23'5	28'9	31'5	34'3	29'3
12	Faárúk	16'8	17'4	17'7	17'1	15'9	15'4	16'7	18'0	18'6	18'2
13	Bor	13'9	10'9	14'0	17'7	14'7	21'6	18'5	15'5	9'3	6'3
14	Vas és vasárúk	13'9	11'6	11'1	11'9	14'7	11'5	13'8	20'6	17'5	12'5
15	Különféle ásvá- nyok	11'6	13'9	12'5	10'5	11'0	8'9	11'3	14'3	11'7	10'7
16	Papir, papíráruk	11'2	10'0	11'5	12'8	12'7	14'1	14'5	14'3	16'0	17'2
17	Nyers bőrök	10'4	11'6	10'9	10'0	8'0	8'0	9'0	11'1	10'9	13'2
18	Zsiradékok	9'6	7'0	9'5	9'8	9'9	9'8	10'8	8'6	11'2	10'5
19	Lenfonalak	9'3	9'5	11'7	11'3	10'1	8'0	7'4	6'5	5'0	5'0
20	Tojás	9'0	6'3	8'7	11'3	10'5	12'1	14'5	16'2	15'9	18'7
	Összesen	507'6	488'4	471'0	492'3	462'6	500'3	534'2	528'6	525'1	473'4
	Egyéb árúk	213'9	203'1	201'1	206'3	210'3	228'5	232'0	242'8	261'6	249'3
	Mindössze	721'5	691'5	672'1	698'6	672'9	728'8	766'2	771'4	786'7	722'7

A behozatalban legnagyobb értéket két ipari nyers anyag, a pamut és gyapjú, továbbá egy fogyasztási cikk, a kávé képvisel, míg a kiviteli árucikkek élén a gabona, fa, czukor, apróárúk és órák állanak. A lefolyt évtized alatt a kimutatott 20—20 árú értékében nagy változásokat látunk. Legyen elég, ha egy párra rámutatunk. Így a behozott gabona értéke 1881-től 1890-ig 51'7 millióról 11'2 millióra szállt, a behozott vágómarháé 17'3 millióról 11'6 millióra, s ugyancsak a kivitt vágómarháé 52'7 millióról 35'8 millióra, a behozott nyers bőrök értéke 22'2 millióról 11'2 millióra, a behozott gyapjuárúké 21'4 millióról 9'6 millióra, a kivitt apróárúké 38'5 millióról 27'7 millióra. Ezzel ellentétben a behozott pamut 44'3 millióról 63'5 millióra, a behozott ásványászén 9'2 millió-

ról 22·2 millióra, a behozott dohánylevelek 9·6 millióról 15·6 millióra; a kivitt fa 46·7 millióról 61·7 millióra, a kivitt ásványszén 12·1 millióról 31·5 millióra, a kivitt bor 8·9 millióról 15·5 millióra, a kivitt tojás 5·9 millióról 16·2 millióra emelkedett.

Átvitel. — Az Osztrák-magyar monarchia s különösen hazánk középtűt Kelet és Nyugat, iparszegény és iparos országok közt, fekvésénél fogva alkalmas országútul kínálkozik a nemzetközi forgalom számára. A keleti csatlakozás megvalósulása megadta a lehetőséget, hogy Kelet és Nyugat kölcsönös forgalma a természet által kijelölt útirányban haladhasson s remélhető, hogy ezzel hazánk transitó forgalma tetemesen emelkedni fog, s ha a tárgyalás alatt álló kereskedelmi egyezségek sikeresen létrejönnek és a Vaskapu szabályozása is elkészül, egészen nagy arányokat fog öltetni.

A monarchia vámterületén átvitt árúk mennyiségét 1856 óta rövid átnézetben a következő számok mutatják:

É v	B e j ö t t		K i m e n t		Összes átvitel
	szárazföldi határon	tengeren	szárazföldi határon	tengeren	
	e z e r m é t e r m á z s á k b a n				
átlag 1856—60	641	420	789	272	1.061
» 1861—65	807	462	926	343	1.269
» 1866—70	1.678	383	1.422	639	2.061
» 1871—75	3.074	453	2.956	571	3.527
» 1876—80	5.506	429	5.611	324	5.935
1881	3.653	389	3.775	267	4.042
1882	4.239	389	4.295	333	4.628
1883	3.922	530	4.081	371	4.452
1884	3.889	554	4.065	378	4.443
1885	3.891	634	4.051	474	4.525
átlag 1881—85	3.919	499	4.053	365	4.418
1886	3.380	587	3.504	463	3.967
1887	3.920	634	3.931	623	4.554
1888	4.640	859	4.995	504	5.499
1889	5.843	833	6.262	414	6.676
1890	6.196	740	6.373	563	6.936
átlag 1886—90	4.796	730	5.013	513	5.526

Az átvitel 1875-től 1878-ig volt legnagyobb, 1877-ben 7·8 millió métermázsára rügott; 1879-től fogva azonban sokat hanyatlott, de az utóbbi két évben ismét jelentékeny emelkedést konstatálhatunk.

Legtöbb mennyiség jön be a román, délnémet és orosz határon, legtöbb megy ki ellenben a délnémet, szász és porosz határokon.

A fontosabb átviteli árúk átnézetét pedig a következő kimutatás nyújtja:

Sorsz.	Az árú megnevezése	1876— 80-ban	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
		e z e r m é t e r m á z s á k b a n									
1	Gab. és hüvely.	2.089	1.583	1.431	1.370	765	1.230	1.964	2.799	2.825	1.441
2	Vas és vasárúk	185	288	276	322	323	296	299	316	354	695
3	Déli gyümölcsök	181	179	198	243	213	234	223	256	256	224
4	Bor	96	159	155	176	165	114	196	232	243	210
5	Liszt és őrlém.	106	152	233	215	128	147	143	178	220	12
6	Ásványok	100	77	80	80	77	70	121	144	140	130
7	Gépek	83	131	121	117	121	114	114	141	180	212
8	Pamutárúk	74	51	62	56	67	89	76	60	66	97
9	Sör	39	52	66	78	68	68	70	69	91	83
10	Üveg és üvegár.	29	45	43	51	76	102	66	56	49	50
11	Len, kender, stb.	65	46	45	37	42	45	54	60	67	60
12	Gyapjúárúk ...	29	27	27	37	38	44	52	36	40	65
13	Vágó- és igásm.	836	123	209	160	93	58	46	32	31 ¹⁾	53

Vámterületünkön gabonából vitetik legtöbb át; a korábban igen tekintélyes átvitel vágó- és igásmarhaból, az utóbbi évek alatt nagyon leszállt, ellenben erősen emelkedett a vas- és vasárúk átvitele, mely a német ipar térfoglalásáról tanúskodik a Balkán-félszigeten.

3. Nemzetközi forgalom.²⁾

Habár a mai tisztultabb közgazdasági felfogás a kereskedelmi mérlegnek nem tulajdonít is többé oly fontosságot, mint a minőt a régibb iskola hirdetett, mindamellett a nemzetközi forgalom adatai-

¹⁾ Ezer darab.

²⁾ Annual statement of the Trade of the United Kingdom. 1881—1891. — Tableau général du commerce de la France avec ses colonies et les puissances étrangères. 1881—91. — Statistik des deutschen Reichs. Auswärtiger Waarenverkehr des deutschen Zollgebiets 1881—91. — Oesterreichische Statistik. Stat. des auswärt. Handels der oesterr.-ung. Monarchie im Jahre 1886—91. — Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les pays étrangers. 1881—91. — Annuaire statistique de la Belgique 1881—1891. — Movimento commerciale del Regno d'Italia 1881—91. — Statistik des Waarenverkehrs der Schweiz mit dem Auslande. 1885—90 és 1891. évben I—IV. füzet. — Tableau général du commerce de la Roumaine avec les pays étrangers 1881—91. Tabeller vedkommende Norges Handel 1881—90. — Danmarks Statistik Tabelvaerk. Fjerde Raekke Kongerigets Vare-Indførsel og Udførsel samt den indenlandske Frembringelse af Braendwin og Roessukker. 1881—1890. — Commerce de la Grèce avec les pays étrangers pendant l'année 1887—1890. — Statistique du commerce de la Principauté de Bulgarie avec les pays étrangers. 1882—1891. — Statistical abstract for the several colonial and other possessions of the United Kingdom in each

nak statisztikai becse az újabb időkben sem csökkent, sőt inkább emelkedett. Mert azon átalakulás, a melyen a nemzetek kereskedelme és egész gazdasága az újkor kezdete óta átment s a mely a helyi kereskedést világkereskedéssé és az egymással alig, vagy csak lazán összefüggő helyi gazdaságokat úgyszólván világgazdasággá változtatta át: új, a réginél sokkal nagyobb jelentőséget adott a nemzetközi kereskedelem statisztikájának. A nemzetközi kereskedelem ugyanis, mint a termelés és fogyasztás közti kapocs, az egyes országok termelő képességét valamint fogyasztó erejét, minőségét és mérvét juttatja kifejezésre, statisztikája ennél fogva a legalkalmasabb eszköz a különböző világrészek és országok termelésének és szükségletének s ezzel az egész világ gazdaságának megvilágítására. A mily fokon a gazdasági statisztika ma áll — s számba véve a nagy nehézségeket, a hogy valószínűleg még nagyon hosszú időközön keresztül állni fog, — a

year from 1877—1891. — Le commerce extérieur de l'Égypte 1882—1892. — Statistical abstract of the United States 1887—1891. — Estadística de comercio y de la navegacion de la Republica Argentina 1881—1891. — Annario estadístico de la Republica oriental del Uruguay 1886—1891. — Annual statement of the Trade and Navigation of British India with Foreign Countries in the year ending 31 st. march 1889—1891. — Statistique de la Serbie. 1888—1890. (és a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződési törvényhez mellékelt táblázatos kimutatások.) — Koninkrijk der Nederlanden, Statistiek van den In- Uit- en Doorvoer overhet jaar 1881—1891. Eerste en Tweede Gedeelte 'S Gravenhagen 1891. — Tableau décennal du commerce de la France avec ses colonies et les puissances étrangères. 1877 á 1886. I. Volume. — Résumé statistique de l'Empire du Japon No. 1—7 füzet (1891. év.) — Estadística geheral de comercio exterior de España con sus provincias de ultramar y potencias extranjerias en 1887—1890. — Tables of the Trade and Navigation of the Dominion of Canada. For the fiscal year ending 30 the June 1881—91. Annuaire stat. pour la Finnlande 1888—1890. — Helsingissä Navigation et commerce extérieur en 1887 et 1890. — Estadística de Portugal. Comercio do continente do Reino e ilhas adjacentes com Paizes Estrangeiras e com as Provincias Portuguezas do Ultramar 1886—91. — Bidrag Till sveriges officiala statistik. F) Utrikes Handel ocb Sjöfart 1881—91. — Jahrbuch für Bremische Statistik 1881—91. — Hamburgs Handel und Schifffahrt 1881—91. — Commerce and Navigation of the United States 1881—91. Orosz áruforgalmi statisztika 1889—90 (orosz nyelven.) — Továbbá kisegítőül: Statistical abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1880 to 1889—1890. — Block M.: Annuaire de l'Économie politique et de la Statistique. 1876—92. The statesman's yearbook. Edited by J. Scott Keltie 1881—93. — Gothaischer genealogischer Hofkalender nebst diplomatisch-statistischen Jahrbuch. 1881—93. — Neumann Spallart: Uebersichten über Production, Verkehr und Handel in der Weltwirtschaft. Jahrgang 1879—1889. Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrgang 1883—84—1889.

fogyasztásra és szükségletekre vonatkozólag közvetlen adatokkal még a legműveltebb országokban is alig rendelkezünk s a termelésre nézve is csak a nyers anyagok előállításáról, a mezőgazdasági termelésről és a bányászatról birunk a körülményekhez képest kielégítő adatokkal; az emberi gazdálkodás számtalan ágai azonban teljesen homályban maradnának, ha rájuk a nemzetközi forgalom statisztikája világot nem vetne.

Ezen szempontok által vezéreltetve a nevezetesebb országok forgalmát ezúttal is, mint már évkönyvünk régebbi folyamaiban is tettük, először be- és kiviteli országok szerint fogjuk részletezni, feltüntetve így a nemzetek gazdaságainak a különböző kereskedelmi összeköttetésekben nyilvánuló egymásba szövődését. Kimutatjuk továbbá a nevezetesebb országok külforgalmában főszerepet játszó árukat is, a melyek a bevitelnél a fogyasztási képességre s a szükségletekre vetnek világot, a kivitelnél pedig az egyes országok termelőképességét állítják szem elé. Előbb azonban ez alkalommal is felüntetjük az egész világ nemzetközi forgalmának sommás átnézetét.

A nemzetközi forgalom áttekintése. Az öt világrész különböző országainak áruforgalmát az 1881—85 évek átlagában és a legutóbbi két esztendőben, a melyről hézagtalan adataink vannak, az alábbi kimutatás tünteti fel. Megjegyzendő, hogy most is, mint mult évi kimutatásunkban, a különböző pénznemek átszámítása osztr. értékű forintokká, a névérték alapján történt és sem az ágio, sem az esetleges diságio nem vétetett számításba; az orosz papírrubelt azonban ez alkalommal egy forinttal vettük egyenlőnek, a miben az angolok példáját követtük, a kik átszámításaiknál 10 papírrubelt vesznek egy font sterlinggel egyenértékűnek. Így legalább a számok egyúttal az eredeti orosz értéket is mutatják s bárki azokat más kulcs szerint is átszámíthatja.

Sorszám	Világrész és ország	Bevitel			Kivitel			Összes forgalom		
		1881—1885	1889	1890	1881—1885	1889	1890	1881—1885	1889	1890
		millió forintokban								
	I. Európa.									
1	Nagy-Britannia és Írország ...	3.995 ⁸	4.276 ⁴	4.206 ⁹	¹⁾ 2.322 ⁷ 630 ⁴	¹⁾ 2.480 ⁵ 666 ⁶	¹⁾ 2.625 ³ 647 ³	6.948 ⁹	7.423 ⁵	7.479 ⁴
2	Franciaország ...	1.833 ⁷	1.726 ⁷	1.774 ⁸	1.352 ⁷	1.481 ⁶	1.501 ⁴	3.186 ⁴	3.208 ³	3.276 ²
3	Németország ...	1.556 ¹	2.007 ⁵	2.081 ⁷	1.562 ⁰	1.583 ³	1.664 ⁷	3.118 ⁷	3.590 ⁸	3.745 ³

¹⁾ Hazai és idegen árúk kivitele.

Sorszám	Világrész és ország	Bevitel			Kivitel			Összes forgalom		
		1881—1885	1889	1890	1881—1885	1889	1890	1881—1885	1889	1890
		millió forintokban								
4	Németalföld ...	885 ¹	1.058 ⁵	1.104 ⁸	656 ¹	930 ⁰	924 ⁴	1.541 ²	1.988 ⁵	2.029 ²
	Osztrák-Magy. monarchia ...	618 ³	589 ²	610 ⁷	725 ⁴	766 ²	771 ⁴	1.343 ⁷	1.355 ⁴	1.382 ⁷
6	Belgium ...	605 ⁰	622 ⁶	668 ⁸	520 ⁷	583 ⁴	574 ⁸	1.125 ⁷	1.206 ⁰	1.243 ⁶
7	Európai Oroszország ...	479 ⁶	373 ⁷	361 ⁴	545 ⁷	687 ¹	610 ⁵	1.025 ³	1.060 ⁸	971 ⁹
8	Olaszország ...	522 ⁸	556 ⁵	527 ⁸	442 ⁰	380 ³	358 ⁴	964 ⁸	926 ⁸	886 ²
9	Spanyolország ...	312 ⁴	346 ⁵	376 ⁴	277 ⁸	358 ⁷	375 ¹	590 ²	705 ²	751 ⁵
10	Svájc ...	302 ⁵	381 ⁷	381 ⁹	266 ²	284 ⁴	281 ⁴	568 ⁸	666 ¹	662 ⁷
11	Málta ²⁾ ...	200 ⁰	242 ⁹	236 ⁸	192 ⁰	236 ³	221 ⁴	392 ⁰	479 ²	458 ²
12	Svédország ...	173 ⁵	207 ⁰	209 ⁷	135 ³	167 ⁷	169 ⁴	308 ⁸	374 ⁷	379 ¹
13	Törökország ...	181 ²	189 ⁴	206 ²	111 ⁸	136 ⁶	115 ³	293 ⁰	326 ⁰	321 ⁷
14	Dánia ...	145 ⁷	169 ²	170 ⁷	101 ⁴	116 ⁴	130 ⁰	247 ¹	285 ⁶	300 ⁷
15	Románia ...	117 ⁴	147 ²	145 ¹	88 ³	109 ⁷	110 ⁴	205 ⁷	256 ⁹	255 ⁵
16	Norvégia ...	88 ⁰	106 ⁵	116 ⁰	62 ¹	70 ⁰	69 ¹	151 ⁷	180 ³	188 ³
					1 ⁶	3 ⁸	3 ⁷			
17	Portugália ...	76 ³	93 ⁷	129 ⁹	51 ⁴	52 ¹	76 ¹	127 ⁷	145 ⁸	206 ⁰
18	Finnország ...	57 ³	53 ⁴	58 ²	43 ⁶	41 ¹	37 ⁰	100 ⁹	94 ⁵	93 ³
19	Görögország ...	52 ⁷	53 ¹	48 ³	41 ¹	43 ¹	38 ³	93 ⁸	96 ²	86 ⁶
20	Bulgária ...	19 ¹	29 ¹	33 ³	16 ¹	32 ²	28 ⁴	35 ²	61 ³	61 ⁷
21	Szerbia ...	18 ³	13 ⁹	15 ²	15 ⁵	15 ⁶	18 ³	33 ⁸	29 ⁵	33 ⁵
	Európa összesen	12.240 ⁸	13.244 ⁷	13.461 ⁴	10.162 ⁰	11.226 ⁷	11.351 ⁶	22.402 ⁸	24.471 ⁴	24.813 ⁰
II. Ázsia.										
1	Br.-K.-India ...	506 ³	665 ⁴	665 ⁷	823 ⁰	969 ⁸	1.033 ⁹	1.329 ³	1.635 ²	1.699 ⁶
2	China ⁶⁾ ...	228 ³	262 ²	329 ⁶	189 ³	229 ²	226 ⁰	417 ⁶	491 ⁴	555 ⁶
3	Br.-Straits-Settlements ...	175 ⁰	234 ³	245 ⁵	157 ²	199 ⁸	213 ²	332 ²	434 ¹	458 ⁷
4	Németalföldi-K. India ...	131 ⁰	147 ⁴	136 ⁷	164 ⁰	168 ⁰	149 ²	295 ⁰	315 ⁴	285 ²
5	Japan ...	64 ⁸	132 ²	163 ⁴	70 ²	140 ¹	113 ²	135 ⁰	272 ³	276 ⁶
6	Ázsiai Oroszország ⁷⁾	34 ³	47 ¹	36 ³	18 ⁴	61 ³	76 ⁸	52 ⁷	108 ⁴	113 ¹
7	Brit-Ceylon ...	39 ⁰	41 ⁷	47 ⁹	29 ⁰	32 ³	38 ³	68 ⁰	74 ⁰	85 ⁶
8	Egy. országok ⁸⁾ hozzávetőleg ...	131 ⁰	130 ⁰	130 ⁰	146 ⁰	120 ⁰	120 ⁰	277 ⁰	250 ⁰	250 ⁰
	Összesen	1.309 ⁷	1.660 ³	1.753 ²	1.597 ¹	1.920 ⁵	1.970 ⁶	2.906 ⁸	3.580 ⁸	3.724 ⁵
III. Afrika.										
1	Egyiptom ...	82 ⁶	72 ⁸	83 ⁸	125 ⁴	124 ⁰	123 ⁹	208 ⁰	196 ⁸	207 ⁷
2	Algír ...	95 ¹	95 ⁰	104 ⁰	66 ⁰	91 ⁹	104 ⁰	161 ¹	186 ⁹	208 ⁰
3	Fokföld ...	72 ⁶	108 ⁴	101 ⁷	76 ⁰	98 ³	99 ⁷	148 ⁸	206 ⁷	200 ⁸
4	Brit-Mauritius ...	26 ⁷	28 ²	26 ¹	37 ⁷	33 ⁴	27 ⁹	64 ⁴	61 ⁶	54 ⁰

1) Hazai és idegen árúk kivitele. — 2) Az 1881—85. évi átlag helyett 1885-ben; Svájc csak ezen évtől kezdve mutatja ki áruforgalmának értékét. — 3) Csupán a vámköteles cikkek külforgalma. 4) 1881—83-as átlag. — 5) 1884—85-ös átlag. 6) A kínai tael, a különböző idegen államokról szerkesztett angol abstract szerint 1881-ben 2 frt 77¹/₁₂ kr, 1882-ben 2 frt 84⁵/₁₂ kr, 1883-ban 2 frt 80²/₁₀ kr, 1884-ben 2 frt 79²/₁₂ kr, 1885-ben 2 frt 64⁷/₁₂ kr, 1886-ban 2 frt 50⁶/₁₂ kr, 1887-ben 2 frt 41¹⁰/₁₂ kr, 1888-ban 2 frt 34¹¹/₁₂ kr, 1889-ben 2 frt 36¹¹/₁₂ kr, és 1890-ben 2 frt 59¹/₁₂ kr, számítottat át. — 7) A papírrubel 1 frttal vétetett egyenlőnek. — 8) Francia Cochinchina és Francia Kelet-India, Philipini szigetek, Sziám, Perzsia és Britt-Labuan.

Sorszám	Világ rész és ország	Bevitel			Kivitel			Összes forgalom		
		1881— 1885	1889	1890	1881— 1885	1889	1890	1881— 1885	1889	1890
		millió forintokban								
5	Egyéb brt bir- tokok ¹⁾	33 ⁶	58 ⁸	61 ⁷	24 ²	30 ²	31 ⁴	57 ⁸	89 ⁰	92 ⁵
6	Más országok ²⁾ hozzáve öleg...	64 ⁰	71 ⁰	71 ⁰	48 ⁰	51 ⁰	51 ⁰	112 ⁰	122 ⁰	122 ⁰
	Afrika összesen	374 ⁸	434 ²	447 ⁷	377 ³	428 ⁸	437 ⁹	752 ¹	863 ⁰	885 ⁰
	IV. Amerika.									
1	Éjszakamerikai Egy.-Allamok	1.401 ⁰	1.564 ⁸	1.657 ⁶	36 ³	25 ⁴	26 ³	3.064 ⁰	3.123 ⁸	3.459 ⁰
2	Brazília	207 ⁴	249 ³	292 ⁶	244 ⁷	347 ⁶	357 ³	452 ¹	596 ⁹	650 ¹
3	Brit-Canada ...	226 ¹	230 ³	255 ⁹	171 ⁶	162 ¹	203 ²	397 ⁷	392 ⁴	459 ¹
4	Argentínai közt.	153 ⁵	329 ¹	284 ⁶	132 ²	245 ⁶	209 ⁰	285 ⁷	574 ⁷	493 ⁶
5	Chili	100 ⁰	135 ⁶	141 ⁴	134 ⁶	138 ⁵	143 ⁶	234 ⁶	274 ¹	285 ⁰
6	Mexico	⁴⁾ 77 ⁵	98 ⁷	²⁾ 98 ⁷	⁴⁾ 86 ³	131 ³	132 ⁹	⁴⁾ 163 ⁸	230 ⁰	231 ⁶
7	Brit-Ny.-India	62 ⁰	60 ¹	68 ⁵	63 ⁰	63 ³	66 ⁰	125 ⁰	123 ⁴	134 ⁵
8	Uruguay	44 ⁶	77 ³	68 ⁰	49 ⁴	54 ⁶	61 ⁷	94 ⁰	131 ⁸	129 ¹
9	Brit-Guyana ...	19 ¹	18 ⁰	18 ⁹	26 ²	24 ⁷	21 ⁶	45 ³	42 ⁷	40 ⁵
10	Uj-Föld	16 ³	13 ⁸	13 ³	13 ⁸	12 ³	12 ⁷	30 ¹	26 ¹	26 ⁰
11	Kisebb britbir- tokok ⁵⁾	5 ¹	5 ⁹	6 ⁶	4 ¹	4 ⁸	5 ⁴	9 ²	10 ⁷	12 ⁰
12	Egyéb országok hozzávetőleg ⁷⁾	335 ⁰	335 ⁰	335 ⁰	435 ⁰	435 ⁰	435 ⁰	770 ⁰	770 ⁰	770 ⁰
	Amerika összes.	2.647 ⁶	3.117 ⁹	3.241 ¹	3.023 ⁹	3.178 ⁷	3.449 ⁴	5.671 ⁵	6.296 ⁶	6.690 ⁵
	V. Ausztrália.									
1	Uj-Dél-Wales ...	215 ⁰	228 ⁶	226 ³	179 ¹	232 ⁹	220 ⁵	394 ¹	461 ⁵	446 ⁷
2	Victoria	180 ⁹	241 ⁰	229 ⁵	160 ⁹	127 ³	132 ⁷	341 ⁸	371 ³	362 ²
3	Uj-Zeeland ...	78 ⁴	63 ¹	62 ⁶	67 ⁵	93 ⁴	98 ¹	145 ⁹	156 ⁵	160 ⁷
4	Dél-Ausztrália	58 ⁶	68 ⁰	82 ⁶	53 ⁴	72 ⁶	88 ²	112 ⁰	140 ⁶	170 ⁹
5	Queensland ...	58 ⁸	60 ⁵	50 ⁷	44 ⁵	77 ⁴	85 ⁵	103 ³	137 ⁹	136 ²
6	Tasmania	16 ⁷	16 ¹	19 ⁰	15 ³	14 ⁶	14 ⁹	32 ⁰	30 ⁷	33 ⁹
7	Ny.-Ausztrália	5 ²	8 ²	8 ⁷	4 ⁸	7 ⁶	6 ⁷	10 ⁰	15 ⁸	15 ⁴
8	Egyéb részek hozzávetőleg ⁸⁾	20 ⁰	22 ⁰	24 ⁰	25 ⁰	30 ⁰	35 ⁰	45 ⁰	52 ⁰	59 ⁰
	Ausztrália összes.	633 ⁶	710 ⁵	703 ²	550 ⁵	655 ⁸	681 ⁷	1.184 ¹	1.366 ³	1.385 ⁰
	<i>Ismétlés.</i>									
1	Európa	12.240 ⁸	13.244 ⁷	13.461 ⁶	10.162 ⁰	11.226 ⁷	11.351 ⁶	22.402 ⁸	24.471 ⁴	24.813 ⁰
2	Ázsia	1.309 ⁷	1.660 ³	1.753 ⁹	1.597 ¹	1.920 ⁵	1.970 ⁶	2.906 ⁸	3.580 ⁸	3.724 ⁵
3	Afrika	374 ⁸	434 ²	447 ⁷	377 ³	428 ⁸	437 ⁹	752 ¹	863 ⁰	885 ⁰
4	Amerika	2.647 ⁶	3.117 ⁹	3.241 ¹	3.023 ⁹	3.178 ⁷	3.449 ⁴	5.671 ⁵	6.296 ⁶	6.690 ⁵
5	Ausztrália	633 ⁶	710 ⁵	703 ²	550 ⁵	655 ⁸	681 ⁷	1.184 ¹	1.366 ³	1.385 ⁰
	Mindössze	17.203 ⁵	19.167 ⁶	19.636 ⁸	15.710 ⁵	17.410 ⁵	17.891 ²	32.917 ³	36.578 ¹	37.498 ⁰

¹⁾ Natal, Szt.-Ilona, Sago, Gold Coast, Sierra-Leona és Gambia. — ²⁾ Marokkó, Tunis, Tripolis, Zanzibar, Reunión, Franc-Senegal, Portugál gyarmatok, Mayotte és Nosy Bé. — ³⁾ H. zai és idegen áruk kivitele. — ⁴⁾ 1882—85-ös átlag. — ⁵⁾ Az előbbi év adatai. — ⁶⁾ Britt-Honduras, Bermuda és Sóllyom szigetek. — ⁷⁾ Cuba, Peru, Venezuela, Középamerika, Portorico, Columbia, Haiti, B. lívia, Ecuador, San-Domingo, Surinam, Paraguay, Francia-Nyugat-India, Francia-Guyana, St.-Pierre és Miquelon. — ⁸⁾ Havai, Uj-Caledonia, Tahiti, Fidji és Samoa szigetek.

E kimutatás megközelítőleg feltünteti az egész földkerekségnek külkereskedelmi forgalmát. Benne lehetőleg a speciális árúforgalom adatait vettük fel, tehát a bevitelnél azon árúk értékét, melyek a saját fogyasztás számára vitettek be, a kivitelnél pedig az egyes országok saját terményeinek és gyártmányainak kivitelét. Némely országok azonban, mint Spanyolország, Svédország, Románia, Törökország, Mexico és a brit gyarmatok csak általános (generalis) árúforgalmukat mutatják ki s az ebben foglalt átvitel kétszer jön számításba. Hasonlóképen a nemes fémek forgalmát is kihagytuk összeállításunkból, minthogy az értékmérőül és csereeszközüül szolgáló nemes fémek a többi áruktól sok tekintetben különböző, sőt ellentétes természettel bírnak. Következétesen azonban ez elvet sem lehetett keresztül vinni, minthogy némely ország, mint pl. Svájc, Románia, Görögország, Mexico, Chili, Brazília, az Argentínai köztársaság, Uruguay s a brit birtokok a nemes fémek forgalmát a tulajdonképeni árúforgalomtól nem különítik el. Ezen országok egy részében azonban, különösen Mexicóban, Braziliában, Chiliben és az ausztráliai brit gyarmatokban, mint kiválóan nemes fémtermelő országokban, a nemes fémek úgyis árú természetével bírnak s így felvételük az árúforgalomba teljesen indokolt.

A világforgalom főösszegeit tekintve látjuk, hogy a bevitel állandóan meghaladja a kivitelt és pedig nem is csekély összeggel, hanem 1890-ben 1.715⁶ millió forinttal. Ennek oka részint abban rejlik, hogy a beviteli árúk értéke, a melyet a szállítási költség és kereskedői nyereség is emel, rendesen magasabb, részint pedig abban, hogy a vám alá eső beviteli árucikkek feljegyzésére nagyobb gond szokott fordíttatni, mint a vámbevételek szempontjából többnyire egészen közönyös kiviteli árucikkekre.

Kimutatásunkban az 1881—85. éveket helyszűke miatt egy közös átlagban összefoglalva tüntettük fel. Az összes forgalom ezen átlagban 1.860 m. frttal volt magasabb, mint 1886-ban és 450 millióval mint 1887-ben, de már 825 millióval alacsonyabb, mint 1888-ban. Ezentúl az átlag állandóan alacsonyabb is, mint az egyes évek, illetőleg a későbbi évek forgalma folytán magasabb Így 1889-ben 3.660² m. frttal, 1890-ben 4.566⁸ millióval. Évkönyvünk legutóbbi folyamában az 1883. évet jelöltük meg a legnagyobb forgalmú évnek, most már kettő is van, mely felülmulja. Akkor 33.900 milliót tett az összes forgalom, jelenleg (1889.) 36.578¹ milliót és illetőleg (1890.) 37.484¹ milliót.

Hogy a világforgalom az egyes világrészek között mi módon oszlik meg, azt a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Világrész	Bevitel			Kivitel			Összes forgalom		
		1881— 1885	1889	1890	1881— 1885	1889	1890	1881— 1885	1889	1890
		százalékban								
1	Európa	71'14	69'10	68'71	64'68	64'48	63'45	68'06	66'90	66'20
2	Amerika	15'39	16'27	16'47	19'25	18'26	19'28	17'23	17'21	17'81
3	Ázsia	7'61	8'66	8'95	10'17	11'03	11'01	8'83	9'79	9'94
4	Ausztrália ...	3'68	3'70	3'59	3'50	3'77	3'81	3'60	3'74	3'69
5	Afrika	2'18	2'27	2'28	2'40	2'46	2'45	2'28	2'36	2'36
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az egyes világrészeket külön tekintve 1890-ben az egyes országok a következő mértékben vettek részt annak összes forgalmában:

I. Európa.

N.-Brit. és Írorsz.	30'14	Spanyolország	3'03	Norvégia	0'76
Németország	15'09	Svájc	2'67	Finnország	0'38
Franciaország	13'20	Málta	1'85	Görögország	0'35
Németalföld	8'18	Svédország	1'53	Bulgária és Szerbia	0'38
Oszt. Magy. mon.	5'57	Törökország	1'30	Összesen	100'00
Belgium	5'01	Dánia	1'21		
Európai Orosz. ...	3'92	Románia	1'03		
Olaszország	3'57	Portugália	0'83		

II. Ázsia.

Brit-Kelet-India	45'63	Németalf.K.-India	7'66	Brit-Ceylon	2'30
China	14'92	Japán	7'42	Egyéb országok ...	6'71
Br. Straits-Settlem.	12'32	Ázsiai Oroszország	3'04	Összesen	100'00

III. Afrika.

Algír	23'50	Fokföld	22'69	Egyéb brit birt.	10'45
Egyiptom	23'47	Brit-Mauritius ...	6'10	Más országok ...	13'79
				Összesen	100'00

IV. Amerika.

Egyesült Államok	51'81	Mexico	3'47	Kisebb brit birt.	0'18
Brazília	9'74	Br.-Ny.-India ...	2'01	Egyéb országok	11'53
Argentínai közt.	7'39	Uruguay	1'93	Összesen	100'00
Br.-Canada	6'88	Br.-Guyana	0'61		
Chili	4'06	Uj-Foundland ...	0'39		

A következő tábla az egyes országokat tünteti fel úgy, a mint az 1890-ik évben a világforgalomban résztvettek.

Sorszám	Ország	Összes forgalom		Sorszám	Ország	Összes forgalom	
		millió frtokban	o/o-ban			millió frtokban	o/o-ban
1	Nagy-Britannia és Írország	7.479'4	19'96	19	Málta	458'2	1'22
2	Németország	3.745'2	9'99	20	Svédország	379'1	1'01
3	Egyesült-Államok	3.459'0	9'23	21	Törökország	321'7	0'85
4	Franciaország	3.276'2	8'74	22	Dánia	300'7	0'80
5	Németalföld	2.029'2	5'42	23	Németalföldi- K.-India	285'3	0'76
6	Br.-Kelet-India	1.699'6	4'53	24	Chili	285'0	0'75
7	Ausztrália	1.385'0	3'69	25	Japán	276'6	0'74
8	Oszták-Magy. mon- archia	1.382'1	3'69	26	Románia	255'5	0'68
9	Belgium	1.243'6	3'32	27	Mexico	231'6	0'62
10	Európai Oroszország	971'9	2'59	28	Algír	208'0	0'56
11	Olaszország	886'2	2'36	29	Egyiptom	207'7	0'55
12	Spanyolország	751'5	2'00	30	Portugália	206'0	0'55
13	Svájc	662'7	1'77	31	Fokföld	200'8	0'54
14	Brazília	650'1	1'73	32	Egyéb európai államok	463'8	1'24
15	China	555'6	1'47	33	Egyéb ázsiai állam.	448'7	1'20
16	Argentína	493'6	1'32	34	» afrikai »	268'5	0'72
17	Brit-Canada	459'1	1'22	35	» amerikai »	1.112'1	2'96
18	Brit-Straits- Settlements	458'7	1'22		Összesen	37.498'0	100'00

A világforgalomnak tehát $\frac{1}{5}$ része N.-Britanniára esik, $\frac{1}{10}$ -e Németországra és csak $\frac{1}{27}$ része az Osztrák-Magyar monarchiára. Ha az egyes európai országokat Európa forgalmában tekintjük, ott mi az 5-ik helyen állunk, az egész világ forgalmában a 8-ik helyre szorulunk. Három Európán kívüli ország kerül elénk: az Egyesült-Államok 2.076'9 millió frttal nagyobb forgalommal, Britt-Kelet-India 317'5 millióval s Ausztrália 2'9 millió forint több forgalommal.

A fentebbi táblázatban közölt adatoknak azonban túlságosan abstract jelentőségük van, az egyes országok forgalmának valódi intenzitásáról semmiképen sem nyújtanak felvilágosítást. Hogy egészen tiszta képet alkothassunk magunknak a világforgalomról, szükségesnek látszott az alábbi táblázatot összeállítani, mely ugyanazon országokban, mint az előbbi táblázatnál — olyan arányban tünteti fel a forgalom nagyságát, a milyenben ez a népesség számához viszonylik.

Sorszám	Ország	Az összes kül- kereskedelmi forgalomból esik fejenként frt	Sorszám	Ország	Az összes kül- kereskedelmi forgalomból esik fejenként frt
1	Málta	2.760'2	18	Algír	50'4
2	Straits-Settlements	894'7	19	Brazília	46'4
3	Németalföld	449'8	20	Portugália	43'8
4	Svájc	227'2	21	Spanyolország	42'6
5	Belgium	202'7	22	Osztrák-Magy. mon- archia	32'3
6	N.-Britannia és Ir- ország	198'0	23	Ausztrália	31'4
7	Fokföld	131'5	24	Egyiptom	30'5
8	Dánia	127'6	25	Olaszország	29'0
9	Argentina	120'8	26	Mexico	20'0
10	Chili	99'7	27	Oroszország	10'2
11	Brit-Canada	95'8	28	Japán	6'8
12	Francziaország	85'4	29	Brit-Kelet-India ...	5'9
13	Svédország	79'2	30	China	1'4
14	Németország	76'0	31	Egyéb európai áll. ...	39'1
15	Törökország	62'8	32	Egyéb ázsiai államok	7'7
16	Egyesült-Államok ...	55'0	33	Egyéb afrikai áll. ...	1'6
17	Románia	50'7	34	Egyéb amerikai áll.	47'9

Az egész világforgalomból fejenként 24'6 forint esik. Milyen más kép tárul szemünk elé! N.-Britannia a 6-ik helyre jut az első-ről, Németország a 14-re a másodikról, az Egyesült-Államok a 16-ra a harmadikról. S viszont Málta szigete az elsőre jut a 19-ről, a Brit-Straits-Settlements a másodikra a 18-ikről, Németalföld is két helylyel előre lép. Az Osztrák-Magyar-monarchia szintén igen hátra esik, a 8-ik helyről a 22-ikre, mögötte az európai országok közül csak Olasz- és Oroszországok állanak, nem említve az egyéb európai államok alá foglalt Norvégiát, Finnországot, Görögországot, Bulgáriát és Szerbiát.

Az alábbi táblázatokban található adatokon kívül még a következő nevezetesebb más országok 1891. évi adatait ismerjük s minthogy ez országokról, kivált a multa vonatkozólag, nem rendelkezünk oly részletes adatokkal, hogy a forgalomnak származási és rendelkezési hely szerinti megoszlását is kimutathatnók, csak a bevitel és kivitel főösszegét tüntetjük fel:

	Bevitel millió frt	Kivitel frt		Bevitel millió frt	Kivitel frt
Br.-Straits-Settlements	216'6	39'1	Nyugat-Indiai szigetek	60'7	17'2
Br. Ceylon	48'6	30'2	Japán	125'7	156'4
Jó-Reménység foka ...	85'8	106'9	Spanyolország	407'5	372'9
Canada	238'0	206'7	Svédország	205'5	179'9
Brit-Guyana	17'1	12'2	Norvégia	124'9	72'5
Argentina	134'2	193'4	Dánia	186'0	138'5

Nemzetközi forgalom a származási és rendeltetési hely részletezésével. Itt ismételve hangsúlyozzuk azon már más helyen is jelzett körülményt, hogy a nemzetközi forgalomba jutó árúk származási és rendeltetési helyének konstatálása nem mindig történik a kívánatos pontossággal; következéleg az alábbi táblázatokban foglalt részletes kimutatások sem felelhetnek meg teljesen a valóságnak. Azon eltérések, a melyek némely országok áruforgalmának kölcsönös egybevetése által első tekintetre szemünkbe ötlenek, többnyire ezen hibából származnak, habár az sem tagadható, hogy néha a különböző módzatok szerint történő értékmegállapításokra és a szállítási költségek beszámításából, vagy be nem számításából eredő különbségekre vezethetők vissza. Valahányszor tehát jelentékenyebb ellentmondásra akadunk, a megfejtés és kiegyenlítés mindenkor csak tüzetesebb vizsgálódás segélyével történhetnek, a mi azonban évkönyvünk feladatát messze túlhaladná.

Az egyes országok külforgalmában nagy szerepet játszó országokat az alábbi táblázatokban tüntetjük fel, az országokat világrészenként s ebben a keretben összes külforgalmuknak nagysága szerint rendezvén őket.

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye:	A bevétel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
I. Európa.									
I. Nagy-Británia és Írország.									
a) Bevitel:									
1	Északam. Egyes.- Államok	927'1	797'6	954'6	972'8	1.044'1	23'20	23'12	23'98
2	Franciaország	381'7	388'6	457'8	448'3	447'8	9'55	10'66	10'28
3	Britt-K.-India	355'5	307'6	362'0	326'7	322'3	8'90	7'77	7'40
4	Ausztrália	259'4	258'7	268'0	293'6	312'6	6'49	6'98	7'18
5	Németalföld	248'7	260'7	266'8	259'0	273'0	6'22	6'15	6'27
6	Németország	247'6	267'2	271'0	260'7	270'3	6'20	6'20	6'21
7	Oroszország	180'2	263'2	271'5	237'5	241'1	4'51	5'65	5'54
	És pedig:								
	az ész. kikötőkből	119'1	123'6	137'9	123'6	124'4	2'98	2'94	2'86
	a déli »	61'1	139'6	133'6	113'9	116'7	1'53	2'71	2'68
8	Belgium	145'7	156'4	176'7	173'8	172'5	3'65	4'13	3'96
9	Britt-Északam.	110'7	92'7	121'9	124'7	126'1	2'77	2'96	2'90
10	Spanyolország	105'5	110'5	115'6	125'1	105'2	2'64	2'97	2'42
11	China(Honk-Kong és Macao nélk.)	99'1	64'6	61'2	48'3	47'1	2'48	1'15	1'08

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevétel, illetőleg kivitelértéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
12	Egyiptom	91'3	72'9	86'2	83'7	106'6	2'29	1'99	2'45
13	Svédország	81'3	81'9	92'1	84'7	85'1	2'03	2'01	1'95
14	Brazília	55'5	52'1	50'7	43'5	42'5	1'39	1'03	0'98
15	Dánia	52'4	70'6	78'5	77'5	79'4	1'31	1'84	1'82
16	Jóreményfok	50'7	45'5	51'6	49'7	50'7	1'27	1'18	1'16
17	Törökország	49'2	42'4	52'7	48'2	54'4	1'23	1'15	1'25
	<i>És pedig:</i>								
	<i>ázsiai Törökör. ...</i>	31'4	29'8	38'1	38'0	43'6	0'79	0'90	1'00
	<i>eur. »</i>	17'8	12'6	14'6	10'2	10'8	0'44	0'25	0'25
18	Br.-Straits-Settl.	44'1	53'5	54'2	51'9	53'6	1'10	1'23	1'23
19	Románia	34'3	35'7	32'0	44'5	50'4	0'86	1'06	1'15
20	Jáva	33'5	28'9	22'3	12'2	19'0	0'84	0'29	0'44
21	Olaszország	32'6	34'2	32'3	30'9	34'2	0'82	0'73	0'78
22	Portugália	32'4	30'9	31'1	29'4	29'5	0'81	0'70	0'68
23	Br.-Nyug.-India	32'2	22'4	21'6	18'1	15'6	0'80	0'43	0'36
24	Chili	29'4	30'9	32'6	34'7	37'1	0'74	0'83	0'85
25	Norvégia	28'9	30'6	35'0	34'3	33'6	0'72	0'82	0'77
26	Osztr.-M. mon.	19'5	21'3	22'9	17'3	14'6	0'49	0'41	0'34
27	Egyéb országok	267'3	254'8	253'5	275'8	286'0	6'69	6'56	6'57
	Összesen	3.995'8	3.876'4	4.276'4	4.206'9	4.354'4	100'00	100'00	100'00
	<i>Ebből:</i>								
	1. Idegen orsz. ...	3.056'1	3.007'2	3.303'7	3.245'3	3.359'8	76'48	77'14	77'16
	2. Britt birt. ...	939'7	869'2	972'7	961'6	994'6	23'52	22'86	22'84
b) <i>Kivitele:</i>									
I. Belföldi termékekből:									
1	Britt-K.-India ...	300'1	325'4	309'6	336'4	311'8	12'92	12'81	12'67
2	É.-Am. Egy.-Áll.	269'1	289'0	302'9	320'7	275'4	11'59	12'22	11'19
3	Ausztrália	240'0	254'1	227'7	230'1	255'0	10'33	8'76	10'36
4	Németország	179'8	157'3	183'4	192'9	188'0	7'74	7'35	7'64
5	Franciaország ...	167'4	148'1	145'5	165'7	164'3	7'21	6'31	6'67
6	Németalföld	93'8	85'1	97'0	101'2	94'6	4'04	3'86	3'84
7	Britt-Északam. ...	86'3	75'6	81'2	72'3	72'5	3'71	2'75	2'95
8	Belgium	79'6	67'9	71'6	76'4	73'7	3'43	2'91	2'99
9	Olaszország	67'7	57'6	71'1	77'6	63'0	2'91	2'96	2'56
10	Törökország	65'0	50'8	61'6	67'7	65'5	2'80	2'58	2'66
	<i>És pedig:</i>								
	<i>ázsiai Törökör. ...</i>	30'8	24'2	30'8	32'6	32'9	1'33	1'24	1'34
	<i>európ. »</i>	34'2	26'6	30'8	35'1	32'6	1'47	1'34	1'32
11	Brazília	64'0	62'6	62'3	74'6	82'9	2'76	2'84	3'37

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
12	Oroszország <i>És pedig:</i> <i>az ész. kikötőkbe</i> <i>a déli</i> »	52'3 43'6 8'7	48'1 37'0 11'1	53'3 42'6 10'7	57'6 46'9 10'7	54'1 43'2 10'9	2'25 1'88 0'37	2'19 1'78 0'41	2'20 1'76 0'44
13	China	48'3	62'0	50'4	66'1	64'6	2'08	2'52	2'62
14	Argentínai közt.	45'8	76'6	106'8	84'2	42'5	1'97	3'21	1'73
15	Jóreményfok	42'5	38'9	58'9	62'9	56'8	1'83	2'40	2'31
16	Spanyolország ...	36'3	35'2	42'2	50'0	49'8	1'56	1'90	2'02
17	Hong-Kong	33'0	28'0	21'7	25'3	25'3	1'42	0'96	1'03
18	Egyiptom	30'7	29'0	29'4	33'8	37'9	1'32	1'29	1'54
19	Egyéb országok <i>Ebből:</i> <i>Osztr.-M. mon. ..</i>	421'0 8'2	447'1 9'3	503'9 10'2	29'8 12'8	483'7 12'3	18'13 0'35	20'18 0'48	19'65 0'49
	Összesen	2.322'7	2.338'4	2.480'5	2.625'3	2.461'4	100'00	100'00	100'00
	<i>Ebből:</i> 1. <i>Idegen orsz. ...</i> 2. <i>Britt birt.</i>	1.509'8 812'9	1.499'0 839'4	1.651'8 828'7	1.761'6 863'7	1.601'8 859'6	65'00 35'00	67'10 32'90	65'08 34'92
II. Idegen és gyarmati termékekből:									
1	Németország	119'1	115'8	128'1	112'2	111'4	18'89	17'34	18'00
2	Franciaország ...	109'9	93'2	75'5	81'4	79'1	17'43	12'58	12'78
3	Északam. Egyes.-Államok	83'0	123'1	135'8	142'7	135'2	13'17	22'05	21'85
4	Németalföld	69'2	64'2	64'8	63'2	55'3	10'98	9'76	8'94
5	Belgium	64'6	61'8	64'5	59'6	59'0	10'25	9'21	9'53
6	Ausztrália	28'3	31'9	27'4	24'6	27'6	4'49	3'80	4'46
7	Oroszország <i>És pedig:</i> <i>az ész. kikötőkbe</i> <i>a déli</i> »	26'4 23'2 3'2	28'7 25'9 2'8	33'1 30'3 2'8	31'0 28'3 2'7	27'8 25'8 2'0	4'19 3'68 0'51	4'79 4'37 0'42	4'49 4'17 0'32
8	Britt-K.-India ...	15'8	12'9	13'8	15'9	13'7	2'50	2'46	2'21
9	Svédország	11'4	11'7	12'9	13'6	10'8	1'81	2'10	1'75
10	Britt-Északam ...	10'1	11'3	12'9	10'5	10'5	1'60	1'62	1'70
11	Olaszország	9'7	8'2	9'1	7'7	5'7	1'54	1'19	0'92
12	Spanyolország ...	9'3	6'4	6'9	7'0	5'5	1'48	1'08	0'89

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
13	Egyéb országok <i>Ebből:</i> <i>Osztr.-M. mon. ...</i> <i>Összesen ...</i> <i>Ebből:</i> <i>1. Idegen orsz.</i> <i>2. Brit birtokok</i>	73'6 4'0 557'0 73'4	71'2 4'7 565'6 74'8	81'8 3'7 591'0 75'6	77'8 4'1 575'7 71'5	77'2 3'8 545'0 73'8	11'67 0'63 88'37 11'63	12'02 0'63 88'95 11'05	12'48 0'61 88'07 11'93
2. Németország.									
<i>a) Bevitel:</i>									
1	Osztr.-M. mon. ...	222'1	223'1	264'9	291'7	294'9	14'27	14'02	14'21
2	N.-Brit. és Írorsz.	220'2	247'9	332'6	300'6	295'2	14'15	14'44	14'22
3	Hamburg-Altona	201'8	259'0	25'1	8'5	9'9	12'97	0'41	0'48
4	Oroszorsz. (Eur. és ázsiai)	189'2	184'5	260'1	261'4	355'2	12'16	12'56	17'11
5	Belgium	129'9	135'6	167'9	157'2	127'2	8'37	7'55	6'13
6	Franciaország és Algír	120'7	106'9	135'7	129'2	130'9	7'76	6'21	6'31
7	Németalföld	120'7	123'3	142'2	153'3	140'9	7'76	7'37	6'79
8	Svájc	79'7	73'5	90'2	86'6	82'2	5'12	4'16	3'96
9	Bréma	69'9	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	4'49	¹⁾	¹⁾
10	Északam. E.-Áll.	67'2	76'6	158'7	198'6	226'3	4'31	9'54	10'90
11	Olaszország	33'0	55'7	74'3	70'1	62'9	2'12	3'37	3'03
12	La Plata áll. ²⁾ ...	15'9	35'7	44'5	39'2	57'8	1'02	1'88	2'79
13	Britt-K.-India ...	13'4	16'7	47'6	64'4	94'6	0'86	3'09	4'56
14	Dánia	11'8	11'3	20'8	28'5	37'5	0'75	1'37	1'81
15	Svédország	8'4	17'5	25'0	22'8	27'7	0'54	1'10	1'33
16	Egyéb országok	52'2	78'1	217'9	269'0	132'2	3'35	12'93	6'37
	<i>Összesen</i>	1.556'1	1.645'4	2.007'5	2.081'1	2.075'4	100'00	100'00	100'00

¹⁾ Bréma adatait l. Hamburgnál. — ²⁾ Argentínai köztársaság, Uruguay és Paraguay.

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevétel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
b) Kivitele:									
1	Hamburg-Altona	300'3	395'4	52'4	52'4	47'4	19'23	3'15	2'99
2	N.-Brit. és Irorsz.	248'1	239'9	323'4	344'8	376'3	15'88	20'72	23'70
3	Oszt. -M. mon. ...	158'8	149'4	159'5	166'2	177'4	10'17	9'99	11'17
4	Franciaország és Algír	150'5	109'6	104'7	115'3	128'5	9'64	6'93	8'09
5	Németalföld	120'9	135'3	124'5	128'9	142'4	7'74	7'74	8'97
6	Északam. E.-Áll.	89'3	118'1	197'5	208'3	186'2	5'72	12'52	11'73
7	Oroszorsz. (Eur. és ázsiai)	86'5	70'3	87'1	91'9	81'1	5'56	5'52	5'11
8	Svájc	83'8	80'1	85'2	87'8	69'8	5'38	5'28	4'47
9	Belgium	82'4	86'0	68'6	75'3	82'1	5'28	4'52	5'10
10	Bréma	48'6	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	3'11	¹⁾	¹⁾
11	Olaszország	40'1	40'4	50'8	46'5	45'8	2'57	2'79	2'88
12	Dánia	28'0	31'3	33'9	37'2	45'8	1'78	2'24	2'88
13	Svédország	27'5	27'0	35'6	45'6	44'9	1'75	2'74	2'83
14	Spanyolország ...	18'0	12'9	22'3	26'5	24'5	1'14	1'59	1'54
15	Románia	8'4	13'6	17'5	19'3	26'0	0'52	1'16	1'64
16	Egyéb országok	70'8	93'6	220'3	218'1	109'6	4'53	13'11	6'90
	Összesen ...	1.562'0	1.602'9	1.583'3	1.664'1	1.587'8	100'00	100'00	100'00
3. Franciaország.									
a) Bevitele:									
1	N.-Brit. és Irorsz.	262'0	211'5	215'0	250'8	235'6	14'29	14'13	12'35
2	Belgium	187'2	167'6	190'0	200'2	194'6	10'21	11'28	10'20
3	Németország	174'7	133'0	135'4	140'4	146'6	9'53	7'91	7'69
4	Olaszország	148'3	72'5	53'4	48'8	49'4	8'09	2'75	2'59
5	Északam. Egy. Áll.	144'1	99'2	122'7	127'0	194'5	7'86	7'16	10'20
6	Spanyolország ...	141'6	151'3	142'2	141'3	164'6	7'72	7'96	8'63
7	Britt.-K.-India ...	89'0	75'3	74'4	84'0	100'1	4'85	4'73	5'25
8	Oroszország	87'0	99'3	84'1	77'8	84'8	4'74	4'38	4'45
9	Argentínai közt. ...	70'3	75'7	87'5	84'2	79'3	3'83	4'74	4'16
10	Törökország	51'3	37'4	52'2	53'2	50'2	2'80	3'00	2'63
11	Svájc	48'1	38'9	40'6	41'7	41'4	2'62	2'35	2'17
12	Oszt. -Magy. mon.	48'0	45'7	49'8	45'2	53'6	2'62	2'55	2'81
13	Algír	40'7	63'2	80'2	83'4	74'7	2'22	4'70	3'92
14	China	33'5	31'8	54'0	41'4	41'4	1'83	2'33	2'17
15	Svédország	24'5	23'2	18'2	18'4	29'0	1'34	1'04	1'52

¹⁾ L. Hamburg-Altonánál.

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg a kivitelértéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
16	Brazília	21'1	24'5	25'4	32'6	33'5	1'15	1'84	1'76
17	Németalföld	16'2	14'6	14'0	16'0	16'8	0'88	0'90	0'88
18	Japán	15'5	16'4	27'3	21'5	34'0	0'85	1'21	1'78
19	Egyiptom	13'6	12'4	10'8	13'0	16'0	0'74	0'73	0'84
20	Uruguay	13'4	12'2	16'1	14'7	12'6	0'73	0'83	0'66
21	Németalföldi India	12'5	18'8	13'7	9'4	12'6	0'68	0'53	0'66
22	Haiti	12'5	18'6	17'4	21'0	19'6	0'68	1'18	1'03
23	Görögország	11'6	8'4	12'3	17'6	9'6	0'63	0'99	0'50
24	Norvégia	11'3	13'0	12'4	10'8	16'4	0'62	0'61	0'86
25	Peru ¹⁾	11'2	16'0	17'1	18'0	¹⁾ 3'1	0'61	1'01	0'16
26	Szt.-Péter és Mi- quelon	11'2	12'8	11'0	12'2	10'8	0'61	0'69	0'57
27	Portugália	11'0	18'3	15'1	5'2	3'3	0'60	0'29	0'17
28	Románia	10'6	20'0	23'8	21'2	15'6	0'58	1'20	0'82
29	Egyéb országok ...	111'7	111'2	110'6	123'8	163'4	6'09	6'98	8'57
	Összesen	1.833'7	1.642'8	1.726'7	1.774'8	1.907'1	100'00	100'00	100'00
b) <i>Kivitele</i> :									
1	N.-Brit. és Írorsz.	354'8	345'4	398'5	410'5	405'1	26'23	27'34	28'37
2	Belgium	182'0	189'0	228'3	215'0	200'1	13'45	14'32	14'01
3	Németország	134'1	123'3	136'8	136'6	145'6	9'91	9'10	10'20
4	Északam.Egy.-Áll.	125'1	102'3	109'4	131'5	99'0	9'25	8'76	6'93
5	Svájc	90'3	83'6	92'2	97'1	93'9	6'68	6'47	6'58
6	Olaszország	74'9	47'8	57'5	60'0	50'2	5'54	4'00	3'52
7	Spanyolország	65'0	68'8	77'8	61'0	72'4	4'80	4'06	5'07
8	Algír	63'6	69'4	71'5	78'0	82'8	4'70	5'19	5'80
9	Argentínai közt. ...	41'2	53'8	67'9	41'4	20'9	3'05	2'76	1'46
10	Brazília	25'6	25'9	28'0	32'4	41'2	1'89	2'16	2'89
11	Törökország	18'2	19'1	20'2	24'1	21'3	1'34	1'60	1'49
12	Németalföld	15'9	12'0	14'4	17'5	17'2	1'18	1'16	1'20
13	Oszt.-Magy. mon.	10'2	7'9	9'0	7'0	6'2	0'76	0'47	0'43
14	Columbia	9'9	16'3	13'5	18'6	14'2	0'73	1'24	0'99
15	Egyéb országok ...	141'9	134'1	156'6	170'7	157'9	10'49	11'37	11'06
	Összesen	1.352'7	1.298'7	1.481'6	1.501'4	1.428'0	100'00	100'00	100'00
4. Németalföld. ²⁾									
a) <i>Bevitel</i> :									
1	Németország	241'3	242'0	205'7	210'1	213'0	27'26	19'02	18'48
2	N.-Brit. és Írorsz.	232'0	290'3	252'8	241'1	229'8	26'21	21'82	19'94
3	Belgium	116'3	133'6	150'1	165'9	156'9	13'14	15'02	13'61

¹⁾ Perura vonatk. l. az 518. old. — ²⁾ A nemes fémek beszámításával.

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
4	Oroszország	65'2	107'3	95'8	102'8	101'3	7'37	9'31	8'79
5	Jáva és többi németalföld K.-Ind.	61'1	100'5	121'2	135'6	191'3	6'90	12'27	16'60
6	É.-Am. Egy. Áll.	48'6	52'9	64'6	83'7	78'7	5'49	7'58	6'83
7	Britt-K.-India ...	26'6	25'0	25'3	32'3	35'7	3'00	2'92	3'10
8	Hamburg	16'2	26'4	21'4	18'1	15'6	1'83	1'64	1'35
9	Franciaország ...	15'4	15'0	19'1	20'6	19'1	1'74	1'86	1'66
10	Spanyolország ...	13'5	17'6	16'9	17'9	18'8	1'53	1'62	1'63
11	Egyéb országok	48'9	70'7	85'6	76'7	92'4	5'53	6'94	8'01
	<i>Ebből :</i>								
	<i>Oszt.-Magy. mon.</i>	0'2	1'4	0'5	2'1	1'3	0'02	0'19	0'11
	Összesen	885'1	1.081'3	1.058'5	1.104'8	1.152'6	100'00	100'00	100'00
b) <i>Kivitele :</i>									
1	Németország	292'6	434'6	416'6	423'7	452'4	44'60	45'84	46'67
2	N.-Brit. és Írorsz.	146'8	253'5	242'0	234'9	251'4	22'38	25'41	25'93
3	Belgium	101'1	124'5	119'1	125'8	127'2	15'41	13'61	13'12
4	Jáva és többi németalföld K.-Ind.	35'1	40'0	58'7	45'2	54'1	5'35	4'89	5'58
6	É.-Am. Egy.-Áll.	20'9	32'6	18'8	20'1	17'6	3'18	2'17	1'82
7	Hamburg	11'3	15'2	16'2	14'7	15'4	1'72	1'59	1'59
8	Olaszország	10'1	6'9	7'4	9'1	3'9	1'54	0'98	0'40
	Egyéb országok ...	38'2	40'3	51'2	50'9	47'4	5'82	5'51	4'89
	<i>Ebből :</i>								
	<i>Oszt.-Magy. mon.</i>	0'34	3'5	1'0	0'3	0'2	0'05	0'03	0'04
	Összesen	656'1	947'6	930'0	924'4	969'4	100'00	100'00	100'00
5. Belgium.									
a) <i>Bevitele :</i>									
1	Franciaország ...	119'7	115'6	129'1	126'5	130'7	19'79	18'91	18'16
2	Németalföld	86'2	86'6	82'2	82'5	78'6	14'25	12'33	10'92
3	Németország	80'6	67'6	64'6	67'8	65'6	13'32	10'14	9'11
4	N.-Brit. és Írorsz.	79'2	73'0	79'4	85'2	79'8	13'09	12'74	11'09
5	É.-Am. Egy.-Áll.	67'9	47'9	47'3	62'8	80'0	11'22	9'39	11'11
6	Oroszország	48'6	59'9	45'4	45'7	46'5	8'03	6'83	6'46
7	Britt-K.-India ...	26'9	22'8	26'2	31'3	49'9	4'45	4'69	6'93
8	Argentínai közt.	19'5	21'9	22'8	29'8	34'8	3'22	4'45	4'83
9	Svéd-és Norv. orsz.	14'4	19'3	17'0	18'5	18'6	2'38	2'76	2'58
10	Románia	8'6	36'3	38'7	40'6	44'0	1'42	6'07	6'11
11	Uruguay	8'6	6'1	6'4	4'9	4'8	1'42	0'73	0'67

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
12	Brazília	8'2	9'8	8'0	12'2	12'8	1'36	1'83	1'78
13	Egyéb országok ...	36'6	46'9	55'5	61'0	73'8	6'05	9'13	10'25
	<i>Ebből:</i>								
	<i>O.-Magy. mon.</i> ...	0'4	1'3	0'8	0'9	2'4	0'06	0'13	0'33
	Összesen	605'0	613'7	622'6	668'8	719'9	100'00	100'00	100'00
b) <i>Kivitele:</i>									
1	Franciaország ...	160'4	137'1	141'1	143'4	151'4	30'80	24'95	24'92
2	N.-Brit. és Írorsz.	102'4	102'4	120'0	107'1	106'2	19'67	18'63	17'48
3	Németország	87'0	80'1	95'2	99'1	117'7	16'71	17'24	19'37
4	Németalföld	69'1	68'8	86'8	83'3	91'4	13'27	14'49	15'04
5	É.-Am. Egy.-Áll.	16'3	20'9	17'3	20'2	22'1	3'13	3'52	3'64
6	Spanyolország ...	12'5	7'9	8'9	14'7	12'5	2'40	2'56	2'06
7	Olaszország	11'9	9'7	18'1	13'9	11'0	2'29	2'42	1'81
8	Svájc	10'7	9'1	11'9	11'4	12'0	2'05	1'98	1'97
9	Egyéb országok ...	50'4	61'5	84'1	81'7	83'3	9'68	14'21	13'71
	<i>Ebből:</i>								
	<i>O.-Magy. mon.</i> ...	2'0	2'7	2'8	2'5	4'1	0'38	0'43	0'67
	Összesen	520'7	497'5	583'4	574'8	607'6	100'00	100'00	100'00
6. Európai Oroszország. ¹⁾									
a) <i>Bevitele:</i>									
1	Németország	184'5	122'3	124'1	114'3	103'3	38'47	31'63	30'47
2	N.-Brit és Írorsz.	116'9	96'0	95'9	86'7	83'1	24'37	23'99	24'51
3	Osztrák-Magyar monarchia	24'2	14'6	18'4	17'3	15'9	5'05	4'79	4'70
4	Franciaország ...	19'1	13'2	18'4	16'2	16'7	3'98	4'48	4'93
5	Törökország	16'3	4'8	6'6	7'1	6'3	3'40	1'96	1'86
6	Belgium	13'5	6'5	7'4	6'7	6'7	2'82	1'85	1'98
7	Olaszország	9'8	6'6	7'4	8'9	10'6	2'04	2'46	3'10
8	Németalföld	6'6	4'6	4'4	4'9	3'1	1'38	1'36	0'92

¹⁾ 1891-ben Finnország adatai is bele foglalvák. — ²⁾ Papírrubelekben, melyeket tekintettel nagy árhanyatlásukra, minden átszámítás mellőzésével ez alkalommal egy arany forinttal vettünk egyenlőnek, követve az angol »Statistical abstract for the principal and other foreign countries« példáját, a mely 10 papírrubelt egy font sterlinggel vesz egyenértékűnek. Így legalább a számok egyuttal az eredeti orosz értéket is mutatják s bárki azokat más kulcs szerint is átszámíthatja.

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A beviteli, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
9	Svéd- és Norvég- országok	6'1	4'7	6'1	6'4	4'9	1'27	1'77	1'45
10	Ész.-Am. Egy.-Ál.	82'6	{ 20'8	50'7	53'4	39'7	{ 14'78	11'71	
11	Egyéb országok ...		{ 38'2	34'3	39'5	48'7	{ 10'93	14'37	
	Összesen	479'6	332'3	373'7	361'4	339'0	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele :									
1	N.-Brit és Írorsz.	176'4	278'6	257'6	191'9	179'9	32'33	31'43	27'95
2	Németország	168'2	181'6	190'4	176'5	192'9	30'82	28'91	29'97
3	Franciaország	43'4	52'8	35'2	41'8	48'9	7'95	6'85	7'60
4	Németalföld	36'8	52'9	45'5	40'0	44'1	6'74	6'55	6'85
5	Osztrák-Magyar monarchia	28'9	23'5	27'6	26'9	34'0	5'30	4'41	5'28
6	Belgium	27'0	31'3	24'3	24'7	23'1	4'95	4'04	3'59
7	Svéd- és Norvég- országok	16'3	16'7	13'1	12'5	10'3	2'99	2'05	1'60
8	Olaszország	12'9	26'7	27'3	27'1	32'4	2'36	4'44	5'04
9	Törökország	10'7	17'4	12'5	10'6	20'6	1'96	1'74	3'20
10	Románia	6'4	5'3	7'3	7'2	8'9	1'17	1'18	1'38
11	Dánia	6'1	12'3	11'6	8'3	10'1	1'12	1'36	1'57
12	Görögország	5'3	8'8	6'8	8'2	10'3	0'97	1'34	1'60
13	Egyéb országok ...	7'3	19'2	27'9	34'8	28'1	1'34	5'70	4'37
	Összesen	545'7	727'1	687'1	610'5	643'6	100'00	100'00	100'00
7. Olaszország.									
a) Bevitele :									
1	N.-Brit. és Írorsz.	120'7	105'6	125'5	127'9	104'9	23'09	24'23	23'28
2	Franciaország	119'2	62'2	67'0	65'2	57'7	22'80	12'35	12'80
3	Osztr.-Magy. mon.	82'3	55'0	63'8	57'6	48'8	15'74	10'91	10'83
4	Németország	39'2	57'9	62'6	56'3	53'4	7'50	10'67	11'85
5	Britt-K.-India	31'0	30'0	37'3	39'6	36'7	5'93	7'50	8'15
6	É.-A. Egy.-Áll. és Canada	25'8	30'8	30'1	32'7	29'4	4'93	6'20	6'53
7	Svájc	21'5	23'3	24'9	22'0	19'0	4'11	4'17	4'22
8	Törökország	19'2	9'7	21'7	12'5	15'0	3'67	2'37	3'33
	Es pedig :								
	európai Törökorsz.	15'1	9'1	21'2	10'9	14'1	2'89	2'07	3'13
	ázsiai »	4'1	0'6	0'5	1'6	0'9	0'78	0'30	0'20
9	Oroszország	15'2	49'5	61'4	47'7	35'9	2'91	9'04	7'97
10	Belgium	9'3	14'1	18'8	13'5	10'1	1'78	2'56	2'24
11	Egyéb országok	39'4	31'7	43'4	52'8	39'7	7'54	10'00	8'80
	Összesen	522'8	469'8	556'5	527'8	450'6	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke						
		millió forintokban					%ben	
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890
							1885	1891
b) Kivitele :								
1	Franciaország ...	181'2	68'1	65'9	64'3	59'9	41'00	17'94
2	Oszt.-Magy. mon	50'7	33'5	36'1	33'6	37'1	11'47	9'37
3	Svájc ...	49'2	85'6	91'9	67'4	59'9	11'13	18'81
4	Németország ...	35'2	32'0	36'6	47'4	52'5	7'96	13'23
5	N.-Brit. és Irorsz.	34'2	46'2	45'1	44'5	46'2	7'74	12'42
6	É.-Am. Egy.-All. és Canada ...	22'3	24'4	30'2	30'8	29'4	5'05	8'59
7	La Plata államok	9'2	14'4	22'5	15'6	10'9	2'08	4'35
8	Britt.-K.-India ...	8'3	5'6	5'4	5'2	5'4	1'88	1'45
9	Belgium ...	6'3	12'0	11'2	12'9	8'6	1'42	3'60
10	Egyéb országok ...	45'4	35'0	35'4	36'7	40'8	10'27	10'24
	Összesen ...	442'0	356'8	380'3	358'4	350'7	100'00	100'00
8. S v á j c z. ¹⁾								
a) Bevitele :								
1	Németország ...	99'5	101'5	108'0	118'1	117'3	32'89	30'97
2	Franciaország ...	72'2	81'1	104'9	90'5	85'6	23'87	23'73
8	Olaszország ...	44'8	46'3	56'3	51'6	54'4	14'81	13'53
4	Oszt.-magy. mon.	26'2	38'4	42'6	40'9	34'7	8'66	10'73
5	N.-Brit. és Irorsz.	20'6	17'5	20'3	20'9	18'4	6'81	5'48
6	É.-Amer. Egy.-Áll.	10'5	8'8	10'1	11'5	* 16'2	3'47	3'02
7	Belgium ...	7'1	11'1	11'9	12'7	9'6	2'35	3'33
8	Oroszország ...	8'5	10'0	10'5	13'3	18'7	2'81	3'49
9	Egyiptom ...	4'9	5'0	5'1	5'7	* 5'5	1'62	1'50
10	Egyéb országok ...	8'2	11'1	12'0	16'1	13'4	2'71	4'22
	Összesen ...	302'5	330'8	381'7	381'3	373'8	100'00	100'00
b) Kivitele :								
1	Németország ...	63'0	65'8	73'8	72'7	65'5	23'66	25'84
2	Franciaország ...	58'1	56'8	56'9	49'6	50'1	21'82	17'63
3	N.-Britt. és Irorsz.	39'8	41'9	42'4	42'6	45'2	14'95	15'14
4	É.-Amer. Egy.-Áll.	31'1	34'8	30'5	33'1	* 35'3	11'67	11'76
5	Olaszország ...	24'1	20'6	21'4	20'1	18'8	9'05	7'14
6	Oszt.-magy. mon.	15'1	13'3	15'4	15'7	14'5	5'67	5'58
7	Belgium ...	5'2	4'4	4'4	4'9	4'4	1'95	1'74
8	Egyéb országok ...	29'9	31'2	39'6	42'7	34'8	11'23	15'17
	Összesen ...	266'3	268'8	284'4	281'4	268'6	100'00	100'00

¹⁾ Az 1881—85-ös átlag helyett az 1885. év adatai állanak. Svájc csak ezen évtől kezdve mutatja ki áruforgalmának értékét.

* 1891-ben az Északamerikai Egyesült-Államok s Egyiptom adatai helyett egész Amerika s egész Afrika adatai állanak.

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
9. Törökország. ¹⁾									
a) Bevitel :									
1	N.-Brit. és Írorsz.	80'5	71'8	82'3	89'3	—	44'43	43'31	—
2	Osztř.-magy. mon.	36'2	31'1	36'8	41'5	—	19'98	20'13	—
3	Franciaország ...	23'2	22'7	22'9	25'5	—	12'80	12'37	—
4	Németország ...	13'0	18'4	15'9	15'3	—	7'17	7'42	—
5	Olaszország ...	5'7	4'2	3'8	4'5	—	3'14	2'18	—
6	Perzsia ...	5'4	5'0	4'8	5'3	—	2'98	2'57	—
7	Románia ...	4'3	4'3	3'5	4'2	—	2'37	2'04	—
8	Görögország ...	4'2	2'9	2'6	3'2	—	2'32	1'55	—
9	Belgium ...	2'3	3'5	3'7	4'5	—	1'27	2'18	—
10	Amerika ...	2'3	0'7	0'5	0'7	—	1'27	0'34	—
11	Bulgária ...	1'7	8'7	10'0	8'6	—	0'94	4'17	—
12	Tunis ...	0'5	0'3	0'2	0'4	—	0'28	0'19	—
13	Egyéb országok ...	1'9	1'5	2'4	3'2	—	1'05	1'55	—
Összesen ...		181'2	175'1	189'4	206'2	—	100'00	100'00	—
b) Kivitel :									
1	N.-Brit. és Írorsz.	40'6	45'0	52'5	43'3	—	36'31	37'49	—
2	Franciaország ...	39'1	38'4	38'4	33'6	—	34'98	29'09	—
3	Osztř.-magy. mon.	10'5	10'4	12'2	9'4	—	9'39	8'14	—
4	Egyiptom ...	7'2	7'7	8'9	6'2	—	6'44	5'37	—
5	Görögország ...	4'5	4'2	4'8	4'6	—	4'03	3'98	—
6	Németország ...	3'6	2'6	2'9	2'6	—	3'22	2'25	—
7	Olaszország ...	3'1	3'5	6'2	5'0	—	2'77	4'33	—
8	Egyéb országok ...	3'2	10'1	10'7	10'8	—	2'86	9'35	—
Összesen ...		111'8	121'9	136'6	115'5	—	100'00	100'00	—
10. Románia. ²⁾									
a) Bevitel :									
1	Osztř.-Magy. mon.	53'9	20'3	19'8	21'1	28'4	45'92	14'54	16'29
2	N.-Brit. és Írország	22'8	33'9	40'9	39'0	45'9	19'42	26'88	26'33
3	Németország ...	15'3	33'3	43'3	43'7	55'8	13'03	30'12	32'01
4	Franciaország ...	9'6	11'2	13'1	15'7	16'7	8'18	10'82	9'58

¹⁾ Az átviteli és nemes fémforgalom leszámításával. Az 1891. év adatai még nem állottak rendelkezésünkre. Az 1881—85-ös átlag helyett az 1883—85. évek átlaga áll.

²⁾ Az átviteli és nemes fémforgalom beszámításával.

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890.	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
5	Törökország	4'8	4'2	5'1	5'4	5'4	4'09	3'72	3'10
6	Oroszország	3'4	3'0	3'9	3'2	5'5	2'89	2'20	3'16
7	Belgium	1'8	6'5	7'7	7'6	7'8	1'53	5'24	4'48
8	Egyéb országok ...	5'8	11'8	13'4	9'4	8'8	4'94	6'48	5'05
	Összesen	117'4	124'2	147'2	145'1	174'3	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele:									
1	N.-Brit. és Írország	33'2	57'5	56'2	64'5	57'5	37'59	58'42	52'32
2	Osztr.-Magy. mon.	29'8	5'4	6'7	3'6	9'3	33'75	3'26	8'46
3	Franciaország ...	7'5	7'4	5'2	6'9	3'9	8'50	6'25	3'55
4	Törökország	4'6	3'8	3'6	3'8	2'7	5'21	3'44	2'46
5	Oroszország	3'4	1'9	1'9	1'8	1'3	3'85	1'63	1'18
6	Olaszország	2'2	4'2	9'0	4'6	2'5	2'49	4'17	2'28
7	Belgium	1'2	6'1	15'0	17'4	16'5	1'36	15'76	15'01
8	Egyéb országok ...	6'4	16'4	12'1	7'8	16'2	7'25	7'07	14'74
	Összesen	88'3	102'7	109'7	110'4	109'9	100'00	100'00	100'00
II. Görögország. ¹⁾									
a) Bevitel:									
1	N.-Brit. és Írorsz.	12'6	11'6	11'8	13'3	16'1	23'91	27'54	28'70
2	Oroszország	13'7	10'1	10'4	8'6	10'9	26'00	17'81	19'43
3	Osztr.-M.-mon. ...	6'9	6'3	7'5	6'7	7'4	13'09	13'87	13'19
4	Franciaország ...	4'2	4'4	4'7	4'1	5'0	7'97	8'49	8'92
5	Törökország	4'2	4'4	10'0	7'6	²⁾ 8'6	7'97	15'73	²⁾ 15'33
6	Olaszország	2'5	1'7	2'0	2'0	1'7	4'74	4'14	3'03
7	Németország	1'3	1'6	1'9	2'3	2'9	2'47	4'76	5'15
8	Románia	3'3	0'5	0'4	0'2	³⁾ 0'2	6'26	0'41	0'36
9	Egyéb országok ...	4'0	3'1	4'4	3'5	3'3	7'59	7'25	5'89
	Összesen	52'7	43'7	53'1	48'3	56'1	100'00	100'00	100'00

¹⁾ Görögország 1887 óta ad ki áruforgalmi kimutatásokat, az 1881—85 évi átlag helyett itt az 1887. évi adatok állanak.

²⁾ Az 1891. évben Törökország adatába Egyptom is be van számítva,

³⁾ Romániában ugyanezen évre az adat hiánya miatt az 1890. évit vettük fel.

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
b) <i>K i v i t e l e :</i>									
1	N.-Brit. és Irorsz.	16'7	16'2	13'1	13'2	19'9	40'63	34'46	46'28
2	Franciaország ...	9'0	7'2	13'0	8'6	10'2	21'90	22'45	23'72
3	Belgium	4'0	4'1	2'9	2'4	0'4	9'73	6'27	0'93
4	Osztr.-M. mon. ...	2'7	3'1	3'5	3'4	2'9	6'57	8'88	6'74
	Északam. Egyes.-								
5	Államok	1'8	1'9	1'2	2'3	1'6	4'38	6'01	3'72
6	Törökország	1'5	1'6	4'0	3'9	1) 3'4	3'65	10'18	1) 7'91
7	Németország	1'6	1'4	1'0	0'9	1'1	3'89	2'35	2'56
8	Egyéb országok ...	3'8	2'8	4'4	3'6	3'5	9'25	9'40	8'14
	Összesen	41'1	38'3	43'1	38'3	43'0	100'00	100'00	100'00
12. Bulgária.									
a) <i>Bevitele : 2)</i>									
1	Osztr.-M. mon. ...	5'5	7'3	9'0	13'2	13'6	28'80	39'05	41'85
2	N.-Brit. és Iror.	4'7	7'8	8'5	8'0	6'4	24'60	23'67	19'69
3	Törökország	2'2	3'9	3'9	4'1	4'0	11'52	12'13	12'31
4	Románia	1'8	0'9	0'9	0'9	0'7	9'42	2'67	2'15
5	Franciaország ...	1'0	1'6	1'4	1'4	1'6	5'24	4'14	4'92
6	Olaszország	0'9	0'4	0'4	0'5	0'6	4'71	1'48	1'85
7	Oroszország	0'8	1'2	1'8	2'1	2'2	4'19	6'21	6'77
8	Németország	0'5	1'8	1'6	1'5	2'0	2'62	4'44	6'15
9	Egyéb országok	1'7	1'6	1'6	2'1	1'4	8'90	6'21	4'31
	Összesen	19'1	26'5	29'1	33'8	32'5	100'00	100'00	100'00
b) <i>Kivitele : 3)</i>									
1	Törökország	3'6	11'1	12'2	8'8	6'9	22'36	30'99	24'30
2	N.-Brit. és Irorsz.	3'9	4'1	5'0	6'0	6'7	24'22	21'13	23'59
3	Kelet-Rumélia ...	2'4	—	—	—	—	14'90	—	—
4	Románia	2'3	1'0	0'6	0'2	40'2	14'29	4) 0'70	4) 0'70
5	Franciaország ...	1'5	5'6	7'4	7'8	9'7	9'32	27'46	34'15
6	Osztr.-M. mon. ...	0'8	1'1	1'4	2'3	1'3	4'97	8'10	4'58
7	Egyéb országok	1'6	2'8	5'6	3'3	3'6	9'94	11'62	12'68
	Összesen	16'1	25'7	32'2	28'4	28'4	100'00	100'00	100'00

1) Az 1891 évben Törökország adatába Egyiptom is be van számítva,

2) A vámmentesen, vagy mérsékelt vám mellett behozott és kivitt áruk csak 1885 óta vannak az áruforgalmi kimutatásba befoglalva. — 3) Bulgária a kiviteli forgalmat csak 1882 óta részletezi a rendeltetési országok megkülönböztetésével, az 1881—85-ös átlag helyett tehát kénytelenek voltunk az 1882—85-ös átlagot venni. — 4) Romániában ugyanezen évre az adat hiánya miatt az 1890 évit vettük fel.

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
13. Szerbia. ¹⁾									
a) Bevitel :									
1	Osztr.-magy. mon.	12'3	9'0	9'1	9'1	11'6	67'21	59'87	67'84
2	Németország	2'0	0'6	0'8	1'1	0'7	10'93	7'24	4'09
3	N.-Brit. és Irorsz.	1'5	1'4	1'5	1'9	1'7	8'20	12'50	9'94
4	Olaszország	0'5	0'2	0'2	0'1	0'2	2'73	0'65	1'17
5	Egyéb országok ...	2'0	2'3	2'3	3'0	2'9	10'93	19'74	16'96
Összesen		18'3	13'5	13'9	15'2	17'1	100'00	100'00	100'00
b) Kivitel :									
1	Osztr.-magy. mon.	13'3	13'4	13'8	15'8	18'1	85'80	86'34	86'19
2	Törökország	1'1	0'5	0'6	1'3	0'7	7'09	7'10	3'33
3	Bulgária	0'5	0'3	0'2	0'3	0'3	3'23	1'64	1'43
4	Bosznia	0'2	0'1	0'1	0'1	0'1	1'29	0'54	0'48
5	Románia	0'1	0'1	0'1	0'1	0'1	0'65	0'55	0'48
6	Franciaország ...	0'1	0'6	0'3	0'1	0'8	0'65	0'55	3'81
7	Egyéb országok ...	0'2	0'6	0'5	0'6	0'9	1'29	3'28	4'28
Összesen		15'5	15'6	15'6	18'3	21'0	100'00	100'00	100'00
II. Ázsia.									
Britt-Kelet-India. ¹⁾									
a) Bevitel :									
1	Nagy-Britannia és Irország	410'7	490'4	525'8	502'9	521'0	81'12	75'54	75'47
2	Hong - Kong és China	19'2	24'1	19'1	24'5	24'2	3'79	3'68	3'52
3	Britt-Straits-Settlements	15'9	21'2	22'8	24'4	23'0	3'14	3'67	3'33
4	Mauritius	11'0	15'5	15'8	17'4	17'0	2'17	2'61	2'46
5	Ész.-Am.-E.-Áll.	7'1	10'3	10'4	17'3	15'2	1'40	2'60	2'20
6	Franciaország ...	6'3	8'5	9'1	9'8	8'2	1'25	1'47	1'19
7	Perzsia	5'5	6'4	7'3	8'0	7'1	1'09	1'20	1'03
8	Olaszország	4'9	3'7	5'0	5'1	4'9	0'97	0'77	0'71
9	Ausztrália	3'7	4'8	2'9	3'9	2'5	0'73	0'59	0'36
10	Osztr.-Magy.-mon.	3'3	7'7	7'7	7'0	8'3	0'65	1'05	1'20
11	Németország	0'9	1'9	2'5	5'6	16'9	0'18	0'84	2'45
12	Egyéb államok ...	17'8	29'3	37'0	39'8	42'0	3'51	5'98	6'08
Összesen ...		506'3	623'8	665'4	665'7	690'3	100'00	100'00	100'00

¹⁾ Az 1881—85-ös átlag helyett az 1884—85. évek átlaga.

Sorszám	Az áruk származási, illetve rendeltetési helye	A b e v i t e l, i l l e t ő l e g k i v i t e l é r t é k e							
		millió forintokban					% - b a n		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
b) Kivitele :									
1	Nagy-Británia és Irország	344'0	350'4	374'7	391'3	327'6	41'80	37'85	32'72
2	Hong - Kong és China	134'9	130'9	141'5	139'4	144'5	16'39	13'48	14'43
3	Franciaország	76'5	72'1	84'7	77'5	78'8	9'30	7'50	7'87
4	Britt-Straits-Settlements	33'6	41'8	43'7	48'1	57'6	4'08	4'65	5'75
5	Olaszország	32'6	45'3	35'0	42'6	36'4	3'96	4'12	3'63
6	Ész.-Am. Egy.-Áll.	30'5	37'8	36'1	37'7	39'8	3'71	3'65	3'97
7	Osztr.-Magy. mon.	23'7	27'3	30'5	29'7	27'5	2'88	2'88	2'75
8	Egyiptom	23'3	32'3	35'1	39'0	45'4	2'83	3'77	4'53
9	Belgium	21'9	31'7	46'8	56'4	46'5	2'66	5'45	4'64
10	Britt-Ceylon	16'4	20'8	20'6	23'1	26'7	1'99	2'23	2'67
11	Perzsia	12'1	13'7	14'3	17'2	17'4	1'47	1'66	1'74
12	Ausztrália	7'6	11'2	11'0	10'7	12'3	0'92	1'04	1'23
13	Mauritius	7'2	11'0	8'0	11'3	11'7	0'88	1'09	1'17
14	Németország	5'6	10'3	15'1	27'8	44'0	0'68	2'69	4'39
15	Egyéb államok ...	53'1	68'1	72'7	82'1	85'2	6'45	7'94	8'51
	Összesen	823'0	904'7	969'8	1.033'9	1.001'4	100'00	100'00	100'00
III. Afrika.									
I. Egyiptom.									
a) Bevitel :									
1	N.-Brit. és Irorsz.	32'5	30'9	27'5	32'3	37'2	39'34	38'54	38'99
2	Törökorsz., Mas-saua és Souakim	16'5	15'4	14'8	17'0	17'5	19'98	20'29	18'34
3	Franciaország és Algir	10'8	8'5	7'4	8'3	9'8	13'08	9'90	10'27
4	Osztr.-M. mon. ...	9'7	7'8	6'8	8'0	8'9	11'74	9'55	9'33
5	Britt-Kelet- India	4'3	5'2	5'0	6'1	6'4	5'21	7'28	6'71
6	Olaszország	3'0	2'6	2'2	2'4	2'9	3'63	2'86	3'04
7	Oroszország	2'4	4'1	3'7	3'3	3'7	2'90	3'94	3'88
8	Egyéb országok ...	3'4	5'7	5'4	6'4	9'0	4'12	7'64	9'44
	Összesen	82'6	80'2	72'8	83'8	95'4	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
b) <i>Kivitele:</i>									
1	N.-Brit. és Irorsz.	81'8	68'3	80'4	79'9	92'9	65'23	64'49	64'56
2	Franciaország és Algír	10'8	9'4	9'4	9'6	11'4	8'61	7'75	7'92
3	Oroszország	10'3	9'9	8'8	10'5	16'9	8'21	8'47	11'74
4	Olaszország	8'2	6'5	8'5	7'9	7'5	6'54	6'38	5'21
5	Osztr.-M. mon. ...	5'9	6'9	10'2	8'6	6'5	4'71	6'94	4'52
6	Törökorsz., Mas-saua és Souakim	5'1	4'0	3'3	3'8	4'4	4'07	3'07	3'06
7	Egyéb országok ...	3'3	3'0	3'4	3'6	4'3	2'63	2'90	2'99
	Összesen	125'4	108'0	124'0	123'9	143'9	100'00	100'00	100'00
IV. Amerika.									
I. Északamerikai Egyesült-Államok.									
a) <i>Bevitele:</i>									
1	N.-Brit. és Irorsz.	360'3	373'6	374'4	391'6	408'9	25'71	23'63	23'05
2	Franciaország ..	161'5	149'9	146'1	163'1	161'0	11'53	9'85	9'08
3	Spanyol Ny.-India	137'2	112'8	117'3	121'5	136'2	9'79	7'33	7'67
4	Németország	123'9	164'7	171'7	207'6	204'4	8'84	12'52	11'52
5	Brazília	101'5	112'8	126'8	124'6	174'8	7'25	7'52	9'85
6	Britt-É.-Amerika	88'2	90'5	90'3	82'7	82'8	6'30	4'99	4'67
7	China	39'7	35'0	35'8	34'1	40'6	2'83	2'06	2'29
8	Britt Kelet-India	39'0	38'7	42'1	43'7	49'1	2'78	2'64	2'76
9	Belgium	32'1	20'7	20'6	19'6	23'0	2'29	1'18	1'29
10	Olaszország	28'1	38'6	37'8	42'7	45'5	2'01	2'57	2'57
11	Japán	28'0	39'1	35'0	44'3	40'6	2'00	2'67	2'29
12	Philippini szigetek	20'7	21'6	22'2	24'3	10'9	1'48	1'47	0'62
13	Mexico	18'2	36'4	44'6	47'6	57'3	1'30	2'87	3'23
14	Britt-Ny.-India ...	17'6	26'4	33'6	31'2	34'2	1'26	1'88	1'93
15	Hawai sziget	16'0	23'2	27'0	25'9	29'2	1'14	1'57	1'64
16	Németalföld	15'4	26'0	23'0	35'8	26'1	1'10	2'16	1'47
17	Venezuela	13'1	21'1	21'8	23'0	25'4	0'94	1'40	1'43
18	Spanyolország ...	12'9	10'9	9'7	11'1	12'7	0'92	0'67	0'71
19	Argentínai köztár.	10'7	12'4	11'4	11'3	12'6	0'76	0'68	0'71
20	Egyéb országok ...	136'9	165'9	173'6	171'9	199'0	9'77	10'34	11'22
	Ebből: Osztr.-m.-monarchia	8'5	18'2	16'0	19'6	24'4	0'61	1'18	1'37
	Összesen	1.401'0	1.520'3	1.564'8	1.657'6	1.774'3	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az árúk származási, illetőleg rendeltetési helye :	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
b) Kivitele :									
I. Belföldi termékekből:									
1	N.-Brit. és Írorsz.	873'5	752'3	798'0	933'4	927'4	53'70	52'58	50'62
2	Németország	128'5	116'8	139'8	177'1	192'5	7'90	9'98	10'49
3	Franciaország	120'6	79'3	94'7	102'9	125'6	7'41	5'80	6'86
4	Brit-Észak-amer.	80'8	72'3	83'6	80'9	78'4	4'97	4'56	4'29
5	Belgium	56'2	51'7	47'5	54'9	56'1	3'45	3'09	3'06
6	Németalföld	38'0	33'6	31'1	47'2	50'0	2'34	2'66	2'73
7	Spany.-Ny.-India	27'7	24'4	28'3	31'3	29'5	1'70	1'78	1'61
8	Spanyolország	27'4	30'1	25'0	26'7	30'7	1'68	1'51	1'67
9	Oroszország	27'3	23'5	17'3	22'1	16'3	1'68	1'25	0'89
10	Mexico	23'2	19'4	22'9	26'6	29'9	1'43	1'50	1'63
11	Olaszország	19'9	26'7	26'3	27'2	33'4	1'22	1'53	1'83
12	Ausztrália	18'9	23'3	25'7	23'5	27'1	1'16	1'32	1'48
13	Brazília	18'2	14'8	19'5	25'0	29'5	1'12	1'42	1'61
14	Britt-Nyug.-India	16'7	15'7	17'2	16'9	20'1	1'03	0'95	1'09
15	Columbia	12'5	10'3	7'8	5'3	6'5	0'77	0'30	0'36
16	China	11'1	9'6	5'9	6'2	10'1	0'68	0'35	1'00
17	Argentínai köz- társaság	7'3	12'8	17'6	17'5	5'7	0'45	0'96	0'30
18	Egyéb országok ...	118'9	119'5	125'4	150'4	163'0	7'31	8'46	8'48
Ebből :									
Osztr.-M.-Mon. ...		4'8	0'7	1'5	2'0	2'6	0'30	0'11	0'15
Összesen		1.626'7	1.436'1	1.533'6	1.775'1	1.831'8	100'00	100'00	100'00
II. Külföldi cikkek ből:									
1	N.-Brit. és Írorsz.	8'2	6'9	6'3	7'2	8'0	22'59	27'42	31'26
2	Brit-Északamer.	7'9	5'9	4'9	6'2	4'4	21'76	23'61	17'12
3	Franciaország ...	5'6	3'0	2'1	2'0	1'8	15'43	7'69	7'10
4	Mexico	3'8	1'4	1'3	1'3	1'6	10'47	4'93	6'31
5	Németország	3'1	1'7	3'0	2'6	2'3	8'54	9'96	9'11
6	Belgium	1'9	1'1	1'6	1'0	1'8	5'24	3'91	6'94
7	Németalföld	0'8	0'5	0'6	0'4	0'6	2'20	1'36	2'44
8	Egyéb országok ...	5'0	4'9	5'6	5'6	5'1	13'77	21'12	19'72
Ebből :									
Osztr.-M.-Mon. ...		0'1	0'0	0'0	0'0	0'2	0'27	0'09	0'78
Összesen		36'3	25'4	25'4	26'3	25'6	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az áruk származási, illetőleg rendeltetési helye	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881—1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881—1885	1890	1891
V. Ausztrália. ¹⁾									
a) Bevitel:									
1	N.-Brit. és Irorsz.	307'1	301'4	300'3	281'5	308'2	50'08	41'44	42'82
2	Ausztrália ²⁾	212'4	256'3	283'2	291'4	304'3	34'64	42'90	42'28
3	É.-Am.Egy.-Áll.	21'6	27'0	28'3	26'4	29'0	3'52	3'89	4'03
4	Mauritius	13'6	6'1	7'1	6'6	4'6	2'23	0'97	0'64
5	China	13'0	11'2	8'3	7'1	7'1	2'12	1'04	0'99
6	Britt-Kelet-India	6'1	8'4	6'0	7'8	7'6	1'00	1'15	1'05
7	Hong-Kong	6'0	7'5	9'1	6'9	5'6	0'99	1'02	0'78
8	Franciaország ...	3'2	3'6	3'7	3'0	2'8	0'52	0'44	0'39
9	Egyéb országok	30'1	34'5	42'5	48'6	50'5	4'90	7'15	7'02
	Összesen	613'1	656'0	688'5	679'3	719'7	100'00	100'00	100'00
b) Kivitel:									
1	N.-Brit. és Irorsz.	259'3	287'2	292'7	281'9	326'3	49'35	43'62	44'97
2	Ausztrália ²⁾	197'8	223'7	258'1	259'8	284'1	37'64	40'20	39'15
3	É.-Am. Egy.-Áll.	12'3	18'0	16'6	20'7	32'6	2'33	3'20	4'49
4	Franciaország ...	4'5	2'2	2'4	6'9	14'8	0'85	1'07	2'04
5	Britt-Kelet-India	4'3	3'8	6'2	11'2	9'0	0'83	1'73	1'24
6	Hong-Kong	3'3	3'4	3'9	4'2	4'1	0'62	0'65	0'57
7	Belgium	3'0	3'9	6'0	6'5	3'6	0'58	1'01	0'49
8	Mauritius	1'2	1'0	1'0	1'0	1'1	0'23	0'15	0'15
9	Egyéb országok ...	39'8	33'5	39'0	54'1	50'1	7'57	8'37	6'90
	Összesen	525'5	576'7	625'9	646'3	725'7	100'00	100'00	100'00

Az előbbi lapokon közölt táblázatok elég kimerítően mutatják minden egyes ország áruforgalmát. Valamennyi, akár európai akár amerikai államok között a forgalom nagyságára nézve első helyen áll *Nagy-Británia és Irország*. Bevitel és kivitel is — kivéve az idegen és gyarmati termékekből való kivitelét — folytonos emelkedésben van. Míg bevitel az 1881—85. átlag szerint 3.995'8 millió forint volt, ez az összeg 1891-ben már 4.354'4 millió forintra, a belföldi

¹⁾ A hét ausztráliai vámterület (Uj-Dél-Wales, Victoria, Dél-Ausztrália, Ny.-Ausztrália, Tasmania, Uj-Zeeland és Queensland) külforgalma, nemes fémek beszámításával.

²⁾ Az ausztráliai vámterületek egymásközi forgalma.

termékek kivitele pedig 2.322·7 millió forintról 2461·4 millió forintra emelkedett. Az idegen és gyarmati termékek kivitelének öt éves átlaga 630·4 m. frt volt, 1891-ben már csak 618·8 m. frt mutatható ki.

A mi a bevittet illeti, Nagy-Británia szükségleti cikkeinek nem sok híján egy negyedrésze az Északamerikai Egyesült-Államokból kerül ki s az onnan bevitt árúk értéke évről évre növekedve, 1891-ben már az összes bevitt 23·98⁰/₀-át (1.044·1 millió frt) teszi. Az Egyesült-Államokhoz legközelebb áll Franciaország. 1891-ben 10·28⁰/₀-kal (447·8 m. frt). Ugy látszik azonban, mintha a bevitt Franciaországból nem emelkednék szabályosan az összes bevittel, mert az abszolút érték növekszik ugyan, vagy a két utolsó évben legalább is stagnál, a százalékszámoknál azonban a 3 utolsó évre vonatkozólag jelentékeny hanyatlást találunk. 1889-ben a bevitt Franciaországból az összes bevitt 10·70⁰/₀-át tette, 1890-ben csak 10·66⁰/₀-át, 1891-ben pedig nagy eséssel az összes bevittelnek csak 10·28⁰/₀-át.

Hasonló esést tapasztalunk Britt-Kelet-Indiára vonatkozólag is: 1889—90. és 91-ben 8·46⁰/₀, s illetőleg 7·77 és 7·40⁰/₀-kal. (1890: 326·7 és 1891: 322·3 m. frt) szerepel N.-Británia bevittelében. Az esés 3 év alatt 0·69⁰/₀. Kis szám ez, de mégis jelentékeny, ha tudjuk, hogy mintegy 30,000,000 frtnak felel meg. 30 millió forint hiány! Annyi csaknem, mint Szerbiának egy évi összes forgalma!

Jelentékeny helyet foglalnak még el N.-Británia bevittelében Ausztrália (1891: 312·6, 7·18⁰/₀), Britt-Északamerika (1891: 126·1, 2·90⁰/₀), Egyiptom (1891: 106·6, 2·45⁰/₀), Németalföld (1891: 273·0, 6·27⁰/₀) és Németország (1891: 270·3, 6·21⁰/₀), továbbá Oroszország, Belgium és Spanyolország.

Az Osztrák-Magyar monarchia, noha így is csekély összeggel szerepel N.-Británia bevittelében, 1889-től eső irányzatot mutat. Ebben az évben 22·9 millió forinttal szerepelt, 1890-ben már csak 17·3, 1891-ben pedig csak 14·6 millióval; százalékokban 1888-tól: 0·55, 0·54, 0·41 és 0·34⁰/₀-kal.

A belföldi termékek kivitele, mint már említettük, szintén folyton emelkedik, de nem olyan rohamosan, mint a bevitt. Mert míg az 1881—85. évi átlag szerint a bevitt a kivittet 1673·1 millió forinttal multa fölül, 1891-ben ez a bevitt többlet már 1893·0 milliót tesz ki. Legtöbbet szállít N.-Británia Britt-Kelet-Indiába, 1891-ben 311·8 millió forint értékű árut, az összes belföldi termékek kivittelének 12·67⁰/₀-át. Második helyen az Egyesült-Államok állanak, 275·4 millióval, vagyis 11·19⁰/₀-kal. Mellékük sorakozik mint 3-ik

Ausztrália (255⁰, 10²⁶⁰/₀). Ez a három tengerentúli ország s illetőleg világrész Nagy-Britannia összes kivitelének $\frac{1}{3}$ részét (valamicskével többet) vonta magához Csak negyedik helyen áll az első európai állam, Németország, a hová 1890-ben 192² millió forintot (7³⁵⁰/₀) 1891-ben pedig 188⁰ millió forintot (7⁶⁴⁰/₀) vittek ki.

Az Osztrák-Magyar monarchiába jövő árúk értéke is folytonosan emelkedik. Az 1881—85 évek átlaga 8² millió forint, az 1890. év 12⁸ milliót tüntet fel. Százalékokban: 0³⁵⁰/₀, 0⁴⁸⁰/₀. Az 1891. év abszolút értékben veszt 500.000 forintot, de perczentekben nyer.

Nagy-Britannia kivitele idegen és gyarmati termékekből szintén nagyon jelentékeny összegre rúg, 1881—1885-ben 630⁴ millió forintra, 1889-ben 666⁶ millióra. Ettől az évtől fogva esik az összeg, 1890-ben 647², s 1891-ben 618⁸ millió forintra száll le.

Ha e kivitel rendeltetési helyét tekintjük, 1881—85-ös átlag szerint Németország áll első helyen, Franciaország a másodikon és csak ezután következnek az Egyesült-Államok. De csak az 5 évi átlagban áll ez így és 1887-ben. 1886-ban az Egyesült-Államok állanak első helyen 107⁸ millió forinttal, Németország másfél millióval kevesebbet mutat ki. 1888-ban már 7 és fél millió a különbség, mely 1890-ben 30 millió forintra emelkedik. Százalékokban a) Németország 1881—85: 18⁸⁹⁰/₀, 1888: 18⁰⁸⁰/₀, 1889: 19²²⁰/₀, 1890: 17³⁴⁰/₀, 1891: 18⁰⁰⁰/₀. b) Egyesült-Államok 1881—85: 13¹⁷⁰/₀, 1888: 19²²⁰/₀, 1889: 20³⁷⁰/₀, 1890: 22⁰⁵⁰/₀, 1891: 21⁸⁵⁰/₀.

Az Osztrák-Magyar monarchia 4—5 millió forinttal szerepel ezen a táblázaton, az idegen és gyarmati termékek összes kivitelének 0⁶³ (1881—1885.) és illetőleg 0⁶¹⁰/₀-ával (1891.)

A gyarmati cikkek Nagy-Britanniába irányuló bevitelének csaknem $\frac{1}{4}$ része britt birtokokból kerül ki 1891-ben (994⁶ m. frt, 22⁸⁴⁰/₀), a többi (77¹⁶⁰/₀, 3.359⁸ m. frt) idegen országokra esik. Britt birtokokba visz N.-Britannia a) a hazai termékekből 1891-ben 859⁶ m. frt értékűt (34⁹²⁰/₀), b) az idegen és gyarmati termékekből pedig 73⁸ m. frt értékű árút (11⁹³⁰/₀). A többi az idegen országokra esik, még pedig 1891-ben a) 1.601⁸ m. frt (65⁰⁸⁰/₀), b) 545 m. frt (88⁰⁷⁰/₀).

Európában a forgalom nagyságát tekintve az utóbbi években Németország emelkedett nagyon, az 1881—85-ös átlag szerint Franciaország még megelőzte. Emelkedik ugyan Franciaország forgalma is, de nem olyan rohamosan, mint amaz. Németország bevitel 1888-ról 1889-re 362 millió forinttal emelkedett s azóta megmaradt a 2.000 millión. Az 1881—85. évi átlag szerint tőlünk vitték be Németországba a legnagyobb értéket, de azóta már Nagy-

Británia túlszárnyalt bennünket s az 1890-ik évig megtartotta elsőségét. 1891-ben azonban az addig negyedik helyen állott Oroszország (európai és ázsiai együtt) lépett előtérbe s 355·2 millióval az első helyet foglalta el ($17\frac{11}{10}\%$). Ugyanakkor Nagy-Británia $14\frac{22}{10}\%$, az Osztrák-Magyar monarchia $14\frac{21}{10}\%$ -kal szerepelt Németország bevitelében. Hamburg-Altona 1888-ig bezárólag szintén nagy szerepet játszott, — természetesen mint transitó hely — de miután egy nagy része 1888. okt. 15-én a német vámterületbe kebeleztetett be, megszűnt jelentékeny lenni. Ugyanigy Bréma is. Hamburg-Altona adataiban Brémáéi is befoglaltatnak s még így is az 1889. év csak $\frac{1}{10}$ -ét képezi az 1888-iknak. Ekkor az összes bevitel Németországba 259·0 millió forint volt, 1889-ben onnan már csak 25·1 millió; 1890-ben már csak 8·5, 1891-ben valamivel több: 9·9 millió forint. Az eddig említett országokon kívül jelentékenyebb szerepet játszanak Németország bevitelében Belgium, Franciaország Algírral, Németalföld, Svájc és az újabban rohamosan emelkedő Egyesült-Államok. 1881—85-ben utóbbi még csak a 10. helyen állt, ma már a negyediket foglalja el s az Osztrák-Magyar-monarchia után következik. Sokkal jelentékenyebb ennél, a mi az összes nagyságát illeti, Britt-Kelet-India, de határozottan emelkedő irányzat mellett mindinkább jelentékeny helyet viv ki magának. 1881—85-ben az összes bevételnek csak $0\frac{86}{100}$ -a esett rá, 1890-ben már $3\frac{9}{100}$, 1891-ben $4\frac{56}{100}$.

Németország kivitele az 1881—85-ös átlag szerint 5·9 millió forinttal multa fölül a bevittet. 1891-ben azonban már 487·6 millióval multa fölül emez amatt. A szabadkikötők, melyek természetesen csak transitó útnak szolgálnak, a kivitelnek országok szerinti kimutatását is nagyon bizonytalaná teszi. Németország kivitele Nagy-Britanniába 1890-ben 344·8 millió forint volt, 1891-ben 376·3, azaz $20\frac{72}{100}$ és $23\frac{70}{100}\%$. 1888-ig az osztrák-magyar monarchia állt a harmadik helyen; 1889-től az Egyesült-Államok léptek a helyébe. Utóbbi helyre kivittek 1890-ben 208·3, 1891-ben 186·2 millió forintot ($12\frac{52}{100}$ és $11\frac{73}{100}\%$ -ot), az Osztrák-magyar monarchiába 166·2 és 177·4 millió forintot ($9\frac{99}{100}$ és $11\frac{17}{100}\%$ -ot). Németország nevezetesebb piacai még Németalföld, Franciaország Algírral, Oroszország, Svájc és Belgium. A többi állam már jelentékenyebb.

Franciaország forgalma lassan ugyan, de folytonosan emelkedik. Az 1881—85-ös átlag után következő évek nagy visszaesést mutatnak, de 1887-től kezdve mindinkább emelkedik s 1891-ben már jóval túlhaladja az öt évi átlag értékét. 1.833·7 (1881—85.) millió forinttal szemben 1891-ben 1907·1 millió forint áll. A bevételben, de meg a kivételben is, s főleg a kivételben Nagy-Británia és

Irország dominál. Második helyen itt is, ott is Belgium következik. Németország és az Egyesült-Államok csak ezután jöhetnek tekintetbe, noha az 1891. évi bevételben Spanyolország Németország előtt áll. A bevételben sok állam szerepel közepes mennyiséggel. Britt-Kelet-India 100¹ millió forinttal, Oroszország csaknem 85 millióval, Argentina 79, Algir 75 millióval.

A legnagyobb esést — 99 milliónyit — az Olaszországból származó bevétel mutatja. Az 1881—85 évi átlag szerint még 148³ millióra rúgott, 1891-ben, a vámháború folytán már csak 49⁴ milliót tett. Az északamerikai Egyesült-Államok 1888-tól kezdve csaknem ugyanannyi emelkedést mutatnak. Ekkor 99² millióra rúgott a franciaországi bevételük, 1891-ben már 194⁵-re. Szépen emelkedik még Britt-Kelet-India és Japán, de viszont nagyon visszaesik Peru. Ennek magyarázatát megtaláljuk azon háborúban, melyet Peru 1890-ben Chili ellen viselt s melyből mint vesztes fél vonult vissza. Az anconí egyezség szerint Tarapaca, Arica és Tacna provinciákat kénytelen volt Chilenek átadni; Chili kivitelében ez a három provinciával való nagyobbodás már az első évben is feltűnik. Franciaországba ment 1890-ben 4⁶, 1891-ben 21⁰ millió forint értékű áru.

A kivittelt tekintve Franciaország főpiacza Nagy-Británia és Irország, hova évről-évre több áru megy. 1888—1891-ig 59⁷ millió forintnyi emelkedést találunk. 1891-ben a Nagy-Britanniába menő árúk az összes kivitelnek 28³⁷⁰/₀-át képezték. Mellette még Belgium és Németország jelentősebbek, amaz 1891-ben 14⁰¹⁰/₀-át, emez 10²⁰⁰/₀-kal szerepelt. Az északamerikai Egyesült-Államokban Franciaország veszti a tért. Az 1881—85-iki átlag szerint még 125¹ millió forintot képviselt a kivitel, 1891-ben már csak 99⁰ milliót, 1881—85-ben 9²⁵⁰/₀, 1891-ben 6⁹³⁰/₀-ot. Svájc apróbb ingadozásokat kivéve fentartja a régi arányt, 1881—85-ben az összes kivitel 6⁶⁸⁰/₀-a esett rá, 1891-ben 6⁵⁸⁰/₀-a. A nevezetesebb országok közül Olaszország veszít jelentőségéből, ellenben Spanyolország, Algir és Brazília nyernek.

A bevétel a kivittelt mind nagyobb és nagyobb összeggel mulja fölül. Leginkább multa fölül az 1881—85. átlag szerint (481⁰ millió forinttal), kevesebbel 1888-ban (344¹ m. frt), még kevesebbel 1889-ben (245¹ m. frt). Innentől kezdve a bevételi többlet megint nagyobbodik, 1890-ben 273⁴ millió frtot, 1891-ben már 479¹ m. frtot tesz.

Németalföld bevétele csak ujabban mulja fölül az 1000 millió forintot, az 1881—1885 évi átlag még csak 885¹ milliót mutathat fel. 1889. óta folyton emelkedik s 1891-ben már 1.152⁶ millió fo-

rintot ért el. Az 5 évi átlag szerint Németalföld bevitelében Németország játszotta a főszerepet, de 1888-ban egyszerre Anglia lép előtérbe s ezt a helyet meg is tartja, hacsak a rohamosan emelkedő Jáva és a németalföldi Kelet-India meg nem előzi. Az előbbi csakugyan évről évre bámulatosan emelkedik. Az 5 évi átlag szerint összes bevitele Németalföldre nem tett többet 61·1 millió forintnál (negyedannyit mint Németorszáé)! 1886-ban 76·7 millióra emelkedett, 1887-ben 97·1 millióra, 1888-ban már 100·5-re, 1889-ben 121·2-re, 1890-ben 135·6-ra s 1891-ben már közel 200 millió frtra (191·3). Százalék számokban ez az összes bevitelnek (1881—85, 1888—1891-ig) $6\cdot90\%$, $9\cdot29\%$, $11\cdot45\%$, $12\cdot27$ és $16\cdot60\%$ -át teszi. Belgium 1891-ben 156·9 millió forinttal már csak a negyedik helyen áll. A többi állam szerepe ezekhez képest elenyésző, még legfeljebb Oroszország és az Északamerikai Egyesült-Államok emlithetők meg. Amaz 1891-ben 101·3 millióval, emez 78·7 millió forinttal szerepel ($8\cdot79\%$ és $6\cdot83\%$). Az Osztrák-Magyar monarchiának csekély része van úgy a be-, mint a kivitelben. A bevitelben 1881—85-ben 0·02, 1890-ben 0·19 és 1891-ben $0\cdot11\%$, a kivitelben ugyanolyan évrőndben 0·05, 0·03 és $0\cdot04\%$.

A kivitelben mindig Németország állt első helyen. 1891-ben ide Németalföldről 452·4 millió forint (az összes németalföldi kivitel $46\cdot67\%$ -a) értékű árú érkezett, tehát az egész kivitelnek csaknem a fele. Ha Németország mellé sorozzuk még Nagy-Britanniát és Belgiumot, úgy ez a három ország együtt kiadja az összes kivitel $85\cdot72\%$ -át, a többi államra alig hagyva valamit. Némileg magasabb számmal már csak Jáva szerepel, az összes kivitelnek $5\cdot58\%$ -ával (54·1 millió forint.) Németalföld kivitele az átlagtól számítva szintén emelkedést mutat, akkor 656·1 millió forintra rúgott, 1891-ben 969·4-re. A bevitel a kivitel 1881—85-ben 229·0 millióval multa fölül, 1888-ban 133·7-el, 1889-ben 128·5-el, 1890. és 91-ben 180·4 és illetőleg 183·2 millió forinttal.

Belgium bevitele és kivitele egyaránt jelentékenyen emelkedik, még pedig az utolsó évben rohamosan. A bevitel 668·8 millióról 719·9 millióra szökött fel, a kivitel 574·8-ról 607·6 millióra. A bevitelben a legujabb adatok szerint a következő államok dominálnak, sorrendben nagyság szerint: Franciaország 130·7 millió forint ($18\cdot16\%$), az északamerikai Egyesült-Államok 80·0 millió forint ($11\cdot11\%$), Nagy-Británia 79·8 millió forint ($11\cdot09\%$), Németalföld 78·6 millió ($10\cdot92\%$), Németország 65·6 millió forinttal ($9\cdot11\%$). Az északamerikai Egyesült-Államok emelkednek leginkább, 1881—85-ben még csak az ötödik helyet foglalták el, 1891-ben már a másodi-

kat. Aránylag nagyobb összegekkel szerepelnek még Oroszország (1891-ben 46⁵ millió forint = 6⁴⁶/₀), Britt-Kelet-India (ugyanakkor 49⁹ m. forint = 6⁹³/₀) és az Argentínai köztársaság 34⁸ m. forint = 4⁸³/₀). Az Osztrák-Magyar monarchia az öt évi átlaghoz képest emelkedik 0⁴ millióról 1889-ben 0⁸, 1890-ben 0⁹ és 1891-ben 2⁴ millió forintra.

A kivitelben már nagyobb számokkal szerepel a mi monarchiánk. 1881—85-ben még csak 2⁰ millió forinttal részesültünk, 1888-ban 2⁷, 1889-ben 2⁸, 1890-ben egy kis eséssel 2⁵, 1891-ben 4¹ millió forinttal (0⁶⁷/₀). Belgium kivitelében főhelyet foglalnak el (1891-ben) Franciaország 24⁹²/₀, (151⁴ m. frt), Németország 19³⁷/₀ (117⁷ m. frt), Nagy-Británia és Írország 17⁴⁸/₀ (106² m. frt) és Németalföld 15⁰⁴/₀ (91⁴ m. frt). A többi állam részesülése ezekkel szemben elenyészőleg csekély. A bevétel a kivitt 1891-ben 112³ millió forinttal multa fölül, 1889-ben csak 39² millióval.

Európai Oroszország már eléggé hátra esik az európai államok sorában. Bevitele, a mindinkább uralomra jutó védvamos elzárkózás folytán az újabb időkben csökken, 1889-ben 373⁷ millió forint volt, 1890-ben 361⁴, 1891-ben 339⁰ millió, holott még az 1881—85 évek átlagában, 479⁶ millió forintra rúgott. Bevitelének $\frac{2}{3}$ része Németország, Nagy-Británia és az Egyesült-Államok között oszlik meg; 1891-ben Németország 30⁴⁷, N.-Británia 24⁵¹ s az Egyesült-Államok 11⁷¹/₀-kal szerepeltek. Amerika csak az utóbbi években kezdett szerepelni. 1888-ban 20⁸ millió forint értékűt vitt be, 1890-ben 53⁴ milliót; eddig ennél a számnál nem emelkedett magasabbra. Nagy-Británia s az Egyesült-Áll. emelkedése Németország rovására megy, az utóbbinak bevétele Oroszországba folyton csökken. Az 5 éves átlagban még 184⁵ millióval szerepel, 1891-ben csak 103³ millióval. Az 1888-ik évtől kezdve az Osztrák-Magyar monarchia jelentőség tekintetében a negyedik helyen áll, 1891-ben azonban Franciaország már túlszárnyalja.

Oroszország kivitele egészen 1891-ig mindig első sorban N.-Británia felé volt irányozva, 1891-ben azonban Németország (addig a második helyen állott) lép előtérbe. 1890-ben N.-Britániába ment az összes kivétel 31⁴³/₀-a, Németországba 28⁹¹/₀-a, 1891-ben a sorrend megváltozott, Nagy-Británia arányszáma 27⁹⁵/₀-ra esett, Németországé ellenben 29⁹⁷/₀-ra emelkedett. Franciaország, Németalföld, a monarchiánk, Olaszország, Belgium és Törökország még szintén elég jelentékeny összeggel szerepelnek, 48⁹ milliótól lefele 20⁶ millióig, de nagyon távol maradnak Németországtól, hova 1891-ben 192⁹ millió forint értékű árut vittek.

Oroszország kivitele erős hullámzást mutat, de általában inkább emelkedő irányt követ. A bevétel mindig tetemes összeggel marad a kivétel alatt, 1881—85-ben 66'1 millióval, 1888-ban 394'8-del, 1889-ben 313'4-del, 1890-ben 249'1-del, 1891-ben 304'6 millió forinttal. 1888-ban az összes bevételnek a fele sem volt az összes kivételnek. Oroszország a legerősebben aktív áruforgalmu állam.

Olaszország árumérlege már ismét erősen passív, évenként 100—150 millió forinttal. Bevitele 1889-ben volt a legnagyobb, 556'5 millióra emelkedett. Ezzel szemben 1891. a legalacsonyabb év, 450'6 millió forinttal szerepel. Az egyes államok közül Nagy-Británia és Franciaország állnak előtérben, noha utóbbi az 1881—85-ös átlaggal szemben az utóbbi években, szintén a vámháború folytán nagyon vesztit jelentőségéből. Most az összes bevételnek csak 12'80⁰/₀-a származik Franciaországból, akkor 22'80⁰/₀. Hasonlóan, bár még sem olyan nagy mértékben csökken a monarchiánkból származó bevétel, 1881—85-ben 15'74⁰/₀, 1891-ben 10'83⁰/₀. Emelkedik, s minket már 1891-ben túlszárnyalt Németország, jelenleg az összes bevételnek 11'85⁰/₀-a kerül innen ki. Britt-Kelet-India, Oroszország és az Egyesült-Államok erősen emelkednek, különösen az utóbbi.

A 80-as évek elején Olaszország kivitele főleg Franciaországba ment, az átlag szerint az összesnek 41'00⁰/₀-a. Jelenleg itt is nagy az esés, 1891-ben 17'08⁰/₀-ra olvad le. (181'2 millióról 59'9 millióra), jelenleg Svájc Olaszország főpiacza. Németország és Nagy-Británia is megelőzi monarchiánkat. A 80-as évek elején a második helyen álltunk, most már az ötödikre szorultunk le.

Svájc bevitele és kivitele között az utóbbi években állandóan a bevétel javára mintegy 100 millió forint különbség van. Itt is ott is Németország és Franciaország állnak előtérben; a bevételnél összesen 57'28⁰/₀-kul részesültek. A kivételnél még két jelentős állam szerepel: Nagy-Británia és az Egyesült-Államok. A kivételnél más, nagyobb piaczul szolgáló állam nincs (Olaszország 1891-ben 7'00⁰/₀), a bevételnél még Olaszországot s az Osztrák-Magyar monarchiát lehet megemlíteni. Olaszország bevitele Svájcba 1891-ben 54'4 millió forint volt (14'55⁰/₀), a mienk 34'7 millió, (9'28⁰/₀). Nagyobb változást az arányokban nem igen látunk. Az összes bevétel 1889-ben, mikor a legnagyobb volt 381'7 milliót tett az összes kivétel még sohasem érte el a 300 milliót (1889-ben 284'4). A bevétel az 5 évi átlaggal szemben 70 millióval emelkedett, a kivételnél az emelkedés igen jelentéktelen.

Törökországra vonatkozólag az 1891. évi adatok nem állottak rendelkezésünkre, de az általános tájékoztatást így is le lehet olvasni

a tábláról. Úgy a bevitelben, mint a kivitelben Nagy-Británia dominál ($43\cdot31\%$ bevitel, s $37\cdot49\%$ kivitel 1890-ben). A bevitelnél monarchiánk Franciaország és Németország jöhet még tekintetbe, a sorrend szerint $20\cdot13\%$, $12\cdot37\%$ és $7\cdot42\%$ -kal szerepelünk, a kivitelnél Franciaország áll Nagy-Británia után ($29\cdot09\%$), azután jövünk mi $8\cdot14\%$ -kal (9·4 millió frt). Az összes bevitel 1890-ben mikor legnagyobb volt, 206·2 millióra emelkedett, a kivitel 1889-ben 136·6-ra.

Románia bevitel és kivitele állandóan emelkedik. Amaz 117·4-ről 174·3 millióra, emez 88·3-ról 109·9 millióra. A kivitelben Nagy-Británia maga az összesnek $52\cdot32\%$ -át képezi (1890-ben $58\cdot43\%$), utána Belgium következik. Románia kivitele Belgiumba az 5 évi átlag szerint még csak 1·2 millió forint volt, 1891-ben 16·5 millióra emelkedett ($1\cdot36\%$ és $15\cdot01\%$). A többi állam alig jelentékeny. Monarchiánk még 1886. előtt második helyen állt ($33\cdot75\%$), 1890-ben ez a nagy szám $3\cdot26\%$ -ra olvadt le. Bevitelünk Romániába szintén nagyot esett 1886. óta. Az öt évi átlag szerint még a legjelentősebb állam voltunk, ($45\cdot92\%$, 53·9 millió forint), jelenleg $16\cdot29\%$ esik csak ránk s Németország ($32\cdot01\%$) és Nagy-Británia ($26\cdot33\%$) mögé kerültünk. Különösen Németország emelkedik szépen, 1881—85-ben még csak 15·3 millió értékű árut szállított Romániába, 1891-ben 55·8 milliót. Nagy-Británia 22·8 millióról 45·9-re szökkent a többi állam emelkedése jelentéktelenebb. (Belgium 6 millió forint).

A bevitel a kivitt állandóan meghaladja. Az 1881—85. átlag szerint 29·1 millióval, 1888-ban 21·5 millióval, 1889-ben 37·5 millióval, 1890-ben 34·7 millióval, 1891-ben kivételkép nagyobb összeggel, 64·4 millió forinttal.

Görögország, Bulgária és Szerbia sem kivitelükben, sem bevitelükben már nem érik el a 100 millió forintot, sőt összes forgalmukban sem. Görögország a bevitelben 43·7 és 56·1 millió frt között mozog, Bulgária 1890-ben 33·8 millióval éri el legnagyobb bevitelét, Szerbia már csak 18·3 milliót mutathat fel (1881—85. átlag). A kivitelnél Szerbia 21·0 millióval szerepel 1891-ben, Bulgária ugyanakkor 28·4-del, Görögország 43·1-del 1889-ben. Görögországba főleg Nagy-Británia, Oroszország, Törökország és az Osztrák-Magyar monarchia szállítják az árukat, Bulgáriába ugyanezek, csak más sorrendben (Osztr.-Magyar mon., Nagy-Británia, Törökország és Oroszország), Szerbia legnagyobb részt Monarchiánkra van utalva s legföljebb még Nagy-Británia és Németország említhető meg.

Görögország kivitele főleg két államba irányul Nagy-Britanniába és Franciaországba. E két államba összes kivitelének $70\frac{0}{10}$ -át szállítja, 1891-ben Törökország és az Osztrák-Magyar monarchia már csak $7\frac{91}{100}$ és $6\frac{74}{100}$ -kal szerepelnek. Bulgária kivitele szempontjából ugyanazon államokon kívül még Törökország is fontos, Szerbia áruí csaknem kizárólag vámterületünkön találunk piacra. Ide jön összes kivitelének $86\frac{19}{100}$ -a, 181 millió forint. Az utánunk következő Franciaország is csak 800 ezer frt értékű szerb árut fogad be.

Fentebbi tábláink közül térszűke miatt kénytelenek voltunk azokat az országokat kihagyni, melyek forgalma nagyobb jelentőséggel nem bír, vagy mi reánk nézve nem fontos. Röviden kiegészítjük tehát e kimutatást még a többi európai országok áruforgalmának megfelelő adataival, hogy így, a mennyiben a források rendelkezésünkre állottak, főbb irányokban az egész világkereskedelem szövevényét szem elé állíthassuk.

Az európai országok közül csak Spanyolország, Portugália, továbbá a Skandináv államok, odaértve Dániát is és Finnország hiányzik kimutatásunkból.

Spanyolország külforgalma emelkedik. 1888-ban 3465 millió forint bevitt mutatott ki, 1891-ben már 4075 milliót. Az összes bevételnek több mint fele két országra esik, a szomszéd Franciaországra és Nagy-Britanniára. Amaz 1891-ben $32\frac{7}{10}$ -kal Anglia $23\frac{31}{100}$ -kal vesz részt. Azután következnek az Egyesült-Államok (1891-ben 347 millió frt), Portugália (215 millió) és Németország (170 millió), vagyis százalékokban: 852, 528 és $4\frac{17}{100}$ -kal.

A kivitel 1889-ben 3587 millió frtra rúgott (122 millióval többre, mint a bevétel), 1890-ben 3751 millióra (már 13 millióval a bevétel mögött) és 1891-ben 3729 millióra (346 millióval a bevétel mögött). A kivitelben is az oroszánrészt Franciaországot és Nagy-Britanniát illeti, melléjük lép Cuba szigete. 1891-ben Franciaországba ment 1829, Angliába 704 és Cuba szigetére 459 millió forint értékű árú ($49\frac{05}{100}$, $18\frac{88}{100}$ és $12\frac{31}{100}$). Negyedik helyen Portugália áll $13\frac{3}{100}$ millióval, $3\frac{56}{100}$. Az Osztrák-Magyar-monarchia Spanyolország bevitelében 704.438 forinttal szerepel, az egészhez viszonyítva csak $0\frac{17}{100}$ -kal. A kivittl illetőleg még messzebb elmarad, az összeg nem tesz ki többet 1.793 forintnál.

Portugália külforgalmában a főszerepet N.-Británia viszi, a melyre az 1890-ik évi 1299 m. frtnyi összes bevételből $31\frac{6}{100}$ millió ($16\frac{63}{100}$), a 761 millióra rúgó összes kivittelből pedig 186 m. frt, ($24\frac{44}{100}$) esett. Nevezetesebb bevívó országok még az Egyesült-

Államok (12° m. frt 9²⁴^o/_o), Franciaország (16° m. frt. 12³²^o/_o), Németország (14⁷ m. frt 11³²^o/_o) és Spanyolország (6⁸ m. frt 5²³^o/_o). A kivitel túlnyomó része Nagy-Británia után Braziliába (12¹ m. frt 15⁹^o/_o) és Németországba (4⁸ m. frt 6³¹^o/_o) irányul.

A Skandináv országok Németországgal és Nagy-Britanniával állnak legélénkebb kereskedelmi összeköttetésben, azonkívül ugy Svédország, mint Norvégia is, Dániával; a szövetséges államok egymással való forgalma azonban nagyon jelentéktelen.

Svédország 1891-iki bevitelében Németország 66⁶ m. frttal (32⁴¹^o/_o), N.-Británia 54⁸ millióval (26⁶⁷^o/_o), Dánia 24⁸ (12⁰⁷^o/_o), ellenben Norvégia csak 18⁷ millióval (9¹⁰^o/_o) szerepel. A kivitelből Nagy-Britanniába megy 81⁴ m. (42²⁵^o/_o), Dániába 20⁸ (11⁵⁶^o/_o), Franciaországba 19¹ (10⁶²^o/_o), Németországba 21¹ (11⁷³^o/_o) és Norvégiába 9⁷ millió frt (5³⁹^o/_o) értékű árú. Az összes bevitel 1891-ben 205⁵, a kivitel pedig 179⁹ millió forintba rúgott.

Norvégia legfontosabb összeköttetései (1891-ben) a bevitelben N.-Británia (35⁰ m. frt 28⁰²), Németország (31³ m. frt 25⁰⁶^o/_o), Svédország (14¹ m. frt 11²⁹^o/_o) és Oroszország (13⁸ m. frt 11⁰⁵^o/_o), a kivitelben pedig Nagy-Británia (23⁹ m. frt 32⁹⁷^o/_o), Svédország (10⁷ m. frt 14⁷⁶^o/_o) és Németország (8⁹ m. frt 12²⁸^o/_o). Összes bevitel 124⁹, kivitele 72⁵ millió frtot tett.

Dánia külforgalmában (1891.) a legfontosabb bevivő országok: Németország (61⁵ m. frt 33⁰⁷^o/_o), N.-Británia (38⁴ m. frt 20⁶⁴^o/_o) és Svédország (27⁰ m. frt 14⁵²^o/_o), továbbá az Egyesült-Államok és Oroszország; kivitele ellenben majdnem tisztán három országra szorítkozik, Nagy-Britániára (73⁵ m. frt, 53⁰⁷^o/_o), Németországra (37⁹ m. frt, 27³⁶^o/_o) és Svéd- és Norvégországra (17⁷ m. frt, 12⁷⁸^o/_o). Az összes bevitel 186⁰ m. frt, a kivitel pedig 138⁵ m. frtra rúgott.

Finnország 1890. évi 56² m. frtnyi bevitelében Oroszország 18⁹ m, Németország 17⁹, N.-Británia pedig 9² millió frttal vesz részt, a mi 33⁵⁶, 31⁸⁵, illetőleg 16³⁷^o/_o-nak felel meg. A 37⁰ m. frtra rúgó kivitelből 14⁵ m. Oroszországra (39¹⁹^o/_o) s 7¹ m. N.-Britániára (19¹⁹^o/_o) esett.

Az ázsiai országok közül csak *Britt-Kelet-Indiáról* közöltünk táblázatot, ez a legfontosabb kereskedő ország. Bevitel, mely 1881—85-ben alig multa fölül az 500 milliót, 1891-ben már a 700 milliót csaknem eléri, kivitele jóval több, és szintén nagyon emelkedő, 823 millióról (1881—85) 1001⁴-re szökkent fel (1891.) Ugy a bevitelében, mint a kivitelében Nagy-Británia áll az első helyen, amott az összesnek 75⁴⁷, emitt 32⁷²^o/_o-a esett reá. (1891.)

A bevitelnél alig van több jelentékeny állam, a második, Hong-Kong és China az összes bevitelnek csak $3\frac{52}{100}$ -át adja, de kivitelét illetőleg Hong-Kong és China már 14⁴³, Franciaország pedig $7\frac{87}{100}$ -kal szerepelnek. India kivitele az Osztrák-Magyar monarchiába 27⁵ millió forint, bevitele pedig innen 8³ millió, az az $2\frac{75}{100}$ és $1\frac{20}{100}$.

Britt-Kelet-Indián kívül még Chinát és Japánt említhetjük meg.

China összes bevitele 1889-ben 267⁹ m. frtra rúgott, ebből Hong-Kongra esett 149⁹ m. frt ($55\frac{95}{100}$), N.-Britanniára 50¹ m. ($18\frac{93}{100}$), Japánra 15⁶ m. ($5\frac{82}{100}$) s K.-Indiára 18⁷ m. ($6\frac{98}{100}$). A kivitelből, mely összesen 229² m. frtra rúgott, Hong-Kongba 83² m. ($36\frac{30}{100}$), N.-Britanniába 37⁰ m. ($16\frac{14}{100}$), a kontinentális Európába 48² m. ($21\frac{03}{100}$), az északamerikai Egyesült-Államokba 16⁷ m. ($7\frac{29}{100}$), ázsiai Oroszországba pedig 9⁴ millió frt. ($4\frac{10}{100}$) vitetett.

Japánnak 1891. évi 125⁷ m. frtnyi összes beviteléből Nagy-Britanniára 39⁹ m. frt ($31\frac{74}{100}$), Chinára és Hong-Kongra 17⁵ m. ($13\frac{92}{100}$), K.-Indiára és Siamra 11³ ($8\frac{99}{100}$), az Északam. Egyesült-Államokra 13⁷ m. frt ($10\frac{90}{100}$), Németországra 10² m. frt ($8\frac{11}{100}$) és Franciaországra 5⁶ m. frt ($4\frac{46}{100}$) esett. A kivitel 156⁴ m. frtra rúgott; a legfontosabb piacok voltak: az Északamerikai Egyesült-Államok (62² m. frt $39\frac{83}{100}$), China és Hong-Kong (11⁶ m. frt $7\frac{42}{100}$), Franciaország (30² m. frt $19\frac{40}{100}$) és N.-Britannia (11² m. frt $7\frac{16}{100}$).

Afrikában *Egyiptom* a legfontosabb állam, (1891-ben) 95⁴ millió bevittel 143⁹ millió kivitel áll szemben. Kivitelében Nagy-Britannia az összes kivitelnek több mint $\frac{2}{3}$ -ával szerepel s Oroszországra már csak $11\frac{74}{100}$ ($16\frac{9}{100}$ m. frt 92⁹-del szemben) esik. A bevitelben N.-Britannia és Irország mellett még Törökország, Franciaország és az Osztrák-Magyar-monarchia visz jelentékenyebb szerepet. Nagy-Britanniára esik 37² m. frt ($38\frac{99}{100}$), Törökországra 17⁵ m. ($18\frac{34}{100}$), Franciaországra 9⁸ m. ($10\frac{27}{100}$) és az Osztrák-Magyar monarchiára 8⁹ millió forint, ($9\frac{33}{100}$).

Egyiptomon kívül még *Algir* és a *Fokföld* is nagyobb jelentőségűek. Az első főleg és majdnem kizárólag Franciaországgal van kereskedelmi összeköttetésben (adatai a francia áruforgalmi kimutatásokban találhatók), az utóbbi Nagy-Britanniával ($80\frac{90}{100}$).

Az *Északamerikai-Egyesült-Államok*, mint azt már eddig is több helyen kiemeltük, úgy a be-, mint a kivitelét illetőleg rohamo-

san emelkednek. Az összes bevétel tett 1881—85-ben 1.401⁰ millió frtot, 1891-ben már 1.774³ milliót. Kivitele belföldi termékekből már magában is fölülmulja a bevételt, 1891-ben 1.831⁸ millió frtra rúgott, míg a külföldi czikkek kiviteléből még 25⁶ millió forint járul hozzá. Utóbbi kivitele azonban az 1881—85-ki átlaghoz (36³) képest jelentékenyebben csökken. Akár a bevételt, akár a kivételt, úgy a belföldi, mint az idegen termékekből valót tekintjük, első helyen N.-Británniával találkozunk. A bevétel innen (1891.) 408⁹ millió frt, a kivétel ide 927⁴ m. és 8⁰ millió frt (23⁰⁵, 50⁶² és 31²⁶⁰/₀). Mellette jelentősebbek még a bevételnél: Németország (204⁴ m. frt 11⁵²⁰/₀), Brazília (174⁸ m. frt, 9⁸⁵⁰/₀), Franciaország (161⁰ m. frt, 9⁰⁸⁰/₀), Spanyol-Nyugat-India (136² m. frt, 7⁶⁷⁰/₀), A belföldi termékek kivitelénél: Németország (192⁵ m. frt, 10⁴⁹⁰/₀) és Franciaország (125⁶ m. frt, 6⁸⁶⁰/₀); a külföldi czikkek kivitelénél: Britt-Északamerika (4⁴ m. frt, 17¹²⁰/₀) és Németország (2³ m. frt 9¹¹⁰/₀). Az Osztrák-Magyar monarchia az Egyesült-Államok bevételében 24⁴ m. frttal (1³⁷⁰/₀), kivételében 2⁶ m. frttal (0¹⁵⁰/₀) s illetőleg 0² millió forinttal (0⁷⁸⁰/₀) szerepel.

Az *Argentínai* köztársaság bevételében 1891-ben N.-Británia 56⁶ millió frttal (42¹⁸⁰/₀), Franciaország 15⁸ (11⁷⁷⁰/₀), Németország 12⁴ (9²⁴⁰/₀), az Egyesült-Államok 6⁸ (5⁰⁷⁰/₀), Belgium 12⁹ (9⁶¹⁰/₀) és Olaszország 8⁴ millió frttal (6²⁶⁰/₀) vett részt. A kivétel főleg Franciaországba (47³ m. frt 24⁴⁶⁰/₀), N.-Británniába (29⁵ m. frt 15²⁵⁰/₀), Belgiumba (33² m. frt 17¹⁷⁰/₀), Németországba (22⁸ m. frt 11⁸⁰⁰/₀) és az Egyesült-Államokba (8³ m. frt 4²⁹⁰/₀) irányul. Az összes bevétel 134², a kivétel pedig 193⁴ millió frtra rúgott.

Canada forgalmában majdnem kizárólag az Egyesült-Államok és N.-Británia osztozkodnak, amarra a 238⁰ millió frtnyi bevételből (1891), 112⁷ (47³⁵⁰/₀), az utóbbira pedig 88³ millió (37¹⁰⁰/₀) esett. A 206⁷ millió frtnyi kivételből az Egyesült-Államokba 86⁴ m. (41⁸⁰⁰/₀), N.-Británniába pedig 103⁵ m. frt (50⁰⁷⁰/₀) vitetett. Régebben az anyaországgal túlnyomóbb volt a forgalom, jelenleg azonban az Egyesült-Államok javára csökken.

Chili, valamint a többi délamerikai államok is, különösen az európai országokkal áll összeköttetésben; 1888. évi 127⁵ millió frtnyi bevételében N.-Británia 55³ frt (43³⁷⁰/₀), Németország 29⁵ (23¹⁴⁰/₀), Franciaország pedig 13⁰ millió frttal (10²⁰⁰/₀) szerepel; 1890. évi, 143⁶ millió frtra rúgó kiviteléből pedig Nagy-Britanniára 96⁷ (67³⁴⁰/₀), Németországra 13³ (9²⁶⁰/₀) Franciaországra 4⁹ (3⁴¹⁰/₀) és az Egyesült-Államokra 17⁹ millió frt (12⁴⁷⁰/₀)

esett. Chili bevitelére nézve az 1890-iki adatok helyett ezek hiányában az 1888-ikiakat kellett használnunk.

Uruguay 1891. évi 39·8 millió frtnyi összes beviteléből Nagy-Britanniára 11·5 (29·15⁰/₀), Franciaországra 5·2 (13·07⁰/₀), Németországra 3·9 (9·80⁰/₀), az Északam. Egyesült-Államokra 1·9 (4·77⁰/₀), Olaszországra 4·1 (10·30⁰/₀) és Spanyolországra 3·8 (9·55⁰/₀) esett. Kivitele 56·7 millió frt volt, a melyből 13·2 Franciaországba (23·28⁰/₀), 7·5 Belgiumba (13·23⁰/₀), 10·4 N-Britanniába (18·34⁰/₀), 9·9 Braziliába (17·46⁰/₀) 5·2 millió frt értékű pedig (9·17⁰/₀) az Argentinai köztársaságba vitetett.

Még csak *Ausztrália* van hátra, mely a következő hét vámterületből áll: Uj-Dél-Wales, Victoria, Dél-Ausztrália, Nyugat-Ausztrália, Tasmania, Uj-Zeeland és Queenslandből.

A bevitel legjelentékenyebb része ezen hét vámterület egymásközötti forgalmára, (1891-ben 304·3 millió frt (42·28⁰/₀), és Nagy-Britanniára 308·2 millió frt, (42·82⁰/₀) esik. A kivitelnél Nagy-Britannia magasabban áll, mint a vámterületek egymásközötti forgalma, 326·3 millió frt (44·97⁰/₀) áll szemben 284 millióval (39·15⁰/₀). A bevitelnél, meg a kivitelnél is még az Egyesült-Államokat említhetjük meg, amaz 29·0 millió frt (4·03⁰/₀), emez 32·6 millió frttal (4·49⁰/₀). — Az összes bevitel (1891-ben) 719·7 millió frt, az összes kivitel valamivel több, 725·7 millió frt. — Ugy a bevitel, mint a kivitel, de főleg ez utóbbi, emelkedik.

A nemzetközi forgalom legfontosabb beviteli és kiviteli cikkei. — A külforgalomban főszerepet játszó beviteli és kiviteli áruk-ról — ugyancsak világrészek szerint — az alábbi táblázatok nyújtanak felvilágosítást.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk.	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
		I. Európa.							
		I.) Nagy-Británia és Írország							
		<i>a) Bevitele</i>							
1	Pamut	433'0	400'1	456'4	427'6	460'8	10'84	10'16	10'58
2	Buza	282'5	220'0	225'1	235'8	294'5	7'07	5'60	6'76
3	Gyapju	258'3	269'7	296'1	278'6	289'6	6'46	6'62	6'65

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel illetőleg kivetel értéke							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
4	Czukor	229'2	185'7	230'8	187'1	204'9	5'73	4'45	4'71
5	Hús és zsir	169'5	167'9	204'3	223'2	215'8	4'24	5'31	4'96
	<i>Ebből:</i>								
	<i>szalonna és sonka</i>	91'9	83'4	98'0	98'5	94'4	2'29	2'34	2'17
	<i>marhahús</i>	25'9	22'7	34'0	43'0	43'9	0'64	1'02	1'01
	<i>disznózsir</i>	18'9	18'2	21'8	20'9	17'2	0'47	0'50	0'40
6	Fa	166'5	156'9	210'3	183'8	162'5	4'17	4'37	3'73
7	Vaj és művaj ...	116'2	121'8	139'0	136'8	150'5	2'91	3'25	3'46
8	Tea	109'9	102'0	98'9	99'2	107'3	2'75	2'36	2'46
9	Selyemárúk	109'4	104'7	117'9	113'2	111'8	2'74	2'69	2'57
10	Buzaliszt	104'1	95'3	85'4	90'7	101'8	2'61	2'16	2'34
11	Kukoricza	92'7	68'9	85'8	98'6	84'1	2'32	2'34	1'93
12	Szarvasmarha ...	75'1	59'1	90'7	105'1	85'8	1'88	2'50	1'97
13	Gyümölcs	66'2	65'6	68'5	72'9	76'5	1'66	1'73	1'76
	<i>Ebből:</i>								
	<i>narancs és citrom</i>	16'2	14'6	17'3	17'6	15'9	0'40	0'42	0'37
	<i>aprószőlő</i>	14'9	13'4	14'2	13'5	15'9	0'37	0'32	0'37
14	Gyapjuárúk	64'9	88'0	97'8	93'2	96'7	1'63	2'21	2'22
15	Bor	54'1	53'9	59'1	58'9	59'8	1'35	1'40	1'37
16	Bőr	53'5	59'1	66'7	63'8	66'3	1'34	1'52	1'52
17	Árpa	48'2	60'7	49'6	49'9	59'4	1'20	1'19	1'36
18	Sajt	47'9	45'5	44'9	49'8	48'1	1'20	1'18	1'10
19	Lenmag	45'2	47'9	45'7	39'5	45'6	1'13	0'94	1'05
20	Zab	43'7	46'0	44'7	39'1	54'7	1'09	0'93	1'26
21	Kávé	43'9	35'8	43'2	40'0	34'4	1'10	0'95	0'79
22	Juta	39'3	39'0	54'3	49'2	42'0	0'98	1'17	0'96
23	Nyers marha- és lőbőrök	37'0	30'0	30'8	25'5	24'4	0'93	0'60	0'56
24	Len	36'3	30'0	30'7	28'6	27'7	0'91	0'68	0'64
25	Nyers selyem	32'9	28'7	30'9	21'8	24'7	0'82	0'52	0'57
26	Rizs	30'0	23'1	26'9	25'5	28'0	0'75	0'61	0'64
27	Dohány- és dohány gyártmányok	29'1	27'8	38'9	35'1	34'2	0'73	0'83	0'79
28	Tojás	26'6	30'8	31'3	34'3	35'1	0'67	0'81	0'81
29	Indigo	24'0	17'0	17'8	15'2	10'4	0'60	0'36	0'24
30	Juh és bárány ...	22'1	17'4	12'0	7'0	6'6	0'55	0'17	0'15
31	Kender	22'0	27'9	34'0	29'5	31'3	0'55	0'70	0'72
32	Szesz	19'9	19'7	20'5	23'5	24'6	0'50	0'56	0'56
33	Egyéb árúk	1.062'6	1.130'4	1.186'4	1.225'4	1.254'5	26'59	29'13	28'81
	Összesen :	3.995'8	3.876'4	4.276'4	4.206'9	4.354'4	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
b) <i>Kivitele:</i>									
I. Hazai termékekből:									
1	Pamutárúk	611'7	603'3	587'9	620'9	602'3	26'33	23'65	24'47
2	Vas és aczél s árúk ezekből	268'0	264'2	291'4	315'7	268'8	11'54	12'03	10'92
3	Gyapjúárúk	188'4	199'9	213'2	204'2	184'5	8'11	7'78	7'50
4	Pamutfonál	130'4	116'6	117'1	123'4	111'8	5'62	4'70	4'54
5	Gépek	119'0	129'4	152'7	164'1	158'2	5'12	6'25	6'43
	<i>Ebből: Gőzgépek</i>	<i>37'8</i>	<i>34'5</i>	<i>38'3</i>	<i>44'4</i>	<i>39'2</i>	<i>1'63</i>	<i>1'69</i>	<i>1'59</i>
6	Kőszén	95'0	106'0	138'4	178'0	176'4	4'09	6'78	7'17
7	Katonai és egyéb egyenruhák	74'2	69'8	72'3	71'5	71'5	3'20	2'72	2'91
8	Lenárúk	54'8	55'5	57'8	57'1	50'3	2'36	2'17	2'04
9	Bőr és bőráruk ...	40'4	40'8	40'9	42'8	42'3	1'74	1'63	1'72
10	Gyapjufonál	36'3	40'5	43'4	40'9	39'1	1'56	1'56	1'58
11	Kés- és egyéb vas- műárúk	35'5	31'7	30'0	27'6	25'3	1'53	1'05	1'03
12	Egyéb árúk	669'0	680'7	735'4	779'1	730'9	28'80	29'68	29'69
	Összesen	2.322'7	2.338'4	2.480'5	2.625'3	2.461'4	100'00	100'00	100'00
II. Idegen és gyarmati termékekből:									
1	Gyapjú	152'6	137'9	154'2	144'6	157'9	24'21	22'34	25'52
2	Pamut	52'7	55'4	58'7	47'5	37'9	8'36	7'34	6'12
3	Kávé	34'3	30'6	26'7	28'9	22'5	5'44	4'47	3'64
4	Mindenféle nyers- bőrök és prémek	25'8	29'1	30'6	28'7	27'8	4'09	4'43	4'49
5	Tea	23'9	18'1	17'4	17'4	15'6	3'79	2'69	2'52
6	Rizs	17'2	12'6	14'1	13'3	15'1	2'72	2'06	2'44
7	Indigó	16'5	10'8	11'7	9'8	6'5	2'60	1'51	1'05
8	Kaucsuk	12'6	13'4	14'1	17'1	17'9	2'00	2'64	2'89
9	Őn	11'6	20'1	16'3	14'1	13'4	1'84	2'16	2'17
10	Juta	11'3	13'3	17'5	15'9	13'5	1'79	2'46	2'18
11	Bőr	11'0	16'5	15'3	15'2	15'9	1'75	2'35	2'57
12	Dísztollak	7'9	3'9	4'4	5'6	4'2	1'25	0'87	0'68
13	Réz	7'0	25'7	7'2	9'9	6'6	1'11	1'53	1'07
14	Perui festőhéjak	7'0	3'4	2'6	2'3	1'8	1'11	0'36	0'29

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
15	Pálmaolaj	6'2	6'6	6'6	6'7	6'1	0'98	1'04	0'99
16	Czukor	6'0	10'5	8'6	6'9	4'6	0'95	1'07	0'74
17	Bor	5'7	6'0	6'8	6'1	5'9	0'91	0'94	0'95
18	Gyapjúárúk	5'2	6'5	8'1	15'3	13'4	0'83	2'37	2'17
19	Bors	5'2	5'9	6'3	4'9	3'7	0'83	0'76	0'60
20	Pamutárúk	4'9	5'2	5'8	3'9	3'9	0'78	0'60	0'63
21	Selyemárúk	4'5	7'3	9'6	9'4	9'0	0'73	1'45	1'45
22	Kender	4'3	10'2	14'2	11'4	16'5	0'68	1'76	2'67
23	Egyéb árúk	197'0	191'4	209'8	212'3	199'1	31'25	32'80	32'17
	Összesen	630'4	640'4	666'6	647'2	618'8	100'00	100'00	100'00

2. Németország.

a) Bevitel:

1	Gyapjú	114'4	147'0	171'1	145'9	143'8	7'37	7'01	6'93
2	Pamut	97'6	107'7	140'1	145'1	117'0	6'27	6'97	5'64
3	Selyem	63'7	72'2	87'9	76'6	64'6	4'10	3'68	3'11
4	Kávé	62'2	86'0	99'6	109'9	109'9	3'99	5'28	5'29
5	Buza	52'1	24'5	37'7	52'1	81'7	3'35	2'50	3'94
6	Rozs	48'8	29'4	56'7	49'0	68'6	3'14	2'36	3'31
7	Gyapjufonál	43'7	46'4	56'3	46'4	42'7	2'81	2'23	2'06
8	Épület- és műfa ...	43'4	54'5	72'7	72'1	67'1	2'79	3'47	3'23
9	Sertés	42'1	17'8	19'4	37'6	36'0	2'71	1'81	1'73
10	Kőolaj	30'3	42'3	40'7	36'5	32'7	1'95	1'75	1'58
11	Lovak	29'2	37'4	39'3	36'0	36'8	1'88	1'73	1'77
12	Árpa	26'9	25'0	45'7	49'0	51'9	1'73	2'36	2'50
13	Pamutfonál	26'1	27'5	29'1	26'1	21'1	1'68	1'25	1'02
14	Nyers marhabőr.	25'3	23'3	21'8	24'3	25'0	1'63	1'17	1'20
15	Dohánylevelek ...	22'7	29'3	35'2	38'8	37'5	1'46	1'87	1'81
16	Selyemárúk	22'4	14'0	16'2	18'9	20'9	1'44	0'91	1'01
17	Len	21'8	20'5	19'2	18'8	17'4	1'40	0'90	0'84
18	Prémek	20'9	16'9	23'2	17'5	20'0	1'28	0'84	0'96
19	Bor és must	19'3	17'7	24'1	21'8	23'4	1'24	1'05	1'13
20	Bőr és bőrárúk ...	18'1	17'9	21'0	26'1	24'7	1'16	1'25	1'19
21	Kőszén	17'9	31'6	41'7	44'8	52'0	1'15	2'15	2'51
22	Chili-s kalisalétr.	17'7	27'5	31'7	27'5	34'7	1'14	1'32	1'67
23	Zab	16'6	8'0	15'3	11'8	6'9	1'07	0'57	0'33
24	Heringek	15'0	12'3	16'0	17'3	16'5	0'97	0'83	0'79
25	Kender	14'9	19'0	22'0	19'2	18'3	0'96	0'92	0'88
26	Zsír	14'3	13'4	23'8	27'9	28'8	0'92	1'34	1'39

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg a kivitel értéke							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
27	Irodalmi és mű- tárgyak	9'8	13'1	12'3	13'8	15'3	0'63	0'66	0'74
28	Ólom és rézércz	9'3	19'0	14'5	15'0	12'3	0'60	0'72	0'59
29	Borjubőrök	9'0	7'1	7'1	8'6	8'7	0'58	0'41	0'42
30	Tojás	8'8	17'0	20'6	28'4	28'2	0'57	1'37	1'36
31	Egyéb árúk	591'8	620'1	745'5	818'3	810'9	38'03	39'32	39'07
	Összesen	1.556'1	1.645'4	2.007'5	2.081'1	2.075'4	100'00	100'00	100'00
<i>Kivitele ;</i>									
1	Gyapjuarak	113'1	129'0	123'6	126'0	113'9	7'24	7'57	7'17
2	Vasárúk (készárúk és félgyrn.)	110'6	112'8	120'1	116'2	123'2	7'08	6'98	7'76
3	Selyemárúk	92'9	98'9	106'7	118'5	95'8	5'95	7'12	6'03
4	Czukor	85'1	79'5	81'4	108'1	113'9	5'45	6'50	7'17
5	Bőr és bőrárúk ... <i>Ebből :</i>	77'2	90'4	84'2	81'1	78'5	4'94	4'87	4'94
	<i>bőrárúk</i>	56'5	67'5	62'4	58'0	54'6	3'62	3'49	3'44
6	Pamutárúk	72'1	93'1	81'1	84'0	73'4	4'61	5'05	4'62
7	Ruházatok	40'4	48'0	56'4	56'1	51'9	2'59	3'37	3'27
8	Papir és papirárúk	38'5	45'7	43'0	45'6	45'1	2'46	2'74	2'84
9	Gyapjú	33'8	40'9	42'0	40'0	33'3	2'16	2'40	2'10
10	Kőszén	31'3	46'8	47'7	57'8	60'0	2'00	3'47	3'78
11	Gépek	28'0	25'2	28'4	33'7	33'7	1'79	2'03	2'12
12	Irod. és műtárgyak	25'0	36'0	39'4	44'1	46'6	1'60	2'65	2'94
13	Komló	19'2	16'7	11'5	22'8	13'1	1'23	1'37	0'83
14	Prémek	19'0	12'8	14'7	13'6	15'7	1'22	0'82	0'99
15	Selyem	18'4	14'8	15'6	17'7	14'3	1'18	1'06	0'90
16	Anilin	18'2	20'0	19'2	18'9	22'1	1'17	1'14	1'89
17	Szesz és pálinka ...	18'2	5'5	6'4	6'9	5'2	1'17	0'42	0'33
18	Üveg és üvegárúk	17'7	20'4	18'3	21'4	19'1	1'13	1'29	1'20
19	Juh	17'5	12'8	7'7	6'4	3'4	1'12	0'38	0'22
20	Hangszerek	16'7	18'7	19'7	22'4	19'9	1'07	1'35	1'25
21	Agyagárúk	16'7	17'7	13'8	15'7	17'0	1'07	0'94	1'07
22	Épület- és műfa	16'5	10'8	8'3	7'9	9'2	1'06	0'48	0'58
23	Gyapjufonál	16'3	21'4	21'6	19'7	18'2	1'04	1'18	1'15
24	Egyéb árúk	619'6	585'0	572'5	579'5	561'3	39'67	34'82	35'35
	Összesen	1.562'0	1.602'9	1.583'3	1.664'1	1.587'8	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli,illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
3. Franciaország.									
a) Bevitel:									
1	Bor	143'1	175'2	153'5	139'9	160'4	7'80	7'88	8'42
2	Gyapju	123'7	131'6	148'5	134'9	136'1	6'74	7'60	7'14
3	Selyem	119'6	76'8	116'6	95'9	119'5	6'52	5'40	6'27
4	Buza (tönköly és készeres)	109'6	92'8	92'1	90'9	184'3	5'98	5'12	9'66
5	Közönséges fa ...	80'8	66'3	69'1	63'2	100'5	4'41	3'56	5'27
6	Pamut	79'3	63'1	81'2	82'6	81'5	4'32	4'65	4'27
7	Nyers bőrök és prémek	71'1	54'1	84'9	84'2	85'9	3'88	4'75	4'50
8	Kőszén	67'3	57'4	91'7	99'1	75'9	3'67	5'58	3'98
9	Czukor	44'1	31'1	25'9	18'6	21'9	2'40	1'05	1'15
10	Juh és bárány ...	38'8	22'4	22'6	14'7	14'2	2'10	0'83	0'75
11	Kávé	35'3	52'8	58'0	62'5	59'6	1'93	3'52	3'13
12	Asztali gyümölcs.	35'1	25'6	25'6	33'1	20'4	1'92	1'87	1'07
13	Gyapjúszövetek ...	33'4	26'1	27'1	26'8	30'0	1'82	1'51	1'57
14	Pamutszövetek ...	28'6	16'4	16'5	16'4	17'9	1'56	0'93	0'94
15	Gép- és mechan. eszközök	28'1	15'1	17'7	19'5	22'1	1'56	1'10	1'15
16	Len	26'0	27'6	22'8	23'2	19'8	1'42	1'31	1'04
17	Földi mogoró (arachis)	21'4	15'0	19'9	25'9	18'9	1'17	1'46	0'99
18	Aprószőlő	20'3	13'7	15'4	21'1	9'1	1'10	1'19	0'48
19	Szarvasmarha ...	20'2	7'7	10'4	11'0	8'8	1'10	0'62	0'46
20	Zab	19'8	22'7	12'3	9'2	6'2	1'08	0'52	0'33
21	Sajt és vaj	17'5	13'4	13'9	13'8	12'8	0'96	0'77	0'67
	Ebből: sajt ...	10'5	8'1	8'4	8'0	7'0	0'57	0'45	0'36
22	Selyemszövetek ...	17'3	20'2	23'2	25'6	27'5	0'94	1'44	1'44
23	Zsir	16'7	15'9	11'2	17'0	16'1	0'90	0'96	0'84
24	Tengeri halak ...	16'1	17'9	14'9	17'2	17'6	0'88	0'97	0'92
25	Réz	16'0	34'9	8'1	17'2	17'4	0'87	0'97	0'91
26	Sesammag	15'9	8'3	9'5	11'5	12'3	0'87	0'65	0'65
27	Kukoricza	15'7	16'9	27'1	31'1	3'1	0'86	1'75	0'16
28	Egyéb árúk	572'9	521'8	507'0	568'7	607'3	31'24	32'04	31'84
	Összesen ...	1.833'7	1.642'8	1.726'7	1.774'8	1.907'1	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
b) <i>Kivitele:</i>									
1	Gyapjúszövetek ...	143'8	129'4	145'8	144'5	130'8	10'63	9'62	9'16
2	Selyemszövetek ...	103'6	89'2	104'3	109'6	108'3	7'66	7'30	7'58
3	Bor	98'3	97'0	100'4	107'5	98'3	7'27	7'16	6'88
4	Selyem	66'1	52'5	55'7	50'2	43'5	4'89	3'34	3'05
5	Bőráruk	58'6	54'1	54'2	58'4	55'7	4'33	3'89	3'90
	<i>Ebből: czipők ...</i>	<i>32'8</i>	<i>28'0</i>	<i>25'2</i>	<i>25'6</i>	<i>24'9</i>	<i>2'42</i>	<i>1'71</i>	<i>1'74</i>
	<i>keztük ...</i>	<i>18'1</i>	<i>19'0</i>	<i>14'2</i>	<i>24'1</i>	<i>23'9</i>	<i>1'33</i>	<i>1'61</i>	<i>1'67</i>
6	Vaj és sajt	42'3	36'5	44'6	47'4	36'8	3'13	3'16	2'58
	<i>Ebből: vaj</i>	<i>39'6</i>	<i>33'6</i>	<i>41'2</i>	<i>43'9</i>	<i>33'8</i>	<i>2'92</i>	<i>2'92</i>	<i>2'37</i>
7	Preparált bőrok ...	41'9	37'0	43'1	44'9	42'8	3'10	2'99	3'00
8	Gyapjú	38'6	52'6	67'7	48'4	43'6	2'86	3'22	3'05
9	Pamutszövetek ...	37'6	42'5	46'5	44'1	40'5	2'78	2'94	2'84
10	Ruházatok s fe- hérműek	30'1	34'8	41'0	50'1	53'2	2'23	3'34	3'73
	<i>Ebből:</i>								
	<i>Fehérmű</i>	<i>14'5</i>	<i>13'9</i>	<i>21'3</i>	<i>23'9</i>	<i>19'0</i>	<i>1'07</i>	<i>1'59</i>	<i>1'33</i>
11	Pálinka, szeszek és likörök	29'4	26'0	26'9	28'4	30'0	2'17	1'89	2'10
12	Nyers bőrok és prémek	28'4	25'1	27'1	30'6	31'7	2'10	2'04	2'22
13	Szerszámok s egyéb eszközök fémről	27'4	28'4	34'0	35'6	35'8	2'03	2'37	2'51
14	Cukor	27'2	19'4	27'2	25'0	20'0	2'01	1'66	1'40
15	Ékszerek	25'2	20'6	22'0	17'2	16'8	1'87	1'15	1'18
	<i>Ebből:</i>								
	<i>Nemes fémről ...</i>	<i>10'7</i>	<i>5'5</i>	<i>5'6</i>	<i>9'1</i>	<i>7'6</i>	<i>0'79</i>	<i>0'61</i>	<i>0'53</i>
16	Vegyszerű termé- kek	24'2	18'2	19'8	19'9	20'7	1'76	1'33	1'45
17	Papir és papíráruk	20'2	17'3	17'3	21'5	20'5	1'49	1'43	1'44
18	Játékok	19'2	25'0	28'8	28'1	26'6	1'42	1'87	1'86
19	Pamut	17'5	13'7	11'3	12'6	10'2	1'29	0'84	0'71
20	Asztali gyümölcsök	16'1	15'2	12'8	15'3	12'7	1'19	1'02	0'89
21	Egyéb árúk	457'0	464'2	551'1	562'1	549'4	33'79	37'44	38'47
	Összesen	1.352'7	1.298'7	1.481'6	1.501'4	1.427'9	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
4. Belgium.									
a) <i>Bevitel:</i>									
1	Buza (tönköly és kétszeres)	66'3	62'3	58'3	71'7	124'6	10'96	10'72	17'31
2	Gyapjú	43'0	26'7	35'3	28'0	29'5	7'11	4'19	4'10
3	Nyers bőrök	26'0	21'1	21'5	23'0	22'9	4'30	3'44	3'18
4	Len	21'5	21'6	18'2	17'9	12'9	3'55	2'68	1'79
5	Fa	20'5	24'9	23'0	25'2	24'6	3'39	3'77	3'42
6	Olajos magvak ...	19'7	18'6	22'6	20'7	25'4	3'26	3'09	3'53
7	Árpa	15'8	16'2	14'0	15'8	15'2	2'61	2'36	2'11
8	Zab (kukoricza és tatárka)	15'5	15'6	20'8	25'5	16'3	2'56	3'81	2'26
9	Szarvasmarha ...	15'1	16'8	12'0	11'9	12'8	2'50	1'78	1'78
10	Kávé	14'3	17'8	19'0	21'0	22'0	2'36	3'14	3'05
11	Pamut	13'6	9'9	7'2	16'0	14'9	2'25	2'39	2'06
12	Liszt	11'2	12'0	12'9	11'4	12'5	1'85	1'70	1'74
13	Kőolaj	10'0	12'6	11'1	9'5	7'4	1'65	1'44	1'03
14	Zsir	10'0	9'5	10'5	11'2	2'6	1'65	1'67	0'86
15	Vaj	9'6	10'4	12'5	13'5	6'2	1'59	2'02	0'86
16	Kender és kócz ...	9'1	9'6	8'8	10'1	8'2	1'50	1'51	1'14
17	Hús	9'1	7'6	8'0	11'2	12'8	1'50	1'67	1'78
18	Növényi olajok ...	9'0	7'1	7'1	10'5	6'9	1'49	1'57	0'96
19	Gyapjuszövetek ...	8'7	7'9	7'8	8'4	9'2	1'44	1'26	1'28
20	Bor	8'6	9'1	9'2	9'8	11'3	1'42	1'46	1'57
21	Egyéb cikkek ...	248'4	276'4	282'8	296'5	321'7	41'06	44'33	44'69
	Összesen	605'0	613'7	622'6	668'8	719'9	100'00	100'00	100'00
b) <i>Kivitel:</i>									
1	Vas és aczél s árúk ezekből ...	34'6	31'5	43'2	39'4	34'1	6'64	6'86	5'61
2	Kőszén és koaksz	31'8	31'2	36'4	45'5	43'8	6'11	7'92	7'21
3	Kövek	30'0	25'3	25'6	11'1	10'5	5'76	1'93	1'73
4	Len	26'2	21'0	24'5	22'1	18'3	5'03	3'84	3'01
5	Len-, kender- stb. fonál	25'9	30'0	31'4	28'9	29'6	4'97	5'03	4'89
6	Gépek és mechanikai eszközök	24'3	11'4	17'2	18'6	16'3	4'67	3'24	2'68
7	Buza (tönköly és kétszeres)	22'9	15'1	14'2	17'9	40'3	4'40	3'11	6'63
8	Gyapjúfonál	21'7	22'3	25'1	21'8	26'3	4'17	3'79	4'33

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰ ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
9	Üveg és üvegárúk	20'9	18'3	18'4	17'9	18'0	4'01	3'11	2'96
10	Nyers bőrök	18'9	19'2	18'9	17'6	17'1	3'63	3'06	2'81
11	Czukor és melasz	17'1	14'2	29'5	21'7	19'6	3'29	3'77	3'22
12	Horgany	13'7	11'2	12'7	12'6	15'5	2'63	2'19	2'55
13	Gyapjú szövetek	11'4	10'1	10'6	11'6	10'5	2'19	2'02	1'73
14	Zsir	10'9	9'3	9'8	9'7	10'4	2'09	1'69	1'71
15	Len-, kender- és juta szövetek ...	9'0	7'1	5'6	5'5	6'8	1'73	0'96	1'12
16	Papir és papiros- árúk	8'8	10'8	5'8	5'8	5'9	1'69	1'01	0'97
17	Pamut szövetek ...	8'4	8'2	7'9	9'2	9'0	1'61	1'60	1'48
18	Egyéb árúk	184'2	201'3	246'6	257'9	275'6	35'38	44'87	45'36
	Összesen	520'7	497'5	583'4	574'8	607'6	100'00	100'00	100'00
5. Európai Oroszország :									
a) Bevitele :									
1	Pamut	78'6	68'2	83'5	79'1	1) 70'7	16'39	21'89	20'86
2	Tea	44'8	14'4	14'3	17'1	17'8	9'34	4'73	5'25
3	Gyapjú	23'1	24'6	20'9	20'7	18'3	4'82	5'73	5'40
4	Vas és aczél s árúk ezekből	22'8	12'3	16'0	17'2	16'3	4'75	4'76	4'81
5	Vegyészeti és dro- guista árúk	17'7	12'5	12'5	12'1	11'7	3'69	3'35	3'45
6	Gépek	16'9	16'4	19'5	18'0	21'6	3'52	4'98	6'37
7	Kőszén	16'0	13'1	15'1	12'4	12'1	3'34	3'43	3'57
8	Pamutfonál	11'3	10'2	9'8	8'6	5'2	2'36	2'38	1'53
9	Selyem	9'8	11'2	10'5	8'7	8'2	2'04	2'40	2'42
10	Egyéb árúk	238'6	149'4	171'6	167'5	157'1	49'75	46'35	46'34
	Összesen ..	479'6	332'3	373'7	361'4	339'0	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele :									
1	Buza	146'1	220'4	182'5	163'5	352'6	26'77	26'78	54'79
2	Len és lenkőcz ...	65'5	66'5	62'2	60'6	52'6	12'00	9'93	8'17
3	Rozs	58'4	66'9	53'5	49'4	1)	10'70	8'09	—
4	Zab	44'6	55'0	44'8	34'1	1)	8'18	5'59	—
5	Mindenféle fa és faárú	32'2	38'2	54'9	53'0	43'7	5'90	8'68	6'79

1) 1891. év adataiba Finnország is bele van számítva. A búzánál az 1891. évben minden gabona-féle s az ezekből való liszt bele van foglalva, a czukor 1891. évi adatait pedig az 1890. éviéek pótolják.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891*	átlag 1881— 1885	1890	1891
6	Árpa	25'9	47'2	35'9	33'6	1)	4'75	5'50	—
7	Lenmag	25'9	27'5	28'7	25'8	1)	4'75	4'23	—
8	Kender	15'7	16'8	20'6	16'2	18'0	2'88	2'65	2'80
9	Gyapju	13'8	13'1	23'6	14'4	15'6	2'53	2'36	2'42
10	Kukoricza	10'0	11'2	15'1	10'5	1)	1'83	1'72	—
11	Czukor	3'3	16'4	13'7	6'7	6'7 ¹⁾	0'60	1'10	1'04
12	Kőolaj és kőolaj- termények	}104'3	24'3	—	—	—	}19'11	—	—
13	Egyéb árúk		123'6	151'6	142'7	154'4		23'37	23'99
	Összesen	545'7	727'1	687'1	610'5	643'6	100'00	100'00	100'00
6. Olaszország.									
a) Bevitele :									
1	Pamut	35'8	34'5	45'0	50'9	39'0	6'85	9'64	8'66
2	Vas és aczéls árúk ezekből	28'6	26'8	36'5	28'6	19'8	5'47	5'42	4'39
3	Buza (és rozs)	28'1	58'9	69'8	51'6	42'7	5'38	9'78	9'48
4	Kőszén	26'2	35'6	43'2	48'8	40'7	5'01	9'25	9'03
5	Pamutszövetek	26'1	14'5	18'9	16'4	15'1	4'99	3'11	3'35
6	Gyapjuszövetek	23'4	16'5	19'9	18'6	18'8	4'48	3'52	4'17
7	Selyem	21'8	17'3	33'1	23'6	22'9	4'17	4'47	5'08
8	Czukor	20'7	5'8	11'0	13'0	11'5	3'96	2'46	2'55
9	Gépek-, géprészek és kazánok	15'9	15'8	17'4	15'8	11'5	3'04	2'99	2'55
10	Nyers bőrök	15'7	8'8	10'5	11'8	11'8	3'00	2'24	2'62
11	Fa és faszén	15'3	15'1	13'1	14'3	12'6	2'93	2'71	2'80
12	Gyapju és szőr	13'4	10'3	12'5	11'5	10'6	2'56	2'18	2'35
13	Apró árúk	11'8	4'7	4'1	4'0	3'7	2'26	0'76	0'82
14	Kávé	11'1	11'8	11'9	12'9	12'7	2'12	2'44	2'82
15	Hal	11'0	12'2	12'4	12'2	11'4	2'10	2'31	2'53
	Ebből szárított és füstölt halak	8'8	9'5	9'4	9'0	8'8	1'68	1'70	1'95
16	Pamutfonál	10'9	4'0	3'8	3'0	2'8	2'09	0'57	0'62
17	Len-, kender- és jutafonál	9'0	5'0	6'5	6'3	5'7	1'72	1'19	1'27
18	Lovak	8'7	8'6	11'3	8'8	5'8	1'66	1'67	1'29

1) 1891. év adataiba Finnország is bele van számítva. A búzánál az 1891. évben minden gabonaféle s az ezekből való liszt bele van foglalva, a czukor 1891. évi adatait pedig az 1890. évek pótolják.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli áruk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
19	Dohányés dohány- gyártmányok ...	7'5	6'3	7'8	6'6	6'1	1'43	1'23	1'35
20	Kőolaj	7'5	6'2	6'0	6'0	5'8	1'43	1'14	1'29
21	Ruházatok	6'9	4'9	4'1	3'8	3'4	1'32	0'72	0'75
22	Sajt	6'9	6'0	6'3	5'4	5'4	1'32	1'02	1'20
23	Mézgák	5'1	8'7	6'8	7'4	6'7	0'98	1'40	1'49
24	Egyéb áruk	155'4	131'5	144'6	146'6	124'1	29'73	27'78	27'54
	Összesen	522'8	469'8	556'5	527'8	450'6	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele :									
1	Selyem	119'7	116'8	132'8	120'1	106'7	27'08	33'51	30'42
2	Olaj, faolaj	33'0	25'2	26'5	18'2	25'0	7'47	5'08	7'13
3	Bor	26'8	23'5	21'2	14'0	16'2	6'06	3'91	4'62
4	Korallok	21'9	6'8	7'7	6'5	7'5	4'95	1'81	2'14
5	Tojás	13'5	9'0	7'4	7'9	9'1	3'05	2'20	2'60
6	Kender, len, juta s egyéb növ. ros- tos anyag	12'9	12'5	11'7	11'7	11'2	2'92	3'26	3'20
	<i>Ebből nyers ken- der</i>	—	10'7	9'4	10'2	9'6	—	2'85	2'73
7	Narancs és citrom	12'4	11'9	14'0	13'7	9'7	2'81	3'82	2'77
8	Szarvasmarha	12'4	2'8	3'6	3'3	5'0	2'81	0'93	1'43
9	Kén	11'7	9'3	9'3	10'5	11'7	2'65	2'93	3'34
10	Szalmafonatok és kalapok	11'1	6'3	5'0	4'2	2'7	2'51	1'17	0'77
11	Rizs	11'1	1'4	0'2	1'2	4'4	2'51	0'34	1'26
12	Pamut	10'4	6'1	7'9	9'0	7'7	2'35	2'51	2'20
13	Márvány és ala- bastrom	7'8	5'2	6'4	6'1	6'6	1'76	1'70	1'88
14	Buza (és rozs)	6'3	0'2	0'1	0'0	0'0	1'43	0'00	0'00
15	Mandula és dió	6'3	6'1	6'1	7'3	8'0	1'43	2'04	2'28
16	Selyemszövetek	5'7	6'1	7'4	7'6	6'5	1'29	2'12	1'85
17	Borkő	5'4	10'5	10'0	8'1	7'0	1'22	2'26	1'97
18	Egyéb áruk	113'6	97'1	103'0	109'0	105'7	25'70	30'41	30'14
	Összesen	442'0	356'8	380'3	358'4	350'7	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
7. Svájc. ¹⁾									
a) <i>B e v i t e l e :</i>									
1	Selyem	45'4	48'0	59'5	50'9	46'8	15'01	13'35	12'52
2	Búza	22'7	26'7	26'7	29'9	35'0	7'50	7'84	9'36
3	Pamut	14'2	13'5	18'1	17'4	13'9	4'69	4'56	3'72
4	Gyapjúárúk	16'9	16'0	19'1	19'2	18'8	5'59	5'04	5'03
5	Szarvasmarha ...	8'9	9'2	13'0	15'7	12'9	2'94	4'12	3'45
6	Vas- és vasárúk ...	9'4	12'6	14'2	17'2	17'4	3'11	4'51	4'65
7	Pamutárúk	10'6	10'0	13'0	13'7	12'1	3'51	3'59	3'24
8	Bőr- és bőrárúk ...	9'5	7'8	8'0	8'6	8'5	3'14	2'26	2'27
9	Bor	10'4	11'7	13'1	13'9	13'8	3'44	3'65	3'69
10	Ruházat és fehér- nemű	7'4	8'6	11'0	10'8	11'4	2'45	2'83	3'05
11	Kőszén	7'0	8'9	10'6	13'7	14'5	2'31	3'59	3'88
12	Vegyszeri segéd- anyagok	6'3	7'6	8'2	8'8	8'7	2'08	2'31	2'33
13	Cukor és szörp ...	7'5	6'6	7'4	7'8	7'3	2'48	2'05	1'95
14	Kávé	4'6	6'2	5'7	7'7	7'6	1'52	2'02	2'03
15	Fa és faárúk	4'9	6'5	6'8	7'7	8'4	1'62	2'02	2'25
16	Selyemárúk	4'5	5'1	6'2	5'6	5'6	1'49	1'47	1'50
17	Gyapjú	3'0	4'4	5'7	5'5	4'5	0'99	1'44	1'20
18	Gépek és gépré- szek	3'3	5'4	5'9	8'2	8'4	1'09	2'15	2'25
19	Irodalmi és mű- tárgyak	3'2	3'7	3'6	4'5	5'0	1'06	1'18	1'34
20	Liszt	3'7	3'6	3'0	2'8	3'4	1'22	0'73	0'91
21	Apróárúk	3'7	2'2	2'3	2'4	2'4	1'22	0'63	0'64
22	Len- és kender- árúk	3'6	3'3	4'2	4'7	5'0	1'19	1'23	1'34
23	Dohány és do- hánygyártm. ...	3'8	3'2	3'1	4'8	2'5	1'26	1'26	0'67
24	Egyéb árúk	88'0	100'0	113'3	99'8	99'9	29'09	26'17	26'73
Összesen		302'5	330'8	381'7	381'3	373'8	100'00	100'00	100'00
b) <i>K i v i t e l e :</i>									
1	Pamutárúk	57'0	54'0	51'5	54'3	48'9	21'41	19'30	18'21
2	Selyemárúk	40'8	48'8	51'4	48'4	50'3	15'32	17'20	18'72
3	Órák	32'8	33'6	38'5	40'4	39'0	12'32	14'36	14'52

¹⁾ Az 1881—85 átlag helyett az 1885 év adatai vétettek fel.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kiviteli értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
4	Selyem	28'4	31'7	34'5	31'3	24'0	10'67	11'12	8'93
5	Sajt	15'8	14'6	15'6	15'3	15'3	5'93	5'44	5'70
6	Gépek és gépré- szek	8'5	8'0	8'5	9'5	8'6	3'19	3'38	3'20
7	Pamutfonál	9'0	9'3	9'9	8'9	8'5	3'38	3'16	3'16
8	Szarvasmarha ...	8'3	5'5	5'8	5'7	5'1	3'12	2'03	1'90
9	Tej	5'4	4'6	4'1	5'3	5'9	2'03	1'88	2'20
10	Festőárúk	3'6	3'5	4'1	4'4	4'7	1'35	1'56	1'75
11	Gyapjúfonál	2'8	3'7	4'3	4'4	3'3	1'05	1'56	1'23
12	Fa és faárúk	4'0	2'9	2'7	2'9	2'9	1'50	1'03	1'08
13	Bőr és bőrárúk ...	3'5	3'0	3'5	3'1	2'7	1'31	1'10	1'01
14	Egyéb árúk	46'4	46'0	50'0	47'5	49'4	17'42	16'88	18'39
	Összesen	266'3	269'2	284'4	281'4	268'6	100'00	100'00	100'00
8. Törökország. ¹⁾									
<i>a) Bevitel:</i>									
1	Czukor	12'2	11'3	13'8	13'6	—	6'50	6'60	—
2	Pamutfonál	11'0	9'6	10'5	13'9	—	5'86	6'74	—
3	Nyomtatott pa- mutszövet	10'1	8'7	10'7	11'4	—	5'38	5'53	—
4	Búza	6'3	8'9	7'5 ²⁾	7'5	—	3'36	3'64	—
5	Kávé	6'6	8'6	7'6	8'0	—	3'53	3'88	—
6	Állatok	4'8	2'6	1'1 ²⁾	1'1	—	2'55	0'53	—
7	Liszt	5'6	5'3	3'9	4'1	—	2'98	1'99	—
8	Vászon (sheeting)	4'8	4'8	6'2 ²⁾	14'4	—	2'55	6'98	—
9	Lenszövetek	4'3	3'9	1'2 ²⁾	1'2	—	2'29	0'58	—
10	Kőolaj	4'1	4'6	5'4	6'1	—	2'19	2'96	—
11	Chlotszövetek	3'9	2'9	3'4	3'6	—	2'08	1'75	—
12	Nyers vas	3'1	3'4	2'9	3'1	—	1'65	1'50	—
13	Musszelin szöve- tek	2'8	2'8	6'1	3'1	—	1'49	1'50	—
14	Szőnyegek	2'6	1'6	1'6	1'9	—	1'38	0'92	—
15	Bőr	2'8	2'1	1'4	3'4	—	1'49	1'65	—

¹⁾ Az átviteli és nemes fémforgalom beszámításával. Az év márczius 13-án végződik. Az 1881—85-ös átlag adatai hiján e rovatban az 1886. és 1887-ik évek átlaga áll.

²⁾ »Búza, állatok és lenszövet« czimek alatt található ezen számok az 1889 évi, 1890-re az ide vonatkozó adatok nincsenek kitüntetve. A vászon roppant emelkedése onnan magyarázható, hogy az 1890 év ezen tétele alá minden hasonnemű tárgy befoglaltatott.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
16	Kázmír szövetek	2'2	2'3	2'4	3'4	—	1'17	1'65	—
17	Pamut- és lensző- vetek	2'5	2'3	2'6	3'2	—	1'33	1'55	—
18	Egyéb árúk	98'0	89'4	101'1	103'2	—	52'22	50'05	—
	Összesen	187'7	175'1	189'4	206'2	—	100'00	100'00	—
b) <i>Kivitele:</i>									
1	Aprószőlő	16'0	18'2	13'3	8'9	—	14'82	7'71	—
2	Selyem és selyem- gubó	10'7	10'2	13'8	12'7	—	9'91	11'00	—
3	Füge, dió és da- tolya	5'8	6'7	8'2	7'2	—	5'37	6'23	—
4	Gyapjú	4'9	5'1	5'1	4'4	—	4'54	3'81	—
5	Teveszőr	6'1	5'4	6'0	3'3	—	5'65	2'86	—
6	Kávé	4'3	8'6	5'8	4'7	—	3'98	4'07	—
7	Vallonea	4'4	4'9	4'6	3'3	—	4'07	2'86	—
8	Búza	5'5	7'2	12'3	11'5	—	5'09	9'96	—
9	Opium	5'5	7'2	5'7	6'3	—	5'09	5'45	—
10	Juh- és kecskebőr	3'4	4'1	3'6	3'7	—	3'15	3'20	—
11	Olajfa-olaj	2'8	3'7	6'1	3'6	—	2'59	3'11	—
12	Pamut	3'8	3'3	4'5	2'9	—	3'52	2'51	—
13	Bor	2'7	1'4	0'9	0'9	—	2'50	0'78	—
14	Egyéb árúk	32'1	35'9	46'7	42'1	—	29'72	36'45	—
	Összesen	108'0	121'9	136'6	115'5	—	100'00	100'00	—
9. Románia. ¹⁾									
a) <i>Bevitele:</i>									
1	Gyapjúsövetek ²⁾	13'4	18'6	24'3	22'3	22'7	11'41	15'37	13'02
2	Bőr és bőráruk ...	13'4	6'0	6'9	8'1	9'6	11'41	5'58	5'51
	<i>Ebből bőráruk</i>	8'2	4'4	4'6	5'1	5'7	6'98	3'51	3'27
3	Vas- és aczélárúk	10'8	11'4	12'1	12'8	17'8	9'20	8'82	10'21
4	Pamutszövetek ²⁾	9'2	11'0	24'0	19'3	25'1	7'84	13'30	14'40
5	Fa és faárúk	6'6	1'9	2'7	2'9	3'5	5'62	2'00	2'01
	<i>Ebből faárúk</i> ...	3'8	1'6	2'1	2'3	2'4	3'24	1'58	1'38
6	Pamutfonál	4'4	5'3	6'1	6'2	6'9	3'75	4'27	3'96

¹⁾ Az átviteli és nemesfém-forgalom beszámításával.

²⁾ A kötött árúk is be vannak számítva.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
7	Ruházat és fehér- nemű	3'9	1'3	1'4	1'2	1'7	3'32	0'83	0'97
8	Len-, kender- és jutaárúk	3'2	3'3	3'7	4'6	6'2	2'72	3'17	3'56
9	Cukor és melasz	3'0	3'7	4'3	4'9	4'9	2'56	3'38	2'81
10	Papiros	2'5	6'1	5'8	5'5	6'3	2'13	3'79	3'61
11	Gépek és géprészek	2'2	5'8	7'7	8'5	8'7	1'87	5'86	4'99
12	Kőszén	2'0	1'9	1'9	2'4	4'3	1'70	1'66	2'47
13	Üveg	1'3	3'8	4'5	3'9	3'5	1'11	2'69	2'01
14	Nemezárúk	1'3	1'3	1'8	1'3	2'7	1'11	0'89	1'55
15	Ló és csikó	1'1	0'5	1'4	0'7	0'9	0'94	0'48	0'52
16	Kávé	1'1	1'3	1'1	1'1	1'5	0'94	0'76	0'86
17	Gyújtó	1'0	—	—	—	—	0'85	—	—
18	Vegyészeti anya- gok és termékek	0'9	2'6	3'6	2'4	4'2	0'77	1'65	2'41
19	Nyers vas és aczél	0'9	0'9	0'8	0'8	0'9	0'77	0'55	0'52
20	Egyéb árúk	35'2	37'5	33'1	36'2	42'9	29'98	24'95	24'61
	Összesen	117'4	124'2	147'2	145'1	174'3	100'00	100'00	100'00
b) <i>K i v i t e l e r:</i>									
1	Kukoricza	26'6	12'0	16'9	23'9	24'4	30'12	21'66	22'20
2	Búza	23'8	49'8	56'7	55'4	45'5	26'95	50'18	41'40
3	Árpa és maláta ...	8'9	6'5	7'4	5'1	11'1	10'08	4'63	10'10
4	Rozs	3'3	9'3	10'0	3'5	3'4	3'74	3'17	3'09
5	Lisztos főzelék- félék	2'8	1'6	1'3	1'0	0'4	3'17	0'90	0'36
6	Sertés	2'7	0'4	0'4	0'1	0'1	3'06	0'09	0'10
7	Olajos magvak ...	2'6	5'9	3'7	10'1	9'2	2'94	9'15	8'37
8	Gyapjú	2'3	1'2	1'3	1'5	1'5	2'61	1'36	1'37
9	Fa	2'3	0'8	0'8	0'9	1'3	2'61	0'81	1'18
10	Búzaliszt	1'4	1'9	2'0	1'1	1'7	1'59	1'00	1'55
11	Zab	0'9	1'0	0'7	0'2	0'4	1'02	0'18	0'36
12	Köles	0'9	0'3	0'5	0'3	0'7	1'02	0'27	0'64
13	Kőolaj	0'8	0'7	0'7	0'5	0'7	0'91	0'45	0'64
14	Nyers bőrök	0'8	0'5	0'3	0'3	0'3	0'91	0'27	0'27
15	Juh	0'8	0'4	0'3	0'2	0'4	0'91	0'18	0'36
16	Szarvasmarha ...	0'6	0'5	0'1	0'7	0'3	0'68	0'63	0'27
17	Szesz	0'4	2'6	0'9	0'1	0'0	0'45	0'09	0'00
18	Bor	0'1	1'9	1'8	1'0	0'9	0'11	0'90	0'82
19	Egyéb árúk	6'3	9'0	3'9	4'5	7'6	7'12	4'08	6'92
	Összesen	88'3	106'3	109'7	110'4	109'9	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					%o-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
10. Görögország. ¹⁾									
a) Bevitel:									
1	Gabona és liszt ...	20'1	12'3	14'3	11'8	²⁾ 13'4	38'14	24'43	23'89
2	Pamutszövetek ...	4'6	4'3	3'7	4'2	²⁾ 4'2	8'73	8'70	7'49
3	Fa	2'8	2'8	2'6	2'2	2'9	5'31	4'55	5'17
4	Ásványok	2'5	2'2	2'8	2'5	²⁾ 5'6	4'74	5'18	9'98
5	Gyapjuszövetek ...	2'0	1'9	1'9	2'7	²⁾ 2'7	3'80	5'59	4'81
6	Halak	1'6	1'5	1'9	2'1	2'1	3'04	4'35	3'74
7	Egyéb árúk	19'1	18'7	25'9	22'8	25'2	36'24	47'20	44'92
	Összesen	52'7	43'7	53'1	48'3	56'1	100'00	100'00	100'00
b) Kivitel:									
1	Apró szőlő	21'8	21'0	22'2	19'2	²⁾ 19'2	53'04	50'13	44'65
2	Ásványok	7'1	5'2	3'6	3'4	²⁾ 5'1	17'27	8'88	11'86
3	Ólom	1'7	3'1	3'4	3'5	²⁾ —	4'14	9'13	—
4	Bor	2'0	1'8	1'8	1'5	2'5	4'87	3'92	5'81
5	Füge	0'8	1'1	1'0	0'9	0'7	1'95	2'35	1'63
6	Dohány	0'9	1'0	1'1	1'6	0'8	2'19	4'18	1'86
7	Faolaj	1'4	0'9	2'1	0'9	0'9	3'40	2'35	2'10
8	Egyéb árúk	5'4	4'2	7'9	7'3	13'8	13'14	19'06	32'09
	Összesen	41'1	38'3	43'1	38'3	43'0	100'00	100'00	100'00
II. Bulgária ¹⁾									
a) Bevitel:									
1	Pamutszövetek ...	2'0	3'5	3'8	3'1	2'8	10'47	9'31	8'62
2	Pamutfonál	1'9	3'2	3'5	2'8	2'4	9'95	8'41	7'38
3	Só	1'0	0'4	0'6	0'4	0'4	5'24	1'20	1'23
4	Vas és vasárúk ...	1'0	1'1	2'0	2'5	2'1	5'24	7'51	6'46
5	Czukor és szörp ...	0'9	1'3	1'6	1'9	1'4	4'71	5'71	4'31
6	Bőr	0'6	1'7	1'7	1'4	0'8	3'14	4'21	2'46
7	Ruházat és fehér- nemű	0'5	0'6	0'7	1'0	0'8	2'62	3'00	2'46
8	Épületfa	0'5	0'8	0'8	1'0	0'7	2'62	3'00	2'15

¹⁾ Görögország csak 1887 óta ad ki áruforgalmi kimutatásokat, az 1881—1885-ös átlag helyett az 1887 év adatai állanak. — ²⁾ Pamutszövet, gyapjuszövet, apró szőlő 1891. évi adatai helyett ezek hiányában az 1890. éveket vettük. Az ásványok között az érczek is befoglaltatnak. ³⁾ — L. a Bulgáriára vonatkozó jegyzetet az árúk rendeltetési- és származási országok szerinti kimutatásánál.

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
9	Gyapjuszövetek ...	0'5	1'1	1'1	1'0	0'7	2'62	3'00	2'15
10	Kőolaj	0'4	0'5	0'7	1'0	0'9	2'09	3'00	2'77
11	Nyers bőrök	0'4	0'3	0'3	0'4	0'1	2'09	1'20	0'31
12	Kávé	0'4	0'5	0'5	0'7	0'8	2'09	2'10	2'46
13	Rizs	0'3	0'5	0'4	0'4	0'6	1'57	1'20	1'85
14	Olaj	0'3	0'6	0'6	0'6	0'9	1'57	1'80	2'77
15	Bor	0'3	0'0	0'4	0'1	0'1	1'57	0'30	0'31
16	Szappan	0'3	0'3	0'2	0'2	0'1	1'57	0'60	0'31
17	Egyéb árúk	7'8	10'1	10'2	14'8	16'9	40'84	44'45	52'00
	Összesen ...	19'1	26'5	29'1	33'3	32'5	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele :									
1	Búza	5'4	11'8	16'9	14'6	17'0	33'54	51'41	59'86
2	Kukoricza	2'4	1'8	1'9	3'5	1'1	14'91	12'33	3'87
3	Szarvasmarha ...	1'7	0'7	0'9	0'6	0'8	10'56	2'12	2'82
4	Juh	0'9	1'1	1'0	1'1	1'2	5'59	3'87	4'23
5	Tatárka	0'6	2'0	2'8	1'9	—	3'73	6'69	—
6	Árpa	0'5	0'5	0'5	0'5	0'7	3'11	1'76	2'46
7	Rozs	0'5	0'8	1'2	0'6	1'8	3'11	2'11	6'34
8	Nyers bőrök	0'4	0'5	0'6	0'6	0'7	2'48	2'11	2'46
9	Sajt	0'4	0'6	0'6	0'6	0'6	2'48	2'11	2'11
10	Egyéb árúk	3'3	5'9	5'8	4'4	4'5	20'49	15'49	15'85
	Összesen	16'1	25'7	32'2	28'4	28'4	100'00	100'00	100'00
12. Szerbia.									
a) Bevitel :									
1	Vas és aczél, sárúk ezekből	1'6	1'0	1'0	1'2	1'7	8'74	7'89	9'94
2	Pamutszövet	1'2	1'1	1'1	1'3	1'5	6'56	8'55	8'77
3	Czukor	1'2	0'7	0'7	0'8	0'6	6'56	5'26	3'51
4	Pamutfonál	1'0	1'1	1'1	1'3	1'1	5'46	8'55	6'44
5	Épület- és tűzifa	1'0	0'4	0'4	0'3	0'4	5'46	1'97	2'34
6	Faárúk	0'9	0'2	0'4	0'3	0'4	4'92	1'97	2'34
7	Só	0'7	0'8	1'0	0'3	0'3	3'83	1'97	1'76
8	Bőr	0'7	0'5	0'5	0'2	0'7	3'83	1'32	4'09
9	Gyapjuszövetek ...	0'7	0'8	0'7	0'8	0'8	3'83	5'26	4'68
10	Apró árúk	0'7	0'5	0'5	0'5	0'7	3'82	3'30	4'09
11	Ruházatok és fe- hérneműek	0'7	1'0	0'8	0'8	1'1	3'82	5'26	6'43
12	Kávé és pótkávé	0'6	0'5	0'5	0'5	0'5	3'28	3'29	2'92

Sor-szám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel, illetőleg kivittele							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
13	Len- és kender- szövetek	0'5	0'4	0'3	0'3	0'4	2'73	1'97	2'34
14	Táblaolaj	0'5	0'3	0'3	0'5	0'2	2'73	3'29	1'17
15	Kőolaj	0'5	0'3	0'3	0'3	0'3	2'73	1'97	1'76
16	Nyers marhabőrök	0'4	0'2	0'4	0'4	0'8	2'19	2'63	4'68
17	Gépek és géprészek	0'4	0'1	0'2	0'5	0'5	2'19	3'30	2'92
18	Papír és papíráruk	0'3	0'3	0'3	0'5	0'5	1'64	3'30	2'92
19	Egyéb cikkek ...	4'7	3'3	3'4	4'4	4'6	25'68	28'95	26'90
	Összesen	18'3	13'5	13'9	15'2	17'1	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele:									
1	Sertés	4'0	3'0	3'8	3'1	3'2	25'81	16'94	15'24
2	Szarvasmarha ...	2'7	2'0	2'3	3'7	4'0	17'42	20'22	19'05
3	Szilva	2'5	2'6	2'5	2'9	1'2	16'13	15'85	5'71
4	Búza	1'7	3'5	2'4	3'1	5'9	10'97	16'94	28'10
5	Nyers juh- és kecskebőrök ...	1'5	1'3	1'1	0'9	1'0	9'68	4'92	4'76
6	Kötélverőárúk ...	0'7	0'4	0'3	0'4	0'3	4'52	2'19	1'43
7	Ló	0'3	0'1	0'1	0'1	0'1	1'93	0'54	0'48
8	Kukoricza	0'3	0'4	0'1	0'2	1'6	1'93	1'09	7'62
9	Juh és bárány ...	0'3	0'2	0'2	0'2	0'2	1'93	1'09	0'95
10	Egyéb árúk	1'5	2'1	2'8	3'7	3'5	9'68	20'22	16'66
	Összesen	15'5	15'6	15'6	18'3	21'0	100'00	100'00	100'00
II. Ázsia.									
I. Britt-Kelet-India.									
a) Bevitele:									
1	Pamutárúk	215'9	239'2	277'6	263'9	272'4	40'69	39'64	39'46
2	Pamutfonál	34'3	35'8	37'5	34'8	37'7	6'46	5'23	5'46
3	Vas- és aczél s árúk ezekből ...	19'4	28'7	30'6	28'8	32'7	3'66	4'33	4'74
4	Cukor	14'5	21'1	17'9	22'0	34'0	2'73	3'30	4'93
5	Gépek és malom- felszerelések ...	13'2	18'0	23'2	24'4	20'6	2'49	3'67	2'98
6	Vasuti anyagok ...	13'1	25'8	24'9	18'2	20'1	2'47	2'73	2'91
7	Selyem szövetek ...	12'0	17'4	16'8	17'8	13'9	2'26	2'67	2'01
8	Gyapju szövetek ...	11'7	17'2	15'6	14'6	18'2	2'21	2'20	2'64
9	Kőszén	11'4	15'9	18'8	12'6	15'2	2'15	1'89	2'20
10	Egyéb árúk	185'1	204'7	202'5	228'6	225'5	34'88	34'34	32'67
	Összesen	530'6	623'8	665'4	665'7	690'3	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli áruk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					% -ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
b) Kivitele :									
1	Pamut	143'9	144'1	150'5	186'7	165'0	17'48	18'06	16'48
2	Opium	119'4	100'7	105'1	101'2	92'6	14'51	9'79	9'24
3	Rizs	82'8	92'9	79'2	101'1	128'8	10'06	9'78	12'86
4	Magvak	81'0	93'9	95'6	106'3	93'4	9'84	10'28	9'33
5	Buza	66'9	55'6	75'2	57'9	60'4	8'13	5'60	6'03
6	Juta	48'1	60'4	79'0	86'4	76'0	5'85	8'36	7'59
7	Festékek (indigó)	44'0	38'9	39'5	38'6	30'7	5'35	3'73	3'07
8	Nyers bőrök	43'5	23'3	21'3	20'0	21'6	5'29	1'93	2'16
9	Tea	37'5	51'7	52'7	52'8	52'2	4'56	5'11	5'21
10	Pamutárúk	20'4	11'5	11'7	10'1	11'6	2'48	0'98	1'16
11	Pamutfonál	18'3	40'8	52'1	57'5	65'4	2'22	5'56	6'53
12	Kávé	14'5	15'3	18'8	14'9	14'5	1'76	1'44	1'45
13	Jutaárúk	13'2	17'5	25'7	27'9	24'8	1'60	2'70	2'47
14	Gyapju	10'4	9'7	9'7	10'9	9'7	1'26	1'05	0'97
15	Egyéb áruk	79'1	148'4	153'7	161'6	154'7	9'61	15'63	15'45
Összesen		823'0	904'7	969'8	1.033'9	1.001'4	100'00	100'00	100'00

III. Afrika.

I. Egyptom.

a) Bevitele :

1	Pamutszövetek ...	16'2	12'8	12'0	14'6	18'0	19'52	17'42	18'87
2	Kőszén	7'2	4'6	4'6	5'1	4'9	8'67	6'09	5'14
3	Gyapjú-, selyem- és vegyesszövetek	3'7	3'4	2'2	2'8	4'3	4'46	3'34	4'51
4	Fa	3'2	3'7	3'4	4'4	4'9	3'86	5'25	5'14
5	Indigo	2'7	2'4	1'8	2'0	1'8	3'25	2'39	1'89
6	Kávé	2'5	3'1	2'6	2'5	3'1	3'01	2'98	3'25
7	Dohány és dohány- gyártmányok ...	2'5	2'8	2'8	4'9	4'8	3'01	5'85	5'03
8	Ruházatok és fe- hérművek	2'4	4'3	3'3	3'5	3'7	2'89	4'18	3'88
9	Gyümölcs	1'7	2'0	1'8	1'9	2'2	2'05	2'27	2'31
10	Pamutfonál	1'7	1'4	1'4	1'8	2'2	2'05	2'15	2'30
11	Gépek és géprészek	1'7	2'7	1'1	1'9	1'7	2'05	2'27	1'78
12	Bor	1'4	1'4	1'3	1'4	1'6	1'69	1'67	1'68
13	Kőolaj	1'4	1'2	1'8	1'4	1'5	1'69	1'67	1'57
14	Bőr és bőráruk ...	1'2	1'2	1'3	1'6	1'7	1'45	1'91	1'78
15	Élő állatok	1'2	1'8	0'7	0'9	1'9	1'45	1'07	1'99
16	Vaj és sajt	1'1	1'5	1'1	1'0	1'1	1'32	1'19	1'15

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, illetőleg kiviteli árúk	A bevétel, illetőleg kivétel értéke							
		millió forintokban					%-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
17	Vas és aczél	0'9	2'6	2'7	2'8	4'9	1'08	3'34	5'13
18	Rizs	0'9	1'3	1'3	1'7	1'4	1'08	2'03	1'47
19	Egyéb árúk	29'4	26'0	25'6	27'6	29'7	35'42	32'93	31'13
	Összesen	83'0	80'2	72'8	83'8	95'4	100'00	100'00	100'00

b) *Kivitele:*

1	Pamut	82'3	70'8	88'6	85'8	93'2	65'63	69'25	64'77
2	Pamutmagvak ...	15'1	13'6	15'1	14'3	16'0	12'04	11'54	11'12
3	Bab	7'3	4'9	3'4	7'6	9'4	5'82	6'13	6'53
4	Nádcukor	4'6	5'6	5'2	3'5	5'9	3'67	2'82	4'10
5	Búza	3'5	3'2	1'7	2'3	5'3	2'79	1'86	3'68
6	Rizs	1'3	1'1	0'8	0'7	1'3	1'04	0'57	0'90
7	Bőrök	1'2	0'8	0'9	1'0	0'9	0'96	0'81	0'63
8	Egyéb árúk	10'1	8'0	8'3	8'7	11'9	8'05	7'02	8'27
	Összesen	125'4	108'0	124'0	123'9	143'9	100'00	100'00	100'00

IV. Amerika.

I. Északamerikai Egyesült-Államok.

a) *Bevitel:*

1	Cukor és melasz	199'0	167'5	196'0	216'7	233'7	14'20	13'07	13'17
2	Kávé	101'3	127'1	156'9	164'4	201'9	7'23	9'92	11'38
3	Vas és aczél s áruk ezekből	89'2	105'0	89'0	87'5	117'2	6'37	5'28	6'60
4	Vegyészeti, gyógy- és festőárúk ...	84'7	81'9	83'3	87'4	99'3	6'05	5'27	5'60
5	Gyapjúárúk	79'7	100'2	110'4	118'8	86'2	5'69	7'17	4'86
6	Selyemárúk	72'2	70'0	73'8	81'2	79'5	5'15	4'90	4'48
7	Pamutárúk	66'7	60'7	56'3	62'8	62'4	4'76	3'79	3'52
8	Nyers bőrök	52'9	50'3	52'8	46'0	58'7	3'78	2'77	3'32
9	Len-, kender- és jutaárúk	47'5	49'9	54'0	59'7	50'5	3'39	3'60	2'85
10	Gyümölcs	36'4	43'1	39'4	43'6	50'8	2'60	2'63	2'86
11	Tea	35'9	28'1	26'6	25'9	29'0	2'56	1'56	1'62
12	Fa- és faárúk	28'7	30'8	32'9	36'2	41'8	2'05	2'18	2'36
13	Selyem	26'9	41'9	40'6	51'1	40'1	1'92	3'08	2'26
14	Indiai ruber és gut- tapercha	26'7	33'7	26'0	31'2	37'8	1'91	1'88	2'13
15	Bőr és bőrárúk ...	24'2	25'1	23'7	26'1	26'6	1'73	1'58	1'50
16	Len, kender és juta	24'1	36'8	44'0	41'8	44'7	1'72	2'52	2'52
17	Gyapju	22'8	33'4	37'7	32'1	38'3	1'59	1'94	2'16

Sorszám	A nevezetesebb beviteli, ille- tőleg kiviteli árúk	A bevitel, illetőleg kivitel értéke							
		millió forintokban					‰-ban		
		átlag 1881— 1885	1888	1889	1890	1891	átlag 1881— 1885	1890	1891
18	Dohány és dohány- gyártmányok ...	19'4	30'2	30'7	45'6	35'2	1'39	2'76	1'98
19	Drágakövek ...	16'4	22'1	22'6	24'8	26'0	1'17	1'50	1'47
20	Divatcikkék ...	16'3	15'3	14'0	16'0	15'4	1'16	0'97	0'87
21	Árpa ...	15'9	17'0	16'2	11'8	9'4	1'13	0'71	0'53
22	Bor ...	15'2	15'4	16'2	18'6	21'0	1'08	1'12	1'18
23	Egyéb cikkek ...	299'4	334'8	321'7	328'3	368'8	21'37	19'80	20'78
	Összesen ...	1.401'0	1.520'3	1.564'8	1.657'6	1.774'3	100'00	100'00	100'00
b) Kivitele (hazai termékekből) :									
1	Pamut ...	459'4	468'3	499'3	527'0	610'5	28'24	29'69	33'33
2	Buza ...	230'4	118'1	87'5	95'1	108'0	14'16	5'36	5'90
3	Hús és zsir ...	202'4	154'7	179'9	231'4	240'5	12'49	13'04	13'13
	<i>Ebből :</i>								
	<i>friss marhahus</i>	20'2	17'3	24'1	27'0	32'2	1'24	1'52	1'76
	<i>szalonna</i> ...	81'0	57'1	62'7	82'2	78'5	4'98	4'63	4'29
	<i>sonka</i> ...	12'6	10'5	10'0	16'6	17'3	0'77	0'94	0'94
	<i>disznózsir</i> ...	58'3	47'8	57'4	70'3	72'3	3'58	3'97	3'95
4	Buzaliszt ...	100'6	115'0	95'1	119'8	114'9	6'18	6'75	6'27
5	Kőolaj ...	98'1	98'8	104'8	107'9	96'9	6'03	6'08	5'29
6	Kukoricza ...	68'4	28'0	69'3	89'6	37'1	4'20	5'05	2'03
7	Fa és faárúk ...	48'4	48'4	43'6	45'7	42'6	2'97	2'57	2'33
8	Dohány és dohány- gyártmányok ...	46'0	53'6	47'5	53'2	53'0	2'82	3'00	2'89
9	Vas, aczél s árúk ezekből ...	37'6	37'3	44'4	53'6	60'7	2'31	3'02	3'31
10	Sajt ...	26'7	18'3	16'6	18'0	15'6	1'64	1'01	0'85
11	Pamutárúk ...	26'7	27'3	21'4	21'0	28'6	1'64	1'18	1'56
12	Szarvasmarha ...	25'7	24'3	34'9	65'6	63'9	1'57	3'69	3'49
13	Bőr és bőrárúk ...	18'1	20'1	22'6	26'1	27'9	1'11	1'47	1'52
14	Egyéb cikkek ...	238'2	223'9	266'7	321'1	331'6	14'64	18'09	18'10
	Összesen ...	1.626'7	1.436'1	1.533'6	1.775'1	1.831'8	100'00	100'00	100'00

Csak egy pillantást kell vetnünk a most közölt táblázatokra s azonnal szemünkbe ötlök, hogy nemzetközi forgalomban a nyers anyagok közül a pamut, gabonaneműek (különösen a búza és búzaliszt), a gyapjú, fa, nyers vas, kőszén és a nyers bőrök, a gyártmányok és félgyártmányok közül pedig a pamutárúk, a vas- és

aczelárúk, a gyapjúárúk, a cukor, húsfélék, pamutfonál, selyemárúk és a gépek képviselik a legnagyobb értéket. A világforgalom jó része ezen néhány árrúra esik.

Nagy-Británia és Írország bevitelében legnagyobb jelentőségű árúk: a pamut (1891-ben) 460·8 millió frt, a búza 294·5, a gyapjú 289·6 m. frt, a cukor 204·9, a hús és zsir 215·8 millió frt értékben. Nagy értéket képviselnek még évenként: a fa (162·5), a vaj és művaj (150·5), a selyemárúk (111·8), a búzaliszt (101·8) és a szarvasmarhák (1890-ben 105·1 m. frt). Ezek az árúk már a bevitelnek felét képviselik. Táblázatunk ezek után még 27 árút tüntet fel, a többi árúk együtt az összes bevitelnek csak 28·81⁰/₀-át képviselik.

A kivített két táblázatban nyújtjuk, mint a származási és rendeltetési helyeket mutató táblázatoknál is, az első a belföldi, a második az idegen és gyarmati termékek kivitelét mutatja. A belföldi termékekből főkiviteli cikk: a pamutárúk, 1891-ben 602·3 millió frt értékben (24·47⁰/₀), továbbá a vas és aczel s az ezekből való árúk 268·8 frt (10·92⁰/₀). Nevezeteseek még a gyapjúárúk, pamutfonál, a gépek (184·5, 111·8 és 158·2 m. frt). De nemcsak a most felsorolt árúk, hanem a táblázatunkban található többi is mutatja, hogy N.-Británia főleg nyers anyagot visz be s főleg feldolgozottat visz ki.

Az idegen gyarmati termékek kivitelénél — átmeneti kereskedelem az országra nézve — a gyapjú dominál, 1881-ben 25·52⁰/₀-kal szerepel (157·9 m. frt). Azután jön pamut, kávé, nyersbőrök és prémek, tea, rizs, indigó és kaucsuk, ón, juta, bőr és disztollak stb. szóval csaknem minden elképzelhető áru, melyet az angol kereskedők óriásian kifejlődött tengeri kereskedelmük segítségével a világ minden részéből előbb az ő saját raktáraikban gyűjtenek össze, s onnan bocsátják azután ismét tovább.

Németországnak valami olyan határozottan kiváló beviteli cikke, mint N.-Britániánál a pamut, nincs. Első helyen áll a gyapjú 143·8 millió frt értékben (6·93⁰/₀), azután jön a pamut (117·0 m. 5·64⁰/₀) a kávé (109·9 m. 5·29⁰/₀), majd a gabonafélék; búza (81·7 m. 3·94⁰/₀), rozs (68·6 m. 3·31⁰/₀), árpa (51·9 m. 2·50⁰/₀). Jelentékeny a selyembevitel (64·6 m. 3·11⁰/₀), az épület- és műfabevitel (67·1 m. 3·23⁰/₀), a gyapjúfonál bevitel (42·7 m. 2·06⁰/₀), a kőszén bevitel (52·0 m. 2·51⁰/₀), az élő állatok, mint lovak és sertések bevitel stb.

A kivitelben itt is főleg a kész árúk és félgyártmányok szerepelnek. Főkiviteli cikkek: a vasárúk (123·2 millió frt 7·76⁰/₀), a gyapjú-

árúk és czukor (mindkettő 113·9 millió frt 7·17⁰/₀), a selyemárúk (95·8 m. 6·03⁰/₀) bőr és bőrárúk (78·5 m. 4·94⁰/₀), továbbá pamutárúk, ruházatok, papír és papirosárúk stb. A nyers anyagok között első helyen áll a kőszén (60·0 m. frt 3·78⁰/₀), azután a gyapjú (33·3 m. 2·10⁰/₀) s még több kevésbé jelentékeny árúk.

Francziaország főbeviteli cikke 1891-ben a buza bevittek összesen 184·3 m. frt értékűt, a mi az összes bevétel 9·60⁰/₀-ának felel meg. A buza után jön a bor (160·4 m. 8·42⁰/₀), gyapjú (136·1 m. frt 7·14⁰/₀), selyem (119·5 m. frt 6·27⁰/₀), a közönséges fa (100·5 m. frt 5·27⁰/₀). A többi árú már nem emelkedik fel 100 millió frt értékre, sőt azokat az árúkat is nagyon könnyen előszámlálhatjuk, melyeknek értéke a 20 millió forintot meghaladja. A 20—100 millió frt között állanak a következők, nagyságuk sorrendjében: nyers bőrök és prémek (85·9 m.), pamut (81·5 m.), kőszén (75·9 m.), kávé (59·6 m.), gyapjúsövetek (30·0 m.), selyemszövetek (csak ujabban emelkedik erősen 27·5 m.) gépek és mechanikai eszközök (22·1 m.) czukor (21·9 m.), és végül az asztali gyümölcsök (20·4 m. frt).

Francziaország főkiviteli cikkei a gyapjúsövetek, selyemszövetek, a bor, bőrárúk, az ujabban nagyon emelkedő ruházatok és fehérneműek, továbbá a gyapjú és a selyem. Értékük és a megfelelő százalékszám szerint hasonló sorrendben: 130·8 millió frt 9·16⁰/₀, 108·3 m. frt 7·58⁰/₀, 98·3 m. frt, 6·88⁰/₀, 55·7 m. frt 3·90⁰/₀, 53·2 3·73⁰/₀, 43·6 m. frt 3·05⁰/₀, 43·5 m. frt 3·05⁰/₀.

Belgium első sorban búzabevitelre szorul, ennek értéke 1891-ben 124·6 millió frtra emelkedett, a mi az összes bevétel 17·31⁰/₀-át teszi. Az ezután legnagyobb értéket elérő beviteli árucikk már a buza értékének negyedrésszével sem ér föl. Ez a gyapjú, 29·5 m. frt értékben (4·10⁰/₀). Következnek az olajos magvak (25·4 m.), fa (24·6 m.) nyers bőrök (22·9 m.), kávé (22·0 m.), azután a zab, árpa, pamut, len, szarvasmarha, hús s más árúk. A táblázatban fel nem sorolt cikkek értéke 321·7 m. frt, vagyis az összes bevételnek 44·69⁰/₀-a.

Belgium kivitele nagyon megoszlik. Legfontosabb árúk: a kőszén és koks (43·8 m. frt, 7·21⁰/₀), a rohamosan emelkedő buza (tönköly és kétszeres) (40·3 m. frt 6·63⁰/₀), a vas és aczél s árúk ezekből (34·1 m. frt 5·61⁰/₀), len-, kender- stb. fonál (29·6), a gyapjú-fonál (26·3), a len (18·3), a czukor és melasz (19·6), továbbá a gépek és mechanikai eszközök, az üveg és üvegárúk, a nyers bőrök, és a horgany. Természetesen ez árúk közül több, pl. a búza csak átvitel, nem pedig valódi kivitel.

Európai Oroszország bevételében a pamut játszsza a főszerepet

bevittek ezen árúból 1891-ben 70·7 millió frt értéket ($20\cdot86\%$). Nevezetesebbek még ezen kívül a gépek ($21\cdot6$ m. frt, $6\cdot37\%$), a gyapjú ($5\cdot40\%$), a tea ($5\cdot25\%$), a vas és acél s a vas- és aczélarúk ($4\cdot81\%$), a kőszén ($3\cdot57\%$) és a vegyészeti és droguista árúk ($3\cdot45\%$). Kivitelében a buza s a gabonafélék állnak előtérben, összes értékük $352\cdot6$ m. frt, az összes kivitelnek $54\cdot79\%$ -a. A len és lenkócson ($52\cdot6$ m.) frt és mindenféle fán és faárún ($43\cdot7$) kívül alig van más igazán számottevő kiviteli cikk, legfeljebb még a kendert és gyapjút lehet felemlíteni.

Olaszország bevitele nagyon megoszlik, első helyen áll 1891-ben a búza ($42\cdot7$ millió frt $9\cdot48\%$). Mellette a kőszén ($40\cdot7$ m. frt $9\cdot03\%$) és a pamut ($39\cdot0$ m, frt $8\cdot66\%$). A következő árúk mint a selyem, a vas és acél s az ezekből való árúk, a gyapjúszővetek $18\cdot8$ — $22\cdot9$ m. frt, azután több árú, mint: a cukor, a gépek és géprészek, nyers bőrök, a fa és faszén a gyapjú és szőr, a kávé és halak $10\cdot6$ és $12\cdot7$ millió frt között állnak.

Kivitelében már van határozottan kiváló árú, $106\cdot7$ millió frt ($30\cdot42\%$) esik a selyemre, $25\cdot0$ m. frt ($7\cdot13\%$), a faolajra, $16\cdot2$ m. frt. ($4\cdot62\%$) a borra, $11\cdot7$ m. frt ($3\cdot34\%$) a kénre, $11\cdot2$ m. frt ($3\cdot20\%$) a kender-, len-, juta- s egyéb növényi rostos anyagra. Ez az öt árú az összes kivitelnek több mint a felét képezi, kívülük még nevezetesebbek: a korallok ($7\cdot5$), a tojás ($9\cdot1$), narancs és citrom ($9\cdot7$), a pamut ($7\cdot7$) és a mandula és dió ($8\cdot0$ m. frt). A többi árú kisebb értékeket képvisel.

Svájc bevitelében a selyem viszi a főszerepet. 1891-ben $46\cdot8$ millió frtra ($12\cdot52\%$) emelkedett. Mellette még több jelentékeny árút találunk, így pl. $35\cdot0$ m. frttal a búzát ($9\cdot36\%$), $18\cdot8$ m. frttal a gyapjúárúkat ($5\cdot03\%$), $17\cdot4$ millióval a vasat és vasárúkat ($4\cdot65\%$) s néhány százezer forint különbséggel a pamutot, szarvasmarhákat, pamutárúkat, bort, ruházatot és fehérneműt és a kőszén. A bevétel különben igen megoszlik. Nem úgy a kivitel. Öt árú az összes kivitelnek kétharmadát $66\cdot8\%$ -át képezi, még pedig: a selyemárúk $50\cdot3$ m. frt ($18\cdot72\%$), a pamutárúk $48\cdot9$ m. frt ($18\cdot21\%$), az órák $39\cdot0$ m. frt ($14\cdot52\%$), a selyem $24\cdot0$ m. frt ($8\cdot93\%$) és a sajt $15\cdot3$ m. frt ($5\cdot70\%$). A többi árucikk, a gépek és géprészek, a pamutfonál, a tej s még több, már jelentéktelenebbek.

Törökországról csak hiányos adatokkal rendelkezünk. Az 1891. év egészen hiányzik, a 90-ikeket is több árúnál az 1889-iekkel kellett pótolnunk. Nagyon eloszló bevittel állunk szemben, még a legfontosabb cikk, a pamutfonál és a cukor is csak $6\cdot74$ s illetőleg $6\cdot60\%$ -át teszi az összes forgalomnak. A nyomtatott pamutszövet a

harmadik helyen már csak $5\cdot53\frac{0}{0}=11\cdot4$ millió frt. Amazok $13\cdot9$ s illetve $13\cdot6$ m. frtot képviselnek. A táblázatban fel nem említett sok apróbb árucikk az összes bevitelnek több mint felét $50\cdot05\frac{0}{0}$ -át ($103\cdot2$ m. frt) teszi. A kivitelnél $12\cdot7$ m. frttal a selyemgubó dominál ($11\cdot00\frac{0}{0}$), azután a buza következik $11\cdot5$ m. frttal ($9\cdot96\frac{0}{0}$). Az aprószőlő ($8\cdot9$ m. frt $7\cdot71\frac{0}{0}$), a füge, dió a datolya ($7\cdot2$ m. frt $6\cdot23\frac{0}{0}$) s az ópium ($6\cdot3$ m. frt $5\cdot45\frac{0}{0}$) zárja be a jelentősebb kiviteli cikkek sorát.

Románia $25\cdot1$ millió frt értékű pamutszövetet ($14\cdot40\frac{0}{0}$), $22\cdot7$ m. frt értékű gyapjuszövetet ($13\cdot02\frac{0}{0}$) s $17\cdot0$ m. frt ($10\cdot21\frac{0}{0}$) vas- és aczélárút visz be. A bőr és bőrárúk, gépek, és géprészek, a pamutfonál s a papiros még jelentékenyebbek, a többi cikk már csekély összeget képvisel. Kivitelében négy árucikk köti le figyelmünket, a fő a buza, ($45\cdot5$ m. frt $41\cdot40\frac{0}{0}$) és a kukoricza ($24\cdot4$ m. frt $22\cdot20\frac{0}{0}$), azután az árpa és maláta ($11\cdot1$ m. frt $10\cdot10\frac{0}{0}$) és az olajos magvak ($9\cdot2$ m. frt $8\cdot37\frac{0}{0}$). Ez a négy együttvéve az összes kivitelnek $81\cdot80\frac{0}{0}$ -át képezi. Még némileg a rozs jelentékeny, ($3\cdot4$ m. frt, $3\cdot09\frac{0}{0}$).

Görögországnak és *Bulgáriának* beviteli kereskedelme igen eloszló. Előbbinél a gabona és liszt a főárú ($13\cdot4$ m. frt $23\cdot89\frac{0}{0}$) s mellette még az ásványok, pamutszövetek, a fa, gyapjuszövetek és a halak nevezetesebbek, utóbbinál nincs olyan árú, mely határozottan dominálna. $2\cdot8$ m. frttal ($8\cdot62\frac{0}{0}$) a pamutszövetek állnak első helyen, a pamutfonalak a másodikon ($2\cdot4$ m. frt, $7\cdot38\frac{0}{0}$) s a vas és aczélárúk a harmadikon ($2\cdot1$ m. frt $6\cdot46\frac{0}{0}$). A mi a kivittelt illeti, Görögországnak két nevezetes árucikke van, az aprószőlő mindekelőtt, mely néha az összes kivitelnek felét is meghaladja (1890-ben $50\cdot13\frac{0}{0}$) s az ásványok, 1890. $3\cdot4$ m. frttal ($8\cdot88\frac{0}{0}$). Bulgária kivitelében csaknem $60\frac{0}{0}$ kal a buza szerepel ($17\cdot0$ millió frt, beleértve a tatárkát is) a mellette álló árú, a rozs, már csak $1\cdot8$ m. frtot képvisel ($6\cdot34\frac{0}{0}$ -ot).

Szerbia bevitele szintén sokkal inkább megoszlik, mint a kivitele. Ennél 3 árú csaknem az összes kivitelnek $\frac{2}{3}$ -át teszi, amannál a legnagyobb is csak $1\cdot7$ m. frt értéket ($9\cdot94\frac{0}{0}$) (vas és aczél s áruk ezekből) képvisel. Mellette felemlithetők még a pamutszövetek ($1\cdot5$ m. frt. $8\cdot77\frac{0}{0}$), a pamutfonál ($1\cdot1$ m. frt $6\cdot44\frac{0}{0}$), a ruházatok és fehérneműek ($1\cdot1$ m. frt $6\cdot43\frac{0}{0}$) s még a nyers marhabőrök, a gyapjuszövetek, a bőr és az apró árúk. Az az említett 3 kiviteli árucikk: a buza ($5\cdot9$ m. frt $28\cdot10\frac{0}{0}$) a szarvasmarhák ($4\cdot0$ m. frt $19\cdot05\frac{0}{0}$) és a sertés ($3\cdot2$ m. frt $15\cdot24\frac{0}{0}$). Felemlithetők még a kukoricza ($1\cdot6$ m. frt $7\cdot62\frac{0}{0}$) és a szilva ($1\cdot2$ m. frt, $5\cdot71\frac{0}{0}$).

Kiegészítésül itt is, mint azt az árúk származási és rendeltetési helyének feltüntetésénél tettük, bemutatjuk még röviden azon országokat, a melyeket táblázatos kimutatásunkból térszűke miatt kihagyni voltunk kénytelenek.

E táblázatunkba azonban *Németalföldet* sem vettük fel, a melynek forgalma nagyrészt csak átvitelt képezvén, számos fontos cikkekre terjed ki s feltüntetése sok teret igényelne. Ugy be-, mint kivitelében a chinin, továbbá a vas és aczél s az ezekből való árúk állnak első helyen. A chinin-bevitel 1891-ben 175'2, kivitele 123'5 millió frtra rúgott. A vas és aczél, illetőleg a vas és aczélárúkból pedig 100% bevitellel szemben 69'7 m. frt kivitel állt. A legfontosabb beviteli cikkek voltak még: buza (82'2 millió frt), rozs (35'7)-rizs (34'6), köszén (39'2), czukor (29'9), kövek (29'6), továbbá kávé (29'4), és pamutfonál (22'3). A kiviteli árúk ellenben: a vaj (11'3) nagyon csökkent, a mely az egyedüli számottevő *tulajdonképeni németalföldi* kiviteli cikk, czukor (37'7) buza (46'2), pamutárúk (33'5), kávé (17'3) és rozs (17'3).

Spanyolország legfontosabb beviteli cikkei 1891-ben: pamut (34'0 millió frt), fa (11'7), köszén (20'0), halak (11'5), czukor (12'1), gépek és géprészek (15'9), gyapjuszövetek (11'8), vas és aczél s árúk ezekből (13'4), búza (11'2); legfőbb kiviteli cikkei ellenben: a bor (145'0 millió frt, az összes kivitelnek 38'88⁰/₀-a), ásványok (33'0), friss és szárított gyümölcsök (24'1), ólom, vas, réz és horgany (43'7).

Portugália 1890. évi forgalmában a legnevezetesebb beviteli cikkek voltak: pamutárúk (9'9 millió frt), gabona (11'7), czukor (4'4), tőkehal (3'7) és köszén (5'0); a főkiviteli cikk a bor (23'6 millió frt), az összes kivitelnek 31'01⁰/₀-a, nagy kivitele van még parafából (6'9).

Svédország bevitele nagyon megoszlik 1891-ben legfontosabb beviteli árúk voltak a kávé (14'6 millió frt), a gyapjúárúk (13'3), köszén (17'2), czukor (6'5). A kivitelben túlnyomó a fa (61'9), az összes kivitelnek 34'41⁰/₀-a, jelentékeny kiviteli cikkek még a vas és aczél (18'3), a vaj (18'0) és a faárúk (13'2).

Norvégia külforgalmában 1891-ben főszerepet játszik a bevitelben a gabonaféle (27'2 millió frt), hajók, kocsik és gépek (14'2), szövetek (12'5). Főkiviteli cikkei a fa és faárúk (24'4) és állati termékek (25'1), a mely két tételre az összes kivitelnek 68'28⁰/₀-a esik.

Dánia legfontosabb beviteli cikkei 1891-ben: vas és aczélárúk (10'0 millió frt), szövészeti kézműárúk (22'0), köszén (12'9), gyarmatárúk (16'4), fa és faárúk (9'8). A legfőbb kiviteli árú a vaj, jelentékeny kivitele van még disznóhús-, szalonna- és tojásból, mindezekből ösz-

szesen (68'4 m. frt értékben), továbbá élő állatokból (25'4) és gabonafélékből (9'7).

Finnországban 1889-ben a gabona és liszt (7'8), kávé (4'3), szövetek (3'3), továbbá vas és aczél (2'8) a legfontosabb beviteli cikkek. A kivitelben itt is, mint Svéd- és Norvégországnál, a fa játszik főszerepet.

Áttérve Ázsiára, táblázataink között találjuk *Britt-Kelet-Indiát*. Főbeviteli cikke a pamutárúk, 1891-ben 272'4 millió frt (39'46⁰/₀). A többi cikk már alárendelt jelentőségű. Pamutfonál (37'7 m. frt), vas és aczél s árúk ezekből (32'7 m. frt), cukor (34'0 m. frt), gépek és malomfelszerelések (20'6) és vasuti anyagok (20'1). Kivitelében a pamut (165'0), rizs (128'8), magvak (93'4) és ópium (92'6 m. frt) viszik a főszerepet. Kiválóbb kiviteli cikkek még a juta (76'0 m. frt), a pamutfonál (65'4 m. frt) a buza (60'4 m. frt) a téa (52'2 m. frt), indigó festék (30'7 m. frt), továbbá a jutaárúk és a nyers bőrök.

China legfontosabb beviteli cikkei 1889-ben: ópium (71'7 millió frt), pamutárúk (54'4), pamutfonál (30'7) és gyapjúárúk (9'4); legtöbb értékűt visz ki ellenben teából (66'5), selyemből (65'6) és selyemárúkból (18'3).

Japán fő beviteli cikkei (1891): pamutfonál (11'3 millió frt), cukor (15'6), gyapjúsövetek (6'3), pamutsövetek (6'8), gépek és tudományos műszerek (4'9), kőolaj (9'1); legfontosabb kiviteli áru a selyem (63'8), jelentékeny kivitele van továbbá rizsből (12'4) és teából is (14'0).

Afrika országai közül *Egyiptomot* találjuk meg táblázatunkban. Kivitelében (1891.) a pamut 93'2 millió frt értéket képviselt (64'77⁰/₀), mellette csak a pamut mag, a bab, nádcukor és a búza bir némi jelentőségre vergődni. A bevitelben ilyen határozottan domináló áru nincs, a pamutszövet áll első helyen (18'0 m. frt 18'87⁰/₀). Nevezetesebbek: a kőszén, a fa, a vas és aczélárúk, a dohány és dohánygyártmányok s a gyapjú-, selyem- és más anyagokból való szövetek.

Algírnak pamutszövetekből (14'8 millió frt), továbbá bőrből és bőrárúkból (8'3) van legjelentékenyebb bevitele, különben a bevétel itt nagyon megoszlik. A kivitelben a legfontosabb szerepet játszik kivált az újabb időben a bor (22'5) kecske és juh (11'0), gabona és liszt (20'0), gyapjú (4'3).

A *Fokföld* legfontosabb beviteli cikke (1891-ben) a katonai, matróz- és más egyenruhák (8'8 millió frt), továbbá a pamutárúk (6'1); a kivitelben a drágakő a gyémánttal együtt játszik legnagyobb

szerepet (41·7 m. frt) fontos kiviteli cikke még a gyapjú (22·6), továbbá a rézérc (2·5) és strucztoollak (4·7).

Az északamerikai *Egyesült-Államoknak* fő beviteli cikke a cukor és melasz 1891-ben (233·7 millió frt, 13·17⁰/₀), továbbá a nagyon emelkedő kávé (átlagban 101·3, 1891-ben 201·9 m. frt, 7·23 és 11·38⁰/₀), a vas és aczél és árúk (117·2 m. frt. 6·60⁰/₀), vegyészeti-, gyógy- és festőárúk (99·3 m. frt 5·60⁰/₀), gyapjuárúk (86·2 m. frt 4·86⁰/₀) és selyemárúk (79·5 m. frt 4·48⁰/₀). — Kivitelében határozottan a pamuté a főszerep, ebből 610·5 m. frt értéket (33·33⁰/₀-ot) visznek ki. Második helyen áll a hús és zsir kivitele 240·5 m. frt értékben (13·13⁰/₀). Nevezetesebb cikkek még a buzaliszt (114·9 m. frt 6·27⁰/₀, a buza (108·0 m. frt 5·90⁰/₀), a kőolaj (96·9 m. frt 0·29⁰/₀), szarvasmarhák és vas és aczél s az ezekből való árúk.

Az *Argentínai köztársaság* legfőbb beviteli cikkei (1891): vas és vasárúk (9·5 millió frt), fa és faárúk (5·0) szövetek és ruházatok (36·1), eledelek (17·3). Főkviteli cikkei ellenben: állatok és állati termékek (122·8). Mezőgazdasági termékek (44·7).

Canada fő beviteli cikkei (1891): vas és vasárúk (34·4 millió frt), gyapjuárúk (19·6), kőszén (19·8), cukor (10·5) és pamutárúk (8·2). Legfontosabb kiviteli cikkei pedig: fa (43·1), sajt (21·4), halak (9·2), buza (8·4) és szarvasmarha (18·0).

Uruguay fő beviteli cikkei (1891): szövetek (5·4 millió frt), bor (5·5), ruházatok (2·1) és cukor (2·5), Legfontosabb kiviteli cikkei: gyapjú (17·2), nyers bőrök (marhabőrök 13·6 m. frt, juhbőrök 2·4 m. frt) és hús (11·8).

Ausztrália különösen szöveteket, főleg pamutszöveteket, ruházatok, kiválóképen egyenruhákat, vas- és aczélárúkat s cukrot visz be. Legfőbb kiviteli cikkei a gyapju, nyers bőrök és buza.

4. Vámbevételek. ¹⁾

Az osztrák-magyar vámterület vámbevételei. A határvám, mint az állami jövedelmeknek egyik forrása, tulajdonképen az állami pénzügyhöz tartozik, de minthogy szorosan összefügg az áruforgalommal, nem látszik indokoltnak attól elválasztani.

Monarchiánk vámbevételeit 1856. óta 5—5 éves átlagokban s 1886-tól az éveket egyenkint és feltüntetve, az alábbi kimutatás állítja szem elé:

¹⁾ Oesterreichische Statistik. Statistik des auswärtigen Handels der Oesterreich-Ung. Monarchie. — Az idegen államok vámbevételeinek összeállításánál a *Nemzetközi forgalom* fejezeténél felsorolt források használtattak.

É v	V á m b e v é t e l e k		
	a behozott	a kivitt	a behozott és kivitt
	árúk után ezer forintokban ¹⁾		
Átlag 1856—1860	18.143	548	18.691
» 1861—1865	13.031	431	13.462
» 1866—1870	15.929	172	16.101
» 1871—1875	23.736	209	23.945
» 1876—1880	21.592	124	21.716
» 1881—1885	39.379	40	39.419
1886	37.203	40	37.243
1887	35.987	38	36.025
1888	38.169	63	38.232
1889	39.617	88	39.705
1890	41.162	36	41.198
1891	42.624	34	42.658

1884-től 1888-ig állandó csökkenés mutatkozik vámbevételeinkben; 1888. óta az irányzat ismét emelkedő, a beviteli vámok 1891-ben az előbbi évhez képest közel másfél millió frtnyi, százalékban kifejezve 3⁵/₀-nyi többletet eredményeztek.²⁾

A vámbevétel legnagyobb a német határokon s ujabban csaknem annyi a tenger felől, merről a vámok legdúsabb forrása, a kávé és a petroleum jön a vámterületre. A vámbevételeket az egyes árucikkek szerint a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Az áruk megnevezése	A beviteli vám áruk szerint								
		1856	1866	1876	1886	1889	1890	1891	1856	1891
		ezer forintokban ³⁾							az összes vámbevétel %-ban	
1	Kávé	3.186	3.090	5.234	14.059	12.999	13.152	13.351	14'48	31'10
2	Ásványolaj ...	—	72	1.258	3.965	3.445	3.260	3.460	—	8'06
3	Vas és vasáru	1.101	295	806	1.828	2.372	2.480	2.601	5'00	6'06
4	Pamutfonal ...	821	623	988	1.526	1.713	1.614	1.593	3'73	3'71
5	Déli gyümölcs	868	861	1.397	1.539	1.234	1.256	1.313	3'94	3'06
6	Gépek és esz- közök	315	176	436	1.182	2.041	1.996	2.146	1'43	5'00
7	Gyapjúárúk ...	944	471	1.670	1.361	1.324	1.395	1.622	4'29	3'78
8	Pamutárúk ...	675	219	654	1.043	842	846	852	3'07	1'99
9	Selyemárúk ...	575	302	461	755	954	927	1.094	2'61	2'55

¹⁾ 1856—78-ig ezüst, 1879-től pedig aranyértékű forintokban. —

²⁾ L. erre vonatkozólag évkönyvünk 1888 évi folyamának a 414. és 415. lapokon foglalt fejtegetéseit. ³⁾ 1856, 1866. és 1876-ban ezüst, 1886—1891-ben pedig aranyértékű forintokban.

Sorszám	Az áruk megnevezése	A beviteli vám áruk szerint									
		1856	1866	1876	1886	1889	1890	1891	1856	1891	
		ezer forintokban ¹⁾							az összes vám- bevétel %-ban		
10	Gabona és hü- velyesek	486	179	177	481	633	1.181	635	2'21	1'48	
11	Bőr és bőráruk	320	154	414	652	682	614	341	1'45	0'79	
12	Fűszerek	370	308	425	611	679	710	1.573	1'68	3'67	
13	Vágó- és igaz- marha	951	590	1.264	751	648	589	657	4'32	1'53	
14	Vegyészeti ter- mékek, gyógy- és festőárak	94	109	251	504	547	578	620	0'43	1'44	
15	Égetett szeszes folyadékok ...	366	144	206	440	459	855	915	1'66	2'13	
16	Tea	66	41	93	415	476	532	586	0'30	1'37	
17	Apróárak, órák	208	82	111	439	520	553	628	0'95	1'46	
18	Bor	1.113	192	309	441	506	595	655	5'06	1'53	
19	Gyapjufonal ...	178	129	131	340	531	497	558	0'81	1'30	
20	Rizs	65	79	155	389	545	612	722	0'30	1'68	
21	Zsíros olajok ...	1.022	400	374	319	474	622	740	4'64	1'72	
22	Ruha-, fehér- nemű- s díszítő árak	123	67	219	284	397	434 ²⁾	434	0'56	1'01	
23	Zsiradékok ...	202	80	147	252	407	395	412	0'93	1'96	
24	Papir és papi- rosárak	64	17	87	244	387	410	464	0'29	1'08	
25	Vegyészeti se- gédanyagok ...	176	91	256	266	228	299	261	0'80	0'61	
26	Faárak	50	35	92	158	262	314	261	0'23	0'61	
27	Üvegárak	36	29	88	154	157	190	243	0'16	0'57	
28	Len-, juta- és kenderárak ...	58	17	131	137	106	101	224	0'26	0'52	
29	Cukor	5.923	84	92	60	67	196	52	26'91	0'12	
30	Egyéb vámkö- teles áruk ...	1.651	699	1.120	2.608	3.982	3.959	3.911	7'50	9'11	
	Összesen ...	22.007	9.635	19.046	37.203	39.617	41.162	42.924	100'00	100'00	

Csupán az utóbbi éveket tekintve, a legnagyobb vámjövedelmet a kávé és az ásványolaj behozatal nyújtja. Az ásványolaj vámja azonban 1883. óta, a mikor legnagyobb volt és 8'03 millió forintot ért el, jelentékenyen megcsökkent, minthogy a magasabb vámtétel alá eső finomított petroleumból a hazai petroleumfinomító

¹⁾ 1856—1866 és 1876-ban ezüst, 1886—1891-ben pedig aranyértékű forintokban. ²⁾ Újabb adatok hiányában 1891-ben is az 1890-ieket használtuk.

gyárak örvendetes fejlődése következtében évről-évre kisebb mennyiség kerül behozatalra. Az ásványolajvám, mely eredetileg tisztán pénzügyi vám volt, ma már határozottan ipari védvám jelleggel bír. Habár nem is jövedelmeznek dúsán, de mégis nagy arányt képviselnek vámbevételünkben a legfontosabb ipari védvámok, a vas és vasárúk, a pamutfonalak és pamutárúk, gyapjufonalak, gyapjuárúk, selyemárúk, bőr és bőrárúk és gépek, a mely itt felsorolt árucsoportra 1891-ben összes vámbevételünknek $25\frac{18}{100}$ -a esett.

Az 1890. és 1891. években is vámbevételünknek közel egy harmadát (1891-ben $31\frac{10}{100}$ -át) a kávé szolgáltatja ($13\frac{4}{100}$ m. frt)). — A kávé kivül még több jelentősebb cikk van, ilyenek: ásványolajok (1890: $3\frac{3}{100}$ m. frt, 1891-ben $3\frac{5}{100}$ m. frt, $8\frac{06}{100}$), a vas és vasárúk (1891: $2\frac{6}{100}$ m. frt, $6\frac{06}{100}$), gépek és eszközök (1891: $2\frac{1}{100}$ m. frt, $5\frac{0}{100}$), a gyapjuárúk ($1\frac{6}{100}$ m. frt, $3\frac{78}{100}$), a pamutfonál ($1\frac{6}{100}$ m. frt, $3\frac{71}{100}$), a fűszerek (1891: $1\frac{6}{100}$ m. frt, $3\frac{67}{100}$), a déli gyümölcsök ($1\frac{3}{100}$ m. frt, $3\frac{06}{100}$). Felemlitendők még a selyemárúk ($1\frac{1}{100}$ m. frt); a többi árúk közül egy után sem érte el a vámbevétel az egy millió forintot. — Az összes vámbevételek 1866-tól kezdve folyton emelkednek, az 1891-iki az 1866-ikinak már több mint négyszeresé

A különböző államok vámbevételei. — Valamint évkönyvünk mult évfolyamaiban, most is csak a beviteli vámokat mutatjuk ki, a kiviteli vámok a legtöbb országban csaknem egészen megszűntek s a mennyiben néhol, mint a Balkán államokban, még jelentékenyebb szereppel is bírnak, inkább pénzügyi természetűek és a külkereskedelem szempontjából alárendelt fontosságúak. A beviteli vámokat 1881-től kezdve az öt világrész nevezetesebb országában az alábbi táblázat tünteti fel:

Sorszám	Világrész, ország	V á m b e v é t e l e k								
		átlag 1881— 1885	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
		millió forintokban								
	I. Európa.									
1	N-Británia és Írország	198'04	198'02	200'30	202'40	201'40	198'62	199'95	205'05	200'58
2	Franciaország	135'06	131'92	133'56	147'44	129'84	133'80	152'52	142'24	144'60
3	Németország ¹⁾ ...	108'07	104'13	115'65	117'50	126'90	135'07	145'08	180'14	197'69

¹⁾ Németországban az év márczius 31-ig számítottak.

Sorszám	Világresz, ország	V á m b e v é t e l e k								
		átlag 1881— 1885	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
		millió forintokban								
4	Európai Oroszor.	97'85	103'84	101'02	97'25	104'37	90'95	98'89	125'91	130'72
5	Olaszország ...	65'95	63'07	65'34	87'75	63'51	100'24	75'41	99'06	93'96
6	Osztr.-Magyar Monarchia ...	39'38	45'06	44'72	39'87	37'20	35'99	38'17	39'62	41'16
7	Spanyolország ...	36'33	39'07	34'44	34'43	36'24	36'16	31'93	33'98	39'03
8	Portugália ...	25'99	25'12	27'15	28'49	30'73	35'25	33'00	32'43	32'08
9	Svédország ...	17'46	18'15	18'35	17'94	17'56	16'73	20'59	23'22	23'32
10	Törökország ...	14'41	14'23	14'86	14'40	14'90	15'14 ¹⁾	15'14 ¹⁾	15'14 ¹⁾	15'14 ¹⁾
11	Dánia ...	12'73	12'98	13'59	12'79	11'86	12'43	13'06	12'94	13'09
12	Belgium ...	10'99	11'29	10'27	11'36	11'14	11'51	12'40	12'21	12'71
13	Norvégia ...	10'03	10'14	10'96	9'90	10'53	9'29	10'30	11'36	11'99
14	Svájc ...	7'64	7'75	8'30	8'32	8'80	9'70	10'30	10'88	12'33
15	Görögország ...	7'20	8'30	7'69	6'26	7'68	10'67	11'72	11'79	9'76
16	Románia ...	5'76	6'96	5'98	5'32	6'67	8'48	8'12	9'24	9'01
17	Németalföld ...	4'23	4'35	4'25	4'20	4'24	4'40	4'34	4'48	4'85
18	Bulgária ...	1'48	1'56	1'48	1'24	2'04	2'08 ¹⁾	2'08 ¹⁾	2'08 ¹⁾	2'08
19	Málta ...	1'15	1'18	1'19	1'21	1'42	1'35	1'57	1'62	1'47
20	Szerbia ...	1'06	1'14	1'35	0'99	0'99	0'93	0'82	1'60	1'44
	Összesen ...	800'81	808'26	820'45	849'06	828'02	868'79	885'39	974'99	997'01
II. Ázsia.										
1	China ²⁾ ...	38'83	37'23	37'72	38'29	37'94	49'86	53'98	51'60	57'05
2	Britt-K.-India ...	36'79	30'28	29'06	29'47	30'04	32'06	32'15	36'06	38'44
3	Japán ...	2'91	2'82	2'85	2'87	3'24	4'41	5'45	5'73	5'87
4	Britt-Ceylon ...	2'64	2'57	2'62	2'67	2'30	2'26	2'58	2'51	2'84
	Összesen ...	81'17	72'96	70'25	73'30	73'52	88'59	94'16	95'90	104'20
III. Afrika.										
1	Fokföld ³⁾ ...	11'20	11'05	8'97	10'73	9'51	9'30	10'45	11'33	13'54
2	Egyiptom ...	6'32	6'21	6'50	7'87	8'11	8'16	8'32	8'96	12'62
3	Britt-Mauritius	2'48	2'81	2'51	2'13	2'33	2'07	2'53	2'41	2'65
4	Egyéb afrikai britt-birt. ⁴⁾ ...	4'06	3'74	4'21	4'02	3'45	4'30	4'85	5'89	6'02
5	Algír ...	1'51	1'44	1'66	1'74	1'86	1'78	2'25	2'03	2'02
	Összesen ...	25'57	25'25	23'85	26'49	25'26	25'61	28'40	30'62	36'85

¹⁾ Ujabb adatok hiányában a megelőző évi adatot vettük fel. — ²⁾ A kiviteli vámok is be vannak számítva. ³⁾ Az év június 30-án végződik. — ⁴⁾ Natal, Szt-Ilona, Gold-Coast, Lagos, Sierra Leona és Gambia.

Sorszám	Világrész, ország	V á m b e v é t e l e k								
		átlag 1881— 1885	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
		millió forintokban								
	IV. Amerika.									
1	Északam.-Egy.- Államok ¹⁾	414'12	440'28	398'67	372'37	395'60	445'27	448'37	459'27	473'17
2	Britt-Canada ¹⁾ ...	42'48	47'94	41'72	39'45	39'81	45'98	45'42	48'75	49'25
3	Argentínai közt.	39'24	38'12	47'28	86'41	55'39	70'43	72'90	93'22	95'09
4	Chili	23'41	25'20	26'21	19'29	21'15	23'63	26'94	28'46	26'47
5	Uruguay ²⁾	13'85	14'63	16'27	16'24	14'29	18'21	18'58	22'65	20'68
5	Britt-Ny.-Ind. ¹⁾	7'10	7'41	7'32	6'92	6'84	7'18	7'88	7'93	9'12
7	Uj-Foundland ¹⁾	2'09	2'39	2'21	1'86	1'90	2'26	2'61	2'59	2'80
8	Egyéb am. britt birtokok ³⁾	2'91	3'15	2'94	2'83	2'85	2'98	2'96	3'62	3'60
	Összesen ...	545'20	579'12	542'62	545'37	537'83	615'94	625'66	666'49	680'18
	V. Ausztrália.									
1	Ausztráliai britt birtokok	66'26	65'81	68'28	71'90	73'95	74'25	82'47	87'46	84'69

Legnagyobb vámjövödelme a föld összes országai között az Egyesült-Államoknak van, a mely bár 1884-től 1886-ig némileg megcsökkent, azután ismét emelkedett s újra oly magasra szökött, hogy az összes európai országok együttes vámjövödelmének közel felét teszi. Magas vámjövödelme van N.-Británniának, Franciaországnak és Németországnak is, mely utóbbi országnak vámbevételére rendszerint Franciaországnál alacsonyabb szokott lenni, 1889-ben azonban, a mikor csupán a gabonavámok 100 millió márkát hajtottak, annyira felszökött, hogy nemcsak Franciaországot szárnyalta magasan túl, hanem még Nagy-Britanniát is nagyon megközelítette. Az osztr.-magyar monarchia vámbevételai, noha meg sem közelítik Angliáét, még is elég nagy összeget képviselnek, 41'16 millió forintot s az európai országok között a hatodik helyen állnak. Legnagyobb volt a vámbevétel 1883-ban, ezóta csökken 1887-ig, innen megint emelkedik, de még nem érte el az 1883. évi magasságot.

Mint az összes forgalomnál, úgy itt is arányba állíthatjuk az összes vámbevételket az egyes országok lakosságával (1890):

¹⁾ Az év jun. 30-án végződik. — ²⁾ A kiviteli vámokkal együtt, —

³⁾ Britt-Guyana, Sólóyom szigetek, Bermuda és Honduras.

Sorszám	Ország	A vámjövedelemből esik fejenként frt	Sorszám	Ország	A vámjövedelemből esik fejenként frt
1	Argentínai köztársaság	23'27	15	Törökország	2'95
2	Britt-Canada	10'19	16	Spanyolország	2'23
3	Chili	9'26	17	Belgium	2'07
4	Fokföld	8'87	18	Ausztrália	1'92
5	Málta	8'85	19	Egyiptom	1'85
6	Egyesült-Államok	7'52	20	Románia	1'79
7	Portugália	6'81	21	Oroszország	1'37
8	Dánia	5'99	22	Németalföld	1'08
9	N.-Britannia és Írorsz.	5'29	23	Osztrák-Magyar mon.	0'95
10	Svédország	4'88	24	Algír	0'49
11	Svájc	4'22	25	Japán	0'14
12	Németország	4'00	26	China	0'14
13	Franciaország	3'77	27	Britt-Kelet-India	0'13
14	Olaszország	3'07			

Legelől állanak a délamerikai államok, az Argentínai köztársaság és Chili; mert ha Chilihez számítjuk azt a 3 tartományt, melyet a Peruval folytatott háborúban nyert, Britt-Canadát is megelőzi, — az Egyesült-Államok, melyek a vámbevételek abszolút nagyságát tekintve legelől állnak, a 6. helyre szorulnak. N.-Britannia is csak a 9-ik helyet foglalja el, az Osztrák-Magyar monarchia pedig táblázatunkban a legutolsó az európai országok között.

Hogy a legnagyobb vámjövedelmeket felmutató s bennünket közelebből érdeklő országok főleg mily cikkek után nyerik vámjövedelmeiket, a következő táblázatok tüntetik fel:

Sorszám	A bevitt vámköteles cikkek neve	Vámbevételek							
		1888-ban	1889	1890	1891	1888	1889	1890	1891
		összesen ezer forintokban				az össz. vámbevételek %-ában			
I. Északamerikai Egyesült-Államok.									
1	Cukor, cukros-ságok és melasz	109.217	117.590	115.850	90.766	24'36	25'60	24'48	20'03
2	Gyapjú és gyapjúgyártmányok	77.580	86.848	90.092	86.960	17.30	18'91	19'04	19'19

Sorszám	A bevitt vám- köteles cikk neve	V á m b e v é t e l e k							
		1888	1889	1890	1891	1888	1889	1890	1891
		összesen ezer forintokban				az össz. vámbevételek %-ában			
	<i>Ebből :</i> <i>gyapjúgyárt-</i> <i>mányok</i>	67.647	74.285	78.624	73.200	15'09	16'17	16'62	16'15
3	Vas és aczél s gyártmányok ezekből	44.697	35.509	32.306	38.346	9'97	7'73	6'83	8'46
4	Selyemárúk	34.339	36.420	39.786	40.674	7'66	7'92	8'41	8'98
5	Pamutgyártmá- nyok	24.133	22.768	24.551	31.189	5'38	4'96	5'19	6'88
6	Len, kender és juta s gyártmá- nyok ezekből ...	21.634	23.959	24.952	21.155	4'82	5'21	5'27	4'67
	<i>Ebből :</i> <i>len-, kender- és</i> <i>jutagyártm.</i> ...	16.619	18.747	19.870	19.692	3'71	4'08	4'20	4'35
7	Dohány és do- hánygyártm.	20.444	23.507	27.966	33.961	4'56	5'12	5'91	7'50
8	Szesz, festett li- kőrök, bor	16.092	16.351	17.932	19.956	3'59	3'60	3'79	4'40
9	Üveg és üveg- árúk	10.078	9.507	8.853	9.517	2'25	2'07	1'87	2'10
10	Vegyészeti cikkek, mérgek, festék és gyógyszer ...	9.706	10.536	10.540	9.805	2'16	2'29	2'23	2'16
11	Gyümölcs	9.404	8.415	8.221	9.120	2'10	1'83	1'74	2'01
12	Agyag-, kő- és porcellán-árúk	7.493	7.758	8.412	9.786	1'67	1'68	1'78	2'16
13	Bőr és bőrgyárt- mányok	7.306	7.178	7.972	8.704	1'63	1'56	1'68	1'92
14	Divatcikkek, il- illatszerek stb.	6.348	5.840	7.474	5.897	1'42	1'27	1'58	1'30
15	Egyéb vámköte- les cikkek ...	49.900	47.088	48.259	37.323	11'13	10'25	10'20	8'24
	Összesen ...	448.371	459.274	473.166	453.159	100.00	100.00	100.00	100.00
2. Nagy-Británia és Írország.									
1	Dohány és do- hánygyártm ...	89.420	92.170	95.729	100.103	44'72	44'95	47'73	50'09
	<i>Ebből nyersdo-</i> <i>hány</i>	84.222	86.474	90.128	94.446	42'12	42'17	44'93	47'26
2	Tea	46.368	46.407	36.109	33.743	23'19	22'63	18'00	16'88

Sorszám	A bevitt vám- köteles cikkek neve	V á m b e v é t e l e k							
		1888	1889	1890	1891	1888	1889	1890	1891
		összesen ezer forintokban				az összes vámbevételek %-ban			
3	Szeszes italok ...	42.609	44.901	48.331	45.853	21'31	21'90	24'09	22'94
	<i>Ebből : rum ...</i>	<i>19.953</i>	<i>20.955</i>	<i>24.188</i>	<i>24.142</i>	<i>9'98</i>	<i>10'21</i>	<i>12'06</i>	<i>12'08</i>
	<i>pálinka</i>	<i>12.631</i>	<i>12.952</i>	<i>14.142</i>	<i>14.530</i>	<i>6'32</i>	<i>6'32</i>	<i>7'05</i>	<i>7'27</i>
4	Bor	12.014	12.594	13.253	13.006	6'01	6'14	6'61	6'51
5	Gyümölcs	5.806	5.340	3.509	3.438	2'90	2'60	1'75	1'72
	<i>Ebből : apró sz.</i>	<i>3.563</i>	<i>3.153</i>	<i>1.403</i>	<i>1.141</i>	<i>1'78</i>	<i>1'53</i>	<i>0'70</i>	<i>0'57</i>
	<i>mazsola</i>	<i>1.717</i>	<i>1.631</i>	<i>1.607</i>	<i>1.718</i>	<i>0'86</i>	<i>0'79</i>	<i>0'80</i>	<i>0'86</i>
6	Kávé	1.948	1.814	1.793	1.828	0'97	0'88	0'89	0'92
7	Kakao, kakaóhü- vely és csokol.	891	930	1.024	1.089	0'45	0'46	0'51	0'54
8	Pótkávé	668	647	635	620	0'33	0'32	0'32	0'31
9	Egyéb vámköte- les cikkek ...	230	252	201	178	0'12	0'12	0'10	0'09
	Összesen	199.954	205.955	200.584	199.858	100'00	100'00	100'00	100'00
3. Franciaország.									
1	Kávé	42.400	40.680	42.320	43.720	27'80	28'59	29'26	27'77
2	Gabona neműek	27.360	24.760	20.520	15.600	17'94	17'41	14'19	9'91
3	Czukor	20.160	13.960	15.400	16.920	13'21	9'82	10'65	10'75
	<i>És pedig :</i>								
	<i>a francz. gyarm.</i>	<i>12.280</i>	<i>11.320</i>	<i>10.880</i>	<i>10.960</i>	<i>8'05</i>	<i>7'96</i>	<i>7'52</i>	<i>6'97</i>
	<i>külföldről</i>	<i>7.880</i>	<i>2.640</i>	<i>4.520</i>	<i>5.960</i>	<i>5'16</i>	<i>1'86</i>	<i>3'13</i>	<i>3'78</i>
4	Kő- és palaolaj ...	12.920	15.000	16.640	15.600	8'47	10'55	11'50	9'90
5	Bor	9.040	8.080	7.440	8.480	5'93	5'68	5'24	5'39
6	Kakaó	5.120	5.360	5.880	6.000	3'36	3'77	4'06	3'81
7	Kőszén és pirszén	4.520	4.320	4.960	5.080	2'96	3'03	3'43	3'23
8	Gyapjuszövetek	2.960	2.960	3.000	3.120	1'94	2'08	2'07	1'98
9	Asztali gyümölcs	2.760	2.920	3.320	2.160	1'81	2'07	2'29	1'37
10	Pamutszövetek ...	2.440	2.400	2.280	2.560	1'60	1'69	1'57	1'63
11	Állatok	2.160	1.240	880	920	1'42	0'87	0'60	0'58
12	Bors és paprika	1.960	2.040	2.200	2.240	1'29	1'43	1'52	1'42
13	Pamutfonál	1.080	1.160	1.280	1.320	0'71	0'82	0'88	0'84
14	Szerszámok és művek fémből	1.040	1.040	1.080	1.080	0'68	0'73	0'74	0'69
15	Vas, nyers vas és aczel	920	640	720	920	0'60	0'45	0'49	0'58
16	Gépek és mecha- nikai eszközök	880	1.000	1.120	1.280	0'58	0'70	0'77	0'81
17	Sör	600	680	520	520	0'39	0'48	0'35	0'33
18	Pálinka és min- denféle szeszek	520	360	320	360	0'34	0'25	0'22	0'23
19	Egyéb vámköte- les cikkek ...	13.680	13.640	14.720	29.560	8'97	9'58	10'17	18'78
	Összesen	152.520	142.240	144.600	157.440	100'00	100'00	100'00	100'00

Sorszám	A bevitt vám- köteles cikk neve	V á m b e v é t e l e k							
		1888	1889	1890	1891	1888	1889	1890	1891
		összesen ezer forintokban				az össz. vámbevételek %-ában			
1	Gabona, hüvelyesek, maláta <i>Ebből: búza ...</i>	28.584 <i>5.775</i>	49.370 <i>9.875</i>	55.720 <i>14.738</i>	60.022 <i>23.270</i>	19'70 <i>3'88</i>	27'41 <i>5'48</i>	28'19 <i>7'45</i>	30'47 <i>11'81</i>
2	Kávé és pótkávé	22.940	22.654	23.655	25.158	15'81	12'58	11'97	12'77
3	Dohány és dohánygyártm. ...	19.267	20.247	21.437	22.271	13'28	11'24	10'85	11'30
4	Kőolaj	16.960	21.205	19.657	20.596	11'70	11'77	9'94	10'45
5	Bor és gyümölcsbor	8.105	9.261	9.390	9.421	5'59	5'14	4'74	4'78
6	Épület és műfa ...	5.233	6.689	6.553	5.921	3'61	3'71	3'31	3'01
7	Pamutfonál	2.618	2.653	2.346	2.046	1'80	1'48	1'19	1'04
8	Állatok ¹⁾	2.373	2.717	3.662	4.755	1'63	1'51	1'85	2'41
9	Rizs	1.787	1.686	1.934	2.676	1'23	0'94	0'98	1'36
10	Déli gyümölcs ...	1.713	1.889	2.012	2.000	1'18	1'04	1'02	1'02
11	Fűszerek	1.572	1.724	1.861	1.937	1'08	0'95	0'94	0'98
12	Heringek	1.491	1.794	1.874	1.650	1'03	1'00	0'95	0'84
13	Egyéb vámköteles cikkek	32.437	38.249	47.586	38.556	22'36	21'23	24'07	19'57
	Összesen ...	145.080	180.138	197.687	197'009	100'00	100'00	100'00	100'00
					</				

¹⁾ Ló, szarvasmarha, sertés, juh.

Sorszám	A bevitt vám- köteles cikk neve	V á m b e v é t e l e k							
		1888	1889	1890	1891	1888	1889	1890	1891
		összesen ezer forintokban				az összes vámbevételek %-ban			
17	Szesz	142	342	414	259	0'19	0'35	0'41	0'31
18	Bor	200	185	171	121	0'26	0'19	0'18	0'14
19	Dohány	82	92	90	77	0'11	0'10	0'10	0'09
20	Egyéb vámköte- les cikkek ...	8.402	10.661	9.519	8.356	11'14	10'77	10'13	9'86
	Összesen	75.414	99.059	93.958	84.827	100'00	100'00	100'00	100'00
6. Spanyolország.									
1	Búza	4.188	2.503	2.780	4.197	13'11	7'37	7'12	10'68
2	Szesz	3.196	2.362	3.758	2.667	10'01	6'95	9'63	6'78
3	Gyapjuszövetek	2.235	2.615	2.128	2.504	7'00	7'70	5'45	6'37
4	Vas és aczél s árúk ezekből ...	2.220	3.080	3.959	3.117	6'95	9'06	10'15	7'93
5	Tőkehal	2.084	2.280	2.474	2.256	6'52	6'71	6'34	5'74
6	Pamutszövetek ...	1.342	1.573	1.504	1.571	4'20	4'63	3'85	4'00
7	Kakaó	1.187	1.122	1.219	761	3'72	3'30	3'12	1'94
8	Különféle gabona neműek	525	685	1.594	1.082	1'61	2'02	4'09	2'75
9	Búzaliszt	855	736	—	—	2'70	2'16	—	—
10	Kőszén	744	807	859	932	2'33	2'38	2'20	2'37
11	Selyemszövetek	555	661	432	511	1'74	1'95	1'11	1'30
12	Egyéb árúk	12.800	15.554	18.320	19.707	40'11	45'77	46'94	50'14
	Összesen	31.931	33.978	39.027	39.305	100'00	100'00	100'00	100'00

Az Egyesült-Államokban ipari védvámok, Nagy-Britanniában tisztán pénzügyi vámok, Németországban első sorban gabona- és állatvámok, tehát agrár-védvámok, továbbá pénzügyiek s csak kisebb mértékben ipari vámok, Franciaországban pénzügyi és gabonavámok, kisebb részben ipariak, Olaszországban ipari és gabonavámok, Spanyolországban a vámok mind a három fajtája szolgáltatja a vámjövédelmeket, vagy azok tulnyomó részét. Azon cikkek, a melyek 1891-ben a legtöbb jövédelmet adták, voltak: az *Egyesült-Államokban* a cukor (90'8 millió frt, 20'03⁰/₀) és a gyapju és gyapjugyártmányok (87'0 m. frt, 19'19⁰/₀), *N.-Britanniában* a dohány és dohánygyártmá-

F) Közlekedés.¹⁾

1. Közutak.

Magyarország közutai. — Évkönyvünk mult évi folyamában fölemlítettük, hogy az 1890. évi I. t.-cz. a hazai közutakat az eddigi hármias csoportosítás helyett 6 osztályba rendeli sorolni 1. államutak, 2. törvényhatósági utak, 3. vasúti állomásokhoz vezető utak, 4. községi közlekedési (viczinális) utak, 5. tisztán községi utak és 6. egyesek, társaságok vagy szövetkezetek által a közforgalom czéljaira létesített közutak, czime alatt; egyúttal ismertettük az osztályozás alapját és azt, hogy kit terhel ezen utak fenntartása. Az utak revíziója és ezen osztályozása folyamatban van, de befejezést még nem nyert. Az állami utak hálózatának czélszerű megállapíthatására meg

¹⁾ A kereskedelemügyi miniszternek 1890 és 1891 évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése. Budapest 1891. és 1892. — *Annuaire statistique de la Belgique*. Bruxelles. 1892. — Statisztikai közlemények az Osztrák-Magyar monarchia vasutairól. — *Uebersichtliche Zusammenstellung der wichtigsten Angaben der deutschen Eisenbahn-Statistik*, bearbeitet im Reichs-Eisenbahn-Amt. Band IV—XI. Berlin. — *Statistische Nachrichten von den Eisenbahnen des Vereins Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen*. 1886—91. — *Royaume de Belgique. Ministère des chemins de fer, postes et télégraphie. Chemins de fer, etc.* 1886—91. Bruxelles. — *Schweizerische Eisenbahn-Statistik*. 1886—91. Bern. — *Statistik der im Betriebe befindlichen Eisenbahnen Deutschlands* Band X. 1889/90 Berlin. 1890. — *Bidrag till sveriges officiella statistik*. L) *Statens jernvägstrafik* 29. a) b) 1886—90. — *Ministère des travaux publics. Chemins de fer français*. 1-re partie — *lignes d'intérêt général*, — 2-ème partie — *lignes d'intérêt local*. 1885—90. Paris. — *Norges officielle statistik. Les chemins de fer publics de la Norvège* 1886/7—90/91. Christiania. — *Annuaire statistique de la Norvège*. 1891. — *Bidrag till Finlands officiella statistik*. XX. *Jernvägs-statistik*. 1886—91. Helsingfors. — *Railway returns for England and Wales, Scotland, and Ireland*. For the year 1891. London: 1892. *Statistical abstract of the United States*. 1891. Eleventh number. Washington: 1892. — *Annuaire statistique des Pays-Bas* 1891. — *Ministero dei lavori pubblici. Relazione sulle costruzioni e sull'esercizio delle strade ferrate italiane per gli anni 1888—1889—1890*.

kell várni azon időpontot, míg a 3. 4. 5. és 6. pont alatt felsorolt közutak szintén megállapíttatnak.

Az 1890. évi I. t. cz. az eddigi közmunkát más alapokra fektette; az állami egyenes adót fizetőkre bizonyos százalékban megszabandó út-adófizetést, egyenes állami adót nem fizetőkre pedig bizonyos természetben szolgáltatandó kézi napszám teljesítésének, illetve megfelelő váltság összeg lefizetésének kötelezettségét róttá. A törvény ezen intézkedése 1891-ben jutott először kifejezésre. Budapest kivételével 57,731.164 frt egyenes adó képezte az út-adó kivetésének alapját, mely után 8,429.542 frt utadó az összes egyenes állami adónak 14⁶⁰/₁₀₀-a vettetett ki; az 1890. évi közmunka értéke 7,520.596 frtot, az összes egyenes állami adónak 13⁰³/₁₀₀-át tette s így az utadó többlete 1891-re 908.946 frt. — A legnagyobb ut-adó százalék 10, a legkisebb 3⁰/₁₀₀ volt, a legnagyobb kézi minimum 1 frt 50 kr., a legkisebb 90 kr., a legnagyobb igás minimum 3 frt, a legkisebb pedig 1 frt 50 kr. volt. A fentebb említett utadó összegnek 6⁰/₁₀₀-át szolgáltatják az egyenes adót nem fizetők, 32²⁰/₁₀₀-át a kézi minimalisták, 19¹⁹/₁₀₀-át az igás minimalisták és 41⁶¹/₁₀₀-át a ⁰/₁₀₀ szerint fizetők. — Minimalis utadó lett kivette:

1. Egyenes adót nem fizető	401.639	egyénre
2. Kézi minimalista	2,175.853	»
3. Igás minimalista	619.614	»
összesen	3,197.106	egyénre.

(Volume I—III. Roma 1889. — Annuaire statistique de la France. 1891. Nancy 1891. — Ministero dei lavori pubblici. Relazione sul mantenimento delle strade nazionali durante il periodo dal 1 luglio 1887 al 30 giugno 1888. Roma 1889. Ministère des travaux publics. Routes nationales. Recensement de la Circulation en 1891. Paris. — Oesterreichisches statistisches Handbuch. 1892. Nachrichten über Industrie Handel und Verkehr aus dem statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. Statistik des österr. Post- und Telegraphenwesens im Jahre 1890. und 1891. Wien. — Bulletin du ministère des travaux publics. Statistique et législation comparée. Paris. — Archiv für Eisenbahnwesen. Berlin 1891. 1892. és 1—3 Heft 1893. Statistical abstract for the United Kingdom. From 1877. to 1891. London. — Statist. abstract for the principal and other foreign countries 1889/90. London. — Azonkívül a közutakra vonatkozólag kérdőívek küldettek a legtöbb európai államokhoz. — Statistique internationale. Navigation maritime IV. Christiania. 1892. — Statistik des Deutschen Reichs. Statistik der Seeschiffahrt. — Tableau général du commerce de la France. — Movimento della navigazione del regno d'Italia. — Statistica della navigazione e del commercio marittimo Porti Austriaci Trieste 1891. — Annual Statement of the navigation and Shipping of the United Kingdom for the Year 1891. London 1892. — Magy. Tengerészeti Évkönyv 1892-re Fiume 1892. — Annuario Marittimo. Trieste. 1892.

Az átlagos utadó-százalék az országban 8'40⁰/₀, átlagos kézi minimuma 1 frt 40 kr. és átlagos igás minimum 2 frt 65 kr.

Budapest fő-és székváros a törvény kivételes intézkedése alatt áll, melyhez képest itt az utadó az egyenes állami adót fizetőkre nézve 1¹/₂-ban vettetett ki és 1891-re 137.990 frtot tett.

Az új törvény a közutak kiépítésére és fenntartására a mult-hoz képest igazságosabb, arányosabb és czélszerűbb alapot hozott be s így remélhető, hogy fokozatosan több és jobb közuttal fogunk birni, a mi közgazdasági fejlődésünkre és haladásunkra mindenesetre igen jótékony hatást fog gyakorolni. Legjobb hatással leend azonban mezőgazdaságunkra, mely a vonó marhára rótt közmunka alul felszabadult s így most az intensívebb gazdasági művelésre könnyebben térhet át, nem látván adóterhe növekedését abban, ha a földbirtok intensiv művelésének legfőbb eszközét, a gazdasági iga-vonó állatok létszámát megszorítja.

Uthálózatunk hosszasságát 1891. végén a következő számok mutatják:

	Magyarország összes hosz- szaság km.	Fiumével esik 100 km ² területre km.	Horvát-Szlavonország összes hosz- szaság km.	esik 100 km ² terü- letre km.	Magyarbirodalom összes hossza- ság km ² terü- letre km.	esik 100 km ² terü- letre km.
Állami utak ...	6.484'7	2'3	1.206'9	2'8	7.691'6	2'4
Törvényha- tósági utak	34.861'9	12'5	4.505'5	10'6	39'367'4	12'2
Közs. utak ...	45.248'0	16'2	12.694'0	29'8	57.942'0	18'0
Összesen ...	86.594'6	30'9	18.406'4	43'2	105.001'0	32'6

Az állami utak jóformán egészen ki vannak építve, a törvényhatósági utaknak azonban tekintélyes része kiépítetlen állapotban van, még inkább a községi utaké. Az állami utakat építésük különfelesége szerint a következő számok részletezik:

	Kavicsolt, de kőalappal nem bír	Kőalappal bíró kavicsolt	Burkolt	Magán- vámút	Kongó téglaút	Kiépítetlen
Magyarország						
Fiumével ...	2.953'7	3.350'0	19'2	107'0	50'0	4'8
Horv.-Szlavon.	560'0	645'8	0'2	0'8	—	—
Együtt ...	3.513'7	3.995'8	19'4	107'8	50'0	4'8

A szorosabb értelemben vett Magyarországon a törvényhatósági utaknak 34.861'9 kilométernyi hosszasságából 24.064'9 km., vagyis 69'03⁰/₀ ki van építve, 10'796'9 km., vagyis 30'97⁰/₀, ellenben kiépítetlen állapotban van. Horvát-Szlavonországban a kiépített utak aránya a törvényhatósági utak összes állományában kedvezőbb,

ott 4.505⁵ km. utból a kiépített utakra 3.658⁴ km., vagyis 81²⁰/₀, a kiépítetlenekre ellenben 847¹ km., vagyis csak 18⁵⁰/₀ esik.

A magyarországi állami utakon összesen 3.402 hid van, ezek közül 1.636 egészen kőből épült, 1.610 fa-felszerkezettel, 156 pedig vASFelszerkezettel bir; az átereszek száma 7.573-ra rug. A horvát-szlavonországi állami utakon ugyancsak 1891. végén 319 egészen kőből épült, 194 fafelszerkezetű és 15 vASFelszerkezetű, összesen tehát 528 hid volt, ezenkívül 2.074 áteresz. Utmester a magyarországi állami utaknál 173, utkaparó 1.608 volt alkalmazva, a horvát-szlavon állami utakon pedig 29 utmester és 256 utkaparó, az előbbieknél tehát átlagosan minden utmesterre 36⁹ klm., minden utkaparóra 4⁰³ klm. útszakasz esett, az utóbbiaknál pedig 41⁹, illetőleg 4⁷ klm.

Az állami utak fenntartására és kezelésére 1867-től 1891-ig bezárólag 73²¹ millió frt fordítottatott, 2¹⁶ millió a kezelésre, 71⁰⁵ millió pedig a fentartásra. Ugyanezen időszak alatt az állami utakra fordított rendkívüli kiadások 8⁵² millió frtot tettek, miből 1⁹⁰ millió forint hidakra, 1⁷⁸ millió frt átalakításokra, 4⁸⁴ millió frt pedig új utak építésére fordítottatott. Az utóbbi hét évről álljon itt a következő kimutatás:

É v	Az állami utak hossza km.	Rendes kiadások		Rendkívüli kiadások			
		keze- lésre	fentar- tásra	összesen	hidakra	átalakítá- sokra	új utakra
				1000 f o r i n t o k b a n			összesen
1885	7.280	111	3.012	3.123	52	31	106
1886	7.215	113	2.869	2.982	43	—	99
1887	7.200	111	2.869	2.980	79	—	60
1888	7.177	—	2.880	2.880	77	7	25
1889	7.177	—	2.891	2.891	278	11	15
1890	7.177	—	2.881	2.881	304	—	15
1891	7.692	—	2.876	2.876	553	—	27
							580

Az állami utak javítására kiszállított fedőanyag mennyiségét s az arra kiutalványozott összegeket ugyancsak az utóbbi hét évről a következő számok mutatják:

É v	Magyarország Fiumével		Horvát-Szlavonország		Magyarbirodalom	
	kiszállított fedőanyag köbméter	kiutalványozott összeg frt	kiszállított fedőanyag köbméter	kiutalványozott összeg frt	kiszállított fedőanyag köbméter	kiutalványozott összeg frt
1885	469.573	1,569.818	83.155	295.170	552.728	1,864.988
1886	428.049	1,484.890	77.440	278.519	505.489	1,763.409
1887	425.383	1,448.119	78.666	273.302	504.049	1,721.421
1888	430.336	1,464.116	72.768	246.263	503.104	1,710.379
1889	417.070	1,418.697	73.220	262.228	490.290	1,680.925
1890	410.714	1,360.541	72.124	258.654	482.838	1,619.195
1891	309.326	1,120.650	69.734	245.531	379.060	1,366.181

A törvényhatósági utak fentartására szolgáló közmunkáról a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

Év	Az összeirt összes közmunkatartozás			Ebből megváltatik			Váltság összeg frt
	2 fogatú igás napszám	1 fogatú kézi napszám	kézi napszám	2 fogatú igás napszám	1 fogatú kézi napszám	kézi napszám	
1885	2,320.026	174.186	5,960.145	1,185.981	84.065	3,176.308	3,898.573
1886	2,247.808	205.590	5,984.707	1,252.257	96.453	3,326.273	4,120.938
1887	2,318.531	120.772	6,384.865	1,346.769	80.004	3,883.257	4,449.915
1888	2,368.365	129.182	6,536.885	1,464.793	93.366	4,073.671	4,767.460
1889	2,391.845	119.821	6,603.979	1,541.544	81.107	4,193.611	4,954.808
1890	2,336.487	339.789	6,612.189	1,532.614	195.804	4,273.997	5,071.138

Ez adatok csak a szorosabb értelemben vett Magyarországra vonatkoznak. Horvát-Szlavonországban a törvényhatósági, illetőleg országutak fenntartására 1888-ban 916.950 frt fordított és pedig 478.400 frt az autonóm budget terhére, 373.550 frt pedig a közmunkaváltságból; a természetben leszolgált közmunka értéke ugyan ebben az évben 65.000 frtot tett. Ezenkívül 1888-ban új utak építésére 514.100 frt fordított és pedig 186.000 frt az autonóm közutépítési budget terhére, 88.500 frt közmunkaváltságból, 240.100 frt pedig a határőrvidéki beruházási alapból.

Az 1890. évi I. t. cz. értelmében az 1891-re kivetett törvényhatósági utadó következőleg alakult:

állami egye- nes adót nem fizetők után frt	kézi mini- malisták után frt	igás mini- malisták után frt	százalék szerint fize- tők után frt	összesen frt
506.058	2,798.620	1,627.689	3,497.175	8,429.542

Külállamok közutai. — A külföldi közutakról — sajnos — csak igen hézagos adatok állottak rendelkezésünkre s a legtöbb államról csak olyanok, melyeket évkönyvünk előző folyamaiban már ismertettünk. Ezuttal is csak a közutak hosszát és a területhez való arányát mutatjuk be:

	A közutak hossza	100 □ kilo- méter terü- letre esik átlagosan
1. Ausztria (1890):		
kincstári utak	15.637'60 km.	5'21 km.
országutak	3.567'86 »	1'19 »
kerületi utak	43.920'68 »	14'64 »
községi utak	39.881'32 »	13'29 »
közutak összesen	103.007'46 km.	34'33 km.

A közutak
hossza

100 □ kilo-
méter terü-
letre esik
átlagosan

2. Baden (1888):

országutak	3.077'79 km.	20'41 km.
kerületi utak	1.001'88 »	6'64 »
községi utak	6.117'48 »	40'56 »
közutak összesen	10.197'15 km.	67'61 km.

3. Bajorország (1889):

állami utak	6.845'00 km.	9'02 km.
--------------------	--------------	----------

4. Belgium (1891.):

állami utak	7.350'80 »	24'96 »
tartományi utak	1.507'70 »	5'12 »
engedélyezett utak	222'40 »	0'75 »
összesen	9.080'90 km.	30'83 km.

5. Dánia (1888. márcz.):

I-ső osztályu utak	6.816'00 km.	17'78 km.
---------------------------	--------------	-----------

6. Elzász-Lotharingia:

állami utak	1.170'00 »	8'06 »
kerületi utak	704'00 »	4'85 »
nagyobb viczinális utak	5.865'00 »	40'42 »
kisebb viczinális utak	4.146'00 »	28'58 »
összesen—	11.885'00 km.	81'91 km.

7. Franciaország (1891.):

kiépített nemzeti utak:

kövezve	2.455'31 km.	0'46 km.
kavicsolva	35.379'38 »	6'69 »
együtt	37.834'69 km.	7'15 km.

kiépített megyei utak (1889.)

kiépített viczinális utak (1889.):

nagy közlekedési utak	135.178'18 »	25'56 »
egyéb közérdekű utak	75.688'01 »	14'31 »
közönséges utak	254.150'51 »	48'06 »
együtt	465.016'70 km.	87'93 km.
összesen	527.411'98 km.	99'72 km.

8. Nagy-Británia és Írország:

Anglia és Wales (1886/7-ben):

főutak ¹⁾	28.572'00 km.	18'96 km.
rendes közlekedési utak ¹⁾	161.435'00 »	107'13 »

Skócia (1888. május 14-én):

grófsági utak ¹⁾	35.364'00 »	45'81 »
------------------------------------	-------------	---------

¹⁾ A városi kerületekben fekvő s a városi hatóságok kezelése alatt álló utak hosszúsága itt nincs befoglalva.

A közutak
hossza

100 □ kilo-
méter terü-
letre esik
átlagosan

9. Németalföld (1873. decz. 31.):

állami utak	1.740'00 km.	5'36 km.
tartományi utak	1.515'00 »	4'67 »
községi és vicinális utak	8.769'00 »	27'04 »
összesen	12.024'00 km.	37'07 km.

10. Norvégia (1885):

országutak	8.426'00 km.	2'62 km.
helyi érdekű utak	15.334'00 »	4'75 »
összesen	23.760'00 km.	7'37 km.

11. Olaszország (1886. jan. 30.):

kiépült nemzeti utak	9.176'00 km.	3'20 km.
kiépült tartományi utak:		
rendesek	26.719'00 »	9'32 »
segélyezettek	3.327'00 »	1'16 »
összesen	39.222'00 km.	13'68 km.

12. Poroszország (1887.)

tartományi és járási utak	31.413'10 km.	9'02 km.
kerületi utak	26.379'00 »	7'57 »
községi utak	4.456'10 »	1'28 »
magán-, részvénytársulati-, erdei, bá- nya- és katonai utak	3.005'80 »	0'86 »
összesen	65.254'00 km.	18'73 km.

13. Spanyolország:

állami utak (kiépítve):		
1-ső rendű	6.706'00 km.	1'32 km.
2-od rendű	8.236'00 »	1'63 »
3-ad rendű	10.765'00 »	2'12 »
együtt	25.707'00 km.	5'07 km.
tartományi utak	6.440'00 »	1'27 »
községi utak	18.555'00 »	3'66 »
összesen	50.702'00 km.	10'00 km.

14. Svédország:

országutak	21.568'00 km.	4'88 km.
kerületi utak	22.286'00 »	5'04 »
parochiális utak	15.051'00 »	3'40 »
városi utak	744'00 »	0'17 »
összesen	59.649'00 km.	13'49 km.

15. Szászország (1888. végén):

állami utak	3.700'91 km.	24'68 km.
--------------------	--------------	-----------

16. Szerbia:

nemzeti (állami) utak	1.066'00 km.	2'19 km.
megyei utak	2.668'00 »	5'49 »
kerületi utak	1.796'00 »	3'70 »
összesen	5.530'00 km.	11'38 km.

	A közutak hossza	100 □ kilo- méter terü- letre esik átlagosan
17. Württemberg (1887):		
állami utak	2.691'00 km.	13'80 km.
hiv. test. és községek viczinális utjai	11.715'00 »	60'06 »
az állami erdőigazgatás utjai	358'00 »	1'84 »
összesen	14.764'00 km.	75'70 km.
18. Bulgária és Kelet-Rumélia:		
állami utak (routes gouvernementales)		
első osztályuak	1.669.00 km.	1'67 km.
másod osztályuak	1.450'00 »	1'45 »
megyei utak (routes departementales)	1.894'00 »	1'90 »
összesen	5.013'00 km.	5'02 km.

A bulgáriai és kelet-ruméliai állami utak kezelési és fentartási költsége 1882-ben 1'06 millió, 1883-ban 1'25 millió, 1884-ben 1'27 millió, 1885-ben 1'09 millió, 1886-ban 1'33 millió, 1887-ben 1'41 millió, 1888-ban pedig 1'72 millió frank volt.

2. Vasutak.

Vasutak. Az 1828. évi szeptember hó 25-ike mondható a vasutak születése napjának. E napon indult el a 41 km. hosszú stockton-varlintoni vasuton az első gőzmozdonyu vonat, hogy azután az egész világot a gőz hatalmának meghódítsa. Kezdetben lassan haladt a vasútépítés, de már 1840. végén 7.700 km. vasút állott üzemben, melyből 2.900 km. Európára, 4.800 km. pedig Amerikára esett; már akkor túlszárnyalt minket az új világrész, mely fölényét mindezideig és fokozottabb mérvben meg is tartotta. A következő évtizedben 30.900 km., 1850—60-ig 69.400 km., 1860—70-ig 101.800 km., 1870—80-ig 162.600 km. és 1880—90-ig 244.900 km. vasút nyílt meg a közforgalom számára úgy, hogy 1891. végén már 635.000 km. hosszúságot értek el az egész világot elborító vasutak. Hazánkban az említett első vasut megnyitása után csak 18 évvel jött létre a magyar központi vasut 35 kmnyi pest-váci szakasza. A következő évtizedek válságos viszonyai sem kedveztek a vasútépítésnek, azonban az alkotmányos korszak kezdete óta nagy arányokban indult meg Magyarországon is a vasútépítés, úgy hogy ma már hazánk is jól el van látva vasutakkal, személydijszabási reformjával pedig magára vonta az egész külföld figyelmét s úttörő szerepét vívott ki. Az 1836. évi XXV. első vasuti t.-cz. óta, mely kijelölte Magyarország leendő közlekedési hálózatának 13 fővonalát, egy serege a törvényeknek intézkedett közle-

kedésünk ezen ágának emelésére és fejlesztésére. A kezdetben idegen tőkével létesített magánvasuti hálózatot a legfőbb irányokban — bár sok esetben igen nagy áldozattal — az állam magához váltotta s ma már oly hatalmas hálózat birtokában van, melylyel módjában áll nemcsak közgazdasági, de pénzügyi tekintetben is, az ország javára döntő súlylyal lépni fel, sőt az elmúlt évtized tanúsága szerint, csakis államvasuti rendszerünknek köszönhető, hogy daczára a kedvezőtlen viszonyoknak gazdasági termelésünk minden ága fellendült. Az utóbbi években államosított magy. északkeleti vasuttal és a szab. osztr. magyar államvasut magyar vonalaival államvasuti rendszerünk jóformán be lett tetőzve s most az intéző körök figyelme odairányul, hogy vasuti hálózatunk működési képessége és jövedelmezősége jobb felszereléssel emeltessék, hogy a helyi érdekű vasutak közvetítette emelkedett forgalomnak elegendő járművek álljanak rendelkezésre és a csatlakozó országokkal, különösen az aldunai és Balkán államokkal a forgalom lehetőleg fokoztassék. Hogy az erőfeszítés és az áldozatok, melyeket nemzetünk az utolsó évtizedekben a vasutakra fordított nem volt eredménytelen s hogy hazánk közlekedési tekintetben az európai államok között ma már elég tisztességes helyet foglal el a következőkben fogjuk adatokkal is kimutatni.

A magyar korona területén a nyilvános forgalomra szánt gőzmozdonyu vasutak építési hosszának fejlődését 1846. óta, a midőn az első gőzmozdonyu vasut átadatott a forgalomnak, a következő táblázat tünteti fel:

Év	Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt klm.-ekben	Év	Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt klm.-ekben
1846	35	35	1859	136	1.392
1847	126	161	1860	222	1.614
1848	17	178	átlag 1856—60 ...	211	1.174
1849	—	178	1861	221	1.835
1850	44	222	1862	75	1.910
átlag 1846—50 ...	44	155	1863	33	1.943
1851	134	356	1864	—	1.943
1852	—	356	1865	215	2.158
1853	58	414	átlag 1861—65 ...	109	1.958
1854	65	479	1866	—	2.158
1855	78	557	1867	125	2.283
átlag 1851—55 ...	67	432	1868	348	2.631
1856	102	659	1869	103	2.734
1857	292	951	1870	740	3.474
1858	305	1.256	átlag 1866—70 ...	263	2.656

Év	Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt klm.-ekben	Év	Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt klm.-ekben
1871	925	4.399	1881	128	7.203
1872	973	5.372	1882	569	7.772
1873	877	6.249	1883	547	8.319
1874	169	6.418	1884	387	8.706
1875	—	6.418	1885	314	9.020
átlag 1871—75 ...	589	5.771	átlag 1881—85 ...	389	8.204
1876	282	6.700	1886	333	9.353
1877	73	6.773	1887	779	10.132
1878	127	6.900	1888	286	10.395 ¹⁾
1879	154	7.054	1889	475	10.870
1880	21	7.075	1890	369	11.239
átlag 1876—80 ...	131	6.900	átlag 1886—90 ...	441	10.399
			1891	714	11.953

Az 1890. év végén építés alatt maradt 730⁵ kilométer, tehát csak 16⁵ km-rel több, mint a mi tényleg 1891-ben kiépült; 1891. végén pedig 193⁸ km. Azonkívül 1891-ben 3.112⁵ km. vasut állott engedélyezés alatt, miből 1.981⁰ kilométeren már a közigazgatási bejárás is megtörtént. Mily élénk volt a mozgalom új vasutak tervezése körül mutatja azon körülmény, hogy a kereskedelmi minster az 1891. év folyamán még 121 közforgalmu vasutra adott engedélyt, melyeknek megközelítő hossza körülbelül 6.186 kilométerre rugott. Ebből látható, hogy az 1891. év vasutépítési tevékenysége előbbi építési ügyletek lebonyolítására és a jövő ügyek előkészítésére irányult. Különösen a mi az új vonalmegnyitásokat illeti a vasutaknak Magyarországon megkezdett építése óta csak 5 év mutat fel kedvezőbb eredményeket, t. i. 1870, 1871, 1872, 1873 és 1887., melyek közül a négy előbbi a kamatgarancia-rendszer és csak az utolsó esik a helyi érdekű vasutak építkezési korszakába. Miután vasuti hálózatunk a főbb közlekedési irányokban jóformán kiépült, csak természetes, hogy úgy a kiépült, mint az építés alatt álló és engedélyezett vasutak legnagyobb része a helyi érdekek kielégítését célozza, mindazon által még mindig igen fontos vonalai a magyar vasuti hálózatnak is nyílnak meg. Ilyen az 1891-ben megnyílt morvavölgyi vasut, mely Morvaország felé lesz hivatva új összeköt-

¹⁾ Az 1888. végén volt hosszúság azért nem egyezik a múlt évi állomány és az évi szaporodás összegével, mert az osztrák-magyar államvasut-társaság a 23 km. hosszú lissava-aninai bányavasutján a korlátlan közforgalmat ideiglenesen beszüntette, a nevezett pályát tehát le kellett vonni a közforgalmú vasutak hosszúságából.

tetést létesíteni, továbbá a mitrovicza-vinkovcei új vonal, mely a Szerbia felőli forgalom útját rövidíti.

A kereskedelmi miniszternek a törvényhatóság elé terjesztett jelentése szerint 1891-ben hazánkban a forgalomban volt összes vasuti hálózattól esett minden 100.000 lakosra 68'52 kilométer s minden 100 □ kilométerre 3'71 kilométer. Összehasonlítva ezen eredményeket Európa egyéb államaival, a következő képet nyerjük:

	A pályahosszból esett		
	minden	100 □ kilométer	
	100.000 lakosra	területre	
Svájc	1890	110'57 km.	8'11 km.
Bajorország	1890	99'20 »	7'29 »
Franciaország	1889	94'58 »	6'84 »
Nagy-Británia	1890	92'58 »	10'34 »
Baden	1890	89'80 »	9'84 »
Norvégia	1889/90	86'80 »	0'49 »
Dánia	1889/90	85'00 »	5'13 »
Poroszország	1890/91	84'40 »	7'23 »
Németalföld	1889	83'97 »	10'37 »
Belgium	1890	81'99 »	15'36 »
Württemberg	1890/91	73'90 »	7'70 »
Magyarország	1891	68'52 »	3'71 »
Szászország	1890	64'40 »	14'92 »
Ausztria	1890	64'05 »	5'10 »
Spanyolország	1889	56'00 »	1'90 »
Románia	1888	47'30 »	2'00 »
Olaszország	1889	42'00 »	4'40 »
Oroszország	1889	31'85 »	0'52 »
Szerbia	1890	28'40 »	1'11 »

A felsorolt 19° állam közül tehát Magyarország a népesség arányában a 12-ik, a terület arányában pedig a 14-ik helyet foglalja el.

Az imént kimutatott közforgalmu vasutak hosszúságán kívül, a magán czelokra szolgáló vontató pályák az 1891. év végén 1.587 kilométert képviseltek, miből 628 km. gőzerőre, 959 km. pedig ló- és egyéb vonó erőre volt berendezve. Rendeltetésüket illetőleg 39'6°/_o-uk bányászati, 28'0°/_o-uk erdészeti, 14'6°/_o-uk mezőgazdasági, 13'2°/_o-uk egyéb ipari, 4'6°/_o-uk pedig kezelési ezelokra szolgált. Az iparvasutak hosszúsága 1889. óta 496 kmmrel, vagyis 10'4°/_o-al növekedett.

Azon szoros politikai és gazdasági összeköttetésnél fogva, melyben a magyar állam Ausztriával áll, szükségesnek tartjuk a nevezett állam vasuti hálózatának fejlődését röviden szintén bemutatni. Ausztriában az első vasut 1837-ben épült 14 km. hosszúság-

gal, 1847-ben a vasuti hálózat már 1.048 kilométerre rugott, az évi növekedés 1845-ben volt legnagyobb (255 km.), két évben ellenben, 1840-ben és 1843-ban, egyetlen kilométer új vasut sem adatott át a forgalomnak, a következő 20 év alatt (1848—67-ig) a sinutak hálózata 3.097 kilométerrel, évenként átlagosan 155 kilométerrel növekedett, két évben, 1852. és 1853-ban, nem nyílt meg új vasut, a legnagyobb növekedés pedig 419 km. volt, 1858-ban, 1868-tól kezdve, mely évvel a vasutépítés Ausztriában is gyorsabb ütemben indult meg, a nyilvános forgalomra szánt vasuti hálózat növekedését évről-évre a következő kimutatás tünteti fel:

	Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt kilométerekben		Az év folytán megnyílt vasutvonal	Az év végén üzemben állt kilométerekben
1868	388	4.533	1880	55	11.434
1869	740	5.273	1881	278	11.712
1870	839	6.112	1882	230	11.942
1871	1.238	7.350	1883	304	12.246
1872	1.158	8.508	1884	913	13.159
1873	836	9.344	1885	194	13.353
1874	329	9.673	1886	303	13.656
1875	663	10.336	1887	535	14.191
1876	444	10.780	1888	646	14.837
1877	475	11.255	1889	308	15.145
1878	47	11.302	1890	162	15.307
1879	77	11.379	1891	314	15.621

A porosz közmunkaminiszterium kiadásában megjelenő »Archiv für Eisenbahnwesen« alapján a következő táblázaton bemutatjuk az *öt világrész különböző országainak vasuti hálózatát* s a hálózat növekedését az utóbbi öt év alatt:

Sorszám	Az ország neve	Az üzletben volt vasutak hossza az		Növekedés 1887-től 1891-ig		A pályahosszból 1891. végén átlagosan esett	
		1887.	1891.			100 □	10.000
		év végén		összesen	%-ban	kmre	lélekre
		k i l o m é t e r					
		I. Európa.					
1	Németbirodalom:						
	Poroszország	23.663	25.801	2.138	9'0	7'4	8'5
	Bajorország	5.206	5.659	453	8'7	7'5	10'1
	Szászország	2.284	2.499	215	9'4	16'7	7'0
	Württemberg	1.461	1.532	71	4'9	7'9	7'5

Sorszám	Az ország neve	Az üzletben volt vasutak hossza az		Növekedés		A pályahosszból 1891. végén átlagosan esett	
		1887	1891	1887-től 1891-ig			
		év végén		összesen	%-ban	100 □ kmre	10.000 lélekre
		k i l o m é t e r					
	Baden	1.414	1.583	169	11'9	10'5	9'5
	Elszász-Lotharingia	1.438	1.570	132	9'2	10'8	9'8
	A többi német államok	4.319	4.780	461	10'7	9'2	9'3
	Összesen	39.785	43.424	3.639	9'1	8'0	8'7
2	Franciaország	34.227	37.946	3.719	10'9	7'0	9'8
3	Nagy-Británia és Írország	31.501	32.487	986	3'1	10'3	8'6
4	Oroszország (Finnországgal)	28.517	31.071	2.554	9'0	0'6	3'2
5	Ausztria	14.191	15.621	1.430	9'1	5'2	6'5
6	Olaszország	11.689	13.186	1.497	12'8	4'6	4'3
7	Magyarország	10.132	11.953	1.821	15'2	3'7	6'9
8	Spanyolország	9.422	10.131	709	7'5	2'0	5'8
9	Svédország	7.388	8.279	891	12'1	1'8	17'3
10	Belgium	4.760	5.307	547	11'5	18'0	8'6
11	Németalföld (Luxemburggal)	2.957	3.079	122	4'1	8'7	6'4
12	Svájc	2.919	3.279	360	12'3	7'9	11'2
13	Románia	2.405	2.543	138	5'7	1'9	5'0
14	Dánia	1.965	2.008	43	2'2	5'1	9'2
15	Portugália	1.829	2.293	464	25'4	2'5	4'9
16	Norvégia	1.562	1.562	—	—	0'5	7'8
17	Európ. Törökország, Bulgária, Rumélia	1.394	1.769	375	26'9	0'6	2'0
18	Görögország	613	915	302	49'3	1'4	4'2
19	Szerbia	517	540	23	4'4	1'1	2'5
20	Malta-Jersey-Man	110	110	—	—	—	—
	Európa összesen	207.883	227.503	19.620	9'5	2'3	6'4
<i>II. Amerika.</i>							
1	Északam. Egyes.-Államok	241.210	274.497	33.287	13'8	3'5	43'6
2	Britt Észak-Amerika	19.842	22.928	3.086	15'6	0'3	47'4
3	Brazília	8.486	9.700	1.214	14'3	0'1	6'6
4	Mexico	6.609	10.025	3.416	51'7	0'5	8'4
5	Argentínai köztársaság	6.446	12.353	5.907	91'7	0'4	30'4
6	Chili	2.838	3.100	262	9'2	0'4	11'0
7	Cuba	1.600	1.731	131	8'2	1'5	10'6
8	Peru	1.347	1.667	320	23'8	0'1	5'6
9	Köz.-Amerika (Guatemala, San-Salvador, Costarica, Nicaragua, Honduras)	800	1.000	200	25'0	0'2	3'2
10	Uruguay	556	1.595	1.039	186'9	0'9	21'3
11	Venezuela	293	800	507	173'4	0'1	3'4
12	Uj-Foundland	145	179	34	23'5	0'2	9'0

Sorszám	Az ország neve	Az üzletben volt vasutak hossza az		Növekedés 1887-től 1891-ig		A pályahosszból 1891. végén átlagosan esett	
		1887.	1891.				
		év végén		összesen	%-ban	100 □ kmre	10.000 lélekre
		k i l o m é t e r					
13	Columbia	287	380	93	32'4	—	1'1
14	Ecuador	151	300	149	98'7	0'1	2'0
15	San Domingo köztársaság	115	115	—	—	0'2	2'8
16	Paraguay	72	253	181	251'4	0'1	5'5
17	Bolivia	70	209	139	198'6	—	1'4
18	Angol-Guyana	35	35	—	—	—	—
19	Portorico	18	18	—	—	0'2	0'2
20	Jamaika, Barbados, Trinidad, Martinique	429	508	79	18'4	—	—
	Amerika összesen ...	291.349	341.393	50.044	17'2	—	—
	<i>III. Ázsia.</i>						
1	Britt-India	22.665	27.808	5.143	22'7	0'6	0'9
2	Oroszország	1.277	1.433	156	12'2	0'3	35'3
3	Németalföldi India	954	1.541	587	61'5	0'3	0'6
4	Japán	935	2.747	1.812	193'8	0'7	0'7
5	Kis Ázsia	598	978	380	63'6	—	0'6
6	Ceylon	291	308	17	5'8	0'5	1'0
7	Cochinchina és Pondichery	83	105	22	26'5	—	—
8	China (törzrsország)	45	200	155	—	—	—
9	Malayi államok	45	140	95	—	0'2	2'3
10	Perzsia	—	54	54	—	—	—
11	Portugal-India	54	82	28	51'9	2'2	1'6
	Ázsia összesen ...	26.947	35.396	8.449	31'4	—	—
	<i>IV. Afrika.</i>						
1	Fokföld	2.795	3.326	531	19'0	0'6	21'8
2	Algír és Tunis	2.476	3.149	673	27'2	0'4	5'6
3	Egyiptom	1.500	1.547	47	3'1	0'2	2'2
4	Mauritius, Reunion, Senegal terület	800	964	164	20'5	—	—
5	Natal	350	550	200	57'1	1'1	10'1
6	Oranje szabad állam	—	759	759	—	0'6	36'5
7	Délafrikai köztársaság	81	201	120	148'1	0'1	2'6
	Afrika összesen ...	8.002	10.496	2.494	31'2	—	—
	<i>V. Ausztrália.</i>						
1	Uj-Déli-Wales	3.348	3.641	293	8'8	0'5	32'2
2	Victoria	3.137	4.501	1.364	43'5	2'0	39'5
3	Uj-Zeeland	2.977	3.232	255	8'6	1'2	51'5
4	Queensland	2.840	3.706	866	30'5	0'2	94'1
5	Dél-Ausztrália	2.340	2.933	593	25'3	0'1	91'7
6	Tasmania	512	683	171	33'4	1'0	46'5
7	Nyugot-Ausztrália	389	1.047	658	169'2	—	209'4
	Ausztrália összesen ...	15.543	19.743	4.200	27'0	0'2	51'8
	Az öt világrész együtt ...	549.724	634.531	84.807	15'4	—	—

Érdekes ezen táblából az egyes országok és világrészek vasúthálózatának öt év alatti növekedését szemlélni. Az abszolút növekedés még mindig az Egyesült-Államokban a legnagyobb, habár lényegesen csökkent az 1886/90. időközivel szemben, a midőn is a növekedése 46.399 km-re rugott. Aránylag még az Argentínai köztársaság mutat nagy szaporodást az utóbbi 5 év alatt 5.907 km-rel, bár az utóbbinak finansziális bajai a legközelebbi időkben a vasútak hosszóságának valószínűleg csak csekélyebb növekedését fogják engedni. Tetemes szaporulatot észlelünk még Britt-Eszakamerikában 3.086 és Mexicóban 3.416 km-rel, továbbá Uruguay, Venezuela és Braziliában. Európa az 5 világrész között a vasúti hosszóság növekedésében a második helyen és ennek élén ismét Franciaország áll, utána pedig a Németbirodalom sorakozik, ezeket követik Oroszország, Magyarország, Olaszország és Ausztria. Viszonylag pedig legnagyobb volt a szaporodás Görögországban, 49·3⁰/₀, Európai Törökország, Bulgária és Ruméliában 26·9⁰/₀, azután Portugáliában 25·4⁰/₀, hazánkban 15·2⁰/₀. Vasúti hálózatunk fejlődése a leggyorsabbak közé tartozik, de sajnos a területhez viszonyítva igen nagy még elmaradottságunk s csak a kelet-európai államok állanak mögöttünk, mint Oroszország, Románia, Görögország, Szerbia, Bosznia és északon Svédország meg Norvégia. Amerika és Európa hatalmas vasúti hálózata mellett igen eltörpül a többi 3 világrészé, melynek növekedése az utóbbi 5 év alatt összesen csak 15.143 km-t tett.

Kettős vágányu vasutak. — A pályahosszaságból magából még nem ítélhető meg a közlekedés fejlettsége, mert a pálya felszerelése egy vagy két vágányu volta azok a tényezők, melyek annak forgalmi képességét megszabják. A második vágány különösen hadászati tekintetben igen fontos, de üzletforgalmi szempontból tekintve is nagy fontosságu, amennyiben a gyorsabb, tömegesebb szállítást lehetővé teszi. Iparkodtunk a különböző államok kettős vágányu vasutairól lehetőleg teljes kimutatást összeállítani, de a források hézagossága miatt csak 10 államra kellett szorítkoznunk:

Az ország vagy vasut neve	km.	%	Az ország vagy vasut neve	km.	%
N.-Británia és Írorsz.			Belgium (1890)		
(1891)	17.803	55.34	államv.	1.334	41·04
<i>Anglia és Wales</i> ...	14.746	64.74	magánv.	232	15·70
<i>Skócia</i>	2.079	40.73			
<i>Írország</i>	978	22·71	Együtt	1.566	33·12
Franciaország (1890)			Németország	13.364	31·57
államv.	302	11·94	<i>Porosz államvasutak</i>	9.545	37·57
magánv.	13.330	43·41	<i>Bajor államvasutak</i>	645	11·50
Együtt	13.632	40·63	<i>Szász államvasutak</i>	735	32·84

Az ország vagy vasut neve	km.	%	Az ország vagy vasut neve	km.	%
Württemberg. államv.	316	21'02	Magyarország (1891)		
Badeni államvasut.	542	36'69	államv.	703	9'55
Bírod. vasutak. El-szász Lot.-ban ...	649	46'42	magánv.	17	0'38
Németalföld (1890) ...	834	31'95	Együtt	720	6'03
Svájcz (1891)	497	15'62			
Ausztria (1891)			Olaszország (1889) ...	1.100	9'34
államv.	374	7'49	Brit-Kelet-India (1891)	1.734	8'22
magánv.	2.090	19'83			
Együtt	2.464	15'86			

Első pillanatra szembeötlík Nagy-Britanniában úgy absolute, mint relative a kettős vágányok nagy száma, különösen az intensív forgalmu Angliában. Utána Franciaország sorakozik, hol nemcsak a nagy forgalom, de különösen hadászati szempontok is növelték ily nagyra a kettős vágányok számát. Nagyobb számmal vannak még kettős vágányok a Németbírodalomban, különösen a stratégiailag fontos elszász-lotharingiai vasutakon, továbbá Belgiumban és Németalföldön.

Hazánkban igen kevés a kettős vágányu vasut; 1887-ben mindössze csak 357 kmrt tett. Az 1888. XVII. t.-cz. alapján ez évben kiépült még 336 km. második vágány, de a fellendülést ismét stagnatio váltja fel, 1889-ben még 12 km. nyílt meg, 1890-ben semmi, sőt 1891-ben már 1 kmnyi fogyást észlelünk. — Ausztriában 1890-ben a galicziai Károly-Lajos-vasut krakkó-leMBERGI vonalán 111.2 km. második vágány adatott át a közforgalomnak, 1891-ben pedig 306 km, miből a fennebb említett krakkó-leMBERGI vonalra 231 km., a déli vasut kufstein-alai vonalára 60 km., 15 km. pedig a bustehradi vasut prága-komotau-egeri vonalára esik.

Államvasutak. — Mindazon nevezetesebb országokat, a melyekben az államvasuti rendszer kisebb-nagyobb hódításokat tett, az alábbi számok mutatják, melyek egyuttal az államvasutaknak a többi vasutakhoz való arányát is feltüntetik:

Az ország neve	Államvasutak építési h		Egyéb vasutak ossza		Összes vasutak kilométer
	km.	%	km.	%	
1. Németország ¹⁾ (1891)	38.465	90'88	3.860	9'12	42.325
Poroszország »	23.824	93'78	1.581	6'22	25.405
Bajorország »	4.813	85'82	795	14'18	5.608

¹⁾ Csak a szabályszerű nyomtávval bíró vasutak vannak felvéve; az államvasutakba 104 km. állami igazgatás alatt álló magántulajdont képező vasut is bele van számítva. Megjegyzendő továbbá, hogy a kimutatott hossz-számából egyrészt külföldi államok területére esik, így a porosz államvasutak-

Az ország neve	Államvasutak		Egyéb vasutak		Összes vasutak kilométer
	km.	építési %	hossza km.	%	
<i>Szászország</i> (1891)	2.238	100'00	—	—	2.238
<i>Württemberg</i> »	1.486	98'87	17	1'13	1.503
<i>Baden</i> »	1.450	98'17	27	1'83	1.477
<i>Elszász-Lotharingia</i>	1.386	99'14	12	0'86	1.398
<i>Mecklenberg-Schwerin</i> ...	751	74'95	251	25'05	1.002
<i>Hessen</i>	377	40'80	547	59'20	924
<i>Oldenburg</i>	375	91'46	35	8'54	410
<i>Többi német államok</i>	1.765	74'79	595	25'21	2.360
2. <i>Olaszország</i> (1889) ²⁾	11.775	91'34	1.116	8'66	12.891
3. <i>Britt.-K.-India</i> (1891—92)	21.087	74'62	7.173	25'38	28.260
4. <i>Ausztria</i> (1891)	4.996	32'16	10.537	67'84	15.533
5. <i>Eur. Oroszország</i> (1890)	8.543	29'39	20.520	70'61	29.063
6. <i>Magyarország</i> (1891) ³⁾ ...	7.370	61'59	4.596	38'41	11.966
7. <i>Belgium</i> (1890)	3.250	68'74	*) 1.478	31'26	*) 4.728
8. <i>Svédország</i> (1890)	2.613	32'59	5.405	67'41	8.018
9. <i>Franciaország</i> (1891) ⁵⁾ ...	2.830	7'52	34.778	92'48	37.608
10. <i>Brazília</i> 1887)	6) 2.013	23'72	6.473	76'28	8.486
11. <i>Románia</i> (1889)	2.474	97'29	69	2'71	2.543
12. <i>Argentínai közt.</i> (1890) ...	1.174	12'64	8.114	87'36	9.288
13. <i>Dánia</i> (1890—91)	1.555	78'30	431	21'70	1.986
14. <i>Finnország</i> (1891)	1.877	100'00	—	—	1.877
15. <i>Norvégia</i> (1890—91)	1.494	95'65	68	4'35	1.562
16. <i>Németalföld</i> (1890)	1.409	53'98	1.201	46'02	2.610
17. <i>Eur. Törökország</i> (1891) ⁸⁾	952	100'00	—	—	952
18. <i>Szerbia</i> (1889) ⁶⁾	537	100'00	—	—	537
19. <i>Bulgária</i> (1891)	443	54'09	376	45'91	819

ból osztrák területre esik 5'2, németalföldi területre 5'37 km.; a bajor államvasutakból Ausztriában fekszik 47'2 km., a szász államvasutakból 25'6 km.; a badeni államvasutakból 41'2 km. Svájcra esik; végre a magántulajdont képező, de állami igazgatás alatt álló zittau-reichenbergi vasutból 21'6 km. szintén osztrák területre esik. E szerint az összes német vasutakból 146 km. idegen területre (100 km. osztrák, 5 km. németalföldi és 41 km. svájci területre) esik, a minek leszámításával az összes német vasutak hossza 41.733, az államvasutak és állami igazgatás alatt álló magántulajdoni vasutak hossza pedig 37.902 kilométerre rügott. — ²⁾ Ebbe 3.955 km. olyan vasut is bele van foglalva, a hol az állam csak társtulajdonos. Megjegyzendő, hogy az olasz államvasutak jelenleg 3 nagy társulatnak vannak bérbe adva. — ³⁾ Ezenkívül az államvasutakból 4, a magán vasutakból pedig 2 km. külföldön fekszik. — ⁴⁾ Ebből 202 km. idegen államterületen fekszik, melynek levonásával a belga területen fekvő magán vasutak hossza csak 1.276 km., az összes vasutaké pedig 4.526 km. — ⁵⁾ Az általános és helyi érdekű vonalakkal együtt. — ⁶⁾ Azonkívül állami kamatbiztosításban részesül 2.585 km. vasut, a provinciák tulajdonát képezi, vagy ezek részéről kamatbiztosítást, avagy kilometrikus segílyt élvez 1.647 km. — ⁷⁾ Ebből 64 km. állami üzemben volt. — ⁸⁾ A török és szerb vasutak állami tulajdont képeznek, de magán kezelés alatt állanak.

Az állami tulajdon nem azonos az állami üzemmel; látunk állami vasutakat magánkezelésben s megfordítva magánvasutakat állami kezelés alatt. Ott, a hol az államvasuti rendszer teljes diadalt aratott, az utóbbi eset gyakoribb, mint például hazánkban, hol azt a pozíciót, melyet az államvasutak a közlekedés terén elfoglalnak, lényegesen erősíti az állami kezelés alatt álló magánvasutak immár tekintélyes hálózata. Olaszországban ellenkezőleg azt látjuk, hogy ott a tekintélyes államvasuti hálózat három külön csoportba foglalva (középtengeri, adriai, szicíliai hálózat) magán társulatok kezelésébe bocsátatott.¹⁾ Nagy-Britanniában nincsenek államvasutak s Franciaországban is a magánvasuti rendszer bir erős tulsúlylyal. A nagyobb államok közül a Németbirodalomban aratott legteljesebb diadalt az államvasuti rendszer, hol az összes vasutaknak közel 91⁰/₀-a államvasút, Oroszországban ellenben az államvasutak az összes hosszáságnak alig képviselik ötödrészét; kétségtelen azonban, hogy az államvasuti eszme Oroszországban, mely oly erélyesen munkál vasut-hálózatának kiterjesztésén és vasutügynének szervezésén, szintén tért hódít.

A magyar vasutak birtokállapot és kezelés szerint. —

A magyar korona országainak területén fekvő vasutak 1891. végén következőleg oszoltak meg:

A vasutak megnevezése	Építési hosszáság		Üzleti hosszáság	
	1891. végén kilométerekben			
	összesen	%	összesen	%
I. Magy. kir. államvasutak	7.369'659	61'59	7.507'215	61'60
II. Magán vasutak.				
a.) Állami kezelés alatt.				
Arad-temesvári vasút	55'458	0'46	57'154	0'47
Bács-Bodrog vármegyei helyi é. vas- utak	108'094	0'90	108'592	0'89
Bánréve-ózdai helyi é. vasút	12'522	0'10	12'655	0'10
Békéscsúdvár-békési h. é. v.	7'753	0'06	7'241	0'06
Békésvármegyei h. é. vasút	48'746	0'41	49'057	0'40
Bihari helyi érd. vasutak	132'212	1'11	131'892	1'08
Boba-jánosháza-sümei h. é. v.	—	—	—	—
Brassó-háromszéki h. é. v.	101'951	0'85	104'497	0'86

¹⁾ Az 1885. ápril 27. törvény által jóváhagyott üzletátruházási szerződés alapján.

A vasutak megnevezése	Építési hosszáság		Üzleti hosszáság	
	1891. végén kilométerekben			
	összesen	%	összesen	%
Bród-bosznabródi vasút	3'520	0'03	3'321	0'03
Budapest-lajosmizsei h. é. v.	63'422	0'53	63'172	0'52
Csáktornya-zala-szt.-iván-ukki h.é. v.	—	—	—	—
Csáktornya-zágrábi (zagoriai) h. é. v.	115'505	0'97	128'849	1'06
Debreczen-füzes-abony-ohat-polgári h. é. v.	132'864	1'11	136'130	1'12
Debreczen-hajdunánási h. é. v.	56'328	0'47	56'844	0'47
Dunántúli helyi érd. vasút	288'537	2'41	291'183	2'39
Esztergom-almás-füzitői h. é. v.	41'816	0'35	41'833	0'34
Héjasfalva-székelyudvarhelyi h.é. v. ...	35'627	0'30	35'297	0'29
Kassa-tornai h. é. vasút	36'567	0'31	40'799	0'33
Kisujszállás-dévaványa-gyomai h.é.v.	45'075	0'38	45'526	0'37
Kun-Szt.-Márton-szentesi h. é. v.	22'145	0'19	22'198	0'18
Mármar.-sziget kis-bocskó-nagy-bocskó- szlatinai h. é. v.	16'773	0'14	16'852	0'14
Maros-Ludas-beszterczei h. é. vasút ...	92'237	0'77	110'330	0'91
Marosvásárhely-szászrégeni h. é. v. ...	32'459	0'27	32'253	0'26
Mátrai helyi érdekű vasút	131'660	1'10	132'896	1'09
Mezőtúr-túrkevei h. é. vasút	15'155	0'13	15'286	0'12
Nagykikinda-nagybecskereki h. é. v.	70'554	0'59	70'370	0'58
Nagyvárad-belényes-vaskohi h. é. v.	117'282	0'98	117'037	0'96
Nyíregyháza-mátészalkai h. é. v.	57'119	0'48	56'967	0'47
Pécs-baresi vasút	66'698	0'56	68'073	0'56
Pusztatényő-kun-szt-mártoni h. é. v.	34'710	0'29	34'594	0'28
Ruma-ördöngi h. é. v.	17'501	0'15	17'380	0'14
Somogy-Szobb-baresi h. é. v.	45'881	0'38	47'136	0'39
Szatmár-nagybányai helyi érd. vasút	56'171	0'47	60'408	0'50
Sziget kincstári sókamarai vasút	—	—	—	—
Szilágysági helyi érdekű vasút	107'940	0'90	107'750	0'88
Szombathely-pinkafői h. é. v.	52'239	0'44	52'432	0'43
Taracsvölgyi helyi érdekű vasút	32'819	0'27	32'854	0'27
Torontáli helyi érdekű vasút	107'527	0'90	108'246	0'89
Ujszász-jászapáti helyi érdekű vasút	31'529	0'25	31'618	0'26
Varasd-goluboveczi helyi érd. vasút ...	36'680	0'31	36'533	0'30
Vinkovcze-brčka-szavaparti h. é. v. ...	50'634	0'42	50'672	0'42
Magán vasutak állami ke- zelés alatt	2.481'710	20'74	2.535'927	20'81
b.) magán kezelés alatt.				
Aradi és csanádi egyesült vasutak	324'940	2'72	335'818	2'76
Barcs-pakrácsi helyi érd. vasút	123'794	1'04	123'173	1'01
Beliőce-kapelnai helyi érd. vasút	38'389	0'32	38'483	0'32
Budapesti helyi érdekű vasutak	41'830	0'35	41'075	0'34
Budapest-szt.-lőrinczi h. é. v. (kesk. v.)	8'903	0'08	7'996	0'06

A vasutak megnevezése	Építési hosszúság		Üzleti hosszúság	
	1891. végén kilométerekben			
	összesen	%	összesen	%
Déli vasút (magyar vonalak)	701'482	5'86	703'206	5'78
Gölniczvölgyi helyi érdekű vasút	33'360	0'28	33'039	0'27
Győr-sopron-ebenfurti vasút	118'687	0'99	121'354	0'99
Holics-gödingi helyi érdekű vasút ...	3'432	0'03	3'449	0'03
Kassa-oderbergi vasút (magy. vonal)	362'614	3'03	357'627	2'93
Keszthely-balaton-szt.-györgyi h. é. v.	9'814	0'08	9'623	0'08
Kőszeg-szombathelyi h. é. v.	17'088	0'14	17'364	0'14
Mármarosi sóvasút (h. é. v.)	38'860	0'32	43'620	0'36
Mohács-pécsi vasút	67'726	0'57	67'553	0'55
Poprádvölgyi helyi érdekű vasút	13'223	0'11	14'017	0'11
Szamosvölgyi helyi érdekű vasút	209'329	1'75	226'432	1'86
Magán vasutak magán kezelés alatt	2.113'471	17'67	2.143'829	17'59
Magyarország vasutai összesen	11.964'840	100'00	12.186'971	100'00

Az 1889. év vége óta a vasutak birtokállapotában nagy változás történt. Az 1890. évben megnyílt s mult évi évkönyvünkben elősorolt helyi érdekű vasutakon kívül az 1891. év folyamában a forgalomnak átadatott az esztergom-almás-füzitői, a békésvármegyei, brassó-háromszéki, debreczen-füzesabony-ohat-polgári, marmarossziget- és n.-bocskó-szlatinai, a torontáli helyi érdek vasutak nagymargita-verseczi vonala és a holics-gödingi vasút, a boba-jánosháza-sümegei és csáktornya-zala-szt-iván-ukki helyi érdekű vasutakból pedig megnövekedve az ugyanazon évben megnyílt sümeg-tapolczai és pozsony-porpácsi vonalakkal megalakult a dunántuli helyi érdekű vasutak részvénytársasága. De még fontosabb változás a magyar éjszakkeleti vasutnak 1890-ben az 1890. évi XXXI t.-cz. értelmében és 1891-ben a szab. osztr.-magy. államvasut-társaság magyar vonalainak az 1891. évi XXV. t.-cz. értelmében történt államosítása, minek következtében az államvasutak hálózata 2.343'5 kmmel szaporodott.

A nyilvános forgalmu vasutak összes hossza 1890. végén 11,250.809 km. volt, miből az államvasutakra 5.701.571 km., az állam kezelésében levő magánvasutakra 1.752.820 km. és a magán kezelésben levő magán vasutakra (beleértve a közös vasutak magyar vonalait is) 3.896.418 km. esett, 1891. végén 7.370 km. vagyis 61'6⁰/₀ a magyar kir. államvasutakra, 1.366 km., vagyis 11'6⁰/₀ a társasági fővasutakra, 3.219 km., vagyis 26'9⁰/₀ pedig a helyi érdekű vasutakra esett. Műszaki és forgalmi szempontból tekintve 7.718 km., vagyis

64⁵/₀ az elsőrangú, 4.078 km. = 34¹/₀ a másodrangú, 168 km. = 1⁴/₀ a keskenyvágányú vasutakra esett.

Beruházási tőke. A közös vasutak miatt, melyek építési tőkét a magyar és osztrák vonalak szerint nem tudják részletezni, a magyarországi vasutakba befektetett tőkét pontosan kitüntetni nem lehet. A kereskedelmi miniszter 1891. évi jelentésében a magyarországi vasutakba tényleg befektetett tőkét következőleg mutatja ki:

	A befektetett tényleges tőke		Esik egy
	összesen	az összes befektetett tőke százalékában	kilom. frt.
Magyar kir. államvasutak	711,778.698	75'2	99.476
Társasági fővasutak	135,760.666	14'4	98.900
Helyi érdekű vasutak	98,942.748	10'4	30.904
Összesen	946,482.112	100'0	79.111

Kilométerenkint természetesen a könnyebb és olcsóbb építkezésű helyi érdekű vasutak kerültek legkevesebbe, az állami és a társasági vasutak között pedig alig van különbség. A fentebbi számok a vasutakba tényleg befektetett összegeket tüntetik fel, a vasuti kölcsönök kibocsátása azonban nagy árfolyam-veszteségekkel járt melyek minthogy a kamatozásra váró tőkét emelték, a beruházási tőkébe szintén betudandók. A következő számok, melyeket az osztrák magyar monarchia vasutainak beruházási tőkéről közlünk, az árfolyamveszteségeket is magukban foglalják.

	Beruházási tőke 1891. végén	
	összesen	pályakilométerenkint
Tisztán magyar vasutak	1,001.460.564 frt.	91.871 frt.
Közös vasutak	1,173.787.525 »	441.489 »
Osztrák vasutak	1,960.049.887 »	140.625 »
Összesen	4,135.297.976 frt.	150.388 frt.

A közös vasutaknál a beruházási tőkét főleg a nagy árfolyam-veszteség emeli oly magasra. A déli vasut 814'64 millió forint beruházási tőkéjéből 467'85 millió frtot képvisel az árfolyamveszteség, minthogy ez a vasut a szükséges tőke legnagyobb részét 3⁰/₀-os elsőbbségi kölcsönök útján szerezte be, melyeket csak alacsony árfolyam mellett lehetett értékesíteni. A tisztán osztrák vasutak beruházási tőkéjéből 1891. végén 736'45 millió forint az osztrák államvasutakra, a tisztán magyar vasutakéból pedig 829'36 millió frt a magyar államvasutakra esett; az egész monarchiában a magántársulati vasutak beruházási tőkéje (az árfolyamveszteséget is beleszámítva) 2.569'49 millió frtot képviselt.

A porosz közmunka-minisztérium kiadásában megjelenő »Archiv für Eisenbahnwesen« a különböző országok vasutainak felhasznált beruházási tőkéjéről a következő kimutatást tette legutóbb közzé:

Sorszám	Ország	Pálya- hosszu- ság kml.	Felhasznált beruházási tőke		Az adat mikorról szól
			összesen	pálya- kilométe- renként	
			forint		
<i>I. Európa.</i>					
1	Nagy-Británia és Írország	32.487	10,816.765.882	332.957	1891. XII. 31.
2	Franciaország	37.673	7,073.290.000	187.805	1891. XII. 31.
3	Németország	42.325	6,273.511.765	148.222	1892. III. 31.
4	Ausztria	15.533	2,679.151.149	172.481	1891. XII. 31.
5	Oroszország	29.063	3,809.443.529	131.075	1890. XII. 31.
6	Olaszország	10.233	1,430.391.765	130.782	1887. XII. 31.
7	Magyarország	11.965	935.609.599	78.196	1891. XII. 12.
8	Spanyolország	10.095	1,336.759.412	132.418	1889. XII. 31.
9	Belgium (államv.) ...	3.240	633.138.177	195.413	1891. XII. 31.
10	Svájc	3.185	498.162.353	156.409	1890. XII. 31.
11	Németalföld	2.623	326.289.412	124.396	1887.
12	Románia (államv.) ...	2.316	252,340.647	108.955	1890. XII. 31.
13	Svédország (államv.)	2.742	175.413.529	63.973	1891. XII. 31.
14	Dánia (államv.)	1.525	112,270.588	73.620	1892. III. 31.
15	Norvégia	1.562	85,504.706	54.740	1891. VI. 30.
	Összesen ...	206.567	36,438.042.513	178.538	— — —
<i>II. Egyébvilág részek.</i>					
1	Egyesült-Államok ...	270.166	26,250.181.176	97.163	1891. VI. 30.
2	Canada	22.533	1,942.988.824	86.229	1890. VI. 30.
3	Brazília (államv.) ...	2.100	230,160.000	109.600	1888. XII. 31.
4	Argentína	9.264	815,277.647	88.005	1890.
5	Britt-India	27.808	2,600.755.294	93.525	1891. XII. 31.
6	Jáva (államv.)	914	71,332.352	78.044	1890. XII. 31.
7	Japán	1.952	219,102.353	112.233	1889.
8	Algír és Tunisz	3.053	294,562.353	96.483	1891. XII. 31.
9	Fokföldi gyarmatok (Afrika)	3.042	196,314.706	64.535	1891.
10	Új-dél-walesi gyar- matok	3.516	391,912.943	111.466	1892. VI. 30.
11	Délaustráliai gyar- matok	2.672	137,817.059	51.578	1892. VI. 30.
12	Viktória gyarmatok	4.671	435,862.353	93.312	1892. VI. 30.
13	Queensland »	3.733	188,786.471	50.572	1892. VI. 30.

Sorszám	Ország	Pálya- hosszu- ság klm.	Felhasznált beruházási tőke		Az adat mikorról szól
			összesen	pálya- kilométe- r- enkint	
			f o r i n t		
14	Nyugotausztráliai gyarmatok	302	9,681.765	32.078	1890. XII. 31.
15	Tasmania	606	36,412.353	60.080	1891. XII. 31.
16	Uj-Zeeland	3.007	172,431.765	57.344	1892. III. 31.
	Összesen ...	359.339	33,993,579.414	94.600	
	Mindössze ...	565.906	70,431.621.927	124.458	

E kimutatásba nincs fölvéve valamennyi ország összes vasutainak beruházási tőkéje, az itt kimutatott végösszeg csak 565·9 ezer kilométer vasutara vonatkozik, holott a föld összes vasutainak hosszasága, a mint fentebb láttuk, 1891. végén 635·0 ezer kilométerre rúgott, az összes beruházási tőke tehát több mint 79 milliárd forintba tehető.

Mozdony- és kocsiállomány. — A magyarországi vasutak járműveinek állományát, úgy a tisztán magyar vasutakét, mint a közös vasutak magyar vonalaira aránylagosan eső részt, a kereskedelmi miniszter jelentése következőleg mutatja ki:

A jármű neve	Állomány			Növekedés 1891-ben			
	1878-ban	1890-ben	1891-ben	1878-hoz képest		1890-hez képest	
				szerint	%	szerint	%
Mozdonyok	1.060	1.654	1.718	658	62·08	64	3·87
Személykocsik	2.199	2.936	3.273	1.074	48·84	337	11·48
Teherkocsik	23.059	37.288	38.714	15.655	67·89	1.426	3·82

Személykocsikból 1891-ben 100 km. pályára átlagosan a magyar államvasutaknál 27·1, a társulati magánvasutaknál 33·2, a helyi érdekű vasutaknál pedig 18·0 darab esett; teherkocsikból ellenben a magyar államvasutaknál 332·1, a társasági fővasutaknál 383·2, a helyi érdekű vasutaknál pedig 126·3 darab esett.

Az Osztrák-Magyar monarchia vasutainak jármű-állományát az 1891. év végén a következő kimutatás tünteti fel:

A járművek részletezése		A magy. állam-	A magy. magán-	A közös	Az osztr. állam- ¹⁾	Az osztr. magán-
v a s u t a k o n						
Mozdonyok :						
darabszám	1.412	144	751	1.382	1.863	
100 kilométerenkint	15'4	5'7	28'0	19'0	27'0	
Személykocsik :						
darabszám	2.673	271	1.593	3.215	3.501	
tengelyek száma :						
összesen	5.698	542	3.588	6.435	7.191	
100 kilométerenkint	62	22	135	90	106	
személyhelyek száma :						
összesen	89.540	9.488	60.074	115.091	131.815	
tengelyenkint	15'71	17'51	16'74	17'88	18.33	
Teherkocsik :						
podgyázkocsik darabszáma	965	66	358	693	866	
» tengelyszáma	1.930	132	736	1.386	1.789	
Fedett árúkocsik darabszáma	15.824	795	5.779	10.425	16.629	
» » tengelyszáma	31.779	1.590	11.574	20.876	33.586	
Nyitott árúkocsik darabszáma	13.265	1.232	7.563	14.411	32.987	
» » tengelyszáma	27.185	2.164	15.259	28.890	66.199	
Állatszállító kocsik darabszáma	3.284	124	311	677	711	
» » tengelyszáma	6.586	248	626	1.354	1.424	
Az összes teherkocsik drbszáma	33.338	2.217	14.011	26.206	51.193	
» » » tengelyszáma	67.462	4.434	28.195	52.506	102.998	
100 km. pályahosszra esik teher-						
kocsitengely	734	177	1.046	736	1.525	

A különböző országok jármű-állományának nagyságát a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	É v	A mozdonyok	A személykocsik	A teherkocsik	A mozdonyok	A személykocsik	A teherkocsik
			s z á m a					
			ö s s z e s e n			100 pálya-kilométerenkint		
1	Északam. Egy.-Áll.	1891	33.563	23.083	1.117.654	12'4	8'5	413'5
2	N.-Brit. és Írorsz.	»	16.826	39.054	580.912	51'8	120'1	1.788'1
	<i>Ebből: Anglia és</i>							
	<i>Wales</i>	1891	14.314	33.253	445.819	62'8	145'9	1.957'3
	<i>Skócia</i>	»	1.841	4.244	118.718	36'1	83'2	2.325'9
	<i>Írország</i>	»	671	1.557	16.375	14'6	33'7	355'5
3	Németország	1891/92	14.788	27.512	299.283	34'8	64'7	703'4
	<i>Porosz államv.</i>	»	10.120	16.141	205.476	40'1	64'6	822'8

¹⁾ A cs. kir. osztrák államvasutak vezérigazgatóságának kezelése alatt levő vasutak.

Sorszám	Az ország neve	É v	A moz- donyok	A sze- mély- kocsik	A teher- kocsik	A moz- donyok	A sze- mély- kocsik	A teher- kocsik
			s z á m a					
			ö s s z e s e n			100 pálya- kilométerenkint		
	<i>Bajor államv. ...</i>	1891/92	1.148	3.031	18.433	24'0	63'7	387'5
	<i>Szász államv. ...</i>	»	900	2.354	23.037	38'2	99'8	976'6
	<i>Badeni államv. ...</i>	»	526	1.322	9.246	36'2	91'0	636'8
	<i>Württembergi ál- lamvasutak ...</i>	»	388	998	6.629	23'8	61'1	405'9
4	Franciaország ...	1891	9.993	23.608	263.653	26'4	62'5	697'4
5	Oroszország ...	»	6.933	7.759	145.611	23'7	26'6	498'8
6	Britt-K.-India ...	»	3.764	10.601	68.622	13'3	37'5	242'8
7	Ausztria ...	»	3.996	8.309	91.410	25'8	53'7	590'7
	<i>Ebből államvasutak</i>	»	1.382	3.215	26.206	27'4	63'6	518'8
8	Belgium ...	1890	2.458	5.553	57.581	54'3	122'7	1.272'2
	<i>Ebből államvasutak</i>	»	1.923	4.726	43.815	59'2	145'4	1.317'4
9	Olaszország ...	»	2.459	7.120	45.363	23'0	66'7	424'8
10	Spanyolország ...	1889	1.658	4.732	32.025	17'2	49'2	333'1
11	Magyarország ...	1891	1.766	3.323	39.616	14'5	27'3	325'1
	<i>Ebből államvasutak</i>	»	1.412	2.673	33.338	14'7	27'8	346'9
12	Svédország ...	1890/91	809	1.814	19.691	9'8	21'9	237'8
13	Svájc ...	1891	815	2.188	10.280	24'9	66'7	313'6
14	Németalföld ...	»	715	1.833	9.860	24'9	64'0	344'0
15	Román államv. ...	»	274	720	6.654	11'8	31'1	287'7
16	Norvégia ...	1890/91	150	494	3.415	9'6	31'6	218'6
17	Finn államvasutak	1891	151	407	3.819	8'0	22'1	207'2

Legtöbb járműve van az angol és belga vasutaknak. Mozdonyok tekintetében a németországi vasutak gazdagabbak, mint a francziák, ellenben személykocsikban ezek mulják felül amazokat. Ha összehasonlitjuk az Osztrák-Magyar monarchiát Oroszországgal látjuk, hogy az orosz vasutakon 1.169 mozdonnal és 14.585 teherkocsival van több, mint monarchiánkban, ellenben 3.873 személykocsival mi vagyunk túlsúlyban fölöttük. Maga Magyarország úgy absolute, mint relative meglehetősen gyengén áll vasuti járművek dolgában és igen kívánatos, hogy e hiány mielőbb pótolassék.

A járművek működési eredménye. — A mi a járművek teljesítményeit és kihasználását illeti, az Osztrák-Magyar monarchia vasutain 1891-ben minden üzemben volt mozdony átlagosan 27.120 haszonkilemétert tett meg. A vasutak egyes csoportjain ez arányszám következőleg alakult:

	Haszonkilométerek az üzemben volt mozdonyok átlagában	
	összesen	
Magyar kir. államvasutak	37,083.843	27.148
Magyar magán vasutak	5,927.498	21.498
Közös vasutak	18,503.478	24.638
Osztérák államvasutak	39,851.715	28.836
Osztérák magán vasutak	43,466.903	23.332

Megjegyzendő, hogy úgy itt, mint a forgalomra vonatkozó többi kimutatásokban is, osztérák államvasutak alatt a cs. kir. osztérák államvasutak vezérigazgatóságának kezelése alatt levő pályákat értjük. A mozdonyok következő tömegeket vontattak:

A vasutak csoportja	Tiszta súly	A vontatott bruttó súly kivéve a mozdonyok és szerkocsik súlyát		
		összesen	hossz-kilométerenkint	haszonkilométerenkint
	millió tonna kilométerekben	tonna kilométerekben		
Magyar kir. államvasutak	2.914'12	8.811'28	1,196.386	238
Magyar magán vasutak	212'16	667'31	205.795	113
Közös vasutak magyar vonalai ...	421'22	1.053'87	993.465	227
Összesen	3.547'50	10.532'46	992.019	221
Közös vasutak osztérák vonalai ...	1.232'36	3.059'32	666.710	221
Osztérák államvasutak	2.463'15	7.135'10	1,412.555	179
Osztérák magán vasutak	4.119'54	10.901'99	1,233.006	251
Összesen	7.815'05	21.096'41	1,363.372	217

Üzemhossz-kilométerenkint az osztérák vasutakon nagyobb a tömegszállítás, mint a magyarországi vonalakon, haszonkilométerenkint azonban nálunk nagyobb, sőt a magyar kir. államvasutakon üzemhossz-kilométerenkint is nagyobb, mint az osztérák államvasutakon. A szállított tiszta súly a bruttó súlynak a magyar vasutakon 33'68, az osztérák vasutakon 37'04⁰/₁₀₀-kát képezte, az utóbbiakon tehát kedvezőbb a tiszta súly aránya. Még kedvezőbb az üzleti hosszúsággal hasonlítva össze, míg ugyanis a magyar vonalakon az üzleti hosszúság minden kilométerére 334.128 tonna-kilométer tiszta súly (összes személy-, podgyász-, áru- és állatsúly) esett, addig az osztérák vonalakon 505.054 tonnakilométer. A magyar kir. államvasutakon kedvezőbb volt az arány, mint a magyar vas-

utakon általában, a mennyiben az üzleti hosszúság minden kilométerére 395.679 tonnakilométer esett, sőt kedvezőbb, mint az osztrák államvasutakon, hol csak 349.279 tonnakilométer.

Az Osztrák-Magyar monarchia vasutain a személykocsik működési eredményét 1891-ben a következő számok mutatják:

A vasutak csoportjai	Saját kocsik befutottak			Idegen kocsik befutottak saját pályán	Tengelyforgalom üzleti hossz-kilométerenkint	Egy saját tengely befutott átlag kilométert
	saját pályán	idegen pályán	együtt			
	e z e r t e n g e l y - k i l o m é t e r t					
Magyar kir. államvasutak ...	261.680	28.822	290.502	16.337	37.733	50.983
Magyar magán vasutak	15.960	1.697	17.657	14.017	9.166	32.577
Közös vasutak magyar vonalai	28.794	19.256	145.573	2.002	29.031	40.572
Közös vasutak osztrák vonalai	97.523			5.474	65.159	
Osztrák államvasutak	270.291	12.053	282.344	25.380	41.926	43.876
Osztrák magánvasutak	231.386	42.144	273.530	56.004	42.707	38.038

A speczifikus tengelyforgalom legnagyobb a közös vasutak osztrák vonalain, leggyengébb ellenben a magyar magánvasutakon. A speczifikus tengelyforgalom a bécsi összekötő vasuton oly roppant nagy, hogy 142 ezer tengelykilométer esik minden kilométer üzleti hosszúságra, a nagyobb vasutak közül legnagyobb a Ferdinánd császár éjszakai vasuton (65.740), és a déli vasut osztrák hálózatán (65.566) a tisztán magyar vasutak közül a budapesti helyi érdekű vasutak mutatnak fel legnagyobb (51.607) speczifikus tengelyforgalmat.

Eddigelé a személykocsik meglehetősen gyengén használtattak ki. A közlekedett vasutakon 1888-ban, a monarchia összes vasutainak átlagában a személyhelyeknek csak $22'18''/0$ -a használtatott. A zónadijszabás e tekintetben tetemes javulást eredményezett, amennyiben 1891-ben a monarchia összes vasutainak átlagában a személyhelyeknek már $25'27''/0$ -a használtatott. Még nagyobb az emelkedés a tisztán magyar vasutaknál, amennyiben a személyhelyeknek $19'10''/0$ -a használtatott 1888-ban, 1891-ben pedig már $28'91''/0$ -a és remélhető, hogy a személyhelyeknek intenzívebb kihasználása ezután sem fog csökkenni.

A teherkocsik (podgyász-, állat- és árukocsik együtt) 1891. évi működéséről a következő összeállítás nyújt felvilágosítást:

	Saját kocsik befutottak		Saját és idegen kocsik összesen befutottak a saját pályán	Minden saját tengely átlagosan befutott
	saját pályán	idegen pályán		
ezer tengely-kilométert				
Magyar államvasutak ...	971.912	441.448	1,235.432	20.950
Magyar magánvasutak	40.274	37.465	90.170	17.532
Közös vasutak magyar vonalai	103.280	175.262	160.163	20.928
Közös vasutak osztrák vonalai	311.227		447.308	
Osztrák államvasutak ...	615.757	439.321	1,013.675	20.094
Osztrák magánvasutak	873.169	836.457	1,681.981	16.598

A monarchia roppant teherkocsi-forgalmából nagyon tekintélyes rész jut a magyar kir. államvasutakra, meghaladja az osztrák cs. kir. államvasutak vezérigazgatósága alatt levő vasutak tengelyforgalmát, úgyszintén a közös vasutakét is.

A monarchia vasutain szintén 1891. évben a vonatforgalom nagyságát a következő kimutatás tünteti fel:

A vasutak csoportjai	Gyors- és futár- vonatok	Személy- vonatok	Vegyes- vonatok	Teher- vonatok	Vonatok összesen
a) <i>A vonatok száma:</i>					
Magy. kir. államvasutak	21.049	99.326	73.779	213.280	407.434
Magy. magánvasutak ...	—	35.875	94.832	33.301	164.008
Közös vasutak magyar vonalai	2.152	16.044	5.270	27.783	51.249
Együtt	23.201	151.245	173.881	274.364	622.691
Közös vasutak osztrák vonalai	7.941	95.428 ¹⁾	—	71.405	174.774
Osztrák államvasutak ...	18.979	254.006 ¹⁾	—	326.183	599.168
Osztrák magánvasutak	22.571	251.082 ¹⁾	—	582.687	856.340
Együtt	49.491	600.516 ¹⁾	—	980.275	1,630.282
b) <i>Befutott vonatkilométerek:</i>					
Magy. kir. államvasutak	3,962.861	9,593.529	4,606.578	15,551.781	33,714.749
Magyar magánvasutak	—	1,137.651	3,586.579	973.274	5,697.504
Közös vasutak magyar vonalai	244.660	1,866.291	292.204	1,983.468	4,386.623
Együtt	4,207.521	12,597.471	8,485.361	18,508.523	43,798.876
Közös vasutak osztrák vonalai	1,695.385	4,227.575 ¹⁾	—	6,359.241	12,282.201
Osztrák államvasutak ...	3,365.072	15,756.391 ¹⁾	—	17,299.119	36,420.582
Osztrák magánvasutak	3,745.466	12,968.868 ¹⁾	—	24,355.898	41,070.232
Együtt	8,805.923	32,952.834	—	48,014.258	89,773.015

¹⁾ A vegyes vonatokkal együtt.

Ezenkívül a magyar vasuti vonalokon még 29.376, az osztrák vonalokon 28.899 munka- és anyagvonat mozgósított, s az előbbiek 802.197, az utóbbiak 737.731 kilométert futottak be. A mi végre a vonatsűrűséget s a haszonkilométerek arányát az üzleti hosszúsághoz illeti, arra nézve álljon itt a következő kimutatás:

	Minden kilométer pályán naponta átmént vonat	Egy vonat befutott átlagosan kilométert	Az üzleti hosszúság minden kilométerére esett haszonkilométer az egész éven át	egy nap átlagában
Magyar kir. államvasutak ...	12'8	82'7	5.035	13'79
Magyar magánvasutak	4'9	34'7	1.812	4'96
Közös vasutak magyar vonalai	11'4	85'6	4.375	11'99
Együtt	10'4	70'3	4.074	11'16
Közös vasutak osztrák vonalai	21'4	70'1	8.794	24'09
Osztrák államvasutak	14'2	60'1	5.651	15'48
Osztrák magánvasutak	16'8	47'5	6.459	17'70
Együtt	16'0	55'1	6.280	17'21

Kitűnik e kimutatásból, hogy mennyivel csekélyebb a vonatforgalom a magyar, mint az osztrák vasutakon. Legnagyobb a vonatforgalom a bécsi összekötő vasuton, melynek minden kilométerén naponta átlagosan 55'8 vonat megy keresztül; az osztrák vasutak közül nagy még a forgalom a liesing-kaltenleitgebener helyi vasuton (28'3), a kahlenbergi helyi vasuton (22'9), a Ferdinánd császár éjszakai vasuton (25'6); nálunk szintén két helyi érdekű vasuton a legnagyobb, a budapesti helyi érdekű vasutakon és a budapest-szentlőrinczin, az előbbinek minden kilométerén naponta 23'5, az utóbbián 22'4 vonat ment keresztül.

A zónatarifa üzleti eredménye. — Évkönyvünk két év előtti folyamában részletesen ismertettük a személydijszabás nagyszerű reformját, melylyel hazánk megelőzte az összes művelt nemzeteket s közöltük egyuttal a zónatarifa eredményét a 7 első hónapról. Ezuttal a magy. kir. államvasutak 1891. évi üzletjelentése alapján két teljes év üzleti eredményeit mutathatjuk be vonalszakaszonként csoportosítva, még pedig a volt szab. osztr. magyar államvasutársaság magyar vonalainak személyszállítását mellőzve, a melyeken a zónadijszabás csak 1891. aug. 1-én lépett életbe.

Vonal-szakasz	Utasszámok száma		Vonal-szakasz	Utasszámok száma	
	1890-ben	1891-ben		1890-ben	1891-ben
I.	5,370.412	6,380.243	III.	923.655	967.759
2.	5,879.322	6,350.833	IV.	607.753	648.213
I.	1,152.467	1,224.072	V.	458.176	455.532
II.	1,371.268	1,426.192	VI.	318.428	343.155

Vonal- szakasz	Utasok száma		Vonal- szakasz	Utasok száma	
	1890-ben	1891-ben		1890-ben	1891-ben
VII.	226.100	226.557	XI.	125.120	124.674
VIII.	245.622	264.912	XII.	120.611	131.708
IX.	152.905	154.098	XIII.	233.492	245.068
X.	139.673	139.754	XIV.	570.370	656.670

Összesen 17,895.374 19,739.440

Az 1891. évben tehát összesen 19,739.440 utas szállítottatott, 1,844.066-tal több, mint a megelőző évben. Kivéve az V. és XI. vonalszakaszt, melyeknél némileg csökkent a szám, minden vonalszakasznál szaporodott az utasok száma; az egész szaporodás 1891-re szemben 1890-nel 10'92⁰/₀-ot tett; legnagyobb az emelkedés a szomszédos forgalomban. Mint a személyforgalom kiegészítő része, itt figyelembe veendő a szállított podgyász is. Az államosított osztr. magy. államvasut magyar vonalait figyelmen kívül hagyva, szállítottatott 1890-ben 31.735 tonnányi podgyász, 1891-ben pedig 32.289 tonna, mi 1'75⁰/₀-nyi emelkedést mutat. Ez a személyforgalom emelkedéséhez képest igen csekély, de abban leli magyarázatát, hogy az utazás olcsóbb lévén, rövidebb időre és gyakrabban hagyván el otthonukat az utazók, csak annyi holmit visznek magukkal, ami kézitáskájukban a kocsiban elhelyezhető. A fennebb részletezett adatok eléggé bizonyítják, hogy az életbeléptetett személydíjszabási reform teljesen megfelelt a hozzáfűzött várakozásnak s nemcsak rögtönösen emelte addig nem ismert magasságra a személyforgalmat; hanem folytonosan fejlődő intézmény, mely hazánk népességének forgalmát folyvást élénkebbé teszi.

Személyforgalom Magyarországon és Ausztriában. —

A magyar és az osztrák vasutakon a személyforgalom 1876 óta következő volt:

É v	A szállított személyek száma		A személy kilométerek száma (a három utolsó számjegy elhagyásával.)			
	magyar vasutakon	osztrák vasutakon	magyar vasutakon		osztrák vasutakon	
			összesen	üzem-hossz km.-kint	összesen	üzem-hossz km.-kint
1876	9,244.428	32,564.763	509.849	76	—	—
1877	8,600.819	30,120.462	481.954	72	1,305.177	121
1878	9,419.294	30,399.643	572.387	84	1,400.014	125
1879	9,817.282	30,650.504	565.770	81	1,353.877	121
1880	9,660.563	31,555.061	531.732	75	1,432.515	127
átlag 1876—80 ...	9,348.477	31,058.087	537.961	78	1,372.896	123

É v	A szállított személyek száma		A személy kilométerek száma (a három utolsó számjegy elhagyásával.)			
	magyar vasutakon	osztrák vasutakon	magyar vasutakon		osztrák vasutakon	
			összesen	üzem hossz km.-kint	összesen	üzem hossz km.-kint
1881	10,213.333	33,253.412	580.273	81	1,465.909	129
1882	10,586.416	37,354.433	602.937	82	1,604.538	141
1883	11,676.587	42,317.481	642.016	80	1,769.179	147
1884	13,493.038	46,109.690	739.815	87	1,863.398	156
1885	14,233.536	49,303.676	798.713	89	1,930.226	153
átlag 1881—85 ...	12,020.582	41,667.738	672.292	84	1,726.650	130
1886	13,837.770	52,190.669	742.683	81	1,938.081	156
1887	13,446.225	52,620.300	738.148	76	1,976.144	145
1888	14,147.368	54,960.737	741.690	71	2,061.968	145
1889	18,989.577	59,537.989	939.531	85	2,170.026	143
1890	29,161.272	68,650.719	1,236.956	102	2,466.862	161
átlag 1886—90 ...	17,928.442	57,592.083	877.805	83	2,122.616	150
1891 ¹⁾	35,886.050	82,224.914	1,504.437	128	2,945.779	190

Aránytalanul csekélyebb a szállított személyek száma hazánkban, mint Ausztriában, noha a zónatarifa behozatala óta hatalmasan fellendült az utasok száma. 1888-ról, habár ez évben csak 5 hónapig volt érvényben a zónadijszabás, 1889-re 34²³₀/o-kal és 1889-ről 90-re 53⁵⁶₀/o-kal emelkedett a szállított személyek száma. A vasutak különböző csoportja szerint a személyforgalom 1891-ben következőleg alakult, kimutatva az egy-egy személy által befutott utat is:

	Szállított személyek száma	Személykilométerek összesen	üzem hossz kilométerenkint	Egy személy átlagosan befutott kilom.
Magyar kir. államvasutak	26,380.424	1,219,447.174	165.576	46 ²³
Magyar magánvasutak	6,773.579	152,444.155	46.613	22 ⁵¹
A közös vasutak magy. vonalai	2,732.047	132,545.350	124.948	48 ⁵²
együtt	35,886.050	1,504,436.679	128.626	41⁹²
Közös vasutak osztrák vonalai	14,355.172	426,006.647	270.263	29 ⁶⁷
Osztrák államvasutak	31,908.039	1,227,970.846	198.840	38 ⁴⁸
Osztrák magánvasutak	35,961.703	1,291,801.111	146.102	35 ⁹²
együtt	82,224.914	2,945,778.604	190.632	35⁸⁴

¹⁾ Nem végleges adatok.

A magyar vasutak közül az üzleti hosszúság egy kilométerére eső személykilométerek szerint csak a Budapestről kiinduló helyi érdekű vasutaknál, a magy. kir. államvasutak vonalainál és az arad-temesvári vasutnál haladja meg a 100 ezeret, a 200 ezeret egynél sem éri el; az osztrák államterületen ellenben a nagyobb vasutak közül a galicziai Károly Lajos vasutnál 133.964, a déli vasutnál 277.340, a Ferdinánd császár éjszaki vasutnál pedig 321.346 személykilométer esett az üzleti hosszúság minden kilométerére.

A befutott ut tekintetében a különböző osztályu utasok közt nagy különbség van:

	Az I. oszt.	A II. oszt.	A III. oszt.	A IV. oszt.	A kato- nai sze- mélyek
	u t a s o k átlagosan befutottak kilométert				
a magyarországi vasutakon	101'58	61'04	34'31	—	109'01
az osztrák »	83'63	54'73	29'66	29'07	82'84

Az átlagosan befutott út minden alsóbb kocsiosztálylyal apad természetesen egészen más szempont alá esik a katonai személyek mint a polgári utasok által megtett ut.

Hogy a szállított személyekből a különböző kocsiosztályokra hány százalék esett, a következő számok mutatják:

	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	katonai szem.
Magyar kir. államvasutak	1'39 ⁰ / ₀	17'91 ⁰ / ₀	78'01 ⁰ / ₀	—	2'69 ⁰ / ₀
Magyar magánvasutak	0'93 »	14'86 »	82'41 »	—	1'80 »
Közös vasutak magyar vonalai ...	1'70 »	16'16 »	78'53 »	—	3'61 »
Az összes magyar vasutakon ...	1'37 ⁰ / ₀	17'53 ⁰ / ₀	78'42 ⁰ / ₀	—	2'68 ⁰ / ₀
Közös vasutak osztrák vonalai ...	1'67 »	14'73 »	81'11 »	0'70 »	1'79 »
Osztrák államvasutak	0'71 »	5'42 »	91'83 »	0'13 »	1'91 »
Osztrák magánvasutak	1'31 »	10'20 »	85'96 »	0'07 »	2'46 »
Az összes osztrák vasutakon ...	1'12 ⁰ / ₀	8'97 ⁰ / ₀	87'59 ⁰ / ₀	0'20 ⁰ / ₀	2'12 ⁰ / ₀

Ausztriában a két felső kocsiosztályt jóval kevesebben használják, mint Magyarországon. Téves volna azonban ebből nemzetünk vagyonosabb voltára előnyös következtetést vonni, ez első sorban attól függ, hogy a különböző társadalmi osztályok itt és ott mily mértékben használják a vasutakat Ausztriában még kisebb volna az I. és II. osztály használatának aránya, ha a nagy személyforgalmu kahlenbergi vasut, melyen csupán I. és II. oszt. kocsik közlekednek, nem emelné azt fel. Hogy a III. osztály százaléka kisebb nálunk, az a fennebb elmondottakban leli természetes magyarázatot.

A személyforgalom nagyságát a különböző országokban a következő kimutatás tünteti fel:

Sorsz.	Az ország vagy vasut neve	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
<i>Szállított személyek ezerekben, vagyis a három utolsó számjegy elhagyásával :</i>							
1	Nagy-Brit. és Írország <i>Es pedig : Anglia és Wales ...</i> <i>Skócia ...</i> <i>Írország</i>	725.584	733.679	742.499	775.183	817.744	845.464
2	Éjszakam.-Egy. Állam.	382.285	428.226	451.354	494.808	520.439	556.016
3	Németország <i>Ebből : Porosz államv.</i> <i>Bajor »</i> <i>Szász »</i> <i>Badeni »</i> <i>Württemberg. »</i>	295.759 176.078 19.147 23.892 14.488 12.754	315.992 191.675 19.680 25.923 16.053 13.417	339.864 207.857 20.410 28.153 17.386 13.984	376.825 235.135 21.718 30.231 18.736 15.220	426.056 274.734 23.435 32.806 20.473 15.829	464.013 303.950 24.887 33.991 20.711 17.577
4	Franciaország	224.926	226.571	233.760	253.479	251.610	267.503
5	Brit-Kelet-India	—	88.436	95.412	103.156	114.082	122.855
6	Belgium <i>Ebből : államvasut</i>	65.878 51.658	68.829 54.064	73.361 57.884	76.277 59.957	82.389 64.229	86.540 67.432
7	Ausztria <i>Ebből : államvasut</i>	52.191 17.975	52.620 18.078	54.960 18.844	58.904 20.185	68.651 26.077	82.225 34.667
8	Olaszország	42.651	45.519	49.333	—	—	—
9	Európai Oroszország ...	36.648	37.185	39.619	41.569	46.505	—
10	Svájc	24.787	25.763	27.079	29.485	32.378	34.842
11	Németalföld <i>Ebből : államvasutak</i>	16.813 7.884	17.706 8.331	18.482 8.937	19.450 9.400	16.970 10.162	22.185 11.997
12	Magyarország <i>Ebből : államvasutak</i>	13.838 6.458	13.446 5.747	14.048 5.844	18.990 10.172	29.161 18.495	35.886 26.380
13	Spanyolország	20.171	20.089	23.075	24.735	—	—
14	Svédország	9.630	10.078	10.070	11.109	12.694	—
15	Dánia	8.128	7.675	8.342	8.714	8.970	—
16	Norvégia	3.147	3.216	3.196	3.989	4.334	—
17	Román államvasutak ...	1.502	1.874	1.988	2.186	2.707	4.123
18	Finn államvasut	1.861	2.067	2.103	2.206	2.542	2.600
<i>Személykilométerek milliókban :</i>							
1	Északam.-Egy. Állam. ...	15.552 ¹	17.018 ²	18.017 ⁰	19.221 ⁷	20.146 ³	21.427 ⁰
2	Németország <i>Ebből : Porosz államv.</i> <i>Bajor »</i> <i>Szász »</i> <i>Badeni »</i> <i>Württemberg. »</i>	8.363 ⁷ 5.347 ⁹ 684 ² 603 ⁶ 324 ⁸ 288 ¹	8.707 ⁸ 5.610 ⁷ 698 ⁹ 655 ⁸ 347 ⁷ 296 ⁶	9.208 ⁸ 5.950 ⁷ 758 ⁰ 698 ⁴ 363 ⁷ 306 ⁹	10.172 ⁴ 6.706 ⁴ 788 ⁸ 740 ⁸ 389 ⁷ 333 ²	11.224 ⁴ 7.520 ⁵ 862 ⁸ 794 ³ 424 ⁹ 348 ⁶	11.679 ⁰ 7.876 ⁵ 872 ⁵ 808 ⁹ 419 ⁴ 363 ¹
3	Franciaország	7.222 ⁷	7.297 ⁶	7.440 ⁰	8.633 ⁴	8.058 ⁸	8.419 ⁴
4	Britt-Kelet-India	—	6.265 ⁶	6.580 ⁶	6.997 ⁵	7.689 ⁴	8.408 ⁶
5	Ausztria <i>Ebből : államvasut</i>	1.938 ¹ 649 ²	1.976 ¹ 657 ⁴	2.062 ⁰ 674 ⁴	2.170 ⁰ 776 ⁴	2.766 ⁴ 1.012 ⁹	2.945 ⁸ 1.270 ⁷

Sorsz.	Az ország vagy vasut neve	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
6	Olaszország	1.858'4	2.099'2	2.294'1	—	—	—
7	Belga államvasutak ...	1.114'3	1.160'8	1.242'2	1.277'7	1.366'8	—
8	Magyarország	742'4	738'1	741'7	939'5	1.236'9	1.504'4
	<i>Ebből: államvasutak</i>	<i>372'8</i>	<i>369'0</i>	<i>365'6</i>	<i>564'8</i>	<i>809'0</i>	<i>1.219'4</i>
9	Németalföldi államv. ...	236'3	241'2	251'6	264'2	237'9	262'3
10	Svájc	544'2	566'4	578'4	654'8	701'8	726'8
11	Svédország	306'2	310'6	323'0	347'6	383'1	—
12	Román államvasutak ...	112'7	142'6	154'6	169'6	247'2	319'4
13	Norvégia	92'0	92'6	91'7	106'8	117'1	—
14	Finn államvasutak	81'0	93'2	101'7	104'5	126'1	136'9

A személyforgalom viszonylagos nagyságát az alábbi számok mutatják:

Az ország vagy vasut neve		Egy pálya- km.-re esik		Az ország vagy vasut neve		Egy pálya- km.-re esik	
	szállított sze- mély	személy-kilom. (ezerekben)			szállított sze- mély	személy-kilom. (ezerekben)	
N.-Británia és Írorsz.				Britt-Kelet-India (1891)	4.347	295	
(1891)	26.036	—		Olaszország (1888)	4.021	187	
<i>És pedig:</i>				Németalföld (1891)	7.839	—	
<i>Anglia és Wales ...</i>	<i>32.780</i>	<i>—</i>		Ausztria (1891)	5.314	190	
<i>Skócia</i>	<i>15.029</i>	<i>—</i>		<i>államvasutak</i>	<i>6.863</i>	<i>251</i>	
<i>Írország</i>	<i>4.819</i>	<i>—</i>		Spanyolország (1889) ...	2.622	...	
Belgium (1890)	18.204	—		Román államv. (1891) ...	1.791	134	
<i>Ebből: államvasutak</i>	<i>19.763</i>	<i>421</i>		Magyarország (1891) ...	3.380	129	
Németország (1891) ...	10.905	274		<i>államvasutak</i>	<i>3.582</i>	<i>166</i>	
<i>Porosz államvasut.</i>	<i>12.418</i>	<i>322</i>		Észak-Amerikai Egy- Államok (1891)	2.058	79	
<i>Bajor államvasut. ...</i>	<i>5.256</i>	<i>184</i>		Európai Oroszország (1890)	1.634	—	
<i>Szász államvasutak</i>	<i>14.657</i>	<i>349</i>		Finn államv. (1891)	1.385	72	
<i>Badeni államvasut.</i>	<i>14.363</i>	<i>291</i>		Norvégia (1890)	2.775	75	
<i>Württemberg. államv.</i>	<i>10.764</i>	<i>222</i>		Svédország (1890)	1.533	46	
Franciaország (1891) ...	7.076	223					
Svájc (1891)	10.629	222					

A személyforgalom megoszlása kocsiosztályok szerint szintén érdekes nemzetközi összehasonlításra nyújt anyagot:

Az ország vagy vasut neve	Az utasok összes száma	I.	II. az osztrályu utasok összes szállított személyek %-ban	III.	IV.	Kato-nák
Magyarország (1891)	35,886.050	1'37	17'53	78'42	—	2'68
<i>Ebből : Magyar államv. ...</i>	<i>26,380.424</i>	<i>1'39</i>	<i>17'91</i>	<i>78'01</i>	—	<i>2'69</i>
Ausztria (1891)	82,224.914	1'12	8'97	87'59	0'20	2'12
<i>Ebből : Államvasut</i>	<i>34,667.172</i>	<i>0'71</i>	<i>5'42</i>	<i>91'83</i>	<i>0'13</i>	<i>1'91</i>

Az ország vagy vasút neve	Az utasok összes száma	I.	II.	III. osztályú utasok az összes szállított % -ban	IV. személyek	Katonák
Németország (1891)	464,012.850	0'46	10'24	61'35	26'18	1'77
<i>Ebből: Porosz államv.</i> ...	303,949.780	0'41	10'21	50'65	37'24	1'49
<i>Bajor államv.</i> ...	24,887.471	0'59	8'96	87'49	—	2'96
<i>Szász államv.</i> ...	33,990.998	0'25	9'10	71'59	17'42	1'64
<i>Badeni államv.</i> ...	20,711.032	0'78	9'67	87'68	—	1'87
<i>Württembergi államv.</i>	17,576.592	0'54	9'77	88'34	—	1'35
Franciaország (1890)	251,559.956	7'31	34'06	58'63	—	—
Belgiumi államvasút (1890)	64,228.892	3'69	12'43	83'88 ¹⁾	—	—
» magánv. (1890) ...	18,160.376	4'28	13'25	82'47	—	—
Svájc (1891.)	34,841.521	1'58	19'49	78'93	—	—
Olaszország (1888.)	49,333.266	4'84	25'85	69'02	0'29	—
Németalföldi államv. (1891)	11,997.240	5'29	24'56	67'60	—	2'55
Román államvasutak (1891)	4,123.417	4'09	16'61	73'96	2'99	2'35
N.-Británia és Írorsz. (1891)	845,463.668	3'60	7'50	88'90	—	—
<i>És pedig: Anglia és Wales</i>	746,555.822	3'31	7'82	88'87	—	—
<i>Skócia</i>	76,705.588	5'43	1'05	93'52	—	—
<i>Írország</i>	22,202.258	6'81	18'90	74'29	—	—
Európai Oroszország (1888)	34,439.322	1'96	9'40	79'51	1'75 ²⁾	7'38
Norvégia (1890/91)	4,334.225	1'30	13'20	85'50	—	—
Svédország (1887)	10,078.383	3'17	9'07	85'41	—	2'35
Finn államvasutak (1891) ...	2,600.311	0'61	13'22	83'66	—	2'51 ²⁾
Spanyolország (1889)	24,735.627	5'61	15'87	78'52	—	—

Németországban még kevésbé használják a magasabb kocsi-osztályokat, mint nálunk, legtöbb utas utazik I. és II. osztályban a francia vasutakon.

Teherforgalom. — Az Osztrák-Magyar monarchia vasutainak teherforgalma 1891-ben következő volt:

Szállított	Magyar vasutakon		Osztrák vasutakon	
	tonna	tonnakilométer	tonna	tonnakilométer
Podgyász	64.199	7,417.315	162.283	14,684.147
Gyorsjavak	150.601	19,291.435	497.347	54,773.176
Teherjavak	22,690.511	3,083,467.499	74,650.566	6,991,585.182
Önkezelési javak ...	4,426.003	316,002.085	4,512.621	529,457.084
Személyvonatokkal kocsi, ló, kutya ...	4.765	447.114	³⁾	³⁾
Összesen	27,336.079	3,426,625.448	79,822.817	7,590,499.589

¹⁾ A mérsékelt árú jegyekkel utazók, tekintet nélkül a kocsiosztályra, mind a 3-ik osztállynál vannak kimutatva. — ²⁾ Katonák és letartóztatottak. — ³⁾ A személyvonatokkal szállított kocsik, lovak és kutyák tonnái és tonnakilométerei a podgyásznál, illetőleg a gyorsjavaknál vannak befolgalva.

Az üzleti hosszáság minden kilométerére a magyar vasutakon átlagosan 293.426, az osztrák vasutakon pedig 490.542 tonnakilométer esett. A magyar kir. államvasutakon a teherszállítás az osztrák vasutak átlagát nem érte ugyan el, amennyiben 381.993 tonnakilométer esett átlagosan minden kilométerre, de azért igen kedvezőnek mondható, s meghaladta az osztrák államvasutakat, hol csak 335.541 tonnakilométer szállított teher esett az üzleti hosszáság minden kilométerére.

Tisztán a teherjavak szállításának fejlődéséről (podgyászson, gyors- és önkezelési javakon kívül) az alábbi kimutatás nyújt tájékoztatást:

É v	A szállított teherjavak					
	ezer tonnákban		ezer tonna-kilométerekben		egy kilométer pálya-hosszra esett ezer tonnakilométer	
	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria
1876	9.044	35.382	—	—	—	—
1877	9.926	38.072	—	—	—	—
1878	9.953	38.179	1,159.446	3,576.995	171	319
1879	11.194	38.368	1,199.220	3,535.028	171	315
1880	10.991	41.096	1,210.851	3,732.734	172	334
átlag 1876-80.	10.222	38.219	1,189.839	3,614.919	171	322
1881	12.493	44.740	1,478.569	3,941.285	208	350
1882	13.811	48.059	1,758.018	4,409.397	241	390
1883	14.560	51.796	1,949.776	4,591.153	284	398
1884	15.524	49.906	1,953.358	4,514.078	232	381
1885	16.342	49.654	2,128.259	4,693.067	238	371
átlag 1881-85.	14.546	48.831	1,853.596	4,429.796	232	364
1886	16.379	53.643	2,033.295	4,862.336	219	394
1887	17.079	56.978	2,180.485	5,279.211	225	391
1888	19.731	63.562	2,534.370	5,847.635	269	446
1889	19.056	66.984	2,479.092	6,776.412	231	454
1890	21.115	71.101	2,796.069	6,624.679	250	435
átlag 1886-90.	18.672	62.454	2,404.662	5,878.055	234	407
1891	22.691	74.651	3,083.467	6,991.585	264	452

Ausztriának a teherjavak szállításánál észlelhető tulsúlyát Magyarország fölött különösen roppant közszállítása okozza, míg ugyanis 1891-ben a magyarországi vasutakon csak 4,629.645 tonna közszén szállítottott, mi az összes teherszállításnak 20'40⁰/o-át képezi, addig Ausztriában 34,039.687 tonna szén lett szállítva, mi az összes teherszállításnak 45'60⁰/o-át képviseli.

A teherszállítás nemzetközi átnézetét a következő táblázat nyújtja :

Sorszám	Az ország vagy vasut neve	T e h e r s z á l l í t á s					
		1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
a) ezer tonnákban :							
1	É.-Amer. Egy.-Áll. ...	490.925	562.002	598.398	619.166	691.344	704.399
2	N.-Britán. és Írorsz. ...	258.700	273.230	286.256	302.254	303.119	310.325
	<i>Ebből : Ang. és Wal.</i>	<i>219.773</i>	<i>232.717</i>	<i>243.112</i>	<i>256.506</i>	<i>259.150</i>	<i>263.826</i>
	<i>Skócia</i> ...	<i>35.224</i>	<i>36.681</i>	<i>39.310</i>	<i>41.517</i>	<i>39.673</i>	<i>42.087</i>
	<i>Írország</i> ...	<i>3.703</i>	<i>3.832</i>	<i>3.834</i>	<i>4.231</i>	<i>4.296</i>	<i>4.412</i>
3	Németország ...	164.804	178.514	199.507	212.093	215.911	228.977
	<i>Ebből : Porosz állv.</i>	<i>104.012</i>	<i>113.385</i>	<i>127.431</i>	<i>136.151</i>	<i>138.224</i>	<i>146.421</i>
	<i>Bajor</i> »	<i>8.749</i>	<i>9.936</i>	<i>10.950</i>	<i>11.150</i>	<i>11.574</i>	<i>12.135</i>
	<i>Szász</i> »	<i>12.592</i>	<i>13.871</i>	<i>14.906</i>	<i>16.263</i>	<i>16.502</i>	<i>17.101</i>
	<i>Badeni</i> »	<i>5.910</i>	<i>6.438</i>	<i>7.114</i>	<i>7.226</i>	<i>7.492</i>	<i>7.908</i>
	<i>Württ.</i> »	<i>3.745</i>	<i>4.292</i>	<i>4.584</i>	<i>4.963</i>	<i>5.058</i>	<i>5.399</i>
4	Franciaország ...	75.402	80.285	84.740	89.866	95.600	100.045
5	Ausztria ...	58.196	61.255	68.393	71.448	76.001	79.661
	<i>Ebből : államvasutak</i>	<i>12.270</i>	<i>13.492</i>	<i>14.746</i>	<i>16.292</i>	<i>17.473</i>	<i>18.565</i>
6	Eur. Oroszország ...	42.273	49.399	54.809	89.559	89.430	—
7	Belgiumi államv. ...	21.159	23.315	25.487	27.059	27.203	26.855
	» magánv. ...	13.067	14.186	15.313	16.004	16.268	18.050
8	Britt-Kelet-India ...	—	19.889	20.519	22.752	22.653	26.159
9	Magyarország ...	19.977	20.937	22.620	23.898	25.723	27.336
	<i>Ebből : államvasutak</i>	<i>9.228</i>	<i>9.842</i>	<i>10.247</i>	<i>11.818</i>	<i>13.111</i>	<i>11.963</i>
10	Olaszország ...	14.042	15.126	15.791	—	—	—
11	Spanyolország ...	9.860	9.808	9.860	10.648	—	—
12	Svájc ...	7.598	8.334	8.873	9.136	9.390	9.673
13	Svédország ...	7.443	7.591	8.487	9.892	10.608	—
14	Németalföldi állv. ...	3.788	4.121	4.297	4.240	4.432	5.256
15	Román államvasut	1.964	2.387	2.528	2.946	3.415	3.999
16	Norvégia ...	957	970	1.023	1.400	1.411	—
b) millió tonna-kilométerekben :							
1	Éjszakam.-Egy. Áll.	86.541'5	98.438'9	105.265'6	110.501'3	127.421'5	131.666'9
2	Németország ...	17.124'4	18.648'7	20.386'4	21.851'2	22.237'3	23.144'3
	<i>Ebből : Porosz állv.</i>	<i>12.445'0</i>	<i>13.430'5</i>	<i>14.678'1</i>	<i>15.854'5</i>	<i>16.138'8</i>	<i>16.799'8</i>
	<i>Bajor</i> »	<i>1.192'0</i>	<i>1.420'4</i>	<i>1.539'3</i>	<i>1.547'7</i>	<i>1.662'0</i>	<i>1.685'9</i>
	<i>Szász</i> »	<i>900'9</i>	<i>981'2</i>	<i>1.071'5</i>	<i>1.203'1</i>	<i>1.198'2</i>	<i>1.219'0</i>

Sorszám	Az ország vagy vasút neve	Teherszállítás					
		1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
	<i>Badeni állv.</i>	441'5	478'8	531'2	545'6	563'8	578'2
	<i>Württ. »</i>	298'3	329'8	375'1	440'8	429'4	422'6
3	Franciaország	9.352'7	9.960'5	10.457'3	11.113'5	11.818'9	12.364'3
4	Britt-Kelet-India ...	—	6.356'9	5.223'8	5.848'4	5.647'1	7.142'4
5	Ausztria	5.300'2	5.721'5	6.363'2	7.618'0	7.252'3	7.575'8
	<i>Ebből: államv. ...</i>	<i>1.406'4</i>	<i>1.577'9</i>	<i>1.843'4</i>	<i>2.022'0</i>	<i>2.192'6</i>	<i>2.287'5</i>
6	Magyarország	2.319'0	2.427'1	2.794'6	2.716'0	3.111'3	3.426'6
	<i>Ebből: államv. ...</i>	<i>1.284'2</i>	<i>1.394'3</i>	<i>1.634'0</i>	<i>1.614'0</i>	<i>1.994'7</i>	<i>2.789'6</i>
7	Olaszország	1.778'6	1.976'4	1.707'4	—	—	—
8	Svédország	485'6	496'4	499'4	579'6	590'9	—
9	Svájc	437'5	489'8	521'1	551'9	560'2	571'3
10	Római államv.	271'0	319'0	395'9	420'8	471'6	542'2
11	Németalföldi államv.	280'3	311'3	330'7	321'0	346'3	435'0
12	Norvégia	67'8	67'0	69'9	97'9	98'1	—

Szinte beleszédül az ember, ha elképzei az Egyesült-Államok óriási teherszállítását, melynek ujabban Nagy-Británia roppant teherforgalma sem teszi ki felét s a mely mellett a legnagyobb európai államok teherforgalma egészen eltörpül; pedig ott a forgalom folyvást évről-évre emelkedik, nem úgy, mint az európai államok vasutain, hol számos visszaesést tapasztalunk. Így például Skóciában 1889-ről 1890-re, Spanyolországban 1886-ról 87-re úgy, hogy csak 1888-ban éri el ismét az 1886. évi állapotot. Az utolsó két évben egyáltalán a teherforgalom fellendülése észlelhető valamennyi felsorolt államban.

A különböző országok viszonylagos teherforgalmát (a podgyászforgalmat is beleszámítva) röviden szintén bemutatjuk:

Az ország vagy vasút neve	Egy pálya-kilométerre esik ezer tonna km.		Az ország vagy vasút neve	Egy pálya-kilométerre esik ezer tonna km.	
	tonna	km.		tonna	km.
N.-Británia és Írorsz.			<i>Szász államv. ...</i>	7,249	516
(1891)	9.553	—	<i>Badeni államv. ...</i>	5.446	398
<i>Anglia és Wales ...</i>	<i>11.584</i>	<i>—</i>	<i>Württembergi á. v.</i>	<i>3.306</i>	<i>259</i>
<i>Skócia</i>	<i>8.246</i>	<i>—</i>	Észak-Am.-Egy. Áll. ...		
<i>Írország</i>	<i>958</i>	<i>—</i>	(1891)	2.606	483
Belg. { államv. (1890)	8.370	—	Ausztria (1891)	5.159	490
{ magánv. (1890)	12.749	—	<i>államvasutak ...</i>	<i>3.685</i>	<i>454</i>
Németország (1891) ...	5.384	544	Franciaország (1891) ...	2.646	327
<i>Porosz államv. ...</i>	<i>5.863</i>	<i>675</i>	Magyarország (1891) ...	2.389	293
<i>Bajor államv. ...</i>	<i>2.552</i>	<i>354</i>	<i>államvasutak ...</i>	<i>2.439</i>	<i>380</i>

Az ország vagy vasút neve	Egy pálya-kilométerre esik ezer tonna km.		Az ország vagy vasút neve	Egy pálya-kilométerre esik ezer tonna km.	
	tonna	tonna km.		tonna	tonna km.
Oroszország (1890)	3.142	—	Olaszország (1888)	1.257	139
Németalföldi államv. ...			Spanyolország (1889) ...	1.108	—
(1891)	3.532	292	Svédország (1890)	1.281	71
Román államv. (1891) ...	1.730	235	Britt-Kelet-India (1891)	926	253
Svájc (1891)	2.951	174	Norvégia (1890)	907	63

Kár, hogy a szállított terhek tonnakilométereit több ország nem mutatja ki, pedig a forgalom nagyságának tulajdonképeni mértékét épen a tonnakilométerek képezik.

Üzleti bevételek. — Az Osztrák-Magyar monarchia vasutainak üzleti bevételei 1876 óta következőleg alakultak:

É v	Vasutüzleti bevételek forintokban					
	a tisztán magyar		a közös		az osztrák	
	összesen	pálya-hossz km-kint	összesen	pálya-hossz km-kint	összesen	pálya-hossz km-kint
1876	23,210.980	5.674	71,202.244	14.208	97,597.373	12.545
1877	25,648.235	6.119	77,016.447	15.295	111,097.041	13.732
1878	25,443.907	5.984	74,493.486	14.790	106,462.199	12.460
1879	26,040.269	5.966	75,273.869	14.483	104,112.716	12.168
1880	25,597.864	5.789	75,686.784	14.292	109,458.524	12.733
átlag 1876—80 ...	25,188.251	5.905	74,734.526	14.484	105,745.571	12.602
1881	27,516.209	6.149	78,425.793	14.883	113,036.597	13.090
1882	30,171.827	6.503	83,257.272	15.679	122,508.911	14.059
1883	34,418.402	6.646	85,952.748	15.855	125,105.322	14.282
1884	37,082.637	6.594	84,025.089	15.058	122,479.352	13.530
1885	42,579.409	6.999	83,448.413	14.833	117,979.703	12.183
átlag 1881—85 ...	34,353.696	6.592	83,021.863	15.108	120,221.977	12.694
1886	43,535.308	6.850	78,961.369	13.570	119,655.473	11.366
1887	45,253.136	6.664	80,850.444	14.058	123,777.854	11.467
1888	51,166.881	7.024	85,714.688	14.570	132,403.490	11.669
1889	54,191.755	6.623	86,921.925	15.841	144,917.009	13.128
1890	58,686.143	6.806	89,611.957	16.313	154,189.203	12.681
átlag 1886—90 ...	50,566.450	6.763	84,412.077	14.657	134,994.606	11.777
1891	78,546.004	7.398	47,566.951	18.002	183,982.501	13.350

A tisztán magyar vasutak bevételei aránylag nagyon alatta maradnak a közös és a tisztán osztrák vasutak bevételeinek.

Van azonban egy öröndetes jelenség, mely kimutatásunkban

határozott kifejezésre jut, ez az, hogy a tisztán magyar vasutak jövedelmezősége sokkal erősebben fejlődik, mint akár a közös, akár az osztrák vasutaké. Az életbeléptetett nagyszerű reformok és az ujabban végrehajtott vasutállamosítások folytán kétségtelen, hogy a magyar vasutak jövedelmezősége még gyorsabb progresszióban fog növekedni. Talán fölösleges is említenünk, hogy a közös vasutak bevételeinek roppant hanyatlása 1891-ben a volt osztrák-magyar államvasut-társaság magyar vonalainak államosítása folytán történt.

A különféle üzleti bevételek miatt, melyeket a déli vasut nem szokott elkülöníteni a magyar és osztrák hálózat szerint, nem lehet pontosan kimutatni, hogy mennyit tett a magyar államterületen fekvő vasuti vonalak összes bevétele, a személy- és teherszállításból elért bevételeknél azonban megtehetjük az elkülönítést:

Év	B e v é t e l e k							
	a személyszállítás után				a teherszállítás után			
	Magyarországon		Ausztriában		Magyarországon		Ausztriában	
	összesen millió forint	pálya- kilomé- terenként frt.	összesen millió forint	pálya- kilomé- terenként frt.	összesen millió forint	pálya- kilomé- terenként frt.	összesen millió forint	pálya- kilomé- terenként frt.
1876 ...	11'24	1.726	33'09	3.191	36'64	5.628	107'00	10.317
1877 ...	11'39	1.717	33'08	3.097	40'99	6.180	123'82	11.593
1878 ...	11'90	1.778	33'20	2.980	39 56	5.909	117'43	10.543
1879 ...	12'23	1.763	32'45	2.902	40'37	5.817	116'03	10.377
1880 ...	12'31	1.735	34'02	3.033	39'24	5.533	121'00	10.787
1881 ...	12'85	1.802	34'94	3.109	42'13	5.908	124'87	11.111
1882 ...	13'09	1.829	36'89	3.249	46'62	6.369	133'84	11.788
1883 ...	14'63	1.852	38 14	3.326	51'17	6.477	136'54	11.914
1884 ...	16'50	1.904	39'12	3.307	50'64	6.099	132'54	11.205
1885 ...	17'13	1.918	39'95	3.196	54'33	6.081	128'07	10.247
1886 ...	16'02	1.730	39'93	2.970	53'54	5.781	128'22	9.537
1887 ...	16'68	1.713	40'73	2.995	54'97	6.646	132'77	9.762
1888 ...	16'53	1.590	42'83	3.003	62'37	5.999	141'86	9.945
1889 ...	17'69	1.650	46'19	3.083	61'84	5.769	154'73	10.329
1890 ...	19'71	1.762	47'98	3.149	65'20	5.831	162'69	10.677
1891 ...	21'66	1.852	49'19	3.178	67'57	6.364	167'18	10.804

A személyforgalom bevételei. — A személyforgalomból legnagyobb a bevétel a főváros és környékének forgalmát közvetítő helyi érdekű vasutaknál. Így a tisztán magyar vasutaknál a személyforgalomból a kilométerenkinti bevétel 1891-ben a budapesti helyi érdekű vasutaknál 3.679 frt, a budapest-szent-lőrinczinél pedig 4.696 frt volt, míg a bevételek nagyságára nézve mindjárt utánuk következő magyar kir. államvasutaknál csak 2.154 forint. A bécs-

környéki helyi érdekű vasutak természetesen még sokkal nagyobb személyforgalommal dicsekednek, mint a budapest-környékiek; így a kahlenbergi 11.146 frtot, a gaisbergi vasut a személyforgalomból kilométerenkint 9.825 frtot, a liesing-kaltenleitgebener pedig 7.161 forintot ért el. A nagy vasutak közül a személyforgalomból legnagyobb volt a bevétel a déli vasut osztrák vonalain (kilométerenkint 5.919 frt).

A bevételeket összehasonlítva a szállított személyekkel és személykilométerekkel, a vasutak különböző csoportjai szerint 1891-ben a következő eredményt láttuk:

	Magyar királyi államvasutak	Tisztán magyar vasutak		Közös vasutak		Tisztán	Összes	
		állami kezelés alatt	magán kezelés alatt	magyar vonalai	osztrák vonalai	osztrák vasutak	magyar országai vasutak	ausztriai vasutak
bevételek krajczárookban								
<i>Személyenkint :</i>								
I. osztályban	295	107	121	232	294	363	267	345
II. »	128	62	58	120	112	156	116	144
III. »	40	32	29	61	49	42	40	43
IV. »	—	—	—	—	26	45	—	34
katonák után	98	32	48	82	80	65	86	67
általában	62	37	35	74	63	55	58	56
<i>Személykilométerenkint :</i>								
I. osztályban	2'58	3'89	2'58	2'89	3'58	4'40	2'63	4'19
II. »	1'85	2'58	2'34	2'06	2'37	2'76	1'90	2'66
III. »	1'08	1'56	1'50	1'39	2'04	1'27	1'16	1'37
IV. »	—	—	—	—	1'27	1'08	—	1'16
katonák után	0'78	0'81	0'85	0'92	0'89	0'82	0'79	0'83
általában	1'32	1'73	1'64	1'53	2'13	1'50	1'38	1'59

A személykilométerek után eső átlagos bevételek tulajdonképen a viteldiák magasságát volnának hivatva feltüntetni, meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fentebb számok nem mutatják tisztán a személytarifa magasságát, a különböző helyi és kedvezményes vonatok, kedvezményes jegyek, stb. módosítólag hatnak rájuk s mint-hogy a vasutak különböző csoportjainál a bármi okból mérsékelt viteldijjal utasok nem ugyanazon arányban szerepelnek az utasok közt, a közölt számokból a különböző vasutak olcsóbb vagy drágább voltára nem vonhatunk biztos következtetést; de még ha vonhatnánk is, ma már annak is csak történeti becse volna, a magyar kereskedelemügyi miniszter reformja a magyar államvasutakon a sze-

mélydíjszabást egészen új alapokra fektette s ez nemcsak a magyar államvasutak viteldiját tette rendkívül olcsóvá, hanem a többi vasutakon is a személydíjszabás átalakítását s kivétel nélkül jelentékeny leszállítását vonta maga után, minek példájául szolgáljon, hogy míg 1888-ban a magyarországi vasutak személyenkinti átlagos bevétele 112 krt, személykilométerenként pedig 2'13 krt tett, addig 1891-ben 58, illetőleg 1'38 krra szállott le.

A teherforgalom bevételei. — Kilométerenként legnagyobb átlagos bevételt a közsénszállító pályák mutatnak fel, a tisztán magyar vasutak közül a mohács-pécsi 11.782 frtot, a tisztán osztrák vasutak közül az aussig-teplici 51,905 frtot kilométerenként. A magyar kir. államvasutak a teherforgalomból 6.463 frtot, az osztrák államvasutak pedig 7.081 frtot értek el kmkint. A közös vasutak közül legnagyobb bevételt mutat fel a kassa-oderbergi vasut osztrák vonala (29.377 frt km.-kint), a tisztán osztrák vasutak közül pedig, a már említett aussig-teplici és a bécsi összekötő vasuton kívül, a Ferdinánd császár éjszaki vasut (24.224 frtot).

A szállított javak minden tonnájára és tonnakilométerére eső átlagos bevételeket 1891-ben a következő kimutatás tünteti fel:

	Ma- gyar ¹⁾ kir. állam- vasutak	Tisztán magy. vasutak		Közös vasutak		Tisztán osztrák vasutak	Ö s s z e s	
		állami kezelés alatt	magán kezelés alatt	magy. vo- nalai	osztr. vo- nalai		magy.- országi vasut.	ausztr. vas- utak
b e v é t e l e k k r a j c z á r o k b a n								
Tonnánként :								
gyorsjavak	1.310	592	516	928	1.758	976	1.157	1.067
rendes viteldijú te- herjavak	390	134	107	231	425	196	306	302
mérsékelt viteldijú te- herjavak								
köszén és kocsz	187	51	92	79	98		134	
javak általában	364	125	104	194	327	201	278	309
Tonnakilométerenként:								
gyorsjavak	8.68	17'69	13'47	11'85	11'45	6'27	9'22	6'83
rendes viteldijú te- herjavak	2'10	3'89	2'92	2'31	2'53	2'30	2'20	2'31
mérsékelt viteldijú te- herjavak								
köszén és kocsz	1'35	2'23	2'25	1'70	1'45		1.48	
javak általában	2'05	3'82	2'75	2'26	2'42	2'36	2.14	2'37

¹⁾ A saját számlára kezelt helyi érdekű vasutakkal együtt.

Kár, hogy az összehasonlítást a rendes és mérsékelt teherárú s a kőszén összefoglalása megakadályozza; adatainkból azonban annyi kiderül, hogy a javak szállítása, mely már korábban is a magyar kir. államvasutakon volt legolcsóbb, még olcsóbbá vált.

Üzleti kiadások. — Vasutaink és az osztrák vasutak üzletkiadásairól a következő kimutatás ad számot:

É v	Tisztán magyar vasutak		Közös vasutak		Osztrák vasutak	
	üzleti kiadásai frtokban					
	összesen	pályahossz kilo-méterenkint	összesen	pályahossz kilo-méterenkint	összesen	pályahossz kilo-méterenkint
1876	15,343.453	3.751	31,653.431	6.317	50,026.334	6.430
1877	16,085.136	3.812	31,554.106	6.266	52,540.721	6.386
1878	15,822.807	3.719	31,349.404	6.224	51,868,119	6.070
1879	16,959.834	3.884	31,309.897	6.024	48,619.585	5.682
1880	18,037.174	4.079	30,886.594	5.831	50,421.791	5.863
átlag 1876—80	16,449.681	3.856	31,350.686	6.076	50,695.310	6.042
1881	17,453.778	3.900	31,932.102	6.046	51,338.172	5.945
1882	18,719.361	4.035	34,798.950	6.553	53,780.661	6.162
1883	20,816.147	4.019	35,831.736	6.610	55,704.052	6.359
1884	24,150.182	4.294	35,290.663	6.325	59,378.871	6.559
1885	27,042.047	4.445	35,258.943	6.225	60,318.258	5.775
átlag 1881—85	21,636.302	4.151	34,622.479	6.302	56,104.003	5.924
1886	24,606.613	3.872	33,594.517	5.778	57,525.972	5.464
1887	24,820.664	3.655	33,390.419	5.617	59,100.297	5.475
1888	26,754.929	3.598	34,371.173	5.842	63,603.990	5.603
1889	28,364.997	3.467	33,564.094	6.117	67,994.510	6.159
1890	32,032.985	3.715	35,086.076	6.387	72,777.833	6.001
átlag 1886—90	27,316.038	3.653	34,001.256	5.904	64,200.520	5.601
1891	43,262.690	4.068	19,537.466	7.394	91,389.343	6.720

Érdekes a tisztán magyar vasutaknál az üzleti kiadások kilométerenkinti csökkenése, minthogy a bevételek viszont emelkednek, oly kedvező jelenség ez, mely a lehangosabban hirdeti vasútügyünk vezetésének bölcs tapintatát. Az 1891-ik évben ismét emelkedés mutatkozik ugyan; de az nem az üzleti viszonyok kedvezőtlenebbre fordulását jelzi, hanem a forgalom emelkedésének és a nagy forgalmu s így nagy üzleti kiadással járó osztrák-magyar államvasut államosításának következménye.

A négy igazgatási ág szerint 1891-ben a kiadások következőleg oszlottak meg:

Az igazgatósági ágak megnevezése	Magyar kir. államvasutak	Magyar magánvasutak magánkezelésben	Tiszta magyar vasutak összesen	Közös vasutak	Öztr. vasutak
<i>I. Általános igazgatás</i>					
összesen millió forint	1'51	0'19	1'70	1'16	3'27
pályakilométerenkint forint	158	175	160	441	2'41
haszonkilométerenkint forint	0'04	0'04	0'04	0'06	0'04
kocsitengely-kilométerenkint kr. ...	0'10	0'31	0'13	0'15	0'10
az összes üzleti kiadások %/ó-ában	4'04	7'74	4'27	5'94	3'58
<i>II. Pályafelügyelet és fentartás</i>					
összesen millió forint	10'81	0'78	11'59	4'82	24'86
pályakilométerenkint forint	1.132	716	1.089	1.824	1.828
haszonkilométerenkint forint	0'28	0'17	0'27	0'26	0'30
kocsitengely-kilométerenkint kr. ...	0'68	1'27	0'71	0'64	0'76
az összes üzleti kiadások %/ó-ában	28'90	31'76	29'08	24'67	27'21
<i>III. Kereskedelmi és forgalmi szolgálat</i>					
összesen millió forint	13'11	0'71	13'82	7'33	35'96
pályakilométerenkint forint	1.373	656	1.300	2.772	2.644
haszonkilométerenkint forint	0'34	0'16	0'32	0'40	0'43
kocsitengely-kilométerenkint kr. ...	0'82	1'17	0'83	0'97	1'10
az összes üzleti kiadások %/ó-ában	35'05	29'11	34'68	37'51	39'35
<i>IV. Vonatmozgósítás és műhelyszolgálat</i>					
összesen millió forint	11'45	0'75	12'20	6'23	27'30
pályakilométerenkint forint	1.199	689	1.147	2.357	2.007
haszonkilométerenkint forint	0'30	0'18	0'28	0'34	0'33
kocsitengely-kilométerenkint kr. ...	0'72	1'22	0'74	0'83	0'83
az összes üzleti kiadások %/ó-ában	30'61	30'57	30'61	31'88	29'86
<i>V. Összes üzleti kiadások</i>					
összesen millió forint	37'39	2'46	39'85	19'54	91'39
pályakilométerenkint forint	3.917	2.255	3.747	7.394	6.720
haszonkilométerenkint forint	0'97	0'55	0'93	1'06	1'10
kocsitengely-kilométerenkint kr. ...	2'36	4'00	2'42	2'59	2'79
minden 1000 tonna tiszta súly átlagában forint	12'67	14'08	12'75	11'81	13'88
minden 1000 tonna nyers súly átlagában forint	4'11	6'53	4'20	4'75	5'07

A vasutak jövedelmezősége nem függ pusztán a brutto bevételek nagyságától, az is fontos tényező, hogy az üzleti kiadások mennyit emésztenek fel a bevételekből. Erre nézve, valamint az

üzleti fölösleg arányára az üzleti hosszasághoz, az alábbi táblázat nyújt felvilágosítást:

É v	Üzleti kiadások az üzleti bevételek százalékában			Üzleti fölösleg üzleti hosszkilométerenkint		
	tisztán magyar vasutak	közös vasutak	osztrák vasutak	tisztán magyar vasutak	közös vasutak	osztrák vasutak
1876	66'10	44'45	51'25	1.923	7.891	6.074
1877	62'70	40'47	47'29	2.277	9.029	7.118
1878	62'19	42'18	48'72	2.265	8.566	6.337
1879	65'12	41'59	46'69	2.082	8.459	6.439
1880	70'46	40'81	46'06	1.710	8.461	6.815
átlag 1876—80 ...	65'31	41'95	47'94	2.049	8.408	6.561
1881	63'43	40'71	45'41	2.249	8.837	7.018
1882	62'10	41'79	43'89	2.468	9.126	7.567
1883	60'48	41'69	44'53	2.627	9.245	7.437
1884	65'13	42'00	48'48	2.300	8.733	6.503
1885	63'51	42'25	51'13	2.554	8.407	5.288
átlag 1881—85 ...	62'98	41'70	46'67	2.440	8.812	6.772
1886	56'52	42'54	48'08	3.055	7.768	5.856
1887	54'85	41'30	47'75	2.983	8.000	5.932
1888	52'80	40'10	48'04	3.285	8.458	6.014
1889	54'01	38'61	46'90	2.952	9.724	6.968
1890	54'58	41'07	47'98	3.091	9.381	6.616
átlag 1886—90 ...	54'55	40'72	47'75	3.073	8.659	6.269
1891	56'79	39'15	47'26	3.638	10.611	6.665

Az utóbbi évek alatt az üzleti hányadosnak igen öröndetes javulását látjuk a tisztán magyar vasutaknál, mi kétséggkívül a vasuti ügyek erélyes és szakavatott legfőbb vezetésének köszönhető; különösen öröndetes a javulás a magyar kir. államvasutaknál, mert míg 1887-ben a tulajdonképeni üzleti kiadások 55'85⁰/₀-át emésztették fel az üzleti bevételeknek, 1888-ban 52'51, 1889-ben 51'89, 1890-ben pedig már csak 51'41-et. Az 1891. évben 52'76-ra emelkedett ugyan az üzleti hányad, ez azonban az 1890. évi forgalom nagy emelkedésében találja indokát, mert míg a vonalhossz 1891-re csak 4'80⁰/₀-kal emelkedett, addig a vonatforgalom 11'29, a

szállítmányok tiszta tonnakilométerei pedig 10³³/₀-kal emelkedtek s így az üzleti hányados némi megromlásáért bő kárpotlást nyújtott az emelkedett forgalom által a közgazdaságnak nyújtott haszon.

A vasutüzleti eredmények nemzetközi áttekintése. —

A különböző országok vasutainak bevételeit, kiadásait, ugyszintén a mutatkozó üzleti felesleget a következő kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ország vagy vasut neve	Vasutüzleti eredmények					
		1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
		ezer forintokban					
a) Üzleti bevételek:							
1	Északamerikai Egy.-Áll.	1,726.603	1,955.909	2,016.538	2,106.145	2,305.479	2,389.853
2	Nagy-Británia és Írország	695.920	709.434	728.947	770.250	799.143	818.606
3	Németország	501.099	544.811	583.311	632.328	632.477	650.907
	Ebből: Porosz állame.	338.499	364.977	390.938	427.633	407.026	445.103
	Bajor "	42.308	44.706	48.334	51.326	53.768	53.857
	Szász "	34.176	36.526	39.158	41.928	41.483	42.468
	Badeni "	17.939	18.998	20.190	21.544	21.776	22.044
	Württemb. "	14.815	15.362	16.135	17.258	17.125	17.326
4	Franciaország	413.070	428.591	430.650	463.747	461.447	480.033
5	Európai Oroszország	224.551	249.692	279.258	282.691	284.530	—
6	Ausztria	242.152	249.881	269.285	204.293	215.604	220.326
	Magyarország	—	—	—	80.062	86.883	89.780
	Ebből: magyar állame.	34.678	36.242	39.944	42.424	50.714	69.411
	osztrák "	44.661	45.417	48.662	57.394	62.226	63.429
	közös "	78.961	80.850	85.715	86.922	89.612	47.567
7	Olaszország	87.330	94.507	97.213	—	—	—
8	Spanyolország	69.801	70.535	71.471	75.656	—	—
9	Belgium {államv.	46.614	49.655	52.645	54.933	56.500	57.126
	{magánv.	14.058	14.713	15.215	16.089	16.387	16.308
10	Svájc	30.157	31.544	32.913	35.414	37.118	37.677
11	Svédország	21.109	20.890	23.003	25.497	26.354	—
12	Németalföldi államv.	10.327	10.767	11.507	11.720	12.672	16.722
13	Román államv.	9.051	10.575	12.672	13.951	15.538	16.657
14	Norvégia	4.027	4.050	4.195	5.014	5.150	—
b) Üzleti kiadások:							
1	Északamerikai Egy.-Áll.	1,102.263	1,260.584	1,383.113	1,429.686	1,576.945	1,641.812
2	Nagy-Británia és Írország	365.183	370.633	377.621	400.941	431.557	451.290
3	Németország	280.802	287.053	309.771	341.558	375.725	406.647
	Ebből: Porosz állame.	184.097	191.041	206.543	230.863	261.099	280.685
	Bajor "	22.660	23.537	25.371	26.972	29.758	33.063
	Szász "	20.158	19.898	21.855	22.717	25.162	26.598
	Badeni "	10.878	10.307	11.086	12.090	12.854	15.419
	Württemb. "	7.669	7.717	8.033	9.418	10.640	11.639
4	Franciaország	220.896	228.167	222.444	239.504	242.387	261.013
5	Európai Oroszország	140.016	144.527	—	168.833	171.774	—
6	Osztrák-magyar vasutak	115.727	117.311	124.730	129.924	138.647	152.205
	Ebből: magyar állame.	19.784	19.962	21.407	22.443	26.816	36.622
	osztrák "	24.122	24.705	26.111	30.260	33.409	37.761
	közös "	33.595	33.390	34.371	33.564	35.086	19.537
7	Olaszország	58.108	62.642	66.146	—	—	—
8	Spanyolország	28.832	41.808	31.439	33.059	—	—
9	Belgium {államv.	26.364	26.676	27.969	30.094	33.463	33.785
	{magánv.	7.686	7.495	7.418	7.943	8.421	8.330
10	Svájc	16.434	16.890	17.540	18.374	20.426	22.919

Sorszám	Az ország vagy vasút neve	Vasutüzleti eredmények					
		1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
		ezer forintokban					
11	Svédország	13.185	13.142	13.794	14.711	15.735	—
12	Németalf. államv.	6.103	6.460	6.964	6.867	7.684	11.709
13	Román államv.	5.689	6.460	7.712	9.175	9.897	10.849
14	Norvégia	2.934	2.960	2.933	3.294	3.620	—
c) Üzleti felelőleg:							
1	Éjszak amerikai Egy.-Áll.	624.340	695.325	633.425	676.459	728.534	748.041
2	Nagy-Británia és Írország	330.737	338.801	351.326	369.309	367.586	367.316
3	Németország	220.297	257.758	273.540	290.770	256.752	244.260
	Porosz államvasutak	154.402	173.936	184.395	196.769	145.927	164.418
	Bajor államvasutak	19.648	21.169	22.963	24.354	24.010	20.794
	Szász államvasutak	14.018	16.628	17.303	19.211	16.321	15.870
	Badeni államvasutak	7.061	8.691	9.104	9.454	8.922	6.625
	Württembergi állame.	7.146	7.645	8.102	7.840	6.485	5.687
4	Franciaország	192.174	200.424	208.206	224.243	219.060	219.020
5	Osztrák-magyar vasutak	126.425	132.570	144.555	154.431	163.840	157.901
	Magyar államvasutak	14.894	16.280	18.537	19.981	23.898	32.789
	Osztrák államvasutak	20.539	20.712	22.551	27.134	28.817	25.668
	Közös vasutak	45.366	47.460	51.344	53.358	54.526	28.030
6	Európai Oroszország	84.535	105.165	—	113.858	112.756	—
7	Belgium { államvasutak	20.250	22.979	24.676	24.839	23.047	23.341
	magánvasutak	6.372	7.218	7.797	8.146	7.966	7.978
8	Olaszország	29.222	31.865	31.067	—	—	—
9	Spanyolország	40.969	28.727	40.032	42.597	—	—
10	Svájc	13.723	14.654	15.373	17.070	16.692	14.758
11	Svédország	7.924	7.748	9.209	10.786	10.619	—
12	Németalföldi államvasutak	4.224	4.307	4.543	4.853	4.988	5.013
13	Román államvasutak	3.362	4.115	4.960	4.776	5.641	5.808
14	Norvégia	1.093	1.090	1.262	1.720	1.530	—

A bevételeket, a források megkülönböztetésével, melyből merítették, a következő kimutatás részletezi:

Sorszám	Az ország vagy vasút neve	Összes bevételek ezer frtokban	Az összes bevételekből esett					
			a személyfor- galomra		a teher- forgalomra		egyéb forrásra	
			pályá- km.-kint frt.	%	pályá- km.-kint frt.	%	pályá- km.-kint frt.	%
1	Németalf. á. v. (1891)	16.722	4.918	46'40	4.802	45'30	878	8'30
2	Norvégia (1890—91)	5.150	1.436	43'57	1.761	53'42	99	3'01
3	N.-Brit. és Íror. (1891)	818.606	10.814	42'92	13.308	52'82	1.077	4'26
	Anglia és Wales ...	698.364	13.131	42'82	16.143	52'65	1.390	4'53
	Skócia	88.146	6.913	40'03	9.801	56'75	556	3'22
	Írország	32.096	3.682	52'85	3.176	45'58	109	1'57
4	Svájc (1891)	37.677	4.533	39'45	6.354	55'29	605	5'26
5	Olaszország (1888)	97.213	3.268	41'25	4.473	56'45	182	2'30
6	Franciaország (1890)	461.447	5.461	38'19	8.322	58'21	513	3'60
7	Spanyolország (1889)	75.656	2.899	36'84	4.970	63'16	—	—
8	Román államv. (1891)	16.657	2.484	34'50	4.666	64'80	52	0'70
9	Svédország (1890)	26.354	1.053	33'10	2.064	64'84	66	2'06
10	Belgium { államv. (1890)	56.500	5.550	31'92	11.073	63'70	762	4'38
	magánv. (1890)	16.387	3.589	27'93	8.212	63'95	1.042	8'12
11	Németország (1891) ...	650.907	4.297	28'10	10.616	69'40	384	2'50

Sorszám	Az ország vagy vasut neve	Összes bevételek ezer frtokban	Az összes bevételekből esett					
			a személyforgalomra		a teherforgalomra		egyéb forrásra	
			pályakm.-kint frt	%	pályakm.-kint frt	%	pályakm.-kint frt	%
	<i>Porosz államvasut ...</i>	445.103	4.744	26'64	12.543	70'38	531	2'98
	<i>Bajor » ...</i>	53.857	3.315	29'30	7.710	68'10	296	2'60
	<i>Szász » ...</i>	42.468	5.602	31'10	11.998	66'70	402	2'20
	<i>Badeni » ...</i>	22.044	5.357	35'30	9.501	62'60	324	2'10
	<i>Württembergi államv. ...</i>	17.326	3.729	35'20	6.551	61'70	333	3'10
12	Éjsz.-Am. E.-Á. (1891)	2.389.853	2.260	25'55	5.863	66'28	723	8'17
13	Osztr.-m. vasut. (1891)	310.106	2.608	22'86	8.603	75'40	199	1'74
	<i>Magyar államvasutak ...</i>	69.411	2.313	24'54	7.057	74'88	55	0'58
	<i>Osztrák államvasut ...</i>	63.429	3.301	26'33	8.998	71'65	254	2'02
	<i>Közös vasutak ...</i>	47.567	4.365	24'24	13.256	73'61	386	2'15
14	Eur. Oroszorsz. (1890)	284.530	1.876	17'59	8.370	78'41	399	4'00

A bevételek legnagyobb része — Németalföld kivételével — a teherforgalomból merítették, azonban a személyforgalom is tekintélyes százalékkal járul az üzleti bevételekhez. Oroszországot kivéve monarchiánkban jut legszerényebb rész a személyforgalom bevételeire, jeléül annak, hogy a személyforgalom itt még fejlesztésre várt, a mi a személydijszabás reformjával tényleg meg is történt.

Az üzleti kiadások megoszlását a négy igazgatási ág között az alábbi összeállítás mutatja:

Az ország vagy vasut neve	Összes kiadás ezer frtokban	Az összes kiadásokból esett							
		az általános igazgatásra		a pályafelügyelet és fenntartásra		forgalmi és kereskedelmi szolgálatra		a vonatmozgósítás és műhelyszolgálatra	
		pályakm.-en-kint frt	%	pályakm.-en-kint frt	%	pályakm.-en-kint frt	%	pályakm.-en-kint frt	%
Osztr.-M. mon. (1891)	152.205	226	4'07	1.519	27'37	2.101	37'87	1.703	30'69
<i>Magyar államv.¹⁾ ...</i>	36.622	158	4'04	1.132	28'90	1.373	35'05	1.284	32'01
<i>Osztrák » ...</i>	37.761	109	1'79	1.706	27'91	2.309	37'76	1.990	32'54
<i>Közös vasutak ...</i>	19.537	441	5'94	1.824	24'67	2.772	37'51	2.357	31'88
Porosz államv. (1891) ²⁾	280.685	1.005	8'94	2.768	24'63	4.129	36'74	3.338	29'69
Bajor » (1891) ²⁾	33.063	709	10'20	1.367	19'70	2.764	39'70	2.112	30'40
Szász » (1891) ²⁾	26.598	1.011	9'00	2.745	24'30	4.726	41'90	2.792	24'80
Badeni » (1891) ²⁾	15.419	744	7'00	3.007	28'30	3.568	33'60	3.307	31'10
Württ. államv. (1891) ²⁾	11.639	622	8'70	2.018	28'30	2.283	32'00	2.207	31'00
Olaszország (1888) ...	66.146	661	12'09	1.018	18'62	1.806	34'54	1.900	34'75

¹⁾ Az anyag- és leltári szerelés költségei a vonatmozgósítás és műhelyszolgálat kiadásaiba voltak befoglalva. — ²⁾ A porosz, bajor, szász, badeni

Az ország vagy vasut neve	Összes kiadás ezer frtokban	Az összes kiadásokból esett							
		az általános igazgatá-ra		pályafel- ügyelet és fentartásra		forgalmi és kereskedelmi szolgálatra		vonatmoz- gosítás és mühely- szolgálatra	
		pálya- km.-en- kint frt	%	pálya- km.-en- kint frt	%	pálya- km.-en- kint frt	%	pálya- km.-en- kint frt	%
Svájc (1891) *)	20.185	340	5'52	1.488	24'17	2.430	39'48	1.898	30'83
Svédország (1890)	15.735	108	5'68	504	26'54	538	28'30	750	39'48
Román államv. (1891)	10.849	240	5'11	1.596	34'02	1.416	30'18	1.439	30'69
Németalf. áll. v. (1891)	11.709	403	5'43	1.698	22'88	2.439	32'87	2.880	38'82
Norvégia 1890/91	3.620	45	1'93	823	35'95	757	32'68	682	29'44

Végre az üzleti eredmények viszonylagos számait mutatjuk be egy rövid táblázaton:

Sorszám	Az ország vagy vasut neve	Bevétel		Kiadás			Üzleti felesleg		
		Összesen ezer frt.	pályakilo- méteren kint frt.	összesen ezer frt.	pályakilo- méteren kint frt.	az összes bev. %-ában	összesen ezer frt.	pályakilo- méteren kint frt.	a beruházási tőke %-ában
1	N.-Británia és Írország (1891)	818.606	25.193	451.290	13.891	55 13	367.316	11.307	3'40
	Anglia és Wales	698.364	30.664	387.483	17.014	55'48	310.881	13.650	—
	Skócia	88.146	17.270	46.340	9.079	52'56	41.806	8.191	—
	Írország	32.096	6.967	17.467	3.791	54'48	14.629	3.176	—
2	Belgium { államv. (1890)	56.500	17.885	33.463	10.296	59'23	23.037	7.0'9	5'82
	magánv. (1890)	16.387	12.743	8.421	6.500	51'19	7.966	6.243	—
3	Németország (1891)	650.907	15.297	406.647	9.557	62'20	244.260	5.740	4'57
	Porosz államv.	445.103	17.818	280.685	11.240	63'07	164.418	6.578	5'17
	Bajor államv.	53.557	11.321	33.063	6.952	61'40	20.794	4.369	3'11
	Szász államv.	42.368	18.002	26.598	11.274	62'60	15.870	6.728	4'77
	Badeni államv.	22.044	15.182	15.419	10.626	69'90	6.625	4.556	2'98
	Württembergi államv.	17.326	10.613	11.639	7.130	67'20	5.687	3.483	2'23
4	Franciaország (1891).....	480.033	12.690	261.011	6.905	54'37	219.020	5.785	3'10
5	Oszt.-magy. vasutak (1891) ...	310.106	11.414	152.205	5.602	49'07	157.901	5.812	3'82
	Magyar államv.	69.411	9.425	36.622	4.973	52'76	32.789	4.552	3'66
	Oszt. államv.	63.129	10.271	37.761	6.114	59'35	25.668	4.137	3'49
	Közös vasutak	47.567	18.002	19.537	7.394	41'07	28.030	10.608	3'08
6	Svájc (1891)	37.677	11.492	22.919	6.992	60'81	14.758	4.500	3'24
7	Európai Oroszország (1889) ...	339.229	11.916	202.599	7.241	59'73	136.630	4.675	—
8	Németalföldi államv. (1891) ...	16.722	10.597	11.709	7.420	70'60	5.013	3.177	—

és württembergi államvasutak kiadásainak ezen részletezése nem a német Reichs-Eisenbahnamt kiadványaiból, hanem a német vasutegylet »Statistische Nachrichten«-jeiből van merítve, mely némileg más elvek szerint készülven a kiadások főösszegei a más táblázatunkon feltüntetett és a Reichsstatistik-ból merített adatainktól eltér. Mégis az előbbi adatokat használtuk itt fel, minthogy a birodalmi vasuti statisztika a kiadásokat más módon osztályozza.

*) Tisztán üzleti kiadások, ezenkívül volt még 2.734 ezer frt kiadás, mely, mint szintén üzleti természetű, az előbbihez hozzáadandó.

Sorszám	Az ország vagy vasut neve	Bevétel		Kiadás			Üzleti felesleg		
		összesen ezer frt.	pályakilo- méterenként frt.	összesen ezer frt.	pályakilo- méterenként frt.	az összes bev. o/ó-ában	összesen ezer frt.	pályakilo- méterenként frt.	a beruházási tőke o/ó-ában
9	Északam. Egy.-Áll. (1891) ...	2,389.853	8.846	1,641.812	6.077	68.69	748.041	2.769	2'15
10	Spanyolország (1889) ...	75.656	7.869	33.059	3.438	43.70	42.597	4.431	3'19
11	Olaszország (1888) ...	97.213	8.035	66.146	5.467	68.04	31.067	2.568	2'55
12	Román államv. (1891) ...	16.657	7.202	10.849	4.692	65.10	5.808	2.510	2'71
13	Svédország (1889) ...	25.497	3.364	14.711	1.941	57.70	10.786	1.423	3'83
14	Norvégia (1890/91) ...	5.150	3.296	3.620	2.318	70.29	1.530	978	1'79

A kilométerenkinti bevétel legnagyobb az angol vasutakon, azután pedig a szász és a belga államvasutak következnek, a német vasutak kilométerenkinti átlagos bevétele meghaladja a francia vasutakét, a belga államvasutak pedig a porosz államvasutak átlagát is felülmulják. Az üzleti hányados legkedvezőbb Spanyolországban s utána az Osztrák-Magyar monarchia vasutainál s itt különösen a közös vasutaknál; azonban a magyar államvasutak üzleti coefficientse sem mondható kedvezőtlennek, egyenlő a skót vasutakéval, sőt ha a fentebb kimutatott 1891. évi üzleti hányadost (52'76⁰/o) vesszük, a kitünően kezelt s nagy forgalmu porosz vasutakat is jóval meghaladjuk. A gyér forgalmu norvég vasutak után az üzleti hányados az olasz vasutaknál a legkedvezőtlenebb, de kedvezőtlen még az észak-amerikai vasutaknál és a németalföldi államvasutaknál is.

Legnagyobb üzleti fölösleg pályakilométerenkint szintén az angol vasutakra esik, jövedelmezőség tekintetében kiválnak még a skót és belga államvasutak, az osztrák-magyar közös vasutak, a francia vasutak, a szász és porosz államvasutak. Kimutatásunk az üzleti fölösleget a beruházási tőke százalékában is feltünteti, azokra a számokra azonban sok sulyt nem fektethetünk, minthogy a beruházási tőke nagysága függ a kibocsátáskor szenvedett árfolyamvesztéstől s ha a beruházási tőke nagy része alacsony kamattal kölcsönökben szereztetett be, a mint ez a közös vasutaknál tényleg fenforog, a nagy névértékű beruházási tőkének az üzleti felesleg még kedvező üzleti eredmények mellett sem képezi magas százalékát.

Vasúti személyzet. — Az Osztrák-Magyar monarchia vasutainál alkalmazott személyzet létszámát az 1891. végén a következő összeállítás mutatja:

Igazgatóság	Személyzet	A tisztán magyar	A közös	Az osztrák
		vasutaknál		
Általános igazgatás	állandó hivatalnok	602	335	1.237
	ideiglenes »	232	56	273
	szolga	295	77	231
Pályafelügyelet és fentartás	állandó hivatalnok	612	240	1.747
	ideiglenes »	122	36	219
	szolga	5.971	1.898	9.081
Forgalmi és kereskedelmi szolgálat	állandó hivatalnok	2.544	1.384	4.095
	ideiglenes »	606	189	1.560
	szolga	8.594	4.297	9.906
Vonatmozgósítás, műhelyszolgálat	állandó hivatalnok	490	215	1.118
	ideiglenes »	112	30	144
	szolga	2.876	1.051	7.429
Összesen	állandó hivatalnok	¹⁾ 4.372	2.174	8.197
	ideiglenes »	¹⁾ 1.107	311	2.196
	szolga	¹⁾ 17.886	7.323	26.647

Ezenkívül a monarchia összes vasutainál átlagosan még 105.431 munkás volt alkalmazva, és pedig 30.524 a tisztán magyar, 12.552 a közös, 62.355 pedig az osztrák vasutaknál. A pályahosszaság 100 kilométerére a tisztán magyar vasutaknál 210, a közösöknél 371, az osztrák vasutaknál pedig 234 hivatalnok és szolga esett.

A hivatalnokok, szolgák és munkások javadalmazásáról 1891-ben álljon itt a következő kimutatás:

	Hivatalnokok és szolgák	Munkások	Hivatalnokok és szolgák javadalmazása pályán	Munkások javadalmazása	Hivatalnokok és munkások javadalmazása 100.000 frt. nyers bevétel után
	összes javadalmazása		kilométerenkint		
	f o r i n t o k b a n				
Tisztán magyar vasutak ...	15,769.235	9,484.292	1.483	892	32.190
Közös vasutak	8,478.298	4,927.759	3.210	1.866	28.184
Osztrák vasutak	37,574.583	20,685.171	2.470	1.509	32.238
Összesen ...	61,822.116	35,097.222	2.195	1.246	31.254

A vasutak nyers bevételeinek egy harmadát a hivatalnokok, szolgák s egyéb alkalmazottak javadalmazása emésztí föl, legkedvezőbb az arány a közös vasutaknál, hol a nyers bevételeknek csak 28'18⁰/o-ára rúgnak az alkalmazottak illetményei.

¹⁾ Itt a m. kir. államvasutak anyagszerkezelési szolgálatánál alkalmazottak is befoglaltattak.

Balesetek. — Az Osztrák-Magyar monarchia vasutain balesetek 1891-ben következő számmal fordultak elő:

A szerencsétlenül járt személyek megnevezése	A magyar vas- úton		Az osztrák vas- úton	
	megöletett	megsérült	megöletett	megsérült
Utas	3	12	10	119
Pályaalalmazott	61	174	77	590
Idegen személy	78	58	104	104
Összesen ...	142	244	191	813

E kimutatásból is látható, hogy aránylag mily ritkán éri szerencsétlenség a vasuti utasokat s a vasuti szállítás, dacára a helylyel-közzel előforduló szerencsétlenségeknek, mily nagy fokú biztonságot nyújt. Még inkább igazolják ezt a következő viszony-számok:

É v	Egy megöletés		Egy megsérülés	
	esett a szállított utasok alábbi számára			
	a magyar	az osztrák	a magyar	az osztrák
	v a s u t a k o n			
1876	9,244.000	16,282.000	1,849.000	1,018.000
1877	—	—	2,150.000	1,673.000
1878	9,419.000	7,600.000	554.000	1,600.000
1879	9.817.000	15,325.000	4,909.000	2,358.000
1880	—	10,518.000	4,830.000	1,052.000
1881	10,213.000	8,313.000	5,107.000	2,078.000
1882	—	12,455.000	1,512.000	1,966.000
1883	—	14,100.000	3,892.000	1,007.000
1884	13,393.038	7,684.948	13,393.038	768.495
1885	4,744.512	25,651.838	1,293.958	913.031
1886	3,759.000	5,799.000	1,537.000	705.000
1887	—	11,223.000	2,689.000	5,101.000
1888	—	13,740.000	3,537.000	1,121.000
1889	9,518.350	7,442.249	6,345.567	976.033
1890	4,860.576	5,787.624	1,534.914	410.956
1891	11,962.017	8,222.491	2,990.504	690.966

A magyarországi vasutakon 16 év közül 6 évben halálos baleset nem is fordult elő az utasok között s midőn legkedvezőtlenebb

volt az arány, akkor is csak közel négy millió utasra esett egy halálos baleset. Sérülés is csak kivételesen fordul elő s még a legkedvezőtlenebb évet véve is fel (1878-at), a sérülési valószínűség úgy áll, mint egy az ötszázötvenezerhez.

3. Közuti vasutak.

A városok nagybodásával és fejlődésével mindinkább előtérbe lép annak szüksége, hogy az egymástól távolabb eső pontok között a városi közönség kényelmére olcsó és gyors összeköttetés létesüljön. Innen magyarázható, hogy a közuti vasutak közhasznú intézménye, noha nem részesül a törvény különös kedvezményében, hazánkban aránylag eléggé fejlett. Közuti vasutaink leginkább a személyforgalom szolgáltatában állanak s csak kisebb mértékben közvetítik a teherszállítást. — Vonó erő szempontjából 1891-ben, összehasonlítva az előző évvel, következőleg sorakoztak a közuti vasutak:

Volt ugyanis:	1890-ben	1891-ben
lőerőre berendezve	85'909 km. = 78'1 ‰	95'195 km. = 68'0 ‰
gőzerőre berendezve	15'016 » = 13'6 ‰	33'363 » = 23'9 ‰
villamos erőre berendezve	9'100 » = 8'3 ‰	11'351 » = 8'1 ‰

A közuti vasutak forgalmát 1891-ben az alábbi kimutatás részletezi:

C z i m	Pályahossz kilométerekben	Vonó erő		Járművek száma		Teljesítmény		
		száma	ló, fogat, mozdony, álló gőzgép v. villamos kocsi	személy-	teher-	szállított személyek száma	szállított terhek tonnái	menetek száma
Budapesti közuti vasút:								
lővonatu vonalai	44.990	1.213	ló	349	37	17.728.698	75.573	883.913
gőzmozdonyu vonalai	1.300	—	—	—	—	—	—	—
Margitszigeti lővasút	1.500	7	fogat	7	1	35.971	—	—
Újpest-rákospalotai lővas-pálya	4.000	33	fogat	18	33	196.226	14.056	31.576
Aradi közuti vasút	12'000	34	ló	16	6	394.213	80.443	33.594
Temesvári közuti vasút	6'626	73	ló	26	7	964.264	—	119.108
Debreczeni nagy-hatvan-ut-cza-baromvásártéri közuti vasút	3'070	5	fogat	5	—	71.813	—	18.980
Eszéki lővonatu vasút	6'500	28	fogat	12	2	345.000	—	34.500
Kassai körüti vasút ¹⁾	6'790	18	fogat	8	1	34.739	1.105	2.809
Zágrábi közuti vasút ²⁾	9'455	57	fogat	21	—	316.634	—	3.500
Szegedi közuti vasút	7'713	22 2	fogat mozdony	10 10	—	404.715	38.079	63.642
Budapesti svábhegyi fogas-kerekű vasút	3'895	4	mozdony	12	2	217.724	7.143	4.481
Nagyváradai gőzmozdonyú közuti vasút	5.269	2	mozdony	—	4	—	80.059	8.594

¹⁾ Megnyílt 1891. november 14-én. — ²⁾ Megnyílt 1891. szeptember 5-én.

C z i m	pályahossz ki- lométerekben	Vonó erő		Jármű- vek száma		Teljesítmény		
		száma	ló, fogat, mozdony, álló gőzgép v. villamos kocsi	személy-	teher-	zállított személyek száma	szállít- tott terhek tonná	menetek száma
				kocsi	kocsi			
Debreczeni helyi vasút	4'980	5	mozdony	11	3	353.015	61.700	23.073
Budapesti köztemetői köz- úti vasút ¹⁾	10.696	4	mozdony	9	3	47.151	—	4.158
Budai hegyháza (gőzsikló)	0'100	1	álló gőzgép	3	—	451.901	—	—
Zágrábi gőzsikló	0'064	1	álló gőzgép	2	—	481.911	—	—
Budapesti (villamos) városi vasút	11'253	52	vill. kocsi	¹⁾ 60	—	8,619.215	—	510.520
Összesen	139'909	{ 1.490 ló és fogat 17 mozdony 2 álló gőzg. 52 vill. kocsi }		569	109	30,666.190	358.158	1,742.448

Látható az adatokból és a villamos erő fölénye; a villamos vasútra a pályakilométereknek csak 8'1⁰/₀-a esets, a szállított személyekből ellenben 28'1⁰/₀.

A közúti vasút hálózatba, eltekintve a margitszigeti lóvasutól, továbbá a budapesti városi villamos vasutaktól, a köztemetői gőzmozdonyu vasutól és a kassai közúti lóvasutól, mely utóbb említett vasutvonalak tényleges építési tőkéje csak a műszaki felülvizsgálat alapján lesz megállapítható, 1890. végével 6,168.186 frt (kilométerenkint 62.045 frt), 1891. végével pedig 6,512.860 frt (kilométerenkint 62.887 frt) volt befektetve. Ha ezen tőkéből a rendkívüli magas kilométerenkinti költséggel szereplő svábhegyi fogaskerekű és a budai és zágrábi sodronypályákra (sikló) eső költség összegeket leszámítjuk, akkor 1890-re 51.925 és 1892-re 52.479 frtnyi költség esik egy kilométerre, miből látható, hogy ezen vasutak építése és felszerelése elég drága.

Az üzleti eredmény következőleg alakult:

	1890-ben	1891-ben
bevételek	2,031.847 frt	2,140.035 frt
kiadások	1,740.755 »	1,836.178 »
üzleti fölösleg	291.092 »	303.857 »

vagyis a befektetési tőke arányában 1890-ben 4'72⁰/₀-ot, 1891-ben pedig 4'67⁰/₀-ot jövedelmeztek a közúti vasutak, azonban jövedelmezőségük sokkal jobb százalékot fog feltüntetni, ha a budapesti városi villamos vasút építési költsége meg lesz állapítva, mely egyike legjobb közlekedési vállalatainknak.

¹⁾ Megnyílt 1891. október 31-én. — ²⁾ Ezen összegben bennfoglaltatik a vonóerőnél kitéüntetett 52 villamos kocsi is, a melyek egyuttal személykocsik is.

4. Vizi utak.

Mindenütt, de főleg hazánkban, mint leginkább nyerstermelő államban, nagyfontosságúak a vizi utak. Nem szűkölködünk ugyan folyókban, a hatalmas Duna, a Tisza, Száva, Maros és Dráva és a kisebb-nagyobb folyók egész serege ágaznak szét termékeny erekként Magyarország földjén; nagy hátránya azonban vízrendszerünknek, hogy annak iránya egészen ellentétes forgalmunk irányával; nyersterményeinket nyugat felé viszzszük, már pedig a szállítás nyugat felé, víz ellenében, igen drága, mi az árunak piacra érkeztekortetemes áremelkedését vonja maga után. Hajózásunk kifejlődésének a vízállások gyakori változása is nagy akadálya, mert élénk vizi közlekedés csak egyenletes vízállás mellett lehetséges. Ma még nagy nehézségeket okoz a Vaskapu is, hajózási akadályaival, melyek azonban remélhetőleg mihamarabb meg lesznek szüntetve és az e célra fordított összegek bőven meghozzák kamataikat, ha szabaddá lesz téve egyetlen, a tengerbe vezető folyamutunk.

Hajózható vizeink hossza. — Hajózható vizeinket és azok hosszát, a nagyobb Duna-ágakat is beszámítva, a következő táblázatból láthatjuk:

V i z i u t a k	Egész hajózható hosszaság km.	A hajók tényleg közleked- tek km.
A Dunán: Dévénytől—Ó-Orsováig	1.076'31	1.033
A Tiszán: Tisza-Ujlaktól (Tisza-Füredtől) a Dunáig	969'49	461
A Dráván: Légrádtól (Zákánytól) a Dunáig	248'82	229
A Száván: az országhatártól (Sziszektől) a Dunáig	663'50	604
A Maroson: Maros-Ujvártól (Aradtól) a Tiszáig	367'92	118
A Szamoson: Szatmártól a Tiszáig	98'61	—
A Bodrogon: Sárospataktól a Tiszáig	30'84	—
A Kőrösön: Békéstől a Tiszáig	219'23	127
A Kulpán: Károlyvárostól a Száváig	135'79	—
A Vágon	317'52	—
A Nyitrán: Naszvadtól a Dunáig	15'12	—
A Garamon	146'64	—
A Sión: egész hosszában	155'51	—
A Bosuton: Ljubantól torkolatáig	49'00	49
A Temesen: Pancsovától a torkolatáig	3'00	3
A Balaton taván: egész hosszában	121'00	121
A Ferencz-csatornán: egész hosszában	238'20	235
A Bégán: Temesvártól a Tiszáig	115'00	115
Összesen	4.971'00	3.095

Az egész hosszaságnak tehát $63^{\circ}31'0''$ -án gőzösök is járhatnak. A vízi utak nagy része természetes ut, a mesterséges vízi utakat csak a Ferencz- és Béga-csatorna képviseli; e kettő együtt az összes hajózható hosszaságnak $7^{\circ}12'0''$ -át, a gőzösekkel hajózható hosszaságnak pedig $11^{\circ}22'0''$ -át képezi.

A hajózható vizek hosszának nemzetközi áttekintése. —

Összehasonlításképen közöljük ezuttal néhány idegen ország hajózható vizeinek kimutatását, megjegyezvén, hogy a belvizek és a belhajózás hivatalos statisztikája mindeddig általában nagyon gyengén mivelletett még azon országokban is, a melyekben a vízi utak nagy jelentőségre emelkedtek. Remélhetőleg új lökést fog adni a belhajózási statisztika hivatalos művelésének a Frankfurtban s utóbb Manchesterben tartott nemzetközi belhajózási kongresszus, a mely a statisztika kérdését is napirendre hozta; azt azonban, hogy bármikor oly rendszeres statisztikai adatokhoz jussunk, nem remélhetjük; mer a vizek szabad közlekedési útát képeznek, míg a vasútakra rendszeren csak egy bizonyos vasut járművei közlekednek.

Azon néhány ország hajózható (részben már a tutajozható) vizeinek hosszát, a melyekből, a jelzett nehézségek daczára, sikerült adatokat szereznünk, az alábbi számok tüntetik fel:

	Természetes vizek	Csator- nák	Összes hajózható (tutajozható) vizek	Esik 100 □-km. terüle- tre
	k i l o m é t e r			
Franciaország	11.589	4.805	16.394	3'10
Ebből : csak tutajozható	3.042	—	3.042	0'58
hajózható is egyuttal	8.547	4.805	13.352	2'52
a hajózás tényleg gyako- roltatott (1892.)	7.522	4.805	12.327	2'33
Németország (1879.)	11.198	1.243	12.441	2'30
És pedig : 1'50 mét. mély járattal	2.052	87	2.139	0'40
1'50—1'00 m. mély járattal	3.672	952	4.624	0'85
1'00—0'75 m. mély járattal	2.137	188	2.325	0'43
0'75 méternél kisebb mély- ségű járattal	3.337	16	3.353	0'62
Poroszország (1877.) ¹⁾	7.340	2.070	9.410	2'70
Bajorország	1.084	—	1.084	1'43
Ebből : gőzhajókkal	532	—	532	0'70

¹⁾ Poroszországban a csatornák hossza 2.070, az egész Németbirodalomban pedig csak 1.243 k.-méter hosszúnak van feltüntetve; mindkét adatot a megfelelő forrásból, a porosz, illetőleg németbirodalmi statisztikai hivataltól nyertük. Az ellenmondás csak úgy magyarázható meg, hogy Poroszországban valószínűleg a csatornázott természetes vizek egy része is a csatornák közé van számítva.

	Természetes vizek	Csator- nák	Összes hajózható (tutajozható) vizek	Esik 100 □-km. terü- letre
Szászország (1886-ban egész hosszá- ban gőzhajókkal)	115	22	137	0'91
Württemberg (1889.)	98	—	98	0'50
<i>Ebből: gőzhajókkal</i>	25	—	25	0'13
Nagy-Británia és Írország	—	—	7.460	2'37
Ansztia (1890.)	—	—	6.489	2'16
<i>Ebből: gőzhajókkal</i>	—	—	1.275	0'42
<i>csak tutajokkal járható</i>	—	—	3.862	1'29
Magyarország (1891.)	4.497	474	4.971	1'54
<i>Ebből: gőzhajókkal hajózható</i>	2.673	474	3.147	0'98
<i>A hajózás tényleg gyakoroltatott</i>	2.624	471	3.095	0'96
Németalföld (1873.) ^{a)}	1.807	2.929	4.736	14'60
Olaszország (1886.)	—	1.055	—	—
Belgium (1891.)	894	1.311	2.205	7'49
Svédország (1878.)	1.330	243	1.573	0'35
<i>Ebből: zsilipekkel van ellátva</i>	946	172	1.118	0'25

A vizi utaknak a területhez való aránya legkedvezőbb Németalföldön és Belgiumban, a hol egyúttal a csatornák hossza a természetes vizi utakét jóval felülmulja, utánuk Franciaország következik.

Hajóállomány és forgalom. — Magyarországon 1891-ben a Dunagőzhajózási társaságon kívül 39 hosszú vonalon járó és 7 átkelési vállalat volt engedélyezve, az előbbieket közül azonban csak 14 vállalat tartott fenn rendes szolgálatot, 10 építés vagy folyam-szabályozási munkálatra, 1 magáncélra használtatott, 14 pedig részint még nem indult meg, vagy egyáltalán nem működött. Ezen magyarországi gőzhajózási vállalatok összesen 53 drb kerekess és 52 drb. csavargőzös, összesen 17.754 indiciált lóerővel, 9.413 tonna hordképességgel, 3 gőzkomp, továbbá 112 vas- és 1.000 fauszályhajó (232.605 tonna hordképességgel) felett rendelkeztek. A Dunagőzhajózási társaság hajóállománya, mely azonban nemcsak a magyar vizeken, hanem az egész Dunán, sőt a Fekete-tengeren is közlekedett, 1891-ben 155 kerekess gőzöst (15.348 névleges lóerővel), 25 csavargőzöst (859 lóerővel), 10 lánczhajót (675 lóerővel) számlált; az uszályok száma pedig 769 volt 277.006 tonna hordképességgel, ebből 763 vas- és 6 fauszályhajó. Ezenkívül a bajor Délnémet Dunagőzhajózási társaság 3 kerekess gőzössel tartott fenn forgalmat Budapest és Bécs között és 59.207 tonna árut szállított.

Az 1891-ik év folyamán összesen 6 gőzhajózási vállalat engedélyeztetett, 3 pedig megszüntettetett. Gőzhajó-vezetői oklevelet

^{a)} A csatornák hossza 1879-ből is ismeretes, a midőn 3.069 kilométerrel van kimutatva.

nyert 11 egyén és pedig a Dunára és mellékvizeire 8, átkelési szolgálatra 3 egyén. Gőzhajó-lelél 16 adatott ki, még pedig 8 új gőzösre és 8 új névre.

A Magyarország területén közlekedő gőzhajózási vállalatok személy- és teherforgalmáról 1883 óta, az alábbi kimutatás nyújt tájékoztatást:

É v	S z á l l i t o t t			
	személyek	személy- kilométerek	á r ú k	
			tonnái	tonna kilométerei
1883	2,709.706	97,047.687	2,183.481	885,736.553
1884	2,633.111	85,355.637	2,104.250	745,218.220
1885	2,839.164	85,154.292	2,290.572	867,875.476
1886	2,793.734	79,393.889	2,176.682	780,784.229
1887	2,723.024	74,719.435	2,191.185	847,801.534
átlag 1883—87 ...	2,739.747	84,334.188	2,189.234	825,483.202
1888	2,478.979	74,687.795	2,522.782	907,339.376
1889	2,533.034	66,303.431	2,534.897	993,607.503
1890	2,659.888	75,088.828	2,839.621 ¹⁾	1,016,562.777 ¹⁾
1891	2,690.987	79,271.906	2,901.063	944,515.426

E forgalomból az oroszánrészt a Dunagőzhajózási társaságra esik, különösen a személyszállításnál, 1891-ben a szállított személyekből 2,579.891 utast 79,271.906 személykilométerrel a Dunagőzhajózási társaság szállított. A személyszállítás úgy a személyeket, mint a személykilométerek számát tekintve, a vízi utakon 1891-ben emelkedést mutat, a teherszállítás azonban némileg hanyatlott, tekintve a tonnakilométereket. A teherszállítás 1891-ben következőleg oszlott meg az egyes vállalatok közt:

A vállalat neve	E z e r		A vállalat neve	E z e r	
	tonna	tonna- kilo- méter		tonna	tonna- kilo- méter
AzI. cs. k. sz. Dunagőzhajózási társ. Győri gőzhajózási részvénytársulat	1.716	659.265	Luczenbacher Pál utóda, Budapest ... Drávai gőzhajózási vállalat, Barcs ...	162	53.418
	267	61.417		120	31.807

¹⁾ Adatok hiányában itt a délnémet dunagőzhajózás 1888. évi adatai, t. i. 49.000 tonna és 14,382.000 tonna-kilométer, lettek bevéve.

A vállalat neve	E z e r		A vállalat neve	E z e r	
	tonna	tonna kilo- méter		tonna	tonna kilo- méter
Ferencz-csat. gőz- vontatási vállalat	169	29.655	II. pancsovai csavar- gőzös-szövetkezet	7	3.701
Eggenhofer József és társa, Budapest,	169	45.160	Manó György, Budapest	—	—
Rossmayer Ferencz, Tolna	47	11.280	I. pancsovai csavar- gőzös szövetkezet	6	3.592
Huber József, Pan- csova	—	—	Magyar kir. állam- vasutak	87	9.597
Morovic és társai, Sziszek	—	—	Guttentag Gusztáv	7	3.561
Osztr.-magy. állam- vaspálya	48	5.636	Délnémet Dunagőz- hajózási társaság	59	17.339

Első cs. kir. szabadalmazott Dunagőzhajózási társaság. — Folyamhajózásunkban legfőbb szerepet a Dunagőzhajózási társaság játszik. A társaság hajóállományát már fentebb közöltük, kiegészítésül még csak azt teszszük hozzá, hogy a vashajók építési költsége a vashajók szerelvényeivel együtt az 1891-ik évi mérleg szerint 17,346.793 frt értéket képviselt, a mely összeg azonban a társaság 49,299.011 frtnyi vagyonának csak kisebb részét képezi s mellette csupán a kőszénbányák (9'75 millió frt) és a társaság tulajdonát képező mohács-pécsi és pécs-szabolcsi vasutak (8'14 millió frt) 17'89 millió frtra rúgnak.

A rendes forgalmú hajózási vonalak 1891-ben is ugyanazok voltak, mint a megelőző 2 évben, nevezetesen a Dunán, Regensburgtól torkolatáig, beleszámitva több Duna-ágot, a Tiszán Szolnoktól, a Dráván Drnjétől, a Ferencz- és Béga-csatornán, a Száván Sziszecktől és mellékfolyóin, továbbá a Fekete-tengeren, együtt véve 5.534 km. hosszasan, a miből 4.533 kilométeren személyszállítás is folyt.

A társaság szállító eszközeinek számát, valamint a közvetített személy- és áruforgalmat az utóbbi évtizedben a következő kimutató állítja szem elé:

É v	Szállító eszközök			S z á l l í t t a t o t t		
	A gőzösök		a vasu-szá- lyok (bele- értve a könnyítő hajókat)	u t a s		á r ú
				átrelő vagy helyi	személy- szállító	tonna
	száma	lóereje	száma	h a j ó n		
1881	186	16.844	730	1,657.282	1,563.846	1,444.426
1882	186	16.754	726	1,748.796	1,588.065	1,674.862
1883	186	16.784	727	1,907.579	1,678.763	1,644.427
1884	189	17.144	741	1,811.249	1,605.706	1,570.576
1885	189	17.144	745	1,763.080	1,790.123	1,693.688
1886	189	17.123	737	1,766.093	1,809.238	1,694.575
1887	190	17.143	729	1,651.312	1,794.771	1,709.598
1888	190	17.123	749	1,612.520	1,622.610	1,855.196
1889	189	17.103	765	1,615.850	1,771.250	1,925.013
1890	192	17.042	770	1,768.068	1,796.985	2,105.641
1891	190	16.882	769	1,748.018	1,621.279	1,982.738

A személyszállításban folytonos pangás észlelhető, jöllehet a társulat mindent elkövet annak emelésére. Így 1890-ben életbe léptette a zóna-rendszert, mi egy kis emelkedést eredményezett ugyan, de nem vált be, miért is helyette 1891-ben új állomási díj-szabás lépett hatályba, de az eredmény most sem volt kedvezőbb, sőt némi csökkenést eredményezett. Mind ez csak azt igazolja, hogy viziutakon, ma már — midőn vasutainkon gyorsan és olcsón lehet utazni, — a személyszállítás nem képes ezekkel versenyezni és csak az áruszállítás az, mely a viteldíjak olcsóságánál fogva, legnagyobb tömegeit biztosíthatja a viziszállításnak.

A társulatnak az aldunai szállítmányokkal sikerült 1889. és 1890-ben az áruszállítást jelentékenyen emelni, de már 1891-ben tetemes csökkenést észlelünk, minek oka részben az, hogy a hajózást csak igen későn lehetett megnyitni (márcz. 18-án), részben pedig, hogy a mondott évben a vám és kereskedelmi politika bizonytalansága május közepétől július közepéig a gabona-forgalomban nagy pangást eredményezett, hozzájárult még ősszel az alacsony vízállás, mely a gyorsabb szállítást megnehezítette. A szállított árukból volt:

1885-ben 1886-ban 1887-ben 1888-ban 1889-ben 1890-ben 1891-ben
e z e r t o n n a

Kereskedelmi árú	881	1.002	954	967	1.047	1.028	1.169
Gabonanemű	657	531	619	748	696	890	666
Szén saját szükségletre	156	161	136	140	181	188	148

A társaság bevételeit és kiadásait szintén az utolsó évtizedben a következő kimutatásból láthatjuk:

É v	Bevétel	K i a d á s		Nyers többlet	Tiszta üzleti felesleg ¹⁾
		összesen	a bevétel %-ában		
		f o r i n t o k b a n			
1881	12,851.280	10,008.325	77'88	2,842.955	1,286.037
1882	13,808.138	10,484.499	75'93	3,323.639	1,617.247
1883	14,059.758	10,409.573	74'04	3,650.105	1,790.423
1884	11,816.335	9,943.427	86'69	1,872.908	437.442
1885	11,990.217	9,568.198	79'80	2,422.019	784.889
1886	10,537.534	9,801.066	90'80	736.468	547.870
1887	10,280.827	8,764.396	85'25	1,516.431	453.093
1888	11,300.302	8,915.270	78'89	2,385.032	773.581
1889	10,755.371	9,046.625	84'11	1,708.746	54.708
1890	11,498.766	11,539.790	100'36	(—) 41.024	387.599
1891	10,571.183	9,504.317	89'91	1,066.866	1,408.006

A társulat bevételei az utóbbi évek alatt erősen megcsökken-
tek, főleg 1889- és 1890-ben, s főleg ez utóbbi évben a nyers be-
vételi többlet is hiánynyal záródott, mi azonban — ha a társulat
üzleti számlájával egyezik is, — még sem a valónak megfelelő adat és
onnan származik, hogy helytelen számítás következtében olyan árúk
után, melyek csak 1890-ben lettek szállítva, a bevételek 1889. ja-
vára irattak s azon felül az 1889-ben a számadások lezárásakor
még el nem számolt visszatérítések czimén csak 149.526 frt volt
felvéve és az újabb elszámolások kiderítették, hogy összesen 498.994
frtot kellett 1889-re visszatéríteni, mely többlet természetesen 1890.
terhére esett. Ellenben tiszta üzleti feleslege 1891-ben tetemes
javulást mutat, mi nemcsak az ujonnan behozott új áruszállítási- és
vontatási díjszabásnak következménye, hanem és főleg azon körül-
ménynek, hogy a társulat az üzlet minden ágában szigorú takaré-
koskodást követett. Remélhető, hogy a fennebb említett új díjszabá-
sok, különösen a lefelé irányuló forgalom fokozását fogják eredmé-
nyezni és a társulat üzleti bevételeinek gyarapodását fokozandják.

A Dunagőzhajózási társaság lábraállítása, ha a magyar kívá-
nalmaknak eleget tesz, nagyon óhajtott, mert a társaság a monar-
chiának s speczialisan Magyarországnak is igen fontos érdekeit van
hivatva megvédeni az Aldunán.

A magyar kir. államvasutak hajózási szolgálata. —
Igen fontos kezdeményezés ez, 1888-ban a Mitrovicza-szávapart és
a Zimony-szendrői vonalon léptettetett életbe, 1889-ben pedig kiter-

¹⁾ Az előző évről áthozott felesleg-maradvánnyal együtt.

jesztetett a Száván Zimonytól Rácaig s az Aldunán le egészen a Vaskapuig. 1891-ben pedig kiterjesztetett a forgalom a közép Tiszára és a mitrovicza-sabácsi hajójáratok Belgrádig meghosszabbítottak. Az osztr. magy. államvasut államosítása következtében annak hajórajza is átvétetett és így ezen új vállalat megizmosodott. Az államvasutak ezen egyesített hajó-állománya: 1 csavargőzös, 12 kerekcső gőzös, 2 gőzkomp, 3.120 indicált lóerővel és 1.251 tonna hordképességgel; továbbá 42 áruuszály vasból, 3 sertésszállító uszály vasból, 7 vas és 12 fa állomási hajó és 1 kotrógép.

A gőzcsőkkel megtett menetek száma volt 1891-ben: 2.020
a gőzcsőkkel megtett kilométerek száma 186.970

a saját és idegen uszályokkal megtett kilo- { rakodtan 111.480
méterek { üresen 109.948
összesen 221.428

a szállított személyek száma 93.048

a szállított rakomány súly tonnákban 129.597

a szállított tűzifa ürmétereiben 31.518

a szállított élő sertések kocsi rakomány-száma 1.052

az összes tonna-kilométerek száma 15.233.076

Röviden ismertettük ezen fiatal hajózási szolgálat működését, melyből látjuk, mily helyén való volt annak létesítése és mily jogosult azon már utolsó évkönyvünkben kifejezett reményünk, hogy az esetleg egy nagy magyar hajózási vállalat magvát képezheti.

Ferencz-csatorna. — Nagy vidékek forgalmára nézve nagyon fontos még a Ferencz-csatorna, melyen a közlekedés nagyságát a következő kimutatás tünteti fel:

É v	K ö z l e k e d e t t				A r a k o - m á n y ö s s z e s s ú l y a métermázs-a	F i z e t e t t v á m d i j forint
	h a j ó		t u t a j			
	üresen	rakodtan	üresen	rakodtan		
1881	1.270	2.808	128	1.242	3,065.262	189.665
1882	1.792	3.016	158	1.158	3,366.749	236.930
1883	1.473	2.901	110	1.177	3,771.860	267.251
1884	1.612	3.094	160	1.170	3,793.337	226.932
1885	1.254	2.687	314	831	3,738.177	246.334
1886	780	1.894	258	637	2,704.384	200.551
1887	906	1.903	204	719	2,832.660	205.591
1888	914	1.719	235	788	2,728.556	210.362
1889	925	1.800	290	1.040	2,667.582	213.687
1890	1.092	1.882	116	869	2,702.320	201.451
1891	1.054	1.863	207	1.006	2,689.941	192.053

Az irányt, melyben a forgalom haladt, az 1891. évről a következő kimutatás tünteti fel:

A forgalom iránya	Ter- helt	Üres	Tuta- jok	I.	II.	III.	Összes
	hajók			v á m o s z t á l y u			
	s z á m a			terhek métermázsákban			
Viz mentében:							
A Dunáról a Tiszára	63	85	—	—	6.523	91.030	97.553
A Dunáról a csator- nába	640	386	961	33.390	42.179	451.029	526.598
A Felső - Dunáról az Alsó-Dunára	5	—	—	—	—	3.614	3.614
A csatornából a Tiszára	17	36	—	10	33.074	1.090	34.174
A csatorna belforgalma	98	122	12	346	1.979	59.561	61.886
Összesen	823	629	973	33.746	83.755	606.324	723.825
Viz ellenében:							
A Tiszáról a Dunára	162	23	—	—	504.953	417	505.370
A Tiszáról a csator- nába	34	7	240	18	—	20.162	20.180
Az Alsó - Dunáról a Felső-Dunára	10	19	—	—	690	6.250	6.850
A csatornából a Dunára	586	278	—	7.994	1,277.757	11.673	1,297.424
A csatorna belforgalma	248	98	—	542	15.944	119.806	136.292
Összesen	1.040	425	240	8.554	1,799.254	158.308	1,966.116

Legnagyobb a forgalom a csatornából a Dunára és megfordítva, továbbá a Tiszáról a Dunára. Kimutatásunk a szállított terheket vámosztályok szerint részletezve mutatja ki s itt meg kell jegyeznünk, hogy az I. teher-vámosztályt vegyes árucikkek, liszt, szesz és pálinka, gépek és műszerek képezik, a II. vámosztályt mindennemű gabonaneműek (különösen buza), bor és sör, olajmagvak, főzelék, friss gyümölcs, nyers kender, stb.: a III. vámosztály árúit pedig nyers kövek, tűzifa, kőszén, épületfa, téglák és más hasonló anyagok, üres hordók, stb. A tutajok száma tulajdonképpen a fa-szállítást jelzi; nem érdektelen, hogy a Dunáról éppen négyszer annyi tutaj megy a csatornába, mint a Tiszáról, jeléül, hogy az éjszaknyugoti megyék fája, ott versenyképesebb, mint az éjszakeleti vármegyék.

A Ferencz-csatorna részvénytársaság pénzügyeire a következő kimutatás vet világot:

Év	Összes bevétel	Tiszta jövedelem	Év	Összes bevétel	Tiszta jövedelem
	f o r i n t			f o r i n t	
1881	222.369	6.529	1887	241.854	83.368
1882	268.702	40.883	1888	248.174	88.154
1883	306.026	95.356	1889	251.990	99.002
1884	265.979	58.134	1890	242.020	98.100
1885	281.309	74.902	1891	239.098	83.505
1886	241.221	45.108			

A tiszta jövedelemnél 1887. óta szép emelkedés mutatkozik ugyan, de még ez is nagyon csekély, ha a nagy beruházási tőkéhez hasonlítjuk, melynek beszerzésére 5 millió frt értékű elsőbbségi kötvény és 8,552.000 frt részvény bocsátatott ki. A tiszta jövedelem 1891-ben észlelhető csökkenésének oka a Duna vizállásának ősszel beállott rendkívüli alacsonysága, mely miatt a dunai hajózás csak költséges átrakodás mellett volt eszközölhető. A társulat anyagi helyzetének és jövedelmének alapos javulása csak a Bega- és Vukóvár-samaczi csatornák kiépítésétől remélhető, mely a Ferencz-csatorna forgalmi körét is jelentékenyen gyarapítani fogja.

Átkelési vállalatok. — Az átkelési vállalatok 1891-ik évi forgalmát az alábbi összeállítás mutatja:

A vállalat megnevezése	Az átszállított			
	személyek	fogatok	lábás jószág és szárnyas állatok	különféle tárgyak
	s z á m a		darabszáma	
Budapesti átkelési csavargőzös vállalat	3,809.151	—	—	—
Medvei gőzkomp	6.470	5.570	7.310	—
Komáromi gőzhajózás	20.504	—	—	3.808
Esztergomi gőzhajózás	54.505	—	—	—
Bezdán-batinai gőzrév-átkelés ...	78.244	16.781	14.299	—
Novoszello-szotini » »	23.587	5.525	—	—
Palánka-illoki gőzkomp rv.-t. ...	186.274	24.098	25.371	37.171
Cserevicz-futtaki gőzrév	29.170	3.195	—	—
Kamenicza-ujvidéki gőzrév	23.248	—	—	—
Összesen	4.231.153	55.169	46.980	40.979
1890-ben	4.574.130	41.952	47.803	64.811

Megjegyzendő, hogy a komáromi csavargőzös-vállalat csakis télen át szállít személyeket, mikor a hajóhid nincs kikötve.

Az átkelési vállalatok közt legfontosabb a budapesti csavargőzös-vállalat, az ez által közvetített forgalmat több évről is bemutatjuk:

1879-ben	3,335.492 személy	1886-ban	4,101.179 személy
1880-ban	3,309.593 »	1887-ben	3,796.937 »
1881-ben	3,476.296 »	1888-ban	3,719.099 »
1882-ben	3,829.941 »	1889-ben	3,937.069 »
1883-ban	4,154.929 »	1890-ben	4,132.202 »
1884-ben	4,742.418 »	1891-ben	3,809.151 »
1885-ben	4,512.487 »		

A budapesti csavargőzös átkelési forgalmában tehát 1885 óta, a mely évben a hidpénz leszállított, szakadatlan hanyatlás mutatkozik, kivéve 1890-et, a mikor is egy kis javulás állott be.

5. Tengeri hajózás.

Az 1891. év forduló pontot jelez tengeri hajózásunkban. Hazánk közgazdasági viszonyainak fejlődésével mindinkább előtérbe lépett annak szüksége, hogy termelésünk feleslegét a külföldi piacokon minél könnyebben értékesíthessük. Minthogy a külal-lamok újabb vámügyi és vasuti dijszabási politikája igen megne-hezítette a szárazföldi szállítást, a forgalom az olcsóbb és szabad tengeri utat kereste fel. Rendes tengeri gőzhajózási összekötteté-séink elégtelenségének következtében a külföldi hajózás közvetíté-sére voltunk utalva és így tengeri kereskedelmünk annak esélyei-től függött, hozzájárult még, hogy Magyarország a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokkal szerződésileg nagyobb összeggel volt kénytelen az osztr. magy. Lloyd gőzhajózási vállalatot segíyezni s így — tekintettel állami pénzügyi viszonyainkra — csak igen csekély összeggel támogathatta a magyar tengeré-szetet. A magyar kormány ezen visszás helyzet megszüntetését tűzte ki célul s hosszabb tárgyalások után megtörtént az osztrák-magyar Lloyddal érvényben volt hajózási és postaszerződésnek az 1891. évi XXIX. t.-cz.-kel jóváhagyott megszüntetése és ezzel kap-solatban az osztrák kormánynyal keleti forgalmi érdekeinknek biz-tositása iránt létesített megállapítása, az államilag segélyezett »Adria« magyar tengeri hajózási részvény-társaság szerződés-szerű szolgálatainak az 1891. évi XXX. t. cz.-kel becikkelye-zett újjászervezése és fejlesztése, végre a parti gőzhajózási já-ratok emelésére hivatott és kötelezett »Magyar-horvát ten-geri gőzhajózási részvény-társaság« megteremtése. Minthogy így

tengeri hajózásunk, mely eddig békókba volt szorítva, új és cél-irányos alapokra lett fektetve, bátran reményelhetjük, hogy az mielőbb megszilárdul, nagyobb és nagyobb arányokat fog ölteni, minek jótékony hatása közgazdaságunk minden ágára gyümölcsözőleg fog visszahatni. Sok tekintetben már 1891-ben is emelkedést észlelünk, mint az alább közlöttekéből látható.

Hajóállomány. — A magyar kereskedelmi tengerészet hajóinak számát, tonnatartalmát és hajószemélyzetét az 1891. év végén, összehasonlítva az 1871. év végén volt állapottal, a következő kimutatás tünteti fel:

	Vitorlás hajók		Gőzösök		Együtt	
	1871-ben	1891-ben	1871-ben	1891-ben	1871-ben	1891-ben
Hosszújratú hajók:						
száma	165	78	—	12	165	90
tonnatartalma	78.838	38.059	—	11.674	78.838	49.733
személyzete	1.711	796	—	266	1.711	1.062
Nagy parthajózású hajók:						
száma	16	1	—	—	16	1
tonnatartalma	1.637	148	—	—	1.637	148
személyzete	79	6	—	—	79	6
Kis parthajózású hajók:						
száma	205	122	—	28	205	150
tonnatartalma	2.945	1.919	—	1.452	2.945	3.371
személyzete	608	354	—	133	608	487
Összes hajók:						
száma	386	201	—	40	386	241
tonnatartalma	83.420	40.126	—	13.126	83.420	53.252
személyzete	2.398	1.156	—	399	2.398	1.555
lóereje	—	—	—	2.681	—	2.681

A vitorlás hajók ugy számra, mint tonnatartalomra tetemesen megfogytak, a gőzösöknél ellenben szaporodás mutatkozik. Kikötőinknek 1871-ben gőzösük még nem volt, 1872-ben szereztetett először 2 darab kis parthajózású gőzhajó. Nagy parthajózású gőzösök 1882-ben szereztek be először, az »Adria« társaság alakulásával, és pedig 7 gőzös 5.922 tonnatartalommal. Az 1891-ben kimutatott 12 hosszújratú gőzös szintén az »Adria« társaság hajórajához tartozik, vagy helyesebben hajóraját képezi.

A felsorolt hajókon kívül volt még 1891-ben 244 darab halászbárka, számozott és élelmezési bárka 399 tonnatartalommal s 621 főre menő legénységgel.

Az osztrák kereskedelmi hajóraj állományát 1892 végén a következő számok mutatják:

A hajók neve	Vitorláshajók			hajók	Gőzösök		
	hajók	tonna- tartalom	sze- mélyzet		tonna- tartalom	sze- mélyzet	Indicált lőerő
Hosszújártú hajó	97	54.262	965	68	79.185	2.221	90.320
N. parthajózású »	45	5.413	229	23	8.002	413	10.383
Kis »	1.434	18.757	3.616	50	2.032	305	6.788
Együtt	1.576	78.432	4.810	141	89.219	2.939	107.491

Az osztrák hajóraj erős túlsúlya a magyarral szemben főleg a gőzösöknél mutatkozik. A halászbárkák száma Ausztriában 2.731 volt 6.563 tonnatartalommal és 10.137 személylyel; a számozott és közvetítő bárkák száma pedig 5.844, tonnatartalma 14.181 és személyzete 10.234 volt.

De Ausztria tengeri kereskedelme, illetve kereskedelmi hajóinak állománya is eltörpül a világ nagy tengeri kereskedő országainak, különösen Nagy-Britanniának, az Egyesült-Államoknak, Norvégiának, Német- és Franciaországnak, sőt még Olasz-, Spanyolországnak, Finnország és Dánia hajórajához is. Bemutatjuk végül a tengeri kereskedelmi hajók nemzetközi állományát a legnagyobb tengeri kereskedelemmel bíró országok szerint és azoknak tonnatartalmát; külön feltüntetve az 50 tonnán felülieket, minthogy tengeri kereskedelem szempontjából ezek bírnak csak jelentőséggel. Az adatok Kiaernek, a norvég statisztikai hivatal főnökének, 1892-ben Chrisztániában megjelent, a nemzetközi tengeri hajózást gondosan összeállított munkájából vétettek át, melybe csak a kereskedelem közvetítésére szolgáló hajók vannak felvéve, ellenben a némely országokban nagyszámban levő és többnyire igen apró halászbárkák figyelmen kívül hagyattak. A tonnamérési módokat mult évi folyamunkban ismertetvén, itt megjegyezzük, hogy a jelen összeállításnál a német mérési módnak megfelelően van az egyes országok hajóinak tonnatartalma átszámítva.

	A gőz- hajók	A vitor- lás hajók	Az összes hajók	A gőz- hajók	A vitor- lás hajók	Az összes hajók
	s z á m a	s z á m a	s z á m a	tonnatartalma	tonnatartalma	1000 tonnában
N.-Britannia és Írország (1891)	7.410	14.181	21.591	5.647.6	2.936.0	8.583.6
Ebből: 50 tonnán felüli hajók	5.544	8.189	13.733	5.604.7	2.741.2	8.345.9
Éjszakamerikai Egyesült-Áll. (1890)	3.351	13.892	17.243	740.7	1.709.5	2.450.2
Ebből: 50 tonnán felüli hajók	2.468	8.019	10.487	726.0	1.648.1	2.374.1
Norvégia (1891)	672	6.760	7.432	203.1	1.502.6	1.705.7
Ebből: 50 tonnán felüli hajók	463	3.700	4.163	198.0	1.431.9	1.629.9
Németország (1891)	896	2.757	3.653	723.6	709.8	1.433.4
Ebből: 50 tonnán felüli hajók	784	1.548	2.332	720.7	674.5	1.395.2
Franciaország (1891)	1.116	4.119	5.235	604.9	377.8	982.7
Ebből: 50 tonnán felüli hajók	594	1.797	2.391	593.9	326.4	920.3
Olaszország (1891)	290	6.442	6.732	209.0	634.2	843.2

	A gőz- hajók s z á m a	A vitor- lás hajók	Az összes hajók	A gőz- hajók	A vitor- lás hajók	Az összes hajók 1000 tonnában
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	205	1.826	2.031	207'0	557'3	764'3
Svédország (1890) ...	742	2.484	3.226	120'5	349'5	470'0
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	362	1.526	1.888	115'3	322'7	438'0
Oroszország (1889) ...	339	2.969	3.308	92'9	259'5	352'4
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	252	1.649	1.901	90'2	213'2	303'4
Spanyolország (1891) ...	374	2.710	3.084	278'0	190'0	468'0
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	334	796	1.130	276'8	141'8	418'6
Görögország (1890) ...	82	5.809	5.891	42'6	223'2	265'8
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	59	903	962	41'9	181'5	223'4
Dánia (1891) ...	322	3.054	3.376	118'1	182'1	300'2
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	225	841	1.066	116'2	145'4	261'6
Finnország (1888) ...	271	1.769	2.040	17'8	233'2	251'0
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	76	950	1.026	14'9	210'4	225'3
Németalföld (1891) ...	118	500	618	134'9	127'2	262'1
<i>Ebből: 50 tonnán felüli hajók ...</i>	118	500	618	134'9	127'2	262'1

Kiegészítésül megjegyezzük még, hogy 1890. elején az egész világ tengeri kereskedelmi hajóinak állománya Kiaer szerint, csupán a nemzetközi forgalomban számottevő, 50 tonnán felüli hajókat véve tekintetbe, 51.173 hajó volt 19.551'7 ezer tonnatartalommal (német tonnamérésre redukálva); ebből a gőzhajókra esett szám szerint 12.569 hajó (24'56⁰/₀), tonnatartalom szerint azonban már 9.043'2 ezer tonna (46'25⁰/₀). A fentebbi számok is mutatják Nagy-Británia roppant tengeri hatalmát. 1763-ban a brit kereskedelmi hajók összes tonnatartalma 566 ezer volt, a század elején 1800-ban 1.698 ezer, a század közepén 1850-ben 3.565 ezer, így emelkedett évről-évre csaknem megszakítás nélkül, míg 1891-ben elérte a 8.583'6 ezret. Nagy-Británia nemcsak saját hajóinak számára és tonnatartalmára mulja felül a többi államokat, hanem a hajógyártás tekintetében is, az angol hajógyárakban az utóbbi nyolcz év alatt készült hajók tonnatartalmát, a királyné számára készült hajókon kívül, a következő számok mutatják:

1884-ben ...	498.274 tonna	1888-ben ...	573.947 tonna
1885-ben ...	441.012 »	1889-ben ...	854.729 »
1886-ban ...	331.528 »	1890-ben ...	812.638 »
1887-ben ...	377.198 »	1891-ben ...	809.493 »

Nagy-Británia nemcsak saját kereskedelmét látja el hajókkal, külföldi országok számára is sokat készít, a fennebb kimutatott összegekből a külföld számára készült hajókat a következő kimutató táblázat tünteti fel:

1884-ben	90.832	tonna	1888-ban	90.806	tonna
1885-ben	45.526	»	1889-ben	183.224	»
1886-ban	38.528	»	1890-ben	160.625	»
1887-ben	70.479	»	1891-ben	138.894	»

Összes kikötőink hajóforgalma. — A magyar-horvát tengerpart kikötőinek 1891. évi hajóforgalmát összehasonlítva 1879-czel az alábbiakban mutatjuk be. Csak a kereskedelmi forgalmat közvetítő hajókra terjeszkedünk ki, az átmenő hajókat, szűk terünk miatt s csekélyebb jelentőségüknél fogva, mellőzzük. A kikötőbe érkezett hajók számát és tonnatartalmát a következő összeállítás mutatja:

Sorszám	A kikötő megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		é r k e z e t t							
		forgalmat közvetítő hajók							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879	1891	1879	1891	1879	1891	1879	1891
	I. Vitorlás hajó :								
1	Fiume	1.127	2.146	34.558	76.494	604	520	39.479	73.261
2	Buccari	128	58	1.797	1.449	118	95	4.631	4.118
3	Portoré	3	30	70	645	29	44	2.828	1.908
4	Selcze	64	72	853	1.042	4	2	57	28
5	Novi	60	84	559	1.097	86	131	5.015	5.212
6	Zengg	285	163	10.577	4.272	82	101	3.758	4.619
7	Cirquenizza	255	140	2.550	1.983	—	11	—	165
8	St.-Giorgio	171	40	853	1.301	52	70	3.455	4.205
9	Stinizza	2	7	66	543	40	44	2.130	2.072
10	Jablanac	6	2	92	22	1	—	33	—
11	Carlopage	75	63	1.750	1.483	8	5	222	210
	Összesen	2.176	2.805	53.725	90.331	1.024	1.023	61.608	95.798
	II. Gőzösök :								
1	Fiume	529	2.470	171.905	563.505	376	1.148	79.729	217.329
2	Buccari	233	371	7.757	10.016	—	10	—	326
3	Portoré	—	1.707	—	63.181	—	—	—	—
4	Selcze	—	1.114	—	57.402	5	5	696	222
5	Novi	—	727	—	39.249	—	396	—	23.169
6	Zengg	302	686	39.188	40.741	12	36	1.003	1.605
7	Cirquenizza	—	776	—	42.942	—	457	—	24.973
8	St.-Giorgio	—	80	—	4.462	—	123	—	6.609
9	Stinizza	—	1	—	48	—	4	—	116
10	Jablanac	—	179	—	9.698	—	—	—	—
11	Carlopage	23	142	7.565	7.900	—	—	—	—
	Összesen	1.087	8.253	226.415	839.144	393	2.179	81.428	274.349

E kimutatás arról tanuskodik, hogy hajóforgalmunkban a gőzhajók, ha a tonnatartalmat tekintjük, erős túlsúlyban vannak. A magyar-horvát kikötőkbe, (vitorláhajó és gőzös rakodtan és üresen) 1879-ben csak 4.680 hajó érkezett 422.376 tonnatartalommal, 1891-ben pedig már 14.260, hajó 1,299.622 tonnatartalommal; e számok eléggé mutatják tengeri forgalmunk emelkedését. A vitorlás hajók forgalma is emelkedett, de a növekedés legnagyobb része mégis a gőzhajókra esik.

Az elindult hajókat a következő számok mutatják:

Sorszám	A kikötő meg- nevezése	A rakodtan				Az üresen			
		e l i n d u l t							
		forgalmat közvetítő hajók							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879	1891	1879	1891	1879	1891	1879	1891
	I. Vitorlás hajók :								
1	Fiume	1.427	1.892	65.148	127.259	266	747	7.652	20.858
2	Buccari	137	131	5.395	3.985	100	21	1.048	542
3	Portoré	15	61	640	2.284	15	18	1.035	359
4	Selcze	35	3	454	37	33	71	456	1.043
5	Novi	107	152	4.987	5.243	55	66	449	796
6	Zengg	309	220	12.248	7.742	52	38	2.226	1.333
7	Cirquenizza	72	38	720	521	182	117	1.830	1.670
8	St.-Giorgio	218	97	4.229	5.241	16	12	266	244
9	Stinizza	42	51	2.196	2.615	—	—	—	—
10	Jablanac	13	—	210	—	2	2	22	22
11	Carlopage	40	24	933	805	43	44	993	888
	Összesen	2.415	2.669	97.160	155.732	764	1.136	15.977	27.755
	II. Gőzösök :								
1	Fiume	849	2.567	233.324	646.852	59	1.032	19.507	129.670
2	Buccari	—	8	—	302	233	373	7.757	10.040
3	Portoré	—	1.707	—	63.181	—	—	—	—
4	Selcze	—	561	—	28.672	—	558	—	28.952
5	Novi	1	395	29	20.587	—	727	—	41.783
6	Zengg	305	700	39.639	41.149	7	21	369	883
7	Cirquenizza	—	766	—	43.037	—	467	—	24.878
8	St.-Giorgio	—	24	—	1.504	—	179	—	9.567
9	Stinizza	—	5	—	164	—	—	—	—
10	Jablanac	—	179	—	9.698	—	—	—	—
11	Carlopage	—	141	—	7.852	23	1	7.565	48
	Összesen	1.155	7.053	272.992	862.998	322	3.358	35.198	245.821

A kikötőinkből elindult, kereskedelmi forgalmat közvetítő hajók összes száma 1879-ben csak 4.656-ra rúgott 421,327 tonnatartalom-

mal, 1891-ben pedig már 14.216-ra 1.292.306 tonnatartalommal. Az érkezett és elindult hajók együttes forgalma 1879-től 1891-ig 9.336 hajóról 28.476-ra emelkedett; még inkább növekedett a tonnatartalom, mely 1879-ben még csak 843,803 tonnát tett, 1891-ben pedig már 2,591.928 tonnára rúgott.

A hajók közül jóval több érkezik üresen, mint a mennyi üresen indul el; különösen előtérbe lép ez Fiume forgalmánál, melynek egyik nagy hátránya, hogy a terhelve elindult hajók nem igen jutnak visszateherhez s az utat visszafelé sokszor üresen kénytelenek megtenni, mi természetesen nem engedi a hajók kellő kihasználását, azonban 1891-ben e részben is tetemes javulás állott be.

Fiume hajóforgalma. — Fejezetünk élén említett reformokkal együtt következett be 1891-ben Fiume több, mint másfél századon át fennállott szabad kikötői kiváltságának megszüntetése. Julius 1-én szüntettetett meg a trieszti szabad kikötői intézménnyel egyidejűleg az 1891. évi XVIII. t.-cz. értelmében a III. Károly által engedélyezett és Mária Terézia által megerősített, 174 év óta fennálló szabad kikötői kiváltsága és területe az osztrák-magyar vámterületbe bevonatott. A szabad kikötő pótlására a kormány abban állapodott meg, hogy a kikötő területek legnagyobb része a jövőben is szabad-területnek (punto franco) nyilváníttassék, azaz, hogy ezen terület határain belül a tengeri kereskedelmi forgalom minden korlátozástól menten és szabadon mozoghasson; egyúttal megállapította a »punto franco« maximalis határait és ezeken belül megjelölte a jelenlegi tényleges szabadterület határait is, mely magában foglalja a Zichy-mólót, a Stefania-rakpartot, a Rudolf-mólót, a Ferencz Salvátor-rakpartot és a Mária Valéria mólót, az e területeken létező összes kikötői táarakkal, a m. kir. államvasutak két végleges tárával és a fiumei közraktári vállalat által kezelt tárával együtt. A vámkülzetnek tekintendő »punto franco« tehát kiterjed az új kikötő összes területére, míg a Zichy-mólótól keletre fekvő régi kikötő vámterületi kikötő jellegével bír. A »punto franco« területe 82.820 □ méter és a benne levő táarak 4.695 vasuti kocsirakomány befogadására képesek. — Az átmenet a szabad kikötői rendszerről minden forgalmi zavar és akadály nélkül történt meg és amennyire az új intézmény rövid fennállása alatt szerzett tapasztalatokból következtethető, az — ha itt-ott egyes helyi érdekeket talán károsan is érint, — az általános forgalom igényeit, a hozzá fűzött reménynek megfelelően, fogja kielégíteni.

Hogy Fiume hajóforgalmáról teljes képet nyerhessünk, azt visszamenőleg 1877-től kezdve mutatjuk be:

É v	A megterhelten					
	érkezett hajók			elindult hajók		
	száma	tonna-tartalma	egy hajóra e-ik átl. tonnat.	száma	tonna-tartalma	egy hajóra esik átl. tonnat.
1877	1.723	120.043	70	1.950	138.743	71
1878	1.695	139.373	82	2.266	189.882	84
1879	1.656	206.463	125	2.276	298.472	131
1880	1.732	228.158	132	2.363	297.168	130
1881	1.819	288.651	159	2.465	376.820	153
1882	2.048	337.573	165	2.743	453.566	165
1883	2.525	407.981	162	2.959	547.740	185
1884	3.056	477.764	156	3.127	575.996	184
1885	3.075	496.600	162	3.758	663.995	177
1886	2.714	420.633	155	3.118	571.487	183
1887	3.485	477.334	137	3.936	610.779	155
1888	3.547	475.843	134	3.831	663.833	173
1889	3.410	522.578	153	3.885	705.917	180
1890	3.698	585.851	150	4.076	733.159	180
1891	4.616	639.999	139	4.459	774.111	174

Csak a megterhelt hajókat mutattuk ki s itt az imént említett oknál fogva az elindult hajók ugy számra, mint tonnatartalomra erősen meghaladják az érkezett hajókat. A hajók átlagos tonnatartalma mutatja, hogy különösen 1879-től a nagyobb hajók mind nagyobb szerepet kezdenek játszani, Fiume világforgalmi jelentősége emelkedésének világos jeléül. 1868-ban még túlnyomóbbak voltak a kisebb hajók Fiume forgalmában, az érkezett és elindult hajók átlagos tonnatartalma akkor nem volt több, mint 23—24 tonna.

A Fiuméba érkezett forgalmat közvetítő hajókat a kiindulási hely szerint 1879-ről és 1891-ről a következő kimutatás részletezi:

Sorszám	A kiindulási hely megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		é r k e z e t t							
		forgalmat közvetítő hajók							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben
a) Vitorlás hajók:									
1	Magyarország	744	1.579	16.181	36.227	410	274	15.69	8.989
2	Ausztria								
	Együtt	744	1.579	16.181	36.227	410	274	15.769	8.989

Sorszám	A kiindulási hely megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		é r k e z e t t							
		f o r g a l m a t k ö z v e t i t ő h a j ó k							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879-ben	1891-ben	1879-ben	1891-ben	1879-ben	1891-ben	1879-ben	1891-ben
3	Algír	—	6	—	2.575	1	11	380	4.270
4	Angolország	3	10	1.046	3.388	—	—	—	—
	Málta	2	—	268	—	—	—	—	—
	Együtt	5	10	1.314	3.358	—	—	—	—
5	Amerika	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Brazília	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Egyptom	—	—	—	—	1	—	563	—
8	Északam. Egy.-Allam.	2	4	933	3.066	—	—	—	—
9	Franciaország : az Atlanti tengerről	—	—	—	—	—	—	—	—
	a Földközi tengerről	2	12	560	5.232	14	56	5.734	27.245
	Együtt	2	12	560	5.232	14	56	5.734	27.245
10	Görögország	4	10	177	3.277	4	2	1.147	766
11	Kelet-India	—	1	—	1.691	—	—	—	—
12	Montenegro	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Németország	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Olaszország	358	513	12.269	20.288	172	161	15.515	26.031
15	Oroszország a Fekete tengerről	5	1	1.955	498	—	—	—	—
16	Románia	2	—	498	—	—	—	—	—
17	Spanyolország	—	—	—	—	—	9	—	2.623
18	Portugália	—	—	—	—	—	1	—	578
19	Törökország	5	10	671	252	2	1	371	593
20	Berberföld	—	—	—	—	—	5	—	2.166
	Vitorlás hajók összesen ...	1.127	2.146	31.558	76.494	604	520	39.479	73.261
b) Gőzösök :									
1	Magyarország	434	2.082	102.748	268.067	300	1.032	27.237	115.427
2	Ausztria								
	Együtt	434	2.082	102.748	268.067	300	1.032	27.237	115.427
3	Algír	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Angolország	25	100	26.172	115.363	1	1	578	405
	Málta	—	1	—	695	2	1	1.383	602
	Együtt	25	101	26.172	116.058	3	2	1.961	1.007
5	Brazília	—	3	—	3.697	—	—	—	—
6	Egyiptom	—	10	—	11.368	—	3	—	3.396
7	Északam. Egy.-All.	—	6	—	7.550	—	—	—	—
8	Franciaország : az Atlanti tengerről	—	5	—	3.809	—	—	—	—
	a Földközi tengerről	1	—	219	—	2	3	1.060	2.962
9	Görögország	9	—	3.467	—	18	3	7.633	2.516
10	Japán	—	2	—	3.704	—	—	—	—
11	Kelet-India	—	14	—	22.003	—	—	—	—
12	Olaszország	22	142	6.725	29.334	33	87	5.067	72.943
13	Románia	—	3	—	3.505	—	1	—	1.106
14	Orosz. a Fekete-teng.	8	2	7.399	31.886	—	—	—	—
15	Belgium	—	—	—	—	—	—	—	—

Sorszám	A rendeltetési hely megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		é r k e z e t t							
		f o r g a l m a t k ö z v e t i t ő h a j ó k							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben
16	Spanyolország	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Berberföld.....	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Törökország	30	76	25.145	62.524	20	17	16.771	17.972
	Gőzösök összesen	529	2.470	171.905	563.505	376	1.148	79.729	217.329
	Vitorláshajók és gőzösök együtt.....	1.656	4.616	206.461	639.999	980	1.663	119.208	290.590

Legkedvezőbb fejlődést a régibb évtizeddel szemben az idegen kikötők közül különösen Anglia, Ausztria, Oroszország, Törökország és Olaszország, Egyptom, Északamerikai-Egyesült Államok, Brazília és Kelet-India kikötőivel való forgalmunk mutat.

A Fiuméből elindult hajókat pedig az alábbi kimutatás tünteti fel:

Sorszám	A rendeltetési hely megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		e l i n d u l t							
		forgalmat közvetítő hajók							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna-tartalma	
		1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben
a) Vitorlás hajók :									
1	Magyarország	796	1.218	16.436	25.462	236	736	6.186	20.217
2	Ausztria								
	Együtt	796	1.218	16.436	25.462	236	736	6.186	20.217
3	Algír	13	19	5.516	7.443	—	—	—	—
4	Brazília	1	—	141	—	—	—	—	—
5	Egyiptom	—	1	—	630	—	—	—	—
6	Északam. Egy.-Áll.	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Franciaország :								
	az Atlanti tengerre	8	5	3.595	3.559	—	—	—	—
	a Földközi „	33	116	11.822	53.510	—	—	—	—
	Együtt	41	121	15.417	56.069	—	—	—	—
8	Görögország	26	23	3.843	4.755	—	2	—	247
9	Kelet-India	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Málta	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Olaszország	541	492	23.601	28.705	28	8	603	205
12	Oroszország a Fekete ten- gerre	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Portugália	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Spanyolország	—	7	—	1.459	—	1	—	189
15	Törökország	6	8	194	726	2	—	863	—
16	Berberföld	—	3	—	960	—	—	—	—
	Vitorlás hajók össz.	1.427	1.892	65.148	127.259	266	747	7.652	20.858

Sorszám	A rendeltetési hely megnevezése	A rakodtan				Az üresen			
		e l i n d u l t							
		forgalmat közvetítő hajók							
		száma		tonna-tartalma		száma		tonna- tartalma	
		1879- ben	1891- ban	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben	1879- ben	1891- ben
		b) Gőzösök :							
1	Magyarország	671	2.051	101.011	239.070	47	980	14.090	75.063
2	Ausztria								
	Együtt.....	671	2.051	101.011	239.070	47	980	14.090	75.063
3	Algír	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Angolország	60	105	58.054	122.878	—	—	—	—
	Gibraltár	—	—	—	—	—	—	—	—
	Málta	—	—	—	—	—	—	—	—
	Együtt.....	60	105	58.054	122.878	—	—	—	—
5	Belgium.....	8	7	6.912	9.592	—	—	—	—
6	Brazília	—	7	—	8.677	—	—	—	—
7	Egyiptom	—	14	—	16.087	—	—	—	—
8	Éjszaki am. Egy.-Áll.	—	14	—	26.728	—	3	—	3.306
9	Franciaország:								
	az Atlanti tengerre.....	5	76	3.557	77.421	—	—	—	—
	a Földközi	2	30	498	17.239	—	—	—	—
10	Görögország	27	2	11.191	726	2	2	714	2.286
11	Németalföld	5	9	3.684	9.819	—	—	—	—
12	Olaszország	22	152	7.066	32.637	6	11	1.232	3.552
13	Kelet-India	—	—	—	—	—	2	—	3.190
14	Oroszország a Fekete ten- gerre	—	—	—	—	—	29	—	35.975
15	Portugália	—	2	—	1.067	—	—	—	—
16	Románia	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Spanyolország	—	—	—	—	1	1	625	1.988
18	Törökország	49	98	42.251	85.911	3	4	2.846	4.308
	Gőzösök összesen	849	2.567	233.374	647.852	59	1.032	19.507	129.668
	Vitorlás hajók és gőzö- sök együtt	2.276	4.459	298.472	774.111	325	1.779	27.159	150.526

A vitorlás hajók közül az osztrák, francia és olasz kikötők-
ből érkezők képviselnek legtöbb tonnataralmat; a gőzösök közül
pedig az angol, francia, olasz és osztrák kikötőkből érkezők. Az
elindult vitorlások közül a legtöbb tonnataralmú a földközi tengeri
francia, azután az olasz és az osztrák kikötőkbe vette útját. A
gőzösök közül számra és tonnataralomra legtöbb az osztrák kikö-
tőkbe indult, azután pedig az Angliába és Olaszországba hajózó gő-
zösök képviseltek legtöbb tonna-tartalmat; tekintélyes tonna-tartal-
mat képviseltek még a francia kikötőkbe (főleg az Atlanti tenge-
ren) és a török kikötőkbe induló gőzösök is.

A fiumei kikötőben a rakott hajók forgalma lobogók szerint
következőleg oszlott meg:

Lobogó	1890-ben		1891-ben		1890-ben		1891-ben	
	érkezett hajók				elindult hajók			
	tonna- tartalma	o/o	tonna- tartalma	o/o	tonna- tartalma	o/o	tonna- tartalma	o/o
Osztrák-magy.	382.048	65'22	441.530	68'99	445.657	60'78	492.061	63'57
Angol	169.062	28'86	168.043	26'26	228.908	31'22	212.931	27'51
Belga	1.158	0'19	—	—	—	—	—	—
Dán	—	—	—	—	199	0'03	—	—
Francia	1.008	0'17	—	—	6.722	0'92	1.574	0'20
Görög	2.995	0'52	2.313	0'36	4.924	0'67	7.536	0'97
Montenegrói ...	75	0'01	157	0'02	334	0'05	2.328	0'30
Német	5.516	0'94	2.023	0'32	6.860	0'93	5.976	0'77
Németalföldi ...	—	—	—	—	889	0'12	—	—
Norvég	—	—	300	0'05	4.459	0'61	5.106	0'66
Olasz	23.147	3'95	25.614	4'00	33.269	4'54	41.247	5'33
Orosz	420	0'07	—	—	420	0'06	1.943	0'25
Samosi	47	0'01	—	—	47	0'01	—	—
Spanyol	—	—	—	—	—	—	—	—
Svéd	—	—	—	—	—	—	669	0'09
Török	375	0'06	19	0'00	471	0'06	2.740	0'35
Összesen ...	585.851	100'00	639.999	100'00	733.159	100'00	774.111	100'00

A legtöbb (1891-ben 12.522 rakodtan és üresen érkezett és indult közül 10.346) hajó osztrák-magyar lobogó alatt érkezik és indul, nagy még az angol lobogójú hajók forgalma. Százalékokban kifejezve az összforgalomból esik az osztrák-magyar lobogóra a hajók számából 82'62⁰/₀, a tonnataralomból pedig 62'64⁰/₀.

Triesztbe 1890-ben 7.878 darab, forgalmat közvetítő hajó érkezett 1,471.573 tonnataralommal, miből 6.017 drb 1,304.057 tonna-tartalommal rakodtan érkezett. Ugyancsak a mondott évben Triesztből elindult 7.861 drb forgalmat közvetítő hajó 1,457.283 tonna-tartalommal; köztük 6.424 drb 1,317.791 tonnataralommal rakodtan.

Ha Fiume és Trieszt hajóforgalmát együttesen tekintjük, azt látjuk, hogy az előbbire körülbelül egy harmada, az utóbbira pedig két harmada esik az összes forgalomnak. Fiume aránya valamivel kedvezőbb a hajók számánál, mint azok tonnataralmánál, mi arra mutat, hogy Triesztet átlagosan nagyobb hajók látogatják. Fiume hajóforgalma azonban sokkal erőteljesebben fejlődik, mint Trieszté, mert míg kikötőnkben az érkezett és elindult hajók tonnataralma 1878-tól 1891-ig 427.513-ról 1,414.110-re emelkedett, Triesztben ugyanazon idő alatt csak 2,339.675-ről 2,928.856-ra.

Fiume tengeri árúforgalma. Fiume tengeri árúforgalmának fejlődését az utóbbi 24 év alatt a következő számok mutatják:

É v	Be- hozatal	Kivitel	Összes forgalom	É v	Be- hozatal	Kivitel	Összes forgalom
millió forintokban				millió forintokban			
1870	7'95	5'43	13'38	1881	12'18	22'32	34'50
1871	9'06	5'64	14'70	1882	14'83	29'15	43'98
1872	11'77	6'97	18'74	1883	21'71	43'01	64'72
1873	13'64	6'45	20'09	1884	23'22	44'95	68'17
1874	10'50	8'39	18'89	1885	21'88	54'33	76'21
1875	8'88	8'68	17'56	1886	21'76	53'86	75'62
1876	9'47	10'97	20'44	1887	20'72	54'46	75'18
1877	6'52	10'08	16'60	1888	23'72	68'21	91'93
1878	6'47	12'37	18'84	1889	26'20	62'32	88'52
1879	6'94	22'70	29'64	1890	28'67	60'06	88'73
1880	7'85	19'36	27'21	1891	34'28	59'01	93'29

A Fiuméba hozott árúk értékét, azok származási helyének megkülönböztetésével, a következő táblázat tünteti fel:

Sorszám	Származási hely	B e h o z a t a l							
		1882- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1882- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben
		ezer forintokban				az összes behozatal %-ában			
1	Osztrák kikötők ...	3.816	8.617	10.282	13.579	25'73	32'89	35'87	39'61
2	Kelet-India	1.012	4.308	6.106	6.002	6'83	16'44	21'30	17'51
3	Nagy-Británia ...	4.665	4.890	3.927	3.627	31'46	18'66	13'70	10'58
4	Oroszország	59	4.468	3.888	3.592	0'40	17'05	13'56	10'48
5	Törökország	322	939	914	2.005	2'17	3'58	3'19	5'85
6	Olaszország	598	936	1.083	1.926	4'03	3'57	3'78	5'62
7	Japán	—	320	—	755	—	1'22	—	2'20
8	Magyar kikötők ...	225	402	387	713	1'52	1'53	1'35	2'08
9	Északam. E.-Áll.	3.322	666	1.265	549	22'40	2'54	4'41	1'60
10	Görögország	115	328	638	314	0'78	1'25	2'23	0'91
11	Brazília	262	161	10	293	1'77	0'62	0'03	0'85
12	Franciaország ...	36	72	91	246	0'24	0'28	0'32	0'72
13	Egyéb országok ...	396	96	75	683	2'67	0'37	0'26	1'99
Összesen		14.828	26.203	28.666	34.284	100'00	100'00	100'00	100'00

A behozatalban legnagyobb összeggel az osztrák kikötők szerepelnek; nagy, és pedig emelkedő összegekkel szerepel még Kelet-India, valamint Oroszország is. Nagy-Britanniából való behozatalunk

az utolsó évben szintén erősen emelkedett. Nagy csökkenést látunk az Észak-Amerikából s az utóbbi évet tekintve, a Görögországból behozott árúk értékénél is.

A Fiuméból kivitt árúk értéke a rendeltetési hely szerint következőleg oszlott meg:

Sorszám	Rendeltetési hely	K i v i t e l							
		1882- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1882- ben	1889- ben	1890- ben	1891- ben
		ezer forintokban				az összes behozatal %-ában			
1	Nagybritánia ...	12.720	23.595	20.123	14.308	43'64	37'86	33'51	24'24
2	Franciaország:								
	Atlanti kikötők	4.399	9.856	7.019	10.575	15'09	15'81	11'69	17'92
	Földközi »	2.740	5.620	5.607	7.771	9'40	9'02	9'34	13'17
	Összesen ...	7.139	15.476	12.626	18.346	24'49	24'83	21'03	31'09
3	Osztürk tengerpart	4.091	7.449	7.023	6.946	14'03	11'95	11'69	11'77
4	Olaszország ...	1.393	3.259	3.417	4.576	4'78	5'23	5'69	7'75
5	Észak-Amerika ...	198	2.559	3.469	2.512	0'68	4'11	5'78	4'26
6	Magyar tengerpart	1.568	1.717	1.901	2.265	5'38	2'76	3'15	3'84
7	Törökország ...	295	706	1.086	2.007	1'01	1'13	1'81	3'40
8	Németalföld ...	125	215	2.146	1.818	0'43	0'35	3'57	3'08
9	Brazília ...	298	3.751	3.711	1.728	1'02	6'02	6'18	2'93
10	Belgium ...	—	482	451	1.344	—	0'77	0'75	2'28
11	Spanyolország ...	26	683	353	1.164	0'09	1'10	0'59	1'97
12	Egyiptom ...	—	555	635	647	—	0'89	1'06	1'10
13	Görögország ...	457	463	625	476	1'57	0'74	1'04	0'81
14	Algír ...	145	472	739	476	0'50	0'76	1'23	0'81
15	Gibraltár ...	—	252	155	140	—	0'40	0'26	0'24
16	Portugália ...	—	502	1.238	104	—	0'81	2'06	0'17
17	Oroszország ...	—	12	25	15	—	0'02	0'04	0'02
18	Egyéb országok ...	695	171	336	140	2'38	0'27	0'56	0'24
	Összesen ...	29.150	62.319	60.059	59.012	100'00	100'00	100'00	100'00

A kivitel iránya tehát egészen más, mint a behozatalé, a kivitelnél az első helyet Nagy-Británia foglalja el s mindjárt utána Franciaország következik, az osztürk kikötőkbe irányuló kivitel harmadik helyre kerül; Oroszországba a kivitel egészen csekély, Keletindia pedig jóformán nincs is. 1891-ben 1882-vel szemben, az abszolút értéket tekintve, tetemesen emelkedett az angol és francia kikötőkbe, az Észak-Amerikába, Törökországba, Spanyolországba, Belgiumba és Braziliába irányuló kivitel; a francia kikötőkbe irányuló kivitelünk viszonylag is emelkedett, az angol kikötőkkel való kiviteli forgalmunk ellenben, jöllehet most is első helyen áll, 1882-vel szemben nem nagy emelkedést mutat.

„Adria“ magyar tengeri hajózási részvénytársaság. —

Az 1891. év, mint már fennebb említettük, egész más alapokra fektette tengeri forgalmunkat. Az »Adria« magyar társulattal kötött szerződés, mely az 1891. évi XXX. t.-cikkkel czikkelyezett be, a magyar tengerészetet, sokkal nagyobb önállóságra, fontosságra emelte. Miután az Ausztriával kötött egyezmény értelmében keletre irányuló tengeri forgalmunk közvetítése a Lloyd útján továbbra is biztosított, arról van az említett szerződésben gondoskodva, hogy az ország rendelkezésére jutott anyagi eszközökből forgalmunk fokozottabb igényei nyugat felé nyerjenek kielégítést. Kötelességévé tétetett tehát a társulatnak, hogy ez irányban rendes járatait szaporítsa és hogy ezt megtehesse, hajóraját jelentékenyen emelje. Nevezetesen az angol utirányban köteles a társaság a fiume-liverpooli 24 járat fentartása mellett, a Glasgowba irányult eddigi évi 12 rendes járatát 6-tal szaporítani, továbbá a Londonba, Hullba és Leithhe eddig vagylagosan kikötött 24 járat helyett, ezentúl mind a 3 utirányban 12—12 rendes járatot indítani, úgy hogy az eddigi 60 járat helyett, 78 rendes járatot fog fenntartani Anglia felé; viszont a behozatal céljából Nagy-Britanniából a fentemlitett 3 kikötőből összesen 36 rendes járatra köteleztetett, mi által az angol behozatali járatok 12-vel szaporodtak. Liszt- és dongakivitelünk érdekében köteleztetett, hogy Franciaországgal 24 ki- és 24 beviteli rendes évi járatot tartson fönn. Szesz kivitelünk érdekében tartozik Spanyolországba 18 rendes járatot fenntartani és azokat a portugál kikötőkig kiterjeszteni. A fanemük kivitele és a déli gyümölcs behozatala szempontjából tartozik a társulat Olaszország, továbbá Szicília, Málta és Tunis között menet és jövet 12—12 rendes járatot fenntartani s tekintettel a délgyümölcs követelményeire és miután e járatok személyszállításra is hivatvák, azok egy, menetrend szerint és óránként legalább 10 tengeri mérföldnyi sebességű járóképességgel bíró, személyszállításra berendezett gőzössel teljesítendőek. A Németországgal való összeköttetésre tartozik évenként Hamburgba és vissza 6 járatot indítani és ez alkalommal kötelesek a társaság rendes gőzösei Belgium és Németalfölddel való összeköttetés céljából Antwerpen vagy Rotterdam vagy Amsterdam kikötőit is érinteni. Braziliával évi 6 járat tartandó fenn, melyek közül kettő a La Plata államok egyik kikötőjéig lesz meghosszabbítandó. A felsorolt rendes járatokon kívül tartozik még a társulat továbbá 15 járatot évenként teljesíteni a fennebbi viszonylatokban. Kötelességévé tétetett végre a társaságnak, hogy legalább 2 — a személyszállításra is berendezett — gőzöst állandóan a Fekete-tengerben állomásoztasson s így a forgalmat annak kikötőivel,

főleg pedig Konstantinápolylyal közvetítse. Az új szerződés értelmében köteles tehát a társaság az eddigi 607.980 tengeri mérföldnyi 192 járat helyett. 911.400 tengeri mérföldnyi 279 rendes járatot, vagyis évenként 87 járatral, illetőleg 303,420 teng. mérfölddel többet teljesíteni. Hogy ezen nagyobb feladatainak megfelelhessen, tartozik gőzöseinek számát még 1891. folyamán 1 legalább 2.100—2.200 és 1 legalább 800 brutto register-tonnással szaporítani; 1892. folyamán 10 és 1893. végeig ismét 3 új gőzöst beszerezni; ezen 13 gőzös közül 6-nak legalább 2.200, 5-nek legalább 1.500 és 2-nek legalább 800 brutto register-tonnájának kell egyenkint lennie. Ezenkívül köteles lesz még a társaság a szerződés utolsó 10 évében még 5, egyenkint legalább 1.500 register-tonnatartalmú új gőzöst beszerezni, úgy, hogy hajórajja 30 legalább 46.000 brutto register-tonnatartalmú gőzhajóból fog állani. Viszont a társaság ezen elvállalt teljesítmények fejében évi 570.000 frt segélyt kap az államtól, a korábbi szerződés szerint csak évi 250.000 frt és a külön járatokért 57.300 frt összesen 307.300 frt segélyben részesült. Ezen szerződés tartama 20 évre szól 1892. január 1-től 1901. december 31-ig. A társulat meg is felelt elvállalt kötelezettségeinek, 1891-ben 2 és 1882-ben 10 a gépépítészeti technika legújabb vívmányaival ellátott hajót szerzett be, melyek a hazai kereskedelem lobogójának is díszére válnak.

A saját hajóraj azonban még most sem volt képes közvetíteni a társaság egész forgalmát, az 1892. évben is számos idegen hajót kellett bérelni, úgy hogy a társaság által végzett 356 járatot a saját 21 hajón kívül, melyek csak 169 járatot teljesítettek, még 9 bérelt hajó (9 járatral) és 38 szerződéses hajó (178 járatral) teljesítette. Erről s a szállított árukról a következő kimutatás nyújt felvilágosítást, mely egyúttal a megelőző évek összforgalmát is feltünteti:

A gőzhajók neme	A hajók száma	A járatok száma	Szállított áruk					
			Fiume forgalma		Közbeeső kikötők egyénas közti forgalma		Összes forgalom	
			súly- tonna	kőb- méter	súly- tonna	kőb- méter	súly- tonna	kőb- méter
Az Adria gőzösei	19	169	108.956	—	121.282	—	230.238	—
Szerződéses hajók: Liverpoolba	17	80	25.560	—	—	—	25.560	—

A gőzhajók neme	A hajók száma	A járatok száma	Szállított árúk					
			Fiume forgalma		Közbeeső kikötők egymás közti forgalma		Összes forgalom	
			súly- tonna	kőb- méter	súly- tonna	kőb- méter	súly- tonna	kőb- méter
Hullba	5	32	8.249	—	—	—	8.249	—
Londonba	6	39	27.888	—	—	—	27.888	—
Hamburgba	3	14	2.178	—	—	—	2.178	—
New-Yorkba	7	13	9.102	—	—	—	9.102	—
Bérelt hajók	9	9	9.779	—	—	—	9.779	—
Összesen	66	356	191.712	—	121.282	—	312.994	—
1891-ben	81	310	179.665	15.329	105.675	—	285.340	15.329
1890-ben	—	—	190.606	25.404	105.388	921	295.994	26.325
1889-ben	86	286	190.252	21.161	80.237	—	270.489	21.161
1888-ban	91	258	204.125	16.182	68.956	66	273.081	16.248
1887-ben	59	255	132.644	16.017	59.477	316	192.121	16.333
1886-ban	65	230	130.124	25.042	37.304	157	167.428	25.199
1885-ben	55	230	132.030	26.678	33.208	183	165.238	26.861
1884-ben	38	215	98.045	13.719	42.301	3.263	140.346	16.982

A súlytonnában számított forgalom 1892-ben a megelőző évvel szemben emelkedett ugyan valamivel, de sokkal jobban fellendült volna, ha ezen évi gyengébb aratásunk nem csökkentette volna kiviteli képességünket, továbbá a francia vámtételek ne tettek volna csaknem lehetetlenné Franciaországba lisztkivitelünket, sőt a kolera-járvány miatt osztrák és hazai kikötőinkkel szemben fogatosított vesztegzári intézkedések is bénítólag hatottak tengeri forgalmunkra. Az emelkedés inkább a behozatali forgalomból ered.

Az Adria gőzhajózási társulat fiumei forgalmában legfontosabb szerepet játszó cikkek a kivitelben: a liszt, gabona, donga, egyéb fa és faárúk, szilva, cserkivonat, bab, bor és rizsliiszt.

A lisztkivitel 1892-ben 58.849 tonnára rúgott (1891-ben 68.609 t.), melyből a britt kikötőkbe 41.868 t. (különösen Glasgowba, Liverpoolba és Londonba), a francia kikötőkbe 9.918 és a braziliai kikötőkbe 3.921 t. vitetett. A gabona-kivitelnek, mely 1892-ben 7.545 tonnát tett (az előző évi 19.122 tonnával szemben), nagyobb része szintén angol kikötőkbe vette útját (4.369 t.), különösen Leithbe (3.204 t.), de jelentékeny mennyiség ment Rotterdamba (1.757 t.) is. A dongafából, melynek kivitele 1892-ben 15.933 tonnát tett, a tulnyomó rész, mint mindig, ez évben is francia

kikötőkbe, különösen Bordeauxba (9.310 tonna) vitetett. Az összes kivitel minden árúból 147.166 tonnára rúgott.

A behozatal legfontosabb czikkei ellenben a kőszén, dohány ólom és egyéb ásványok, nyersvas és vasárú, pamutárú, gyanta, gépek, bor és üres hordók. Az összes behozatal volt 44.546 tonna, a melyből 14,620 t. a kőszénre (mind britt kikötőkből, kivált Newcastle-, Glasgow- és Hullból) 740 t. a dohányra (az összes Hullból), pamutárúkra 1.328 (ebből magára Liverpoolra esik 848 t.) ólomra 1.876 t. (kizárólag Malagából), nyersvasra 3.363 (britt kikötőkből) legtöbb, 16.772 tonna, a borra esett, mely kizárólag olasz kikötőkből érkezett.

A mi a társaság pénzügyeit illeti, megemlítjük, hogy az 1892. évi mérleg 1,109.828 frtnyi bevételt tüntet fel, mivel szemben 763.376 frt kiadás állt, úgy hogy a társaság 346.452 frt nyereséget ér el, az 1891-ről áthozott 11.896 frtnyi nyereséggel együtt. Tekintve, hogy ez volt az első év, melyben a társaság fölemelt tőkével és megnagyobbitott hajórajjal működött és hogy a hajózási conjuncturák, mint femebb említettük, nem voltak kedvezők, ezen üzleti eredmény megnyugtató, mert igazolja azt, hogy még lényegében kedvezőtlen viszonyok között is, tengeri forgalmunk biztos jövőnek néz elébe. A részletek a következők:

<i>Kiadások :</i>		<i>Bevétel :</i>	
Hajóbiztosítási díjak ...	187.591 frt	Nyereség-áthozatal	
Értékesökkenési tartalékalap ...	165.116 »	1891-ről ...	11.896 frt
Elsőbbségek kamata ...	135.000 »	Állami subventio ...	570.000 »
Leírások ...	46.196 »	Hajók jövedelme ...	390.978 »
Általános költségek ...	220.325 »	Kamatjövedelem ...	109.587 »
Megtérített károk és hiányok ...	9.148 »	Különféle jövedelem ...	19.377 »
Nyereség ...	346.452 »	Árfolyam-nyereség ...	7.990 »
	<u>1,109.828 frt</u>		<u>1,109.828 frt</u>

Segélyezett járatok a parti forgalom számára. Mult évi évkönyvünk folyamában ismertettük a Schwarz Lipót, Sverljuga és Társai és a Krajacz és Társa államilag segélyezett magánvállalatokat, melyek a parti forgalmat közvetítették. Tekintettel arra, hogy tengeri kereskedelmünk érdekeinek sokkal inkább felel meg, ha azokat egy jó alapokra fektetett, eszközeit teljesen kihasználó és a forgalmi körökkel szoros érintkezésben levő vállalat látja el, a kormány 1891. évi május hó 2-án oly értelmű szerződést kötött az utóbb nevezett két vállalattal, hogy azok a szerződés aláírásától

számított 1 hó alatt Fiume székkelylyel egy társasággá egyesüljenek. Így keletkezett a már fentebb említett »Magyar-horvát tengeri gőzhajózási részvény-társaság«, egy millió frt alaptőkével, mely 1892. évi január 1-től kezdve úgy a személy-, mint az árúforgalom közvetítésére, a hazai forgalom szempontjából fontossággal bíró összes közbeeső kikötők érintése mellett, tartozik rendes parti gőzhajójáratokat fenntartani. A két vállalat által eddig fenntartott járatokon kívül még a következő új rendes járatokat kell fentartania: a fiumei gyorsjáratot (hetenkint 1), a fiume-cattarói úgynevezett árújáratot (hetenkint 1) és a fiume-trieszti (hetenkint 1) járatot, valamennyit oda és vissza, továbbá a fiume-lussini (hetenkint 1) és fiume-lovránai (naponkint 2) járatot oda és vissza. A fiume-cattarói gyors járatoknál óránként legalább 11¹/₂, a fiume-metkovichinál pedig legalább 10, a többinél legalább 9 tengeri mértföldnyi menetsebességgel tartozik a forgalmat közvetíteni. A volt két vállalatnak 11 gőzösből álló hajóraját olymódon kell szaporítania, hogy 1892. január 1-ig egy, legalább 250 tiszta register-tonnás, óránként legalább 12 tengeri mértföldnyi sebesség kifejtésére képes, a személy és árúszállítás minden igényeinek megfelelő 1-ső osztályú gőzöst, továbbá 1892. április 1-éig még egy hasonló és október 1-éig még egy, legalább 150 tiszta register-tonnás új gőzöst szerezzen be, egyúttal kiköttetett, hogy a forgalom növekedésével, a szükséghez képest tartozik majd hajóraját gyarapítani. A postát ingyen szállítja. A szerződés 10 évre kötöttségű meg és a részvénytársaság az első 5 évben évenként 105.000 frt, a második 5 évben pedig évenként 110.000 frtnyi állami segélyben részesül; megjegyzendő még, hogy a díjszabási intézkedésben az államnak a szerződésben a legmesszebb menő befolyása kikötöttségű.

A forgalom szempontjából kiváló értékkel bíró velencei és anconai összeköttetés további biztosítása céljából Schwarz Lipót vállalkozóval új szerződés kötöttségű, melynek értelmében a vállalkozó ezen járatokat továbbra is fenntartani és tekintettel a fejlődésnek induló személyforgalomra, »Venezia« nevű gőzösét kényelmesebb és nagyobb szerű berendezéssel ellátni, továbbá a nyári időszakra megállapított anconai járatokat az eddigi hat hónap helyett hét hónapon keresztül megszorított számban fenntartani köteleztetik, mind ezekért 35,000 frt évi állami segélyben részesül. A szerződés bizonytalan időre kötöttségű és felbontása mindegyik szerződő fél előzetes félévi felmondásától tétetett függővé.

A „magyar-horvát tengeri gőzhajózási társaság“ össz-forgalma az utolsó 2 esztendőben a következő volt:

	1890 ¹⁾	1891
	métermázsákban	
a fiume-dalmát vonalon	162.445	170.308
a fiume-pólai vonalon	20.569	22.025
a fiume-vegliai vonalon	2.161	2.532
a fiume-zengg-págói vonalon	116.037	97.041
a fiume-zengg-zárai vonalon	19.587	16.576
Összesen	320.799	308.482

A csökkenés a fiume-zengg-págói és zárai vonal áruforgalmából ered, mi annak tulajdonítható, hogy Zenggben egy horvát gőzhajózási vállalat alakult, mely Zengg és Fiume között rendes járatokat tart fenn és így a társasággal szemben érezhető versenyt fejt ki.

A társaság gőzöseivel szállított utasok száma 1891-ben 37.329 egyén volt.

A fennebb kimutatott áruforgalom következőleg oszlott meg:

Kivitel Fiuméból	184.006 mm.
Bevitel Fiuméba	114.776 »
Átmeneti forgalom	2.532 »
A közbeeső kikötők forgalma	7.168 »
Összesen	308.482 mm.

A »Schwarz Lipót« vállalkozó által fenntartott Fiume-velencei és anconai gőzhajójáratok áruforgalmában némi csökkenés észlelhető 1891-ben, mely kizárólag a kivitel apadásának volt következménye. A fiume-velencei vonalon szállított kivitelre 47.521 mm. (1890-ben 57.290), bevitelre 16.179 mm. (1890-ben 12.489). Az 1890-ben megindított fiume-anconai járatok áruforgalma 1891-ben a következő volt: kivitelre került 52.972. behozatalra 5.300 össz-forgalom 58.272 mm. Az utasok száma 2.126-ra emelkedett.

A nem segélyezett gőzhajó járatok. A nem segélyezett járatok csaknem kizárólag idegen lobogóju gőzösök által teljesítettek, melyek között első helyen az angol lobogójúak említendők fel, azonban e téren is örvendetes jelenséget képez, hogy Fiumében egy szövetkezet alakult, mely egy 1.496 tiszta tonnatartalommal bíró új gőzössel folytatja a szabad hajózást, leginkább japán és indiai rizst szállítván a fiumei rizshántoló gyárnak

A nem segélyezett gőzhajók 1891. évi forgalma a következő volt:

	terhelve		üresen		összesen	
	gőzös	tonnával	gőzös	tonnával	gőzös	tonnával
érkezett	92	104.041	90	92.376	182	196.417
indult	108	109.270	41	51.676	149	160.946
összesen	200	213.311	131	144.052	331	357.363

¹⁾ A »Sverljuga és társai« és »Krajacz és társai« akkor még külön 2 vállalat összforgalma.

Ausztria összes kikötőiben következőleg alakult a forgalmat közvetítő hajók forgalma 1890-ben:

	rakodva tonnával	űresen	összesen
érkezett hajók	7,507.146	747.218	8,254.364
elindult hajók	7,122.444	1,069.705	8,192.149
összesen	14,629.590	1,816.923	16,446.513

Végre a nevezetesebb tengeri forgalommal bíró országok hajóforgalmát a következő kimutatás tünteti fel:

Ország neve	Érkezett		Elindult		Összesen	
	hajó	ezer tonnával	hajó	ezer tonnával	hajó	ezer tonnával
Gőzösk.						
Nagy-Britannia és Írország	40.196	30.676'9	40.684	31.302'7	80.880	62.069'6
Éjszak Amer. Egy- Államok	6.102	8.644'5	6.100	8.721'2	12.202	17.365'7
Norvégia	2.843	1.206'1	2.818	1.191'0	5.661	2.397'1
Németország	13.196	7.875'9	13.159	7.850'4	26.355	15.726'3
Franciaország	20.340	13.226'0	21.080	13.719'9	41.420	26.945'9
Olaszország	6.435	6.565'6	6.056	6.176'8	12.491	12.742'4
Svédország	12.128	3.403'3	11.872	3.359'1	24.000	6.762'4
Oroszország	8.668	6.551'2	8.566	6.510'7	17.234	13.061'9
Spanyolország	13.630	11.141'6	13.140	10.806'5	26.770	21.948'1
Görögország	2.462	2.259'2	2.452	2.287'6	4.914	4.546'8
Dánia	10.485	2.803'7	10.264	2.781'8	20.749	5.585'5
Finnország	2.403	850'7	2 123	785'3	4.526	1.636'0
Németalföld	7.012	4.782'4	6.914	4.740'1	13.926	9.522'5
Vitorlás hajók.						
Nagy-Britannia és Írország	19.377	6.482'3	19.475	6.617'5	38.852	13.099'8
Éjszak-Amer. Egy- Államok	11.019	4.723'3	11.310	4.946'3	22.329	9.669'6
Norvégia	8.415	1.097'1	8.636	1.231'1	17.051	2.328'2
Németország	10.584	1.565'9	10.408	1.584'0	20.992	3.149'9
Franciaország	10.446	2.223'6	10.829	2.209'2	21.275	4.432'8
Olaszország	9.822	807'1	9.801	886'0	19.623	1.693'1
Svédország	16.443	1.619'0	14.962	1.623'5	31.405	3.242'5
Oroszország	3.907	862'0	3.874	860'2	7.781	1.722'2
Spanyolország	5.124	832'4	4.091	588'4	9.215	1.420'8
Görögország	3 517	221'5	3.010	241'9	6.527	463'4
Dánia	13.757	709'1	13.451	719'3	27.208	1.428'4
Finnország	6.999	621'4	6.929	628'4	13.928	1.249'8
Németalföld	2.064	553'5	2.104	578'8	4.168	1.132'3

Ország neve	Érkezett		Elindult		Összesen	
	hajó	ezer tonnával	hajó	ezer tonnával	hajó	ezer tonnával
Gőzösök és vitorlás hajók együtt.						
Nagy-Britannia és Írország	59.573	37.249'2	60.159	37.920'2	119.732	75.179'4
Éjszak-Amer. Egy.-Államok	17.121	13.367'8	17.410	13.667'5	34.531	27.035'3
Norvégia	11.258	2.303'2	11.454	2.422'1	22.712	4.725'3
Németország	23.780	9.441'8	23.567	9.434'4	47.347	18.876'2
Franciaország	30.786	15.449'6	31.909	15.929'1	62.695	31.378'7
Olaszország	16.257	7.372'7	15.857	7.062'8	32.114	14.435'5
Svédország	28.571	5.022'3	26.834	4.982'6	55.405	10.004'9
Oroszország	12.575	7.413'2	12.440	7.370'9	25.015	14.784'1
Spanyolország	18.754	11.974'0	17.231	11.394'9	35.985	23.368'9
Görögország	5.979	2.480'7	5.462	2.529'5	11.441	5.010'2
Dánia	24.242	3.512'8	23.715	3.501'1	47.957	7.013'9
Finnország	9.402	1.472'1	9.052	1.413'7	18.454	2.885'8
Németalföld	9.076	5.335'9	9.018	5.318'9	18.094	10.654'8

6. Posta, távirtda és távbeszélő.

Posta. — Hazánk kulturális haladására semmi sem vet oly élénk világot, mint a postaintézmény fejlődése az alkotmányos korszak kezdete óta. Idevonatkozó számaink pusztá szemlélete elég arra, hogy egyéb bizonyíték igénybevétele nélkül is meggyőzzön az utolsó 24 év alatt végzett kulturális munka nagyságáról.

A postahivatalok számát 1868. óta a következő kimutatás tünteti fel:

Év	A posta- hivatalok összes száma	Ezek közül		Év	A posta- hivatalok összes száma	Ezek közül	
		kinestári	mozgó			kinestári	mozgó
		postahivatal				postahivatal	
1868	1.337	29	2	1874	1.930	46	16
1869	1.479	30	6	1875	1.948	46	18
1870	1.523	30	8	1876	1.959	46	20
1871	1.688	37	10	1877	1.980	46	20
1872	1.837	41	10	1878	2.024	52	22
1873	1.926	45	14	1879	2.099	61	23

Év	A posta- hivatalok összes száma	Ezek közül		Év	A posta- hivatalok összes száma	Ezek közül	
		kincstári	mozgó			kincstári	mozgó
		postahivatal				postahivatal	
1880	2.301	67	27	1886	4.221	270	58
1881	2.386	81	28	1887	4.295	270	60
1882	2.645	106	30	1888	4.205	233	117
1883	3.098	127	44	1889	4.309	232	240
1884	3.468	186	49	1890	4.309	233	272
1885	3.809	235	52	1891	4.373	231	288

Megjegyzendő, hogy a posta- és távirdahivataloknak 1887-ben bekövetkezett egyesítése e számok összehasonlíthatóságát nem befolyásolja, amennyiben t. i. a távirdai szolgálattal is bíró (egyesített) postahivatalok ugyan fel vannak véve, de a kizárólagos távirdahivatalok itt számbavéve nincsenek. Ez utóbbiak száma egyébiránt csekély.

Az 1891. évi létszámból esett a kincstári egyesített posta- és távirdahivatalokra 197; volt azonkívül nem egyesített postahivatal 34, nem kincstári egyesített posta- és távirdahivatal 600 és nem egyesített postahivatal 3,070; szállító postahivatal 184, mozgó postahivatal 288, idegen területen levő postahivatal 1. Azonkívül az évnek csak egy részében (pl. fürdőhelyeken stb.) működött 26.

A postahivatalok számának és a területhez, valamint a lakossághoz viszonyított sűrűségének nemzetközi összeállítását a következő táblázat nyújtja:

Sorszám	Az ország neve	A posta- hivatalok száma	Egy posta- hivatalra jutott		A posta- hivatalok száma	Egy posta- hivatalra jutott	
			☐ klm. terület	lakos		☐ klm. terület	lakos
		1890-ben			1891-ben		
1	Németország ...	24.952	21'7	1.981	26.387	20'5	1.873
2	N.-Brit. és Ír-.	18.806	16'7	2.015	19.101	16'5	1.983
3	Franciaország	7.096	75'6	5.368	7.540	71'1	5.069
4	Oroszország ...	5.881	3.687'9	18.811	5.881	3.567'1	18.811
5	Olaszország ...	5.316	53'9	5.673	5.888	50'3	5.122
6	Ausztria ...	4.744	63'2	5.037	4.866	61'7	4.911
7	Magyarország ...	4.308	74'8	4.027	4.373	73'7	3.967
8	Svájc ...	3.174	13'0	924	3.213	12'9	908

Sorszám	Az ország neve	A postahivatalok száma	Egy postahivatalra jutott		A postahivatalok száma	Egy postahivatalra jutott	
			□ km. terület	lakos		□ km. terület	lakos
		1890-ben			1891-ben		
9	Spanyolország ...	2.929	172'4	5.990	2.929	172'4	6.310
10	Svédország ...	2.351	188'1	2.035	2.400	184'2	1.994
11	Portugália ...	1.142	81'1	—	1.142	81'1	4.122
12	Norvégia ...	1.485	217'2	1.346	1.541	211'1	1.297
13	Németalföld ...	1.277	25'8	3.575	1.277	26'8	3.575
14	Belgium ...	842	35'0	7.237	844	34'9	7.283
15	Dánia (Izland nélkül) ...	238	166'4	9.181	242	163'7	9.029
16	Románia ...	340	385'4	14.838	350	374'3	14.414
17	Finnország ...	389	960'4	6.010	—	—	—
18	Görögország ...	282	230'9	7.862	309	210'7	7.217
19	Bulgária és Kelet-Rumélia ...	113	855'4	27.911	131	737'9	24.076
20	Szerbia ...	91	534'0	22.582	91	534'0	23.767
21	Bosznia és Herzegovina ...	79	647'0	17.772	80	638'8	17.550
22	Luxemburg ...	74	35'0	2.852	80	32'3	2.638

Hazánk tehát elég jó helyet foglal el a sorban — különösen, ha a népességhez viszonyítjuk a postahivatalok számát; a területi viszonyt tekintve természetesen a ritka népességű országok arányszámaihoz közeledünk. A szélsőségeket mindkét tekintetben egyrészt a postahivatalokkal legsűrűbben behintett Svájc, másrészt az ilyenekben szűkölködő Oroszország (Finnországgal) s a Balkán-államok képviselik.

A kincstári posta- és távirdahivatalok személyzetének létszáma 1891. végén a következő volt:

	Tisztviselő	Kezelő	Szolga	Ö-szes személyzet
Igazgatási, műszaki, számviteli és pénztári szolgálatban ...	435	—	273 ¹⁾	708
Kezelési szolgálatban:				
egyesített posta- és távirdahivataloknál ...	940	79	1.005	2.024
nem egyesített és mozgó postahivataloknál ...	753	7	1.135	1.895
nem egyesített távirdahivataloknál ...	246	115	25	386
Összesen ...	2.374	201	2.438	5.013

¹⁾ Ezek között a műszaki teendőknél alkalmazott 184 vonalőr.

Ezenkívül még 205 díjnak volt alkalmazva, kik közül 122 az igazgatási, műszaki, számviteli és pénztári, 83 pedig a kezelési szolgálatnál volt beosztva; továbbá 237 segédszolga, 208 táviratok kézbesítésére, 9 egyéb teendőre, az összes személyzet tehát 5.448 volt.

Kezelő és díjnoki minőségben nők is voltak alkalmazva és pedig kezelők kizárólag nők voltak s azonkívül 492 nő, mint kiadó és napidíjas volt alkalmazva.

A nem kincstári postahivataloknál volt 3.854 postamester, 842 kiadó és 3.954 postalegény és küldöncz, összesen 8.650 személy, 1.470 helyen nők látták el ezen hivatalokat.

A postahivatali személyzet létszámát a következő összeállítás mutatja a fentemlitett államokra:

Sorszám	Az ország neve	A postai személyzet összes száma		Sorszám	Az ország neve	A postai személyzet összes száma	
		1890-ben	1891-ben			1890-ben	1891-ben
1	N.-Britt. és Írorsz.	117.868	125.762	13	Portugália ¹⁾	3.840	3.840
2	Németország ¹⁾	128.687	141.677	14	Dánia (Izland nélk.)	1.145	1.478
3	Franciaország	53.810	57.570	15	Norvégia	1.784	1.865
4	Ausztria ¹⁾	25.174	26.525	16	Románia	1.648	1.803
5	Oroszország ¹⁾	15.076	15.076	17	Bulgária és Kelet-Rumélia ¹⁾	934	949
6	Magyarország	13.844	14.105	18	Szerbia	585	585
7	Spanyolország	10.127	10.127	19	Görögország	493	763
8	Olaszország ¹⁾	24.327	24.165	20	Bosznia és Hercegovina ¹⁾	392	288
9	Svájc	7.078	7.482	21	Luxemburg	378	421
10	Németalföld	5.657	5.808	22	Finnország	1.353	—
11	Belgium	5.375	5.474				
12	Svédország	4.945	5.124				

A postajáratok száma hazánkban 1891-ben 6.806-ra rúgott és pedig vasutakon 676, közutakon 6.112 és víziutakon 18. A posta-utak hossza összesen 67.584 km. volt, ebből esett vasutakra 24.953 km., közutakra 32.502 km. és víziutakra 10.129 km.

Az üzleti kilométerek számának emelkedését a következő táblázat tünteti fel:

¹⁾ Posta- és távirdaszemélyzet együttesen.

É v	Ü z l e t i k i l o m é t e r e k					
	postautakon		vasutakon		folyókon	
	összesen	%	összesen	%	összesen	%
1873	17,430.000	62'12	9,571.807	34'12	1,055.763	3'76
1874	17,822.744	62'98	9,408.132	33'25	1,067.829	3'77
1875	17,619.192	62'33	9,582.920	33'90	1,066.998	3'77
1876	20,217.784	65'11	9,768.556	31'46	1,066.998	3'43
1877	17,997.546	61'94	9,994.069	34'39	1,066.998	3'67
átl. 1873-77	18,217.453	62'93	9,665.097	33'39	1,064.917	3'68
1878	18,833.564	60'89	11,031.882	35'66	1,066.998	3'45
1879	19,133.608	60'87	11,230.561	35'73	1,066.998	3'40
1880	19,572.730	59'05	12,504.957	37'73	1,066.998	3'22
1881	20,481.600	59'16	13,070.117	37'76	1,066.998	3'08
1882	22,248.276	60'81	13,846.630	37'85	489.780	1'34
átl. 1878-82	20,053.956	60'15	12,336.829	37'00	951.554	2'85
1883	23,621.514	61'56	14,550.297	37'92	201.960	0'52
1884	22,763.466	55'90	17,486.584	42'94	470.772	1'16
1885	24,102.894	57'13	17,657.252	41'85	429.732	1'02
1886	24,602.054	57'82	17,536.777	41'21	412.452	0'97
1887	24,207.237	56'74	18,034.878	42'27	422.172	0'99
átl. 1883-87	23,859.433	57'77	17,053.157	41'29	387.718	0'94
1888	23,640.202	55'64	18,436.241	43'38	422.172	0'98
1889	29,514.921	60'14	19,140.454	39'00	419.472	0'86
1890	22,921.168	50'00	22,447.278	48'97	470.432	1'03
1891	23,098.250	47'59	25,001.895	51'51	437.520	0'90

Bár a postautakon befutott üzleti kilométerek erősen meghaladták a vasutakon szállítottakat 1889-ig bezárólag, a postai szállítás súlypontja már régóta határozottan a vasutakon fekszik. Az 1891. évben már vasutakon szállított kilométerszám is tetemesen meghaladta a postautakon szállított kilométerszámot, jeléül annak, hogy a postai szállítás súlypontja mindinkább átmegy a vasúton, a mi vasúti hálózatunknak folyton haladó kiépülésével csak természetes is.

A folyókon való szállítás nagyon alsórendű szerepet játszik és jelentékenyen csökkent az újabb időben. A vízi közlekedés azonban a folyókon kívül a tengerre is kiterjedt (az osztrák-magyar Lloyd hajóival) s a m. kir. posta 1891-ben 349.696 tengeri mérföldet tett meg.

A levélpostai küldemények számát 1868-tól kezdve a következő kimutatás jelzi:

Év	Levél, levelezőlap stb.		Hírlap	Év	Levél, levelezőlap stb.		Hírlap
	összesen	ebből por- tómentes levelezés			összesen	ebből por- tómentes levelezés	
millió darab			millió darab				
1868	32'20	5'80	13'00	1880	98'72	16'87	36'02
1869	38'20	6'79	13'50	1881	112'96	19'15	37'53
1870	41'50	6'55	15'50	1882	135'45	17'75	41'31
1871	51'20	7'08	22'30	1883	143'07	18'73	43'12
1872	59'60	8'32	23'20	1884	155'57	19'88	45'99
1873	64'30	10'13	23'50	1885	162'48	20'93	47'03
1874	67'35	11'03	31'20	1886	173'17	21'75	50'53
1875	68'41	12'10	25'55	1887	202'53	25'49	52'20
1876	78'76	13'40	28'88	1888	206'17	24'05	52'06
1877	82'28	13'49	32'04	1889	218'68	26'76	54'26
1878	88'94	15'14	34'74	1890	212'38	24'74	65'12
1879	95'39	15'98	34'56	1891	222'91	26'52	67'94

A levélpostai forgalom tehát 24 év alatt csaknem meghétszereződött. A szállított hírlapok száma ugyanezen idő alatt ötször akkorává lett.

A levélpostai küldeményeket különböző neveik szerint a következő összeállítás részletezi az 1891. évre.

A levélpostai küldemények megnevezése	A magy. kir. posta területén				Átmenő forgalom
	f e l a d a t o t t			kézbesítettett külföldről	
	belföld	külföld	összesen		
	r é s z é r e				
	e z e r d a r a b o k b a n				
Közönséges :					
bérmentes levél	50.322	13.781	64.103	15.794	2.318
bérmentetlen levél	626	328	954	201	32
levelezőlap	25.045	5.511	30.556	5.637	424
nyomtatvány és üzleti papir	13.675	3.180	16.855	5.458	652
hírlap	58.674	2.664	61.338	6.606	1)
árúmintá	1.177	450	1.627	414	72
közönséges díjmentes levél és egyéb levélpostai küldemény ...	22.486	723	23.209	728	105
Összesen	172.005	26.637	198.642	34.838	3.603

1) Az átmenő hírlapok száma nem volt külön kimutatható.

A levélpostai küldemények megnevezése	A magy. kir. posta területén				Átmenő forgalom
	feladott			kézbesítettett külföldről	
	belföld	külföld	összesen		
	részére				
	ezer darabokban				
Ajánlott:					
díjköteles levél és egyéb	6.668	1.457	8.125	1.276	211
díjmentes levél és egyéb	2.082	215	2.297	153	29
Összesen	8.750	1.662	10.412	1.429	240
Mindösszesen	180.755	28.299	209.054	36.267	3.843
Express, közönséges és ajánlott levél és egyéb	191	36	227	23	1

A főbb irányokat, melyekben a levélpostai szállítás halad, már e kimutatásban is megjelöltük, bővebb felvilágosítást a következő táblázat nyújt, mely a nemzetközi forgalmat az egyes országok szerint részletezve is feltünteti:

Sorszám	A származási, illetőleg rendeltetési hely	A magyar királyi posta területén					
		feladott			kézbesített		
		közönséges	ajánlott	összes	közönséges	ajánlott	összes
		levélpostai küldemény darabokban					
I. Európa:							
1	Magyarország	172.005.000	8.750.000	180.755.000	172.005.000	8.750.000	180.755.000
2	Ausztria	18.307.420	1.236.900	19.544.320	21.550.360	1.092.740	22.643.100
3	Németorsz. és Helg.	1.897.880	116.220	2.014.100	2.944.780	59.280	3.004.060
4	Bosznia	853.340	75.320	928.660	738.760	64.200	802.960
5	Románia	667.580	57.960	725.540	640.080	59.600	699.680
6	Szerbia	282.600	25.840	308.440	222.780	22.700	245.480
7	Franciaorsz. és Mo- naco	240.040	24.340	264.380	371.420	13.680	385.100
8	Olaszország és San- Marino	232.240	16.940	249.180	248.860	14.020	262.880
9	Svájc	147.520	10.140	157.660	136.960	5.940	142.900
10	Nagy-Británia	139.620	14.260	153.880	196.380	6.820	203.200
11	Oroszorsz. (európai)	92.060	6.980	99.040	75.520	6.880	82.400
12	Belgium	70.160	4.800	74.960	68.060	3.000	71.060
13	Bulgária	118.140	10.040	128.180	61.780	7.880	69.660
14	Törökorsz. (európai)	47.460	4.820	52.280	33.360	4.960	38.320
15	Németalföld	42.600	3.340	45.940	55.800	1.760	57.560
16	Görögorsz. és a joni szigetek	19.500	540	20.040	11.460	960	12.420
17	Spanyolorsz., Ando- ra, Baleari és Ka- nári szigetek	10.920	500	11.420	10.260	620	10.880
18	Dánia (Island és Far- rői szigetekkel) ...	9.580	600	10.180	7.580	400	7.980

Sorszám	A származási, illetőleg rendeltetési hely	A magyar királyi posta területén					
		feladott			kézbesített		
		közönséges	ajánlott	összes	közönséges	ajánlott	összesen
		levélpostai küldemény darabokban					
19	Svédország	9.540	420	9.960	18.740	1.640	20.380
20	Norvégia	8.500	520	9.020	5.840	460	6.300
21	Portugália, Madeira és Azorok	5.420	100	5.520	4.320	60	4.380
22	Montenegro	4.800	420	5.220	3.420	140	3.560
23	Malta és Gibraltár	2.380	40	2.420	1.960	120	2.080
24	Luxemburg	2.180	40	2.220	1.180	20	1.200
	Összesen	195,216.480	10,361.080	205,577.560	199,414.660	10,117.880	209,532.540
<i>II. Ázsia:</i>							
25	Britt-India és egyéb ázsiai birtokok	2.380	160	2.540	2.240	320	2.560
26	Oroszország (ázsiai)	1.000	20	1.020	500	—	500
27	China	1.140	100	1.240	540	—	540
28	Japán	500	20	520	260	20	280
29	Egyéb Ázsia	6.580	660	7.240	2.520	460	2.980
	Összesen	11.600	960	12.560	6.060	800	6.860
<i>III. Afrika:</i>							
30	Egyiptom (Nubia és Szudán)	15.480	1.380	16.860	15.520	2.120	17.640
31	Afrikai brit birtokok	3.000	80	3.080	860	40	900
32	Algír, Tunis és Zanzibar	2.740	160	2.900	2.840	200	3.040
33	Egyéb Afrika	3.160	160	3.320	600	40	640
	Összesen	24.380	1.780	26.160	19.820	2.400	22.220
<i>IV. Amerika:</i>							
34	Északamer. E.-Áll.	681.580	39.680	721.260	754.460	36.760	791.220
35	Amerikai brit birtokok	5.420	560	5.980	3.880	220	4.100
36	Brazília	6.160	380	6.540	6.780	160	6.940
37	Argentína	8.260	540	8.800	10.780	660	11.440
38	Chile	700	—	700	540	20	560
39	Canada	1.140	40	1.180	1.880	80	1.960
40	Egyéb Amerika	20.080	2.440	22.520	17.640	409	18.040
	Összesen	723.340	43.640	766.980	795.960	38.300	834.260
41	V. Ausztrália és Oceánia	2.580	300	2.880	1.780	—	1.780
	Mindössze	195,978.380	10,407.760	206,386.140	200,238.280	10,159.380	210,397.660

A belforgalom nagy számai mellett a nemzetközi forgalom aránya kicsinynek tűnik fel, bármily jelentékeny legyen is az országban véve. A külföldi államok közt természetesen Ausztria áll elől, több mint háromnegyedét adva az egész külforgalomnak. Utána — jó távol — Németország s mindjárt azután Bosznia-Hercegovina jönnek a sorban néhány más alduinai országgal. Egészen jelentékeny az Észak-amerikai Egyesült-Államokkal való levélforgalmunk is.

Kulturális szempontból nagyon fontos a hírlapok forgalma s

a belforgalom mellett különösen az is, hogy a külföldi államokból mennyi hirlap jön hozzánk s mennyi megy tőlünk oda. A magyar postaterületen a hirlapok belforgalma 1891-ben 58,674.075 darabra rúgott; külföldről érkezett 6,605.819 hirlap, a külföld számára feladatott 2,664.114 darab, a m. kir. postán szállított hirlapok példányszáma tehát 67,944.008 volt, a szaporodás 1890-hez képest, a midőn összesen 65,121.795 példány szállítottott, 4'30⁰/o. — A belföldön megjelent hirlapok száma 61,338.189, ebből mint már fennebb említve volt, 68,674.075 a belföldre szólott, 1,727.032 Ausztriába és 937.082 egyéb külföldre, ellenben Ausztriából érkezett 6,037.066, egyéb külföldről pedig 568.753 példány.

Mint láthatni, hazai közönségünk még mindig igen nagy árnyokban fordul a külföldi hirlapirodalomhoz, nevezetesen az osztrák lapokhoz, Ausztriából több mint háromszor annyi hirlap érkezik hozzánk, mint a mennyi oda hazánkból kiküldetik. Ellenben az egyéb külföldről érkezett lappéldányok számának az oda feladottak csaknem háromszorosát képezik és ezen többletünk leginkább az aldunai és Balkán-államokba küldött hirlapokból ered, melyekkel szemben tehát, mint kulturát terjesztő ország szerepelünk.

A levélpostai küldemények forgalmát a különböző országokban a következő összeállítás mutatja az 1891. évre vonatkozólag:

Sor-szám	Az ország neve	Levelek és levelezőlapok	Árú-minták, nyomtatványok stb.	Hirlapok	Együtt	Száz lakosra jutott			
						levél	hirlap	levél	hirlap
						d a r a b			
						1890-ben		1891-ben	
ezer darabokban, 1891-ben									
1	Nagy-Británia és Írorsz.	2,021.177	495.300	162.800	2,679.277	5.138	425	5.335	437
2	Németország	1,524.222	438.326	861.450	2,823.998	2.884	1.656	3.084	1.743
3	Franciaország	727.681	486.178	384.502	1,597.360	2.065	1.260	1.904	1.003
4	Ausztria	493.189	74.433	95.300	662.922	1.932	394	2.063	399
5	Olaszország	170.714	7.127	180.085	357.956	554	407	566	597
6	Oroszország	163.923	26.556	125.142	315.621	143	113	148	113
7	Belgium	153.514	87.277	96.288	337.079	2.430	1.553	2.497	1.566
8	Magyarország	141.089	22.141	67.944	231.174	916	373	808	389
9	Svájc	114.536	38.446	83.790	236.772	3.757	2.613	3.925	2.872
10	Németalföld	102.814	97.814	—	209.628	2.197	—	2.252	—
11	Spanyolország	91.730	34.727	—	126.457	523	—	519	—
12	Svédország	66.670	7.654	60.972	135.296	1.300	1.207	1.393	1.274
13	Dánia (Izland nélkül)	44.213	5.236	49.820	99.269	2.284	2.341	2.023	2.280
14	Norvégia	24.073	3.899	25.090	53.062	1.493	1.254	1.204	1.255
15	Portugália	32.043	5.661	19.230	56.934	681	408	681	408
16	Románia	19.814	7.774	—	27.588	338	—	393	—
17	Görögország	8.324	7.439	—	15.763	365	—	373	—
18	Bosznia és Hercegovina	7.009	1.371	968	9.348	457	71	499	69
19	Luxemburg	4.550	2.965	2.074	9.559	2.245	877	2.155	983
20	Szerbia	5.526	3.153	—	8.679	269	—	255	—
21	Bulgária és K.-Rumélia	3.952	3.914	301	8.167	110	72	125	10

1) A hirlapokkal együtt.

A táblázatból látható, hogy azon országok, melyek a legnagyobb levélforgalommal bírnak, a nyugat legelőrehaladottabb államai, élükön a brit királysággal. Ezer levélnél több esik száz lakosra Nagy-Britannián kívül, Németországban, Svájcban, Belgiumban, Németalföldön, Franciaországban, Ausztriában és a skandináv államokban. Hazánk valamivel ezer alatt álló levélszámával megelőzi ugyan Olaszországot s a pyrenäi félsziget államait, de ezektől eltekintve, már átmenetet képez a kelet országaihoz. Ez utóbbiak között Oroszország és Bulgária Kelet-Ruméliával állanak a sorban leghátul alig 1—1 levéllel egy lélekre. Az ellentét a két szélsőség — Nagybritánia és Bulgária — közt oly óriási, hogy amott 60-szor annyi levél jut egy-egy lakosra, mint emitt; oly körülmény, mely egymagában is élénk világot vet az Európa nyugata és kelete közt fennálló kulturális ellentétre.

A kocsipostai küldemények huszonnégy évi forgalmát a magyar postaterületen a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Kocsipostai küldemények			Év	Kocsipostai küldemények		
	daráb-száma	súlya	értéke		daráb-száma	súlya	értéke
	m i l l i ó				m i l l i ó		
	daráb	kilo-gramm	forint		daráb	kilo-gramm	forint
1868	4'66	4'32	705'00	1880	9'12	18'31	1.508'54
1869	4'90	4'86	858'00	1881	10'51	22'35	1'429'46
1870	5'86	6'01	1.127'00	1882	11'69	33'11	1'663'57
1871	7'42	7'65	1.278'96	1883	11'95	32'79	1'569'98
1872	7'15	7'34	1.460'39	1884	12'19	37'94	1'697'47
1873	6'56	7'57	1.224'66	1885	11'76	34'38	1'886'00
1874	6'52	8'33	1.037'40	1886	11'20	32'65	1'501'91
1875	6'32	7'66	705'62	1887	11'46	35'00	1.996'69
1876	5'88	8'65	750'20	1888	12'61	39'03	2.086'37
1877	6'50	10'02	838'70	1889	13'08	41'26	1.874'78
1878	7'64	12'88	1.048'14	1890	12'81	39'99	1.866'49
1879	8'92	15'95	1.250'49	1891	13'78	49'74	1.979'02

Az itt közölt számok a kocsipostai küldemények összes forgalmát tüntetik fel, az árúcsomagokat ép úgy, mint az érték-küldeményeket. Az 1890-ben észlelhető csökkenés csak látszólagos és a cheque- és clearing-forgalom emelkedésében leli magyarázatát, 1891-re ismét a normális emelkedés állott be. A küldeményeket nemeik szerint, a forgalom irányának megjelölésével, az alábbi táblázat részletezi:

A csomag- és pénz- küldemények részletezése	A m. kir. posta területen				Átmenő for- galom
	feladatott			kézbesit- tetett a külföld- ről	
	belföld	külföld	összesen		
	részére				
a) Bérmentve (franco)	3,567.820	1,063.620	4,631.440	2,222.800	209.860
Bérmentetlen (porto)	3,040.940	453.500	3,494.440	1,965.980	32.720
Portomentes	1,160.320	23.700	1,184.020	36.400	2.680
b) Súly szerint 5 kilogr.-ig ...	6,471.700	1,326.180	7,797.880	3,591.360	233.600
» » 5 » felül	1,297.380	214.640	1,512.020	633.820	11.660
c) Értéknyilvántás nélkül ...	3,904.600	818.180	4,722.780	3,229.400	186.280
500 forint értékig	3,427.880	662.900	4,090.780	901.320	52.040
500—10.000 forint értékig ...	436.600	57.480	496.340	91.080	6.940
10.000 forinton felül		2.260		3.380	

A be- és kiviteli kocsipostai forgalmat az egyes országok szerint részletezve, a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Származási és rendel- tetési országok nevei	Csomag		Pénzes levél		Nemzetközi postacsomag és értéklevél	
		Magyaror- szágba ér- kezt	Magyaror- szágon feladatott	Magyaror- szágba ér- kezt	Magyaror- szágon feladatott	Magyaror- szágba ér- kezt	Magyaror- szágon feladatott
d a r a b							
I. Európa :							
1	Ausztria	3,485.340	973.920	225.160	224.800	—	—
2	Németország (Helgol.) ...	322.200	212.920	66.300	22.060	—	—
3	Bosznia	15.640	44.480	14.160	11.340	—	—
4	Svájc	10.700	9.420	260	380	1.680	1.000
5	Franciaország	3.900	1.760	160	280	18.420	4.100
6	Nagy-Britannia	3.380	1.320	180	60	3.840	480
7	Olaszország (S.-Marino)	1.740	720	220	380	3.040	4.420
8	Belgium	820	1.200	760	100	1.620	840
9	Szerbia	660	4.320	3.480	1.160	9.200	2.340
10	Románia	560	1.280	16.980	3.440	1.680	3.420
11	Oroszország (európai)	220	800	800	240	3.700	460
12	Skandinávia	140	120	20	—	1.100	240
13	Görögország és a joni szigetek	100	—	—	60	40	—
14	Pyrenäi félsziget	100	80	—	—	40	20
15	Bulgária	80	1.560	180	240	700	2.380
16	Törökország (európai)	80	180	160	20	1.700	400
17	Egyéb Európa	820	520	320	180	1.100	600
Együtt		3.846.480	1.254.600	329.140	264.740	47.860	20.700

Sorszám	Származási és rendeltetési országok nevei	Csomag		Pénzes levél		Nemzetközi postacsomag és értéklevél	
		Magyarországra érkezett	Magyarországon feladott	Magyarországra érkezett	Magyarországon feladott	Magyarországra érkezett	Magyarországon feladott
		d a r a b					
	<i>II. Ázsia:</i>						
18	Britt-India	—	—	—	—	—	—
19	Egyéb-Ázsia	20	20	—	20	60	80
	Együtt	20	20	—	20	60	80
	<i>III. Afrika:</i>						
20	Egyiptom	680	20	—	—	960	80
21	Egyéb Afrika	—	20	—	—	—	—
	Együtt	680	40	—	—	960	80
	<i>IV. Amerika:</i>						
22	Éjszakamer. Egy.-Áll.	—	460	—	60	—	—
23	Egyéb Amerika	—	—	—	—	—	—
	Együtt	—	460	—	60	—	—
	<i>V. Ausztrália és</i>						
	<i>Oceánia</i>	—	20	—	—	—	—
	Összesen	3,847.180	1,255.140	329.140	264.820	48.880	20.860

A pénzküldés legkényelmesebb s legolcsóbb módját, a postautalványok forgalmát, az alábbi kimutatás tünteti fel, mely azonban a postautalványokon kívül az utánvételek forgalmát is magában foglalja, minthogy az, az együttes elszámolás folytán, 1883 óta külön ki nem mutatható:

Év	A bel- földi	Az Ausz- triával való	A külföld- del való	Az összes	Év	A bel- földi	Az Ausz- triával való	A külföld- del való	Az összes
	postautalványi és utánvételi forgalom millió forintokban					postautalványi és utánvételi forgalom millió forintokban			
1868	3'55	4'44	—	7'99	1873	34'32	46'97	—	81'29
1869	5'54	6'03	—	11'57	1874	35'30	46'68	—	81'98
1870	12'59	15'02	—	27'61	1875	37'59	52'82	0'56	90'97
1871	23'52	28'38	—	51'90	1876	42'14	59'69	0'94	102'77
1872	31'55	40'33	—	71'88	1877	49'44	64'78	0'91	115'13
átl. 1868—72	15'35	18'84	—	34'19	átl. 1873—77	39'76	54'19	0'48	94'43

É v	A bel- földi	Az Ausz- triával való	A külföld- del való	Az összes	É v	A bel- földi	Az Ausz- triával való	A külföld- del való	Az összes
	postautalványi és utánvételi forgalom millió forintokban					postautalványi és utánvételi forgalom millió forintokban			
1878	55'98	65'02	1'21	122'21	1885	128'00	104'10	6'34	238'44
1879	55'78	58'41	1'64	115'83	1886	144'61	114'25	5'35	264'21
1880	64'61	63'68	2'95	131'24	1887	158'81	121'08	5'73	285'62
1881	74'43	71'37	3'88	149'68	átl. 1883—87	128'78	104'73	5'90	239'41
1882	84'71	77'62	5'74	168'07		1888	177'79	131'45	6'07
átl. 1878—82	67'10	67'22	3'08	137'40	1889	202'35	142'40	6'62	351'37
1883	99'34	87'43	5'92	192'69	1890	212'44	150'85	7'78	371'07
1884	113'15	96'79	6'16	216'10	1891	220'44	155'86	8'22	384'52

Kimutatásunk csaknem állandó nagymérvű emelkedésről tanúskodik. Érdekes, hogy míg egészen a hetvenes évek végéig az Ausztriával való forgalom meghaladta a belforgalmat, újabban a belforgalom erősen túlszárnyalja az Ausztriával való forgalmat. Még érdekesebb, a mi Ausztriával való gazdasági és társadalmi érintkezésünkben önként folyik, hogy Magyarországon sokkal nagyobb összeg utalványoztatik Ausztria számára, mint megfordítva. 1891-ben Magyarországon befizettetett s Ausztriában kifizettetett 118'95 millió forint, míg az Ausztriában befizetett s Magyarországon kifizetett utalványok összege csak 36'89 millió forintot tett.

A néhány év óta életbeléptetett postai megbízások forgalmát az utóbbi 7 évről a következő számok mutatják:

		Érkezett		Kiváltatott	
		drb.	érték frt.	drb.	érték frt.
A belföldről	(1885)	48.300	1,211.229	26.455	585.397
»	(1886)	44.662	1,106.037	23.795	526.866
»	(1887)	47.822	1,280.326	25.376	643.417
»	(1888)	54.685	1,585.287	29.543	867.359
»	(1889)	59.656	1,989.534	34.791	1,172.361
»	(1890)	73.627	2,334.005	36.825	1,281.469
»	(1891)	72.574	2,694.350	37.570	1,529.161
Ausztriából	(1885)	59.857	2,255.841	31.103	1,122.288
»	(1886)	59.305	2,216.816	29.188	1,099.407
»	(1887)	65.497	2,529.583	31.827	1,322.985
»	(1888)	65.144	2,834.063	31.403	1,426.707
»	(1889)	68.823	3,154.342	34.752	1,665.980
»	(1890)	91.810	3,715.119	40.132	1,941.963
»	(1891)	110.449	4,152.917	43.396	2,188.265
Külföldről	(1885)	9.617	440.892	5.508	247.222
»	(1886)	9.899	454.617	5.543	251.991

		Érkezett		Kiváltatott	
		drb.	érték frt.	drb.	érték frt.
Külföldről	(1887)	10.375	478.331	5.830	266.866
»	(1888)	11.494	507.955	6.417	205.608
»	(1889)	11.896	524.305	6.394	285.877
»	(1890)	13.678	554.738	7.777	309.039
»	(1891)	14.663	615.463	8.272	337.864
Összesen	(1885)	117.774	3,907.962	63.066	1,954.907
»	(1886)	113.866	3,777.470	58.526	1,878.264
»	(1887)	123.694	4,288.240	63.033	2,233.268
»	(1888)	131.323	4,927.305	67.363	2,499.674
»	(1889)	140.375	5,668.181	75.937	3,124.218
»	(1890)	179.115	6,603.862	84.734	3,532.471
»	(1891)	197.686	7,462.730	89.238	4,055.290

A külföldi postai megbízási forgalom eleinte csak Németországgal volt berendezve, 1886. évi május 1-től a lissaboni postakongresszus idevágó és az 1886: XIII. t.-czikk által jóváhagyott határozatai alapján ezen forgalom még Belgiummal, Egyptommal, Franciaországgal (Algir és Tunis), Luxemburggal, Olaszországgal, Romániával és Svájc czal is berendeztetett.

Távirda. — Ez intézmény jelentősége napjainkban egyre növekedőben van. Különösen a nemzetközi forgalom szempontjából játszik az nagy szerepet, úgy, hogy egész hasznát csakis a nemzetközi adatok alapján ítéltethjük meg.

A távirdahivatalok száma Magyarországon következőleg emelkedett:

É v	Az összes távirdahivatalok száma	Ezek közül		É v	Az összes távirdahivatalok száma	Ezek közül	
		állami	vasuti			állami	vasuti
1868	349	190	159	1880	994	409	585
1869	410	214	196	1881	1.069	473	596
1870	487	246	241	1882	1.172	517	655
1871	650	321	329	1883	1.250	543	707
1872	764	346	418	1884	1.335	590	745
1873	837	351	486	1885	1.424	636	788
1874	856	358	498	1886	1.525	680	845
1875	887	362	525	1887	1.609	702	907
1876	911	368	543	1888	1.645	718	927
1877	931	376	555	1889	1.701	746	955
1878	960	385	575	1890	1.849	792	1.057
1879	980	400	580	1891	1.962	841	1.121

A távirdahivatalok száma tehát folyton emelkedőben van, bár az utóbbi években a szaporodás aránylag lassabb, mint azelőtt, a mi természetes is, miután a fejlődés időleges határa már el van

érve és nincs többé szükség a mulasztások helyrephótlására, mint a 70-es évek elején. A vasuti távírdahivatalok szaporodása általában valamivel gyorsabb, mint az államiaké, mi összefügg vasúti hálózataunk gyors terjeszkedésével.

A távírdaállomások számát és arányát a terület- és népességhez a különböző országokban a következő összeállítás tünteti fel.

Sorszám	Az ország neve	Az állami	A vasuti és magán	Az összes			Egy távírdaállomás jutott			
				távírdaállomások száma			□ km. területre lakosra		□ km. területre lakosra	
				1891-ben	1890	1891	1890-ben		1891-ben	
1	Németország	14.175	4.061	17.454	18.237		31	2.832	29	2.710
2	Franciaország	6.757	3.206	9.598	9.963		55	3.969	54	3.836
3	Nagybritannia és Írorsz.	6.204	1.772	7.627	7.976		41	4.967	39	4.731
4	Olaszország	2.748	1.910	4.031	4.658		71	7.481	62	6.376
5	Oroszország	1.957	1.928	3.803	3.885	5.656	28.605	5.633	28.002	
6	Ausztria	2.044	1.861	3.783	3.905		79	6.320	76	6.103
7	Svájc	1.313	98	1.384	1.411		23	2.119	29	2.068
8	Belgium	857	105	942	962		31	6.469	31	6.334
9	Magyarország	841	1.121	1.849	1.962		174	9.383	164	8.843
10	Spanyolország	636	702	998	1.138	505	17.380	443	15.509	
11	Németalföld	452	321	754	773		44	6.054	43	5.905
12	Portugália	365	1	34	366		308	15.800	253	11.723
13	Svédország	179	866	1.011	1.045		437	4.732	423	4.569
14	Görögország	183	7	185	190		352	11.983	343	11.737
15	Dánia	168	207	373	375		105	5.858	105	5.792
16	Norvégia	167	195	354	362		911	5.647	898	5.522
17	Románia	166	229	381	395		343	13.241	332	12.772
18	Bulg. és Kel.-Rumélia ..	121	22	143	143		675	22.055	675	21.900
19	Boszn. és Hercegovina ..	79	30	103	109		496	13.631	469	12.258
20	Szerbia	121	—	116	121		419	16.983	401	10.436
21	Luxemburg	53	44	95	97		27	2.222	26	2.176

A viszonyok e táblázatban egészen hasonlóak azokhoz, melyeket fentebb a postahivatalok kimutatásánál méltányoltunk. Hazánk itt is átmenetet képez Nyugat és Kelet közt.

Hazánk távírdahálózatának hosszát s gépkészülékeinek számát a következő összeállítás mutatja:

Év	A hálózat		A gépkész- lékek száma	Év	A hálózat		A gépkész- lékek száma
	vonalainak	huzalainak			vonalainak	huzalainak	
	hossza kilométerekben				hossza kilométerekben		
1868	8.429	21.635	480	1873	13.675	47.744	1.216
1869	9.415	24.296	561	1874	13.980	48.567	1.271
1870	9.657	30.793	796	1875	14.166	49.180	1.303
1871	12.630	36.045	1.008	1876	14.468	50.044	1.321
1872	13.236	42.669	1.081	1877	14.531	50.350	1.340

É v	A hálózat		A gépész- lékek száma	É v	A hálózat		A gépész- lékek száma
	vonalainak	huzalainak			vonalainak	huzalainak	
	hossza kilométerekben				hossza kilométerekben		
1878	14.605	50.905	1.373	1885	17.396	64.276	1.932
1879	14.355	51.283	1.402	1886	17.944	66.432	2.005
1880	14.541	52.240	1.420	1887	19.111	69.174	2.253
1881	15.188	54.486	1.495	1888	19.258	71.233	2.342
1882	15.948	56.891	1.697	1889	19.872	73.400	2.483
1883	16.223	59.149	1.717	1890	21.121	75.601	2.675
1884	16.542	61.619	1.839	1891	22.734	82.515	2.941

Európa különböző államaiban a távírdahálózat nagysága következő volt:

Sorszám	Az ország neve	Az állami távírda- hálózat		Esett 100 ☐ km. területre vonal- hossz km.	Az állami távírda- hálózat		Esett 100 ☐ km. területre vonal- hossz km.
		vonalai- nak	huzalai- nak		vonalai- nak	huzalai- nak	
		hossza km.-ekben			hossza km.-ekben		
		1890-ben			1891-ben		
1	Németország	103.309	351.860	19'1	108.753	373.824	20'1
2	Nagybritánia és Írorsz.	50.918	310.899	16'2	52.677	323.067	16'8
3	Franciaország	96.632	305.461	18'0	95.805	347.650	17'9
4	Oroszország	115.901	224.093	0'5	116.046	229.084	0'5
5	Olaszország	35.833	104.812	12'5	37.353	106.920	13'4
6	Ausztria	27.310	75.920	9'1	28.357	80.763	9'4
7	Spanyolország	23.687	54.029	4'7	25.257	55.920	5'0
8	Magyarország	18.889	48.546	5'9	19.232	50.374	6'0
9	Belgium	7.253	34.823	24'6	7.610	36.524	25'8
10	Svédország	8.785	22.884	2'0	12.688	37.944	2'9
11	Németalföld	5.244	18.283	15'9	5.329	18.968	19'2
12	Svájc	7.209	18.238	17'4	7.245	19.188	17'5
13	Norvégia	7.585	14.530	2'3	7.633	14.880	2'3
14	Románia	5.490	11.797	13'3	5.572	12.005	13'5
15	Portugália	6.089	13.894	6'5	6.417	14.234	6'9
16	Dánia	4.497	12.224	11'3	4.538	12.674	11'5
17	Bulgária és Kelet-Ru- mélia	4.583	7.855	4'7	4.709	8.483	4'9
18	Görögország	6.064	7.476	9'3	7.546	8.958	11'6
19	Bosznia és Hercegovina	2.810	5.967	5'5	2.843	6.142	5'6
20	Szerbia	2.908	4.908	5'9	2.978	4.981	6'1
21	Luxemburg	407	808	15'7	420	821	16'2

A táviratok forgalmát a magyar államterületen a következő összeállítás mutatja:

É v	Dijköteles táviratok		Dijmentes (állami szolgálati) táviratok	Ausztriából és a külföldről érkezett táviratok	Átmenetileg kezelt táviratok		Az összes táviratok száma
	a magyar	az orosz trák és külföldi			a magyar	az orosz trák és külföldi	
	forgalomban				forgalomban		
1868	798.671	59.031	37.329	57.348	—	25.264	997.643
1869	1,041.194	58.988	36.551	58.915	—	11.680	1,207.328
1870	1,225.706	63.449	132.846	67.133	—	—	1,489.134
1871	1,791.006	83.866	212.449	76.162	1,647.312	100.020	3,910.815
1872	2,013.471	82.995	260.617	87.344	1,740.092	170.522	4,355.041
1873	2,039.352	92.360	267.434	96.105	1,803.160	110.952	4,409.363
1874	1,692.089	89.384	247.339	88.820	1,446.921	136.459	3,701.012
1875	1,666.622	94.310	272.707	94.932	1,463.115	130.708	3,722.394
1876	1,542.213	499.947	237.083	503.477	1,693.966	114.470	4,591.156
1877	1,512.505	512.995	138.726	530.384	1,937.502	103.228	4,735.340
1878	1,876.126	554.208	154.254	578.169	2,331.995	144.966	5,639.718
1879	1,726.632	528.687	144.377	542.129	2,219.756	126.865	5,288.446
1880	1,586.042	562.668	132.717	606.517	2,120.891	123.028	5,131.863
1881	1,656.489	582.157	166.700	651.214	2,161.304	125.764	5,343.628
1882	1,753.230	644.132	160.663	730.545	2,297.322	129.900	5,715.792
1883	1,821.289	655.039	151.720	722.522	2,375.734	162.951	5,889.255
1884	1,843.623	649.486	156.573	712.812	2,253.261	159.893	5,775.648
1885	1,887.098	675.727	141.293	744.042	2,151.980	188.668	5,788.808
1886	1,886.444	669.809	146.667	727.985	2,385.276	193.415	6,009.596
1887	1,933.782	673.676	144.590	747.591	2,492.132	205.069	6,196.840
1888	2,129.745	727.397	186.353	804.056	2,678.654	229.587	6,755.792
1889	2,135.266	746.261	240.743	828.882	2,929.020	259.989	7,140.161
1890	2,294.960	780.169	259.278	869.938	3,148.159	260.932	7,612.436
1891	2,516.279	897.605	304.903	894.949	3,433.431	281.835	8,329.002

Európa különböző országaiban a távirati forgalom nagysága következő:

Sorszám	Az ország neve	A díj köteles					A díjmentes és szolgáltatási	Ezer lakosra jutott távirat	
		belforgalmi		nemzetközi		összes		1890-ben	1891-ben
		t á v i r a t o k s z á m a 1 8 9 1 - b e n							
		ezer db.	o/o	ezer db.	o/o	ezer darab	darab		
1	N.-Brit. és Írország	62.341	88'7	7.947	11'3	70.288	1.866	1.763	1.862
2	Svájc	1.974	53'6	1.707	46'4	3.681	138	1.260	1.261
3	Németalföld	2.293	51'0	2.199	49'0	4.492	41	942	984
4	Franciaország	29.528	81'2	6.842	18'8	36.370	4.281	917	952
5	Belgium	2.690	49'7	2.720	50'3	5.410	3.045	871	888

Sorszám	Az ország neve	A díj köteles					A díjmen- tes és szol- gálati	ezer lakosra jutott távirat	
		belforgalmi		nemzetközi		összes		1890- ben	1891- ben
		t á v i r a t o k s z á m a 1891-ben							
		ezer db	%	ezer db	%	ezer darab	darab		
6	Dánia	626	38'4	1.033	61'6	1.629	64	687	749
7	Norvégia	1.123	67'1	550	32'9	1.673	10	766	836
8	Németország	19.461	69'3	8.611	30'7	28.072	1.523	518	568
9	Görögország	665	65'7	347	34'3	1.012	155	427	454
10	Luxemburg	20	19'8	81	80'2	101	4	429	479
11	Ausztria	4.288	48'4	4.566	51'6	8.854	807	353	372
12	Svédország	1.164	57'6	858	42'4	2.022	28	367	423
13	Magyarország	2.516	55'0	2.074	45'0	4.590	304	242	265
14	Olaszország	7.586	82'5	1.611	17'5	9.197	978	272	309
15	Románia	986	66'9	486	33'1	1.472	101	251	292
16	Boszn. és Hercegov.	100	45'5	120	54'5	220	25	191	165
17	Portugália	582	49'9	585	50'1	1.167	178	238	272
18	Spanyolország	2.766	71'6	1.098	28'4	3.864	572	206	218
19	Szerbia	376	76'7	114	23'3	490	127	176	226
20	Bulgária és Kelet- Rumélia	598	76'7	182	23'3	780	167	124	246
21	Oroszország	8.762	83'7	1.595	16'3	10.357	625	96	96

A táviratok arányszáma a lakossághoz viszonyítva, mint látnivaló, még mindig nagyon alacsony nálunk, úgy, hogy e tekintetben csak a pyrenäi félsziget, Oroszország és a Balkán-államok állanak mögöttünk. A viszonyok tehát itt is hasonlóak azokhoz, melyeket fentebb a postai forgalomnál láttunk.

Itt fel kell említenünk a táviratközvetítő távbeszélőket (telephon), melyek oly helyeken állítottak fel, hol két távirdaállomás összeköttetése vált szükségessé, a melynek forgalma azonban csekélyebb, hogysem érdemes lett volna távirdai összeköttetést létesíteni, de megengedi a körülbelül $\frac{1}{4}$ -ed rész költségbe kerülő távbeszélő felállítását. Ily közvetítő távbeszélő 1891-ben 13 létezett és 23 községben 42 állomással birt. Közvetítésükkel 11.786 távirat lett feladva és 13.478 távirat érkezett, azonkívül a megfizetett beszélgetések száma 1.176-ra rúgott. A jövedelem úgy a táviratok, mint beszélgetések után 3.687, illetőleg 535, összesen 4.222 frtot tett.

A posta és távirda üzleti eredményei. — Miután nálunk a két intézmény újabban egyesített s üzleti kimutatásunkban a két üzletág eredményei nem különíthetők el, czélszerűnek látszott e kimutatásokat a régibb évekről is egybevonni. A postai és távirdai intézmény jövedelmezőségét az egyesítés előtt az Évkönyv. régibb évfolyamai külön-külön feltüntették.

É v	Be- vétel	Ki- adás	Üzleti fölös- leg (+), vagy hiány (—)	É v	Be- vétel	Ki- adás	Üzleti fölös- leg (+), vagy hiány (—)
	millió forintokban				millió forintokban		
1868	4'16	4'47	— 0'31	1880	7'71	6'84	+ 0'87
1869	4'57	4'34	+ 0'23	1881	8'36	7'13	+ 1'23
1870	4'96	5'45	— 0'49	1882	8'97	7'47	+ 1'50
1871	5'76	6'30	— 0'54	1883	9'68	7'81	+ 1'87
1872	6'10	6'52	— 0'42	1884	10'50	8'63	+ 1'87
1873	6'23	6'43	— 0'20	1885	10'86	9'28	+ 1'58
1874	6'01	6'23	— 0'22	1886	11'19	9'50	+ 1'69
1875	6'27	6'18	+ 0'09	1887	11'49	9'42	+ 2'07
1876	6'53	6'03	+ 0'50	1888	12'27	9'30	+ 2'97
1877	6'73	6'14	+ 0'59	1889	12'31	9'22	+ 3'09
1878	7'18	6'29	+ 0'89	1890	12'81	9'44	+ 3'37
1879	7'48	6'76	+ 0'72	1891	13'72	9'56	+ 4'16

A jelentékeny emelkedés, mely az üzleti feleslegben mutatkozik, a posta-intézmény természetszerű fejlődésének tulajdonítandó: a távirda addig, míg külön kezeltetett, rendesen hiányt eredményezett és nagyobb felesleget újabban sem adott, ha csak az új díj-szabás, mely a forgalmat olcsóbbá teszi, a jövedelmezőséget is elő nem mozdítja.

A posta és távirda üzleti eredményeit Európa főbb államaiban a következő kimutatás szintén egyesítve tünteti fel:

Sorszám	Az ország neve	Bevétel	Kiadás	Üzleti fölsleg (+) vagy hiány (—)	Bevétel	Kiadás	Üzleti fölsleg (+) vagy hiány (—)
		e z e r f o r i n t o k b a n					
		1890-ben			1891-ben		
1	Németország	126.971	115.643	11.328	132.732	123.212	9.520
2	Nagybrit. és Írorsz.	126.598	94.798	31.800	126.991	96.492	30.499
3	Franciaország	63.357	57.738	5.619	79.585	58.960	20.625
4	Ausztria	31.145	27.301	3.844	32.501	29.175	3.326
5	Oroszország	46.316	39.643	6.673	46.530	38.911	7.619
6	Olaszország	23.648	21.086	2.562	24.813	21.919	2.894
7	Magyarország	12.814	9.442	3.372	13.724	9.562	4.162
8	Svájc	9.672	8.763	909	10.149	9.474	675
9	Belgium	8.142	5.865	2.277	8.408	5.818	2.590
10	Spanyolország	11.121	7.839	3.282	11.198	7.510	3.688
11	Németalföld	6.826	5.511	1.315	7.101	5.915	1.186
12	Svédország	5.005	4.736	269	5.133	4.936	197
13	Dánia (Izland nélk.)	3.385	3.544	(—) 159	4.825	4.924	(—) 99
14	Portugália	2.318	2.652	(—) 334	2.820	2.651	169

Sorszám	Az ország neve	Bevétel	Kiadás	Üzleti-főlöslég (+) vagy hiány (—)	Bevétel	Kiadás	Üzleti-főlöslég (+) vagy hiány (—)
		e z e r f o r i n t o k b a n					
		1890-ben			1891-ben		
15	Norvégia	2.216	2.157	59	2.371	2.428	(—) 57
16	Románia	2.374	1.606	768	2.418	1.820	598
17	Bulgária és Kelet-Rumélia	732	960	(—) 228	600	975	(—) 375
18	Finnország	566	551	15	—	—	—
19	Görögország	1.095	317	778	1.026	318	708
20	Bosznia és Hercegovina	491	567	(—) 76	506	576	(—) 70
21	Szerbia	376	410	(—) 34	322	359	(—) 37
22	Luxemburg	259	278	(—) 19	290	288	2

Távbeszélő. — A távbeszélő intézménye, már több év óta teljesít hazánkban közhasznú szolgálatot, miért is ezúttal szintén felvettük évkönyvünk közleményei közé. Azelőtt csak Budapesten volt helyi távbeszélőnk, 1890-ben azonban megnyílt a Budapest és Bécs közötti hosszabb távbeszélő is, mi ezen intézmény fejlődésében jelentékeny haladást képez. Az 1891. év végén 14 városban volt közhasználatú távbeszélő. Ezek közül kincstári kezelés alatt 5, u. m. a fiumei, győri, kassai, soproni és aradi; a budapesti a kincstár tulajdona ugyan, de bérbe van adva. Magánkezelésben voltak a debreczeni, miskolci, nagyvárad, pécsi, pozsonyi, szegedi, temesvári és zágrábi, városi távbeszélők, melyek azonban engedély-okmányaik értelmében felállításuktól számított 20—30 év letelte után a kincstár tulajdonába fognak átmenni. Ezekén kívül léteznek a fennebb már elsorolt távirat-közvetítő távbeszélők.

A távbeszélő hálózat vonal és huzalhossza 1891-ben:

	Vonalhossz :	Huzalhossz :
Budapest-bécsi telefon	260.100 km.	1,324.000 km.
Távirat közvetítő telefonok	167.371 »	251.146 »
Városi közhasználatú telefonok	645.292 »	5,318.780 »
Összesen	1,072.763 km.	6,893.926 km.

A távbeszélőn váltott közlemények száma :

	1890-ben	1891-ben
Budapest-bécsi telefon	52.620	75.376
Távirat-közvetítő telefonok	2.419	26.440
Városi közhasználatú telefonok	6,884.340	8,058.877
Összesen	6,939.379	8,160.693

A budapest-bécsi távbeszélőnek Magyarországon 1891-ben 1 nyilvános állomása és 33 előfizetője volt, 40 távbeszélő, 2 kapcsoló és 3 beszélő készülékkel; a városi közhasználatú távbeszélőknek pedig 16 központi, 68 nyilvános állomása és 2.781 előfizetője volt, 22 váltó- és 2.923 beszélő készülékkel és 195 szolgálatot tevő személyzettel. A beszélgetések számát a következő kimutatások részletezik:

a) A budapest-bécsi távbeszélőnél:

A távbeszélő iránya	Az összes		Visszavont		Feladott értesítések száma
	sürgős	közönséges	sürgős	közönséges	
	beszélgetések száma				
Budapest-Bécs felé	9.980	31.743	774	2.361	130
Bécs-Budapest felé	11.052	22.601	1.288	1.782	458
Összesen	21.032	54.344	2.062	4.143	588

Az összes sürgős és közönséges beszélgetések száma tehát 75.376, 1890-ben csak 52.620 volt, s így a beszélgetések száma 22.756-al szaporodott.

b) A városi közhasználatú távbeszélőknél:

H o l	A távbeszélőn váltott közlemények				Bevételek	Kiadások
	beszélgetések	táviratok		összesen	frt	frt
		feladás	érkezés			
Arad (állami)	23.351	588	673	24.612	2.730	1.246
Budapest (állami)	6,695.206	20.240	9.542	6,724.988	229.704	137.911
Debreczen	100.835	—	—	100.835	5.546	6.549
Fiume (állami)	95.356	105	97	95.558	6.687	2.148
Győr (állami) ¹⁾	200.750	17	2	200.769	5.398	—
Kassa (állami) ²⁾	91.250	9	19	91.278	1.269	425
Miskolcz	91.250	—	—	91.250	2.922	946
Nagy-Váradi	223.100	—	—	223.100	10.191	7.605
Pécs	50.194	—	—	50.194	4.945	3.650
Pozsony	72.250	592	372	73.214	6.246	4.847
Sopron (állami)	21.900	250	589	22.739	3.818	—
Szeged	105.850	556	421	106.827	9.155	7.844
Temesvár	183.721	1.048	910	185.679	9.004	4.435
Zágráb	67.834	—	—	67.834	6.510	4.674
Összesen	8.022.847	23.405	12.625	8,058.877	304.125	182.280
1890-ben	6,863.342	12.143	8.855	6,884.340	—	—

¹⁾ Február 1-től. ²⁾ Julius 27-től.

A távbeszélőn váltott közlemények száma tehát a városi közhasználatú távbeszélőknél 1,174.537-tel szaporodott 1891-el szemben.

Az osztrák távbeszélőket és azoknak forgalmát 1890 és 1891-re az alábbi kimutatás mutatja:

C z i m	Állami kezelésben		Magán-kezelésben		Összesen	
	1890	1891	1890	1891	1890	1891
Távbeszélő-hálózatok száma ...	56	76	11	11	67	87
Huzalhossz km-ben ...	4.278 ^o	6.651 ^o	32.511 ^o	33.728 ^o	36.789 ^o	40.380 ^o
Állomások száma ...	85	162	23	28	108	190
Előfizetők száma ...	1.252	1.723	7.659	9.372	8.911	11.095
Telefonok száma ...	1.415	1.969	7.801	9.560	9.216	11.529
Beszélgetések száma ...	613.928	1,122.511	12.227.694	15,817.533	12,841.622	16,940.044
Közvetített táviratok száma ...	95.230	139.383	210.198	257.310	305.428	396.693
Bevétel frt ...	221.245	290.305	635.691	821.098	856.936	1,111.403
Kiadás frt ...	62.735	78.633	361.795	445.389	424.530	524.022

Ebből láthatjuk, hogy míg nálunk most kezd csak fejlődni a távbeszélő, addig Ausztriában ez az intézmény már egészen megizmosodott.

G) Pénz és hitel.¹⁾

1. P é n z.

Nemes fémek termelése. — A szoros értelemben vett pénz nyersanyagát a nemes fémek, az arany és ezüst képezik. Ezek termelésének változásai behatnak az árakra, a mennyiben a nemes fémek jelentékenyebb szaporodása általános áremelkedést jelent, a termelés nagyobbfokú alábbszállása pedig az árak csökkenését idézi elő. A ma pénzül használt két nemes fém termelési viszonyainak változása pedig a köztök létező értékarányt befolyásolja, a minthogy az ezüst jelen árhanyatlása is első sorban ez okra vezetendő vissza.

¹⁾ Magyar statisztikai évkönyv I—XX. évfolyam 4., 6. és 10. füzet, — Budapesti Közlöny 1891. és 1892. évf. — Oesterreichisches Statistisches Handbuch. Wien, 1892. — Az osztrák-magyar bank zárszámadásai az 1880—92. évekre. — Oesterreichische Statistik XXV. B. 4. H. és XXXV, Band 2. Heft. Statistik der Sparkassen für das Jahr 1890. — Ignaz Gruber Dr.: Statistische Beiträge zur Frage der Währung der österreichisch-ungarischen Monarchie. Jena, 1890. — Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1889—92. Berlin, 1889—92. — Annuaire statistique des Pays-Bas pour 1887. — Annuaire Statistique de la Belgique. Vingt et deuxième année 1891. Bruxelles, 1891. — The Economist, 1891—1893. — Final Report of the Royal Commission appointed to inquire into the recent changes in the relative values of the precious metals. etc. London, 1888. — Report of the Director of the Mint for the Year 1891 and 1892. Washington, 1891 and 1893. — La Revue des Banques etc. Dir. E. Fournier de Flaix 1891—93. — Annuario statistico italiano 1889—90. Roma 1890. — Bollettino di notizie sul credito e la previdenza. Ministero di agricoltura, industria e commercio. 1891—93. Roma. — Zeitschrift des kön. Preussischen Stat. Bureaus I. Halbjahr. Berlin 1892. — Kalender und Stat. Jahrbuch für das Königreich Sachsen. Dresden 1890. — Norges off. Statistik, Tabeller vedkommende Norges Sparebanker i Aaret 1891. Christiania 1891. — Statistisches Jahrbuch für das Grossherzogthum Baden. 1891. Karlsruhe 1890. — Statistik der schweizerischen Sparkassen. Bern 1889. — Zeitschrift des kön. bayerischen Statistischen Bureau. 1891. Nr. 1. München. — Statistische Tabellen zur Währungs-Frage der oesterreichisch-ungarischen Monarchie. Wien. 1892. — Az 1892. márczius havára összehívott valuta-enquête irományai. Budapest. 1891.

A következőkben adjuk a két nemes fém termelését először hazánkban, azután Ausztriában, végre az egész földön.

Hazai nemesfém-termelésünk számottevő tényező ugyan bányászatusunkban, de a világ arany- és ezüsttermelése mellett eltörpül. A hazánkban előállított nemes fémek mennyiségét és értékét az utolsó 25 évben (1867—91) a következő táblázat mutatja, kitüntetve egyúttal a két fém súly szerinti arányát a termelésben:

É v	A z a r a n y		A z e z ü s t		A két nemes fém összes értéke	Száz kgr. nemes fémről az aranyra seik
	mennyisége kgrm.	értéke ¹⁾ frt	mennyisége kgrm.	értéke ²⁾ frt		
1867	1.827'3186	2,467.880	27.113'1773	2,440.186	4,908.066	6'3
1868	1.660'7101	2,242.178	27.010'1461	2,430.913	4,673.091	5'8
1869	1.557'3704	2,102.450	26.007'1962	2,340.648	4,443.098	5'7
1870	1.482'3898	2,001.159	20.455'7857	1,841.021	3,842.180	6'8
1871	1.392'1528	1,879.406	20.127'4387	1,811.469	3,690.875	6'5
1872	1.434'1795	1,936.142	17.136'3308	1,542.270	3,478.412	7'7
1873	1.233'4226	1,720.625	18.576'5930	1,671.893	3,392.518	6'2
1874	1.291'1602	1,801.169	17.421'2639	1,567.939	3,369.108	6'9
1875	1.576'9760	2,199.882	21.235'6585	1,911.209	4,111.091	6'9
1876	1.890'0275	2.637.293	22.784'3808	2,051.320	4,688.613	7'6
1867—1876	1.534'5707	2,098.818	21.786'7771	1,960.887	4,059.705	6'6
1877	1.704'7061	2,378.065	20.506'3871	1,845.575	4,223.640	7'7
1878	1.807'1997	2,521.044	19.571'1484	1,761.403	4,282.447	8'4
1879	1.593'6513	2,223.144	18.660'9811	1,679.488	3,902.632	7'9
1880	1.604'0683	2,237.675	17.443'8081	1,569.943	3,807.618	8'4
1881	1.578'6045	2,195.700	17.583'0598	1,579.420	3,775.120	8'2
1882	1.724'2977	2,398.373	16.568'2300	1,490.754	3,889.127	9'4
1883	1.628'8380	2,266.038	16.708'3394	1,503.550	3,769.588	8'8
1884	1.684'5770	2,349.985	15.049'9418	1,353.990	3,703.975	10'1
1885	1.719'2958	2,384.350	16.671'6514	1,499.855	3,884.205	9'3
1886	1.788'7442	2,483.422	16.042'8855	1,443.823	3,927.245	10'0
1877—1886	1.683'3985	2,343.780	17.480'6433	1,572.778	3,916.558	8'8
1887	1.861'9188	2,597.376	17.664'9930	1,588.184	4,185.560	9'5
1888	1.806'4258	2,575.167	16.692'9557	1,497.712	4,072.879	9'8
1889	2.215'2153	2,977.253	17.229'4904	1,532.595	4,509.848	11'4
1890	2.131'3557	2,973.042	17.049'7522	1,597.907	4,570.949	11'1
1891	1.508'9253	2,102.433	16.676'0689	1,486.170	3,588.603	8'3

¹⁾ Az arany kilogrammja 1872-ig 1.350 frtjával, azon túl rendszeren 1.395 frtjával számítottatott. — ²⁾ Az ezüst kilogrammja egyenlőnek vétetett 90 frttal s csak a 80-as évek némelyikében számítottatott valami kis töredékkel csekélyebb értékben.

A táblázatból kitűnik, hogy nemesfém-termelésünk egészben véve stagnál. Áll ez különösen az ezüstre, melynek előállítása a nagyon kedvező 1867—69. évekkel szemben oly mérvben csökkent, hogy — az ezüst érték hanyatlását is számbavéve — ezüsttermelésünk újabban aligha állít elő feleakkora értéket, mint a mondott években. Öröndetesebb képet nyújt az aranybányászat, mely a 70-es évek elején jelentékenyen alászállott ugyan, de az időtől fogva emelkedőben van és az erdélyi részekben megindult vállalkozói tevékenység folytán már is szép lendületet mutat. Az arany előállítása a zalatnai bányakapitányság területén a magánbányákban 1887-ről 1889-re közel 35⁰/₀-kal emelkedett, míg ellenben 1890-ről 1891-re ugyanannyival csökkent, az adományozott vájnatelkek nagysága pedig (az aranyra, ezüstre és rézre szóló adományozásokat véve, minthogy itt további megkülönböztetéseket forrásaink nem engednek) ugyanazon idő alatt 12'4 millió □-méterről 18'0 millióra szökött fel, 1891-ben pedig 23'8 millióra.

Ausztria arany- és ezüst-termelését 1867-től 1890-ig a következő táblázat mutatja:

É v	Arany	Ezüst	É v	Arany	Ezüst
	kilogramm			kilogramm	
1867	23'0	13.856	1879	17'0	29.535
1868	21'4	14.865	1880	41'3	30.057
1869	15'9	15.233	1881	26'0	31.860
1870	16'0	25.535	1882	16'5	31.095
1871	9'0	16.341	1883	18'2	32.626
1872	9'6	16.894	1884	27'0	34.857
1873	5'3	19.064	1885	25'3	36.077
1874	14'5	21.088	1886	16'8	35.696
1875	14'5	24.848	1877—1886	21'4	31.756
1876	13'6	25.166			
1867—1876	14'4	19.289	1887	16'2	35.182
			1888	9'9	35.326
1877	8'7	27.169	1889	13'2	35.435
1878	16'9	29.090	1890	21'6	35.862

A monarchia ezüsttermelését a jövőben lényegesen befolyásolni fogja az ezüst beváltási árában bekövetkező változás: a kincstár eddig ugyanis az ezüst kilogrammjáért 90 frtot fizetett, 1894. évtől kezdve azonban Magyarországon 79¹/₂ frtért (ebből 22¹/₂ frt a belföldi termelőknek szánt termelési jutalom) Ausztriában 80 frtért fogja a kincstár az ezüst kilogrammját beváltani.

A világ nemes-fémtermelése Soetbeernek e tekintetben általá-

nosan legjobbnak tartott s az 1886-ban kiküldött angol Gold- and Silver-comission által is használt összeállítás szerint Amerika felfedeztetésétől napjainkig több évi átlagokban következőkép alakult:

Időköz	Súlya kilogrammokban			Értéke ezer forintokban (aranyban)			
	az arany-nak	az ezüstnek	100 kg. nemes fém-ből az arany-ra esett	az arany-nak	az ezüst-nak	az összes nemes fémek-nak	ebből az aranyra jut %
1493—1520	5.800	47.000	11'0	8.091	6.110	14.201	57'0
1521—1544	7.160	90.200	7'4	9.988	11.185	21.173	47'2
1545—1560	8.510	311.600	2'7	11.871	38.482	50.353	23'6
1561—1580	6.849	299.500	2'2	9.541	36.390	45.931	20'8
1581—1600	7.380	418.900	1'7	10.295	49.430	59.725	17'2
1601—1620	8.520	422.900	2'0	11.885	48.211	60.096	19'8
1621—1640	8.300	393.600	2'1	11.578	39.163	50.741	22'8
1641—1660	8.770	366.300	2'3	12.238	35.165	47.403	25'8
1661—1680	9.260	337.000	2'7	12.918	31.341	44.259	29'2
1681—1700	10.765	341.900	3'1	15.017	31.796	46.813	32'1
1701—1720	12.820	355.600	3'5	17.884	32.537	50.421	35'5
1721—1740	19.080	431.200	4'2	26.616	39.886	66.502	40'0
1741—1760	24.610	533.145	4'4	34.331	50.382	84.713	40'5
1761—1780	20.705	652.740	3'1	28.884	62.010	90.894	31'8
1781—1800	17.790	879.060	2'0	24.817	81.313	106.130	23'4
1801—1810	17.778	894.150	1'9	24.800	80.026	104.826	23'7
1811—1820	11.445	540.770	2'1	15.966	48.670	64.636	24'7
1821—1830	14.216	460.560	3'0	19.831	40.760	60.591	32'7
1831—1840	20.289	596.450	3'3	28.303	52.786	81.089	34'9
1841—1850	54.759	780.415	6'6	76.388	68.677	145.065	52'7
1851—1855	199.388	886.115	18'4	278.104	80.193	358.297	77'6
1856—1860	201.750	904.990	18'2	281.499	82.355	363.854	77'4
1861—1865	185.057	1,101.150	14'4	258.163	99.654	357.817	72'1
1866—1870	195.026	1,339.085	12'7	272.069	119.848	391.917	69'4
1871—1875	173.904	1,969.435	8'1	242.603	172.325	414.928	58'5
1876—1880	172.414	2,450.252	6'6	240.522	191.031	431.553	55'7
1881—1885	149.139	2,361.709	5'0	208.049	214.380	422.429	49'3
1886 ¹⁾	159.490	2,401.829	5'2	222.600	194.821	417.421	53'3
1887 ¹⁾	159.155	2,990.398	5'1	222'127	197.501	419.628	52'9
1888 ¹⁾	265.880	3,386.869	4'7	231'512	214.710	446.222	51'9
1889 ¹⁾	185.809	3,901.809	4'5	259.204	340.550	599.754	43'2
1890 ¹⁾	170.248	4,144.233	3'9	237.494	361.709	599.203	39'6
1891 ¹⁾	181.339	4,493.100	3'9	252.968	392.158	645.126	39'2
1892 ¹⁾	196.814	4,730.647	4'0	274.556	412.891	687.447	39'9

¹⁾ Az utolsó hét év adatait az Északamerikai Egyesült-Államok »Annual Report of the Director of the Mint. etc.« című kiadványából merítettük.

A táblázat feltünteti, hogy minő óriási mérvben fokozódott a nemes fémek előállítása az utolsó időben. De mutatja azt is, hogy e fokozódás nem volt egyöntetű az aranyból és ezüstről, nevezetesen az 1850. körül felfedezett aranybányák rendkívüli bősége az 50-es és 60-as években egyszerre megsokszorozta az aranytermelést, míg az előállított ezüst mennyisége ez alatt csak lépésről-lépésre emelkedett. A 70-es évektől kezdve az arany előállítása megcsökkent egész 1885-ig, a mely időtől kezdve újra emelkedő az irányzat, sőt a legutóbbi évben elért mennyiség az 1866—70 évek átlagát is meghaladja. S ha figyelembe vesszük azt, hogy a három utolsó évben kimutatott mennyiségben China termelése — mely pedig elég tekintélyes, csak aranyexportja meghaladja a 9 millió kg-ot, — benn nem foglaltatik, azt állíthatjuk, hogy legtöbb aranyat az 1892. évben állítottak elő. Ez emelkedést nagyrészt az ausztráliai aranybányák termelésének rohamos növekedése idézte elő, mely bányák ez évben még az Egyesült-Államokénál is többet termeltek, s az aranytermelő országok között így kivívott első rangot a jövőben is valószínűleg meg fogják tartani. Hasonlóképen kedvező volt az utóbbi években a délafrikai bányák kiaknázása, csupán Transvaalra az 1892-iki aranytermelés $17\frac{0}{10}$ -a esik.

Ugyancsak a 70-es években kezdődik az ezüstabányászat hihetetlen mérvű emelkedése, mely következetesen tart napjainkig, midőn már négyszer annyi ezüst állítatik elő, mint a hatvanas évek átlagában, dacára az ezüst folytonos árhanyatlásának. Az ezüst előállítása ugyanis unciánként 20—24 d.-be kerül és így még a jelenlegi alacsony ezüstár mellett is nyereséges a termelés. Az utóbbi évek emelkedésében Mexicónak és Ausztráliának van nagy része, míg az Egyesült-Államok ezüstermelése az utolsó évben csökkent.

Az arany és ezüst értékviszonya. — A két nemes fém tudvalevőleg nagyon állandó értékarányban állott egymással egészen a legújabb időig. Az időszámításunk kezdete előtti időkből van már tudomásunk ez arányról, mely akkor 1: 12 körül mozgott. A középkor adatai szintén 1: 12 egészen 1: 10 arányt mutatnak. A 17-ik század folyamában az arany értéke emelkedett és annak végén már 1: 15 arányt találunk. Csekély ingadozásokkal tartott ez a helyzet egészen a jelen század elejéig és csak annak második negyedében drágul az arany annyira, hogy számaink 1: 15 $\frac{8}{10}$ -ra változnak. A kaliforniai és ausztráliai aranybányák felfedezése által a két fém termelési viszonyaiban századunk közepén beállott fordulat sem gyakorolt lényeges hatást azok értékviszonyára; az arány (5 évi átlagokat véve) 1: 15.3 alá nem szállott, a mit tudvalevőleg

a latin Unio kettős valutarendszerének tulajdonitanak. 1873 óta rohamosan sulyedt az ezüst értéke. Az arány alakulását 1801 óta a következő összeállítás mutatja:

Évek	Egy unczia ezüst ára a lond. piacon	Az arany viszonya az ezüsthöz	Évek	Egy unczia ezüst ára a lond. piacon	Az arany viszonya az ezüsthöz
1801—10	60 ⁷ / ₁₆ d.	1 : 15'61	1876—80	52 ¹⁵ / ₁₆ d.	1 : 17'81
1811—20	60 ¹³ / ₁₆ »	1 : 15'51	1881—85	50 ⁵ / ₈ »	1 : 18'63
1821—30	59 ¹¹ / ₁₆ »	1 : 15'80	1886	45 ³ / ₈ »	1 : 20'79
1831—40	59 ⁷ / ₈ »	1 : 15'75	1887	44 ⁵ / ₈ »	1 : 21'13
1841—50	59 ⁹ / ₁₆ »	1 : 15'83	1888	42 ⁷ / ₈ »	1 : 21'99
1851—55	61 ⁸ / ₁₆ »	1 : 15'41	1889	42 ¹¹ / ₁₆ »	1 : 22'10
1856—60	61 ⁵ / ₈ »	1 : 15'30	1890	47 ³ / ₄ »	1 : 19'76
1861—65	61 ¹ / ₄ »	1 : 15'40	1891	45 ¹ / ₁₆ »	1 : 20'92
1866—70	60 ⁵ / ₈ »	1 : 15'55	1892	39 ³ / ₄ »	1 : 23'72
1871—75	59 ¹ / ₁₆ »	1 : 15'97			

Az ezüst átlagos ára az 1892. évben állott legalacsonyabban. Ujabbán valóban rendkívüli hullámzások állottak be az ezüst áraban, hullámzások, melyek magyarázata az Egyesült-Államok törvényhozásában s az azzal kapcsolatban álló üzérkedésekben keresendő. Hoszszas vajadás után az 1890. év közepén (jul. 14.) létrejött a Sherman-féle ezüstbill, mely kötelezi a kincstárt, hogy havonta 4¹/₂ millió unczia ezüstöt vásároljon törvényes fizetési eszközt képező kincstári jegyek ellenében. E törvény, mely sokkal túlmegy a régi Bland-bill rendelkezésein, szabad teret engedett a legvadabb üzérkedésnek. Az ezüst ára rohamosan emelkedett. Az év első három hónapjában 44 d. körül mozgó londoni jegyzés szeptemberre 55⁵/₈-ig szökött fel. Azóta válság állott be az üzérkedésben s az ezüst ára rohamosan esett, 1891. év novemberében 44¹/₁₆-ra, 1892. márcziusában 39-dre sulyedt, augusztusban pedig elérte 37⁷/₈-dot. E hanyatlást általában annak tulajdonították, hogy a kongresszus a forgalomban levő ezüst szaporítására irányuló rendszabályokat elvetette. Októberben emelkedett ugyan az ezüst ára, a brüsszeli érmeconferenciába vetett reménység folytán, mely értekezlet az Egyesült-Államok kormányának kezdeményezéséből azon kérdéssel foglalkozott, miként lehetne az ezüstöt az arannyal párhuzamosan a forgalomban fenntartani, valamint mely állandó és változtathatlan értékarány állitható fel e két nemes fém között? De midőn deczember havában e konferencia eredménytelenül széteszlott, az ezüst ára újból 37¹⁵/₁₆-dre esett. Az 1893. év első felében is 38-d körül

mozgott az ezüst ára, az indiai ezüstveretés beszüntetésének hírére azonban újra nagyot esett. Junius 29-én elérte az eddig elő nem fordult minimális árt: 30¹/₂det, majd a következő napokban 33—34-dre emelkedett.

Nemes fémek nemzetközi forgalma.¹⁾ — Az e téren főbb szerepet játszó államok arany- és ezüstofforgalmát be- és kivitel szerint részletezve a következő kimutatás tünteti fel, megjegyezve, hogy a kimutatásban a nyers fémek és a belőlök vert pénz (érmek) — miután az elkülönítés nem mindenütt lehetséges — együvé foglaltattak:

Az ország neve	átlag		1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben
	1876—80-ban	1881—85-ben								
millió forintokban										
Aranyforgalom.										
a) Bevitel:										
N.-Britán. és Írorsz.	165.2	112.4	77.5	107.4	133.7	133.9	99.6	157.9	179.1	235.7
Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	56.3	84.7	37.2	47.9	56.1	43.6	90.1	92.3	21.6	27.2
Franciaország	150.9	67.4	25.8	51.0	97.4	104.4	37.3	40.4	135.0	46.9
Kelet-India	—	46.6	54.7	47.8	30.3	28.3	32.4	31.2	50.7	a) —
Olaszország	²⁾ 4.4	17.0	16.8	8.2	4.7	4.3	3.1	3.0	6.4	4.0
Oszt.-Magy. mon. ...	19.4	14.3	14.2	10.4	8.6	7.4	7.8	24.1	22.4	40.9
Németország	43.7	12.4	10.4	9.2	21.3	23.4	27.7	67.1	33.2	50.9
Svájc	—	—	—	—	—	5.3	6.1	5.7	13.5	12.7
Belgium	3.3	3.4	1.0	2.7	6.1	4.3	1.8	2.4	6.0	4.0
Hollandia	9.5	12.8	24.1	12.0	13.9	23.7	2.6	8.0	2.6	4.6
Japán	—	1.0	1.3	0.7	1.2	2.3	2.5	2.4	1.5	—
b) Kivitel:										
N.-Britán. és Írorsz.	162.5	117.1	70.9	120.1	119.3	137.8	93.2	149.4	144.6	143.1
Franciaország	87.3	67.4	53.9	32.8	80.4	79.2	123.2	77.0	51.8	100.1
Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	31.6	40.5	24.4	86.3	17.8	90.2	20.4	26.4	115.4	36.3
Németország	10.6	18.5	21.1	16.5	12.3	11.6	8.4	50.1	28.7	22.7
Olaszország	²⁾ 9.3	11.4	3.3	4.7	40.5	3.7	9.8	9.1	7.3	7.9
Belgium	0.4	4.9	6.7	8.4	1.6	1.1	0.0	0.1	0.9	2.9
Oszt.-Magy. mon. ...	4.5	3.2	2.1	3.1	4.4	1.1	3.6	10.7	8.7	3.9
Japán	—	2.7	2.4	3.4	1.2	0.8	0.2	0.9	0.5	—
Hollandia	1.9	2.8	0.7	1.7	0.9	1.6	—	11.7	1.7	0.5
Svájc	—	—	—	—	—	1.8	1.6	1.6	2.2	2.5
Kelet-India	—	1.6	0.7	1.1	3.3	6.6	2.4	3.1	4.6	a) —

¹⁾ A forrásokat ld. az áruforgalmi kimutatásoknál. ²⁾ 1878—80-as átlagok. ³⁾ A kereskedelmi év márczius 31-én végződik.

Az ország neve	átlag		1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben
	1876— 80-ban	1881— 85-ben								
millió forintokban										
Ezüstforgalom.										
a) Bevitel:										
N.-Britán. és Írorsz.	128'9	89'3	94'7	96'3	94'3	74'7	78'2	62'1	91'9	103'0
Kelet-India	—	85'5	74'1	99'1	123'9	82'2	105'9	107'3	123'9	—
Franciaország	61'7	54'1	32'6	40'4	94'3	73'6	71'2	65'6	44'2	55'7
Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	27'7	25'4	22'6	30'6	34'8	37'5	36'2	32'3	39'2	44'2
Olaszország	1) 4'4	19'0	20'8	2'3	42'3	18'3	32'5	24'4	13'4	19'1
Belgium	2'5	14'4	34'9	14'7	1'2	5'4	0'6	3'7	8'2	3'6
Japán	—	11'4	12'0	11'9	16'1	18'8	19'5	15'1	26'8	—
Osztr.-Magy.-Mon. ...	23'5	6'8	7'5	2'3	3'6	3'2	3'1	3'0	3'8	2'6
Németország	14'4	3'5	3'2	2'8	1'5	4'8	4'3	5'5	2'9	4'5
Svájcz	—	—	—	—	—	8'9	9'5	11'5	18'4	17'7
Hollandia	5'6	2'4	2'0	1'5	2'0	1'2	0'7	0'3	0'6	2'2
b) Kivitel:										
N.-Britán. és Írorsz.	1 24'3	90'3	93'2	100'0	98'5	72'2	78'1	76'2	106'7	108'6
Éjsz.-Am. Egy.-Áll.	47'6	47'8	42'5	54'7	70'9	62'0	52'2	43'3	77'0	73'2
Franciaország	23'3	41'3	38'4	18'5	55'1	53'7	55'4	43'6	41'1	43'5
Osztr.-Magy.-mon. ...	14.4	12'2	2'0	6'7	4'2	0'7	1'3	1'5	0'7	0'4
Kelet-India	—	11'2	10'0	18'6	7'8	10'6	13'6	14'8	14'5	—
Németország	14'4	10'3	10'3	15'7	9'7	21'3	19'0	23'2	18'6	19'9
Olaszország	1) 5'5	10'3	4'0	7'7	34'9	18'3	34'4	23'1	14'7	18'7
Japán	—	7'2	4'3	7'2	7'5	18'6	21'8	14'8	9'8	—
Svájcz	—	—	—	—	—	6'6	6'9	6'8	5'9	8'0
Belgium	0'3	3'8	7'3	3'9	0'1	0'3	0'4	1'6	1'0	3'0
Hollandia	3'6	0'6	0'2	0'9	0'6	0'0	0'1	3'4	11'2	4'5
Arany- és ezüsforgalom együtt. ²⁾										
a) Bevitel:										
Ausztrália	28'8	29'7	24'7	40'4	30'1	37'6	36'5	—	—	—
Oroszország	19'5	12'6	10'6	9'4	11'0	11'6	10'1	51'7	22'0	3) 42'6
b) Kivitel:										
Ausztrália	79'3	76'2	76'8	50'9	84'6	65'6	52'6	101'1	91'2	—
Oroszország	57'1	60'0	35'6	8'5	13'8	26'8	34'3	63'3	37'4	4) 38'8
Mexico	—	55'5	61'7	69'7	70'4	62'3	59'9	—	40'1	—

A forgalom egészét tekintve, Anglia áll a legelső helyen, mely körülmény azonban ezen ország hatalmas közvetítő kereskedésében

1) 1878—1880-as átlagok. 2) Az elkülönítés arany- és ezüsforgalom szerint ezen országoknál nem volt keresztülvihető. 3) Ebből 65'2 % arany, 34'8 % ezüst. 4) Ebből 77'9 % arany, 22'1 % ezüst.

leli magyarázatát s a táblázatból kitűnik, hogy e forgalom határozottan átviteli jellegű. A bevívó államok közt Angliát Kelet-India követi sorban. Bevitele, mely jórészen ezüstből áll, tudvalevőleg a világ ezüsttermelésének legbővebb levezető csatornája. Ez ország szerepéről alább fogunk megemlékezni, ott, hol a nemes fémeknek a Keletre való lefolyása kerül szóba. A kivívó országok közt Ausztrália és Mexico állanak újabban legelől. Oroszország kivitele is nagyon jelentékeny. Mexicot kivéve itt mindenütt az arany játszsza a főszerepet. Ellenben az Egyesült-Államok saját fogyasztásra tartják vissza óriási nemesfém-termelésüket s az ezüstkiviteli többlet egészen elenyésző hányadát képviselte az előállított mennyiségnek. Az 1890. évi már említett ezüstitörvény pedig beviteli többletet idézett elő. Európában még Franciaország bir nagy nemesfém-forgalommal, mely ezelőtt általában beviteli többletet adott, újabban azonban aranyelvonás jelei mutatkoznak (így 1882., 1883., 1887., 1888. és 1890.). Az 1889. év, mint a kiállítás éve, nagymérvű aranybevitt hozott magával Franciaország javára, úgy, hogy ez egyetlen év 83'2 millió forinttal gazdagította az ország aranykincsét.

Nemes fémek forgalma hazánkban és a monarchiában.

— Hazánk nemesfém-forgalmát a következő összeállítás mutatja:

Év	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom	Behozatali többlet	Kiviteli többlet
	m i l l i ó f o r i n t o k b a n				
1882	1'45	0'04	1'49	1'41	—
1883	2'06	0'05	2'11	2'01	—
1884	4'04	4'84	8'88	—	0'80
1885	6'27	2'30	8'57	3'97	—
1886	4'89	1'33	6'22	3'56	—
átlag 1882—86	3'74	1'71	5'45	2'03	—
1887	6'11	3'46	9'57	2'65	—
1888	18'95	2'03	20'98	16'92	—
1889	11'31	3'23	14'54	8'08	—
1890	14'43	8'98	23'41	5'45	—
1891	11'90	2'33	14'23	9'57	—
átlag 1887—91	12'54	4'01	16'55	8'53	—
1892	19'82	2'96	22'78	16'86	—

Nemes fémekből a behozatal, egy évet kivéve, állandóan nagyobb volt a kivitelnél. E körülményből magából azonban fizetési mérlegünk állására biztos következtetést azért nem vonhatunk le, mert Ausztriával való viszonyunkban a papirpénz, illetve bankjegy alakjában történő kiegyenlítések is számba volnának veendőik, mi itt nem történhetik.

1892-ig úgy a behozatalnak, mint a kivitelnek túlnyomó részét évről-évre aranypénzek képezték, nyers arany és nyers ezüst csekély mértékben hozatott be és vitetett ki. Az utolsó év 19'82 millió frtnyi behozatalából azonban 10'52 millió frt nyers aranyra esett, mely emelkedés a valutaszabályozás keresztülvitele céljából történt beszerzésben találja magyarázatát.

Nemes-fém-forgalmunk irányát tekintve, behozatalunk az 5 évi átlag szerint főleg Ausztriából, Német- és Franciaországból eredt, 1888-ban azonban Németországból hoztunk be legtöbbet (8'4 m. frt), továbbá Franciaországból (5'9 m. frt) és csak harmadsorban következett Ausztria (4. m. frt). Ez évtől kezdve Ausztriából való behozatalunk folyton növekedik, 1892-ben már az összes behozatal 71⁰/₀-a Ausztriára esik, csak ezután következik Németország 22⁰/₀-kal, míg a többi államokból jelentéktelen mennyiséget hoztunk be. Kivitelünk, a mely különben egészben véve csekély, 1890-ig bezárólag majdnem teljesen Ausztriára és Németországra szorítkozott, az utolsó két évben azonban főkiviteli piacunk Bulgária és Kelet-Rumélia lett, mely országokba 1891-ben 59⁰/₀, 1892-ben 84⁰/₀-át szállítottuk ki az összes kivitelünknek.

Az Osztrák-Magyar monarchia nemzetközi forgalma a nemes fémek tekintetében az Évkönyv 1890. évi folyamában 1856-tól kezdve mutatattatott ki. Ezuttal a régibb adatokat 5 évi átlagokban csoportosítva, csak az utolsó évtized számaint részletezzük évi eredmények szerint:

É v	Behozatal	Kivitel	Behozatási (+), kiviteli (—) többlet
		e z e r f o r i n t	
átlag 1856—60	39.809	35.006	+ 4.803
» 1861—65	24.588	28.714	— 4.126
» 1866—70	33.468	37.959	— 4.491
» 1871—75	34.574	38.081	— 3.507
» 1876—86	42.883	18.826	+ 24.057
1881	36.507	5.915	+ 30.592
1882	22.545	48.862	— 26.317
1883	21.741	4.154	+ 17.587
1884	12.670	9.891	+ 2.779
1885	12.283	8.728	+ 3.555
átlag 1881—85	21.149	15.510	+ 5.639
1886	10.583	1.797	+ 8.786
1887	10.852	4.927	+ 5.925
1888	27.149	12.201	+ 14.948
1889	26.183	8.749	+ 17.434
1890	43.472	4.303	+ 39.169
átlag 1860—90	23.648	6.399	+ 17.249

A behozatal 1876. óta állandóan felülmúlja kivitelünket; csak az egy 1882-ik év képez kivételt, a mikor a jelentékeny kiviteli többletet az ezüstpénzek tetemes kivitele okozta, főleg Kelet-Indiába, a rendkívüli export-konjunkturák következtében.

Legtöbb nemes fém a német, különösen délnémet határokon keresztül jön be, 1890-ben 40⁴ millió forint 1⁰ millió frt kivittel szemben; ellenben a Balkán-államok határain közel kétannyi vitetik ki, mint a mennyi bejön, Trieszten át hasonlóképen; de legtúlnyomóbb szokott lenni a kivitel a behozattal szemben az olasz határokon át, nem mintha Olaszország vonná magához nemes fémünket, hanem mivel a keletre szánt nemesfém-küldemények nagy része Velenczét választja kiinduló pontul.

A nemes fémek forgalmát azok minősége szerint a következő kimutatás részletezi:

É v	Nyers arany	Arany pénzek	Nyers ezüst	Ezüst pénzek	Vegyes arany és ezüst pénzek	Platina	Nemes fémek összesen
kereskedelmi értéke ezer forintokban							
<i>Behozatal:</i>							
1881	726	19.068	11.158	4.943	607	5	36.507
1882	1.857	16.646	2 003	1.055	983	1	22.545
1883	262	13.965	5.959	667	885	3	21.741
1884	62	10.292	1.260	484	571	2	12.671
1885	183	8.460	2.662	457	518	3	12.283
Együtt	3.090	68.431	23.042	7.606	3.564	14	105.747
1886	90	7.269	2.324	244	654	2	10.583
1887	88	7.674	1.744	741	605	—	10.852
1888	223	23.876	2.440	257	342	11	27.149
1889	277	22 137	3.186	332	243	8	26.183
1890	787	40.072	2.144	316	116	37	43.472
Együtt	1.465	101 028	11.838	1.890	1.960	58	118.239
<i>Kivitel:</i>							
1881	19	2.178	157	1.030	2.531	—	5.915
1882	22	4.386	60	42.032	2.360	2	48.862
1883	242	1.902	16	167	1.827	—	4.154
1884	122	3.018	119	4.894	1.674	64	9.891
1885	272	4.177	45	3.357	831	46	8.728
Együtt	677	15.661	397	51.480	9.223	112	77.550
1886	31	1.086	16	21	643	—	1.797
1887	43	3.598	57	750	467	12	4.927
1888	44	10.630	98	606	777	46	12.201
1889	274	7.793	55	80	524	23	8.749
1890	15	3.861	18	64	325	20	4.303
Együtt	407	26.968	244	1.521	2.736	101	31.977

A behozatalban az aranypénzek képviselnek legnagyobb értéket, másodsorban pedig a nyers ezüst, a kivitelben pedig rendszerint szintén az aranypénzek állanak első helyen; kivételt képezett az 1882. évi rendkívüli nagy ezüstpénzkivitel, melyről fentebb is volt szó. Nyers aranyból a forgalom csekély, de rendszeren erősen aktív; az 1889. évben azonban egyensúlyban van a ki- és bevitel. Az utolsó évben eddig elő nem fordult nagy mennyiségben hoztunk be aranypénzt a valutaszabályozás céljaira, melynek közeledését az előző két év száma is mutatja. A vegyes arany- és ezüstpénzek rovata túlnyomóan ezüstöt tartalmaz; a kivitel itt rendszeren nagyobb a behozatalnál.

Pénzverés. — Az 1892. évi XVII. t.-cz. értelmében az osztrák-magyar monarchiában az eddigi ausztriai érték helyébe az aranyérték lép, melynek számítási egysége a korona. Ez száz fillérre oszlik. Az értékpénzt képező aranyérmék 900 ezredrész aranyat és 100 ezredrész rezet tartalmazó ötvözetből veretnek. E t.-cz. értelmében a következő pénzek fognak ezentúl veretni: aranyérmék: husz- és tizkoronások; ezüstérmék: egykoronások; nikelérmék: husz- és tizfilléresek; bronzérmék: két- és egyfilléresek.

Az ausztriai értékű ezüst-egyforintosok további rendelkezésig törvényes forgalomban maradnak, ezentúl azonban csak abból az ezüstmennyiségből verhetők, amely a pénzügyi kormányzat birtokában van, vagy általa pénzverési célokra már megszereztetett. Ugyancsak forgalomban maradnak a papírpénzjegyek is további rendelkezésig.

Az Osztrák-Magyar monarchiában eddig 1857. óta az ezüst volt a törvényes pénz, a pénzegység a forint, mely 12³/₄ gramm súlyú és 11¹¹/₁₆ gr. finom ezüstöt tartalmaz. Az ezüst mellett verettek törvényes aranypénzek, három formában, u. m.: királyi arany, 10 frankos és 20 frankos arany. E teljértékű pénz mellett ezüst- és réz-váltópénzt is vertek.

Az 1867. év óta Magyarországon kivet pénzek következő összege rúgnak:

Év	millió forintokban				Év	millió forintokban			
	Aranypénzek	Országos ezüstpénzek	Ezüst-váltópénzek	Réz-váltópénzek		Aranypénzek	Országos ezüstpénzek	Ezüst-váltópénzek	Réz-váltópénzek
1867	2'204	1'898	—	—	1870	2'252	1'822	4'615	—
1868	2'451	1'092	1'279	0'249	1871	1'690	2'688	0'547	—
1869	1'715	0'856	3'907	0'051	1872	2'428	3'456	0'373	—

É v	Aranypénzek	Országos ezüstpénzek	ezüst-váltó- pénzek	Réz-váltó pénzek	É v	Aranypénzek	Országos ezüstpénzek	Ezüst-váltó pénzek	Réz-váltó- pénzek
	millő forintekben					millió forintokban			
1873	2'035	2'338	0'107	0'037	1884	2'519	1'722	—	—
1874	1'980	2'082	0'132	—	1885	2'423	1'672	—	0'200
1875	2'153	2'074	0'042	—	1886	2'690	1'566	—	0'177
1876	2'560	4'136	0'052	—	1887	2'540	2'022	0'003	0'120
1877	2'635	2'241	0'046	—	1888	2'596	1'841	0'036	0'103
1878	2'553	5'717	—	0'045	1889	2'924	1'974	—	—
1879	2'543	25'756	—	0'101	1890	2'784	2'022	—	—
1880	2'517	3'815	—	—	1891	3'193	1'470	—	0'163
1881	2'549	15'495	—	0'122	1892	19'674	1'607	0'008	0'059
1882	2'518	1'897	—	0'209	Összesen	80'607	100'300	11'147	1'721
1883	2'481	7'041	—	0'085					

A kivert pénzekből az egyes pénznemekre a következő összeg esett:

	1867—1892. kive- retett összesen frt.	kilogr.	1892-ben kiveretett (arab)	frt.
Királyi arany	6,755.847	—	—	—
20-frankos arany	52,913.234	1.498'0265	232.194	1,880.771
20-koronás »	17,793.270	12.055'0610	1,779.270	17,793.270
10-frankos »	3,145.010	0'0645	20	81
Ezüst-1½ frtos	1,281.342	—	—	—
Ezüst-egyforintos	99,018.535	19.834'1470	1,606.566	1,606.566
Ezüst-egykoronás	7.500	75'0000	15.000	7.500
20-krajczáros ezüst-váltópénz	5,794.944	—	—	—
10-krajczáros ezüst-váltópénz	5,343.355	—	—	—
4-krajczáros réz-váltópénz ...	123.972	—	—	—
1 » » »	1,585.460	19.531'355	5,870.524	58.705
1/2 » » »	12.000	—	—	—

Azonkívül Bulgária számára a magyar kir. pénzverőhivatal 1892-ben vert: ötfrankost 2,025.219 frt, kétfrankost 1,215.127 frt, egyfrankost 1,620.061 frt és félfrankost 405.009 frt értékben.

Ausztriában a pénzverés eredményét 1868, óta az alábbi számok mutatják:

Év	arany- pénzek	Ezüst-pénzek				Réz váltó pénzek	Év	arany- pénzek	Ezüst-pénzek				Réz- váltó- pénzek			
		levantei tallérok	országos ezüst- pénzek	ezüst váltó pénzek	levantei tallérok				országos ezüst- pénzek	ezüst- váltó- pénzek						
		millió forintokban							millió forintokban							
1868	3'21	7'35	0'90	—	—	—	1881	3'49	0'34	6'33	0'07	0'40	—			
1869	1'41	0'03	1'08	9'17	—	—	1882	3'35	0'17	5'72	—	0'30	—			
1870	1'69	0'20	3'33	9'45	—	—	1883	2'93	0'65	6'18	—	—	—			
1871	3'88	0'02	5'65	0'17	1884	2'58	3'11	4'48	1'04	0'35	—			
1872	4'35	0'23	4'91	0'71	—	—	1885	3'37	2'92	3'55	0'47	0'30	—			
1873	3'12	0'73	8'08	—	—	—	1886	2'88	0'63	6'89	—	0'40	—			
1874	2'33	5'22	2'64	—	—	—	1887	2'99	3'18	5'93	0'40	0'20	—			
1875	1'81	6'97	5'26	—	—	—	1888	3'10	2'34	6'72	0'51	0'20	—			
1876	4'55	10'64	7'47	—	—	—	1889	3'91	1'52	5'35	0'55	0'27	—			
1877	5'09	0'20	14'17	—	—	—	1890	3'06	0'99	4'37	0'62	0'09	—			
1878	2'84	3'86	19'26	—	0'16	0'16	1891	2'79	0'35	4'48	0'67	0'25	—			
1879	2'65	2'34	38'59	0'05	0'19	együtt	73'96						54'13	178'01	25'46	3'11
1880	2'58	0'14	6'67	1'58	—	—										

Az 1868-tól 1888. végéig a bécsi cs. kir. pénzverdében kivet
pénzek az egyes pénznemek szerint következőleg osztak meg:

	1868—1891ben	1890-ben	1891-ben
Aranypénzek:	frt	frt	frt
cs. kir. négyes arany	11,621.520	907.949	1,033.843
cs. kir. egyes arany	46,598.628	1,794.528	1,558.003
huszfrankos	15,314.354	349.523	156.946
tizfrankos	455.597	11.935	44.817
Ezüstpénzek:			
keleti tallér	54,122.980	985.166	349.823
kétforintos	5,769.892	207.360	234.702
egyforintos	172,333.190	4,163.886	4,243.950
negyedforintos	143.015	—	—
Ezüst-váltópénzek:			
20-krajczáros	18,212.124	—	—
10-krajczáros	14,344.192	624.116	665.137
Réz-váltópénzek:			
négy-krajczáros	25.000	—	—
egy-krajczáros	3,052.490	91.010	238.490
fél-krajczáros	119.000	—	10.000

A mi a külföldön kivet pénz mennyiségét illeti, az Évkönyv
1889—1890. évi évfolyama a tekintetbe jövő fontosabb államokról rész-
letes kimutatásokat közölt, melyeket ezúttal mellőzve, összeállítjuk a

pénzverésre vonatkozó nemzetközi adatokat az 1851. évtől a legújabb időkgig.¹⁾

Időszak	arany	ezüst	viszonylagos értéke	
	ezer forintokban		az aranynak	az ezüstnek
1851—55	1,655.553	452.880	78'6	21'4
1856—60	1,793.693	947.075	65'4	34'6
1861—65	1,565.382	799.625	66'2	33'8
1866—70	1,289.099	955.960	57'4	42'6
1871—75	1,895.672	841.984	69'3	30'7
1876—80	1,944.317	1,296.910	59'9	40'1
1881—85	1,398.998	808.586	63'4	36'6
1886	198.798	262.200	43'1	56'9
1887	262.485	343.164	43'3	56'7
1888	283.141	283.337	50'0	50'0
1889	354.693	284.764	55'5	44'5
1890	309.328	313.346	49'7	50'3
1891	247.531	281.137	46'8	53'2

E számok egyrészt tanuskodnak arról, hogy az ezüst sokat emlegetett demonetizációja, vagyis pénzül való használatának megszüntetése — ha az összes adatszolgáltató országok pénzverését vesszük tekintetbe, — tulajdonkép nem létezik, hanem ellenkezőleg inkább növekszik az ezüst-kiverés úgy abszolote, mint az arany-kiveréshez viszonyítva; másrészt látjuk ez adatokból, hogy a pénzzé való kiverés az aragnál úgy, mint az ezüstrnél, rendesen többet fogyaszt évente, mint a mennyi nemes fém előállítatik. E jelenség magyarázata csak kis részben kereshető a régi pénzek újraveretésében, bár az újraveretések magukban, különösen az aragnál jelentékeny összegre rúgnak. Így 1888-ban 53'7 millió frt, 1889-ben 37'4 millió frt, 1890-ben 49'9 millió frt, 1891-ben 18'3 millió frt értékű aranypénzt vertek újra, míg az ezüstrnél az újraveretések a mondott időszakban csak 1888-ban 28'4, 1889-ben 18'1, 1890-ben 23'8, 1891-ben 18'7 millió frtot tettek. A pénzverés nagyságának magyarázatát két körülményben találhatjuk meg: az egyik a kiverő pénzek elrejtése, mi főleg keleten játszik nagy szerepet és oda vonzza az aranyat s az ezüstöt; a másik a pénzdarabok beolvasztása ipari

¹⁾ Az 1885. évig bezárólag az angol Gold- and Silver-commission, 1886-tól pedig az amerikai pénzverdeigazgatók jelentései alapján.

czélra való használás végett. E két alkalmazás óriási mennyiségű kivert pénzt von el a forgalomból és szükségessé teszi a pénzveredék szakadatlan megfeszített működését.

A pénzverést a főbb államok szerint megkülönböztetve, a következő táblázat tünteti fel:

O r s z á g	1851—87		1888		1889		1890		1891	
	arany-	ezüst-	arany-	ezüst-	arany-	ezüst-	arany-	ezüst-	arany-	ezüst-
pénzek millió forintokban										
Franciaország	3.013'58	460'75	0'22	2'31	7'08	—	8'25	—	6'98	—
Északam. E.-Áll.	2.778'40	883'76	56'72	68'28	44'97	74'54	42'46	81'33	60'63	57'09
N.-Británia ...	2.555'49	193'35	22'77	7'55	76'66	22'74	77'54	17'29	67'89	10'67
Ausztrália ...			50'17	0'11	61'58	—	53'32	—	54'75	—
Kelet-India ...	0'01	2.447'24	0'23	76'22	0'23	79'67	—	120'19	0'24	67'78
Oroszország ...	1.431'37	298'87	42'95	1'64	39'59	2'42	45'08	3'35	4'38	5'58
Németbirod. ¹⁾ ...	1.056'92	585'79	72'15	2'08	101'15	0'37	49'41	—	29'23	2'36
Oszt.-M. mon. ²⁾	182'01	533'11	5'97	10'90	6'83	9'39	5'85	8'00	5'99	6'96

Az aranykiverés tekintetében 1888. és 1889-ben, mint látjuk, a Németbirodalom járt legelől, a két utolsó évben azonban Nagy-Británia vette át tőle az elsőséget, Németország aranykiverését ez években különben Ausztrália és az Északam. Egyesült-Államok is meghaladták. A mi az ezüstöt illeti, csak két ország mutat igazán nagy számokat, az ezüstpénz klasszikus hazája, India és az újabban sajátságos helyzetbe jutott Északamerikai Egyesült-Államok. Mindkét államban a jövőben azonban lényegesen fog csökkenni az évente kivert ezüst mennyisége, mert Kelet-India 1893. jun. 20-ikán az ezüst szabad veretését megszüntette, az Egyesült-Államok kongresszusa pedig a Sherman-Act eltörlése felett tanácskozik. E két államnak, melynek fogyasztása eddig az évi ezüsttermelésnek mintegy 34—42⁰/₁₀-át vette igénybe, állásfoglalása nevezetes befolyást fog gyakorolni az ezüstnek jövőben való valuta-szerepére.

A nemes fémek ipari fogyasztása. — A nemes fémek egyik fontos alkalmazása az ipari használat. E fogyasztási mód jelentősége természetesen nagyon változó országról-országra; gazdagabb népeknél nagyobb, szegényeknél kisebb. Hazai ipari fogyasztásunk megítélésére szolgálhatnak a fémjelzési adatok s az arany- és ezüstáruk forgalma a külfölddel.

¹⁾ Az 1856—87 évi időszakban.

²⁾ Csak 1857—87. évekre vonatkozó adat.

A magyar állam területén fémjelzett arany és ezüst mennyisége volt (kilogrammokban):

év	arany	ezüst	év	arany	ezüst	év	arany	ezüst
1867	184'1	930'4	1876	395'1	1.667'5	1885	722'3	2.801'8
1868	628'1	2.417'1	1877	412'7	1.625'2	1886	640'9	7.426'9
1869	751'8	2.578'1	1878	452'4	1.857'8	1887	676'6	2.605'1
1870	620'8	2.458'8	1879	549'1	2.370'4	1888	719'2	2.920'1
1871	759'5	2.809'5	1880	562'4	2.371'9	1889	757'5	2.766'8
1872	915'2	3.079'7	1881	599'9	2.532'1	1890	828'0	3.052'8
1873	772'7	2.256'8	1882	641'3	2.664'8	1891	983'8	3.996'4
1874	486'7	1.884'4	1883	697'3	2.697'0			
1875	462'5	1.774'7	1884	766'4	2.775'6			

Ez adatok jellemző képet szolgáltatnak gazdasági életünk hullámzásáról. A 70-es évek elején mutatkozott lendület s az azt követő visszaesés híven visszatükröződnek azokban. Látjuk e számokból, hogy csak az utolsó évben értük utól a válságot közvetlenül megelőzőtt 1872. év arany- és ezüstoffogyasztását, a mennyiben t. i. erre a fémjelzés adataiból következtetni lehet.

Ausztriával a fémjelzés tekintetében fennálló viszonyosságunk folytán nem vagyunk képesek a nemes fémek belföldi fogyasztásának nagyságára következtetni. De a nemes fémekből készült iparcikkek jelentékeny behozatala — szemben a kivitel jelentéktelen voltával — ipari fejletlenségünket e téren is kitünteti. Volt ugyanis a behozatal értéke 1884. óta:

aranyműves- ezüstműves- árúk			zsebórák	aranyműves- ezüstműves- árúk			zsebórák
1884 ...	8,369.400	5,868.660	7,477.440	1889 ...	7,800.000	5,698.000	5,424.000
1885 ...	7,451.600	5,515.400	6,353.760	1890 ...	10,530.000	6,398.000	8,400.000
1886 ...	6,229.600	5,127.500	5,528.640	1891 ...	12,560.000	7,010.000	8,208.000
1887 ...	6,370.000	5,250.000	4,704.000	1892 ...	15,680.000	4,947.000	2,678.000
1888 ...	7,020.000	5,236.000	6,864.000				

A behozatal, mint látjuk, e cikkekben évről-évre meglehetősen hullámzó, kivéve az aranyműves-árúkat, melyek behozatala állandóan emelkedik. A kivitel csekély és egyre hanyatlóban van; különben is csak egészen jelentéktelen mérvben irányul az aldunai államok és Bosznia-Hercegovina felé, nagyobb részben Ausztriába megy, mi valószínűleg a beolvasztás, illetve az újabb átalakítás céljából történik s így szintén nem kedvező jelenség nemesfém-iparunkra.

Az Északamerikai Egyesült-Államok nemesfém-fogyasztását ipari célokra az utóbbi 4 évben az amerikai pénzverde igazgatójának jelentése alapján, a következő táblázat mutatja:

A fém neve	1889	1890	1891	1892
e z e r f o r i n t o k b a n				
Arany	136.239	146.059	166.450	166.164
Ezüst	85.693	90.312	96.317	91.065
Összesen ...	221.932	236.371	262.767	257.229

Adjuk itt Soetbeerne a nyolczvanas évek közepére vonatkozólag felállított nagy tekintélynek örvendő becslését az egész világ nemesfém-fogyasztásáról ipari czélokra. A kimutatás a régi anyagból felhasznált mennyiség levonása után fenmaradó fogyasztást külön is becslés tárgyává teszi; de meg kell jegyezni, hogy régi anyag alatt csak a beolvasztott régi arany- és ezüstárúk s nem a beolvasztott vert pénz értendő:

O r s z á g	A r a n y			E z ü s t		
	összes fogyasztás	régi anyag	új anyag	összes fogyasztás	régi anyag	új anyag
	kgr.	°o	kgr.	kgr.	°o	kgr.
Egyesült-Államok ...	21.700	10	19.500	135.000	15	115.000
Nagy-Británia ...	20.000	15	17.000	90.000	20	72.000
Franciaország ...	21.000	20	16.800	100.000	25	75.000
Németbirodalom ...	15.000	20	12.000	110.000	25	82.000
Svájc ...	15.000	30	10.500	32.000	25	24.000
Olaszország ...	6.000	25	4.500	25.000	25	19.000
Hollandia és Belgium	3.200	20	2.900	30.000	20	24.000
Oszták-Magy. mon.	2.800	25	2.400	40.000	20	32.000
Oroszország ...	3.000	20	2.400	40.000	20	32.000
Egyéb államok ...	2.300	15	2.000	50.000	20	40.000
Összesen ...	110.000	—	90.000	652.000	—	515.000

A mint látjuk, az évi aranytermelésnek erős felével ér fel az ékszerekre és egyéb iparcikkekre felhasznált arany, míg az ezüstenél e használati mód csak kis töredékét (az 1889-ben előállított ezüstnek pl. csak ötödrészét) veszi igénybe az évente előállított ezüstnek. A legújabb időben minden bizonynyal emelkedőben van a fogyasztás, de az emelkedés nagyobb az aranynál, mint az ezüst-

nél.¹⁾ Az arany ipari czélokra felhasználásánál egyébiránt nagyobb szerepet játszik a kivert pénzek beolvasztása, míg az ezüstnél ez jelentéktelen.

A nemes fémek lefolyása Keletre. — A nemes fémek elrejtése (thesauratio) régebben nagy szerepet játszott Európában is s egyik főoka annak, hogy a római birodalom kincsei s Amerika aranya és ezüstje nagy részben nyomtalanul eltűntek. A háborúk és a jogbiztonság hiánya végöket érték s ezért a művelt világgrészben ma a kincsgyűjtés nem bir nagy jelentőséggel. Egészen másképen áll a dolog Keleten, hova a nemesfém milliói vándorolnak évről-évre, hogy onnét soha vissza ne kerüljenek. A műveletlen országok, nevezetesen Ázsia és Afrika e nemű fogyasztása jelentékeny befolyással bir, főleg az ezüst sorsára és áralakulására, bár a dolog természeténél fogva a fogyasztás mérve statisztikailag ki nem mutatható. Soetbeer a nyolczvanas évek első felére 30.000 kg. aranyra és 1,500.000 kg. ezüstre teszi Ázsia és Afrika évi fogyasztását. A legnagyobb fogyasztó mindkét fémnél kétséggel Brit-Kelet-India. Az aranykivitel többlete a bevétel felett ez országba az utolsó évtizedben átlag évente 38'9 millió rupia s így a rupia értékcsökkenését is számbavéve, vagy 20.000 kgr. arany, — az összes évi termelés 12⁰/₀-ka tűnik el úgy, hogy abból Európa semmit sem lát többé. Még nagyobb szabású az ezüstáram, mely évente Kelet-India felé foly. Soetbeer összeállítása szerint tett az ezüstkivitel:

ezer kilogrammot	ezer kilogrammot	ezer kilogrammot
1880/81 568	1883/84 782	1886/87 879
1881/82 690	1884/85 974	1887/88 1.122
1882/83 893	1885/86 1.324	1888/89 1.147

Ez óriási mennyiségű ezüsből egy kis töredék tovább megy Ceylonba, Arábiába és Afrikába, legnagyobb része azonban Indiában marad. Jelentékeny mennyiségű ezüst megy még Singapore és Penang angol gyarmatokba, a németalföldi (keletindiai) gyarmatokba, Cochinchinába (évente átlag 34.000 kgr.) és Afrikába.

A létező nemesfém-pénzkészlet. — A nemesfémek különböző czélú fogyasztásának feltüntetésénél láttuk azt, hogy a kivert pénz rendeltetésétől sokszor elvonatik s így a világ pénzkészlete korántsem gyarapodik évről-évre a kiverések teljes összegével. A jelenleg tényleg pénzül rendelkezésre álló — részben a közönség,

¹⁾ Soetbeer a »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« 1891. évi I. k. 4 füz. közzétett legújabb dolgozatában évi 100—120 ezer kgr.-ra teszi az arany, és 650—750 ezer kgr.-ra az ezüst ipari fogyasztását a legutóbbi években.

részben az államkincstárak és bankok kezében levő nemesfém-készletet — a régebbi becslések mellőzésével — az amerikai pénzverde igazgatójának közzétett jelentése szerint következőkben tüntetjük fel:

ország	millió forintokban		százalékban	
	arany	ezüst	arany	ezüst
<i>1. Európában :</i>				
Anglia	1.100	200	84'6	15'4
Franciaország	1.800	1.400	56'3	43'7
Németbirodalom	1.000	408	71'0	29'0
Belgium	130	110	54'2	45'8
Hollandia	50	130	27'8	72'2
Skandinávia	64	20	76'2	23'8
Oroszország	380	120	76	24
Osztrák-Magy. mon. ...	80	180	30'8	69'2
Svájc	30	30	50	50
Olaszország	280	120	70	30
Spanyolország	200	250	44'4	55'6
Portugália	80	20	80	20
Görögország	4	8	33'3	66'7
Törökország	100	90	52'6	47'4
Európa összesen	5.298	3.086	63'2	36'8
<i>2. Amerikában :</i>				
Egyes. Államok	1.374	1.084	55'9	44'1
Mexico	10	100	9'1	90'9
Közép- és Délamerika	90	51	63'8	36'2
Canada	32	10	76'2	23'8
Cuba, Hayti, stb.	40	4	90'9	9'1
Amerika összesen	1.546	1.249	55'3	44'7
Japán	180	100	64'3	35'7
China	—	1.400	0'0	100'0
India	—	1.800	0'0	100'0
Kényszertelepítvények	—	200	0'0	100'0
<i>3. Ázsia nagyjában</i>	<i>180</i>	<i>3.500</i>	<i>4'8</i>	<i>95'2</i>
<i>4. Ausztráliában ...</i>	<i>200</i>	<i>14</i>	<i>93'5</i>	<i>6'5</i>
<i>5. Afrikában :</i>				
Egyiptom	200	30	85'0	15'0
Összesen	7.424	7.879	48'5	51'5

E kimutatásból, mely egyébiránt az északamerikai aranyat a hivatalos becslés szerint számítja s így megbízható számítás szerint vagy 300—400 millió forinttal magasabbra teszi a valónál: látjuk azt, hogy az arany és az ezüst pénzcélokra való alkalmazása körülbelül egyenlő mérvű, csak hogy Európában és Ausztráliában az arany, Ázsiában az ezüst az uralkodó fém. Legnagyobb aranykészlete Franciaországnak van, jóval több, mint Anglia és a Németbirodalom

kivételével Európa összes többi országainak. Franciaország ezüstkészletben is igen gazdag, csaknem felét bírja Európa összes ezüstkészletének s e tekintetben is csak Kelet-India előzi meg.

A bankok aranykészlete. — Tekintettel valutánk átalakítására, érdekel bir a nagy bankok rendelkezésére álló aranykészletek ismerete, miután ezen készletek képezik a forrást, melyből még hátralevő aranyszükségletünket jó részben fedezni kellend. A következő összeállítás mutatja e készlet nagyságát néhány nagyobb jegybankban az 1872—91 évekre (millió frt):

Évek	oszt.m. bank	angol bank	francia bank	belga bank	német- alföldi bank	olasz bankok	oroszl. all. b.	svájci bankok
1872	69'4	240'1	263'5	15'1	23'8	36'7	298'6	—
1873	70'5	226'2	244'5	15'1	34'0	36'6	309'1	—
1874	72'7	214'9	404'9	23'4	47'0	36'4	319'6	—
1875	67'9	217'0	469'7	31'2	58'8	26'9	321'7	—
1876	70'2	282'1	612'2	31'6	54'6	30'2	195'6	—
1877	67'4	243'9	470'9	24'5	42'9	30'7	199'7	—
1878	67'4	280'9	393'4	24'5	37'9	31'7	221'6	—
1879	58'6	276'0	296'6	28'7	62'4	32'2	241'7	—
1880	65'0	242'4	225'7	29'2	48'3	31'0	272'5	—
1881	68'7	203'2	262'3	30'9	15'4	28'5	272'5	—
1882	79'2	204'0	385'8	28'8	4'5	30'9	272'5	13'3
1883	77'7	215'7	380'2	28'8	20'0	88'1	272'5	15'8
1884	78'8	207'0	400'6	26'4	23'1	122'2	272'5	18'8
1885	69'1	201'2	463'0	27'8	40'7	112'2	272'5	19'7
1886	66'7	188'2	492'8	—	56'6	—	—	—
1887	71'0	199'2	442'0	—	41'3	—	—	—
1888	79'0	192'9	406'5	—	51'9	—	—	—
1889	79'2	178'1	509'3	—	51'6	—	—	—
1890	79'0	234'6	448'0	24'3	32'5	143'7	336'5	24'5
1891	79'3	216'5	535'0	—	32'4	147'9	—	—
1892	120'2	257'9	615'6	—	32'4	147'5	470'3	27'9

Még teljesebb a következő összeállítás, mely az Egyesült-Államok kincstárának és bankjainak s azonkívül más kisebb bankok aranykészletéről is számot ad és pedig 5—5 évi időközben:

	1880.	1885.	1890.
	millió forintokban		
Angol bank	242'4	201'2	234'6
Skót és ir jegybankok	73'9	81'3	77'9
Francia bank	225'7	463'0	448'0
Németbir. bank	92'5	185'0	264'0
Többi német jegybankok	40	15	37'5
Oszt.-magyar bank	65'0	69'1	79'0
Németalf. bank	48'3	40'7	32'5
Olasz jegybankok	31'0	112'2	143'7
Svájci jegybankok (11'5)		19'7	24'5

	1880. millió	1885. forintokban	1890.
Belga n. bank	29'2	27'8	24'3
Svéd állambank	11'6	12'2	15'5
Norvég bank	18'8	16'1	25'1
Dán n. bank	29'5	26'0	28'2
Orosz állambank	272'5	272'5	336'5
Egy.-Államok kincstára	280'2	293'9	565'4
» » bankjai	252'4	460'4	230'2
Összesen	1.724'5	2.296'1	2.566'9

Mint látjuk, az itt tekintetbe vett aranykészlet egészben véve jelentékenyen emelkedett, bár az utolsó 5 évben ezen emelkedés csekély volt, sőt ha az Egyesült-Államok kincstárának készleteitől eltekintünk s a bankokra szorítkozunk, úgy az utolsó 5 év nem mutat fel semmi változást a végösszegben.

Papirpénzünk és az ágió. — Kényszerforgalommal bíró és beválthatatlan állampapirpénzünk álladékát az 1867. év végétől a következő összeállítás tünteti fel:

Év	Millió frt.	Év	Millió frt.	Év	Millió frt.
1867-ben	313'14	1876-ban	355'44	1885-ben	338'25
1868-ban	307'92	1877-ben	345'96	1886-ban	344'18
1869-ben	319'08	1878-ban	364'00	1887-ben	337'39
1870-ben	352'11	1879-ben	313'03	1888-ban	336'84
1871-ben	373'60	1880-ban	327'74	1889-ben	357'23
1872-ben	375'99	1881-ben	320'43	1890-ben	370'36
1873-ban	344'03	1882-ben	351'49	1891-ben	378'84
1874-ban	345'28	1883-ban	350'95	1892-ben	343'97
1875-ben	346'50	1884-ben	354'25		

A monarchia államjegyei, melyek majdani beváltása idejének és módjának meghatározását az állam magának fentartotta, mint hitelpénzek, belső érték hiányában mindjárt kezdetben a kisebb értékű fizetési eszközt képezték s mint ilyenek, az országból kiment ezüst helyett általános forgalmi eszközzé lettek. Ezüstöt csak az ágió megfizetése mellett lehetett kapni. Ezen ágió 1855 óta tett:

Év	Átlagos ezüstágió	Év	Átlagos ezüstágió	Év	Átlagos ezüstágió	Év	Átlagos ezüstágió
1855	121'6	1861	141'7	1867	128'8	1873	108'6
1856	105'4	1862	128'1	1868	114'8	1874	105'2
1857	105'5	1863	113'2	1869	121'3	1875	103'4
1858	104'1	1864	115'9	1870	122'2	1876	104'7
1859	120'6	1865	108'4	1871	120'6	1877	109'5
1860	132'3	1866	120'0	1872	109'5	1878	102'7

Időközben az ezüst ára, mint láttuk, folyton hanyatlott a világpiacon. Viszont a monarchia 1879-ben beszüntette a magáno-

sok részére történő ezüst-kiverést. Ez idő óta pénzünk nagyobb értékre tett szert, mint a minő annak nemesfém-tartalma szerint megilletné. Valutánk többé nem tiszta ezüst-érték, hanem magasabbra becsült hitelpénz-valuta. Az osztrák érték tehát ez idő óta az ezüsttel szemben tényleg ágióval birt. Ezt a londoni árak alapulvételével következő számítás útján nyert táblázat tünteti fel:¹⁾

100 ezüst forintnak megfelelő fém értéke osztrák valutában:

Év	Átlagos érték	Év	Átlagos érték	Év	Átlagos érték	Év	Átlagos érték
1879.	96'8	1883.	97'8	1887.	90'9	1891.	83'0
1880.	99'6	1884.	99'3	1888.	85'7	1892.	74'2 ²⁾
1881.	98'3	1885.	97'6	1889.	82'1		
1882.	99'5	1886.	91'9	1890.	87'8		

E számok mutatják az ezüstkiverés megszüntetésének hatását. De az ezüst ára tovább is esvén, a monarchia helyzete az arany-és a kettősvalutájú országokkal szemben nem javult, hanem folytonos ingadozásoknak volt alávetve. A magyar pénzügyminiszter keze deményezésére végre a monarchia két kormány 1892. márcziusában enquettet hívott össze a két fővárosban, melyek működés-eredményekép a két pénzügyminiszter a két parlament elé törvényjavaslatokat terjesztett, melyek immár törvénynyé is váltak. Az amerikai pénzpiacz válsága azonban a valutarendezés elé pillanatnyilag akadályokat gördített.

Az osztrák érték diságióját az aranyhoz való viszonyában a következő kimutatásból láthatjuk a budapesti piacz jegyzéseinek alapján:

Év	Átlagos arany-ágió	Év	Átlagos arany-ágió	Év	Átlagos arany-ágió	Év	Átlagos arany-ágió
1867.	126'50	1874.	111'31	1881.	116'75	1888.	123'13
1868.	116'25	1875.	111'63	1882.	118'75	1889.	118'89
1869.	123'19	1876.	120'88	1883.	118'88	1890.	113'00
1870.	124'13	1877.	122'88	1884.	120'68	1891.	116'75
1871.	121'50	1878.	118'83	1885.	123'50	1892.	119'50 ²⁾
1872.	110'75	1879.	116'25	1886.	124'75		
1873.	110'88	1880.	117'25	1887.	125'36		

Valutánk mozgását az arannyal szemben szemlátomást befolyásolta ugyan az ezüst elértéktelenedése, de nem oly mértékben, mint a tiszta ezüstvaluta esetén tette volna. A legújabb évek adatai itt is a valuta-rendezés esélyének előlegezését mutatják.

A váltóárfolyamok mozgása. — A rendezett és rendezetlen valutaállapotok közti különbséget semmi sem jellemzi hivebben,

¹⁾ Ld. Gruber Ignác Dr.: »Statistische Beiträge zur Frage der Währung. I. H.« Jena, 1890.

²⁾ 1892. decz. 31. árfolyam szerint.

mint a különböző valutájú országok főpiaczaira intézett váltók árfolyamának hullámozása. Minél szilárdabb alapon áll a valuta, annál kisebbek e hullámozások. A következő táblázatban az egy font sterlingért Londonban kapható váltók értékét állítottuk össze idegen valutában az Amsterdamra, Berlinre, Párisra, aztán Olaszországra, Bécsre és Sz.-Pétervárra szóló 3 hónapi lejáratú váltók szerint az 1878—1888. évre.¹⁾

É v	Amster- dam		Berlin		Páris		Olasz- ország		Bécs		Szent- Pétervár
	frt	cent	márka	pfen.	frank	cent	lira	cent.	frt	kr.	
1878	évi átlag ...	12 4 ³ / ₈	20 61	25 37	27 94	12 6	23 ⁸ / ₈				
	ingadozás ...	— 2 ¹ / ₂	— 26	— 27 ¹ / ₂	— 82 ¹ / ₂	— 80	3 ¹ / ₈				
1879	évi átlag ...	12 3 ⁶ / ₈	20 58	25 41	28 32	11 96	23 ⁷ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ³ / ₈	— 7	— 16 ¹ / ₄	1 15	1 13 ³ / ₄	2 ⁵ / ₈				
1880	évi átlag ...	12 3 ⁹ / ₈	20 61	25 47	27 80	11 98	24 ⁴ / ₈				
	ingadozás ...	— 2 ¹ / ₈	— 17	— 20	2 38 ³ / ₄	— 20	1 ⁵ / ₈				
1881	évi átlag ...	12 4 ⁷ / ₈	20 69	25 57	25 99	11 93	24 ⁶ / ₈				
	ingadozás ...	— 2	— 12 ¹ / ₂	— 16 ¹ / ₄	— 66 ¹ / ₄	— 17 ¹ / ₂	1 ¹³ / ₃₂				
1882	évi átlag ...	12 5 ³ / ₈	20 68	25 48	26 12	12 11	23 ⁵ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ⁷ / ₈	— 9	— 16 ¹ / ₄	1 2 ¹ / ₂	— 16 ¹ / ₄	1				
1883	évi átlag ...	12 4 ³ / ₄	20 65	25 46	25 56	12 15	23 ² / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ¹ / ₄	— 14	— 12 ¹ / ₂	— 30	— 15	1				
1884	évi átlag ...	12 4 ⁵ / ₁₂	20 48	25 41	25 51	12 35	23 ⁷ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ⁶ / ₈	— 15	— 18 ³ / ₄	— 31 ¹ / ₄	— 25	1 ³ / ₄				
1885	évi átlag ...	12 3 ³ / ₈	20 60	25 37	25 68	12 64	23 ⁶ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ³ / ₈	— 18	1 18 ³ / ₄	— 42 ¹ / ₂	— 26 ¹ / ₄	1 ²³ / ₃₂				
1886	évi átlag ...	12 3 ² / ₈	20 54	25 41	25 57	12 75	22 ⁸ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ³ / ₄	— 16	— 25	— 38 ³ / ₄	— 16 ¹ / ₄	1 ⁵ / ₈				
1887	évi átlag ...	12 3 ³ / ₈	20 55	25 50	25 85	12 82	20 ⁹⁸ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ¹ / ₂	— 14	— 23 ³ / ₄	— 56 ¹ / ₄	— 26 ¹ / ₄	1 ¹ / ₄				
1888	évi átlag ...	12 3 ² / ₈	20 55	25 50	25 88	12 59	21 ⁹ / ₈				
	ingadozás ...	— 1 ¹ / ₂	— 19	— 22 ¹ / ₂	— 42 ¹ / ₂	— 55	6 ¹ / ₄				
fém pari ...		12 1	20 42	25 22	25 22	10 21	38 ⁰⁹ / ₈				
(az 1: 15 ¹ / ₂ arány mellett)											

Az ellentét a rendezett és rendezetlen valutás országok közt a fenti számokból azonnal kitűnik, ha pl. Amsterdamot vagy Berlint és Bécsset összehasonlítjuk; vagy pedig az olasz váltókat 1882-ig és azután külön tekintjük. A legóriásabb ingadozásokat az orosz érték mutatja az alapértéknek egészen 25—30⁰/₈-áig.

¹⁾ L. Gruber Ignác dr. összeállítását a Statist. nyomán az említett helyen.

Az utolsó 3 évben a váltóárfolyamok állását a következő táblázat mutatja:

Évi átlag	Amster- dam		Berlin		Páris		Olasz- ország		Bécs		Szent- Pétervár
	frt	cent	márka	pfen.	franc	cent	lira	cent	frt	kr.	papirban fizetendő ezüstrubel pennykben
1889	12	2'0	20	62	25	45	25	79	12	11	24'70
1890	12	3'7	20	62	25	43	25	81	11	78	27'19
1891	12	3'6	20	55	25	44	25	96	11	84	25'74
fémvari (az 1'15 $\frac{1}{2}$ arány mellett)	12	1	20	42	25	22	25	22	10	21	38'09

2. Jegybankok.

A modern hitelélet központi szerveit azok a nagy bankok képezik, melyek több-kevesebb kizárólagossággal jegyek kibocsátására vannak feljogosítva. A bennünket közelebből érdeklő nagy jegybankok főbb viszonyait a következőkben adjuk vissza.

Az osztrák-magyar bank, mely az 1816-ban alakult osztrák nemzeti bankból keletkezett, az 1887. évi XXVI. t.-cz. értelmében 1898. végeig jegykibocsátási monopóliummal bir Jelenlegi dualisztikus szervezete szerint 2 főintézete van, az egyik Bécsben, a másik Budapesten; azonfelül volt 1892. végén 54 fiókja és 135 mellékhelye, ezek közül 21 fiók és 73 mellékhely a magyar birodalomra esik. Az 1891. év folyamán felállított a bank hazánkban 2 újabb fiókindézetet: Szatmáron és Szabadkán, az illető bankmellékhelyek beszüntetése mellett, továbbá 5 újabb mellékhelyet: Fogaras, Gyergyó-Szent-Miklós, Mezőtúr, Munkács és Török-Becse községekben. 1892-ben újra 8 bankmellékhely keletkezett, u. m.: Beregszász, Deés, Liptó-Szent-Miklós, Nagy-Enyed, Siófok, Szász-Régen, Torda és Vinkovce.

A bank alaptőkéje 1868. óta 90 millió frt, mely 150 ezer 600 firtos részvényből alakult, tartalékalapja 1892. végén 32,498.362 firtot tett, az előző évben pedig 18,951.921 frt volt, az 1892. évi szaporulatból 13,525.167 frt a bank birtokában volt aranyból és aranyváltóknál beállott árfolyamnyereség, a mely annak következtében éretett el, hogy az arany a koronaértéket megállapító törvény értelmében többé nem 1: 15 $\frac{1}{2}$ arany és ezüst közötti viszonylatban, hanem úgy mint 1: 18 $\frac{2}{9}$, volt értékesítendő.

A bankjegy-kibocsátást, valamint az ércz-fedezetet 1867 óta minden év végén, a következő kimutatás tünteti fel:

Év végén	Bank- jegy- forga- lom	Érczkészlet			Az érczkészlet aránya a bank- jegy-forgalom- hoz	Év végén	Bank- jegy- forga- lom	Érczkészlet			Az érczkészlet aránya a bank- jegy-forgalom- hoz
		Arany	Ezüst	Össze- sen				Arany	Ezüst	Össze- sen	
1867	247'0	2'0	106'3	108'3	1 : 2'28	1880	328'6	65'0	108'3	173'3	1 : 1'90
1868	276'2	0'2	108'4	108'6	1 : 2'54	1881	354'2	68'7	122'1	190'8	1 : 1'86
1869	283'7	0'2	116'6	116'8	1 : 2'42	átlag 1877—81	314'0	65'4	98'5	163'9	1 : 1'92
1870	296'9	1'4	112'9	114'3	1 : 2'59		1882	368'6	79'2	114'5	193'7
1871	317'9	44'4	99'1	143'5	1 : 2'21	1883	380'5	77'7	121'7	199'4	1 : 1'91
átlag 1867—71	284'2	9'6	108'7	118'3	1 : 2'39	1884	375'7	78'8	126'6	205'4	1 : 1'88
						1885	363'6	69'1	129'7	198'8	1 : 1'83
1872	318'4	69'4	73'5	142'9	1 : 2'23	1886	371'7	66'7	138'8	205'5	1 : 1'88
1873	358'9	70'5	73'3	143'8	1 : 2'49	átlag 1882—86	372'0	74'3	126'3	200'6	1 : 1'85
1874	293'7	72'7	66'6	139'3	1 : 2'11		1887	391'1	71'0	145'1	216'1
1875	286'2	67'8	66'6	134'4	1 : 2'13	1888	425'7	79'0	154'0	233'0	1 : 1'88
1876	295'9	70'2	66'4	136'6	1 : 2'17	1889	434'7	79'2	162'2	241'4	1 : 1'80
átlag 1872—76	310'6	70'1	69'3	139'4	1 : 2'23	1890	445'9	79'0	165'5	244'5	1 : 1'82
						1891	455'2	79'3	166'6	245'9	1 : 1'85
1877	281'4	67'4	70'1	137'5	1 : 2'05	átlag 1887—91	430'5	77'5	158'7	236'2	1 : 1'82
1878	288'8	67'4	86'5	153'9	1 : 1'88		1892	478'0	120'2	169'0	289'2
1879	316'8	58'6	105'6	164'2	1 : 1'92						

A bankszerű fedezetet nem tekintve, az érczfedezet aránya a bankjegy-forgalomhoz egyre kedvezőbb úgy, hogy 1892. végén nem a törvényben előírt $\frac{2}{5}$, hanem több mint $\frac{3}{5}$ (pontosabban $61\frac{1}{4}$) fedezet állott fenn.

A bank nemesfémkészletében az arany és az ezüst közti viszony tekintetében lényeges változást van hivatva előidézni az aranyvaluta behozatala s a bank alapszabályainak 87-ik cikkének ennek folytán szükségessé vált kiegészítése. E cikk ugyanis, mely az ezüst beváltási kötelezettségről szól, megtoldatik az aranybeváltási kötelezettséggel egyszersmind felhatalmaztatik a bank, mint-hogy az ezüstpénzek veretése megszűnik, ezüstbevásárlásait megszüntetni.

Az aranyvaluta behozatalának hatása már az utolsó évben nyilvánul abban, hogy az aranykészlet az előző évek mennyiségének több mint egy harmadával magasabban áll. A bank ugyanis a kormányok által törvényhozási úton kezdeményezett pénzügyi rendezés előmozdítására nagymérvű aranybevásárlásokat eszközölt,

melyek az 1892-ik évben 40,339.000 forintot tettek. Ez arany legnagyobb része amerikai származású volt, és így az aranybeszerzés alig érintette a német birodalmi bankot, az angol és a francia bankot pedig egyáltalában nem.

A bank üzletének eredményét az utóbbi évtized alatt a következő számok mutatják:

Év	Ország	Intézetek száma	Az év folyamában végzett műveletek				
			váltók és értékek le-zámitolása	kölcsönök kézi zálogra	utalványok kiállítása	ércváltók vétele, le-járt szelvények, biz. üzletek	összes műveletek
			ezer osztr. ért. forintokban				
1882	{ Ausztria	24	604.582	140.314	121.943	278.664	1,145.503
	{ Magyarország ...	16	213.062	36.810	60.819	5.005	315.696
	Összesen ...	40	817.644	177.124	182.762	283.669	1,461.199
1883	{ Ausztria	24	643.609	103.226	114.525	203.797	1,065.157
	{ Magyarország ...	16	227.420	32.299	56.512	5.332	321.563
	Összesen ...	40	871.029	135.525	171.037	209.129	1,386.720
1884	{ Ausztria	24	619.616	104.155	117.266	273.710	1,114.747
	{ Magyarország ...	16	243.485	31.522	58.317	15.590	348.914
	Összesen ...	40	863.101	135.677	175.583	289.300	1,463.661
1885	{ Ausztria	24	499.539	96.032	101.999	291.721	989.291
	{ Magyarország ...	16	221.426	30.218	53.629	11.366	316.639
	Összesen ...	40	720.965	126.250	155.628	303.087	1,305.930
1886	{ Ausztria	24	526.187	90.256	75.219	274.333	965.995
	{ Magyarország ...	16	204.549	23.954	54.738	11.616	294.857
	Összesen ...	40	730.736	114.210	129.957	285.949	1,260.852
1887	{ Ausztria	29	551.779	98.387	72.883	245.833	968.882
	{ Magyarország ...	18	227.495	35.400	53.435	10.102	326.432
	Összesen ...	47	779.274	133.787	126.318	255.935	1,295.314
1888	{ Ausztria	32	543.029	101.029	38.720	339.144	1,021.922
	{ Magyarország ...	20	244.863	28.037	35.376	7.660	315.936
	Összesen ...	52	787.892	129.066	74.096	346.804	1,337.858
1889	{ Ausztria	32	584.054	108.587	34.479	571.730	1,298.850
	{ Magyarország ...	20	268.616	24.266	32.118	32.193	357.193
	Összesen ...	52	852.670	132.853	66.597	603.923	1,656.043
1890	{ Ausztria	32	662.236	126.181	24.368	693.155	1,505.940
	{ Magyarország ...	20	277.558	33.085	27.782	34.751	373.176
	Összesen ...	52	939.794	159.266	52.150	727.906	1,879.116

Év	Ország	Intézetek száma	Az év folyamában végzett műveletek				
			váltók és értékek leszámítolása	kölcsönök kézi zálogra	utalványok kiállítása	érczváltók vétele, lejárt szelvények, biz. üzletek	összes műveletek
			ezer osztr. ért. forintokban				
1891	{ Ausztria	34	634.359	116.608	22.312	677.090	1,450.369
	{ Magyarország ...	22	336.487	25.730	21.468	42.687	426.372
	Összesen ...	56	970.846	142.338	43.780	719.777	1,876.741
1892	{ Ausztria	34	563.436	121.178	16.685	779.551	1,480.850
	{ Magyarország ...	22	325.807	28.193	18.964	48.631	421.595
	Összesen ...	56	889.243	149.371	35.649	828.182	1,902.445

Legfőbb szerepet a váltók és értékek leszámítolása játszsza, 1892-ig az összes műveleteknek több mint felét képezte, ez utolsó évben azonban csak 46⁷⁴/₀-át, a csökkenés főképen az osztrák intézeteknél mutatkozik, míg a magyar intézeteknél relative emelkedett, az utolsó évben is 77⁰/₀-át tette az összes műveleteknek. Nagy emelkedést látunk »az érczváltók vétele stb« rovatnál, minek magyarázatául az aranybeszerzés céljából történt nagymérvű váltóvásárlások szolgálnak. A bank magyarországi intézeteinek üzlete természetszerűleg jóval csekélyebb az ausztriai intézetekénél, de örvedetesen emelkedett és pedig — a legújabb években beállott fordulatától eltekintve — határozottan nagyobb mérvben, mint a Lajtán túl. A következő kimutatásból látható, hogy a magyarországi intézetek műveletei minő százalékát képezik az egyes üzletágak szerint a bank összes műveleteinek:

Év	a leszámítolás-nál	a lombardkölcsönöknél	az utalványok-nál	az érczváltók, bizományi üzleteknél, stb.	egyáltalán	Év	a leszámítolás-nál	a lombardkölcsönöknél	az utalványok-nál	az érczváltók, bizományi üzleteknél, stb.	egyáltalán
1879	23'4	24'0	29'5	0'2	21'9	1886	28'0	29'7	42'1	4'1	23'4
1880	24'7	20'1	31'0	1'0	21'9	1887	29'1	26'5	42'3	3'9	25'2
1881	25'1	18'2	31'3	1'3	20'8	1888	31'1	21'7	47'7	2'2	23'6
1882	26'1	20'8	33'3	1'8	21'6	1889	31'5	18'3	48'2	5'3	21'5
1883	25'7	23'8	33'0	2'5	23'2	1890	29'5	20'8	53'3	4'8	18'9
1884	28'2	23'2	33'2	5'4	23'9	1891	34'7	18'1	49'0	5'9	22'7
1885	30'7	23'9	34'5	3'7	24'2	1892	36'6	18'9	53'2	5'9	22'2

A magyarországi intézetek része legnagyobb a bank utalványainál — 1892-ben több mint 50⁰/₀, ellenben csekély az érczváltók vásárlása, szelvénybeváltás és bizományi üzletek, stb. tekintetében,

a minek oka abban található, hogy a bank aranyvásárlásai tulnyomólag a bécsi főintézet által történnek. Mindazonáltal a két utóbbi évben ez arányszám is emelkedő.

Az egyes bankintézetek műveleteit hazánkban az 1892. évben a következő számok mutatják:

Millió forintokban

Budapest	257'8	Pozsony	8'4	Nagy-Kanizsa ...	5'9
Debreczen	15'9	Eszék	8'0	Nagy-Beeskerek	4'7
Temesvár	13'6	Nagyvárad	7'8	Győr	3'6
Zágráb	12'1	Kolozsvár	7'1	Miskolcz	3'5
Szabadka	11'9	Pécs	6'9	Sopron	3'3
Arad	10'9	Kassa	6'4	Fiume	3'2
Szeged	9'9	Brassó	5'9		
Szatmár	8'9	Nagy-Szeben	5'9		

Ausztriában Bécs (1.184'4 millió frt), Prága (67'7 m.) és Lemberg (41'4 m.) bírnak legnagyobb forgalommal.

A bank összes műveleteinek több mint fele a bécsi főintézetre esett; nagyon messze utána következik Budapest, mely azonban viszont a cseh fővárost majdnem négyszeresen meghaladja. Ugy nálunk, mint Ausztriában inkább a központ felé huzódik a forgalom a fiókok rovására.

A bank főbb üzletágainak állapotát 1868 óta minden év végén a következő összeállítás mutatja:

É v	Az állam tartozása	Leszámi- tolt vált- tók és érték papírok	Kölcsö- nök kézi zálo- gokra	Váltó-tárca és lombard-kölcsönök		Jelzálog-köl- csönök	
				együtt	a magyar inté- zeteknél	összesen	Magyar- orszá- gon
osztrák értékű 1000 forintokban							
1868 ...	80.000	81.955	37.789	119.744	17.619	68.434	37.168
1869 ...	80.000	87.539	42.037	129.576	23.275	65.333	34.688
1870 ...	80.000	109.624	41.259	150.953	25.934	63.438	33.856
1871 ...	80.000	136.980	33.391	170.371	26.559	62.967	33.466
1872 ...	80.000	167.199	28.622	195.821	35.325	60.514	31.294
1873 ...	80.000	181.775	55.571	237.346	45.593	73.807	34.400
1874 ...	80.000	142.195	35.477	177.672	41.350	87.370	41.942
1875 ...	80.000	117.157	32.118	149.275	38.989	96.163	49.556
1876 ...	80.000	135.591	29.011	164.602	33.859	100.522	53.324
1877 ...	80.000	113.964	27.829	141.793	32.344	103.140	56.675
1878 ...	79.748	109.181	32.018	141.199	33.592	106.010	58.895
1879 ...	79.748	117.531	24.081	141.612	37.961	106.962	61.277
1880 ...	79.748	139.108	20.924	160.032	44.762	97.854	56.845
1881 ...	79.748	156.544	21.991	178.535	41.831	95.307	59.054

Év	Az állam tartozása	Leszámitolt váltók és érték papírok	Kölcsönök kézi zálogokra	Váltó-tárca és lombard-kölcsönök		Jelzálog-kölcsönök	
				együtt	a magyar intézeteknél	összesen	Magyarországon
osztrák értékű 1000 forintokban							
1882 ...	79.595	162.668	32.537	195.205	51.479	90.121	49.313
1883 ...	79.448	169.345	30.034	199.379	55.276	86.988	58.357
1884 ...	79.403	167.712	34.220	201.932	59.158	86.766	60.142
1885 ...	79.403	136.442	27.216	163.658	49.511	89.389	62.453
1886 ...	79.403	145.665	23.921	169.586	53.269	92.340	67.747
1887 ...	79.403	159.883	25.754	185.637	58.629	96.703	72.886
1888 ...	79.236	167.807	31.261	199.068	56.714	105.752	79.643
1889 ...	79.003	178.881	36.685	215.566	64.067	111.363	84.712
1890 ...	78.170	166.619	41.398	208.017	66.448	114.273	87.662
1891 ...	77.419	190.189	33.372	223.561	79.307	116.798	91.133
1892 ...	77.351	171.917	28.987	200.904	76.932	121.457	95.963

A bank szolgálataira, melyeket a monarchia hiteléletének tesz, világot vet a leszámított váltók nagyság szerint való következő kimutatása, mely az 1892. évre vonatkozik:

Váltók nagysága		Benyújtott váltók száma	Leszámitolt
10 frton alul	28	26	
10 frttól 50 frtig ...	16.198	15.387	
50 » 150 » ...	184.714	176.349	
150 » 300 » ...	228.096	219.285	
300 » 600 » ...	189.239	181.283	
600 » 1.000 » ...	129.376	124.509	
1.000 » 2.000 » ...	99.974	96.686	
2.000 frton felül	73.181	71.315	
Összesen ...	920.806	884.840	

Bár e kimutatásnál a hazai eredmények nem különíthetők el, valószínűnek látszik, hogy a váltók aránya az egyes nagyságosztályok szerint nálunk közel áll ahhoz, a melyet az egész monarchia együttes adatai mutatnak. Ez kitűnik abból, miszerint az egy-egy leszámított váltóra esett átlagos összeg a magyar intézeteknél nem sokkal kisebb az osztrák intézetek átlagánál, nálunk 1892-ben 909 frtot tévén, míg Ausztriában 934 frtot. Az egyes intézetek átlagai azonban nagyon is eltérők. Hazánkban — sőt az egész monarchiában — Sopronban szólnak legmagasabb összegről a váltók — 2.197 frt, utána mindjárt Budapest következik 1.548 frttal, míg Bécsben 1.079 frt az átlag. Felül áll az 1.000 frton még Zágráb

(1.300 frt) és Kassa (1.001 frt). Ellenben az 500 forint átlagon is alul marad Nagy-Becserek (499 frt), Debreczen (490 frt), Nagyvárad (443 frt) és leginkább Szatmár és Temesvár (415 frt). A váltók átlagos lejáratí ideje hazánkban 58, Ausztriában 47, Budapestén pedig 48, Bécsben 35 nap.

A bank lombardkölcsoeíet illetőleg megemlítiük, hogy a 28'99 millió frt kölcsönnek, mely 1892. decz. 31-én elhelyezve volt, 40'75 millió frt névértékű értékpapír szolgáltat fedezetül. E papírok közt a magyar korona országainak állami és földtehermentesítési adóssága és községi kölcsönei 12'67 millió frt névértékkel szerepelnek és pedig az osztrák intézeteknél 5'03, a hazaiaknál 7'64 m. frt ért. volt letéve.

A főbb jegybankok áttekintése. — A külföld nevezetesebb jegybankjainak helyzetét megvilágítja s a monarchia jegybankjával való összehasonlítást lehetségessé teszi a következő tábla, mely az 1892. év végén volt állapotot tünteti fel:

Bankok	Alap- tőke	Tarta- lékok	Ércz- készlet	Jegy- forgalom	Tárcaza	Letétek és folyó- számlák	Előlegek, ingaila- nok a adott kölcs., áll. kölcs.
	ezer forintokban						
Angol bank	145.530	31.180	243.970	254.870	365.140	340.570	166.900
Francia bank	73.000	17.607	1,191.673	1,319.296	235.120	315.416	269.252
Német bank	60.000	15.000	430.830	510.449	293.066	219.681	51.556
Osztrák-m.-bank	90.000	32.495	289.155	477.988	171.917	—	227.794
Orosz bank	28.000	—	489.396	1,196.295	276.876	291.155	568.500
Olasz n. bank	60.000	36.000	99.846	221.490	170.160	83.829	109.748
Belga bank	20.000	9.218	45.910	165.691	134.881	29.642	45.592
Németalf. bank	17.000	4.073	104.727	168.813	56.772	14.119	42.795
Ottomán bank ¹⁾	100.000	3.991	25.895	12.465	60.449	78.146	63.101
Spanyol bank	60.000	6.000	128.438	353.656	388.070	160.236	67.113
Román bank	6.000	806	22.009	46.736	8.224	12.937	13.081
Svájezi bankok	—	—	37.076	67.960	27.888	—	—

Mint látjuk, a francia bank áll első helyen úgy az érczkészlet, mint a jegyforgalom tekintetében. Mindkettő emelkedő irányzatot tanusít, különösen az utolsó 4 év óta, a mely idő alatt t. i. 1889. óta, az érczkészlet körülbelül 743 millió frankkal, a jegyforgalom pedig 700 millió frankkal szaporodott. Csak növekedést van hivatva ezután is előidézni az 1893. jan. 25-ikéről keltezett törvény, mely a bankjegykontingenst 3¹/₂ milliárd frankról 4 milliárd frankra emeli. A francia bank után legnagyobb jegyforgalmat az orosz állami bank mutat fel, mely országban azonban a bankjegyek tudvalevőleg kényszerforgalommal bírnak.

¹⁾ Az 1892. augusztus 31-ki állapot.

Az 1892. év banktörténetében nevezetes eseményt képez az olasz bankoknál beállott válság, melyet a Banca Romana idézett elő azáltal, hogy a megszabott jegykibocsájtási határt 27 millió lírával túllépte és a mely válság előreláthatólag a bankjegy-kibocsájtás centralisatiójára és a már is szigorúnak tartott állami ellenőrzés kiterjesztésére fog vezetni.

A bankok kamatlába. — A hitel olcsósága vagy drágasága jelentékeny tényező a közgazdaság menetében. Az alábbi táblázat a vezető jegybankok átlagos évi leszámítolási kamatlábát adja:

Év	angol bank	francia bank	német (por.) bank	belga bank	németalf. bank	oszt.-m. bank
1851—60	4'12	4'16	4'39	— ¹⁾	—	4'44
1861—65	4'90	4'83	4'47	— ¹⁾	—	5'11
1866—70	3'62	3'07	4'67	— ¹⁾	—	4'54
1871—75	3'75	4'86	4'50	4'26	3'66	5'16
1876—80	2'87	2'65	4'17	2'99	3'12	4'34
1881—85	3'43	3'34	4'23	3'76	3'55	4'06
1886	3'06	3'00	3'29	2'76	2'50	4'00
1887	3'38	3'00	3'40	3'06	2'50	4'12
1888	3'30	3'10	3'33	3'27	2'50	4'17
1889	3'55	3'18	3'70	3'62	2'50	4'19
1890	4'55	3'00	4'38	3'20	2'80	4'48
1891	3'35	3'00	3'80	3'00	2'12	4'40
1892	2'54	2'66	3'20	2'70	2'70	4'92

Bár a hullámvázás nem egyöntetű az egyes piacokon, annyi e táblázatból is kitűnik, hogy a kamatláb egészben csökkenő irányt követ és jelentékenyen alantabb áll, mint az ötvenes és hatvanas évek átlagában, sőt az utolsó évben oly alacsonyan állott, a minőt Angliában, Németországban és Belgiumban eddig nem láttunk. A francia bank kamatlába is rendkívül közel jár az 1876—80. közti évötöd igen alacsony tételéhez. Különösen kedvezőtlen volt az utóbbi évek között az 1890-ik.

Az aranyért való harcz, mely újabban a nagy bankok közt folyik, állítólag behatott azok kamatlábjának mozgására, a mennyiben az arany elvonásának veszélye, mely egyértelmű az érczfedezet apadásával, a leszámítolás megszorítását teszi szükségessé, mi épen a kamatláb emelése által történik. E szempontból világot vethet a kérdésre egyrészt a kamatláb-ingadozások gyakorisága, másrészt a bank-kamatláb és a magán-kamatláb közti eltérés nagysága. Az előbbire nézve szolgáljon tájékozással a következő összeállítás:

¹⁾ A belga nemzeti bank kamatlába 1851-ben 4⁰/₀, 1855. 3⁰/₀, 1860. 3.37⁰/₀ 1865. 4.08⁰/₀ és 1870. 3.27⁰/₀ volt.

A kamatláb változott évente átlag:

	Angol b. Fr. b. Ném. b. O. m. b.					Ang. b. Fr. b. Ném. b. O. m. b.			
1851—55	3'4	1'2	0'6	0'0	1886	7	0	5	0
1856—60	7'8	3'4	3'6	0'4	1877	7	0	2	1
1861—65	11'8	7'2	2'4	0'2	1888	9	3	3	2
1866—70	7'2	2'4	3'2	0'6	1889	8	3	4	2
1871—75	14'6	1'6	3'4	1'8	1890	11	0	3	5
1876—80	5'8	1'4	5'4	0'4	1891	12	0	5	2
1881—85	6'4	1'2	2'4	0'6	1892	4	1	2	0

A bank-kamatláb és a piaci magán-kamatláb közti eltérést 1869-re s azután 1885-re, 1891 és 1892-re a következő adatok mutatják:

	1869			1885			1891			1892		
	bankk.	magánk.	különb.	bankk.	magánk.	különb.	bankk.	magánk.	különb.	bankk.	magánk.	különb.
London	3'12	3'00	0'12	2'84	2'04	0'80	3'26	2'50	0'76	2'49	1'47	1'02
Páris	2'50	2'25	0'25	3'00	2'46	0'54	3'00	2'58	0'42	2'66	1'83	0'83
Berlin	4'25	3'25	1'00	4'13	2'91	1'22	3'87	3'00	0'87	3'20	1'78	1'42
Brüsszel	2'50	2'50	0'00	3'26	2'90	0'36	3'00	2'66	0'34	2'70	1'99	0'71
Amsterdam ...	3'50	3'50	0'00	2'71	2'39	0'32	3'17	2'91	0'26	2'70	2'18	0'52
Bécs	4'37	4'50	0'13	4'00	3'48	0'52	4'50	4'15	0'35	4'12	3'74	0'38
Szt.-Pétervár	6'37	6'12	0'25	6'00	6'00	0'00	5'50	4'21	1'29	4'88	4'46	0'42

Mig az első táblázat nem mutat határozott irányt és csak az angol bank sajátságos helyzetét világítja meg élesen, addig az utóbbi összeállítás valóban feltűnően igazolja a gyanút, hogy a bank- és a magán-kamatláb egymástól újabban eltávolodtak, és hogy a vezető bankok mesterkélt leszámítolási politikája — e bankoknak az országos kamatlábra gyakorolt befolyását latba vetve — megdrágította a hitelt. A kárt, mely ebből Európa gazdasági életére hárul, nem lehet el nem ismerni.

3. Hitelintézetek.

A hitelintézetek száma. — A szorosabb értelemben vett Magyarországon a hitel közvetítésével foglalkozó intézetek létszáma az utóbbi tíz év alatt minden év végén következő volt:

É v	Működésben volt az év végén				
	bank	takarék- pénztár	földhitel- intézet	szövet- kezet	az osztr.- magy. bank magyar- országi inté- zete és fiókjai
1881	109	324	5	272	16
1882	113	336	5	306	16
1883	118	356	5	341	16
1884	119	370	5	362	16
1885	120	395	5	398	16
1886	130	401	5	430	16
1887	142	413	5	488	16
1888	154	424	5	547	18
1889	158	435	5	576	18
1890	172	457	5	591	18

Legerősebb a szövetkezetek szaporodása s itt örömmel konstatalhatjuk, hogy újabban mind nagyobb számmal keletkeznek az oly szövetkezetek, melyeknél nem a nyereszkesedés a főszempont, hanem az önségély nagy elvének megvalósítása. Jó példával megy elől e tekintetben a pestmegyei hitelszövetkezet, mely központi intézet, mint anya-intézet a megyében már igen sok községben hozott létre és gyámolit kisebb hitelszövetkezeteket. A mi 1890-ben a hitelintézetek mozgalmát illeti, összesen 15 bank keletkezett, ellenben 1 megszűnt, takarékpénztár keletkezett 22; szövetkezet megszűnt 26, keletkezett 41; az osztrák-magyar bank fiókjainak száma változatlan maradt. A megszűnt szövetkezetek közül 4 tulajdonképen nem szűnt meg, csak átalakult bankká. Ez az irányzat, hogy t. i. a szövetkezetek részvénytársulati formát vesznek fel, hazai hitelintézeteinknél igen gyakori; érdekes tünemény ez s alkalmyszerűleg ki fogjuk mutatni, hogy a létező bankok és takarékpénztárak közül hány alakult eredetileg, mint részvénytársaság s hány vette fel csak később ezt a formát.

Az új szövetkezetek közül a legnagyobb szám a pest-pilis-solt-kiskunmegyei hitelszövetkezet kezdeményezése folytán és támogatása mellett alakult községi hitelszövetkezetekre esett. 1890. végén Pest vármegyének már 78 községében volt ily hitelszövetkezet, a tagok száma 13.938-ra, az üzletrészeké pedig 31.464-re rúgott. Nagyfontosságú ez a kezdeményezés, mert a vidéki népesség hitelszükségletének egészséges alapot teremt s megmenti a kisbirtokos osztályt a nyíltan vagy leplezve üzött uzsora által való kizsákmányoltatástól. A községi hitelszövetkezetek jótékony hatása már is több községben érezhető s remélni lehet, hogy Pest vármegyében a jólét és vagyonosság rövid idő alatt általánosan szép fejlődést vesz.

Nagy érdemeket szerzett magának a pest-pilis-solt-kiskunmegyei hitelszövetkezet megteremtője gróf Károlyi Sándor, vajha példáját a nemzet jelesei közül minél többen követnék; sajnos azonban, hogy a pestmegyei jó példa eddig kevés követőre talált, daczára annak, hogy hasonló hitelszövetkezetek megteremtésére a legtöbb vármegyében még nagyobb szükség volna, mint a jelenleg is elég szép gazdasági jólétnek örvendő központi vármegyében.

Az oláh nemzetiségi elemek akciója a hitelintézetek alapítása tekintetében 1890-ben sem szünetelt. Az új bankok közül 1 oláh alapítás; oláh takarékpénztár ez évben ugyan nem alakult, szövetkezet is csak 2, de már így is nagyon jelentékeny a prononszirozott oláh intézetek száma.

Még 5—6 évvel ezelőtt, a nagy-szebeni Albinát kivéve, jóformán nem is volt oláh hitelintézet, 1890 végén pedig már 13 bank, 3 takarékpénztár és 8 szövetkezet, összesen 24 oláh intézet állt fenn s egész lánczolatuk vonja be hazánk keleti részét. Nem érdektelen a főbb pontokat megjelölnünk. Kezdődik Temesvárral, azután jön Arad, Déva, Hátszeg, Szászváros, Szászsebes, Abrudbánya, Balázsfalva, Nagy-Szeben, Fogaras, Feketehalom, Brassó, Naszód, Besztercze, Szász-Régen, Torda, Kolozsvár, Szilágy-Somlyó.

Horvát-Szlavonországban az osztrák-magyar bank két fiókján kívül van 9 bank és 41 takarékpénztár s — régibb adatok szerint — 53 szövetkezet, mely utóbbi szám azonban jelenleg már valószínűleg jóval nagyobb.

A közönséges takarékpénztárak száma a különböző országokban következő volt:

	A takarékpénztárak összes száma	1 takarékpénztár esik lélekre
1. Poroszország (1890/91)	1.393	21.525
2. Éjszakam. Egyes. Áll. (1889/90) ...	860	73.128
3. Franciaország (1891)	544	70.484
4. Dánia (1889/90)	531	4.091
5. Magyarbirodalom (1890)	457	33.115
6. Ausztria (1890)	430	55.571
7. Svájc (1886)	357	8.286
8. Norvégia (1891)	353	5.120
9. Nagy-Británia (1889)	346	109.478
10. Bajorország (1890)	314	17.818
11. Németalföld (1888)	265	17.024
12. Olaszország (1889)	219	141.312
13. Szászország (1888)	211	16.162
14. Finnország (1889)	135	17.631
15. Baden (1891)	131	12.655
16. Elzász-Lotharingia (1889)	70	22.205
17. Spanyolország (1888)	42	395.766

A takarékpénztárak fentebbi száma azonban nem mutatja a kisebb-nagyobb könnyűséget, melylyel a népnek alkalma nyílik apró megtakarítását elhelyezni, számos takarékpénztárnak fiókjai és gyűjtőhelyei is vannak, melyek jelentékenyen megkönnyítik a hozzáférhetést. Így a porosz takarékpénztáraknak 526 fiók- és mellék-pénztáruk s 1.621 gyűjtőhelyük van; az olasz takarékpénztáraknak 174 fiókjuk, melylyel összes számuk 393-ra rúg.

A magyar takarékpénztárak — négy kivételével — részvénytársulati alapon vannak szervezve, a külföldiek ellenben csaknem kivétel nélkül humanisztikus intézmények, városok, községek, kerületek, egyletek, stb. által tartatnak fenn. Például a porosz takarékpénztárak közt van 593 városi, 159 falusi, községi, 344 kerületi, 6 tartományi és rendi s 291 egyleti és magántakarékpénztár. Az osztrák takarékpénztárak közül 339 községi, 66 egyleti és 25 kerületi.

Alap- és tartaléktőke. — A hazai bankok és takarékpénztárak saját tőkéjének állapotát az utóbbi öt év alatt a következő számok mutatják:

Év	B a n k o k					T a k a r é k p é n z t á r a k				
	befizetett részvény tőke	rendes tartalékalap		külön tartalékalap		befizetett részvény- tőke	rendes tartalékalap		külön tartalékalap	
		össze- sen	a rész- vény- tőke o/ó-á- ban	össze- sen	az érték- pá- pirok o/ó-á- ban		össze- sen	a rész- vény- tőke o/ó-á- ban	össze- sen	az érték- pá- pirok o/ó-ká- ban
ezer forintokban			ezer forintok- ban		ezer forintokban		ezer frtkban			
1886 ...	46.630	4.169	8'94	2.201	15'67	26.809	11.550	43'08	9.774	15'26
1887 ...	39.638	4.469	11'27	121	1'09	27.810	12.829	46'13	8.247	14'40
1888 ...	42.738	5.075	11'87	778	6'32	27.386	13.763	50'26	9.716	17'01
1889 ...	44.575	5.498	12'33	1.195	8'49	28.841	14.780	51'25	10.846	16'25
1890 ...	46.746	6.060	12'96	1.344	8'75	31.931	17.188	53'83	11.306	15'21

A nagy ingadozást a bankok részvénytőkéjében és külön tartalékalapaiban az országos bank viszontagságos sorsa, majd később megszűnése okozta. A rendes tartalékalap úgy a bankoknál, mint a takarékpénztáraknál évről-évre szakadatlanul növekszik, az utóbbiaknál a külön tartalékalapok is csak egy évben, 1887-ben szenvedtek apadást, midőn a fenyegető külpolitikai viszonyok hatása alatt az értékpapírok rohamosan estek s az első sorban épen ezen árhatatlanság kiegyenlítésére szolgáló külön tartalékalapok nagy mértékben igénybe vették; így volt ez különben nemcsak nálunk, hanem az osztrák intézeteknél is. A takarékpénztárak befizetett részvény-

tőkéje csak egy évben csökkent, 1888-ban, néhány takarékpénztár feloszlása következtében. 1889-ben közel másfél millió frttal emelkedett a takarékpénztárak befizetett részvénytőkéje, pedig a pesti hazai takarékpénztár részvénytőkéjének fölemelése 24 millió frtról 400 millió frtra csak az 1890. év folyamán következett be. A bankoknak fentebb kimutatott részvénytőkéjéből 3198 millió frt, vagyis 6842⁰/₀, a budapesti bankintézetekre esik, a takarékpénztárak befizetett részvénytőkéjéből ellenben csak 865 millió frt, vagyis 2709⁰/₀, esik a budapesti intézetekre.

Az 1890. végén működésben állt bankok alapszabályilag megállapított részvénytőkéje 51,817.860 frt, a takarékpénztáraké pedig 34,733.735 frt volt, az előbbieknél tehát 5,071.397 forint vagyis 979⁰/₀, az utóbbiaknál pedig 2,802.654 frt, vagyis 807⁰/₀ nem volt befizetve.

Szövetkezeteink rész- és törzsbetétőkéje 1890. végén 3073 millió frtra rúgott, míg egy évtizeddel előbb csak 1475 millió frt volt. A tartaléktőke 1890-ben 176 millió frtot tett, 571⁰/₀-át a rész- és törzsbetét-tőkének.

Az öt földhitelintézet közül csak kettő, a Jelzáloghitelbank és a Soproni építő- és földhitelbank, bir részvénytársulati szervezettel, a többi szövetkezeti alapon nyugszik. A Jelzáloghitelbank részvénytőkéje alapszabályilag 20 millió aranyforintban van megállapítva, a mire tényleg befizettetett 1197 millió frt aranyban, a különböző tartalékalapok pedig 1135 ezer frtra rúgnak. A Magyar földhitelintézetnek részvénytőkéje nincs, biztosítéki és tartalékalapjai 1890. végén 1130 millió frtot tettek. A kisbirtokosok földhitelintézetének biztosítéki és tartalékalapjai szintén 1890. végén 196 millió, a Nagyszebeni földhitelintézeté 021 millió frtot képviseltek; a földhitelintézeteknél összesen 1221 millió frt befizetett részvénytőke mellett még 1471 millió frt biztosítéki és különféle tartalékalap képezte a saját tőkét.

Ausztriában 1890. végén az osztrák-magyar bankon kívül fennálló 51 bank-intézetnek 20673 millió frt befizetett részvénytőkéje volt, a tartalékalapok pedig 4538 millióra rúgtak, 2195⁰/₀-ára a befizetett részvénytőkének. Az osztrák takarékpénztárak nem részvénytársaságok, az idegen tőkék biztosítására az évi jövedelemből alakított és gyarapított tartalék-alap szolgál, mely 1890. végén 9517 millió frtra rúgott, 74⁰/₀-ára a takarékbetétek állományának. A külön tartalék-alapok 2234 millió frtot tettek. A porosz takarékpénztárak, melyek szintén nem részvénytársulati intézetek, az

1890/91. üzletév lezártaival 212'62 millió márkára, vagyis 106'91 millió aranyforintra rúgó tartalék-alap fölött rendelkeztek.

Főbb üzletágak. — A hitelintézetek főbb üzletágainak nagyságát és arányát az 1890. évi decz. 31-iki állapot szerint a következő számok mutatják:

Sorszám	M é r l e g	Bankok		Takarék-pénztárak		Szövetke-zetek		Földhitel-intézetek	
		millió frt	%	millió frt.	%	millió frt.	%	millió irt.	%
	a) <i>Passiv tételek.</i>								
1	Befizetett részvénytőke	46'75	16'29	31'93	5'69	—	—	12'21	4'90
2	Rész- és törzsbetétőke	0'28	0'10	1'39	0'25	30'73	47'93	—	—
3	Tartaléktőke	7'40	2'58	28'49	5'07	1'76	2'75	14'71	5'90
4	Hiteltulajdonosok bizt. és tart. alapja	0'34	0'12	0'32	0'06	0'21	0'33	—	—
5	Takarékbetéti tartozá- sok	90'44	31'53	429'07	76'41	26'49	41'31	1'11	0'44
6	Pénztárjegyek és utal- ványok	5'44	1'90	0'84	0'15	—	—	0'54	0'22
7	Elfogadványok	3'23	1'13	0'01	0'00	0'14	0'22	—	—
8	Folyószámlai hitelezők	79'38	27'67	25'60	4'56	0'38	0'59	7'07	2'83
9	Záloglevél-tartozás	27'76	9'67	7'09	1'26	—	—	157'73	63'24
10	Kölcsönök és előlegek	0'17	0'06	0'10	0'02	0'22	0'34	—	—
11	Különféle szenvedőleges tételek	19'49	6'79	28'05	4'99	2'06	3'21	54'19	21'73
12	Nyeresség	6'21	2'16	8'63	1'54	2'13	3'32	1'85	0'74
	Összes tartozás ...	286'89	100'00	561'52	100'00	64'12	100'00	249'41	100'00
	b) <i>Activ tételek.</i>								
1	Bankszerű váltótárca	82'76	28'85	171'92	30'62	20'85	32'52	2'40	0'96
2	Hiteltulajdonosi váltó- tárca	2'94	1'03	2'48	0'44	0'19	0'30	—	—
3	Előlegek értékpapírok- és zálogokra	30'67	10'69	16'09	2'87	1'08	1'69	4'01	1'61
4	Jelzálogi kölcsönök ...	40'09	13'97	178'85	31'85	8'80	13'72	156'79	62'87
5	Kölcsönök kötvényekre	12'24	4'27	56'65	10'09	25'71	40'10	46'00	18'44
6	Folyószámlai adósok ...	60'54	21'10	17'19	3'06	0'77	1'20	2'84	1'14
7	Értékpapírok árfolyami értéke	15'37	5'36	74'31	13'23	1'49	2'32	16'72	6'70
8	Leltár és ingatlanok ...	5'79	2'02	15'34	2'73	0'97	1'51	0'87	0'35
9	Veszteségek és függő tételek	0'30	0'10	0'17	0'03	0'01	0'02	—	—
10	Egyéb követelések	29'24	10'19	17'73	3'16	2'67	4'16	18'84	7'55
11	Pénztári állapot	6'95	2'42	10'79	1'92	1'58	2'46	0'94	0'38
	Összes követelés ...	286'89	100'00	561'52	100'00	64'12	100'00	249'41	100'00

A bankoknál a váltók birnak túlnyomósággal, különösen a hetvenes évek második felétől a nyolczvanas évek elejéig, midőn ez üzletág $42^{\circ}10'—46^{\circ}52'0/0$ -át tette az összes aktíváknak; a második helyet a folyószámla foglalja el, de nagy ingadozással. 1873-ban $21^{\circ}16'$, 1881-ben $21^{\circ}05'$, 1884-ben $22^{\circ}87'0/0$ esett rá, ellenben 1876-ban csak $12^{\circ}22'$, 1878-ban $11^{\circ}09'0/0$. A jelzálogi kölcsönök állományánál szintén igen nagy ingadozást látunk, 1873-ban $9^{\circ}21'0/0$ -kal, 1876-ban már $14^{\circ}85'0/0$ -kal, 1882-ben pedig ismét csak $9^{\circ}08'0/0$ -kal szerepel, ettől fogva csaknem folytonos emelkedést mutat. A lombard-kölcsönök 1873 óta $4^{\circ}73'$ és $10^{\circ}69'$, az értékpapírok pedig $4^{\circ}66'$ és $9^{\circ}98'0/0$ között ingadoztak.

A hazai takarékpénztárak activ üzletágai közt a váltók és a jelzálogi kölcsönök birnak túlnyomósággal, de nagy a különbség a két üzletág között, azok fejlődését tekintve, mert míg a váltótárca 1873-ban $32^{\circ}83'0/0$ -át tette az összes aktíváknak s azóta egy keveset hanyatlott ugyan, de nem sokat s nagy ingadozást nem mutat; addig a jelzálogi kölcsönök állománya, mely 1873-ban $39^{\circ}88'0/0$ -át tette a takarékpénztárak összes követelésének, már 1879-ben csak $32^{\circ}86'0/0$ -át tette. Különösen alacsony volt ($30^{\circ}04'—30^{\circ}76'0/0$) a jelzálogi kölcsönök aránya 1881—83-ik években, azóta ismét emelkedett, 1887-ben már jelentékenyen meghaladta a váltótárca állományát, s noha az utóbbi években csökkent, még mindig nagyobb összeget képvisel, mint a váltótárca.

A lombardüzlet a takarékpénztárak tevékenységében 1876-ig elég tekintélyes szerepet játszott, de azóta nagyon aláhanyatlott. Az értékpapírok a 80-as évek elején kezdtek nagyobb tért foglalni, de 1884 óta tért vesztenek, ellenben kötvényekre adott kölcsönök, melyek tekintélyes részét a nagyobb takarékpénztárak részéről, községeknek, társulatoknak, stb. adott kölcsönök teszik, jelentékeny részét veszik igénybe a takarékpénztárak kezelt tőkéjének.

A szövetkezetek üzletében a kötvénykölcsönök viszik a főszeretet. A szövetkezetek üzletágaiban szintén igen nagy ingadozásokat látunk, a kötvénykölcsönök 1873 óta $27^{\circ}89'$ és $50^{\circ}90'0/0$, a váltótárca $29^{\circ}20'$ és $47^{\circ}50'$, a jelzálogi kölcsönök $9^{\circ}61'$ és $16^{\circ}23'$, a lombard kölcsönök pedig $1^{\circ}03'$ és $4^{\circ}15'0/0$ közt váltakoztak.

A földhitelintézetek üzletében legnagyobb tért természetesen a jelzálogi kölcsönök foglalnak el. A kötvény-kölcsönök jelentékeny százalékát a magyar jelzálog hitelbank által nyújtott községi kölcsönök nagy összege idézi elő.

Érdekes összehasonlítás kínálkozik a hazai és osztrák takarékpénztárak üzlete közt.

Az osztrák takarékpénztárak 1890. évi mérlege.

a) *Teher.*

	millió frt	o/o		millió frt	o/o
Rendes tartalékalap	95'17	6'73	Egyéb tartozás	13'70	0'97
Külön tartalékalap	22'34	1'58	Összes teher	1.413'97	100'00
Betéti tartozások ...	1.282'76	90'72			

b) *Vagyon.*

Jelzálogi kölcsönök	832'78	58'90	Ingatlanok	28'00	1'98
Váltótárca	55'16	3'90	Időleges elhelyezé- sek	84'93	6'01
Előlegek kézi zálo- gokra és érték- papirokra	18'91	1'34	Pénztári készlet	20'65	1'46
Előlegek személyes hitelre	0'79	0'05	Egyéb követelés	18'49	1'31
Értékpapírok	354'26	25'05	Összes vagyon ...	1.413'97	100'00

Lényeges eltérés, hogy az osztrák takarékpénztáraknál a takaréketétek az összes passívának jóval nagyobb részét képezik, mint a magyar takarékpénztáraknál, minthogy ott a saját tőke jóval kevesebb, s a különféle tartozások is mérsékeltek, melyeket nálunk főleg a pesti hazai takarékpénztár kötvénykibocsátásai igen magasra duzzasztanak. A mi a kezelt tőkék elhelyezését illeti, a jelzálogi kölcsönök az osztrák takarékpénztárak üzletében igen sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint takarékpénztárainknál, az értékpapír-állomány is aránylag kétszer annyi, ellenben a váltótárca arányszáma alig teszi nyolczadrészét a hazai takarékpénztárak váltótárczája arányszámának.

A porosz takarékpénztárak vagyonának gyümölcöző elhelyezését a következő számok mutatják:

	millió márka	o/o		millió márka	o/o
Jelzálogi kölcsönök			Váltók	49'64	1'45
városi telkekre ...	957'50	28'02	kézi zálogra	56'85	1'66
mezei telkekre ...	895'09	26'19	nyilvános intézetek		
együtt	1.852'59	54'21	és testületeknél ...	242'40	7'10
Értékpapírok ár- folyami értéke ...	1.071'51	31'36	Összesen	3.417'34	100'00
kötvény - kölcsönök					
kezesség nélkül ...	7'87	0'23			
kezességgel	136'48	3'99			
együtt	144'35	4'22			

A porosz takarékpénztáraknál is legáltalánosabb a jelzálogokra való kölcsönzés, ez az üzletág több mint felét veszi igénybe a takarékpénztárak vagyonának, nagyon tekintélyes rész jut azonban az

értékpapirokra is, jóval több, mint Ausztriában, így tehát a legmegkötöttebb elhelyezés mellett a legmozgóbb természetű lép erősen előtérbe.

Az Éjszakamerikai Egyesült-Államok takarékpénztárainak tökeelhelyezésében az értékpapírok foglalják el az első helyet, ugyanis 1891—92-ben a takarékpénztárak activája következő főbb tételekből állt:

	millió dollár	%
Az Egyesült-Államok kötvényei	133'34	6'79
Állami és más elsőbbségek és részvények	464'29	23'64
Vasuti elsőbbségek és részvények	131'21	6'68
Bank-részvények	43'69	2'22
Értékpapírok együtt	772'53	39'33
Jelzálogi kölcsönök	714'83	36'40
Kötvény és egyéb kölcsönök	309'21	15'74
Bank- és bankár-adósok	81'58	4'15
Ingatlanok és leltár	33'10	1'69
Egyéb követelések	19'58	1'00
Pénztári állapot	33'21	1'69
Együtt	1964'04	100'00

Az éjszakamerikai takarékpénztáraknál is az a két üzletág lép előtérbe, a mely az osztrák és porosz takarékpénztáraknál, t. i. a jelzálogi kölcsönökben és értékpapírokban való tökeelhelyezés, csak-hogy míg az utobbiaknál a jelzálogi kölcsönök birnak túlnyomósággal, Amerikában az értékpapírok állománya a jelzálogi kölcsönöket is erősen meghaladja.

A hitelintézetek jövedelmezősége. — A magyarországi bankok és takarékpénztárak jövedelmezőségét az alkotmányos korszak kezdete óta a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Takarékpénz- tárak		Bankok		É v	Takarékpénz- tárak		Bankok	
	tisztá nyeresége					tisztá nyeresége			
	millió forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában	millió forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában		millió forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában	millió forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában
1867	0'67	31'02	0'17	6'80	1873	3'85	21'67	2'96	5'33
1868	1'11	32'50	1'88	14'14	1874	4'29	22'87	3'49	6'22
1869	1'50	25'48	1'83	10'28	1875	4'23	21'83	2'22	4'37
1870	2'15	30'50	1'98	9'00	1876	4'25	22'44	1'86	4'98
1871	2'79	32'68	4'03	16'28	1877	4'63	24'13	2'96	9'49
1872	3'32	23'55	7'84	14'26	1878	4'66	24'32	3'01	11'08

É v	Takarékpénz- tárak		Bankok		É v	Takarékpénz- tárak		Bankok	
	tisztá nyeresége					tisztá nyeresége			
	millió- forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában	millió- forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában		millió- forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában	millió- forin- tokban	a rész- vény- tőke százalé- kában
1879	5'33	27'15	3'29	12'25	1885	6'92	27'42	4'13	8'64
1880	5'39	27'08	3'18	9'78	1886	7'17	27'67	4'93	10'59
1881	5'81	28'48	3'94	10'27	1887	6'63	24'85	4'18	10'60
1882	5'71	25'64	4'89	10'07	1888	7'49	27'35	5'15	12'05
1883	5'97	25'88	4'32	8'73	1889	7'86	27'26	5'87	13'16
1884	6'71	27'97	4'29	8'98	1890	8'63	27'02	6'21	13'28

A pénzintézetek nálunk a legjövedelmezőbb vállalatok közé tartoznak, különösen a takarékpénztárak, a mint arról a közölt átlagos arányszámok is tanuskodnak. Az egyes takarékpénztárak jövedelmezősége közt azonban természetesen igen nagy különbség van; legdúsabban a megszilárdult bizalomnak örvendő régi takarékpénztárak jövedelmeznek, míg az újabbak között találunk elég gyöngye jövedelműt is, sőt akadnak olyanok is, melyek osztalékot egyáltalán nem képesek fizetni részvényeseiknek, különösen 1887-ben láttuk ezt, midőn az értékpapírok árfolyamhanyatlása, a kellő speczialis tartalékalap hiányában számos takarékpénztárnál az egész üzleti nyereséget elnyelte. A takarékpénztárak nagy jövedelmezősége főleg annak a körülménynek tulajdonítható, hogy a legtöbb takarékpénztár a magához vont takarékbetétek nagy összegéhez képest aránytalanul kis részvénytőkével bír, s a nagy üzletből folyó jelentékeny nyereség csekély számú részvény közt oszlik meg.

Az egyes országrészekben a bankok és takarékpénztárak jövedelmezősége, a befizetett részvénytőke százalékában kifejezve 1890-ben következő volt:

	Bankok tisztá nyeresége	Takarék- pénztárak tisztá nyeresége		Bankok tisztá nyeresége	Takarék- pénztárak tisztá nyeresége
1. Budapest	13'47%	3'44%	5. Tisza jobb partján	14'09%	20'80%
2. Duna bal partján	13'52 »	32'04 »	6. Tisza bal partján	16'83 »	23'96 »
3. Duna jobb partján	9'92 »	30'69 »	7. Tisza - Maros szögén	15'87 »	20'15 »
4. Duna - Tisza közén	13'59 »	21'09 »	8. Erdélyben ...	12'88 »	30'20 »

A bankok és takarékpénztárak jövedelmezősége nem egy nyomon halad; míg a bankok legkisebb tiszta nyereséget a Duna jobb partján mutatnak fel, a takarékpénztáraké itt nagyon is magasan áll.

A hitelintézetek üzleti nyereségük nem egész összegét fizetik ki osztalék gyanánt; jelentékeny részét, különösen a takarékpénztárak, tartalékalapjuk gyarapítására fordítják, másik rész tantiémekre, a nyugdíjalap dotálására, stb. esik s egy kis részt jótékony célokra is fordítanak; legtöbbet szintén a takarékpénztárak.

Takarékbetéti üzlet. — Az összes hazai hitelintézeteknél elhelyezett takarékbetétek állományát minden év végével, valamint az évi növekedést az utóbbi 20 évről a következő összeállítás mutatja.

É v	Takarékbetéti állomány az év végén		A takarékbetétek évi növekedése		É v	Takarékbetéti állomány az év végén		A takarékbetétek évi növekedése	
	összesen millió frt	fejenként frt	összesen millió frt	fejenként frt		összesen millió frt	fejenként frt	összesen millió frt	fejenként frt
1871 ...	163'70	11'91	29'37	2'14	1881 ...	336'22	24'21	30'96	2'23
1872 ...	180'14	13'13	16'44	1'20	1882 ...	352'82	25'20	16'60	1'19
1873 ...	174'21	12'98	(-) 5'93	(-) 0'44	1883 ...	378'79	26'78	25'97	1'84
1874 ...	181'64	13'54	7'43	0'55	1884 ...	393'62	27'45	14'83	1'03
1875 ...	198'41	14'67	16'77	1'24	1885 ...	405'45	27'89	11'83	0'81
1876 ...	217'02	16'06	18'61	1'37	1886 ...	434'11	29'48	28'66	1'95
1877 ...	236'58	17'38	19'56	1'43	1887 ...	444'77	29'86	10'66	0'72
1878 ...	249'54	18'26	12'96	0'95	1888 ...	481'95	32'02	37'18	2'47
1879 ...	282'98	20'60	33'44	2'43	1889 ...	510'54	33'50	28'59	1'88
1880 ...	305'26	22'10	22'28	1'61	1890 ...	547'11	36'16	36'57	2'42

Husz év alatt a betéti állományban csak egyszer látunk visszaesést, a pénzügyi és gazdasági válságról emlékezetes 1873-ban. Legnagyobb volt a növekedés 1888-ban, ehhez fogható sem az itt bemutatott két évtized, sem általában hitelintézeteink története nem mutat fel, de az utolsó évi növekedés közel jár már hozzá. A takarékbetétek szaporodása sokkal nagyobb, mint a népesség növekedése, még ha nem a hetvenes évek lassu, hanem a nyolczvanas évek erőteljes népszaporodásával hasonlítjuk is össze; figyelembe kell azonban vennünk, hogy a takarékbetétek növekedését nemcsak az új betétek eszközlik, hanem már a betett tőkék tőkésített kamatja is. Ez mind nagyobb szerepet játszik a betétek növekedésében és e nélkül sok évben nemhogy emelkedés, hanem inkább csökkenés állna be a betétek állományában. A takarékbetétek mozgal-

mát ez irányban csak 1884-ig tudjuk visszafelé nyomozni s azt látjuk, hogy 1884-től 1888-ig öt év közül háromban a betéteket a visszafizetések meghaladták s a takarékbetétek állományának növekedését tisztán csak a tőkésített kamatok okozták s ez öt év alatt a 108'83 millió frt. növekedésből 83'31 millió a tőkésített kamatokra esett; ez utóbbiak az 1889. évi állomány 28'59 millió frtnyi növekedésében is 19'65 millióval szerepeltek s csak 8'94 millió frt. esett a betétek és visszafizetések különbözetére. 1890-ben pedig 38'00 millió frt. növekedésből 20'64 millió frt. esik a tőkésített kamatokra és 17'36 millió frt. a betétek és visszafizetések különbözetére.

Horvát-Szlavonországban a takarékpénztáraknál elhelyezett takarékbetétek 1888. végén körülbelül 20'5 millió frtra rugtak s így a mondott évben a Magyarbirodalom összes takarékbetét állománya már meghaladta az 500 millió frtot. 1889 végén már maga az anyaország takarékbetétei meghaladták a fél milliárdot. 1890-ben Horvát-Szlavonországban a takarékpénztáraknál elhelyezett takarékbetétek 22'7 millió frtot tettek.

A külföldi államokban a közönséges takarékpénztáraknál elhelyezve volt betétek összegét, valamint a lélekszámhoz való arányát a következő adatok állítják szem elé:

	Takarékbetétek	
	millió frt	esik egy lélekre frt.
1. Éjszakamerikai E.-Á. (1891/92) ...	3.596'81	57'44
2. Poroszország (1890)	1.640'79	54'72
3. Franciaország (1891)	1.510'55	39'94
4. Ausztria (1890)	1.282'76	53'64
5. Olaszország (1889)	455'66	14'72
6. Szászország (1888)	261'54	79'47
7. Svájc (1886)	237'49	80'75
8. Dánia 1889/90)	276'33	127'21
9. Baden (1891)	128'04	77'23
10. Norvégia (1891)	109'32	60'50
11. Bajorország (1890)	92'05	16'05
12. Hessen (1886).	50'82	53'10
13. Finnország (1889)	17'56	7'38

Hazánkban a takarékbetétek tulnyomó részét a tulajdonképeni takarékpénztárak vonják magukhoz, ujjabb időben azonban a bankok is mindjobban felkarolják ez üzletágot s a gyorsan szaporodó szövetkezetek szintén évről-évre több takarékbetétet mutatnak fel. A takarékbetétek különböző jellegű pénzügyeink közt az utóbbi évtized alatt következőleg oszoltak meg:

É v	Takarékpénz- tárak		Bankok		Szövet- kezetek		Földhitel- intézetek	
	millió forint	%	millió forint	%	millió forint	%	millió forint	%
1881	283'70	84'38	40'29	11'98	11'69	3'48	0'54	0'16
1882	293'81	83'28	45'05	12'77	13'37	3'79	0'58	0'16
1883	314'05	82'91	49'03	12'94	15'00	3'96	0'71	0'19
1884	324'92	82'55	52'03	13'22	15'99	4'06	0'68	0'17
1885	335'50	82'75	52'48	12'94	16'81	4'15	0'66	0'16
1886	355'66	81'93	59'09	13'61	18'47	4'25	0'89	0'21
1887	362'01	81'39	62'58	14'07	19'25	4'33	0'93	0'21
1888	386'12	80'11	72'76	15'10	22'01	4'57	1'06	0'22
1889	406'31	79'59	78'89	15'45	24'30	4'76	1'03	0'20
1890	429'06	78'42	90'44	16'54	26'49	4'84	1'11	0'20
átlag 1881—90	349'11	81'51	60'26	14'03	18'34	4'27	0'82	0'19

Bár a takarékpénztáraknál felhalmozódó betétek évről-évre milliókkal növekednek, a takarékpénztárak részesülése a hitelintézetek összes betéti állományában évről-évre alábbszáll s mind nagyobb százalék esik a más jellegű pénzintézetekre, a bankokra, szövetkezetekre.

A takarékbetéti üzletnél igen fontos, hogy az elhelyezést kereső tőkék csak rövid időre vonulnak-e meg a pénzintézeteknél, mint általában az üzletemberek forgó tőkéi, vagy állandóan ott várják gyümölcsöztetésüket, mint rendesen a kisebb-nagyobb megtakarítások. A különbség a betétek ezen kétféle természetete közt ki volna mutatható akkor, ha a betevők foglalkozásáról adatokkal bírnánk. Az igazi szegény ember fillérei a végső gazdasági tartalékul szolgálnak és rendeltetésöket leginkább úgy töltik be, ha állandóan bentmaradnak letétben s még ha nem állandó elhelyezésül szolgál is a takarékpénztár az alsóbb osztályúak megtakarított tőkéje számára, hanem csak gyűjtőhelyül, honnan, ha bizonyos összegre felszaporodott ismét kiveszik s birtokvásárlásra vagy más befektetésre fordítják: a betétek mozgása mégis sokkal lassabb, mintha az üzletemberek, kik a pillanat esélyei szerint gyakran forgatják tőkéjüket, képeznék a betevők többségét. A takarékbetétek mozgalmát hazai pénzintézeteinknél a következő kimutatás tünteti fel:

Pénzintézet	Az 1890. év folytán				Takarék- betétek álladéka az év végén	Az év elején volt takarékbetéti álladék minden száz forintjára esett	
	betéte- tett	tőkési- tett kamat	kivéte- tett	új betét		kivétel	
ezer forintokban					forintokban		
Takarékpénztárak	272.869	16.225	266.590	429.065	67	66	
Bankok	104.677	3.310	96.110	90.438	133	122	
Szövetkezetek	15.571	1.068	13.110	26.491	68	57	
Földhitelint.	500	41	461	1.112	48	45	
Összes hitelint.	393.617	20.644	376.271	547.106	77	74	

Legmozgékonyabbak a bankoknál elhelyezett takarékbetétek, ellenben a földhitelintézeteknél elhelyezettek legállandóbbak, ez utóbbiak azonban jelentőséggel egyáltalán nem bírnak, minthogy a földhitelintézetek közül csak két kisebb intézet, a nagyszombati földhitelintézet és a soproni építő- és földhitelbank gyakorolja a betéti üzletet.

A magyarországi takarékbetétek mozgását országrészek szerint a következő táblázat mutatja:

Ország-rész, pénzintézetek	Takarék-betétek álladéka 1890. elején	Az 1890. év folytán			Takarék-betétek álladéka 1890. év végén	Az év elején volt takaré- betéti álladé- k minden száz forintjára eset-	
		betéte- tett	tőké- sített kama- tok	kivéte- tett		űj	kivétel
						betét	
e z e r f o r i n t o k b a n						forintokban	
I. Budapest							
takarékpénztárak	114.200	107.888	4.198	110.275	116.011	94	97
bankok	16.373	46.701	543	43.380	20.237	285	265
szövetkezetek	603	1.109	24	1.037	699	184	172
Együtt	131.176	155.698	4.765	154.692	136.947	119	118
II. Duna bal partja							
takarékpénztárak	48.250	18.722	1.981	18.079	50.874	39	37
bankok	13.066	7.416	592	6.879	14.195	57	53
szövetkezetek	1.087	568	51	456	1.250	52	42
Együtt	62.403	26.706	2.624	25.414	66.319	43	41

Országgrész, pénzüntézetek	Takarék- betétek álladéka 1890. év elején	1890. év folytán			Takarék- betétek álladéka 1890. év végén	Az év elején volt takaré- betéti álladék minden száz forintjára esett	
		betéte- tett	tőké- sitett kama- tok	kivéte- tett		uj betét	kivétel
e z e r f o r i n t o k b a n						forintokban	
III. Duna jobb partja takarékpénztárak	85.636	37.066	3.394	35.574	90.522	43	42
bankok	3.070	4.297	133	3.879	3.621	140	126
szövetkezetek	3.580	2.546	156	1.953	4.329	71	55
földhitelintézetek	95	95	5	86	109	100	91
Együtt	92.381	44.004	3.688	41.492	98.581	48	45
IV. Duna-Tisza köze takarékpénztárak	44.970	35.300	1.943	32.327	49.886	78	72
bankok	9.066	13.364	419	12.174	10.675	148	134
szövetkezetek	2.969	3.184	122	2.484	3.791	107	84
Együtt	57.005	51.848	2.484	46.985	64.352	91	82
V. Tisza jobb partja takarékpénztárak ...	25.747	12.305	946	12.033	26.965	48	47
bankok	13.135	8.172	505	7.642	14.170	62	58
szövetkezetek	2.068	876	103	776	2.271	42	38
Együtt	40.950	21.353	1.554	20.451	43.406	52	50
VI. Tisza bal partja takarékpénztárak	32.181	20.866	1.444	19.924	34.567	65	62
bankok	9.953	8.612	430	8.217	10.778	87	83
szövetkezetek	102	188	3	149	144	184	146
Együtt	42.236	29.666	1.877	28.290	45.489	70	67
VII. Tisza-Maros szöge takarékpénztárak	26.794	22.804	1.228	20.913	29.913	85	78
bankok	6.739	9.465	350	8.279	8.275	140	123
szövetkezetek	2.181	2.583	104	1.923	2.945	118	88
Együtt	35.714	34.852	1.682	31.115	41.133	98	87
VIII. Erdély takarékpénztárak	22.057	15.457	992	15.476	23.030	70	70
bankok	7.159	6.648	338	5.659	8.486	93	79
szövetkezetek	10.371	4.518	504	4.332	11.061	44	42
földhitelintézetek	938	405	36	375	1.004	43	40
Együtt	40.525	27.028	1.870	25.842	43.581	67	64
IX. Fiume város és területe takarékpénztárak	6.723	2.462	98	1.987	7.296	37	29
bankok	—	—	—	—	—	—	—
szövetkezetek	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	6.723	2.462	98	1.987	7.296	37	29

Hazai pénzintézeteinknél a takarékbetéti könyvek összes számát az egyes könyvekben elhelyezve volt összegek nagysága szerint csoportosítva, a következő kimutatás tünteti fel:

Betéti könyvek, évek		A betéti könyvek összes száma a				
		bankok-nál	takarék-pénztá-raknál	szövetke-zeteknél	földhitel-intéze-teknel	összes hitelinté-zeteknél
10 frtnál kisebb betéttel	1886	7.245	52.901	5.336	48	67.530
	1887	9.310	53.590	6.851	36	69.787
	1888	9.591	52.604	8.202	77	70.474
	1889	10.114	54.525	9.181	55	73.875
	1890	13.145	55.626	7.990	95	76.856
10—15 frtos betéttel	1886	12.237	83.952	10.226	143	106.558
	1887	13.233	85.665	9.908	109	108.915
	1888	14.237	87.212	10.723	182	112.354
	1889	15.628	89.451	12.653	203	117.935
	1890	17.769	94.240	12.864	264	125.137
50—100 » »	1886	8.087	63.216	6.954	89	78.346
	1887	8.496	63.673	6.764	94	79.027
	1888	9.434	66.213	7.433	126	83.206
	1889	11.846	67.327	7.979	130	87.282
	1890	13.634	72.459	8.316	143	94.552
100—500 » »	1886	18.052	145.262	10.584	242	174.140
	1887	18.106	143.754	11.599	186	173.645
	1888	20.571	153.888	12.767	238	187.464
	1889	22.985	160.526	14.220	326	198.057
	1890	25.754	173.223	15.132	367	214.476
500—1.000 » »	1886	7.147	53.024	3.522	94	63.787
	1887	7.173	55.980	3.704	127	66.984
	1888	8.210	55.942	3.752	162	68.066
	1889	8.860	60.055	4.379	86	73.380
	1890	10.456	63.979	4.754	90	79.279
1.000—2.000 » »	1886	5.606	38.174	2.160	62	46.002
	1887	5.600	40.340	2.300	154	48.394
	1888	6.721	41.535	2.569	136	50.961
	1889	7.276	43.567	2.831	100	53.774
	1890	8.368	46.015	3.067	98	57.548
2.000—5.000 » »	1886	4.190	24.618	1.351	45	30.204
	1887	4.267	25.324	1.490	82	31.163
	1888	4.567	26.965	1.640	89	33.261
	1889	5.214	29.035	1.812	77	36.138
	1890	5.774	29.171	1.815	83	36.843
5.000—10.000 » »	1886	1.570	8.055	470	19	10.114
	1887	1.690	8.456	488	21	10.655
	1888	1.834	8.952	480	37	11.303
	1889	2.128	9.571	525	35	12.259
	1890	2.307	10.065	568	29	12.969

Betéti könyvek, évek		A betéti könyvek összes száma a				
		bankok- nál	takarék- pénztá- raknál	szövetke- zeteknél	földhitel- intéze- teknel	összes hitelinté- zeteknél
10.000 frtnál nagyobb bet.	1886	901	3.826	188	11	4.926
	1887	1.007	4.189	184	11	5.391
	1888	1.113	4.737	212	25	6.087
	1889	1.239	5.078	238	17	6.572
	1890	1.463	5.259	262	17	7.001
Összesen	1886	65.035	473.028	40.791	753	579.607
	1887	68.882	480.971	43.288	820	593.961
	1888	76.278	498.048	47.778	1.072	623.176
	1889	85.290	519.135	53.818	1.029	659.272
	1890	98.670	550.037	54.768	1.186	704.661

Bár a kisebb betétek is szép számmal fordulnak elő, mégis a nagyobb betétek az uralkodók s az egy betéti könyvre eső összeg nagyon is magas. Az összes hitelintézeteknél ugyanis minden takarékbetéti könyvre átlagosan 1884-ben 735 frt, 1885-ben 733 frt, 1886-ban 749 frt, 1887-ben 749 frt, 1888-ban 773 frt, 1889-ben 774 frt, 1890-ben pedig 776 frt esett. A különböző jellegű intézeteknél az átlagos összeg következő volt:

	Egy takarékbetéti könyvre esik átlagosan forint			
	a bankok- nál	a takaré- pénztáraknál	a szövet- kezeteknél	a földhitel- intézeteknél
1884-ben	896	740	421	1.234
1885-ben	835	739	468	955
1886-ban	908	752	453	1.178
1887-ben	908	753	445	1.129
1888-ban	954	775	461	984
1889-ben	925	783	456	1.004
1890-ben	917	781	484	939

Hogy mily túlságos nagy nálunk az egy-egy betéti könyvre eső összeg, legjobban mutatja a következő nemzetközi összehasonlítás, melyen egyúttal a betéti könyvek számát a lélekszámmal is összehasonlítjuk:

Az ország neve	A takarékbetéti könyvek összes száma	Egy könyvre esik átla- gosan betét frt	1000 lélekre esik takaré- betéti könyv
1. Franciaország (1891)	5,948.882	198	156
2. Poroszország (1890)	5,312.192	292	177
3. Éjszakam. E. Á. (1891/92)	4.781.605	752	76
4. Ausztria (1890)	2,397.591	535	100
5. Szászország (1886)	1,471.968	178	432
6. Olaszország (1889)	1,358.672	328	44
7. Svájc (1886)	802.697	276	271
8. Magyarország (1890)	704.661	776	47

Az ország neve	A takarékbetéti könyvek összes száma	Egy könyvre esik álagosan betét f t.	1000 lélekre esik takarékbetétkönyv
9. Dánia (1886)	696.578	301	332
10. Bajorország (1890)	576.325	155	100
11. Norvégia (1891)	486.168	224	269
12. Németalföld (1888)	303.141	154	67
13. Baden (1891)	285.048	451	172
14. Finnország (1889)	71.145	248	30

Hogy a takarékbetéti könyvek különböző kategóriái a hazai pénzintézeteknél milyen arányban állnak egymással, a következő kimutatás tünteti fel:

Betéti könyvek, évek		Betéti könyvek, az összes betéti könyvek százalékában a				
		bankok-nál	takarék pénztá-raknál	szövet-kezetek-nél	földhitel inté-zetknél	az összes hitelinté-zetknél
10 frtnál kisebb betéttel	1886	11'13	11'18	13'08	6'37	11'30
	1887	13'52	11'14	15'83	4'39	11'75
	1888	12'57	10'56	17'16	7'18	11'31
	1889	11'86	10'50	17'06	5'35	11'21
	1890	13'32	10'11	14'59	8'01	10'91
10—50 frtos betéttel	1886	18'81	17'75	25'07	18'99	18'38
	1887	19'21	17'81	22'89	13'29	18'34
	1888	18'67	17'51	22'44	16'98	18'03
	1889	18'32	17'23	23'51	19'73	17'89
	1890	18'01	17'13	23'49	22'26	17'76
50—100 » »	1886	12'43	13'36	17'05	11'82	13'53
	1887	12'33	13'24	15'63	11'47	13'30
	1888	12'37	13'30	15'55	11'76	13'35
	1889	13'89	12'97	14'82	12'63	13'24
	1890	13'82	13'18	15'18	12'06	13'42
100—500 » »	1886	27'78	30'71	25'95	32'14	30'04
	1887	26'29	29'89	26'79	22'68	29'23
	1888	26'97	30'90	26'72	22'20	30'08
	1889	26'95	30'92	26'42	31'68	30'04
	1890	26'10	31'49	27'63	30'94	30'43
500—1.000 » »	1886	10'98	11'21	8'63	12'48	11'00
	1887	10'42	11'64	8'56	15'49	11'28
	1888	10'76	11'23	7'85	15'11	10'92
	1889	10'39	11'57	8'14	8'36	11'12
	1890	10'60	11'63	8'68	7'59	11'25
1.000—2.000 » »	1886	8'61	8'07	5'30	8'24	7'93
	1887	8'13	8'39	5'31	18'78	8'15
	1888	8'81	8'34	5'38	12'69	8'18
	1889	8'53	8'39	5'26	9'72	8'16
	1890	8'48	8'37	5'60	8'26	8'17

Betéti könyvek, évek		Betéti könyvek, az összes betéti könyvek százalékaiban a					
		bankok-nál	takarék-pénztá-raknál	szövet-kezetek-nél	földhitel-intéze-tek-nél	az összes hitelinté-zeteknél	
2.000—5.000 »	»	1886	6.44	5'21	3'31	5'98	5'23
		1887	6'19	5'26	3'44	10'00	5'25
		1888	5'99	5'41	3'44	8'30	5'34
		1889	6'11	5'59	3'37	7'48	5'48
		1890	5'85	5'30	3'31	7'00	5'23
5.000—10.000 frtos be-tét-tel		1886	2'44	1'70	1'15	2'52	1'74
		1887	2'45	1'76	1'13	2'56	1'79
		1888	2'40	1'80	1'01	3'45	1'81
		1889	2'50	1'85	0'98	3'40	1'86
		1890	2'34	1'83	1'04	2'45	1'84
10.000 frtnál nagyobb betét-tel		1886	1'38	0'81	0'46	1'46	0'85
		1887	1'46	0'87	0'42	1'34	0'91
		1888	1'46	0'95	0'45	2'33	0'98
		1889	1'45	0'98	0'44	1'65	1'00
		1890	1'48	0'96	0'48	1'43	0'99

A takarékbetéti könyvek közt legnagyobb arányban szerepel-nek a 100—500 frtot tartalmazó könyvek, ha azonban a kisebb betétek kategoriáit (10, 10—50, 50—100 frt) összefoglaljuk, még nagyobb aranszámot nyerünk. De bár a kisebb betétek erősebb arányban szerepelnek, mint a nagyobbak, az utóbbiak a dolog ter-mészete szerint sokkal nagyobb összeget képviselnek.

Az osztrák takarékpénztáraknál 1890-ben a betéti könyvek az összeg nagysága szerint következőleg osztottak meg:

100 frtnál kisebb betét-tel	37'67 ‰	3.000— 4.000 frt betét-tel ...	1'20 ‰
100— 500 frt betét-tel ...	35'90 »	4.000— 5.000 » » ...	0'86 »
500—1.000 » » ...	12'44 »	5.000—10.000 » » ...	0'85 »
1.000—2.000 » » ...	8'16 »	10.000 frton felüli » ...	0'25 »
2.000—3.000 » » ...	2'87 »		

A porosz takarékpénztáraknál az arány következő volt:

	1889/90-ben	1890/91-ben
a 30 frtnál (60 márkánál) kisebb betétekre esett ...	28'73 ‰	29'04 ‰
a 30— 75 frtos (60—150 márkás) » » ...	16'85 »	16'64 »
a 75—150 » (150—300 ») » » ...	14'79 »	14'64 »
a 150—300 » (300—600 ») » » ...	15'68 »	15'60 »
a 300 frton (600 márkán) felüli » » ...	23'95 »	24'08 »

A francia takarékpénztáraknál a betéti könyvek nagyság sze-rinti megoszlása 1891. végén következő volt:

A betéti könyvek kategóriája	A betéti könyvek		A takarékbetétek állománya		Átlagosan esik egy betéti könyvre frank
	száma	az összes szám o/ó-ában	frank	a b-tétek főösszegeinek o/ó-ában	
20 franknál kisebb	1,744.520	29'33	16,146.629	0'53	9'26
21— 100 frank ...	1,004.633	16'88	53,439.473	1'75	53'19
101— 200 » ...	505.497	8'50	73,653.074	2'42	145'70
201— 500 » ...	740.538	12'45	251,911.983	8'25	340'17
501—1000 » ...	666.992	11'21	484,468.126	15'87	723'35
1001—2000 » ...	787.285	13'23	1.135.124.495	37'18	1.441'82
2000 franknál több s a törvény értelmében leszállítandó ...	495.391	8'33	1.022,029.137	33'48	2.063'08
2000 franknál több és a törvény értelmében továbbkezelendő	4.026	0'07	15,987.307	0'52	2.971'02
Összesen	5,948.882	100'00	3.052,760.224	100'00	513'17

A takarékpénztárak statisztikájának egyik legérdekesebb kérdése, hogy a takarékbetétek képzésében a társadalom mely osztálya mily arányban vesz részt. Sajnos azonban, hogy adataink épen ebben az irányban legfoggyatékosabbak, mert a betevők foglalkozását csak alig egy pár ország statisztikája mutatja ki. A betétek nagyságából következtetve, egész határozottsággal állíthatjuk, hogy nálunk az alsóbb néposztályok részesedése igen csekély. Dr. Halász Sándor, a postatakarékpénztár első titkára, e téren tett tapasztalatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy még az apró betétek is csak nagyon kis mértékben irhatók az alsóbb néposztály javára, legnagyobb részét az apró betéteknek, a gyermekek nevére vagy részére, vagyonosabb szülők által betett összegek képezik.

A francia takarékpénztárak takarékbetéti könyveit a betevők foglalkozása szerint is részletezve találjuk, évkönyvünk múlt évi folyamában közöltük az 1888. évi adatokat, ezúttal az 1891. év adatait mutatjuk be. Az újonnan nyitott könyvek tulajdonosai ugyanis következőleg osztottak meg:

		o/o
önálló földmivelő, iparos, kereskedő	51.876	= 10'13
napszámos és mezőgazdasági munkás	53.118	= 10'37
ipari munkás	78.968	= 15'41
házi cseléd	56.795	= 11'09
katona és tengerész	7.390	= 1'44
hivatalnokok, alkalmazottak	23.523	= 4'59

szabad foglalkozásúak	9.370	=	1'83
birtokosok, tőkések, foglalkozás nélküliek ...	84.923	=	16'58
kiskorúak, foglalkozás nélkül	145.280	=	28'36
társulatok, egyletek	1.079	=	0'20
Összesen	512.322	=	100'00

Itt is a kiskorúak szerepelnek legnagyobb arányban s másod-sorban következnek az ipari munkások. Érdekes a francia betevők közt a nők nagy száma. 1891-ben az 512.322 új betevő között 261.799 férfi és 249.444 nő volt és pedig kiskorú nő 69 589, bir-tokos, tőkés stb. 57.225, házi cseléd 38.123, ipari munkás 34.685, mezőgazdasági napszámos 19.654, önálló földmives, iparos vagy ke-reskedő nő 19.638.

4. Posta-takarékpénztár.

Szemlénket első sorban a magyar postatakarékpénztárra ter-jesztvén ki, mindenekelőtt azon nagyszerű lendületet kell kiemel-nünk, melyet az intézetnek 1890-ben életbelépett új üzletága a cheque- és clearingforgalom mindjárt kezdettől fogva feltüntet és a mely méltón egészíti ki azon sikeres működést, melyet az intézmény eredeti üzletkörében — a takaréközlet gyakorlásában — évről évre fokozódó mérvben kifejt.

Az 1889. XXXIV. t.-cz. értelmében az intézet mindkét üz-letág eredményeit külön-külön mutatja ki és így e helyen is elkü-lönítve ismertethetők azok.

A mi első sorban a takaréközletet illeti, a fejlődést leginkább az első (1886-ik) és az 1892. év vonatkozó adatainak egybevetése útján mutatjuk ki.

Az összforgalom volt az ügyleti esetek (betétek és visszafize-tések) számát illetőleg:

1886-ban	1892-ben
539.064	719.364
összegét illetőleg	
pedig 3,934.630 frt 56 kr.	13,713.261 frt 41 1/2 kr.

Megoszlott e forgalom:

1886-ban	1892-ben
106.742	264.251

betétkönyvecske közt. Az intézet fennállása óta 1892-ig kiállított összesen 488.768 betétkönyvecskét, minthogy azonban ezek közül az idő folyamán kiegyenlítettett 277.438, az 1892. év végén 211.330 betétkönyvecske maradt forgalomban, ennyi volt tehát egyúttal a posta-takarékpénztár betevőinek száma; oly szám, melylyel egy magán-

intézet se dicsekedhetik. Az intézménynek a lakosság körében való térfoglalása mellett bizonyít, hogy míg 1886-ban csak öt betevő esett minden ezer lakosra, eddig 1892-ben az arányszám már közel tizenegyet tesz ki. Emellett a betevők foglalkozásáról vezetett statisztika azt bizonyítja, hogy az intézmény ügyfelei kiválón a kis emberek, a kiknek érdekeire való tekintettel a postatakarékpénztár, létesítve lett. A betevők sorában ugyanis a kisiparosok 18⁰/₀-kal hivatalnokok, katonák stb. 10⁰/₀-kal a házi cselédek 5⁰/₀-kal, kis gazdák 4⁰/₀-kal, a napszámosok 24⁰/₀-kal, sőt a gyermek betevők 30⁰/₀-kal szerepelnek. A postatakarékpénztár e sajátos jellege kifejezést nyer egyébiránt a követelések összegek szerint való megoszlásában, mely szerint a betétálladék 90⁰/₀-a a 20 fíron alóli összegekre esik.

A forgalom áttekinthetővé tételére szolgál az alábbi kimutatás:

	Betétek	Visszafe- tések	Tiszta betét	A betevők köve- telése az év végén	Átlagos kö- vetelés
1886 ...	2,677.098 frt	1,257.532 frt	1,419.566 frt	1,419.566 frt	16 frt 60 kr.
1892 ...	7,581.738 »	6,131.522 »	1,450.216 »	7,418.142 »	35 » 35 »

Még sokkal imponálóbb számcsoportok jelzik az üzlet menetét a cheque- és clearing-forgalomban, melynek lényege a postatakarékpénztárnál abban áll, hogy az e forgalomban résztvevőnek számlájára bárhol az országban a postahivataloknál betétek eszközölhetők s az ily módon előálló követelése erejéig a számlatulajdonos chequek alapján azonnali visszafizetésre tetszés szerinti személy javára utalványoztathat ki pénzeket a postatakarékpénztár közvetítésével. A clearing-berendezés által pedig a chequek alapján kiutalt fizetések nem készpénzben kerülnek kifizetésre, hanem mint az egyik cheque-számláról egy más cheque-számlára történt átutalások pusztán átkönyvelés útján egyenlítettnek ki, a mely művelet sokszorosan ismételve nagy megtakarítást tesz lehetővé időben, munkában és a pénzforgalmi eszközökben. E fontos üzletágot tovább fejleszteni van hivatva a postatakarékpénztárnak az osztrák-magyar bankkal kötött és 1891. augusztus havában létrejött egyezménye, mely szerint ily clearing-átutalások lehetségesek kölcsönösen mindkét intézet chequeszámla-tulajdonosai közt is.

A postatakarékpénztári cheque-forgalom évi emelkedése és méretei az alábbi adatokból vehetők ki:

Év	A nyitott cheque- számlák száma	A betétek összege	A visszafizetések összege	A betétálladék az év végén
1890	964	63,046.916 frt	61,154.126 frt	1,892.789 frt
1891	1471	136,787.265 »	135,357.903 »	3,322.151 »
1892	1997	197,309.710 »	195,726.444 »	4,905.418 »

Leszámítva az időközben törölt számlákat, 1892. év végén 1.938 chequeszámla-tulajdonosa volt az intézetnek, a kik közül tartózkodási helyöket illetőleg esett Magyarországra 1.334, Horvátországra 72, Ausztriára 521, egyéb külföldre 11. Az említett chequeszámlatulajdonosok közül továbbá 1.367-en (tehát 70⁵/₀) a clearing-forgalomhoz is csatlakoztak s főlemlítést érdemel, hogy az összes visszafizetéseknek közel egyharmada clearing útján bonyolítottatott le.

A postatakarékpénztár teljes betétálladéka 1892. év végén 12,323.560 frt 27 kr. De megtakarításokul tekintendők azon érték-papírok is, melyeket az intézet betevői illetve számla-tulajdonosai megbízásából részükre vásárolt s melyeket vagy letétbe vett vagy pedig nekik természetben megküldött. Mindezeknek értékösszege 1892. év végéig már 4,071.580 frtot (névértékben) tett.

A kedvező üzletmenetnek köszönhető, hogy a postatakarékpénztári intézmény most már szép jövedelemmel is dicsekedhetik, mert tiszta nyerésege 1892-ben 87.121 frt 71 kr-ra rúgott.

Forduljunk most a külföld nevezetesebb posta-takarékpénztárai felé, vizsgálva, mily eredményeket értek el azok az utóbbi években. Az erre nézve konstatalható főbb adatokat nagyobb áttekinthetőség kedvéért az alábbi táblázatba foglaltuk össze, mint a mely az összehasonlításra is alapul szolgálhat.

Az ország neve és a postatakarékpénztár működésének első éve	A betevők száma az év végén	darab-száma	összesen	átlaga
I. B e t é t e k				
Anglia (1861) ¹⁾ ...	5,118.395	8,941.431	21,334.903 £	2 £ 7 s 9 d.
Olaszorsz. (1876) ¹⁾	2,313.568	2,196.095	211,429.461 Lira	96 ³⁷ / ₁₀₀ Lira.
Hollandia (1881) ¹⁾	319.106	562.549	13,555.869 holl. frt.	23 ⁶⁶ / ₁₀₀ holl. frt.
Franciaor. (1882) ¹⁾	1,733.764	2,216.479	323,344.062 Franc.	145 Fr. 88 c.
Ausztr. takaréközl. (1883) ²⁾ / chequeüzl.	913.447	1,452.644	26,506.491 frt.	17 ⁷⁷ / ₁₀₀ frt.
	21.365	7,841.825	1,121.452.389 frt.	142 ⁹⁵ / ₁₀₀ frt.
Svédország (1884) ¹⁾	271.540	294.882	7,489.542 kor.	25 ⁴⁰ / ₁₀₀ kor.
Magy.orsz. tak.üzl. ¹⁾	211.830	526.532	7,581.739 frt.	14 ³⁹ / ₁₀₀ frt.
(1886) / cheque ²⁾	1.438	1,118.722	197,281.344 frt.	176 frt. 35 kr.
II. V i s s z a f i z e t é s e k				
Anglia (1861) ¹⁾ ...	5,118.395	3,126.231	19,019.856 £	6 £ 1 s 8 d.
Olaszorsz. (1876) ¹⁾	2,313.568	1,445.984	201,186.526 Lira	139 ¹³ / ₁₀₀ Lira
Hollandia (1881) ¹⁾	319.106	207.031	11,367.455 holl. frt.	54 ⁹⁰ / ₁₀₀ holl. frt.
Franciaor. (1882) ¹⁾	1,738.764	906.996	243,880.360 Franc.	268 Fr. 90 c.

¹⁾ 1891. évről. — ²⁾ 1892. évről.

Az ország neve és a postatakarékpénzt. működésének első éve	A betevők száma az év végén	darab-száma	összesen	átlaga
Ausztr. (takarékö. ¹⁾	913.447	513.469	22,013.256 frt.	25 ⁶³ frt.
(1883) /chequeüzl.	21.365	1,967.443	1.116,258.031 frt.	567 frt. 36 kr.
Svédország (1884) ²⁾	271.540	65.513	4,731.649 kor.	72 ²² kor.
Magy.orsz. (tak.-ü. ¹⁾	211.830	192.832	6,131.523 frt.	31 ⁷⁹ frt.
(1886) ²⁾ /cheque	1.938	179.830	195,726.444 frt.	1.088 frt 39 kr.

Az ország neve és a postatakarékpénztár működésének első éve	A betevők köve- telése	Átlagos követelés	Az intézet igazgatási költségei	Egy mivelet átlagos költ- sége
Anglia (1861) ²⁾	71,608.002 £	13 £ 19 s 10 d.	343.614 £	6 ^s d.
Olaszország (1876) ²⁾	320,726.571 Lira	148 ⁶² Lira.	—	—
Hollandia (1881) ²⁾ ...	24,013.724 holl. frt.	75 ²⁵ holl. frt.	127.478 holl. frt.	0 ¹⁶ holl. frt.
Franciaország. (1882) ²⁾	506,379.931 Franc.	292 Fr. 05 c.	2,555.549 Franc.	81 c.
Ausztria (tak.-üzl. ¹⁾	29,335.229 frt.	32 ¹¹ frt.	} 995.087 frt 89 kr. }	} 7 ² kr.
(1883) /cheque üzl.	42,684.528 frt.	1.997 frt. 87 kr.		
Svédország (1884) ²⁾ ...	16,264.062 korona	59 ⁹⁰ kor.	83,015 ⁵⁰ kor.	23 öre.
Magy. orsz. (tak.-üzl. ¹⁾	7,418.143 frt.	35 frt. 10 kr.	} 227.906 frt 50 kr. }	} 11 ²⁹ kr.
(1886) /cheque-ü.	4,905.418 frt.	2.531 frt. 17 kr.		

Az egyes intézetek beléletében az utóbbi években előfordult jelentékenyebb mozzanatokról szintén számot kell adnunk.

A magyar posta-takarékpénztárra nézve életbelépett azon intézkedés, hogy a most már törvénynyel szervezett betegsegélyző pénztárakba befizetendő járulékok a cheque-berendezés igénybevételeével szedetnek be. Ausztriában pedig megfontolás tárgyát képezi, hogy a közadók befizetése is a posta-takarékpénztárnál történhessék. Angliában a közoktatási kormány utasította a tanítókat, hogy a szülők és gyermekek érdeklődését a posta-takarékpénztár iránt felkölteni igyekezzenek; külön módszert is állapított meg, mely egészen különleges takaréklapok létesítésén alapszik. A betétek gyűjtésére szánt napon a betétek összegyűjtetnek s a tanító megfelelő iskolai bélyegeket ragaszt e takaréklapokra, melyek ellenében a legközelebbi postahivatal kiállítja a rendes betétkönyvecskéket. E rendszert már 1.400 iskola fogadta el.

Belgiumban a postatakarékpénztár a munkáslakások előmozdítása érdekében fölhatalmaztatott, hogy kölcsönöket adhasson az

¹⁾ 1891. évről. ²⁾ 1892. évről.

építkezés czéljaira. Ezzel kapcsolatban az intézet 1891-ben egy életbiztosítási pénztárt létesített a maga kebelében, hogy a munkások építésére adott kölcsönök visszafizetése bizonyos határidőre vagy az adós elhalálozása esetére biztosíttassék.

Az Oroszbirodalomban eddig csak Finnországban létezett postatakarékpénztár, ujabban azonban magában a birodalomban is életbeléptették az intézményt, melynek 1.200 posta- és távirdahivatal áll rendelkezésére.

Svájcban a szövetségi kormány elhatározta, hogy a postatakarékpénztár fölállítása iránt megteszi a kellő előintézkedéseket.

A hollandi postatakarékpénztár 1890-ben ünnepelte 10 éves jubileumát, mely alkalomból az intézet külön műben ismerteti az elért nagy eredményeket.

H) Biztosítás.¹⁾

Sajnos, még nincs a magyar biztosítási ügynek állapotát és fejlődését kimutató statisztikánk. Pedig, hogy mily fontos és érdekes az ily statisztika, ezt néhány, a svájci biztosítási ügyre találmra kiszakított adat, szavaknál ékebben mondja meg. Svájci polgárok részére a Svájcban működő életbiztosító intézeteknél 1886-ban 57.423 kötvénnyel 365⁶ millió frank tőke és 1⁰⁷ millió életjáradék biztosított. Ez ellenében 1891-ben tett a 77.757 kötvényre biztosított összeg, tőkében 471.7 millió frankot, járadékban pedig 1⁵⁴ millió frankot. Rövid öt év alatt tehát a biztosított tőke 106¹ millió frankkal és a járadék csaknem $\frac{1}{2}$ millió frankkal szaporodott. Tűzkár ellen az állami biztosítóknál 1889-ben 4.447⁴ millió, 1891-ben pedig 4.655⁷ millió frank biztosított. Két éven belül a svájci épületeknek értéke, mert túlnyomólag épületekről van szó, 208⁶ millió frankkal vagyis 4⁷⁰%-kal szaporodott. Magánbiztosítóknál volt az épületekre és ingóságokra biztosított érték 1889-ben 4.489⁵ millió, ellenben 1891-ben 4.915 millió frank, s e szerint 435⁵ millióval vagyis 9⁷⁰%-kal több. A svájciak biztosításikért az állami és magánintézeteknek 1891-ben 35⁷² millió frankot, vagy ezt a díjat az egész svájci népesség közt elosztva, fejénként 12² frankot fizettek. A befizetett díjösszezből esik különösen az életbiztosításra 17²⁶ millió, a tűzbiztosításra 12⁰⁴ millió és a baleset biztosítására 4²⁷ millió frank. Csak néhány adat van előttünk s mennyi érdekes következtetést lehet ebből levonni nemcsak a biztosítási ügy terjedelmére, hanem a népességnek vagyonságára és vagyoni haladására.

Vigasztalásul csak az szolgálhat, hogy más államoknak, mint pl. Angliának, Franciaországnak, Ausztriának stb. sincs biztosítás-

¹⁾ Források : Ehrenzweig : Assecuranz Jahrbuch 14. évf. — Israel : Die Geschäftsergebnisse der oestr. ung. Lebensvers. Gesellschaften 17. évf. — Az intézetek zárszámadásai.

ügyi statisztikája s ezekben az államokban is úgy a hivatalos, mint a magán statisztika a biztosító intézetek viszonyait feltüntető adatokra szorítkozik. De az ily adatoknak is meg van a maguk értéke, felvilágosítják a biztosító közönséget az egyes intézeteknek vagyoni állásáról és megbízhatóságáról.

Évkönyvünk először foglalkozik a biztosítási statisztikával s ezzel az alkalommal csakis a Magyarországon törvényesen működő osztrák-magyar intézetekre szorítkozik. De ezt a statisztikát igyekezni fogunk kibővíteni és tökéletesíteni. Különösen pedig hiszszük azt is, hogy már a közel jövőben magyar biztosításügyi statisztikával is szolgálhatunk.

Hazánkban a biztosításnak legszokottabb nemei a tűz-, jég-, szállítmány-, élet- és baleset-biztosítás. Előfordul ugyan még az üveg-biztosítás, valamint szórványosan az állatbiztosítás is. Az utóbbi biztosítást a St.-Martin és az ennek helyébe lépett bécsi kölcsönösseel kötötték. Az állatbiztosítás terén különben hatósági és kisebb helyi kölcsönös egyletekkel történnek az utóbbi időben kísérletek. Kimutatásaink csakis a tűz-, jég-, élet- és baleset-biztosítást ölelik fel.

1. Tűzbiztosítás.

A tűzbiztosítással hazánkban ez idő szerint 8 részvénytársaság (3 magyar és 5 osztrák), továbbá 2 megyei intézet, 1 nagyobb és 2 kis helyi kölcsönös biztosító, s több helyi egylet foglalkozik. Az osztrák kölcsönösök közül hazánkban, de törvényes képviselő nélkül működik a bécsi, a Szlavia és a czukorgyárak szövetsége. Horvátországban, mint hazai intézet, működik a Kroatia. Adataink azonban csakis a 8 részvénytársaságra vonatkoznak, mert a többiekről vagy általában nincsenek adatok vagy az 1892-ik évek nem állnak rendelkezésünkre. Különben is a magyarországi tűzbiztosítási üzlet főleg a 8 biztosító társaság kezén van.

Kimutatásainkban a bruttó-díjbevételeket, továbbá a viszonz-biztosítási díj levonásával megmaradt u. n. netto-díjbevételeket, s ezekkel összehasonlítva a saját számlára kifizetett károkat (netto károkat), ügynöki jutalékokat és végre a kezelési költségeket, beleértve az adókat, illetékeket, leírásokat stb. tüntetjük fel. A kezelési költségeket illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb intézet azokat nem az egyes biztosítási ágak szerint elkülönítve, hanem együttesen mutatja ki, ezek tehát többnyire a díjbevételek arányában kiszámított összegek.

Összehasonlítás kedvéért az intézetek által az 1886—90. években elért eredmények átlagából indultunk ki. A kiindulási alapul szol-

gáló adatok közé fel kellett vennünk az Azienda adatait is, mely üzletét 1889-ben a Phönixnek adta át. A társaság által elért eredményeket együttesen nézve, azt látjuk, hogy a díjbevétel a kiindulási évekhez képest 1891-ben némileg hanyatlott s 1892-ben csak kevéssé emelkedett a már elért mérv fölé. A díjbevételek hanyatlása különben összeesik az Azienda üzletmegszüntetési évével. A díjbevétel ugyanis 1888-ban 36·3 millió frtot tett s 1889-ben leszállt 34·7 millióra. Ha a 8 biztosító intézet 1891. és 1892. díjbevételét az 1889-ik évvel hasonlítjuk össze, már folytonos haladást látunk. Különben a díjbevétel csökkenését főleg a díjtételek folytonos csökkenése okozta.

Az intézetek nem mutatják ki közgyűlési jelentéseikben az év végén náluk biztosított értékeket. Csak 4 intézet közölte adatait az 1890. és 1891-ik évekre. Ezek szerint náluk biztosítva volt 1890-ben 4.724 millió, 1891-ben pedig 4.839 millió forint. A biztosított érték tehát 215 millió forinttal emelkedett, ellenben a díjbevétel 16·66 millió forintról 16·58 millió forintra csökkent. Ebből az adatból kiindulva, határozottan következtethetjük, hogy 1892-ben sokkal nagyobb összeg volt biztosítva, mint az 1886—90. évek átlagában.

Adataink szerint a biztosító intézetek úgy a saját, mint a közönség érdekében mind nagyobb mérvben veszik igénybe a a viszonzóbiztosítást. Mig az 1886—90. években a bruttó díjak $61\frac{65}{100}$ -át tartották meg a saját számlájukra, a hason díjak 1891-ben $59\frac{80}{100}$ és 1892-ben $59\frac{19}{100}$ -ra szálltak le. Különben a tűzbiztosítási üzlet nem az a nyereséges vállalat, melynek sokan hiszik s ezt főleg a roppant kárszázalék teszi. Az 1886—90. évek átlagában a saját számlára kifizetett károk a netto díjoknak $69\frac{56}{100}$ -át igényelték. A jó évnek tartott 1891-ik évben a netto díjoknak $63\frac{76}{100}$ -át kellett károkra fordítani. Az átlagnál némileg jobb az 1892-ik év is, melyben a netto díjoknak $68\frac{47}{100}$ -át kellett károkra kifizetni. Hogy a kárszázalék roppant nagy s díjaink viszonylag nem lehetnek drágák, ez kétségtelenné válik, ha tudjuk, hogy a német biztosító intézetek az 1883-90. években a díjoknak $55\frac{0}{100}$ -át, az 1889-ik évben pedig $52\frac{8}{100}$, az 1890-ik évben $54\frac{20}{100}$ -át fordították kárfizetésekre. A károkat a jutalékokkal és kezelési költségekkel együtt véve s ezeket összehasonlítva a netto díjakkal, az intézetek együtt az 1886—90. években évenként átlag 286 ezer forintot, összesen tehát az öt év alatt 1·43 millió forintot vesztek, mely veszteség ellenében az utóbbi két évben 1·3 millió forintot nyertek. Az egyes intézetek, mint az alábbi adatokból láthatni, az általánostól eltérő viszonyokat mutatnak.

	Brutto díjbevétel			Netto díjbevétel					
	általában			általában			a bruttó díj %ában		
	1886—90 átlag ezer frt	1891 ezer forint	1892	1886—90 átlag ezer frt	1891 ezer forint	1892	1886—90	1891	1892
Assecurazioni Generali	6.776	7.184	7.273	4.182	4.302	4.367	61'71	59'88	60'04
Azienda ¹⁾	2.516	—	—	1.986	—	—	78'93	—	—
Bécsi	2.418	2.756	2.796	1.493	1.608	1.620	61'75	58'35	57'94
Duna	1.935	2.236	2.271	1.215	1.374	1.383	62'91	61'45	60'90
Első magyar	3.924	4.399	4.546	2.678	2.790	2.904	68'25	63'45	63'88
Foncière	2.909	3.089	3.253	2.027	2.103	2.085	69'68	68'28	64'09
Magyar-francia	4.644	4.083	3.564	2.493	2.528	2.127	53'68	61'92	59'68
Osztak Phoenix	5.058	6.021	6.167	3.116	3.563	3.651	61'61	59'18	59'20
Riunione	5.835	6.124	6.181	3.013	3.190	3.200	51'64	52'09	51'77
Összesen ...	36.015	35.883	36.051	22.23	21.458	21.337	61'65	59'20	59'19

	Netto kártérítés			Juttalék					
	általában			általában			a netto díj %ában		
	1886—90 átlag ezer frt	1891 ezer forint	1892 %	1886—90 átlag ezer frt	1891 ezer forint	1892	1886—90	1891	1892
2.675	2.451	2.621	63'96	685	816	785	16'38	19'43	13'40
1.298	—	—	65'76	438	—	—	22'05	—	—
1.068	1.019	1.068	71'53	241	258	254	16'14	16'04	15'68
693	706	778	57'04	232	267	263	19'12	19'43	19'02
1.776	1.521	1.698	66'32	351	302	288	13'11	10'82	9'92
1.458	1.475	1.565	71'44	335	285	261	16'53	13'55	12'01
2.146	1.927	1.757	86'08	311	288	255	12'48	11'39	11'99
2.343	2.641	3.000	75'19	418	522	532	13'41	14'65	14'57
1.987	1.943	2.123	65'95	314	309	316	10'42	9'69	9'87
15.444	13.683	14.610	69'56	3.325	3.057	2.954	14'98	14'29	13'84

	Kezelési költség			Nyereség (+) vagy veszteség (—)					
	általában			általában			a bruttó díj %ában		
	1886—90 ezer frt	1891 ezer forint	1892 %	1886—90 ezer frt	1891 ezer forint	1892	1886—90	1891	1892
797	798	737	19'06	+ 25	+ 217	+ 224	+ 0'37	+ 3'02	+ 3'08
382	—	—	19'23	— 132	—	—	— 5'15	—	—
230	225	233	15'38	— 46	+ 106	+ 65	+ 1'90	+ 3'85	+ 2'32
267	286	331	21'98	+ 23	+ 115	+ 11	+ 1'19	+ 5'14	+ 0'48
466	493	597	17'40	+ 85	+ 474	+ 321	+ 2'17	+ 10'78	+ 7'06
300	283	278	14'50	— 66	+ 60	+ 19	+ 2'27	+ 1'95	+ 0'58
397	353	361	15'92	— 361	— 40	— 246	— 7'77	— 0'98	— 6'90
470	568	634	15'03	— 115	— 168	— 515	— 2'27	— 2'79	— 8'25
411	443	561	13'64	+ 301	+ 495	+ 200	+ 5'16	+ 8'08	+ 3'23
3.720	3.449	3.732	16'20	— 286	+ 1.259	+ 41	— 0'19	+ 3'51	+ 0'11

2. Jégbiztosítás.

A jégbiztosítást hazánkban kizárólag részvénytársaságok gyakorolják. Az Első magyar általános biztosító-társaság által alapított »Magyar gazdák jégbiztosítási szövetség«-ét nem lehet önálló vállalatnak tekinteni, már csak azért sem, mert az üzlet kockázatát az

¹⁾ Megszűnt 1839-ben. Az összes adatok 1886—88 évek átlagát jelentik.

Első magy. ált. bizt. társaság viseli s a tagok csakis a 12 éves ciklusnak esetleges nyereségében részesülnek. A magyar gazdák jégbiztosítási szövetségének üzlete tényleg nem egyéb, mint az Első magyar üzletének nyeresémben való részesedéssel járó ága. A szövetséget tehát ezért bátran mellőzhetjük s mert az Azienda megszűnt, az Assicurazioni Generali pedig új jégbiztosítást nem köt, bátran mondhatjuk, hogy a jégbiztosítást ez idő szerint hazánkban csak 8 részvénytársaság gyakorolja és pedig 4 magyar és 4 osztrák. Azt a nagy hanyatlást, mit a díjbevételeknél az 1886—90. évekhez képest az 1891. és 1892. években látunk, főleg az okozta, hogy a Generali a jégbiztosítást 1890-ben megszüntette és magyar, valamint osztrák üzletét átadta a Magyar jég- és viszont-biztosító részvénytársaságnak, olasz üzletét pedig a milanoi jégbiztosító részvénytársaságnak. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a Riunione szintén elhatározta a jégbiztosítás megszüntetését s üzletét már 1893-ban is teljesen viszontbiztosította az általa alapított »Meridionali« jég- és viszont-biztosító társaságnál, mely tőle a jégbiztosítást 1894-ben teljesen átveszi. A jégbiztosításnak egyik nagy hátránya, hogy viszontbiztosítást nem lehet eszközölni. Tulajdonképi viszontbiztosítás csak az Első magyarnál és általa alapított Bécsinél fordul elő. A viszontbiztosítás, mit az 1886—90. években látunk, szorosan véve nem viszontbiztosítás, hanem a kartellirozott társaságok megosztották maguk közt a kockázatokat. Az 1890. évtől ez is megszűnt s az egyes társaságok brutto díjbevételei azonosak netto díjbevételeikkel. Ha nem az egyes társaságok, hanem az összes társaságok jégbiztosítási üzletét együtt tekintjük, az 1892-ik üzletet határozottan jobbnak kell találnunk az 1886—90. évek és az 1891-ik év üzleténél, mert legalább veszteséget nem hozott, sőt némi fölösleget is eredményezett. Az 1886—90. években valamint az 1891-ik évben a jégbiztosítás a társaságoknak együttvéve határozott és nagy veszteségeket okozott. Adataink nem tüntetik fel a bélyeg-, adó- és igazgatási költségeket, melyek a brutto díjnak mintegy 8 $\frac{0}{6}$ -át teszik. Az 1886—90. évek átlagát nézve, a károk és ügynöki jutalékok levonásával a netto díjából évenként átlag csak 13.000 frt maradt fen a jelzett költségek fedezetére. Az 1891-ik évben csakis a károk és a jutalékok 525.000 frttal haladták meg a netto díjakat. Ezen a veszteségen kívül, tehát még veszteség számlára voltak irandók a jelzett költségek. Az 1892-ik évben a károk és jutalékok viselésén felül maradt egyéb költségekre 670.000 frt s ebben az évben a társaságok együttvéve a jégbiztosításon mintegy 147.000 forintot nyertek. A külföldön is hason viszonyokat látunk. Németországban

egyes államok, különösen Bajorország és Baden segélyekkel moz-
dítják elő a jégbiztosítást. Svájcban a szövetségi tanács évenként
bizonyos segélyt szavaz meg a biztosító felek részére, de a biztosí-
tási hivatal múltán felpanaszolja, hogy a segély nagy részét jég-
biztosítási illeték fejében veszik igénybe. Nálunk is a díjak $1\frac{1}{2}\%$ -át
kell illetékben fizetni. A jégbiztosítás terjedése érdekében legalább
is ezt a díjat meg lehet szüntetni. Az egyes intézetek üzleteit az
alábbi adatok mutatják.

	Brutto díjbevétel			Netto díjbevétel általában			A bruttó díj %-ában		
	1886—90 évi átlag ezer frt.	1891 ezer frt.	1892 ezer frt.	1886—90 évi átlag ezer frt.	1891 ezer frt.	1892 ezer frt.	1886—90	1891	1892
Assic. Generali	1.898	216	151	1.340	56	37	70'60	25'93	24'50
Azienda ¹⁾	500	—	—	499	—	—	199'00	—	—
Bécsi	625	681	665	455	460	461	72'80	67'55	69'32
Duna	200	175	176	103	175	176	51'50	100'00	100'00
Első magyar	1.504	1.978	1.696	1.173	1.598	1.468	78'01	80'79	86'56
Foncière	451	300	310	355	300	310	78'71	100'00	100'00
Magyar franczia	643	403	536	577	403	536	89'74	100'00	100'00
Magy. jég- és vizb. ...	730 ²⁾	632	686	730 ²⁾	632	686	100'00	100'00	100'00
Osztórák Phönix	625	571	702	604	571	702	96'64	100'00	100'00
Riunione	1.994	1.657	1.611	1.655	1.657	1.611	83'00	100'00	100'00
Összesen ...	9.170	6.613	6.533	7.491	5.852	5.987	81'69	88'49	91'80

K á r f i z e t é s

J u t a l é k

általában			a netto díj százalékában			általában			a netto díj százalékában		
1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892
ezer frt.	ezer frt.	ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.	évi átlag ezer frt.
1.340	37	37	100'00	66'07	100'00	116	14 ³⁾	9 ³⁾	8'73	25'00 ³⁾	24'32
424	—	—	84'97	—	—	76	—	—	15'51	—	—
407	502	361	89'45	109'13	78'31	51	52	53	11'21	11'30	12'50
100	177	86	97'09	101'14	47'73	15	27	26	14'56	15'43	14'77
1.040	1.806	1.400	88'66	113'02	95'37	129	234	223	11'00	14'64	15'19
347	327	294	97'75	109'00	94'84	32	25	26	9'01	8'33	8'39
439	407	445	76'08	100'99	83'02	55	33	47	9'53	8'19	8'77
455 ²⁾	478	398	62'33	75'63	58'02	102 ²⁾	77	79	13'97	12'18	11'52
492	593	399	81'46	103'85	56'84	70	66	88	11'59	11'56	12'54
1.625	1.354	1.143	98'19	81'71	70'95	163	168	158	9'85	10'14	9'81
6.669	5.681	4.563	89'03	97'08	76'79	809	696	709	10'80	11'89	11'93

¹⁾ Az adatok 1886—88-ra vonatkoznak. — ²⁾ 1890. évi adat. — ³⁾ Bele-
értve az egyéb költségeket.

3. Balesetbiztosítás.

A biztosításnak ezen legujabb, különös jelentőségre emelkedett ágát hazánkban 1890-ig két osztrák és egy hazai intézet, de csak mint mellékágat gyakorolta. Ez idő szerint hazánkban 4 baleset biztosító intézet, 3 oszták és 1 magyar, t. i. az 1893-ban megalakult és a magyar-francia ezen biztosítási üzletét átvett »Nemzeti baleset és munkásbiztosító részvénytársaság« működik s ezeken kívül pedig üzlete körébe még 3 biztosító intézet, 2 osztrák és 1 magyar vette fel. A malmok, munkásaiknak baleset ellen való biztosítására külön szövetkezetet alkottak. Az 1886—90-ik éveket felölelő öt éves időszakra vonatkozó adatokra nézve még ki kell emelnünk, hogy 1890-ik évben Ausztriában a munkásoknak baleset ellen való biztosítása a magánbiztosítók üzletköréből kivonatott. Az intézetek Ausztriában tehát lényegileg az egyéni biztosításra szorítkoznak. A haladást és fejlődést már az intézetek szaporodása is eléggé mutatja, de az adatok is igazolják.

	Brutto díjbevétel			Netto díjbevétel			A bruttó díj százaléka		
	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892
	évi átlag ezer frt.	ézer frt.	ézer frt.	évi átlag ezer frt.	ézer frt.	ézer frt.			
Első osztrák	726	1.020	1.136	572	801	918	78'79	78'53	80'81
Testi balesetek	163	219	242	67	105	121	41'10	47'95	50'00
Magyar-francia	45	49	64	38	43	57	84'44	87'76	89'06
Nemzetközi	—	340	401	—	295	378	—	86'76	94'26
Phönix elemi	—	109	162	—	95	151	—	87'16	93'21
Fonciére	—	79	84	—	70	76	—	88'61	90'48
Anker	—	3	4	—	2	2	—	66'67	50'00
Összesen ...	934	1.819	2.093	677	1.411	1.703	72'46	77'57	81'37

Netto kártérítés						Jutalék					
Általában			A netto díj százalékában			Általában			A netto díj százalékában		
1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892
évi átlag ezer frt	ézer frt					évi átlag ezer frt	ézer frt				
290	368	352	50'70	45'94	38'34	65	103	115	11'66	12'86	12'53
31	55	71	46'27	52'38	58'68	—10	—5	—5	14'93	—4'76	—4'13
7	19	22	18'42	44'19	38'77	4	3	17	10'63	6'93	29'82
—	66	125	—	22'37	33'07	—	63	73	—	21'36	19'31
—	26	53	—	27'37	35'10	—	17	27	—	17'89	17'88
—	10	19	—	14'29	25'00	—	17	19	—	24'29	25'00
—	0'1	1	—	—	50'00	—	— ¹⁾	— ¹⁾	—	— ¹⁾	— ¹⁾
328	544'1	643	48'45	38'55	37'76	59	198	246	8'71	14'03	14'45

¹⁾ Költségeknél van elszámolva.

Kezelési költség.

Általában			A netto díj százalékában		
1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892
évi átlag					
ezer frt	ezer frt				
144	214	235	25'17	26'72	25'60
25	49	55	37'31	46'67	44'80
6	6	6	15'79	13'95	10'53
—	142	124	—	48'14	32'80
—	15	16	—	15'79	10'60
—	11	15	—	15'71	19'74
—	1	1	—	50'00	50'00
175	438	452	25'85	31'04	26'54

Nyereség.

(levonva a netto díjból a netto kártérítést, jutalékot és kezelési költséget)					
Általában			A bruttó díj százalékában		
1886—90	1891	1892	1886—90	1891	1892
évi átlag					
ezer frt	ezer frt				
73	116	216	10'06	11'37	19'01
21	6	—	12'88	2'74	—
21	15	12	46'67	30'61	18'75
—	24	56	—	7'06	13'97
—	37	55	—	33'94	33'95
—	32	23	—	40'51	27'38
—	1	—	—	33'33	—
115	231	362	12'31	12'70	17'30

Az üzleti nyereség kiszámításánál a tűzbiztosításnál alkalmazott eljárás követett. De meg kell jegyezni, hogy az nem egészen helyes. Míg a tűzbiztosításnál, mint régi üzletnél, a díj- és kártartalék már inkább megállapodott, s az eredmény kiszámításánál a díj- és kártartalék szaporodása vagy fogyása nem okoz lényeges különbséget, már a balesetbiztosításnál igen is tekintettel kell lenni a díj- és kártartalékokra s az eredményből, ha magunknak nem akarunk az üzletnyereségről álfogalmat alkotni, feltétlenül le kell vonni azokat az összegeket, melyekkel a díj- illetve a kártartalék szaporodott, mert azokat kiadásoknak kell tekinteni. Tájékozásul elég annyit megjegyeznünk, hogy az első osztrák baleset ellen biztosító-társaságnál a díjtartalék 1892-ben 123.000 frttal és a kártartalék 39.000 frttal szaporított. E két összeget levonva a fentiek szerint 1892-re 216.000 frttal kiszámított nyereségből, az üzleti nyereség 54.000 frtra szállt le, s ez a bruttó díjnak nem 19'01⁰/₀-át, hanem csak 4'75⁰/₀-át teszi. Hason alapon nevezett intézetnek üzleti nyeresége 1891-ben csak 32.000 frt vagyis a bruttodíjnak mintegy 3'14⁰/₀-át teszi. Hogy nem ezen egyedül helyes alapon számítottuk az üzleti nyereséget, ennek egyedüli oka, hogy nem álltak rendelkezésünkre az összes intézeteknek a régebb évekre vonatkozó összes zárszámadásai.

Régebben csak két intézet, az első osztrák és a testi baleset biztosító társaság, közölt adatokat a nála biztosított egyénekről és összegekről, azonban már 1892-re négy társaság közli a vonatkozó adatokat, melyek elég érdekesek arra, hogy itt helyet foglaljanak:

Biztosított személyek és összegek 1892-ben.
(Egyéni balesetbiztosítás)

	Személy	Halálesetre Ezer frt	Állandó munkakép- telenség esetére Ezer frt	Mulékony- munkakép- telenség ese- tére napi kárpótlás Ezer frt
Első osztrák	67.670	324.163	456.478	208
Nemzetközi	21.041	112.050	135.080	76
Testi baleset	6.020	29.952	42.842	24
Anker	210	1.936	1.941	1
Összesen	94.941	468.101	636.341	309
Átlag egy személy		4'93	6'70	0 003

4. Életbiztosítás.

Az életbiztosítás terén működik nálunk a legtöbb biztosító intézet. Az életbiztosítás összes neveivel hazánkban ez idő szerint három hazai biztosító társaság s pedig két részvényes (az Első magyar és Foncière) és egy szövetkezeti (a Transsylvania) intézet foglalkozik. A kisebb, úgynevezett munkásbiztosítást a Nemzeti baleset- és munkásbiztosító-társaság gyakorolja, mely a Magyar-Francziától úgy a baleset — mint a kis életbiztosítási üzletet átvette. A szövetkezeti elven nyugvó Első biztosító intézet katonai szolgálat esetén, már czime által jelzi az általa üzött biztosítási nemet. Az Első kiházaitási egyesület hozomány-biztosítással foglalkozik. Ide lennének még sorolhatók — habár nem is valódi biztosítók, a beteg- és temetkezési egyesületek, melyek a temetkezési költségen felül, a család részére is kisebb-nagyobb összeget köteleznek. Ezek közül a Caritas még hozománybiztosítással is foglalkozik.

Az osztrák biztosító intézetek közül nálunk 7 részvényes és 4 szövetkezeti intézet működik. Hazánkban képviselve van 4 amerikai, 2 német, 2 francia, 1 németalföldi és 1 angol intézet. Az életbiztosítás terén hazánkban ez idő szerint 27 biztosító társaság működik. Adataink főleg magyar és osztrák intézetekre vonatkoznak.

Első táblázatunk a halálesetre (az egyszerűen halálesetre és a halál és elélés esetére) való tőkebiztosítás fejlődését mutatja. Ez a biztosítási nem, nézve a kötvények számát, a legutóbbi két évben mutat nagy arányú fejlődést s ezt különösen a kis biztosításoknak lehet köszönni, melyeket az 1890-ben alapított Allianz kiváló mérvben gyakorolt és a melyeket hazai intézeteink közül a Magyar-Francia vett fel üzletkörébe és a melyeket, mint fentebb előadtuk, a Magyar-Francia helyett a „Nemzeti“ van hivatva gyakorolni. Az apró befizetések a legkisebb embereknek is lehetővé teszik, hogy családjaikra némi vagyont hagyhassanak.

Halálesetre biztosított tőkék.

(Haláleseti és vegyes biztosítás.)

	1885		1890		1891		1892	
	Kötv.	Millió frt	Kötv.	Millió frt	Kötv.	Millió frt	Kötv.	Millió frt
Allianz	—	—	—	—	27.277	5'31	44.395	8'68
Anker	12.927	34'10	15.782	42'38	15.625	44'41	16.019	46'84
Assic. Generali	33.765	77'56	41.504	111'90	43.703	119'96	46.267	129'50
Ausztria	24.358	10'93	21.489	11'09	21.207	11'10	19.984	11'12
Azienda	17.389	15'97	—	—	—	—	—	—
Bécsi	2.027	6'23	4.575	13'05	5.159	13'97	5.792	15'94
Duna	11.247	16'02	14.083	20'01	14.635	21'26	15.596	23'40
Első magyar ...	17.571	35'31	21.568	44'89	24.435	48'55	26.994	53'51
Foncière	5.935	10'17	9.280	14'04	10.446	15'48	11.602	17'03
Hivatalnokok	39.290	39'33	50.904	51'84	52.934	53'84	54.909	56'02
Janus	16.423	19'00	18.060	21'77	16.746	22'10	18.233	23'96
Magy.-Francz.	4.935	10'11	6.443	12'03	11.567	11'89	15.786	12'74
Phoenix	8.173	11'00	27.064	33'55	27.303	34'83	28.107	36'54
Riunione	17.624	29'59	23.633	49'82	24.857	53'50	26.342	58'23
Transsylvania	2.914	2'05	2.791	2'16	2.835	2'20	2.869	2'23
Összesen ...	214.578	317'37	257.176	428'53	298.729	458'40	332.895	495'74

Mint a most közölt táblázatból látjuk, a kiállított kötvények száma 1885-től 1890-re vagyis 5 év alatt 42.698-czal vagyis 19'91⁰/₀ s így évi átlagban mintegy 4⁰/₀-kal szaporodott, holott 1890-ről 1892-re 76.219-czel vagyis 29'69⁰/₀-kal, évenként átlag mintegy 15⁰/₀-kal, növekedett, mit határozottan a kis biztosításoknak kell felróni. Ha csak az Allianz által kötött biztosításokat vonjuk le, a szaporodott kötvények száma 31.821-re olvadt le. De még így is az első öt évi időszakhoz mérve, a gyarapodás jelentékeny. Az adatok határozottan tanusítják, hogy az életbiztosítás mindinkább terjed, hogy mind szélesebb körök érzik annak szükségét, hogy családjaikról biztosítás által gondoskodjanak. De ezek az adatok, ha figyelmen kívül hagyjuk a kis biztosításokat, a nép vagyonosodásának emelkedése mellett is tesznek tanúságot. A biztosított összegek átlaga határozottan emelkedik. Világosan látjuk ezt, ha a végeredményből levonjuk az Allianz és Magyar-Franczia által kötött kis biztosításokat. Ezt téve, látjuk, hogy 1892-ben az összes intézeteknél 282.946 kötvényre 489'32 millió forint s így átlag egy kötvényre 1.729 frt volt biztosítva, holott 1890-ben az átlag biztosított összeg 1.670 frt, 1885-ben pedig 1.479 frt vala.

Különben az egyes intézeteknél az általános folyamattól eltérő viszonyokat is láthatunk, mint ezt az alábbi, az egyes intézeteknél átlag biztosított összegeket feltüntető táblázat mutatja. Már e táblázatban az intézeteket három kategória szerint, u. m. részvényes

vállalatokra, szövetkezetekre és munkásbiztosítókra osztjuk be, minthogy minden egyes kategória ugyszólva külön fejlődést mutat. Megjegyezve még, hogy az Azienda 1885. évi üzlete, az azt különben is átvett Phönix üzletéhez számíttatott, ki kell emelni, hogy a magyar intézeteknél, figyelmen kívül hagyva a Magyar-Francziát, melynél ez a viszony az üzlete körébe felvett munkás életbiztosítás folytán természetes, s a Transsylvaniai, melynél ellenkező irányt látunk, az átlag biztosított összeg az 1885-ik évhez képest az utóbbi két évben hanyatlott, a Foncièrenél már 1890-ben is hanyatlást látunk. A legnagyobb az átlag a részvényes, a legkisebb, különösen az Allianzot nézve — a munkásbiztosítóknál. A tiszta munkásbiztosítások átlaga volt 1892-ben az Allianznál 134 frt és a Magyar-Francziánál 101 frt.

	Átlag biztosított összeg			
	1885 frt	1890 frt	1891 frt	1892 frt
Anker	2.638	2.685	2.842	2.924
Assicurazioni Generali	2.297	2.696	2.745	2.799
Bécsi	3.074	2.852	2.708	2.752
Duna	1.424	1.421	1.447	1.500
Első magyar	2.010	2.081	1.987	1.982
Foncière	1.714	1.513	1.482	1.468
Phönix (Azienda)	1.021	1.240	1.276	1.300
Riunione	1.679	2.108	2.152	2.211
Allianz	—	—	195	196
Magyar-Franczia	2.048	1.867	1.028	807
Austria	449	516	523	556
Hivatalnokok	1.001	1.018	1.017	1.020
Janus	1.157	1.205	1.320	1.314
Transsylvania	704	774	776	778
Összesen	1.479	1.670	1.535	1.489

A bizonyos kor elérése esetére való (röviden elélési) biztosítás túlnyomó részben gyermekbiztosítás, melylyel a fiúnak katonakötelezettségi kora elérésének, illetőleg a leánynak valószínű férjhez menetele idejére bizonyos összeg biztosítatik s csak csekély részben u. n. takarékpénztári biztosítás. Ezt a biztosítási nemet, jobban mondva az ugynevezett gyermekbiztosítást, a biztosító intézetek régebben főleg u. n. túlélési társulatok alakításával, tehát a tontina elv alkalmazásával gyakorolták. A legtöbb társulat ezzel a móddal már 1885. előtt szakított és a legtöbb társulat ilyes üzleteit ma már csak lebonyolítja s éppen ezért az ily túlélési társulatokban biztosított összegek itt figyelmen kívül hagyatnak. A túlélési társulati biztosítást ez időszert csak 3 osztrák biztosító társaság

gyakorolja a régivel szemben azzal a módosítással, hogy minimalis nyereséget garantiroznak. Az ily módon biztosított összegek az alábbi kimutatásban benfoglaltatnak. Az ily társulati biztosítással kapcsolatos a visszbiztosítás, melylyel a felek magoknak a befizetett díjak visszatérítését biztosítják, ha a gyermek idő előtt elhalna. Ezek a biztosítások, melyek a túlélési társulati biztosításokat gyakorolják, az illető tényleges biztosítással csaknem felérő összegre rúgnak, de ezekre sincs e helyütt semmi tekintet. Az elélési biztosítási nemekben tulajdonkép csak két társaság, az Anker és a Gizella, mutat fel nagy eredményeket, a többieknél ez a biztosítási nem vagy hanyatlik vagy alig fejlődik, hanem azoknál ennek helyébe nagy tért foglal el a vegyes biztosítás szabott határidővel. Ennél épen úgy, mint a rendes gyermekbiztosításnál megszűnik a díjfizetés a biztosított személy halálával, de a gyermek-biztosítással szemben azzal az előnnyel jár, hogy a biztosítottatni szándékolt gyermek életétől függetlenül fizettetik ki a biztosított összeg a kikötött határidőben. Az átlag biztosított összegek az elélési biztosításnál a dolog természeténél fogva kisebbek, mint a haláleseti biztosításoknál, mert ezeknél a biztosított összeg bizonyos határozott célra szolgál s nem a családról, hanem csakis egy gyermekről van szó.

Elélési biztosítás.

	1885		1890		1891		1892	
	Kötv. sz.	Millió frt	Kötv. sz.	Millió frt	Kötv. sz.	Millió frt	Kötv. sz.	Millió frt
Allianz	—	—	—	—	649	0'51	1.029	0'73
Anker	1.488	4'60	318	0'69	307	0'76	347	0'88
gar. társulat ...	13.255	34'45	27.327	58'80	29.626	64'75	32.239	71'15
Assic.Generali ...	6.716	11'77	6.457	12'22	6.548	12'22	6.620	12'37
Austria	7.010	5'60	8.423	8'49	9.221	7'87	9.652	8'23
Azienda	16.251	12'93	—	—	—	—	—	—
Bécsi	2.300	4'71	3.234	5'22	3.656	5'64	3.909	5'81
gar. társulat ...	—	—	2.359	5'43	2.400	3'00	3.064	3'26
Duna	487	0'64	524	0'63	484	0'61	465	0'59
Első magyar ...	10.574	18'88	12.092	17'83	11.542	18'49	11.995	19'25
Foncière	2.713	3'88	2.474	3'28	2.531	3'43	2.585	3'36
Gizella egyesület ...	3.792	2'52	17.754	11'29	22.464	13'96	30.345	19'30
Hivatalnokok ...	6.579	6'27	8.423	8'49	8.418	8'67	8.701	8'89
Janus	4.029	8'26	6.041	13'64	6.519	14'03	7.023	14'68
Magyar Francz.	4.987	8'95	4.569	6'96	4.619	6'79	5.090	6'46
Phönix	1.589	2'16	13.582	15'41	8.632	15'42	8.484	15'15
gar. társulat ...	—	—	—	—	—	—	1.777	1'27
Riunione	4.630	7'29	5 104	8'35	5.162	8'57	5.087	8'63
Transsylvania ...	471	0'33	704	0'46	715	0'47	802	0'53
Összesen ...	88.871	133'24	119.385	177'19	123.493	185'19	139.214	209'54

Az életbiztosítás mellett határozottan csekély jelentőséggel bír a *járadékbiztosítás*, melynek fejlődését nem részletezzük intézetek szerint, hanem csak megjegyezzük, hogy a nevezett intézeteknél biztosítva volt:

1885-ben ...	1,193.059 frt	1891-ben ...	1,163.805 frt
1890-ben ...	1,149.206 »	1892-ben ...	1,253.963 »

Szintugy mellőzzük az intézetek *üzleti mérlegeinek* bemutatását, hanem csak összesítve mutatjuk be díj- és kamat-bevételeiket, valamint a díjtartalékaik összegét.

	Díjbevétel ezer frt	Kamat (Netto) bevétel ezer frt	Díjtartalék ezer frt
1885	15.925	4.189	76.174
1890	23.125	5.964	135.857
1891	25.290	6.374	146.708
1892	27.156	6.851	158.863

Hason adatokat, nevezetesen a Magyarországon kötött üzletekből eszközölt díjbevételeket és a díjtartalékok fejlődését, közzétehetjük a szorosabb értelemben vett külföldi társaságokról, melyek a törvény értelmében kötelesek az általános mérlegen kívül a hazai üzletre vonatkozó mérleget is a cégbejegyzésre illetékes bíróságnak bemutatni. Ennek a kötelezettségöknek nem egyformán felelnek meg. Egyesek az üzleti mérlegen kívül bemutatják a vagyonmérleget is, mások már nem tartják érdemesnek, hogy e kötelezettségöknek megfeleljenek. A biztosított összegekről kimutatást pedig a New-Yorki-Germanián kívül egy sem ad. A legtöbbről pedig bátran el lehet mondani, hogy tudomást sem vesz arról, hogy a törvény határozottan körülírja, hogy minő értékekben kell a díjtartalékot elhelyezni s hogy ez a törvény őket is kötelezi. Van több oly külföldi társaság, melynek a díjtartalékra egy fillérnyi törvényes fedezete sincs, de van köztük olyan is, mely külön mérlegében kimutatja, hogy díjtartalékának körülbelül $\frac{1}{4}$ része általában nincs az országban elhelyezve, mint ezt a keresk. törvény 211. §-ának 2 pontja megköveteli. Így a Gresham külön mérlegében csak 5'04 millió forint oly értéket mutat ki, melyet a keresk. törvény 456 §-a szerint a díjtartalék törvényes fedezetének lehet tekinteni. Továbbá a New-York és Mutual külön vagyonmérlegükben bizonyoságot tesznek a mellett, hogy a díjtartalékra egy fillérnyi törvényes fedezetük sincs. A New-York Magyarországon elhelyezett összes vagyonul 3 tételben 685.594 frtot mutat ki. Felhívjuk ezekre a tényekre az illetékes bíróság, mint felügyelő hatóság figyelmét. Nincs semmi kifogásunk a külföldi társaságok letelepedése ellen, de viszont meg kell

követelnünk, hogy a törvényeket tiszteletben tartsák és tiszteletben tartására szoríttassanak.

	D i j b e v é t e l			D i j t a r t a l é k		
	1890	1891 ez r forint	1892	1890	1891 ezer forint	1892
Gresham ¹⁾	1.354	1.480	1827	4.415	4.978	6.214
New-York	290	2 ²⁾	549	202	2 ²⁾	880
Equitable	210	244	272	330	414	547
New-YorkiGermania	—	93 ³⁾	77	—	53	52
Mutual	—	—	336 ⁴⁾	—	—	146
Phönix ⁵⁾	21	26	—	87	102	—
L'Aigle ⁶⁾	10	14	19	10	18	23
Hollandi	—	7	16	—	6	19
Összesen	1.885	1.864	3.096	5.044	5.571	7.881

Legfőbb érdek természetesen abban állana, ha tudnók, hogy mily tőkeösszeg van Magyarországon biztosítva. Megkísértjük ezt a kérdést becslés útján megállapítani s pedig akkép, hogy a külföldi társaságoknál 4⁰/₀ díjat veszünk számítási alapul, az osztrák társaságoknál pedig értékpapírállományuk arányát és a magyar társaságoknál pedig feltételezzük, hogy üzletüknek ³/₅ része magyar. Némileg ingatag alap, de valószínűleg közel jár az igazsághoz. Főleg a magyar intézeteknek magyar üzlete tekintetében foroghat fenn tévedés. Lehet, hogy ezt alacsonyra becsüljük, de correctivumul szolgál, hogy a külföldi társaságok közül a Gresham magyar üzletében jelentékeny szerb üzlet foglaltatik, viszont az értékpapír aránya azért nem biztos kulcs, mert a magyar értékpapírok nagyobb jövedelmet adnak, mint az osztrák és külföldi értékpapírok s ezért inkább használatnak fel befektetésül.

Az általunk tárgyalt magyar és osztrák intézeteknél az 1892. év végén 696'28 millió forint volt biztosítva. Ebből tehát magyar biztosítás lenne 293.22 millió frt. Ehez hozzá számítva a külföldieknél biztosított 77.4 millió frtot, az összes magyar tőkebiztosítások tennének kerek összegben 370 millió forintot. Ezt azonban határozottan magas becslésnek kell tartanunk s mégis mily csekély például a svájci biztosításokhoz mérve, hol frankokban közel ily összeg van biztosítva. Az életbiztosítás nálunk még határozottan ala-

¹⁾ Az első két adat tulajdonkép 1889/90, 1890/1 mindig június 30-án záradó üzleti évre vonatkozik. Az 1892-ik évi adatok tulajdonkép másfél év eredményei. Mérlegét ezután mindig december 31-ikén zárja le. — ²⁾ Az ez évre vonatkozó külön mérlegét a budapesti kir. keresk. és váltótörvényszék iratai közt nem találtuk. — ³⁾ 1890/1 első üzleti év eredménye a márka 60 krjával számíttatott. — ⁴⁾ 1891/2 első üzleti év eredménye. — ⁵⁾ A francok 48 krjával átszámíttattak forintra, már 1892-re nem mutatott be mérleget, de nem is köt új üzleteket. — ⁶⁾ A franc 48 krjával számíttatott.

csony fokon áll s a tevékenységre még igen széles tér nyílik, ha ezt a biztosítást az előhaladtabb külföld színvonalára akarjuk emelni, pedig ez nagyon is érdekünkben áll.

Fejtegetéseinket kiegészítjük három táblázattal. Két táblázat mutatja az Allianz s a Gizella, Janus, Hivatalnokok és a Transsylvania kivételével az itt tekintetbe vett összes magyar és osztrák biztosító intézetek vagyoni viszonyait az 1892-ik év végén. Az utolsó táblázatban az intézetek értékpapir-állományát általában és ebben a magyar értékpapirok részesedését. A magyar értékpapirok közül különösen kiemeljük a magyar államadósági czimletek összegét, beleértve az államosított vasutaknak czimleteit, melyek különben időközben már convertáltattak és a zálogleveleket, beleértve az u. n. községi kölcsönkötvényeket. — A hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a kassa-oderbergi vasut elsőségeit, a menyinyiben a zárszámodásokban világosan ben nem volt, hogy azok az osztrák vonalra vonatkoznak, a magyar értékpapirokhoz számítottuk. — Végül az értékpapirokra vonatkozó kimutatáshoz meg kell jegyezni, hogy a vagyonskimutatásokban foglalt összeg ez az itt irt összeg közt az eltérést az okozza, hogy a függő-kamatok figyelmen kívül hagyattak és egyes tételek, melyek tulajdonkép nem értékpapirok, töröltettek.

A magyar és osztrák intézetek vagyoni állapota 1892. végén.

a) *Követelés:*

	Készpénz	Betét	Érték- papir	Lombard és életb. adott kölesön	Jelzálog	Ingatlan	Vegyes
	ezer frt	ezer frt	ezer frt	ezer frt	ezer frt	ezer frt	ezer frt
Anker	70	688	31.628	1.776	8.438	1.924	829
Assic. Generali ...	500	1.522	31.729	3.699	1.934	6.861	5.070
Austria	17	28	1.223	426	257	846	398
Bécsi elemi	3	—	1.824	—	—	645	682
Bécsi élet	4	—	4.169	828	—	—	179
Duna	39	249	4.160	488	867	1.277	628
Első magyar	77	3.802	19.006	1.849	176	1.210	2.377 ¹⁾
Első osztrák	19	63	2.240	—	—	—	98
Foncière	144	725	2.653	671	10	1.682	1.608 ¹⁾
Magyar-Francia	113	242	3.272	392	—	1.500	2.094
Magyar jég	26	203	1.148	—	—	—	83
Nemzetközi	6	28	721	—	—	—	51
Phönix elemi	221	90	1.371	—	—	201	2.606
Phönix élet	139	20	2.500	1.366	517	4.112	2.244
Riunione	121	1.261	13.494	1.139	33	3.314	2.877
Testi baleset	5	23	247	—	—	—	58
Összesen	1.504	8.944	121.385	12.634	12.232	23.572	21.882

¹⁾ Bennfoglaltatik a képviselőségeknél levő, külön ki nem mutatott készpénz.

b) Tartozás :

	Részvény-tőke		Tartatartalék-tőke	Díj-tartalék	Kár-stb. tartalék	Vegyes	Nyereség	
	Névleges ezer frt	Be- fizetett ezerfrt					Általában ezer frt	A saját tőke szá- zalékban
Anker	1.000	1.000	1.115	41.022	543	1.227	446	21.09
Assic. Generali ...	5.250	1.575	5.797	36.433	1.681	5.046	792	10.74
Austria	—	—	51	3.112	17	15	—	—
Bécsi elemi	2.000	2.000	107	641	116	138	152	7.21
Bécsi élet	1.000	1.000	123	3.797	156	19	85	7.57
Duna	1.000	1.000	708	5.227	127	318	328	19.20
Első magyar	3.000	3.000	2.874	19.807	1.238	758	810 ¹⁾	13.74
Első osztrák	1.000	1.000	266	604	314	95	141	11.14
Foncière	2.000	2.000	152	4.661	346	217	118	5.48
Magyar-Franczia	1.250	1.250	220	4.884	389	768	102	6.94
Magyar jég	1.000	1.000	86	162	27	75	110	10.13
Nemzetközi	600	600	—	129	20	7	50	8.33
Phönix elemi	2.000	2.000	25	1.337	448	571	108	5.33
Phönix élet	600	600	—	7.831	913	1.554	—	—
Riunione	4.000	1.600	2.764	15.008	672	1.859	336	7.70
Testi baleset	—	—	224 ²⁾	54	24	7	24	10.71
Összesen	25.700	19.625	14.512	144.709	7.031	12.674	3.602	10.55

A magyar és osztrák biztosító-intézetek értékpapir-birtoka.

	Ebből magyar értékpapir				
	Összesen ezer frt	Összesen ezer frt	%	Államadósság ezer frt	Záloglevél ezer frt
Anker	31.412	11.288	35.94	8.804	1.682
Assic. Generali ...	31.729	13.214	41.65	4.988	6.916
Austria	1.206	177	14.68	177	—
Bécsi (elemi)	1.638	1.036	63.25	536	212
Bécsi (élet)	3.918	1.754	44.77	1.126	337
Duna	4.139	1.041	25.15	695	346
Első magyar	18.727	18.044	96.35	4.580	10.277
Első osztrák	2.203	1.089	49.43	394	481
Foncière	2.632	2.632	100.00	2.107	490
Magyar-Franczia ...	3.226	2.893	89.68	1.645	1.243
Magyar jég	1.186 ³⁾	1.040	87.69	542	229
Nemzetközi	708	259	36.58	101	130
Phönix elemi	1.356	235	17.33	202	33
Phönix élet	2.468	996	40.36	472	322
Riunione	13.494	5.617	41.63	1.768	3.181
Összesen	120.042	61.315	51.08	28.137	25.879

¹⁾ Levonva az életbiztosítottak nyereséményszét, mely a kár-stb. tartalékhoz csatoltatott. — ²⁾ Ebből 100.000 frt biztosítéki alap. — ³⁾ Az értékpapírok itt az árfolyamértékben és nem, mint a vagyon kimutatásban, könyvértékben vétettek fel.

1) Épületek statisztikája.

Adatgyűjtés. — A népszámlálások kisebb-nagyobb részletességgel az épületek számbevételére is kiterjeszkedtek. Annál a szoros összefüggésnél fogva, mely a népesség és az épületek s különösen a lakóházak között létezik, alig is lehetett volna ez utóbbiakat figyelmen kívül hagyni.

Az 1869. évi magyar népszámlálás az épületeket nem egy összegben mutatta ki, hanem egyházi, iskolai, megyei, községi, katonai, állami és egyéb *középületek* továbbá *magán épületek* szerint részletezve. A lakóházaknál nem csak azt mutatta ki, hogy földszintesek, egy, két, három vagy négy emeletesek-e, hanem a lakások számát is ugyanígy részletezte, azonkívül kimutatta, hogy a lakásul szolgáló házakban hány szoba, kamra, előszoba, konyha és pincze volt. Végre kimutatta a boltok, felszerek (színek), raktárak, csűrök, istállók, aklok számát is.

Ez elég gazdag tartalomnak látszik, de meg kell jegyeznünk, hogy az adatoknak egymással kombinált kimutatását az akkori lajstromos rendszer nem engedte meg, s a felsorolt adatok mindenike külön magában áll. Az 1880. évi népszámlálás áttért ugyan az egyéni laprendszerre s így lehetőségessé tette az összes kutatott népességi és egyéb viszonyok kombinatív feltüntetését, de ez a népszámlálás meg mellőzte az összes épületek fölvételét s csakis a lakóházakra szorítkozott.

Az 1890. évi népszámlálásnak maradt a feladat az addigi mulasztásokat jóvátenni s ez országos művelet kiterjeszkedett az összes épületekre, megkülönböztetve azokat rendeltetésük, tulajdonosuk, falazatuk és tetőzetük szerint; a feldolgozás pedig ennek a különben is gazdag és becses anyagnak gazdagságát és becset a kombinatív csoportosítás által még nagyobbá tette. Mielőtt azonban az 1890. évi adatok kissé részletesebb ismertetésébe foglunk, némi összehasonlítást kísérlünk meg a korábbi népszámlálások adataival.

A lakóházak szaporodása. — Az egész Magyarbirodalomban a lakóházak szaporodását összehasonlítva a polgári népesség szapo-

rodásával, az utóbbi négy évtized alatt a következő összeállítás mutatja:

	Lakóházak száma	Lakóházak szaporodása		A polgári népesség száma	A polgári népesség szaporodása	
		összesen	%-ban		összesen	%-ban
1850-ben	2,091.427	—	—	13,191.553	—	—
1857-ben	2,254.174	162.747	7'78	13,768.513	576.960	4'37
1869-ben	2,450.213	196.039	8'70	15,417.327	1,648.814	11'98
1880-ban	2,577.423	127.210	5'19	15,642.102	224.775	1'46
1890-ben	2,973.409	395.986	15'36	17,349.398	1,707.296	10'91

A népség 40 év alatt $31\frac{52}{100}$ -kal szaporodott, a lakóházak számának növekedése ellenben $42\frac{27}{100}$ -ra rúgott. Hogy a lakóházak nagyobb arányban szaporodtak, mint a népesség, az első sorban, kétségkívül, a fokozódó jólét és vagyonosság következménye; de része van benne a volt határőrvidéki területeken a házközösségi intézmény megszüntetésének is. Innen van az, hogy Horvát-Szlavonországban, a melynek oly tekintélyes része polgárosított határőrvidék, a lakóházak szaporodása sokkal erősebb volt, mint az anyaországban, amint a következő kis táblázat igazolja:

	Magyarország		Fiume város és kerülete.		Horv.-Szlavonorsz.	
	száma	szaporodása % -ban	száma	szaporodása % -ban	száma	szap. % -ban
1869-ben	2,235.646	—	1.402	—	213.165	—
1880-ban	2,299.366	2'85	1.503	7'20	276.554	29'74
1890-ben	2,631.889	14'46	1.827	21'56	339.693	22'88

1869-től 1880-ig a lakóházak szaporodása az anyaországban rendkívül csekély volt. Igaz, hogy ugyanabban az időben, a kolera-járvány pusztítása következtében, a népesség is alig szaporodott valamivel s a közgazdasági válság és a rossz termések szakadatlan sora szintén bénítólag hatott az építkezésekre, de mégis nem lehetetlen, hogy az adatgyűjtés módszerének megváltoztatása szintén lényeges tényező ebben e meglepő eredmény előidézésében.

Épületek használatuk célja és tulajdonosaik szerint. —

Az összes épületek létszáma az 1890. évi népszámlálás adatai szerint, a tulajdonosok jogi minőségét is feltüntetve, a következő volt:

	Magyarországban		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		A Magyar birodalomban	
	összesen	%	összesen	%	összesen	%	összesen	%
1. Magán épületek épületek	4,838.495	97'77	1.896	96'68	702.532	98'10	5,542.923	97'29
2. Egyházi és iskolai épület.	75.957	1'52	17	0'87	5.632	0'79	81.656	1'43
3. Községi épületek	38.256	0'77	—	—	4.529	0'63	42.785	0'75
4. Törvényhatósági épületek	3.319	0'07	29	1'48	52	0'01	3.400	0'06
5. Állami v. katonai épület.	18.858	0'38	19	0'97	2.861	0'40	21.738	0'38
6. Magántársulati épületek...	4.491	0'09	—	—	501	0'07	4.992	0'09
Összes épületek	4,979.376	100 00	1.961	100 00	716.157	100 00	5,697.494	100 00

Horvát-Szlavonországban a magán- és állami vagy katonai épületek, nagyobb arányban fordulnak elő, mint az anyaországban, ellen-

ben az egyházi, községi és törvényhatósági épületek sokkal kisebb arányban.

Mellőzve az aránylag csekélyszámú törvényhatósági és magántársulati épületeket, a különböző jellegű épületek számát érdekesnek látszik összehasonlítani az összes lélekszámmal:

	Átlagosan e z e r lélekre esett			
	Magyarországban	Fiumében	Horvát-Szlavonországban	A Magyar birodalomban
1. Magán épület	319.7	64.3	321.1	319.5
2. Egyházi és iskolai épül.	5.2	0.6	2.6	4.7
3. Községi épület	3.5	—	2.1	2.5
4. Állami v. katonai épület	1.2	0.6	1.3	1.3

A magán és állami épületek a lélekszámhoz hasonlítva is nagyobb számmal fordulnak elő a társországokban, mint az anyaországban; egyházi és iskolai épületekben azonban Horvát-Szlavonország rendkívül szegény. Hogy községi épületekben szintén rosszul áll, kétségtelven onnan magyarázható, hogy a társországokban igen sok apró helység van ugyan, de csak kevés politikai község s az előbbieket nem igen bírnak külön községi épületekkel.

A magyarországi épületek létszámát a tulajdonosok jogi minősége és a használat célja szerint részletezve, a következő táblázat tünteti fel, azonban úgy itt, mint az alábbi táblázatokon, Fiumét a mely városi jellegénél fogva az összehasonlításra nem alkalmas, egészen mellőzzük:

Sorszám	Az épületnek neve	Magán	Egyházi	Községi	Törvényhatósági	Állami vagy katonai	Magántársulati	Összesen
tulajdont képező épületek száma								
I. Magyarországon								
1	Lakóház	2,497.074	23.331	18.012	1.577	9.195	2.355	2,551.544
2	Cselédlak	76.452	2.066	895	190	655	87	80.345
3	Különálló gazdasági épület ...	1,394.556	20.224	8.387	661	4.448	942	1,429.218
4	A lak- vagy cselédlakkal egy tető alatt álló gazd. épület ...	604.222	4.451	4.259	128	901	205	614.166
5	A lak- vagy cselédlakhozépít., de kül. tető al. álló gazdasági épület	222.250	3.143	1.605	81	686	163	227.928
	Összes gazd. épületek	2,221.028	27.818	14.251	870	6.035	1.310	2,271.312

Sorszám	Az épületek neme	Magán	Egy- házi	Köz- séi	Tör- vény- hatósági	Állami vagy katonai	Magán társulati	Összesen
		tulajdont képező épületek száma						
6	Gyár vagy más ipari épület ...	37.878	486	1.944	116	787	502	41.713
7	Templom	—	11.292	—	—	—	—	11.292
8	Iskola	751	9.954	2.289	158	424	29	13.605
9	Iskola és templ. egy tető alatt	—	605	—	—	—	—	605
10	Kórház és gyógy- intézet	150	104	176	131	88	19	668
11	Fürdő	198	43	42	5	30	8	326
12	Laktanya	717	10	204	75	747	5	1.758
13	Egyéb épületek ...	4.247	248	443	197	897	176	6.208
	Összesen	4,838.495	75.957	38.256	3.319	18.858	4.491	4,979.376
II. Horvát-Szlavonország.								
1	Lakóház	369.613	1.522	1.033	18	1.204	235	373.625
2	Cselédlak	1.039	63	1	—	6	1	1.110
3	Különálló gazd. épül.	310.838	2.172	1.797	17	843	104	315.771
4	A lak- vagy cse- lédlakhoz épi- tett, egy tető alatt álló gazd. épület	13.820	38	42	1	19	2	13.922
5	A lak- vagy cse- lédlakhoz épi- tett, de külön tető alatt álló gazd. épület ...	376	1	—	—	—	—	377
	Összes gazdasági épületek	325.034	1.211	1.839	18	862	106	330.070
6	Gyár vagy más ipari épület ...	6.624	55	82	—	388	135	7.284
7	Templom	17	1.706	21	—	11	—	1.755
8	Iskola	35	86	1.175	3	26	5	1.330
9	Iskola és templom egy tető alatt	—	6	—	—	1	—	7
10	Kórház és gyógy- intézet	4	6	21	—	22	2	55
11	Fürdő	24	3	2	—	12	—	41
12	Laktanya	69	1	21	3	175	—	269
13	Egyéb épületek	73	23	334	10	154	17	611
	Összesen	702.532	5.682	4.529	52	2.861	501	716.157

Sorszám	Az épületnek neme	Magán	Egy- házi	Köz- ségi	Tör- vény- hatósági	Állami vagy katonai	Magán társulati	Összesen
		tulajdont képező épületek száma						
III. Magyarbirodalom.								
1	Lakóház	2,868.461	24.859	19.045	1.613	10.411	2.590	2.926.979
2	Cselédlak	77.506	2.130	896	190	662	88	81.472
3	Különálló gazd. épület	1,705.462	22.397	10.184	678	5.291	1.046	1,745.058
4	A lak- vagy cse- lédlakhoz épi- tett, egy tető alatt álló gazd. épület	618.053	4.489	4.301	129	920	207	628.099
5	Alak-v. cselédlak- hoz épített, de külön tető alatt álló gazd. ép. Összes gazdasági épületek	222.640	3.144	1.605	84	686	163	228.322
6	Gyár v. más ipari épület	2,546.155	30.030	16.090	891	6.897	1.416	2,601.479
7	Templom	44.516	541	2.026	117	1.175	637	49.012
8	Iskola	17	13.000	21	—	11	—	13.049
9	Iskola éstemplom egy tető alatt	786	10.045	3.464	165	451	34	14.945
10	Kórház és gyógy- intézet	—	613	—	—	1	—	614
11	Fürdő	154	110	197	132	111	21	725
12	Laktanya	222	46	44	5	42	8	367
13	Egyéb épületek ...	786	11	225	80	926	5	2 033
	Összesen	4.320	271	777	207	1.051	193	6.819
	Összesen	5,542.923	81.656	42.785	3.400	21.738	4.992	5,697.494

Számra az épületeknek két csoportja válik ki, a lakóházak és a gazdasági épületek, mely utóbbiakat statisztikánk három osztályba foglalva részletezi, nem használatuk, hanem építkezésük módja szerint, t. i. hogy össze vannak-e vagy sem építve a lakóházzal, vagy cselédlakkal s az előbbi esetben közös vagy külön tető alatt állnak-e?

A közölt adatok magukban véve is érdekesek, de még tanulságosabbá válnak, ha perczent-számokban mutatjuk ki az arányokat. A következő kimutatáson az egyes épületeknek a birtokosok szerinti megoszlását mutatjuk ki, vagyis azt, hogy a lakóházak, gazdasági épületek stb. közül, hány százalék volt magán, hány egyházi, hány közséigi stb. tulajdonban:

Sorszám	Az épületek neve	Magán	Egy- házi	Köz- ségi	Tör- vény- ható- sági	Állami v. ka- tonai	Magán- társu- lati	Általá- ban
épületek az egyes épületnemek összegének %-ában								
I. Magyarország.								
1	Lakóház	97'87	0'91	0'71	0'06	0'36	0'09	100'00
2	Cselédlak	95'15	2'55	1'11	0'24	0'82	0'11	100'00
3	Különálló gazdasági épület	97'57	1'41	0'59	0'05	0'31	0'07	100'00
4	A lak- vagy cselédlakkal egy tető alatt álló gazd. épül.	98'38	0'73	0'69	0'02	0'15	0'03	100'00
5	Külön tető alatt álló gazda- sági épület	97'51	1'38	0'70	0'04	0'30	0'07	100'00
	Összes gazd. épületek	97'79	1'22	0'63	0'04	0'26	0'06	100'00
6	Gyár vagy más ipari épület	90'81	1'16	4'66	0'28	1'89	1'20	100'00
7	Templom	—	100'00	—	—	—	—	100'00
8	Iskola	5'52	73'16	16'83	1'16	3'12	0'21	100'00
9	Iskola és templ. egy tető al.	—	100'00	—	—	—	—	100'00
10	Kórház és gyógyintézet	22'46	15'57	26'35	19'61	13'17	2'84	100'00
11	Fürdő	60'74	13'19	12'88	1'53	9'20	2'46	100'00
12	Laktanya	40'78	0'57	11'60	4'27	42'50	0'28	100'00
13	Egyéb épületek	68'41	3'99	7'14	3'17	14'45	2'84	100'00
	Összesen	97'19	1'52	0'77	0'07	0'38	0'07	100'00
II. Horvát-Szlavonország.								
1	Lakóház	98'93	0'41	0'28	0'00	0'32	0'06	100'00
2	Cselédlak	93'60	5'68	0'09	—	0'54	0'09	100'00
3	Külön álló gazdasági épület	98'44	0'69	0'57	0'01	0'26	0'03	100'00
4	A lak- vagy cselédlakkal egy tető alatt álló gazd. épül.	99'27	0'27	0'30	0'01	0'14	0'01	100'00
5	Alak- v. cselédlakhoz ép., de kül. tető al. álló gazd. ép.	99'73	0'27	—	—	—	—	100'00
	Összes gazd. épületek	98'47	0'67	0'56	0'01	0'26	0'03	100'00
6	Gyár vagy más ipari épület	90'94	0'75	1'13	—	5'33	1'85	100'00
7	Templom	0'97	97'21	1'19	—	0'63	—	100'00
8	Iskola	2'63	6'47	88'35	0'22	1'95	0'38	100'00
9	Iskola és templ. egy tető al.	—	85'71	—	—	14'29	—	100'00
10	Kórház és gyógyintézet	7'27	10'91	38'18	—	40'00	3'64	100'00
11	Fürdő	58'53	7'32	4'88	—	29'27	—	100'00
12	Laktanya	25'65	0'37	7'81	1'11	65'06	—	100'00
13	Egyéb épületek	11'95	3'76	54'66	1'64	25'21	2'78	100'00
	Összesen	98'10	0'79	0'63	0'01	0'40	0'07	100'00
III. Magyarbirodalom.								
1	Lakóház	98'00	0'85	0'65	0'05	0'36	0'09	100'00
2	Cselédlak	95'13	2'62	1'10	0'23	0'81	0'11	100'00

Sorszám	Az épületek neve	Magán	Egy- házi	Köz- ségi	Tör- vény- ható- sági	Állami v. ka- tonai	Magán tarsu- lati	Általá- ban
		épületek az egyes épületnevek összegének %-ában						
3	Külön álló gazdasági épület	97'73	1'28	0'59	0'04	0'30	0'06	100'00
4	A lak- v. cselédlakhoz épít., egy tető alatt álló gazd. ép.	98'40	0'71	0'69	0'02	0'15	0'03	100'00
5	A lak- v. cselédlakhoz ép., de kül. tető al. álló gazd. ép.	97'51	1'38	0'70	0'04	0'30	0'07	100'00
	Összes gazd. épületek	97'87	1'15	0'62	0'03	0'27	0'06	100'00
6	Gyár vagy más ipari épület	90'83	1'10	4'13	0'24	2'40	1'30	100'00
7	Templom	0'13	99'63	0'16	—	0'08	—	100'00
8	Iskola	5'26	67'21	23'18	1'10	3'02	0'23	100'00
9	Iskola és templ. egy tető al.	—	99'84	—	—	0'16	—	100'00
10	Kórház és gyógyintézet	21'24	15'17	27'17	18'21	15'31	2'90	100'00
11	Fürdő	60'49	12'53	11'99	1'36	11'45	2'18	100'00
12	Laktanya	38'66	0'54	11'07	3'93	45'55	0'25	100'00
13	Egyéb épületek	63'35	3'97	11'40	3'04	15'41	2'83	100'00
	Összesen	97'29	1'43	0'75	0'06	0'38	0'09	100'00

E kimutatáshoz sok magyarázat nem kell, a számok magok beszélnek. Csak pár szóval rá akarunk mutatni, hogy mi módon kell a közölt számokat tekinteni. Vegyük a Magyarbirodalmat; itt azt látjuk, hogy a lakóházak, cselédlakok és gazdasági épületek csekély kivétellel magán tulajdonban vannak, a gyárak és fürdők túlnyomó része szintén, a laktanyákból és kórházakból is jelentékeny perczent, az iskoláknak ellenben már csak huszadrésze magán tulajdon, itt az egyház lép előtérbe, valamint a templomok is mondhatni kivétel nélkül ennek tulajdonát képezik. Az iskolákból tetemes rész jut a községekre, mit főleg Horvát-Szlavonországok okoznak, mert ott az iskolai épületeknek 88'36⁰/₁₀₀-a községi tulajdon, míg az anyaországban csak 16'83⁰/₁₀₀. Legjobban megosznak a kórházak és gyógyintézetek, melyekből községi, magán, törvényhatósági, állami és egyházi tulajdonban jelentékeny rész van, sőt még a magán társulati tulajdon is meg lehetőszen képviselve van, mely azonkívül még csak a fürdőknél, gyáraknál és a külön meg nem nevezett egyéb épületeknél szerepel nagyobb arányban.

A következő táblázat azt mutatja, hogy a magán, egyházi, községi stb. épületeknek hány százaléka volt lakóház, cselédlak, gazdasági épület stb:

Sorszám	Az épületek neve	Magán	Egy- házi	Köz- séi	Tör- vény- ható- sági	Állami v. ka- tonai	Magán társu- lati	Az összes
épületek épületnemek szerinti megoszlása %-okban								
I. Magyarország.								
1	Lakóház	51'61	30'71	47'08	47'51	48'76	52'44	51'24
2	Cselédlak	1'58	2'72	2'34	5'72	3'47	1'94	1'61
3	Különálló gazdasági épület	28'82	26'62	21'93	19'92	23'59	20'97	28'70
4	A lak- vagy cselédlakkal egy tető alatt álló gazda- sági épület	12'49	5'88	11'13	3'86	4'78	4'56	12'33
5	Külön tető alatt álló gazd. épület	4'59	4'14	4'20	2'44	3'64	3'63	4'58
	Gazd. épül. együtt	45'90	36'64	37'26	26'22	32'01	29'16	45'61
6	Gyár v. más ipari épület	0'78	0'64	5'08	3'49	4'17	11'18	0'84
7	Templom	—	14'86	—	—	—	—	0'23
8	Iskola	0'02	13'10	5'98	4'76	2'25	0'65	0'27
9	Iskola és templom egy tető alatt	—	0'79	—	—	—	—	0'01
10	Kórház és gyógyintézet	0'00	0'14	0'46	3'95	0'47	0'42	0'01
11	Fürdő	0'00	0'06	0'11	0'15	0'16	0'18	0'01
12	Laktanya	0'02	0'01	0'53	2'26	3'96	0'11	0'04
13	Egyéb épületek	0'09	0'33	1'16	5'94	4'75	3'92	0'13
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
II. Horvát-Szlavonországok.								
1	Lakóház	52'61	26'79	22'81	34'62	42'08	46'91	52'17
2	Cselédlak	0'15	1'11	0'02	—	0'21	0'20	0'15
3	Különálló gazdasági épület ...	44'25	38'23	39'68	32'69	29'47	20'76	44'09
4	A lak- v. cselédlakhoz ép., egy tető al. álló gazd. ép.	1'97	0'66	0'93	1'92	0'66	0'40	1'94
5	A lak- v. cselédlakhoz ép. de kül. tető alatt álló gazd. ép.	0'05	0'02	—	—	—	—	0'05
	Összes gazd. épületek	46'27	38'91	40'61	34'61	30'13	21'16	46'08
6	Gyár v. más ipari épület	0'94	0'97	1'81	—	13'56	26'94	1'02
7	Templom	0'00	30'02	0'46	—	0'38	—	0'25
8	Iskola	0'01	1'51	25'94	5'77	0'91	1'00	0'19
9	Iskola és templom egy tetőal.	—	0'11	—	—	0'04	—	0'00
10	Kórház és gyógyintézet	0'00	0'11	0'46	—	0'77	0'40	0'01
11	Fürdő	0'00	0'05	0'05	—	0'42	—	0'01
12	Laktanya	0'01	0'02	0'46	5'77	6'12	—	0'04
13	Egyéb épületek	0'01	0'40	7'38	19'23	5'38	3'39	0'08
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Sorszám	Az épületek neve	Magán	Egyházi	Községi	Törvényhatósági	Állami v. katonai	Magántársulati	Általában	
		épületek épületnemek szerinti megoszlása %-okban							
		III. Magyarbirodalom.							
1	Lakóház	51'75	30'44	44'51	47'44	47'89	51'88	51'37	
2	Cselédlak	1'40	2'61	2'10	5'59	3'05	1'76	1'48	
3	Különálló gazd. épület	30'77	27'43	23'80	19'94	24'34	20'95	30'63	
4	A lak v. cselédlakhoz ép. egy tető alatt álló gazd. épület	11'15	5'50	10'05	3'80	4'23	4'15	11'02	
5	A lak v. cselédlakhoz ép., de kül. tető alatt álló gazd.ép.	4'02	3'85	3'75	2'47	3'16	3'27	4'01	
	Összes gazd. épület	45'94	36'78	37'60	26'21	31'73	28'37	45'66	
6	Gyár v. más ipari épület	0'80	0'66	4'74	3'44	5'41	12'76	0'86	
7	Templom	0'00	15'92	0'05	—	0'05	—	0'23	
8	Iskola	0'02	12'30	8'10	4'85	2'07	0'68	0'26	
9	Iskola és templom egy tetőal.	—	0'75	—	—	0'00	—	0'01	
10	Kórház és gyógyintézet	0'00	0'14	0'46	3'88	0'51	0'42	0'01	
11	Fürdő	0'00	0'06	0'10	0'15	0'19	0'16	0'01	
12	Laktanya	0'01	0'01	0'53	2'35	4'26	0'10	0'04	
13	Egyéb épületek	0'08	0'33	1'81	6'09	4'84	3'87	0'12	
	Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	

Az összes épületeknek több, mint fele, lakóház, a lakóházak azonban csak a magán és magán-társulati épületek közt vergődnek abszolút többségre, az épületek többi csoportjainál csak relatív többséget képeznek, sőt Horvát-Szlavonországokban még azt sem mindenütt, mert az egyházi épületek közt a lakóházak számát meghaladja a gazdasági épületeké és a templomoké, a községi épületek közt pedig a gazdasági épületeké és az iskolaké. A gyárak és más ipari épületek legjelentékenyebb részét képezik a magán-társulati épületeknek, azután következnek az állam, a községek és a törvényhatóságok. A gazdasági épületek mindenütt erős perccenttel szerepelnek, de különösen a magán épületek közt, arányszámuk a harmincz százalékot csak a törvényhatósági és a magán-társulati épületeknél nem éri el, minthogy az épületek ezen két csoportjának tulajdonosai foglalkoznak legkevésbé mezőgazdasággal. A községek és az egyházak közel egyenlő arányban vannak ellátva gazdasági épületekkel. Érdekes, hogy míg az anyaországban az egyházi épületeknek 13.10⁰/₀-át iskolák teszik, Horvát-Szlavonországokban, csak 1.50⁰/₀-át jeléül, hogy ott az egyházak kezében alig van iskola.

Épületek, falazatok és tetőzetük anyaga szerint. — Az összes épületeket falazatuk és tetőzetük anyaga szerint kimutatva, a következő táblázat tünteti fel:

Falazat szerint	Pala-, cserép vagy bádoggal		Zsindely- vagy deszka- t e t ő a l a t t		Nád- vagy zsúp-		Összesen szám- szerint
	szám- szerint	%	szám- szerint	%	szám- szerint	%	
I. Magyarország.							
Kő- vagy téglapépület ...	302.332	44.56	197.437	29.10	178.707	26.34	678.476
Kő- vagy téglaalappal, vályog- vagy sárépület	179.733	29.17	143.070	23.21	293.592	47.62	616.395
Vályog- vagy sárépület	185.514	11.51	149.882	9.31	1,275.165	79.18	1,610.561
Fa-, vagy fával vegyesen más anyagú épület ...	125.363	6.05	708.234	34.15	1,240.347	59.80	2,073.944
Együtt	792.942	15.93	1,198.623	24.07	2,987.811	60.00	4,979.376
II. Fiume.							
Kő- vagy téglapépület ...	1.898	97.53	3	0.16	45	2.31	1.946
Kő- vagy téglaalappal, vályog- vagy sárépület	3	50.00	1	16.67	2	33.33	6
Vályog- vagy sárépület	—	—	5	83.33	1	16.67	6
Fa- vagy fával vegyesen más anyagú épület ...	—	—	3	100.00	—	—	3
Együtt	1.901	96.94	12	0.61	48	2.45	1.961
III. Horvát-Szlavonország.							
Kő- vagy téglapépület ...	55.168	62.05	22.015	24.76	11.722	13.19	88.905
Kő- vagy téglaalappal, vályog- vagy sárépület	9.979	58.54	1.523	8.93	5.546	32.53	17.048
Vályog- vagy sárépület	27.971	36.68	3.427	4.50	44.853	58.82	76.251
Fa- vagy fával vegyesen más anyagú épület ...	73.308	13.73	122.110	22.87	338.535	63.40	533.953
Együtt	166.426	23.24	149.075	20.82	400.656	55.94	716.157
IV. Magyarbirodalom.							
Kő- vagy téglapépület ...	359.398	46.72	219.455	28.52	190.474	24.76	769.327
Kő- vagy téglaalappal, vályog- vagy sárépület	189.715	29.95	144.594	22.83	299.140	47.22	633.449
Vályog- vagy sárépület	213.485	12.66	153.314	9.09	1,320.019	78.25	1,686.818
Fa- vagy fával vegyesen más anyagú épület ...	198.671	7.62	830.347	31.84	1,578.882	60.54	2,607.900
Együtt	961.269	16.87	1,347.710	23.66	3,388.515	59.47	5,697.494

A kő- vagy téglapépületeknek közel fele cseréppel van fedve, de sok a zsindely-, sőt zsúpfedelű is, a kő- és téglalapú, vályog- vagy sárépületeknél csaknem ugyanazokat az arányokat látjuk, csakhogy megfordítva; ott a zsúptetők vannak viszonylagos többségben. A vályog- vagy sárépületeknek több mint három negyede, a faépületeknek is több mint fele, nád- vagy zsúptetőzetű.

A fentebbi táblázat arányszámai feltűntetik, hogy a különböző falazatú épületeknek hány perczentje bir pala-, cserép- vagy más tűzmentes tetővel, hány perczentje zszindely- vagy deszka-, s hány nád- vagy zszüptetővel; az alábbi kimutatás viszont azt kívánja szem elé állítani, hogy a pala- vagy cserép-, deszka- vagy zszindely- stb. tetőzetek miként oszlanak meg falazatuk szerint:

	Magyarország			Fiume			Horvátország		
	a pala- v. cse- röp	a zsin- dely v. deszka	a nád- v. zszü- p	a pala- v. cse- röp	a zsin- dely v. deszka	a nád- v. zszü- p	a pala- v. cse- röp	a zsin- dely v. deszka	a nád- v. zszü- p
tetőzet. épületek	megoszlása			falazatuk anyaga szerint			százalékokban		
Kő- vagy téglapépület	38'13	16'47	5'98	99'84	25'00	93'75	33'15	14'67	2'93
Kő- v. téglapállal vályog- v. sárépület	22'67	11'94	9'83	0'16	8'33	4'17	5'99	1'01	1'38
Vályog- vagy sárépü- let	23'39	12'50	42'68	—	41'67	2'08	16'81	2'95	11'19
Fa- v. fával vegyesen más anyagú épület	15'81	59'09	41'51	—	25'00	—	44'05	81'37	84'50
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

E kimutatásból még inkább szembe tűnik, hogy bár a szilárdabb fallal rendesen szilárdabb tető jár is együtt, a falazat és tetőzet nem mindig áll összeillő anyagból, különösen a szilárd tetőzeteknél tűnik ez ki erősen, a pala- és cserépfödélű épületeknek ugyanis igen jelentékeny része csak téglalapra rakott vályog vagy sár, sőt még több esetben tiszta vályog-, vagy sárfallal bir. A zszindelytető alatt levő épületek legnagyobb része fa- vagy fával vegyesen más anyagból álló falazatú; ellenben a nád- és zszüpfödélű épületek között a tiszta vályog- vagy sárfal és a fa- vagy azzal vegyesen más anyagból álló falazat csaknem egészen egyenlő arányban fordul elő.

A különböző épületnemeket tetőzetük és falazatuk együttes kombinációjával e kimutatások nagy terjedelme miatt nem közölhetjük évkönyvünkben, a kettőt külön-külön mutatjuk be. Falazatuk szerint az épületek következőleg oszoltak meg:

Sorszám	Az épületek neve	Kő- vagy tégla	Vályog v. sár	Fa- v. fával vegyes	Kő- v. tégla	Vá- lyog v. sár	Fa- v. fával vegy.
		alappal biró épületek					
		számszerint			százalékokban		
		I. Magyarország.					
1	Lakóház	385.137	1.273.400	893.007	15'09	49'91	35'00
2	Cselédlak	17.082	43.970	19.293	21'26	54'73	24.01
3	Különálló gazd. épül.	122.831	443.210	863.177	8'59	31'01	60'40

Sorszám	Az épületek neve	Kő- vagy tégla	Vályog v. sár	Fa- v. fával vegyes	Kő- v. tégla	Vá- lyog vagy sár	Fa- v fával vegy.
		alappal biró épületek					
		számszerint			százalékokban		
4	A lak-, v. cselédlakhoz épített egy tető alatt álló gazd. ép.	84.019	361.211	168.936	13'68	58'81	27'51
5	A lak- v. cselédlakhoz épített de külön tető alatt álló gazd. épület	36.520	80.404	111.004	16'02	35'28	48'70
	Összes gazd. épületek	243.370	884.825	1,143.117	10'72	38'95	50'33
6	Gyár v. más ipari épület	13.269	16.271	12.173	31'81	39'01	29'18
7	Templom	8.388	1.477	1.427	74'28	13'08	12'64
8	Iskola	6.749	4.602	2.254	49'61	38'82	16'57
9	Iskola és templom egy tető alatt	291	232	82	48'10	38'35	13'55
10	Kórház és gyógyintézet	453	146	69	67'81	21'86	10'33
11	Fürdő	189	56	81	57'97	17'18	24'85
12	Laktanya	1.084	448	226	61'66	25'48	12'86
13	Egyéb épületek	2.464	1.529	2.215	39'69	24'63	35'68
	Összesen	678.476	2,226.956	2,073.944	13'63	44'72	41'65
II. Horvát Szlavonországek.							
1	Lakóház	57.438	58.058	258.129	15'37	15'54	69'09
2	Cselédlak	439	286	385	39'55	25'77	34'68
3	Különálló gazd. épület	23.447	26.371	265.953	7'43	8'35	84'22
4	A lak- v. cselédlakhoz épített egy tető alatt álló gazd. ép.	1.132	7.449	5.341	8'13	53'51	38.36
5	A lak- v. cselédlakhoz épített de külön tető alatt álló gazd. épület	32	26	319	8'49	6'89	84.62
	Összes gazd. épületek	24.611	33.846	271.612	7'46	10'25	82'29
6	Gyár v. más ipari épület	2.962	866	3.456	40'66	11'89	47'45
7	Templom	1.671	14	70	95'21	0'80	3'99
8	Iskola	1.027	157	146	77'22	11'80	10'98
9	Iskola és templom egy tető alatt	5	2	—	71'43	28'57	—
10	Kórház és gyógyintézet	53	1	1	96'36	1'82	1'82
11	Fürdő	38	—	3	92'68	—	7'32
12	Laktanya	227	18	24	84'39	6'69	8'92
13	Egyéb épületek	434	51	126	71'03	8'35	20'62
	Összesen	88.905	93.299	533.953	12'41	13'03	74'56
III. Magyarbirodalom.							
1	Lakóház	444.380	1,331.461	1,151.138	15'18	45'49	39'33
2	Cselédlak	17.537	44.257	19.678	21'53	54'32	24'15
3	Különálló gazd. épület	146.342	469.585	1,129.131	8'39	26'91	64'70

Sorszám	Az épületek neve	Kő- vagy tégla	Vályog v. sár	Fa-v. fával vegyes	Kő-v. tégla	Vá- lyog v. sár	Fa-v. fával vegy.
		alappal bíró épületek					
		szám szerint			százalékokban		
4	A lak. v. cselédlakhoz épített egy tető alatt álló gazd. ép.	85.162	368.660	174.277	13'56	58'69	27'75
5	A lak- v. cselédlakhoz épített de külön tető alatt álló gazd. épület	36.567	80.432	111.323	16'01	35'23	48'76
	Összes gazd. épületek	268.071	918.677	1.414.731	10'31	35'31	54'38
6	Gyár v. más ipari épület	16.246	17.137	15.629	33'15	34'96	31'89
7	Templom	10.061	1.491	1.497	77'10	11'43	11'47
8	Iskola	7.785	4.760	2.400	52'09	31'85	16'06
9	Iskola és templom egy tető alatt	297	235	82	48'37	38'27	13'36
10	Kórház és gyógyintézet	508	147	70	70'07	20'28	9'65
11	Fürdő	227	56	84	61'85	15'26	22'89
12	Laktanya	1.317	466	250	64'78	22'92	12'50
13	Egyéb épületek	2.898	1.580	2.341	42'50	23'17	34'33
	Összesen	769.327	2.320.267	2.607.900	13'50	40'73	45'77

Terünk nem engedi, hogy a fentebbi gazdag táblának részletes elemzésébe bocsátkozzunk, ismét csak futólag mutatunk rá egy s más dologra. A lakóházaknak igen csekély része kő- vagy tégla-épület, még a cselédlakoknál is kedvezőbb az arány, mi abban leli magyarázatát, hogy a cselédlakok egy jórésze uradalmi vagy legalább is tehetősebb urasági épület. Figyelemreméltó, hogy Horvát-Szlavonországban a középületek mennyire jobban vannak építve, mint az anyaországban; a társországokban, ha az épületek összeségét tekintjük, aránylag kevesebb a kőépület és mégis míg az anyaországban a templomoknak csak 74'28, a kórházaknak 67'82, az iskoláknak csak 49'61⁰/₀-a van kőből, addig a társországokban 95'21., 96.36, illetőleg 77'22⁰/₀-a. Sokkal kedvezőbb az arány a gyáraknál és cselédlakoknál is a társországokban, minthogy ott aránylag több az uradalmi birtok. Fából a különálló gazdasági épületeknek van legnagyobb százaléka építve.

Tetőzet szerint a különböző rendeltetésű épületek következőleg oszoltak meg:

Sorszám	Az épületek neve	Pala-, cse- rep- vagy bádóg-	Zsindely- v. deszka-	Nád- vagy zsúp-	Pala-, cse- rep- vagy bádóg-	Zsindely- v. deszka-	Nád- vagy zsúp-
		t e t ő a l a t t					
		szám szerint			százalékokban		
I. Magyarország.							
1	Lakóház	448.787	634.580	1.468.177	17'59	24'87	57'54
2	Cselédlak	16.397	23.612	40.336	20'41	29'39	50'20
3	Különálló gazd. épület ...	160.415	343.224	925.579	11'23	24'01	64'76
4	A lak vagy cselédlakhoz épített egy tető alatt álló gazd. épület	94.399	104.459	415.308	15'37	17'01	67'62
5	A lak- vagy cselédlakhoz épített de külön tető alatt álló gazd. épület	44.809	59.806	123.313	19'66	26'24	54'10
	Összes gazd. épületek	299.623	507.489	1.464.200	13'19	22'35	64'46
6	Gyár v. más ipari épület	13.595	17.330	10.788	32'59	41'55	25'86
7	Templom	4.707	6.286	299	41'69	55'66	2'65
8	Iskola	5.787	5.682	2.136	42'53	41'77	15'70
9	Iskola és templom egy tető alatt	249	279	77	41'16	46'11	12'73
10	Kórház és gyógyintézet	418	198	52	62'57	29'64	7'79
11	Fürdő	122	184	20	37'42	56'44	6'14
12	Laktanya	910	716	132	51'76	40'73	7'51
13	Egyéb épületek	2.347	2.267	1.594	37'81	36'52	25'67
	Összesen	792.942	1.198.623	2.987.811	15'93	24'07	60'00
II. Horvát-Szlavonországok.							
1	Lakóház	98.017	86.293	189.315	26'23	23'10	50'67
2	Cselédlak	630	161	319	56'76	14'50	28'74
3	Különálló gazd. épület	56.391	57.912	201.468	17'86	18'34	63'80
4	A lak- vagy cselédlakhoz épített egy tető alatt álló gazd. épület	4.709	748	8.465	33'83	5'37	60'80
5	A lak- vagy cselédlakhoz épített, de külön tető alatt álló gazd. épület	40	104	233	10'61	27'59	61'80
	Összes gazd. épületek	61.140	58.764	210.166	18'52	17'81	63'67
6	Gyár v. más ipari épület	3.834	2.702	748	52'64	37'09	10'27
7	Templom	1.080	670	5	61'54	38'18	0'28
8	Iskola	949	318	63	71'35	23'91	4'74
9	Iskola és templom egy tető alatt	5	2	—	71'43	28'57	—
10	Kórház és gyógyintézet	52	3	—	94'55	5'45	—
11	Fürdő	35	6	—	85'37	14'63	—
12	Laktanya	216	52	1	80'30	19'33	0'37
13	Egyéb épületek	468	104	39	76'60	17'02	6'38
	Összesen	166.426	149.075	400.656	23'24	20'82	55'94

Sorszám	Az épületek neve	Pala-, cse- rep- vagy bádóg-	Zsindely- v. deszka-	Nád- vagy zsúp-	Pala-, cse- rep- vagy bádóg-	Zsindely- v. deszka-	Nád- vagy zsúp-
		t e t ő a l a t t					
		szám szerint			százalékokban		
III. Magyarbirodalom.							
1	Lakóház	548.590	720.878	1,657.511	18'74	24'63	56'63
2	Cselédlakok	17.041	23.774	40.657	20'92	29'18	49'90
3	Különálló gazd. épület ...	216.848	401.138	1,127.072	12'43	22'99	64'58
4	A lak- vagy cselédlakhoz épített, egy tető alatt álló gazd. épület	99.119	105.207	423.773	15'78	16'75	67'47
5	A lak- vagy családlakhoz épített, de külön tető alatt álló gazd. épület	44.864	59.910	123.548	19'65	26'24	54'11
	Összes gazd. épületek	360.831	566.255	1,674.393	13'87	21'77	64'36
6	Gyár v. más ipari épület	17.444	20.032	11.536	35'59	40'87	23'54
7	Templom	5.789	6.956	304	44'36	53'31	2'33
8	Iskola	6.743	6.003	2.199	45'12	40'17	14'71
9	Iskola és templom egy tető alatt	255	282	77	41'53	45'93	12'54
10	Kórház és gyógyintézet	472	201	52	65'10	27'73	7'17
11	Fürdő	157	190	20	42'78	51'77	5'45
12	Laktanya	1.132	768	133	55'68	37'78	6'54
13	Egyéb épületek	2.815	2.371	1.633	41'28	34'77	23'95
	Összesen	961.269	1.347.710	3.388.515	16'87	23'66	59'47

A magyarországi épületeknek jóval több mint felét, nád- vagy zsuptető borítja. Az anyaországban jóval több nád- és zsüpfedelű valamint több zsindely- és deszkafedelű épület van, mint a társ-országokban, hol viszont a pala- és cseréptető fordul elő nagyobb arányban. Az összes épületnemeknél kedvezőbb a szilárd tető aránya Horvát-Szlavonországban, kivéve a lak- vagy cselédlakhoz épített, de külön tető alatt álló gazdasági épületeket, ezeknek száma azonban ott oly jelentéktelen, hogy figyelembe egyáltalán nem vehető. A középületek tetőzet dolgában is sokkal jobban állnak Horvát-Szlavonországokban, vegyük például az iskolákat; ott 71'35⁰/₀-uk cseréptető alatt van, nálunk csak 41'16⁰/₀-uk, zsüppel fedett iskola ott csak 4'74⁰/₀ volt, míg ellenben a mi iskoláinknak 15'75⁰/₀-a zsüppel vagy náddal van fedve. Nálunk a templomok közül is számszerint 299 vagyis 2'61⁰/₀ nád- vagy zsüpfedelű, Horvát-Szlavonországban mindössze csak 5 vagyis 0'28⁰/₀.

Az építkezési módot tekintve az ország különböző vidékein roppant ellentéteket látunk.

Két tényező befolyásolja az épületek építkezési módját: a vagyonosság s az illető építkezési anyagok bősége, főleg az utóbbi. Árva megyében az épületeknek $76\cdot41\%$ -a zsindelylyel van fedve, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyében ellenben $80\cdot56\%$ -a náddal vagy zsuppal, pedig az utóbbi megyének népe mennyivel vagyonosabb, mint az előbbié. Ha a városokat nem tekintjük, hanem csak a vármegyéket, két szászlakta megyében legnagyobb a cserépfödélű házak aránya, Brassóban és Nagy-Küküllőben, mind a kettőben meghaladja a 60% -ot. A zsindely- vagy deszkatetejű házak aránya legnagyobb Árvában, Túróciban, Háromszékben, Liptóban, Krassó-Szörényben, Máramarosban, Besztercze-Naszódban, tehát az erdődús megyékben, mindenütt több, mint 60% , legelől azonban a horvát Lika-Krbava áll $81\cdot60\%$ -kal. A nád- vagy zsupptető igen sok megyében bir erős túlnyomósággal; legelől Hajdú megye áll $89\cdot30\%$ -kal.

Ha az épületeket falazatuk szerint tekintjük — mellőzve ismét a városokat — nincs egy megye sem, hol a kő- vagy téglafal az épületek felét tenné, legnagyobb az arány Sopron megyében ($48\cdot88\%$), Hontban ($44\cdot42\%$), Brassó megyében ($44\cdot38\%$) és Nagy-Küküllőben ($41\cdot10\%$). Annál nagyobb túlnyomósággal bir sok megyében a vályog- vagy sárfal; Jász-N-K-Szolnok, Csongrád, Békés, Tolna és Esztergom megyékben a 90% -ot is meghaladja, Baranya, Fejér, Komárom, Bács, Pest, Hajdú, Csanád és Torontál megyékben pedig a 80% -ot.

Még nagyobb túlnyomósággal birnak számos megyében a fából, vagy fával vegyesen más anyagból készült épületek, 6 magyar és 2 horvát megyében ezek az összes épületeknek több, mint 90% -át képezik, u. m. Csikban ($97\cdot60\%$), Árvában ($96\cdot01\%$), Máramarosban ($94\cdot90\%$), Háromszékben ($94\cdot56\%$), Szolnok-Dobokában ($90\cdot63\%$), Udvarhely megyében ($90\cdot34\%$); továbbá Zágráb megyében ($94\cdot12$) és Belovár-Kőrösben ($90\cdot80\%$).

A városok, a szilárd tetőzet arányszámát tekintve, a következőleg sorakoznak, legelől áll Fiume, hol az összes épületeknek $96\cdot94\%$ -a pala- vagy cseréptetejű volt, azután jön Zágráb ($92\cdot35\%$), Pécs ($90\cdot46\%$), Pancsova ($87\cdot57\%$), Sopron ($77\cdot25\%$), Versecz ($77\cdot13\%$), Eszék ($75\cdot73\%$), Kassa ($71\cdot28\%$), Budapest ($69\cdot93\%$). Látható ebből, hogy a főváros épen nem áll a legelső közt, itt az épületeknek $29\cdot39\%$ -a még zsindelytetejű. Valamivel jobban áll a fővárosi építkezés, ha a falazatot tekintjük, mert az épületek $74\cdot04\%$ -a kő- vagy téglafallal bir s csak Fiume ($99\cdot24\%$), Sopron ($88\cdot74\%$) és Zágráb ($76\cdot73\%$) előzi meg.

Lakviszonyok. — Bár az eddig közölt adatok is több oldalról igen érdekesen megvilágítják hazánk épületi viszonyait, nem lehet tagadni, hogy egy ideális épületstatistikának egész tartalmát még nem meritik ki. Érdekes volna még ismernünk az épületekkel beépített terület nagyságát, az épületek magasságát, a laképületeknél a szobák számát és köbtartalmát, a gazdasági épületeket nagyobb részletességgel, az istállóknál, hogy hány lovat, szarvasmarhát stb. képesek befogadni. Ily részletes adatgyűjtést azonban nem lehetett volna összekötni a népszámlálással, azt egészen önállóan, külön műszaki közegek által lehetne csak végrehajtatni. Épületstatistikánk a már felsorolt adatokon kívül még csak a lakások számát, a lakások elhelyezését és a lakást képező különböző helyiségek számát mutatja ki, de ezeket sem egymással kombinálva s így azt tudjuk ugyan, hogy, hány lakás van földszinten, I., II. stb. emeleten s hány szoba, hálófülke stb. van összesen; de azt nem tudjuk, hogy hány földszintes, hány egy-, két- stb. emeletes ház van s még kevésbé, hogy hány lakás vagy ház van, mely csak egy szobából áll, hány 2, 3, 4 stb. szobából.

A lakások számát és szaporodását 1869 óta, valamint a lakások lakottságát a következő számok mutatják:

	Lakások szám.	Lakások szaporodása		Száz lakásra esett lélek
1869-ben	2,992.314	—	—	515
1880-ban	3,302.173	309.859	10'36	474
1890-ben	3,433.070	130.897	3'96	505

A Magyarbirodalom egyes alkatrészei szerint a lakások számát a következő rövid kimutatás tünteti fel:

	Magyarországban		Fiumében		Horvát-Szlavonországban	
	száma	a l szaporodása %	a k á s száma	szaporodása %	száma	szaporodása %
1869-ben	2,748.305	—	3.584	—	240.425	—
1880-ban	2,964.347	7'86	4.406	22'94	333.420	38'cs
1890-ben	3,028.560	2'17	5.336	21'11	399.174	19'72

A lakások szaporodása az anyaországban leggyengébb, ellenben Horvát-Szlavonországban igen nagy, a mi szintén — mint a házak szaporodásánál is említettük, — a házközösség megszűntének tulajdonítható első sorban.

A lakásokat fekvésük és lakrészeik száma szerint a következő kimutatás részletezi:

1869-ben 1880-ban 1890-ben 1890-ben 1869-czel
szemben
több kevesebb

I. Magyarország.

A lakások fekvésük szerint:

pinczében	13.598	10.527	4.712	—	8.886
földszint	2,695.911	2,894.641	2,970.568	274.657	—
fél- és első emeleten	30.353	45.352	40.323	9.970	—
második »	5.373	8.622	9.077	3.704	—
harmadik »	1.293	3.178	3.412	2.119	—
negyedik és többemeleten	134	520	381	247	—
padlás:	606	1.507	87	—	519

A lakások összes száma ... **2,747.268** **2,964.347** **3,028.560** **281.292** —

A lakásokban van :

szoba	3,549.351	3,763.341	4,285.100	735.749	—
hálófülke	1,621.105	39.029	22.813	—	269.984
vakszoba (kamra)		1,332.037	1,328.308		
előszoba	295.783	217.619	82.808	—	212.975
konyha	1,876.803	2,312.475	2,986.705	1,109.902	—

A lakrészek összes száma **7,343.042** **7,664.501** **8,705.734** **1,362.692** —

II. Fiume.

A lakások fekvésük szerint:

pinczében	155	3	—	—	155
földszint	411	1.109	1.275	864	—
fél- és első emeleten	1.389	1.514	1.773	384	—
második »	760	842	1.050	290	—
harmadik »	447	492	600	153	—
negyedik és több emeleten	52	111	173	121	—
padlás:	370	335	465	95	—

A lakások összes száma ... **3.584** **4.406** **5.336** **1.752** —

A lakásokban van :

szoba	7.311	9.185	11.910	4.599	—
hálófülke	2.034	212	144	—	834
vakszoba (kamara)		640	1.056		
előszoba	339	332	732	393	—
konyha	3.062	3.790	5.336	2.274	—

A lakrészek összes száma **12.746** **14.159** **19.178** **6.432** —

III. Horvát-Szlavonország.

A lakások fekvésük szerint:

pinczében	843	129	753	—	90
földszint	218.142	317.084	366.775	148.633	—
fél- és első emeleten	18.537	14.951	28.801	10.264	—
második »	1.480		1.242	—	238
harmadik »	146		167	21	—
negyedik és több emeleten	1	1.256	21	20	—
padlás:	1.276		1.715	439	—

A lakások összes száma ... **240.425** **333.420** **399.474** **159.049** —

	1869-ben	1880-ban	1890-ben	1890-ben 1869-czel szemben több	kevesebb
A lakásokban van :					
szoba	327.694	430.454	484.879	157.185	—
hálószoza	203.098	3.939	53.290	—	5.615
vakszoza (kamra)					
előszoba	11.002	6.939	19.897	8.895	—
konyha	21.579	294.214	357.513	145.934	—
A lakrészek összes száma	753.373	919.624	1,059.772	306.399	—

IV. Magyarbirodalom

A lakások fekvésük szerint:					
pinczében	14.596	10.659	5.465	—	9.131
földszint	2,914.464	3,212.834	3,338.618	424.154	—
fél- és első emeleten	50.279	75.582	70.897	20.618	—
második »	7.613		11.369	3.756	—
harmadik »	1.886		4.179	2.293	—
negyedik és több emeleten	187		575	388	—
padláson	2.252	3.098	2.267	15	—

A lakások összes száma ... **2,991.277 3,302.173 3,433.370 442.093** —

A lakásokban van :					
szoba	3,884.356	4,202.980	4,781.889	897.533	—
hálószoza	1,826.237	43.180	76.247	—	276.433
vakszoza (kamra)					
előszoba	307.124	224.890	103.437	—	203.687
konyha	2,091.444	2,610.479	3,349.554	1,258.110	—

A lakrészek összes száma **8,109.161 8,598.284 9,784.684 1,675.523** —

Örvendetes, hogy a pinczelakások az ország minden részében jelentékenyen megfogytak, az 1869. évi számnak 1890-ben már jóformán csak harminadát találtuk. Ez annál örvendetesebb, mert e 21 év alatt különösen a városok gyarapodtak erősen s épen a városi lakviszonyoknak árnyoldala szokott lenni a sok pinczelakás. A földszinti lakások szaporodása csak mérsékelt volt, ellenben az emeleti lakásoké rohamos, különösen a magasabb emeleten fekvőké. A harmadik emeleti lakások száma több mint 100, a negyedik emeletieké pedig több mint 200⁰/₀-kal szaporodott e két évtized alatt.

Mind ennek daczára azonban a földszinti lakások most is túlnyomó részét képezik a lakásoknak, még Budapesten is 61⁰/₀-át, Vannak városok, hol az összes lakások a földszinti lakásokhoz tartoznak egy pár tized-százalékon kívül így Kecskeméten az összes lakásoknak 99²⁷/₀-a, Szabadkán 99⁵²/₀, Hódmező Váárhelyen pedig 99⁸⁴/₀-a földszintes volt.

K) Közoktatásügy.¹⁾

Irni olvasni tudás. — Egy ország műveltsége statisztikai számokban alig fejezhető ki. Mily bonyolult számításokhoz és merész combinációkhoz kell folyamodnunk, ha egy nemzet vagyonosságát, a birtokában levő anyagi javak értékét akarjuk megbecsülni; a szellemi tőke nagyságának meghatározása pedig a legfinomabb statisztikai mérő eszközökkel sem sikerül. Innen van, hogy a közművelődés feltüntetésére alig áll más eszköz rendelkezésünkre, mint a műveltség alapjának, az irni olvasni tudásnak kimutatása s a kultura terjesztésére és ápolására szolgáló intézmények ismertetése.

Az irni olvasni tudást rendesen a népszámlálások alkalmával állapítják meg, habár több nyugat-európai államban, az elemi műveltség általános elterjedése mellett, ezt a kérdést fölöslegesnek tartják, népszámlálásaink azonban 1869. óta mindig nagy súlyt fektettek erre a — ránk nézve még mindig nagy jelentőséggel bíró — kérdésre.

A 21 évi fejlődést a Magyarbirodalom összes jelenlevő polgári képességét véve alapul — a következő számok mutatják:

¹⁾ Az általános és gyűjteményes munkákon s az egyes országok más helyen említett statisztikai évkönyvein kívül különös tekintetbe vétettek: A vallás és közoktatásügyi miniszter a közoktatásügy állapotáról szóló 20. és 21. jelentései 1890/1. és 1891/2. Österreichische Statistik, XXXV. Band, 1. Heft. Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Aufnahme 1890. — Ugyanott: XXXV. Band, 4. Heft. Statistik der Unterrichtsanstalten etc. für das Jahr 1890/91. — Preussische Statistik 116: Statistik der preuss. Universitäten für 1889/90. — Ugyanott, 120: Das gesammte Volksschulwesen im preussischen Staate im Jahre 1891 I. u. II. Theil. — Levasseur Emil: Rapport sur la statistique de l'enseignement primaire (Bull. de l'Institut International de statistique Tome VI. 2. livr. Rome 1892). — Statistica dell'istruzione elementare per l'anno scolastico 1889/90. — Statistica dell'istruzione secondaria e superiore per l'anno scolastico 1889/90. — Report of the Commissioner of Education for the year 1888/89. I. és II. rész.

	1 8 6 9		1 8 8 0		1 8 9 0	
	általában	%-okban	általában	%-okban	általában	%-okban
Olvasni, írni tudott	3,990.519	25'73	5,389.190	34'45	7,326.372	42'23
Csak olvasni tudott	1.344.292	8'66	911.557	5'83	557.854	3'21
Sem olvasni, sem írni						
nem tudott	10,082.516	65'61	9,341.355	59'72	9,465.172	54'56
Összesen	15,417.327	100'00	15,642.102	100'00	17,349.398	100'00

Abszolúte véve ma már csaknem kétszerannyi ember tud írni olvasni, mint két évtizeddel ezelőtt, habár az összes népesség ez idő alatt csak 12.51⁰/₀-kal növekedett.

A Magyarbirodalom egyes részeiben az *írni olvasni* tudók számát a három népszámlálás következőleg tüntette fel:

	1 8 6 9		1 8 8 0		1 8 9 0	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Magyarországban ...	2,292.149	1,432.196	2,892.784	2,097.120	3,732.792	2,992.854
Fiumében	3.719	3.423	4.649	4.380	8.842	7.857
Horvát-Szlavonorsz.	175.679	83.353	245.355	144.898	354.330	229.697

E két kis kimutatásban az abszolút számok értékesebbek, mint a relativ számok, mert midőn az írni olvasni tudókat az összes népességhez hasonlítjuk, összehasonlításunk alapja annyiban ingadozó, hogy az összes népességben azok is befoglaltatnak, kik zsenge koruknál fogva írni és olvasni még nem is tudhatnak; már pedig a különböző korosztályok az országnak nem minden részében fordulnak elő ugyanazon arányban, sőt az egész népességben is idő folytán meglehetősen megváltozott az egyes korosztályok perzentuális részesülése.

Sokkal helyesebb képet nyerünk tehát az elemi műveltség állapotáról, ha az írni olvasni tudókat a 6 éven felüli népességhez hasonlítjuk. A következő kimutatás már ez alapon készült:

Írni olvasni tud:	A 6 éven felüli népességből					
	1869-ben		1880-ban		1890-ben	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
A Duna bal partján	44'21	24'27	58'35	37'13	69'13	51'82
A Duna jobb partján	58'46	35'87	68'26	48'94	76'31	62'04
A Duna-Tisza közén	52'38	33'85	61'98	45'66	70'71	57'79
A Tisza jobb partján	36'04	22'07	47'61	32'98	56'46	43'43
A Tisza bal partján	36'26	26'02	43'57	32'74	50'11	40'16
A Tisza-Maros szögén	34'58	20'48	41'42	25'47	51'89	34'54
Erdélyben	21'54	10'85	31'41	18'99	39'13	26'61
Magyarországon átlag	41'21	25'30	51'43	35'81	60'20	46'49
Fiumében	53'81	40'33	57'49	43'06	74'19	59'18
Horvát-Szlavonországekban ...	23'20	11'09	31'51	18'45	39'36	25'25
A Szt.-Ist. korona országaiban	39'06	23'64	49'01	33'77	57'88	43'89

A két évtizedes fejlődés valóben meglepő; ez adatok a leg-
ékesszólóbban bizonyítják, hogy a népoktatás hazánkban óriás ered-
ményeket képes felmutatni. A haladás kiterjed mind a két nemre,
sőt a nőknél aránylag még gyorsabb volt, mint a férfilakos-
ságnál.

Megyéink — a területükön fekvő városokat is odaszámítva —
a 6 éven felüli népességben az írni olvasni tudók arányszámát tek-
intve, az 1890. népszámlálás adatai szerint következőleg sora-
koznak:

Megye	Ir, olvas		Megye	Ir, olvas		Megye	Ir, olvas	
	férfi	nő		férfi	nő		férfi	nő
Moson	86'71	79'37	Bars	67'68	52'97	K.-Szörény ...	43'71	20'96
Sopron	85'48	76'75	Abauj-Torna	67'20	51'44	Csik	42'52	26'42
Komárom	80'99	69'83	Csongrád ...	66'06	52'89	Arad	41'21	27'08
Győr	80'78	67'76	Nógrád	65'71	50'73	Sáros	40'90	28'03
Tolna	80'75	63'82	Zala	63'22	45'25	Ung	38'66	26'53
Veszprém	79'65	65'66	Bács-Bodrog	63'11	48'29	Kis-Küküllő	35'22	23'28
Pest	78'54	66'45	Csanád	62'84	49'03	Ugocsa	34'32	22'59
Fejér	78'54	66'40	Szepes	62'05	51'16	Szilágy	31'85	20'58
Vas	78'35	64'69	Árva	61'08	35'94	Kolozs	31'39	23'21
Esztergom ...	78'30	64'35	Szeben	60'11	43'91	T.-Aranyos ...	27'43	15'74
Pozsony	78'24	63'35	N.-Küküllő	59'73	47'61	Alsó-Fehér ...	25'21	14'92
Gömör	77'55	68'12	Heves	59'06	46'10	Máramaros ...	22'08	13'17
Békés	77'23	68'72	Udvarhely ...	58'60	39'05	Hunyad	20'50	11'06
Hajdú	76'60	69'93	Temes	57'90	41'32	Szol.-Doboka	20'07	11'10
Liptó	75'82	58'53	Torontál	57'15	40'14	Fiume város		
Hont	75'12	60'03	Háromszék ...	55'56	40'56	és kerülete	74'19	59'18
Brassó	74'20	61'43	Szaboles	55'09	40'35	Szerém	49'81	38'05
Baranya	73'32	57'67	Trencsén	53'14	33'16	Belov.-Kőrös	46'91	29'46
Somogy	72'17	55'38	Szatmár	49'54	35'17	Pozsega	43'95	32'26
Zólyom	71'24	55'38	Zemplén	48'64	34'50	Verőcze	41'24	34'04
Nyitra	69'53	50'72	Bihar	48'23	41'17	Varasd	39'32	23'74
Turóc	69'47	54'11	Fogarás	48'19	23'29	Zágráb	34'59	19'07
Jász-N.-Kun-			Beszt.-Naszód	45'54	31'32	Modr.-Fiume	32'09	16'99
Szolnok	69'45	57'52	Maros-Torda	44'55	27'36	Lika-Krbava	21'60	5'63
Borsod	69'28	54'88	Bereg	43'77	31'44			

A sorrendet a férfinépesség arányszáma alapján alapítottuk
meg. Legelől a sorban az ország nyugoti megyéi állnak, a sort pe-
dig a keleti megyék zárják be. A 8 horvát-szlavon megyét nem
soroztuk be a magyar megyék közé. Ezek közül még Szerém megye
is, hol legkedvezőbb az arány, nálunk csak a gyengébb megyék

között foglalhatna helyet; ellenben a Horvát-Szlavonországban műveltség tekintetében leghátul álló Lika-Krbava megye, a mi a férfi-népesség irni olvasni tudását illeti, az anyaország megyéi közül Hunyadot és Szolnok-Dobokát is megelőzi; de már a női népességben, Lika-Krbava megyében oly kevés az irni olvasni tudó, hogy az említett két magyar megye is aránylag közel kétannyit mutat fel.

Hogy a magyar anyaország irni olvasni tudói tekintetében a legutóbbi évtized alatt mily előmenetelt tettek, a következő kis összefoglaló kimutatás tünteti fel:

Irni, olvasni tudott a 6 éven felüli né- pességből	Férfi népesség		Női népesség	
	1880-ban	1890-ben	1880-ban	1890-ben
0 %	—	megyében	2 megyében	—
10 »	5 »	—	14 »	5 »
20 »	6 »	5 »	10 »	11 »
30 »	9 »	5 »	12 »	7 »
40 »	10 »	11 »	13 »	11 »
50 »	11 »	8 »	9 »	13 »
60 »	11 »	14 »	2 »	14 »
70 »	10 »	15 »	1 »	2 »
80 »	1 »	5 »	—	—

1880-ban a 6 éven felüli népesség 50⁰/₀-ánál több 33 megyében tudott irni, olvasni, 1891-ben ellenben 42 megyében. Még nagyobb a haladás a nőknél, ezekből — szintén csak a 6 éven felülieket véve — 50⁰/₀-nál több 1880-ban csakis 12 megyében tudott irni, olvasni, míg ellenben 1890-ben már 29 megyében.

Népszámlálásunk az irni olvasni tudást az anyanyelvvel és a hitfelekezettel kombinálva is kimutatta; sajnos azonban, hogy ez a korra való tekintet nélkül történt, s így az alábbi percentszámok alapszámát ismét nem a hat éven felüli, hanem az összes népesség képezi.

Az alábbi anyanyelvűek közt	I r n i o l v a s n i t u d							
	Magyarországon		Fiumében		Horvát-Szlavon- országban		Magyar biro- dalomban	
	a férfi-	a női	a férfi-	a női	a férfi-	a női	a férfi-	a női
	n é p e s s é g				s z á z a l é k a			
Magyar ...	59'14	48'20	71'24	76'44	42'88	29'39	58'99	48'03
Német ...	68'11	58'19	86'42	82'23	59'53	50'87	67'61	57'80
Tót ...	50'56	36'65	100'00	72'73	32'86	24'60	50'42	36'57
Oláh ...	19'91	8'19	87'50	60'00	6'00	2'64	19'89	8'19
Ruthén ...	12'64	6'77	50'00	—	30'22	19'90	12'81	6'89
Horvát ...	49'90	34'50	66'31	43'66	29'83	18'02	33'13	20'10
Szerb ...	39'41	22'24	88'00	100'00				
Vend ...	48'82	31'16	59'55	49'06	54'94	46'78	50'54	34'95
Egyéb ...	33'79	22'92	60'48	49'17	56'91	46'44	39'65	29'31
Átlag ...	50'11	38'95	62'94	50'87	39'65	29'31	47'89	36'73

Legkedvezőbb az irni olvasni tudók aránya a németek és a magyarok, legkedvezőtlenebb ellenben az oláhok és a ruthének közt Fiume arányszámai annyiban nem alkalmasak az összehasonlításra hogy ott csak az olaszok és horvátok fordulnak elő nagyobb számmal, s tulajdonképen csak ezeknek az arányszámai érdekesek, mert hogy a Fiumében tartózkodó 9 tót és hat oláh férfi közül magas százalék tud irni olvasni, semmit sem nyom. Feltűnő, hogy Fiumében a horvát férfiak közt nagyobb az irni olvasni tudók aránya, mint az olasz férfiak közt, míg ellenben közel annyival az olasz nők vannak előnyben a horvát nők felett.

A különböző hitfelekezetek hiveinek műveltségi fokát az alábbi kimutatás állítja szem elé:

Hitfelekezet	I r n i , o l v a s n i t u d							
	Magyarországban		Fiumében		Horvát-Szlavonországban		Magyarbirodalomban	
	a	a	a	a	a	a	a	a
	férfi-	női	férfi-	női	férfi-	női	férfi-	női
	n é p e s s é g				s z á z a l é k a			
Római katolikus	55'41	43'25	61'99	50'06	35'35	23'53	51'87	39'83
Görög »	17'64	9'26	87'50	80'00	23'96	8'22	17'68	9'26
Örmény »	77'21	64'22	—	—	20'00	—	76'97	64'13
Görög keleti	26'03	17'67	79'81	65'85	22'57	10'76	25'27	11'48
Örmény keleti	42'11	20'00	—	—	—	—	42'11	20'00
Ágostai	69'50	60'29	90'51	89'77	54'10	44'95	69'20	60'01
Református	63'17	53'63	82'81	85'29	52'15	39'94	63'11	53'56
Unitárius	56'61	39'76	100'00	—	69'23	57'14	56'61	39'77
Egyéb keresztyén	66'82	53'39	46'67	80'00	53'18	32'62	65'94	52'55
Zsidó	70'46	59'69	84'48	89'25	79'54	73'36	70'69	60'02
Egyéb nem keresztyén	54'55	—	—	—	22'58	—	35'85	—
Átlag	50'11	38'95	62'94	50'87	32'51	19'20	47'89	36'73

Az elemi műveltség az örmény katolikus felekezet kis számú hivei közt legáltalánosabb. Azután következnek a zsidók, de csak a férfiak, mert ha a nőket tekintjük, a magyar anyaországban az ágostai felekezetűek kedvezőbb arányt mutatnak. A protestáns felekezetek a római katolikusokat meghaladják elemi műveltségben, ellenben ez utóbbiak mérhetetlen magasságban állnak a görög keletiek és a görög katolikusok felett, a kiknél az elemi műveltség rendkívül gyenge lábon áll.

Már fentebb említettük, hogy a nyugateurópai művelt államok, melyeknél az elemi műveltség már a nép legalsó rétegeiben is általános, az irni olvasni tudást nem igen tudakolják a népszámlálások alkalmával, ezért a következő összehasonlító nemzetközi kimutatás nagyon hézagos:

O r s z á g	100 ujoncz közül tud olvasni	100 házasszó közül a házassági okmányt alá tudta írni	A népszámlálások szerint 100 lakó közül ír — olvas		
			az egész népességben	a 6 éven felüli népességben	a 10 éven felüli népességben
Szászország	(1890) 99.99	—	—	—	—
Württemberg	(1890) 99.99	—	—	—	—
Baden	(1890) 99.98	(1890) 99.97	—	—	—
Bajorország	(1890) 99.95	—	—	—	—
Svédország	(1883) 99.7	—	—	—	—
Elszász-Lotharingia	(1890) 99.67	—	—	—	—
Dánia	(1881) 99.6	—	—	—	—
Németbirodalom	(1890) 99.49	—	—	—	—
Poroszország	(1890) 99.28	(1890) 97.60	—	—	(1871) 86.34
Svájc	(1890) 94.4	—	—	—	—
Németalföld	(1890) 92.8	—	—	—	—
Skócia	—	(1890) 94.83	—	—	—
Anglia és Wales	—	(1890) 92.3	—	—	—
Észak-Am.-Egy.-Államok fehér népesség	—	—	—	—	(1880) 83.03
f. fekete népesség	—	—	—	—	(1880, 90.61)
Franciaország	(1889) 90.49	(1889) 87.50	(1872) 51.75	(1872) 53.50	—
Irország	—	—	*) (1881) 66.53	*) (1881) 76.3	—
Belgium	(1890) 89.93	—	(1890) 62.37	(1890) 71.95	—
Ausztria	—	(1888) 69.2	(1890) 55.48	(1890) 65.29	—
Magyarország	—	—	(1890) 44.44	(1890) 53.22	—
Horvát-Szlavonország	—	—	(1890) 26.71	(1890) 32.27	—
Magyarbirodalom	—	—	(1890) 42.33	(1890) 50.82	—
Olaszország	(1889) 57.96	(1890) 49.25	(1881) 30.69	(1881) 35.71	—
Spanyolország	—	—	(1887) 28.49	—	—
Portugália	—	—	(1878) 14.3	—	—
Oroszország	(1886) 27.77	—	—	—	—
Románia	—	(1890) 19.43	—	—	—
Bulgária	—	—	(1888) 10.71	—	—
Szerbia	—	—	*) (1890) 10.81	—	—

Kisdedóvó intézetek. — Az elemi oktatásnak hasznos előkészítőjét képezik a kisdedóvók, bár ezek első sorban inkább humanisticus intézetek. Hazánkban a kisdedóvás ügyének az 1891. évi XV. törv.-czikk országos szervezést adott; a fejlődést a következő kimutatás tünteti fel:

	1876	1881	1886	1889	1890	1891	1892
Intézetek száma ...	215	309	484	644	702	757	881
Nevelők száma ...	315	468	656	772	829	891	1.034
Növendékek száma	18.624	31.304	46.472	59.066	63.291	67.577	73.827
Fentartási költség forintokban ...	192.132	234.290	338.678	451.484	458.141	482.929	497.658

Az új törvény értelmében 15.000 frtnál nagyobb állami adót fizető községeink kötelezhetők kisdedóvó-intézet felállítására s így a kisdedóvó-intézetek száma közel jövőben jelentékenyen fog szaporodni, még inkább várható pedig ily eredmény magától az óvó-kötelezettség kimondásától: a szülők ugyanis kötelesek 3—6 éves

*) A csak olvasni tudók befoglalásával.

gyermeküket, ha a gyermek otthon állandóan kellő gondozásban és felügyeletben nem részesülhet és helyben óvó-intézet van, az óvó-intézetbe járítani. A gyermekmenhelyek száma, mely a fenti összegbe be van foglalva, jelenleg 236. Ezeket nagyobb részét a különféle közművelődési egyesületek létesítették. A törvény a bölcsődéket nem vonja be a kisdédóvók keretébe, azonban megengedi, hogy három évesnél kisebb gyermekek is átadathassanak megőrzés végett.

A törvény a kisdédóvásnak a magyar nemzeti nevelés szempontjából is szerepet jelöl ki, midőn kimondja, hogy »a gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv, mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel.« Nem érdektelen tehát felemlíteni, hogy az 1890—91. tanévben a 757 intézet közül 700-ban, 1891/92-ben a 881 intézet közül 817-ben volt tisztán magyar a foglalkozási nyelv.

Az óvóképző-intézetek száma 1891/92. évben 5 volt, 2—2 éves tanfolyammal, az utolsó tanévet 246 növendék fejezte be, óvóképesítő oklevél pedig 117 egyénnek adatott ki.

A külföldre vonatkozólag mindinkább több adattal rendelkezünk, bár még a legműveltebb országokban, így Angliában s Németországban sem terjesztette ki figyelmét a statisztika erre a fontos társadalmi intézményre. Tájékoztatásul álljon itt a következő táblázat:

Ország	Év	Intézetek száma	Nevelők száma	Növendékek száma
Franciaország	1890	5.310	—	707.065
Belgium	1891	1.188	—	120.635
Hollandia	1890	991	—	100.860
Olaszország	1890	2.296	5.892	278.204
Svájc	1890	564	681	24.587
Japán	1890	112	246	7.360

Franciaországban az 5.310 intézet közül 2.624 nyilvános s 2.686 magánjellegű. A nevelőnők fizetése itt 3'6 millió frank volt melyből egy vezető-nevelőnő fizetésének átlaga 938 frank volt, mely összeg azonban, mivel a felekezeti intézetekben apácák működnek, a felekezet nélküli intézetekben jelentékenyen nagyobb s egyes városokban a 2.000 frankot is meghaladta, így Calaisban 2.400, Lyonban 2,500, Párisban 3.450 frank volt a legnagyobb fizetés.

Elemi oktatás. — Azon gazdag anyagból, melyet a közoktatásügyi minster évi jelentései tartalmaznak, a legfontosabbak felsorolásával meglehetősen tájékoztató képet festhetünk közoktatásügyünk állásáról. Megjegyezzük azonban, hogy az alábbi összes adatok csak a szorosabb értelemben vett Magyarországra vonatkoznak, Horvát-Szlavonországnak külön autonóm ügyét képezvén a közoktatás. A *népiskolák jellegük szerint* következőleg oszoltak meg:

A z i s k o l á k s z á m a

A népoktatási inté- zet jellege	1869-ben	1880-ban	1887-ben	1889-ben	1890-ban	1891-ben	%
	ö s s z e s e n						
1 Állami	—	266	783	792	801	812	4'81
2 Községi	479	1.669	1.880	1.935	1.946	1.934	11'47
3 Római kath.	5.217	5.411	5.385	5.402	5.422	5.471	32'41
4 Görög kath.	2.058	2.220	2.147	2.157	2.173	2.166	12'86
5 Görög keleti	1.604	1.809	1.770	1.783	1.815	1.823	10'80
6 Református	2.450	2.322	2.344	2.374	2.375	2.388	14'16
7 Ágostai	1.397	1.443	1.437	1.431	1.433	1.430	8'48
8 Unitárius	103	68	45	44	46	48	0'28
9 Zsidó	490	449	544	564	566	578	3'42
10 Magán	?	167	171	179	184	171	1'01
11 Társulati	—	10	31	41	44	49	0'30
Összesen	13.798	15.834	16.537	16.702	16.805	16.870	100'00

Az összes különböző jellegű népiskolák közül 1869-czel szemben csupán a református és az unitárius jellegűek fogytak meg, különösen érzékeny a fogyás az utóbbiaknál. Természetesen legnagyobb a szaporodás az állami és községi iskoláknál, de nagy a görög-keleti népiskoláknál is.

A mi a *népiskolák oktatási nyelvét* illeti, az 1890-ben fenállott 16.805 népiskola közül 13.932 (82'92⁰/₀) kizárólag egy tannyelvű, 2.873 pedig (17'08⁰/₀) vegyes tannyelvű volt. Az egy tannyelvű iskolák nyelv szerint következőleg oszoltak meg:

A z i s k o l á k s z á m a

Tannyelv	1869-ben	1880-ban	1887-ben	1889-ben	1890-ben	%
	ö s s z e s e n					
Magyar	5.818	7.342	8.500	8.844	8.994	53'52
Német	1.232	867	639	642	674	4'01
Oláh	2.569	2.756	2.441	2.431	2.587	15'39
Tót	1.822	1.716	1.368	1.389	1.115	6'64
Szerb	153	245	288	287	312	1'85
Horvát	93	68	45	41	39	0'23
Ruthén	479	393	273	227	211	1'25

Öröndetes a magyar tannyelvű iskolák állandó szaporodása; de a helyzetet valami nagyon kedvezőnek még most sem mondhatjuk, a magyar anyanyelvűek számaránya 48'61⁰/₀, az összesen magyarul beszélőké pedig 55'71⁰/₀, a magyar tannyelvűnek a népiskolákban való részesedése tehát (53'53⁰/₀), az előbbit nem sokkal múlja felül, az utóbbit pedig el sem éri. Figyelembe kell azonban még venni a vegyes tannyelvű iskolákat is:

N é p i s k o l á k s z á m a

Tannyelv	1869-ben	1880-ban	1887-ben	1889-ben	1890-ben	‰
ö s s z e s e n						
1. Német és magyar	710	919	1.031	883	861	5'12
2. Oláh és magyar ...	164	394	559	582	470	2'79
3. Tót és magyar ...	265	597	821	786	1.017	6'05
4. Szerb és magyar	10	52	66	64	42	0'35
5. Horvát (vend) és magyar	32	79	115	111	108	0'94
6. Ruthén és magyar	104	246	294	311	326	1'64
összesen	1.285	2.287	2.886	2.737	2.824	

Ezenkívül 1890-ben 16 két tannyelvű iskola volt, melyben a magyart egyáltalán nem használták, ellenben 33 oly iskola volt, melyben a magyar két más nyelvvel együtt szolgált tannyelvül.

A nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelvnek az az 1879. évi XVIII. törv. czikk által elrendelt oktatásáról az 1890/91. évben, a közoktatásügyi miniszter következőleg számol be legutóbbi jelentésében:

Az iskolák jel- lege	Az iskolák összes száma	Nem magyar tan- nyelvű iskolák	A nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelvet	
			sikerrel oktatták	siker nélkül ok- tatták
1. Állami	812	24 = 2'9‰	20 = 83'3‰	4 = 16'7‰
2. Községi	1.934	509 = 26'3 »	393 = 77'2 »	116 = 22'8 »
3. Római kath.	5.471	1.980 = 36'1 »	1.453 = 73'4 »	527 = 26'6 »
4. Görög kath.	2.166	1.854 = 85'9 »	1.130 = 60'9 »	724 = 39'1 »
5. Görög kel. ...	1.823	1.633 = 89'5 »	881 = 53'9 »	752 = 46'1 »
6. Református ...	2.388	14 = 0'6 »	14 = 100'0 »	— = —
7. Ágostai	1.430	887 = 62'0 »	610 = 68'8 »	277 = 31'2 »
8. Zsidó	578	13 = 2'2 »	12 = 92'3 »	1 = 7'7 »
9. Magán	171	10 = 5'9 »	10 = 100'0 »	— = —
10. Társulati	49	4 = 8'1 »	4 = 100'0 »	— = —

Legkedvezőtlenebb a magyar nyelv oktatása a görög keleti iskolákban, azután következnek a görög katolikus iskolák s ezek közül kétségekívül a magyar nyelv tanítása sokkal rosszabbul megy az oláh, mint a ruthén iskolákban s valószínűleg az oláh görög kathol. népiskolák nem igen állnak jobban a görög keleti iskoláknál.

A tanítók száma az 1890/91. tanévben 25.133 volt, kik közül 22.133 (88'07‰) törvényszerű oklevéllel birt, 3.000 pedig (11'93‰) szakképesítés nélkül szolgált Rendes tanítói minőségben 22.158 (88'29‰), segédtanítói minőségben pedig 2.945 (11'71‰) volt alkalmazva. Nem szerint volt 21.695 (86'32‰) férfitanító, 3.438 (13'68‰) tanítónő. A nyilvános iskolákban alkalmazott tanítónők között nem képesített egyén alig található. Az összes tanítók közül 1.620, vagyis az összes szám 6'45‰-a nem tudott magyarul.

Legrosszabb az arány a görög keleti iskolákban, hol 528 tanító, az összes számnak $24\frac{6}{10}$ -a nem tudott magyarul, a görög katolikuskoknál 302 ($14\frac{1}{10}$), az ágostai iskoláknál 197 ($9\frac{1}{10}$), a községi iskoláknál 269 ($6\frac{2}{10}$) a római kath. iskoláknál 307 ($3\frac{7}{10}$). Látható, hogy nemcsak némely felekezeti, hanem a községi iskolákban sem a legjobban áll a magyar nyelv oktatásának ügye.

A mi a *népiskolai tanulókat* illeti, az 1891/91. évre 2,591.376 tanköteles iratott össze, ezek közül 2,117.582 vagyis $81\frac{7}{10}$ járt tényleg iskolába. Ez az arány az egyes hitfelekezetek- és nemzetiségeknél következőleg alakult:

Hitfelekezet szerint	Tényleg iskolába járt szám szerint	%	Anyanyelv szerint	Tényleg iskolába járt szám szerint	%
Római katolikus	1,124.174	88'00	Német	315.281	93'85
Ágostai	183.866	87'94	Magyar	1,125.992	86'52
Református	309.133	85'02	Tót	281.796	83'25
Unitárius	8.565	81'79	Horvát	38.102	81'02
Zsidó	105.249	81'31	Szerb	61.047	80'51
Görög keleti	221.653	67'04	Ruthén	51.078	66'26
Görög kath.	164.944	60'91	Oláh	244.286	58'77

A kultusministeri jelentés megjegyzi, hogy a fentebbi számokban — a csekélyebbeket nem említve — az oláhok közé 2.658 olasz, a tót közé 1.645 cseh, a horvátok közé 7.428 bunyevác és 3.618 vend, a ruthén közé pedig 2.289 bolgár tanuló van befoglalva.

A népoktatási tanintézetek számáról, a bennök működő tanerőkről és az iskolásgyermekéről a következő kimutatás nyújt *nemzetközi* áttekintést.

Az ország neve	Számba- vétel éve	Iskolák száma	Tanítók száma	Tanulók száma
<i>I. Európa.</i>				
Európai Oroszország	1886	39.003	—	2,025.317
Németbirodalom	1891/92	56.560	120.032	7,925.688
Poroszország	1891/92	37.408	81.801	4,916.476
Bajorország	1891	7.212	23.690	827.279
Szászország	1889	4.251	10.102	664.640
Württemberg	1892	2.280	3.367	317.724
Baden	1890	1.610	3.745	276.481
Franciaország ¹⁾	1889/90	81.857	151.850	5,601.567
Anglia és Wales	1891	19.535	102.772	5,641.360
Skócia	1891	3.105	14.478	732.735
Irország	1891	8.346	—	506.336

¹⁾ 1886 óta Algír befoglalásával.

Az ország neve	Számba- vétel éve	Iskolák száma	Tanítók száma	Tanulók száma
Olaszország	1889/90	53.463	55.173	2,289.126
Ausztria	1890	18.598	43.708	2,872.929
Spanyolország	1885	30.105	33.534	1,843.183
Magyarország	1890/91	16.870	25.133	2,117.582
Belgium ¹⁾	1891	7.580	12.030	695.898
Románia	1891	3.556	—	152.819
Svédország	1891	10.702	13.785	777.610
Portugália	1887	5.347	—	239.814
Németalföld	1890	4.258	18.068	334.445
Svájc	1890	8.130	9.239	476.101
Dánia	1889	2.940	—	231.940
Szerbia	1890/91	767	1.421	69.115
Norvégia	1888	6.282	4.966	295.239
<i>II. Ázsia.</i>				
Kelet-India	1891	132.392	—	3,188.996
Ceylon	1891	4.052	—	153.843
Cyprus	1891	381	—	14.538
Straits-Settlements	1892	201	—	11.234
Japán	1890	26.017	67.730	3,096.400
Jáva	1890	19.031	—	376.273
<i>III. Afrika.</i>				
Fokföld	1891	1.694	—	108.250
Mauritius	1891	155	—	16.990
Natal	1891/92	196	—	12.250
Madagaszkár	1890	1.800	—	170.000
Orange állam	1891	71	110	2.909
Délafrikai köztárs.	1891	552	—	8.170
Egyiptom	1887	6.639	7.244	—
<i>IV. Amerika.</i>				
Egyesült-Államok	1889	—	352.331 ²⁾	13,413.259
Kanada	1890/91	15.522	22.229	1,012.426
Mexico	1888	10.726	—	543.977
Guatemala	1891	1.288	1.829	65.322
Costarica	1890	198	—	9.489
Trinidad	1890	209	—	19.685

¹⁾ Az iskolai takarékpénztárak száma 1891-ben volt 5.027, ezekben 212.420 tanuló 4*3 m. frankot helyezett el.

²⁾ Köztük 227.302 tanítónő.

Az ország neve	Számba- vétel éve	Iskolák száma	Tanítók száma	Tanulók száma
Nicaragua	1887	251	—	11.914
Bermuda	1891	47	—	1.400
Britt Guyana	1891	181	—	25.841
Britt-Honduras	1891	35	—	2.979
Honduras	1891	600	—	23.000
Bahama	1891	115	—	8.868
Jamaica	1892	877	—	83.731
Surinam	1890	45	—	5.951
Columbia	1889	1.734	—	92.794
Bolivia	1890	493	649	24.244
Ecuador	1891	856	—	—
Brazília	1889	7.500	—	300.000
Argentina	1890	3.233	7.054	260.695
Chile	1892	1.192	2.048	95.456
Uruguay	1888	782	1.527	53.748
Paraguay	1891	292	448	18.944
Salvador	1888	657	—	27.243
Venezuela	1891	1.566	—	100.026
<i>V. Ausztrália.</i>				
Hawai	1892	168	392	10.712
Uj-Zeeland	1891	1.681	3.888	135.089
Tasmania	1889	342	—	23.825
Uj-Dél-Wales	1891	3.161	7.028	250.691
Queensland	1891	777	1.987	53.684
Dél-Ausztrália	1891	552	—	51.781
Victoria	1891	2.237	4.750	251.132
Nyugat-Ausztrália	1891	106	—	5.345

Kiválóan jellemző világot vet a népoktatásügy fejlettségére, a a tényleg iskolába járó gyermekek aránya az összes tanköteles korban levő gyermekekhez. A rendelkezésre álló adatokat több évre visszamenőleg az alábbi táblázat nyújtja:

	1870	1875	1880	1885	1890	1891
Magyarország	52'20	70'17	78'05	80'12	81'51	81'71
Ausztria	58'7	68'4	86'6	85'5	91'8	—
Hollandia	—	83'00	86'00	87'00	90'00	—
Olaszország	53	60'00	61	65'00	69'00	—
Poroszország	99'33	—	—	—	—	99'80

Ausztriában az egyes tartományok természetesen nagy eltéréseket mutatnak: Felső-Ausztria 99'3, Alsó-Ausztria 98'7, Csehország 98'1, Morvaország 97'7⁰/₀-kal egyfelől, a Tengeremellék 71'3 és Bukovina 52'9⁰/₀-kal képviselik másfelől a szélsőségeket. Poroszország

jelemző példáját nyújtja az elemi oktatás általánossá tételének annyival inkább, mert a 0'20⁰/₀-ból, mely 1891-ben az iskolába nem járó gyermekekre jut, 0'18⁰/₀ a testi fogyasztásokban szenvedő gyermekekre esik. Olaszország adatai csak a fu gyermekekre vonatkoznak.

Tanítóképző intézetek. — Hazánkban 1890/1-ben 71 ily intézet állt fenn, ezek jellegét, tanszemélyzetét és tanulóinak létszámát a következő összeállítás mutatja:

A tanítóképezdék jellege	A képezdék száma	Tanfolya- mok	Rendes ta- narok	Segéd- tanárok	Összes nő- vendékek	Segélyezett növendékek	%	Segély- összeg frt
			s	z	á	m		a
1. Áll. tanítóképezdék	18	71	126	17	1.239	935	75'4	73.987
2. » tanítónőképezdék	7	27	38	16	691	356	51'6	62.693
3. Róm. kath. tképezd.	14	46	48	7	805	350	43'4	20.941
4. » » tanítónők.	10	24	57	9	640	131	20'4	24.950
5. Gör. kath. tanítókép.	4	12	12	8	278	226	81'3	8.358
6. Gör. keleti tanítókép.	4	12	15	7	264	158	59'8	11.428
7. Reform. tanítókép. ...	3	12	11	6	242	176	72'7	5.101
8. Ágostai tanítókép. ...	10	35	35	12	250	161	64'4	7.871
9. Zsidó tanítóképezdék	1	4	4	1	126	78	61'9	2.419
Összesen	71	243	346	83	4.535	2.571	56'7	217.748

Az 1890/91-ki tanévben 1.154 tanítói oklevél adatott ki és pedig 600 oklevél épen akkor végzett növendéknek, 400 gyakorlat után tett vizsgálat mellett, 154 pedig magán készülség alapján tett vizsgálat mellett. Elemi iskolai oktatásra jogosító képesítés adatott 1.045, polgári iskolai oktatásra 109; tanítónak 822 (71'2⁰/₀) tanítónőnek 332 (28'8⁰/₀).

A tanítóképezdekről a következő kimutatás nyújtja a nemzetközi adatokat:

O r s z á g	É v	Tanítóképezdék száma		Növendékek száma		Okleve- let nyertek
		összesen	ebből nők számára	össze- sen	női növ.	
Európai Oroszország ...	1888	78	—	5.586	—	—
Poroszország	1892	122	11	10.836	703	—
Szászország	1889	19	—	2.475	—	—
Bajorország	1890	65	—	3.049	—	—
Baden	1891	9	—	736	—	—
Ausztria	1891	70	28	10.198	3.638	2.095
Magyarország	1891	71	17	4.142	1.281	1.154
Franciaország	1890	168	83	—	—	2.827

O r s z á g	É v	Tanítóképezdék száma		Növendékek száma		Okleve- let nyertek
		összesen	ebből nők számára	össze- sen	női növ.	
Anglia és Wales	1892	44	—	3.363	—	—
Skócia	1892	7	—	859	—	—
Irország	1891	5	—	661	—	—
Olaszország	1890	141	106	15.184	13.276	3.612
Belgium	1891	47	29	2.501	1.428	390
Finnország	1890	4	—	489	—	—
Svájc	1890	37	—	2.059	777	—
Svédország	1892	12	5	898	400	—
Románia	1891	8	—	770	—	—
Szerbia	1891	2	—	502	—	—
Japán	1890	49	—	5.457	—	—
Egyesült Államok	1889	172	—	23.687	16.349	—

Középiskolák. — A magyar anyaországban 1891-ben 151 gimnázium és 32 reáliskola, összesen tehát 183 középiskola állt fenn, míg 1867-ben 143 gimnáziumunk és 21 reáliskolánk volt. A növekedés tehát összesen 19, de még nagyobb a haladás, ha tekintetbe vesszük, hogy 1867-ben csak 67 teljes gimnáziumunk és 5 teljes reáliskolánk volt, míg ellenben 1891-ben már 98 gimnázium és 23 reáliskola birt 8 osztálylyal.

Középiskoláink jellegük szerint a következőleg oszlanak meg:

	Gymnasium	Reáliskola	Összesen
Az államkormány rendelkezése alatt			
állami	13	23	36
királyi	17	—	17
Az államkormány vezetése alatt			
katholikus	44	—	44
községi (itt-ott kath. jelleggel)	17	5	22
magán	5	—	5
zsidó	—	1	1
Az államkormány felügyelete alatt			
görög keleti	3	1	4
ágostai	22	2	24
református	27	—	27
egyesült protestáns	1	—	1
unitárius	2	—	2
Összesen	151	32	183

A mi a tanítási nyelvet illeti, 1890-ben 137 középiskolában a tanítás nyelve kizárólag magyar volt, 11-ben magyar német, 12-ben magyar, német, tót, 2-ben magyar, oláh, német, 1-ben magyar, szerb,

német. Más tanítási nyelve 18 középiskolának volt, ezek közül 7-ben tiszta német, 4-ben tiszta oláh volt a tanítási nyelv.

A középiskolai tanulók számának hullámlását 1867-óta a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Gymnásiumba járt tanulók száma	Reál- iskolába járt tanulók száma	Összes	Év	Gymnásiumba járt tanulók száma	Reál- iskolába járt tanulók száma	Összes
1867	33.908	2.661	36.569	1880	33.399	5.098	38.497
1868	35.227	2.954	38.181	1881	33.886	4.822	38.708
1869	34.839	3.299	38.138	1882	36.432	5.357	41.789
1870	32.898	4.128	37.026	1883	35.242	5.469	40.711
1871	30.992	5.472	36.464	1884	35.243	5.230	40.473
1872	27.707	6.730	34.437	1885	36.448	5.489	41.937
1873	27.220	7.310	34.530	1886	35.525	5.983	41.508
1874	26.273	7.743	34.016	1887	35.749	6.371	42.120
1875	27.144	8.086	35.230	1888	35.803	6.816	42.619
1876	27.800	7.197	34.997	1889	35.956	7.069	43.025
1877	29.956	5.978	35.934	1890	36.367	7.303	43.670
1878	31.455	5.647	37.102	1891	37.371	7.890	45.261
1879	32.569	5.587	38.156				

Magyarországon az 1890/1. tanévben 1000 gymnásiumi tanulóra 211 reáliskolai tanuló esett, míg Ausztriában 369.

A középiskolai tanulók anyanyelv és hitfelekezet tekintetében következőleg oszoltak meg:

Nyelv szerint	Összesen	%	Hitfelekezet szerint	Összesen	%
Magyar	32.152	73'3	Róm. kath.	19.522	44'5
Német	6.144	14'0	Görög kath.	1.982	4'5
Oláh	2.749	6'3	Görög keleti	2.307	5'2
Olasz	149	0'3	Ágostai	4.607	10'5
Tót	1.493	3'4	Református	6.163	14'4
Szerb-horvát	834	1'9	Unitárius	322	0'7
Ruthén	111	0'2	Zsidó	8.960	20'2
Egyéb	231	0'6			

A középiskolákról némi nemzetközi adatokat a következő kimutatás nyújt.

Az ország neve	Év	Intézetek	Tanulók	Az ország neve	Év	Intézetek	Tanulók
		száma				száma	
Oroszorszá.	1886	1.016	4.218	234.158	Württemberg.	1890	170
Poroszorszá.	1892	554	9.178	156.796	Baden	1891	25
Szászorszá.	1889	58	958	14.439	Franciaország	1888	383
							—
							16.969
							8.327
							90.098

Az ország neve	Év	Intézetek	Tanárok	Tanulók	Az ország neve	Év	Intézetek	Tanárok	Tanulók
		száma					száma		
Olaszország	1890	1.525	10.581	109.199	Románia ...	1891	52	—	10.227
Ausztria ...	1891	250	4.939	72.083	Szerbia ...	1891	31	365	7.020
Magyaror.	1892	183	3.142	43.863	Mecklenb.-				
Belgium ...	1891	162	—	21.229	Schwerin	1890	16	—	3.620
Németalf.	1891	73	914	7.324	Oldenburg	1891	7	109	1.621
Svájc ...	1890	504	1.828	35.409	Kelet-India	1891	5.005	—	472.888
Svédország	1892	78	—	14.474	Japán ...	1890	94	1.409	20.042
Norvégia ...	1888	155	—	18.581	Éjsz.-amer.				
Finnország	1890	56	—	6.595	Egy. Áll.	1889	1.324	8.511	146.561

Egyetemek. — A tudomány- és műegyetemek s egyes országokban ilyeneknek nevezett fakultások és akadémiák adatai jelenleg a következők:

Az ország neve	Év	Inté- zetek	Taná- rok	Növen- dékek	Az ország neve	Év	Inté- zetek	Taná- rok	Növen- dékek
		száma					száma		
Oroszország ...	1890	9	1.039	14.542	Dánia	1890	2	—	1.500
Németbirod. ...	189 ¹ / ₂	21	2.422	27.779	Svédország ...	1891	2	—	2.405
Poroszország ...	189 ¹ / ₂	11	1.302	13.031	Norvégia	1890	1	—	1.537
Franciaország	1890	1) ¹ 77	—	13.374	Finnország ...	1890	2	—	1.848
Anglia és Wales	1892	15	924	13.940	Portugália ...	1890	6	—	1.414
Skócia	1892	5	267	6.585	Svájc	189 ¹ / ₂	7	—	2) ² 3.152
Irország	1892	4	128	1.980	Románia	1889	2	110	885
Olaszország ...	1890	32	1.197	18.918	Szerbia	1891	1	36	565
Ausztria	1891	14	1.473	17.492	Kelet-India ...	1891	5	—	5.213
Spanyolorsz. ...	1888	10	—	16.000	Japán	1890	1	227	1.312
Magyarország	1892	3	324	4.803	Éjsz.-amerikai				
Belgium	1892	4	—	4.242	Egy.-Államok	1891	430	8.472	124.684
Németalföld ...	1891	4	166	2.734					

Az egyetemek életének újabb jelensége a nők nagy számú jelentkezése ily pályákra. Magában az Észak-amerikai Egyesült-Államokban 198 college van tisztán nők számára 26.945 növendékkal a többi egyetemeken s college-ekben 21.266 nő tanul. Ez a szám különben ebben az országban már 1880-ban elértetett, midőn 227 kizárólag

¹⁾ A facultások száma.

²⁾ Ezek között 432 nő.

nők számára alapított főiskolában 25.786 növendék volt. Európában a nők leginkább a svájci egyetemeket látogatják, melyekben az 1891/92. téli félévre 432-en iratkoztak be leginkább az orvosi és jogi facultásokra. Tíz évvel ezelőtt az egyetemekre beiratkozott nők száma itt még csak 51 volt, bár különösen a zürichi egyetemen volt több magántanuló nő is.

Szakiskolák. — A különféle szakiskolákról az egyes államok közoktatásügyi jelentéseiben rendszeren csak mellékesen fordulnak elő általános adatok, mivel a legtöbb ily intézet kizárólag a társadalmi tevékenységre van bízva, avagy igen sok államnál a közép- és felsőiskolák tág fogalma alá soroltatik. A hazai adatokkal tehát, melyeket az orsz. statisztikai hivatal szintén 1883. óta kezd gyűjteni, az összehasonlítás nagyon kevésbé eszközölhető. Az orosz kimutatásban például csak általánosságban van megemlítve, hogy 1887-ben 345 szakiskola volt fiuk számára 36.987 növendékkel s 53 leányok számára 3.832 növendékkel.

Legelőször a **földművelési iskolákat** említve fel, a következő táblázatban foglalhatjuk össze az ismert adatokat:

Ország	Év	Intézetek száma	Hallgatók száma	Ország	Év	Intézetek száma	Hallgatók száma
Belgium	1892/3	6	339	Hollandia	1890	2	139
Finnország	1891	16	375	Poroszország ...	—	—	—
Olaszország	1892	32	887	Japán	1889	7	313
Ausztria	1891	106	3.240	Éjsz.-am. E.-Áll.	1889	32	9.621
Magyarország ...	1890	38	1.914				

A magyarországi földművelési iskolák 1890-ben a következő képet nyújtanak:

	Intézetek száma	Tanszemélyzet	Növendékek száma
1. Felső gazdasági tanintézetek ...	7	85	989
2. Földműves-iskolák	10	39	261
3. Vinczellér-képezdek	10	26	317
4. Bányásziskolák	3	10	70
5. Vegyes gazd. tanintézetek	8	31	277

Ipariskolák. Valóságos ipariskola úgy hazánkban, mint külföldön is nagyon kevés van, ha a rajziskolákat és ipartanműhelyeket, különösen pedig az esti s vasárnapi iparos tanoncz-iskolákat ide nem számítjuk. A jelentésekből ezeket elkülöníteni a legtöbb esetben lehetetlen s csak az aránylag nagy számok utalnak arra, hogy itt-ott tulajdonképeni tanoncziskolák is befoglaltatnak a kimutatókban. Volt pedig ipariskola:

Ország	Év	Intézetek száma	Tanulók száma	Ország	Év	Intézetek száma	Tanulók száma
Belgium	1891	56	16.302	Tulajd. iparisk.	1891	7	292
Finnország alsó fokú	1891	30	1.056	Olaszország ¹⁾ ...	1890	172	23.227
Finnország felső fokú	1891	21	1.286	Ausztria	1891	702	73.463
				Magyarország ...	1890	356	54.855

Az ipariskolákkal szoros kapcsolatban áll a paedagogok által újabban melegen felkarolt kézimunka oktatás, mely az elméleti oktatással párhuzamosan a kisdödvő intézetektől a magasabb tanintézetekig mindenütt módszeresen kezeltetik.

Kereskedelmi iskolák. — Ezen iskoláknak két csoportja különböztethető meg a legtöbb országban: a valódi kereskedelmi iskolák s a hajózási iskolák. Mindkettőnek alsóbb és felsőbb fokozata van, sőt újabb időkben nálunk is létesültek kereskedelmi tanfolyamok nők számára. Egy pár adatunk van összesen s ezek a következők:

	Év	Keresk. iskolák száma	Növendékek	Hajózási iskolák száma	Tanulók száma	Oklevelet nyert
Belgium	1891	*) 1	197	3	111	—
Hollandia	1891	—	—	11	542	112
Olaszország	1891	—	—	21	1.420	195
Ausztria	1891	125	12.529	3	95	—
Magyarország	1890	109	7.396	1	20	—
Svédország	1892	—	—	9	338	—
Finnország	1891	9	464	7	152	106
É.-am. Egy.-Államok ...	1889	233	64.858	—	—	—
Japán	1889	21	2.183	3	233	130

Bába-képezdek. — Ezen intézetek a művelt államokban rendszeren az egyetemekkel állanak összeköttetésben és sok helyen a növendékek, mint egyetemi hallgatók szerepelnek, miként a magyarországi közoktatásügyi jelentésben is történt. Magyarországon volt 1892-ben 6 ily intézet 457 növendékkel, vizsgára bocsátott (a pótvizsgázókkal együtt) 464, képesítőt nyert 427, Ausztriában 1891-ben 15, összesen 916 növendékkel, oklevelet nyert 838, az Amerikai Egyesült-Államokban 1889-ben 33 intézet 1.248 növendékkel.

Humanisztikus tanintézetek. — A jelen században a művelt világ minden részében jelentékenyen elszaporodtak a különböző humanisztikus tanintézetek, különösen az árvaházak, siketnéma- és javító-intézetek. Egyes ily intézet-csoportokról különösen az angol irodalomban igen részletes leírások találhatók, azonban statisztikai

¹⁾ Ipar- és kereskedelmi iskolák.

²⁾ Az anversi kereskedelmi főiskola. — ³⁾ Köztük 135 nő, 60 oklevelet is nyert. — ⁴⁾ Köztük mintegy 30 gyorsírási tanfolyam.

adatokat felsorolni még sem lehet, csak egyes országokról elszórtan. Legtöbb adat van az angol nyelvű nemzeteknél, hol a nyomorultakról legjobban gondoskodnak. Magában Angliában árvaházak költségeire s szegény tanulók segélyezésére már 1873-ban 628 ezer forintot fordítottak; ez összeg azóta rohamosan emelkedett. 1875-ben 1,608.660 frt., 1880-ban 6,291.970 frt., 1885-ben 7,939.380 frt., 1889-ben 8,221.470 forintot tett. Az Észak-amerikai Egyesült-Államokban 1889-ben 74 intézet fentartása a siketnémák javára 3·7 millió frtba, 33 intézeté a vakok számára 1·5 millióba, 26 hülyék intézetének kiadása 1·6 millióba és 50 javító-intézeté 4·4 millió frtba került, nem is említve azt, hogy az angolok és amerikaiak jótékony működése társadalmi uton is csaknem meseszerű. Máskülönben a kisebb országok sem maradnak e tekintetben hátrul. Így például Belgiumban 1890-ben volt vakok és siketnémák számára 17 államilag segélyezett intézet 1.368 növendékkel, javító-intézet 35, összesen 2.584 növendékkel és 56 árva- és lelenczház 2.584 növendékkel; Hollandiában 1890-ben 3 siketnéma-intézet 466 növendékkel s egy vakok számára 56 növendékkel. Finnországban 1891-ben a vakok, siketnémák és hülyék számára 9 intézet állt fenn 381 növendékkel. Magyarországon ellenben egész a legújabb időkig jóformán csak árvaházakat alapítottak. Örvedetes jelenségnek kell tartanunk, hogy az utóbbi pár év alatt különösen a siketnémák oktatása érdekében jelentékeny s eredményes mozgalom indult meg s hogy az állam javító-intézeteket állított fel. Összes humanisztikus tanintézeteink száma azonban még csak (1890-ben) 90, összesen 4.014 növendékkel, mely szám csekélynek mondható, mivel a szomszéd Ausztriában már 1885-ben 163 ily intézet volt 9.824 növendékkel.

Művészeti iskolák. — Még az előbbi szakiskolákról és tanintézetekről is könnyebb összegyűjteni az adatokat, mint a művészeti iskolákról, holott tudva van, hogy azok száma különösen Német- és Olaszországban igen jelentékeny. Nálunk összesen 9 művészi iskola van több mint másfélezer (1.634) növendékkel s ezen iskolák nagyobb része zenede, melyek közül ismét csak két budapesti intézet jelentékeny. A szomszéd Ausztriában 1891-ben tisztán ének- és zeneiskola 342 volt 16.760 növendékkel, a kis Belgiumban pedig 1891-ben 52 intézet állt fenn 14.887 növendékkel; Hollandiában magában az antwerpeni művész akadémiában 1888-ban 1.346 növendék tanult. Mily nagy hátramaradásunk e téren, még élénkebben tűnnék fel, ha az olasz művészi iskolákról avagy Európa néhány nagyhirű művészi akadémiájáról megbízható adataink volnának.

L) Igazságügy.¹⁾

1. Általános rész.

A reformokra tekintettel, melyek igazságügyünk egész vonalán várhatók s melyek jogi életünket átalakítani hivatvák, nem látszik indokoltnak újból kiterjeszkedni a nemzetközi összehasonlításokra, melyeket az Évkönyv 1889—90-iki évfolyama megkezdett. Ezuttal is tehát — kevés kivétellel — hazai viszonyaink feltüntetésére szorítkozunk, különös figyelmet fordítva a legújabb időben beállott változásokra.

Mielőtt az igazságszolgáltatás két főágának, a polgári és bünygi igazságszolgáltatásnak vizsgálatába kezdenénk, némely oly fontos tényezővel kell számolnunk, mely mindkettővel közös s azokat ugyszólván egy keretbe egyesíti: nevezetesen a bíróságokkal és ügyészségekkel, az ügyvédi és közjegyzői karral.

A bírák száma. — E helyütt csak a rendes bíróságokat véve tekintetbe, adjuk bíróságaink és bíráink számát fokozat szerint elkülönítve. A kir. ítélőtáblák és főügyészségek szervezéséről szóló 1890: XXV. t.-cz. által eszközölt változtatás tekintetbe vételével az adatok 1891-re a következők:

	I. fokú egyes bíróságok	társas bíróságok	II. fokú bíróságok ²⁾	III. fokú bíróság	az összes bíróságok
Bíróság	384	66	11	1	462
Bíró	1119	691	245	74	2.129
Egy bíróságra esik bíró	2'9	10'5	22'3	74	4'6
100.000 lélekre esik bíróság ...	2'5	0'4	0'1	0'0	3'0
100.000 » » bíró	7'3	4'5	1'6	0'5	13'9

¹⁾ Állami költségvetés a magyar korona országai részére az 1891. évre. — Országos Törvénytár. — Magyar Statisztikai Évkönyv XI—XVIII. évfolyamok VIII. füzeté. — A magyar kir. igazságügyminiszterium működése 1875—1887. II. könyv, s a magyar kir. igazságügyminiszterium statisztikai ügyosztályában gyűjtött adatok. — ²⁾ Az 1891. május 5-ki állapot, a mely napon t. i. a decentralizált kir. ítélőtáblák működésüket megkezdték.

Az 1890: XXV. t.-cz. megszüntette azt az abnormis állapotot, melynél fogva az egész országban csak két másodfoku bíróság működött, melyek közül az egyik, a budapesti kir. ítélőtábla, az egész szorosabb értelemben vett anyaország felett ítélkezett. A kir. táblák szétoosztása egyébiránt csak első lépés törvénykezési eljárásunk reformjában, előkészítés arra, hogy a közvetlenség és szóbeliség majdan a második fokon is érvényesülhessen. A hivatkozott törvény tizenegy kir. táblát alakított, melyek székhelye Budapest, Debreczen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár. Legnagyobb létszámmal bír a kir. táblák közül a budapesti 60 bíróval, utána jön a szegedi 24, a debreczeni 23, a kassai 22 bíróval; legkisebb létszáma a marosvásárhelyi kir. táblának van: 14 bíró; közvetlenül előtte sorakoznak a pozsonyi, a pécsi és nagyváradi 15 bíróval; középhelyet foglalnak el a győri, kolozsvári és temesvári kir. ítélőtáblák 19 bíróval. A kir. ítélőtábla személyzete (245) e szerint elérte a törvényben megállapított határt.

A kir. főügyészségek és kir. ügyészségek. — Az 1890: XXV. t.-cz. 24. §-a alapján 5 főügyészségi kerület létesült, úgy mint a budapesti, melyhez a győri és pécsi, — a debreczeni, melyhez a nagyváradi, — a kassai, melyhez a pozsonyi, — a kolozsvári, melyhez a marosvásárhelyi — és végül a szegedi, melyhez a temesvári kir. ítélőtáblák kerületei kapcsolattak. A törvény rendelkezése szerint a kir. főügyészek — 1891-ben 5 — és a kir. főügyészi helyettesek — 1891-ben 6 — külön országos létszámba foglalandók. A budapesti keresk. és váltótörvényszék kivételével valamennyi törvényszék mellett van kir. ügyészség. A 65 kir. ügyészség kötelékében 1891-ben 66 kir. ügyész és 113 kir. alügyész működött.

A bírói valamint ügyészi javadalmazásokról a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

	Járas- bíróságok	Törvény- székek	Kir. ítélőtáblák	Curia	Kir. fő- ügyészségek	Kir ügyészségek
a) Budapesten :						
legmagasabb	3.000	6.000	8.000	14.000	6.000	3.000 frt
legalacsonyabb	2.600	2.600	3.300	5.000	3.300	2.100 »
b) Vidéken :						
legmagasabb	2.150	3.560	7.000		5.700	2.150 »
legalacsonyabb	1.580	1.950	3.060		3.060	1.380 »

Bírósági ügyforgalom. — Hazai rendes bíróságaink iktatóhivatalaiba érkezett ügydarabok összes számát, a legutolsó évkönyvben kitüntetett adatok összevonásával, a következő tábla mutatja:

Évek	I.			II.			III.		
	folyamodásu bíróságok								
	hátra- lék	érke- zett	elintéz- tetett	hátra- lék	érke- zett	elintéz- tetett	hátra- lék	érke- zett	elintéz- tetett
1882—86 vagyis 5 évi átlag ...	163.170	5,087.603	5,090.785	17.123	128.959	127.058	5.818	22.077	22.536
1887.....	157.351	5,677.294	5,728.083	25.947	133.726	126.322	4.988	21.463	20.082
1888.....	106.562	6,094.297	6,107.197	33.351	143.579	141.012	6.369	24.185	23.155
1889.....	93.662	6,168.250	6,168.920	35.918	143.091	148.930	7.399	24.101	24.039
1890.....	92.992	6,229.182	6,237.123	30.079	141.724	148.320	7.472	27.164	26.534
1891.....	85.051	6,382.847	6,361.273	23.481	*145.545	*140.491	8.102	23.484	23.860
1887—1891.....	107.124	6,110.374	6,120.519	29.755	141.533	141.013	6.866	24.079	23.532
1887 az öt évi átlaggal szem- ben.....	— 5.819 +	589.691 +	637.298 +	+ 8.824 +	4.767 —	736 —	830 —	614 —	—2.454
1888 az 5 évi átlaggal szem- ben.....	— 56.608 +	+ 1,006.694 +	+ 1,016.412 +	+ 16.228 +	+ 14.620 +	+ 13.954 +	+ 551 +	+ 2.108 +	+ 619
1889 az 5 évi átlaggal szem- ben.....	— 69.508 +	+ 1,080.647 +	+ 1,078.135 +	+ 18.795 +	+ 14.136 +	+ 21.872 +	+ 1.581 +	+ 2.024 +	+ 1.503
1890 az 5 évi átlaggal szem- ben.....	— 70.178 +	+ 1,141.579 +	+ 1,146.338 +	+ 12.956 +	+ 12.765 +	+ 21.262 +	+ 1.654 +	+ 5.087 +	+ 3.998
1891 az 5 évi átlag 1 szem- ben.....	— 78.119 +	+ 1,295.244 +	+ 1,270.488 +	+ 6.358 +	+ 16.586 +	+ 13.433 +	+ 2.284 +	+ 1.407 +	+ 1.324
1887—1891 évi átlag az 1882—1886 évi átlaggal szem- ben.....	— 56.046 +	+ 1,022.771 +	+ 1,029.734 +	+ 12.632 +	+ 12.574 +	+ 13.955 +	+ 1.048 +	+ 2.002 +	+ 996

Habár a bíróságok iktatási módszere körül ingadozások nincsenek kizárva, annyi a közölt számokból világosan kitűnik, hogy az utolsó évtöd bíróságainknak jóval több dolgot adott, mint az előző. Mig az 1882-től kezdődő öt év elsőfoku bíróságainknál nagyon lassu és alig érezhető emelkedést mutatott az ügyforgalom tekintetében, a felebbviteli bíróságoknál pedig egyre csökkenő számokkal találkozunk (részben törvénykezési reformok, nevezetesen az 1883. évi VI. t.-cz. folytán is), addig az utolsó évek egészen jelentékeny emelkedést tüntetnek fel, mely mintegy 20⁰/₀-ot ér el az alsó fokon és 10⁰/₀ körül jár a felebbviteli bíróságoknál, ha az 5 évi átlagot tesszük az összehasonlítás alapjául.

Az elsőfolyamodásu bíróságok ügyforgalma a polgári, telek-

*) Az új kir. táblák működésbe lépésével (1891. máj. 4.) az ügyforgalom folytatólagos kimutatása megszakad; az új kir. táblák körében ugyanis a 2 volt kir. tábla be nem fejezett ügydarabjai szétosztatván, mint újak vétettek számításba. Az előző évekkel való összehasonlíthatóság kedvéért szükséges volt, tehát az ügyforgalmi számokat megfelelően átalakítani.

könyvi és büntető ügyek szerint részletezve (ezen felosztás felel-
viteli bíróságainknál nem vihető keresztül), következő képet mutat:

É v	Polgári		Telekkönyvi		Büntető	
	ü g y b e n é r k e z e t t ü g y d a r a b o k					
	száma	%	száma	%	száma	%
1882	2,270.918	46'3	1,254.734	25'6	1,376.853	28'1
1883	2,170.685	44'9	1,264.957	26'2	1,398.750	28'9
1884	2,223.881	45'4	1,285.258	26'2	1,392.635	28'4
1885	2,438.800	46'6	1,316.443	25'1	1,479.055	28'3
1886	2,502.879	46'6	1,329.366	24'7	1,542.488	28'7
5 évi átlag ...	2,321.433	46'0	1,290.152	25'5	1,437.956	28'5
1887	2,622.680	46'2	1,375.654	24'3	1,676.510	29'5
1888	2,847.635	46'6	1,504.217	24'7	1,752.591	28'7
1889	2,842.232	46'2	1,573.220	25'5	1,750.063	28'3
1890	2,948.217	47'4	1,587.460	25'5	1,690.695	27'1
1891	3,058.758	47'9	1,644.095	25'8	1,677.232	26'3
5 évi átlag ...	2,863.904	46'9	1,536.931	25'1	1,709.418	28'0

A mint látjuk, a három nagy osztály meglehetősen egyenletes arányt mutat évről-évre s mindháromnak egyaránt része van az utolsó évek már érintett lendületében, a melyet e számok is szépen vissza-
tükröznek. Némileg megnyugtató jelenség az, hogy a bűnügyek ará-
nya az 1882. év óta (mely már ugy a polgári, mint a büntető el-
járás tekintetében a mai jogállapotot találta), észrevehetőleg nem
emelkedett, daczára annak, hogy bíróságaink működése ép e téren
tudvalevőleg nagyon is erős fokozódáson ment keresztül, mi egyéb-
iránt az abszolút számokban már itt is eléggé kifejezésre jut

Hátralékok. — Nagy szerepet játszanak a bíróságok tevé-
kenységéről szóló statisztikai kimutatásokban a hátralékok. Nem sza-
bad azonban feledni, hogy a különböző iktatási eljárások szerint a
hátralékok számaránya nagyon is változhatik és hogy az korántsem
nyújt a jogszolgáltatás gyorsaságáról oly hű képet, mint a külön-
böző kategoriájú jogügyek elintézésének tartamát kitüntető adatok,
minők a külföldön léteznek. Nálunk azonban nagyobb érdeket nyer
a hátralékok kimutatása az által, hogy két felső bíróságunk, a bu-
dapesti kir. ítélő tábla és a m. kir. Curia újabb időben nagy hátra-
lékokkal kénytelen megküzdeni s a helyzet csak legújabban javult
némileg. Az év végén elintézetlenül maradt ügydarabok számát s
arányát bíróságokkint a következő táblázat mutatja:

Biróság	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
	é v i h á t r a l é k o k									
	száma é %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %	száma és %
M. kir. Curia	8.909	4.577	3.782	4.540	4.988	6.369	7.339	7.461	8.102	7.726
Budapesti kir. ítélő- tábla	24.9 ^o / _o	14.4 ^o / _o	15.6 ^o / _o	19.7 ^o / _o	20.1 ^o / _o	24.1 ^o / _o	24.0 ^o / _o	23.7 ^o / _o	23.4 ^o / _o	24.5 ^o / _o
M.-Vásárhelyi kir. ítélőtábla	16.998	12.003	13.617	18.856	23.402	31.225	33.991	28.627	22.278	—
11.2 ^o / _o	9.4 ^o / _o	11.7 ^o / _o	15.0 ^o / _o	18.2 ^o / _o	22.8 ^o / _o	21.7 ^o / _o	17.0 ^o / _o	14.4 ^o / _o	—	—
2.473	1.727	1.509	1.990	2.545	2.126	1.927	1.452	1.205	—	—
11.8 ^o / _o	9.8 ^o / _o	9.0 ^o / _o	12.2 ^o / _o	14.9 ^o / _o	11.0 ^o / _o	9.6 ^o / _o	7.6 ^o / _o	6.8 ^o / _o	—	—
Kir. ítélőtáblák	átlag 1882—1886				19.024 13.2 ^o / _o	33.351 20.2 ^o / _o	35.918 20.3 ^o / _o	30.079 16.8 ^o / _o	23.483 13.7 ^o / _o	28.535 16.9 ^o / _o
Törvényszékek	53.678	66.529	63.823	60.967	58.136	31.720	32.395	33.580	34.403	39.002
3.1 ^o / _o	4.0 ^o / _o	3.9 ^o / _o	3.6 ^o / _o	3.4 ^o / _o	1.8 ^o / _o	1.7 ^o / _o	1.8 ^o / _o	1.7 ^o / _o	1.9 ^o / _o	1.9 ^o / _o
Járási bíróságok	108.821	95.963	91.241	101.318	99.215	74.842	61.267	59.412	50.648	67.623
3.2 ^o / _o	2.9 ^o / _o	2.7 ^o / _o	2.8 ^o / _o	2.6 ^o / _o	1.8 ^o / _o	1.4 ^o / _o	1.4 ^o / _o	1.2 ^o / _o	1.3 ^o / _o	1.3 ^o / _o

Első folyamodású bíróságaink kimutatott hátralékai jelentéktelenek — különösen az utolsó 5 évet tekintve, — úgy hogy nem mulják felül a mintegy 5—6 napi időközben átlagosan beérkező ügydarabok számát s nagyonis kedvező képet adnának, ha azokból akar-nánk következtetni a rendes ügymenetre. A budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék hátraléka, mely a törvényszékeké közt foglaltatik, épen csekélységnek tűnik fel a kimutatások szerint 1890-ben (0.6^o/_o).

1891-re a kir. táblák csak összeségükben lévén tekintetbe vehetők, indokoltnak látszott ehhez képest az előző évekre vonatkozólag is összefoglalni másodfoku bíróságaink idevonatkozó számait.

A jogorvoslatok. — A jogorvoslatok statisztikája hivatva volna az igazságszolgáltatás alsóbb forumainak működését a lehető legteljesebb világításba helyezni. Egyfelől maga a jogorvoslatok használatának aránya következtetni enged a bírósági határozatok tekintélyére, bár tagadhatatlanul sokszor a pereskedési hajlam vagy az időnyerési cél is közbejátszik ez arány emelésére; másfelől a használt jogorvoslatok eredménye, az alsó bírósági ítéletek és végzések fentartása vagy megdöntése a felsőbb fok által a legbiztosabb mértékül kínálkozik a bíróságok minőségének megítélésére. Sajnos, hogy a statisztikának itt rendkívül nagy nehézségekkel kell megküzdeni.

Ezuttal is csupán a felebbvitt ügyek elintézésére szorítko-zunk — a felebbvitel aránya az első fokon elintézett ügyekhez nem lévén olyképp megállapítható, hogy abból bárminemű következtetést vonhatnánk. A mi a felebbvitt ügyek sorsát illeti, azt találjuk, hogy újabb időben alsó bíróságaink felebbezett határozatai nagyobb elis-merésre találnak, mint azelőtt. Adataink egyöntetű összehasonlítást a bűnügyek és a többi (polgári és telekkönyvi) ügyek közt nem

engedvén, az előbbieknél a jogerős, az utóbbiaknál a II. fokú bírósági határozatokat vesszük tekintetbe. Volt ugyanis:

Év	Polgári ügyek (II. bir.)						Telekk. ügyek (II. bir.)						Bűnügy. (jogerősh.)					
	járásb.			törvénysz.			járásb.			törvénysz.			járásb.			törvénysz.		
	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó	helyben- hagyó	megvál- toztató	feloldó
1882	64 ⁰	18 ⁷	17 ³	64 ⁵	20 ³	15 ³	6 ²⁵	24 ⁵	12 ⁰	64 ⁹	25 ⁶	9 ⁵	69 ²	19 ³	11 ⁵	66 ⁹	24 ⁸	8 ³
1883	63 ⁷	20 ⁶	16 ³	60 ⁰	24 ⁵	15 ⁵	65 ⁹	24 ⁵	9 ⁶	68 ⁵	23 ⁷	7 ⁸	72 ⁶	17 ³	10 ⁷	66 ⁸	25 ²	8 ⁰
1884	63 ¹	19 ⁶	17 ³	65 ⁹	19 ⁷	14 ⁴	64 ⁶	25 ⁹	9 ⁵	66 ¹	25 ⁹	8 ⁰	74 ³	15 ¹	10 ⁶	69 ⁶	22 ⁵	7 ⁹
1885	62 ⁵	19 ⁴	18 ¹	65 ⁸	19 ⁵	14 ⁷	66 ⁷	24 ⁴	8 ⁹	63 ⁸	27 ¹	9 ¹	75 ⁷	14 ¹	10 ⁵	71 ³	21 ¹	7 ⁶
1886	62 ⁹	20 ⁴	16 ⁷	64 ⁶	21 ⁴	14 ⁰	69 ⁷	23 ⁸	7 ¹	63 ⁷	26 ¹	10 ³	76 ⁹	13 ⁸	9 ³	73 ³	19 ⁹	6 ⁸
1882—86	63 ³	19 ⁶	17 ¹	64 ⁷	21 ¹	14 ⁵	66 ⁰	24 ⁶	9 ⁴	65 ⁴	25 ⁷	8 ⁹	73 ⁵	15 ⁹	10 ³	63 ⁶	22 ⁷	7 ⁷
1887	63 ⁶	20 ⁷	15 ⁷	68 ³	18 ⁹	12 ⁸	63 ²	29 ⁰	7 ⁸	64 ⁹	24 ⁷	10 ⁴	78 ²	13 ²	8 ⁶	72 ⁹	19 ⁹	7 ²
1888	65 ²	20 ⁶	14 ²	69 ⁵	19 ⁶	10 ⁹	65 ³	26 ⁵	8 ⁵	65 ⁹	24 ⁸	9 ³	79 ⁰	12 ⁸	8 ²	72 ⁹	20 ⁷	6 ⁴
1889	65 ⁶	21 ⁰	13 ⁴	67 ⁸	20 ⁵	11 ⁹	64 ⁹	25 ⁵	9 ⁶	68 ⁵	24 ¹	7 ⁴	80 ⁴	12 ⁶	7 ⁰	75 ⁷	18 ⁹	5 ⁴
1890	64 ⁵	21 ⁴	14 ¹	69 ⁵	19 ³	11 ²	64 ⁶	27 ⁵	7 ⁹	66 ⁵	24 ⁴	9 ¹	80 ⁷	12 ²	7 ¹	77 ³	18 ⁰	4 ⁷
1891	61 ⁰	25 ⁷	13 ³	65 ⁴	23 ³	11 ³	59 ⁵	31 ⁹	8 ⁶	65 ⁵	26 ³	8 ⁹	72 ⁸	19 ⁷	7 ⁵	73 ⁶	21 ⁸	4 ⁶

Égészen határozott javulás van a bűnügyi határozatoknál; előnyösen változtak még a számok a törvényszékeinknél a polgári ügyek tekintetében általában és legalább a feloldó határozatok aránya apadt a járásbíróságoknál is; a telekkönyvi ügyek nem mutatnak határozott irányú változást. Megjegyzendő, hogy 1891-ben az elintézés 4-ik módjaként a «pótlás végett» visszaküldött ügyek szerepelnek, jelentékeny arányt mutatva a polgári ügyeknél (7⁵ és 7⁰), és a telekkönyvi ügyeknél (16² és 12⁷⁰/₀-át az összes leérkezett ügyeknek), — a bűnügyeknél csekélyebb arányt találunk (3² és 3¹⁰/₀).

Az ügyvédek. — A szerep, melyet az ügyvédek az igazságszolgáltatás körül betöltenek, indokoltta teszi, hogy velök itt foglalkozzunk.

Az 1874. évi XXXIV. t.-cz. értelmében bejegyzett ügyvédek száma 1875-től a következő hullámzást mutatja:

1875 végén	4.245	1881 végén	4.604	1887 végén	4.377
1876 »	4.436	1882 »	4.574	1888 »	4.395
1877 »	4.602	1883 »	4.505	1889 »	4.463
1878 »	4.618	1884 »	4.447	1890 »	4.487
1879 »	4.628	1885 »	4.3-5	1891 »	4.532
1880 »	4.619	1886 »	4.358		

Érdekeseek e számok, ha azokat hazánk közgazdasági viszonyainak menetével mérjük össze. Ugy látszik ugyanis, hogy a 60-as évek ügyvédi gyakorlatának csábító emléke az 1873. után beállott rossz években is megőrizte egyidőre vonzerejét s csak az 1879. év az, melyben a lassu visszahatás, az ügyvédi kereset megnehezedésének köztudatba átmenetele meghozta a fordulatot, mely aztán egészen a

legujabb időkig egyre csökkenő számokat eredményezett; a javuló közgazdasági helyzet tehát csak évekkel azután érezteti hatását, hogy a lendület jelei más téren feltűntek.¹⁾ A mi a legutolsó évben beállott változásokat illeti, az ügyvédek számának szaporodása legnagyobb a budapesti kamara területén (40), jelentékeny az a szabadkaiban (12), a zalaegerszegiben (8), a temesváriban (7) és a győriben (5); ellenben fogytak az ügyvédek a brassói kamara területén (4-gyel), a kassai, kecskeméti, szegedi, és fehérvári kamarákban (3-mal). stb.

Az ügyvédi pályára előkészít az ügyvédjelölti minőség. Az ügyvédi kamaráknál bejegyzett, tényleg joggyakorlaton levő ügyvéd-jelöltek száma következő volt:

1875	1.603	1881	1.728	1887	1.557
1876	1.758	1882	1.697	1888	1.448
1877	1.772	1883	1.720	1889	1.449
1878	1.755	1884	1.668	1890	1.431
1879	1.733	1885	1.590	1891	1.468
1880	1.760	1886	1.534		

A közjegyzők. — A közjegyzői intézmény modern államokban szintén kiegészítő részét képezi az igazságügyi gépezetnek. Hazánkban az 1874. XXXV. t.-cz. által behozva, kettős feladattal bír: egyrészt segédkeze a bíróságoknak — mely szerepét a novella (1886: VII. t.-cz.) is kiterjesztette, — másfelől megbizottja a nagy közönségnek. Ezen utóbbi minőségben hivatva volna közbenjárása által a pereknek elejét venni, vagy legalább azok beállta esetére lehető biztos adatokat szolgáltatni a bírónak a jogi helyzet tisztázására. Sajnos, hogy különösen az utóbbi szereplés tekintetében nem kísérhetjük figyelemmel az intézmény fejlődését kezdetétől fogva. A közjegyzők száma 1891-ben 236-ra rúgott, a mely számba be vannak foglalva a fumei közjegyzők (2) is, hol a magyar közjegyzői intézmény 1890. márczius 1-sejével lépett hatályba. Az 1891-re vonatkozólag rendelkezésünkre álló adatokból e helyen felhozzuk, hogy a közjegyzők 9.274 oly szerződést vettek fel, melyeknek érvényét a törvény közjegyző közreműködésétől teszi függővé, ellenben 46.130 oly szerződést foglaltak okiratba, hol a közjegyző bevonása a felek tetszésétől függött. Ezenkívül 5.584 végrendelet készült közjegyzők előtt és 561 tétetett le náluk. — Tanusítványt 170.852-öt állítottak ki, melyek között 62.505 váltóóvás foglaltatik, ezek közül a legtöbb a budapesti kamara területére esik — 10.015 — melyet a debreczeni kamara 11.720 óvással még megelőz, míg a legkisebb számot a szombathelyi kerület mutatja fel 2.280 óvással.

¹⁾ Ausztriában és Németországban nagyon gyorsan emelkedik az ügyvédek száma; amott 1883-tól 89-re 480, itt 1880-ról 89-re 1.006 a szaporulat.

2. Polgári igazságszolgáltatás.

A keresetek főbb nemei hazánkban. — A következő táblázatban összeállítjuk az 1882—91. közti éveknek törvénykezési adatait, részletezve a polgári (és kereskedelmi) pereket a törvényszékek illetősége alá tartozó keresetek, azután sommás perek és a járásbíróságok előtt folyamatba tett kisebb polgári peres ügyek szerint:

É v	Törvényszékek illetősége alá tartozó keresetek	10.000 lélekre esik	Sommás perek	10.000 lélekre esik	Kisebb polgári peres ügyek a járásb. előtt	10.000 lélekre esik	Össze- sen ¹⁾	10.000 lélekre esik
1882	64.612	46	177.054	127	170.086	122	411.752	295
1883	61.153	43	160.720	114	154.278	110	376.151	267
1884	65.043	46	160.497	113	158.753	111	384.293	270
1885	81.470	57	180.096	125	172.992	120	434.558	302
1886	76.762	53	185.356	127	184.881	127	446.999	307
1882—86 ...	69.808	49	172.545	121	168.198	118	410.551	288
1887	80.664	55	186.078	127	190.187	129	456.929	311
1888	86.562	58	201.757	136	201.912	136	490.231	330
1889	84.479	56	198.497	132	209.204	139	492.180	327
1890	92.814	61	200.202	132	209.296	138	502.312	331
1891	88.060	58	205.867	135	205.873	135	499.800	327
1887—91 ...	86.495	58	198.480	132	203.294	136	488.269	326

Számaink a perrendtartási novella életbeléptét követő évben nagy hanyatlást mutatnak, attól kezdve azonban ugy abszolúte, mint a népességhez viszonyítva csaknem állandóan emelkednek, legnagyobb arányban 1887-ről 1888-ra. Az emelkedésben a keresetek mindhárom nagy osztálya részt vesz, még pedig meglehetősen egyenlő mérvben: de a kisebb polgári peres ügyek, melyek száma azelőtt valamivel alacsonyabb volt, mint a sommás pereké, az utolsó öt évben már túlszárnyalták az utóbbiakat. A törvényszék elé tartozó perek szaporodása kizárólag a váltópereknek rovandó fel.

A csődök statisztikája. — Közgazdasági érdek tekintetében az első helyek egyikét foglalja el a csődeljárás folyamáról és eredményeiről szóló statisztika. Sajnos, hogy hazai adataink e téren a lehető legszegényesebbek. Csakis a törvényszékeink előtt folyamatba tett csődügyek számát ismerjük. Volt ugyanis csődügy:

¹⁾ Ez összegbe befoglalvák a járásbíróságok folyamatba tett telekkönyvi perek is, melyek összes száma évente 1.400—1.600 közt váltakozik.

	1882	1883	1884	1885	1886	5 évi átlag
Az év folytán érkezett csőd- ügy	444	444	470	732	494	517
	1887	1888	1889	1890	1891	átlag 1887—91
Az év folytán érkezett csőd- ügy	479	523	582	485	940	602

E számok még a tényleg megnyilt csődök összegéről felvilágosítást nem adnak. Csakis azon feltevés mellett vonhatunk le belőlük következtetést, hogy a megnyilt csődök összege nem sokkal csekélyebb a csödkérvények számánál és azzal párhuzamosan mozog. Ezt elfogadva, a sorozatban valami kifejezett változást nem látunk visszatükröződni; az emelkedés az utolsó 5 év átlagában, szemben az 1882—86 közti idővel nem oly nagy, hogy azt a kereskedelem és ipar természetes fejlődésének be ne tudhatnók. Az 1891-iki hirtelen emelkedés azonban mindenesetre figyelemreméltó.

3. Büntető igazságszolgáltatás.

Feljelentések és terheltek. — A bűnügyi statisztika attól a pillanattól fogva kíséri a bűncselekményeket, a melyben azok az állam hatóságainak tudomására jutottak, vagyis a feljelentés idejétől. Miután hazai adatgyűjtésünk kiterjed az összes bűncselekményekre, büntettekre, vétségekre és kihágásokra: a feljelentések és terheltek számát a három alosztály szerint külön választva, a következő táblázatban állíthatjuk össze:

É v	Feljelentések			Terheltek		
	büntett miatt	vétség m.	kihágás miatt	büntett miatt	vétség m.	kihágás miatt
1881	39.421	157.835	130.600	56.981	206.461	185.696
1882	41.079	177.308	153.065	55.927	234.413	208.825
1883	40.373	176.040	153.821	57.788	226.253	204.203
1884	41.094	187.897	170.018	57.790	244.560	229.206
1885	44.925	197.437	192.713	59.151	254.034	262.203
átlag 1881—85	41.378	179.303	160.043	57.528	233.144	218.027
1886	45.149	198.318	212.549	57.834	254.897	281.570
1887	47.411	207.153	204.585	63.977	267.352	281.478
1888	45.290	203.407	239.036	60.987	261.784	315.761
1889	43.269	207.522	240.539	59.133	268.067	316.163

Nagyban és egészen az összes rovatok határozott emelkedést mutatnak. A büntetteknel és vétségeknél azonban a változás az utolsó négy évben jelentéktelen; az emelkedés, mely a büntetőtörvénykönyv életbeléptét nyomon követte, az 1885. évvel mintha megállapodott volna. Sőt a büntetteknel némi javulás is mutatkozik. Más tekintet alá esnek a kihágások, hol az emelkedés a feljelentéseknél meghaladja a 80°/_o-ot, a terhelteknél pedig a 70°/_o-ot. A kihágási csoportok tüzetes vizsgálata meggyőz arról, hogy az emelkedés kizárólag a közigazgatási hatóságok elé tartozó cselekményekre esik. Itt viszont a döntő szerepet az erdei kihágások játszzák, nem érdektelen tehát e leghatalmasabb rovat menetét bemutatni:

Év	Feljelentések	Terheltek	Év	Feljelentések	Terheltek
1881	26.859	52.347	1886	56.854	82.247
1882	36.047	58.711	1887	53.957	79.957
1883	33.723	53.744	1888	68.842	98.134
1884	38.875	63.326	1889	71.848	97.765
1885	44.983	70.976			

Elutasított feljelentések. — A feljelentések egy része, mint bűnvádi eljárásra alkalmatlan, félretétetik, vagyis elutasittatik. Tudva, hogy az elutasított feljelentések aránya némelykor a vádaskodási hajlam mértékeül szokott vétetni, nem lesz érdektelen ezen arányt a felfolyt 9 évben követni. Miután a viszonyok a törvényszékeknél egészen mások, mint a járásbíróságoknál, azokat külön tüntetjük fel. Elutasítottatott ugyanis a feljelentések ¹⁾ százalékaiban:

Bíróság	1881	1882	1883	1884	1885 5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékek	5'6	5'5	5'8	6'7	9'8	6'7	9'6	9'2	10'4
járásbíróságok	2'9	2'9	2'5	2'6	2'4	2'6	2'4	2'5	2'9

Feltűnő jelenség, hogy törvényszékeink ügykörébe eső feljelentéseknek mennyivel nagyobb része utasittatik el, mint a járásbíróságok elé kerülteknek! S a különbség ujabban még inkább kiélesedett. Azt hisszük, itt csakis a bűnvádi eljárás szervezetében rejthet a magyarázat és a törvényszékek számai az ügyészség kezének működéséről tanuskodnak, mely itt közvetlen gyakorolja a kirostálás munkáját, míg az a járásbíróságok körül alig játszik valami szerepet. A vádaskodási hajlam megállapítására e számok természetesen nem nyújthatnak alapot, már csak eltérő mozgásuknál fogva sem. Egyéb-

¹⁾ Csakis büntettek és vétségekre vonatkozólag.

íránt a német statisztikának e részben rendelkezésünkre álló adatai az ottani törvényszékeknél (Landgericht) aránytalanul több elutasítást mutatnak, mint törvényszékeink, t. i. 14·7⁰/₀-ot az 1881—87. év átlagában.

Az eljárás egyes szakai s a hátralékos ügyek. — A bíróságok működésének megítélésére, nevezetesen az eljárás gyorsabb vagy lassúbb menetének megbírálására szolgálhat a terheltek ügyének további lefolyása statisztikailag megállapítható haladásában. Ha mindenekelőtt azon vádlottak arányát keressük, kiknek ügye az év végén a vizsgálaton túl nem jutott, úgy törvényszékeink és járásbíróságaink következő arányt mutatnak 100 vádlott után:

Bíróság	1881	1882	1883	1884	1885 5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékek	32·4	31·5	36·6	36·0	35·6	34·4	36·2	35·8	30·5
járásbíróságok	15·6	17·7	19·3	17·2	17·7	17·5	17·3	16·3	14·0

Nem szabad azonban feledni, hogy a járásbíróságok elé tartozó bűnügyekben vizsgálat — helyesebben előkészítő eljárás — csak nagy ritkán fordul elő s azért a táblázatban kimutatott része a vádlottaknak azokat foglalja magában, kikre vonatkozólag a tárgyalásra idéző végzés még nem iktattatott, illetve az eljárás (legtöbb esetben a magánvád visszavonása folytán) be nem szüntettetett, vagy más hatósághoz áttéve, más ügygel egybeolvasztva nem lett. Így tekintve e számok bizonynyal magasak. De nem kevésbé magas a törvényszékeknél mutatkozó arány is, ha meggondoljuk, hogy itt azon vádlottakról van szó, kik még a vád alá helyezés fölötti határozat előtt állanak.

Az utolsó években, nevezetesen pedig az itt tekintetbe jövő legutolsó évben, 1889-ben, jelentékeny javulás mutatkozik, mi az ügymenet gyorsítására enged következtetni. E jelenségre alább még vissza kellend térni.

Ha a törvényszékeinknél folyamatban volt vizsgálatok összes számát s az év végén függőben maradt vizsgálatokat tekintjük úgy a következő táblázatot kapjuk:

	1881—85 átlag ¹⁾	1886	1887	1888	1889
Az év folyamán megindított vizsgálatok száma	49.513	50.989	55.669	52.873	50.832
Az év végén befejezetlenül maradt vizsgálatok aránya az összes folyamatban volt vizsgálatokhoz ...	35·7 ⁰ / ₀	37·4 ⁰ / ₀	27·3 ⁰ / ₀	33·3 ⁰ / ₀	26·3 ⁰ / ₀

A vizsgálatok száma egészben emelkedést mutat ugyan, de a legutolsó években előnyös fordulat észlelhető. Ugyancsak öröndetes a

¹⁾ Az egyes éveket lásd a II. évfolyam 606. lapján.

javulás az elintézetlenül maradt vizsgálatok számarányánál, mely 1889-ben 11°/_o-kal alacsonyabb, mint 1886-ban volt.

Vizsgálhatjuk még azon vádlottak (terheltek) arányát, kiknek ügye már főtárgyalásra kitűzve volt, de az év végével még a tárgyalás előtt állott; volt ugyanis 100 vádlott (ill. terhelt) közt ezen helyzetben:

	1881	1882	1883	1884	1885	5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékeknél ...	21'0	26'7	31'0	31'3	35'1	29'0	34'1	29'7	27'5	30'8
járásbíróságoknál ...	18'5	20'3	24'0	21'5	22'1	21'3	22'8	19'6	17'2	16'7

A mint látjuk, a befejezésre különben megérett ügyek még mindig magas arányban maradnak a következő év örökéül, tehát a főtárgyalásra kitűzött határidők is hosszúak. Ujabban egyébiránt, különösen a járásbíróságoknál, némi javulás mutatkozik.

A kihágások körüli eljárást illetőleg adatainkból az év végével ítélettel vagy elutasító, illetve megszüntető határozattal el nem intézett ügyek számát kimutatni képesek vagyunk. Tett pedig az év végén teljesen be nem fejezett ügyek aránya:

Bíróság	1881	1882	1883	1884	1885	5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékek ...	13'8	19'2	29'7	19'8	19'7	20'4	17'0	15'4	11'7	8'6
járásbíróságok ...	16'4	17'8	20'3	19'6	18'1	18'5	22'3	19'1	16'5	16'7
közig. hatóságok ...	17'5	16'2	15'9	15'6	12'1	15'5	8'4	7'5	7'4	6'6

A törvényszékek, melyek idevágó ügyei csaknem kizárólag pénzügyi törvényekbe ütköző kihágások, más tekintet alá esnek, mint a járásbíróságok és közigazgatási hatóságok. A közigazgatási hatóságok eljárását tekintve, a hátralékok erős hanyatlása az utolsó években nagyon is feltűnő; jelentékeny a javulás a járásbíróságoknál is.

A vizsgálati fogság. — A vizsgálati foglyok száma, dacára a büntett és vétség miatt vádlottak (terheltek) folytonos szaporodásának, egyre csökken. Kitűnik ez a következő táblázatból, melyben egyuttal az év végén fogságban levők arányát az összes vizsgálati foglyokhoz is feltüntetjük:

É v	A vizsgálati foglyok összes száma	Az év végén fogságban levők aránya % -ban
1881—85 átlag ...	25.633	13'3
1886 ...	21.171	13'6
1887 ...	20.823	13'4
1888 ...	19.344	13'1
1889 ...	18.389	12'3

¹⁾ Az egyes éveket lásd 2. évfolyam 606. l.

A vizsgálati fogság átlagos tartama napokban kifejezve, következően hullámzott:

Bíróság	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
törvényszékek	62	59	56	42	57	61	60	61
járásbíróságok	8	7	8	10	8	8	8	7

Törvényszékeink jelentékeny javulás után ismét visszaesést mutatnak, míg a járásbíróságok által elrendelt előzetes letartóztatások különben is rövid időtartama meglehetősen állandó.

Nem érdektelenek azon adataink sem, melyek felvilágosítást nyújtanak a vizsgálati fogság megszűnésének okáról. S ezek közül kiválik »a vizsgálat megszüntetése vagy felmentő ítélet« rovata, mint a mely kifejezésre juttatja azon vizsgálati fogságok számát, melyek utólag czéltalanoknak s így egyuttal igazságtalanoknak is bizonyultak. Mert, ha a vizsgálat megszüntetése nem is jelenti szükségkép a terhelt ártatlanságát, — a minthogy a felmentő ítélet sem mindig jelenti azt — mindazáltal legalább is azt mutatja, hogy az igazságszolgáltatás közegei a további eljárást reménytelennek tekintik. Volt 100 véget ért vizsgálati fogság közt ily eset:

Bíróság	1881	1882	1883	1884	1885 5 évi átlag	1886	1887	1888	1889	
törvényszékek ...	9'1	9'4	10'3	12'1	11'9	10'6	12'9	10'9	11'6	12'5
járásbíróságok ...	9'5	9'5	10'7	10'4	9'9	10'0	8'2	10'3	10'1	8'8

Ez arány magában véve nem valami jelentékeny, de nem szabad feledni, hogy abból a nagy számból, mely a vizsgálat közben szabadon bocsátottakra esik (a vizsgálati foglyok csaknem felerésze szintén jókora rész tartoznék ebbe a rovatba.

A sértett fél indítványára üldözendő bűncselekmények. —

Hazai büntetőjogunk ismeri, és pedig kiterjedt mérvben ismeri azon cselekményeket, melyeket az állam csak a jogaiban sértett fél kezdeményezésére üldöz. A legmindennapibb vétségek egész sorozata tartozik e kategóriába. Száz terhelt között volt a sértett fél indítványára (magánvádra) üldözött:

Bíróságok	1881	1882	1883	1884	1885 5 évi átlag	1886	1887	1888	1889	
törvényszékek, ...	25'1	23'1	19'4	18'6	18'4	20'9	18'9	18'6	17'9	18'8
járásbíróságok ...	73'8	74'1	74'3	74'2	73'6	74'0	73'3	73'0	71'7	71'5
átalában	59'8	59'8	59'8	60'2	59'7	59'9	59'8	58'9	58'0	58'1

A fenti számok arra látszanak mutatni, hogy a törvényszék elé tartozó, csak a sértett fél fellépése esetén üldözendő cselekmények fogynak, vagy legalább ritkábban jelentetnek fel, mint a tör-

vénykönyv életbeléptét követő első években. — Miután arról, hogy e terheltek minő bűncselekményekkel vádolvák, részletes adataink nincsenek: e változás okát adni nem tudjuk. A járásbiróságoknál is ujabban számbajövő fogyás észlelhető.

A visszavont indítványok aránya 100 sértett fél indítványára üldözött és más tárgyalásra utasított terheltekre kiszámítva:

Bíróságok	1881	1882	1883	1884	1885	5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékek ...	10'7	14'1	15'0	17'3	18'0	15'0	16'5	17'6	17'3	15'8
járásbíróóságok ...	47'5	51'9	51'7	52'0	54'3	51'5	52'6	53'9	53'9	51'7
egyáltalán	44'9	49'6	50'1	50'7	53'0	49'7	51'1	52'6	52'5	50'1

Mint látjuk, nagy eltérés van a visszavonás tekintetében bíróságaink között s az eltérés oly természetű, mely az elmélet kívánalmainak megfelel. Részben egyébiránt az érintett eljárási rendelet befolyását is kell e számokban keresnünk és találnunk.

A büntett és vétség miatt elítéltek. — Az 1878. évi magyar büntető törvénykönyv hatályba lépte óta már kilencz teljes év statisztikai adatai gyűltek össze. Elérkezettnek látszik tehát az idő, hogy felvessük a kérdést: szaporodóban vagy fogyóban van e hazánkban a büntettesek osztálya általában és vehető-e észre valami jelentékenyebb javulás vagy rosszabbodás a bűncselekmények egyes külön csoportjainál?

Mindenekelőtt az elítéltek összes számát vizsgálva, adatainkat a következő táblázatban állítjuk egybe, kitüntetve egyuttal az elítéltek arányát is a népességhez, 10.000 lélekre kiszámítva:

É v	Büntett miatt		Vétség miatt		Összesen	
	e l i t é l t e k					
	egyáltalán	10.000 lélekre	egyáltalán	10.000 lélekre	egyáltalán	10.000 lélekre
1881	12.606	9'14	58.554	42'45	71.160	51'59
1882	11.669	8'40	63.816	45'96	75.485	54'36
1883	10.892	7'77	58.314	41'63	69.206	49'40
1884	10.945	7'72	66.225	46'70	77.170	54'42
1885	11.194	7'75	66.750	46'56	77.944	54'31
átlag 1881—85	11.461	8'16	62.732	44'67	74.193	52'83
1886	11.243	7'74	67.971	46'82	79.214	54'56
1887	11.984	8'17	73'396	50'05	85.380	58'22
1888	12.195	8'24	78'354	52'94	90.549	61'18
1889	10.899	7'28	75.964	50'75	86.863	58'03

Az elítéltek aránya tehát határozott emelkedést mutat, mi főleg az utolsó két évben látszik élesen kidomborítva a viszonyszámokban. Egészen 1886-ig nem volt lényeges változás észlelhető;

az 1883. év kivételesen kedvező számai az előző évi rendkívül gazdag termés jótékony hatásának tulajdonítandók, de ettől az egy évtől eltekintve, a büntetések osztálya mintegy állandósulni látszott. — A rendkívüli javulásnak, mely 1889-re mutatkozik, magyarázatául szolgálhatnak az Évkönyv előző évfolyamában mondtak. Méltán úgy tekinthetjük, hogy az 1887-ki kedvező termés hatásai csak az 1889-iki számokban jutnak kifejezésre, míg az 1888-iki év magas számai csupán a bírósági ügymeneteknek tulajdonítandók.

Az egyes bűncselekmények. — Az alábbi táblázatban adjuk az elítéltek számát az egyes bűncselekmények szerint, megkülönböztetve a büntetteket és vétségeket, az 1881—85. évek s az 1886—88. három év átlagában és aztán külön a legutolsó 1889. évben.

A bűncselekmény megjelölése	Az elítéltek száma								
	1881—85 átlagában			1886—88 átlagában			1889		
	büntett	vétség	együtt	büntett	vétség	együtt	büntett	vétség	együtt
Felségsértés	2	3	5	—	—	—	—	—	—
A király s a kir. ház tagjainak bántalmazása és megsértése	1	9	10	—	14	14	—	11	11
Hütlenség	—	4	4	—	—	—	—	—	—
Lázadás	38	6	44	—	—	—	—	—	—
A hatóságok, országgyűlési tagok és a hatósági közegek elleni erőszak	613	586	1.199	688	815	1.503	566	747	1.313
Az alkotmány, törvényhatóságok v. hatósági közegek elleni izgatás	8	15	23	2	7	9	—	3	3
Magánosok elleni erőszak	171	206	377	203	205	408	151	210	361
A polgároknak választási joga ellen elkövetett büntettek és vétségek	—	30	30	—	19	19	—	23	23
A vallás- és ennek szabad gyakorlata elleni büntettek és vétségek	2	93	95	1	141	142	—	120	120
A személyes szabadság, házijog, levél és távirdei, illetőleg táv-sürgöny-titok megsértése :									
a) közhivatalnokok által	4	36	40	6	46	52	4	44	48
b) magánszemélyek által	73	380	453	104	443	547	116	471	587
A titok tiltott felfedezése	—	—	—	—	2	2	—	1	1
Pénzhamisítás és hamis pénznek kiadása	26	33	59	15	24	39	14	33	47
Hamis tanulás, hamis eskü, hamis vád	98	49	147	109	46	155	138	55	193
Szemérem elleni büntettek és vétségek	96	89	185	114	98	212	157	114	271
Kettős házasság	8	2	10	13	3	16	11	6	17
A családi állásra vonatkozó büntettek és vétségek	9	13	22	4	7	11	10	10	20
Rágalmazás és becsületsértés Az emberi élet elleni büntettek és vétségek :	—	20.505	20.505	—	25.544	25.544	—	26.535	26.535
a) gyilkosság	90	1	91	123	1	124	88	—	88

A büneslekmény megjelölése	Az elítéltek száma								
	1881—85 átlagában			1886—88 átlagában			1889		
	büntett	vétség	együtt	büntett	vétség	együtt	büntett	vétség	együtt
b) szándékos emberölés	345	19	364	487	18	505	456	25	481
c) erős felindulásban elkövetett emberölés	57	4	61	62	6	68	35	2	37
d) gondatlanság által elkövetett emberölés	18	160	178	10	224	234	—	276	276
e) gyermekgyilkosság és kitétel	66	5	71	67	12	79	75	6	81
f) magzatelbajtas	33	8	41	59	7	66	60	6	66
g) egyéb esetei az emberi élet elleni büntetteknek és vétségeknek	13	69	82	17	73	90	8	43	51
Párviadal	—	21	21	—	68	68	—	72	72
Testi sértés:									
a) súlyos testi sértés	2 004	8.093	10.097	2.662	10.616	13.278	2.434	10.514	12.948
b) halált okozó súlyos testi sértés	533	36	569	608	28	636	519	14	533
c) könnyű testi sértés	—	11.634	11.634	—	11.819	11.819	—	11.073	11.073
A közegészség elleni büntettek és vétségek	—	41	41	1	39	40	—	38	38
Vagyon elleni büntettek és vétségek:									
a) lopás	5.575	13 369	18.944	4.933	14.068	19 001	4.594	15.962	20.556
b) rablás és zsarolás	259	95	354	269	109	378	254	132	386
c) sikkasztás, zártörés és hűtlen kezelés	274	1.985	2.259	233	2.305	2.538	238	2.396	2.634
d) jogtalan elsajátítás	—	1.707	1.707	—	2.245	2.245	—	2.669	2.669
e) orgazdaság és bűnpártolás	461	1 225	1.686	371	1.503	1.874	327	1.743	2.070
f) csalás	151	187	338	102	133	235	79	85	164
g) család és vétke bukás	17	80	97	36	153	189	41	157	198
h) gyújtogatás	103	67	170	126	104	230	125	96	221
i) más vagyonának megrongálása	19	857	876	9	1.193	1.202	17	1 200	1.217
k) egyéb vagyon elleni büntettek és vétségek	17	373	390	9	320	329	11	250	261
Okirat-hamisítás és egyéb hamisítási büntettek és vétségek	179	129	308	259	190	449	319	245	564
Va-palyák, hajók és táviratok megrongálása és egyéb közveszélyű cselekmények	3	18	21	2	55	57	4	49	53
Foglyok megszöktetése	3	17	20	4	19	23	—	16	16
A fegyveres erő elleni büntettek és vétségek	—	357	357	1	366	367	—	338	338
Hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek	47	151	198	59	176	235	48	165	213
A törvényesen bevett vallásfelekezetek viszonzáságaról szóló 1863. évi LIII. t.-cz. 10. §-ának megsértése	—	1	1	—	5	5	—	1	1
A sajtórendtartási törvénynek (1880. évi XX. VII. t.-cz. 7. §-a) megsértése	—	5	5	—	8	8	—	4	4
Az 1848. évi XVIII. t.-cz. 38. §-ának megsértése	—	3	3	—	3	3	—	4	4
Összesen	11.416	62.776	74.192	11.768	73 280	85.048	10.899	75.964	86 863

Itt csak néhány, leginkább szembeszökő tünetre hívjuk fel a figyelmet. Az egyik a súlyos testi sértés büntettének és vétségének

jelentékeny terjedése. Míg az 5 évi átlaggal összehasonlítva az összes büntettek és vétségek miatt elítéltek abszolút száma 1888-ban 17⁰/₀-kal magasabb, addig a súlyos testi sértés büntette 21⁰/₀-kal, a súlyos testi sértés vétsége pedig közel 30⁰/₀-kal emelkedett. Hasonló mérvű emelkedést látunk a szándékos emberölés nem erős, de nagyon fontos rovatánál, t. i. 30⁰/₀-ot. Bűnügyi statisztikánk számra legsúlyosabb tétele, a rágalmazás és becsületsértés miatt elítélteké, csaknem folytonos emelkedést mutat és 30⁰/₀-kal magasabban áll, mint az 1881—85. évek átlagában. Egészen ellenkezőleg áll a dolog két más nagyon erős rovatnál, nevezetesen a könnyű testi sértés és a lopás rovatánál. Amott 5⁰/₀, a lopás büntetténél pedig 6⁰/₀-nyi csökkenés észlelhető a legutolsó évben szemben az öt évi átlaggal.

Az 1888. és 1889. években két nagyon fontos bűncselekmény mutat sajátos alakulást: a testi sértések (súlyos és könnyű) s a lopások. Mindkettőnél egészen ellenkező irányu változást észlelhetünk, mint az előző években. Miután az abszolút számok a fentebb kifejtett okból összehasonlításra nem alkalmasak, a viszonylagos számokat állítjuk össze. Száz elítélt közül elítéltetett:

	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
súlyos és könnyű testi sér-									
tés miatt	29'0	28'3	29'2	30'0	29'8	30'4	30'0	28'3	27'6
lopás miatt	29'0	26'7	25'7	23'4	23'2	22'0	21'7	23'3	23'7

E számok, melyek magokban is tanulságosak, mutatják, hogy a 2 utolsó év elüt előzőitől. Legfeltűnőbb az eltérés a lopásnál. Itt az elítéltek arányszáma egészen 1887-ig erősen súlyodt, lement 29⁰/₀-ról 21'7⁰/₀-ra, 1888-ban és 1889-ben azonban jelentékenyen emelkedett, úgy, hogy 1883-ig kell visszamennünk, hogy magasabb arányra bukkanjunk. A testi sértésnél valami nagy változást a számokban nem látunk ugyan,¹⁾ de az egészben véve inkább emelkedő irányzattal szemben a két utolsó évben erős hanyatlás mutatkozik. E két jelenség magyarázata annival nehezebb, mert 1887-ben tudvalevőleg jó aratás volt, melynek a lopások számára csökkentőleg kellett volna hatni, míg egy szintén általánosan ismert morálstatisztikai tapasztalat szerint a személy elleni bűncselekményeknél, melyek leggyakoribb alakja a testi sértés, ugyanez okból emelkedést várhattunk volna.

¹⁾ A magyarázat abban van, hogy mint fentebb jelezve volt, a súlyos testi sértések erős emelkedést mutatnak ugyan, de a könnyű testi sértések — az összes bűncselekmények szaporodásával egyidejűleg — változatlanul maradtak.

A büntetések nemei. — Miután a büntetés neme és tartama az, a miben a magyar büntető jogrendszer a bűncselekmény konkrét súlyát kifejezésre juttatni kívánja: fontos e mozzanatok szemmel tartása a moralstatisztikusra nézve is. A következő táblázatban egymás mellé állítjuk a gyakoribb büntetésnemekre elítéltek arányát százalékokban, külön a törvényszékek s a járásbíróságok által elítéltek s azután általában a büntett és vétség miatt elítéltek szerint. A halálra és államfogházra elítéltekről abszolút számokban adunk alább kimutatást:

A büntetés neme és tartama	1881—85 átlagában			1886—88 átlagában			1889-ben		
	törvényszék	járásbíróság	együtt	törvényszék	járásbíróság	együtt	törvényszék	járásbíróság	együtt
	által elítéltek százalékában								
Fegyház: a) életfogytig	0'18	—	0'05	0'18	—	0'05	0'20	—	0'05
» b) 10—15 évi	0'75	—	0'20	0'89	—	0'23	0'86	—	0'21
» c) 5—10 »	2'07	—	0'55	2'31	—	0'59	1'52	—	0'36
» d) 2—5 »	11'15	—	2'97	10'13	—	2'60	10'72	—	2'60
Börtön: a) 5—10 »	0'23	—	0'06	0'20	—	0'05	0'12	—	0'03
» b) 2—5 »	3'76	—	1'01	3'62	—	0'93	3'31	—	0'80
» c) 1—2 »	9'64	—	2'58	9'22	—	2'36	9'38	—	2'28
» d) 6 hótól 1 évig	25'06	—	6'70	23'61	—	6'05	24'07	—	5'84
Fogház: a) 2—5 évig	0'14	—	0'04	0'14	—	0'04	0'11	—	0'03
» b) 1—2 »	0'96	—	0'26	0'95	—	0'24	0'90	—	0'22
» c) 6 hótól 1 évig	3'67	—	0'98	3'64	—	0'94	2'90	—	0'70
» d) 1 » 6 hóig	23'47	6'83	11'27	23'25	5'64	10'15	23'21	5'90	10'10
» e) 14 naptól 1 hóig	7'45	14'90	12'85	8'03	13'54	12'12	7'78	14'46	12'83
» f) 1 naptól 14 napig	9'31	43'33	34'21	10'51	41'27	33'39	10'82	40'08	32'99
Pénzbüntetés	1'90	34'94	26'20	2'86	39'50	30'11	3'68	39'50	30'81

A büntetés neme	1881	1882	1883	1884	1885	5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
A halálra ítélték száma ...	20	11	25	16	24	19	20	24	9	14
A 2—5 évig terjedő államfogházra ítélték	—	—	—	1	1	—	—	1	1	1
Az 1—5 évig terjedő államfogházra ítélték	1	4	2	3	—	2	2	—	3	2
Az 1—12 hóra terjedő államfogházra ítélték	7	23	6	5	9	10	17	14	29	29
Az 1 naptól 1 hóig terjedő államfogházra ítélték ...	4	16	30	18	22	18	39	52	58	26

Az utóbb sorozott táblázat tanulságain kezdve, látjuk, hogy azok a legeslegsúlyosabb bűncselekmények, melyeket törvényünk a

halálbüntetéssel rendel sújtani (s a melyeknél bíróságaink enyhítő körülményeket tekintetbe nem vettek), meglehetősen következetességgel egy pont körül mozognak, bár egyik évről a másikra nagy hullámozást mutatnak, a mint az ily kis számoknál természetes is. Az 1888. év egyébiránt a legkedvezőbb volt valamenyi között 1881 óta. — Az államfogház-büntetések száma, mint a táblázat bizonyítja, nagyon felszökött az utolsó években. Tudva, hogy a »custodia honesta« e különleges büntetésneméhez főleg a párbajtörtenetek hősei szolgáltatják az anyagot: itt a növekvés természetes magyarázatra talál, habár nem szabad azt hinnünk, hogy e számok menete párhuzamos a párbajmánia hullámozásával, mert hisz a bűncselekmények gyakorisága s az elítéltek közt tán sehol sincs nagyobb aránytalanság, mint a felsőbb társadalmi rétegek e kiváltóságos büntetténél.

A mi a többi, gyakoribb büntetésnem arányszámaait illeti, egészen határozottan kiemelkedik ott a pénzbüntetések erős fokozódása. — A magyarázatot erre nézve a járásbíróságok elé tartozó becsületsértések nagymérvű szaporodása (lásd fentebb) adja meg, a mennyiben ezek leggyakoribb faja, a büntető törvénykönyv 261. §-ába ütköző bűncselekmény, törvényünk szerint csak pénzbüntetéssel sújtatik. Törvényszékeinknél szintén emelkedik ezen büntetésnem aránya, mely ott különben magában véve csekély, de ezen emelkedés első sorban a rendkívüli enyhítő körülmények (büntető törvénykönyv 92. §.) növekvő tekintetbe vételével függ össze. Ezzel szemben a szabadság-vesztés büntetéseknél általában határozottan csökkenő irányzat mutatkozik, a törvényszékeknél a fegyházbüntetések 14.15 arányról 13.30, a börtönbüntetések 38.69-ről 36.88, a fogházbüntetések pedig 45.00-ról 44.71 arányra szálltak alá, a járásbíróságoknál a fogházbüntetések arányszáma 65.06-ról 60.44-re. A fegyházbüntetéseknél azonban a szigorúbb, hosszabb tartamu büntetések aránya emelkedett az enyhébbek rovására, ellenkezőleg a törvényszékek által kimért fogházbüntetéseknél, hol az enyhébb büntetések aránya emelkedett.

A nők aránya a büntettek között. — Az alábbi táblázat adja a nők arányát a büntett és vétség miatt elítéltek soraiban és pedig törvényszékek és járásbíróságok szerint elkülönítve s azután az összes elítélteket egybefoglalva; volt ugyanis 100 elítélt között:

Bíróság	1881	1882	1883	1884	1885	5 évi átlag	1886	1887	1888	1889
törvényszékek	12.4	12.0	10.9	11.4	11.7	11.7	11.8	11.9	11.6	12.47
járásbíróságok	23.0	23.5	23.8	25.1	25.7	24.2	25.2	25.7	26.4	27.38
általában	19.7	20.3	20.4	21.7	22.2	20.9	21.8	22.2	22.7	23.8

Feltűnő a nők részesedési arányának állandó romlása, mely egyenesen a járásbiróság előtti elítéltetéseknek tulajdonítandó. Feltűnő az a jelenség is, hogy míg a törvényszékek elítéltjei közt a nők 12⁰/₀-kal szerepelnek, a járásbiróságok kétszeres arányt mutatnak. A magyarázat itt is, mint hazai büntető statisztikánk nem egy pontjánál, a rágalmazás és becsületsértés vétségének rovatában keresendő. Ez a hatalmas és egyre növekedő rovat ugyszólván egész súlyával a járásbiróságok mérlegébe esik, majd két ötödét (1889-ben 39⁷/₀-át) adja ezen bíróságok elítéltjeinek. Ha csak a közönséges (nem az államfők vagy a legtágabb értelemben vett állami hatóságok ellen elkövetett) rágalmazás és becsületsértés eseteit vesszük, úgy volt 100 elítélt közt a járásbiróságoknál: 1881-ben 38⁴, 1881—85-ben 39², 1886-ban 40⁹, 1887-ben 40⁸, 1888-ban 42⁰ és 1889-ben 43² nő. — Kétségkívül magas arány. Az e részben összehasonlításra egyedül alkalmas német bűnügyi statisztika csak 27⁰/₀-ot mutat fel. E bűncselekmények nélkül a járásbiróságok által elítéltek közt aránylag nem sokkal több a nő, mint a törvényszékekénél: nevezetesen volt 1881—85. átlagában 100 elítélt közt 15⁴, 1886-ban 14⁵, 1887-ben 15⁷, 1888-ban 16⁴, 1889-ben pedig 16⁹. A járásbiróság elé tartozó vétségek közül magas még a nők részesedése a lopás és a könnyű testi sértés vétségeiben — 1889-ben 19⁰/₀ körül mindegyiknél, ellenben természetesen alacsony már a súlyos testi sértés vétségénél — ugyanazon évben 7⁹/₀.

M) Véderő.¹⁾

Védtörvény és ujonczozás. — Közös hadseregünk jelenlegi szervezetének alapja a kiegyezési törvényekben van lerakva. Az 1867: XII. t.-cz. a hadügyet Magyarország és Ausztria közt közös ügynek mondja, de törvényeink jelentékeny külön jogokat is biztosítanak Magyarországnak kormányzati tekintetben is. A honvédség és népfölkelés pedig teljesen saját külön ügyei államunknak, eltekintve attól, hogy miután ezek a véderőnek is kiegészítő részei, a rájuk vonatkozó törvények alkotásában Ausztriával harmonikus eljárásra vagyunk utalva.

Az 1868: XL. (1868 decz. 5-iki osztr.) t.-cz. a közös véderő szervezetét az általános védkötelezettség elvére fektette s a közös hadsereg és hadi tengerészet teljes hadi létszámát 800.000 főben állapította meg, valamint magállapította a Magyarország részéről szolgáltatandó jutalékot. E jutalék — az akkori határőrvidéken kívül — 329.632 főre határoztatott, mely szám az 1870-iki népszámlálás alapján 329.216 főre helyesbítettett, a három bányászati ezred és titeli zászlóalj, majd a határőrvidék többi részeinek polgárosítása folytán pedig 342.988 főre emeltetett s e számot tartotta meg az 1879: LI. t.-cz. mely az 1868: XL. t.-cz.-ben kötött szerződés hatályát további tíz évre, 1889 végéig kiterjesztette. Végre az 1889: VI. t.-cz. a véderő szervezetét lényeges változtatásokkal újra szabályozta.

Az 1889: VI. t.-cz. nem mondja ki a hadi létszámot, hanem a 800.000 főnyi hadi létszám alapul vétele mellett a közös hadsereg és hadi tengerészet részére szolgáltatandó évi ujonczjutalékot

¹⁾ 1887—92. országgyűlés. Képviselőházi irományok IX., X., XII., XVIII., XIX., XXIV., XXX. kötetek. 1892—97 országgyűlés. Képviselőházi irományok II., V., VII., k. — 1889. évi országos törvénytár. — 1890. évi országos törvénytár. — A magyar kir. honvédelmi minisztérium működése az 1877—1890. években, írta Biró Pál min. tanácsos. Budapest 1891. — Militär-Statistisches Jahrbuch für die Jahren 1876—1891. — Oesterreichisches Statistisches Handbuch. Wien 1890. — Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Berlin 1878—1891.

103.100 főben állapítja meg, melyből a Magyarbirodalomra az 1880. évi népszámlálás alapján 42.711, az 1890-iki népszámlálás alapján 1893-ra már 43.889 ujoncz esik.

A tíz évi hatálylyal így megállapított ujonczjutalék a 10 év eltelte előtt csak akkor vehető kérdésbe, ha ő Felsége az ujonczjutalék felemelését vagy leszállítását szükségesnek tartja. — A magyar honvédség fentartására szükséges évi ujonczjutalék ugyan csak az 1889: VI. és az 1890: V. t.-cz. által 12.500 főben állapított meg. — Az új védtörvény a póttartalékot is reformálja, kiegészítő rész gyanánt ellátván ezzel a honvédséget is; szabályozza az ujonczkivetési és ujonczállítási eljárást s lényegében ujja szervezi az önkéntesi intézményt. Egyik legfontosabb intézkedése a törvénynek, hogy a hadkötelezettségi kor kezdetét a 20-ik életévről áttesszi a 21-ik életévre. A tapasztalat azt bizonyította, hogy fiatalságunknak évről-évre kisebb része érik meg a hadi szolgálatra 20 éves korában s úgy nálunk, mint Ausztriában a kivetett ujonczjutalék már évek óta nem volt az első 3 korosztályból fedezhető. E satnyulás már évek óta a legtöbb sorozó járásban a 4-ik korosztály fölhívását tette szükségessé, azonban a négyszeri állítással járó zaklatás helyett célszerűbbnek s a fiatalság testi fejlődése s így követve a nemzeti munkaerő kimélése szempontjából közgazdaságilag is előnyösebbnek látszott a hadkötelezettséget egy évvel elhalasztani. Másfelől azok, kik 20 éves korukban is már elég fejlettek, önkéntesen beléphetnek a hadseregbe még a hadköteles kor előtt s így előbb jutnak tartaléki viszonyba, sőt azon további előnyben is részesülnek, hogy népfölkelési kötelezettségük előbb telik le.

Az ujonczozás főbb eredményeit 1867 óta külön Magyarországon és Ausztriában, de a korábbi időből csak öt-öt éves átlagokban a következő táblázatok tüntetik fel:

É v	Magyarországban a három, illet. négy első korosztályban									
	a felhivottak összes száma	a sorozáson meg nem jelent		besoroz- tatott		mint alkalmatlan ¹⁾				
						vissza- helyezett		töröltetett		
		össze- sen	%	össze- sen	%	összesen	%	össze- sen	%	
átl. 1867—70	286.437	112.598	39'10	53.969	18'84	79.869	27'88	17.271	6'30	
» 1871—75	314.601	93.920	29'82	63.330	20'13	138.463	44'01	16.340	5'19	
» 1876—80	367.092	78.954	21'51	53.454	14'56	214.596	58'46	17.268	4'70	

¹⁾ A kórházakba gyógyulás vagy megfigyelés végett küldött és a hadkiegészítési hatóságokhoz hivatalos eljárás végett áttett egyéneket csekély

E v	Magyarországban a három, illet. négy első korosztályban								
	a felhivottak összes száma	a sorozáson meg nem jelent		besoroz- tatott		mint alkalmatlan ¹⁾			
						vissza helyeztetett		töröltetett	
		összesen	o/o	össze- sen	o/o	összesen	o/o	össze- sen	o/o
1881—85	379.322	63.956	16'86	53.188	14'02	239.727	63'20	21.165	5'58
1886	429.952	52.893	12'30	65.755	15'28	280.341	65'20	23.269	5'41
1887	413.616	41.859	10'12	58.194	14'07	299.250	72'35	9.777	2'36
1888	435.321	41.682	9'58	52.597	12'98	328.605	75'49	8.942	2'05
1889	329.568	33.131	10'05	66.784	20'26	226.645	68'77	2.080	0'63
1890	352.095	29.535	8'39	74.701	21'21	243.143	69'05	3.819	1'08
1891	355.400	30.727	8'65	89.458	25'17	230.589	64'88	3.483	0'98

Könnyebb összehasonlítás kedvéért az 1889. évtől kezdve is megtartottuk az alkalmatlanoknak talált védkötelesek korábbi osztályozását, az új védtörvény osztályozása szerint azonban 1889-ben csak 170.789, 1890-ben 182.077, 1891-ben 170.630 helyeztetett vissza, 55.856 illetőleg, 61.066 és 59.959 pedig fegyverképtelennek találtatott.

Ausztriában az ujonczozás eredményét a fentebbihez hasonló módon a következő számok mutatják:

É v	Ausztriában a három, illetőleg négy első korosztályban								
	a felhivottak összes száma	a sorozáson meg nem jelent		besoroz- tatott		mint alkalmatlan			
						vi-sza- helyeztetett		töröltetett	
		összesen	o/o	össze- sen	o/o	összesen	o/o	össze- sen	o/o
átl. 1867-70	371.605	92.091	24'78	73.185	19'65	152.806	41'12	30.830	8'29
» 1871-75	403.850	81.981	20'30	68.509	16'96	223.778	55'41	28.111	6'96
» 1876-80	457.819	61.108	13'35	62.704	13'69	307.036	67'00	24.900	5'44
» 1881-85	497.314	43.129	8'67	67.097	13'49	352.400	70'86	33.843	6'81
1886	538.403	29.801	5'54	101.790	18'91	368.859	66'65	34.540	6'42
1887	516.801	21.582	4'18	102.739	19'80	372.194	72'06	15.417	2'98
1888	522.688	21.254	4'06	84.816	16'23	399.143	76'36	15.189	2'91
1889	408.192	30.450	7'46	88.957	21'79	285.203	69'87	3.003	0'73
1890	463.825	31.519	6'79	116.745	25'17	308.923	66'60	6.247	1'34
1891	481.296	34.749	7'22	102.614	21'32	337.197	70'06	6.277	1'30

A felhivottak száma ugy Magyarországon, mint Ausztriában az utóbbi évtized alatt nagy mértékben szaporodott. Ez a népesség természetes szaporodásával függ össze, de csak részben, mert Ausz-

számuknál fogva nem mutatjuk ki s így a sorozáson meg nem jelentek, a besorozottak és alkalmatlanok összege nem adja ki a felhivottak összes számát.

triában 1883., hazánkban pedig 1885. óta számos hadkiegészítő kerületben a kivetett hadjuttalék nem telvén ki a három első korosztályból, a negyedik korosztály is felhivatott. A negyedik korosztályból felhivatott Magyarországon 1885-ben 17.027, 1886-ban 42.064, 1887-ben 36.536, 1888-ban 47.524 egyén; Ausztriában ellenben 1883-ban 38.246, 1884-ben 33.580, 1885-ben 34.536, 1886-ban 55.646, 1887-ben 36.248, 1888-ban pedig 28.849. Hazánkban tehát két évvel későbbben állt be a negyedik korosztály felhívásának szüksége s az első évben csak kis mértékben, de már 1887-ben Ausztriát elértük, 1888-ban pedig erősen el is hagytuk a fiatal nemzedéknek e sajnos degenerációjában. 1888-ban a birodalmi tanácsban képviselt országok közül csak Krajnában és Galicziában kellett felhívni a negyedik korosztályt, a magyar korona országainak ellenben csaknem minden hadkiegészítő kerületében. Megjegyzendő azonban, hogy még azon kiegészítő kerületekben is, hol a negyedik korosztály felhívásának szüksége beállott, ez többnyire csak egyes sorozójárásokra terjedt ki s ezekben is gyakran a negyedik korosztályból alkalmasnak talált egyéneknek már egy része elég volt a hadsereg és póttartalék juttalékának, valamint a honvédség minimális szükségének kielégítésére.

A felhívottak számának feltűnő csökkenését 1889-ben úgy Magyarországon, mint Ausztriában, a védkötelezettségnek a 21-ik évre való eltolása okozta, mert 1889-ben mind olyan korosztályok kerültek sorozás alá, melyek már korábban is fel voltak hiva s létszámuk részint besorozások, részint pedig a törlések következtében tetemesen leszállott. Az utolsó két évben mind a két országban emelkedést tapasztalunk, de a védkötelezettségi év áttételének hatása még az 1890. és 1891. átmeneti években is jelentkezik, amennyiben 1890-ben az 1867-iki s 1891-ben az 1868-iki korosztály tulajdonkép már negyed izben került állításra. Ebben, valamint a negyedik korosztály kivételes felhívhatását lehetővé tevő 1882. XXXIX. t.-cziknek az új védtörvény által hatályon kívül helyezésében találja magyarázatát az a körülmény, hogy a fölhívottak száma az 1888-ik és azt megelőző években felhívottakénak még mindig jelentékenyen alatta marad.

A sorozáson meg nem jelentek száma a monarchia mindkét államában örvendetesen fogy. Különösen hazánkban voltak a viszonyok korábban nagyon abnormisak. Egész 1871-ig bezárólag a felhívottaknak több, mint harmincz százaléka maradt távol, részint engedélylyel, részint engedély nélkül a sorozástól, 1872-től — csekély ingadozásoktól eltekintve, — a javulás fokozatos s határozottan örvendetes a két utolsó évben, mely évek arányszámai csak

jelentéktelenül magasabbak az utóbbi években visszaesést mutató Ausztria arányszámainál. A javulás a nagyobb rendnek és szigornak s közigazgatási viszonyaink javulásának eredménye. Az egyes hadtestparancsnokságok között 1891-ben Magyarországon a temesvári és budapesti mutatnak legkedvezőbb eredményt 4'3 és 4'7 arányszámaikkal, Ausztriában a josephstadti és bécsi, hol a meg nem jelentek aránya 4'5, illetőleg 4'8. Legmagasabb — 17'8⁰/₀ — arányszámmal szerepel nálunk a kassai hadtestparancsnokság, melynek területéhez tartozó megyéinkből a kivándorlás is a legerősebb, — Ausztriában 10'5 arányszámmal — a prágai foglalja el az utolsó helyet. Az eltérések az egyes hadkiegészítő kerületek között még jelentékenyebbek. Magyarországon legkedvezőbb az arány a szolnoki és csabai hadkiegészítő kerületekben, hol ezer felhívott közül 17, illetőleg 20 maradt csak távol, a másik végletet az ungvári és eperjesi képviselik 376 és 407 arányszámaikkal. Ausztriában legkedvezőbbek a viszonyok a gráci és klagenfurti kerületekben, hol ezer felhívott közül 15, illetőleg 17 nem jelent meg, legkedvezőtlenebbek a tarnóviban és rzezóviban, hol ezer felhívott közül elmaradt 166 és 156.

A besorozottak aránya nálunk, daczára, hogy újabban sokkal kevesebben maradtak távol, a hetvenes évekhez képest nagyon alacsony volt, ugyan egyes kedvezőbb évek, mint az 1883-ki és némileg az 1886-ki, de általában a hadképeseknek szomorú csökkenését látjuk, különösen az első korosztályból váltak be évről-évre kevesebben. S hadseregünk intező köreiből a nyolczvanas évek óta mind sűrűbben hangzott fel a panasz, hogy fiatalságunk, midőn 20 éves korában első ízben kerül sorozásra, jórészt nem áll a testi fejlettségnek azon fokán, mely a hadi szolgálat fátalmainak elviseléséhez megkívántatik. Ezért sürgették a védkötelezettség megkezdésének hátrább tételét s ez óhajtással számol a 1889-ki védtörvény, kimondván, hogy a hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy honvédségbe lépés kötelezettsége azon év január 1-én kezdődik, melyben a védköteles életének 21-ik évét betölti. A besorozottak aránya az utolsó 3 évben tényleg erős emelkedést mutat mind a két államban, de az emelkedés jórészt onnan magyarázható, hogy az új védtörvény értelmében azok, kik azelőtt, mint öröklött mezőgazdaság birtokosai, szüleik eltartói stb. a sorozás alól ideiglenesen fölmentettek, valamint a kevésbé alkalmasok is, most már a póttartalékba kerülnek. De ettől eltekintve is az utolsó évek eredményei azoknak látszanak igazat adni, kik ez intézkedés behozatalát sürgették. Volt ugyanis ezer alkalmas közül az első korosztályba tartozó:

1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
465	468	450	471	440	318	324	357	325	430	430

tehát a két utolsó évben határozott javulást látunk.

Az utolsó 4 év adatait hadtestparancsnokságok szerint részletezve, ezer alkalmas közül az I. korosztályból került ki:

Sorsz.	Hadtestparancsnokság	1888	1889	1890	1891
<i>I. Magyarországon.</i>					
1	Budapest	485	384	550	485
2	Kassa	401	282	453	447
3	Zágráb	391	271	367	372
4	N.-Szeben	385	311	474	428
5	Pozsony	384	325	441	520
6	Temesvár	378	276	388	532
<i>II. Ausztriában.</i>					
1	Bécs	424	329	429	471
2	Prága	410	392	491	501
3	Grác	332	374	475	458
4	Josephstadt	342	370	421	460
5	Zára	352	422	685	565
6	Lemberg	270	351	408	354
7	Innsbruck	280	405	434	456
8	Krakó	263	263	321	336
9	Przemysl	197	227	285	235

tehát a védkötelezettségi év hátrább tétele csaknem mindenütt éreztette kedvező hatását.

Érdekesnek találjuk az alábbi táblázatban bemutatni a védkötelesek orvosi megvizsgálásának legfőbb eredményeit:

É v	Magyarországon				Ausztriában			
	a 3 első korosztályból 1000 orvosilag megvizsgált közül							
	alkal- mas- nak	mérték- hiány	gyöngé test- alkat	testi fogyat- kozás	alkal- mas- nak	mérték- hiány	gyöngé test- alkat	testi fogyat- kozás
		miatt alkalmatlannak				miatt alkalmatlannak		
	t a l á l t a t o t t							
Átlag 1870—75	300	141	553		222	130	646	
» 1876—80	186	140	666		159	115	721	
» 1881—85	175	138	424	260	154	127	455	263

É v	Magyarországban				Ausztriában			
	a 3 első korosztályból 1000 orvosilag megvizsgált közül							
	alkal- mas- nak	mérték- hiány	gyöngé- test- alkat	testi fogyat- kozás	alkal- mas- nak	mérték- hiány	gyöngé- test- alkat	testi fogyat- kozás
		miatt alkalmatlannak				miatt alkalmatlannak		
t a l á l t a t o t t								
1886	184	106	493	217	202	104	464	230
1887	166	102	529	203	211	100	478	211
1888	142	101	563	194	175	99	509	220
1889	224	34	546	196	235	32	483	250
1890	228	35	576	161	268	39	467	226
1891	274	34	519	173	228	36	488	245

Az alkalmasok arányának erős megcsökkenése, melyre már főntebb rámutattunk, e táblázatból is kitűnik. 1870—75. évek 300-as átlagával szemben a 1888-ik év mutatja a legkisebb arányszámot, 142-öt. A testi fogyatkozás miatt alkalmatlanok száma nálunk csökkenést, Ausztriában — hol az arányszám különben is jóval magasabb — inkább stagnációt mutat. A mértékhiány miatt alkalmatlanok arányszámának 1889. óta nagymértvű alászállása az 1889-iki védtörvény azon intézkedésében találja magyarázatát, mely a honvédséghez besorozhatók minimális testmagasságát 153 cm-ben állapítja meg.

A fősorozáson és az utóállítások alkalmával alkalmasnak talált ujonczok következő számmal soroztattak be a hadsereghez, a póttartalékhoz és honvédséghez:

É v	Besoroztatott általában							
	Magyarországban				Ausztriában			
	a hadsereg és haditen- gerszetbe	a póttarta- lékba	a honvéd- séghez	összesen	a hadsereg és haditen- gerszetbe	a póttarta- lékba	a honvéd- séghez	összesen
átlag1870—1875	37.705	8.864	17.968	64.537	52.145	7.176	12.176	71.497
» 1876—1880	38.125	6.141	9.626	53.892	51.673	4.102	7.202	62.977
» 1881—85 ...	39.155	4.411	10.550	54.116	54.768	4.358	8.532	67.658
1886	45.243	3.501	19.158	67.902	66.261	5.899	34.266	106.426
1887	44.448	2.925	17.700	65.073	62.922	8.801	37.866	109.589

É v	Besoroztatott általában							
	Magyarországon				Ausztriában			
	a hadsereg és haditen-gerészetbe	a póttartalékba	a honvédséghez	összesen	a hadsereg és haditen-gerészetbe	a póttartalékba	a honvédséghez	összesen
1888	39.552	3.955	12.711	56.218	54.991	5.499	27.558	88.048
1889	33.729	28.443	6.232	68.404	53.933	30.904	7.622	92.459
1890	45.291	20.318	11.252	76.861	69.734	36.973	13.803	120.510
1891	55.370	19.432	17.181	91.983	64.858	29.360	12.899	107.117

Az új véderőtörvény értelmében a honvédségnek is külön póttartaléka van, Magyarországon a besorozott póttartalékosok közül 1889-ben 10.738, 1890-ben 11.493, 1891-ben 13.842, Ausztriában 1889-ben 6.174, 1890-ben 13.449, 1891-ben 12.245 a honvédség póttartalékába soroztatott.

A közös hadsereghez besorozott összes ujonczok (tehát a monarchia mindkét államából besorozottak), az egyes csapatnemek közt következőleg oszlottak meg:

Sorszám	Csapatnem	Besoroztatott							
		1888-ban		1889-ben		1890-ben		1891-ben	
		össze-sen	o/o	össze-sen	o/o	össze-sen	o/o	össze-sen	o/o
1	Gyalogság	62.826	61'8	43.945	52'0	67.697	60'3	70.973	61'1
2	Tíroli vadászrezd	1.625	1'6	1.554	1'8	6.584	5'9	6.564	5'7
3	Tábori vadászszáslóaljak	4.115	4'0	4.244	5'0				
	Gyalogság együtt	68.566	67'4	49.743	58'8	74.281	66'2	77.537	66'8
4	Lovasság	14.367	14'1	15.293	18'1	15.729	14'0	15.879	13'7
5	Tábori tűzéség	7.370	7'2	7.884	9'3	8.457	7'5	9.478	8'2
6	Vártűzéség	2.304	2'3	2.392	2'8	2.974	2'7	2.381	2'2
7	Hadmérnöki csapatok	1.690	1'7	1.739	2'1	2.003	1'8	2.001	1'7
8	Hidászrezd	911	0'9	906	1'1	994	0'9	987	0'8
9	Vasuti és távirórezd	262	0'3	432	0'5	602	0'5	618	0'5
10	Egészségügyi csapatok	1.244	1'2	1.275	1'5	1.327	1'2	1.361	1'1
11	Szekerész csapatok	939	0'9	954	1'1	1.028	0'9	990	0'8
12	A cs. kir. lótenyésztési intézetek kat. osztálya	482	0'5	499	0'6	509	0'5	530	0'5
13	A m. kir. lótenyésztési intézetek kat. osztálya	1.146	1'1	1.169	1'4	1.181	1'1	1.214	1'0
14	Egyenruha-kezelő intéz.	70	0'1	121	0'1	140	0'1	141	0'1
15	Katonai élelmezési intéz.	791	0'8	769	0'9	869	0'8	997	0'9
16	Hadi tengerészet	1.533	1'5	1.441	1'7	2.037	1'8	1.991	1'7

Közös hadsereg. — A tisztikar állományát az alábbi számok mutatják, nem számítva a nyugdíjas állományát, mely a hadsereg szempontjából egyáltalán fontossággal nem bír, legfőleg a népfőlkelési tiszti létszámának kiegészítésénél.

	Átlag 1876— 1880	Átlag 1881— 1885	1887	1888	1889	1890	1891
1. Alkalmazásban levő tábornokok:							
tábornagy	1	1	1	1	1	1	1
táborszernagy és lovasági tábornok	23	28	28	32	32	32	34
altábornagy	74	82	88	88	86	89	91
vezérőrnagy	123	141	139	142	138	135	133
együtt	221	252	256	263	257	257	259
2. Tettleges állományú törzs- és főtiszték:							
ezredes	294	286	306	335	337	353	363
alezredes	318	318	359	355	367	362	352
őrnagy	595	645	613	625	623	640	656
százados	3.481	3.625	3.650	3.787	4.029	4.035	4.046
főhadnagy	3.873	3.761	3.854	4.167	4.426	4.615	4.631
hadnagy	3.496	3.704	3.679	3.757	3.714	3.762	3.760
együtt	12.057	12.339	12.461	13.026	13.496	13.767	13.808
3. Tartalékos törzs- és főtiszték:							
törzstisztek	5	2	2	2	2	2	5
százados	36	32	35	40	40	36	43
főhadnagy	266	271	210	232	229	218	229
hadnagy	4.757	5.908	6.775	6.934	7.327	8.719	9.658
együtt	5.064	6.213	7.022	7.208	7.598	8.975	9.935
4. Várakozási illetményel szabadságolt törzs- és főtiszték	247	211	179	220	209	234	210
5. Illetmény nélkül szabadságolt törzs- és főtiszték	49	66	71	58	72	55	55
Összesen	17.638	19.081	19.989	20.775	21.632	23.288	24.267
6. A tettleges állományú törzs- és főtiszték megoszlása az egyes csapatnemek szerint:							
vezérkar	262	278	282	287	289	291	292

	Átlag 1876— 1880	Átlag 1881— 1885	1887	1888	1889	1890	1891
gyalogság és vadász- csapatok	7.404	7.478	7.492	7.791	8.144	8.324	8.335
lovasság	1.594	1.615	1.628	1.675	1.675	1.707	1.739
tüzérség	1.642	1.667	1.703	1.851	1.892	1.916	1.933
hadmérnöki csapatok	425	494	509	521	541	548	543
vasuti és táviró ezred	—	28	61	59	75	96	87
egészségügyi csapatok	71	73	75	77	83	82	82
hidászvezred	150	141	136	150	150	152	153
szekerész-csapatok ...	145	247	261	288	321	334	332
a kat. építési kezelő- ség tisztikara	38	22	14	13	11	7	3
ruhakezelési intézetek tisztikara	49	54	58	60	56	50	54
egyéb alkalmazásban	277	242	242	254	259	260	255
együtt	12.057	12.339	12.461	13.026	13.496	13.767	13.808

A régiebb (1876—80 évi) létszámok az utóbbi évek létszámával összehasonlítva, legnagyobb különbség a tartalékos tiszteknél mutatkozik; ezeknek száma folyton erősen emelkedik. Rendkívüli arányokban növekedik a tartalékos hadnagyok száma: 2 év alatt, 1889-től 1891-ig 7.327-ről 9.658-ra. Ez emelkedés az önkéntesi intézmény egészséges fejlődésének köszönhető, mely a tartalékosok létszámát évente 1.800—1.900 tartalékos hadnagygyal, illetve tiszt-helyettessel gyarapítja. — Lassú, de folytonos az emelkedés a tetteges állományu törzs- és főtiszteknél s természetes következménye a hadsereg fokozatos fejlesztésére irányuló törekvéseknek.

Az előléptetések 1881 óta a következőkép alakultak:

Sorszám	Elölépett	1831	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
1	Ezredes	21	30	42	37	34	30	32	33	30	36	48
2	Alezredes	44	70	64	59	70	62	95	98	78	100	107
3	Őrnagy	69	98	93	89	94	84	158	119	124	146	140
4	Százados	127	148	168	112	142	107	160	182	178	202	202
5	Főhadnagy	408	411	473	350	393	286	452	597	686	483	506
6	Hadnagy	541	514	851	486	557	517	548	1.112	1.184	846	716
7	Hadapród hadnagygyá ...	573	513	590	474	555	440	566	1.025	875	536	419

Az előléptetési viszonyok 1889-ig általában javultak; legkedvezőbb viszonyokat mutat az 1888-ik év, a mely évben — az ör-

nagyit kivéve — mindegyik fokozatban lényegesen több kinevezés történt, mint az előbbi évek bármelyikében; különösen nagyarányu volt az előléptetés a hadnagyoknál és hadapródoknál. 1889-től az alsóbb fokozatokban a viszonyok némileg rosszabbodnak: de csak az 1888. évhez képest, a korábbi éveknél még mindig kedvezőbb az arány. Ellenben a magasabb rangosztályoknál az előléptetési viszonyok állandó javulása konstatálható.

A tisztikar előléptetési arányát a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Tiszti fokozat	Ezer tetteleges állományu tiszt közül előlépett											
		1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	
1	Ezredes	71	103	123	111	107	71	105	95	77	98	122	
2	Alezredes	139	217	208	187	213	194	295	273	220	272	295	
3	Őrnagy	110	146	155	134	143	127	239	194	198	234	219	
4	Százados	36	41	46	30	39	29	43	50	47	50	50	
5	Főhadnagy	109	111	130	90	103	74	117	155	164	109	109	
6	Hadnagy	148	137	224	135	152	139	150	302	315	228	190	
7	Hadapród hadnagygyá	344	260	250	193	212	178	239	446	483	427	372	

Legkedvezőtlenebb az előléptetési arány a századosoknál, hol a magasabb fokozatba léptetéshez külön törzstiszti vizsga szükséges; másodsorban az ezredeseknél, általában tehát a tisztikar egyik osztályából a másikba, a főtisztekből a törzstisztekebe s a törzstisztekből a tábornoki karba való átmeneteknél.

A legénység anyakönyvi állományát csapatnemek szerint a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Csapatnem	1888-ban		1889-ben		1890-ben		1891-ben	
		össze- sen	%	össze- sen	%	össze- sen	%	összesen	%
1	Gyalogság	537.794	60'90	586.101	62'4	615.057	62'8	639.154	62'9
2	Vadászcsapatok	55.952	6'30	57.825	6'2	59.277	6'1	62.029	6'1
3	Lovasság	88.082	10'00	89.168	9'5	90.812	9'3	91.278	9'0
4	Tábori tüzérség	65.926	7'50	67.875	7'2	71.745	7'3	80.343	8'0
5	Vártüzérség	20.157	2'30	20.399	2'2	21.131	2'1	20.929	2'0
6	Műszaki tüzérs.	2.770	0'30	2.776	0'3	2.752	0'3	2.814	0'3
7	Hadmérnöki csapatok	14.366	1'60	14.503	1'6	14.415	1'5	15.323	1'5
8	Utászezred	7.513	0'90	7.570	0'8	7.742	0'8	8.167	0'8
9	Vasuti és táviró ezred	5.332	0'60	5.703	0'6	6.884	0'7	6.728	0'7

Sorszám	Csapatnem	1888-ban		1889-ben		1890-ben		1891-ben	
		össze- sen	o/o	össze- sen	o/o	össze- sen	o/o	összesen	o/o
10	Egészségügyi csapatok	22.614	2'60	21.902	2'3	20.431	2'1	19.930	2'0
11	Vonatsapatok	50.640	1'70	53.967	5'7	53.350	5'5	51.350	5'0
12	Katonai képző- intézetek	885	0'10	887	0'1	944	0'1	970	0'1
13	Ruházat-kezelő intézetek	1.340	0'10	1.387	0'1	1.428	0'1	1.437	0'1
14	Katonai élelme- zési intézetek	9.592	1'10	9.821	1'0	12.375	1'3	13.209	1'3
15	Egyéb	—	—	—	—	873	0'0	2.131	0'2
	Összesen	882.963	100'00	939.884	100'00	979.216	100'00	1,015.792	100'00

A legénység anyakönyvi állománya nemzetiség szerint következőleg oszlott meg:

Sorszám	Nemzetiség	1888-ban		1889-ben		1890-ben		1891-ben		A nemzeti- ségek aránya az összes népességben 1890-ben
		össze- sen	o/o	össze- sen	o/o	össze- sen	o/o	összesen	o/o	
1	Németek	266.490	30'20	281.606	30'00	292.110	29'80	296.151	29'20	25'87
2	Magyarok	166.241	18'80	172.057	18'30	177.512	18'10	183.569	18'10	18'29
3	Csehek, morvák	126.121	14'20	129.397	13'80	138.862	14'30	145.981	14'40	13'37
4	Ruthének	69.876	7'90	77.973	8'30	79.581	8'10	83.946	8'20	8'62
5	Lengyelek	74.111	8'40	82.862	8'80	86.293	8'80	89.327	8'80	9'09
6	Horvátok és szerbek	61.579	7'00	67.577	7'20	71.899	7'40	76.333	7'50	7'97
7	Oláhok	45.122	5'10	49.009	5'20	50.558	5'20	54.333	5'40	6'87
8	Tótok	40.732	4'60	43.483	4'60	44.820	4'60	47.056	4'60	4'69
9	Szlovének és vendek	25.106	2'90	26.753	2'80	27.285	2'80	28.605	2'80	3'11
10	Olaszok és ladínok	7.359	0'80	8.968	1'00	10.100	1'00	10.285	1'00	1'68
11	Egyéb nemzetiségek	176	0'00	199	0'00	196	0'00	206	0'00	0'54
	Összesen	882.963	100'00	939.884	100'00	979.216	100'00	1,015.792	100'00	100'00

Könnyebb összehasonlítás kedvéért közöltük az arányszámot, melyet az egyes nemzetiségek az összes népességben elfoglalnak. Ebből az tűnik ki, hogy a németek a hadseregben sokkal nagyobb arányban szerepelnek, mint az összes népességben; ez kétségtől áll is, de bizonyára nem oly nagy arányban; mert a német hivatalos nyelv és szellem mellett, alig szenved kétséget, hogy sok németül tökéletesen tudó, de más nemzetiséghez tartozó egyén véte-
tett német nemzetiségűnek. Ily módon a magyarok száma is némileg kisebbnek van feltüntetve a valóságnál, s arányuk valamivel kisebb,

mint az összes népességben. 1880-ban a magyar nemzetiségűek aránya az összes népességben 17'24 volt, s az akkori arányszámhoz képest a hadseregben képviselt arányuk mintegy 0'70-kal nagyobb. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a magyarságnak szaporodása a hadseregnél nem tartott lépést a népességnek ugyanezen idő alatti szaporodásával.

A nemzetiségek számarányáról a fontosabb fegyvernemek szerint a következő táblázat nyújt fölvilágosítást. Volt ugyanis a legénység 1891. évi anyakönyvi állományában ezer között:

	a gya- logság- nál	a vadász- csapa- toknál	a lovas- ságnál	a tábori tüzér- ségnél	a vár- tüzér- ségnél	a mű- szaki tüzér- ségnél	a had- mér- nök- ség- nél	a hí- dász- ezred- nél	a sze- kerész- csapa- toknál	az egész- ségi csapatok nál
német	259	473	193	376	510	535	489	498	189	417
magyar	179	54	321	150	69	84	97	162	264	143
cseh és morva	138	145	139	143	180	249	304	204	117	120
tót	46	35	14	73	63	19	35	43	69	74
lengyel	91	43	115	86	64	47	33	7	93	72
ruthén	90	15	141	45	2	2	20	—	144	55
szlovén	27	51	16	34	60	37	14	27	16	34
horvát ésszerb	92	43	46	42	34	14	3	54	85	54
oláh	71	26	15	49	8	7	3	2	22	24
olasz	4	115	—	2	10	6	2	3	1	7

A magyarság számaránya legerősebb a lovasságnál és szekerész-csapatoknál; arányuk ellenben nagyon alacsony a vadász-csapatoknál s a vár- és műszaki tüzérségnél és hadmérnökségnél.

A tényleges szolgálatban álló legénység és tisztikar aránya. A katonai kiképzés szempontjából tagadhatatlanul elsőrendű jelentőséggel bír, hogy a hadsereg kellő képzettségű s megfelelő számú tisztikarral rendelkezék. — A delegatiók tárgyalásainál évek óta halljuk a hadügyi kormányzat részéről, hogy hadseregünk rendelkezésre álló tisztikara a tényleges szükséglet mérvének távolról sem felel meg s folytonos törekvést, — napjainkban erősebbet, mint valaha — látunk a tiszti létszám szaporítására. Talán nem lesz érdektelen, ha az alábbi táblázatban 10 évre visszamenőleg bemutatójuk e törekvés eredményeit, föltüntetvén a tisztikar és legénység arányát a fontosabb fegyvernemeknél. Megjegyezzük, hogy táblázatunkba csakis azokat a tiszteket vettük fel, a kik tényleg a csapatoknál szolgálnak, a kikre tehát a kiképzés nehéz feladata első sorban várakozik:

Év	Gyalogság és vadász- c-apatok			Lovasság			Tábori, műszaki és váltűrzség			Átlag a közös hadsergben		
	közle- gény és altiszt	tiszt	1000 k. l. és alt. esik tiszt	közl. és altiszt	tiszt	1000 közl. és alt. esik tiszt	közl. és altiszt	tiszt	1000 közl. és alt. esik tiszt	közl. és altiszt	tiszt ¹⁾	1000 közl. és alt. esik tiszt
1882	195.126	7.454	38	43.420	1.608	37	28.304	1.601	59	289.72	11.737	40
1883												
1884	188.855	7.455	39	43.822	1.614	37	27.272	1.665	61	281.497	11.826	42
1885	186.202	7.547	40	44.136	1.630	37	29.002	1.686	58	279.077	11.965	43
1886	188.278	7.506	40	44.228	1.618	37	29.593	1.697	57	283.486	11.923	42
1887	189.815	7.492	39	45.463	1.628	36	30.616	1.703	55	288.325	11.937	41
1888	190.987	7.791	41	45.993	1.675	37	31.544	1.851	59	292.116	12.425	43
1889	179.257	8.144	45	46.513	1.675	36	31.455	1.892	60	279.207	12.948	46
1890	179.502	8.324	46	46.864	1.707	36	32.859	1.916	58	282.132	13.216	47
1891	188.658	8.335	44	47.736	1.739	36	35.313	1.933	55	295.250	13.261	45

Az arányszámok nagyobb mérvű emelkedést nem mutatnak, sőt egyes években visszaesést is látunk. Ennek dacára az emelkedő irányzat szembeötlő. Meg kell továbbá jegyeznünk, hogy az abszolút számok sokkal biztosabb fokmérői az e téren tett előhaladásnak mint hogy a tisztii állomány szaporításával a legénységi állomány szaporítása is karöltve járt, s megtörtént, hogy a tisztii létszám szaporítása dacára az arányszám változatlan maradt.

Tanulságosnak tartjuk e helyütt a tisztikar és legénység egymáshoz arányát 1891-ben Európa 4 más nagyhatalmánál is bemutatni, előrebocsátván, hogy az Oroszbirodalomra vonatkozólag hivatalos adatok hiányában meg kellett elégednünk magán forrásból vett számokkal, melyek azonban eléggé megbízhatók s az összehasonlítás alapjául mindenesetre elfogadhatók.

Ország	Gyalogság			Lovasság			Tüzérség			A hadseregben átlag		
	közlegény és altiszt	tiszt	1000 közl. és alt. esik tiszt	közl. és alt.	tiszt	1000 közl. és alt. esik tiszt	közl. és alt.	tiszt	1000 közl. és alt. esik tiszt	közl. és alt.	tiszt ¹⁾	1000 közl. és alt. esik tiszt
Ausztria-M.- ország	188.658	8.335	44	47.736	1.739	36	35.353	1.933	55	295.250	13.261	45
Németbiroda- lom	183.924	11.513	34	65.347	2.351	36	65.560	3.091	47	486.933	18.272	38
Olaszország ...	139.875	7.547	54	25.192	947	38	36.024	1.717	48	248.354	14.528	58
Franciaor- szág	293.260	10.904	37	65.681	3.337	51	76.110	3.648	48	175.302	24.705	52
Oroszbiroda- lom	426.604	15.673	37	47.862	2.186	38	60.098	2.048	31	766.684	30.184	39

¹⁾ A tábornoki kar, a különös szolgálatban és a vezérkarnál alkalmazottak elhagyásával.

²⁾ A kozákok nélkül.

³⁾ A gyarmati katonaság hozzáadásával 544.843. és 27.734.

Ez összehasonlító kimutatás szerint gyalogsági tisztekkel legjobban el van látva Olaszország, utána mindjárt monarchiánk következik, míg a Németbirodalom messze mögöttünk marad; de nem szabad felednünk, hogy a Németbirodalom viszont a legkitünőbb altisztekkel rendelkezik, kik a legénységi kiképzésnél nagy segítségére vannak a tisztikarnak. A lovasságnál Franciaország áll legelől, a többi 4 államban az arányszám csekély eltéréseket mutat. A tüzérség tisztikarának aránya legmagasabb nálunk, legalacsonyabb az orosz hadseregben. Az átlagos arányszámban Olaszország és a hadseregének fejlesztése óriási erőfeszítéseket tevő Franciaország igaz, hogy megelőznek bennünket, de a Németbirodalom, melynek hadseregét pedig mintaszerűnek tekintjük, valamint Oroszország, jóval alattunk marad.

Haditengerészet. — Az osztrák-magyar hajóhadhajóinak állományát és felszerelését 1891-ben a következő táblázat mutatja:

Hajóhad	A hajók			A felszerelt és első tartalékban levő hajók				
	száma	tonna-tartalma	lóereje	száma	tonna-tartalma	lóereje	ágyúinak száma	személyzete
<i>Hadihajók:</i>								
Toronyhajók	2	11.930	13.000	2	11.930	13.000	43	98
Pánczélos Casamattahajók	8	42.930	29.900	4	20.100	13.400	104	164
Pánczélos fregatták ...	1	5.140	3.500	1	5.140	3.500	29	214
Torpedóhajók	14	18.185	42.800	6	8.605	23.500	76	295
Torpedónaszádok	62	3.600	42.450	—	—	—	—	—
Trainhajók	7	8.143	6.950	3	3.896	4.350	12	29
Monitorok	3	1.068	1.650	—	—	—	—	—
Állomáshajók	20	27.603	21.570	14	18.700	14.850	94	2.410
Parti és kikötői szolgálatra rendelt hajók	6	1.269	1.770	1	180	360	2	30
Összesen	123	119.868	163.590	31	68.551	72.960	360	3.240
<i>Iskolahajók és hulkok:</i>								
Tüzérségi iskolahajó ...	2	7.790	—	2	7.790	300	25	629
Hajó-tanonciskolahajó	3	2.080	—	3	2.080	—	10	109
Torpedóiskolahajó ...	2	2.190	—	2	2.190	1.000	12	288
	1	1.000	—	1	1.000	1.000	10	73
Vitorlás szkúner	2	640	—	2	640	—	4	11
Hulkok	5	8.790	—	5	—	—	—	278
Összesen	15	22.490	—	10	13.700	2.300	61	1.110

A haditengerészet személyzetének 1890. és 1891-ik évi anyakönyvi létszámát a következő kimutatás tünteti fel:

	1890	1891
Tengernagy	1	1
Altengernagy	3	2
Ellentengernagy	6	7
Sorhajó-kapitány	22	24
Fregatt- »	26	31
Korvett- »	38	40
Sorhajó-hadnagy	237	239
Sorhajó-zászlótartó	187	192
Tengerésztiszti-hadapród	135	147
Összesen	655	683
Műszaki hivatalnokok	235	241
Lelkész, orvos, hadbíró, tanár	150	162
Kezelési hivatalnokok	152	164
Összesen	537	567
Szolgák, felügyelő és segédszemélyzet	202	200
Hajólegénység	19.330	20.561
Főösszeg	20.724	22.011

A tengerésztisztek közül 1891-ben 1 sorhajókapitány, 18 sorhajóhadnagy, 19 sorhajózászlótartó és 12 tengerésztiszti hadapród, végül 51 hivatalnok a tartalékba, 6 tengerésztiszti hadapród s 24 hivatalnok pedig a tengervéd állományába tartozott.

A 20.561 matróz közül 6.495 teljesített tényleges szolgálatot, 11.205 a tartalékba és tengervédbe, 1.628 a póttartalékba volt helyezve.

Honvédség. — A monarchia véderejének igen fontos kiegészítő részét képezi a honvédség. Nálunk az intézmény kezdettől fogva különös gondoskodásban részesült s kitűnően fejlődött. Honvédségünk további fejlődésének vetette meg alapját a honvédségről szóló 1890: V. törv. cikk. E törvény szerint a magyar korona területén a honvédség béke idején 28 ezredben alakuló 94 zászlóalj gyalogságból és 10 ezredben alakuló 60 huszárszázadból áll, melyekből 4 gyalogezredet 12 zászlóaljjal és 1 huszárezredet 6 századdal Horvát-Szlavonország állít ki.

A magyar kir. honvédség tisztjeinek és tisztviselőinek anyakönyvi állományát az alábbi kimutatás tünteti fel:

	A tetteges állományban	A tartalékban	Szolgálaton kívüli állományban	A várakozási illetékek szakszabottak állományában	A helyi alkalmazásbeliek állományában	Összesen
<i>Tábornokok :</i>						
Lovassági tábornok	1	—	1	—	—	2
Altábornagy	5	—	1	1	—	7
Vezérőrnagy	11	—	1	—	—	12
Összesen	17	—	3	1	—	21
<i>Gyalogság :</i>						
Ezredes	33	—	1	1	4	39
Alezredes	35	—	—	2	1	38
Őrnagy	51	—	7	—	3	61
I. oszt. százados	238	15	37	4	25	319
II. » »	125	25	17	—	5	172
Főhadnagy	372	195	112	—	3	682
Hadnagy	238	1.029	510	1	—	1.778
Összesen	1.092	1.264	684	8	41	3.089
<i>Lovasság :</i>						
Ezredes	9	2	1	1	—	13
Alezredes	11	1	3	—	—	15
Őrnagy	10	—	7	—	—	17
I. oszt. százados	48	6	15	1	—	70
II. » »	20	7	5	1	—	33
Főhadnagy	52	46	25	1	—	124
Hadnagy	60	270	72	—	—	402
Összesen	210	332	128	4	—	674
Hadbíró, hadbiztos, kezelőtiszt, élelmezési tiszt, szakszámvevőség személyzete	290	55	9	—	—	354
Lelkész, orvos, állatorvos, gyógyszerész	127	1.090	25	1	—	1.343

A tisztikar létszáma 1880-tól 1890-ig a következő változásokat mutatja :

É v	Tettleges állományban			Tartalékban			Mindössze
	gyalog- sagnál	lovasság- nál	összesen	gyalog- sagnál	lovasság- nál	összesen	
1880	937	152	1.089	508	75	583	1.672
1881	939	152	1.091	415	67	482	1.573
1882	938	149	1.087	459	82	541	1.628
1883	948	154	1.102	973	92	1.065	2.167
1884	966	151	1.117	1.395	150	1.545	2.662
1885	975	150	1.125	1.269	133	1.402	2.527
1886	968	151	1.119	1.100	172	1.272	2.391
1887	976	142	1.113	1.180	186	1.366	2.484
1888	970	144	1.114	1.235	268	1.503	2.617
1889	1.093	191	1.284	1.260	305	1.565	2.849
1890	1.196	230	1.426	1.264	332	1.596	3.022

Mind a tettleges, mind a tartalékos állomány évről-évre szaporodást mutat.

A honvéd legénység anyakönyvi állománya az utolsó 11 év alatt a következőleg alakul:

É v	g y a l o g s á g			l o v a s s á g			Mind- össze
	tényleges szolgá- latban	szabadsá- golt állo- mányban	összesen	tényleges szolgá- latban	szabadsá- golt állo- mányban	összesen	
1880	7.519	229.943	237.462	2.214	21.801	24.015	261.477
1881	7.010	194.138	201.148	2.430	21.456	23.886	225.034
1882	7.421	182.179	189.600	2.503	21.847	24.350	213.950
1883	7.702	184.125	191.827	2.270	21.627	23.897	215.724
1884	7.633	169.661	177.294	2.298	20.485	22.783	200.077
1885	7.577	159.802	167.379	2.395	22.425	24.820	192.199
1886	8.070	166.640	174.710	2.391	23.435	25.826	200.536
1887	7.845	174.651	182.496	2.418	23.545	25.963	208.459
1888	8.448	174.525	182.973	2.758	23.932	26.690	209.663
1889	13.834	182.677	196.511	3.525	24.958	28.483	224.994
1890	11.279	194.711	205.990	3.642	24.882	28.524	234.514

Az osztrák honvédség anyakönyvi állományát minden év végén az alábbi számok mutatják:

Év	Tisztikar	Legénység	Év	Tisztikar	Legénység
1870	888	134.344	1882	3.531	177.403
1871	1.074	127.297	1883	3.595	179.461
1872	1.570	139.411	1884	3.667	172.832
1873	1.735	161.198	1885	3.455	169.679
1874	2.301	176.953	1886	4.035	201.726
1875	2.420	182.733	1887	4.791	230.135
1876	2.562	223.889	1888	5.888	250.219
1877	2.813	252.976	1889	6.464	263.039
1878	3.190	224.167	1890	7.186	279.612
1879	3.785	216.203	1891	7.695	287.691
1880	4.105	222.245	1892	8.593	293.549
1881	3.483	188.330			

Ausztriának nagyobb népessége daczára, a legtöbb évben az osztrák honvédség számra a magyar honvédség alatt maradt, csak 1887-ben látunk fordulatot, a mi összefügg az osztrák honvédség harczképességének emelésére irányuló újabb törekvésekkel.

N) Állami pénzügy.

Az állami háztartás mérlege. — Elsősorban az utolsó 10 évi zárszámadási eredményeket mutatjuk be. Az utóbbi évkönyvben az állami számvevőszéknek egy új összeállítása alapján 1868-ig visszamenőleg ismertettük az állami háztartás történetét. A míg a nevezett hivatal újabb öt évi összefoglalást és így 25 évi visszatekintést közlétesz, mindig csak az utóbbi 10 év eredményeit mutatjuk be. Ez a közelmúlt fejlődésének adja képét; az aktualitást pedig jelzi az épen elmúlt év kezelési eredménye, valamint az új költségvetés, összehasonlítva ezt a közelebb lefolyt évnek budgetével, a melyről eddig legfőlebb a kezelési eredmények ismereteseek. Közöljük ehhez képest az 1882—1891-iki zárszámadási, az 1891. évi kezelési eredményeket és az 1892. meg 1893. évi költségvetések mérlegét.

Az első sorban említett 10 év zárszámadás eredményei, nem a tényleges eredményt, hanem — mint az állami számvevőszék teszi — az illető évre előírt bevételeket és kiadásokat véve, következők:

Év	Kiadás	Bevétel	— Hiány + Fölösleg	Év	Kiadás	Bevétel	— Hiány + Fölösleg
	millió forint				millió forint		
1882	337'14	290'80	—46'34	1887	368'15	318'53	—49'62
1883	340'43	301'29	—39'14	1888	362'70	338'72	—23'98
1884	343'44	302'42	—41'02	1889	348'16	350'75	+ 2'59
1885	358'64	318'44	—40'20	1890	378'23	410'20	+ 31'96
1886	348'34	305'30	—43'04	1891	402'68	440'79	+ 38'11

A másodsorban említett 1892. évi kezelési eredmény 412'91 millió kiadást, 429'61 millió bevételt és így 16'71 millió felesleget mutat fel.

A legutóbbi két év kiadásai és bevételei az állami költségvetésben következőleg irányoztattak elő:

1892.	397'51 millió frt kiadás,	397'52 millió frt. bevétel	0'014 millió frt fölösleg
1893.	485'26 » » »	485'28 » » »	0'014 » » »

Önálló pénzügyünk első évétől, 1868-tól fogva csak 1889-ben jelentkezik megint fölösleg zárszámadási eredményül: pedig ez utóbbi évre is a költségvetési törvény 6'14 millió hiányt prelinimált. 1890-re 1'23 millió hiány volt előirányozva s a zárszámadási eredmény közel 32 millió fölösleg. 1891-re már a budgettörvényben van előirányozva, a póthitelekkel együtt azonban 0'32 millió hiány jelentkezik; az eredmény pedig több mint 38 millió fölösleg. Igen csekély az 1892-re előirányzott fölösleg, a zárszámadási eredmény azonban 16'70 millió fölösleget mutat a mellett, hogy a rendes bevételekből igen tetemes összeg fordítottatott ezen évet nem terhelő adósságok beváltására. Ezekből lehet következtetni arra, hogy az 1893-ra 12.710 frttal előirányzott fölöslegnek minő tényleges többlet fog megfelelni. A javulás ezek szerint 1888. óta folytonos és jelentékeny. Először tetemesen leszállanak a kiadások és nevezetesen emelkednek a bevételek, azután megint szaporodnak a szükségképi kiadások, úgy, hogy 1891-ben meghaladják a megszorítás előtti, 1887-ik évi kiadásokat. A jövedelmek emelkednek ugyancsak 1888-tól fogva főkép a közvetett adók fokozása következtében. A két tényező közrehatása folytán az 1887-iki 49'6 milliónyi hiány 1888-ban 26 millióval csökkent és ugyanennyivel javult a mérleg megint 1889-ben. 1890-től fogva a javulás általános; kiterjed az egyenes adókra, az államasutakra és főkép a jövedékekre.

Az államháztartás 1892-ben és 1893-ban. — Az összes kiadások és bevételek az 1892-iki és 1893-iki költségvetés szerint következőleg vannak megállapítva:

Fejezet	1892		1893	
	f o r i n t			
	A) Rendes kiadások.			
I.	Királyi udvartartás	4,650.000	4,650.000	
II.	Kabineti iroda	73.097	72.723	
III.	Országgyűlés	1,246.931	1,299.600	
IV.	Közösügyi kiadások	24,956.725	25,245.044	
V.	Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közzegeinek nyugdíjai	46.132	41.985	
VI.	Nyugdíjak	7,095.799	7,440.461	

Fejezet		1892	1893
		forint	
VII.	Állami adósságok	118,630.663	118,770.507
VIII.	Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok ...	20,683.710	21,319.298
IX.	Előlegezések a vasutikamatbiztosítás alapján	1,029.976	753.408
X.	Horv.-Szlavonors. beligazgatási szükséglete	6,923.116	7,106.947
XI.	Állami számvéviszék	110.900	110.900
XII.	Ministerelnökség	337.580	337.580
XIII.	Őcs és apost. kir. Felsége személye kö- rüli ministerium	58.990	58.540
XIV.	Horvát-szlavon-dalmát minister és sze- mélyzete	36.080	36.080
XV.	Belügyministerium	12,074.528	12,139.460
XVI.	Pénzügyministerium	64,374.352	64,808.100
XVII.	Kereskedelemügyi ministerium	61,373.740	65,526.635
XVIII.	Földmívelésügyi ministerium	13,832.395	14,490.487
XIX.	Vallás- és közoktatásügyi ministerium ...	7,605.674	7,866.059
XX.	Igazságügyi ministerium	13,167.933	13,585.907
XXI.	Honvédelmi ministerium	11,990.711	12,217.482
	Összesen	370,299.032	377,877.203
B) Átmeneti kiadások és beruházások.			
<i>I. Átmeneti kiadások.</i>			
I.	Ministerelnökség	8.000	5.000
II.	Ő Felsége személye körüli ministerium ...	900	10.000
III.	Belügyministerium	81.195	86.816
IV.	Pénzügyministerium	2,326.200	81,647.246
V.	Kereskedelemügyi ministerium	742.000	754.000
VI.	Földmívelésügyi ministerium	290.100	380.650
VII.	Vallás- és közoktatásügyi ministerium ...	88.510	79.575
VIII.	Igazságügyi ministerium	55.400	5.000
IX.	Honvédelmi ministerium	3,698.423	2,837.561
	Összesen	7,290.728	85,805.848
<i>II. Beruházások.</i>			
I.	Állandó országház építésére	1,150.000	1,150.000
II.	Belügyministerium	39.680	26.750
III.	Pénzügyministerium	1,550.968	1,094.100
IV.	Kereskedelemügyi ministerium	6,385.295	8,008.900
V.	Földmívelésügyi ministerium	3,106.640	3,066.438
VI.	Vallás- és közoktatásügyi ministerium ...	739.445	1,602.806
VII.	Igazságügyi ministerium	300.000	300.000
VIII.	Honvédelmi ministerium	—	320.000
	Összesen	13,272.028	15,568.994

Fejezet		1892	1893
		forint	
	C) Rendkívüli közösügyi kiadás ...	6,647.123	6,931.476
	A) Rendes bevételek.		
I.	Állami adósságok	3,811.573	3,690.282
II.	Állami számvevőszék	1.895	1.900
III.	Ő cs. és apost. kir. Felsége személye kö- rüli ministerium	700	800
IV.	Belügyministerium	1,145.970	1,045.329
V.	Pénzügyministerium	279,065.468	284,124.258
VI.	Kereskedelemügyi ministerium	91,872.417	97,878.292
VII.	Földmivelésügyi ministerium	13,835.125	14,246.593
VIII.	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	1,074.014	1,256.781
IX.	Igazságügyi ministerium	579.558	729.761
X.	Honvédelmi ministerium	337.461	358.989
	Összesen ...	391,724.181	403,332.985
	B) Átmeneti bevételek.		
I.	Pénzügyminiszterium	4,869.000	81,801.521
II.	Kereskedelemügyi ministerium	4.000	27.000
III.	Földmivelésügyi ministerium	16.000	21.000
IV.	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	635.455	1,471.137
V.	Honvédelmi ministerium	275.000	—
	Összesen ...	5,799.455	83,320.658
	Mérleg.		
	Rendes kiadások	370,299.032	377,877.203
	Átmeneti kiadások	7,290.728	85,805.848
	Beruházások	13,272.028	15,568.994
	Rendkívüli közösügyi kiadás	6,647.123	6,931.476
	Összesen ...	397,508.911	486,183.521
	Rendes bevételek	391,724.181	403,332.985
	Átmeneti bevételek	5,799.455	83,320.658
	Összesen ...	397,523.636	486,653.643
	Összes kiadás ...	397,508.911	486,183.521
	Összes bevétel ...	397,523.636	486,653.643
	Fölösleg ...	14.725	470.122

Az 1893-iki költségvetés tárgyalását az országgyűlés ismét későn, magának ezen évnek negyedik hónapjában fejezte be. A tör-

vény alaki berendezésében nem történt újabb változás az 1889: XVIII. t.-cz. szerint a kereskedelemügyi, földmívelési s pénzügyi miniszteriumok ügykörének új csoportosításából eredt módosításon kívül, a melyről az előbbi évkönyvben szoltunk. Nevezetes új tétel azonban az 1892. és 1893. évi költségben előbb csak az állami, azután a megyei tisztviselőknék is magasabb javadalmazására fölvetett új cím a pénzügyminiszterium átmeneti kiadásai közt. Új, nevezetes tétel továbbá, de csak az 1893. évi költségvetésben, a pénzügyminiszterium rendkívüli kiadásai s bevételei közt a valutaszabályozás címén előforduló 773 millió frt, a mi a legfőbb tényezője az 1893. évi összkiadások és bevételek nagy többletének az előző évekhez képest.

A Vaskapu szabályozásának költségei. — Itt van helye, mielőtt a költségvetés részleteibe bocsátkozunk, szólni a Vaskapu szabályozási költségeiről, melyek évenként a budget keretén kívül szavaztatnak meg és számoltatnak el. Az 1888. évi XXVI. t.-cz. a munkálatok költségeit az időszaki kamatokkal együtt 9 millió frt-ban állapította meg és felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert, hogy az évi kiadásokat vagy tárczája beruházásai közt előirányozza, vagy a költségvetés keretén kívül hitelművelet útján fedeztesse. Az 1889: XII. t.-cz. elrendelte, hogy ez utóbbi módot követve, a munkálatok költségei egyelőre az állampénztári készletekből fedezteszenek és hogy ezen előlegek a kincstárnak az összes szabályozási munkálatok fedezésére fölveendő kölcsönből visszatéríttessenek. 1889-ben előmunkálatokra s tervezésekre felhasználtatott 96.760; 1890-ben kiadatott, a szabályozási munkálatokhoz szükséges egy vontató gőzösre s két uszályhajóra fizetett részletösszeggel együtt, 172.208; 1891-ben felhasználtatott, ideértve az említett két hajóért fizetett végrészletet, 1.069,234 frt. 1892-re engedélyeztetett 1,878.778 frt. 1893-ra pedig előirányoztatott 1,617.000 frt. 1893-ban azonban a korábbi évekre megszavazott, de egészen föl nem használt hitelek maradványaival együtt rendelkezésre áll összesen 2,310.357 frt.

Az 1892. XXXII. törvénycikkkel a Vaskapú-zuhatagon át épülő csatornának, valamint az e csatornától Orsováig terjedő folyamrész további — 3 méterig menő — lemélyítésre újabb 1,500.000 frt szavaztatott meg, mely az egész csatorna építésére még hátralevő 3 év alatt szintén felhasználandó.

Kiadások. — Az állami kiadásokat az Évkönyv ezen folyamától kezdve másképp fogjuk csoportosítani mint eddig. Kevésbé lényeges az az újítás, hogy nem egy összegbe foglalva, hanem külön-külön mutatjuk ki a kir. udvartartás és az országgyűlés költ-

ségeit. Lényeges azonban az a változás, hogy ezentúl minden tárcza rendes és átmeneti kiadásait, valamint a beruházásokat összegezve mutatjuk ki s nem vonjuk le mindegyik tárczána az u. n. közigazgatási kiadásokat, a melyeket eddig a „közigazgatási és pénzügyi kormányzat“ rovatában összefoglalva külön mutattunk ki. Ezen többnyire központi kiadásoknak kihasítása valamennyi tárczána és egy közös összegbe foglalása önkényes fictió, a mely az osztrák statisztikából ered, de tudunkkal sehol egyebütt nincs meghonosítva. Helyre állítjuk tehát mindegyik tárczána teljes kiadásait egy összegben. E helyütt azonban csak azon néhány költségvetési fejezetet mutatjuk be, a melyek egyik miniszterium költségvetéséhez sem tartoznak vagy különös részletezést, mint p. o. az államadóságok, nem követelnek; alább azután az összes ministeriumok mind három rendbeli kiadásait és a költségvetés egyéb fejezeteit tüntetjük fel. Álljanak tehát itt első sorban az érintett kisebb fejezetek, valamint a nyugdíjak, melyek valamennyi ministeri tárczából kihasítva, egy külön közös fejezet alá foglalvák a költségvetésben:

É v	Kir. udvar- tartás millió forint	Ország- gyűlés	Nyug- díjak	É v	Kir. udvar- tartás millió forint	Ország- gyűlés	Nyug- díjak
1884	4'65	1'12	4'60	1889	4'65	1'28	6'25
1885	4'65	1'23	4'79	1890	4'65	1'24	6'56
1886	4'65	1'30	5'20	1891	4'65	1'41	6'90
1887	4'65	1'25	5'51	1892	4'65	1'25	7'09
1888	4'65	1'24	5'97	1893	4'65	1'30	7'44

A kir. udvartartás költségei 10 évenként, Ausztriával egyenlő nagyságban és nem a kvóta arányában, állapittatnak meg. 1868-tól 1873-ig e költség volt évenként 3'25, ez utóbbi évben az udvarnak a bécsi kiállítás rendkívüli költségei miatt 5'65 és 1874. óta 4'65 millió. Az utóbbi évtizedben itt nincs tehát emelkedés. Az országgyűlés költségei is csak 1'12 és 1'30 millió közt változnak, mely különbség többnyire attól függ, hogy a delegációk Budapesten vagy Bécsben üléseznek-e. Az idei többlet épen onnan ered, hogy Bécsben gyűlnek össze. Nem foglaltatik azonban ezen összegben azon több kiadás, mely az „országgyűlési képviselők tiszteletdíjának átalány-összegben leendő megállapításáról“ szóló 1893. VI. t.-cz. életbelépése következtében fölmerül. E törvény szerint 1893 kezdettől fogva az eddigi 5 frt 25 kr napidíj helyett évi 2400 frt (4.800 korona) tiszteletdíj jár. Ezen fölül úgy, mint eddig, 800 frt évi lakbér. Az 1867-től 1891-ig terjedő 25 év átlaga szerint a napidíjak évi összege 1454 frt volt.

Itt van helye felemlíteni az állandó országház építésére a

beruházások közt előirányzott évi kiadásokat, a melyek az országgyűlés előbb felsorolt számaiban nem foglaltatnak. Az állandó országház építésére tényleg fordított 1885—91-ben 4²⁹ millió, 1892-re és 1893-ra megszavaztatott évenként 1¹⁵ millió.

Egyre öregbedő kiadást okoznak a nyugdíjak; feltűnő ez különösen a nyugdíjazást méltányosabban rendező 1885: XI. t.-cz. életbeléptetése óta. Az itt felsorolt összegekben azonban nem is foglaltatnak az összes nyugdíjak, mert a hadsereg nyugdíjain kívül, melyek a közözügi költségek közé tartoznak s az ő Felsége kabineti irodájának külön elszámolt, kerek számban 28.000 frtnyi nyugdíjain kívül, az 1849. évtől az 1867. évig fennállott központi kormány közegeinek is jár egyezségileg megállapított átalány, a mely évről-évre a jogosultak elhalálozása következtében apad. Így 1889-ben még 62.143 frt vétetett föl, míg 1891-ben 53.045, 1892-ben 46.132 és 1893-ban 41.985 frt vétetik előirányzatba. Nincsenek továbbá a nyugdíjak összegében a nem tulajdonképeni állami tisztviselők nyugdíjai sem fölvéve; mint például az államvasúti alkalmazottaké, kiknek egészen külön — az érdekeltek befizetéseiből — képzett s egészen külön kezelt nyugdíjalapjuk van.

Államadósságok. — Az állami adósságok évi terhei három főcsoportba foglalhatók: az első az a változás alá nem eső évi járulék, a melyet az 1867. XV. t.-czikkben az akkori osztrák államadósságok terheinek viseléséhez elvállaltak; a másik csoportba foglalhatók az állam által közvetlenül fölvett állósított és függő, törlesztési vagy járadékkölcsönök; a harmadik csoportba tartoznak a kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok. Emez adósságok évi terhei az államköltségvetés VII. és VIII. fejezetében állapíttatnak meg. Az VII. fejezet alatt foglalt államadósságok szükséglete lényeges változásnak indul még 1893. folyamán, a mennyiben az 5⁰/₁₀-os papíráradék levonatik és helyébe a 4⁰/₁₀-os koronajáradék lép, de ennek még nincs nyoma az 1893. évi előirányzatban. Az ezen három csoportba tartozó adóssági terheken kívül még megemlítendő az a kiadás, melyet a miniszteriumok építési s egyéb beruházási czélokra fölvett kölcsönök kamatjára és törlesztésére fordítanak. Ezen kölcsönökről külön részletes kimutatás foglaltatik az állami költségvetés mellett, de ez az évi teher nem része az előbb említett két budgetfejezetben előforduló kiadásoknak, hanem mindegyik miniszterium kiadásai közt szerepel. Az ily adósságok tőke- és kamattörlesztési hányada fejében 1892-ben 4¹⁹, 1893-ban 5⁸⁵ millió van előirányozva s maga az adósság 1893-ban 62²² millióra emelkedik, a miből a kereskedelemügyi miniszterium része 43⁵⁰ millió.

Ezen adósságok kizárásával tesznek:

É v	Államadós- sági jár- ulék	Államadós- ságok	Vasutak államo- sítá-sa folyán el- vált adósságok	Együtt
		törlesztése, kamatai s kezelési költsége		
m i l l i ó f o r i n t o k b a n				
1884	30'32	53'02	10'11	63'13
1885	30'31	55'44	11'80	67'24
1886	30'32	57'83	11'86	69'69
1887	30'31	60'54	11'75	72'29
1888	30'31	62'37	11'63	74'00
1889	30'31	58'96	13'12	72'08
1890	30'31	75'84	12'63	118'75
1891	30'31	89'49	20'56	140'36
1892	30'31	88'32	20'68	139'31
1893	30'31	88'46	21'32	140'09

Az 1867-ben elvállalt államadóssági járulék változatlan. Az államadósságok másik részében két csoportot lehet megkülönböztetni: olyanokat, melyeket a kincstár, úgyszólván, közvetített és a melyeknek külön bevétel is felel meg s olyanokra, melyek tisztán az állam mindennemű bevételeiből fedezendők. Az előbbiekhöz soroljuk a földtehermentesítési adósságot, mert az évi teher ellátására első sorban a földtehermentesítési pótlék szolgál. Ezen csoportba tartozik még szorosabb értelemben a szőlődézsma váltság, melynél például az 1890. évi 2'36 milliónyi kiadással szemben állott a váltságkötelezettek 1'31 milliónyi befizetése; ezen váltságtőkék és kamataik egyébiránt a jogosultaknak már legnagyobb részt kiutalványoztattak és az adóssági címletek már beváltattak. Ilyen továbbá a maradvány- és irtványföldek megváltása s a tiszta-szegedi sorsolási kölcsön. Ezen csoportba sorolható végre az italmérési jogok megváltásáért járó tőkék kamatja és tőketörlesztése (1893.) 10'83 millió erejéig, a mely költségnek fedezésére hozatott be az italmérési jövedék. A másik államadóssági csoporthoz, a melynek külön fedezete nincs, tartoznak a vasutak államosítása folytán elvállalt adósságok is.

1889. óta az államadósságoknál nagy változás mutatkozik. Ezen évben az összes államadósságok kamat- és tőketörlesztési szükséglete 131'38 millióval volt előirányozva, a zárszámadási eredmény pedig 118'71 millió frt. lett. Ez évben vitetett keresztül a földtehermentesítési, az 1868. évi vasuti, az 1871. évi 30, az 1872 évi 54 millió és a gömöri vasuti záloglevél-kölcsön konverziója, a mi igen nagy

törlesztési kiadás elmaradásával járt. 1890-ben 127 millióval lett előirányozva az összes államadóssági kiadás, minek oka az, hogy ez évben új államadóssági teher gyanánt szerepel az italmérési váltásig-tökéért járó, 9'9 millió kamat, a mivel szemben, mint új bevétel, 12'5 millió frt jelentkezik az italmérési jövedékből. A pénzügyi mérleg e részben tehát 1890-ben az előző év nagy eredményéhez képest nem romlott, de nem is javult; mert a nagyobb bevételt a regále-megváltás folytán elmaradt némely jövedelmek pótlásául kell számbavenni.

A konverzió útján kivont adóssági czimletek helyébe lépett az 1888 : XXXII. t.-cz. alapján kibocsátott $4\frac{1}{2}\%$ államvasuti arany- és ezüst-kölcsön, továbbá az új földtehermentesítési kölcsön; új kölcsönkép pedig jelentkezik a regaléváltási kötvények.

Tetemes könnyebbülés állott be a kamatbiztosítást élvezett vasutak államosítása folytán elvállalt adósságoknál a keleti, a tiszavidéki, az első erdélyi, a duna-drávai s az alföld-fiumei vasutak elsőbbségi kötvényeinek konverziója következtében: 1889-ben az államosított vasutakkal elvállalt adósságok terhe még 11'63 millió volt, 1890-ben 6'99 millióra szállott volna le, de újabb államosítások következtében 12'63 millióra emelkedett, 1891-ben pedig az északkeleti vasut államosítása következtében újból lényegesen emelkedett. Ezen évben a kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok czimén a kiadás 20'56 milliót ért el; mert ezen év kiadásai közt szerepel először az 1891. évi XXV. t.-cz. alapján a szabadalmazott osztrák-magyar államvasut-társaság magyarországi vonalainak megváltása folytán elvállalt évi járadék 9'60 millióval és az ezen társaság által a kormánynak adott 5 millió előleg törlesztési járadéka 0'25 millió frttal. 1892-re az említett fejezet alatt 20'68, 1893-ra 21'32 millió előirányoztatik. Másfelől azonban a vasuti kamatbiztosítás alapján járó előlegek, melyek 1890-ben 3'96, 1891-ben pedig 1'57 millióra mentek és 1892-re 1'03, 1893-ra 0'75 millióval vannak előirányozva. Az államosított vasutak elsőbbségi adósságainak beváltására kibocsátott $4\frac{1}{2}\%$ -os államvasuti ezüstkölcsön közvetlen államadósság és ezek sorában 1890-ben 1'75, 1891-ben 5'58, 1892-ben és 1893-ban 5'60 millió évi teherrel szerepel.

Közösügyi költségek. — Magyarországnak hozzájárulása eredetileg 30, utóbb a határőrvidék bekebelezése után $31\frac{4}{10}\%$ -ot tesz. A netto-szükséglet, melyet kvótaszerű hozzájárulásokkal fedezni kell, hullámszik a közös fedezetre szolgáló tiszta határvámjövedelem eredménye szerint is. Voltak évek, mikor a vámból az ebből teljesített adóvisszatérítés miatt mindössze csak 3—5 millió maradt fenn, sőt volt

egy év (1881.), mikor az említett oknál fogva a vámjövedék passiv lett; a közös költségek fedezésére tehát kevés, vagy mi sem jutott és így azok aránytalanul nagyoknak mutatkoztak. Az autonóm vámtarifa ismételt fokozása s különösen az utóbbi közgazdasági egyezség óta, mely az adóvisszatérítést többé nem a vámjövdelemre utalja, ezen jövedék jelentékeny fedezetet nyújt a közös háztartásnak. Így a vámjövedék fölöslege 1890-ben 39'73, 1891-ben 40'49 1892-ben 40'15, 1893-ban 42'28 millióra van előirányozva.

Az utóbbi évtized, szerencsére, nem ismer oly rendkívüli katonai intézkedéseket, melyek miatt (Bosznia okkupációja) 1878-ban 215'83 és 1879-ben 137'03 millióra emelkedtek a közösügyi költségek, holott 1875-ben például 109'60 millión állottak vala. Es ama két évben csekély volt azon fölül a vámfedezet is. De az utóbbi 10 év alatt is tetemesen emelkedtek az 1880-ban már 115'76 millióra leszálolt brutto-költségek. Mert az újabb katonai felszerelések, az erődítések és mozgósítás esetére való készülődések a nyersszükségletet tetemesen fokozták, úgy, hogy a vámfelesleg lényeges növekedése mellett egyre növekedik a kvótaszerű hozzájárulás. Az itt következő adatok Magyarország hozzájárulásáról az 1884—94. évi közös költségekhez számszerűleg illusztrálják a mondottakat:

É v	K ö z ö s ü g y i			É v	K ö z ö s ü g y i		
	rendes	rend- kivüli	összes		rendes	rend- kivüli	összes
	kiadások millió forintokban				kiadások millió forintokban		
1884	26'05	4'82	30'87	1889	23'76	10'43	34'19
1885	32'73	4'25	36'98	1890	23'43	4'69	28'12
1886	30'01	3'64	33'65	1891	23'33	7'47	30'80
1887	32'58	13'73	46'31	1892	24'96	6'65	31'61
1888	24'08	19'10	43'18	1893	25'25	6'93	32'18

Az államadósságok álladéka. — Lássuk már most a kép teljessége végett, az államadósságok álladékát is; erről a rendelkezésre álló legújabb hivatalos adatok az 1891. évi zárszámadásból valók. Itt a konverziók következtében megszűnt korábbi adósságokról és az ezek helyébe lépett új kölcsönökről, valamint az újabb vasuti államosítások következtében beállott változásokról 1891. végeig megfelelő képet találunk.

T á r g y	1887	1888	1889	1890	1891
	millió forintokban				
I. Állami adósságok.					
Visszafizetési kötelezettség nélkül felvett kölcsönök					
Aranyjáradék-kölcsön (4 ^o /o)	545'86	592'00	592'00	592'00	592'00
Papíráradék-kölcsön(5 ^o /o)	348'26	357'97	358'49	358'49	358'49
Törlesztendő adósságok.					
a) Aranyértékben kamatozók:					
1867. évi vasuti kölcsön	72'37	71'33	—	—	—
Gömöri vasuti záloglevél-kölcsön ...	5'85	5'23	—	—	—
1871. évi 30 millió frt.-os kölcsön ...	20'57	19'71	—	—	—
1872. évi 54 » » » » » » » » » »	39'60	38'07	—	—	—
Magyar keleti vasutat terhelő állami adósság	9'76	9'74	9'72	9'70	9'67
Magyar keleti vasutat terhelő II. kibocsátású elsőbbségi kölcsön	29'99	29'99	—	—	—
A zágráb-károlyvárosi vasutat terhelő adósság	4'77	4'77	4'70	4'76	4'75
Az első erdélyi vasuti beruházási kölcsön	3'70	3'67	—	—	—
A báttaszék - dombovár - zákányi v. beruházási kölcsön hányada	0'15	0'15	—	—	—
Alföld-fiumei v. 1876. évi beruházási kölcsön hányada	1'03	1'03	—	—	—
4 ¹ / ₂ ^o -os államvasuti aranykölcsön ...	—	—	182'00	181'54	—
Magyar nyugati vasuti 1876. évi beruházási kölcsön	—	—	0'49	0'38	0'37
Első m. gácsországi vasuti 1876. és 1888. évi beruházási kölcsön	—	—	3'45	3'43	3'42
M. északkeleti vasut 4 ^o /o kölcsöne ...	—	—	—	—	24'05
b) Ezüst értékben kamatozók:					
Magy. keleti vasutat terhelő I. kib. elsőbbségi kölcsön	44'07	43'98	—	—	—
Az I. erdélyi vasuti részvények	13'91	13'88	13'84	13'80	13'76
» » » elsőbbségi kölcsön	20'44	20'40	—	—	—
A báttaszék - dombovár - zákányi v. részvények	4'61	4'60	4'58	4'57	4'56
A báttaszék - dombovár - zákányi v. elsőbbségi kötvényei	6'83	6'81	—	—	—
Alföld-fiumei vasuti részvények	18'18	18'12	18'06	17'99	17'93
Alföld-fiumei v. terhelő I. kibocsátású elsőbbségi kölcsön	18'40	18'35	—	—	—

T á r g y	1887	1888	1889	1890	1891
	millió forintokban				
Alföld-fiumei vasutat terhelő II. kib. elsőbbségi kölcsön	1'56	1'55	—	—	—
A magy. nyug. vasuti részvények	—	—	12'26	12'26	12'26
A magy. nyug. vasutat terhelő I. kib. elsőbbségi kölcsön	—	—	16'52	16'47	16'43
A magy. nyug. vasutat terhelő II. kib. elsőbbségi kölcsön	—	—	2'69	2'71	2'70
Az I. magyar-gácsországi vasuti részvények	—	—	4'90	4'90	4'90
Az I. magyar-gácsországi vasutat terhelő I. kib. elsőbbs. kölcsön ...	—	—	7'35	7'33	7'31
Az I. magyar-gácsországi vasutat terhelő II. kib. elsőbbs. kölcsön ...	—	—	2'69	2'67	2'65
Az I. magyar-gácsországi vasutat terhelő III. kib. els. kölcsön	—	—	2'18	2'18	2'17
4½%-os áll. vasuti ezüst-kölcsön ...	—	—	119'50	119'20	118'98
c) Bankértékben kamatozók:					
Tiszavidéki vasuti részvények	6'09	4'05	—	—	—
Tiszavidéki v. terhelő I. kib. sorsjegy-kölcsön	13'68	13'54	13'40	13'25	13'09
Tiszavidéki v. terhelő II. kib. elsőbbségi kölcsönök	19'42	19'36	—	—	—
Vágvölgyi vasutat terhelő adósság ...	0'49	—	—	—	—
1870. évi sorsolási kölcsön	23'32	22'86	22'40	21'94	21'48
Lánchíd elsőbbségi adósság	0'92	0'87	0'83	0'78	0'72
Lánchíd jog megváltása	0'38	0'37	0'37	0'37	0'37
Tisza-szegedi kölcs. (1880. XX. t. cz.)	41'54	41'18	40'82	40'70	40'20
5%-os földtehermentesít. adósság ...	180'63	172'62	—	—	—
4%-os földtehermentesít. adósság ...	—	—	199'24	198'69	198'12
A magyar-gácsországi vasut magyar vonalának részvényei	—	—	4'91	—	—
Szőlődezsma váltság adósság	7'21	5'25	3'19	0'98	—
Italmérési jogok megváltása	—	—	—	—	228'10
Maradvány- és irtványföldek váltsága	2'24	2'23	2'24	2'01	2'14
Az 1883. évi XLI. t. cz. alapján a magyar földhitelintézetől felvett 5%-os jelzálog-kölcsön	6'45	6'35	6'27	6'19	6'03
A magyar földhitelintézetől felvett 4½%-os jelzáloglevél-kölcsön ...	4'09	4'02	3'91	3'52	3'74
A budapest-pécsi vasuti részvények	—	—	7'85	7'85	7'85
A budapest-pécsi vasut 5%-os elsőbbségi kölcsöne	—	—	—	9'40	—
A budapest-pécsi vasut 4%-os elsőbbségi kölcsöne	—	—	9'40	9'43	9'34

T á r g y	1887	1888	1889	1890	1891
	millió forintokban				
A magyar földhitelintézetől fölvett 4%-os jelzálog-kölcsön	0'72	0'71	0'63	0'78	0'70
A szab. osztr.-magy. vasut vonalainak megváltása folytán elvállalt évi járadék	—	—	—	—	191'67
Ugyanezen társulattól fölvett előleg	—	—	—	—	4'99

Az arany- és papíráradék meghonosítása s utóbb a vasutak mind nagyobb mérvű államosítása óta az állam nem szerezte be többé szükségletét törlesztéses kölcsönökkel, hanem beruházásait is, sőt az évi adósságtörlesztést járadékkötvények kibocsátásával fedezte. Innen van, hogy a járadékadósságok növekedtek, a törlesztésiek állandóké pedig apadt. A törlesztési kölcsönöket azonban a konverzió alkalmával ugyancsak törlesztési kölcsönök váltották fel, még pedig a kisebb kamatú adósság névszerinti tőkájének öregbedésével.

Az 1889—90-iki évkönyvben részletesen előadtuk a konverzióról rendelkező 1888: XXXII. törvényezik intézkedéseit; felsoroltuk, hogy mily adósságokra terjed ki a művelet, hogy minő új czimletek, mely határig bocsátandók ki. Említettük, hogy az új földtehermentesítési kölcsön 70, a vasuti aranykötvények 75, az ezüstkötvények 80 év alatt törlesztendőek. Az új kölcsönök összegére, kamatjára, törlesztési idejére s értékesítésére nézve a többször említett törvény 9. §-a azt rendeli, hogy ezentúl az évi teher legalább annnyival legyen kisebb, mint a mennyit 1889-ben adósságtörlesztés fedezésére papíráradék kibocsátásával kell beszerezni. E szükséglet 13'09 millióval volt előirányozva, a megtakarítás pedig tényleg 13'40 millió volt és így ezen feladatnak a művelet megfelelt. Ki is maradt már az 1890. évi költségvetésből az adósságtörlesztésre a járadék-kibocsátással beszerzett és évről-évre emelkedett fedezet, mely művelet az államadósságok állandókat nagyobb mértékben fokozta, mint a mennyire ez a törlesztések útján apadt; holott ezentúl a törlesztés valóságos apasztás lesz. A fentebbi részletes kimutatás tüzetesen feltünteti, hogy ezen konverzió folytán minő változás következett be az adósságok állományában. Az 1888. és 1889. évi adatok egybevetéséből kitetszik, hogy mely adósságok szüntek meg és mily terjedelmű hasonló kategóriájú új kölcsönök léptek helyökbe. Új adósságul jelentkezik először 1891. végén 228'10 millióval a 4¹/₂%-os regáleváltási kölcsön, a mely azonban közel 230 milliót

ért el. Az évi teher 1890-ben 9'9, 1891-ben 10'60, 1892-ben és 1893-ban 10'84 millióra előirányoztatik. A többlet részint a nagyobb tőke kamatjából, részint onnan ered, mert 1891-ben megkezdődik a tőketörlesztés. A szőlődezsma váltásági kölcsön a törlesztési terv szerint megszűnt 1891-ben. 1889. végén a maradék 3'19 millió volt, 1890-ben tőketörlesztésre megszavaztatott 2'20, 1891-re 0'9 millió. Ez az első magyar állami kölcsön, mely rendszeres törlesztés útján megszűnt. A kincstárnak tetemes követeléseai vannak a váltáságkötelezettek irányában, a melyekre nézve a törvényhozás az 1891 : I. törvényczikkben újabban intézkedett. Megszűntek továbbá, s pedig már az 1890. márczius 31-én történt utolsó sorsolással, a tiszavidéki vasut beváltása folytán államadóssági czimletekké vált részvények. A tiszta-szegedi kölcsönnél annyiban történt lényeges változás, hogy a tiszai társulatok nagyobb részét visszafizetik a kincstárnak a kölcsönöket, a sorsolási kölcsön maga azonban vissza nem fizethető, illetőleg nem konvertálható.

Újabban nagy szabású konverzió indított meg az 1892 : XXI. t.-czikk alapján. Bevonattak az 5⁰/₀-os papíráradék, a maradvány- és irtványföldváltáság, az államosított első erdélyi, duna-drávai, alföld-fiumei, budapest-pécsi, első magyar-gácsországi, magyar nyugoti s magyar északkeleti vasutársaságok részvényei és ezen utóbbi vasut négy rendbeli prioritásai; továbbá a magyar nyugoti vasutnak két rendbeli elsőbbségi kölcsöneiből a magyar vonalakat terhelő rész, végre az 1875. és 1876. évi egyesített elsőbbségi kölcsönök. Ezen két utóbbi aranyra szóló kölcsön (a nyugoti vasut elsőbbségi és az egyesített elsőbbségi kölcsön) 4⁰/₀-os régi aranyáradék, a többi 4⁰/₀-os koronajáradék kibocsátása útján vonatott be. Kibocsátatott pedig 1.062 millió koronáról és 90 millió arany forintból 4⁰/₀-os járadékkötvény. Ezen kötvények f. é. február hó elején aláírásra bocsátattak és pedig a koronajáradékkötvények 100. korona névértékért 92 korona 50 fillérrel, az aranyjáradékkötvények pedig 192 márka 40 fillérrel. Az ezen konverzióval megtakarított kamat alapján beszerzett arany a pénztári készletekből kihasított 45 millió aranyforinttal együtt pénzverési s valutarendezési czélokra hasznosítandó. A konvertált adósságok tesznek o. é. forintokban:

Magyar 5 ⁰ / ₀ -os papíráradék	358,487.000
Maradvány- és irtványföldváltásági kötvények	2,021.310
Budapest-pécsi vasuti részvények	7,850.000
Alföld-fiumei vasuti részvények	17,787.800
Első erdélyi vasuti részvények	13,679.000
Duna-drávai vasuti részvények	4,530.000

1869. évi magyar északk. vasuti elsőbbségi kötv.	25,404.600
1875. évi 5% magyar északk. vasuti aranykölcsön	12,527.600
1878. évi 6% magyar északk. vasuti üzemkölcsön	975.000
1876. évi 5% egyesített magyar vasuti els. kölcsön	3,201.800
Gácsországi vasuti részvények	4,906.200
Magyar nyugoti vasuti részvény	12,259,400
Magyar nyugoti I. és II. kib. elsőbbségi kötvény ...	19,041,400

482,671.110

Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete. —

A horvát kvóta történetét az Évkönyv előző kötetében részletesen adtuk elő. Az utóbbi évtizedben a társországoknak beligazgatási szükségletökre jutott :

É v b e n	millió frt	É v b e n	millió frt
1884	6'02	1889	6'09
1885	6'43	1890	6'48
1886	6'25	1891	6'67
1887	6'08	1892	6'92
1888	6'26	1893	7'11

A horvát kvóta újabban az 1889. XL. és az 1891. XXVII. t.-cz. által rendeztetett. Ehez képest 1890-től addig, míg a magyar-osztrák mostani kvóta érvényben marad, a társországok összes közjöveldmeiből — egynémely kivétellel — 44% az autonom kormányzat részére, a többi 56% pedig a magyar korona országainak közös költségeire fordittatik. Az 1891. XXVII. t.-cz.-ben a földtehermentesítési pótlék szintén közös bevétellé tétetett 1890-től fogva, a melyből azonban a horvát-szlavon földtehermentesítési adósság évi szükséglete első sorban fedezendő. Előbb ezen pótlék az 1868. XXX. t.-cz. értelmében tisztán a társországok jövedelmét képezte.

Ministeriumok kiadásai. — Az eddig felsorolt kiadásokon túl a többi mind az egyes ministeriumok háztartásába esik, és a meny nyiben itt az állami pénzügyeket taglaljuk, a pénzügyministerium kivételével a többi tárczának csak kiadásait mutatjuk ki sommásan, egybefoglalva a rendeseket és átmenetieket, kivált miután a fontosabb részletek a különböző ministeriumok ügykörét tárgyzó fejezetekben tárgyaltattak. A ministeriumok rendes és átmeneti kiadásai s a beruházások következő összegekre rúgnak, előre is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a pénzügyi tárca kiadásainak roppant emelkedését 1893-ban az okozza, hogy a valutarendzés céljából szükségessé vált fémbeszerzés költségei 73'91 millió frtra irányoztattak elő.

É v	Miniszter-elnökség	miniszterium								
		Ö felsége személye körüli	Horvát-szlavon-dalmát	Belügy-	Pénzügy-	Kereskedelemügyi	Föld- és erdő-ügy	Vallási és közoktatás-ügyi	Igazság-ügyi	Honvédelmi
		m i l l i ó f o r i n t								
1884	0'31	0'05	0'04	10'46	65'80	61'44	12'23	6'04	11'67	7'73
1885	0'34	0'06	0'04	10'65	65'98	60'14	13'54	6'42	12'06	7'79
1886	0'33	0'06	0'04	11'52	63'99	52'02	12'13	6'39	11'95	8'30
1887	0'33	0'05	0'04	12'59	57'98	52'89	13'13	6'73	11'62	15'76
1888	0'33	0'06	0'04	11'82	59'91	53'91	11'98	6'82	11'85	8'27
1889	0'33	0'06	0'04	11'60	62'53	52'06	14'78	7'13	12'17	10'99
1890	0'33	0'06	0'04	11'90	61'03	59'60	15'60	7'48	13'90	15'39
1891	0'35	0'08	0'04	11'74	66'37	73'51	15'85	7'83	12'86	19'30
1892	0'34	0'06	0'04	13'20	68'25	68'50	17'23	8'43	13'52	15'69
1893	0'34	0'07	0'04	12'25	147'55	74'29	17'94	9'55	13'89	15'38

Bevételek. — Ezek közül első sorban az egyenes és fogyasztási adókat taglaljuk. Volt ugyanis a bevétel:

É v	Egyenes adókból	Fogyasztási adókból	É v	Egyenes adókból	Fogyasztási adókból
	millió forintokban			millió forintokban	
1884	96'06	21'83	1889	98'32	44'34
1885	98'05	26'76	1890	101'10	42'92
1886	93'86	27'18	1891	105'88	51'37
1887	96'59	27'28	1892	99'02	60'66
1888	101'02	34'91	1893	99'02	64'37

Az egyenes és fogyasztási adók közti arány folytonosan javul. Az egyenes adók hozadéka az itt felsorolt 10 év alatt csak néhány százalékkal emelkedett, míg a fogyasztási adóknál a gyarapodás 200⁰/₀-ot tesz. 10 év előtt a fogyasztási adók az egyeneseknek alig 23⁰/₀-át érték el, most 65⁰/₀-ára emelkedtek.

Nézzük közelebbről úgy az egyenes, mint a fogyasztási adók eredményeit.

Egyenes adók. — Kimutatjuk az egyenes adók eredményeit a zárszámadások, illetőleg az utolsó két évről a költségvetésekben foglalt czímek szerint. Az itt felsorolt összegekben a földtehermentesítési pótlék is, ott, a hol az alkalmaztatik, bele van foglalva; mert a föld-, ház-, vagy keresetadó, stb. valódi nagysága csak a földtehermentesítési pótlék hozzászámításával jut kifejezésre s ezen pótléknak elkülönített számítására hazánkban nincs az az ok, a mely Ausztriában fenforog. Ausztriában a földtehermentesítés nem volt állami, hanem tartományi feladat, a kivetett pótlék tartományi be-

vételt nyújt; azért az állami háztartásban nem is szerepel, holott nálunk az adósság állami lévén, az ennek fedezetére rendelt pótlék csak olyan állami bevétel, mint a törzsadó. Csak Horvát-Szlavonország tett e részben kivételt; az adósság tartományi volt, a földtehermentesítési pótlék nem szedetett a közös magyar-horvát kincstár, hanem az automon kormányzat részére; az 1891. XXVII. t.-cz. azonban a mint fentebb említettük, ezt is megváltoztatta.

Az egyenes adók az 1884—1893-iki évtizedben így állanak:

Folyó- szám	Egyenes adók	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893
		millió forint									
1	Földadó	38'24	35'34	32'85	33'86	34'58	34'24	34'78	37'28	35'81	35'81
2	Házadó	8'91	9'03	9'13	9'78	10'26	10'10	10'67	11'67	10'78	10'78
3	Keresetadó	17'77	17'02	17'52	17'92	18'77	18'10	19'67	20'97	19'16	19'16
4	Nyilvános számadásra kötelezett váll.adója	2'19	3'12	2'96	2'85	2'90	3'10	3'47	2'73	2'31	2'31
5	Bányaadó	0'10	0'09	0'08	0'10	0'11	0'12	0'14	0'18	0'10	0'10
6	Tőkekamatadó	5'50	5'41	5'34	5'61	5'79	6'05	4'50	4'42	0'02	4'02
7	Szállítási adó	4'03	4'29	4'26	4'76	6'20	6'25	6'31	6'78	5'60	5'60
8	Nyereményadó	0'21	0'24	0'22	0'18	0'19	0'19	0'22	0'18	0'20	0'20
9	Fegyver- s vadászadó	0'55	0'49	0'45	0'45	0'45	0'44	0'46	0'39	0'45	0'45
10	Hadmentességi adó ...	3'11	3'00	2'91	2'77	2'98	2'43	2'45	2'50	2'70	2'70
11	Ált. jöv. pótdadó	13'06	17'60	16'54	16'68	17'08	16'81	16'50	17'03	16'20	16'20
12	Késedelmi kamat	1'30	1'31	1'22	1'26	1'33	1'21	1'30	1'48	1'34	1'34
13	Adóbehajtási illeték	0'24	0'28	0'21	0'22	0'22	0'17	0'16	0'18	0'21	0'21
14	Adókölségtérítmény	0'25	0'22	0'14	0'13	0'15	0'11	0'09	0'12	0'14	0'14

Ezen kimutatásból hiányzanak a határörvidéken fennállott, de 1886-ban megszűnt jövedelem-, malom- és kereskedelmi ipar- és védelmi adó, melyek együttvéve vagy 630.000 frt.-ra mentek és azon évtől fogva a közérvényű adók által pótoltnak. Az egyenes adók emelkedése a gazdasági viszonyok javulásának, a jövedelmek gyarapodásának tulajdonítandók; ide tartozik a ház-, a kereset-, részben a tőkekamat- és járadék-, meg általános jövedelmi pótdadó, ilyen a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója. Ez utóbbinál azért preliminaráltatott 1890 és 1891-ben 400.000 frt.-tal több, mint a mennyi 1889-ben előirányozva volt, mivel a déli vasuti társaság adómentessége megszűnt és itteni jövedelme 1890-től fogva szintén adó alá esik. Az adó emelkedése azonban nagyrészt a kivetés hatásosabb szabályozásából, a jobb behajtásból is keletkezett. Továbbá adófokozási intézkedéseket is tett a törvényhozás. Így a tőkekamat- és járadékadónak 1883-tól fogva beállott növekedése legnagyobb részben a pénzintézeteknél elhelyezett tőkék kamatjának ezen évben életbelé-

pett megadóztatásából ered; az 1890-től fogva mutatkozó lényegesen kisebb eredménynek oka pedig először az, hogy elesik az italmérési jog megváltása következtében az eddigi jogosultaktól befolyt járadékadó; második oka pedig az, hogy a magyarországi (de nem egyuttal horvátországi) földtehermentesítési kötvényeknek adómentesekké való konvertálása az eddigi adót elenyésztett. A házadónak időről-időre emelkedése onnan is ered, hogy sok épületre nézve az időleges adómentesség lejárt. Hogy 1884-ben az adó némileg leszállott, az, az 1883: XLVI. törvénycikkben nyújtott könnyítésnek tulajdonítandó. Ugyanezen törvénycikknek intézkedéseinek tulajdonítandó viszont az általános jövedelmi pótdadónak tetemes emelkedése 1884-ben, mely gyarapodás az ezen pótdadónak alávetett egyéb egyenes adók növekedésével még inkább emelkedett. Egyben megemlítjük, hogy ugyancsak az 1883. évi XLVI. t.-cz. leszállította a földadó kontingensét — a földtehermentesítési pótlék nélkül — 29 millióról 26 millióra. Ezen mérséklés nem látható meg az 1884. évi eredményben, mert a kataszteri munkálat folyamában több nemű kiegyenlítések még függőben voltak; de utóbb érvényre jutott ama mérséklés és ezen határon túl is leszállott a földadó a kataszteri munkálat és túlfizetés elleni reklamáció következtében. A kivételesen kedvező 1888. év valamennyi egyenes adónál emelkedést mutat és — mint láttuk — az előbb soha el nem ért 101 milliónyi bevétellel dicsekedhetik. Még kedvezőbb az 1891-iki eredmény, mely közel 106 millióra emelkedik. Ezen többlet azonban főkép adóhátralékok tömeges lerovásából ered, a melyek a regáleválságok kifizetése alkalmával befolytak.

Fogyasztási és ital adók. — Ezek az 1884—1893. évtizedben a következőkép alakultak, illetőleg a következő összegekkel vannak előírányozva:

Év	Szesz-adó	Bor-adó	Hús-adó	Sör-adó	Czukor-adó	Czukor- és sörfogyasztási adó	Ásványolaj-adó	Sajtolt élesztőtől járó adó
1884	8'13	3'63	2'60	1'37	2'20	2'17	1'73	—
1885	11'18	3'72	2'70	1'36	2'54	2'24	3'02	0'18
1886	10'73	3'82	2'77	1'35	2'11	2'32	4'08	0'21
1887	9'98	3'94	2'85	1'33	2'39	2'35	4'44	0'20
1888	14'86	5'68	3'05	1'08	2'04	3'47	4'50	0'22
1889	22'95	6'15	3'22	1'00	2'08	3'86	4'77	0'17
1890	24'66	6'15	3'29	1'19	3'20	3'95	5'13	0'15
1891	27'11	5'84	3'85	1'38	4'25	4'13	5'06	0'16
1892	24'00	9'55	3'30	1'00	3'00	4'65	4'50	0'14
1893	26'00	9'00	3'30	1'30	3'50	5'23	4'50	0'10

Több, mint egy évtizede annak, hogy a kormány és törvényhozás az állam jövedelmeit főleg a közvetett adók fokozásával kívánja gyarapítani. Az 1888-iki Évkönyv a szesztermelésről szóló cikkben ismerteti ezen törekvés egyik eredményét. A nagy lendület, melyet a szeszadó jövedelme 1888-tól fogva mutat, az ezen évben alkotott XXIV. és XXV. törvénycikknek gyümölcse. A törvény 1888. szeptember 1-én lépett életbe s az már is nagy többletet mutat; az emelkedés folytonos és közel 100 százalékot ért el. A bor- és húsadónak 1888-tól fogva mutatózó tetemes bevételi gyarapodása az adótételek 50, illetőleg 25°/_o-os fokozásának tulajdonítandó, míg a sörnél az adóemelés egy ideig a fogyasztás és az adójövedelem apadását okozta, később pedig a magas borárak miatt a borfogyasztásban állott elő apadás és a sörfogyasztás emelkedett jelentékenyen. A bor- és sörfogyasztási adónál 1893-tól fogva az 1892. XV. t.-cz. alapján változás állott be, a mennyiben ezen két ital italmérési adója a fogyasztási adóval borital- és sörital-adó elnevezés alatt egyesítették. A borfogyasztási adó 1892-ben 5.75 millióval volt előirányozva, ehhez a Magyarországra eső 14 milliónyi italmérési adóból a borra eső 3.80 millióval együtt az új borital-adó 9.55 millióval lenne előirányozható; a borfogyasztásban okvetlenül öregbedő csökkenés miatt azonban csak 9 millióra lehet számítani. A söradó a hazai gyártás növekedése miatt magasabbra tehető. Az új sörital-adó 1893-ra 2.73 millióval van előirányozva; 1892-ben ebből 1.35 millió fogyasztási s 0.9 millió italmérési adóra esik. A cukoradó a hazai termelés növekedésével az új törvény alapján egyre növekedő bevételt nyújt. Míg a monarchia cukortermelésében a magyar iparnak azelőtt 6—7°/_o-nyi része volt, most az 15°/_o-ra megy.

Igen nagy javulás mutatkozik már több év óta az ásványolaj-adónál a hazai finomítási ipar emelkedése folytán.

Ausztria egyenes és fogyasztási adói. — Az egyenes adók a következőkép alakulnak:

É v	Földadó	Házadó összesen	5 ^o az adó- mentes épü- letek jöve- delméből	Kereseti adó	Jövedelmi adó	Adóbehaj- tási illeték s késedelmi kamat	Összes egyenes adó
	millió forintokban						
1884	33.55	26.48	1.46	10.59	25.97	1.08	99.13
1885	34.04	27.04	1.52	10.69	25.82	1.19	100.30
1886	34.67	28.04	1.59	10.89	25.26	1.20	101.65

É v	Földadó	Házadó összesen	5% az adó- mentes épít- letek jöve- delméből	Kereseti adó	Jövedelmi adó	Adóbejá- rási illeték és késedelmi kamat	Össze- egyesen adó
	millió forintokban						
1887	35'14	28'65	1'64	10'98	27'63	1'20	105'24
1888	35'35	29'39	1'70	11'27	25'53	1'28	104'52
1889	35'07	29'81	1'76	11'42	26'82	1'19	106'07
1890	35'23	30'25	1'91	11'48	28'39	1'24	108'50
1891	35'92	30'57	2'02	11'72	30'37	1'32	111'92
1892	36'05	30'20	1'86	11'28	26'44	1'04	106'87
1893	36'11	30'41	1'93	11'51	27'74	1'04	108'74

A fogyasztási adók Ausztriában ezen évtized alatt következőleg alakulnak:

É v	A fontosabb fogyasztási adók					
	szeszadó	boradó	söradó	húsadó	cukoradó	kőolajadó
	millió forintokban					
1884	7'93	4'19	24'31	5'19	36'49	—
1885	9'28	4'23	24'06	5'24	36'63	—
1886	8'57	4'33	23'87	5'36	42'99	—
1887	8'71	4'41	24'73	5'59	35'14	—
1888	14'34	4'60	24'40	5'70	10'76	—
1889	29'28	4'74	25'58	5'72	22'44	—
1890	31'89	4'96	26'61	5'80	24'90	4'30
1891	31'59	4'90	27'55	5'89	25'56	4'33
1892	30'70	5'75	26'50	5'53	22'62	4'80
1893	30'80	5'35	28'00	6'34	24'05	5'30

Az osztrák egyes adók főösszege nagyobb, mint a magyar egyes adóké, pedig itt számba kell venni még azt, hogy míg nálunk például az 1892. és 1893. évi budgetszerű bevétel 99 millió s ebben több, mint 20 millió a földtehermentesítési pótlék: Ausztriában, nagyrészt kisebb adókulcs mellett, ezen két évben az előirányzat 106'87, illetőleg 108'74 millió, de ebben a földtehermentesítési pótlék nem foglaltatik, mert ez tisztán a tartományok bevétele. Ausztriának ezen fölénye a nagyobb vagyonosságból ered és a fölény még inkább kitűnik a mieinkkel egyenmű fogyasztási, valamint egyéb közvetett adóknál.

A szeszadó rendkívül emelkedése a Lajthán túl is az 1888. évi rendszerváltozásnak és nagy adófokozásnak tulajdonítandó; a cukoradónál a brutto eredmény hanyatlása 1886 óta a kiviteli kon-

junktura romlásából ered. Az említett évben kerekaszámban 43 milliót hozott a czukoradó; csakhogy ezzel szemben nagy kiviteli restituczió állott. Az osztrák budgetben a vám- és a fogyasztási adó viszonya máskép van feltüntetve, mint a magyar költségvetésben. Nálunk a vámból csak a kezelési átalány és az aranyagió-nyeremény, 1892-ben együtt véve 1'21, 1893-ban 1'09 millióval szerepel mint, bevétel; de a vámjövédelmet terhelő kiadások, mint 1888-ig az adórestituczió s jelenleg is a közös költségek fedezése, nem képez költségvetési tételt; ellenben Ausztriában, bár ez sem a közjogi, sem a tényleges állapotnak nem felel meg, az osztrák területen befolyt vámjövédelen is be van foglalva a költségvetésbe s az osztrák kvótába az osztrák területen befolyt tiszta vámjövédelen szintén be van számítva.

1888., vagyis az új közgazdasági kiegyezés óta az adórestituczió, mely különben is megszorítottatott, már nem a vámból, hanem mindegyik kincstár saját jövedelmeiből fedeztetik és így nálunk 1892-ben fogyasztási adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak czimén 1'40, Ausztriában 8'59 millió, 1893-ban pedig 1'45, illetőleg 8'23 millió van előirányozva a fogyasztási adók terhére.

Itt van helye megjegyezni azt, hogy a mióta az adóvisszatérítés nem a vámból, hanem mindegyik kincstár saját bevételeiből fedeztetik, nem foglaltatik többé a költségvetésben a fogyasztási adók visszatérítéséből eredő kiegyenlítés. Így az utolsó ízben, 1887-ben, Magyarországnak jutott Ausztriától 7'55 millió a sör- és czukoradó visszatérítése czimén, ellenben Magyarország fizetett Ausztriának a szeszadó-restituczió kiegyenlítése czimén 0'28 milliót. 1888-tól fogva ez a bevétel, illetőleg kiadás megszűnt, de annál nagyobb fedezetet szolgáltat az adóvisszatérítéssel nem terhelt vámjövédelen a közös költségekre.

Jövedékek. — A jövedékek bevétele, kiadása és tiszta jövedelme nálunk az utóbbi évtizedben így áll:

É v	Dohányjövédék			Só jövédék			Lottójövédék		
	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem
millió forintokban									
1884	42'11	19'95	22'16	14'83	2'48	12'35	3'05	1'58	1'47
1885	42'20	22'69	19'51	14'80	2'43	12'37	3'19	1'76	1'43
1886	44'17	23'30	20'87	14'61	2'31	12'30	2'85	1'56	1'29
1887	42'14	20'41	21'73	14'91	2'61	12'30	2'59	1'33	1'26
1888	43'96	21'30	22'66	15'44	2'45	12'99	2'68	1'43	1'25

É v	Dohányjővedék			Sójővedék			Lottójővedék		
	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jőve- delem
millió forintokban									
1889	44'03	19'41	24'62	15'16	2'61	12'55	2'64	1'41	1'23
1890	47'36	19'28	28'08	15'37	2'42	12'95	2'91	1'54	1'37
1891	49'43	21'95	27'48	15'83	2'45	13'38	2'71	1'37	1'34
1892	49'55	23'66	25'89	15'17	2'60	12'57	2'74	1'46	1'28
1893	49'60	23'09	26'51	15'30	2'58	10'72	2'74	1'44	1'30

A jövedékek száma 1890-ben az italmérési jövedékkel szaporodott. Az állam megváltotta az italmérési regalét és behozta az italmérési adót és illetéket. Az előbbi jogosultak kártalanítását az 1888: XXXVI., magát az új állami italmérési jövedéket pedig a XXXV. t.-cz. szabályozza. Italmérési adó fizettetik a fogyasztásra kimért és kicsinyben elárúsított bor, gyümölcsbor, sör és szeszes italokért és pedig borért hektoliterenkint zárt városokban 2, nyílt helyen 3 frt.; gyümölcsborért 1, sörért 2 frt., pálinkáért hektoliterenkint a szesztartalom szerint 4'5—15 frt. A kimérés és kis mértékben való eladás engedély mellett gyakorolható, melyért a helység népessége s a vállalat mértéke szerint évenként különböző fokú illeték fizetendő. A jövedéket azonban a kincstár az első három évben nyílt községekben szerződéssel olyképen is biztosíthatja, hogy az italmérési adótól s illetéktől eltekintve, az italmérés kizárólagos joga bérbe adatik. A pénzügyminiszter a törvényben felhatalmazást nyert a status quo-nak az első három évben esetleg fentartására. Kivételes expediensnek tekintette ezt kezdetben, de midőn a jövedék biztosítására községek és magánosok az új alapon az ország nagy részében nem tettek oly ajánlatot, hogy a bérösszeg az előbbi jogosultaknak nyújtott kártalanítási tőke kamatját és törlesztését fedezné, a pénzügyminiszter az ország igen nagy részében a jövedéket a kizárólagos italmérési jog bérbeadása útján biztosította. Így az ország 12.600 községe közül több mint 10.000-ben ily módon kellett a jogot bérbeadni, a pénzügyminiszter azonban ezen kizárólagos italmérési jogot már a három éven belől, 1892. végeig, fokozatosan meg akarja szüntetni s a jövedék más értékesítési módját léptetni életbe.

Horvát-Szlavonországban az italmérési jövedék 1890. július 1-én lépett életbe s a bevételből a társországoknak félére 0'5 millió átalány járt.

Az italmérési jövedék bevétele 1890-re 12'5, 1891-re 15 millióval,

kiadása 0'81, illetőleg 1'85 millióval volt előirányozva. A tiszta jövedelem első sorban a kártalanítási tőke kamatozására és törlesztésére szolgál. A tőketörlesztés csak 1891-ben kezdődött; ehhez képest az adóssági szükséglet ezen évben 12'14, 1890-ben pedig, a mikor a kamatok sem lettek mind kiutalva, csak 2'17 millió, 1892- és 1893-ban mindkét czímen — kamat és tőketörlesztésre — 10'84 millió szükséges. Az itt említett bevételi s kiadási tételekben a társországek részlete már befoglaltatik. Az ezek után fenmaradó fölöslegben a zárt városok 1890-től fogva 40, 1893-tól fogva pedig a törvényhatósági városok 30, a rendezett tanácsuak 20, egyéb községek, melyektől a regále megváltatott, 10⁰/₀-kal részesülnek az illető váltáságtőke évi terhet meghaladó tiszta felesleg arányában.

A tényleges pénzügyi eredmény volt 1890-ben 18'19, 1891-ben 19'25 millió, 1892-re ismét 15 millió lett előirányozva. Ezen jövedék értékesítése körül már az 1890. XXXVI. t.-cz. tett módosításokat, ujabban pedig 1893-tól fogva történt változás. A bor- és söritaladóról szó volt már előbb; itt van helyén fölemlíteni, hogy a szeszitalmérés adó, mint külön adó, marad fenn és ez 1893-ra 10'20 millióval van előirányozva. Ezeken felül az italmérés adó Horvát-Szlavonországban 1 millióval van előirányozva.

Az osztrák főbb jövedékek bevételei, kiadásai s tiszta jövedelme az utóbbi évtizedben ekkép alakulnak:

É v	Dohányjövedék			Sójövedék			Lottójövedék		
	be- vétel	kiadás	tiszta jöve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jöve- delem	be- vétel	kiadás	tiszta jöve- delem
m i l l i ó f o r i n t o k b a n									
1884	74'14	28'42	45'72	20'36	2'92	17'44	22'15	12'86	9'29
1885	75'18	27'23	47'95	20'24	3'00	17'24	22'04	13'92	8'12
1886	76'91	29'56	47'35	20'24	2'96	17'28	22'19	13'69	8'50
1887	78'78	28'22	50'56	20'11	3'01	17'10	22'07	13'62	8'45
1888	78'33	29'31	49'02	20'70	2'86	17'84	22'90	14'30	8'60
1889	80'23	27'25	52'98	20'65	2'92	17'73	21'23	12'70	8'53
1890	82'05	30'19	51'86	20'65	3'00	17'65	21'48	13'38	8'10
1891	83'45	31'05	52'40	21'27	3'07	18'20	17'61	10'36	7'25
1892	84'21	30'17	54'04	20'91	3'12	17'79	19'40	12'14	7'26
1893	85'30	30'51	54'79	21'40	3'35	18'05	16'77	10'27	6'50

Az osztrák dohányjövedéknek a mienkhez képest igen nagy többlete Ausztria nagyobb népességének és jólétének tulajdonítandó.

A jövedelemnek lényeges emelkedését az utóbbi években úgy a Lajtán túl, mint nálunk, a dohány- és szivarárak fokozása s hazánkban azon kívül a dohánytermelés körüli reformok, valamint a csempészet elleni rendszabályok okozták. Ausztriában is van, 1881. október 1-seje óta italmérési jövedék, helyesebben adó; de a mienknél sokkal kisebb kiterjedésben és évi jövedelme átlag 1'2 millió.

Illetékek. — Ezeknek jövedelme hazánkban a következő:

É v	Bélyeg	Jog- illeték és díjak	Elő- állítási költsége	É v	Bélyeg	Jog- illeték és díjak	Elő- állítási költsége
	bevétele				bevétele		
	millió forintokban				millió forintokban		
1884	8'87	17'34	0'26	1889 ...	10'95	17'35	0'34
1885	9'33	16'97	0'26	1890 ...	11'37	18'28	0'30
1886	9'34	16'40	0'25	1891 ...	11'47	20'03	0'38
1887	9'65	16'00	0'27	1892 ...	10'72	18'24	0'30
1888	10'11	17'31	0'53	1893 ...	11'17	18'82	0'35

A jövedelem növekedése a tételeknek több ízben történt fokozásából, de az üzleti élet gyarapodásából is ered.

Az *osztrák* ugyanazon természetű jövedelmek, az ottani nagyobb jólét és élénkebb üzleti forgalomnál fogva sokkal nagyobbak, rendszerint a kétszeres magasságot érik el. Az eredmény illetőleg előirányzat ugyanis:

Év	Tiszta bevétel		Év	Tiszta bevétel	
	bélyeg- illetékből	jogilletékek és díjakból		bélyeg- illetékből	jogilletékek és díjakból
	millió forintokban			millió forintokban	
1884	17'43	34'77	1889	19'55	33'46
1885	18'05	32'87	1890	19'03	37'05
1886	18'21	33'16	1891	19'18	37'15
1887	18'15	33'18	1892	19'35	35'30
1888	18'46	33'08	1893	20'00	36'07

Államjavak. — Az államjavak, államerdők, államepületek és hidak jövedelme következőleg áll:

É v	Államjóságok			Államerdők			Államépületek és hidak		
	bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	bevétel	kiadás	tiszta jövedelem	bevétel	kiadás	tiszta jövedelem
	m i l l i ó f o r i n t o k b a n								
1884	3'66	1'72	1'94	6'49	4'16	2'33	0'13	0'11	0'02
1885	3'03	1'17	1'83	6'34	4'46	1'88	0'13	0'10	0'03
1886	2'93	1'00	1'93	5'69	4'09	1'60	0'11	0'10	0'01
1887	2'73	1'18	1'55	6'22	4'13	2'09	0'13	0'12	0'01
1888	2'44	1'00	1'44	6'18	4'31	1'87	0'14	0'13	0'01
1889	2'28	0'82	1'46	6'54	4'50	2'04	0'15	0'12	0'03
1890	1'21	0'54	0'67	5'70	4'40	1'30	0'14	0'13	0'01
1891	0'89	0'37	0'52	7'85	4'60	3'25	0'15	0'12	0'03
1892	0'72	0'35	0'37	7'62	4'91	2'71	0'18	0'20	—0'02
1893	0'60	0'32	0'28	7'58	4'87	2'71	0'26	0'27	—0'01

Az itt kimutatott államvagyon három csoportja közül a legnagyobb változás az államjóságoknál következett be. Említettük már, hogy az új kereskedelmi s földművelési, meg a pénzügyminiszteriumok ügykörének változása folytán az államjóságok egy része kincstári birtokok czimén a pénzügyminiszteriumtól a földművelési miniszterium körébe helyeztetett át. Az 1889-iki adatok még egyesítve a pénzügyi tárczánál fordulnak elő, az 1890—91-iki adatok a két tárcza ebbeli tételeit összefoglalva mutatják. Nagy jelentőségű azonban az államjóságok jövedelmének fokozatos csökkenése, mely ezen jóságok térszerű eladásából eredt. Államjavakat eladtak már korább is évenként 0'5—1 millió erejéig; 1881-ben már 2 millióra ment az értékesítés és miután a törvényhozás helyeselte a kormány azon szándékát, hogy a pénzügyi egyensúly megközelítése végett, de közgazdasági okból is, az államjóságok legnagyobb részt térszerűleg eladassanak: 1881-től fogva ez az értékesítés nagy arányokat ölt, az államjóságok állománya évről-évre fogy és azzal párhuzamosan az államjóságok jövedelme. A pénzügyminiszter a költségvetéssel együtt részletes jelentést tesz a megelőző évben eladott ingatlanokról és részletesen kimutatja azon birtokokat és jogokat becsértékeikkel együtt, a melyek a közelebbi évben eladásra kerülnek. Ezen kimutatás alapján nyer azután a pénzügyminiszter a költségvetési törvényben, az átmeneti bevétel megszavazásával, felhatalmazást a megjelölt birtokok eladására. Ily módon államjóságok eladásából befolyt, illetőleg előirányoztatott:

É v	Millió frt	É v	Millió frt
1884	10'77	1889	5'21
1885	5'94	1890	3'89
1886	3'02	1891	5'44
1887	7'22	1892	3'53
1888	6'60	1893	3'53

Az itt kimutatott évi összegek három tételből alakulnak: az első az állami javak eladása, mely a bevétel túlnyomó részét szolgáltatja, az utóbbi években rendszerint 5 millió, 1891-re csak 3 és 1892-re 2'62 millió van előirányozva. A második a telepítvényesek által fizetendő vételárak, kamatok és hátralékok, 0'5—1 millió, aztán a maradvány- és irtványföldek váltásdíjai, 1891-re 0'6 millió van előirányozva a tiszolczi vasgyár némely vashányatelkeinek eladásából. Az államjavak eladásából befolyó összegek nagy hullámnak voltak kitéve a gazdasági konjunkturák szerint, minthogy a pénzügyminiszter a tömeges és erőltetett eladást kerülte, nehogy a földárak általában nyomást szenvedjenek és minthogy államjóságok a kijelölt áron alól el nem adhattak. Községek határuk kiegészítésére mindig elsőbbségben részesülnek. Nagy gondot fordít a kormány egészséges telepítvények alkotására s úgy az ily birtokok, mint az egyéb jószágrészek vásárlóinak hosszabb törlesztés engedélyezésével megkönnyíti a lefizetést. A kincstár ugyanis a telepítvényeseknek és államjóságok vásárlóinak tartozásaira részint záloglevél-, részint készpénz-kölcsönöket vett föl hitelintézeteknél, a befolyó tőke- s kamatfizetéseket pedig ezen kölcsönök évi terheinek ellátására fordítja. Ily műveletet most már nem folytat. A vételár-hátralékokat is részben átruházta valamely pénzügyintézetre, úgy, hogy a vásárlók az intézet adósaivá lesznek, mi által lehetővé vált, hogy a kincstár az egész vételárhoz jut, a vevő pedig az eredetileg kikötött 5—10 évi lefizetési kötelezettség helyett 20 és több évi törlesztés módjában részesül. Az államjóságok eladása pénzügyi, de még inkább gazdasági tekintetben nagyszabású művelet, az állomány fogytával természetesen egyre csökken a kincstár évi jövedelme. A zárszámadások a pénzügyminiszter kezelése alatt levő államjóságok értékét 1881. végén 62'01, 1891. végén pedig, az időközi becslési helyesbítések mellett, 9'10 millióra teszik; tiszta jövedelmök 1881-ben 2'82 millió volt, 1892-re pedig 0'37, 1893-re 0'28 millióval van előirányozva az államjóságok és kincstári birtokok jövedelme.

Bányászat. — A kincstár a hazai bányászatban, különösen a fém-bányászat- és kohászatban tekintélyes szerepet játszik. A pénzügyi eredményt a következő számok mutatják, hol azonban a bányászattal együtt a pénzverés és fémbeváltás bevételeit és kiadásait is összefoglaljuk:

É v	Bányászat és pénzverés			É v	Bányászat és pénzverés		
	bevétel	kiadás	jövede- lem (+), hiány (—)		bevétel	kiadás	jövede- lem (+), hiány (—)
	millió forintokban				millió forintokban		
1884	13'14	15'65	— 2'51	1889	15'66	14'67	+ 0'99
1885	14'33	16'26	— 1'93	1890	16'62	16'28	+ 0'34
1886	14'16	15'91	— 1'75	1891	17'32	18'04	— 0'72
1887	15'33	15'53	— 0'20	1892	18'73	18'64	+ 0'09
1888	15'03	15'73	— 0'70	1893	19'00	18'97	+ 0'03

Az utóbbi években a kincstári bányászat mérlege javul, az itt következő részletezés mutatja, hogy a javulás mely ágazatokban és mily arányban következett be:

Év	Vasművek			Fém-bányászat és opálbánya			Fémkohászat		
	bevétel	kiadás	jövedelem (+), hiány (—)	bevétel	kiadás	jövedelem (+), hiány (—)	bevétel	kiadás	jövedelem (+), hiány (—)
	m i l l i ó f o r i n t o k b a n								
1885 ...	3'15	4'41	(—) 1'26	2'63	3'04	(—) 0'41	3'04	3'22	(—) 0'18
1886 ...	2'63	3'98	(—) 1'35	2'95	3'07	(—) 0'12	3'01	3'09	(—) 0'08
1887 ...	3'13	3'52	(—) 0'39	2'89	2'85	(+) 0'04	3'47	3'30	(+) 0'17
1888 ...	4'00	3'41	(+) 0'59	2'43	2'52	(—) 0'09	4'00	3'27	(+) 0'73
1889 ...	4'42	3'83	(+) 0'59	2'60	2'48	(+) 0'12	3'54	3'75	(—) 0'21
1890 ...	4'97	4'63	(+) 0'34	2'25	2'49	(—) 0'24	3'42	3'32	(+) 0'10
1891 ...	5'60	5'31	(+) 0'29	2'10	2'44	(—) 0'34	3'56	3'76	(—) 0'20
1892 ...	5'42	5'27	(+) 0'15	2'69	2'62	(+) 0'07	3'79	3'79	0'00
1893 ...	5'46	5'31	(+) 0'15	2'69	2'62	(+) 0'07	3'76	3'76	0'00

A vasművek 1891. évi nagyobb rendes bevétele s kiadása a piaczi viszonyok javulása, nevezetesen az árak emelkedése a termelés és eladás nagyobbodása, különösen pedig a Vajda-Hunyadon felépi-

tett harmadik nagy olvasztó üzeme folytán következett be. Az állami vasgyáraknak rendezésére s versenyképességek fokozására az 1891. budgetben 600.000 frt. vétetett fel, és pedig a tiszolczi vasgyár telekes-rudnóbányai vashányatelveinek eladásából befolyt ugyanakkora összegből.

A fémkohók költségvetésében a kiadások és bevételek egyenlő összegben vétetnek föl, mert a fémkohók évi nyeresége vagy vesztesége a bányatermények beváltói közt osztatik fel. A szomolnoki kohó a bányaművel együtt tavaly eladatott, ha ennek 50.000 frtnyi most elmaradó évi kiadása s bevétele is számba vétetik, akkor a fémkohók üzeme 1891-re 276.000 frt többlettel van fölvéve. A fém-bányászatnál az előirányzat 1891-re főkép a szomolnoki bányamű eladása miatt kisebb. Az opálbánya 22.300 frt bevétele s kiadása változatlanul van előirányozva.

Államvasutak. — Az államvasutaknak e helyütt csupán pénzügyi oldalával foglalkozunk. Közöljük a zárszámadások, illetőleg költségvetések szerint az üzleti bevételeket és kiadásokat; közöljük a hasonló adatokat az államvasutakkal kapcsolatos gépgyár s diósgyőri vas- és aczélgyárról. Volt ugyanis:

É v	Államvasutak			Állami gépgyár			Diósgyőri vasgyár		
	bevé- tel	kiadás	tiszta jövė- delem	bevé- tel	kiadás	tiszta jövė- delem	bevé- tel	kiadás	tiszta jövė- delem
millió forintokban									
1884	27'16	18'27	8'89	3'04	2'72	0'32	3'08	2'61	0'47
1885	33'72	22'60	11'12	2'16	1'86	0'30	4'02	3'50	0'52
1886	34'16	19'97	14'19	2'46	2'13	0'33	2'33	1'99	0'34
1887	35'45	20'09	15'36	2'55	2'21	0'34	3'19	2'49	0'70
1888	39'94	21'75	18'19	3'11	2'61	0'50	4'58	3'64	0'94
1889	43'40	24'15	19'25	3'20	2'58	0'62	3'85	3'21	0'64
1890	47'11	27'17	19'94	3'36	3'00	0'36	5'20	4'61	0'59
1891	70'68	39'02	31'66	4'50	3'90	0'60	4'90	4'16	0'74
1892	69'75	39'84	29'91	3'50	2'80	0'70	3'97	3'00	0'97
1893	73'50	42'00	31'50	4'55	3'65	0'90	4'12	3'31	0'81

Az 1891-iki adatok nagy emelkedést mutatnak úgy a bevételeknél, mint a kiadásoknál az osztrák-magyar államvasut magyar vonalainak beváltása következtében. Az ezen évben még külön kimutatott bevétel e vonalakon 18'09, a kiadás 8'09 millió forint volt. A hálózat tetemes növekedésével egyre öregbedik a pénzügyi eredmény. Az átlagos évi üzleti hossz 1889-ben volt 5.999, 1892-ben 9.852, az 1893-ik évi

— az év folyamán előreláthatólag forgalomba helyezendő vonalakat is beszámítva — 9.924 kilométer. A hálózat ezen növekedése a helyi érdekű vasutak növekedésén kívül a budapest-pécsi, a magyar nyugati, az északkeleti az arad-temesvári vasutnak az osztrák-magyar államvasut magyar vonalainak államosítása útján keletkezett. Ebből a 9.924⁵¹ kilométer üzletihosszból a helyi érdekű vasutvonalakra 2.357⁸⁶ km. esik, a m. kir. államvasutak saját vonalaira pedig 7.447⁰⁹ km.

A jövedelmezőség egyik jellemzője az üzleti hányad. Ez az 1873—1888-ig terjedő 16 év alatt átlag 67⁹⁷⁰/₀ volt, 1888-ban 54⁴⁵⁰/₀-ot tett, 1889-ben, az akkor államosított két vasutat is figyelembe véve, 54⁴⁷⁰/₀, 1890-ben 55²⁴⁰/₀, 1891-ben 55⁰⁸⁰/₀ volt, 1892-ben az előirányzat szerint 57¹¹, 1893-ban pedig 57¹⁴⁰/₀. Ez az öregedés nem a kezelés drágulásából, hanem onnan ered, hogy az államvasutak hálózata részben, csekélyebb jövedelmű államosított és helyi érdekű vasutakkal szaporodik. Az üzleti jövedelmezőség az időnkint számbavett befektetési tőkéhez viszonyítva hasonló módon hullámszik: 1888-ban 4⁵⁵, 1889-ben 4⁴⁰, 1890-ben 4⁴⁰, 1891-ben 4⁴⁷⁰/₀-ot tett, 1891-ben 4¹⁸, 1893-ban pedig 4³⁶⁰/₀ várható.

Posta és távirda. — A posta és távirda pénzügyi eredményét együttesen a következő számok mutatják:

É v	Posta és távirda			É v	Posta és távirda		
	bevétel	kiadás	tiszta jövedelem		bevétel	kiadás	tiszta jövedelem
	millió forintokban				millió forintokban		
1884 ...	10'52	8'65	1'87	1889 ...	12'35	9'33	3'02
1885 ...	10'95	9'30	1'65	1890 ...	12'69	9'57	3'12
1886 ...	11'23	9'59	1'64	1891 ...	12'91	9'58	3'33
1887 ...	11'45	9'41	2'04	1892 ...	13'31	9'82	3'49
1888 ...	12'17	9'12	3'05	1893 ...	14'19	10'27	3'92

A brutto bevétel állandóan emelkedik és az üzemi fölösleg is egyre gyarapodik.

Állami lótenyésztés-intézetek. — Ezen telepek pénzügyi áldozatot igényelnek, de a lótenyésztés hazánkban azok segítségével igen öröndetes lendületet nyert és az áldozat búsán megtérül a magyar lóállomány minőségének javulásában. A kiadás és bevétel közt a viszony különben javult az utóbbi években. Volt ugyanis:

É v	Állami lótenyész-intézetek			É v	Állami lótenyész-intézetek		
	bevétel	kiadás	hiány		bevétel	kiadás	hiány
	millió forintokban				millió forintokban		
1884	2'00	3'73	1'73	1889	2'43	4'09	1'66
1885	2'39	4'00	1'61	1890	2'65	3'87	1'22
1886	2'36	3'64	1'28	1891	3'07	4'34	1'27
1887	2'14	3'48	1'34	1892	3'41	4'08	0'67
1888	2'23	3'39	1'16	1893	3'66	4'52	0'86

Közös államháztartás. — Monarchiánk közös ügyeinek költségeit és ezeknek fedezetét az 1884—1893-as évtizedben a következő részletezéssel mutatjuk ki. Volt ugyanis:

Év	A monarchia közös háztartásának bruttó szükséglete	A közös miniszteriumok és főszámszék saját bevételei	Marad netto szükséglet	A netto szükségletből fedezettett		
				vámbevételek által	a quóta arányában	
					Ausztria által	Magyarország által
ezer forintokban						
1884	133.072	2.984	130.088	20.933	74.880	34.275
1885	127.579	3.099	124.480	4.826	82.083	37.571
1886	127.484	2.979	124.505	18.489	72.727	33.289
1887	160.469	2.964	157.505	8.755	102.043	46.707
1888	169.516	2.808	166.708	39.357	87.363	39.988
1889	151.938	4.594	147.344	39.782	73.787	33.775
1890	143.758	2.848	140.910	41.527	68.177	31.206
1891	141.488	2.808	138.680	40.492	67.357	30.831
1892	146.147	3.438	142.709	40.155	70.352	32.202
1893	147.534	2.778	144.756	42.283	70.296	32.177

A brutto-szükséglet változó nagyságának okait vázoltuk már előbb, midőn közösgyi kiadásaink hullámlásáról szöltünk; a netto-szükséglet apadását pedig ugyanakkor, midőn a nyers-költségek emelkednek, magyarázza a vámfölösleg gyarapodása, melyet egyfelöl a vámtételek fokozása, másrészt még nagyobb mértékben az az intézkedés vont maga után, hogy az adórestituczióra nem szolgál többé fedezetül a vámjövedelem. Hogy különben a közös költségek mely csoportjánál következtek be a legnagyobb hullámlások, azt a miniszteriumok szerinti részletezés világossá fogja tenni.

A közös külügyminiszterium költségei a saját bevételei nélkül, a következők:

Év	Rendes	Rend- kívüli	Összes	Év	Rendes	Rend- kívüli	Összes
	kiadások ezer forintokban				kiadások ezer forintokban		
1882 .	4.251	209	4.460	1888 .	4.555	131	4.686
1883 .	4.244	116	4.360	1889 .	4.537	741	5.278
1884 .	4.298	65	4.363	1890 .	4.521	332	4.853
1885 .	4.370	54	4.424	1891 .	4.770	91	4.861
1886 .	4.461	47	4.508	1892 .	3.607	84	3.691
1887 .	4.509	54	4.563	1893 .	3.604	46	3.650

A rendkívülieknél előforduló egy-egy kivételes nagyobb költség mellett, a rendes kiadásoknál 1889-ig némi csekély progresszió, az utóbbi két évben ellenben erős hanyatlás tapasztalható, az osztrák-magyar Lloyd subventiójának megszüntetése folytán. Egyes címekben a kiadások a következők:

Év	Központi igazgatás és rendezési alap	Diplo- máciai ki- adások	Consulátusi kiadások	Az osztrák- magy. Lloyd szubvencziója	Év	Központi igazgatás és rendezési alap	Diplo- máciai ki- adások	Consulátusi kiadások	Az osztrák- magy. Lloyd szubvencziója
	ezer forintokban					ezer forintokban			
1882	1.013	1.204	734	1.300	1888	1.054	1.283	891	1.300
1883	1.004	1.208	738	1.300	1889	1.058	1.322	904	1.300
1884	1.043	1.208	747	1.300	1890	1.061	1.388	937	1.300
1885	1.044	1.238	749	1.300	1891	1.180	1.323	958	1.300
1886	1.044	1.244	816	1.300	1892	1.232	1.379	964	250
1887	1.050	1.244	838	1.300	1893	1.170	1.450	1.030	—

A közös hadügy költségei, a saját bevételeinek levonása nélkül, az utóbbi évtizedben a következők:

Év	A szárazföldi hadsereg			A haditengerészet			Mind- össze
	rendes	rend- kívüli	összes	rendes	rend- kívüli	összes	
	kiadásai ezer forintokban						
1884	97.399	19.044	116.443	8.561	1.577	10.138	126.581
1885	98.197	11.766	109.963	9.025	2.033	11.058	121.021
1886	100.416	9.085	109.501	9.086	2.244	11.330	120.831
1887	100.372	40.071	140.443	9.325	3.990	13.315	153.758
1888	100.323	49.912	150.235	9.372	3.078	12.450	162.685
1889	100.770	31.528	132.298	9.350	2.856	12.206	144.504
1890	104.680	19.884	124.564	9.757	2.499	12.256	136.820
1891	104.229	18.915	123.144	9.484	1.861	11.345	134.489
1892	108.626	19.727	128.353	9.693	2.241	11.934	140.287
1893	109.830	19.839	129.669	9.788	2.290	12.078	141.747

A rendes költségek állandóan növekednek, a rendkívüliek erődítési, felszerelési vagy mozgosításra való előkészületi költségek folytán szaporodnak esetről esetre.

A közös pénzügyminiszterium költségei a következők:

Évben	Rendes kiadások ezer forintokban	Rendkívüli ezer forintokban	Összes	Évben	Rendes kiadások ezer forintokban	Rendkívüli ezer forintokban	Összes
1882	1.968	1	1.969	1888	2.016	—	2.016
1883	1.981	4	1.985	1889	2.026	—	2.026
1884	2.000	1	2.001	1890	2.006	—	2.006
1885	2.006	1	2.007	1891	2.012	—	2.012
1886	2.013	1	2.014	1892	2.023	18	2.041
1887	2.019	—	2.019	1893	2.011	—	2.011

A közös pénzügyminiszterium eme kiadásai közt foglaltatik a különböző miniszteriumok nyug- és kegydíjainak egy része. Így 1892-re 2,029.022 frt., 1893-ra 2,010.800 frt. van e czímen előirányozva, míg a közös pénzügyminiszterium saját költségei 1892-ben mindössze 178.480 frt., 1893-ban 177,101 frtra mennek.

A közös hatóságok sorát bezárja a közös főszámszék, melynek évi szükséglete 126—129.000 frt.

0) Országos törvények.

I. 1891-ik év.

- I. t.-cz. A szőlőterületeknek adandó újabb állami kedvezményeiről. Szent. 1891. jan. 1.-én.
- II. t.-cz. A magyar északkeleti vasut-részvénytársaság vasutvonalainak megváltása iránt az 1890. évi XXXI. törvényczikk alapján folyó évi ^{junius 16.-án} megkötött szerződés jóváhagyása és becikkelyezéséről. Szent. ^{julius 4.-én} 1891. jan. 5.-én.
- III. t.-cz. Az Olaszországgal 1890. évi július 8.-án Bécsben az irodalmi vagy művészeti művek szerzői jogának kölcsönös oltalma végett kötött államszerződés becikkelyezése tárgyában. Szent. 1891. jan. 10.-én.
- IV. t.-cz. A Svájccsal 1890. évi december 5.-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről. Szent. 1891. február 28.-án.
- V. t.-cz. Az Olaszországgal 1887. december hó 7.-én kötött és az 1888. évi XV. törvényczikkbe iktatott kereskedelmi és hajózási szerződés felmondására megállapított határidőnek meghosszabbítása iránt létrejött megegyezés becikkelyezéséről. Szent. 1891. márcz. 20.-án.
- VI. t.-cz. A métermérték behozataláról szóló 1874: VIII. t.-cz. némely határozmányainak módosításáról. Szent. 1891. márcz. 20.-án.
- VII. t.-cz. Mittelberg osztrák községnek a német birodalom vámrendszeréhez való csatolása iránt a német birodalommal 1890. évi december hó 2.-án kötött szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1891. márcz. 20.-án.
- VIII. t.-cz. A bosnyák-hercegovinai csapattestek behozataláról a magyar korona országainak területére. Szent. 1891. márcz. 24.-én.
- IX. t.-cz. A szegedi rakpart mentén 1890. év folyamán teljesített kőhányási munkálatok költségeinek fedezéséről. Szent. 1891. ápr. 2.-án.
- X. t.-cz. A hadsereg, haditengerészet, honvédség és népfölkelés tisztí és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1887. évi XX. t.-cz. határozmányainak kiterjesztéséről. Szent. 1891. ápr. 3.-án.
- XI. t.-cz. A honvédség tartalék-készleteinek kiegészítésére szükséges ismétlődő puskák beszerzésének engedélyezéséről. Szent. 1891. ápr. 3.-án.
- XII. t.-cz. A magyarországi evangélikus reformált közalap és az ágostai evangélikus egyházegyetem hasonczélú egyesített alapja javára felveendő nyereménykölcson engedélyezése tárgyában. Szent. 1891. ápr. 4.
- XIII. t.-cz. Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről. Szent. 1891. ápr. 9.
- XIV. t.-cz. Az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetében való segélyezéséről. Szent. 1891. ápr. 9.-én.
- XV. t.-cz. A kisdédovásról. Szent. 1891. máj. 5.-én.

- XVI. t.-cz. Az 1886. évi XXIX. és 1889. évi XXXVIII. törvényczikkek módosításáról és pótlásáról. Szent. 1891. jun. 6.-án.
- XVII. t.-cz. A birói és ügyési szervezet módosításáról. Szent. 1891. jun. 3.-án.
- XVIII. t.-cz. Az 1889. évi XVI. t.-cz. végrehajtásában Fiume szabadkikötő területének az osztrák-magyar vámterületbe való bevonása iránt teendő intézkedésekről. Szent. 1891. jun. 3.-án.
- XIX. t.-cz. A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya által Triesztnak az osztrák-magyar vámterületbe való beolvasztása tekintetében teendő intézkedésekhez való hozzájárulásról. Szent. 1891. jun. 23.-án.
- XX. t.-cz. A czukoradóra, az ásványolajadóra, valamint a czukor- és sörfogyasztási adóra vonatkozó törvényeknek az eddigi flumei vámkülzetben leendő életbeléptetéséről. Szent. 1891. jun. 25.-én.
- XXI. t.-cz. A közös hadsereg (haditengerészet) és a m. kir. honvédség egyéneinek katonai ellátásáról szóló 1875. évi LI. törv.-cikk IV., V. és VI. mellékleteinek módosításáról. Szent. 1891. jun. 22.-én.
- XXII. t.-cz. A rézváltópénz szaporításáról. Szent. 1891. jun. 29.-én.
- XXIII. t.-cz. A közös hadügyminiszter által a magyar népfölkelés részére átengedett Werndl-fegyverek és az azokhoz tartozó töltények visszaszállításából eredő költségek engedélyezéséről. Szent. 1891. jun. 29.-én.
- XXIV. t.-cz. A budapesti dunajobbparti gőzmozdonyú körvasutról. Szent. 1891. jul. 3.-án.
- XXV. t.-cz. A szab. osztrák-magyar államvasutttársaság magyarországi vasutvonalainak megváltásáról. Szent. 1891. jul. 7.-én.
- XXVI. t.-cz. A nagyszeben-vöröstoronyi helyi érdekű vasut N.-Szebentől Felekig terjedő vonalának megépítésére és üzleti berendezésére szükséges költségek biztosításáról. Szent. 1891. jul. 8.-án.
- XXVII. t.-cz. Az 1868: XXX. t.-cz. 21. §-a módosítása tárgyában. Szent. 1891. jul. 12.-én.
- XXVIII. t.-cz. Az 1889. évi decz. 31.-éig a horvát-szlavon földtehermentesítési pótlék bevételeiből felhalmozódott feleslegek hováfordításáról és a horvát-szlavon földtehermentesítési adósság beváltásáról. Szent. 1891. jul. 12.-én.
- XXIX. t.-cz. Az »Osztrák-magyar Lloyd« gőzhajózási vállalattal fennálló és az 1888. évi XXI. t.-cikkkel beiktatott hajózási és postaszerződés megszüntetéséről, ugyszintén az 1887. évi XXIV. t.-cikkkel meghosszabbított vám- és kereskedelmi szövetség VI. cikkének módosításáról. Szent. 1891. jul. 25.-én.
- XXX. t.-cz. Az »Adria« magyar tengeri hajózási részvénytársasággal kötött szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1891. jul. 25.-én.
- XXXI. t.-cz. A consuli bíráskodás szabályozásáról. Szent. 1891. aug. 30.-án.
- XXXII. t.-cz. Az 1891. évi közözügyi költségekre a magyar korona országai által pótlólag fizetendő összegekről. Szent. 1891. nov. 3.-án.
- XXXIII. t.-cz. A vármegyei közigazgatás rendezéséről. Szent. 1891. nov. 8.-án.
- XXXIV. t.-cz. A kézi löfegyverek kötelező megvizsgálásáról. Szent. 1891. nov. 3.-án.
- XXXV. t.-cz. A honvédségről szóló 1890. évi V. törvénycikk 4. §-ának módosításáról. Szent. 1891. nov. 3.-án.
- XXXVI. t.-cz. A véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk 17. és 52. §-ának módosításáról. Szent. 1891. nov. 3.-án.

- XXXVII. t.-cz. Az 1892-ik év öt első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. Szent. 1891. nov. 15.-én.
- XXXVIII. t.-cz. A szab. osztrák-magyar államvasutttársaság magyarországi vasútvonalainak megváltása iránt az 1891. XXV. törvényczikk alapján az 1891. évi ^{junius 7.-én} ^{julius 11.-én} megkötött szerződés jóváhagyása és becikkelyezéséről. Szent. 1891. nov. 7.-én.
- XXXIX. t.-cz. A honvédelmi miniszterium részére szükséges 500.000 frt póthitel engedélyezéséről. Szent. 1891. nov. 17.-én.
- XL. t.-cz. A román királlyal létesítendő vasuti és közuti összeköttetésekről, s úgy az ezekre, mint a már létező csatlakozásokra vonatkozó viszonyok szabályozásáról. Szent. 1891. nov. 3.-án.
- XLI. t.-cz. A határ- és földmérési jelek büntetőjogi védelméről. Szent. 1891. decz. 10.-én.
- XLII. t.-cz. Kereskedelmi viszonyainknak a Törökbirodalommal és Bulgáriával, valamint Spanyolországgal és Portugáliával való ideiglenes rendezéséről. Szent. 1891. decz. 10.-én.
- XLIII. t.-cz. A népoktatási nyilvános tanintézetek s nyilvános kisdolgozóintézetek tanítóinak s nevelőinek nyugdíjazásáról, valamint azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról szóló 1875 : XXII. törvényczikk módosítása tárgyában. Szent. 1891. decz. 27.-én.

II. 1892-ik év.

- I. t.-cz. Az 1892-ik évben kiállítandó ujonczok megajánlásáról. Szent. 1891. decz. 31.-én.
- II. t.-cz. Az 1895. évben Budapesten tartandó országos nemzeti kiállításról. Szent. 1892. jan. 10.-én.
- III. t.-cz. A Németbirodalommal 1891. évi decz. hó 6.-án kötött kereskedelmi- és vámszerződés becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- IV. t.-cz. A Németbirodalommal a szabadalmi, mustra és védjegy-octalom tárgyában 1891. évi december hó 6.-án kötött egyezmény becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- V. t.-cz. A Németbirodalommal 1891. évi december hó 6.-án kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- VI. t.-cz. Az Olaszországgal 1891. évi december hó 6.-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- VII. t.-cz. A Svájcczal 1891. évi december hó 10.-én kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- VIII. t.-cz. A Belgiummal 1891. évi december hó 6.-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1892. jan. 30.-án.
- IX. t.-cz. Az afrikai rabszolgakereskedés elnyomása érdekében tartott brüsseli nemzetközi értekezlet főokmányának és a hozzá tartozó nyilatkozatok becikkelyezéséről. Szent. 1892. márcz. 30.-án.
- X. t.-cz. Az 1892. év első öt hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1891. évi XXXVII. törvényczikk hatályának kiterjesztéséről az 1892. évi július hó végéig. Szent. 1892. máj. 29.-én.
- XI. t.-cz. A Bécsben 1891. július hó 4.-én kötött »Egyetemes postaszerződés« becikkelyezéséről. Szent. 1892. jun. 30.-án.
- XII. t.-cz. A törvénykezési, szünidő újabb szabályozásáról szóló 1887. évi XXX. törvényczikk kiegészítéséről. Szent. 1892. jun. 29.-én.

- XIII. t.-cz. Kereskedelmi viszonyainknak Szerbiával legfeljebb 1893. évi június hó 31.-ig való ideiglenes rendezéséről és az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának VI. osztályához tartozó. 24. szám utáni 2. jegyzet hatályon kívül helyezéséről. Szent. 1892. jul. 14.-én.
- XIV. t.-cz. Az 1892. évi állami költségvetésről. Szent. 1892. jul. 14.-én.
- XV. t.-cz. Az állami italmérési jövedékre vonatkozó 1888 : XXXV. és 1890 : XXXVI. törvénycikkek módosításáról. Szent. 1892. jul. 27.-én.
- XVI. t.-cz. A Mármaros-sziget-körösmező-határszéli vasut kiépítéséről Szent. 1892. jul. 24.-én.
- XVII. t.-cz. A koronaérték megállapításáról. Szent. 1892. aug. 2.-án.
- XVIII. t.-cz. A magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötendő szerződésről. Szent. 1892. aug. 2.-án.
- XIX. t.-cz. Az aranyforintra szóló kötelezettségeknek koronaértékbeli arany-érmékben való teljesítéséről. Szent. 1892. aug. 2.-án.
- XX. t.-cz. Az osztrák-magyar bank alapszabályai 87-ik cikkének kiegészítéséről. Szent. 1892. aug. 2.-án.
- XXI. t.-cz. Némely államadósság beváltásáról s a korona érték behozatalára szükséges arany beszerzéséről. Szent. 1892. aug. 2.-án.
- XXII. t.-cz. A Janjcitől Bugajnáig vezetendő keskeny vágányú vasutnak, a Dolnji-Vakuffól Jajceig vezető szárnyvonallal együtt való építéséről. Szent. 1892. jul. 28.-án.
- XXIII. t.-cz. A Szentes-hódmezővásárhelyi helyi érdekű vasut engedélyezéséről. Szent. 1892. aug. 7.-én.
- XXIV. t.-cz. Az ország erdélyi részeiben, továbbá a volt Kraszna-Közép-Szolnok-Zarándmegyék és a volt Kővárvidék területén a birtokrendezési, arányosítási és tagosítási ügyekben követendő eljárásról szóló 1880. : XLV. törvénycikk némely határozatainak módosításáról és kiegészítéséről. Szent. 1892. szept. 13.-án.
- XXV. t.-cz. A vasuti árú-fuvarozás tárgyában Bernben 1890. évi október hó 14.-én létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről és az azzal kapcsolatos intézkedésekről. Szent. 1892. okt. 22.-én.
- XXVI. t.-cz. A törvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. t.-cz. némely rendelkezéseinek módosításáról. Szent. 1892. nov. 11.-én.
- XXVII. t.-cz. A fogház- és elzárás-büntetés végrehajtása és a pénzbüntetésekbe befolyó összegek felhasználása tárgyában. Szent. 1892. decz. 1.-én.
- XXVIII. t.-cz. Az 1893. év első negyedében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. Szent. 1892. decz. 16.-án.
- XXIX. t.-cz. A tényleges birtokos tulajdonjogának a telekjegyzőkönyvbe bejegyzéséről és a telekjegyzőkönyvi bejegyzések helyesbítéséről. Szent. 1892. decz. 28.-án.
- XXX. t.-cz. Az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. törvénycikk módosításáról. Szent. 1892. decz. 28.-án.
- XXXI. t.-cz. Kereskedelmi viszonyainknak Spanyolországgal való ideiglenes rendezéséről. Szent. 1892. decz. 28.-án.
- XXXII. t.-cz. Az aldunai Vaskapu-zuhatagon át épülő csatornának, valamint a csatornától Orsováig terjedő folyamrésznek további lemélyítése tárgyában. Szent. 1892. decz. 28.-án.

XXXIII. t.-cz. Az 1889. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutakozó tartozás fedezéséről és az 1891. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegekről. Szent. 1892. decz. 28.-án.

III. 1893-ik év.

- I. t.-cz. A véderőről szóló 1889. évi VI. törvényezikk 14. §-a harmadik bekezdésének módosításáról és az 1893. évben kiállítandó ujoncok megajánlásáról. Szent. 1893. febr. 9.-én.
- II. t.-cz. A ragadós tüdőlob kiirtásáról. Szent. 1893. február 22.-én.
- III. t.-cz. Az országos nemzeti kiállítás költségeinek fedezéséről. Szent. 1893. február 26.-án.
- IV. t.-cz. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról és a megyei törvényhatóságok állami javadalmozásának fel-emeléséről. Szent. 1893. márcz. 22.-én.
- V. t.-cz. Az 1893. év első negyedében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1892. évi XXVIII. törvényezikk hatályának az 1893. évi május hó végéig való kiterjesztéséről. Szent. 1893. márcz. 22.
- VI. Az országgyűlési képviselők tiszteletdíjának átalány-összegben leendő megállapításáról. Szent. 1893. máj. 18.-án.
- VII. t.-cz. Az 1893. évi állami költségvetésről. Szent. 1893. máj. 18.-án.
- VIII. t.-cz. Az 1890. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutakozó tartozás fedezéséről és az 1892. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegekről. Szent. 1893. máj. 18.
- IX. t.-cz. A m. kir. államvasutakon szükséges némely munkálatok költségeinek fedezéséről. Szent. 1893. máj. 27.
- X. t.-cz. Az aradi és csanádi egyesült vasutak részvénytársaság hálózatához tartozó vasutvonalak engedélyokmányainak és engedélyokiratainak egyesítéséről. Szent. 1893. máj. 27.
- XI. t.-cz. A balaton-szent-györgy-somogyzobbi helyi érdekű vasút engedélyezéséről. Szent. 1893. máj. 27.
- XII. A békés-csanádi helyi érdekű vasút engedélyezése tárgyában. Szent. 1893. máj. 27.
- XIII. t.-cz. Az igazságügyi palotáról és költségeinek fedezéséről. Szent. 1893. jun. 9.
- XIV. t.-cz. A fő- és székvárosban két állami Dunahid építéséről. Szent. 1893. jun. 11.-én.
- XV. t.-cz. A horvát-szlavonországi gyógyfürdő helyeken emelt új épületek ideiglenes házadmentességéről. Szent. 1893. jun. 11.-én.
- XVI. t.-cz. A Duna folyam fajszi és Bogyiszló-Baja közötti szakaszainak szabályozásáról. Szent. 1893. jun. 20.-án.
- XVII. t.-cz. A Rábán és mellékfolyóin az 1885. évi XV. törvényezikkkel elrendelt szabályozás hátralevő részének befejezéséről. Szent. 1893. jun. 20.-án.
- XVIII. t.-cz. A sommás eljárásról. Szent. 1893. jun. 28.-án.
- XIX. t.-cz. A fizetési meghagyásokról. Szent. 1893. jun. 28.-án.
- XX. t.-cz. A Szerbiával 1892. évi augusztus hó 9.-én kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről. Szent. 1893. jun. 30.-án.
- XXI. t.-cz. A Szerbiával 1892. évi augusztus hó 9.-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről. Szent. 1893. jun. 30.-án.

- XXII. t.-cz. A tengeri szabad hajózást üző magyar kereskedelmi hajóknak államsegélyben és kedvezményekben való részesítéséről. Szent. 1893. jun. 30.
- XXIII. t.-cz. A mesterséges borok készítésének és azok forgalombahozatalának tilalmazásáról. Szent. 1893. jun. 30.-án.
- XXIV. t.-cz. A Romániával a védjegyek kölcsönös oltalma tárgyában 1893. évi január 28.-án kötött egyezmény becikkelyezéséről. Szent. 1893. jul. 16.-án.
- XXV. t.-cz. A Svéd- és Norvégországgal 1873. évi november hó 3.-án kötött és az 1874. évi XII. törvénycikkbe iktatott kereskedelmi és hajózási szerződés VI. cikkének módosítása iránt 1892. évi április hó 25.-én létrejött nyilatkozat becikkelyezéséről. Szent. 1893. jul. 18.-án.
- XXVI. t.-cz. A községi, valamint a hitfelekezetek által fentartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről. Szent. 1893. aug. 13.-án.

Gép és építési munkálatok, villamos-világítás
és erőátvitel, turbinák, gőzmotorok, henger-
székek és malomgépek.

GANZ ÉS TÁRSA

vasöntő- és gépgyár részvény-társaság
BUDAPESTEN és LEOBERSDORFBAN Bécs mellett.

Vasuti waggonok és vasuti felszerelések,
zsilipek és csövek, kemény és mindennemű
aczelöntvények.

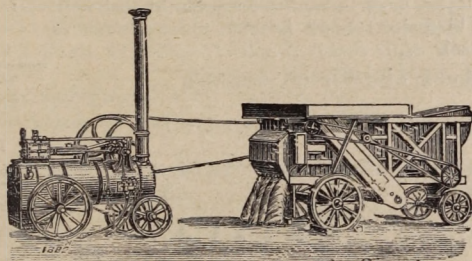
Rövidített sürgőnyezim: Gazdaságigépgyár, Budapest.

ELSŐ MAGYAR GAZDASÁGI GÉPGYÁR RÉSZVÉNY-TÁRSULAT.

Gyártelep:

KÜLSŐ VÁCZI-ÚT 7.

GŐZCSÉPLŐ-KÉSZLETEK

valamint a gazdaságban szükségelt

összes gazdasági gépekben

saját hazai gyártmány!

Részletes ajánlatokkal, árjegyzékkel és minden felvilágosításokkal szívesen szolgál a fenti gyár

igazgatósága.

Saját hazai gyártmány.

Gőzcséplő-készletek első rangu minőségben.

A NEW-YORK

életbiztosító-társaság

48-dik évi jelentésének kivonata.

1893. január 1-én.

Bevételek 1892-ben.

Biztosítási díjak és életjáradéki tőkék	fr. 129,770.390'45
Kamatok és házbérek stb.	» 30,558.491'53
Összesen	fr. 160,328.881'98

Kiadások 1892-ben.

Halálesetek és lejárt vagy leszámított vegyes biztosítások	fr. 45,698.944'06
Életjáradékok, biztosítottaknak fizetett nyeresemények és visszavásárlások	» 25,830.207'34
A biztosítottaknak kifizetett összesen	fr. 72,529.151'40
Jutalékok	fr. 21,654.125'78
Ügynökségek költségei, orvosi díjak, sajtókiadások és nyomtatványok	» 9,594.083'33
Adók, hivatalnokok fizetései és egyéb kiadások	» 8,446.001'35
Összesen	fr. 112,223.361'86

A K T I V Á K:

Ingatlanok	» 64,941.994'31
Ingó értékek (jelenlegi érték)	» 449.220.019'95
Első helyen betáblázott jelzálogkölcsönök	» 125,607.140'90
Rövid lejáratú kölcsönök (ingó értékek által biztosítva, melyeknek jelenlegi értéke fr. 26,221.843'42)	» 20,294.670'00
Érvényben levő kötvényekre adott díjkölcsönök (az ezen kötvényekre eső és a passívákban befoglalt díjtartalék meghaladja a 20,730.000 frankot)	» 5,684.425'28
Készlet pénztárban és bankokban, és bankbeli elhelyezések	» 21,773'152.67
1892. december 31-én lejárt kamatok és házbérek	» 5,036.406'05
Behajtás alatti, továbbá az 1892. évhez tartozó, de csak 1892. december 31-ike után esedékes díjak	» 20,031.789'60
Aktívák összege	fr. 712,589.598'76

P A S S I V Á K:

Tőkebiztosítások és életjáradékok díjtartaléka (a 17 társaság táblázata és 4%-os kamatláb alapján számítva)	fr. 617,110.789'56
Kifizetés alatt levő haláleseti és vegyes biztosítások, nem követelt hátralékok, még ki nem fizetett nyeresemények	» 7,761.463'69
A passívák többi tételei	» 625.701'98
Passzívák összege	fr. 625,497.955'25

Az aktívák többlete a passzívák fölött jóváhagyva a New-York állami biztosítási hivatal által fr. 87,091.643'53

A társaság 1892-ben kiállított 66.259 kötvényt, az ezek által biztosított tőke	fr. 899,708.275
1893. január 1-én az érvényben lévő kötvények száma 224.008-ra rugott, az összes biztosított tőke volt	» 3,572.031'020

A 48. évi jelentésre vonatkozó megjegyzések.

A bevételek összege meghaladta a 160 millió frankot, ebből 130 millió biztosítási díjak és életjáradékra történt befizetések czimén folyt be.

A kamatbevételek, melyek a 30¹/₂ milliót meghaladják, az aktívák több mint 4'60 százalékos kamatozását képviselik.

A társaság közel 72 millió frankot fizetett biztosítottjainak, vagyis a mult esztendő minden köznapjára átlag 240.000 frank esik. Ebből 46¹/₂ millió lett kifizetve halálesetekért és egyéb lejárt biztosításokért, és 26 millió életjáradék, osztalék és kötvény visszavásárlások czimén.

Az aktívák meghaladják a passívákat 87 millió frankkal. Ezen összeg jóváhagyatott a New-York állami biztosítási hivatal által.

Az 1892. évben kötött új biztosítások összege közel 900 millió frankra rugott. Az aktívák közel 60 millió frankkal szaporodtak és jelenleg közel 712¹/₂ millió frankra rugnak. Az érvényben levő biztosítások összege jelenleg három milliárd ötszázszetvenkét millió frankra rug.

A következő táblázat mutatja a társaság folytonos emelkedését.

Év	Aktívák december 31-én	A biztosítottak- nak kifizetett	Új biztosítások	Érvényben lévő biztosítások december 31-én
	Frank	Frank	Frank	Frank
1882	263.273'056	32.184'930	214.169'507	888.358'740
1884	307.238'052	34.903'905	318.643'680	1,188.775'252
1886	390.871'682	39.528'119	441.436'509	1,577.415'871
1888	484.461'066	56.867'935	647.914'756	2,176.061'812
1890	600.899'525	68.821'236	827.002'957	2,950.597'947
1892	712.589'598	72.529'151	899.708'275	3,572.031'020

Magyarországi igazgatóság:

Budapest, Deák Ferencz-tér I.

Referenciák: Magyar Általános Hitelbank.
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank.

Gottermayer Nándor

könyvkötészete

Budapest, gróf Károlyi-utca 6. szám alatt.

Elvállal mindennemű

könyvbekötést legegyszerűbb

és

legfinomabb kivitelben.

12

Vizhatlan takaróponyvák.

legfinomabb nemű **kocsikenőcs**, bel- s külföldi **gépölaj**, kátrány, szurok, kékkő, **fedéllemez**, gabona-zsákok, fény-máz, bőrkenőcs, festékárúk, **karbolsav-mész**, továbbá e szakmába vágó cikkeket ajánljuk kezesség mellett legjobb minőségben, legjutányosabb gyári és napi árak mellett.

LUSZTIG és BECK

kocsikenőcs, csizmamáz és vizhatlan takaróponyvák gyára

Budapesten, V., Külső váczí-út 58. (saját házában).

☛ Telefon-összeköttetés. ☛

6

Igazgatósági irodák :
BUDAPEST, V. kerület, Fürdő-utca 6. sz.

Tűz-Biztosítás.

Tűzkárok ellen biztosít: házakat, gyárakat,
bútorokat, áru-raktárakat, mezőgazdasági
terményeket, berendezéseket és egyéb
ingóságokat.

Jégkár-Biztosítás.

Jégverés által mezei terményekben
okozott teljes vagy részbeni károk
legkedvezőbb feltételek mellett
biztosíthatnak.

Kezességi tőkék

1890. január 1-én
6,666.847 o. é. frt.

Elvett:
Nagyon előszerző
Beniczky Ferencz úr,
Tetménytő igazgató:
Ferentsich Vilmos úr.

Magyar-Francia-Biztosító-Részvény-Társaság

Fennállása óta
készpénzben teljesített
kárfizetések :
45 millió frt.

Élet-Biztosítás.

Halál esetre vagy életbeni eléres
esetére, nyeresmény részesítéssel
kisorsolás útján. **Munkások** biz-
tosítása heti díjfizetéssel.

Baleset-Biztosítás.

Egyénenként, vagy cso-
portonként halál, munka-
képtelenség, vagy ideiglenes
keresetképtelenség esetére.

Alapított 1879. évben. 5

Képviselet Budapest.
az ország minden váro-
sában és nagyobb
helységében.

Cs. és kir. szab.

HERMANETZI PAPIRGYÁR RAKTÁRA

Budapest,
V. Arany János-utca 8. sz.

Levél-, író-, könyv-, nyomda-, boríték-, karton-, rajz-, cso-
magoló és göngypapírok.

Merített író- okmány- és könyvpapírok.

Másoló-, selyem- és virág-selyempapírok.

Itatós-, szűrle- és merített nyomdapapírok. Mindennemű leme-
zek, stb. Papírzacskógyár.

10

SCHLICK-féle

vasöntőde és gépgyár részvénytársaság

Gyár és irodák: **Budapest** Városi iroda és raktár :
VI., Külső váci-út 1696/99. sz. V., Podmaniczky-utca 14. sz.

Fiók-raktár : VIII., kerepesi-ut 77. sz.

Ajánlja kitűnő és szilárd szerkezetű, számos első díjjal kitüntetett Schlick-féle szab. 2 és 3 vasú ekéit és szab. mélyítő ekéit övezetékkel, eredeti Schlick- és Vidats-féle egyvasú ekéit, talajmivelő es/kőzeit, boronáit és rögtörő hengereit, szab. „Haladás” sorbavetőgepeit. Szórvavetőgépek, több vasú ekékre alkalmazható tengeri és repülőtéri készülékek.

Készletben vannak továbbá: gőz- és járgány ösépítőkészületek, gabona-tisztító rosták (Baker és Vidats-rendszer) taka manykésztő gépek, tengeri mor-szólók és darálók, őrlőmalom és olajmalom berendezések.

Szállítható mezei vasutak.

Eredeti amerikai kévekötő és marokrakó ratógépek és fűkaszáló-gépek. Leg-jutányosabb árak. Előnyös fizetési feltételek.

Árjegyzékek kívánatra ingyen és bérmentve.

FONCIÈRE, PESTI BIZTOSÍTÓ-INTÉZET.

(Alapított 1864-ben.)

Központi székhely:

Budapest, V. sas-utca 10. sz. (az intézet házában).

A készpénzben befizetett részvénytőke o. é. 2.000.000 frt.

a nyereség- és díjtartalékok az évi bevételekkel

együtt o. é. 9.000.000 frtra
rúgnak.

Huszonyolcz évi fennállása óta kártérítések fejében fizetett az intézet:

az elemi kárbiztosítási osztályaiban . . 56.580,584 forintot

az életbiztosítási osztályban 3.913,179 »

a balesetbiztosítási osztályban 32,538 »

összesen . . 60,526.301 forintot

Az intézet igen mérsékelt díjak mellett biztosít:

tűz-, jég-, és szállítmánykárak ellen,
tűkörüvegekben eshető törés-
kárak ellen,

az ember életére

minden gondolható módokat szerint és az emberi testet érhető balesetek ellen, és pedig egyes személyeket, valamint vállalatoknál alkalmazottakat tömegesen és végre különösen utazási balesetek ellen is. Különös kedvezmények, melyeket az intézet az életbiztosításnál nyújt:

a) A biztosítás érvényének megtámadhatatlansága még akkor is, ha a biztosított halála párbaj vagy öngyilkosság folytán, háboruban avagy tengeri utazás alatt következett volna be, vagy ha kitünnék is, hogy a biztosítási ajánlatban egy, a biztosítás megítélésére szolgáló lényeges körülmény elhallgattatott.

b) Nyereségben való részesülés. (Ez az utóbbi évek folyamán átlag az évi díj 13%-át jövedelmezte a biztosítottaknak.)

c) Már hatályon kívül levő kötvényeknek újbóli érvényre hozatala.

d) Tőkebiztosítás a biztosított összegnek esetleges avagy feltétlenül kétszer történendő kifizetésével.

e) Halálesetre szóló tőkebiztosítás, a biztosított összeg felének előre való kifizetése és minden további díjfizetés alól való felmentés mellett.

f) Kötvénykölcsonök adása és kötvények visszavásárlása, azoknak legmagasabb, azaz matematikai értékük $\frac{3}{4}$ részeig, továbbá a befizetett díjak tőkésítése teljes matematikai értékben.

Az intézet igazgatósága:

Báró Kochmeister Frigyes elnök, Aebly Adolf alelnök, Bartholomé C. A. A., Hoffmann Sámuel, dr. Joly József, Loisch Ede, Lédeczi Schenk Adolf, Schön Vilmos és báró Soubeyran G. igazgatósági tagok, Schön Vilmos vezérigazgató.

Czégvezetők: Tauszig Hugó, vezértitkár. Reich Mór és Schön Leó, intézők. Polgár Ignác, vezérfelügyelő.

Az intézetnek van az osztrák-magyar birodalomban 7 vezér-, 53 fő- és mintegy 6.000 kerületi ügynöksége, melyek bármiféle felvilágosítással a legkészségebben szolgálnak.

NOTERMAYER & SOMNYKOTO BUDAPESTEN

Az 1858-ban alakult és leg- felsőbb helyen engedélyezett

„Első magyar általános biztosító társaság“

Budapesten, Vigadó-tér, saját palotájában,

huszonhat millió o. é. forintnyi alappal bir és elfogad biztosításokat:

a) tűzkár ellen (ha azt gyújtó villám okozza is) épületekre, gyárakra, gépekre, gazdasági- és ipar- készletekre, árukra, butorneműekre, marhaállományra stb.

b) szállítmányi károk ellen, vizen, szárazon és vasuton;

c) jégkárok ellen teljes kárterítéssel és

d) az ember életére (halálesetekre fizetendő tőkék, kiházasítások, évjáradékok stb.)

Az alaptőke, a biztosítási díjtartalék és a befolyó biztosítási díjösszegek a legteljesebb biztosítékot nyújtják. A biztosítási feltételek a t. cz. közönség számára a legelőnyösebben állapítottak meg.

A biztosítási díjak lehető jutányosak, s a felmerülő károk a leggyorsabban és a legmértányosabban térítetnek meg.

A társaság lakházakat és gazdasági épületeket 12 évre is — és pedig oly módon biztosít, hogy az első s a tizenkettedik évben díj egyáltalában nem fizetendő; 6 évre díjváltó fedezet mellett kötött biztosításnál a díj fizetés szintén csak a második évben veszi kezdetét.

A társaság kormányzata: Elnök: gr. Csekonics Endre;
Alelnök: gr. Nádasdy Ferencz; Igazgatók: Harkányi Frigyes, Jeney Lajos, Léway Henrik, Ormody Vilmos, Bárány Schosberger Zsigmond,
gróf Zichy Nándor.

A társaság fennállása óta összesen 125,905,646.87 krnyi
kártérítést fizetett ki és pedig:

1858 o. é.	455,232 frt 92 kr.	Áthozott o. é.	51,291,914 frt 80 kr.
1859 „ „	1,138,011 „ 14 „	1879 „ „	2,295,708 „ 45 „
1860 „ „	1,406,649 „ 82 „	1880 „ „	4,088,570 „ 52 „
1861 „ „	2,542,565 „ 40 „	1881 „ „	3,501,859 „ 60 „
1862 „ „	2,561,282 „ 62 „	1882 „ „	3,497,519 „ 31 „
1863 „ „	3,018,744 „ 16 „	1883 „ „	4,327,851 „ 63 „
1864 „ „	2,930,960 „ 12 „	1884 „ „	3,653,215 „ 78 „
1865 „ „	2,741,710 „ 46 „	1885 „ „	4,298,747 „ 61 „
1866 „ „	2,583,988 „ 81 „	1886 „ „	3,694,708 „ 33 „
1867 „ „	2,511,212 „ 47 „	1887 „ „	3,568,191 „ 86 „
1868 „ „	3,181,353 „ 35 „	1887 sz. jégk.	392,685 „ 26 „
1869 „ „	3,109,901 „ 59 „	1888 o. é.	3,062,268 „ 70 „
1870 „ „	2,372,147 „ 14 „	1888 szöv. j.	457,854 „ 02 „
1871 „ „	2,883,160 „ 29 „	1889 o. é.	3,243,805 „ 15 „
1872 „ „	3,140,013 „ 38 „	1889 sz. jégk.	438,736 „ 30 „
1873 „ „	2,877,381 „ 55 „	1890 o. é.	4,642,722 „ 92 „
1874 „ „	2,570,671 „ 18 „	1890 sz. jégk.	659,183 „ 24 „
1875 „ „	2,717,374 „ 81 „	1891 o. é.	3,961,588 „ 34 „
1876 „ „	2,149,045 „ 71 „	1891 sz. jégk.	801,042 „ 35 „
1877 „ „	2,778,415 „ 96 „	1892 o. é.	3,536,274 „ 40 „
1878 „ „	2,262,011 „ 89 „	1892 sz. jégk.	792,925 „ 76 „

Áttétel o. é. 51,291,914 frt 80 kr.

o. ért. 106,210,372 frt 33 kr.

Fizetések halálesetek és lejárt tőkék után

1860—1892-ig o. é. 19,695,274 frt 54 kr.

o. é. 125,905,646 frt 87 kr.

Alapított 1858.

Kivitel az összes világrészekbe.

József főherczeg ö. cs. és kir. Fensége udvari szállítója.

WALSER FERENCZ-féle

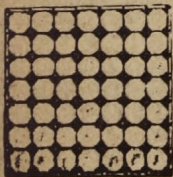
első magyar Gép- és Tűzoltó-szer-Gyár, Harang és Ércöntőde Részvénytársaság
Budapest, VII. ker., Rottenbiller-utca 66. sz.

készít tűzferskendőket gőz- és kézerőre minden minőség és nagyságban kerti fecskendőket, vízfordó kocsikat stb. tűzoltó szállító kocsikat, öntöző készülékeket magas nyomású vízvezeték-hez, légszesz-fecskendőket (Extincteuröket), tűzoltó létrákat (a legnagyobb toló-létráktól a legkisebb kézi létrákig), tűzoltó omnibuszok és tűzoltósági szerkocsikat, tűzoltói legénységi felszereléseket, gőszivattyúkat, kütszivattyúkat, borszivattyúkat, szivattyúkat bármely czélra.

Centrifugal-szivattyúkat, légnyomású pöczegödör-tisztító készüléket, érczharangokat minden nagyságban (az eddigi előállított legnagyobb 9700 klgr.) érczöntvényeket vasutak, gőzhajók és gyárak számára, elvállalja teljes vízművek és magán vízvezetékek építését és felszerelését, nyilvános gőz- és kádfürdők, magánfürdők berendezését, closetek és bárminemű közegészségügyi tárgynak szállítását.

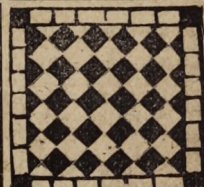
Árjegyzékek és költségvetések ingyen és bérmentve.

Levelezés magyar, német, francia, olasz, szerb s román nyelven. 1

WALLA JÓZSEF

cementáru-gyára,
építési anyagok raktára,

BUDAPEST, VII. ker., Rottenbiller-utca 13. sz. alatt.

Vállalkozik:

Granit-Terazó,
Betonirozások,
Csatornázások,
Szökőkutak,

Cementlapok és
Mozaik lapokkali
kövezések elké-
szítésére stb.

Raktárt tart:

Keromit lapok,
Kelheimi lapok,
Mettlachi lapok,
Terracotta-árak,

Kőfedélpép,
Tűzálló téglák,
Kémény-rakva-
nyokból stb.

11

Gyári raktára
a gartenai
Portland-ce-
ment- és víz-
hatlan més-
gyárnak.

KOAGYAGCSÖVEK

Nádfont-
mennyezet
(Stuccatur)
készítéshez.

A Triesti Általános Biztosító Társaság. „ASSICURAZIONI GENERALI.”

Alapított az 1831-ik évben.

E társaság, mely a károk előzékeny megállapítása és pontos kifizetése által, általános bizalmat keltett maga iránt az 1892. évi decz. hó 31-ről kelt mérleg szerint:

Alaptőkében és készpénzbeli tartalékban . . .	49,162.470 frt 81 krral rendelkezik.
A fentemlített évben érvényben lévő életosztályi tőkebiztosításainak összege	141,876.438 frt 70 krt teszen.
A tűzbiztosítási osztályban későbbi években esedékes díjakról szóló díjkötelezvényei . . .	25.791.131 frt 60 krra ruagnak.
Fennállása óta károk fejében	253 099.377 frt 58 krt fizetett ki.

E számok bizonyítják, hogy az „Assicurazioni Generali” még a legelővigyázatosabb gazdának és családapának is teljes megnyugtatót nyújthat és hogy a nagy bizalom, melynek a társaság örvend, teljesen igazolt is.

Biztosítások elfogadtatnak

1. **Tőkére vagy életjáradékra, halál vagy eléülés esetére,** úgy, hogy a biztosított összeg azonnal, vagy pedig úgy, hogy bizonyos megszabott határidőben fizetetik ki.

Különösen ajánlhatók az életbiztosítások nyereseményben való részesüléssel. Az eddig felosztásra került nyereseményosztalék 1852-től 1893-ig évenként átlag 27 frt 32 krt tett ki, minden 100 frt befizetett díj után.

Az eképen biztosított személy a reá eső nyereseményt:

1. készpénzben felveheti; vagy 2. a biztosított tőke szaporítására, vagy 3. az évi díj leszállítására fordíthatja.

Az új feltételek szerint kötött biztosítások, számos előnyök mellett, a biztosítottaknak még a következő biztosítékokat is nyújtják: a) **Megtámadhatlanok** a kötvények öt évi fennállásuk után **öngyilkosság, párbaj** stb. esetében. b) **Nem veszithetik el teljesen érvényüket** kölcsönmentes kötvények három évi fennállás után. c) **A biztosítottnak egészségi állapotától függetlenül, ismét érvénybeleptethetők** három hónapon belül oly kötvények, melyek a díjfizetésnek elmulasztása folytán, érvényüket veszítették. d) **Néptőlkeelés esetén díjpótlék nélkül érvényben marad a biztosítás** hat havi fennállása után 15.000 forintot meg nem haladó összeg erejéig. e) **A hadi szolgálat teljesítése közben pótdíj nélkül érvényben marad a biztosítás** hat havi fennállása után, a rendes hadsereghez vagy a honvédséghez tartozó biztosítottaknál 5000 frtot meg nem haladó összeg erejéig.

Egyszerű biztosítás halálesetre.

Évi díj minden 1000 frt után, ha a biztosított életkora

25 év	30 év	35 év	40 év	45 év
19 frt 30 kr.	21 frt 80 kr.	24 frt 90 kr.	28 frt 90 kr.	34 frt 30 kr.

2. **Tűz, villámesapás,** légszesz- és gőzkazánrobbanás által okozott károk ellen: mindennemű ingó és ingatlan tárgyak.

3. **A tiszta haszon és bérjövedelemnek** laképületeknél tűzkár folytán való elmaradása ellen.

4. **Törés által okozott károk ellen:** tükör és tükörfüvegtáblák.

5. **Szállítmányi károk ellen:** vizen és szárazföldön szállított javak. Tengeren szállított árúk is biztosíttatnak.

6. **Jég ellen:** a „Magyar jég- és viszontbiztosító részvénytársaság” által (Iroda, Budapest, Gizella-tér 7. sz.)

7. **Baleset ellen:** az „Első o. általános baleset ellen biztosító társaság” által (Iroda, Budapest, Dorottya-utca 10. sz.)

A triesti általános biztosító-társaság (ASSICURAZIONI GENERALI)
irodája: Budapest, Dorottya-utca 10. sz. a. az intézet saját házában.

308.783

Hősgazdasági és Statisztikai

Évkönyv.

1892-93.

VI-VII. évfolyam